

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 1934
İlmi Eserler: 263

Genel Koordinatör
Prof. Dr. Huriye Martı

Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Fatih Kurt

Koordinatör
Bünyamin Kahraman

Tashih
Ramazan Özalpdemir

Kapak Tasarım
Emre Yıldız

Grafik & Tasarım
Mücella Tekin
Emre Yıldız

Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
(0312) 354 91 31

1. Baskı, Ankara 2021

ISBN 978-625-7779-96-8

2021-06-Y-0003-1934

Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyonu Kararı: 15.12.2020/97

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

ULUSLARARASI MEVLİD-İ NEBİ SEMPOZYUMU

PEYGAMBERİMİZ VE AİLE

21-24 KASIM 2019 • ANTALYA

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU:

Prof. Dr. Huriye MARTI	: Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı
Bünyamin ALBAYRAK	: Din Hizmetleri Genel Müdürü
Zekeriya ABDULAZİZ OĞLU	: İrşat Hizmetleri Daire Başkanı
Cemalettin NAZLIOĞLU	: Diyanet İşleri Uzmanı
Fatih AKKOCA	: Diyanet İşleri Uzman Yardımcısı
Muhammed KABAKOZ	: Vaiz
Musa SAYGILI	: Eğitim Uzmanı
Ayşe Zühal SARI	: Mütercim

Kitapta yer alan sunumlarda ileri sürülen görüşlerin dinî, ilmî ve hukukî sorumluluğu sahiplerine aittir.

İÇİNDEKİLER

▪ TAKDİM	11

AÇILIŞ OTURUMU

Bünyamin ALBAYRAK

Münir KARAOĞLU

Prof. Dr. Ali ERBAŞ

AÇILIŞ PANELİ

Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

BİRİNCİ OTURUM

AİLENİN ÖNEMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

▪ KAVRAM VE KURUM OLARAK İSLAM AİLESİ VE TARİHSEL EPİSTEMOLOJİSİ	57
Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL	
▪ İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDEN ASR-I SAADETE AİLEDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM.....	77
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN	
▪ SEVGİ DİLİNİN ÜRETİMİ: HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA MEDİNE'DE KADIN VE AİLE.....	93
Dr. İlyas UÇAR	

- GÜVENSİZLİĞE VE RİSKLERE KARŞI GÜVENLİ LİMAN OLAN AİLE VE AİLEDE BABANIN ROLÜ 111
Doç. Dr. Bedrettin KESGİN
- MAHREMİYETTEN MAHRÛMİYET Mİ MAHREMİYETLE İSTİKAMET Mİ? AİLE NEREYE? -KUR'ÂN'DAN REFERANSLARLA ÇÖZÜMLEMELER- 133
Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU

İKİNCİ OTURUM

KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN AİLE

- MODEL AİLE İNŞASINDA KUR'ÂN'IN TANITTIĞI OLUMSUZ AİLE BİREYLERİ VE KARAKTER ANALİZLERİ 157
Doç. Dr. İskender ŞAHİN
- HUZURLU AİLE KURMANIN VE SÜRDÜRMEİNİN KISSA MERKEZLİ BAZI KUR'ÂNÎ ÖLÇÜLERİ 175
Doç. Dr. İlhami GÜNAY
- KUR'AN'A GÖRE AİLENİN KURULUŞ GAYESİ VE ROL MODEL OLARAK ANA-BABANIN SORUMLULUKLARI 197
Prof. Dr. Kerim BULADI
- KUR'AN'DA AİLESİYLE BİRLİKTE ZİKREDİLEN PEYGAMBERLERİN AİLE İÇİ KRİZ YÖNETİMİ 233
Doç. Dr. Cafer ACAR
- KUR'AN'A GÖRE AİLEVİ PROBLEMLER VE ÇÖZÜMLERİ 261
Dr. Mehmet Ali AYTEKİN

ÜÇÜNCÜ OTURUM

SÜNNET PERSPEKTİFİNDEN AİLE

- HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE AİLE DİNAMİKLERİ 295
Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
- HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE AİLEYİ AYAKTA TUTAN AHLAKİ DEĞERLER 309
Dr. Öğr. Üyesi Hatice DÜLBER
- HZ. PEYGAMBER'İN AİLEDEKİ HAK VE SORUMLULUK DENGESİNE DAİR MESAJLARI 335
Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL

-
- PEYGAMBERİMİZİN HAYATINDA AİLEYE YÖNELİK DAVRANIŞ
MODELLERİ 343
Dr. Mohammed Ahmet Hassan RABABIA
 - SÜNNETİN GÖLGESİNDE AİLEDE İNANÇ EĞİTİMİ.....415
Prof. Dr. Ismael Habeeb Mahmood al-DARRAJI

DÖRDÜNCÜ OTURUM

ÜSVE-İ HASENE OLARAK PEYGAMBERİMİZ VE AİLE

- HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARI İŞİĞİNDA AİLE İÇİ
İLETİŞİM VE EMPATİK YAKLAŞIM.....473
Doç. Dr. Yusuf BATAR
- HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) AİLE HAYATI ÜZERİNDEN YAPILAN
HAKSIZLIKLAR 493
Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN
- MÜTEDEYYİN BİR ŞAİRİN GÖZÜNDEN AİLE: CAHİT
ZARİFOĞLU VE PEYGAMBERÎ AİLE MODELİ.....519
Doç. Dr. Mustafa IRMAK
- SÜNNETİN SABİTELERİNDEN GELECEĞİN AİLELERİNE YOL
HARİTALARI 545
Doç. Dr. Recep TUZCU
- KENDİ AİLESİNİN BİR FERDİ OLARAK ALLAH RESÛLÜ (S.A.V.)
VE GÜNÜMÜZ TOPLUMUNA ÖRNEKLİĞİ.....571
Dr. Öğr. Üyesi Rahile KIZILKAYA YILMAZ

BEŞİNCİ OTURUM

AİLEYİ AYAKTA TUTAN DEĞERLER

- BİR AİLE METAFİZİĞİ DENEMESİ 589
Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK
- KUR'AN VE SÜNNETTE AİLE OLUŞUMU İÇİN TEMEL ÖLÇÜT
OLAN DEĞERLER.....599
Prof. Dr. Nema Muhammed el-BENNA
- AİLENİN BİR DEĞER VE ERDEM (KAZANIM ALANI) OLMASININ
ÖNÜNDEKİ (ZİHİNSEL) ENGELLER 665
Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ

- KİMLİK VE KİŞİLİK OLUŞUMUNDA AİLENİN ROLÜ.....685
Sümeýra GÜNEŞER
- REFLECTIONS OF WESTERN EPISTEMOLOGICAL PARADIGM
ON THE ISLAMIC FAMILY SYSTEM AND VALUES 709
Prof. Dr. Arshi KHAN

ALTINCI OTURUM

AİLE SORUNLARINA KUR'AN VE SÜNNETTEN ÇÖZÜMLER

- BOŞANMA TASARRUFUNDA SEBEB-İ NÜZÛL BAĞLAMINDA
KUR'ÂN'IN GİDERDİĞİ KADIN MAĞDURİYETLERİ.....751
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
- AİLE PROBLEMLERİNİN SEBEPLERİNDEN BİRİ OLAN
EVLİLİĞİN ZORLAŞTIRILMASI VE HZ. PEYGAMBER'DEN
ÇÖZÜMLER 775
Prof. Dr. Adem DÖLEK
- AİLE İÇİ PROBLEMLERİN GİDERİLMESİNDE HZ.
PEYGAMBER'İN ÖNERDİĞİ ARABULUCULUK YÖNTEMİ.....791
Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN
- PEYGAMBER AİLESİNDEN GÜNÜMÜZ AİLE SORUNLARINA
ÇÖZÜMLER: KÖTÜLÜK PROBLEMİ BAĞLAMINDA FELSEFİ BİR
DEĞERLENDİRME.....819
Prof. Dr. Rıfat ATAY
Doktorant, Hikmet ÇAMCI
- HZ. PEYGAMBER'İN ÇÖZÜME KAVUŞTURDUĞU BOŞANMA
OLAYLARI 843
Dr. Öğretim Üyesi Ayşe GÜLTEKİN

YEDİNCİ OTURUM

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA AİLEYİ KUŞATAN RİSK ALANLARI

- TEDBİRÜ'L-MENZİL DÜŞÜNCE GELENEĞİ VE ÇAĞIMIZDA
AİLENİN KARŞI KARŞIYA OLDUĞU TEHDİTLER 879
Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa Necip YILMAZ
- TÜKETİM EKONOMİSİ VE POPÜLER KÜLTÜRÜN AİLE
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 897
Doç. Dr. Bülent AKOT

-
- HZ. PEYGAMBER'İN AİLE BİRLİĞİNİ TEHDİT EDEN GÖÇ
SORUNUNA YAKLAŞIMI: MEDİNE'YE HİCRETİ ÖRNEĞİNDE 913
Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz ÇELİK
 - MİNİMAL AİLE VE AİLESİZLİK DİSTOPYASI: TESPİTLER,
SORUNLAR VE ÖNERİLER.....937
Doç. Dr. Ömer BOZKURT
 - KARMA EVLİLİKLER VE AİLEYE ETKİSİ 961
Belgizar ÖZBEK

SEKİZİNCİ OTURUM

AİLEYE YÖNELİK TEHDİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- PARÇALANMIŞ AİLELERDE BÜYÜYEN ÇOCUKLAR: SORUNLAR
VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....985
Dr. Olgun GÜNDÜZ
 - DEĞİŞEN DÜNYADA SOSYAL MEDYANIN AİLE KURUMUNA
ETKİLERİ, YOL AÇTIĞI SORUNLAR VE ALINACAK
TEDBİRLER 997
Prof. Dr. Talip KARAKAYA
 - ALTERNATİF AİLE MODELLERİ VE ALTERNATİF ÇOCUK SAHİBİ
OLMA YÖNTEMLERİNİN SOSYAL, PSİKOLOJİK VE DİNİ-MANEVİ
AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....1015
Gülcan DOĞANAY
 - GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA CİNSİYET ROLLERİNİN DEĞİŞİMİ VE
AİLEDE CİNSEL KİMLİK OLUŞUMU 1035
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU
Kübra OKCU
 - ŞİDDETİN PSİKODİNAMİK TEMELLERİ VE ÇÖZÜM
ÖNERİLERİ 1057
Dr. Semin GÜLER
 - AİLE İÇİ ŞİDDETİN PSİKOLOJİK VE SOSYAL ETMENLERİNİ
ÖNLEMEDE İSLÂMÎ REFERANSLAR 1063
Doç. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR
-

DOKUZUNCU OTURUM

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE YÖNELİK HİZMETLERİ

- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLE KONUSUNDA
SÖYLEMLERİ VE HEDEFLERİ 1081
Sedide AKBULUT
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE YÖNELİK
HİZMETLERİ: AİLE VE DİNİ REHBERLİK MERKEZLERİ/
BÜROLARI: MEVCUT DURUM VE GELECEK PERSPEKTİFİ.....1103
Fatih YILDIZ
- DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE İLİŞKİN
YAYINLARI 1137
Lokman ARSLAN
- TÜRKİYE DİYANET VAKFI'NIN AİLEYE YÖNELİK
HİZMETLERİ 1149
Nurcan YAVUZYİĞİT

DEĞERLENDİRME OTURUMU

TAKDİM

Yüce Rabbimizin en güzel nimetlerinden olan aile, insanoğluna huzur ve sükûnet veren, çocuklar ve temiz rızıklarla güzelleşen kutsal bir birliktir. Aile, Rabbimizin yeryüzündeki ayetlerinden biri olup O'nun rahmeti ile sevgi, saygı, şefkat ve muhabbete erişen bir kurumdur. Bireyleri olumsuzluklara, tehlikelere karşı koruyan sağlam ve güvenli bir limandır. Aile, toplumun en küçük fakat en önemli yapıtaşı, hayatın bütün aşamalarına etki eden başlangıç noktasıdır.

Aile demek, nikâh ve kan bağının çok ötesinde bir duygu ve fikir bağı kurmaktır. Gönül birliği etmek ve Allah'ın hoşnutluğuna yakışır bir yaşamı paylaşmaktır. Sadece bu dünyada değil ahirette de bir arada olacağının bilinciyle hareket etmektir.

Aile bir emanettir. Aile içinde gözlerimizi açmak da, yeni bir aile kurmak da aslında bir emanet zincirine halka olmak demektir. İnsanlar, özellikle de yakın ilişki içinde olan eşler ve çocuklar birbirlerine “mülkiyet bağı” ile değil, “emanet bilinci” ile bağlıdır. Canların yegâne sahibi olan Allah, bizi buluşturarak birbirimize emanet etmiştir.

Aile bir imtihandır. Emek isteyen, sabır gerektiren, ciddi bir imtihan. Rolümüz değişebilir hayatta; bugün çocuk iken yarın anne, bugün evlat iken yarın eş oluruz. Ama ömür sürdükçe, aileye olan ihtiyacımız ve ailemizle imtihanımız da sürüp gitmektedir.

Küreselleşen dünyada aileyi hedef alan ve aile içinde yaşanan sorunlar hepimizi etkilemekte, sadece bugünümüzü değil geleceğimizi de tehdit etmektedir. Kitle iletişim araçlarının gelişimi değer ve sınır tanımaksızın aile mahremiyetini, aile bireylerinin haklarını ve ailenin saygınlığını zede-

leyebilmektedir. Sadakatsizlik, vefasızlık, tahammülsüzlük, bilinçsizlik ve şiddet gibi sebeplerle ailelerimiz ciddi anlamda zarar görmektedir. Kuşkusuz ailenin bozulması, toplumun temelini sarsılması ve değerlerimizin kaybı demektir. Dolayısıyla ailenin kurulması, korunması ve sağlıklı bir şekilde geleceğe taşınması için Kur'an ve sünnetten beslenen sağlam referanslarla ve değişmez sabitelerle çözüm üretmek hepimizin sorumluluğudur.

Bizlere her konuda örnek olan Peygamberimiz, akrabalık ilişkilerinde de en güzel örnekleri sunmuştur. O, örnek yaşayışıyla Yüce Allah'ın Kur'an'da belirlediği ölçülerin pratiğini göstererek, onların nasıl uygulama sahasına konulacağını net bir biçimde ortaya koymuştur. Onun peygamber olmadan önceki hayatı da, sonraki hayatı da dün olduğu gibi, bugün de insanlığı aydınlatacak eşsiz güzelliklerle doludur.

Son elçi Hz. Muhammed (s.a.s.)'in ailesi insanlık için mükemmel bir örnektir. Nebiler serverinin hayatında aile denilince; onun Hz. Hatice ile olan dostluk ve sadakati, Hz. Aişe ile sevgi, bilgi ve ilgi üzerine inşa ettiği mutluluk ve huzur dolu örnek ailesi aklımıza gelir. Peygamberimizin cennet kadınlarının efendisi olarak nitelenen kızı Hz. Fatıma ile olan samimi ve candan diyaloguyla; ebedi mutluluk yurdunun gençleri sevgili torunları Hz. Hasan ve Hüseyin'e karşı şefkat abidesi duruşu, cahiliye insanının anlamakta güçlük çektiği hususlardır.

Efendimiz (s.a.s.), getirdiği yeni ilkelerle aileyi sevgi ve mutluluğun doyurucu yaşandığı kutlu bir yapıya dönüştürmüştür. Ailesine karşı daima müşfik ve nazik, muhabbet ve merhamet dolu, sabırlı ve hoşgörülü olan iki cihan güneşi (s.a.s.), yuvasına şiddet ve nefretin bulaşmasına asla izin vermemiş, aile fertleri arasında her konuda adaleti gözetmiş, onlara sevgisini açıkça ifade etmekten çekinmemiştir. Dualarına ailesini de katmış, "Allah'ım! Ey Rabbimiz ve her şeyin Rabbi! Beni ve ailemi dünya ve âhirette her an sana ihlasla bağlı kıl. Ey yücelik ve ikram sahibi!" (Ebu Dâvûd, Tefsîru ebvâbi'l-vitr, 25.) diyerek Cenab-ı Hakk'a niyazda bulunmuştur.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), yalnızlığa değil aile hayatına teşvik etmiştir. Bekarları evlenmeleri yolunda cesaretlendirirken, boşanma konusunda daima temkinli davranmıştır. Keyfi kararlarla bir yuvanın dağılmasını ya da sudan bahanelerle ortaya çıkan ayrılıkları asla tasvip etmemiş, aile birliğini muhafaza etmek için her türlü imkânın seferber edilmesini istemiştir.

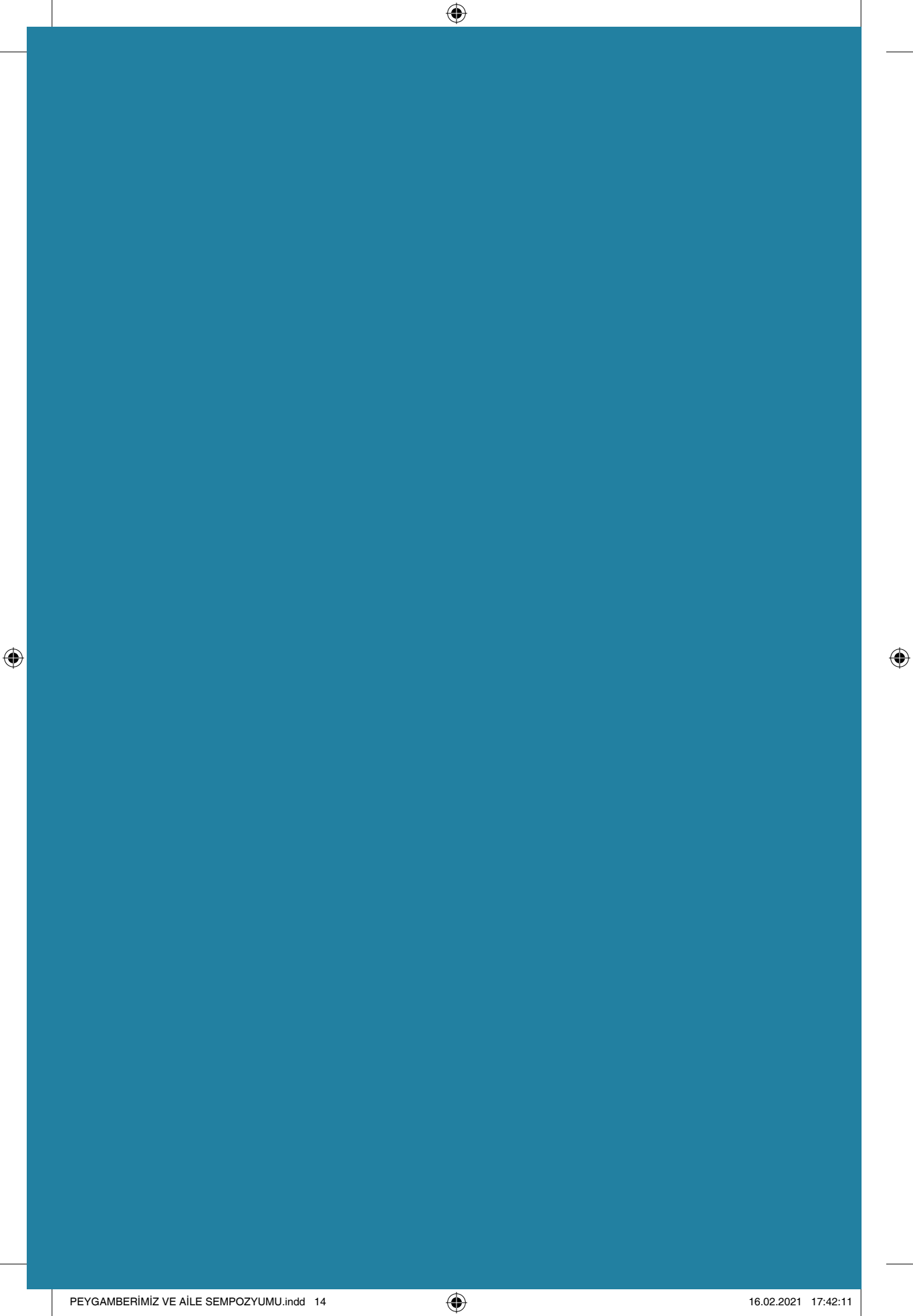
Allah Resûlü (s.a.s.)'i izleyen, onun her hâlini dikkatle takip eden ve davranışlarını model alan ashâb-ı kirâm gibi, bugün bizler de Peygamberi-

miz (s.a.s.)'i iyi tanımaya, onun gibi davranmaya ve ahlakıyla ahlaklanmaya gayret göstermeliyiz.

Başkanlığımız öteden beri Mevlid-i Nebi Haftası etkinlikleriyle özelde toplumumuz genelde insanlık için ele alınması önem arz eden konuları kamuoyunun gündemine taşımayı, böylece toplumsal bir duyarlılık ve hassasiyete vesile olmayı görev kabul etmektedir. Bu kapsamda 2019 yılı Mevlid-i Nebi Haftası'nda tema olarak **“Peygamberimiz ve Aile”** başlığının ele alınması karara bağlanmıştır. Hafta vesilesiyle 21-24 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da “Uluslararası Peygamberimiz ve Aile Sempozyumu” düzenlenmiştir. Dokuz oturum halinde gerçekleştirilen sempozyumda toplam kırk beş tebliğ sunulmuş ve bu tebliğlerin müzakereleri yapılmıştır. Bahse konu Uluslararası Peygamberimiz ve Aile Sempozyumu'nun tebliğ ve müzakerelerinin kitap olarak basılması, bu alanda bir kaynak teşkil edeceği gibi tarihî bir vesika olarak kurumsal hafızanın oluşmasına da katkı sağlayacaktır.

Başta tebliğ sunarak, müzakere ve oturum başkanlığı yaparak katkı sağlayan ilim adamlarımız olmak üzere sempozyumun gerçekleşmesinde ve eserin meydana gelmesinde emeği geçen herkese teşekkürlerimizi sunuyor, Cenâb-ı Haktan yayınıımızın hayırlara vesile olmasını niyaz ediyoruz.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü

AÇILIŞ OTURUMU

21 KASIM 2019
(20.00 – 21.30)

TAKDİM – Muhterem Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, protokolün çok kıymetli mensupları, saygıdeğer hocalarımız, Diyanet TV ekranlarında canlı yayında bizleri izleyen değerli izleyicilerimiz, hanımefendiler, beyefendiler, sevgili gençler; Allah’ın selamı, rahmeti, bereketi üzerinize olsun.

“Peygamberimiz ve Aile” konulu Uluslararası Mevlid-i Nebi sempozyumunun açılış programına hepiniz hoş geldiniz, şerefler verdiniz.

Muhterem Başkanım, kıymetli konuklar; şüphesiz ki yüce kitabımız Kur’an-ı Kerim mümin gönüller için bir şifa, bir rahmet ve hidayet kaynağıdır. Gelin hep birlikte sözlerin en güzeline, Kur’an-ı azimüşşana kulak vermek üzere Hacı Mehmet Demirci Eğitim Merkezi Müdürü Mustafa Kemâl Önder Hocamızı huzurlarınıza davet ediyorum.

Buyurun Sayın Hocam.

(Kur’an-ı Kerim okundu)

TAKDİM – Mustafa Kemâl Önder Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Sayın Başkanım, Sayın Valim, kıymetli konuklar; bu anlamlı buluşmamızın, bu güzel birlikteliğimizin organizasyonunu üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığımızın Din Hizmetleri Genel Müdürü Bünyamin Albayrak Hocamızı programımızın açılış konuşmalarını yapmak üzere huzurlarınıza davet ediyorum.

Buyurun Sayın Genel Müdürüm.

Bünyamin ALBAYRAK*

– Bismillahirrahmanirrahim.

Çok Muhterem Diyanet İşleri Başkanım, Sayın Valim, Antalya ilimizin maddi ve manevi hayatını idare eden protokolün çok güzide mensupları, basın mensuplarımız, kıymetli hocalarım ve Diyanet Televizyonumuzda şu anda bizleri izleyen aziz milletimiz; Mevlid-i Nebi haftamızın en önemli etkinliği olan Peygamberimiz ve Aile Sempozyumunun açılışına hoş geldiniz, sefalar getirdiniz, şeref verdiniz.

Sayın Başkanım, çok kıymetli misafirlerimiz; her yıl Mevlid-i Nebi haftası için bir tema belirliyoruz. Bu yılki tamamızı, 2018 yılı Mevlid-i Nebi programının hemen akabinde, Muhterem Diyanet İşleri Başkanımız, değerli hocamız, önümüzdeki yıl konumuz “Peygamberimiz ve Aile” olsun teklifinde bulundular. İstişare heyetimiz de bu konuyu bu yılki sempozyumun teması olarak belirledi.

06 Kasım Çarşamba günü Mevlid-i Nebi haftamızı, tamamızı, etkinliklerimizi, filmlerimizi, bütün materyallerimizi tanıttığımız basın toplantısıyla başladık. Ankara tren garında ve şu anda da burada salonumuzun sağ tarafında düzenlemiş olduğumuz “Ailemde İyilik Var” kısa film ve fotoğraf sergisinin açılışını yaptık.

08 Kasım Cuma günü, İstanbul Küçükçekmece’de Yahya Kemâl Beyatlı gösteri merkezinde Muhterem Cumhurbaşkanımızın iştirakiyle Mevlid-i Nebi haftasının açılış programını gerçekleştirdik ve aynı gün Eyüp Sultan Camii’inde TRT 1’den naklen yayımlanan kandil programımızı ülkemizin seçkin hafızları ve hocamızın sohbetleriyle milletimize ulaştırdık.

* DİB Din Hizmetleri Genel Müdürü

81 il, 922 ilçe, yurt dışında ve yurt içinde millet varlığımızın bulunduğu bütün mekânlarda yüzlerce konferans, panel, aile buluşmaları, cezaevi ziyaretleri, engelli kardeşlerimizi, bağımlı ve toplumun kırılğan gruplarını bu hafta vesilesiyle âlemlere rahmet olarak gönderilen Muhammed Mustafa Efendimiz'in manevi ikliminde buluşturmaya gayret ettik.

Başkanlığımızın ve Muhterem Hocamızın himayesinde gerçekleştirdiğimiz programın bu yılki yurt dışı ayağını ise Azerbaycan Bakü Ejderbey Camii'inde, oradaki kardeşlerimizle elhamdülillah yaşamış olduk.

Muhterem Hocam, çok kıymetli misafirler; tabii ki bu haftaya hazırlanırken Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü ile birlikte çalıştık. Bu meyanda Dini Yayınlar Genel Müdürlüğümüz haftanın temasıyla uyumlu olarak *Peygamberimiz ve Aile* kitabı yayınladı. Çocuk dergisi, aylık dergimiz ve aile dergimizin teması, konusu ve bütün yazıları, makaleleri aile olarak belirlendi. Yine, Dini Yayınlar Genel Müdürlüğümüz haftaya yönelik hazırladığı ve üniversite gençliğini Peygamberimizle buluşturmayı amaçladığı, bu yıl umre yarışmasıyla da taçlandırdığımız ve ikincisini düzenlediğimiz Mevlid-i Nebi Gençlik Bilgi Yarışması "Onun Gibi Yaşamak" bu hafta etkinlikleri arasında yer aldı. Bugün Muhterem Hocamızın talimatıyla startını vereceğiz ve inşallah 7 Mart 2020'de yarışmasını yapmış olacağız.

Muhterem Hocam, Sayın Valim, çok kıymetli konuklarımız; tabii ki Mevlid-i Nebimizin akademik alanını, ilmî boyutunu, özellikle haftaya yönelik çalışmaları ilmî bir perspektifle ele alacak; ve bugün siz kıymetli misafirlerimizin katılımıyla "Peygamberimiz ve Aile" konusunu bütün boyutlarıyla konuşup mütalaa edeceğiz. Evet, bu sempozyuma Allah nasip ederse yarın sabah bir panelle başlayacağız, 9 oturumla ve 45 tane çok kıymetli akademisyen hocamızın tebliğiyle inşallah sempozyumumuz gerçekleşecek.

Ben yüce heyete, sempozyuma konu edilen oturum başlıklarını arz etmek istiyorum:

Ailenin Önemi ve Tarihsel Süreci

Kur'an Perspektifinden Aile

Sünnet Perspektifinden Aile

Üsve-i Hasene olarak Peygamberimiz ve Aile

Aileyi Ayakta Tutan Değerler

Aile Sorunlarına Kur'an ve Sünnetten Çözümler

Günümüz Dünyasında Aileyi Kuşatan Risk Alanları

Aileye Yönelik Tehditler ve Çözüm Önerileri

Son olarak dokuzuncu oturumla Diyanet İşleri Başkanlığının aileye yönelik hizmetlerini, -ki biz bu hizmetleri aile - dinî rehberlik bürolarımız, 402 tane mekân ve üç bin arkadaşımızla yapmaya çalışmaktayız- bu hizmetleri burada inşaallah sizlerin huzuruna getirip müzakere edip, takdir, tenkit ve tekliflerinizi almış olacağız.

Muhterem Hocam, yüksek müsaadelerinizle bir hakkı teslim etmek adına, başta zatiîlilerinizin Mevlid-i Nebi haftası ve aile çalışmalarımıza yoğun himmet ve gayretleriniz dolayısıyla zatiîlinize teşekkür ediyoruz, dua ediyoruz; Rabb'im bu hayırlı hizmetlerde yar ve yardımcımız olsun.

Sayın Valim ve himayesindeki Antalya Müftülüğümüzün çalışmalarımıza verdiği destek için teşekkür ediyorum.

Muhterem Hocam, bir anne şefkati ve merhameti ve titizliğiyle aile çalışmalarımıza rehberlik eden Prof. Dr. Huriye Martı Hanımefendiye de teşekkürü bir borç biliyorum.

İrşad Hizmetleri Dairemiz Başkanı Zekeriya Bey ve mesai arkadaşları, bu hafta için yaklaşık üç aylık bir çalışmayı elhamdülillah milletimizin yüz akı olacak bir şekilde sonuçlandırdılar.

Yurt içinde ve yurt dışında düzenlenen ve sayısı şu anda 2 bini geçen etkinliklere ev sahipliği yapan, idare eden müftülerimize, ataşelerimize, müşavirlerimizin her birine de huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Muhterem Hocam bu etkinliklerimizi yaparken, bu hafta vesilesiyle Mevlid-i Nebi çalışmalarımızın oluşturduğu o sinerjiyi hep beraber müşahade ettik. Şu anda bu salonumuzda olduğu gibi, bütün salonlarda, yurt içinde ve yurt dışında milletimiz Mevlid-i Nebi, Muhammed Mustafa, Peygamber adı anıldığında büyük teveccüh göstermiştir. Bu vesileyle halkımıza da teşekkür ediyorum.

Sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasınıdilerken, bu sempozyuma hazırlamış olduğu tebliğler ile katkı sağlayan ve bize yol gösterecek olan akademiyanın çok kıymetli mensuplarına, değerli hocalarımıza teşekkür ediyorum.

Saygılarımı arz ediyorum efendim.

TAKDİM – Sayın Genel Müdürümüze çok çok teşekkür ediyoruz.

Sayın Başkanım, Sayın Valim, kıymetli konuklarımız; Diyanet İşleri Başkanlığımız her yıl olduğu gibi bu yıl da Mevlid-i Nebi haftasına özel olarak sinevizyon filmi, kamu spotları, kısa filmler, görsel yazılı basılı materyaller ve sosyal medya içerikleri hazırladı. Ama bu yılki özellikle kısa filmler ve kamu spotları çok dikkat çekti. Gerçekten güçlü bir farkındalığın ve duyarlılığın oluşmasına vesile oldu.

Eminim birçoğunuz izlemiştir bu kısa filmleri ama izlemeyenler için ve sosyal medya hesaplarından paylaşmayanlar için bugün bir kez daha izleyeceğiz ilerleyen dakikalarda. Öncesinde Başkanlığımızca Mevlid-i Nebi haftasına özel olarak hazırlanan sinevizyon filmiyle sizleri baş başa bırakıyoruz.

(Sinevizyon filmi izlendi)

(Alkışlar)

TAKDİM – Sayın Başkanım, kıymetli konuklar; şimdi konuşmalarını yapmak üzere Antalya Valimiz Sayın Münir Karaoğlu’nu huzurlarınıza saygılarımla arz ederim.

Buyurun Sayın Valim.

Münir KARAOĞLU*

– Çok Muhterem Diyanet İşleri Başkanımız, Değerli Başkan Yardımcımız, değerli hocalarımız, değerli katılımcılar; Peygamber Efendimiz’in veladeti dolayısıyla düzenlenen Peygamber Efendimiz ve ailesini konu alan sempozyumun güzel şehrimiz Antalya’da, Türkiye’nin misafir odası Antalya’da düzenlenmesinden büyük bir mutluluk duyduğumu ifade ederek hepinize hoş geldiniz, sefalar getirdiniz diyorum.

Değerli dostlar, kâinatın yüzü suyu hürmetine yaratıldığı “sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım” diye buyurulan Peygamberimiz, önderimiz, liderimiz Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)’in doğum yıldönümünü, veladeti nebiyi kutluyoruz. Rabb’im onun şefaatinde ve yolundan bizleri alkoymasın.

Değerli dostlar, bu sene Diyanet İşleri Başkanlığımız, toplumumuzun da ihtiyaçlarını göz önüne alarak, son dönemde çok ihtiyacımız olan “aile” kavramını tekrar Peygamber Efendimiz vesilesiyle, Peygamber Efendimiz’in düsturlarıyla toplumun gündemine taşımak için bu seneki sempozyumun temasını “Peygamber Efendimiz ve Aile” olarak seçmiştir.

Evet, Peygamber Efendimiz’in ailesindeki sevgiyi, saygıyı, şefkati, muhabbeti, adaleti, nezafeti ve nezaketi tekrar, onun sünneti seniyyesiyle topluma hâkim kılmak için sempozyumun yapılması son derece isabetli olmuştur. İnşallah bu sempozyum ve sempozyumun çıktısı bilimsel eserlerle toplumumuzun gündemine gelir.

Değerli dostlar, Peygamberimiz ilk vahyi aldığı anda, insanlık vicdanının çölleştiği bir dönemde, kısa bir sürede, önce insandan başlayarak, sonra aileyi, sonra toplumu ve bütün insanlığa nasıl dönüştürdüyse bugün de tekrar,

* Antalya Valisi

belki baktığımızda vahyin ilk indiği insanlığın vicdanı kadar problemli bir dönemden geçiyoruz. Tekrar vahiy ve vahiy taşıyıcısı Peygamber Efendimiz'in hayatını ve sünnetini yeniden anlamak, yeniden hayatımızda hâkim kılmak durumunda olduğumuzu görüyoruz.

Onun için, bu sempozyumun, inşallah, hem alem-i İslam'a hem toplumuza hayırlar getirmesini temenni ediyorum, bu güzel organizasyonun düzenlenmesinde emeği geçen başta Muhterem Diyanet İşleri Başkanımız ve ekibi olmak üzere tebliğ sunacak olan bütün hocalarımıza Antalya Valisi olarak teşekkür ediyorum, tekrar hepinize sevgi saygı sunuyor, hoş geldiniz sefalar getirdiniz diyorum.

(Kısa film izlendi)

TAKDİM – Dijital dünyaya kendimizi biraz fazla kaptırdığımız şu günlerde aile birlikteliğimizin önemine değinen bu kısa filmlerin inşallah amacına ulaşacağına inanıyoruz, sizlerin de –henüz paylaşmadıysanız- paylaşmanızı ve yayılmasına destek olmanızı istirham ediyoruz.

Değerli misafirler, kıymetli konuklarımız; öncelikle Sayın Valimize teşekkürlerimizi arz edelim ve hitaplarını gerçekleştirmek üzere Muhterem Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Erbaş Hocamızı kürsüye saygılarımla arz ediyorum.

Buyurun Sayın Başkanım.

Prof. Dr. Ali ERBAŞ*

Bismillahirrahmanirrahim

Bizi bir erkekle bir dişiden yaratan, Kur'an-ı Mübin'le yolumuzu aydınlatan Yüce Rabbimize hamd-ü senalar olsun.

O'nun en sevgili kulu, yegâne rehberimiz, Hz. Resul-i Kibriya Efendimize salat-ü selam olsun.

Kıymetli kardeşlerim!

Sevgili Peygamberimizin dünyayı teşriflerinin ifadesi olan “Mevlid-i Nebi”; Müslümanların zihin ve gönül dünyalarında çok güçlü ve köklü bir yere sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in şahsında insanlığın yeniden doğuşunu ve aydınlık bir geleceğı ifade etmektedir.

Zira cehaletin ve zulmün hüküm sürdüğü, merhametin, erdemin ve hikmetin kaybolduğı karanlık bir dönem, son Peygamberin gelişi ve müca-delesiyle; ilmin ve adaletin aydınlığında Asr-ı Saadete dönüşmüştür. Cahiliye karanlığında yolunu ve değerlerini kaybeden insanlık; onun peşinden giderek, imanın ışığı, hakikatin aydınlığı ve ahlakın güzelliğıyle dünya tarihinin en nadide şahsiyetlerini yetiştirmiş ve en mükemmel medeniyetini inşa etmiştir.

Peygamber Efendimizi hakkıyla tanımadan, onu sevmeden, ona itaat etmeden; güzel ahlakı, ahde vefayı, merhameti, adaleti, başkasının iyiliğı için çalışmayı, Allah'a kulluğı ve gerçek manada özgürlüğü anlamak da mümkün olmayacaktır. Onun, Kur'an'ın hayat veren ilkelerini bizzat uygulayarak insanlığa sunduğı örneklik, insanlığın muhtaç olduğı en duru hayat membaıdır.

* Diyanet İşleri Başkanı

Buradan hareketle bir kez daha açıkça ifade edeyim ki Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'ın hayata dönüşmüş şeklidir. Sünnet-i Nebi, Kur'an'dan sonra İslam'ın ikinci temel kaynağıdır. Onu göz ardı ederek İslam'ın anlaşılması ve yaşanması mümkün olmadığı gibi Allah Resulüne saygısızlık olarak algılanacak tavır ve üslupların da mü'min tavrıyla bağdaştırılabilmesi mümkün değildir.

Bu itibarla, Hz. Peygamberin ve sünnetinin, toplum nezdinde ona olan sevgi ve muhabbeti zedeleyecek tartışma ve söylemlere konu edilmesinden şiddetle kaçınmak gerekir. Bununla beraber onun sünnetinin, ona olan sevgi ve saygıyı artıracak, onun örnekliliğini ortaya koyacak şekilde ele alınması temel önceliğimiz olmalıdır. Zira Peygamberimizin mesajını ve örnekliliğini çağımıza ve yeni nesillere taşımak yerine, teorik ve tali meseleleri tartışıp durmak bizi yolumuzdan alıkoyacak ve bizi amacımızdan uzaklaştıracaktır.

Bugün insanlığın özlediği huzur ve güven; ancak Hz. Peygamberin insanlığa tebliğ ettiği hakikatlerin bilgi, bilinç, ahlak ve sistem düzeyinde hayata geçirilmesiyle mümkün olacaktır. O değerleri bugüne taşıyıp insanlıkla buluşturmak ise müminlerin Allah'a, Resul'e ve insanlığa karşı en büyük sorumluluğudur. Aynı zamanda Peygambere muhabbetin neticesi ve onu sevmenin en büyük tezahürüdür.

Kıymetli Misafirler!

Bugün insanlığın en büyük sorunu, ahlak krizidir. Yani insanlığın huzurunu temin edecek olan İslami erdemlerin yitirilmesidir. Allah resulünün sünnetinden ve mirası olan güzel ahlak ilkelerinden uzak bir hayat yaşanıyor olmasıdır. İnsanlık, yüzünü yeniden Hz. Peygamberin örnekliliğine çevirmediği sürece hiçbir insanî ve vicdanî değeri muhafaza edemeyecektir. Yeryüzü ancak onun getirdiği değerlerle buluşursa huzuru bulacaktır.

Kıymetli Kardeşlerim!

Bugün bireysel, sosyal ya da küresel boyutta yaşanan bütün sıkıntıların ya da güzelliklerin aile kurumuyla güçlü bir ilişkisinin olduğu aşîkârdır.

Bu yıl Mevlid-i Nebi Haftasının ana temasını, bu sempozyumun da konusu olan "Hz. Peygamber ve Aile" olarak belirledik. Bu vesileyle ailenin önemi ve aile hayatının temel ilkeleriyle beraber, ailede yaşadığımız bazı sorunlar ve çözüm yolları ile ilgili mülahazalarımı sizlerle paylaşmakta fayda görüyorum.

Rabbimiz, bizlere aile kurma ve aileyi koruma duygusu bahşetmiş, “el-Vedûd” ismi celilinden “meveddet” gibi katıksız ve karşılıksız bir sevgiyi, varlığının bir delili olarak aileye lütfetmiştir. Aile bağını Allah adına akdedilen ağır bir söz ve kutsal bir birliktelik kılmıştır. Rabbimiz, aynı ideallerle aynı hedefe doğru yürüyen, amaç ve emellerini birleştirerek aynı erdemlerde buluşan ve karşılıklı sevgi, saygı ve paylaşma esasına dayanan bir bütün olabilmek için insanlara aile olmayı emretmiştir.

Yüce dinimiz İslam; ailede adaletin, ihsanın, fedakârlığın, sorumluluk bilincinin, istişarenin, karşılıklı yardımlaşma ve anlayışın hâkim kılınmasını; eşlerin birbirine güven duymasını ve bağlılık göstermesini, sevinç, keder, yorgunluk ve sıkıntıların paylaşılmasını istemektedir.

Aile, sadece maddi bir beraberlik değil, bedenlerin yanı sıra kalpleri ve duyguları birleştiren, ruhları sükûnete erdiren muhteşem bir birlikteliktir. Aile yuvası, insanın, fiziksel, zihinsel ve ahlaki yönden en üstün meziyetlerle donatıldığı, bütün insanî değerlerin öğrenildiği, ruhun mayalandığı ve kemal bulduğu yerdir. Varlığında sayısız hikmetler barındıran aile, insanın ilk eğitimini aldığı en temel eğitim yuvası, maddi-manevi tehlikelere karşı muhkem bir sığınak ve fertlerin hayatın hakikatlerini yaşayarak fark ettiği bir sevgi ocağıdır.

Aile bizim geçmişimizi geleceğimize bağlayan bir köprüdür. Zira ailenin, nesli muhafaza etmek gibi önemli ve vazgeçilmez bir işlevi vardır. Ailenin nesli muhafaza etme bilinciyle kurulduğu toplumlar, gelişmiş ve medenî toplumlardır. Çünkü insani ve vicdani değerler ancak bu tür bir aile ortamında doğup gelişir ve bir sonraki kuşağa aktarılır. Dine, hayata, topluma ve insanın var oluşuna dair sağlıklı bir zihniyet, aileden başka hiçbir ictimai kurum veya kuruluştaki doğup gelişemez. Güçlü toplum, ancak güçlü aile bağları ile kurulur. Huzurlu toplum, ancak ailede huzurun tesisiyle oluşur.

Dolayısıyla Mü'mince bir duruşun ve Müslümanca bir hayatın inşası için Peygamber'imizin ortaya koyduğu aile değerlerini örnek almanın gereği göz ardı edilemez. Daha iyi bir hayat için muhtaç olduğumuz temel değerler öncelikle ailede hayat bulacak, sonrasında ise tüm toplumu ve bütün dünyayı huzura ulaştıracaktır.

Bu meyanada bir hamd vesilesi olarak zikretmek gerekir ki millet olarak aile yapımız milli ve manevi değerler üzerine kurulu ve köklü bir yapıya sahiptir. Dayanışma bilincinin hâkim olduğu bir yapı arz etmektedir. Ne

kadını ne de erkeği üstün tutar. Bizim ailemiz, Allah'ın adı üzere yapılan bir akitle kurulduğu için erkeğin de kadının da diğer tüm aile üyelerinin de hakkını her zaman teslim eder. Bu yüzden biz, kadın ya da erkeği önceleyen bir yapıyı değil, ailenin bütününe merkeze alan bir yapıyı önemsiyoruz.

Fakat modernite ile birlikte hızlanan toplumsal değişimden en fazla etkilenen kurumların başında maalesef aile gelmektedir. Bireysel ve toplumsal hayatımızın yıkılmaz kalesi olarak görülen aile hayatımızda son zamanlarda, ilgisizlik, boşanma, aile içi şiddet ve huzursuzluk gibi pek çok ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların çoğunun temelinde de Peygamber ahlakından uzaklaşmak yer almaktadır.

Ailenin çözülmeye başlaması, toplumumuz için büyük bir tehlike arz edeceği gibi çok ciddi problemleri de beraberinde getirecektir. Nitekim bir yerde aile kurumu çözülmeye başladığında adli suçlar, madde bağımlılığı, şiddet, psikolojik ve sosyolojik problemlerin arttığı müşahade edilmektedir. Nihayetinde bireysel ve toplumsal huzur kaybolur. Eğer toplumsal hayatımızda bunların varlığından sıkça bahseder hale gelmişsek, bunun altında yatan sebebin aile değerlerinde ve bağlarında meydana gelen zayıflama olduğu göz ardı edilmemelidir.

Maalesef günümüz insanı, aileyi, paylaşmayı, sorumluluğu, sevgi, şefkat ve merhameti öteleyerek; bireyselliği, ferdî haz ve ihtiyaçları öncelemekle, aslında kendi mutluluğunu ötelediğini fark edememektedir.

Kıymetli Misafirler!

Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve sınır tanımazlığı tüm değerlerin zedelenmesine sebebiyet vermekte, aile mahremiyetini ihlal eder hale gelmektedir. Bu manada artık hayatın her alanına nüfuz eden medyaya da önemli görevler düşmektedir. Manevi değerlerimizi ve ahlakımızı önceleyen, ortak bir değer olarak aile ahlakını gözeten ve aileyi güçlendiren bir yayın politikası izlemesi medyanın en büyük sorumluluğudur.

Bu noktada şu çağırımı yapmayı da elzem görüyorum: Aile bizim toplumumuzun en temel değeri ve en hassas kurumudur. Bu sebeple sosyal, siyasal ve akademik tüm çalışmalarımız ailenin korunmasını ve güçlendirilmesini esas almalıdır. Başta temsil ettiğim kurum ve şahsım olmak üzere her fert ve her kurum, aile kurumunu ve bütünlüğünü öne alan çalışmalar yapmalıdır. Toplumsal meselelerin birbiriyle sıkı irtibatı olan karmaşık sorunlar olduğu gerçeğinden hareketle bu doğrultudaki çözüm arayışları da çok boyutlu

olmalıdır. Aileyi kuşatan sorunların sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik tüm boyutlarıyla araştırılmasına ve kalıcı çözümler bulunması için yapılacak çalışmalara her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.

Sonuç olarak hangi açıdan düşünürsek düşünelim hiçbir gerekçe ya da meşgale aile olmayı ertelemeye ve aileyi ihmal etmeye mazeret olamaz.

Hiçbir meslek ya da hedef, aile kurmaktan, anne-baba olmaktan daha önemli kabul edilemez.

Hiçbir makam ve mevki, anne-baba olma şerefinden ve sorumluluğundan daha büyük olamaz.

Bu itibarla;

Toplumsal yapımızın temel taşı olan aile kurumunu güçlendirecek ve sağlam temeller üzerine oturtacak bir sorumluluğu kuşanmamız gerektiği kanaatindeyim. Söz ve davranışlarımızın hakikat, nezaket ve zarafet ekseninde olması; bireysel ve aile hayatımızın da inancımız ve temel değerlerimiz üzerine yeniden kurulmasının gerekliliğini ifade etmek isterim.

Kendimize, ailemize, gençlerimize ve çevremize karşı sorumluluklarımızı iman ve kulluk ekseninde yeniden değerlendirmek nesillerimize karşı vazifemiz olduğu kadar, uhrevi sorumluluğumuzun da bir gereği olduğuna inanıyorum.

Bu bağlamda Mevlid-i Nebi Haftasının en önemli programlarından biri olarak gördüğümüz bu sempozyumun en hayırlı neticeleri doğurmasını ve aile yapımızın güçlenmesine katkı sağlamasını Yüce Mevla'dan diliyorum.

Tebliğ ve sunumlarıyla sempozyuma katkı sağlayan değerli hocalarımıza ve tertip heyetine hususiyetle teşekkür ediyorum. Siz kıymetli kardeşlerimin, aziz milletimizin ve âlem-i İslam'ın "Mevlid-i Nebi Haftasını" bir kez daha tebrik ediyor, Veladet-i Nebi'nin birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularımızı pekiştirmeye vesile olmasını Yüce Rabbimizden niyaz ediyorum.

Mevlid-i Nebi Haftamız mübarek olsun.

TAKDİM – Muhterem Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Ali Erbaş Hocamıza şükranlarımızı arz ediyoruz.

Sayın Genel Müdürümüzün de az önce belirttikleri gibi yarın sabah saat 10.00 itibarıyla Peygamberimiz ve Aile temalı ilk panelle Uluslararası

Mevlid-i Nebi Sempozyumu başlayacak. Yarın sabah saat 10.00'da siz değerli misafirlerimizi bu salona bekliyoruz.

Başta Sayın Başkanımız olmak üzere, Sayın Valimiz, tüm değerli protokolümüze ve siz değerli misafirlerimize açılış programımızı teşriflerinizden ötürü şükranlarımızı arz ediyoruz. Allah'a emanet olunuz.

AÇILIŞ PANELİ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Huriye MARTI
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

22 KASIM 2019
(10.00 – 11.30)

TAKDİM – Bu paneli sunacak değerli hocalarımızı sahneye arz ederek sözü onlara teslim etmek istiyorum.

Diyanet İşleri Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Sayın Huriye Martı Hocamızı, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi ve Diyanet İşleri eski Başkan Yardımcımız Prof. Dr. Sayın Muhammet Şevki Aydın Hocamızı ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı Prof. Dr. Sayın İhsan Çapcıoğlu Hocamızı kürsüye arz ediyorum.

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Huriye Martı (Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı) – Kıymetli dinleyenler, hepiniz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz.

Mevlid-i Nebi haftası münasebetiyle hazırlamış olduğumuz uluslararası Peygamberimiz ve Aile konulu sempozyumun hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum.

Peygamber Efendimiz'in örnekliğinde huzurlu ailelere yürüyüş için bu sempozyumun bizlere bir fırsat oluşturmmasını ve her birimizin eliyle, her birimizin diliyle burada konuşulanların tüm toplumumuza yayılarak fayda sağlamasını Rabb'imizden niyaz ediyorum.

Bizim bu sempozyumumuzda böyle bir açılış panelini teşrif ettikleri için öncelikle saygıdeğer hocalarıma teşekkürü bir borç biliyorum. Kendilerinden vazifeyi devraldığımız kıymetli hocamız Şevki Aydın Beyefendi ve yine İhsan Çapcıoğlu Hocamız, bizlere bugün aile hakkında bir söyleşide bulunarak sempozyum boyunca ilerleyecek olan akademik çalışmalara bir hazırlık, bir zemin oluşturacaklar.

Aile kurumunun Hazret-i Adem'den bu yana belki çok temel işlevleri hiç değişmedi ama doğruyu söylemek gerekirse bugünün şartlarında taşıdığı yeni anlamlar ve taşıdığı yeni işlevler de var. Hocalarımızın birisi din eğitimi gözüyle, birisi de din sosyolojisi gözüyle aileden bahsedecekler.

Tekrar her birinize teşekkürünüzden dolayı teşekkür ediyorum ve bize aile hakkında neler söylersiniz, aile deyince bizi hangi noktalarda uyarır, hangi konuların altını çizersiniz; bizlerin de bu topluma aileyi anlatan insanlar olarak neleri vurgulamamızı arzu edersiniz sorusuyla Şevki Aydın Hocama mikrofonu bırakıyorum.

Buyurun Kıymetli Hocam.

Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN*

– Bismillah, elhamdülillah.

Değerli Başkanım, teşekkür ederim.

Değerli meslektaşlarım, hepinizi saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Bu toplantının hepimiz için hayra vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum ve Yüce Allah'tan öncelikle dileğim, o nebiler nebisini güzel anlamak, güzel kavramak ve onu gereği gibi örnek almak imkânını bizlere lütfetmesidir.

Şimdi, ben bir metinle gelmedim çünkü bu aniden olan bir şey ama olsun. Ben bugün bazı noktalamalar yapmayı düşünüyorum aile ile ilgili.

Gerçekten bugün temel soru şu: Örnek almamız gereken nebiler nebisini, biz mesela aile hayatı bakımından ne kadar örnek alabiliyoruz? Bu sorunun cevabını herhâlde bu sempozyum boyunca da sorgulayacağız, ortaya koyacağız.

Değerli meslektaşlarım, biz mesela düne kadar bu tür toplantılarda her zaman şunu söylerdik: “Allah’a şükür güçlü bir aile yapımız var, evelallah bize top kâr etmez.” Ama dikkat ederseniz artık son yıllarda kimse bu lafı ağzına almıyor. Çok acı bir şey! Kimse ağzına almıyor. Müthiş bir çözümlenmeyle karşı karşıyayız. Tabii, bu sonucun iyi analiz edilmesi gerekiyor yani nereden, nasıl geldik buralara, neleri eksik bıraktık? Çok yönlü sebepleri var bunun. Bunları iyi analiz etmemiz gerekiyor.

Bir defa bu hızlı toplumsal değişim olgusunu çok iyi anlamamız gerekiyor. Bakın, en azından son yirmi yılda biz dindar camia olarak müthiş bir toplumsal hareketlilik yaşadık. Dikey hareketlilik özellikle son derece hızlandı; yeni statülere konuştuk ama bu yeni statülere göre acaba dindarlığımızı

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

yine devam ettirebilecek miydik? Düşünün, tarım toplumunun mütevazı imkânlarına, şartlarına göre dindarlık anlayışı ve kalıpları oluşturmuşuz, onların hepsi çatlayıverdi. Öyle bir toplumsal değişim yaşadık ki o dindarlık kalıpları zaman aşımına uğradı, tedavülde kalmadı. Haliyle, işlemeyince biz ortalıkta kaldık ve savrulduk. Niye ortalıkta kaldık? Çünkü bu değişime paralel olarak biz dindarlık anlayışımızı, İslam kültürümüzü güncelleyemedik. Her şey değişiyor ama bizim hayata bakışımız, dindarlık algımız, dindarlık uygulamalarımız aynı.

Kim yapacaktı bunu? Tabii ki bizler. Burada, önemli bir sorumluluk sahibi olarak konuşuyorum çünkü İslam'ı doğru anlamak ve anlatmak, öğretmek görevi öncelikle bizde. Burada ciddi bir sorun var mı? Evet, burada ciddi bir sorun var. Özellikle mesela ahlak alanı çok ihmal edildi. Bizim fukaha bile, son asırlarda bakarsanız, gerçekten fıkhi âdeta ahlaktan soyutlarcasına çok enteresan şeyler yapmıştır. Bunları ciddi sorgulamamız gerekiyor.

Şimdi, yazılıp çizilenlere de baktığımda hayretler içinde kalıyorum, şöyle bir şey olmuş: “Olsa iyi, eh olmasa da olur.” Böyle bir algı. Oysa Efendimiz (s.a.v.) ne buyuruyor: “Efdalul müminine imanen ahsenuhum hulugan.” Demek ki, ben dindar mıyım, nasıl bir dindarım, dediğim zaman ölçü hazır. Ahlaken ne kadar gelişmişsem, ne kadar güzel ahlak üretebilmişsem ben o kadar mümin, imanı kuvvetli adamım demektir. Bakın, ölçüye bakın, bir de bugün Müslümanlar olarak bizim ahlaka bakışımıza bakın. Müthiş bir çöküş. Burada, biz din öğreten, din anlatan insanların büyük sorumluluğu var.

Dinin sabiteleri var, bir de değişen kısımları vardır. Bunları doğru anlamak, yerli yerine koymak bizim görevimiz. Bunları ne kadar yapabildik?

Şimdi, bu aile hayatımızın dönüşümünde bu sabit değerlerle, sabit ilkeler ile değişen kısımları yeterince ayıramadığımız kanaatindeyim. Mesela, ailede anne babaya saygı İslami bir değer midir? Evet. Zaman aşımına uğrayabilir mi? Hayır. Ama bu anne babaya saygı değerini hayata nasıl yansıtacağım, hangi somut kanıtlarla dışlaştıracam? Bu sorunun cevabı sürekli değişmeye açık; yöreden yöreye, kültürden kültüre, dönemden döneme değişmesi gerekiyor. Ama biz şimdi İslam anlatan insanlar olarak bile mesela burayı âdeta değer ile değer hayata yansıma biçimi olan kalıbı yer değiştiriyoruz veya özdeşleştiriyoruz. Ne diyor mesela, baba bir şey söylediyse “baş üstüne” demek bizim kültürümüze göre saygının gereği. Bakın, kültürü de sorgulayarak anlamayınca, bu defa bizim ürettiğimiz kültür bizi esir alıyor. O zaman biz kültürü geliştiremiyoruz, kültür bizi yönetmeye başlıyor. Haliyle o kültürün

penceresinden İslam’a bakınca, nasları, Kur’an’ı, sünneti ona göre alıyoruz. Bu kültür algımız ciddi bir sorun olarak karşımızda duruyor.

Şimdi, vaazlarımızda bile bunları dinlemek hakikaten beni çok üzüyor; anneye babaya itaat. Kur’an’a bakıyoruz “atiyu ebeveykum” diye bir ifade var mı? Bir yerde “vela tutı’huma” onlar şirk koşmayı emrederse... Bakın, o da olumsuz. “Onlara itaat etmeyin.” Allah ve Resulüne itaat edeceğiz. Şimdi, anne baba abuk sabuk emirler verirse, çocuk buna “baş üstüne” mi demeli yoksa edebiyetle, son derece edepli olarak “Babacığım kusura bakmayın, bu bana göre yanlış geliyor, burada bir sorun var” deyip onu tartışmaya açması mı gerekiyor, hangisi Müslümanca? Veya annesi, abuk sabuk emirler veriyor, birçok aile böyle yıkılıyor. Bakın, araştırmalara bakın, boşanma nedenleri arasında büyüklerin müdahalesi birinci sırada çünkü anne baba abuk sabuk emirler veriyor çocuklara. Müslümanca bir evlatlık yapacak olsa o kızımız, oğlumuz ne diyecek? Annesinin babasının da cehenneme yuvarlanmasına engel olacak. Şimdi, niye eleştirel bakmayalım yahu! Yani eleştirel bakmak saygısızlık mı?

Tabii, bunu eğitime de sokmuşuz; “hocaya soru sormak adaba mugayirdir.” Hem de hiç akıl almaz, ayetleri de yerinden oynatıp getirerek, “la tes’elu an eşyae in tubde lekum tesu’kum” gibi ayetleri hiç alakası olmayacak şekilde kullanarak.

Evet, bu anlayışlar ciddi sorunlar üretiyor.

Demek ki, bir defa bu din anlama, dini anlama konusundaki sorunumuz ailevi hayatımızı ciddi şekilde etkiliyor. Bunu siz eşlerin birbirine bakışı ve saireye de yansıtabilirsiniz. Mesela cinsiyet kültürümüz. Değerli dostlarım, meslektaşlarım bizim cinsiyet kültürümüz ne kadar İslami? Bunu sorgulamamız lazım. Yani İslam’ın temel değerleri ile bizim cinsiyet kültürümüz ne kadar bağdaşır? Çok ciddi sorunlar var orada. Mesela bizim hâlâ cinsiyet odaklı evlat anlayışımız var, ne yazık ki hâlâ devam ediyor. Ama şimdi bazen ters görüyorum, diyorlar ki “Hocam, şimdi kız evladı daha hayırlı.” Yapma, yapma! Sen hâlâ cinsiyet odaklı evlat değerlendirmesi yapıyorsun. Ne demek kız evlat daha hayırlı? Hayırlılığın cinsiyetle organik bağı mı var değerli dostlarım? Hayır, hayırlı olmak kaliteli insan olmakla alakalı bir şey, bunun cinsiyetle ne alakası var! Ha, oradan bir tokat yedi ya şimdi başka bir tokat yemenin derdi içinde, şimdi oradan tokat yiyecek. Bakın, cinsiyet kültüründeki sakatlığa bakın. Ama bakın, icabında bu İslam anlatıyor.

Evet, çelişkiler yumağı... Mesela bir konuşmamda “Anne, beşiği sallayan anne dünyayı sallar” diyorum, biraz sonra kadınla ilgili öyle laflar ediyorum ki, o kadının o beşiği sallayarak dünyayı sallaması imkânsız bir şey! Yahu bu kadar çelişkiyi nasıl kabul edebiliyoruz, nasıl taşıyabiliyoruz? Yahu beynini dumura uğrattığımız, düşünme yeteneklerini dumura uğrattığımız bir anne nasıl dünyayı sallayabilir?

Bakın, anne deyince hemen cenneti ayaklarının altına yerleştirmeye çalışıyoruz, gerçi onu da ne kadar anlıyoruz o da ayrı konu ama eş olunca, kız evladı olunca işler değişiyor! Bu kadar çelişkiler yumağı! Bakın, bizim din anlatımımızda ciddi sorun var. Mesela, neden kadın hep şeytani düşüncelerin, eylemlerin öncelikle öznesi hâline getiriliyor? İşte, İsraili nakillerle bunu kültürümüz özümsemiş. Ne yapıyoruz? Bütün fitne kaynağı olarak erkek değil de daha çok kadın görülüyor. Giderek azaldı Allah’a şükür. Mesela tecavüz olayı oluyor, adam tecavüz olayını sorgulayacak yerde kadının tahrik edici olup olmadığını sorguluyor!

Şimdi, değerli dostlarım, bizim ahlak kitaplarımızda da tabii ciddi sorunlar var. Ben onları okuyunca, inanın bazen erkek olarak utaniyorum. Niye biliyor musunuz? Mesela “edep” kavramından bahsediyorsak bu edebi kime yakıştırıyoruz hep; kadına. “El bintu edebu cemaluha el edebu.” Evet, değil mi hemen oraya. İlmihallerimize bile böyle girmiş arkadaşlar. Bakın, İslam değerlerini bile cinsiyete göre taksim edişimiz çok düşündürücü. Mesela kadın ve koca hakkına bakın ilmihallerimizde, kocanın görevi nafaka, mehir; kadının görevlerine bakın, iffetli olmak, namusunu korumak, evi israftan, saçıp savurmaktan korumak, malı vesaire sayıyor. Size şimdi öneriyorum, gidin okuyun, o maddelerin hepsi aynı zamanda erkek için geçerli yahu! Yani kadın iffetli olacak da erkek iffetsiz mi olacak! Kadın namusunu koruyacak da erkek korumayacak mı! Kadın saçıp savurmayacak malı da erkek istediği gibi mi harcayacak! Arkadaşlar, tuhaf şeyler bunlar. Bakın, cinsiyet odaklı din algımızı bile nasıl formatlıyoruz ve bunları hiç sorgulamıyoruz değerli dostlar.

Şimdi, “er ricalü kavvamune allen nisa” bunu ne kadar doğru anlıyoruz Allah aşkına? Şimdi bu dediğim dedik bir aile reisliğini mi öneriyor? Geçende vaaz dinliyorum, bir meslektaşımı, işte “Efendimiz (s.a.v.) eşleriyle istişare ederdi, biz de etmeliyiz” diyor. “Ama kiminle edeceksin istişare? İslam eğitimi almış mı?” Bakın şimdi başlıyor, “ama” diyerek -bizim anayasalar gibi- verdiklerini geri alıyor. “Mesela sen dersin ki bu malı şu yoksula verelim, o der ki çoluğun çocuğun rızkını niye veriyorsun?” Değerli dostlar, mantığa

bakar mısınız, ne demek “İslami eğitim almış mı?” Peki, sen evlenirken sordun mu? Evlenirken sormuyorsun, sormadığın şeyi istişare etmeye gelince sormaya başlıyorsun. Mantığa bakar mısınız! Kaldı ki, İslami eğitimi senin dediğine göre yok, insan değil mi o, seninle beraber o hayatı paylaşmıyor mu? Sen onunla konuşsana, mesela bunu söyle, o da desin ki “çocukların rızkını niye veriyorsun?” Güzel güzel tartış onu bakayım, işte eğitim bu, birbirimizi eğiteceğiz. Niye konuşmuyorsun? Çok enteresan mantıklarımız var. Bunları ciddi ciddi sorgulamamız gerekiyor, hele din anlatan insanlar olarak değerli dostlarım.

Şimdi, kadın şerrinden emin olunması gereken bir varlık olarak algılanınca her şey onu takip etmeye başlıyor. Mesela, eğitime göndersek ne olacak, medreselere kız çocuklarını göndermedik. Gerçi benim Türkçe’ye çevirdiğim bu İbn-i Cema’da bir iki yerde bir cümle gördüm, çok ümitlendim. Onun için yeniden araştırmayı da tavsiye ediyorum arkadaşlarıma, medreselerde gerçekten kızlar yok muydu? Çünkü, diyor ki mesela medrese adabından bahsederken “eğer orada kadınlar duruyorsa -geçerken salonda- odalara böyle dik dik bakmasın.” Özellikle orada kadın ikamet ediyorsa. Demek ki, ya kurgusal söylüyor İbn-i Cema ya da vardı. Bunu bir araştırmamız gerekiyor.

Ama özel eğitimlerle kadınıımızı yetiştirdik asırlarca ama daha sonra cidden ihmal ettik. Düşünebiliyor musunuz, okuma yazmayı öğretmeyin rivayeti asırlarca İslam dünyasını ipotek altına aldı yahu! Kınalızade Ali Efendi gibi çok takdir ettiğim bir insan bile ne diyor: “Yahu, yazma neyse de okumayı öğretelim bari, bakın Hazret-i Aişe validemize bakın, şöyle alimdi, böyle alimdi...” falan. Arkadaşlar, bunlar üzerinde ciddi ciddi düşünmemiz lazım.

Niye? Mesela arkadaşlar, Kur’an’ın kadın algısını, insan algısını biz insan üzerine yapılmış deneysel araştırmalardan yararlanmadan anlayabilir miyiz? Evet, bu soruyu tekrar ediyorum. Biz, insan üzerine deneysel araştırmalar yapılarak elde edilmiş verilerden yararlanmadan Kur’an’ın insan hakkında, insan için söylediklerini hakkıyla anlayabilir miyiz? Bana göre anlayamayız, hep hata yaparız. Mesela bir kadının gerçekten nasıl bir varlık olduğunu bu araştırmalara dayandırarak Kur’an’ın ayetlerini anlasaydık bu kadar savrulmayacaktık.

Lütfen, Tanzimat’tan sonra başlayıp devam eden içine düştüğümüz bir yanlış var arkadaşlar, o da şu: Pozitivist kafalı insanlar bilim adına dine, imana saldırdılar, biz de bunlara karşı savunmaya girdik, öyle bir nefretleştik ki, bunlara bir sırtımızı döndük ama nasıl döndük, pozitivist adamı gerçek bilim

adamı zannettik, pozitivist bilim anlayışını gerçek bilim anlayışı zannettik, onlara sırtımızı dönelim derken, gerçek bilim adamına, gerçek bilime de sırtımızı döndük, şimdi bir türlü yüzümüzü dönemiyoruz. İlahiyatçılar olarak, bakın burada yabancı yok, biz bizyiz, ilahiyatçılar olarak böyle olduğumuzu iddia ediyorum. Evet, ilahiyat bilimlerinin bilimselleşmesindeki sorunları da aşmamız gerekiyor. Burada, mesela bu sonuçların ortaya çıkmasında bizim büyük vebalimiz var değerli dostlar. Şimdi kadınla ilgili algılarımıza bakar-sanız, hakikaten neredeyse insanlığı sorgulamak durumunda kalıyoruz yahu!

Şimdi, geçmiş geleneği de sorgulayarak okumayı bilmediğimiz için arkadaşlar, bakın bizim zaten ilahiyat bilimleri genelde tarih, her şeyi tarihle okuyoruz ama tarihî metinleri ne kadar sorgulayarak okuyabiliyoruz arkadaşlar? Bu ciddi bir sorun. Fahrettin Razi'nin mesela “ve min ayatihi en halagalekum min enfusikum ezvacen li tezkunu ileyha” ayetinin yorumuna bir bakın. Kur'an'la bağdaştırmak mümkün değil. Yani Razi şöyle anlıyor, sanki ayet şöyle diyor: “Ya eyyühel rical, min ayatihi en halagalekum -min enfusikum yok, orayı da kaldırıyor âdeti- min ayatihi en halagalekum nisaen litezkunu ileyha” böyle anlıyor. Ha şimdi Fahrettin Razi ben bunu okuduğum zaman gözümünden düştü mü? Hayır. Yine benim gözümde büyük bir insan, yine okumam gerekiyor, yine okuyorum ama ben Fahrettin Razi'nin bu görüşünü benimsersem ben görevime ihanet etmiş olurum, kendime ihanet etmiş olurum. Evet, zaten o müfessirler hep ne dediler yazdıklarının sonunda “Vallahü a'lemu bi muradihi, vallahü a'lemu bissava.” Ne demek istiyor “Benim yazdıklarımı vahiy okur gibi okuma, sorgula kardeşim, ben böyle diyorum ama Allah'ın muradı budur iddiasında değilim.” Eleştiriyeye açıyor adam ama biz eleştirel okumaya yaklaşıyoruz.

Mesela, bir yorum var ki geçmişte uygundu ama bugün uygun değil. Biz artık bugünün şartlarını, insanların algılarını çok iyi hesap etmemiz lazım arkadaşlar. Bakın geçen Diyanet İşleri Başkanlığı bir CD yayımladı, son derece makul görünen bir görüntü. Ne yaptılar? Eleştirdiler. Şimdi, biz bu eleştirileri de hesaba katalım artık bundan sonra. Ha, toplumda ne tür hassasiyetler var, bu hassasiyetler İslam'a aykırı mı, değil mi bunları şey yapalım, biz daha hassas, daha İslami duyarlılıkla meselelere yaklaşalım, buna bakalım. Buna mecburuz değerli dostlarım.

Şimdi, dedim ya ben bu ahlak kitaplarındaki bazı metinleri okurken gerçekten erkek olarak utanıyorum. Namazı kılması için bile kadının, en

uygun yer neresi? Malum. Niye? “Fitneye vesile olur.” Bakın, nasıl bir erkek algısı var bizim kafamızda? Evet İhsancığım, nasıl bir erkek algısı var?

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı) – Hocam, tabii erkeği potansiyel tehdit olarak algıladığımızda kadını mümkün olduğunca yalıtıyorsunuz yani ondan uzak, mesafeli tutuyorsunuz.

Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın (Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) – Yani erkek dediğin insan falan değil yahu! İnsan değil, bağını koparmış böyle dolanan, her an hata yapmaya hazır... Yahu, nasıl bir Müslümanlık anlayışı bu Allah aşkına, bu nasıl bir ahlak anlayışı, bu nasıl bir değer anlayışı? Lütfen! Çıldırtıcı bunlar. Biz bunlara pabuç bırakmayacağız, lütfen... İslam’ı layıkıyla anlayalım. Efendimiz (s.a.v.)’i doğru anlayalım.

Şimdi, mesela biz onun yaptıklarını ne kadar doğru anlıyoruz arkadaşlar? Bakın, mesela Efendimiz (s.a.v.)’in kız torununu omzuna alıp mescide girmesi ne demek? İslam tarihçileri de burada. Arkadaşlar bana göre bu fevkalade inkılap niteliğinde bir hareket. O çevreyi bir düşünün, o toplumun şartlarını düşünün, o toplumun kadın algısını düşünün ve bir peygamber, bakın sıradan bir insan değil bir peygamber ve hem de mescide omzuna almış kız çocuğunu -erkek çocuğu da değil- mescide giriyor. Bu inkılapları doğru anlamamız gerekir. Bizlerin, hele günümüzde bunu anlamaya imkânımız daha fazla. Çünkü Müslümanların bunu anlama kültürü bizim kadar müsait değildi ama biz bugün bunları daha iyi anlama imkânına sahibiz.

Evet, şimdi günahlara bakışımız bile cinsiyete göre değişiyor arkadaşlar. Aynı eylemi kadın ile erkek yapıyor, erkeğin el kiri sayıyor, kadını öldürüyor. Nasıl bir şey bu? Allah aşkına! Seyrediyoruz biz bunu. Bu nasıl bir İslam algısı? Bakın, günah cinsiyete göre ne kadar ters algılanıyor. Bugün din anlatan insanlar bile, mesela kızı flört yapıyorsa perişan oluyor, oğlu flört yapıyorsa... Müsamaha ne, övünüyor be övünüyor, “aslan oğlum be, flört yapıyor” diyor. Biz bu kafayla mı İslam’ı anlatacağız? Lütfen... Bunlar gerçekten vahim şeyler. Bunları ciddi ciddi sorgulamamız, analiz etmemiz gerekiyor.

Biz böyle hep pençe altında tutulması gereken, kontrol edilmesi gereken bir varlık olarak gördüğümüz kadını ne yapıyoruz, en önemli eğitim kurumu olan ailenin en etkili eğitimcisi yapıyoruz. Şu tezatlara bakar mısınız? Beynini öldürüyoruz, insanî yetilerini dumura uğratıyoruz, ondan sonra en etkili işi, en önemli işi, annelik gibi eğitimciliği ona havale ediyoruz. Birçok baba ilgilenmiyor, “hocam annesi ilgileniyor, ben şey yapamıyorum fazla”

diyor. Lafa bak lafa! Bunlar, ayrı ayrı tartışılması gereken hususlar. Bu nasıl bir çelişki değerli dostlar; bu kadar önemli bir işi bu kadar mahvettiğin bir varlığa nasıl teslim ediyorsun? Sonra ne bekliyoruz? İyi nesiller, iyi erkekler. Böyle bir ortamdan iyi erkek, iyi nesil çıkar mı yahu, Allah aşkına!

Bizim İslam ailesi nedir, denildiği zaman ben şahsen şu ayetteki üç kavrama vurgu yapıyorum: “Ve min ayâtihi en halaga lekum min enfusikum ezvacen li tezkunu ileyhâ veceale beynekum mevaddeten ve rahme.” Harika! Şu üç kavramı analiz ettiğimiz zaman, bilimsel analizlerini yaptığımız zaman ve bu kavramların bize yüklediği sorumlulukları, görevleri bilimsel bir anlayışla, gerçekten yerine getirecek kıvama geldiğimiz an Müslüman ailesi bütün güzellikleriyle ortaya çıkacaktır.

Nedir o? Bir defa Müslüman aile dediğimiz huzur kaynağı olacak, bütün bireyler için huzur kaynağı. Değerli dostlarım, harika, zenginlik bol, hele bugün eğer ben gidip evime girdiğim zaman “Oh be dünya varmış!” diyemiyorsam, dünyanın en yoksul, en bedbaht adamıyım demektir. Ama kim getirip huzuru o aileye koyacak? Bir de böyle bir şey var, herkes başkasından bekliyor. Hayır değerli dostlarım, bu huzuru, eşler olarak her birimiz “önce ben” diyerek oluşturabiliriz. Ama onu oluşturmak lafla olmuyor, onun eğitimini almadık işte bakın, onun eğitimini anlamız lazım. Mesela iletişim; nasıl olacak eşimle iletişim, nelere dikkat edeceğim? Bunların bilimsel bilgileri Allah’a şükür bugün var artık, bunları okumamız, öğrenmemiz gerekiyor.

Meveddet, sevgi. Sevmek, fitri bir yetenektir ama değerli dostlarım bunun geliştirilmesi eğitime bağlı. Bugün aileler insanların sevgi yeteneklerini geliştiriyor mu, dumura mı uğrattıyor? Soralım bir. Sevgi üretseydi aileler, herhâlde bu hâle gelmezdik değil mi.

Ve rahmet, merhamet. Değerli dostlarım, bir defa bizim İslam algımızdaki sakatlıkları gidermeden bunları çözmemiz mümkün değil. Mesela, şöyle: Gördüğüm zaman anlamakta zorlanıyorum. Beş vakit üstüne beş daha koyuyor, yahu bir aile hayatına bakıyorum, âdeta bir canavar. Bu nasıl bir İslam algısı, bana bunu bir anlatabilir misiniz. Yani namaz kılmak farz da, ailede huzurun mimarı olmak farz değil mi? Eşine huzurlu bir hayat yaşaması için katkı sağlamak farz değil mi? Kadın erkek fark etmez, aynı şeyi söylüyorum, ben öyle cinsiyete göre ayırmıyorum. Bazıları diyor ki, nikâhlarda falan duyuyorum, inşallah sizde yoktur, şimdi moda oldu, artık diyorlar ya, damada tavsiye ediyor “Ben mutluluğun yolunu buldum, kadına işi havale edeceksin, teslim olacaksın, rahat edeceksin.” Önceden erkeğe teslim ediyordu, şimdi

de kadına. Ne zaman Hakk’a teslim olacağız hepimiz. Allah aşkına, şu kafaya bak yahu! Niye ben eşime teslim olayım, eşim niye bana teslim olsun? Kur’an bana Allah ve Resulüne teslim olmamı istiyor. Ben bir insanım yahu! Saçmalıklar da yapabilirim, saçma şeyler de söyleyebilirim, eşim niye kabul etmek zorunda olsun veya eşim yanlış yapabilir ben niye kabul edeyim? Ha, bu yanlışları insanca sevgiyle, muhabbetle, rahmetle, merhametle birbirimize bunu göstererek gidermek zorundayız, bizim görevimiz bu. Her geçen gün ne yapacağız aile olarak, kaliteli hâle geleceğiz. Ben şimdi öğrencilerime hep şunu tavsiye ediyorum: “Sakin öyle tek başınıza kalite düzeyinizi yükseltmeye çalışmayın, eşinizle beraber; eşinizle beraber büyüyeceksiniz eğer Müslüman ailesini kurmak istiyorsanız.” Çünkü, sen otur diyorsun, hanımın kalk diyor çocuğa, çocuk hangisini yapacak? Şaşıyor çocuk. Çocuklar evinizde şaşkın.

Şimdi habire nesle kızıyoruz. Hayır, hiç o nesle kızmaya hakkımız yok. Onlar bizim için bir ayna, aynada biz kendimizi görüyoruz, yapıp ettiklerimizi görüyoruz.

Bu iyi ilişkileri niye kuramıyoruz? Bunun birçok sebebi var, eğitimsizlik vesaire. Ama en önemli nedeni eğitimsizlik sayesinde kazandığımız şey şu, şunu demek istiyorum: Mesela Allah rızası odaklı aile içi ilişkilerimizi yürütmeyi düşünüyor muyuz değerli dostlar? Mesela, eşim canımı sıkan bir iş yaptı, ne yapmam lazım? Varsayalım ki bunu suhuletle, güzellikle karşılayacağım değil mi? Karşıladım. Niçin karşılıyorum öyle? Bu benim için çok önemli, ben şimdi karşılayayım ki o da beni karşılasın demeyi bile kabalık görüyoruz, Müslüman’a yakıştırmıyoruz. Ben ne için ona katlanmalıyım? Allah rızası için tabii, ödülünü sadece ve sadece Allah’tan bekleyerek. Eşimin o beni kıran, üzen tavrı karşısında insanî duruşumu sergilemeliyim ve ödülünü ondan değil Allah’tan beklemeliyim. Çocuklarım için de aynı. Şimdi bakın, Allah rızasına odaklanmış bir Müslüman olduğumuz an, ailevi sorunlarımızı çözme yoluna girecek evelallah. Zaten Allah rızasına odaklandık mı, babalık nasıl yapmama lazım, annelik nasıl yapmam lazım ki Allah’ın hoşnutluğunu kazanayım? Caiz oldu mu bu ibadet? Evet, Allah’a beğendirmek, kendimi Allah’a beğendirmiş olayım. Böyle bir anlayışla yola koyulduğumuz zaman değerli dostlarım, yerimizde rahat duramayacağız, habire rollerimiz üzerine okumaya başlayacağız. Mesela bugün, Müslüman anne baba bu kadar ilmi bilgiler olmasına rağmen, çocuk gelişimi nasıl, çocuğun ahlak gelişimi nasıl oluyor, nelere ihtiyacı var, o ihtiyaçlar nasıl karşılanır; Kur’an her şeyi ilimle yapmamızı emrediyor ya, ben de bu anneliği ilimle yapmalıyım, babalığı

ilimle yapmalıyım diyor muyuz? “Evet, yapıyoruz” diyen var mı, parmak kaldırsın. Siz kendinizden bahsetmeyin, dışında oradakiler... Evet, maalesef.

Herhâlde tam yarım saat oldu, bırakabilirim. Çok teşekkür ediyorum. Ben burada bitireyim, dostumuza da vakit kalsın. Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

OTURUM BAŞKANI – Saygıdeğer hocamıza biz de çok teşekkür ediyoruz.

Dört maddede ben zihnimde özetledim.

Birincisi çok önemsediğimiz bir husus, hocamız da bilhassa ahlak eğitimsi olarak bunu daima söyler, ailenin zemininde hukuktan ziyade ahlak vardır, aile ahlak üzerine kurulu, meveddet ve rahmet dediğimiz ahlaki bağlarla birbirine bağlı bir kurumdur. Dolayısıyla, birbirimize karşı görevler üzerinden, hukuk söylemiyle aileyi yürütmeye çalışmak maalesef başarısızlıkla sonuçlanıyor. Ahlaki bir zemin oluşmadıkça ailenin sadece, salt kuru hukuk kaideleriyle yürütmesi mümkün görünmüyor. Birinci husus, hocamız böyle bir tema üzerinden yürüdü.

İkincisi ise, sabiteler ve değişkenler konusunda uyanık değilsek, farklılığımız düşükse hâlâ birtakım değişkenleri sabiteymiş gibi ısrarla ve inatla yürütmeye çalıştığımızda bundan aile hayatımız da zarar görüyor. O günün, o çağın, o coğrafyanın, o kültürün gerekleri değişkenler olarak bugün farklılaşabilir ancak temeldeki ahlaki sabit ilkeleri korumakla mükellefiz, değişkenleri ise o güne göre yeniden düşünmek zorundayız. Aile içerisinde söz gelimi rol dağılımı değişebilir, bundan yirmi yıl önce, bundan elli yıl önce ya da yüz elli yıl önce kadının ve erkeğin ailede yüklendiği sorumluluklar bugün değişmiş olabilir. Bir aileden diğer aileye de farklılıklar olabilir, bir evde babanın üstlendiği çocukların ödevlerini yapmak ve okullarını takip etmek görevi öbür evde annenin üstlendiği görev olabilir. Roller değişkendir ama sabite olan rollerin arasında adalet olmasıdır, hak ve sorumlulukların adaletle paylaşılmasıdır. Eğer aile içerisinde eşler arasında görev dağılımı adaletle yapılmamışsa ısrarla bundan yüzyıllar öncesinin rol dağılımında inat etmek aileyi felakete götürür. Dolayısıyla, sabiteler ve değişkenler konusunda itinalı davranıp, sabiteleri ailede yaşatmakla mükellefiz.

Bir diğer husus, hocamız pozitivist ilim insanları yüzünden sırtımızı döndük bilime dedi. Bu gerçekten ciddi bir husus çünkü ailenin de bugün anlaşılması, korunması, güçlendirilmesi hususunda sadece dinî verilerle hareket etmemiz yeterli değil. Biz Kur'an-ı Kerim'in ve Peygamber Efendimiz'in

sünnetinin bugünün ilimleriyle birlikte düşünülerek aileye arz edilmesiyle mükellefiz. Bir psikolojinin verilerini, bir sosyolojinin verilerini, din eğitiminin verilerini kullanmadan, bilimle, interdisipliner çalışmalarla Kur'an-ı Kerim'i bugün yeniden düşünmeden ailelerimize faydalı olmamız mümkün görünmüyor. Bizim sadece dinî verilerle, bundan çok önceleri yazılmış temel kaynaklarımızla, bugünü göz önünde bulundurmadan aileyi koruma çabalarımız çok ciddi anlamda çelişkiler doğuruyor, gençler ise çelişkiyi affetmiyor. Gençler, bu çelişkilerden o kadar rahatsız oluyorlar ki bugünü göremeyen, bugün onların gerçekliğini konuşamayan bizlerin dilinden dökülen o temel referansları da reddeder hâle geliyorlar. Hâlbuki eğer Hazret-i Mevlana'nın pergel metaforunda olduğu gibi, bir ayağı Kur'an-ı Kerim'e ve sünnete sabit bir şekilde çakılı ama diğer ayağıyla âlemleri dolaşan Hazret-i Mevlana gibi dünyanın gerçeklerini dolaşabilsek, çocuklarımızı da her konuda olduğu gibi aile hususunda da ikna etmemiz daha kolay olacak.

Son olarak hocamızın Razi'den verdiği örneği ben sizlere bir hadis şerhi üzerinden, İmam Nebevi'den vermek istiyorum. Evet, bizim temel kaynaklarımız daima başımızın tacıdır ve onlarda bugünün insanları olarak okuduğumuzda gördüğümüz birtakım anlaşılamaz ya da kabul edilemez ifadeler o kaynakların değerini düşürmez, hocamız da ifade ettiler. Bizim için Razi, her zaman Razi'dir, Gazali her zaman Gazali'dir, İmam Nebevi her zaman İmam Nebevi olarak başımızın tacıdır. Ancak şunu fark etmeliyiz ki: Her insan yaşadığı çağın evladıdır. Dolayısıyla, bir hadis şerhinde bile Peygamber Efendimiz'in o çağın insanına söyledikleri ile bu çağın insanına söyledikleri farklılaşabilir. Aleyhissalatü vesselam Efendimiz'in Ümmühani ile evlenmeyi talep ettiği bir rivayet var, Buhari'de geçer, sahih bir rivayet. Peygamber Efendimiz Ümmühani ile evlenmek üzere bir teklifte bulunur ve Ümmühani bu teklifi kabul etmemiştir. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Şu deveye binen Kureyş kadınları ne salih kadınlarıdır, onlar hem eşlerinin gönlünü yapmak, eşlerinin istediğini yapmak için çırpınırlar hem de evlatlarına karşı son derece şefkatli ve merhametlidirler.” Ümmühani Peygamberimizin evlilik teklifini reddederken şunu söylemiştir: “Benim küçük çocuklarım var ya Resulallah sana rahat vermezler.” Daha önceki eşinden olan ufak evlatlarının Peygamber Efendimizi rahatsız edebileceği endişesiyle reddettiği için, Peygamber Efendimiz de buyurur ki “Evlatlarına karşı da şöyle şefkatlidirler.” Şimdi bu rivayet, Peygamberimizin dilinden döküldükten sonra asırlar boyunca bu hadisi şerif üzerinden yapılan şerhlere baktığınızda, şarihin de aslında çağının evladı olduğunu görürsünüz. Söz

gelimi İmam Buhari, Buhara havzasında bu hadisi kendisiyle evlenilecek olan kadının taşıdığı üstün vasıflar babında zikreder yani bu hadisi kadının üstün nitelikleri bağlamında görür ama İmam Nebevi, Şam'da, biliyorsunuz Arap coğrafyasında asırlar sonra -Buhari ile aralarında yaklaşık 400 yıl var- bunu şerhinde Arabın üstünlüğü babında söyler. Der ki: "Allah Resulü burada, deveye binen Kureyş kadınları daha hayırlıdır derken Kureyş'i yani Arabı över. Zaten Arabın diğer ırklara üstünlüğü de malumdur." Bu İmam Nebevi'nin cümlesidir.

Şimdi, İmam Nebevi gibi bir hadis aliminin "İnne ekramekum indal-lahi etgaküm" fermanını bilmemesi mümkün mü? Değil. "Arabın Aceme, Acemin Araba üstünlüğü yoktur" buyuran Efendimiz'in sözünden haberdar olmaması mümkün mü? Değil. Peki, bunu İmam Nebevi'ye söyleten şey nedir? İşte o günün Şam'ında, o günün Sureyi coğrafyasında bir hadis alimi olarak hayata bakışıdır. Peygamber Efendimiz'in bu sözü hâlbuki gerçekten bir hanımefendiyi takdir sözüdür. Hatta öyle bir hanımefendidir ki bu bir peygamberin teklifini reddetme cesaretine sahiptir. Der ki "Evlilik gibi bir teklif çok yüce bir şeref, üzgünüm ama kabul edemeyeceğim." Peygamber Efendimiz buna öfkelenmez, aksine bir de takdir ve taltif eder Ümmühani'yi.

Dolayısıyla, biz o hadisi şerif bize bugünkü şartlarda ne diyor bir kere daha düşünmek zorundayız. Biz de başka şeyler bulacağız oradan ve bizim evlatlarımız da belki bizim söylediklerimizi bundan elli, altmış, yüz yıl sonra çok da anlamlı bulmayacak ama biz vazifemizi yapmış olacağız ve bu çağa o hadisten deva üreteceğiz. Bizim aslında temel mesuliyetimiz burası. Hocamız da böyle bir noktaya işaret ettiler.

Hocamıza çok teşekkür ediyoruz katkılarından dolayı. Şimdi ikinci konuşmacımıza, Prof. Dr. Sayın İhsan Çapcıoğlu hocamıza sözü bırakıyorum.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU*

Saygıdeğer Başkanım, kıymetli hocalarım, değerli misafirler; öncelikle ben de hocam gibi Sevgili Peygamberimize salatu selamla, Yüce Rabb'imize hamederek başlıyorum.

Aslında benim söylemeyi planladıklarımın bir kısmını hocam paylaştı. Ben tekrara düşmemek için o hususlara çok temas etmeyeceğim ancak bugün aileye yönelik riskler ve tehditler özelinde, ailede, özelde de İslam ailesinde ehemmiyetine binaen birkaç kavramın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışacağım.

Öncelikle, ailenin bütün toplumların temel yapı taşı olduğunda şüphe yok. Bu esasında bu tür platformlarda, konuşmalarda sıkça vurgulanan, hem sosyal bilimcilerin hem daha özelde biz ilahiyatçıların ve daha da özelde belki din sosyologlarının, din bilimcilerinin, aile çalışanlarının üzerinde ısrarla durduğu ve vurguladığı bir husus. Neden böyle? Çünkü aile toplumun inşacısı olan bireyleri yetiştiren ana çekirdek, ana yuva. Biraz önce Şevki Aydın Hocam ifade etti, bu yuva, bugün özellikle birkaç hususta risk altında, tehdit altında.

Bunların başında bana göre iletişim geliyor yani bugün iletişimin korunmuş bir şekilde gelişmiş olması, hızının gittikçe artması ve gelecekteki bu hızın tahmin edilebilir, öngörülebilir boyutların çok ötesinde bir kargaşaya yol açabilecek olması, aileye yönelik risklerin başında geliyor. Peki, iletişim tek başına, kavram olarak mı bu riski beraberinde getiriyor yoksa ona eklenen birtakım bileşenler üzerinden mi biz bunu tanımlamamız gerekiyor? Elbette iletişim, kendi başına, kavramsal olarak baktığımızda herhangi bir tehdit içerecek bir kavram değil. Aksine, bizi insan yapan, diğer insanlarla

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

bağlantıya geçiren ve onları daha iyi anlamamızı sağlayan bir araç. Bütün kavramlarda olduğu gibi iletişimin de böyle çok önemli bir işlevi var. Çünkü sesimizi duyurabilmek, mesajımızı daha geniş kitlelere iletebilmenin yolu bugün bu araçları çok iyi kullanmaktan geçiyor. Ancak bugün özellikle geleneksel iletişim tarzından uzaklaşarak yeni bir iletişim mecrasına taşınmış olmaktadır. Burada kastettiğim medya diye tanımlanan, geleneksel medya araçlarından, bizim bildiğimiz radyodan, televizyondan, gazeteden, görsel işitsel basılı içerikleri yaygınlaştıran araçlardan yeni medyaya yani çoklu ortamlara taşınmış olmamız, ailedeki ilişkilerimizi de doğrudan etkiler hâle geldi.

Artık bugün özetle, dış dünyaya kapılarını kapatan aile, bundan elli yıl önce olduğu gibi, güvenli bir ortamda değil. Huriye Hocamın söylediği gibi, aslında bu elli yılı daha da kısaltabiliriz, belki yirmi yıla, son yirmi yılı da düşünebiliriz çünkü bugün hemen hemen hepimizin kullandığı sosyal medya platformlarının ortaya çıktığı yıllar 2000'li yılların başı, Facebook, Twitter 2004'te, 2005'te, Instagram 2006'da bir şekilde bizim dünyamıza girdi ve biz bu ortamlarla tanıştığımızda aslında bu yeniliği kavramakta zorlandık. Yani biz zannettik ki önceden olduğu gibi aile yuvası içerisinde hâlâ çok güvenliyiz, dolayısıyla dışa kendimizi kapattığımızda içeride hoca-
mın ayet şerhinde ifade ettiği gibi o huzuru, rahmeti, meveddeti bir şekilde koruyabiliriz. Ancak böyle olmadığını bugün görüyoruz.

Bu yeni medya, özelde sosyal medya ve daha özelde burada üretilen içerikler bugün bizim kontrolümüz dışında, denetimsiz bir şekilde aile yuvalarımıza, dolayısıyla özellikle yetişmekte olan nesillere, kuşaklara, gençlere, çocuklarımıza, evlatlarımıza, onların dünyasına bir şekilde hızla nüfuz etmeye başladı.

Esasında, ben de bir aile babası olarak çocuklarımın bu içeriklere maruz kaldığını biliyorum ancak onların denetimi konusunda her ne kadar onları bilinçlendirmeye yönelik birtakım çabalar içerisinde olsam da yeterli olmadığını düşünüyorum. Bu konuya bunca kafa yoran, bu hususta hasbelkader bir şeyler karalamaya çalışan birisi olarak bunun farkına varıyorum. Kaldı ki böyle bir çabayı sergilemek durumunda olmayan, farkında olsa bile böyle bir imkândan yoksun olan insanları düşündüğümde de hakikaten üzüliyorum, hayıflanıyorum.

Peki, bu sosyal medya, yeni medya, aileye yönelik öncelikle nasıl bir tehdit oluşturdu? Esasında sadece sosyal medyayla ilişkili değil, biraz önce Şevki Aydın Hocamın ifade ettiği gibi tarım toplumundan sanayi toplumu-

na, sanayi toplumundan bugünkü postmodern topluma, bilgi toplumuna, tüketim toplumuna, teknoloji toplumuna geçerken yaşadığımız sancılı dönüşümlerin bir sonucu.

Bu süreçte biz şunu yaptık: Esasında, ta aydınlanmayla birlikte biliyorsunuz tanrısal akıl yerine hümanist akıl yani insanı merkeze konumlandıran, onu evrenin esasında mihveri kabul eden bir bakış açısı gelişti. Bu bakış açısı, insana hep daha fazlasını başarabileceğini söyledi. Kuşkusuz bu önemli, potansiyel yetilerini harekete geçirme bakımından insanı merkeze konumlandırması, esasında baştaki vurgusu önemli. Ancak onun yaradanla, yüce varlıkla, Yüce Allah'la olan ilişkisini yeniden gözden geçirmesine fırsat vermedi, aksine onu O'ndan koparmaya başladı ve benmerkezci bir anlayışı gittikçe daha da yaygınlaştırmaya başladı. Bugün, işte yeni medya, bu benmerkezci anlayışın daha da yaygınlaşmasının önünü açmaya devam ediyor.

Bugün yeni medya, daha özelden sosyal medya, bizim kendi başımıza kalmamızı yani kendi yalnızlığımızı içerisinde kendimizi, kendi içimizi, benliğimizi, kimliğimizi ve kişiliğimizi keşfedip inşa etmemizi engelliyor. İnsanlara kendini tanıtacak zamanı gittikçe daraltıyor. Hepimiz, genelleyerek konuşuyorum, büyük çoğunluğumuz bu yeni medyanın sunduğu imkânları kullanıyoruz. Evet, bu bir imkân ancak aynı zamanda bir risk, bir tehdit ve riskten de kendimizi korumak için yeterince teyakkuzda olamadığımızı kendi adıma görüyorum. Böyle olunca, düşüncelerimizi, duygularımızı, özellikle yine çocuklara ve gençlere bakarak söylüyorum, olgunlaştırmakta, geliştirmekte ve paylaşmakta zorlanıyoruz. Kendini idrak edemeyen, kendi üzerinde derinlemesine tefekkür yeteneği geliştiremeyen, dolayısıyla kendi kimliğini ve kişiliğini keşfedemeyen bir yeni insan tipi ortaya çıkmaya başladı.

Hocamın biraz önceki eleştiri vurgusu çok kıymetli. Bu eleştiri elbette bizim dinî kültürümüz içerisinde de çok önemli ancak kendi kendimize özeleştiri kültürümüzü de yavaş yavaş bu benmerkezci kuşakla birlikte kaybetmeye başladık. Bunun tabii çok farklı isimlendirmeleri var, hepimiz biliyoruz, duyuyoruz; x, y, z kuşakları ya da m nesli gibi, adına ne dersek diyelim bu bir yeni nesil, yeni kuşak ve bu nesille biz aynı dili bugün konuşmuyoruz. Onlara bir şeyi aktardığımızda aslında söylediğimiz içeriği onların dünyasına dâhil etmekte zorlanıyoruz çünkü aynı formatı, aynı biçimi büyük oranda kullanmıyoruz.

Tabii, bu yeni medya ben merkezli insan tipini üretirken, daha çok zevkine düşkün, hazcı, yüzeysel, vur kaç taktiğiyle hayatı algılayan bir insan profili

ortaya koyuyor. Vurkaç derken şunu kastediyorum: Anlık paylaş, anlık beğen, o paylaşılan, beğenilen yorumlar üzerinde veya içerikler üzerinde uzun uzun düşünmek yerine, hatta bir kez daha dönüp onu tekrar hatırlamak yerine yenisini sürekli o atış içerisine dâhil et. Bugün ben din sosyolojisi çalışıyorum, sosyologlar bu dönemi tanımlarken çok farklı isimler kullanıyorlar. Bunlardan bir tanesi de “akışkan modern dönem” yani her şeyin sürekli aktığı ve bu akışa dâhil olamayan insanların bir şekilde dışarıda kaldığı bir dönemi yaşıyoruz. Sosyal medya da, yeni medya da bu akışkanlığın gittikçe gündemimizi işgal ettiği bir çerçeve, bir sınır bize çizmiş oluyor aslında.

Şimdi, tüketim kültürü aslında sosyal medya içeriklerinde daha çok kendine yer buluyor. Bu medya mecralarını tasarlayanlar da yeni müşteriler bulmaya çalışıyorlar. Aslında hepimizin evlatları ve tabii ki biz yetişkinler bu müşteri kitlesi içerisindeyiz. Daha çok tüketerek daha mutlu olacağımızı, daha çok beğenilerek -sosyal anlamda- kendimizi daha iyi hissedeceğimizi sürekli bize kodlayan mesajlar gönderiyorlar ve bundan kaçmanız esasında çok da mümkün olmuyor. Biz yetişkinler her ne kadar özellikle bizler bu sürecin biraz daha farkında olmaya çalışsak da bu tüketim kültürünün bir şekilde kısılcındaki bireyler için böyle bir farkındalıktan söz edebilmek mümkün değil. Esasında, farkındalık kavramı da bizim kültürümüz açısından çok kıymetli bir kavram ancak onu da biz modern bir tanımlama içerisinde, biraz önce söylediğim anlık farkındalıklar, aslında gerçek anlamda içselleştirilmiş içerikler ve tanıtımlar olarak algılamadan anlık birtakım beğenilerle, onaylamalarla tanımlamaya başladık.

Yine bu sürecin kanaatimce bizi yoksullaştıran önemli aşamalarından bir tanesi temassızlık. Aslında sosyal medya, sosyal hesaplarımız bizi daha çok paylaşıma, temasa, iletişime geçiriyormuş gibi görünüyor. Daha temelde aslında sosyal olanın ne kadar sosyal, ne kadar asosyal olduğu ayrı bir tartışma konusu çünkü bu sosyal dediğimiz şey, en yakınımızdaki insanlarla bile bizi temasa geçirmekten uzaklaştırıyor. Çok uzaktaki yakınlarımızla, belki çocukluğumuzdan beri görmediğimiz arkadaşlarımızla bir şekilde ilişkilendiriliyoruz, o ortamlarda buluşuyoruz ancak çok kıymetli zamanlarda onun yanında, yakınında, bire bir sosyal ortamında olmak yerine uzaktan mesajlaşmayla ya da bahsettiğimiz küçük beğenilerle yetinmeye başlıyoruz.

Ve bunun beraberinde getirdiği dinî kültürümüzde, değerler eğitiminde çok önemli bir kavram, sabır kavramını, sabır temasını daha az hatırlar oluyoruz. Çünkü burada modern hazcı tüketim kültürünün esiri olan bizler,

bireyler, çocuklar, gençler aldırılmaz, umursamaz bir karaktere bürünmeye başlıyor yani her şeyi hafife alan, eğlenceyi hayatın merkezinde gören, zevki hayatın merkezinde gören dolayısıyla kendini hayatın merkezinde gören, başkalarının duygu dünyasına dokunmak yerine daha çok içgüdüleriyle hareket eden ve fiziksel olanı önceleyen, ruhsal, psikolojik olanı, sosyal ilişkilerle kendisine sunulanı o kadar da değerli görmeyen bir insan tipi, profili ortaya çıkmaya başlıyor. Bu durumdaki insan, her durumda aslında kendini haklı ve üstün görüyor. Kendini yeterince dengeli bir insan profiline, dengeli bir sosyal kişiliğe taşıyamayan bu insan, yeni insan tipi, bu tahammülsüzlüğünü herkese yansıtıyor. Aslında kendiyle başta kavgalı, sonra etrafında kim varsa, aile söz konusu olduğunda tabii ki bu gençler kardeşleriyle, anne babalarıyla, diğer aile büyükleriyle, okulda öğretmenleriyle, akranlarıyla, velhasılı kiminle bir şekilde iletişim kuruyorsa bu ortamlarda onlarla kavgalı hâle gelmeye başlıyor.

Tabii ki, yine böyle bir insan tipi, sorumluluklarından söz etmek yerine haklarından söz etmeye başlıyor. Yani siz ona sorumluluklarını hatırlattığınızda o size haklarından bahsetmeye başlıyor. Ona göre, biraz önce hocamın yine çok kıymetli olduğunu ifade ettiği, benim de katıldığım, o eleştiri kültürünü önceliyor... Eleştirmek demek şahsi olarak damgalamak demek yani eleştirdiğinde kırıyor, karşıdakini damgalıyor, yaftalıyor, yargılıyor ve suçluyor yani sen şöyle değilsin, sen böyle değilsin, sen şunu yapmıyorsun... Bakın hep sorumluluğu başkasına yükler hâle geliyor. Şimdi, bu bizim oğlumuz olabilir, kızımız olabilir, arkadaşımız olabilir, biz de olabiliriz. Dolayısıyla, daha tahammülsüz bir insan tipi ortaya çıkardığına şüphe yok bu yeni sürecin.

Yine bunun beraberinde getirdiği kanaatimce önemli bir husus, kendinden başka referans noktası tanımamak yani ben, bana göre, kanaatime göre, bence gibi ifadelerle kendini konumlandığı alanlarda sürekli kendi kendine referans veren, kendini geliştiren, kendini büyüten, çevredeki insanların duygularına, düşüncelerine, hatta tepkilerine o kadar da ehemmiyet vermeyen bir yeni insan profili ortaya çıkmış oluyor.

Tabii ki bu durum, ailede yaşanan birtakım iletişim sorunlarıyla birlikte ailenin de yavaş yavaş o geleneksel, huzurlu, mutlu, sevginin saygının, şefkatin, merhametin, paylaşımın, adaletin, her şeyin değersel olarak hâkim olduğu bir aile tipinden yavaş yavaş çözülen bir aileye dönüşüyor. Şimdi, çözülmeye dediğimizde akla boşanma geliyor. Hayır, boşanmadan da bir aile çözülebilir. Şöyle düşünün: Akşam eve geldiğinde çalışan anne babalar yorgun,

çocuklar okuldan gelmiş yorgun, herkesin aslında ertesi güne yetiştirmesi gereken işler var, aynı zamanda ev ödevleri, ev işleri var. Bu sorumlulukları, bu görevleri icra ederken başta söylediğim o temassızlık ilişkisi içerisinde artık icra etmeye başladık. Yani akıllı telefonlarıyla veya internetle, elektronik cihazlarla, teknolojinin sunduğu imkânlarla bir şekilde daha çok meşgul olan, fakat birbirinin gündemine çok dokunmayan insanlar olarak aynı aile ortamında yavaş yavaş sosyal ilişkilerimizi, sosyal bağlılığımızı kendi elimizle çözmeye başladık. Sosyal bağlılık, güçlü aile, dengeli aile aslında hep bir arada yaşayan aile değil, uzakta bile olsa duygusal olarak o bağlılığını bir şekilde güçlü tutabilen aile. Oysa biz mekânsal olarak aynı mekânı paylaşıyoruz, o mekânda birlikte zaman geçiriyoruz, sosyal zamanda birlikteyiz ama gerçek zamanda, duygusal zamanda farklı mecralarda dolaşabiliyoruz. Dolayısıyla, zihinsel olarak da bir parçalanmışlığı beraberinde getiriyor bu yeni dönem, yeni insan tipiyle birlikte.

Şimdi, ben buradan -kısa bir süre önce başka bir ortamda söyledim- bu yeni insan tipine bir isimlendirme öneriyorum. Farklı öneriler olabilir ama benim önerim biraz benzeştigi için “teflon insan tipi” diyorum, teflon insan. Malum teflon, yanmaz, yapışmaz, akışkan bir özelliğe sahip bir malzemedir. Bu yeni insan da böyle, ona hiçbir duygu olumlu olumsuz anlamda yapışıp onun içine nüfuz etmiyor yani kaygan bir içeriğe sahip. Mesela, bir yardım kuruluşunun bir paylaşımını beğendiğinizde veya onun paylaşımını siz de paylaştığınızda sanki o kuruluşa doğrudan destek vermiş gibi, o eylemi, o yardımı fiilen yapmış gibi kendinizi hissedebiliyorsunuz. Hâlbuki böyle bir durum söz konusu değil. Bu anlık tatmin, bu anlık haz duygusu, sizi o konudaki sorumluluğunuzu yerine getirdiğiniz gibi bir yanılsama içerisinde bırakıyor. Demek ki böyle bir durumda aslında sosyal gerçekliği bizim gerçek dünya ilişkilerini sanal dünyada yeniden üretiyor ancak bu üretim gerçek insanî niteliklere haiz bir üretim olmadığı için insanı mutlu, huzurlu kılan, destekleyen bir üretim olmaktan uzaklaşıyor. Dolayısıyla, teflon insanları bu yeni dönem gittikçe çoğaltıyor. Böyle insanlardan oluşan bir aile de, eskiden olduğu gibi güçlü bağlarla sağlıklı bir şekilde birbirine bağlı, hak sorumluluk dengesinin kurulduğu, ilişkilerin -biraz önce Huriye Hocamın söylediği gibi- adaletin hâkim olduğu bir aile profili olmaktan uzaklaşmaya başlıyor. Bu yeni insan tipiyle birlikte özetle yeni bir aile tipi de ortaya çıkmaya başlıyor gibi görünüyor.

Tabii, bunu bir öngörü veya tahmin olarak söylemiyorum, istatistiklerle söylüyorum. Türkiye’de gittikçe o geleneksel geniş aile tipi ve ilişkileri azalı-

yor. Bu TÜİK tarafından verilen en son 2018 istatistiklerinde de görülen bir tablo. Yeni aile tipi dediğimiz, eskiden beri çok konuştuğumuz anne, baba, evlenmemiş çocuklardan oluşan o çekirdek aile de yerine boşanmış ya da tek ebeveynli dediğimiz, işte annenin yanında çocukların paylaşıldığı veya babanın yanında veya çocuklardan birinin annede birinin babada ya da her ikisinin ya da hepsinin birinde kaldığı yeni aile tipleri ortaya çıkıyor ve bu yeni aile tiplerinin oranı hiç de az değil. Yüzde 6 civarında erkek tek ebeveynli aile, yüzde 10'a yakın da kadın tek ebeveynli aile tipi ortaya çıkmış durumda. Bu durum şunu gösteriyor: Gittikçe yalnızlaşıyoruz. Yani o geleneksel ilişki biçiminden, birbirimize dokunan, bir arada olmaktan mutlu olan aileler yerine yavaş yavaş kendi yalnızlığı içerisinde kendince mutluluğu arayan, daha hedonist, daha günü yaşayan ve geleceğe dair hayaller kuran, esasında gerçekliğe dokunmayan insanlardan oluşan bir aile tipine evriliyoruz.

Tabii, bildiklerimi şimdi sizinle paylaşacağım. Aileyi ayakta tutan nedir, sorusunu sorduğumuzda, hepimizin bildiği esasında en temel bir kavram var kanatımca, o kavram da bağlılık olarak da tanımladığımız “sadakat” kavramı. Sadakatte esasında ahde vefa var yani eşler, çocuklar, aile büyükleri, akrabalar, komşular birbirine sadakatle yaklaşıyor. Sadakatin temelinde de güven duygusu var. Bir insan sadık bir dost ise aynı zamanda güvenilir bir dosttur, ahde vefalıdır, doğrudur, içten bağlılığı güçlüdür. Bu bağlılığı sadece insan ilişkilerindeki bağlılık olarak tanımlamıyorum, aynı zamanda bu bağlılık yaradana bağlılık, Cenab-ı Allah’a bağlılık yani kendisini yaratan, her şeyi ona bahşeden, lütfedene bağlılık. Dolayısıyla, bu insan tipi aynı zamanda dindar insan, değerleriyle ilişkisi sağlıklı insan, iyi insan, model insan, sevgili Peygamberimizin ahlakıyla ahlaklanmış insan. Böyle olunca, tabii sorunlar kendiliğinden azalmaya başlıyor. Ancak bu yeni insan tipi de gittikçe bu bağları çözüyor. Dolayısıyla, bağlarınız ne kadar çözülürse, hem yaratıcınızla hem de diğer insanlarla, o ölçüde yalnızlaşmış oluyorsunuz.

Bugün İngiltere’de Yalnızlık Bakanlığı diye bir bakanlık var, bundan birkaç sene önce kuruldu. Bu bakanlık gittikçe yalnızlaşan insanların sorunlarını çözecek birtakım adımlar atıyor. İtalya’da yalnızlık ciddi bir sorun hâline gelmiş durumda, bugün İtalyan sosyologlar yalnızlık projeleri yapıyorlar bu insanları nasıl kurtarabiliriz diye. Almanya’da huzurevlerinde altı ay sonrasına bazı şehirlerde gün veriyorlar. Amerika’da insanlar görünmeyen mekânlarda, aslında sizin hiç görmediğiniz, bilmediğiniz yerlerde acı çekerek hayatını kaybediyor. İtalya’da, bizdeki polis imdat hattı gibi bir hatta gecenin bir yarısı

bir telefon geliyor, telefonu kaldıran görevli karşıda bir kişinin hüngür hüngür, hıçkırıklar içerisinde ağladığını fark ediyor. Tabii olağanüstü bir durum, adres bilgisi alıyor, adrese dört kişi birden intikal ediyor gecenin bir vakti, bakıyorlar ki kapıyı bir yaşlı teyze açıyor, içeri girdiklerinde iki tane kanepede, diğer kanepede de bir yaşlı amcanın oturduğunu fark ediyorlar ve etrafta herhangi bir sorun yok, yaşlılarda darp gibi ya da evde gasp gibi, hırsızlık gibi herhangi bir vaka söz konusu değil. Ne olduğunu önce merak ediyorlar, tabii dinlemeye başladıklarında şöyle bir durumla karşılaşıyorlar: Bu iki kişi, hiç kimsesi kalmamış hayata tutunacak, sadece ikisi var, birbirleriyle sohbet ederken hüznlenmişler, geçmişi hatırlamışlar, çocuklarını, akrabalarını, ailelerini ve bir anda ağlama nöbetine girmişler ve ağlamaya başlamışlar, sonra birbirlerini teskin edememişler ve sonra polisi aramışlar. Tabii polis onlarla birlikte, onları bir süre rehabilite edip tekrar oradan ayrılmak durumunda kalıyor. Bunun gibi çok sayıda örnek var literatürde bugün anlatılan.

Tabii ki ailenin küçülmesiyle birlikte çocuklar da yani himayeye muhtaç, bizim dezavantajlı grup olarak tanımladığınız kategorideki özellikle insanlar içerisinde yer alan çocuklar ve yaşlılar da daha çok yalnızlık duygusunu hisseder hâle geliyorlar. Mesela bugün sevgi evlerinde öyle hikâyeler var ki -vaktinizi almamak için anlatmıyorum- bir tanesini paylaşayım müsaadenizle. Bir dönem öğrencilerimle birlikte sevgi evlerine gittim. Bir evde bir kız çocuğu var, onun bir hikâyesini anlattılar. Annesi var, 7 defa evlenmiş boşanmış, şu an nerede olduğunu bilmiyor. Babası var, aynı durumda. Anneyle teması hiç yok, babayla teması ise sadece haftalık telefonlarla sınırlı. Her haftanın bir günü aynı gün aynı saatte babasını arıyor “babacığım” diyor, karşıdaki baba, biyolojik baba “benim senin gibi bir kızım yok, bir daha beni arama” diyor. İkinci hafta tekrar aradığında aynısını söylüyor, “beni aramamanı söylemedim mi” diyor ve tekrar telefonu kapatıyor ve ağlamaya başlıyor. Bu defalarca tekrarlanınca sevgi evi müdürü diyor ki “kızım, evladım niye arıyorsun. Sana, sen benim kızım değilsin, diyor. Burada da sana bir aile ortamı sunuyoruz, biz de anne baban sayılırız” diye teskin ediyor. Diyor ki “Belki bir gün hatasını anlar da bana kızım deyiverir.” Yani hâlâ bir umut. Yani korkunç bir sevgi açığı oluşuyor böyle olduğunda. Dolayısıyla, sosyal sorunlarımız da gittikçe katlanıyor.

Yaşlılıkla ilgili bugün “yerinde yaşlanma” diye bir kavramdan söz ediyorlar literatürde. Yerinde yaşlanma aslında bizim bulunduğumuz mekânda yaşlanma isteğimiz. Bu konuda yapılan araştırmalar diyor ki, insanlar yerinde

yaşlanmak istiyor yani yaşlandıkça, yaş aldıkça bulunduğumuz mekânla olan duygusal bağlılığımız gittikçe artıyor. Ama biz bugün bu yaşlıları o mekândan, yıllarca alıştıkları, yaşadıkları ilişkileri, her şeyleri, dünyalarını kurdukları ortamdan koparıp huzurevine taşıyoruz veya yaşlı bakımevlerine taşıyoruz. Dolayısıyla, aslında onlara en büyük haksızlığı etmiş oluyoruz çünkü onların mekânsal anlamda bir yalnızlığı söz konusu. Aynı mekânda onu gidermek yerine başka bir mekânda yeni bir yalnızlık içerisinde hapsetmiş oluyoruz.

Dolayısıyla, sadakat, çocuklara, gençlere, anne babaya, yaşlılara, aile içinde herkese, komşulara, akrabalara; aileyi ayakta tutan temel bir değer.

Bizim bugün aile hukukunda, sadakat yükümlülüğü ile ilgili bir düzenleme var. Ahmet Hocam burada, ben bu konuya çok girmeyeyim, hukukçu hocalarım bilecekler ama burada şunu söylüyor, diyor ki 185'inci maddenin üçüncü fıkrası: "Eşler, birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve birbirine yardımcı olmak zorundadırlar." Gerek bu normun düzenlenme yeri yani evliliğin genel hükümleri gerekse kaleme alınış biçimi yani "eşler" ifadesi, sadakat yükümlülüğünün sadece eşler arasında geçerli olacağı düşüncesini bir yerde bize hatırlatıyor. Ancak bu doğru bir yaklaşım değil çünkü sadakat henüz yuva kurulmadan önce de yani ailede bizim öğrendiğimiz, ta çocukluktan, bebeklikten itibaren anneden öncelikle, daha sonra babadan, kardeşten, akrabadan, sosyal çevreden edindiğimiz çok temel bir duygu, yerine başka bir şey ikame edemeyeceğimiz bir temel duygu. Dolayısıyla, bunun bir yükümlülük olduğunu söylüyor.

Çok duymuşsunuzdur, özellikle bunu Nevzat Tarhan Hoca bir ara çok söylerdi, "Kaliforniya Sendromu" diye bir kavram var. Bu kavramla üretilen aslında bahsettiğimiz o ben merkezci yaklaşımla ilgili söylediklerimin bir kısmı. Diyor ki: Kaliforniya bugün Amerika'da yalnızların çok olduğu eyaletlerden bir tanesi. İnsanlar burada eğlenceyi, bedensel hazları, para kazanmayı, harcamayı, tüketmeyi her şeyin önüne almış durumda. Ancak yapılan araştırmalar şunu gösteriyor, bu insanların hayat memnuniyeti, mutluluk düzeyi, yaşama tutunma yüzdeleri çok düşük ve intihar oranları gittikçe artıyor. Demek ki bizi kendi yalnızlığımıza hapseden bir bakış açısı her ne kadar bir sürü imkân sunuyormuş gibi görünse de, özgür bir alan açıyormuş gibi görünse de gerçek anlamda bizi özgürleştirmek yerine gittikçe içimizi yoksullaştırmaya başlıyor. Bugün, metropollerin, büyük şehirlerin özellikle hastalığı gibi görünen bir durum bu ancak gittikçe köylerimize,

kasabalarımıza, ilçelerimize kadar yaygınlaştı bu iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte.

Evet, ihtiyaçlarımız, isteklerimiz olarak algılanmaya başlıyor tüketim kültürüyle birlikte. Biz gittikçe kendimizi başkalarına muhtaç hissetmek yerine kendi ihtiyaçlarını kendisi gideren ve gittikçe daha çok ihtiyaç hisseden bir yapıya bürünüyoruz ve bizim korumamız istenen değerlerin başında gelen aile de bu ihtiyaçlardan nasibini en az alır hâle geliyor. Çünkü aslında en çok anneye, en çok babaya, en çok kardeşe -eğer varsa- ihtiyacımız var ya da aile büyüklerine ama bunları bir kenara bırakıp biz kendi ihtiyaçlarımızı kendimiz karşılamaya çalışıyoruz. Tabii, bir sürü boyutu, bir sürü yönü var.

Gençlere sormuşlar, bir aile değerleri araştırması yapılmış yakın tarihte bir üniversitenin hem sağlık, hem siyasal, hem mühendislik fakültelerinde. “Sizce en önemli aile içi sorun nedir?” diye. Yüzde 50’ye yakını “aile içi iletişimsizlik” demiş. Çok yüksek bir rakam, yüzde 50’ye yakın. İkinci kategori yüzde 30 civarında, yaklaşık üçte 1, “sadakatsizlik” demiş. Yani biraz önce söylediğim o bağlılıktaki gevşemenin, gittikçe bağların zayıflamasının olduğunu söylemiş. Üçüncüsü de “şiddet” demiş. Dün bir istatistik vardı maalesef, yirmi gün içerisinde 30 kadın yine şiddet mağduru olmuş, hayatını kaybetmiş.

Şimdi, bu tabii hep kadın üzerinden okunuyor ama psikolojik şiddet, fiziksel şiddet, sosyal şiddet, zihinsel şiddet, bunları çeşitlendirmek mümkün, bir kısmı görünür, bir kısmı görünmez. Dolayısıyla, sadakatsizlik beraberinde bu tür riskleri katlayarak getiriyor maalesef. Yine gençlerin çoğunluğuna göre en önemli aile değeri nedir, diye sormuşlar. Onlar da demişler ki “En önemli aile değeri bizim için anne babadır.” Yani bugün en değerli kurum hangisidir sorusuna yüzde 75’le Türkiye’de hâlâ aile cevabı verilmiş. Ancak uygulamaya baktığımızda bu oranın gittikçe düştüğünü görüyorsunuz aslında.

Bir sürü öneride bulunulabilir ama bu sadakatsiz durumu nasıl düzeltebiliriz sorusuna birtakım kavramlarla, sadece kavramları hatırlatarak cevap vermek istiyorum. Sadece eşler arasında değil ancak bütün aile bireyleri arasında öncelikle dikkat, sonra kabul, sonra minnettarlık ve övgü, sonra destek, karşılıklı cesaretlendirme, sevgi ve şefkat biraz önce ifade ettim, takdir, güven ve huzur, empati vesair.

Çok teşekkür ederim, çok sağ olun.

OTURUM BAŞKANI – Biz de saygıdeğer hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Sosyal hayatta yaşanan değişimlerin, dönüşümlerin o toplumda yaşayan herkesi etkilemesi mukadderdir. Aslında biz toplum olarak aynı çatı altında yaşayan dev bir aile gibiyiz ve ben son zamanlarda sıklıkla bu örneği veriyorum, nasıl grip mikrobi bir aileye girdiği zaman herkese sırayla bulaşırsa, fertlerde cinsiyet ya da yaş ayrımı yapmadan, meslek ayrımı yapmadan bir anda bütün toplumu hasta hâle getirirse, sosyal hastalıklar da aynı çatı altında yaşayan dev bir ailenin parçaları olan insanları aynı şekilde etkiler.

Saygıdeğer hocamız çok güzel sıraladı, gerçekten modern ve postmodern dönemin ürettiği insan modelinin, o menfaatperest, bencil, egoist, o yalnızlaşan, o sorumluluktan ziyade haklarıyla meşgul olan, o çok hızlı bir şekilde değişkenlik gösteren insan modelinin aslında toplumdaki herkesi tehdit eden bir modele dönüştüğünü kabul etmek durumundayız. Bunu niçin söylüyorum? Maalesef hâlâ bizim mahallemizde, bizim semtimizde, bizim camiamızda, bizim grubumuzda, bizim cemaatimizde böyle sorunlar olmaz zannıyla hareket eden bir kafa yapısına sahibiz. Oysa mahalleyi ateş aldı, camiaya, cemaate ateş sıçradı; bunu fark etmek durumundayız. Bu sosyal hastalıklar aileyi de çok zeminde, en derinde, en temelde etkileyen ve sarsan hastalıklar aslında. Bir aile bencillik kaldırır mı? Sen ben davasına düşen eşler aynı çatı altında huzurla yaşayabilir mi? Bir aile bencillik değil daima paylaşımı ve diğerini öncelemeyi gerektiren bir kurumdur söz gelimi ya da bir aile sadece haklar üzerinden konuşularak, sadece eğlence, sadece zevkler, sadece keyif üzerinden kurgulanarak sürdürülebilir mi? Mümkün değil çünkü aile bir imtihan alanıdır ve sorumlulukları çok daha derinden, çok daha fazla yaşadığımız bir alandır.

Dolayısıyla, bu insan modeli ya da bir aile yalnızlığı, sorumsuzluğu, geçiciliği, umarsızlığı kaldırır mı? Siz eşinize bir şey anlatmaya çalışırken “aman boş ver” dediğinde ya da evladınız size bir şey söylemeye çalışırken siz “takma kafana canım” deyip sırtınızı döndüğünüzde o ailede huzur ya da güven ya da anlayış hâkim olabilir mi? Dolayısıyla, bu teflon insan modeli, aile için en temelde son derece zararlı ve fertler bu hâle dönüştükçe, materyalist bir zihniyetle “al gülüm ever gülüm” ilişkisiyle aileyi okumaya, haklarının peşinde koşup sorumluluklarını sırtlanmamaya ve bencilce, bütün kâinat onun etrafında dönüyormuşçasına davranmaya başladıkça fertler, aile kurumu da ciddi anlamda zarar görüyor.

Onun için, biz ailemizi nasıl bir arada tutabilir, güçlendirebilir, gençlerimize nasıl aile bilinci aşılayabiliriz, dediğimizde bu modern ve postmo-

dern dönem insanının hastalıklarını dikkate alarak konuşmak zorundayız. Bu hastalıklara, bu temel problemlere İslam'ın referanslarından çözümler getirmek durumundayız ki hâlâ o Müslüman ahlakını, mümince duruşu, Müslümanca yaşayışı ailemizde hâkim kılabilirim.

Kıymetli misafirler, hepinize çok teşekkür ediyorum ve böylesine güzel bir oturumu bizlere lütfettikleri için her iki hocamıza da huzurlarınızda teşekkürü bir borç biliyorum. Sempozyumumuzun üç gün boyunca en güzel şekilde, kıymetli tebliğcilerimizin katkılarıyla tamamlanacağına yürekten inanıyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bugüne kadar hazırlanan en kapsamlı aile sempozyumudur bu. Emek verenlerin her birine ayrı ayrı, tek tek teşekkürü bir borç biliyorum ve sizlerin de sempozyum boyunca belki de aynaya bakacağınızı, kendi ailelerinizi ve kendinizi ilk başta değerlendirmek sonra da halkalar halinde topluma buradaki edinimleri yaymak durumunda olacağınızı düşünüyorum.

Hayırlara vesile olsun, cumanız mübarek olsun, hayırlar fetholsun, şerler def olsun, demler safalar ziyade olsun efendim, sağ olun.

BİRİNCİ OTURUM

AİLENİN ÖNEMİ VE TARİHSEL SÜRECİ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

22 KASIM 2019
(14.00 – 16.15)

OTURUM BAŞKANI Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın – Hemen konuşmacılarımızı buraya davet edeyim.

Prof. Dr. Sayın Mehmet Bahaüddin Varol, Prof. Dr. Sayın Adnan Demircan, Dr. Öğretim Üyesi Sayın İlyas Uçar, Doç. Dr. Sayın Bedrettin Kesgin, Doç. Dr. Sayın Hülya Terzioğlu, buyurun.

Bize verilen süre iki saat on beş dakika.

Gönlüm şöyle ister: Fikirlerimizin cidalini çok arzu ediyorum, onun için karşılıklı bir alışverişe fırsat verelim. Dolayısıyla, siz eğer düşüncelerinizin ana boyutlarını on beş dakikada verebilerseniz, zaten karşıda meslektaşlarımız var, ondan sonra onların itirazları, soruları varsa onlara da biraz vakit ayırırsak daha iyi olur diye düşünüyorum. Dayatma yok, konuyu istişare ediyoruz.

BİR GÖREVLİ – Oturumun önü açık, bilerek açık bıraktık. Nasıl arzu ederse hocalarımız.

OTURUM BAŞKANI – Eyvallah! Sabrı da zorlamayalım tabii. Şöyle: Çok farklı bakış açılarını buraya toplayabilirsek hepimiz yararlanırsınız, benim göremediğimi belki orada oturan biri görecektir. Dolayısıyla, ona da bu fırsatı vermek hepimiz için yarar sağlayacak diye düşünüyorum.

Peki, şimdi buradaki sırayla gidelim.

İlk sözü, Necmettin Erbakan Üniversitesinden Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin Varol Hocamıza verelim.

Hocam buyurun.

KAVRAM VE KURUM OLARAK İSLAM AİLESİ VE TARİHSEL EPİSTEMOLOJİSİ

Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL*

GİRİŞ

Aile ilkel oluşumlardan gelişmiş toplumlara kadar varlığını korumuş olan ilk ve en temel kurumlardan biridir. Şekil ve işlevi farklı olsa da her toplum, varlığını devam ettirecek olan bireyleri üreten, yetiştiren ve koruyan aile kurumuna sahip olmuştur. Zaten insanın üretilmesi ve yetiştirilmesi için aileden daha etkin bir mekanizma yoktur ve olmamıştır. Toplumlarda farklı işlevsel etkilere sahip olan din, eğitim, iktisat ve sağlık gibi kurumlar temelde ailenin yetiştirdiği bireyler ve etkileşimleri ile ortaya çıkmışlardır.¹

Ailenin tarihi aslında insanın tarihi ile başlamaktadır. Temelde insanın sosyal bir varlık olmasıyla izah edilmeye çalışılan aile, bunun yanı sıra biyoloji, sosyoloji, ekonomi ve din alanlarıyla da yakından ilgilidir. Çok yönlü ilişkiler ağı sebebiyle, ailenin yatırıldığı inceleme masasının etrafında öncelikle sosyologlar, antropologlar, tarihçiler, felsefeciler ve dini düşünürler yer almakla beraber dolaylı olarak daha birçok araştırmacı ve analistleri bu inceleme ekseninde görmek mümkündür. Kurum olarak ilk insana kadar götürülen aile ile ilgili kuramsal çalışmalar çok yakın zamanlara yani 100-150 yıl öncesine uzanmakta, bu çerçevede Batı kaynaklı 1800'li yılların ortalarında başlayan araştırmalar ilkleri oluşturmaktadır. Türkiye'deki çalışmalar ise çok daha yenidir. Bugün Türkiye'de yapılan çalışmalara baktığımızda büyük çoğun-

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara 2011, s.18.

luğunun Batı kaynaklı referanslara dayandığını, ülkemizde ise az sayıdaki sosyal bilimci araştırmacıların referanslarda yer aldıkları görülmektedir.²

KELİME VE KAVRAM OLARAK AİLE

Arapça, haktan sapmak/ayrılmak, haksızlık yapmak ve zulmetmek anlamına gelen ‘âle – ‘avele (عال-عول) kökünden türeyen ve Türkçe’de de aynı şekilde kullanılan ‘âile (ç.‘avâil-‘âilât) (عائلة-عوائل-عائلات) ev ahalisi, bir evde yaşayan insanlar anlamını ifade etmektedir. Yine Arapça’da günlük dilde aile kelimesinden daha fazla kullanılan “üsra” (ç.üser) (أسرة - أسر) kelimesi ailenin yanısıra sülale, hanedan, soy, kabile, boy ve akraba anlamlarına gelmektedir.³

Türkçe’de evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler vb.’lerinin arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik olarak tanımlanan aile, bu anlamından ayrı olarak; “Karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk”, “aynı soydan gelen kimseler zinciri”, “aralarında kandaşlık ya da hısımlık bulunan kimselerin tümü”, “birlikte oturan hısımlık ve yakınların tümü”, “eş, karı”, “aynı erek üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin tümü” gibi anlamlara da gelmektedir.⁴ Görüldüğü gibi kelime gerek kullanım gerekse anlam itibarıyla en dar çerçeveden en geniş çerçeveye doğru bir anlam genişlemesine sahiptir.

Eski Türklerde evlenme ve yuva kurma devletin temeli, aile ise çekirdeğidir. Türklerde aile denilince, baba, anne ve çocuklar hatıra gelir. Evliliğin sembolü ise “eb” yani, evdir. Evin bir başka anlamı da “ocak” tır. Anadolu’da evlenme “ocak kurma” olarak tabir edilir. Türklerde aile sözcüğünün bulunmaması ve bunun yerine daha çok “ev” (eb) ya da “ocak” sözcüklerinin kullanılmış olması dikkat çekicidir.⁵

Arapça’da ev halkı ve aile anlamında kullanılan diğer bir kelime de “ehli beyt”tir. Türkçe’de daha çok Hz. Peygamber’in ailesi ve ev halkı olarak bilinen bu tabir aslında her bir ev halkı ve aile için kullanılan bir tabirdir. “ehl” ve “beyt” kelimelerinden oluşan bu tabire biraz daha yakından bakmak istiyoruz. “Ehl” (أهل) (ç. “ehâl”, “ehlûn”, “ehlât” (أهلون - أهلات) kelimesi fiil

2 İslam Can, “Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını”, Sistematik Aile Sosyolojisi, Ed: Mustafa Aydın, Konya 2013, s. 66 vd.

3 İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed Mükrim (v. 711/1311), *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, Thz. IV/19-20; XI/481-486.

4 *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/>.

5 Kadir Canatan, *Aile Sosyolojisi, Aile Kavramının Tanımı*, İstanbul 2011, s. 55

olarak, evlenmek, alışmak ve bir kimseyi bir işe lâyık görmek anlamlarına gelirken, isim olarak ise 1- Aile, yakın akrabalar, eş, zevce, 2- Bir bölgenin halkı, bir yerde bulunan insanlar topluluğu, 3- Bir kimsenin etrafında ona inanan ve tâbî olan insanlar, taraftarlar, 4- Bir şeyi hakeden, layık olan, ehil olan” anlamlarına gelmektedir.⁶ Bu anlamlarda Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde de kullanılmaktadır.⁷ “Beyt” (البيت) kelimesi ise, sükûnet ve konaklama yeri anlamında olup, çadır ve binanın her ikisine de şâmilidir. Kişinin evi, hanesi, çadırı, köşkü veya sarayı beyt olarak isimlendirilmiştir.⁸ “Ehl” kelimesi Arap dilinde tek başına kelime olarak ifade ettiği bu anlamlardan daha ziyade, “ehli beyt”te olduğu gibi kendisi ile beraber bir isimle kullanılmış ve kullanıldığı o isimle birlikte bir anlam kazanmıştır.⁹

Bu arada yine Arapça’da “ehl” kelimesiyle aynı anlamda kullanılan bir de “âl” kelimesi vardır. Kelime anlamı itibariyle serap, dağ, dağın çevresi ve çadır direği anlamlarına gelen âl, kavram olarak, kişinin akrabalarını, aşiretini ve kabilesini ifade etmesinin yanında kişinin evinde bulunan kimseleri, özellikle ailesini içerisine aldığı ifade edilmektedir.¹⁰ Bu anlamıyla zaman zaman Türkçe’de de kullanılmaktadır. Dilbilimciler tarafından da, kişinin eşi, ailesi, sülalesi, taraftarları ve dostu anlamlarını ifade ettiği bildirilen “âl” kelimesinin aslının “ehl” kelimesi olduğu ileri sürülmüştür. “Ehl” (أهل) kelimesindeki “h” (هـ) harfi, hemze (إِ) ye tebdil edilmiş ve “eel” (أَل) olmuştur. İki hemzenin yan yana gelmesi ile de ikinci hemze (إِ), elife (ل) tebdil edilmiş ve “âl” (آل) olmuştur. Bu iki kelime, genel olarak birbirinin müterâdifi olarak kullanılmış ve aynı anlamı ifade etmişlerdir.¹¹ “Âl” kelimesi, “ehli beyt” kelimesinde olduğu gibi Arapça’da bir özel isimle birlikte kullanılmış ve bu şekil kullanımıyla

6 İbn Manzûr, XI, 28; Râğıb el-İsfahânî (v. 502/1108), *Mu’cemü Müfredâtî’l-Elfâzi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1972, s. 25.

7 Muhammed Fuat Abdülbâkî, *el-Mu’cemül-Müfres li Elfâzi’l-Kur’ânî’l-Kerim*, İst., 1990, s. 95, 96; hadislerdeki örnekleri için bkz: A. J. Wensick, *el-Mu’cemül-Müfresü li Elfâzi’l-Hadisî’n-Nebevî*, Leiden, 1936, I, 129-132.

8 İbn Manzûr, II, 14; Râğıb el-İsfahânî, 64.

9 Bu kullanımlar ve örnekleri için bkz: M. Bahaüddin Varol, *İslam Düşüncesi ve Tarihinde Ehli Beyt*, TDV. Yay, Ankara 2018, s. 18-19.

10 İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddîn Ebû Abdillâh b. Ebibekir, *Celâü’l-Efham fi Fadli’s-Salati ve’s-Selâm alâ Muhammedin Hayri’l-Enâm*, Thk: Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân, Riyad, 1997, s. 326.

11 İbn Manzûr, XI, 30.

meşhur olmuştur.¹² Lugatlarda her ne kadar “ehl” ve “âl” kelimelerinin aynı anlamları ifade ettikleri bildirilse de kullanımdaki bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. “Ehl” kelimesi akıllı veya akılsız varlıklara izâfe edilebilmesine rağmen, “âl” kelimesi sadece akıllı varlıklara izâfe edilmektedir. Yine “ehl” kelimesi belirsiz isimlere veya eşya isimlerine izâfe edilebildiği halde, “âl” yüce ve üstün kişilere izâfe edilmektedir. Bu iki kelimenin kullanımındaki diğer bir fark ise, “ehl” kelimesinin izâfe edildiği şey, zamir veya açık bir kelime olabilmesine karşılık, “âl”in herhangi bir zamire izâfe edilmesi pek yaygın bir kullanım değildir. “Âl” kelimesi bir kimseye izâfe edildiği zaman, o kimsenin kendisi de âl’i içerisinde mütâlaa edilir. “Ehl”de ise kişi, onun ifade ettiği anlama dahil olmamaktadır.¹³

Kelime anlamları itibariyle “ehl” ve “âl” kelimelerinin arasını kesin hatlarla ayırmanın mümkün görünmediğinden hareketle, “ehl” kelimesinin daha yaygın olarak kullanıldığı ifade edilirken buna bağlı olarak “ehl” lafzının her zaman “âl” yerine kullanılabileceği ancak buna karşılık “âl”in her zaman “ehl” yerine kullanılamayacağı ileri sürülmüştür.¹⁴ “Âl” kelimesi, Arap dili içerisinde kelime olarak ifade ettiği; belirli bir gurup, zümre, sülâle veya kabile anlamıyla ilk dönemlerde olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de kullanılmıştır. Bunlara örnek olarak çeşitli hanedânları ifade etmek için kullanılan, Âl-i Abbas, Âl-i Selçuk ve Âl-i Osman gibi tâbirleri ifade edebiliriz.¹⁵ Kısaca ifade etmek gerekirse “ehli beyt” ya da “âl-i beyt” kelimeleri ev halkı ve aileyi ifade eden bir tabir olarak İslam toplumlarında özellikle de klasik literatürde her zaman kullanılagelmiştir.

Kelime anlamı itibariyle daha net ve anlaşılabilir bir çerçeveyi tanımlayan ailenin kavram olarak tanımlanmasının daha karmaşık ve disiplinler arası bir ortamda devam ettiği görülmektedir. Güncel popüler tartışmalar daha çok ailenin ne olduğu ya da ne olacağı ile ilgilidir. Farklı disiplinler içerisinde çözümlenmeye çalışılan aile bugün geldiğimiz noktada çok daha karmaşık ilişkiler düzlemine oturmaktadır. Ailenin çok yönlü yapısı onun ele alınma veya tartışılma biçimini de etkilemektedir.¹⁶ Zira sadece kavramsal çerçevede

¹² Râğıb el-İsfahânî, 26.

¹³ İbn Kayyım, 316, 317.

¹⁴ İbn Manzûr, XI, 30.

¹⁵ Özel, “Âl”, DİA, II, 305.

¹⁶ Necdet Subaşı, *Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları*, 2002 Kutlu Doğum Sempozyumu, Ankara 2007, s. 511-513.

yürütülecek bir çalışma onun kurumsal/olgusal biçimini göz ardı edeceği için eksik, sadece kurumsal açıdan yapılacak bir inceleme de kavramsal/kuramsal çerçevesini kapsamayacağı için de yetersiz kalacaktır. Aile ilgili araştırmalarda öncelikle bilinmelidir ki, aslında her bir aile yapı ve fonksiyonuyla (algı, düşünce ve etkisiyle) ayrı bir varlıktır. Bu varlık hem kendi üyelerini hem de içinde yer aldığı toplumu şekillendirme rolüne sahiptir.

Buradan bakıldığında zaman aile ile ilgili ilke ve normların aslında insana bakışla doğrudan irtibatlı olduğu görülecektir. Zira insanı üreten, geliştiren, yetiştiren, belirli değer ve formlara kavuşturan mekanizmadır aile. Bu yönüyle insana dönük algı ve düşünce ile yapılan yatırımın bir yansımasıdır. Şayet insan zübde-i âlem yani âlemin/evrenin en küçük ünitesi/birimi olarak görülüyorsa, aile de bütün bir sosyal yaşamın en küçük ünitesi olarak kabul edilmelidir. O nedenle aile bireyi toplumsal alana hazırlayan ilk organizasyondur. Bu çerçevede aile nüfusun yenilenmesinden kültürün taşınmasına, bireyin sosyalleşmesinden biyolojik, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasına kadar pek çok işleve sahip temel bir kurumdur.¹⁷ İbn Sîna ailenin bu çok yönlü rolünü: *“Her insan hayatını ve varlığını sürdürüleceği bir azağa, bakımından sorumlu olduğu kimseleri koruyacağı ve işinden dönünce sığınacağı bir eve, evini ve kazancını koruyacak bir eşe, güç yetiremediğinde kendisi için çalışacak, ihtiyarlığında geçimini sağlayacak, kendisinden sonra neslini sürdürecektir ve adını anacak çocuğa, yardımcı olup yükünü hafifletecek koruyuculara muhtaçtır”* diyerek izah etmektedir.¹⁸

Genel anlamda söylemek gerekirse ailenin başlangıcı itibarıyla nasıl ve neden ortaya çıktığı ile ilgili tespitler daha çok ona yöneltilen bakışların görmek istediği çerçevede yorumlanmıştır. İnsana bakış şayet bedensel zevklere hapsolmuş bir obje veya paraya dönüştürecek bir meta ve siyasi çıkarlarınız için istismar edilecek bir unsur ya da sadece beşerî ihtiyaçları için yaşam süren ve düşünce üretemeyen bir varlık olarak görülüyorsa, aile de bu amaçlara hizmet edecek bir form olarak görülecektir. Bu noktada ideolojiler, dinler, felsefeler, sosyo-ekonomik veya sosyo-kültürel yaklaşımlar kendi ilke ve perspektifleri ekseninde bir bakışla yorumlar üretmişlerdir. Bunlar bilimsellik iddiası taşısa da reel gerçeklik üzerinde yürütülen akıl ve düşünceleri ihtiva etmektedir. Bu durum farklı teorik tartışmaları ortaya çıkarırken çoğu zaman

¹⁷ Mustafa Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, İstanbul 2001, s. 92.

¹⁸ İbn Sina, *Aile Siyasetine Dair Risâle*, “Sosyokültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi”, çev: Vecdi Akyüz, Ankara 1992, c. 3, s. 906 vd.

bunları birbiri ile telif etmek mümkün olmamıştır. İşte bu çok yönlü rol, etki ve değişken biçim ile farklı yaklaşımlar nedeniyle ailenin tüm toplumlarda kabul edilebilecek evrensel bir tanımının yapılması mümkün olmamıştır. Bu çerçevede aile için yapılmaya çalışılan tanımlarda toplumlardaki işlevine ve içinde bulunduğu zamanın ruhuna uygun söylemlere yer verildiğine, farklı kavram ve yaklaşımlarla izah edilmeye çalışıldığına şahit olunmaktadır. Kimileri evrimci teorilerle ilk başlangıcını sürü şeklindeki yaşamın zamanla aile yaşamına evrilmesiyle en ilkinden en modern aileye doğru bir kategori oluştururken,¹⁹ kimileri de çok eşlilikle başlayan bu sürecin tek eşli yaşama evrildiğini iddia etmektedir. Bu tür iddiaların antropolojik verilerden uzak olduğu ve sosyalizm çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan “komün” yaşamına dair ütöpik savrulmalardan ibaret olduğu kabul edilmektedir. Bu arada cinsellik ya da ilkesiz cinsel tercihler ile işlev açısından geniş aileden çekirdek aileye doğru ilerleyen yaklaşımı da mutlak doğru kabul etmek mümkün değildir.²⁰ Yine bazı yaklaşımlar aileyi yerleşim ve yaşam alanları itibarıyla sınıflarken, diğer bazıları ise sosyoekonomik açıdan bir tasnifle izah etme çabasındadırlar.²¹

Genel bir tasnifle yapılan geleneksel ve modern aile tipleri tarihi süreçte ortaya çıkan rollerle ya da kendilerinden beklenen işlevlerle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Hangi tip ve şekil esas alınır sa alınsın aileyi değiştiren ve dönüştüren dış süreçlerin etkisi göz ardı edilemez. Sanayileşme ile başlayan değişim sosyal yaşamı olduğu gibi aileyi de derinden etkileyen süreçleri barındırmaktadır. Sanayi toplumu değişim süreci aslında sadece Batıyı değil bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Kapalı inanç ve kültür havzasına sahip toplumlar zaman içerisinde bu yeni durumla karşı karşıya kalmakta, sosyal yaşamdaki değişimleri hissetmeye başlamaktadır. Diğer toplumların daha önce yaşadığı çözülme ve kayıplar, bu toplumlarda hissedildiği andan itibaren sanki ilk defa yaşanıyor muşçasına bir tepki ve reddiyelerle karşı karşıya kalmaktadır. Tabi bu tepkisel yaklaşım çözülmeyi durdurabilecek bir etki gösterememektedir. Çok net olarak bilinmekte ve hissedilmektedir ki, modernleşmeyle birlikte sosyal yaşam alanını çevreleyen epistemolojik değişme sadece aileyi değil tüm bireysel ve toplumsal yaşamı değiştiren

19 Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul 1998, s. 209.

20 Mustafa Aydın, *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*, İstanbul 2011, s. 29.

21 İslam Can, “Moderniteden Postmoderniteye Ailenin Ontolojisi ya da Modern Çekirdek Aile Çerezleşiyor mu?”, *Aile Sosyolojisi Yazıları*, Ed. Mustafa Aydın, İstanbul 2015, s. 53.

somut göstergelerle açığa çıkmaktadır. Geleneksel ailenin üstlendiği rol ve fonksiyonları diğer sosyal organizasyonlara aktarılmıştır. Buradan bakılınca aslında modern ailenin bu bağlamda yükü azalmıştır. Üretimsel açıdan ifâ etmek zorunda görüldüğü bir çok şeyden uzaklaştığı görülmektedir. Bunların büyük bir kısmı devlet tarafından karşılanmaya çalışılırken diğer bazıları ise ya ücretli ya da ücretsiz kurumsal yapılara intikal etmiştir. Daha kısa ifade etmek gerekirse üretim merkezi olan aile artık tüketim merkezi haline dönüşmüştür. Bu da bireyleri aileye bağımlı olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu ilk çözülmenden sonra ailenin kendisini yeniden tanımlayıp kavuşacağı yeni bir formatla bireylerini yeniden kucaklama sürecine kavuşması gerekmektedir. Zira insan fitratında olan ve belli özellikleriyle sadece ailede karşılanabilecek sevgi, saygı ve sığınma gibi duygusal zemini başka yerde oluşturmak mümkün değildir. Biz konu ile ilgili bu kısa bilgilerden sonra detaylarını sosyolojik ve felsefi araştırmalara bırakarak asıl konumuza geçmek istiyoruz.

İSLAM AİLESİ VE İLKESEL TEMELLERİ

Yukarıda ideolojiler, felsefeler ve dinlerin aileye bakışlarının farklılıklar arzettiğini, bunun da aslında temelde insana bakıştaki farklılıktan kaynaklandığını ifade etmiştik. İşte bu gerçekten hareketle İslam inanç ve düşüncesindeki ailenin ilkesel temellerinin neler olduğunu tespit etmek istiyoruz. Neden “müslüman ailesi” değil de “İslam ailesi” diye bir soru akla gelebilir. Bu ifadeyi özellikle tercih ettiğimiz belirtmek istiyoruz. Zira İslam, insanın bireysel ve toplumsal yaşamının tüm alanlarını kapsayan bir ilkeler ve pratikler manzumesidir. Bu yaşam alanlarını inşa ederken vahiy kaynaklı ilkelerin yanı sıra Hz. Peygamber kaynaklı pratiklerin en temel unsurlar olduğunu hatırlamamız gerekmektedir. Vahiyle belirlenenlerin yanı sıra Hz. Peygamber’in belirlediği ilkeler ve bu ilkelerin yaşam alanındaki uygulama örnekleri İslam’ın bu konudaki temel yaklaşım ve anlayışını ortaya koymaktadır. Bu çerçevede hatırlamamız gereken diğer bir husus ise, İslam toplumlarının farklı coğrafyalarda, farklı etnik, kültür ve inançlardan oluştuğudur. Bu geniş tarihi süreçte, İslamî temel ilkeler ekseninde aile gibi gelenek ve kültürle içiçe bir kurumun farklı görüntüler sergileyebileceği, farklı şekil, işlev ve hatta etkiler oluşturabileceği/oluşturduğu kabul edilen bir gerçektir. Bu nedenle kültür ve geleneklerin değiştirdiği bu yapıların her biri aslında müslüman ailesini temsil etmekte, ancak bu müslüman ailesinin ilkesel anlamda her zaman mutlak doğru veya İslam’ın temel yaklaşımını yansıtmaması mümkün olmamaktadır. Mesela her toplumun kendisine göre bir

evlenme geleneği vardır. Yine evlilik teklifinin erkekten geldiği toplumlar olduğu gibi kadından gelen toplumlar da vardır. Yeni yuvanın kurulmasında tarafların karşılayacakları şeyler konusunda da farklı geleneklerin olduğu bilinmektedir. Aile içi roller ile buna benzer bazı detaylar toplumdan topluma kısmen farklılık veya benzerlik gösterebilir. Ancak belirlenen temel ilkeler değişmez. Öyleyse burada aslanan İslam'ın aile anlayışı ve ilkeleridir. Müslüman ailesi ise bu ilkelere mutabık olduğu çerçevede bunu yansıtmaya imkanına sahip olacaktır. Yoksa adı müslüman ailesi olsa da İslamî ilkelere uyuşmayan görüntüler barındırması bu aileyi nitelendirme açısından bazı sorunlara kapı aralayacaktır. Bu nedenle biz burada İslam'ın ilkesel noktadaki sabitelerini belirlerken, değişkenlerin ise toplumların kültür ve gelenekleriyle şekillenebileceğini ifade ederek bunun daha farklı bir perspektifle değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmek istiyoruz.

İslam'a göre ilk insan Allah tarafından yaratılmış ve şerefli kılınmıştır. *“Rabbin meleklere, ‘Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım’ demişti. Onlar, ‘Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacağın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.’ demişler. Allah da, ‘Ben sizin bilmediğinizi bilirim’ demişti.”*²² *“Ve O, iki eşi, erkeği ve dişiği yarattı.”*²³ *“Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”*²⁴ İnsan başıboş bırakılmamış ve kendisine ağır bir sorumluluk da yüklenmiştir. *“Şüphesiz biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmek istemediler, ondan çekindiler. Onu insan yüklendi...”*²⁵ İnsan neslinin devamı için ona bir eş de yaratılmıştır. *“Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.”*²⁶ Allah'ın insana eş yaratması ve bunun gerekçesi aslında ailedeki temel amaç ve ilkeyi ifade etmektedir. *“İçinizden, kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp; aranızda muhabbet ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının belgelerindendir. Bunda, düşünen insanlar için dersler vardır.”*²⁷ Yine bu çerçevede: *“Allah, size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi*

²² Bakara, 2/30.

²³ Necm, 53/45.

²⁴ İsrâ, 17/70.

²⁵ Ahzâb, 33/72.

²⁶ A'râf, 7/189.

²⁷ Rûm, 30/21.

*temiz şeylerden rızıklandırdı.*²⁸ buyurulmaktadır. Ayetlerde bu hususlardan başka ailenin oluşumundaki ilkeler farklı sûre ve ayetlerde ele alınmaktadır. Bu hususlar daha çok aile çevresindeki hukûkî detayları ortaya koyduğu için burada bu ayetlere ve detayına girmek istemiyoruz.²⁹

Hiz. Peygamber'in hadislerine baktığımızda ise evlilik, aile, eş ve aile fertleri arasındaki ilişkilere vurgu yapan birçok detayı görebiliriz.

*"Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur."*³⁰

*"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim."*³¹

*"İyi erkeklerle iyi kadınları (birbirleriyle) evlendirin."*³²

*"Bir kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Aksi halde) fakru zarurete duçar olursun!"*³³

*"Ey Ali! Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiğinde namazı (kılmayı), hazır olduğunda cenazeyi (defnetmeyi), dengini bulduğün zaman eşi olmayan kadını (evlendirmeyi)."*³⁴

Hadislerde örnek olarak zikrettiğimiz evliliğe teşvik eden bu rivayetlerin dışında evliliğin nasıl olacağı ve korunacağı, sağlıklı ve huzurlu bir şekilde nasıl yürütüleceği, eşlerin birbirlerine, çocuklarına ve ebeveynlere karşı görevlerin nasıl olacağı ile evliliğin hangi şartlarda ve nasıl sonlandırılacağına dair birçok bilgi bulunmaktadır.³⁵ Zaten Hiz. Peygamber'in Mekke'de iken evlendiği Hiz. Hatice ve Medine'de iken evlendiği diğer eşleriyle olan ilişkileri

²⁸ Nahl, 16/72.

²⁹ Bu ayetler için bkz. Bakara, 2/235, 221; Mâide, 5/5; Nisâ, 4/3, 19, 22, 23, 24, 25, 129; Mümtetine, 60/10, 11.

³⁰ Buhari, *Nikah*, 3; Müslim, *Nikah*, 1.

³¹ İbn Mace, *Nikah*, 1.

³² Darimi, *Nikah*, 10.

³³ Buhari, *Nikah*, 16.

³⁴ Tirmizî, *Salât*, 13.

³⁵ Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz: Yılmaz Çelik, *"Asr-ı Saadet'te Aile Kurumuna Yönelik Sosyal Hizmetler"*, İstem Dergisi, Yıl: 14, Sayı: 27, Konya 2017, s. 123-144; Abdullah Çolak, *"İslam'da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler"*, İ.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Bahar 2016/7,(1), s. 105-137.

birçok rivayete konu olmuş ve İslâm'da evlilik ve aile kültürünün oluşmasına büyük katkı sağlamıştır.³⁶

İslâmî temel referanslara baktığımızda ailenin temelini teşkil eden evlilik, kadın ve erkeğin kendilerine ait bir mahremiyet ve paylaşım alanı oluşturmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşrû ilişki olarak kabul edilmiştir.³⁷ Aile ile ilgili belli başlı hükümlerin doğrudan Kur'an tarafından belirlenmiş olması ve bu hükümlerin Hz. Peygamber tarafından genişçe açıklanıp uygulanması İslâm'ın evlilik ve aile kurumuna atfettiği önemin bir ifadesidir. Temel ilkeler Kur'an ve Sünnet'te ortaya konmakla birlikte diğer hususlar, genel ilkeler ve amaçlar çerçevesinde geleneklerde yerini bulan zaman ve şartlara göre İslâm toplumunun takdirine bırakıldığı görülmektedir. Bu çerçevede aile, bir erkek ve bir kadının birbirlerine verdikleri sözle (icâp-kabul/nikah) oluşmaktadır. Bunun dışındaki hemcinsle evlilik, nikahsız yaşama, evlilikdışı çocuğa sahip olma ya da boşanmış olma gibi şekil ve tanımlamalar İslâm'ın aile çerçevesi dışındadır. Belirlenen bu temel ilkelerin dışındaki şekil, yapı, işlev gibi nicelik veya nitelik çeşitlilikleri, İslâmî temel yaklaşım ve mantığına uygun olmak üzere toplumsal alanın diğer unsurları tarafından belirlenebilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de aile, uyumlu eşler ile sevgi ve merhamet temelli huzurun yaşanacağı bir ortam ve bunun Allah tarafından bahşedileceği³⁸ ve eşlerin birbirleri için koruma, kollama ve haklarına riayet etmede birer mahremiyet elbisesi oldukları belirtilmiştir.³⁹ Aile neslin korunması için temel kurum olarak görülerek bunu bozacak gayri meşrû ilişkiler yasaklanmıştır.⁴⁰

Diğer taraftan ailedeki kurumsal kimliğin uzun süreli olması için nikâh akdi erkek tarafından kadına verilen sağlam bir teminat olarak nitelenmiş⁴¹ ve eşlerin bunu korumak için gereken hassasiyeti göstermeleri istenmiştir. Aynı şekilde aile haya, iffet ve namusun korunması için bir kalkan olarak görülmüş, evlenemeyenlerin bu imkânı buluncaya kadar iffetlerini korumaları

36 Geniş bilgi için bkz: Komisyon, *Hadislerle İslam*, DİB. Yay. Ankara 2014, c. IV, s. 11 vd.

37 A'râf, 7/80-81; Ra'd, 13/38.

38 Rûm, 30/21.

39 Bakara, 2/187.

40 İsrâ, 17/32.

41 Nisâ, 4/21.

istenmiştir.⁴² Erkeklerin kadınlar üzerinde olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde haklarının bulunduğu, ailenin geçiminden sorumlu olan kocanın evin reisi konumunda olduğu,⁴³ mehirin kadın için bir hak olarak görülmesi gerektiği ve malları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabileceği belirtilip kadınlarla iyi geçinilmesi istenmiştir.⁴⁴ Diğer taraftan çıkacak anlaşmazlıkların olabildiğince aile mahremiyeti içerisinde çözümlenip birliğinin korunması, buna imkân bulunamaması halinde nikâh bağına iyilikle son verilmesi ve bu durumun ortaya çıkaracağı hak ve yükümlülükler riayet edilmesi⁴⁵ istenmiştir.⁴⁶ Görüldüğü gibi bir çok detayı göz ardı ederek kısaca ortaya koymaya çalıştığımız bu ilkeler ve çerçeve/sihhat şartları evlilikle kurulan ailenin ne denli büyük sorumluluk gerektiren bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

İSLAM AİLESİNİN TARİHSEL EPİSTEMOLOJİSİ

İslam ailesinin tarihsel epistemolojisine geçmeden önce ailenin kendisini bir unsur olarak gördüğü toplumsal alanın diğer dinamikleri ile bağlantısına kısaca bakmak yerinde olacaktır. Ailenin toplumsal alanda çok yönlü ve dinamik bir etkileşim alanına sahip olduğu bilinen bir husustur. Sosyal, dinî ve iktisadî alanlarla doğrudan, diğer bir çok alanla ise dolaylı olarak bağlantısını görmek mümkündür. Ancak bütün bu alanlarla ortaya çıkan bu bağlantıların oluşturduğu, kültür ve değerlerle şekillenen gelenek ayrı bir yere sahiptir. Bu nedenle ailenin gelenekle sıkı bir etkileşimi söz konusudur. İnsanlar yaşam ilkeleri ve fitratları gereği, tecrübelerine dayalı olarak kendilerini bir arada tutan bilgi, inanç ve ahlak zemininde sosyal alandaki her türlü ilişkileri çepeçevre kuşatan ve düzenleyen kurallar oluştururlar. İşte yaşam süreçlerinde önceki nesillerden alınıp geliştirilen ve kısmen de değiştirilerek kendilerinden sonraki nesillere aktardıkları şeyler olarak tanımlanan gelenek, ortak sosyal davranış kalıplarıdır. Ancak geleneklerin oluşumunda zamanın etkisini unutmamak gerekir. Bir geleneğin oluşumunda uzun zamana ihtiyaç vardır ve bu geleneklerin sürekliliğini oluşturur. Geleneklerin oluşumunu sadece toplumsal faaliyetlerle sınırlı tutmak da mümkün değildir. Geleneğin oluşumunda maddi çevre, insan psikolojisi, bilgi ve değerler sistemi ile kültür

⁴² Nûr, 24/33.

⁴³ Bakara, 2/228, 233; Nisâ, 4/34; Talâk, 65/6-7.

⁴⁴ Bakara, 2/237; Nisâ, 4/4, 19, 32-33.

⁴⁵ Bakara, 2/229; Nisâ, 4/35; Talâk, 65/1-7.

⁴⁶ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *DİA*, XXXIII, 112.

gibi unsurları da saymak gerekir. Aslında bilgi ve değerler sistemi dar anlamda gelenek, geniş anlamda ise kültürün zeminini oluşturmaktadır. Toplumsal yapılar ise sadece bu bilgi ve değerlerden ibaret olmayıp bunların yaşam alanına taşınmasıyla üç boyutlu bir yapıya dönüşen formlardır diyebiliriz.

İşte geleneksel yapı içerisinde yer alan aile, bu üç boyutlu yapısıyla toplumun temel birimi olan bireyin üretimi, bakımı ve eğitimi bakımından çok önemli bir yere sahiptir. Üstlendiği rol ve oluşturduğu etki ile gerek iç gerekse dış fonksiyonuyla sadece geleneğin bir sonucu değil, aynı zamanda geleneğe katkı veren etkili bir mekanizmadır da. Tarihsel süreçte bulunduğu toplumda erkek ve kadın rollerinin oluşması ve tanımlanmasında da geleneklerin etkisi büyüktür. Bu yönüyle farklı toplumlardaki aile ve cinslerdeki roller karşılaştırıldığı takdirde gelenek-aile etkileşimini net olarak görmek mümkün olabilecektir.⁴⁷

Epistemolojiye gelince, her ne kadar farklı alanlarda ve farklı düzeylerde kullanılsa da epistemoloji ile neyin kastedildiği ve hangi anlamda kullanıldığı çok belirgin değildir. Kısaca bilgi/bilim felsefesi olarak adlandırılan epistemoloji gerek bilgi/bilim alanının genişliği gerekse felsefenin düşünce ekseninin sınırları sebebiyle çok geniş bir perspektifi kapsadığı ifade edilmektedir. Bir bilim alanının bir teorik bir de uygulama yönü vardır. Teorik çerçeveyi uygulamadan ayırmak ve yine uygulamayı teorik bilgiden ayrı tutmak çoğu zaman mümkün değildir. Mesela bir kişi arkadaşlarıyla moleküler genetik, insan klonlanması ve bu tür araştırmalar hakkında konuşurken, yine bir fizikçi bilgilerimizin sınırları ve bu alandaki yeni gelişmeler ile bunların bizim yaşam ve dünyaya bakışımızda oluşturduğu etkilerden konuşurken epistemoloji yapmaktadır. Aslında epistemoloji bilimsel kavram ve teorilerin yapıları ve oluşum süreçleri ile değişim ve gelişim süreçlerini incelemektedir.⁴⁸

Oldukça yeni bir alan olan “*tarihsel epistemoloji*” ise uygulamalı bir epistemolojidir. Bir bilimin veya bilimlerin birikimi olan medeniyetin tarihe yansımalarıdır. Bu yönüyle tarihsel epistemoloji bilgi, bilginin üretimi, geliştirilmesi ve insanlığa sunulması ile bunun tarihsel süreçteki değişimini incelemektedir. Ancak bu tarihsel süreç inanç, kültür, değerler ve gelenek gibi faktörlerin büyük etki sahibi olduğu insanlık bilgi ve birikimi ile şekillenmektedir. Bir

⁴⁷ Faruk Turgut, Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğe Yönelik Çıkarımlar, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, Bahar 2017, c. I, Sayı:1, s. 95-96.

⁴⁸ Jean-Claude Simard, *Epistemoloji*, çev: Ramazan Adıbelli, *Bilimname*, c. II, 2003/2, s. 13-14.

toplumsal yaşam alanı kesintisiz tarihsel bir süreci barındırmaktadır. Sosyal bir vakıa olarak aile de bu süreçteki o toplumun bilgi, inanç ve gelenekleriyle yaşamsal bir özellik kazanmaktadır. İnsan bilgi ve geleneklerinin bu şekilde toplum bağlamında tarihsel sürece yayılmasına ve bu süreçteki inceleme alanına “*tarihsel epistemoloji*” denilmektedir.⁴⁹ Ailenin gerek sosyal açıdan gerekse inanç açısından bir bilgi temeli ya da bilgiyle örgülenmiş bir yapısal süreci vardır. Aile nasıl ki sadece biyolojik ya da sosyolojik ilkelerle izah edilemez ise pratiğe yansıyan norm ya da formların arkasında bir bilgi zeminin varlığı da inkar edilemez. Nitekim bugün ailenin sosyal, ekonomik, dini, teknolojik ve global algı çerçevesinde kaldığı çok yönlü etkileşim ve sorunlar alanı, bu bilgi ve onunla kendisini ikâme eden geleneğin ortaya çıkardığı etki-tepki/ etkileşim boyutunu ortaya koymaktadır. Aslında aile bu yönüyle toplumsal bünyenin genetik kodlarını taşıyan temel bir sistemdir. Bir toplumu diğerinden ayıran formlardan biri de işte bu sistemdir. Bu sistemin bozulması veya kaybolması gerek milli eksenli gerekse dini eksenli toplumsal yapının değişmesi anlamına gelecektir ki, bu da bugünkü yaşanan problemleri bize hatırlatmaktadır.

İslam Ailesi diye isimlendirdiğimiz olgunun temelinde ilkelerle belirlenmiş bir bilgi zemini vardır. Bu zemin aileyi sadece biyolojik veya sosyolojik ihtiyaçların ortaya çıkardığı ve bunların oluşturduğu varlık alanından ibaret gören anlayıştan oldukça farklıdır. İslam ailesinin bilgi zemininde öncelikle insan vardır. İç dünyası itibariyle insan çok zengin bir yapıya sahiptir. Bu yapı toplumsal alanda belli davranışlar olarak ortaya çıkar ve zamanla gelişerek topluma mal edilen davranış biçimlerini oluşturur. Bu yönüyle insan varlıklar aleminin öznesidir. Her şey onun için var edilmiş ve onun hizmetine sunulmuştur. Erkek olsun kadın olsun, büyük olsun küçük olsun, renk, ırk, dil, inanç, coğrafya vs. farkı gözetilmeksizin her insan için bu geçerlidir. Bu bilgi temelinde insan ana rahmine düştüğü andan itibaren, ölüp kabre konuluncaya kadar insan onur ve haysiyetine yaraşır bir davranışı hak eder ve bütün bu süreçteki haklarının korunduğu hukuksal bir alana sahiptir. İnsanı mükerrer bir varlık olarak gören bu anlayış onun bu düzeyinin korunmasını ve daha iyi seviyelere çıkarılmasını amaç edinir. İslamî literatürde “Esfel-i

⁴⁹ Alparslan Açıkgenç, “*Tarihsel Epistemolojisi Açısından İslam Bilgi Geleneği*”, Bilim Tarihi ve Felsefesi Sempozyumu, Mardin 2016, s. 148. Burada “Tarihsel Epistemoloji”nin henüz Batı’da da çok yeni olduğunu ifade eden yazar, Hans-jerg Rheinberger’in “*On Historicizing Epistemology: An Essay*” (İng. Çev: David Fernbach, Stanford 2010), örneğini vermektedir.

Sâfilin” olarak nitelenen en alt seviyeden “Ahsen-i Takvîm” olarak nitelenen en üst seviyeye çıkarmanın teorik ve pratik alanı oluşturulur. Bunun ilk tatbik sahası ailedir. Dünya hayatına gözlerini açan insan için ilk muhatap anne ve babadır. Onun tehlikelerden korunması ve yetiştirilmesi ilk olarak bu ailenin görevidir. Yeni bir bireyin yetişmesini sağlayacak bu aile de aslında daha önce yine birer ailede yetiştirilmiş olan bireylerdir. O sebeple bu döngüsel sürecin tutarlılık ve sürekliliğinin muhafazası yukarıda ifade ettiğimiz bilgi zemininin konusudur.

İslam ailesinin üç temel unsuru vardır. Bunların birincisi erkek, ikincisi kadın ve üçüncüsü ise bunlar arasındaki aile bağıdır. Bu iki farklı bireyi birbirine kenetleyip karşılıklı haklar ve sorumluluklarla yükümlü kılacak olan bağ yani evlilik/nikahtır. Genelde aile tanımlarında belirtilen çocuk veya çocuklar aslında ailenin bir sonucu ve sonuca bağlı sorumluluğudur. Bu üç temel unsur dışındaki hususların büyük bölümü yine İslâmî değerlerle dizayn edilirken bir kısmı ise çeşitli etkilerle ortaya çıkan, toplumdan topluma farklılık gösterebilen geleneklerle şekillenmektedir. İslam ailesinin tam ve işlevsel olabilmesi için bu üç unsura ihtiyaç vardır. Bunların biri eksik olduğu zaman bu kurumsal yapıyı oluşturmak, etki ve rolünü tam olarak yürütmesini sağlamak mümkün değildir. İki kadın veya iki erkek arasındaki ilişkiyi ve yine nikahsız yaşama biçimlerini aile olarak nitelendirmek İslam düşüncesi açısından kabul edilmez. Bugünün bozulan değerler zemininde ortaya çıkan ve sosyolojik tahlillerde aile olarak nitelendirilen ve içinden çıkılmaz problemlerin temelini oluşturan çarpık yapılanmalar, aile ile oluşturulmak istenen düzen, eğitim, değer ve algıları gerçekleştirilmede başarısız olacaktır. İşte bu noktada İslam ailesinin İslâmî toplum geleneği içerisinde şekillendiği kabul edilmektedir. Bu konuda ilk ve merkez örneklik alanı ise Hz. Peygamber’in ailesi ve aile ilişkileridir. Vahyin ve Hz. Peygamber’in beyan ettiği teorik ilkeler/normlar zeminini oluştururken, Hz. Peygamber’in bizzat yaşamı formlar/örnekler zeminini oluşturmaktadır.

İslam ailesinde evlilik insana sükûnet ve huzur aşılayan bir nimettir. Kalabalıklar içinde yalnız kalmış bir gönlü ancak bir eş huzura kavuşturur. Sevginin en özeline, sıcak, müşfik dost elini, hayatı yaşanılır kılan paylaşımı ancak bir eş sunabilir insana. Diğer taraftan ise evlilik, beden haramdan korunacağı bir barınaktır. Bu sebeptendir ki Hz. Peygamber, namuslu bir birliktelik yaşamaya niyetlenip aile kurmaya çabalayana Allah’ın mutlaka

destek olacağını müjdelere. Zira evlilik sayesinde sadece iki beden değil, bütün bir toplum korunmuş olur.⁵⁰

Tarih içerisinde geniş bir zaman, büyük bir coğrafya ile bir çok farklı kültür, ırk ve inanç kitlelerinden oluşan toplumsal yapılara yön veren İslam, oluşturmak istediği toplum yapısını ve düşünce sistemini, insanlık değerleri açısından tüm vatandaşları, kendi anlayış ve değerlerini ise kendi müntesipleri/müslümanlar arasında ikâme etme, sürdürme ve koruma çabası içerisinde olmuştur. Ancak her şeye rağmen özellikle kültür ve coğrafi farklılıklar, diğer yaşam alanlarında olduğu gibi aile yapısı, işlevi ve ilişkilerinde de farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Hemen belirtelim ki, İslam toplumu ve ailesi açısından tarihin herhangi bir döneminde ve bölgesinde bugünün insanının ve ailesinin yaşadığı değişim ve dönüşümün bir örneğinden bahsetmek oldukça zordur. Nitekim bu özel durum problemlere karşı çözüm geliştirme konusunda yetersizlikler ve çaresizliklere kapı aralamaktadır.

İslam ailesinin temel unsurlarından birincisi erkek birey demiştik. Ancak burada birincisi demek öncelik veya sonralık açısından değil, sahip olduğu rol, etki ve sorumluluk açısındandır. Erkek ailede birlik, bütünlük, huzur, güven, hoşgörü ve anlayış gibi bir çok değerlerin birinci derecede sağlayıcısı ve koruyucusudur. Onun bu sorumluluğu ailede despotik bir tahakkümü ve zorbalığı değil sevgi ve saygı çerçevesinde istişareye dayalı bir huzur ortamını sağlamaya dönük olmalıdır. Ailesinin işlerini bizzat üstlenen erkeğin çalışması karşılıksız kalmaz. Hz. Peygamber; “...Allah rızasını umarak ailen için yaptığın her harcamadan muhakkak ecir alırsın, eşinin ağzına koyduğun bir lokmadan bile!” sözleriyle kocanın bu çalışmasının mükafatlandıracağını müjdelere. Sorumluluk sadece ev halkının yedirilmesi ve giydirilmesi değildir. Erkek bir taraftan aile içinde birlik ve beraberliği sağlarken diğer taraftan çocukları huzuru besleyen hayırlı birer fert olarak yetiştirip topluma sunmalıdır. “Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır.”⁵¹ Aile için erkek aynı zamanda saygıdır, güvendir, rahmettir.⁵²

İkinci temel unsur olan kadın ise, aileyi aile yapan sevgi, saygı, paylaşma, dayanışma ve duygusal zeminin temelidir. Aynı zamanda kadın, birinci derecede erkeğin sorumluluğunda olup gerçekleştiremediği veya zaafiyet gösterdiği alanları doldurarak temel amaç olan güven ve huzurun ikâmesi

⁵⁰ Hadislerle İslam, Ankara 2014, IV/15.

⁵¹ Tirmîzî, Birr, 33.

⁵² Hadislerle İslam, IV/16-17.

için akıllı, bilgili ve fedakar bir figürü temsil etmektedir. Çocuğu olunca kadın, “anne” olur. Onu kucağına aldığı an öylesine şefkat doludur ki Allah’ın, kullarına karşı merhametini hatırlatır. Taşıdığı, doğurduğu, doyurduğu ve yetiştireceği bu küçük canı kendisine tercih eder ve ondan ayrılmayı istemez. Anne fedakardır; emeğinin hesabını tutmaz. Sevgi doludur; yüreğinin kapısını kapamaz. Affedicidir; kucağından geri çevirmez. Annenin adımları cennete öylesine yakındır ki ona hizmet cihad olarak nitelendirilir.⁵³

Bu iki unsur arasında oluşturulacak bağ yani evlilik ise bu iki unsurla aynı değerde ancak daha önemli bir konumdadır. Zira İslam’ın refere ettiği ilke ve değerlerle oluşturulan bu sistemin sağlıklı işleyebilmesi, bunların erkek ve kadın tarafından bilinmesi ve uygulanmasına ihtiyaç vardır. İslam ailesini ayakta tutan değerlerin hiç birisi tek taraflı değildir. Eşler oluşturdukları bu yapıda büyük bir sorumluluk ve titizlikle bunları koruma çabası içerisinde olmalıdırlar. Sürekli bir tarafın fedakarlığı, anlayış ve hoşgörüsü ile uzun süre bu dengesizliğin sürdürülmesi mümkün değildir. Bazen erkek, bazen de kadın zaman zaman problemin kaynağı olabilir. Böyle durumlarda diğer eşin bu dengesizliğin etkisini azaltma düzeyi (hoşgörü, anlayış ve fedakarlık gibi) artarak bunu dengeye getirmesi beklenir. Şayet böyle bir dengeleme mekanizması eşler arasında oluşmazsa aile bütünlüğünün devamını sağlamak çoğu zaman mümkün olmamaktadır.

Hz. Peygamber’in 25 yaşında iken başlayan ve 25 yıl süren Hz. Hatice ile olan evliliği karşılıklı dayanışma, fedakarlık ve huzurun yaşandığı bir aileyi örneklemektedir. Onun vefatından sonraki süreçte ve özellikle Medine’de yaşanan evlilikler ise bu yöndeki örneklerin yanısıra gerek birbirleriyle gerekse Hz. Peygamberle ilişkilerinde zaman zaman ortaya çıkan sorunların nasıl giderildiği örnekleri barındırmaktadır. Bunlara dönük örnekler diğer bir çok çalışmada geniş şekilde ele alındığı için burada detayına girmek istemiyoruz. Yine Hz. Peygamber’in ahabın ailelerinde yaşanan kimi problemlere dönük çözüm önerileri yukarıda işaret ettiğimiz tek yönlü sürekli tavırlardan kaynaklanan dengesizliği gidermeyi amaçladığı görülmektedir.

İslam ailesinin fikrî ve fiilî arka planını oluşturan en önemli unsurlardan biri de ahlaktır. Genel ahlaktan ayırmak ve İslam’ın hassasiyet alanlarını belirginleştirmek adına İslam ahlakı diye isimlendirilen bu bilgi ve davranış zemini sadece aileyi değil aslında tüm toplumsal organizasyonları gerçekleştirecek olan insanı hedef alan bir çerçeveyi kapsamaktadır. Vahyin, dolayısıyla

53 *Hadislerle İslam*, IV/16.

Hız. Peygamber'in Mekke'de iken insanlara dönük eğitiminde imandan sonra özellikle ve öncelikle ahlaki değır ve ilkelere önem vermesi taşıdığı önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bireylerin tutarlı ve sürekli uyumunu ortaya çıkaracak olan bu davranış biçimleri ailede yerleştirilmeli ve kalıcı hale getirilmelidir. Aslında belli kalıplar ve belli sınırlar içerisinde hapsedilerek takdis edilen İslam algı ve anlayışının bu kalıpların ötesinde yeniden anlaşılması ve yorumlanması için işte bu ahlakî zemine ihtiyaç vardır. İslam ailesinde eşlerdeki bu ahlak, herkesin üzerine düşen görevleri yerine getirme konusunda gerekli sorumluluk bilincini kazanmasını sağlayacak, bu da uyumlu ve huzurlu bir aile ortamını inşa edecektir. Ahlakın yerleşmediğı veya bir yaptırım gücüne sahip olmadığı ailede ne şeklin ve ne de işlevin bir anlamı kalmayacaktır.

İslam ailesi çoğı zaman gelenek ve sosyal yaşamın zorunlu kıldığı bir ortamı yansıtmaktadır. Bu ister yerleşik isterse göçebe yaşam standardı açısından geçerli bir husustur. Bu iki şekil arasında, eşlerdeki rollerde görölen farklılıklara rağmen temel fonksiyonlarda kendisini göstermektedir. Bugün bu fonksiyonların bir çok etkiyle aşındırıldığı ve azaltıldığı müşahade edilmektedir. Bu nedenle İslam toplumlarında olduğu gibi bizim toplumumuzda da aile, mahremiyet denilen özel alan algısından hızla uzaklaşmaktadır. Bu süreç için tamamlanmıştır demek henüz mümkün değilse de toplumsal zaman algısında kısa bir süre sonra tamamlanacaktır demek kehanet olmayacaktır.

İslam düşüncesinde aile aslında sosyal bir vakıdır. Bunu İslam'da aile tümüyle dini bir kurum değildir şeklinde de ifade edebiliriz. Ancak İslam'ın bireyi olduğu gibi yaşam alanının her çehresini anlamlandırma ve düzenleme düşüncesi aileyi de çepeçevre kuşatmıştır. Dolayısıyla kendi mahremiyet alanı içerisinde aslında kutsal bir mahiyet arz etmektedir. Bu İslamî hayat perspektifinin bir yansımasıdır. Bu perspektife göre hayatın öznesi insandır, o kutsaldır ve her şey onun içindir. Aile de onu yetiştiren bir kurum olarak bu kutsallıktan nasibini almıştır. İnsanı dini açıdan iyi/ma'rûf olan şeylere sevkederken yine onu kötü/münker olan şeylerden koruyan ilk ve temel mekanizmadır da. O nedenle Kurân ve hadislerde buna dair bir çok referans görmek mümkündür.

Yukarıda işaret ettiğimiz İslam toplumlarındaki farklı aile biçim ve görüntüleri ilkelerin önüne yerleşerek aileye dönük yeni anlayış ve düzenlemelerin önünü kapatmaktadır. Bu da yeni aile algı ve şeklinin hiçbir formunu kabule yanaşmayan ve sadece geleneksel aileye dönüşü kurtuluş olarak gören

savunmacı ve reddiyeci bir anlayışı ortaya çıkarmaktadır. Halbuki Kur'ânî referaslar ile Hz. Peygamber'in ailesi örnekliğinde eşler, haklar ve sorumluluklar düzlemindeki ilkelerin temelde korunmasıyla farklı yeni şekillere kapı aralamak, İslâmî yeni bir aile formunu üretmek pekala mümkündür ve bu bize önemli bir çıkış yolu sağlayacaktır. Bu İslâm'dan uzaklaşma değil aslında insanı ve aileyi İslâm dairesi içerisinde tutmanın da formülüdür. Aslında bu bugün yapılacak bir şey olmayıp tarih içerisinde farklı İslâm toplumlarında yapılagelen değişimle ortaya çıkan durumun daha radikal ve global bir örneğinden ibaret olacaktır. Ancak bir gerçek vardır ki o da algı dünyamızdaki geleneksel bir çok form ve anlayıştan vazgeçmek gerekecektir.

İslâm ailesi temelde İslâmî referanslarla şekillenen köklü bir gelenekten gelmektedir. Bu yapının ortaya çıkan durumlara karşı kendisini güncelleme refleksi olmakla birlikte bugünün bilimsel ve teknolojik gelişmelerine paralel olarak ortaya çıkan sosyal değişimin hızına dinamik bir şekilde cevap vermesi pek mümkün görünmemektedir. Bugün İslâm toplumlarında bu dinamizmi sağlayacak bir üst iradenin varlığından da söz etmek oldukça zordur. Zaten İslâm toplumlarının sadece aile değil bir çok siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel aşınmalarında İslâmî yaşam alanını destekleyip onları yeni formlara kavuşturacak olan gerek devlet gerekse daha alt kategorideki resmi kurumların eksikliği bu yöndeki çaresizliğin önemli bir sebebi olarak kabul edilmektedir. Değişim ve dönüşüm süreci, olumsuz etki ve müdahelerdeki organize bir yapıya karşın tamamen kendi doğal refleksi ile cevaplanmaya çalışılmakta, ancak bu da yetersiz kalmaktadır. Zira aile geleneksel algı ve anlayışından uzaklaştığı gibi temel referans ve kaynaklarından da uzaklaşmaktadır. Aslında yaşanan bu süreç bir geçiş dönemini yansıtmakla beraber ürettiği sorunlarla karşı karşıya kalan bizleri rahatsız etmektedir.

Günümüzde her konuda olduğu gibi toplumsal alanda ve özel olarak ailede moda olan Batı bakış açılı okuma ve yorumlama yaklaşımını, buradaki bilimsel yaklaşım ve çözümleme tecrübesinden istifade ederek İslâm ailesini okuma ve kendi dinamikleri içerisinde yorumlama yaklaşımına dönüşmelidir. Onu geleneksel yapıdaki belli kalıp ve anlayışlarından farklı bugünün gerçekleriyle örtüşen bir bakışla, ancak temel İslâmî referanslar ışığında yeniden yorumlamada cesaretli gayretlere ihtiyaç vardır. Zira savunmacı ve her türlü yeniliği tehlikeli ya da dışlayıcı bir yaklaşımı sürdürmek artık çözüm üretmemekte ve İslâm toplumları açısından görünen bir geleceği engellememektedir. İslâm ailesinin geleceğine ilişkin düşünce ve uygulama

üretme potansiyelinde sosyal gerçekliği görmezlikten gelerek geçmişe sığınma kolaycılığından vazgeçmek ve problemlerin büyüklüğüne bakarak umutsuzluğa da kapılmamak gerekmektedir. Yapılacak şey ne geleneği ve geleneksel olanı tamamen reddetmek, ne de modern form ve algılara tamamen teslim olmaktır. İslam'ın evrensel değerler üreten temel referanslar zemininde, bugünün şartlar ve ihtiyaçlarının şekillendirdiği insanı anlamak ve onu insanî değer ve onuru çerçevesinde tutmak adına yeni bakış açıları ve düşüncelere kapı aralamaktır. Bu noktada her birimize düşen görevlerin olduğunu bilerek sorumluluk bilinciyle hareket etmek zorunda olduğumuzu unutmamalıyız.

(Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin Varol, tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyorum.

Ben, Arapça tercüme yapan arkadaşları dinledim, sağ olsun çok güzel çeviriyor fakat konuşmacılara onu hatırlatayım, biraz daha yavaş konuşursanız daha iyi çevirecek çünkü bayağı zorlanıyor. Aslında mütercimimiz iyi, kendisine de teşekkür ediyorum buradan.

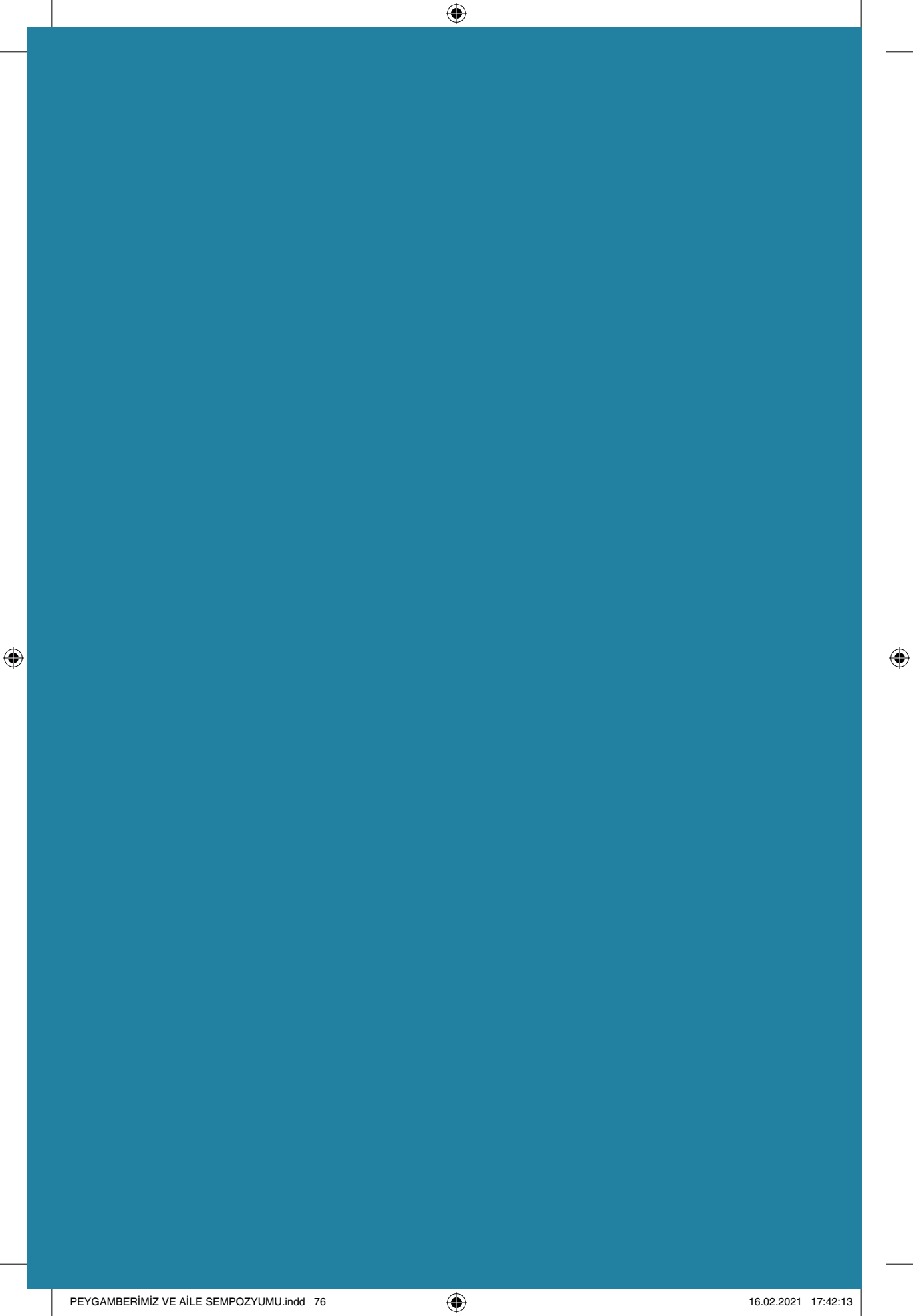
Şimdi konuşma sırasını ben Adnan Hocam'a vermeden, Bahaüddin Hocamın temas ettiği önemli noktalara vurgu yapayım izniyle.

Hakikaten, insana bakış aileye bakışı belirliyor. İslam bireye verdiği önemi aileye de veriyor fakat Müslüman'ın bireye bakışı ile aileye bakışı; Müslüman'ın bireye verdiği önem ile aileye verdiği önemi ayrıca sorgulamak gerekiyor. Çünkü bunlar arasında mesafe var yani İslam ne diyor, Müslüman ne diyor; İslam ne istiyor, Müslüman ne yapıyor? Onu ciddi bir sorgulamak gerekiyor. Mesela, bireye çok önem verir İslam ama bizim camiada birey demek bile yürek istiyor. Birey dedin mi, hemen bireycilik, bencillik, hodgamlık, bunlar anlaşıyor. Yani kavramlar o kadar tuhaf hâle getirilmiş ki.

Evet, aile geleneği gelenek de aileyi etkiliyor, eğitim sistemimizden kaynaklanıyor tabii bu. Ama burada biz sorgulayıcı yaklaşmadığımız için geleneği güncelleyemiyoruz yani sorgulayamadığımız için, aileyi de sorgulayamıyoruz. Aile geleneğin bütününe giriyor, bu defa ciddi sorunlar çıkıyor. Belki metninizde vardır. Evet, orada tıkanıyor.

Ağzınıza sağlık, çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, Adnan Demircan Hocam'a sözü veriyorum. Konusu; İslam öncesi dönemden asr-ı saadette yaşanan değişim ve dönüşüm. Buyurun Hocam.

İSLAM ÖNCESİ DÖNEMDEN ASR-I SAADETE AİLEDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN*

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in İslam'ı tebliğiyle birlikte yaşadığı toplumda inanç alanında olduğu gibi sosyal, siyasî, ekonomik, kültürel ve hukukî alanda da yeni bir süreç başlamıştır. İslam, ilahî mesaja uygun bazı örf ve adetleri korurken bir kısmını değiştirmiş, bir kısmını ise yasaklamıştır. Aileyle ilgili birçok uygulama da benzer bir süreçten geçmiştir.

Cahiliye Araplarında aile önemli bir kurumdur. Öyle ki Araplarda toplumun üzerinde oturduğu ve şekillendiği temel kurum olan kabile, akrabalık ilişkilerine dayanmaktadır. Kişilerin saygınlıkları ve yaşamları da bir bakıma bu ilişkinin devamına bağlıdır. Kabilesi tarafından kovulmuş ya da kabilesinin olmadığı yere giden bir insan başka bir kabileye mensup bir insandan himaye almak zorundadır. Bu sistem gereği Araplar akrabalık ilişkisine çok önem verirlerdi. Dayanışmaya duydukları ihtiyaca rağmen insanların kendi aralarında rekabetleri, çatışmaları ve hatta bundan dolayı kabilelerin bölünmesi de kaçınılmazdı.

İslam, akrabalık ilişkilerini hakkaniyet ölçüsünü merkeze alarak geliştirmiştir. Cahiliyede haksızlık ve zulüm varsa da akrabaların birbirlerini desteklemeleri erdemli bir davranış olarak değerlendirilirken İslam, destek ve dayanışmayı iyiliği destekleme ve haksızlığı engelleme ilkesine bağlamıştır.¹

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-Hadîs*, s. 364; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XIX, 14; XX, 363; el-Buhârî, *es-Saḥîḥ*, III, 128; IX, 22.

Cahiliyeden İslam’a aile hayatında tevhidi, Allah’a kulluğu esas alan değişim, birçok konuda yaşanmış olmakla birlikte bunların bazılarını öne çıkararak ele almaya çalışacağız.

NIKÂHLA İLGİLİ YAŞANAN DEĞİŞİM

Cahiliyede kadın, evliliğin gerçekleştirilmesinden itibaren bazı mağduriyetlere uğruyordu. Kadınların mağdur edilmesine ve haksızlıklara sebep olma potansiyeli taşıyan nikâh uygulamaları kaldırılarak birçok haksızlığın önü alınmıştır.

Cahiliyede yaygın olan nikâh akdi İslam döneminde gerçekleştirilen akde benziyordu.² Ancak bir kısmı gayrimeşru yaşantının bazı uygulamaları olarak zikredilebilecek evli bir kadının kocası tarafından çocuk sahibi olmak için asil kabul edilen bir erkekle beraberliğe teşvik edilmesi anlamındaki istibdâ, on kişiden az erkeğin bir kadınla beraber olmasının ardından doğurduğu çocuğun bunlardan hangisine ait olduğuna ilişkin bu işte uzman kabul edilen bir kişi tarafından karar verilmesiyle çocuğun adama verilmesi, gizli dost edinme (hıdn), iki kişinin eşlerini değiştirmesi (bedel) gibi esasen evlilik kurumuyla uzlaşması mümkün olmayan bazı uygulamalardan söz edilir. Bunların çoğunun cariyelerin gayrimeşru bir hayata sürüklenmesiyle ilgili olduğunu söylemek yanlış değildir.

İslam, evlilik kurumunun sağlam temeller üzerine bina edilmesine önem vermiş, bu sebeple bireylerin haklarını ve ahlakî ilkeleri koruyan, tevhid inancına uygun bir ailenin kurulmasını teşvik etmiştir. İnanç ve ahlak açısından sağlıklı bir ailenin kurulması için aileyi kuracak namzetlerin müşrik olmamaları gerekir. “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah’a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mümin bir cariye Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan erkeklerle, kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah’a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah’a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara ayetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler.”³

² Bk. el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, VII, 15.

³ Bakara, 2/221.

Araplarda evlilik akdinin tarafları açısından farklı bazı uygulamalar bulunmaktadır ki bunların bir kısmı İslam döneminde yasaklanmıştır. Öte yandan evliliğe ilişkin bazı yasaklar ise kaldırılmıştır. Burada nikâh akdinin tarafları açısından yaşanan değişime ilişkin bazı tespitlerde bulunacağız.

Makt

Cahiliye döneminde mevcut olup kaldırılan nikâhlardan biri makt nikâhıdır. Bu nikâh uygulamasında kişi öldükten sonra büyük oğlu abasını üvey annesinin üzerine atarak onunla evlenebiliyordu.⁴ Kadının rızasının aranmadığı, mehir alamadığı ve insanın fitratına uygun olmayan bu uygulama, “Geçmişte olanlar hariç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu bir hayâsızlık, öfke ve nefret gerektiren bir iştir. Bu ne kötü bir yoldur.”⁵ ayetiyle kaldırılmıştır.

Şığâr

Kaldırılan nikâh uygulamalarından biri iki kadının ayrıca mehir olmaksızın birbirlerinin karşılığında nikâhlanmasıdır.⁶ Böylece kadınlar birbirlerine karşılık mehir olarak verilmiş oluyorlardı. Bu uygulama da hem kadının mehir hakkının gaspı hem de çiftlerden birisinin anlaşmazlık yaşaması halinde diğer ailenin de zarar görmesi gibi gerekçelerden hareketle kaldırılmıştır.⁷

İki Kız Kardeşle Evlilik

Cahiliye döneminde iki kız kardeşin aynı zamanda bir kişinin nikâhı altında bulunması mümkündü. Akrabalık ilişkisine ve insanın fitratına uymayan bu nikâh akdi de kaldırılmıştır. Bu türden bir nikâh akdi, evlenilmesi haram olanlar arasında zikredilerek yasaklanmıştır: “Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, –eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur– öz oğullarınızın karıları, iki kız

4 Ma‘mer b. el-Muşennâ, *Mecâzu’l-Kur‘ân*, s. 121; eş-Şâfi‘î, *et-Tefsîr*, II, 565-566; eṭ-Ṭaberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, VIII, 132-139.

5 Nisâ, 4/22.

6 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta‘* (*Rivâyetu’s-Şeybânî*), s. 179.

7 Şığârın haram olduğuna dair bk. ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, V, 245, 246, 247; İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, s. 442; el-Buhârî, *es-Saḥîh*, VII, 12; IX, 24.

kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁸

Mut’a

Cahiliye döneminde mevcut olup İslam’da yasaklanan nikâh çeşitlerinden biri de mut’a’dır.⁹ Mut’a, bir erkeğin bir kadınla anlaştıkları bir süreyle evlenmeleridir. Medine döneminde mut’aya birkaç seferde izin verilmiş, ancak daha sonra yasaklanmıştır.

Evlatlığın Boşadığı Hanımla Evlenme

Araplar, evlatlık edindikleri kişileri kendi öz evlatları gibi görür, boşanmaları durumunda ya da vefatlarından sonra onların hanımlarıyla evlenmezlerdi. Bu uygulama, üvey anneleriyle evlilik yapabilen insanların ilginç bir mantığa sahip olduklarını göstermektedir. Arapların bu âdeti, Hz. Peygamber’in Cahiliye döneminde evlat edindiği Zeyd b. Hârise’nin (ö. 8/629) boşadığı -Allah Elçisi’nin halası Ümeyme’nin kızı olan- Zeyneb bt. Cahş (ö. 20/641) ile evlenmesiyle kaldırılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz nikâh akitlerinin hepsi, kadınların mağduriyet yaşadıkları uygulamalardı. Böylece İslam, aile müessesesinin güçlendirilmesinde kadın lehine önemli düzenlemeler getirmiştir. Öte yandan kadınların saygınlıklarını arttırıcı ve haklarını korumaya imkân veren uygulamalar da önemlidir.

KADINLARIN SAYGINLIK KAZANMALARI VE HAKLARININ GELİŞTİRİLMESİ

Cahiliye dönemiyle İslam dönemi arasında ailedeki değişimin önemli bir boyutu kadınlara verilen haklarla ilgilidir. Bunun birçok farklı boyutu olduğu muhakkaktır. Ancak genel olarak yeni düzenlemeler, İslam’ın mükellef olarak gördüğü kadına hakkının teslimini hedeflemektedir. Bu durum aynı zamanda erkeği haksızlıklardan korumak suretiyle kadını Allah katında değerli kılmaktadır.

⁸ Nisâ, 4/23.

⁹ ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef*, VI, 371; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XXIV, 63, 65; Muslim, *es-Saḥîḥ*, II, 1022.

Evlilik İçin Kadının Görüşünün Alınması

Cahiliye döneminde görüşünün alınmasına gerek görülmeden kadınlar evlendiriliyordu. Nikâh akdi kızın velisi tarafından gerçekleştiriliyor, akitten sonra kadın kendisi için verilen karara uymak zorunda aklıyordu. İslam'da da evlilikte velinin bilgi sahibi olması ve kanaati önemlidir. Ancak veli, çocuğunu ya da yakınıni, evlendirme konusunda kendisine verilen yetkiyi istismar edemez. Yetkisini kötüye kullandığında kadının buna itiraz etme, hatta nikâhı feshettirme hakkı vardır.

Cinsiyet Ayrımcılığı

Arap ailesinde değerli olan, erkek çocuğuydu. Çünkü erkek yeri geldiğinde ailesi ve kabilesi için savaşan, onların ismini devam ettirecek olan evlatlarıydı. Kız çocukları ise evlendiğinde artık aileden ve eğer kabile dışından birisiyle evlenmişse kabileden ayrılmış sayılıyordu.

Kur'an Arapların ayrımcılığa ve haksızlıklara sebep olan kız çocuklarına bakışlarını eleştirmiştir. Kızların da erkek çocuğu gibi Allah'ın emaneti olduğunu vurgulayan İslam, kız çocuklarını hayata hazırlamayı ve onları hayırlı evlat olarak yetiştirmeyi önemli bir görev olarak nitelendirmiştir. Allah Elçisi'nin (sas) iki veya üç kızını hayırlı evlat olarak yetiştiren ve onları büyüten kişilerin cenneti hak edeceğini müjdelemesi,¹⁰ Arapların kadın algılarını değiştirmeye matuf adımların Peygamberimizin diliyle ifadesidir.

Yüce Allah'ın buyurduğu¹¹ gibi evlatlar da imtihan vesilesidir. İnsana emanet edilen kız ya da erkek çocuklarının O'nun rızasına uygun bir hayatın bilincinde olan evlatlar olarak yetiştirilmesi imtihanın başarıyla sonuçlanması anlamına gelecektir.

Öte yandan çocukların cinsiyeti Allah'ın takdirindedir. Dilediğine erkek, dilediğine kız çocuğu verir. Bazılarına ise evlat vermeyi takdir etmez. Bütün durumlarda O'na şükretmek, kulluğun gereğidir. Hiçbir durumda O'na isyan edilemez. *“Göklerin ve yerin mülkü (hükümranlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.”*¹²

¹⁰ Bk. İbn Mâce, *es-Sunen*, III, 438; et-Tirmizî, *es-Sunen*, III, 206.

¹¹ *“Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır.”* (Enfâl, 8/28).

¹² Şûrâ, 42/49-50.

Şiddet

Araplarda güçlünün zayıfı ezmesi, hem insanlar arasındaki ilişkilerde hem de kabileler arasında meydana gelen savaşlarda ve birbirlerine karşı talan teşebbüslerinde sık sık karşılaşılan bir durumdu. Şiddetin sadece kadına yönelik olmadığını, güçlünün zayıfa şiddet uygulamasının bir hak olarak telakki edildiğini ifade etmeliyiz. Elbette bu anlayış sebebiyle kadınların da mağduriyete uğramaları kaçınılmazdı. İslam, başkalarına karşı şiddeti yasaklamıştır. Allah Elçisi kadınlara karşı şiddet uygulamamaları hususunda insanları uyardığı gibi bizzat yaşantısıyla insanlığa çok güzel bir örneklik bırakmıştır. Müminlerin anneleriyle aralarında meydana gelen görüş ayrılıklarına rağmen Hz. Peygamber'in şiddeti onlara görüşlerini kabul ettirmek amacıyla kullanmadığını, dahası buna Hz. Âişe gibi annelerimizden nakledilen rivayetlerin de buna şahitlik yaptığını görüyoruz.

Hz. Âişe Allah Elçisi'nin bu tutumunu şu sözleriyle anlatır: "Allah Elçisi (sas) hiçbir hizmetçiyi veya kadını ve Allah yolunda cihat hariç tutulursa eliyle hiçbir insana vurmadı. Günah olmadığı sürece iki işten birini tercih etmekle karşı karşıya kaldığı zaman hoşuna giden, kolay olanını tercih etmekte. Eğer günah olsaydı, o günahın insanlığın en uzak olanıydı. Kendisine yapılanlar karşılığında nefsi için hiç intikam almadı. Eğer Allah'ın hürmetine dokunulacak olsaydı, Allah için intikam alırdı."¹³ Ali b. Hüseyin de bu durumu şu sözleriyle vurgular: "Allah yolunda cihat istisna edilirse, Allah Elçisi (sas) hiçbir zaman bir kadını veya hizmetçiyi ya da herhangi bir kimseyi eliyle dövmemiştir."¹⁴

GAYRİMEŞRU YAŞANTININ YASAKLANMASI

İslam, insanoğlu için meşru hayatın önünü açmış, sağlam temeller üzerine yükselen bir toplumun esasını oluşturan ailenin korunması için gayrimeşru hayatı yasaklamıştır. Cahiliye Arapları görünüşte gayrimeşru hayata karşı olduklarını gösterirken cariyelerin cinsel açıdan istismar edildiğine dair rivayetler nakledilmektedir. Dışarıya yansıtılan görüntüde iffet varken, gizli yaşantılarında ise yozlaşmışlık olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Cahiliye döneminde kadınlar için zina büyük bir hayâsızlık olarak görülürken¹⁵

¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 316.

¹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 316.

¹⁵ Örneğin, Ebû Süfyân'ın hanımı Hind bt. Utbe, Allah Elçisi'nin (s.a.s.) huzurunda Müslüman olurken kendisine İslam'ın zina yasağına uymaları yönündeki

Kur'an'ın gizli dost edinmeyi yasaklaması¹⁶ ve İslam'a girmek üzere biat eden kadınlardan dinin emirlerine uymaları istenirken zinadan kaçınmalarına dair söz vermelerinin istenmesi¹⁷ Cahiliye Araplarında görünmeyen bir yozlaşma olduğunu göstermektedir.

EKONOMİK ADALETSİZLİĞİN GİDERİLMESİ

Cahiliye döneminde ekonomik alandaki uygulamalar, aileye büyük zarar veriyordu. Genel olarak ekonomik sömürü, bütün insanları etkilediği gibi aile hayatını da etkilemektedir. Ancak kadınların ayrıca zayıfın güçlü tarafından sömürülmesi anlayışının yaygın olması sebebiyle mağduriyetleri vardı. İslam'ın aile bireyi olarak kadınların ekonomik sömürüye maruz kaldığı mehir ve miras konusunu hatırlatalım.

Mehir

Kadınların mağdur edildiği konulardan biri nikâh akdi sırasında belirlenen mehrin kadının velisi tarafından alınmasıdır. Cahiliyede bazı insanlar aldıkları mehrin bir kısmını ya da tamamını kızları için harcarlar veya onlara verirlerdi. Ancak yaygın uygulama mehrin kızın velisi tarafından alınmasıdır. İslam, mehri kadının hakkı olarak belirlemiştir. “*Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkâr ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.*”¹⁸ Onun mülkünü koruması ve o mülkte tasarruf etmesi tam bir mülkiyet olarak değerlendirilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurur: “*Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi*

telkine cevap olarak “Hür kadın zina eder mi?” diyerek tepkisini göstermiştir.

¹⁶ Nisâ, 4/25; Mâide, 5/5.

¹⁷ “*Ey Peygamber! Mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşturmak, hırsızlık yapmak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*” (Mümtehine, 60/12).

¹⁸ Mâide, 5/5.

istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.”¹⁹ Bu uygulama, kadınların toplumdaki ve ailedeki yerleri açısından önemlidir.

Miras

Cahiliye Araplarında evlatlar arasındaki ayrımcılığın bir boyutu da ekonomikti. Kız çocuklarına mirastan pay verilmediği gibi, cariyelerden olma erkek çocukların da²⁰ hür kadınlardan olma erkek çocuklarının yarısı kadar miras aldıkları görülmektedir. İslam, kadınlara mirası bir hak olarak belirlemiştir. Kadın, vefat edenin anne, eş ya da çocuğu olma durumuna bağlı olmak üzere farklı oranlarda miras alma hakkına sahiptir. “Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.”²¹ Öte yandan kişilerin paylarına ilişkin çerçeve de çizilmiştir: “Allah size, çocuklarınız(ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder. (Çocuklar sadece) ikiden fazla kız iseler, (ölenin geriye) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer kız bir ise (mirasın) yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, geriye bıraktığı maldan, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Çocuğu yok da (yalnız) ana babası ona varis oluyorsa, anasına üçte bir düşer. Kardeşleri varsa anasının hissesi altıda birdir. (Bu paylaşırma, ölenin) yapacağı vasiyetten ya da borcundan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan, hangisinin size daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Bunlar, Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Çocukları yoksa karılarınızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaşırma, ölen karılarınızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Sizin çocuğunuz yoksa bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaşırma) yaptığınız vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borçlarınızın ödenmesinden sonradır. Kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar. (Bu paylaşırma varislere) zarar

19 Nisâ, 4/4.

20 Araplar, anneleri cariyeye olan erkek çocuklarının babalarının varisi olma hususunda denk görmedikleri gibi diğer konularda da onları eşit görmezlerdi. Bu çocuklar için “binek devesi” anlamına gelen hecin kelimesini kullanırlardı.

21 Nisâ, 4/7.

vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)”²²

AİLE DAYANIŞMASI

Ailenin sağlıklı bir zemine oturması için aile bireylerinin birbirlerine karşı saygı ve sevgi temelli dayanışma içinde olmaları gerekir. Cahiliye döneminde aile dayanışması, kabilenin ve özellikle de erkeğin çıkarlarını korumaya matuftur. Dolayısıyla mevcut olan dayanışma (asabiyye) sık sık haksızlıklara yol açabiliyordu.

ERKEKLERİN KAYIRILMASI

Araplar cahiliye döneminde kan bağına dayalı dayanışmaya çok önem veriyorlardı. Arap, yakını olan birisinin haklı olup olmadığına bakmaksızın onu desteklerdi. İslam, bu anlayışı adil bir çizgide tutarak dengelemiştir. Adaleti gözetmeyen bir dayanışma gayrimeşru olarak görülmüştür.

Araplardaki dayanışma, aynı zamanda bir rekabeti de ihtiva ediyordu. İç rekabetleri gereği birbirleriyle mücadele edebilen kişiler, akrabaları olmayan kişilere karşı dayanışma içinde hareket ederlerdi. Hz. Peygamber, Arapların “Zalim de olsa kardeşine yardım et” sözünü onu zulümden engellemek suretiyle tashih etmiştir.²³

Ebeveyne Saygı

Cahiliye döneminde de ebeveyne saygı örfün gereğiyle zaman zaman bunun dışında tutum takınanlar da vardı. İslam, ebeveyne saygıya özel vurgu yapmaktadır. Büyüklerine saygı duymayan insanların sosyal ilişkilerinde sağlıklı bir dayanışma kültürü oluşturmaları mümkün değildir. Yüce Allah “*Rabbîn, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara ‘öf!’ bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle.*”²⁴ buyurmaktadır.

²² Nisâ, 4/11-12.

²³ Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XIX, 14; ed-Dârimî, *es-Sunen*, III, 1812; el-Buḥârî, *es-Şaḥîḥ*, III, 128; IX, 22.

²⁴ İsrâ, 17/23.

Aile Bireyleri Arasında Şefkat ve Merhamet

Büyüklerin ve küçüklerin hem birbirlerine hem de ilişkili oldukları kişilere şefkat ve merhametle yaklaşmaları önemlidir. Cahiliyede erkeklerin duygularını göstermeleri, zaaf olarak karşılanırdı. Esasen Cahiliye kelimesi, bilginin zıddı bir anlamla yani bilgisizlik anlamında kullanıldığı gibi hilmin zıddı bir anlamda yani sertlik ve kabalık anlamında da kullanılmaktadır. Araplar kendilerini sert, duygusal olmayan kişiler olarak gösterirler, bununla da övünürlerdi. Akra b. Hâbis'in Allah Elçisi'nin torununu öptüğünü gördüğünde gösterdiği tepki, bu anlayışı yansıtmaktadır. Akra, Hz. Peygamber'in torununu öpmesini hayretle karşılamış ve on erkek çocuğu olduğu halde o güne kadar hiçbirisini öpmediğini söylemiştir. Allah Elçisi, onun bu sözleri üzerine "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." diyerek karşılık vermiştir.²⁵

Allah Elçisi'nin ailesindeki hanımlara, çocuklara ve aileyle birlikte yaşayan diğer insanlara gösterdiği şefkat, merhamet ve hoşgörü insanlık için büyük bir örnektir. Enes b. Malik on yıl Allah Elçisi'nin yanında bulunmuş, hiçbir zaman ondan bir azar ya da kötü söz işitmediğini ifade etmiştir.²⁶

Büyüklerle Saygı

Aile bireyleri arasında saygı ve sevgiye dayalı ilişki, Allah Elçisi'nin örneğinde İslam ahlakının Müslümanlardan istediği davranış biçimidir. Arapların geçmişteki bazı uygulama ve adetlerinin kaldırılmasıyla bu alanda da önemli bir değişim yaşanmıştır. İnsanlarla konuşurken küfürden ve rahatsız edici şekilde konuşmaktan kaçınmak İslam'ın diğer insanlarla ilişkilerde istediği davranışlardandır.

BOŞANMA

Ailenin kuruluşundan itibaren getirilen önemli değişikliklerle birlikte aile birliğinin sonlandırılmasının hukukî ve ahlakî temeli de oluşturulmuştur. Boşama, güzel bir davranış olarak görülme de kaçınılmaz olduğu durumlarda tarafların mağduriyetlerini engelleyen bir düzen oluşturmuştur. Böylece Cahiliye döneminde istismar edilen boşanma, İslam döneminde

²⁵ el-Buhârî, *es-Şaḥîḥ*, VIII, 7; Muslim, *es-Şaḥîḥ*, IV, 1808; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, VII, 506; et-Tirmizî, *es-Sünen*, III, 205.

²⁶ İbnu'l-Mubârek, *ez-Zuhd ve'r-Reḳâ'ik*, s. 218; Aḥmed b. Ḥanbel, *el-Musned*, XXI, 102; XXI, 251; Muslim, *es-Şaḥîḥ*, IV, 1804..

baskı ve zulüm aracı olmaktan çıkarılmıştır. Ayrıca istismarı ve kişilerin mağduriyetlerini engellemek için farklı boşanma yöntemleri uygulanmıştır.

Boşama Türleri

Bilindiği gibi hem Cahiliyede hem de İslam döneminde boşama yetkisi erkektedir. Ancak İslam'a göre kadının boşama yetkisinin bir kısmını alma hakkı vardır. Ayrıca bir kadının boşanmasını gerektirecek hukukî bir gerekçesi varsa ve kocası onu boşamaya yanaşmıyorsa hâkime müracaat ederek kocasından ayrılması talebinde bulunabilir. Hâkim, durumu inceleyerek karar verir.

Öte yandan kadın ile erkeğin ailelerinden iki kişi belirlenerek ailenin geleceğine ilişkin karar vermeleri istenebilir.²⁷ Ayrıca kadının hukukî bir gerekçesi olmaksızın boşanma talebinde bulunabilir (hul, muhala'a). Bu durumda tarafların anlaşması gerekir. Bütün bu yöntemler, kişilerin durumuna göre farklı şartlar çerçevesinde uygulanmıştır.

Boşama Sayısı

Cahiliye Araplarında boşama, erkeğin bir hakkı olarak görülmele birlikte kabileler arasında farklı uygulamalar vardı. Bazı kabilelerde kadını boşayan erkeğin onunla tekrar evlenmesi mümkün iken Mekke'de talakın İslam dönemindeki uygulamaya benzediği anlaşılmaktadır.

Kur'an, boşamanın çerçevesini şöyle belirlemiştir: “(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzelliyle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir. Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine

²⁷ “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz, Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.” (Nisâ, 4/35).

dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir.”²⁸

İddet Müddeti

Kadının, boşanma ya da kocasının vefatı sebebiyle bir nikâh akdinin sonlanması ardından yeni bir evlilik yapması için bir sürenin geçmesi uygulaması hem Cahiliye de hem de İslam'da vardır. Bunun psikolojik boyutu olduğu muhakkaktır. Öte yandan kadının ayrıldıktan sonra hamile olup olmadığının anlaşılması için makul bir süre geçmesi gerekir. Kadının beklediği bu süreye iddet denir. İslam'dan önce de Araplarda farklı kabilelere göre değişkenlik gösteren iddet uygulaması vardı. Ancak bu süreyi istismar edenler olabiliyordu. Bazı erkekler kadını boşadıktan sonra iddet bitimine kadar bekler, sonra da onu tekrar nikâhına alır ve bunu devamlı tekrar ederdi. Böylece yeni bir evlilik yapmasına engel olurdu.

İslam, kadının iddetiyle ilgili önemli düzenlemeler getirmiştir. İddetin süresi kadının durumuna göre değişebilmektedir. *“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁹*

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olan yapımlarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”³⁰

“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapımlarıyla sona erer. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona işinde bir kolaylık verir.”³¹

Ayrıca İslam boşamanın zamanı ve keyfiyetiyle ilgili düzenlemeler de getirmiştir: *“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini*

²⁸ Bakara, 2/229-230.

²⁹ Bakara, 2/228.

³⁰ Bakara, 2/234.

³¹ Talâk, 65/4.

dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah'a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır. Boşanan kadınlar iddetlerinin sonuna varınca onları güzelce tutun yahut onlardan güzelce ayrılın. İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın. İşte bununla Allah'a ve ahiret gününe inanan kimselere öğüt verilmektedir. Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa Allah ona bir çıkış yolu açar.”³²

SONUÇ

İslam'ın aileye yaklaşımı, bireyin şahsiyetini ve haklarını korumaya matuf olup, toplumu gücün yüceltildiği bir anlayıştan hakkın yüceltildiği bir anlayışa götürmüştür. Kur'an'ın emir, yasak ya da tavsiyeleri ile Allah Elçisi'nin (sas) bizzat uygulamaları ve tavsiyeleri Müslümanlar için yol gösterici olmuştur. Bu çerçevede İslam, aile kuracak tarafların haklarını evliliğin kuruluşundan itibaren koruma altına almış; yaygın olan nikâh uygulamalarından kadınların mağduriyetine sebep olan uygulamalara son verilmiştir. Öte yandan Araplar arasında özellikle cariyelerin cinsel sömürüye maruz kaldıkları âdetlerin kaldırılması ve her türlü gayrimeşru uygulamaların sonlandırılması önemlidir.

Aile kurumundaki değişim kadının toplum içindeki saygınlığını arttırmıştır. Ailenin kuruluş sürecinde görüşünün alınması, kadın olarak maruz kaldığı küçümseme ve geri plana itilme anlayışı ona izzet kazandıran yeni bir sürece dönüşmüştür. Araplarda yaygın olan kadına şiddet konusunda İslam'ın toplumu dönüştürmesi de ailenin korunması açısından önemli bir adımdır. Doğal olarak bunların sağlanması için aileyi sarsacak yollara sapmanın önünü almak için gerekli önlemler alınmıştır.

Aile bireyleri arasındaki hak ölçüsünün kadının mağdur edildiği mehir ve miras gibi konularda kadın lehine düzenlemelerle ona hak ettiği değerin verildiği muhakkaktır. Bu uygulamalar, aynı zamanda İslam'ın ekonomik sömürüye karşı genel yasaklarına da uygundur.

Ailede hem erkeği hem de kadını koruyan önemli bir değişim ise dayanışma, yardımlaşma ve sorumlulukların hak ölçüsünde belirlenmiş olmasıdır. Toplum, erkeğin öne çıkarıldığı ve kadınların önemsiz görüldüğü bir

³² Talâk, 65/1-2.

anlayıştan uzaklaştırılarak insan olarak ilahî mesaja muhatap olan herkesin itibar sahibi olduğu bir yapıya kavuşturulmuştur. Şefkat, merhamet, saygı ve nezaket gibi kavramlar İslam'ın aile kurumunu ifade eden kavramlar olarak öne çıkmaktadır.

Ailenin kuruluşu ve yaşatılmasındaki hassasiyet, aile birliğinin devamının mümkün olmadığı durumlarda kimseyi mağdur etmeden evliliğin sonlandırılması yönündeki önlemlerle sağlanmıştır.

Bütün değişim ve dönüşüme ilişkin emir ve yasaklarla tavsiyeler Allah Elçisi'nin (sas) hayatında kararlılıkla uygulanırken ve sonraki dönemleri etkileyen örneklikler ortaya konurken bir toplumu değiştirmenin zorluğu da ifade edilmelidir. En azından dinî emir ve yasakların etkisi toplumun her kesiminde aynı düzeyde olmamış, özellikle bedeviler ve İslam'ı yeterince özümseyememiş insanlar arasındaki bazı âdetler bir süre daha devam etmiştir. Ancak insanı ve aileyi hak ettiği konuma getirmek için İslam, inancı, ahlakı ve davranışla ilgili emir ve yasaklarıyla her zaman insanlığın önünde durmaya ve yol göstericisi olmaya devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

'Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî (ö. 211/827), *el-Muşannef* (nşr. Heyet), Dâru't-Te'sîl, I-X, Kahire 1435/2015.

Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî (ö. 241/856), *el-Müsned* (nşr. Şu'ayb el-'Arnaût, 'Âdil Murşid v.dğr), Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

el-Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il (ö. 256/870), *el-Câmi'u'l-Musnedu's-Şaîhu'l-Muhtasar* (nşr. Muhammed Zuheyr en-Nâsir), I-IX, Dâru Tûku'n-Necât, Beyrut 1422 H.

ed-Dârimî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. 'Abdurrahman et-Temîmî (ö. 255/869), *Sünenu'd-Dârimî* (nşr. Hüseyin Selim 'Esed ed-Dârânî), I-IV, Dâru'l-Muğni, 1412/2000.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenu Ebi Dâvûd* (nşr. Şu'ayb el-'Arnaût), I-VII, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî (ö. 235/850), *el-Muşannef* (nşr. Sa'îd el-Laḥḥâm), I-VIII, Dâru'l-Fikr.

İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Ḳazvîni (ö. 273/887), *Sünenu İbn Mâce* (nşr. Heyet), I-IV, Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.

- İbn Sa'd, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Sa'd b. Menî' (ö.230/845), *eṭ-Tabakât* (nşr. 'Alî Muḥammed 'Omer), I-XI, Mektebetu'l-Ḥancî, Kahire 1421/2001.
- İbn Vehb, Ebû Muḥammed 'Abdullâh b. Vehb el-Mısırî el-Ḳureşî (ö. 197/813), *el-Câmi' fi'l-Ḥadîs* (nşr. Muṣṭafâ Ḥasen Ḥuseyn Muḥammed Ebû'l-Ḥayr), Dâru İbni'l-Cevzî, Riyâd 1416/1995.
- İbnu'l-Mubârek, Ebû 'Abdurrahmân 'Abdullâh b. Mubârek et-Türkî (ö.181/798), *ez-Zuhd ve'r-Reḳâ'ik l'ibni'l-Mubârek ve'z-Zuhd li Nu'aym b. Hammâd* (nşr. Ḥabîburrahmân el-'A'zamî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Medenî (ö. 179/796), *el-Muvatta'a' (Rivâyetu's-Şeybânî)* (nşr. 'Abdulvehhâb 'Abdullaṭîf), el-Mektebetu'l-İlmiyye.
- Ma'mer b. el-Muşennâ, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muşennâ et-Teymî el-Basrî (ö. 209/825), *Mecâzu'l-Ḳur'ân* (nşr. Muḥammed Fuâd Sezgin), Mektebetu'l-Ḥancî, Kahire 1381/1961.
- Muslim, Ebû'l-Ḥasen Muslim b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî en-Nisâbüri (ö. 261/875), *el-Musnedu's-Şaḥîhu'l-Muḥṭasar bi Nakli'l-Adl 'ani'l-Adl ilâ Resûlillâh* (nşr. Muḥammed Fuâd 'Abdubâkî), I-V, Dâru 'İhyâi't-Turâşî'l-'Arabî, Beyrut.
- eş-Şâfi'î, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İdrîs (ö. 204/820), *Tefsîru'l-İmâm eş-Şâfi'î* (nşr. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân), I-III, Dâru't-Tedmuriyye, Suudi Arabistan 1427/2006.
- eṭ-Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli Âyi'l-Ḳur'ân* (nşr. 'Aḥmed Muḥammed Şâkir), I-XXIV, Mu'essesetu'r-Risâle, 1420/2000.
- et-Tirmizî, Ebû 'İsâ Muḥammed b. 'İsâ (ö. 279/893), *es-Sunen* (nşr. Heyet), I-V, Dâru't-Te'sîl, 1435/2015.

(Prof. Dr. Adnan Demircan tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyorum sevgili hocam, ağzınıza sağlık.

Önemli noktalara temas ettiniz gerçekten. Şimdi, bu kız çocuğunun velisinin izni vesaire meselesi hakikaten son derece önemli. Onun için bizim fıkıh literatüründeki nikâh ve talak konularındaki metinlerin ciddi şekilde -fıkıhçımız da karşımızda- gözden geçirilmesi gerekiyor, güncellenmesi gerekiyor İslam'ın temel değerleri çerçevesinde. Yani o kültürel tortuları, tarihî - kültürel tortuları artık oradan temizlememiz gerekiyor. Bunu, İslam'ın dediğini yerine getirmek için yapacağız, başka bir şey için değil tabii ki.

Şimdi, bu şiddet konusu son derece önemli. Hakikaten şimdi anneler şiddet uyguluyor. Ama şöyle: Biz bireyi iyi yetiştirdiğimiz ölçüde şiddetin kalkacağını düşünüyorum çünkü şiddete başvurma âcizliğin, zavallılığın eseridir. Mesela, bakın toplumda külhanbeyleri, kabadayılar genelde zırcahıl adamlardır yani beyni gelişmemiş, düşünme yeteneği gelişmemiş, sorunlara konuşarak, düşünerek çözüm üretemeyen insanlar onun için çözümü kaba kuvvetle yapıyorlar. Böyle kaba saba insanlar. Ama siz onu insanlaştırdığınız oranda şiddete başvurmuyor. Yine geliyor bizim o birey anlayışımız, işte hocam da demin belirtti.

Hocam, bu dayanışma ruhu da sosyal şartların zorladığı bir şey. Mesela bir erkek çocuğa iltifatın da arkasında o yatıyor. Çünkü adamın güce ihtiyacı var. Biz analizler yaparken bu boyutu da ciddi şekilde analiz etmemiz lazım ve çözüm üretirken bu yöne dönük de çözüm önerilerimizin olması lazım diye düşünüyorum. Katılır mısınız bilmiyorum tabii.

Peki, çok teşekkürler.

Şimdi sırada, Öğretim Üyesi İlyas Uçar Bey var. Sevgi Dilinin Üretimi. Konu önemli.

SEVGİ DİLİNİN ÜRETİMİ: HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA MEDİNE'DE KADIN VE AİLE

Dr. İlyas UÇAR*

GİRİŞ

Toplumsal yapı ve ilişkiler soyut veya somut, kutsal veya mutlak olsun mekânın anlamlandırılmasını, kavranmasını ve içselleştirilmesini etkilerken, mekânın inşâsı ve imârı da toplumsal olanı anlamlandırma biçimlerimizi etkiler. Tarih boyunca toplumun kadın ve erkeğe belirli özellikler ve roller yüklemesi bu toplumsal ilişkiyi şekillendiren en önemli etkidir. Toplumsal cinsiyet olarak bilinen bu yükümlülük ve davranışlar çok değişik sebepler tarafından tüm coğrafyamızda toplumsal ilişkilere dair anlatılarda çoğunlukla erilliği ön plana çıkartmış, kadın adeta gündelik hayatta kaybolmuş bir beden olarak flu bir görüntü sergilemiştir. Oysa kadınların mekânlarda nasıl gezindiklerine, ne tür roller ve işlevler üstlendiklerine, mekânlarda kurdukları ilişkilerle mekânları nasıl anlamlandırdıklarına, varoluş biçimleriyle mekânların nasıl bütünleştiğine dikkatlice bakmak bu görüntüyü netleştirmek adına çok önem taşımaktadır.¹

Erkek ve kadından oluşan toplumsal etkileşimin ana merkezi gündelik hayatın özünü oluşturan mekânlardır. Çünkü hiçbir mekân, bu toplumsal ilişkiden kaçamaz, ondan bağımsız kalamaz.² Üretim ve tüketim kültürü

* Öğretim Üyesi, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Siyer-i Nebi ve İslam Tarihi Anabilim Dalı

¹ Kadın ve mekân konusunu müstakil olarak ele alan, “Kadın ve Mekân, Yoktan Var Eden Kadınlar, Mekânların Sınırladığı Kadınlar ve Kadın Hallerinden Yan-sımlar” olarak üç ana başlıktan oluşan bir çalışma için bkz. Gönül Bakay - Ayşen Akpınar - Handan Dedehayır, *Kadın ve Mekan: Tutsaklık mı? Sultanlık mı?*, Tırkuvaz Kitap, 2010.

² Bakay, Akpınar, Dedehayır, 11.

bakımdan eşit ve ortak kullanım alanı olarak görülen bu mekânlarda kadınlar hemen hemen her toplumda öncelikle kapalı bir mekân olan ev ile özdeşleştirilmişlerdir. Doreen Massey’in şu sözü kadınların kendi kimlikleri ile evleri arasında derinlemesine bir bağıntı olduğunu desteklemektedir.³

“Kadınları evcil mekâna kapatma girişimi spesifik olarak hem mekânsal kontrol biçimi hem de kadın üzerine yapılan bir kontrol eylemidir.”

Kadın ve mekân ilişkisini ev ile sınırlandırmak elbette yanlış olacaktır. Ancak Massey’in vurguladığı gibi eve hapsedilen kadın ya da gündelik hayatta kaybedilen/unutulan kadın bedeni -dindar veya dinsiz pek çok toplumda- her zaman daha az problem olarak algılanmıştır. Sanıldığı gibi bu durum Müslüman toplumlar için geçerli bir şey de değildir. Tarihte birçok topluluk, kadının tabir-i caizse mekâna açılmasına veya mekânda daha fazla boy göstermesine dolaylı-dolaysız pek fırsat tanımamıştır. Örneğin eski Hint toplumlarında var olan “Manu” kanununa göre kadın, çocukluğunda babasına, gençliğinde kocasına, kocasının ölümünden sonra da oğluna veya kocasının akrabasından bir erkeğe bağlı olarak yaşamak durumundaydı ve herhangi bir hakka sahip değildi.⁴ Yakın dönemde ise XIX. yüzyıl sonlarında Büyük Britanya’da kadınlar iş piyasasında kesinlikle yer almaması çalışma şartlarının kadınların sağlığını riske attığı ifade edilerek kontrol altına alınmaya çalışılmış ve sonuç olarak kadın ilk kisve olarak bilinen ev hanımlığına mahkum olmuştur.⁵ Tersine olan durumlarda ise kadından yine ilk olarak beklenen şey ev işlerini veya ev hayatını ihmal etmemesiydi. Kadın her koşulda çocuk doğurmalı, ona bakmalı ve mekânsal olarak evin dışarısına pek çıkmamalıdır. Bu durumun doğal sonucu olarak evde kalan, evin tüm sorumluluklarını üstlenen kadın -sözde- yüceltilerek evin meleştiği olarak ifade edilmiş, çok sevimli görünen bu imajdan çoğu zaman kadın bir kaçış yolu da bulamamıştır.⁶

Tebliğimizin başında ifade ettiğimiz gibi her toplum kendi mekânını kendisi üretir. Sosyologların, antropologların, ilahiyatçıların ve tarihçilerin verdiği bilgiler ışığında bu durumun genelleştirilemeyeceği açıktır. Erillik

3 Massey, Doreen, *Space, Place and Gender*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1994, 179; Yüceşahin, 88.

4 Ahmed Şelebi, *Mukarenetü’l-Edyan*, Kahire, 1964, 72.

5 Yüceşahin, 91.

6 “Angels of the home” olarak zikredilen kavram ve daha fazlası için bkz. Yüceşahin, 90-92.

ve dişilik her topluma göre yeniden biçim değiştirir, bu bakımdan toplumsal mekânlara ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine multidisipliner bir yaklaşım ile bakmak daha sağlıklı veriler sağlayacaktır.

1. İSLÂM'IN KADINI TANIMLAMASI

En ilkel ve barbar topluluklardan, avcı-toplayıcı gruplara, yerleşik hayata geçiş yapıp medeniyete ulaşan toplumlardan modern-postmodern dünyaya dönüp bakacak olursak beden kavramı altında “kadını” anlamlandırmak daha kolay olabilir. Bu bağlamda İslamiyetin kadın tanımlamasına öncelikle göz atmak faydalı olacaktır.

İslâm öncesi dönemde kadın pek çok eski din ve medeniyette olduğu gibi değersiz, erkeğe mahkum, mal gibi görülen ve mekâna mahkum bir profile sahip idi. Hatta kız çocuk dünyaya geldiğinde maddi yönden bir yük, manevi yönden ise utanç kaynağı olarak telakki ediliyordu. Bu durum Kur’ân-ı Kerim’de şu şekilde anlatılır:

“Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir! Kendisine verilen kötü müjde yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında tutacak mı, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!” (Nahl, 16/58-59.)

Ayette belirtilen utanç ve öfke kız çocuklarının zaman zaman diri diri gömülmesine sebebiyet vermiş ancak İslam dini bu kötü işin karşılıksız kalmayacağını şu ayet ile hatırlatmıştır:

“Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman,” (Tekvîr, 81/8-9.)

Yukarıda bahsedildiği gibi sadece manevi yönden değil maddî yönden de kız çocuklarının öldürüldüğü Kur’ân-ı Kerim’de geçen ayetler ile sabittir. (İsra, 17/31; Enam, 6/140.) Tüm bu ayetler müşrik Arap toplumunun “kadın” kavramına bakış açısını göstermesi bakımından önemli olmakla beraber İslâm dininin getirdiği yenilikleri ve değişimleri göstermesi bakımından da önemlidir. Nitekim yeryüzünde bulunan her varlık dişi ve erkek olarak yaratılmış ve aralarında bir fark gözetilmemiştir.⁷ Nitekim yaratılan bu varlıkların en değerlisi ve şerefli olan insan da Kur’ân-ı Kerim’in “Şüphesiz O, iki eşi, erkeği ve dişiyi, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır.”

⁷ “Düşünüp ibret alınız diye her şeyi de çift (erkekli-dişili) olarak yarattık.” (Zariyat, 51/49.)

(Necm, 53/45-46.) ifadesiyle birbirine eş olarak tayin edilmiştir. Toplumun yapı taşı olan ailenin en temel iki ögesi olan erkek ve kadın, Hz. Peygamber'in şu ifadesiyle birbirinin benzeri olarak tanımlanmıştır.

*"Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır."*⁸

İslâm dini kadınların toplumsal yönden eşitliğe kavuşmasını sağlamanın yanında ahirete yönelik hususlarda da eşitlik prensibi belirlemiş ve cennete girme, sevap kazanma vb. hususlarda bir ayrıma tâbi tutmamıştır:

"Erkek veya kadın, kim mü'min olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükafatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz." (Nahl, 16/97.)

Tüm bunlar göstermektedir ki İslâm'ın kadına bakışı, birey ve haklar bağlamında erkek ile aynıdır. Buna göre hayat hakkı, mülkiyet ve tasarruf hakkı, kanun önünde eşitlik ve adaletle muamele görme hakkı, mesken dokunulmazlığı, şeref ve onurun korunması, inanç ve düşünce hürriyeti, evlenme ve aile kurma hakkı, özel hayatının gizliliği ve dokunulmazlığı, geçim teminatı gibi temel haklar bakımından kadınla erkek arasında fark yoktur.

2. AİLE MÜESSESESİNİN KURULMASI VE KORUNMASI

2.1 Evlilikte Erkek ve Kadın

Hız. Peygamber'in *"Nikâh benim sünnetimdir. Benim sünnetimi yapmayan benden değildir. Evlenin! Zira ben, diğer ümmetler karşısında sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim."*⁹ şeklindeki söylemi neslin devamı için aile kurumunun önemini göstermekle beraber yukarıda bahsi geçtiği üzere benzerlikler ve beraberliklerle bir araya gelen erkek ve kadının aile müessesesini nasıl kuracaklarına, yürüteceklerine ve koruyacaklarına dair pek çok örnek kendilerine sunulmuştur. Örneğin, İmrân ailesi örnek alınması gereken bir tablo olarak sunulurken,¹⁰ Ebû Leheb ailesinin nasıl bir ceza ile karşılaşacakları ibret alınması gereken bir şekilde insana anlatılmıştır.¹¹ Ayrıca gündelik hayatta

8 Ebû Dâvûd, Tahâret, 94; Tirmizî, Tahâret, 82.

9 İbn Mâce, Nikâh, 1.

10 *"Şüphesiz, Allah, Adem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı."* (Âl-i İmrân, 3/33.)

11 *"Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu. Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı O, bir alevli ateşe girecektir. Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu halde*

evliliği düşünen kadın ve erkeğe birtakım tavsiyelerde bulunulmuştur. “Birlikte olacağınız eşler konusunda seçici davranın, denginizle evlenin.”¹² ve “Kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Aksi halde) fakru zarurete duçar olursun.”¹³ bunlardan sadece iki tanesidir. Bu bağlamda Hz. Peygamber dul biriyle evlenen Câbir b. Abdullâh’a keşke bakire biriyle evlenseydin deyince Câbir, dokuz kız kardeşi olduğu için onlara bakacak anaç birisini tercih ettiğini söylemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber “Akıllı davran (eşine karşı görevini ihmal etme)”¹⁴ diye uyarmıştır. Muğire b. Şu’be’nin ise evlenmek istediğini öğrenince evleneceği kıza bakmasını ve ona göre karar vermesini tavsiye etmiştir.¹⁵ Ayrıca soylu ve zengin olan ama çocuğu olmayan bir kadınla evlenmek isteyen bir kişiye¹⁶ ve Mekke’de beraber olduğu hayat kadını Anâk ile Medîne’de evlenmek isteyen Mersed b. Ebî Mersed’e izin vermemiş ve bu olay sonrası Nûr sûresi 3. ayeti nâzil olmuştur.¹⁷ “Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah’a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah’a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü’minlere haram kılınmıştır.” (Nûr, 24/3)

İslâm toplumu kendisine yöneltilen bu öğretiler ışığında aile kavramına bir değer vermiş, cahiliyye döneminden kalma saçma adetler bir bir sona ermeye başlamıştır. “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım”¹⁸ ve “Hepiniz birer sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi

sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir).” (Tebbet, 111/1-5)

¹² İbn Mâce, Nikâh 46.

¹³ Ma’mur b. Râşid, XI, 304; Buhârî, Nikâh 16; Müslim, Radâ’ 15; Dârekutnî, Nikâh 1.

¹⁴ Buhârî, Büyû 34.

¹⁵ Muğire b. Şu’be bu tavsiye üzerine kızın ailesine kızlarına talip olduğunu bildirmiş ancak olumsuz cevap almıştır. Durumdan haberdar olan kız eğer bunu Hz. Peygamber emrettiyse bakabilirsin, aksi takdirde razı değilim diye karşılık vermiş. Muğire b. Şu’be emrin bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiğini söyleyince görüşülmüş ve evlenme gerçekleştirilmiştir. İbn Mâce, Nikâh 9.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Nikâh 3.

¹⁷ Ebû Dâvûd, Nikâh 4. Nesâî, Nikâh 12; Cessâs, V, 107; Ebû Nuaym, Ma’rifet, V, 2562; Mizzî, I, 255; Kurtubî, XII, 168; İbn Kesir, İbn Kesir Tefsiri, çev. M. Beşir Eryarsoy, VII, Karınca Polen Yayınları, İstanbul 2017, 492.

¹⁸ Tirmizî, Menâkıb 63.

de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür.”¹⁹ buyuran Hz. Peygamber, aile kavramının ne denli sorumluluk gerektiren bir iş olduğunu göstermiştir.

Sevgi üretim mekânı olarak adlandırabileceğimiz bu kurumun toplumun yapısını ve kalitesi doğrudan etkilediği düşünülecek olursa kadın ve erkeğe ne kadar büyük yük düştüğü daha iyi anlaşılır olacaktır. Ancak insan her zaman güzel ve mutlu bir hayat temposu tutturamayabilir. Çünkü insan sosyal bir varlık olduğu kadar biyolojiktir ve fizyolojiktir. Yorulur, üzülür, küser hatta zaman zaman birbirine kızan eşlerin bu noktada karşılıklı anlayış içinde olmaları gerekmektedir. Bunun en güzel örneği Hz. Aîşe’nin anlattığı şu olaydır: Rivayete göre bir gün Hz. Peygamber eşi Âîşe’ye “*Ben senin benden memnun olduğun ve bana kızdığın zamanı biliyorum*” deyince Hz. Aîşe bunu nasıl anladığını sormuş, Hz. Peygamber de sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “Sen, benden memnun olduğunda, ‘*Hayır, Muhammed’in Rabbi hakkı için olmaz.*’ dersin. Bana kızdığında ise, ‘*Hayır, İbrahim’in Rabbi hakkı için olmaz.*’ dersin.” Bu tespite şaşırان Hz. Âîşe eşler arasında var olan muhabbeti gösteren şu güzel itirafı yapmıştır: “*Evet ama Allah’a yemin olsun ki ey Allah’ın Resûlü, ben senin sadece isminden uzak kalabilirim.*”

2.2. Evlilikte Dış Etkenler

Her ne kadar büyük rol kadın ve erkekte görülse de evlilik kurumu çok komplike bir yapıya sahiptir. Günümüzde bile yaygın olarak kullanılan “evlenirken sadece kızla erkek değil aileler de birbiriyle evlenmiş olur” söylemi -tartışmaya açık olsa da- aslında bu durumu göstermek için kullanmaktadır. Bizde durum ailenin iç işlerine karışmak gibi algılsa bile normalde vurgulanmak istenen şey yaşanacak olumsuz durumlarda ailelerin yapıcı birer destek kuvvet olarak devreye girmesidir. Gerçekten de bazen eşler arasında yaşanan olumsuz durumlar karşılıklı çözümlenemez. İşte tam bu esnada aile büyükleri denen yakın akrabaların devreye girmesi gerekebilir. Ailenin korunup gözetlenmesi adına önemli bir hamle olan bu hareket çoğunlukla olumsuz durumun pozitifize dönmesine vesile olmaktadır.

Medîne döneminde yaşanan şu hadise bunu çok güzel bir şekilde ifade etmektedir. Hz. Fatıma ve Hz. Ali tartışmışlar ve bu nedenle aralarında geçici bir kırgınlık olmuştu. Kızının evine gelince durumu sezen Hz. Peygamber neler olduğunu sorunca Hz. Fatıma, “*Aramızda bir şey var. Bana kızdı, çıkıp*

¹⁹ Buhârî, İstikraz 20.

gitti. Gündüz uykusunu yanımda uyumadı.” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Allah Resûlü hemen Ali’yi aramaya koyuldu, onu mescidin bir köşesinde uzanmış vaziyette buldu. Evdeki yatağını bırakıp toz toprak içinde uyuyan Hz. Ali’ye, “Kalk! Ey Ebu’t-Türâb!” diye seslenen Hz. Peygamber yaptığı latife ile kalplerin yumuşamasına ve kızı ile damadı arasının düzelmesine vesile olmuştu.²⁰ Böylece O, senin oğlun benim kızım şeklinde bir ayırım yapmadan büyüklerin eşler arası problemlere nasıl yaklaşım sergileyeceğini öğretmiş oluyordu. Arapça’da “üsre” kelimesiyle “diru’l-hasîne – korunaklı zırh”²¹ olarak ifade edilen aile kavramı zaten bunu apaçık bir şekilde göstermektedir. Bu yüzden eş, çocuk ve diğer yakın akrabalar aile kavramını beraber oluşturur ve korur. “Akrabalık ilişkilerinizi sürdürürebilmeniz için sü-lalenizi tanıyınız. Çünkü akrabalar arası bağların canlı tutulması ailede sevgi bağlarını güçlendirir, insanı varlıklı kılar, ömrü uzatır.”²² diye buyuran Hz. Peygamber buna dikkat çekmektedir.

Akrabalar olumsuz durumlardan bir tampon görevi üstlendiği gibi demin ifade ettiğimiz gibi evlilik kurumunun iç işlerine doğrudan müdahil olduklarında tahrip edici de olabilmektedirler. Örneğin, kayın biraderine bir kadını cinsel duyguları çağrıştıracak şekilde anlattığına şahit olan bir kişiye Allah Resûlü, “Bu kişi, bir daha yanımıza gelmesin”²³ buyurarak aile mahremiyetinin ne kadar hassas olduğunu göstermiştir. Günümüzde bile pek çok ailenin dağılmasına sebebiyet veren aile içi/dışı dedikodu, laf getirip götürmelere de “Kadını, kocasına karşı dolduran bizden değildir”²⁴ şeklinde bir uyarıyla mani olmaya çalışmıştır. Dağılma ve bozulmaya karşı önlemler alan Hz. Peygamber buna mukâbil yuva kurulması ve evlilik yolunun açılması için de birtakım tavsiye ve yönlendirmelerde bulunmuştur. Özellikle maddi ve manevi yoksunluk çeken kişilerle bizzat ilgilenmiş²⁵ “Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Nur, 23/34) ayet-i kerimesi mucibince onlara yardımda

²⁰ Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 38.

²¹ İbn Manzûr, II, 77.

²² Tirmizî, Birr, 49.

²³ Buhârî, Nikâh, 114.

²⁴ Ebû Dâvûd, Talâk, 1.

²⁵ Mehîr verebilecek maddi güce sahip olmayan Abdülmüttalib b. Rebîa ve Fadl b. Abbas’a kendi bütçesinden pay ayırarak, mehirlerini ödemiş ve evlenmelerini sağlamıştır. Ebû Dâvûd, İmâre, 19-20.

bulunmuş ve “İyi erkeklerle iyi kadınları (birbirleriyle) evlendirin.”²⁶ çağrısıyla toplumsal bir duyarlılık kazandırmaya çalışmıştır.

2.3. Zorla Evlilik ve Mehir

Evlilik konusunda yaşanan en büyük problemden birisi günümüzde bazı bölgelerde hala var olan zorla evlendirmedir. Oysa “icâb” ve “kabul” gibi temel iki ögesi olan nikah akdinin özellikle kadın haklarını hiçe sayacak şekilde uygulanması dinimizce kesin olarak reddedilmiş ve “*Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça da bakire kız ile nikah yapılmaz*” düsturu benimsenmiştir.²⁷ Var olan durumu çok net bir şekilde ortaya koyan bir rivayete göre Hz. Peygamber’e gelerek babasının kendisini itibar kazanmak için kardeşinin oğluyla evlendirdiğini söyleyen bir kız, bu durumda nasıl bir hakkının olduğunu öğrenmek istemiştir. Hz. Peygamber kızın babasına haber göndererek eğer fikri sorulmadan evlendirildi ise genç kıza seçim hakkı tanınması gerektiğini söyleyeceği esnada kız, “*Ey Allah’ın Resulü! Babamın yaptığı işi (aslında) onaylamıştım. Ancak (nikah konusunda) kadınların da söz hakkı olup olmadığını öğrenmek istedim.*” demiştir.²⁸ Başka bir örnekte ise İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre; teyzesinin kızı, Osman b. Maz’un’la evlenmişti. İbn Ömer diyor ki: Kızının annesi Hz. Nebi’ye (s.a.v.) giderek, “Allah var, kızım bu işten hiç memnun değil.” dedi. Rasulullah (s.a.v.), Osman’a, kızdan ayrılmasını emretti, o da ayrıldı. Daha sonra Hz. Peygamber buyurdular ki: “*Kadınları, görüşlerini almadan evlendirmeyin. Şayet susarlarsa bu onların izni demektir.*”²⁹

Evlenmede irade hakkıyla beraber İslâm, kadına *mehir*³⁰ denilen özel bir hak tanımıştır.³¹ Müsemâm, muaccel, müeccel gibi türleri bulunan mehir

26 Dârimî, Nikâh, 10.

27 Buhârî, Nikâh, 42.

28 Nesâî, Nikâh, 36.

29 Hâkim, *Müstedrek*, XI, 181

30 Sözlükte “ücret” manasına gelen mehir, nikâh esnasında veya sonrasında verilen para veya malı ifade eden bir terim olup Yahûdilikte “Mohar” veya “Mahrâ”, Hırsitiyanlıkta ise şekil bakımından biraz farklı olsa da “Drahoma” şeklinde anılan uygulamadır. Örneğin Musa peygamber evleneceği kız için sekiz yıl kayınpederinin yanında çalışmıştır. Bkz. Bakara, 2/236-237; Kasas, 27/28; Ateş, 251-253; M. Akif Aydın, “Mehir”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, 389-391.

31 Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin. Nisâ, 4/4. Hz.

kadının nikah akdi sonucu kazandığı mal olarak tanımlanmıştır.³² Her ne kadar tanımında “mal” lafzı geçse de günlük hayatta bazı nikâh sözleşmelerinde farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Örneğin Hz. Peygamber maddi imkânsızlıktan dolayı bir sahabîyi ezberinde bulunan sureleri eşine öğretmesini söylemiş,³³ Ümmü’s-Süleym evleneceği Ebû Talhâ’dan mehir olarak sadece Müslüman olmasını istemiştir.³⁴ Fezâreoğulları’ndan bir kişi ise bir çift ayakkabı karşılığında evlenirken,³⁵ başka bir sahabîye Hz. Peygamber demir bir yüzük bile olsa kadına hakkını vermesini söylemiştir.³⁶ Kadınları da mehir konusunda aşırı gitmemeleri ve çağdaşlarıyla uyum sağlayacak şekilde miktar belirlemeleri noktasında uyarılmış ve “*Kadınların en bereketli olanı, mehir konusunda en fazla kolaylık sağlayanıdır.*” buyurmuştur.³⁷ Geçici nikâh olarak bilinen ve mehirsiz olarak yapılan *müt’a*³⁸ ise kıyamete kadar yasaklanmıştır.³⁹ Bunların yanı sıra içerisinde mehir olsa da cahiliye döneminden kalma tüm evlilik türleri geçersiz sayılmıştır.⁴⁰

Peygamber’in Cüveyriye ile evliliğinde mehir olarak 40 ya da tüm Benî Mustalık esirlerini azat ettiği ve ayrıca 400 dirhem mehir verdiği, Meymûne, Ayşe, Sevede, Zeynep bnt. Cahş, Hafsa, Ümmü Habîbe, Zeynep bnt. Huzeyme’ye de 400 dirhem mehir belirlediği ifade edilmiştir. Bkz. Vâkıdî, I, 412; İbn Hişâm, III, 296.

³² Ayrıca günümüzde özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerimizde hala var olduğu ifade edilen “berdel” ve cahiliye döneminde “şiğar” olarak bilinen, mehri ortadan kaldıracak her türlü uygulama yasaklanmıştır. Buhârî, Nikâh 29; Ali Osman Ateş, *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, 253.

³³ Buhârî, Nikâh, 6; Müslim, Nikâh, 76; *Muvatta*, Nikâh 8; Ebû Dâvûd, Nikâh, 31; Tirmizî, Nikâh, 22; Nesâî, Nikâh, 62.

³⁴ Nesâî, Nikâh, 63.

³⁵ Ebû Dâvûd, Nikâh, 30-31; Tirmizî, Nikâh, 21.

³⁶ Buhârî, Nikâh, 52.

³⁷ Hâkim *Müstedrek*, II, 194.

³⁸ Şia’nın Caferiyye kolu tarafından meşru kabul edilen geçici bir nikâh türüdür. Cahiliyye döneminde Araplar arasında bilinen ve uygulanan müt’a konusunda tarih boyunca çok farklı görüş ve tartışmalar yaşanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. İbrâhim Kâfi Dönmez, “Müt’a” *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, 174-180.

³⁹ Müslim, Nikâh, 21; Dârimî, Nikâh, 16.

⁴⁰ Hz. Âişe bu durumu şöyle anlatmaktadır: “Cahiliye döneminde dört türlü nikâh vardı. En yaygın olanı, (insanların bugün yaptıkları gibi) aile büyüklerinin onayı alınıp mehir miktarı belirlendikten sonra yapılan nikâh idi. İkincisi ise bir erkeğin eşini, toplumun önde gelenlerinden birine göndererek onunla birlikte olmaya zorladığı, eşinin ondan hamile kaldığı belli olana kadar eşine yaklaşmayarak onun

2.4. Evlilik Merasimleri ve Çeşitli Uygulamalar

Erkek tarafı, kadın tarafı gibi temel benzerliklerin yanında evlilik merasimleri coğrafi şartlara, ekonomik duruma, inanç ve yaşayışa göre toplumdan topluma farklılıklar arz etmektedir. Sevinç paylaşımı, mutluluğun ilanı olarak insanların birbiriyle çeşitli şekillerde bir araya geldiği bu merasimler şehrin ve toplumun gündelik hayatı hakkında önemli ipuçları veren vakılardan biridir. Her konuda olduğu gibi ölçülü olma ve hududu aşmama hususunda uyarılarda bulunan Hz. Peygamber, içki içmek, israf etmek, gösterişe düşmek, kadın-erkek haklarını çiğnemek gibi her türlü davranıştan uzak kalmak şartıyla eğlenmeye ve bu tip törenler icra etmeye izin vermiştir. Kaynaklarda yer alan Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin evlilik anlatısı bu durumu teyit etmektedir.

Rivayete göre evlilik kararı verilince düğün hazırlıkları başlamış. Hz. Aişe ve Hz. Ümmü Seleme, Fatıma'yı gelin olarak hazırlayıp Ali'nin odasına götürmüşler, gelin odasına Mekke ile Mina arasında yer olan Batha taraflarından getirilen yumuşak toprak yaymışlardır. Daha sonra düğün hazırlıklarına (karı koca için iki tane) yastık doldurulması ve kabartılması, düğün ikramı olarak (misafirlere) kuru hurma ve kuru üzüm ile şerbet ikram edilmesiyle devam edilmiştir. Ayrıca odaya üstüne elbise atılacak ve su kabı asılacak bir ağaç parçası konulmuştur.⁴¹ Bir parça kadife, su tulumu ve içi güzel kokulu ızdır otuyla doldurulmuş bir yastıktan ibaret olan Hz. Fatıma'nın çeyizinin⁴² getirilmesiyle de hazırlıklar sona ermiştir. Günümüzde yapılanlara göre gayet sade ve mütevazı olan bu hazırlıklar meşru daire içerisinde evlilikte yapılması gerekenleri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Sadece mekânların değil gelin ve damadın süslenmesi, kokulanması ve özel hazırlıklar yapması makul davranışlardır. Nitekim Hz. Aişe'yi annesi süsleyerek evliliğe hazırlamıştır.⁴³

nesebinden, asaletinden istifadeyi amaçladığı nikâh idi. Üçüncü nikâh çeşidi, kadının doğurduğu çocuğu beraber olduğu erkeklerden birini seçerek ona nispet etmesiyle yapılıyordu. Sonuncu nikâh çeşidi ise evlerinin önüne bayrak şeklinde birer işaret asarak erkekleri davet eden ve birçok erkekle beraber olan kadınların, doğumdan sonra, benzerlikten akrabalık tespit etme konusunda tecrübeli kimseleri çağırarak hangi erkeğe benziyorsa çocuğu ona nispet ettikleri nikâh idi. Muhammed (s.a.v.) hak (olan din) ile gönderilince, insanların bugün uyguladıkları nikâh dışındaki bütün cahiliye nikâhlarını iptal etti." Buhârî, Nikâh, 37; Ebû Dâvûd, Talâk, 32-33.

⁴¹ İbn Mâce, Nikâh, 24.

⁴² Nesâî, Nikâh, 81.

⁴³ İbn İshâk, 255-256; Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 44.

Evlilik öncesinde yapılan kız isteme, söz, nişan gibi uygulamaların bu dönemde var olduğu, hepsinin kendine göre birtakım şartları olduğu ifade edilmektedir. Daha önce zikri geçtiği gibi Muğîre b. Şu'be bir kıza talip olmuş, onu ailesinden istemiştir.⁴⁴ “*Birinci talip vazgeçmeden veya sizin istemenize izin vermeden dünürcü olmayın.*”⁴⁵ buyuran Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile üç yıl nişanlı kalarak⁴⁶ adeta evlilik konusunda adaylara yol yordam göstermiştir. Ayrıca Şevval ayında⁴⁷ evlilik gerçekleştiren Hz. Peygamber, günümüzde yaygın olarak karşımıza çıkan “iki bayram arası evlenilmez” sözünün batıl olduğunu ortaya koymuştur.

Evlilik merasimlerinin en belirgin özelliklerinden birisi, hiç şüphe yok ki düğün eğlenceleridir. Bütün eşe dosta ilanın yanı sıra tüm davetlileri kapsayacak şekilde bir yer hazırlanmasıyla devam eden düğünlerin helal daire çerçevesinde olması, israfa ve gösterişe düşmeden yapılması emredilmiştir. Hz. Peygamber’in “*Düğün yapacağınız zaman onu duyurun, herkese açık yerlerde (mescitlerde) yapın ve def çalın*” ve “*(Haram olan ilişki) ile helal olan (nikâh) arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek (suretiyle duyurmaktır).*”⁴⁸ şeklindeki ifadesi topluma bir ışık tutmuştur. Hatta Nübeyt b. Câbir ile Fârîğâ’nın evlilik merasimlerinde eğlence amaçlı Zeynep adında bir şarkıcıyı⁴⁹ getirmelerini tavsiye eden Hz. Peygamber, damat evine giderken de onlara şöyle demelerini buyurmuştur:

أَتَيْنَاكُمْ أَتَيْنَاكُمْ
فَحَيُّوْنَا نَحْيَاكُمْ

“Size geldik, size geldik. Selamlayın bizi, selamlayalım sizi”⁵⁰

Haram ilişki (zina) ve helal ilişki (nikâh) arasındaki temel farkın da eğlenmek suretiyle (def, şarkı vb.) “ilan edilmek” olduğunu belirtmiştir.⁵¹

⁴⁴ İbn Mâce, Nikâh, 9.

⁴⁵ Buhârî, Nikâh, 46.

⁴⁶ Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 44.

⁴⁷ Müslim, Nikâh, 73.

⁴⁸ Tirmizî, Nikâh, 6.

⁴⁹ Hz. Peygamber başka bir düğün için ise Hz. Aişe'ye Ernebi tavsiye etmiştir. Bkz. Müslim, Nikâh, 44; Kettâni, II, 79-80. Müzik ve müzisyenlik ile ilgili detaylı bilgi ilerde gelecek bayramlar konusunda verilecektir.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXIII, 380; İbn Mâce, Nikâh, 21; İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed (852/1449), *Fethu'l-Bâri Şerhu Sahîbi'l-Buhârî*, IX, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379; Hindi, XV, 222.

⁵¹ Tirmizî, Nikâh, 6.

Düğün eğlencelerinin bir başka tarafı da “velîme” ve “saçı” olarak bilinen uygulamalardır. Günümüzde çoğu yöremizde hala devam eden velîme⁵² yani düğün yemeği ve saçı yani şeker, badem, para vb. şeylerin katılımcıların -özellikle çocukların- üstüne saçılması ve onların kapışılması şeklinde ortaya çıkan bu uygulamalar, Medîne toplumunda var olan düğün eğlencelerinin en güzel örneklerindendir. Örneğin, Hz. Peygamber ensârdan bir kişinin düğününe katılmış, nikah kıyıldıktan sonra def çalınmaya başlanmış ve ellerinde içi badem ve şeker dolu tabaklarla cariyeler içeri girmiş ancak kimse elini tabaklara uzatmamış. Hz. Peygamber de “*Kapışmıyor musun ya da yağmalamıyor musunuz?*” diye sorunca ordakiler “*ey Allah’ın Resulü sen bizi yağmaladın men etmedin mi?*” diye cevap vermiş, Hz. Peygamber de “*ben sizi askeri yağmalamadan men ettim*” buyurarak badem ve şeker saçılmasına müsaade etmiş, herkes kapmak için birbiriyle yarışmıştır.⁵³ Daha yeni evlenmiş olan Abdurrahmân b. Avf’a ise, “*Bir koyun keserek de olsa velîme (düğün yemeği) ver.*”⁵⁴ şeklinde bir tavsiyede bulunmuştur. Safiyye annemizle olan evliliğinde kendisi velîme olarak hays,⁵⁵ sevîk⁵⁶ ve hurma dağıtmış, bir sahabî ise “tevr” denilen özel bir hurma şırası (şerbeti) ikram etmiştir.⁵⁷ Ancak eğlencenin dozunu kaçırmama noktasında velîmenin ilk iki gün verilebileceğini üçüncü güne sarkan velîmenin gösteriş olacağı⁵⁸ uyarısını yaptığıı belirtmeliyiz.

52 Velîmeye ayrıca “velîmetü urs” ve “taâmu’l-urs” da denilmiştir. Yahûdilik ve Hıristiyanlık adetlerinde olduğu da ifade edilmiştir. Müslim, Nikâh, 98, 101; İbn Mâce, Nikâh, 25; Ateş, 250.

53 Beyhâkî, *Delâil*, VII, 288; Kettânî, II, 101.

54 Mâlik b. Enes, *Muvatta’*, Nikâh, 47; Buhârî, Büyû, 1; Müslim, Nikâh, 87; Tirmizî, Nikâh, 10; Ebû Dâvûd, Nikâh, 30; Nesâî, Nikâh, 67. Araplarda sadece evlilikte yemek verilmezdi. Mesela davet yemeklerine “me’dube”, ziyaret edene verilen yemeğe “tuhfe”, doğum için verilen yemeğe “hurs”, bebeğin saç kesilince verilen yemeğe “akika”, sünnette verilen yemeğe “azîra” yeni eve girdiğinde verilen yemeğe “vekîra” denilir. Bu yemeklerin isimleri genelde veriliş amacına matuftur. Mesela vekîra, kuşun yuvasına girmesini ifade eden “vkr” gelmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Nebî Bozkurt, *Hadiste Folklor-Eğlence*, İFAV, İstanbul 1997, 67.

55 Kavrulmuş hurma, yağ ve kavut yemeği. Buhârî, Nikâh, 12.

56 Kavrulmuş un yemeği. Buhârî, Nikâh, 71.

57 Buhârî, Eşribe, 7.

58 İbn Mâce, Nikâh 35; Tirmizî, Nikâh, 10.

3. AİLE HAYATININ SONA ERMESİ: BOŞANMA

Gündelik hayatın gerçeklerinden yüce Yaratıcıya en sevimsiz gelen meşru haklardan biri olan talak (boşanma),⁵⁹ önemi üzerinde durduğumuz aile kavramını ve kurumunu bitiren sosyal bir olaydır. Dilediği kadar evlenmenin ve boşanmanın serbest olduğu bir toplumun sağlıklı olması imkânsızdır. Tüm haksızlıklara ve zulümlere bir çözüm getiren İslâm dini toplumun daha yaşanabilir ve sağlam olması adına evliliğe getirdiği bazı kuralları boşanma konusunda da uygulamış, böylece özellikle kadınların hakları koruma altına alınmıştır. Yüce Allah, zıhar diye bilinen eski ve yanlış bir uygulamanın Medîne günlük hayatında olamayacağını gönderdiği ayetler ile duyurmuştur.⁶⁰ Ayrıca eskiden olduğu gibi her an her şekilde boşanma olamayacağı, bunun en son çare olması gerektiği zikredilirken “*Kadınları boşayacağınızda onlar için belirlenmiş iddeti gözeterek şekilde boşayın*” (Talâk, 65/1.) ayetiyle bir yöntem öğretilmeye çalışılmıştır. Biz işin muamelat ve usûl tarafıyla ilgilenmediğimiz için kısaca bahsettiğimiz boşanma konusunda günlük hayatta yaşanmış şu olay ile iktifa edeceğiz. Rivayete göre Habîbe bnt. Sehl adında Medîneli bir kadın Sâbit b. Kays ile evlenmiş ancak yaşadıkları şiddetli geçimsizlik nedeniyle sıkıntıya düşmüştür. Durumun daha kötüye gideceğini düşünen Habîbe mazaretlerini Hz. Peygamber’e ileterek ayrılmak istediğini belirtir. Hz. Peygamber Sâbit’i de çağırıp konuştuktan sonra ayrılımları yönünde karar verir.⁶¹ Bu rivayet bize artık kadınların da sıkıntıya düştüklerinde ayrılma kararı verebileceğini, karşılıklı hakların korunarak son merhalede birbirine zarar vermeden ayrılacaklarını göstermektedir. Ayrıca boşanma sonucunda ortaya çıkabilecek nafaka, çocukların bakımı, mehir gibi mali yükümlülük getirecek durumlar için de önlemler alınması gerektiği hatırlatılmaktadır. (Talâk, 65/2.)

⁵⁹ Ebû Dâvûd, Talak 3; İbn Mâce, Talak, 1.

⁶⁰ “Allah, kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetinde bulunan kadının sözünü işitmiştir. Allah, sizin sürdürdüğünüz konuşmayı (zaten) işitmekteydi. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. İçinizden kadınlarına zıhar yapanlar bilinler ki, o kadınlar onların anaları değildir. Onların anaları ancak, kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar (zıhar yaparlarken) hoş karşılanmayan ve yalan bir söz söylüyorlar. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Kadınlarından zıhar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Mücâdele, 58/1-3.)

⁶¹ Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18.

SONUÇ

Hız. Peygamber zamanında Medine’de aile kavramı hem saygınlık kazanmış hem de kurumsal bir yapıya dönmüştür. Toplumsal yapının kalitesi aile kavramının geçirdiği yapısal form sayesinde önemli ölçüde artmıştır.

Daha önceleri yapılan uygunsuz ve çirkin evlilik türleri yasaklanmış kadına ve erkeğe kendilerine uygun, denk ve sosyal durumları göz önüne alınarak eş bulmaları tavsiye edilerek müşterek hayat şartları eşliğinde bir takım görev ve sorumluluklar taksim edilmiştir.

Aile müessesinin oluşumunda kadın ve erkeğe düşen görevler olduğu kadar akraba ve yakın çevreye de önemli görevler düşmektedir. Ailenin iç işlerine karışmak, mahremiyeti zedeleyecek tutum ve davranışlar sergilemek, laf götürüp getirmek gibi tüm olumsuz durumlar hoş görülmemiş gerektiğinde bu tip kişilere yaptırımlar uygulanmıştır.

İsrafa ve aşırılığa kaçmadan yapılan evlilik hazırlık ve merasimleri, helal sınırları içinde sergilenen eğlenceler gündelik hayatın bir parçası olarak görülmüş, bu tip etkinlikler herkese ilan edilerek birlik ve beraberliği artıracak en önemli zaman dilimleri olmuştur.

Aile hayatının olumsuz seyrettiği ve herhangi bir kurtarma ihtimalinin olmadığı durumlarda boşanma da evlenme gibi bir hak sayılmış, hoş görülmesine bile bazı aileler bu sebeple ayrılmaya karar vermişlerdir. Bu durum kadının evlilik ve boşanma gibi haklarının bulunmadığı cahiliye dönemine göre önemli bir gelişme olarak düşünülebilir. Bu durum kadının gündelik hayatta daha fazla var olmasına katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. ed. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Daru’l-Hadis, 1995.
- Ateş, Ali Osman. *İslâm’a Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- Aydın, M. Akif. “Mehir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28/389-391. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bakay, Gönül vd. (ed.). *Kadın ve Mekan Tutsaklık mı? Sultanlık mı?*, İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2010.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. *Delâilü’n-Nübüvve*, 7 Cilt, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1405.

- Bozkurt, Nebi. *Hadiste Folklor-Eğlence*, İstanbul: İFAV, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil. *Sahibu'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî. *Abkâmu'l-Kur'an*, 5 Cilt, Beyrut: Dâru İh-yâi't-Türâsî'l-Arabî, 1405.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *Sünenü Dârekutnî*, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh Abdurrahmân b. Fazl b. Behrâm Selim, Hüseyin. *Dârimî*, 4 Cilt, Riyad: Dâru'l-Muğnî, 2010.
- Dönmez, İbrahim Kafi. "Müt'a". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/174-180, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*, 1 Cilt, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetu's-Sahâbe*, 7 Cilt, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1988.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Nisâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Hâcer Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, XIII Cilt, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb Himyerî Me'ârifî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2 Cilt, b.y.: y.y., 1955.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed Yezîd Rebeî Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükrem. *Lisânu'l-Arab*, 55 Cilt, Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed Hasenî İdrîsî. *Nizâmü'l-Hukûmeti'n-Nebeviyyeti (Terâtibü'l-İdâriyye)*, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, t.s.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-Abkâmi'l-Kur'an (Tefsîru'l-Kurtubî)*, Kahire: Dâru'l-Kutubî'l-Mısıriyye, 1964.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve Ma'mer b. Râşid Basrî San'ânî. *el-Câmi'*, 11 Cilt, Beyrut: Meclisü'l-İlmî, 1403.
- Massey, Doreen B. *Space, Place, and Gender*. University of Minnesota Press, 1994.

- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf. *Tuhfetü'l-Eşrâf, bi Ma'rifeti'l-Etrâf*, 14 Cilt, b.y.: Mektebetü'l-İslâm, 1983.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc b. Müslim Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*, Riyad: Dâru Taybe, 2002.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî*, 1 Cilt, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, t.s.
- Şelebî, Ahmed. *Mukarenetü'l-Edyan*, Kahire: y.y., 1964.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*, 1 Cilt, Riyad: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- Uçar, İlyas. *Hız. Muhammed Zamanında Medîne'de Gündelik Hayat & Mekânın Üretimi*, Ankara: Fecr, 1. Baskı, 2019.
- Vâkıdî, Ebu Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbu'l-Megâzî*, 3 Cilt, Beyrut: y.y., 1984.
- Yüceşahin, M. Murat. "Toplumsal Cinsiyet ve Mekânın Karşılıklı İlişkisi: Patriyarkanın Sosyal Mekânı Örgütleyişine Dair Bir Tartışma". *Kadın/Women 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi* 17/1 (2016), 73-101.
- (Dr. Öğretim Üyesi İlyas Uçar tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyorum İlyas Bey'e, önemli noktalara temas ettiler.

Ben bir cehaletimi paylaşmak istiyorum sizinle. Hanımlara yüklenmekten söz etti de oysa bizde şöyle bir söz de vardır: "Kadın çocuğunu emzirmek istemezse emzirmeyebilir." Hiç kafama yatmıyor ve pek kullanmıyorum bunu. Çünkü, bugünkü bilimsel verilere bakıyorum, anneyle bebeğin ilişkisinin ne kadar olmazsa olmaz ilişki olduğunu görüyorum, bunu nasıl diyor bizim ulema gerçekten hiç anlamış değilim. Mesela, temel güveni bebeklikte kazanıyor çocuk, o anneyle bütünleşerek başta bunu yapacak. Ne demek "emzirmiyorum" diyebilecek? Bunu gerçekten anlamış değilim. Bir tarafta bu kadar yükler yükleyenler, nasıl oluyor da bir taraftan da böyle bir söz söyleyebiliyorlar? Gerçekten bu tezadı da çözmüş değilim. Çözenler bana yardımcı olsun.

Şimdi, kadın ve erkeğe birer yarım olarak bakmayı da pek düşünmüyorum. Nitekim, İlyas Bey onu dedikten sonra da kişi olarak gördüğünü söyledi. Aslında, "zevc" ve "zevce" kelimelerini ıskalamayalım. Eş yani birer birey var... Hatta yerine göre zevc de kullanılıyor. Kur'an'da da kullanılıyor,

“halagaküm min nefsin vahide ve halaga minha zevceha.” Dolayısıyla, tam bir kişilik olarak algılamak başka hatalar yapmamızı önler diye düşünüyorum. Bilmiyorum katılır mı İlyas Bey, şimdi öfkelenebiliriz, kızabiliriz ama öfkemizin güdümüne girme hakkımız yok, öfkemizi yönetmemiz gerekiyor. Bence İlyascığım karşıyı mı kontrol edelim, kendimizi mi?

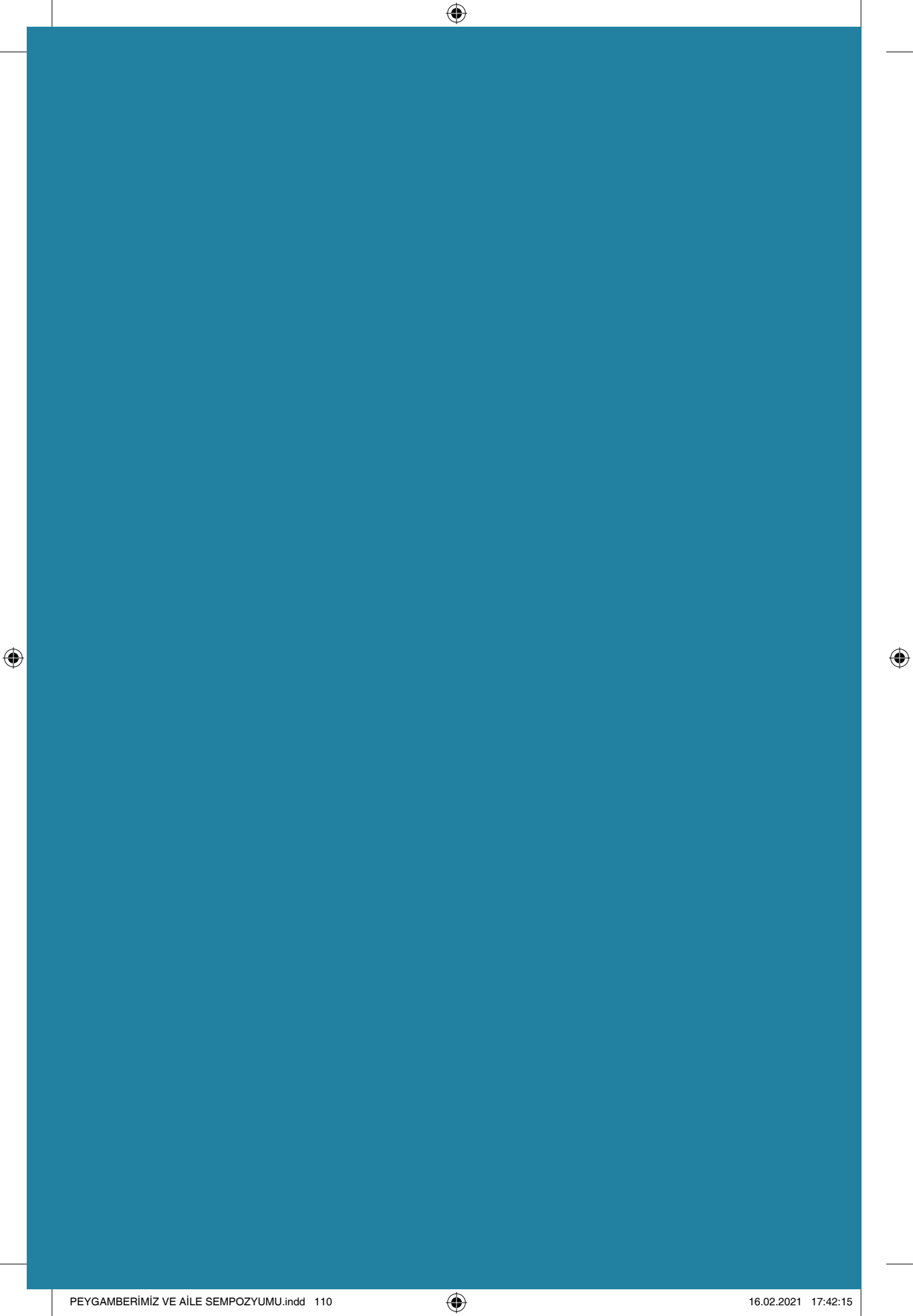
İLYAS UÇAR (Öğretim Üyesi) – Kendimizi. Evet, zaman yetmediği için o kısmı aslında bir örnekla açacaktım. Hazret-i Ali Efendimizle Hazret-i Fatıma arasında yaşanan bir olaydan dolayı biliyorsunuz sıkıntı oluyor ve Hazret-i Ali evden ayrılıyor. Hazret-i Peygamber de geliyor “Ne oldu?” diyor. “Aramızda ufak bir problem oldu, kızdı, gitti” diyor. Kontrol ediyor tabii kendisini Hazret-i Ali. Peygamber Efendimiz de gidiyor, “Kalk ya Ebu Turab” deyip onun hem tebessüm etmesine hem de sinirinin geçmesine vesile oluyor.

OTURUM BAŞKANI – Şimdi, karşıyı kontrol etmeye başlayınca bütün işler şirazedten çıkar, şiddete başvuruyor, her şeye başvuruyor.

Evet, çok teşekkür ediyorum.

Şimdi, Yalova Üniversitesinden Bedrettin Bey’e sözü bırakıyoruz. Bedrettin Bey sosyal hizmetten, farklı bir cenahtan bir bakış getirecek. Yararlanacağız inşallah. Konusu: Güvensizliğe ve Risklere Karşı Güvenli Liman Olan -olması gereken demek istiyorsun tabii- Aile ve Ailede Babanın Rolü.

Buyurun.

GÜVENSİZLİĞE VE RİSKLERE KARŞI GÜVENLİ LİMAN OLAN AİLE VE AİLEDE BABANIN ROLÜ

Doç. Dr. Bedrettin KESGİN*

Babasız Toplum'un ön sözünde Robert Bly kitabın odak noktasını şöyle tanımlamaktadır: “Baba toplumu çöktü. Önemli olan babanın konuşmaması, geçimi sağlayamaması veya evi terk etmiş olması değil, çalışan, öğreten baba imajının yok olmasıdır... Yok oluş o kadar ani oldu ki -yüzyılların perspektifi içinde öylesine beklenilmedik- ve ifade ettikleri öylesine büyük- ki bunu kabullenemiyor ve başımızı öte yana çeviriyoruz.”

İnsanlığın en eski ve en köklü kurumlarının başında aile gelmektedir. Zamana ve mekâna bağlı olarak aile dönüşüm geçirse de ailenin önemi tartışmasızdır. İnsanlık, ailenin yerini tutacak ya da onu bütün unsurlarıyla tasfiye edecek bir “gerçeklik”le karşılaşmamış olmasının yanında aile, sürekli devingenlik göstererek, kendini zamana ve şartlara uyarlamaktadır. Aileye yüklenen değer ve yaklaşımlar kültürden, inançtan, tarihsel tecrübelerden etkilendiği kadar, ülkenin içinde bulunduğu maddi ve manevi gerçeklikten de etkilenir.

Çağımızda gittikçe artan çekirdek aile eğilimi ve yalnız yaşama gibi durumlarda riski paylaşmak zorlaşmakta, hem riskin büyümesi hem de hane halkının mikro ölçeğe ulaşması nedeniyle dayanışma içinde olunacak ve yardımlaşma sağlanacak bir “ortam” ve birliktelik eskisi kadar mümkün gözükmemektedir. Mevcut aileler arasında ise boşanma, evlilik dışı doğumlar, aile huzursuzluğu, şiddet, ayrı yaşama vb. nedenlerle aile istikrarsızlığının artmasıyla birlikte ailenin “sağlam” bir varlık gösteremediği gözle görülür bir gerçeklik gibi durmaktadır. Böylece aile bir yandan zayıflarken, diğer taraftan aileye olan ihtiyaç da daha fazla gün yüzüne çıkmaktadır.

* Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dolayısıyla sağlıklı bir aileden bahsetmemiz için erkeğin/babanın rol model olması, hem ebeveynlerin hem de çocukların psikolojik, sosyal ve ekonomik olarak korunması, güçlenmesi ve geleceğe sağlıklı yürümeleri için görev, sorumluluk yüklenmesi ve ailenin rol sahibi olması gerekir. Çalışma ile anne ve baba rollerinin geleneksel ve modern anlamda taşıdığı anlamlardan hareketle günümüz açısından bu rollerin önemine değinilecektir. Ardın da babanın ailedeki konumu ve sorumluluğu tartışılacaktır. Bu sorumluluk tartışılırken, Hz. Peygamberin toplum ve aile içindeki baba rolünden hareket edilecektir.

GİRİŞ

Toplumlarda ailenin temel teşkil ettiği bilinen gerçektir. Toplumun çekirdeği, mikrosu ve hücrelerini ifade eden aile aynı zamanda temel eğitimin, davranışın, kültürün, dayanışma ve yardımlaşmanın, sevginin ve saygının da mekanını ifade eder. Aile, sosyo-kültürel, davranışsal ve psikolojik eğilimin de ilk öğrenildiği yerdir. Aynı şekilde çocuk talim ve terbiyeyi öncelikle aile ortamında öğrenmekte, temeller bu ortamda atılmaktadır. Aile, temel değerlerin öğrenilip, aktarıldığı bünyedir. Bundan dolayı aile ne kadar güçlü ve sağlam olursa, toplumsal yapılar da bir o kadar sağlıklı ve dayanıklı olur. Aile aynı zamanda dışarıdan gelebilecek saldırılara ve sorunlara karşı da sağlam bir kale gibi konumlanır. Aile fertlerinin dayanışması ve yardımlaşması birçok sorunun da üstesinden gelmeye yardımcı olur.

Ayrıca aile, dini yaşama konusunda toplumsal yapılar içinde en güçlü olanını ifade eder. Çünkü dini vecibeler ve uygulamalar aile ortamında öğretilmekte ve bu vecibeleri yaşama anlamında en küçük kurum olarak aileye gereksinim vardır. Bireyin dini yaşaması aile ortamında daha mümkün olabilmektedir. Bu açıdan dinle ailenin ortak kaderinden bahsedilmiştir.

Yine aile, üyeleri arasında sıkı dayanışmayı ifade eder. Sanayi devrimi sonrası ailenin bazı rollerinin başka kurumlara verilmesinin aileyi zayıflattığı iddia edilmiştir. Sosyal politika uygulamalarının aileyi birbirine yakınlaraştırdığı, oysa bunun devlet tarafından ya da sivil/özel sektör bağlamında yerine getirilmesi ile aile dayanışmasını ve üyelerin birbirlerine olan ihtiyacını zayıflattığı kabul edilmiştir. Bununla birlikte yine aile tarihsel misyonuna bağlı olarak önemli aktör olmaya devam etmektedir.

Aile günümüzde artan risklere karşı, aile fertlerini koruyucu-kollayıcıdır. Aile ferdine dışarıdan gelebilecek tehdit ve tehditlere karşı aile sığınılacak

bir liman misyonuna sahip olabilmektedir. Oysa ailenin bu misyonunu yerine getirmesi için güçlü ve dayanışma içinde olması gerekir, çünkü ailenin güçlü-dinamik yapısı zorlukların üstesinden gelmeyi kolaylaştırabilmektedir.

Ailenin bu tarihsel rolüne rağmen ailede zamana ve mekana bağlı olarak değişimler de kaçınılmazdır. Aile hem kendisi dönüşürken hem de yeni durum ve sorunlara karşı kendini uyarlayabilme kapasitesini gösterir.

Yaklaşık yarım asırdır küreselleşmenin, şehirleşmenin, bireyselleşmenin getirdiği baskı ile aile ve aileye yüklenen anlamlar değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Küreselleşme yerleşik olan her şeyi alt üst eden bir yapı bozumu rolündedir. Aile geçmişten günümüze sosyo-kültürel yapıyı şekillendirdiği gibi bizzat toplumsal yapıda yaşanan değişimlerden de ciddi olarak etkilenmiştir. Hâl böyle olunca aileyi tanımlamak ve ona biçilen misyonu anlamak zamana göre de değişim göstermektedir.

Sosyal, ekonomik, psikolojik birçok sorunda aile devreye girmektedir. Ailenin önemine rağmen aile içindeki ilişkiler geleneksel olarak kadına daha önemli bir rol vermektedir. Özellikle bakıma muhtaçlık, çocuk, yaşlı ve engelli gibi durumlar da aile sıcaklığına daha fazla ihtiyaç göstermektedir. Engelli bakımı, yaşlı bakımı, çocuk bakımı gibi bakıma muhtaçların yanında büyük oranda çocukların terbiyesi, eğitimi bazen de sosyo-ekonomik sorunlar anne/kadın üzerinden çözülmeye çalışılmaktadır. Kadın koruyucu, engelleyici konumdan rehabilite edici konuma kadar birçok hizmeti sunmaktadır. Sorunlara karşı ilk önce devreye giren ve esaslı bir şekilde rolünü sürdüren de aile olmakta, böylece kadının yükü de artış göstermektedir. Kadının iş yaşamına daha çok dahil olduğu günümüzde yaşlı çocuk, engelli bakımı, ev işleri, sosyal sorumluluk gibi asli sorumlulukları kadının/annenin tek tarafı olarak sürdürmesi beklenemez.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu muhafazakar sosyal güvenlik modeli, bireysel ve sosyal risklere karşı sorumluluğu büyük oranda aile üzerinden tanımlamaktadır. Aile koruyucu, kollayıcı, rehabilite edici, riskleri göğüsleyen, toplumsal güvence sağlayan en önemli kurumdur. Bununla birlikte ailenin bu bireysel ve toplumsal riskleri bertaraf etme rolü de gittikçe azalmaktadır. Geleneksel olarak icra ettiği bazı işlevleri yerine getiremez durumdadır. Bu olumsuzluğa rağmen daha önce de ifade ettiğimiz gibi yine de aile en güçlü kurumların başında gelmektedir.

Geleneksel ihtiyaçlar ve beklentiler bağlamında belirlenen aile ilişkileri yeni durumlara ve sorunlara karşı da yeniden ve yenilerek ortaya çıkmak

zorundadır. Aile fertlerinin başta kadın ve erkeğin, çocukların ve diğer fertlerin içinde bulundukları gerçeği göz önünde bulundurarak, aile rollerini ve ilişkilerini belirlemesi de bu yeni durumda zorunluluk arz etmektedir. Ailede çocuğun merkezi konumu, annenin çalışması, beklentileri ve ihtiyaçları da değiştirmiştir. Bu anlamda geleneksel ataerkil bir yapı içinde şekillenen aile ilişkilerinin de yeni duruma göre şekillenmesi gerekmektedir. Bunların başında babanın rolü ve konumu gelmektedir. Babanın evi içi sorumluluğu kadar, çocukların eğitim, sağlık, sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamada da önemli bir görevi vardır. Anne-baba-çocuk etkileşimi ailenin yapısallığını/nasıllığını belirlediği gibi çocuğun gelişim yönüne de ciddi olarak etki etmektedir. Dolayısıyla anne- baba tutumu çocuğun geri kalan ömrü için de belirleyici olabilmektedir.

Ayrıca yapılan akademik çalışmalarda babanın rolünün ve konumunun ihmal edildiği görülmüştür. Geçmiş yıllar da yapılan birçok çalışma babalara yönelik olarak değil, babaların çocuklara ve eğitimine odaklanmıştır. Ya da çoğunlukla anne-çocuk, aile içinde anne çalışmaları gibi çalışmalar yazı dünyasında öncelikli olarak tartışılmıştır. Baba üzerinden yapılan çalışmalar ise daha çok çocuğun gelişimi üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Bu da ailede çok önemli bir role sahip olan, boşluğu doldurulamaz konumda olan, önemli aktör olan babanın ihmal edilmesine yol açmıştır. Bu durum bireysel ve toplumsal riskler konusunda da babanın pasif olarak zikredilmesine sebebiyet vermiştir. Kısacası bu alanda ciddi bir boşluk olduğu görülmektedir.

Anne ile çocuk arasında iletişim doğumdan itibaren ilk yıllarda mutlak ve yeri doldurulamaz olmasına rağmen, baba ile çocuğun iletişimi daha çok bebeğin emzirmeden kesilmesi ile başladığı kabul edilmiştir. Yine de bebek çağında da baba ile iletişim çocuk açısından önemli görülmüştür. Günümüz aile yapılarında baba-çocuk ilişkisi incelendiğinde baba rolünün çocuğun kişilik, zeka ve cinsellik gibi konularda etkili olduğunun kabul edilmesi, babasız çocukların okul başarılarının diğer çocuklara oranla daha düşük olması gibi durumlar babanın önemini anlatmaktadır.

Erkeklerin yaklaşık olarak yüzde 90'ının evlendiği [Snarey, 1993: 93] göz önünde bulundurulsa bir o kadarın da çocuk sahibi olduğu düşünülürse, babalık rolünün toplumda erkeklerin ekseriyetinin sahip olduğu bir rol olduğu görülebilir.

Kişinin hayatında; doğumundan ölüme kadar izler bırakan babalık rolü tam anlamıyla ikame edilemez, yeri doldurulamazdır. Babalık insanlığın

tarihi kadar eskidir. Ayrıca ebeveynler evlilik bağıını sonlandırmasına rağmen, babalık rolü sonlandırılmamakta ve çocuk yaşadığı müddetçe devam etmektedir. Birçok iş, meslek ve faaliyette olduğu gibi babalık da sonradan kazanılan bir nitelik olmasına rağmen, diğerlerinden farklı olarak babalık sonradan terk edilen, elden çıkarılan bir özellik değildir.

Ailedeki roller genellikle, geleneksel, modern ve katılımcı olarak belirlenmektedir. Bu roller, sosyal çevre, yakın ilişkiler, çalışma hayatı, kadının sosyo-ekonomik hayata uyumu ve çalışması, ebeveynlerin eğitim düzeyleri ve cinsiyetlere bakış açısı ile kültürel yapısı bağlamında belirlenmektedir. Yine kabaca söylemek gerekirse, tarımsal ekonomilerin ve faaliyetlerin olduğu daha çok kırsal mekanda geleneksel aile ilişkileri ön plana çıkarken, günümüzde daha çok modern aile ilişkisi ve katılımlı roller belirleyici olmaktadır. Yapılan çalışmalar da göstermiştir ki geçiş aile özellikleri taşıyan ülkemiz aile yapısında bu değişimler yavaş da olsa gerçekleşmektedir. Babalık rolünün de değişime açık bir rol olduğu ve içinde yaşadığı toplumsal özellikleri yansıttığını belirtmek gerekir. Toplumsal inançlar, normlar, kültürel değerler kadar, ebeveynlerin bireysel ve toplumsal gerçeklikleri de babalık rolüne etki eden unsurlardandır. Yine evlilik oranlarının düşmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı doğan çocukların artış göstermesi gibi durumlarda esas itibarıyla babalık rolünü zayıflatan gelişmelerdir. Üvey annelerin varlığı da babalık rolünü etkileyebilmektedir. Bazı babalar çocukları ihmal ederken, bazı babalar da bu durumdan endişe ederek evliliği erteleyebilmektedir.

Çalışmada öncelikli olarak geleneksel aile rollerine bakmak gerekmektedir. Çünkü bizim gibi geçiş aile özellikleri taşıyan toplumlarda geleneksel aile ilişkileri ile çekirdek aile ilişkileri iç içe bir seyir göstermektedir. Geleneksel aile ilişkileri aynı zamanda ailede yaşanan değişim ve dönüşümü analiz etmede kolaylık sağlayacaktır. Daha sonra günümüzde aile ilişkileri ve ebeveyn rolleri değerlendirilecektir. Çekirdek aile ve dönüşen ailede ebeveyn rolleri de değişmektedir. Bu değişim kendi içinde krizleri ve riskleri de barındırırken, aynı zamanda geleneksel yapıdan tam bir kopuşu açıklamamaktadır. Yine günümüz aile yapısında anne-babanın iş hayatı, aile sorumluluğu, aileye karşı ödevler de yeniden tanımlanmaktadır. Çalışmanın sonunda ise Hz. Peygamberin aile rolünden hareketle nasıl bir baba olduğu, aile içindeki rolü, eşleri ve çocukları ile ilişkisi ortaya konulacaktır. Hz. Peygamberin ‘usvetü’l-hasene/iyi örneği’ ortaya konularak, aile ve aile ilişkileri için önemine değinilmiş olacaktır.

GELENEKSEL AİLE VE EBEVEYN ROLLERİ

Geçmişte babalık üzerine yapılan çalışmalar ve yüklenilen anlamlar büyük oranda geleneksel yapı içinde şekillenmiştir. Geleneksel yapıdaki ailede ise ataerkil, geniş aile ve gelir getirici baba şeklinde formülize edilmiştir. Geleneksel yapı çözüldükçe yeni aile tipolojisinde anlam kaymaları gerçekleşecek olmasına rağmen bu kaymaların ve değişimlerin toplumsal özelliklerine, aile değerlerine, eşlerin ve çocukların tutumlarına göre değişeceği de açıktır. Yine de babalarla ilgili tutumlar değişim konusunda genellikle az da olsa dirençle karşılanmakta ve değişim yavaşlamaktadır.

Geleneksel aile yapısı içinde, daha çok kadının ev içi işlerde yoğunlaştığı erkeğin ise ev dışı işleri yerine getiren bir iş bölümü vardır. Aynı zamanda kadın ev içi bakım sorumlusu erkek ise gelir getirici şekliyle yani klasik iş bölümüyle öne çıkmıştır. Annenin birincil görevi bu anlamda çocuk/yaşlı/engelli bakımı, ev işlerini halledici; erkek ise bu işlerde kadına genellikle ikincil destek sağlayan kişiyi ifade eder. Eğer aile geniş aile özellikleri taşıyorsa kadının bakım görevi bu sefer yaşlı ebeveynleri ve bazı durumlarda yakın akrabaları da kapsamaktadır. Kadın aynı zamanda gelir getirici işlerde de istihdam edilmiştir. Genellikle tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerini de büyük oranda kadın yerine getirmiştir.

Kadın daha çok aile, mahremiyet boyutu ve ev içi bakım gibi durumları/ işleri özel alanı temsil etmiştir. Erkek ise bunun dışındaki alemleri temsil ederek, ev dışı işlere yoğunlaşmıştır. Böylece kamusal alanı erkek temsil etmiştir.

Erkek temel olarak aile içinde ailenin mali yapısını güçlendiren, ekonomik gücünü temsil eden, rızık getirici, ekmek kazanıcı, geçimi sağlayıcı “bread winner” gibi isimlerle anılmış, ailenin geçimi baba üzerinden tanımlanmıştır. Hem eşin hem de çocukların geçimlerinden sorumlu olarak baba görülmüştür. Tarihsel süreçte çocukların ya da eşlerin ve aile efradının bakımından ziyade, onların geçiminden sorumlu olması nedeniyle baba/erkek sürekli ev dışında bazen de yaşadığı muhitin dışında çalışmak durumunda kalmıştır.

Baba, birçok ailede güç kaynağı olarak kabul edilen, otoriteyi temsil eden figürdür. Baba sevilen, saygı duyulan, kendisine değer verilen, korkulan bir şahsiyettir. Bebeklik döneminde anne rolünden çocukluk ve gençlik yıllarına doğru babanın artan rolüne doğru eğilim kendini göstermektedir. Bu eğilimden kaynaklı olarak babanın eş ve çocuklarla iyi ilişkiler içinde olması, aile iletişiminin güçlenmesine, özbenliğin ve saygının oluşumuna yol açmaktadır.

Babanın çocuklarla iletişimi daha çok disiplin, otorite, saygı çerçevesinde şekillenmektedir. Özellikle çok çocuklu ailelerde disiplini sağlayan ana unsur genellikle baba olmaktadır.

Tarımsal ekonomilerin güçlü olduğu geleneksel toplumlarda genellikle erkek çocukları gücün, zenginliğin, itibarın göstergesi olmuştur. Babalık rolü çok fazla erkek çocuk sahibi olmakla özdeşleşmiştir. Bu yüzden erkek çocuğun eğitimi, yetiştirilmesi, meslek sahibi olması daha fazla önemsenmeye devam etmektedir. Bunda biraz da tarım ekonomilerinde, aile fertleri yaşlanınca erkek çocuğun bir sosyal güvence olarak görülmesi de vardır. Erkeğe verilen değer ve beklentiler birbirlerini destekleyen bir süreci ifade eder. Erkek çocuk anne-baba yaşlandığında onlara bakım sağlayan bir role sahiptir. Böylece erkek çocuk yaşlılıkta “sosyal güvence” olarak görülür. Muhafazakar/gele-
neksel toplumlarda sosyal politika aile üzerinden tanımlanır. Aile merkezli sosyal politika ise daha çok geçim sağlayıcı olarak babanın görülmesiyle baba üzerinden tanımlanmıştır. 1980 sonrası ise kadının iş hayatına daha çok girmesiyle erkek/baba merkezli sosyal politika zayıflamıştır. (Kesgin, 2012)

Yine geleneksel yapıda evde düzeni sağlamak yanında aileyi bir arada tutan baba olmuştur. Ailenin birliğini ve düzeni daha çok babanın sorumluluğunda görülmüştür. “Ailenin direği”, “ailenin kapısı” gibi ifadeler de babanın düzen ve birlik konusunda merkezi konumunu ifade eden özlü sözlerdir.

Türk aile geleneğinde de sanayileşmenin, göçün ve şehirleşmenin artmaya başladığı yıllar büyük değişimleri de beraberinde getirmiştir. Geniş aile yavaş yavaş yerini çekirdek aileye bırakmaya başlamıştır. Geleneksel dönem olarak görülecek ve uzun zaman insanlık tarihinde kültürel yapıyı ifade eden ailede babanın rolü modern dönemle beraber, anne-baba ilişkileri başta olmak üzere, çocuk bakımı, evdeki sorumluluk, ev işleri, aileyi geçindirme sorumluluğu gibi birçok unsuru da tetikleyebilmektedir. Dolayısıyla bu dönemde baba bir yandan kendi babasından ve dedesinden gördüklerini geleneksel ilişkiler bağlamında sürdürmeye çalışırken, diğer taraftan yeni durum karşısında bazen uyum bazen de gerilim yaşayarak, modern dönemle yüzleşebilmektedir. Gelenek ile modern hayat arasında kalan babalar, kentli yaşamın ortaya çıkardığı zorunluluklara geleneksel kalıplar arasında köprü rolü oluşturmaya ve bu ikisi arasında iletişim kurmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu babalar için karmaşık bir durum ortaya çıkmaktadır (Metin Doğan, 2015: 336). Değişim ve dönüşüm her çağda karşılaşılan bir durum olmasına rağmen son 70 yıldır yaşananlar özellikle 1980 sonrası değişim ve dönüşüm bireyi/toplumu/ülkeleri

derinden sarsmaktadır. Aynı şekilde toplumun en küçük birimi olarak aile ve ailedeki ilişkiler, roller, sorumluluk da derinden etkilenmekte ve büyük bir dönüşüm geçirmektedir. İletişimin, ulaşımın, sosyal medyanın kullanımı da bu değişimi hızlandırmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Geleneksel yapılar hızla çözülürken yeni durum ve yapılar bireyi, toplumu dolayısıyla konumuz açısından anneyi-babayı ve rollerini nereye doğru sürüklediği tam olarak tespit edilmemektedir. Yine de günümüz ailesine ve rollerine bakarak bu değişimi ve dönüşümü anlamak kolaylaşabilir.

Günümüz dünyasında ailenin konumu hızla değişmekte, roller ve fonksiyonlar yenilerek yeniden üretilmektedir. Bu yenilenme arttıkça geleneksel aile yapısı da dönüşmektedir. Bazı yazarlar ailenin sonu olarak gördükleri bu süreci parçalanmış ve dağılmış bir yapı olarak nitelendirmektedir. Oysa yaşanan bu süreci, ailenin yok olması yerine ailenin dönüşümü olarak görmek gerekir.

Aile yapısındaki esas değişimi modernleşme süreci ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda kırsaldan kentsele, geleneksel olandan modern olana geçiş gerilimli gerçekleşmektedir. Bu süreç çelişkileri kendi içinde barındırırken, çalkantılı ve huzursuzluk meydana getirebilmektedir. Yine de aile dışarıdan gelecek saldırıları ilk göğüsleyen ve çalkantılı durumlarda ilk sığınılacak bir sığınak görevi üstlenmektedir. Bu açıdan bazıları aileyi şiddetle eleştirirken, bazıları da onun önemini daha fazla vurgulamaktadır. Eleştirenler daha çok hegemonya, özgürlüğü kısıtlama, eşitsiz ilişkiler bağlamında olaya yaklaşırken, aileyi vurgulayanlar, onun tarihi misyonuna, koruyuculuğuna, toplumsal kontrol gücüne, yeniden üretim ve inşa sürecine odaklanmakta, yardımlaşma ve dayanışma gibi rollerini vurgulamaktadır. Bununla birlikte aileyi eleştirenler onun yerine neyi ikame edeceğini bilememektedirler.

GÜNÜMÜZÜN AİLESİNDE ROLLER, BABANIN KONUMU

Aile içerden ve dışarıdan çok fazla uyarıcı sayesinde büyük bir dönüşüm geçirmektedir. Bizim gibi ülkelerde bir yandan kırdan kente göç, kente ve sosyal çevreye uyum diğer taraftan gelişen teknoloji büyük oranda aileyi ve aile ilişkilerini şekillendirmektedir. Bu açıdan sanayileşmesini geç tamamlamış bizim gibi ülkelerde daha önce ifade edildiği gibi aile geçiş niteliği göstermektedir. Bundan dolayı da Türkiye gibi ülkelerde ailenin geleneksel özellikleri ile modern nitelikleri iç içe bir durumu karakterize etmektedir.

Ailedeki değişimi, kadının çalışma hayatına girmesi “maddi bağımsızlığı/ özgürlüğü” elde etmesi, çocuğun bakımı ve eğitimi, eşlerin sorumlulukları, ev içi ilişkiler ve ev idaresinin kimin/kimlerin üzerinden ve nasıl yapılacağı gibi sorular ve durumlar önem kazanmaktadır. Günümüz dünyasında çocuğun ilk çocukluk evresinden neredeyse gençlik döneminin tamamına yakını eğitim dönemiyle irtibatlandırılmaktadır. Bundan dolayı eğitim de, aile ilişkilerini belirlemede önemli bir gösterge olarak durmaktadır.

Modern dönemde baba çocuğun eğitim alanında eskiye nazaran daha fazla etkin olmaya başlamıştır. Geleneksel olarak anne çocuğun eğitimi ile ilgiliyken, baba gittikçe bu alanda daha fazla katılım göstermektedir.

Çocuğun hayatının geleceğini adeta aile içindeki konumu belirleyici olmaktadır. Günümüzde az çocuklu aileler “çocuk sosyolojisi” üzerinden şekillenmektedir. Aile adeta çocuk üzerinden kurgulanmakta, çocuk, merkezi bir konumu ile aileyi şekillendirmek ve belirleyici olabilmektedir. Bu yüzden çocuğun aile içindeki sahip olduğu ya da kazandığı tüm değerler gelecek hayatına etki edecek unsurları belirleyecek olması geçmişe nazaran daha doğru olarak durmaktadır. Anne ve babanın tutum ve davranışları model alan çocuk istenen ve istenmeyen davranışları onlardan öğrenecektir. Anne-babanın rollerine uygun bir şekilde işleyen süreçte ebeveynlerin rol model olması için, çocuğun davranış olarak bu rolü benimsemesi ancak aile içindeki ilişkilere bağlı olarak gelişir. Burada ebeveynlerin tutum ve davranışı birbirlerini belirler ve destekler. Aile içinde bireyler özellikle çocuk adeta iyi bir gözlemcidir. Ebeveynlerin her hareketini ve davranışını kendi dünyasında değerlendirmeye tabi tutarak, kendisine rol biçebilmektedir. Özellikle erkek çocukların üzerinde babalık rolü çok belirleyici olabilmektedir.

Anne ve babanın çocuk üzerinde etkisi yanında çocuğun anne baba üzerinde etkisinden de bahsedilmiştir. Geleneksel olarak daha çok anne baba tutum ve davranışlarının çocuk üzerine etkisi gündeme gelmiştir. Oysa çocuğun dünyaya gelmesiyle anne-babanın ilişkisinin değişime uğradığı, ebeveynlerin çocuğu dünyaya getirmesiyle, çocuğun da ebeveynleri yeni dünyaya getirdiğinden bahsedilmiştir. Bu ikisi arasında daima hareket ve tepki bulunmaktadır (Yavuzer, 2011). Çocuğun doğumu ile aile fertleri, anne ve baba adeta yeni bir duruma kendini uyarlamakta, aile ortamında büyük bir dönüşüm meydana gelmektedir. Dolayısıyla çocuğun doğmasıyla babalık kimliği inşa edilmiş olmaktadır.

Aynı şekilde aile ortamında modernleşmeyle birlikte cinsler arasında ilişkiler yeniden tanımlanmaktadır. Ataerkil yapı sorgulanırken, cinsler arasında eşitlik temelli bir ilişki vurgulanmaktadır. Hegemonya, güç ve iktidar ilişkilerini sorgulayarak, egemenliği yeniden tesis etmektedir.

Modern dönemde her alanda kadın ve erkeğin geleneksel rolleri tartışılmaya başlanmış, bu roller yeniden kurulmaya çalışılmaktadır. Ev ve çocuk bakımı kadının sorumluluğunda, evin reisliği, ev dışında toplumsal yaşamda etkin, geçim sağlayıcı ev figürü değişmeye başlamıştır. Geleneksel sorumluluk tekelleri tartışılırken, evlilik ilişkileri de farklılık arz etmeye başlamıştır. Nikahsız ilişkiler yaygınlaşırken, tek ebeveynli aile, bekar kalma yaygınlık kazanmaktadır. Yine nesiller arasında bağımlılık ilişkisi de zayıflama ihtimali göstermektedir. Anne gittikçe ev dışında da önemli özne haline gelirken, baba da ev içinde önemli aktör olmaya başlamıştır.

Aile içinde babanın rolü daha çok geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde gündeme gelen bir konu olmuştur. Bunu etkileyen faktörlerin başında ailedeki değişim ve kadının çalışma hayatına katılması olarak gösterilebilir. İster ekonomik koşullar tek başına erkeğin kazancını aileyi geçindirmeye yetmemesi olarak değerlendirilsin isterse ihtiyaçların psikolojik olarak artması ve kent hayatında daha çok kazanma hırsı denilsin her durumda kadının ekonomik hayata katılması ve gelir getirici bir işte çalışması söz konusudur. Kadının ev dışında iş hayatına atılması beraberinde erkeğin de aile sorumluluğunu paylaşmasında önemli rol oynamıştır. Buna bağlı olarak kadının eğitim görmesi, bazı durumlarda erkekten daha fazla kariyer ve ücret alması da aile içindeki rollere etki etmiştir. Böylece bağımsız karar alma gücü güçlenmiştir. Bundan dolayı bazı durumlarda çocukların bakımını erkekler üstlenmektedir. Boşanma sorunu da aile içinde rolleri değiştirmekte ve erkeğin çocuklara karşı sorumluluğunu belirlemektedir. Çok sayıda boşanmış erkek, çocukların bakımını üstlenerek, babalık ve “annelik rolleri”ni birlikte yerine getirmeye çalışmaktadır. Anne yoksunluğu bazı durumlarda babaya yeni roller vermiştir.

Geleneksel aileden kopuşu gösteren önemli göstergelerden biri de evdeki geçim sorumluluğu ve kadının çalışma hayatına dahil olmasıdır. Düşük doğurganlık oranları, artan boşanmalar, kadınların yükselen eğitim seviyesi ile birlikte ev dışında çalışmanın annelikten daha cazip hale gelmesini tetiklemekte, böylece hizmet sektörü başta olmak üzere, eğitim, sağlık ve sosyal hizmet alanlarında kadın istihdamı artmaktadır. Yine enformel sektör olarak

değerlendirilecek kayıt dışı ekonomide tekstil ve tarım gibi alanlarda kadın istihdam artmaktadır.

Geleneksel olarak ailenin geçiminden sorumlu olan baba, günümüzde kadının gelir getirici bir işte çalışmasıyla birlikte bu sorumluluğu erkek ile birlikte paylaşmaktadır. Ailede ekonomik işleyiş genellikle baba üzerinden yürümekteyken, günümüzde kadının da ev ekonomisinden sorumluluğu artış göstermiş, gelir getirici bir konuma yükselmiştir. Burada babanın geçim sağlayıcı rolü devam etmekle birlikte gittikçe artan oranda anne ile bu sorumluluğu paylaşmaktadır.

Bir başka unsur da çocuğun bakımı ve eğitiminde karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel olarak çocuğun mali ihtiyaçları dışındaki bakımı ve temel eğitimleri ile ilgili sorumlulukları anne üzerinden tanımlanmaktaydı. Günümüzde gittikçe artan oranda kadınların iş hayatına dahil olmaları ile çocuğun bakımında baba da rol almaktadır. Aynı şekilde artan oranda babalar çocukların eğitimleriyle ilgili olarak destek sağlayıcı bir konumdadır. Daha önce anneye yardımcı ve destek rolü bazı durumlarda babanın üstlendiği bir sorumluluk olabilmektedir.

Eversoll yaptığı bir çalışmada (1979:505-506) babanın rollerinden bahsederken, bakım rolünden, problem çözme rolünden, geçim sağlama rolünden, sosyal rol modelinden ve eğlendirici rolünden bahsetmiştir. Bakım rolü, çocuğun fiziksel bakımı ile duygusal gereksinimlerini karşılamaya odaklanır. Babanın bu rolü eşi ile paylaşılan bir rolü olmaktadır. Çalışan annelerle beraber, çocukların bakımı yine büyük oranda anne üzerinden devam etse de babalar bu alanda eskiye nazaran daha fazla sorumluluk almaktadırlar. Babanın sorunları çözme kapasitesinin varlığı nedeniyle bu boyuta sahipliği devam etmektedir. Birçok durumda babanın aile üyelerinin karşılaşacağı sorunları çözebildiğini belirtmiştir. Ailenin kazancı anne ile paylaşarak devam ettirilmektedir. Yine babanın sosyal rolü hem ev içi hem de aile dışında örneklik oluşturma, davranış edinme, kültür kazanımı gibi fonksiyonlarda devam etmektedir. Eğlendirici rolü ise aile üyeleri ile birlikte vakit geçirme, özellikle boş zamanları değerlendirme konusunda babaların rolü bulunmaktadır. Babalar boş zamanlarında çocuklarının aktivitelerine katılım sağlayarak kendi sermayelerini çocukların ihtiyacına uygun şekilde değerlendirebilmektedir. Bununla birlikte buradaki roller eskiye nazaran daha karmaşık ve iç içe geçmiş bir vaziyettir.

Türk aile geleneği ile ilgili durum, değişimin yavaş gerçekleştiğini ve daha önce ifade edildiği gibi geleneksel yapı ile modern yapının iç içeliğini göstermektedir. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yapılan bir çalışma, değişen aile içinde anne-babaların rollerini göstermesi açısından fikir verici niteliktedir.

Bu araştırmanın bulgularına göre; temizlik, yemek pişirme, mutfakta bulaşık yıkama, çamaşırları yıkama, gibi işleri büyük oranda anneler, daha çok kız çocuklarının yardımı ile gerçekleştirmektedir. Babalar evin tamir işleri ile uğraşmakta, evin bakımını yapmaktadırlar. Bazı durumlarda babalar faturaları ödemekte ve alışveriş yapabilmektedir. Ev içinde temizlik, bakım, ev işleri gibi görevleri yapan annelerin oranları yüzde 85 ile yüzde doksan beş arasında değişmektedir. Babaların ise çok azı bu işlerle iştigal etmektedir. Masa toplama yüzde 9, akşam yemeğinden sonra çay servisi yapanlar yüzde 7, diğer işlere ise daha düşük oranda katılım sağlamışlardır (yüzde 5). Erkek çocuklarının ev işlerine yardımcı olmaları da hali ile kız çocukları ile karşılaştırıldığında çok sınırlı kalmaktadır. Bu durum kısmen şehir alanlarında, kırsal alanlara göre, erkeklerin biraz daha sorumluluk almasıyla dengelenmektedir. Küçük çocuk sahibi annelerin çocukların sorumluluğunu kent mekanında yüzde 88, kırsal alanlarda ise yüzde 94 gibi oranlarda bu sorumluluğu aldıkları görülmüştür. (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). Modernleşmenin artmasıyla sorumluluk, yetki ve faaliyet alanları da değişmektedir.

Geçmişte ekonomik işlev tamamen baba üzerinden yürütülüyorken, günümüzde kadın da bu sürece dahil olmuştur. Yine tamamen geçim ekonomisine babanın tam hakim olduğunu söyleyemeyiz. Bu noktada babanın birincil rolü devam etmekte olup, gittikçe daha fazla oranda bu görevi eşi ile paylaşmaktadır.

Çalışan anneler evde ve işteki sorumlulukları nedeniyle annelik görevini tam olarak yerine getirmede, bunu ihmal ettiği, dolayısıyla bu görevi aksatmanın verdiği rahatsızlıkla tedirgin olabildikleri ve suçluluk duygusu geliştirebildikleri durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu duygu boşluğunu kısmen yedek bakıcı yerine getirebilse de esas bu sorumluluğu ve duygusal iletişimi babanın yetine getirmesi ya da bir nebze olsun hafifletme anlamında babanın devreye girmesi beklenir. Babanın etkin bir rol almasıyla bu sorun kısmen aşılabılır. Çocuğun gelişiminde duygusal ve sosyal nitelikli katkı sağlaması çocuğu da olumlu etkileyecektir. Babaları ile iletişimleri güçlü

olan çocukların, daha sağlıklı, daha güçlü ve akademik olarak daha başarılı oldukları belirtilmiştir. (Yörükoğlu, 2007).

Babalık rolünün ya da içerik ve anlamının kültürel bağlam içerisinde oluşturulduğu ve kültürel değişkenler etrafında şekillendiği savunulmuştur. Her kültür kendi değerine uygun bir şekilde toplumsal gerçekliği açık etmekte ve babalık da kültürün geçirmiş olduğu bu dönüşüm ve değişimlerden etkilenmektedir. (Erdem, 2019: 40)

Babanın rolünü yaşadığımız postmodern dönem açısından yaklaşıldığında aile, babalık, ebeveyn ilişkileri bağlamında çok hızlı bir dönüşüm, etkileşim olduğu kabul görmektedir. Postmodern aile türüyle aile formu yeniden tanımlanmakta ve buna bağlı olarak babalık rolleri de farklılaşmaktadır. Aile gittikçe daha az oranda sosyalleşmenin, kültürel aktarımların ve bakımın, çocuk yetiştirmenin mekanı olma özelliğini kaybetmektedir. Aile günün belli saatlerini birlikte ya da ayrı olarak vakit geçirilen bir mekanı ifade etmektedir (Erdem, 2010). Aile arasında böylece paylaşım azaltmış, karşılıklı sorumluluk da hissedilmez olmaya başlamıştır. Aile ortamı gittikçe daha fazla oranda katı bireycilikle, egosentrizmle beslenen bir gerçekliğe sahip olmaktadır. Çocuk bazen ekonomik-sosyal-politik hayata katılım konusunda ayak bağı olurken, eş ve evlilik “çekilmez” olarak kabul edilmekte, evlilik bireylerin hayatlarını ve özgürlüklerini kısıtlayan bir duruma indirgenmektedir. Dolayısıyla postmodernitenin kaotik ve atomik yapısı bireyselleştirmeyi arttırdıkça sosyolojik ve toplumsal olana ihtiyaç azalmaktadır. Küreselleşme akımıyla önce Batı toplumlarında başlayan bu eğilim dalga dalga dünyanın geri kalan toplumlarında da belirleyici bir unsur olmuştur. Anne-baba rollerinin tarihsel, sosyolojik ve kültürel yapılar tarafından belirlendiği, aynı zamanda cinsiyetin de toplumsal temelinden kaynaklı olarak tarihsel geleneği çağrıştırdığı bundan dolayı cins ayrımının ve farklılığının da olmaması gereği üzerinde durulmaktadır. “Cinsiyet eşitliği” ya da cinsiyetin ortadan kaldırılmasında daha çok babalığın ve erkekliğin sorgulanması gündemdedir.

Günümüz ailesi, ya geleneksele dönüşümü nostaljik bir temelde değerlendiren ya da seküler modernleşmeyi kutsayan bir gerilim içine hapsohmaktadır. Bu iki gerilimi aşmanın yolu Müslüman aile alternatifine daha fazla odaklanmaktan geçecektir. Bu anlamda Hz. Peygamberin örneğini gündeme getirmek diriltici bir nefes imkanı verebilir.

BİR BABA OLARAK HZ. PEYGAMBER

İslam ailesi, hem neslin devamı hem de huzurun, güvenin inşacısı olduğu kadar, mahremiyetin, günahları örtmenin ve yardımlaşma ve dayanışma aracıdır. İslam'da aile konusunun öznesinin Hz. Peygamber'in örnek şahsiyeti ve örnekliği olması gerekir. Hz. Peygamber'in aile hayatı gerek eşlerine gerekse de çocuklarına karşı olan davranışları bakımından bizim için en büyük örnektir. Bu gerçeği *“Andolsun ki, Allah'ın Resûlünde sizin için; Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek/ ('usvetün hasene) vardır”* (Ahzâb Sûresi, 33/21) ayeti en açık biçimde dile getirmektedir. Ailede çocukların eğitimi açısından baba ve annenin kendi sorumlulukları çerçevesinde farklı rolleri bulunmaktadır. Günümüz aile yapısında söz konusu rollerin uygulanmasında babalar biraz daha geri planda kalmaktadır. Halbuki, Hz. Peygamber'in aile yapısına bakıldığında O'nun bir baba olarak gösterdiği davranışlar bugün her baba için örnektir. Kendisi “bir rahmet peygamberi” olan Hz. Peygamber, Enes b. Malik (r.a.)'ın ifadesine göre; “ailesine ve çocuklarına karşı insanların en şefkatlisi idi”.

Ailenin ve özellikle ailedeki çocukların en fazla muhtaç olduğu duygu hiç şüphesiz sevgidir. Özellikle kız çocuklarının diri diri kuma gömüldüğü, değer ya da değersizliğin cinsiyet üzerinden şekillendiği, sevgi ve şefkat duygularının kaybolduğu bir çağda bu duyguya daha fazla ihtiyaç duyulacağı açıktır. Kendi dönemi bağlamında Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında bu konuya dair muhteşem örnekler bulmak mümkündür. O'nun çocukları küçük yaşta vefat ettiğinden kaynaklarda daha ziyade torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin konu edilmiştir. Çocuklara karşı olan şefkat ve merhamet temelli yaklaşımı o dönemin insanları tarafından hayretle karşılanmış ve yadırganmıştır. Akırâ b. Hâbis isimli şahıs Hz. Peygamber'in torunlarını öperken gördüğünde “benim on çocuğum var, hiç birini öpmedim” demesine Hz. Peygamber'in “Merhamet etmeyene merhamet edilmez” (Tekvir Sûresi, 81/8-9) şeklinde karşılık vermesi bu durumu gösteren tablolardan biridir. Yine bir başka rivayette bedevilerden birinin çocuklarınızı öper misiniz? diye Hz. Peygamber'e hayret etmesi ve O'ndan evet cevabı alması üzerine “biz vallahi öpmeyiz” demesi üzerine Hz. Peygamber'in “Allah kalplerinizden merhameti çıkardı ise ben ne yapabilirim” (Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Fedâil”, 164) şeklindeki cevabı dönemin babalık anlayışını ve Hz. Peygamber'in buna mukabil davranışını yansıtmaları bakımından oldukça çarpıcı bir örnektir. Hz. Peygamber'in çocukları çok öpmeyi tavsiye etmesi ve bu durumun cennette

büyük mükafatlara vesile olacağını haber vermesi de (Sakallı, 1996: 20) bir baba olarak nasıl bir anlayışa sahip olduğunu gösteren bir ifade olması yanında çocuklara gösterilen sevginin en etkili yolu olan fiziksel temas ya da iletişimi içermesi bakımından da zikre değerdir.

Hız. Peygamber çocuklarla ilgilenir, onlara selam verir, oyunlarına katılır ve hatırlarını sorardı (Buhârî, "Edeb", 81). Bir defasında torunu Hasan ve Hüseyin'i iki ellerinden tutup göğsüne gelinceye kadar "çık çık" diyerek çıkmasına müsaade edip daha sonrasında öpmüş ve onun için hayır duada bulunmuştur. Deve taklidi yaparak torunlarını sırtına bindirmiş, namazda dahi omzuna binmelerinde secdeye öylece gitmiş, dinin en önemli ibadetinde bile çocuklara karşı gayet yumuşak davranmıştır (Tirmizî, "Menâkıb", 30). Hatta bazen namazlarını dahi kısa kestğini, "uzun kılmak niyetiyle namaza dururum, derken bir çocuk ağlaması işitir, annesine meşakkat vermemek için namazı kısa keserim" (Buhârî, "Ezan", 61, 163) şeklindeki sözlerinden anlamak mümkündür. Bu konuya dair rivâyet edilen daha da çarpıcı olan diğer bir olay ise şöyledir: "Bir gün Hız. Peygamber, torunları sırtında olduğu halde camiye girer, çocuğu sağına bırakıp namaza durur. Namazda secdeyi o kadar uzatır ki arkadan biri dayanamaz başını kaldırır ve Hız. Peygamber'i secdede çocuk sırtında öylece dururken görür. Namaz bitiminde insanlar kendisine böyle hareket etmesinin vahiy gereği mi olduğunu sorduklarında, torunları sırtında olduğundan secdeyi böyle uzattığını belirtir" (Hâkim, Müstedrek, III, 165-166). Hız. Peygamber erkek torunlarını sevdiği kadar kız torununu da seviyordu. Bazen kıldırıldığı nafîle namazlarda kız torunu Ümame'yi sırtında taşıdığı olurdu. Secde yapacağı zaman yere koyar, kalkarken tekrar omzuna alırdı (Buhârî, "Edeb", 18). Bu rivâyetler, O'nun bir baba olarak çocuklarına hem duygusal hem de dini açıdan ne kadar hoşgörölü davrandığını gösteren çok çarpıcı örneklerdir. Söz konusu bu durumun, günümüz babalarının çocukların camiye geldiklerinde gösterdikleri tavırla karşılaştırıldığında ne kadar ileri düzeyde, sevgi ve merhamet temelli bir baba rolünü yansıttığı açıktır.

Hız. Peygamber'in bir baba olarak ailesinde uyguladığı en önemli ilkelerden birisi de adalet ilkesidir. Özellikle kadın erkek eşitliği bağlamında ortaya çıkan problemlerin temelini oluşturması bakımından kız ve erkek çocuklar arasındaki adaleti tesis etme en temel ebeveynlik görevlerinden birisidir. Hız. Peygamber anne babanın çocuklarına eşit muamele yapmasının onların görevi ve çocuğun da doğal hakkı olduğunu (Buhârî, "Hibe", 12-13; Müslim, "Hibât", 9-19), "Çocukların senin üzerindeki haklarından birisi de, onlara eşit davran-

mandır” (İbn Mâce, “Ticaret”, 67) ifadesiyle bildirmiştir. O dönemin toplumunda kız çocuğunun dezavantajlı durumunu mutedil bir konuma çekmek isteyen Hz. Peygamber, bir baba olarak da bunu pratiğe dökmüştür. Kendisinden sonra yaşayan tek çocuğu olan Hz. Fâtıma’yı çok sever, onu görünce sevinir, kendisini ayakta karşılar, elini tutarak yanaklarından öper, iltifat edip yanına veya kendi yerine oturturdu. Babası kendi evine gelince Hz. Fâtıma da onu aynı şekilde karşılayıp ağırlardı (Müslim, “Fedâil”, 98; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 143, 144; Tirmizi, “Menâkıb”, 60). Hz. Peygamber sefere giderken aile fertlerinden en son Hz. Fâtıma ile vedalaşır, seferden dönünce de ilk olarak onunla görüşür, sonra zevcelerinin yanına giderdi. Hz. Fâtıma’ya dair kullandığı “Fâtıma benim bir parçamdır. Ona eziyet eden bana eziyet etmiş gibidir. Onu taciz eden şey beni taciz eder ve onu inciten şey beni incitir” (Buhârî, “Fedâil”, 12, 29, 31; Müslim, “Fedâil”, 93-94) ifadeleri bir baba olarak kız çocuğuna karşı olan düşüncelerini gösteren çarpıcı bir cümledir.

Hz. Peygamber’in ailedeki rolü gereği çocuklarına karşı sorumlu olduğu alanlardan birisi de çocukların eğitim, talim ve terbiyesidir. O, kendisinin bir eğitici/muallim olarak gönderildiğini beyan ederek bu rolüne vurgu yapmıştır (İbn Mâce, “Mukaddime”, 17). Hiçbir anne ve babanın çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir bağışta bulunamayacağını bildiren Hz. Peygamber (Tirmizi, “Birr”, 33), kız çocuklarının bakımının güzelce yapılmasını, onlarla ilgilenilmesini öğütlemiş ve “Bir kimse iki kıza bulûğa erinceye kadar bakarsa, kıyamet gününde benimle beraber şöyle gelir” diyerek parmaklarını bir araya getirmiştir (Tirmizi, “Birr”, 149). Anne karnından başlayan bir eğitim sürecini benimseyen Hz. Peygamber çocuk doğar doğmaz kulağına ezan okumuş, torunlarını ilk olarak o kucağına almış, onlara dua etmiştir. İlk konuşmaya başlayan çocuklara tevhid kelimesinin öğretilmesini istemiş ve yedi yaşına gelen bir çocuğa namazın emredilmesini tavsiye etmiştir (Ebû Dâvud, “Salât”, 25). Hz. Peygamber, konuşma çağından itibaren çocuklara iman esaslarının öğretilmesini istemiş ve sahabeden pek çokları da çocuklarına “Allah’a inandım ve O’nun dışındaki tanrıları reddettim” şeklinde çocuğun anlayabileceği basitlikte telkinlerde bulunmuşlardır (Buhârî, “Cihâd”, 182).

Hz. Peygamber’in bir baba olarak temsil ettiği figürün en temel ilkelerden birisi de aile efradına rol-model olmasıdır. Eğitim-öğretimle uğraşan insanların -ki bir baba aile içindeki birincil derecedeki eğitmendir- muhataplarına kazandırmak istedikleri davranış biçimlerini öncelikle kendilerinin pratikte göstermesi davranışın bağlayıcılığı açısından oldukça önemlidir. Kur’an’ın

pek çok yerinde bu prensibe vurgu yapılmış ve toplumu eğitime iddiasında olanların bu konuya dikkat etmeleri gereği vurgulanmıştır (İlgili âyetler için bkz. Saf Sûresi, 61/2-3; Bakara Sûresi, 2/44; Tâhâ Sûresi, 20/132). Hz. Peygamber'in yaşamının örnekliği sadece ailesi için değil elbette bütün İslam toplumu için söz konusudur. O, çocuklarının olmasını istediği ahlaka en başta kendisi sahip olmuş, ev içindeki işlerin sorumluluğunu alarak ve bizzat uygulayarak çocuklarına göstermiştir. Hz. Aişe O'nun diğer insanlar gibi elbisesini yamadığını, koyununu kendi eliyle sağdığını, kendi işini kendi gördüğünü nakletmektedir. Gerektiğinde çocuklara da hizmet etmekten imtina etmemiştir. Ziyarete gittiği torunlarından biri su istediğinde anne babasının varlığına rağmen kalkıp onlara su vermekten geri durmamış, kız torunu Ümâme'nin yüzü kirlendiğinde eline bir bez alıp yüzündeki pisliği gidermiştir.

Yukarıda Hz. Peygamber'in babalık rolüne dair verdiğimiz bilgiler ışığında O'nun çocuklarıyla gerek fiziksel ve sözlü, gerekse psikolojik açıdan sağlıklı ve nitelikli şekilde ilişki kurmasının temelinde şefkat, merhamet, sevgi, değer verme, seviyelerine göre onlarla muhatap olma, onların haklarına riayet etme ve onların psikolojik yönlerini göz önünde bulundurma gibi birçok unsur bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in, kendi çocuklarıyla ve ashabının çocuklarıyla kurduğu nitelikli ilişki ne kadar iyi bilinir ve bu örnekler hayata geçirilebilirse erkeğin aile içindeki rolünün daha etkin hale gelmesi sağlanabilir.

SONUÇ

Son yetmiş yılda toplumsal yapımız hızla değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bireysel ve toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler aileyi de etkilemektedir. Aile içi rolleri yeniden tanımlayan, farklılaştıran ve buna uygun normlar ortaya koyarak beklentileri de şekillendiren bu eğilim halen bir süreç olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla bu değişime ve dönüşümü tam olarak nereye doğru uzanacağı ve net tür sonuçlara yol açacağını zaman gösterecektir.

Aile rollerinde değişime uygun bir şekilde ebeveynlerde ve çocuklarla iletişim konusunda yeni çalışmalar yapılmaktadır. Aile içinde babanın rolü, sorumluluğu da bu değişim içinde yeniden yorumlanmaktadır. Aile içindeki iş bölümleri de yeniden belirlenmektedir. Katılımcı bir aile modeli, istişare eden, her türlü fikre saygı duyan bir ailenin varlığı günümüz ailesinin sağlıklı niteliğini pekiştirmektedir.

Günümüzün dünyasını değiştikçe babaların rollerinde de değişim söz konusu olmaktadır. Geçmiş nesillerle karşılaştırıldığında çocuk bakımı ve çocuğun yetişmesinde daha aktif rol alan babalar yer almaktadır. Çocukların eğitimlerinde çocuklarına yardımcı olan babalar aynı zamanda ev işlerinde de yardımcı olmaktadır. Ev işlerine, çocuk bakımına, eğitimine katılım sağlayan babalar evin de sorumluluğunu paylaşmaktadır. Kültürel olarak ve akademik olarak yazın dünyasında yapılan bu çalışmaların bireylerin davranışlarına yansması daha yavaş olsa da daha fazla görünürlük kazanmıştır.

Bundan dolayı anne-baba uyumu kadar, sorumluluğu da önem arz eder. Bu görevi kadın-erkek birlikte yerine getirirse aile daha sağlıklı bir şekilde yoluna devam etmektedir. Aksi durumlarda yol kazasına uğramak kaçınılmaz olabilmektedir.

Türk ailesi, değişimi anlama konusunda olduğu gibi onu değiştirebilme ya da bu değişime kendini uyarlama konusunda zorluklar yaşamaktadır. Bu değişim hangi yönden ve hangi süreçlerden kaynaklandığını belirleme ve bu konuda düşünce ile eylem koyma konusunda zorlanmaktadır. Aynı şekilde daha büyük bir toplumsal yapı olan devlet aygıtının bu konuda yetersiz kalması ve yetkinlik üretememesi de söz konusudur. Bunun için başka toplumların kültürel değerlerinden ve gerçeklerinden hareketle üretilmiş çözüm deneyimlerinin başka toplumlar için aynı sonucu doğurmayacağının bilinmesi gerekir.

Aynı şekilde modern Türk ailesi gelenek ile modern arasında arafta kalmış bir görünüm arz etmektedir. Geçiş süreci olarak adlandırılacak bu yapının değişimi yönetmesi beklenilemez. Aile yapısının hem geleneksel hem de modern değişimi kendi içinde barındırmaya yatkın bir karakteri içerdiği görülmektedir. Dolayısıyla üst yapının aileye nasıl etki edeceği bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Yaşadığımız modern hayat gerilimleri, kopuşları, riskleri içinde barındırdığı gibi bazı durumlarda avantajları da barındırmaktadır. Yukarıda bahse konu edilen dezavantajları yanında bazı olumlu yönleri de bulunmaktadır. Bu avantajların en başında katılımcı, istişareye açık, babanın ev sorumluluğunu arttırma potansiyelini ifade etmektedir. Aynı şekilde devleti de makro boyutuyla “işin içine” dahil etmekte, aile alanında daha fazla sorumluluk sahibi yapmaktadır. Bu da olumlu bir durumu ifade eder.

Politik düzen aileyi sosyal boyutlarıyla destekler durumdadır. Türkiye'nin özellikle dezavantajlı kesimlere yönelik sosyal uygulamalarında ailenin rolü önemli yer tutmaktadır. Aile koruyucu, engelleyici konumdan rehabilite edici konuma kadar birçok hizmeti sunmaktadır. İlk önce devreye giren ve esaslı bir şekilde rolünü sürdüren de aile olmaktadır. Buna rağmen ailenin bu rolü de aileyi ciddi anlamda yormuştur. Aile tartışmaları da ailenin sosyal boyutuna etki etmektedir.

Ülkenin aile yapısı ekonomik, sosyal, psikolojik boyutlarıyla ailedeki dönüşüme karşılık vermeye çalışmakta, değişimi bir yandan anlamaya çaba sarfederken, bir yandan da uyum içinde olmaya gayret etmektedir.

Bu noktada yapılacak şey, ne geleneksel kalıbın korunması ne de seküler gelecek kalıbına hapsolmaktan geçer. Toplumsal değerler temelinde, köklü geleneği de ihya ederek, değişimi yönetebilmekten geçer. Bu da tarihin öznesi, değişimin aktörü, değerlerin savunucu bir kimlikle inşa edilebilir. Burada özellikle babaların sorumluluk alması üzerinden yaşadığımız gerilim bir nebze olsun azaltılabilir.

Anne-babaların çocukları üzerinde etkisi, ayrı ayrı kıymette olup, çocuklar her ikisinin yokluğundan etkilendikleri bir gerçeğe yüzleşirler ve ebeveynler birbirlerinden bağımsız etkiye sahiptirler. Çocukların annelerine olduğu kadar babaları ile de güven ilişkisine bağlı, ilgi ve sevgiye ihtiyaçları vardır. Son yıllarda babaların çocuklarına daha fazla vakit ayırması bu anlamda olumludur.

Otoriter anne-baba kimlikleri çocukları olumsuz etkileyebilmektedir. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmanın yolu aile içerisinde katılım sağlanması ve herkesin fikrine saygı gösterilmesi, küçük düşürülmeden çocuğun da fikrinin alınması çocukların özgüvenleri geliştiren, onları sonraki hayatlarında başarılı ve istişareye açık kişilik yaparak, sağlıklı gelişim ve özbenliği güçlü kişilikler oluşturmaktadır. Dolayısıyla şahsiyetli ve sağlıklı yeni nesile aile ortamının katkısı büyük olmaktadır.

Bu anlamda Hz. Peygamberin örneğinin çağlar üstü niteliğini göz önünde bulundurarak, O'nun uygulamalarını çağa taşımak gerekmektedir. Eş ve çocuklar arasındaki ilişkiyi bir baba örneği üzerinden hareketle değerlendirmek ve vicdanın, aklın, duygunun kabul ettiği en güzel davranışı aileye uygulamak aile mutluluğunun anahtarı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turk-e-konomisindeki-son-gelismeler.tr.mfa> 29 Mayıs 2018.
- Erdem, Sezgin (2019), Baba Kimliğinin İnşasının Nesiller Bağlamında Karşılaştırmalı Analizi: Sembolik Etkileşimci Bakış Açısıyla Nitel Bir İnceleme, Kırıkkale Üniv. SBE, yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Eversoll, Deanna, (1979) “A Two Generational View of Fathering”, The Family Coordinator, Cilt 28, Sayı 4, s.503–508.
- Kesgin, B. (2012). Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. İnsan Hakları Yıllığı, 30(1), 41-54
- Metindoğan, Ayşegül (2015), Fathering In Turkey, Fathers Across Cultures: The Importance, Roles, and Diverse Practices of Dads içinde, Ed. Jaipaul Roopnarine, Praeger, California, s.327-349.
- Sakallı, Talat, (1996). *Hadislerle İslam'da Hoşgörü ve Kolaylık*, Çağlayan Yayınevi. İstanbul.
- Snarey, John (1993), How Fathers Care for the Next Generation: A Four-Decade Study, Harvard University Press. Cambridge.
- Yavuzer, H. 2011. *Ana baba okulu* (15. Basım). Remzi Kitabevi. 448 s., İstanbul.
- Yörükoğlu, Atalay (2007). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Özgür Yayınları, İstanbul.

(Doç. Dr. Bedrettin Kesgin tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyorum Bedrettin Bey, ağızınıza sağlık.

Bu evlenme karşılığı önemli bir olgu olarak hakikaten yükseliyor fakat onun sebeplerine inmek gerekiyor. Ben mesela şöyle bir sebebin de olduğu duydum, ne kadar doğru, araştırmalar neyi gösteriyor bilmiyorum: Çocuklar ailedeki huzursuzlukları izledikçe, anne babalarının huzursuzluklarını, ben de mi böyle bir hayat yaşayacağım diyerek korkuyor ve evlenmek istemiyor. Bu da verilerde var mı, siz de rastladınız mı bilmiyorum.

Doç. Dr. Bedrettin KESGİN (Yalova Üniversitesi Öğretim Üyesi) – Hocam, tabii şiddet uygulanan ailelerde evliliğe direnç çok daha fazla. Hatta hepimizin çevresinde var, ilk boşanmayı... Ki ilk boşanma ağırlıklı altı ay, ilk altı ay içerisinde gerçekleşiyor. İkinci evlilik ve şiddetin olduğu ailelerde çocukların, gençlerin evlenmeye direnç gösterdikleri çok açık ama aynı

zamanda onu bir özgürlük olarak algılama, bir hegemonya, kadını sırtında taşımama...

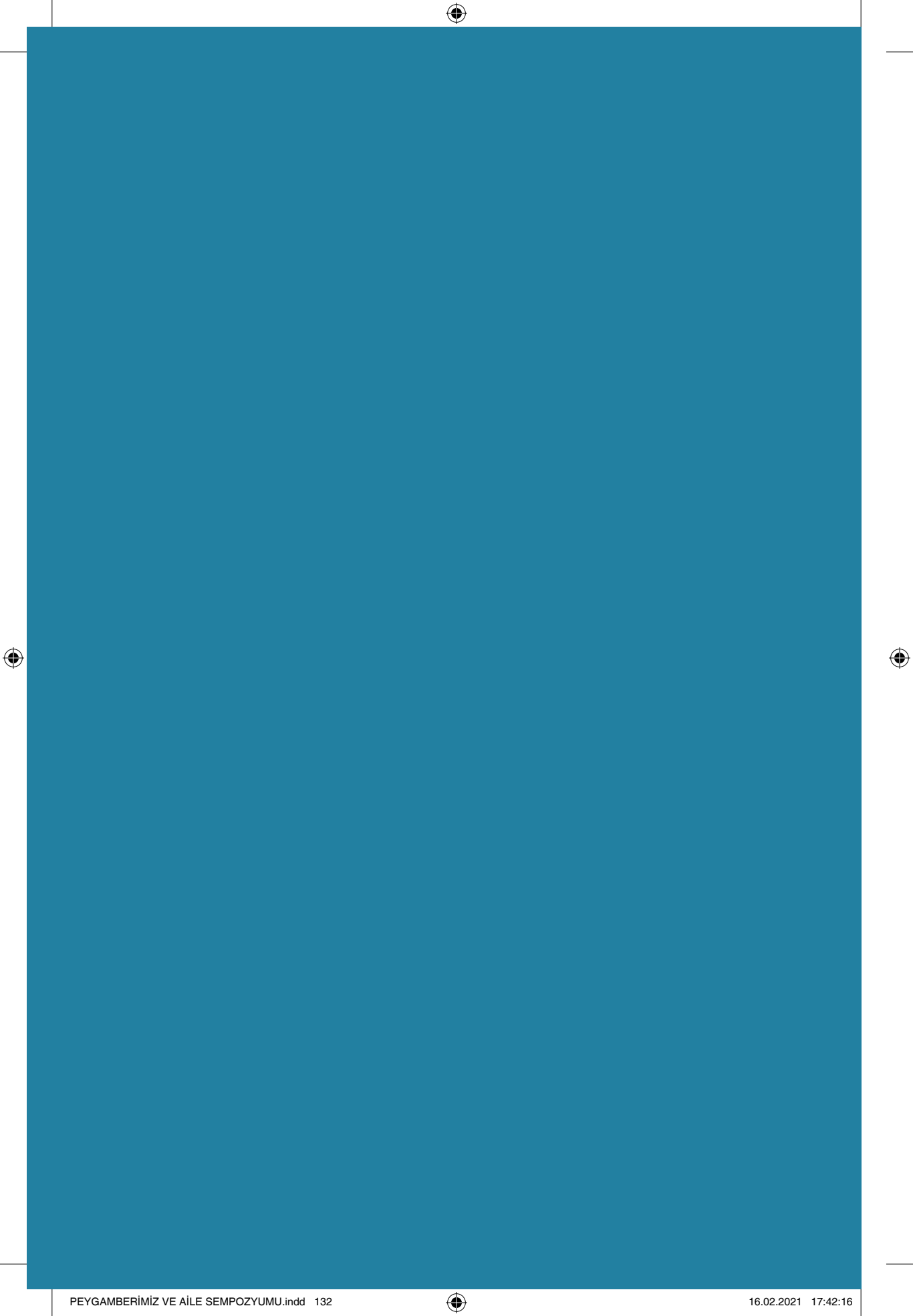
OTURUM BAŞKANI – O ayrı ama altında yine o yatıyor, ben de böyle boğuşmalarla mı uğraşacağım diyor, hayatın tadına varayım diyor. Bunu ciddi bir sorun, bir ipucu olarak değerlendirmemiz gerektiğini düşünüyorum yani kendimize çekidüzen verelim yani nasıl bir aileyiz... Hatta geçenlerde bir hanımefendi konuşurken şunu anlatmış: Başörtülü anne babanın çocukları hiç de bu ailenin kültürüyle bağdaşmayan hanımlar alıyorlar diyor. Bunun en önemli sebeplerinden birisi de diyor -veriler nereye dayanıyor bilemiyorum- başörtülü annesinin ve babasının aile içindeki yaşantılarıdır. Bunları biraz kaale almamız lazım, araştırmamız gerekiyor. Tabii başka verilerle de desteklemek gerekir bu ipuçlarını.

Evet, bizde baba eğitimci olarak pek görülüyor gerçekten de. Ama şimdi eğitim bilimleri, psikoloji bunun tam aksini söylüyor, babanın da ne kadar önemli olduğunun altını çizmemiz gerekiyor hepimizin.

Peki, çok teşekkür ediyorum.

Hanımefendiyi en sona koyduk. Sorular soruyor, bakalım sorulara cevap olarak ne diyecek? “Mahremiyetten Mahrumiyete mi? Mahremiyetle İstikamet mi? Aile nereye?”

Buyurun, cevaplarını dinleyelim.

MAHREMİYETTEN MAHRÛMİYET Mİ MAHREMİYETLE İSTİKAMET Mİ? AİLE NEREYE? -KUR'ÂN'DAN REFERANSLARLA ÇÖZÜMLEMELER-

Doç. Dr. Hülya TERZİOĞLU

ÖZET

Modern dünyanın yaşam koşullarının en fazla zarar verdiği kavramlardan/ kurumlardan birisi de ailedir. Bilişim ve ulaşım imkânlarının dünyayı iyice küçültmesi neticesinde bu etkileşim ve dönüşüm, doğusundan batısına tüm toplumların aile yapılarında iyiden iyiye hissedilmektedir. Mahremiyet kavramı ise aile kurumunun en önemli bileşenlerinden birisidir. Mahremiyet; içeride eşlerin birbirlerine karşı özsaygılarını koruduğu kadar birbirlerine yakınlıklarının gerekçesini de oluşturmaktadır. Bu kavram ayrıca aileyi dışarıdakilere karşı mesafe koyma ve saygınlık oluşturma bakımından da desteklemektedir. Bu tebliğde ailenin hem mukavemetinde hem de örselenmesinde etkin bir husus olan mahremiyet konusu ele alınacak, Yüce Kitabımızın referansları bağlamında mahremiyetin temel prensipleri tartışılarak nezaheti ve mukavemetiyle olması gereken aile yapılarına dair tasfîrî bir analize gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Mahremiyet, Aile, Kur'ân, İstikamet, Kadın, Erkek

DEPRIVATION OF PRIVACY OR DESTINATION WITH PRIVACY? WHERE IS FAMILY GOING? -ANALYSIS WITH REFERENCE TO THE QUR'AN-

SUMMARY

Family is one of the most important concepts that damaged by the living conditions of the modern world. This interaction and transformation

* Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

is felt in the family structures of all societies from east to west as a result of information and transportation facilities narrow the world thoroughly. The concept of privacy is one of the most important components of the family. Privacy protects the self-esteem of the couples (husband and wife) as well as it is the reason for their closeness to each other. This concept also supports the family in terms of not only having a distance to the ones who are out of the family but also respectability of the family itself. In this paper, the subject of privacy, which is an effective issue both in the strength and abuse of the family, will be explained, and the basic principles of privacy will be discussed in the context of the references of Qur'an. In addition to this, a descriptive analysis will be done regarding the family structures that should be with their morality and strength.

Keywords: Modernism, Privacy, Family, Quran, Destination, Women, Man.

1. MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Mahrem ve nâmahrem olarak günlük dilimizde sıkça kullandığımız iki kelimenin ortak mastarı olan mahremiyet kavramı biri özel, şahsî ve gizli, diğeri yasak ve uzak olanı anlatan iki farklı anlam alanına sahiptir. Bunlardan mahrem bir fıkıh terimi olarak “kendileriyle evlenme yasağı olan belli derecede akrabaları” anlatırken, nâmahrem ise “aralarında evlenme yasağı bulunmayan kimseler” anlamında Farsça bir kelimedir.¹ Birebir anlamı ise “hareme ait olan” demektir. Haram, harem, ihram, muharrem gibi yakın anlamlı kelimelerle birlikte düşünüldüğünde kutsiyet, dokunulmazlık, yasak olma durumlarını anlatmaktadır. Dinî terimler evreninden olan bu iki kelimenin (mahrem-nâmahrem) ilk çağrışımı, cinsellik, cinsiyet, karı-kocalık gibi daha spesifik bir alanla ilgili gibi gözüксе de kişinin psikososyal, ahlâkî, hukûkî, ekonomik, örfî, vs. bütün özel alanını anlatması bakımından ilgili pek çok disiplinin de ortak kavramı hüviyetindedir. Farklı tonlarda ve keyfiyetlerde anlaşılma biçimleriyle birlikte tarihin hemen bütün kesitlerinde milletlerin farkındalıkları arasında mahremiyet anlayışları da vardır. Bu sebeple mahremiyet üzerinde konuşmak bütün bu ortak paydayı dikkate alan ve kadın erkek tüm bireyleri kapsayan bir perspektifi zorunlu kılmaktadır.

¹ Salim Ögüt, “Mahrem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 27:388-389.

Şüphesiz mahremiyetin en kıymetli hassasiyet sayıldığı sosyal düzlemlerden birisi de aile yuvalarıdır. Karı-koca rolleri dinî, hukukî, ekonomik, sosyal, kültürel pek çok altyapısının yanında kendine has karmaşık ve özel ilişki biçimlerini de kapsamaktadır. Deyim yerindeyse her aile özeldir ve kendine özgü şartlarla temayüz etmektedir. Bu sebeple eşler arasında mahremiyetin korunmasının aile bereketini artırmak kadar zafiyeti durumunda yıkıcı, yıpratıcı etkileri de kaçınılmazdır. Bugün mahkemelere düşen davalarda bozulan aile yuvalarının altında bu gerekçenin azımsanamayacak etkisi vardır. Ne var ki kentleşme oranlarının günden güne artması, tüketim çılgınlığının her ekonomik ve sosyokültürel çevreyi çemberine alması ve en mühimi internet kullanımı günümüz insanını değerleriyle mesafesi açılan, bireyselliğe doğru evrilen dünyasını en yakınlarına kapatırken onu hiç tanımadığı insanlarla hemhal eden bir noktaya getirmiştir. Bu dünyada artık kadınlarımızın evlerde bulunduğu özel alanlar anlamına gelen “harem”lerin iyiden iyiye kekremsileşen iğreti bir karşılığı vardır. Bir anlamda avlu, kapı, pencere, duvar, örtü gibi fizikî mekanların muhafazasını sağlayan araçlar bugün sanal kimliklerin seyahatleriyle fonksiyonlarını büyük ölçüde kaybetmişlerdir.² Sözüünü ettiğimiz konu sosyal medyanın kadınıyla erkeğini, gencini yaşlısını, hatta çocuk yaştaki bireyleri dahi kuşatan ve onlara “yeni bir dünya” vadeden önüne geçilemez cazibesinden başka bir şey değildir. Bu cazibeye kapılanların ise zarar gördüğü en temel alanlardan birisi de kişisel ve ailevî mahremiyetleridir.

Esasen mahremiyetin daralıp genişleyen anlam dünyasına müessiriyeti bakımından dinler, kültürler, hukuk ve yürüyen hayatın pek çok parametresi etkin olabilmektedir. Ancak hiçbirisi bugün teknolojik gelişmeler kadar dönüştürücü etkiye sahip olmamıştır. Bunun altında yatan sebep ise onun bigâne kalınamayan ve sorgulanamayan varlığı ve insanlara ulaşmadaki hızıdır. Bu konu başka bir başlıkta derinlemesine çalışılmayı hak ettiğinden biz burada yalnızca bu gerçeğin bazı neticelerine işaret edeceğiz. Bugün ısrarla üzerinde durulması gereken husus teşhir ve ifşa kültürünün yaygınlaşması olarak kendini göstermektedir. Daha çok sosyal medya paylaşımlarında ortaya çıkan bu durum kişisel verilerin güvenliğini zora sokarak onların pazarlanması, reklam aracı haline getirilmesi gibi sonuçlar vermektedir. Daha acısı ise bir kişi kendi özelini -meğer ki bu amaçlarla da olsa- paylaşırsa bu

2 Nazife Şişman, *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları* (Sunuş bölümü içinde), ed. Nazife Şişman (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 8.

sorun olarak görülmezken aynı malzemeyi bir başkasının paylaşması sorun olarak değerlendirilmektedir. Yani bir anlamda mesele yalnızca “paylaşırsam ben paylaşırım” noktasına gelmiş gözükmektedir. Fatma Barbarosoğlu’nun dikkat çeken temsiliyle söyleyecek olursak “ölümü bile performansa çeviren”³ bir gözü dönmürlükle insanımız imtihan olmaktadır.

İşin acı tarafı sosyal medyayla “sosyalleşen” insanımız bir paradoksu da beraberinde yaşıyor, o da şudur; bir yandan olabildiğince sosyalleşerek hakikatte yüzlerini dahi görmediği, belki de hiçbir zaman göremeyeceği, yerine göre dünyanın öbür ucundaki yüzlerce, binlerce insanların nerede olduğu, ne yaptığı, ne yiyip içtiği gibi detaylı paylaşımları merak ederken aynı insan hane halkına daha az zaman ayırmakta, hemen ulaşabileceği üst kat komşusunu merak etmemekte, onun ihtiyaçlarına kulak tıkamakta ve böylece yedi yirmi dört güvenli evinde “emniyetle” oturabilmektedir. Neticede sosyal medyadaki bu konforlu iletişim zahmetsiz, bedelsiz ve hemen şimdi netice alınan yapısıyla gerçek hayata fark atıp orda sosyalleşenleri hakiki çevresinden ya tamamen koparıyor ya da ona karşı duyarsızlaştırıyor. Bütün bu olup bitenler bizim için şu gerçeği ortaya çıkarmıştır: İnsanlar bugün dinin, yasanın, geleneğin büyük ölçüde sınırlarını belirlediği mahremiyet algısına müdahil olarak yeni bir mahremiyet sınırı daha belirlemiş, dilediği kişileri bu ağa dahil etmiş, dilediklerini de dışarıda bırakmıştır. Özel alan-kamusal alan tanımlamaları kamusal alanın lehine iyice genişlerken özel alanda yara alan aile kurumu sığınılacak “sıcak yuva” olma özelliğini şöhret ve bilinirliliğin bedeli olarak ödeme durumunda kalmıştır. Öyleyse sorulması gereken can alıcı soru şudur: mahremiyetten mahrumiyet mi, mahremiyetle istikâmet mi, aile nereye?

2. MAHREMİYETİN KEYFİYETİ VE ÖNEMİ

Mahremiyetin derûnî ve kişisel boyutu ile kamusal ve sosyal boyutunun iç içe birbirini destekleyen süreçleri vardır. Bu sebeple insanların ne sadece kendinden menkul bir anlayışı ne de yalnızca ötekine göre tanım bulan bir durum ifadesidir mahremiyet. Dinler, gelenekler ve hukuk sistemleri bu konuda kısmen ortak, kısmen de ayrıldıkları tanımlar yapmışlardır. İslâm dini insanın kendini tanıması, saygınlığını muhafaza etmesi ve diğer insanlarla ilişkilerini tanzim etmesi gibi hikmetlerle işin başından beri bu alanda insanı yalnız bırakmamıştır. Kelimenin kökenindeki “haram olma”

3 Fatma Barbarosoğlu, *Mutluluk Onay Belgesi* (İstanbul: Profil Kitap Yayınları, 2017), 77-89.

anlamı da zaten işe dinin doğrudan müdahalesi anlamına gelmektedir. Yoksa yalnızca kişilerin kendi başlarına kalabilme, istedikleri gibi düşünme ve davranma ve istedikleri kişilerle istedikleri yer ve zamanda ilişki kurabilme anlamında doğrudan onların uhdesindeki bir özel alan tanımlaması değildir. Allah Teâlâ'nın iki eliyle yarattığını ifade ettiği, ruhundan üflediği, ahsen-i takvîm diye tavsif ettiği, halife olarak yeryüzünü gönderdiği ve elçileriyle yol gösterdiği insana gösterilen özen şüphesiz onun için büyük bir onur ve şeref pâyesi anlamına gelecektir. Ne var ki her nimetin gereği olan mükellefiyet insan için de başlamış, üstelik onun davranışlarının zerre miktarla ölçüleceği söylenmiştir (el-Zilzâl, 99/7-8). Dolayısıyla insanın hem sahip olduğu izzet, hem de yüklendiği sorumluluk onun dokunulmazlık zırhını giymesini gerektirecektir. Tıpkı yeryüzünün en eski evi olan Beytül-atîk/Kâbe'nin dokunulmazlığı, "Harem" oluşu gibi (el-Hac, 22/29,33; el-Fetih, 48/27) insanın izzeti de mahremiyetle korunma altına alınmış, böylelikle kendine güveni de, insanların ona itimadı da sağlama alınmıştır. Hz. Peygamber'in ifadesiyle "elinden ve dilinden emniyette olunacak" insandır artık o.

Bugün çağdaş akademik literatürde benliğin inşası adına mahremiyetin önemi ayrıca kıymetli bulunmaktadır. Kişinin özerk oluşu, etrafındaki kimşelerle özgün ve anlamlı ilişkiler kurması, bu ilişkileri yakın veya mesafeli tutabilme, ortak çalışma ve üretime katkı sağlama gibi merkezi önem taşıyan bir dizi katma değer mahremiyetin inşasına bağlanmıştır. Bütün bu prosesler demokratik ve güçlü sosyal yapılara da destek verecektir. Ancak çalışmanın başında da ifade ettiğimiz gibi bugün çağdaş hayat bunun tam tersi hedefleri bireylere dayatmakta ve sınırları olabildiğince genişlemiş bir yaşam tarzını adına "özgürlük/özgünlük" diyerek onlara teklif etmektedir. Bunun idrakinde olarak meseleyi okuduğumuzda çareyi dönüp dolaşıp insanın bozulmamış doğasında, ona ilham edilen takvâ bilincinde, dinin hikmet ve rahmet eksenli öğütlerinde ve insanlığın ortak vicdan ve tecrübesinde bulmak mümkündür.

Üç büyük dinin yaratılış bahsinde belli nüanslarla birlikte anlatılan Âdem ve eşinin kıssası mahremiyetin fitrî-tabîî boyutuyla ilgili mühim detaylar taşımaktadır. İnsanın kendi benliğini idrak edişi, ötekini fark edişiyle eş zamanlıdır. Kıssaya göre Allah yarattığı ilk insan çiftine bütün nimetleri helal sayarken bir ağaca da yaklaşmamalarını emretmiştir. Âdem ve eşi yaratılışlarına yerleştirilmiş merak duygusunun da tahrikiyle, şeytana kanmış, ebedi olacakları vehmiyle yasak meyveyi yemişlerdir. İşte tam o anda "ayıp yerleri/sev'e" kendilerine açık olunca birbirlerine karşı mahcubiyetlerini hemen

yapraklarla örtünerek gidermeye çalışmışlardır (el-A'râf, 7/22; Tâhâi 20/121). Bu bildik kıssada insanın utanmasının ötekini fark ettiği anda olması ve avret yerine “sev’e” “ayıp yeri” denmesi çok manidardır. Nitekim insanın bedeninin örtülmesi Âdem’in çocuklarından birinin diğerini öldürdüğünde de konu edilmiş, Kâbil, öldürdüğü kardeşi Habil’in cesedini (sev’e) ne yapacağını şaşırınca yeri eşeleyen bir karga ile ona yol gösterilmiş ve o da yaptığından utanarak kardeşini yere gömmüştür. Değil midir ki insanın cesedi bile örtülme suretiyle bu ihtiram devam ettirilmektedir.⁴ Aradan geçen yüzyılların bu duyguyu örselese de utanma hissini tamamen yok edemeyeceği bir hakikattir. Öyle ki bu his kişinin bedeninin dokunulmazlığından başlayarak kutsal değerleri, ailesi, milliyeti, aidiyetleri, malı mülkü vs. bütün sahip olduklarına kadar uzanacaktır.

İnsanda fitraten bulunan utanma duygusunu destekleyici emir ve tavsiyelerin yanında onun dokunulmazlığını kıymetli sayan öğretiler ve buyruklar da vardır. Her şeyden önce insanın bu bilinç hali Yaraticısının gözetiminde olması ile ve onu çepeçevre kuşatması ile tahkim edilmiştir. “Göklerde ve yerde olanları Allah’ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O’dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O’dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir...” (el-Mücâdele, 58/7). Âyetin bu çarpıcı ifadesi insana mahremiyet bilincini kazandırmada derûnî bir destek vermektedir. “Gizlileri araştırmayın.” (el-Hucurât, 49/12), “Hakkında bilgin olmayan şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül bunların hepsi ondan sorumludur.” (el-İsrâ, 17/36) şeklinde buyrularak da bu fitrî duygunun insana düşen irade terbiyesi tarafı öne çıkarılmıştır. Kulak, göz ve kalbin sorumluluğunun ayrıca kıymetli bulunması klasik Kelam kültürümüzde insanın vahiy, duyular ve akıl yoluyla elde edilen bilgilerine yorulmuş ve insanın bilgi elde etme yollarının onun için ayrıca sorumluluklar doğuracağını altı çizilmiştir.⁵

Mahremiyetin insan tabiatının çok önemli bir bileşeni olmasının bir göstergesi de insanların onurlarının aşıldığı durumlarda utanç duy-

4 Kur’ân’da beden mahremiyetini anlatan çalışma için bk. Mustafa Şentürk, “Kur’ân’da Beden Mahremiyetini Konu Eden Temel Kavramlar”, *Din, Gelenek ve Ahlâk Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu* (Ordu, 27-29 Mart 2015), ed. Yavuz Ünal-Yusuf Bahri Gündoğdu-Şevket Pekdemir-Hasan Atsız (Ordu: ORİV Yayınları, 2016), 101-115.

5 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Mizan Yayınları, 2006), 8: 275.

maları ve yerine göre toplum içine çıkamamalarıdır. Örneğin dayak yeme, tacize veya tecavüze uğrama ya da küfür ve hakarete maruz kalma gibi ağır tecrübelerde mağdur olan tarafın utanç duyması bir yönüyle yadırganacak da bir durumdur. Zira asıl utanç duyması gereken o değil, bu aşağılık fiilleri işleyenlerdir. Fakat ne var ki bu üzücü hadiselerde bekli de daha çok mağdur olan taraf utanmakta ve hatta canına kıyarak bu “utanç”tan kurtulmayı bile seçebilmektedir. Bunun nedeni şüphesiz insanın bizzat kendi varlığına karşı duyduğu utancın dışı yansımından başka bir şey değildir. İnsan adeta kendi öz benliğinden utanmaktadır. Layık olmadığı bu muameleden onu koruyamadığının utancıdır bu. Dolayısıyla utanma, her zaman utanılacak bir durumu da gerektirmemektedir. Aynı şekilde insanın iç dünyasının faş edilmesi de onda benzer bir tepkiye sebep olabilir. Utanmanın vakar, onur ve haysiyetin inşasındaki bu rolü devre dışı kaldığında artık insanın kendini taşıması çok zordur. İş burada da kalmayacak; sınır tanıma, kontrollü olma, başkasının hukukunu gözetme gibi temel insanî değerlerden nasibini de kaybedecektir. İşte bu “utanmaz” yüzlere Hz. Peygamber’in ihtarı hatırlatılabilir: “Utanmıyorsan dilediğini yap” (Buhârî, “Enbiyâ”, 54).

Bu çok yönlü mahremiyet anlayışının altında biraz da İslâm’ın insanın bedeni de dahil tüm sahip olduklarının aslında sahibi değil, emanetçisi olması ilkesi vardır. Mülkün hakiki sahibi Allah’tır.⁶ Allah’ın esması, sıfatları ve filleri tam yetkinlik taşır. Bu sebeple O; “noksan sıfatlardan uzak, kâmil sıfatlarla muttasıftır” şeklinde tavsif edilir. İnsan ise kendi bedenine bile esasta sahip değildir. Bu sebeple bir emanetçinin hassasiyeti ve özenini taşımalıdır. Ne var ki kökü Batı aydınlanmasına dayanan yaklaşık üç yüz yıllık periyotta köprünün altından çok sular akmış ve insan, bedeni dahil her şeyi kendi mülkü olarak göreceği egosu şişkin bir varlığa dönüşmüştür. Geline bu noktada bireyler bedenleri üzerinde sınırsız tasarruf hakkına sahip oldukları gibi elde ettiklerinin “hak edeni ve maliki” sıfatını da kendi uhdelerine almışlardır. İşte bu paradigma değişikliği mahremiyetin algılanış biçimini yapısal değişikliğe uğratabilme kudretindedir ve öyle de olmuştur. Bize düşen ise burada durup düşünme ve kaybettiklerimizi kazanma yolunda silkelene ve adım atmadır.

⁶ “Mutlak hükümlerlik(mülk) elinde olan Allah yüceler yücesidir ve O’nun her şeye gücü yeter.” (el-Mülk, 67/1).

3. AİLEDE MAHREMİYETİN KEYFİYETİ VE ÖNEMİ

Aile kelimesi aidiyet duyma, itimat etme, yakınlaşma gibi bu ilişkiyi en temel dinamikleriyle anlatan bir anlam dünyasına sahiptir.⁷ İslâm'dan önceki dinlerde ve kültürlerde toplumsal dokunun sağlamlığı, dinin ve örfün yaşanması, neslin devamının temini gibi ortak sebeplerle aile çok önemli bir kurum olarak dikkat çekmektedir. Aile kurumunun mukavemetinde din, örf ve hukuk etkin bir konuma sahiptir. Örneğin Yahudilikte ve Hristiyanlıkta ailenin sosyal yapısından ziyade dinî yapısı baskındır. Yahudilikte tıpkı İbrahim, İshak ve Ya'kub ailelerinde olduğu gibi geleneksel ibadet babanın himayesinde aile içinde icra edilir (Tekvin 12/7; 13/18 vd.). Bu manevî misyon sebebiyle bekâr kalmanın büyük günah sayıldığı gibi aile bağlarını kesen kimsenin de atalarının himayesinden mahrum olacağına inanılır. Ancak gerekli hallerde Yahudilikte boşanmaya ruhsat verilmiştir (Tesniye 24/1). Hristiyanlığa gelince; Hz. İsa'ya göre aile fertleri arasındaki ilişki Allah ile insan arasındaki ilişki mesabesindedir, hatta bu ilişkinin aynası konumunda olup onun rûhî-manevî alanda gelişmesine katkı sunmaktadır. Hristiyan karı-koca adeta ayrılmaları mümkün olmayan tek bir beden gibi addedilmiş, bu sebeple boşanıp başkasıyla evlenen eş zina yapıyor sayılmıştır (Markos: 10/8-12; Matta 19/9; Luka 16/18). Her iki dinde de erkeğin güçlü konumu yaratılış kıssasına göre Âdem'in yasak meyveyi yemesindeki müessiriyeti sebebiyle kadına rağmen sahip olduğu bir haktır.

İslâm dininde doğrudan emredilmese de insanın fitrî ihtiyaçlarının temini, temiz nesillerin devamı ve sağlam toplumsal yapıların tesisi gibi zorunlu süreçlerin bir gereği olarak aile olmak kuvvetle tavsiye edilmiş, peygamberlerin uygulamalarıyla da desteklenmiştir. İlk insan çiftinin karı-koca olması aslında insanlığın hikâyesini aile bağlamı anlamayı gerektirmektedir. İnsanın kendisini tanıdığı ve inşa ettiği, huzur ve sekînet bulduğu, hayatın güzelliklerini de mihnet ve sıkıntılarını da deneyimlediği en etkin düzlemdir aile ortamları. Çocukların çok yönlü gelişimlerinde ailenin olumlu/olumsuz izleri bugün psikolog ve pedagogları ciddi araştırmalara sevk etmektedir. Bu itibarla denilebilir ki bir insana dünyada bahşedilen en mühim nimetlerden başında içinde doğduğu aile yapısı gelir. Nitekim Hz. Âdem'in eşinin yaratılışı anlatılırken bu kıymetli gerekçe açıklanmıştır: *"İçinizden kendisiyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi Allah'ın*

7 Râgıb el-İsfahânî, "av1", *Müfredâtü el-fâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1430/2009), 597.

varlık delillerindendir.” (er-Rûm, 30/21). Allah Teâlâ’nın kendi zâtına delil saydığı gökler, yer ve bunların arasında yayılıp var edilen canlılar, şimşek, yağmur ve rüzgârlar, en nihayet insanın yaratılışı gibi kevnî ve kozmolojik olayların yanında eşler arasında peyda edilen bu sevgi ve rahmet bağı çok manidardır.⁸ Müfessirler iki ayrı insanın farklı hayat tecrübelerinden sonra hayatlarını birleştirmelerinin hiç kolay olmadığını, bunun ancak Allah’ın rahmet ve meveddetinin bir sonucu olduğunu söylemeleri buradan kaynaklanmaktadır.⁹ Zira bu insan çiftleri yerine göre anne-babalarına yapmadıkları fedakârlıkları birbirlerine yapabilmektedirler. Dolayısıyla karı kocanın arasında tesis edilen muhkem bağ adeta yerin, göğün yaratılışı gibi hayret ve şaşkınlık veren bir delil olarak sunulmuştur.

Ailenin sağlam bir temelde başlaması için gereken meveddet, rahmet ve velâyet bağları aslında işi baştan sağlama almanın da hedeflendiğini bize gösteriyor. Zira bu sağlam bağın oluşturulmasında iş sadece insana bırakılmamıştır. Bu bağlar ilâhî rahmetin semereleridir. “Özünde insanın nefsi hoşlanmasa da, zor da bulsa o, kula faydalar ve hayırlar ulaştırmayı gerektiren bir sıfattır. İşte bu gerçek bir rahmettir.”¹⁰ Yüce dinimiz açısından ailenin bu kadar önemli bir düzlem olarak görülmesi ilahî nusretin baştan verilmesini gerektirmiştir. Nikâh bağının misâkun gâlib/güçlü sözleşme (en-Nisâ 4/21), antlaşma olarak tarif edilmesi bu mukavemeti ömür oldukça korumayı baştan salık vermektedir. Meveddet ve rahmet karşılıklı anlayışı, sevgiyi ve sadakati güçlendirecek, velâyet ise birbirini temsil, dayanışma, yol gösterme ve diğerinin yokluğunda onun hukukunu koruma gibi çok yönlü destek sağlayacaktır.

İslâm hukûkunda hak ve sorumluluklarla sınırları belirlenmiş bir çeşit akit kabul edilen nikâh; şahitler huzurunda akdedilmesi, akdin ilân edilmesi, evlenen çiftlerin aileleri arasında oluşturulan akrabalık ilişkisi ve sıra ailenin çok yönlü bir fonksiyon alanı olduğunu göstermektedir. Çeşitli gelenek ve an’anelerle de zenginleştirilen nikâh bağı bu tanımla bitirildiğinde dahi mahrem/nâmahrem tanımlamaları gereği tamamen sonlanmayan bir akit olma özelliğindedir. Aile olmanın özel ve karmaşık pek çok boyutu sebe-

8 İlgili âyetler için bk. er-Rûm, 30/24-25, 46; eş-Şûrâ, 42/32.

9 Elmalî Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 1935), 6: 3811-3812.

10 İbn. Kayyim el-Cevziyye, *İğâsetü’l-lehfân min mesâyidi’ş-şeytan*, haz. Muhammed Seyyid Keylânî (Kahire: b.y., 1381/1961), 2: 170-171.

biyle eşler ayrılrsa bile artık onlar birbirleri için dışarıdaki herhangi bir kişi olmayacaklardır. Bu özel ilişkinin hemen bütün detaylarında mahremiyetin izleri sürülebilmektedir. Örneğin evlilik birlikteliği akdedilirken kadına verilen ve bir çeşit mâlî güvence anlamına gelen mehir kadının saygınlığına ve mahremiyetine zarar vermeyecek ifadelerle açıklanmıştır. Konu ile ilgili âyetler onun gönül hoşluğuyla verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (en-Nisâ, 4/4). Âyette geçen “nihle” ifadesi “gönül hoşluğu, gönül rızası” anlamına gelmektedir.¹¹ Yani zaten kadınların bir hakkı olan bu durum zorla değil, rıza ile ve nezaketle yapılmalıdır. Mehir evlilikte ülfeti, samimiyeti ve güveni temin etmede yardımcı olsun diye erkeğin karısına bir çeşit hediye takdimi olarak da değerlendirilebilir. Zira nikâhtan sonra zıfâf olmadan ayrılan çiftlerde -şayet başta mehir belirlenmişse- kadına bunun yarısının verilmesi, belirlenmemişse de samimi bir hediye verilmesinin tavsiye edilmesi buna yorulmaktadır (el-Bakara, 2/236).¹² Mehir vermenin gayesi bu olunca ayrılırken koca tarafından talep edilmemesi de anlaşılabilir bir durumdur: “*Vaktiyle siz birbirinizle haşır neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız?*” (en-Nisâ, 4/21). Bu latif ve ahlâkî tavsiye aile olmanın önemi kadar ailede kadına verilen ehemmiyetin de onun saygınlığının da ifadesi anlamına gelecektir.

Kur’ân-ı Kerîm’de konu ile ilgili dikkat çeken bir teşbih de karı kocanın birbirlerinin elbisesi (libâs) olduğu şeklindeki istiâredir (el-Bakara, 2/187). Libâs kelimesi aile olmanın gereğini ihsas ettiren pek çok anlam alanıyla dikkati çekmektedir. Birbirinde huzur ve sukûn bulma,¹³ işlerin birbirine karışması, iç içe girmesi,¹⁴ bir şeyi bir başka şey ile örtme¹⁵ gibi anlamlardır bunlar. Kelimenin âyete verdiği manâ ile ilgili olarak ise; helâl olmayan şeylerde eşlerin adeta birbirlerine perde olmaları ve karşılıklı iffetlerini korumaları şeklinde anlaşılmıştır.¹⁶ Bir anlamda mahremiyetlerini karşılıklı olarak güçlendirdikleri ifade edilmektedir. Elbisenin aslında ihtiyaç gidermek kadar güzel göstermek, süslemek gibi bir görevi de vardır. Eşler sevgi ve hakkaniyet içerisinde

11 İsfahânî, “nhl”, *Müfredât*, 795.

12 Mâtürîdî, *Tevlâtü’l-Kur’ân*, 2: 48-49,108.

13 İbn Manzûr, “lbs”, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: b.y.,1990), 6:203.

14 İbn Fâris, “lbs”, *Mu’cemu mekâysu’l-luğa*, thk. A. Muhammed Harun (Beyrut: Darü’l-fıkr, ts.), 5: 230.

15 Zemahşerî, “lbs”, *Esâsü’l-belâğa*, thk. Muhammed Basil Beyrut Uyûnü’s-Sûd (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-mısriyye, 1419/1998), 2:156.

16 Mâtürîdî, *Tevlât*, 1: 364.

kurdıkları aile birlikteliğiyle huzurla ve saadetle güzelleşeceklerdir. Bugün değerli pek çok psikolog evlilik ve aile başarısı gösteremeyenlerin hayattaki diğer başarılarının tadını çıkaramadıkları tespitinde bulunmaktadır.¹⁷

Temeli bu şekilde güçlendirilmiş aile yuvalarının bir çeşit riyaseti denilebilecek görev babaya verilmiştir. Kur'an'ın "kavvam" olarak tarif ettiği erkekler bu sıfatı kadınlar için para harcadıkları için almışlardır.¹⁸ Bir çeşit görev tanımı olan bu durumun bugün polemik konusu yapılması anlamlı değildir. Evi geçindirme görevinin paylaşılması veya kadına geçmesi durumlarında meseleye farklı bakmak da mümkündür. Burada önemli olan husus ailenin belli bir hiyerarşi gerektirdiği, bunun da belli bir düzeni sağlamaya matuf olduğudur. Zira nizâ bu rahmet otağı kurbiyete halel getirmemelidir. Erkeğe kavvamlık rolü verilmesi yanında kadının da ailede sıra oluşturma kabiliyeti ayrı bir önemi haizdir. Hatta denilebilir ki kadının bu yapıcı ve telif edici özelliği olmasa evin geçiminin mâlî yönden garanti altına alınması tek başına yuvaların selametine yetmeyecektir. Neticede hangi görevin daha üstün olduğu, ya da kimin katma değerinin daha fazla olduğu anlamlı değildir. Cinsiyet rollerinin birbirine epeyce yaklaştığı, kentleşmenin ve ekonomik koşulların doğurduğu zorunlu süreçler günümüzde kavvamlığı kadın ve erkek arasında ortak payda yapma eşiğine getirmiştir.

Hayatın genel akışı içinde aile hayatlarının her zaman ideal seyirde yürümediği de bir vâkıâdır. Bu sebeple Kur'an'da aile içi problemler baş gösterdiğinde yol gösterilmiş, deyim yerindeyse işin halline yardım edilmek istenmiştir. Kadının "nüşûz"u olarak tarif edilen sıkıntılı durumlarda kavvam sıfatıyla kocanın çözüm araması tavsiye edilir. Kadın ise yollar tükendiğinde hakeme başvurarak -gerekliyorsa- evliliğini bitirebilecektir. Burada mahremiyet adına çok önemli bir detay vardır. O da Kur'an'ın aile içi sorunları içerde çözmeye yönelik teşviki ve yönlendirmesidir. Bugün ne acıdır ki âyetin asıl vermek istediği mesaj bir yana bırakılarak konu "fadribûhunne" bağlamında bir yere kilitlenip ilâhî mesajın hikmeti berhevâ edilmek istenmektedir. Resmi rakamlara göre ülkemizde şiddete uğrayan kadınların ¼ lere kadar düşmesinin de basıncıyla yetkin olan olmayan her kafadan bir ses

¹⁷ Psikolog Doğan Cüceloğlu "Aile İçi İletişim" konulu bir seminerinde bu cümleyi kullanmıştır.

¹⁸ "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi (kavvam) ve koruyucusudur..." (en-Nisâ, 4/34).

çıkılmaktadır. Ama bilinmelidir ki aynı resmî rakamlar eşine şiddet uygulayan erkeklerin bu menfur davranışları doğrudan dinin ya da bu âyetin algılanış biçiminden kaynaklanmamakta, psikolojik, ekonomik, ailevî, örfî vs. çeşitli gerekçelerden neş’et etmektedir. Konumuzla ilgili kısma dönecek olursak Nisâ Sûresi’nin ilgili âyeti çerçevesinde asıl mesaj aile içi anlaşmazlıkların çözüm yerinin aile olduğu gerçeğidir. Her ailenin kendine özgü şartları da hesaba katılırsa aranacak çözümün gizliliği ve kendine özel oluşu bir o kadar kıymetli olacaktır. Mezhep kurucumuz Mâtürîdî anlaşmazlık durumunda devlet başkanının dahi yetkin olmadığını, karşılıklı tayin edilecek hakemin de karı kocanın rızası dahilinde sınırlı bir yetkiye sahip olacağını belirtmiştir.¹⁹ Bu nezih yaklaşım evdeki çocuklara örneklik açısından da lüzumlu görül-müştür. Neticede evin içinde çözülmemeyen meseleler dışarıya yansırken daha sonra eşler barışsa da dışarıda devam eden söylenti ve dedikodular meseleyi bir türlü bitirmeyecektir.

Evliliğin meşrû sebeplerle nihayatlendirilmesine gelince esasen bu durum sevilmeyen, istenmeyen helâl olarak tarif edilmiş (Ebû Dâvûd, “Talâk”, 3). ancak başka çaresi kalmayan evliliklerin taraflara zarar vermemesi için bir çıkış yolu olarak boşanmaya ruhsat verilmiştir. Mesela bk. (el-Bakara, 2/228-232, 236-237, 241; et-Talâk, 65/1-2; Buhârî, “Talâk”, 1-4). Bu sürecin doğru yönetilmesi iki taraf için ve varsa çocuklar için de çok mühimdir. Nikâh bağının ortadan kalkması sılayı tamamen bitirmediğinden ayrılan eşlerin hukuku belli oranda devam etmektedir. Yine belli oranda evlenme yasakları ve süt emzirmeden doğan sıhriyet bağı da burada hatırlanabilir. Kur’ân’da ayrılan çiftlerin bu süreçten müteessir olmamaları için teselli eden ifadeleri vardır. Bu ifade ayrıca her iki insanın ayrı ayrı onurunu değerli bulmaktadır. “Eğer karı koca ayrılırlarsa Allah bol rızkından onların ihtiyaçlarını giderir. Allah’ın lütfu geniştir, hikmeti sonsuzdur.” (en-Nisâ, 4/130). Bugün aile kurmayı bile birtakım çıkar ilişkileri çerçevesinde anlayan kimi çevrelerin işin başında ekonomik beklentilerle birbirini yorduğuna, ayrılınca da nafaka meselesi üzerinden bu yıpratmanın devam ettiğine şahit olmayanımız yok gibidir. İşte bu âyet rızkın insanın tekelinde olmadığını baştan hatırlatmaktadır. Oysa ki daha önce paylaştığımız erkeklerin aile geçimini sağlamalarını tavsiye eden ve onlara “kavvam” diyen de bu ilâhî öğretilerdir. Her iki âyet birlikte mütalaa edildiğinde ortaya çıkan hikmet şudur: Aile geçimini sağlamada etkin taraf erkek olsa da asıl rızkı veren Allah’tır. Öyleyse birbirinizi rızık için tercih

¹⁹ Mâtürîdî, *Tevlât*, 3:210-211.

etmeyin, eşinizden ayrılırsanız da asıl hâminizin mülkün sahibi olan Allah Teâlâ olduğunu hatırlayın. İşte kadına da erkeğe de öz saygılarını korumaları yolunda çok önemli bir destek de bu bağlamda verilmiştir.

Kur'an'ı Kerim insanlığa örnek ailelerin yanında lanet ve ibretle anılacak ailelerden de bahsetmektedir. Peygamberlerin hemen tamamı aile kurmuşlardır. Bu aileler zaman zaman onların en büyük dayanağı olarak nebevî mücadelelerin birer parçası iken, zaman zaman da peygamberler için bizzat imtihan vesilesi olmuşlardır. Kur'an'da Hz. Peygamber'in aile hayatından bahseden bazı sûrelerde her iki detaya dair örnekler bulmak mümkündür. Hz. Âdem ve eşi, Hz. İbrahim'in eşleri, Hz. Nuh'un ve Lût'un karısı, Hz. Eyyûb'un karısı, Hz. Meryem'in anne-babası (Âl-i İmrân), Hz. Peygamber'in eşleri insanlığa hem ibret hem de örneklik sunan farklı aile modelleridir. Aslında peygamberlerin aile kurmaları, evlat ve torun sahibi olmaları ve tüm akrabalık ilişkileri onların getirdiği yüce mesajların doğrudan uygulandığı ortamlar olmuştur. Hatta Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman ve Hz. Peygamber'in çok ešli olduğu bilinmektedir. Bu durumu bir çeşit taaccüb ve tahkir sebebi sayan kimi çevrelere Kur'an mühim bir cevap vermektedir: "Andolsun senden önce de peygamberler göndermiş, onlara da eş ve çocuklar vermiştik..." (er-Ra'd 13/38). Peygamberlerin Allah'ın elçiliği gibi sıkıntı, mücadele ve zorluklarla dolu bir sorumluluğa birden çok kadın ve çocukları da eklemek elbette yalnızca onların özel tercihleri ile veya -hâşâ-nefsânî temelde anlaşılamaz. Onların aile mahremiyeti ve saygınlığı adına gösterdikleri hassasiyet peygamber kişiliklerinin de bir parçası olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'in Kur'an'da özel hayatına dair anlatılan bazı konular işte bu hakikati doğrudan bizlere göstermektedir (en-Nûr, 24/11-20; el-Ahzâb, 33/28, 37-38; et-Tahrîm, 66/1-5) Ümmü-hâtü'l-müminîn olan annelerimizle ilgili bu detaylara girmeksizin şunun altını çizmeliyiz; Yüce Peygamberimiz eşleri arasında kimi zaman latife ile kimi zaman öğüt ve nasihat ile kimi zaman da kısmen kırılıp gönül koyarak insaflı ve adil bir eş olduğunu her durumda göstermiştir. Hz. Âişe'ye iftira edildiğinde bu durumdan etkilense de bunu onu incitecek şekilde hissettirmemiş, Hz. Hafsâ'nın celâlli halinde ona mukabelede bulunmamış, Hz. Safiyye'yi yerine göre diğer eşlerine karşı kollamıştır. Bu yaşananların eşsiz nebevî örneklikler olduğu kadar aile hayatının her zaman ideal seyirde gidemeyebileceğinin de hatırlatılması demektir.

Hz. Peygamber'in meşhur Veda Hutbesi'nde verdiği son mesajlar arasında kadınlara dikkat çektiği, erkeklerin onları Allah'ın emaneti olarak

aldıkları ifade edilir. Emanet tanımlaması modern dünyanın kadın ve erkek ilişkisinin dili değildir elbet. Hatta yerine göre kadını erkekle eşit görmeyen onu erkeğin “insafına” bırakan bir yaklaşım gibi de anlaşılmaktadır. Peki gerçekten durum böyle midir ve kastedilen bu mudur? Hz. Peygamber eşleriyle hukuku açısından da üsve-i hasene/en güzel örnektir. “Sizin en hayırlınız hanımı için en hayırlı olanınızdır, ben hanımları hakkında en hayırlı olan biriyim” (İbni Mâce, “Nikâh”, 50; Tirmizî, “Menâkıb”, 63). “Müminlerin iman yönünden en güzel olanı ahlakı en güzel olan ve hanımına zarif davranandır.” (Ebû Dâvud, “Sünen”, 15; Tirmizî, “İmân”, 6) buyuran da odur. Bu güzel ifadelerin arkasında yatan “emanet” anlayışıdır. Emanet ise size ait olmayan ve bu sebeple olduğu gibi korumak ve kollamakla görevli olduğunuz kişi, şey veya durum demektir. Dolayısıyla emanete karşı kendi mahremiyeti çerçevesinde onu kollamak, sırrını saklamak ve saygı duymak birincil vazife olarak anlaşılmalıdır.

SONUÇ

Günümüzde aileyi tehdit eden en önemli konulardan birisi de aile mahremiyetinin zarar görmesidir. Konuya dikkat çekmek için hazırladığımız bu çalışmada aşağıdaki neticelere ulaştık.

1. Modern hayatın insanlara dayattığı yaşam biçiminden olumsuz etkilenen en önemli toplumsal kurumlardan birisi de ailenin mahremiyeti ve nezahetidir.
2. Mahremiyetin biri insanın öz saygısı anlamında ferdî, diğeri onun insanlarla hukukunda ortaya çıkan özel alanı anlamında iki boyutu vardır.
3. Mahremiyetin tanım ve muhtevasında hukuk sistemleri, örf ve adetler, dinler ve gelenekler etkindir.
4. İslâm dini de bu alanı yalnızca insanın kendi uhdesinde olan bir keyfiyet olarak tanımlamamış ona bu konuda yol gösterici öğüt ve emirler vermiş, yerine göre belli kısıtlamalar getirmiştir. Nitekim kelimenin etimolojisinde bu anlamlar vardır.
5. Mahremiyetin aileye desteği kadar ihlalinde ciddi zararları olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Aile yuvalarının yıkılmasındaki müessir sebepler arasında mahremiyetin korunmaması başat bir etkindir, ülkemizde de dünyada da her gün bunun sayısız örnekleri yaşanmaktadır.
6. İslâm'da insanın mahremiyet hassasiyeti tabîi ve fitrî temelde anlaşılmakta, her iki cinsiyeti de câmi bir keyfiyette tanımlanmaktadır. İmtihan

için yaratılan insan bütün çeldiricilere karşı da uyarıcı ve izzetini destekleyici öğütler vermiştir. Buna göre insanın kıymeti en temelde kendi öz varlığında-
dır. Ötekine göre aldığı pozisyonlar bunun üzerine eklenen olumlu olumsuz
değerlendirmeler olarak görülmelidir.

7. Mahremiyetin toplumsal boyutta ortaya çıkan tarafında özellikle
aile mahremiyeti üzerinde özenle durulmuştur. Nikâhın tanımından ku-
ruluş şartlarına kadar bütün süreçler mahremiyete verilen değer ekseninde
yürümektedir.

8. Kadınlara emanet tanımlaması, eşlerin birbirlerine libâs oluşu, mehir,
ailede riyâset ve hatta boşanma süreci bu çerçevede okunmalıdır.

9. İslâm'da sıhriyet ve süt emzirmeden doğan sıra gereği aile mahremi-
yetinin bitmeyen bir süreç olduğu unutulmamalıdır.

10. Bütün bu örnekler insanın hem öz benliğinin ihkâmı, hem de ötekiyle
hukukunda başucu öğütlerdir. Nitekim peygamberlerin aile kurmuş olması
ve bu ailelerin inanç ve davranış boyutunda yaşadıkları tecrübeler hayatla
bire bir uyumlu ve hakiki örneklikler olarak temayüz etmiştir. Dolayısıyla
zamanlar üstü örneklik boyutu taşımakta ve yolumuzu aydınlatmaktadırlar.

11. Modern zamanların değişen tüm hayat şartları içinde değişmeyen
tek şey insanın fitrî yönüdür. Fıtrat takip edildiğinde mahremiyetin altyapısı
güçlenecek, Kur'ân'ın ve onun mümtaz elçilerinin davet ve örnekliği uygu-
landığında da kolay yol alınacaktır.

KAYNAKÇA

- Barbarosoğlu, Fatma. *Mutluluk Onay Belgesi*. İstanbul: Profil Kitap Yayınları, 2017.
- Cevziyye, İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân min mesâyidiş-şeytan*. haz. Muhammed Seyyid
Keylânî. 2 Cilt. Kahire: b.y., 1381/1961.
- İbn Fâris. "İbs", *Mu'cemu mekâyisü'l-luğa*. thk. A. Muhammed Harun. 6 Cilt. Beyrut:
Darü'l-fıkr, ts.
- İbn Manzûr. "İbs". *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: b.y., 1990.
- İsfahânî, Râgıb. "avl". *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. 1: 597.
Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1430/2009.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Tevîlâtü'l-Kur'ân*. Ed. Yusuf
Şevki Yavuz. 18 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınları, 2006.

Öğüt, Salim. “Mahrem”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları, 1991.

Şentürk, Mustafa. “Kur’ân’da Beden Mahremiyetini Konu Eden Temel Kavramlar”. *Din, Gelenek ve Ahlâk Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu (Ordu, 27-29 Mart 2015)*. ed. Yavuz Ünal-Yusuf Bahri Gündoğdu-Şevket Pekdemir-Hasan Atsız. 101-115. Ordu: ORİV Yayınları, 2016.

Şişman, Nazife. *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*. ed. Nazife Şişman. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.

Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 1935.

Zemahşerî. “İbs”. *Esâsü’l-belâğa*. thk. Muhammed Basil Beyrut Uyünû’s-Sûd. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-mısriyye, 1419/1998.

(Doç. Dr. Hülya Terzioğlu tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyorum Hülya Hanıma, önemli noktalara temas etti. Gerçekten bu “izzet” kavramı çerçevesinde söylediklerine aynen katılıyorum. Onun için, mesela fıkıh literatüründeki o kısımları gözden geçirelim dedim ya, en önemli hususlardan birisi bence o kavramlardır. O kullanılan kavramları, bir kuyumcu titizliğiyle yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor. Mesela “istibta” kavramı o kadar çirkin bir şekilde kullanılıyor ki, onlar bize yakışmıyor. O bakımdan son derece önemli buluyorum ben bunları.

Şimdi, ailenin rolleri değişti arkadaşlar ama ailenin fonksiyonları bana göre azaltılmadı, azaltılamaz da. Bilmiyorum, itiraz edebilirsiniz ama şartlar değişti, belki anne baba da çalışıyor, biz oraya bakarak roller azaldı diyoruz ama bana göre roller azalmadı rolleri değişti ama yeni roller, biraz daha yeni sorumluluklar getirdi ve bu rolleri dünkü bilgi ve becerilerle yerine getirmeleri imkânsız. Bunu bence fark etmemiz gerekiyor. Bilmiyorum arkadaşlar katılır mı? Şimdi, biz niye perişanız? Dünde kalmış bilgi ve becerilerle bugünün anne babalığını yapmaya çalışıyoruz. İşe yaramıyorlar. Bizim yepyeni bir annelik, babalık bilgi ve becerisine ihtiyacımız var. Hülya Hanım “desteklenmeli” diyor, çok katılıyorum. Değerli dostlarım, artık bana göre evlilik okullarını zorunlu hâle getirmek gerekiyor, ana baba okullarını zorunlu hâle getirmek gerekiyor, bu eğitimleri öne çıkarmak gerekiyor. İşte, böyle kültürsüz, kişiliğini geliştirememiş, gerçekten sorun çözüme yeteneği gelişmemiş insanlar çaresizlikten katliam yapıyorlar. Birçok şeyi var.

Bir de bizim eğitim sistemi, insanın yetkinleşmesini sağlamıyor arkadaşlar yani diplomalı olsa ne olacak? Siz bir diplomat olun ama yetkinlik yok, insanî kalite yok. Onun için bizim eğitim sistemimizi de kökten değiştirmemiz gerekiyor, bu ezberci eğitim anlayışıyla bir yere gidemeyeceğiz.

Evet, ”bizim çözmemiz gerekiyor” konusuna katılıyorum. Ayetler ve sünnetten alacağımız ilkeler arkadaşlar, son derece genel ve soyut. ”Ve aşirihunne bil maruf.” Daha ne desin Kur’an? Bundan başka ne diyecek? Ama bunun altını nasıl dolduracağız, bunu nasıl açacağız? Ne demek yani muaşeretin marufla olması? Mesela bugün ben bunu gerçekleştirmek için neleri, nasıl yapmam gerekiyor? Bunların bilimsel bilgilerini üretmemiz gerekiyor değerli dostlar. Eğer biz bunların bilimsel bilgilerini üretemezsek, ”ve aşirihunne bil ma’ruf”u analiz edemiyoruz işte. Ezber, bir iki slogan atıp geçiyoruz.

Peki, ben çok teşekkür ediyorum.

Şimdi söz sizin.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Her şeyden evvel çok teşekkür ediyorum. Ben Emine Yalçinkaya, Osmaniye Müftülüğü Vaiziyim.

Sayın Hocam, çok yenilendiğimi söylemek istiyorum bu ilerlemiş yaşıma rağmen. Gençleri görünce kendimi biraz şey hissettim.

Sayın Hocam, uzunca bir zamandır, on yedi yıla yakındır müftülük personeli olarak çalışıyorum. Şunu gözlemledim: En son hocamın söylediği cümle üzerinden devam etmek istiyorum. ”İçeriden bir şeyler mi yapmalı” dediniz ya Sayın Hocam, destek. Ailenin şu anda modernite ile geleneksellik arasına sıkışıp kalmış olduğunu gözlemliyorum. Her gün bize onlarca telefon geliyor, özelime de geliyor, mesajlar da geliyor. Sayın Hocam sosyal medyadan bahsettiler. Daha dün adam hanımını arıyor mesajla, diyor ki ”ben seni iki kere boşadım.” Yani adama bakar mısınız. Hanım da bize soruyor, ”Şimdi, iki kere boşadı, ne yapacağız?” Ben de dedim ki...

OTURUM BAŞKANI – Asıl önemli olan sizin ne dediğiniz.

EMİNE YALÇINKAYA (Osmaniye Müftülüğü Vaizi) – Benim memleketimde biraz beni dobra olarak bilirler, arkadaşşıma dedim ki ”Söyle o hanıma, ben orada olsaydım onun eşini bulur, onu benim müftülükteki gardaşlara onu iyi bir dövdürürdüm. Çünkü biz boşama mercii değiliz yani mahkemede yapsın o işi, telefon boşanma mekânı değildir. Böyle telefonla

boşama olmaz.” Böyle dedim ama o beni çok etkiledi. Kadıncağız, ne yapacağınızı şaşırmış. Biz onlara şunu söylüyoruz hocam: “Evinizi terk etmeyin, çocuklarınızı terk etmeyin, romantik takılıp yatağınızı terk etmeyin.” Biz bunları böyle derken, hocam dedi ya “Öldürülenlerin büyük oranı evinde öldürülüyor.” Biz hanımlara evinizi terk etmeyin diyoruz ama bu arada hanımı evde desteksiz bırakıyoruz. Eskiden babalar müdahildi, anneler müdahildi yani direkt tepeden değil de, alttan, hani yemeği pişirirken ocağın yanması gibi. Hani, Mevlana der ki: “Pilavın yavaş pişeni güzel olur.” Böyle ağır ağır onları ısıtırlardı evliliğe. Şimdi, üniversite okuyor, akademik çalışma yapıyor, bir sürü diplomaları ve titri var, şakkadanak kocaman evin içerisine iki kişiyi koyuyoruz. Yığınlarla insan ilk altı ay içerisinde boşanıyor denildi değil mi hocam? Yani bunun acısını yaşıyoruz. Şu anda biz sahaya dönük... Sayın Muhammet Şevki Hocam, bence geleneksellikten tatlı tatlı şeyleri tekrar toparlamamız gerekiyor diye inanıyorum acizane. Ne buyrulur bilmiyorum.

Kadın aile büroları olarak ben çok şaşkınım. 72 milletin yaşadığı bir ilde yaşıyorum. 230 bin nüfuslu bir ilin, 50 binden fazla Suriye göçmeni var. Çevre illerden müthiş derecede göç almışız. Mezhepler, aile yapıları, bölgesellikler bizi çok yoruyor.

OTURUM BAŞKANI – Çok dertlisiniz.

EMİNE YALÇINKAYA (Osmaniye Müftülüğü Vaizi) – Çok dertliyim. Sizin kadar konuşacağımı diye korkuyorum.

OTURUM BAŞKANI – Dertli olmanızı tebrik ediyorum, dertli olun, dertsiz olmayalım sakın.

EMİNE YALÇINKAYA (Osmaniye Müftülüğü Vaizi) – Şimdi ne yapalım? Bu geleneksellik ile modernitenin arasına bir ışık yakarsanız... Ben burada aydınlandığımı hissediyorum, onu ayrıca söyleyeyim, tekrar edeyim. Ama lütfen bize bir destek olursanız...

Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI – Ben teşekkür ediyorum.

Hocalarım not alsın, en sonunda hocalarıma da söz vereceğim.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Ben de Sayın Başkan, yönetiminize ve tebliğcilere teşekkür ederek başlamak istiyorum.

İki soru soracağım, birisi tebliği gereği Adnan Demircan Bey'e, diğeri de İlyas Bey'e. İlyas Bey'e aslında soru değil de biraz daha katkı isteyeceğim.

Evvla, Adnan Bey, tebliği cahiliye dönemindeki evlilik müessesesi, kadına verilen rol ve İslam'da değişenler. Güzel güzel de anlattı, maddeleştirdi, zihinimize de soktu sağ olsun. Ben aslında pek çoğunun kanaati ama kendisinin kişisel anlamda kanaatini bildiğim için de rahat söylüyorum, Hazret-i Aişe annemiz ile Peygamberimizin evliliği malumunuz onuncu yılda nişan, on üçüncü yılda da yani Medine'de de evlilik. Hazret-i Aişe annemizin evliliğinin en kabul gören rivayeti, yine Hazret-i Aişe annemizden gelen Buhari'nin naklettiği "Ben küçük bir çocuktum, salıncakta sallanıyordum –ya da bahçede oynuyordum- annem geldi, elimden tuttu, beni eve götürdü, temizledi, gitti kadınlara teslim etti, kadınlar üzerimi başımı düzelttiler, altı yaşındaydım, beni Peygamber'in odasına götürdüler, orada evlendiğimi anladım." diyor. Bu hadisi şerif ve bunun çerçevesinde, bu merkezde, bu temerküz noktası fotoğrafta benzer rivayetler var, sekiz – on tane var ama hepsinin özü böyle. Peki, önceki denilenlere göre, Hazret-i Ebubekir İslam'la beraber, kızına niye hiç söylemedi, seni evlendiriyoruz demedi? Peygamberimiz neden, daha hiç söylemeden dokuz yaşındaki bir çocukla böylece evlendi yani ne değişti? Buradaki değişikliği merak ediyorum anlattıklarınız çerçevesinde.

İlyas Bey de: Mersed bin Nebi Mersed'in evlenmesine Peygamberimiz engel oldu dediniz. Konuyu biraz daha açmanızı istirham ediyorum. Çünkü çok kapalı kaldı, söylediniz geçtiniz.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ederiz katkınız için.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Bugünkü program için çok teşekkür ederim. Ben Tekirdağ İl Vaizi Ayfer Kılıç.

Açıkçası ben bugün özellikle biraz daha çözüm odaklı şeyler bekliyordum. Elbette ki burada büyük bir emek var ama bizim de beklentilerimiz var. Çok basit görünmekle birlikte sevgi, güven, babanın rolü kavramlarının biraz daha açılmasını ve bugün sizin ifade ettiğiniz gibi Sayın Hocam, bu değişimi yakalayacak dili aileye nasıl yansıtacağız bunu görmek istiyordum.

Mesela sevgiden bahsediyoruz ama biz bu sevgiyi nasıl yansıtacağız, ne anlatacağız, ne anlaşılması gerekiyor? Güven nedir, bugün bundan ne

anlamalı ve bu nasıl taşınmalı? Eğer bunların üzerine biraz daha eğilirsek bizim için daha faydalı olacaktır.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Ben teşekkür ediyorum.

Yalnız, burada tabii ki bütün bilgiler verilemez, farkındalık oluşturmak bana göre yeter... Demin dedim ya, Ashab-ı Kehf'in durumuna benzetiyorum ben bugünkü hâlimizi çünkü hazırlıksız yakalandık bütün değişimlere, gafil avlandık. Elimizde var bilgi beceri, işe yaramıyor...

İKİNCİ OTURUM
KUR'AN PERSPEKTİFİNDEN
AİLE

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ali AKPINAR
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet
Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

22 KASIM 2019
(14.00 – 16.15)

OTURUM BAŞKANI PROF. DR. ALİ AKPINAR - ... “Sen ve eşin yerleşin ve cennette eğleşin” dedik diyor Rabbimiz. Tabii, o cennet tartışmalarını filan bir kenara bırakıyoruz ama temeli cennette atılan, peygamberlerin de içerisinde bulunmuş olduğu, dünyada da insanlığın varlığını sürdürmesi için olmazsa olmaz olan ve cennette de devam edecek olan “hum ve ezvacühüm fîy zılalîn alel eraiki müttekiun.” Başka ayetler de var biliyorsunuz. “Onlar cennette eşleriyle, zürriyetleriyle ağırlanacaklar” diyor mealen Yüce Rabb’imiz. Böyle bir kurumu konuşuyoruz.

Bizim kültürümüzde aile yuvası Allah’ın emri Peygambere’in kavliyle kurulur. Gerçekten Allah’ın emri var bu konuda, işte “ve enkuhule ya maminüm, enfigu ma gabelehum minen nisa”lar var. Gerçekten Peygamber (s.a.v.)’in sözleri var, fiilleri var, kavli var. Aslında Allah’ın emri Peygamber’in kavliyle cümlesi, ben müftülük yaptığım yıllarda, müftü nikâhı kıyarken de hep söylüyordum çiftlere, İslam ailesinin patenti diyordum, bu marka, bunu hiç unutmayın. Ama çok kullandığımız için “inşallah”, “maşallah”ları nasıl hiç etmişiz, çoğu zaman farkında olmadan kullanıyoruz. İşte, filmlerde falan “Allah’ın emri Peygamber’in kavliyle” laf olsun diye söylenen bir cümle hâline gelmiş. Hâlbuki aile yuvaları o cümlelerin ışığında kurulsa ve aile kurulduktan sonra Allah ve Resulünün ölçüleri doğrultusunda devam etse, hatta aile sonlandırıldığında bile -işte ölümle sonlanır ya da Allah’ın sevmediği helal olan boşanmayla sonlanır- Allah ve Resulünün ölçüleri uygulanırsa aslında problemlerin büyük bir kısmı gündeme bile gelmez. İnşallah bunları konuşacağız.

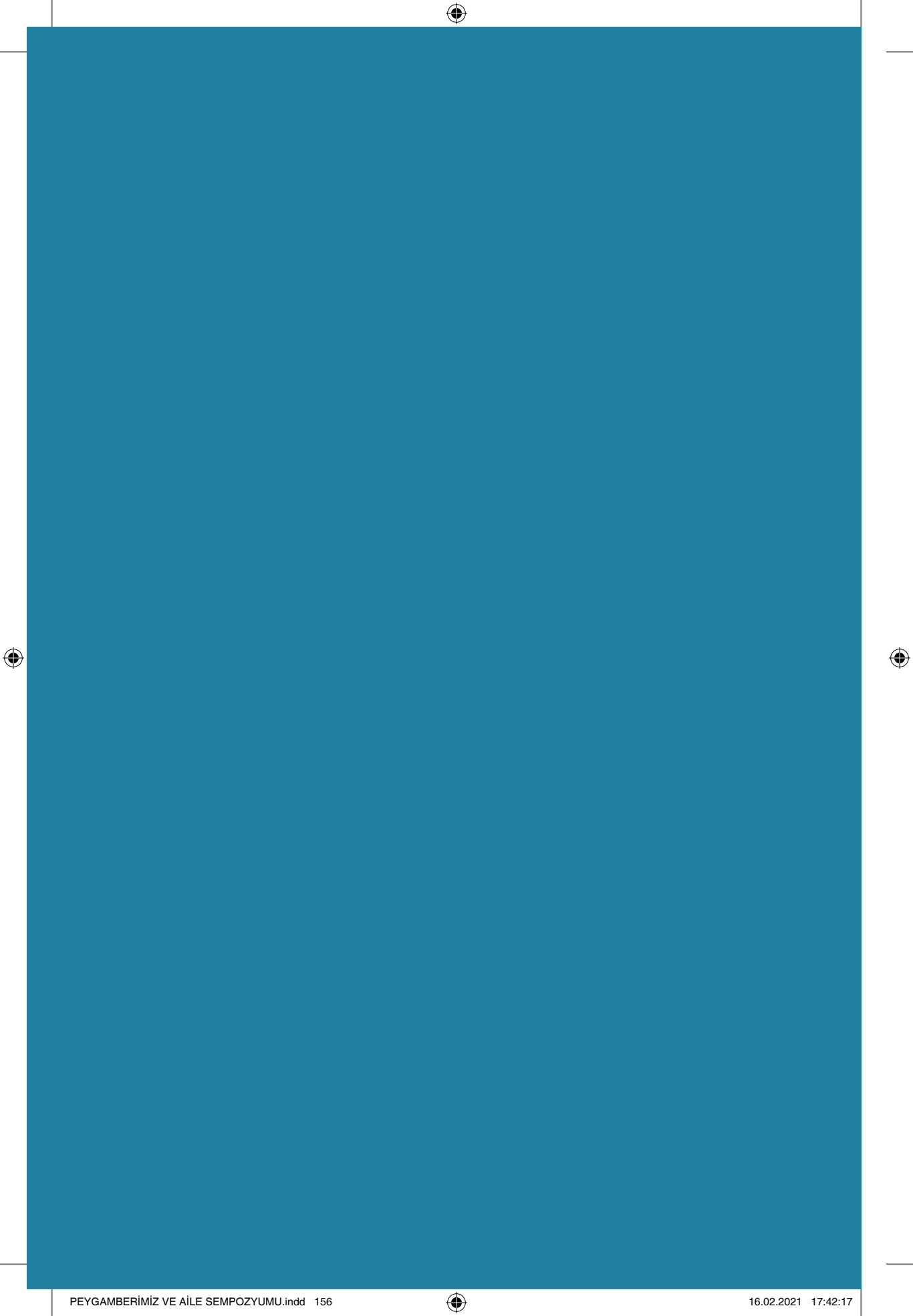
Tabii şundan da korkmamak lazım: Problem, insanın olduğu yerde olmazsa olmazdır. İnsan varsa problem vardır. Mesela Efendimiz’in aile hayatıyla ilgili ayetlere baktığınız zaman -belki hocalarımız temas edecekler- problemler var. Allah Resulü gibi en mükemmel, en donanımlı insanın kurduğu ailede problemler var, hatta Efendimiz bir ay kadar -ilâ vakasını hatırlayalım- eşlerinin evine uğramaz oluyor. Dolayısıyla, önemli olan problemlerin üstesinden gelmesini bilmek, problemlerle aileyi sürdürebilmek. Aileyi ayakta tutmak bir sanattır zaten. İşte o sanatın adamı olabilmek. Bunları inşallah konuşacağız, konuşmaya da devam edeceğiz.

Ben bu girişten sonra ilk sözü “Model Aile İnşasında Kur’an’ın Tanıtıldığı Olumsuz Aile Bireyleri ve Karakter Analizleri serlevhası altında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. İskender Şahin Hocam’a vermek istiyorum.

Şunu da söyleyeyim: Beş hocamız sunumlarını yaptıktan sonra inşallah müzakere fırsatımız olacak. Hangi hocamıza hangi soruyu yöneltmek istediğinizi de bildirerek sorularınızı en sonda, müzakere saatinde değerlendirelim, karşılıklı müzakere edelim inşallah.

Hocam süreniz yirmi dakika.

Buyurun efendim.

MODEL AİLE İNŞASINDA KUR'ÂN'IN TANITTIĞI OLUMSUZ AİLE BİREYLERİ VE KARAKTER ANALİZLERİ

Doç. Dr. İskender ŞAHİN*

Öz: Kur'ân-ı Kerim, olumlu karakterli aile bireylerinin yanında olumsuz karakterli bireyleri de tanıtmaktadır. Ahlâken ve îmânen sorunlu olan bu kimselerin tevhid temeli üzerine inşa edilen aileler içerisinde problem haline geldikleri bir realitedir. Bu minvalde Hz. Adem'in oğlu Kabil, Nuh'un oğlu ve eşi, Hz. Lut'un eşi, eşi mümine bir kadın olan Firavun, Hz. İbrahim'in babası, Hz. Yusuf'un kardeşleri, Mısır azizinin hanımı söz konusu kimliklerin sadece birkaç tanesidir. Aile içerisinde sorun meydana getiren bu kimliklerin statüleri tüm ailelerde mevcuttur. Bu itibarla model ailenin inşasında müspet kimlikleri tanımak ne kadar yapıcı ise menfi kimlikleri tanımak da en az o kadar yapıcıdır. Esasen bu durum mümin bireyi ve toplumu inşa sürecinde vahyin benimsediği bir metottur. Bu tebliğde model ailenin inşasında Kur'ân'da tanıtılan olumsuz aile bireyleri tanıtılmakta ve daha sonra bunların karakter analizleri yapılmaktadır. Bu sayede vahyin aileyi inşa aşamasında ne tür bir kimliğin bu süreçte yıkıcı ve engelleyici olduğu da tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Aile, Birey, Karakter, Analiz.

BAD-NATURE FAMILY MEMBERS MENTIONED IN QURAN WHILE BUILDING THE MODEL FAMILY AND THEIR CHARACTER ANALYSIS

Abstract: The Holy Quran talks about family members of unfavorable nature as well as the positive ones. It is a reality which these moral and immanently problematic individuals create problems in the families built on the basis of monotheism. Several exapmle from Quran of such figures can be identified as Adam's son Cain, Noah's son and wife, Lot's wife,

* İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı

Pharaoh who was the husband of a believer wife, Abraham's father, Joseph's brothers and the wife of Egyptian boss. The status of these identities, who create problems in the family, exists in all families. So, it is as constructive at least to recognize such bad-nature identities as constructive to recognize the positive ones while constructing the model family. In fact, this is the method adopted by the revelation in the process of building the believing individual and society. In this presentation, unfavourable family members mentioned in the Qur'an are introduced in the construction of the model family and their character analyzes are carried subsequently. In this way, it can be determined what kind of identity is destructive and preventive while the revelation builds the family.

Keywords: Quran, Family, Individual, Character Analyze.

GİRİŞ

Toplumun temel taşıını oluşturan aile, içerisinde madden ve manen sağlıklı, olgun ve yetkin bireylerin yetiştirildiği önemli bir kurumdur. Geçmişte oldukça güçlü bir yapıya sahip olduğu için aile, aynı zamanda Müslüman bireyin ve toplumun yükselmesinde ve gelişmesinde oldukça fazla katkılar sunmuş ve böylece İslam medeniyetinin yüzyıllarca sarsılmadan ve dimdik ayakta durmasını sağlamıştır. Günümüzde toplumun çekirdeğini oluşturan bu kurumun, kendisini meydana getiren bireyleri arasındaki manevi bağların giderek zayıflaması ve ilişkilerin sağlıklı bir zeminde yürümemesi, toplumu derinden etkilemekte ve gelecek kuşakların güvenli gelişim ortamları dolaylı bir şekilde yok olup gitmektedir.

Müslüman bir aile, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünneti üzerine inşa edildiği ölçüde sağlam ve kuvvetli olabilir. Bu çerçevede âyetlerde pek çok aile ve bireyleri bizlere tanıtılmaktadır. Özellikle peygamber aileleri burada zikredebileceğimiz en önemli modeller olarak takdim edilmektedir. Elbette model bir ailenin inşasında olumlu karaktere sahip bireylerin tanıtılması oldukça elzemdir. Çünkü söz konusu özellikleri taşıyan bireyler özü itibarıyla ulaşılmak istenen kimliklerdir ve bunlar Kur'an-ı Kerim'de önemli bir yer tutmaktadır.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim, bizlere olumlu karakterli aile bireylerinin yanında olumsuz karakterli bireyleri de tanıtmaktadır. Daha çok ahlak ve iman yönüyle sorunlu olan bu kimselerin, tevhid temeli üzerine inşa edilen aileler içerisinde problemlili kimlikler olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu

minvalde ilgili karakter yapısına sahip olan bireyler kadın veya erkek eşler, babalar, anneler, çocuklar ve kardeşlerden meydana gelmektedir. Hz. Nuh'un ve Hz. Lut'un hanımı, eşi mümine bir kadın olan Firavun, Hz. İbrahim'in babası, Hz. Nuh'un oğlu, Hz. Yusuf'un kardeşleri, Mısır azizinin hanımı, Hz. Peygamberin amcası, eşine zıhar yapan Evs b. Sâbit söz konusu kimliklerin sadece birkaç tanesidir. Aile içerisinde sorun meydana getiren bu kimliklerin statüleri tüm ailelerde mevcuttur. Bu itibarla model ailenin inşasında müspet kimlikleri tanımak ne kadar yapıcı ise menfi kimlikleri tanımak da en az o kadar yapıcıdır. Esasen bu durum mümin bireyi ve toplumu inşa sürecinde vahyin benimsediği bir metottur. Çünkü âyetlerde en az iman kadar küfür de tanıtılmakta ve böylece insanların hata yaptıkları takdirde kendilerini bekleyen oldukça yıkıcı sonuçlarla karşılaşmalarının önüne geçilmek hedeflenmektedir.

Tebliğimizde model ailenin inşasında Kur'ân-ı Kerim'de tanıtılan olumsuz aile bireylerini etrafıca tanıtmayı ve daha sonra bunların karakter analizlerini yapmayı hedeflemekteyiz. Bu sayede vahyin aileyi inşa aşamasında ne tür bir kimliğin bu süreçte yıkıcı ve engelleyici olduğunu da tespit etmiş olacağız. Fakat burada tüm olumsuz aile bireylerine temas etmemiz tebliğimizin sınırlarını aşacağı için bazılarını ister istemez dışarda bırakmak durumundayız. Üzerinde durduğumuz şahıslarla ilgili rivayetler ve onları tanıtmada sadedinde âyetlerde yer alan kavramlar da yeri geldikçe tahlil edilecektir. Araştırmamız neticesinde elde edeceğimiz sonuçların günümüzde hızlı bir şekilde yozlaşan ve çözülmenin eşiğine gelen aile kurumunun yeniden sağlıklı ve güçlü bir yapıya kavuşturulmasına yönelik önemli ipuçları vereceği kanaatini taşımaktayız.

1. OLUMSUZ KARDEŞ TİPOLOJİLERİ

Kardeşlik genel hatlarıyla yaradılış, din ve kan bağı yoluyla olmak üzere üç kategoride mütalaa edilebilir. Yaratılış bağı ile tüm insanlar, babaları Âdem ve anaları Havva olan bir aileye mensup olmaları hasebiyle birbirlerinin kardeşidirler. Kur'ân-ı Kerim'in insanların geneline “ey Âdemoğulları” şeklindeki hitabı vurguladığımız bu hususa işaret etmektedir.¹ Din bağı ile bütün Müslümanlar birbirlerinin kardeşidirler. Hucurât sûresinde bu hakikate “müminler ancak kardeşirler” şeklindeki âyetle dikkat çekilmektedir.²

1 el-A'râf, 7/19, 26, 27, 31, 35, 172; Yâsîn, 36/60.

2 el-Hucurât, 49/10.

Kan bağı ile aynı anne ve babadan meydana gelen çocuklar birbirlerinin kardeşidirler. Kimi zaman âyetlerde Hz. Musa ve Hz. Harun, Hz. Yusuf ve kardeşleri gibi bu türden kardeşliklere de temas edilmektedir.³ Burada daha çok kan bağı ile meydana gelen kardeşlerin menfi tutum içerisinde olanları üzerinde duracağız.

1.1. Hâbil'in Kardeşi Kâbil

Kur'ân-ı Kerim, isim vermeksizin Hz. Âdem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil'den bahsetmektedir. Her iki kardeş Allah'a kurban sunmuşlar, Allah Hâbil'in kurbanını kabul etmiş, fakat Kâbil'in kurbanını ise kabul etmemiştir. Bunun neticesinde Kâbil kardeşini kıskanmış böylece ona karşı iyiden iyiye düşmanlık beslemeye başlamıştır: "Onlara Âdem'in iki oğlunun kıssasını hakkıyla anlat, hani ikisi birer kurban takdim ettiler de birinden kabul edildi fakat diğerinden edilmedi. Kurbanı kabul edilmeyen: "seni mutlaka öldüreceğim" dedi. Kurbanı kabul edilen ise: Allah ancak muttakilerden kabul eder. Sen kesinlikle beni öldürmek için bana el uzatsan da ben seni öldürmek için sana el uzatacak değilim, ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım. Ben isterim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenip varasın da o ateşe lâyıklardan olasın, zalimlerin cezası işte budur."⁴ (el-Maide, 5/27-29.)

Burada iki kardeşten biri olumlu diğeri ise olumsuz bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumsuz bir tutum sergileyen Kâbil'in kardeşine karşı sarf ettiği "seni mutlaka öldüreceğim/لَا قَتْلُكَ" şeklindeki cümle onun kişiliği hakkında bizlere önemli ipuçları vermektedir. Onu bu cümleyi kurmaya sevk eden en önemli âmil oldukça kıskanç bir kişiliğe sahip olmasıdır. Kurbanının kabul edilmemesi kıskançlığını daha da belirgin hale getirip kardeşine karşı düşmanlığa yönlendirmiştir. Ayrıca Hâbil'e karşı sarf ettiği bu cümleyi "لَا قَتْلُكَ" şeklinde tekitli olarak ifade etmesi, Kâbil'in içerisinde kardeşine beslediği öfkenin ve kinin şiddetini göstermektedir. Şiddet yanlısı olan ve sorununu şiddetle çözmeye eğiliminde olan Kâbil kardeşini öldüreceğini söylemekle kalmamış bunu fiili olarak bizzat gerçekleştirmiş ve büyük

³ Yusuf, 12/5-7, 90; Tâhâ, 20/30-83.

⁴ "وَأَنْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ (27) لَئِنْ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسٍ بِكَ يَدَيَّ إِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ (28) إِنِّي أُرِيدُ أَنْ تَبُوءَ بِإِثْمِي وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ"

bir günah elde etmekle hüsrana uğrayanlardan olmuştur.⁵ Bunun üzerine yaptığı kötülüğün vicdanında meydana getirdiği bir de pişmanlık eklenmiş⁶ ve böylece o tam bir yıkım yaşamıştır. Demek ki kardeşler arasında oluşacak olan kıskançlık onları kine, öfkeye ve düşmanlığa yöneltmekte ve nihayetinde sonu ölümlere kadar varan şiddet eğilimli bireyler haline getirebilmektedir. İş bununla kalmamakta bir ömür boyu devam edecek olan pişmanlıklar vicdanlarda derin yaralar açacaktır.

Diğer taraftan olumsuz bir kardeş kişiliği sergileyen Kâbil'in bir başka özelliği de sorunun kaynağını anlama ve onu çözmeye noktasında oldukça başarısız olması ve sağlıklı kararlar verebilme özelliğinden yoksun olmasıdır. Bu durum onun oldukça zayıf bir kişiliğe sahip olduğunu da göstermektedir. Çünkü güçlü kişiliğe sahip olan bireyler kolay kolay duygularına esir olmazlar ve daima sağduyulu olarak hareket ederler.

Kâbil örneğinde ortaya konan olumsuz kardeş tipolojisinden model ailenin inşasında şu ilkelere ulaşılabilir. Aile bireyleri olan kardeşlerin birbirleriyle ilişkilerinde aralarını bozacak her türlü nefsanî hal ve hareketlerden kaçınıp oldukça samimi olmaları gerekir. Ayrıca kardeşler, birbirlerinin sahip oldukları nimetlere hasetle değil de daima gıptayla bakmalı ve onlar adına sevinç duymalıdır. Bunun yanında, aralarında bir sorun meydana geldiğinde bu sorunun kaynağına inmeli ve birbirlerini suçlamak yerine karşılıklı anlayış içerisinde söz konusu sorunu çözmeye yoluna gitmelidirler. Ayrıca kardeşlerin birbirlerine sergileyecekleri menfi tutum ve davranışlar, zaman içerisinde vicdanları oldukça rahatsız edecek ve başka sorunların ortaya çıkmasına yol açacaktır ki bundan şiddetle kaçınmaları gerekir. Son olarak kardeşler sorunlarını çözerken asla şiddete başvurmamalıdır.

1.2. Hz. Yûsuf'un Kardeşleri

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yûsuf'un kardeşlerini de olumsuz aile bireyleri olarak takdim etmektedir. Söz konusu kardeşlerin menfi tutumları, model ailenin inşasında önemli mesajlar içermektedir. Bu duruma “*Muhakkak Yûsuf ve kardeşlerinde isteyenler için mesajlar/âyât vardır*”⁷ (Yûsuf, 12/7.) âyeti işaret etmektedir. Bahis konusu kardeşlerin Hz. Yûsuf konusunda olumsuz aile bireyleri olmalarını duygu ve davranış boyutuyla iki şekilde mütalaa edebiliriz.

5 el-Mâide, 5/30.

6 el-Mâide, 5/31.

7 “لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِلْمُتَلَكِّينَ”

Duygu Boyutuyla Olumsuzluk: Haklarında sadece Yûsuf sûresinde malumat verilen söz konusu kardeşler, sûrenin hiçbir yerinde Hz. Yûsuf'u "kardeşimiz" şeklinde yâd etmemişler ve genellikle onu ismiyle zikretmişlerdir: "Ey babamız, sana ne oluyor da Yûsuf hususunda bize güvenmiyorsun. Oysa biz onun hakkında oldukça dürüstüz dediler."⁸ (Yûsuf, 12/11.) "Tallâhi, hâlâ Yûsuf'u anıp duruyorsun, sonunda gamdan eriyeceksin veya helâk olanlara karışacaksın dediler",⁹ (Yûsuf, 12/85.) "Yoksa sen, sen Yûsuf musun? Dediler. Ben, dedi: Yûsuf'um, bu da kardeşim..."¹⁰ (Yûsuf, 12/90.) Fakat aynı kardeşler Bün-yamin söz konusu olunca isim zikretmeksizin ondan kardeşimiz şeklinde bahsetmektedirler: "Bu suretle vaktâ ki babalarına döndüler, ey babamız, bizden ölçek menedildi. Bu defa kardeşimizi bizimle beraber gönder de ölçüp alalım ve her halde biz onu muhafaza ederiz."¹¹ (Yûsuf, 12/63.) "...Ey babamız, daha ne isteriz, işte sermayemiz de bize iade edilmiş yine ailemize erzak getiririz, kardeşimizi de muhafaza ederiz, hem bir deve yükü fazla alırız ki bu az bir şey dediler."¹² (Yûsuf, 12/65.) Anlaşılan o ki kardeşleri Hz. Yûsuf'u asla kardeşleri olarak görmemişler ve bunu hitaplarına da açıkça yansıtmışlardır. Neticede bir kardeşin diğer kardeşi ismiyle zikretmesi Kur'ân-ı Kerim'in öğrettiği terbiyeye pek de uygun bir tavır değildir. Çünkü âyetlerde zikredilen kardeşler arası iletişimde, olumsuz kişiliği temsil eden taraf, kardeşine seslenirken veya onu anarken daima ismini zikretmektedir.

Kardeşlerini Hz. Yûsuf'a karşı menfi bir tutum sergilemeye iten nedenlerden biri gördüğü bir rüyadır. O, bu rüyasında on bir yıldızın, güneşin ve ayın kendisine secde ettiğini görmüştü.¹³ Babası, rüyaları tabir etmeyi çok iyi bilen kardeşlerine bunu anlatmamasını şöyle tembihlemiştir: "Yavrucuğum, rüyayı kardeşlerine anlatma, sana bir tuzak kurarlar. Şeytan insanın apaçık düşmanıdır. Sonra Rabbin seni seçecek, olayların yorumunu sana öğretecek, sana ve Yakup ailesine olan nimetini ataların İbrahim'e ve İshak'a tamamladığı gibi tamamlayacaktır."¹⁴ (Yûsuf, 12/5-6.) Oysa bir şekilde Hz. Yûsuf bu rüyasını

- 8 "قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ"
- 9 "قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ"
- 10 "...قَالُوا إِنَّكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ قَالَ أَنَا يُوسُفُ وَهَذَا أَخِي"
- 11 "فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانَ نَحْتَمِلْهُ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ"
- 12 "قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي هَذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَ وَنَزِدُادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ذَلِكَ كَيْلُ يَسِيرٍ..."
- 13 "إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ"
- 14 "قَالَ يَابْنِي لَا تَقْضُصْ ذُكْرَكَ عَلَىٰ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ (5) وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا"

kardeşlerine anlatmış, onlar da ileride Hz. Yûsuf'un kendilerinden üstün olacağını anlamışlar ve onu kıskanmaya başlamışlar ve ona iyiden iyiye kinlenmişlerdir.

Kardeşlerini Hz. Yûsuf'a hasmane bir tutum sergilemeye iten nedenlerden bir diğeri de babalarının ona gösterdiği aşırı sevgidir: “Yûsuf ve kardeşi babamıza bizden daha sevimlidir demişlerdi.”¹⁵ (Yûsuf, 12/8.) Dürüstlük, saygı ve vefa gibi pek çok erdemi kendisinde taşıdığı için babalarının Hz. Yûsuf'a beslediği sevgi diğer kardeşleri oldukça rahatsız etmiş ve onlarda kıskançlığın açığa çıkmasına sebep olmuştur.¹⁶ Bu noktada bir babanın çocuklarıyla iletişimde mutlaka dengeyi gözetmesi gerektiği, bu gözetilmediği takdirde çocuklar arasında husumetin gelişebileceği gerçeğinin de mutlaka bilinmesi gerekir.

Davranış Boyutuyla Olumsuzluk: Kardeşleri, Hz. Yûsuf'a karşı sadece duygusal yönden tavır almakla kalmamışlar bunu aynı zamanda davranışlarına da yansıtmışlardır. Bu meyanda bir gün öncesinden onu yok etmek için ne yapmaları gerektiğine dair aralarında meşveret etmişler ve bir tuzak hazırlamışlardır: “Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atıp-bırakın ki babanızın yüzü yalnızca size (dönük) olsun. Ondan sonra da sâlih bir topluluk olursunuz.”¹⁷ (Yûsuf, 12/10.) Hem öz babalarının çocuğu hem de kardeşleri olan Hz. Yûsuf'a oldukça sinsi bir tuzak kurmaları, onların gerçekten de akli bir tarafa bırakıp vicdanlarını da merhamete ve insafa kapattıklarını, kalplerini kin, nefret ve öfkenin bürüdüğünü göstermektedir.

Ertesi gün kardeşlerini babalarından ısrarla istemişler ve onu kuyuya atmayı kararlaştırıp bunu da gerçekleştirmişlerdir.¹⁸ İş sadece bununla bitmemiş, üstelik onu değersiz bir köle olarak bir daha geri getirilmemesi şartıyla epeyce ucuz bir pahaya satmışlardır.¹⁹ Bu durum kardeşlerin aralarının bozulması halinde birbirlerine neler yapabileceklerini göstermesi açısından dikkate alınması gereken önemli bir ayrıntıdır. Bu sebeple Allah, Hz. Yûsuf

عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
”...إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا“ ¹⁵

¹⁶ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Bagavî, *Meâlimu't-Tenzil fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 2: 477; Râzî, *Tefsîr*, 18: 423.

¹⁷ ”اَقْتُلُوا يُوسُفَ أَوْ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ (9) قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَالْقَوَّةَ فِي غَيْابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِن كُنتُمْ فَاعِلِينَ“

¹⁸ Yûsuf, 12/15.

¹⁹ Yûsuf, 12/20.

ve kardeşlerinde alınması gereken önemli öğüt ve derslerin olduğunu sûrenin başında beyan etmektedir.

Söz konusu kardeşler aynı zamanda iftira atmaktan da geri durmamaktadırlar. Nitekim onlar, sûrenin ileriki safhalarında henüz tanımadıkları Hz. Yûsuf tarafından sorguya çekildiklerinde kardeşleri Bünyâmin ve Hz. Yûsuf hususunda görüş beyan ederken “o hırsızlık yapmışsa muhakkak onun bir kardeşi vardı, o da hırsızlık yapmıştı” şeklindeki sözlerinde büyük bir iftirayı dillendirmişlerdir.

Hz. Yûsuf’un kardeşleri, hevaları doğrultusunda hareket eden, tuzakçı, şiddet yanlısı, vicdanı ve merhameti öncelemeyen, yeri geldiğinde iftiradan da geri durmayan, kıskanç, güven vermeyen, yanlış olanı gerçekleştirmekte kararlı ve yıkıcı karakter özelliklerini yansıtmaktadırlar. Bahis konusu kardeşlerin bu olumsuz karakterlerle takdim edilmesi, inşa edilecek model aile içerisinde ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlara ve sonuçlarına karşı muhataplar için adeta bir uyarı niteliğini taşımaktadır.

2. OLUMSUZ EŞ TİPOLOJİLERİ

Kur’ân-ı Kerim, doğrudan insanların çift yaratıldığını haber vermektedir.²⁰ Buna ilaveten dolaylı yollardan da insanlar, çiftleri olan varlıklar olarak nitelendirilmektedir.²¹ Âyetlerde “زوج” olarak ifade edilen kavram, aynı zamanda insanın evlenip bir aile kurması gerektiğine işaret etmektedir. Bu meyanda insanlığa model olan peygamberler de evlenmişler ve bir aile kurmuşlardır. Fakat zaman zaman evlilik yaptıkları eşleri ile aralarında derin uçurumlar meydana gelmiştir. Bu türden olumsuz bayan eş tipolojini Hz. Nuh’un ve Hz. Lut’un hanımları temsil etmektedir. Bunun yanında Firavun ve Yûsuf sûresinde zikredilen Mısır azizinin hanımı da diğer olumsuz eş tipolojileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Hz. Nuh’un ve Hz. Lut’un Hanımları

Her iki peygamberin eşi Tahrim sûresinde birlikte zikredilmektedir: *‘Allah, küfredenlere, Nuh’un eşini ve Lut’un eşini misal verdi. İkisi de kullarımızdan salih olan iki kulumuzun nikâhları altındaydı; ancak onlara ihanet*

²⁰ ez-Zâriyât, 51/49; en-Nebe, 78/8.

²¹ Kelimenin geçtiği tüm sure ve âyetler için bkz. Muhammed Fuad Abdulbâkî, “Zvc”, *el-Mu’cemu’l-müfêbres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420 /2000), 422-424.

ettiler. Bundan dolayı, (kocaları) kendilerine Allah'tan gelen hiç bir şeyle yarar sağlamadılar. İkisine de: 'Ateşe diğer girenlerle birlikte girin' denildi."²² [et-Tahrîm, 66/10.] Kur'ân'ın birer aile bireyi olarak takdim ettiği her iki olumsuz eş vasfetmek için kullandığı kavram "ihânet" kelimesidir. Nifak kelimesiyle aynı anlam çerçevesinde mütalaa edilen ihânet, sözleşmeyi gizlice bozmak suretiyle hakka muhalefet etmek şeklinde bir kök anlama sahiptir.²³

Âyetlerde bu iki kadının eşlerine karşı ne türden bir ihânet içerisinde olduklarına dair herhangi bir kayda rastlanmazken, tefsirlerde bu konuda iki ihtimal üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi eşlerini başkalarıyla aldatıp zina yaptıkları hususudur. Bu ihtimali hiçbir müfessir mümkün görmemiştir zira peygamberler çok temiz insanlar oldukları için eşleri de namus yönüyle temiz olmak durumundadırlar. İkinci ihtimal ise onların kâfir oldukları, din konusunda eşlerine ihânet ettikleri hatta Hz. Nuh'un hanımının, eşini topluma deli olarak tanıttığı, Hz. Lut'un hanımının da evlerine gelen misafirleri insanlara jurnallediği hususu olup müfessirler daha çok bu ihtimali tercih etmişlerdir.²⁴

Bahis konusu kadınların eşleri birer peygamber olmalarına rağmen bir eş ve aile bireyi olarak kocalarına saygı duymayan, ihânet eden ve sorumluluğunun bilincinde olmayan kimseler olarak karşımıza çıkmaktadır. Model ailenin inşa sürecinde bu olumsuz eş tipolojileri, eşlerin birbirlerine ve ailelerine karşı sorumluluklarını bilmelerini ve nasıl olmaları gerektiğini salık veren önemli iki örnektir. Burada şu ilkeler ön plana çıkmaktadır: Her ne şekilde olursa olsun eşlerin birbirlerine ihânet etmemeleri gerekir. Aile içerisinde eşlerin en zor zamanlarda dahi birbirlerine destek olmaları ve onları dışarıdaki ypraticı unsurlara karşı müdafaa etmeleri oldukça elzemdir. Bunun yanında eşini dışarıda güç durumda bırakacak hal ve hareketlerden şiddetle kaçınılmalı, onun sırrını dışarıya vermemeli, onu dışarıya karşı tanıtırken en güzel vasıflarla tanıtmalı ve bundan da asla taviz vermemelidir. Ayrıca evine

22 "صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأَتَ نُوحٍ وَامْرَأَتَ لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ"

23 Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, "Hvn", *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Saffân Adnân ed-Dâvûdî (Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-kalem-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 305.

24 Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetü'r-risale, 1420/2000), 23: 497-498; Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer er-Razî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru ih-yâi't-turâsi'l-Arabî, 1420), 30: 575.

ziyarete gelen misafirleri bir emanet olarak kabul ederek gözetip kollamalı ve onları dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı koruyarak onlara sahip çıkmalıdır.

2.2. Firavun

Hız. Musa'nın iman etmesi için kendisiyle sürekli mücadele ettiği ve hanımı mümine bir kadın olan Firavun da Kur'an-ı Kerim'de eş olarak olumsuz bir aile bireyi şeklinde takdim edilmektedir. Tahrîm sûresinde geçen bir âyette bu gerçeğe dolaylı olarak şöyle vurgu yapılmaktadır: *"Allah, iman edenlere de Firavun'un karısını örnek verdi. Hani demişti ki: 'Rabbim bana kendi katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve yaptıklarından kurtar ve beni o zalimler topluluğundan da kurtar.'*"²⁵ (et-Tahrîm, 66/11.) Âyetten anlaşıldığı kadarıyla Firavun eşini oldukça rahatsız ve huzursuz etmiştir. Bu sebeple eşi ondan kendisini kurtarması için Allah'a niyazda bulunmaktadır. Rivayetlerde ismi Asiye olan bahis konusu kadının Hız. Musa'nın halası olduğu, sihirbazların sihirlerini Hız. Musa'nın asasının yuttuğunu duyduğu vakit iman ettiği ve bu sebeple Firavun'un kendisine ağır işkenceler yaptığı nakl olunmaktadır. Yine Ebû Hureyre'den gelen bir nakilde Firavun'un dört kazık çaktırıp eşini bu kazıklara çivilettiği, kızgın güneşin altında bıraktığı, üzerine çok ağır taşlar koyduğu ve bu ağır işkencelerle şehit olduğu bildirilmektedir.²⁶

Firavun, ben merkezli hareket eden, kendini eşinin üzerinde mutlak hâkim gören, eşinin manevi tercihlerine saygısı olmayan, bu tercihlerinden dolayı yeri geldiğinde ona şiddet uygulamaktan geri durmayan, aynı zamanda huzur ve güven vermeyen olumsuz bir eş tipolojisini yansıtmaktadır. Bu olumsuz eş tipolojisinden model ailenin inşasında şu ilkeler ön plana çıkmaktadır. Bir koca hanımının her şeyini belirleme, onun adına tercihlerde bulunma hakkına sahip değildir. Manevi konularda eşinin tercihlerine saygı duymalı, tercihlerinde ona baskı yapmamalı ve her halükarda ona güven vermelidir.

2.3. Mısır Azizinin Hanımı

Kur'an-ı Kerim'de sadece Yûsuf suresinde isim verilmeksizin "امْرَأْتُ" şeklinde geçen azizin hanımı, kendi evinde eşiyle birlikte Hız. Yûsuf'u hizmet etme veya evlat edinilme maksadıyla köle olarak satın alan

²⁵ "وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأَتِ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ"

²⁶ Taberî, *Tefsir*, 23: 500; Râzî, *Tefsir*, 30: 575.

kimsedir.²⁷ Rivayetlerde ismi Züleyha olarak nakledilen kadın, Mısır'ın soylu hanımefendilerinden olup eşi hazine bakanlığı yapan devlet adamıdır.²⁸ Söz konusu çift, Hz. Yûsuf'u evlerinde hizmetçi olarak istihdam etmişler ve böylece aynı evde birlikte yaşamaya başlamışlardır. Oldukça yakışıklı bir genç olan Hz. Yûsuf'un bu özelliği kısa süre içinde azizin hanımının dikkatini celp etmiş ve ona âşık olmuştur. İş bu kadarla sınırlı kalmamış, kadın Hz. Yûsuf ile birlikte olmak istemiş fakat o bundan uzak durmuştur: *"Evinde bulunduğu kadın ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek 'Haydi gelsene!' dedi. O ise, 'Allah'a sığınırım, çünkü o (eşin) benim efendimdir, bana iyi baktı. Kesinlikle zalimler iflah olmazlar' dedi. Muhakkak kadın onu arzulamıştı. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı Yûsuf da onu arzulayacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."*²⁹ [Yûsuf, 12/23-24.] Kadın Hz. Yûsuf'tan istediği ilgiyi göremeyince ona kendisine saldırdığı yönünde iftira atmış ve böylece Hz. Yûsuf'un yıllarca zindanda kalmasına sebep olmuştur.³⁰ Aradan yıllar geçtikten sonra oldukça pişman olmuş ve Hz. Yûsuf'un suçsuzluğunu itiraf etmiştir.³¹

Bir eş olarak Züleyha kesinlikle yapmaması gereken bir işe kalkmış ve eşini aldatmak gibi çirkin bir fiili icra etmeye yeltenmiştir. Bunun yanında toplumda eşinin ve kendisinin itibarını düşünmeden hareket ederek çok büyük bir hata yapmış, bu sebeple çevresindeki insanlar tarafından kınanmıştır. Bu haliyle o, aldatmaya yeltenen olumsuz bir eş tipolojisini yansıtmaktadır. Bu olumsuz eş tipolojisinden model ailenin inşasında şu ilkeler ön plana çıkmaktadır. Eşlerin nikâh akdiyle birbirlerine emanet ettikleri namusu, onuru, şerefi ve evliliği koruma noktasında çok dikkatli davranmaları gerekir. Nefsanî hal ve hareketlerden daima kaçınmalı ve aksi takdirde çok büyük sorunların baş göstereceğinin bilinciyle sorumlulukların farkında olunmalıdır.

²⁷ Yûsuf, 12/21, 30.

²⁸ Taberî, *Tefsir*, 15: 17-19.

²⁹ *وَرَأَوْدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يَفْلِحُ الظَّالِمُونَ (23) وَلَقَدْ هَمَمْتُ بِهِ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ*

³⁰ Yûsuf, 12/25, 33, 34.

³¹ Yûsuf, 12/51.

3. OLUMSUZ EVLAT TİPOLOJİLERİ

Çocukların ebeveynleriyle ilişkilerinin olumlu olması, ailenin huzurlu ve güvenli bir ortama dönüşmesinin önemli bir safhasını oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda baba olarak peygamberler ve kendilerine tabi olan uysal çocukları örnek olarak verilmektedir. Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail, Hz. Yakup ve Hz. Yûsuf, Hz. Davud ve oğlu Hz. Süleyman, Hz. Zekeriya ve oğlu Hz. Yahya bu örnekler arasından öne çıkan isimlerdir. Bu olumlu tiptolojilerin model ailenin inşasına oldukça fazla katkı sağladıkları muhakkaktır. Bunların yanında model ailenin inşasında olumsuz evlat tiptolojileri de önemli katkılar sunmaktadır. Bu meyanda Hz. Nuh'un oğlu ve Hz. Yakup'un oğulları ön plana çıkmaktadır.

3.1. Hz. Nuh'un Oğlu

Hz. Nûh, müşrik kavmi içerisinde yıllarca Tevhid dinini tebliğ etmiş fakat birkaç kişi hariç çoğu kimse ona iman etmemiştir. Hatta çocuklarından biri³² de onu yalanlayanlar arasında yer almıştır. Tebliğin fayda vermemesi üzerine toplum azaba müstahak olmuştur. Hz. Nûh Allah'ın emriyle gemiyi inşa edince müminlerle birlikte gemiye binmiş ve akabinde sular hızla yükselmeye başlamıştır.³³ Bu sırada tebliğine kulak asmayan oğlunu dışarıda görünce Hz. Nuh bir baba şefkatiyle ona “yavrucuğum, bizimle beraber gemiye bin de kâfirlerle beraber olma!”³⁴ (Hûd, 11/42.) şeklinde seslenmiş, oğlu da “ben de dağa çıkarım böylece o beni sudan korumuş olur.”³⁵ (Hûd, 11/43.) şeklinde mukabelede bulunmuş ve iman etmeyip gemiye binmekten imtina etmiş ve suyla helak olmuştur.

Hz Nuh, oğluna bir babanın çocuğuna olan sevgisini, merhametini ve muhabbetini yansıtacak şekilde “يَا بُنَيَّ” tarzında ismi taşgîr siğasıyla seslenmiş,³⁶ fakat buna karşılık oğlu “babacığım” şeklinde karşılık vermesi gerekirken, babasına herhangi bir hitap kullanmaksızın doğrudan fikrini beyan etmiştir. Bir aile bireyi olan Hz. Nuh'un oğlu, babasına asi olan, ona karşı oldukça kaba

32 Bu şahsın, Hz. Nuh'un ikinci hanımından olduğu ve ismi Yâmen veya Kenan olan dördüncü oğlu olduğu ifade olunmaktadır. İbn Aşur, Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrir ve't-tenvir*, (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 12:75.

33 Hûd, 11/24-42.

34 “وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا وَلَا تَكُنْ مَعَ الْكَافِرِينَ...”

35 “...قَالَ سَأُوِي إِلَى جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ”

36 İbn Aşur, *Tahrir*, 12: 76.

davranan, ondan sevgini, şefkatini, merhametini ve muhabbetini esirgeyen olumsuz bir evlat tipolojisini yansıtmaktadır. Bu olumsuz evlat tipolojisinden model ailenin inşasında şu ilkeler ön plana çıkmaktadır. Çocuklar babalarına karşı nezaketli, uysal, itaatkâr, saygılı olmalı ve onların kendilerine besledikleri sevgi ve merhamet gibi derin duygularını karşılıksız bırakmamalıdır. Ayrıca babalarının kendilerine gösterdikleri hakikat yolunu benimsemeli ve onların rıza göstermedikleri düşünce, inanç ve eylemlerden uzak durmalıdırlar.

3.2. Hz. Yakup'un Oğulları

Kur'an-ı Kerim, Hz. Yakup'un çocuklarının, kardeşleri Hz. Yûsuf'la olduğu gibi babalarıyla ilişkilerinde de birtakım sorunlar olduğunu haber vermektedir ki bunların başında güven gelmektedir. Oğlu Yûsuf'a gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını telkin etmesi, Hz. Yakup'un onlara güvenmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca çocukları da bu durumu *"ey babamız Yûsuf konusunda bize neden güvenmiyorsun?"*³⁷ ve *"biz sana doğruyu söylesek de sen bize inanmazsın"*³⁸ gibi ifadelerinde dillendirmişlerdir. Hz. Yakup çocuklarının yeri geldikçe yalan söyleyebilen güvenilir kişiler olduklarını çok iyi bildiği için oğlu Yûsuf'u onlara vermek istememiş ve hatta onu kurdun yediği haberini duyduğunda onların söylediklerine pek de inanmamıştır. Nitekim bu konuda onlar da zaten babalarını yanıltmamışlardır. Bu gibi sebepler Hz. Yakup'un sevgisinin neden oğlu Yûsuf'un üzerinde yoğunlaştığının ipuçlarını vermektedir. Nihayetinde kıskançlıkları yüzünden kardeşleri Hz. Yûsuf'u babalarından ayırmışlar; onun yıllarca evlat hasretiyle yanıp tutuşmasına ve gözlerinin âmâ olmasına yol açmışlardır.³⁹

Olumsuz bir evlat profili çizen bahis konusu çocuklar, babalarının sarsıtlıkları güvenini yeniden kazanmak için herhangi bir eylemde bulunmamışlar, yalan söyleme ve tuzak kurma gibi hatalarla onunla kendi aralarındaki mesafeyi daha da açmışlardır. Bu çerçeveden baktığımızda Kur'an-ı Kerim'in tanıttığı bu olumsuz çocuk imajının model ailenin inşa sürecinde çocukların babalarına karşı samimi ve dürüst olmaları gerektiği, aksi takdirde çok büyük sıkıntıların yaşanabileceği mesajını vermek istediğini görürüz.

Hz. Yakup'un çocukları, kendi olumsuz arzuları uğruna babalarını kırmaktan, üzmetten ve incitmekten çekinmeyen; kardeşleri dahi olsa babalarının

³⁷ Yûsuf, 12/11.

³⁸ Yûsuf, 12/17.

³⁹ Yûsuf, 12/83-86.

sevdiği kimseyi sevmeyen, ona karşı dürüst ve samimi olmayan, saygısız, yeri geldikçe yalan söyleyip aldatabilen, yanlış olanı gerçekleştirmede oldukça istekli, ayrıştırıcı ve dışlayıcı olumsuz bir evlat tipolojisini yansıtmaktadır. Bu olumsuz evlat tipolojisinden model ailenin inşasında şu ilkeler ön plana çıkmaktadır. Çocuklar, babalarının sevdiklerine değer vermeli, kardeşlerine karşı yaptıkları her türlü olumsuz tavrın babalarını üzebileceği endişesini taşıyıp bundan vazgeçmeli, dahası babalarını incitecek tüm olumsuz hal ve hareketlerden uzak durmalı, uysal, itaatkâr ve saygılı olmalıdırlar.

4. OLUMSUZ BABA TİPOLOJİLERİ

Ailenin bel kemiğini oluşturan baba, konumu itibarıyla önemli bir yere sahiptir. Bireylerin kendisiyle güven bulduğu babanın varlığı bir bakıma huzurun da teminatı demektir. Bu çerçevede Kur’ân-ı Kerim ilk babanın bir peygamber olduğunu haber vermektedir ki bu hakikat pek çok mesajlar içermektedir. Âyetlerde vurgu yapılan örnek aile reisleri olarak babalar genellikle peygamberler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Buna ilaveten olumsuz bir baba olarak sadece Hz. İbrahim’in babası tanıtılmaktadır.

4.1. Hz. İbrahim’in Babası

Model ailenin inşasında üzerinde durulması gereken olumsuz baba örneği Hz. İbrahim’in babası Azer’dir. Kur’ân-ı Kerim’de oğlu ile olan diyaloglarına yer verilen Azer’in iman yönüyle oldukça sıkıntılı ve çocuğuyla arasında problemler olan sorunlu bir baba olduğu âyetlerde bariz şekilde dile getirilmektedir. Nitekim o, gerektiğinde oğluna karşı çok sert tepki verebilen sert bir baba özelliğini yansıtmaktadır.⁴⁰ Oğlu Hz. İbrahim’in ona: *“Ey babacığım, görmeyen, işitmeyen ve hatta sana bir faydası olmayana neden kulluk ediyorsun? Ey babacığım, muhakkak bana sana verilmeyen bir ilim verildi. Bana ittiba et de seni düz yola ulaştırayım. Ey babacığım, şeytana kulluk etme, muhakkak şeytan Rahmân’a asi olmuştur. Ey babacığım, Rahmân’dan bir azabın dokunmasından ve şeytanın velisi olmandan endişe duymaktayım”*⁴¹ (Meryem, 19/42-45.) şeklinde en güzel ve en makul olana çağırmasına karşı onun: *“sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun ya İbrahim? Yemin ederim ki eğer*

⁴⁰ Meryem, 19/46.

⁴¹ *”إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا (42) يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا (43) يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا (44) يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا“*

*bundan vazgeçmezsen seni muhakkak taşlarım, hem beni uzun müddet bırak git*⁴² (Meryem, 19/46.) şeklinde verdiği cevap olumsuz bir babanın çocuğuna karşı takındığı tavrın ipuçlarını vermektedir. Anlaşılan o ki çocuğuna karşı oldukça kaba ve sert bir tutum içerisinde olan Azer, çocuğunu öldürmekle tehdit etmiş ve onu yanından kovmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in takdim ettiği olumlu aile bireyleri, birbirlerine isimleriyle değil de daha çok ailede sahip oldukları statülerle ve oldukça yumuşak bir üslupla seslenirler. Şayet bu yapı içerisinde biri diğerine ismiyle hitap ediyorsa hitap eden bu kişi, seslendiği bireye muhakkak olumsuz bir tutum içerisinde demektir. Bu minvalde çocuğu Hz. İbrahim'in kendisine seslenirken her defasında sarf ettiği merhamet, sevgi, şefkat ve muhabbet içerikli kalbî bir hitap olan "babacığım" şeklindeki ifadesine Azer bir baba olarak "yavrucuğum" şeklinde karşılık vermemiş ve oğluna adeta kalbinde bir yerinin olmadığını hissettirmeye çalışmıştır. Özellikle Azer'in "sen" ve "ey İbrahim" şeklinde oğluna ismiyle hitabı ve bu ismi soru cümlesinin sonunda zikretmiş olması, babanın oğluna karşı artık tahammül edemeyecek raddeye geldiğini bariz bir şekilde yansıtmaktadır.

Hz. İbrahim'in babası Azer, inançlarını sorgulamayan, sorgulatmayan ve onlara sıkı sıkıya bağlı kalan, değişime ve dönüşüme kapalı, çocuğuyla iletişimde sorunlar yaşayan, şefkatsiz, merhametsiz, şiddet eğilimli olumsuz bir baba tipolojisini yansıtmaktadır. Bu olumsuz baba tipolojisinden model ailenin inşasında şu ilkeler ön plana çıkmaktadır. Babalar, çocuklarını dinlemeli, kendilerini sorgulamalarına izin vermeli ve noksan yönleri varsa onları tamamlama yoluna gitmelidirler. Ayrıca sorunların çözümünde şiddeti değil de diyalogu ön plana çıkarmalıdır.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, insanın en güzel şekilde yetişebileceği ortam olan ailenin nasıl olması gerektiğine dair önemli bilgiler vermekte ve örnek aileler ve aile bireyleri tanıtmaktadır. Buna ilaveten olumsuz karakterli bireylerde zaman zaman temas etmekte ve onların kötü akıbetlerini yaşamayalım diye adeta bizleri ihtar etmektedir.

İnsanın anne, baba, eş, kardeş ve çocuk olarak rol aldığı aile, esasen kan bağıyla birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bireylerden oluşmaktadır. Kan bağıının

42 "قَالَ أَرَأَيْتَ أَنتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا"

en büyük özelliği ailede sevgiyi, merhameti, şefkati ve muhabbeti meydana getirmesidir. Bu değerlerin sürekli canlı kalabilmesi için Kur'ân çoğu defa aile bireylerini statülerine göre babası, eşi, kardeşi gibi kan bağıını ifade eden kavramlarla ön plana çıkarmaktadır. Bu meyanda olumsuz babayı olumlu bir çocuğa, olumsuz bir eşi olumlu bir eşe, olumsuz bir kardeşi olumlu bir kardeşe nispet etmek suretiyle olumlu ve olumsuz karakterleri birbirlerinden ayırmakta ve örnek olması gerekenle örnek olmaması gerekeni daha müşahhas hale getirmektedir.

Özü itibariyle vahyin tanıttığı olumsuz aile bireyleri, tevhidi içerisine sindirip içselleştiremeyen, buna bağlı olarak sürekli hata üstüne hata yapan ve ailede sahip olduğu statünün gereğini yerine getirmekte problemler yaşayan karakterlerdir. Bunların tanıtılması, bir bakıma olması gerekene yönlendirme maksadına yönelik olup ilahi bir metottur. Nitekim Kur'ân, imana vurgu yaptığı kadar küfre ve cennete vurgu yaptığı kadar cehenneme vurgu yapmakta ve böylece hatalara ve yanlışlara karşı muhataplar ikaz edilmektedir ki benzer bir durumu aile bireylerinin tanıtılmasında da görmektediriz.

Günümüzde inşa edilecek Müslüman aile modelinin esasını vahyin taktim ettiği hakikatlerin oluşturması gerekir. Bu noktada aile bireylerinin kendi görev ve sorumluluklarının bilincine varabilmeleri için mutlaka Kur'ân'da tanıtılan olumlu ve olumsuz bireyleri okuyup akıl ve vicdan süzgecinden geçirip gerekli dersleri almaları gerekir. Bu noktada tüm Müslüman aile bireylerine önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

- el-Bagavî, ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Meâlimu't-Tenzîl fi Tefsiri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420.
- Abdubâkî, Fuad Muhammed. *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1420/2000.
- İbn Aşur, Muhammed et-Tâhir. *et-Tabrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb. "Hvn". *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. 305. Thk. Saffân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-kalem-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Razî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî, 1420.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*. 24 Cilt. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. b.y.: Müessesetü'r-risale, 1420/2000.

(Doç. Dr. İskender Şahin tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz de İskender Şahin Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Tabii, kıssalar, biliyoruz hepimiz, izleyerek okunması gerekli olan, Kur'an'ın mesaj yüklü anlatımları. Aslında her kıssada biz kendimizi ya da yakınlarımızı bulabiliriz. Özellikle Yusuf Suresi, hocam bir kısmına temas etti, pek çok insan psikolojisinin söz konusu edildiği bir sure.

Aslında onları okurken, biz olsak ne yapardık ya da kimin yanında olurduk, sorularını da sormamız gerekiyor yani Yusuf'un yerinde olsak ne yapardık, "Yusuf'u öldürelim" diyenin yerinde olsak ne yapardık, "yok öldürmeyelim, onu kuyuya atalım" diyenin yanında, yerinde olsak ne yapardık? Tabii bu noktada kendimizi orada bularak, kendimizi o kıssaların kahramanlarının yerine koyarak okumak çok önemli.

Bir de tabii hocam anlatırken şu aklıma geldi: Bu geçmişte yaşanmış olaylar ve diyaloglar, işte Hazret-i İbrahim'in babası ile diyalogu ya da Yusuf Aleyhisselam'ın kardeşleriyle diyalogu, bunlar tabii kendi dilleriyle konuşuyorlardı, bu olayları Cenab-ı Hak bize anlatıyor. Şimdi, müfessirlerimiz de -Hocam bunu yaptı- Allah'ın Kelamullah'ında anlattığı cümleler üzerinden yorumlar yapıyoruz çünkü onların dili ne idi, Arapça mıydı, Süryanice mi, İbrahice mi, Aramice mi; bunu da biz bilmiyoruz. Arapça olsa, bire bir öyle demiş olabilir ya da olmayabilir çünkü anlatan var, anlatan Yüce Rabb'imiz. Belki de Cenab-ı Hak bir Azer psikolojisini anlayalım diye o şekilde bir anlatım, İbrahim psikolojisini anlayalım diye o şekilde bir anlatım da sunuyor olabilir ama hakikaten önemli yani Rabb'imizin seçerek kullandığı o ifadeler gerçekten üzerinde durup düşünmemiz gerekli olan hususlar.

Şunu da görüyoruz: Tabii hocamız iki örneği verebildi, aslında aile fertleriyle alakalı pek çok örnekler var, başta da söyledi. İşte, Hazret-i Adem Aleyhisselam'ın iki oğlunun, kardeşler arasındaki mücadelede, Hazret-i Lokman'ın oğluna tek kişilik vaazı, oradaki yine diyalog şeklinde ya da nasihat şeklindeki söylemleri ve aile fertleri arasındaki, karı koca arasında ve diğer akrabalar arasında başka örnekler de var. İnşallah tebliğ yayımlandığında onları da okuma imkânımız olur.

Tekrar hocamıza teşekkür ediyorum.

İkinci olarak, Huzurlu Aile Kurmanın ve Sürdürmenin Kıssa Merkezli Kur'anî Ölçüleri ki aslında bu birinci tebliğin de bir mütemmimi, devamı

mahiyetinde olacak. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden Doç. Dr. İlhami Günay Hocamız bu tebliği sunacaklar.

Hocam buyursunlar.

Süremiz yirmi dakika hocam.

HUZURLU AİLE KURMANIN VE SÜRDÜRMEİNİN KISSA MERKEZLİ BAZI KUR'ÂNÎ ÖLÇÜLERİ*

Doç. Dr. İlhami GÜNAY**

ÖZET

İslam'da evlilik insanın fitratına ve ihtiyaçlarına uygun olarak kaynaşma, sevgi-merhamet peyda etme, huzur bulma ve tenasül maksadıyla yapılmaktadır. Evliliğin genelde gençlik dönemine tahsisi, cinsel dürtünün baskısından ve sebep olacağı psikolojik çatışmalardan kurtulmasına matuftur. Bu durum, üreme ve üretkenliği bakımından insanın yeryüzünde halife olarak yaratılması maslahatına da uygun düşmektedir. Geniş insanlık ailesine hitabeden Kur'ân-ı Kerim'de ailenin kuruluşu ve ahenkle yürütülmesi, sınırları belirlenmiş kurallara bağlanmış ve ahiret hayatıyla irtibatlandırılmıştır. Ancak ailenin kuruluşunun öncesindeki ve sonrasındaki bu kurallar, kuru hukuki metin halinde verilmemiştir. Bilakis içerisine insanın yaratılışına uygun düşün; duygu, nasihat, terbiye ve erdem unsurları ölçülü bir şekilde katılmıştır. Kur'ân'da ailenin teşkili, sürdürülmesi ve krizlerinin aşılması, her anlayış seviyesine hitap etmek üzere geniş ve çekirdek aile örnekleriyle kıssalarda ve Hz. Peygamberin nebevi uygulamasıyla somutlaştırılmıştır. Kur'ân'da mesut ailenin erdemlere dayalı kurulabileceği ve tesis edilmesi gerektiği farklı örneklerle yoğun şekilde işlenmiştir. Aile saadetinin temel değerleri, müşahhas misaller üzerinden gösterilmiştir: iffet, güven, muhabbet, ülfet, merhamet, sadakat, sabır, Rab ve kul haklarına riayet, nezaket, afv, tevekkül, müsamaha, cömertlik, kanaat, vefa ve benzeridir. Sayılan erdemlerin esaslarından mesela iffet Kur'ân-ı Kerim'de, evlilik öncesinde ve sonrasında kadın ve erkek tarafından yaşanmışlıkla örneklendirilmiştir: Hz. Âdem ve Havva

* Bu çalışma, "Kur'ân'da Gençlik Tipolojileri" adlı doktora tezimizden istifadeyle hazırlanmıştır.

** Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

yasak meyveyi yediklerinde açılan edep yerlerini hemen cennet yapraklarıyla kapatmaya koyulmuşlardır. Hayasını hürriyetine tercih eden Hz. Yûsuf, Hz. Musa ve eşi ve Hz. Meryem insanlık ailesinin abideleşmiş misalleridir. Hz. Peygamber'in, bir bakireden daha iffetli olduğu bilinmektedir. Kadın ve erkek, iffetini her durumda, sadece duygu ve iradesine sahip çıkarak korumaya bırakılmamıştır. Duygu ve düşünceyi tahrik eden bakışlardan sakındırıldığı gibi bedenini örtmekle kendisinin ve dolayısıyla başkalarının hayâsını muhafazaya yönlendirilmiştir. Böylece ilk insandan itibaren örtünmenin şer'i ölçüsü aile saadetine korunmasının bir unsuru olarak nihai şeklini almıştır. Tıpkı iffet gibi diğer erdemlerin misallerinin farklı çağlarda yaşayan ailelerden seçilmiş olması, bu faziletlerin evrensel olduğuna karşılık gelmektedir. Ayrıca anılan örneklerin, geniş ailenin farklı fertlerinden seçilmesi, anılan misallerin üsve olması ve Kur'an'ın muhataplarına rehberlik etmesi bakımından oldukça anlamlıdır. Kur'an'da ailenin huzurlu ve ahenkli sürdürülmesi, nadir olarak ailenin aksayan yönleri üzerinden de örneklendirilmiştir. Bunlar arasında; haset, saldırganlık, nankörlük, inat, iftira, yalan, kibir gibi vasıflar yer almaktadır. Mesela aile içi yersiz hasedin Hz. Yakub'un hanesinde, onlarca yıl hasret ve elem vesilesi olması hatırlatılmıştır. Aynı şekilde aile bireyleri arasında din birliğinin sağlanamamasının aile huzurunu kaçırmaması, Hz. Nuh, Hz. İbrahim ve Hz. Lut ailesiyle örneklendirilmiştir. Hülasa Kur'ani ve nebevi bu ölçüler ve değerler, çağımız insanının huzurlu aile kurmasında ve sürdürmesinde rehberdir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an-ı Kerîm, tefsir, Rasûlullah, Aile, Kıssa, Ölçü

QURANIC MEASUREMENTS OF THE BUILDING AND CONTINUING A PEACEFUL FAMILY THROUGH QURANIC TALES

ABSTRACT

In Islam, marriage is made for the purpose of affection - compassion, finding peace and proliferation in accordance with human nature and needs. The allocation of marriage to the youth period is to get rid of the sexual impulse and psychological conflicts. This situation is suitable for the creation of man as caliphate on earth in terms of proliferation. Addressing the extended family of humanity, the establishment and the continuation of the family in harmony are bound by rules and connected with the Hereafter in the Qur'an. However, these were not irrelevantly rules for the establishment

of the family. On the contrary, emotion, advice, politeness and virtue have been measuredly included in these rules. The organization, continuation of the family and overcoming of the crises in the family were embodied by sayings and deeds of Prophet Muhammad and Qur'an to explain people at every level. In the Qur'an, it is intensively studied with different examples that the happy family can and should be established on virtues. The basic values of family happiness have been shown through examples: chastity, trust, affection, piety, compassion, loyalty, patience, observance of rightful share, courtesy, trust, tolerance, generosity, loyalty, mutual understanding, consent and others. For example, chastity, which is one of the principles of the virtues, is exemplified in the Qur'an before and after marriage by men and women: When Adam and Eve ate the forbidden fruit, they immediately covered their decency places with leaves of paradise. Prophet Yusuf, Moses and Mary, who preferred his life to modesty, are monuments for the human beings. Prophet Muhammad is known to be chaster than a virgin. Men and women are not allowed to preserve their chastity by only protecting their emotions and will. As men and women are avoided from the gaze that arouses emotion and thought, they are directed to the preservation of them by covering their bodies. Thus, from the first person, veiling has taken its final form as an element of the protection of the happiness of family. It is also very meaningful that these examples are selected from different members of the extended family, good examples and guidance for someone reciting the Qur'an. In the Qur'an, there are also some bad aspects of families. These include envy, aggression, ungratefulness, stubbornness, slander, lies, arrogance and so on. For instance, it was reminded that envy was the cause of longing sorrow for decades in the household of Jacob. In the same way, the lack of religious unity among the family members was exemplified by the Noah, Ibrahim and Lot families. In short, these measures and values are the guide of the people to establish and continue a peaceful family.

Keywords: Qur'an, Tafsir, Prophet Muhammad, Family, Qur'anic Tale, Measurement.

GİRİŞ

Yüce Allah yeryüzünde düzenli bir hayat kurmayı dilemiş ve bunun mihverini oluşturmak üzere Hz. Âdem'i ve eşini yaratarak buraya halife kılmıştır (el-Bakara, 2/30-35). Bu çiftin çekirdek ailesi büyüdüğü yeryüzüne yayılmaya başlamıştır (en-Nisâ, 4/1). Her şeyi ölçülü ve muhkem şekilde yaratan

Yüce Allah, ailenin teşkilinin ve sağlıklı yürütülmesinin ilkelerini de insanlık tarihi boyunca bildirmiştir.

İnsanlığın kemaliyle mütenasip olarak indirdiği son ilahi kitabında evliliğin kuruluş ve sürdürülme ilkelerini insanlık tarihinden örneklerle göstermiştir. Buna göre İslam evliliği; insanın ruhi, hissi ve maddi ihtiyaçlarına uygun şekilde meşru kılmıştır. İnsan, evlilik vasıtasıyla eşyle kaynaşmakta, merhamet ve muhabbeti tecrübe etmektedir. Eşler birbiriyle huzur bulmakta (el-A'râf, 7/189; er-Rûm, 30/21), hayatın zorluklarıyla birlikte mücadele etmekte ve neslini¹ sürdürebilmektedir. Kur'an'ın yuva kurmakta belirlediği bu ilahi ölçü, yalnızca dünya hayatının imarına matuf değildir. Bilakis Müslüman ailenin tesisinden itibaren bütün dünyevi faaliyetlerinin ahiret hayatıyla irtibatı bulunmaktadır.

Akıllı her kulun kendisini Allah'ın (cc) gözetimi altında hissetmesi sağlandığı gibi ailenin tesisi de O'nun gözetim ve denetimi altına alınmıştır. Allah'ın (cc) mülkünde O'nun nimetleriyle yaşayan insan için bu denetim bir yük değil, bilhassa yaratılışındaki minnet duygusunu tatmin vesilesidir. Kadın ve erkek birbirine meyilli kılınmış ve bu cazibe neticesinde oluşan yakınlık, çerçevesi kesin nikâh kurallarıyla medeni yuva kurma ile sonuçlandırılmıştır. Nikâh kuralları kuru metinler halinde değil, merhamet, sevgi, saygı, nezaket gibi duygusal bağlarla pekiştirilmiştir. Allah (cc) adına yapılan bu nikâh akdi, iki cihana uzanacak şekilde derinlikli ve kaynaştırıcı hale getirilmiştir.

Şüphesiz uzun ömürlü aile ocağının tesisinde; insanın fitratıyla uyumlu sevgi, terbiye, fedakârlık, cömertlik ve nasihat etme gibi erdemler önemli role sahiptir. Evliliğin genellikle ömrün en üretken devresini oluşturan gençlik çağında yapılıyor olmasının, ailenin sağlam temele dayanmasıyla alakası bulunmaktadır. Evliliğin tarafı olan gençler, fiziki gelişmişliğinin yanında ruhen, fikren ve sosyal açıdan da olgunlaştırıldığı ölçüde mesut bir yuva kurma imkânını kazanmaktadır. Bu birikimi sağlamakta, insanlık tarihinin tecrübesinden kesitler sunan duygu, ahlak ve hikmet yüklü özlü Kur'an kıssaları önemli bir yardımcıdır. Zira bu kıssalar, aile saadetine temel değerlerinin kadın ve erkek üzerinde yaşanmış örneklerini sunmaktadır. Yüce Allah'ın kendi sıfatlarını kullarına tanıtmaları ile de zımni olarak onların bu vasıflarıyla kul seviyesinde ahlaklanmalarını telkin ettiği düşünülebilir.

1 Osman Ahmed Mebrûk, *Terbiyetu'l-evlâd ve'l-âbâ fi'l-İslam*, (Beyrut: Dâru Ku-teybe, 1992), 35.

Kur'an'daki saadetli aileyi kurma ve sürdürmenin misalleri, her akıl ve anlayış seviyesine uygun sadelikte verilmiştir. Üstelik bu örneklerin, çekirdek ve geniş aileyi temsil etmesi, temelde ortak ihtiyaç ve değerlere sahip olan çağımız insanına da rol model almakta seçenek sunmaktadır. Erdemlerle örülmesi istenilen mutlu aileyi kurma ve yaşatmanın bu esaslarını; iffet, güven, muhabbet, ülfet, merhamet, sadakat, sabır, Rab ve kul haklarına riayet, nezaket, cömertlik, kanaat, vefa ve benzeri olarak isimlendirebiliriz.

1. Muhabbet/Ülfet: el-Vedûd olan Allah (cc) insanı, başkalarını sevmeye meyilli yaratmıştır (el-Bakara, 2/257; el-Mâide, 5/54).² Eşler arasındaki sevginin hâsıl edeceği saadeti, cennet hayatında kocalarına aşık ve tatlı dilli eşler ile örneklendirmiştir (er-Rahmân, 55/56; el-Vâkıa, 56/35-37).³ Allah (cc), yaşıt genç çiftler halinde ebedi yaşama lûtfunda dahi sevginin, güzel sohbetin kaynağı olduğuna işaret etmektedir.⁴ Ailenin ve toplumun teşkilinin esasını da bu sevgi oluşturmaktadır (er-Rûm 30/21). Ailenin tesisinde kadın ve erkeğin ruhi/hissi (en-Nisâ, 4/3; el-Kasas, 28/27), akli (en-Nisâ, 4/6) ve kültürel (el-Bakara, 2/221; en-Nûr, 24/26) açılarından birbirine yakın olması önemlidir. Zaten sevgi de daha çok bu uyum ortamında hasıl olmaktadır. Kur'an'da kalbin derinliklerinde hissettirilen sevgi, dilde fazla telaffuz edilerek bayağılaştırılmamıştır. Hz. Âdem Havvâ çiftinin aynı özden yaratılmasında bu özellik (el-A'râf, 7/189) hissedilmektedir. Hâbil'in Kabil'e olan kardeşlik sevgisi, onun kıskançlığı neticesinde⁵ muhabbetinde karşılık bulamamıştır (el-Mâide, 5/27, 30). Hz. İbrahim'in ata ocağında ve kendi yuvasında baba-evlat ilişkilerinde "Babacığım, yavrucuğum" ifadeleriyle (Meryem, 19/42-45; es-Sâffât, 37/100-106) ve torunu Yakub'un evinde (Yûsuf, 12/5) bu sevgi daha barizdir. Halilürrahman'ın ektiği tevhit tohumunu Mekke'de yeşerten, Hz. Hacer'in eşine olan derin sevgisi olmalıdır. Hz. Yûsuf'a ailesinde aşılana sevginin, Mısır'da Azizin evinde, hapishanede ve kralın yanında ve

2 Francis Bacon, *Denemeler*, (çev.) Akşit Göktürk, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994), 69.

3 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân te'vîli âyil-Kur'an*, (Mısır: Daru'l-Meârif, 1958, 4. Baskı; Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984), 26: 187-188.

4 Süleymân Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, Tarihsiz), 9: 223.

5 Muhammed Ramazan el-Kazâfî, *İlmü'n-Nefsi'l-İslami* eserinden naklen, Zeynep Atıyye Muhammed, *Usulü'l-ulümi'l-insaniyeti mine'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Katar: Daru'l-Vefa, 1. Baskı, 1416/1995), 1: 557, 1 ve 2 nolu dipnot.

hatta hayatından sonra (el-Mü'min, 40/34) devam ettiği⁶ anlaşılmaktadır (Yûsuf, 12/36-41, 54-55). Hz. Musa'nın çocukluğunda Firavunun yanında (el-Kasas, 28/3, 12, 15, 20) ve evliliği dönemlerindeki (el-Kasas 28/23-28) aile fertleriyle olan derin muhabbeti (Tâhâ, 20/29-30) dışa yansımaktadır (el-Kasas, 28/10-13, 27-30).⁷ Kardeşi Harun'la olan sevgi ve yardımlaşma ilişkisi Rasûlullah'a (s.a.v.) örnek olacak şekildedir.⁸ Hz. Zekerîya'nın oğlu Yahya'ya⁹ ve Meryem'e olan muhabbeti içli dualarında (Meryem, 19/12-14) ve bakımını üstlenme kurasına katılmasında sezilmektedir. Hz. Lokman ile oğlunun samimi konuşmaları, sevgilerinin dışa yansımasıdır (Lokmân, 31/18-19). Rasûlullah (s.a.v.) ile eşi Hz. Hadice'nin karşılıklı sevgilerinin en açık delili, vefatından sonra onu sürekli anması ve arkadaşlarını ziyaret etmesidir. Aynı şekilde muhayyerlikte Allah (cc) ve Rasûlünü seçen diğer eşlerine (el-Ahzâb, 33/28-29) ve evladına olan sevgisi¹⁰ ise siyer ve hadis kaynaklarında tafsilatıyla verilmiştir.

2. Merhamet: Yüce Allah'ın merhametini ifade eden er-Rahmân ve er-Rahîm kelimelerinin de türetildiği kavramdır. Her anne babanın yavrusuna olan merhameti, aslında dünyada hayat döngüsünün sürdürülme vasıtasıdır. Şüphesiz onu en şuurulu hisseden canlı insandır. Bu yüzden insanlık tarihindeki merhamet, Kur'an'da bazı peygamberlerin şahsında beyan edilmiştir. Hz. Âdem'in zor dünya şartlarında hayata tutunabilmesini ve neslini burada çoğaltabilmesini sağlayan, eşine ve çocuklarına olan merhametidir. Hz. Nuh'un dağa sığınan inkarcı oğlunu gemiye davet ederken yalvarırcasına kullandığı ifadeler merhamet yüklüdür (Hûd, 11/42-43, 45). Hz. İbrahim de bu konuda evvâh sıfatıyla vasedilmiştir (et-Tevbe, 9/114) ki bir-

6 Ebu'l-Fida İsmâîl İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Baskı, Tarihsiz), 4: 86.

7 Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, (Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafa, 5. Baskı, 1394/1974), 16: 107.

8 Rasûlullah (s.a.v.) Hz Ali'ye şöyle demiştir: "Senin benim yanımdaki yerin, tıpkı Harun'un Mûsâ yanındaki yeri gibidir..." Buhârî, "Menâkıb", 9; "Megâzi", 78. *el-Ehâdisüs-sahiha min ahbari ve kisasi'l-enbiyai aleyhimüs-salatu ve'-selam*. Haz. İbrâhim Muhammed Ali, (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1995/1416), 166.

9 Rasûlullah (s.a.v.): "Adem (a.s.) hiçbir evladı yoktur ki hata yapmamış ya da hata yapmaya heveslenmemiş olsun. Ancak Zekerîya (a.s.)'ın oğlu Yahyâ bundan müstesnadır." buyurmuştur. Ebi'l-Fida İsmâîl b. İbn Kesir, *Kasasu'l-enbiya*, (tahk.), Abdulkadir Ahmet Ata, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 2. Baskı, 1982/1402), 2: 338-339.

10 Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî*, (İstanbul: Dâru Kahramân, 1984), 3: 301.

çok manasının yanında çok merhametli anlamını da içermektedir.¹¹ Aynı şekilde geç sinirlenen manasındaki halim¹² de Hz. İbrahim ve oğlu İsmail için kullanılmıştır (es-Sâffât, 37/101). Merhamet büyüklerin küçüklere acıması şeklinde yaygın olsa da Kur'ân-ı Kerim'de bunun aksi Hz. İbrahim'de canlandırılmıştır. Zira o küçük yaşta tevhit inancına ulaştıktan hemen sonra babasının elim azaba düşmemesi için onu hakka davet etmiş (Meryem, 19/42-45) ve babasının bu konudaki karşı tehditlerine aldırmamıştır (Meryem, 19/47-48). Hz. Yakub'un gözlerini kaybettirecek kadar elem çektiren oğullarının zarar görmemeleri için Mısır'a farklı kapılardan girmeleri tavsiyesi (Yûsuf, 12/67), dünyevi hayatlarındaki merhametinin ifadesidir. Hz. Yakub'un tıpkı dedesi Hz. İbrahim gibi ölüm döşegindeyken oğullarına tevhit üzere yaşamaları konusundaki öncelikli tavsiyeleri ise, ebedi kurtuluşlarını sağlama bakımından onlara olan merhametinin gereği olmalıdır (el-Bakara, 2/132). Hz. Yûsuf'un da babasından aldığı merhamet erdemi, canına kasteden kardeşlerine en naçar kaldıkları esnada cömertçe yardım etmesi ve en sonunda onları affetmesi şeklinde tezahür etmiştir (Yûsuf, 12/92). Hz. Musa'nın annesinin onu Nil nehrine bırakırken aklını kaybedercesine endişe duyması (el-Kasas, 28/10), annelik güdüsünün yanında merhametinin şiddetini göstermektedir. Aynı şekilde Firavunun kızının ve/veya eşinin¹³ onu sandukadan alıp evlat edinmesi de merhametlerinin ifadesidir. Hz. Musa'yı Medyen kuyusunda haksızlığa uğrayan iki kıza, bitkin bırakan yolculuğuna rağmen yardım etmesi onun merhametinin gereğidir (el-Kasas, 28/15, 23-26). Yumuşak kalpli olarak tanıtılan Hz. Yahya'nın (Meryem, 19/12-13) bu vasfı, aynı zamanda onun ailesine ve başkalarına karşı çok merhametli davrandığının göstergesi sayılabilir. Aynı dönemde yaşayan Hz. Meryem'in bekâr olarak risalet görevini sürdüren oğlu İsa'nın şahsına ve tebliğ vazifesinde ona yardımı,¹⁴ dine sadakatının yanında şefkat ve merhametinin de göstergesidir. Hz. İsa'nın körü ve alaca hastalarını iyileştirmesi, nübüvvetini isbat eden mucize olmasının yanında

11 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 14: 524-532.

12 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15: 406.

13 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 20: 32; Ateş, *Çağdaş Tefsiri*, 6: 440.

14 Hz. İsa bekâr kaldığı için görevindeki yükü annesi bir başka kadınla paylaşmamıştır. Buna bir de Yahudilerin suçlamalarının (en-Nisâ, 4/156 ezici ağırlığı katılırsa Meryem'in fazilet tablosu aydınlanmış olur. Mevlana, "İsa'nın konuşması, Meryem'in kuvvetiyleydi" der. Belki Kur'ân'ın pek çok yerinde Hz. İsa'dan Meryem'in oğlu diye bahsedilmesinin bir esprisi de bu olmalıdır. Günay Tümer, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 152.

(Âl-i İmrân, 3/49; el-Mâide, 5/110) muhtaç insanlara olan merhametini de ifade etmektedir. Hz. İsa'nın bu merhamet hissi, ailesi mesabesindeki teslis akidesine sapan kavminin ahirette cezalandırılmasını istemediğini dile getirircesine kullandığı sözlerine yansımaktadır (el-Mâide, 5/116-118). Rasûlullah'ın merhametini ise ashabının kendi aralarında son derece merhametli davranmaları biçiminde aksettiği (el-Feth, 48/29) görülmektedir. Ayrıca onun Hz. Fatıma hariç hayatında iken vefat eden evladına hüznün gözyaşları dökmesi, ailesi içerisindeki merhametinin tezahürleridir. Aslında peygamberlerin çoğunun çobanlık yapmasında¹⁵ bile dilsiz hayvanları güderken onlara merhametin öğretildiği, bu sayede insanlara yumuşak davranarak (Âl-i İmrân, 3/159) onları hakka cezbedebildikleri düşünülebilir. Merhametsizliğin doğurduğu kötü sonuçların yansması, Kâbil'in kardeşini öldürmesinde (el-Mâide, 5/30), Hz. Yakub'un diğer oğullarının Yusuf'a acımasızlığı (Yûsuf, 12/8) nedeniyle¹⁶ aile saadetinin onlarca yıl kaybolmasında görülmektedir.

3. Sadakat/Doğruluk: Doğruluk Kur'an-ı Kerim'de Allah (cc) (el-Hicr, 15/64), peygamberleri (Yûsuf, 12/46; Meryem, 19/41) ve Müslüman kadın ve erkeklerin vasfı olarak (Âl-i İmrân, 3/17; en-Nisâ, 4/69; el-Mâide, 5/75) kullanılmıştır. Doğruların önderi manasındaki Sıddıklar Kur'an-ı Kerim'de, sıdk sıfatını haiz peygamberlerden (el-Hâkka, 69/44-47) sonra ikinci sıraya konulmuştur. Allah (cc), Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa'dan sonra en çok zikrettiği Hz. İbrahim'e,¹⁷ küçüklüğünden itibaren doğruluk vasfı kazandırmış, ona melekût âleminin inceliklerini¹⁸ göstermiş ve onu sıdkı bütün olarak tanıtmıştır (Meryem, 19/41). Hz. İbrahim'in terbiyesinden geçen oğlu İsmail de sözüne sadık kalmış (Meryem, 19/54) ve gereğini canını ortaya koyarak fiilen göstermiştir (es-Sâffât, 37/102-103). Doğruluğuyla meşhur olan Hz. Yûsuf'un (Yûsuf, 12/46, 51) küçüklüğünde kazandığı bu seciyesinin mükâfatı, muhtemeldir ki risaleti öncesinde rüyaları doğru tabir etmek olmuştur (Yûsuf, 12/21). Hapishanedeki iki gencin, ondan rüyalarını tabir etmesi talebinin şaka olduğu rivayetine¹⁹ bakılırsa Hz. Yûsuf, şaka halinde dahi gerçeği söylemiştir. Yine o, Aziz'in karısının tacizine ve iftirasına maruz kaldığında bunun kadının tuzağı olduğunu

15 Buhâri, "İcâre", 2; "Et'ime", 50.

16 Geniş bilgi için bkz. Taberî, *Kasasul-enbiya*, 222.

17 Abdülveli et-Tühami, *en-Nebiiyyü İbrâhîm fî's-sekâfeti'l-İslamiyye*, (Dimeşk: Daru'l-Meda, 2001), 101-102.

18 Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî*, 2: 19.

19 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Kasasul-Enbiyâ*, (tahk.), Cemâl Bedrân, (Kâhire: Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübnânî, 1414), s. 233.

doğrulukla dile getirmiştir (Yûsuf, 12/28). Hz. Musa, ileride kayınpederi olacak kişinin hanesinde başından geçenleri doğru şekilde anlatmış, bu sayede onun takdirini kazanarak damadı olmuştur. Hz. Zekeriya'nın himayesinde yetişen Hz. Meryem'in doğruluğu, çocukluğundan itibaren nadide çiçek gibi yetiştirilmesinde (Âl-i İmrân, 3/37) düşünülebilir. Zira Kur'an-ı Kerim'de doğruluk kadın ve erkeklerin öne çıkan erdemleri kapsamında genel ifadeyle yer almaktadır (el-Ahzâb, 33/35). Hz. Muhammed'i Hz. Hadice ile evliliğe götüren sürecin, onun söz ve davranışlarındaki doğrulukla (Yûnus, 10/6; el-Kalem, 68/4) başladığını söylemek²⁰ abartı olmayacaktır. Doğruluğun verdiği güç, ifk hadisesinde şahsının doğru olduğunu ısrarla belirtmesine rağmen arzuladığı desteği eşi Rasulullah'tan yeteri kadar alamadığını düşünen Hz. Aişe'nin, kendisini temize çıkaran ayetler (en-Nûr, 24/11-21) indikten sonra Peygamberimize teşekkür etmek istemeyişinde²¹ görülmektedir. Böylece Hz. Aişe, doğru olmak kadar doğruluğu takdir etmenin teşekkür edilmeye layık olabileceğini incelikle dile getirmiş olmaktadır. Doğruluk bilincinin ve saadet asrındaki dürüst kadınlarda bunun (el-Ahzâb, 33/35) yansımasının bir numunesini, eşler arasındaki mahremiyeti korumak gerektiği hususunda gerçeği dile getiren genç bir kız²² oluşturmaktadır.

4. İffet: Kur'an-ı Kerim'de iffet; ihsân (el-Enbiyâ, 21/91), muhâfaza (en-Nisâ, 4/34; el-Mü'minûn, 23/5; en-Nûr, 24/4, 21, 31) ve hasûr lafızlarıyla ifade edilmiştir. İffetli olma konusunda hadislerde de kadın ve erkek için herhangi bir ayırım yapılmamıştır.²³ İffetli olmak Kur'an-ı Kerim'de evlilik öncesinde ve sonrasında kadın ve erkek tarafından yaşanmışlıkla örneklendirilmiştir: Hz. Âdem ve Havva yasak meyveyi yediklerinde açılan edep yerlerini hemen cennet yapraklarıyla kapatmaya çalışmışlardır (el-A'râf, 7/22; Tâhâ, 20/121). Onların bu fitri özelliği, küçük çocukların açılan edep yerlerini hemen kapatmaya

20 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişam, *es-Siratü'n-Nebeviyye*, (Mısır: Daru'l-Fikr, 1357/1937), 1: 197-205 özetle.

21 Buhârî, "Şehâdât", 15, 30, "Tefsir/Yûsuf", 3; Müslim, "Tevbe", 56. Hz. Aişe'nin, hayatının her alanında doğruluktaki ısrarlı tavrının örnekleri için bk. Bünyamin Erul, "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", *İslamiyat Dergisi* 3/2 (Kadın Özel Sayısı 2000): 128-129.

22 Abdurrahman Vâsıl, *Müşkilatü's-Şebabî'l-İslamiyye*, (Mektebetü'l-Vehbe, 2. Baskı, 1984/1404) 61.

23 "Haya, bütünüyle hayırdır." Müslim, "İman", 61; "Haya, sadece iyilik getirir." Buhârî, "Edeb", 77; Müslim, "İman", 60. Hz. Muhammed'in kendisinin de yüksek hayâ sahibi olduğu, Buhârî, "Tefsir", 33/8, evinde edebiyat oturan genç kızdan daha hayâli olduğu (Buhârî, "Edeb", 73, 77) bunun bazı örnekleridir.

uğraşmalarında da kendini göstermektedir. Hz. Lut'un kızlarının iffeti konusunda sarıh bir ifade bulunmamakla birlikte, kavminin necis fiillerine bulaşmamaları yönüyle hayalî olduklarına (Hûd, 11/78; el-Hicr, 15/71) hükmedilebilir. Hz. Yûsuf, genç, bekâr, yakışıklı,²⁴ vatanından uzakta ve itibarlı güzel bir kadın tarafından defalarca aldatılmak²⁵ için çağırıldığında,²⁶ hayasını hürriyetine, zindanı saray hayatına tercih etmiştir (Yûsuf, 12/32-33). Aziz'in karısı, evin kapılarını onun üzerine kilitlediğinde (Yûsuf, 12/23) o, ismet kapılarına sığınarak²⁷ iffetini korumuştur. Hz. Yûsuf, zindan bana daha sevimlidir sözüyle şehrin sosyete kadınlarının ümit kapılarını (Yûsuf, 12/28) da kapatmıştır. Hz. Yûsuf, evlatlık gibi büyütüldüğü evde iffetine yönelik iftiranın şehirde yayılmasından dolayı, suçsuzluğunu kralın huzurunda itiraf ettirerek iffetli yaşamının erdemini topluma da göstermiştir (Yûsuf, 12/22, 51). İffet sebebiyle örtünmekte hassas olan Hz. Musa,²⁸ Medyen kuyusu başında onu evlerine çağırmaya gelen ve sonradan eşi olacak kızın hayalî davranışlarına misliyle mukabele²⁹ etmiştir (el-Kasas, 28/25). Muhtemeldir ki kızın, babasına onu işçi tutması isteğinde bulunmasını sağlayan Hz. Musa'nın bu edepli davranışı olmuştur. Aynı şekilde Hz. Musa, kayınpederinin sekiz on yıl işçilik yapmak karşılığında³⁰ kızıyla evlendirme teklifini, diğer sebeplerin yanında yaşayacağı bu evde iffetini koruma amacıyla kabul etmiştir. Hz. Meryem insanlık ailesinin abideleşmiş misalidir. Hatta o, Hıristiyanlıkta ve İslam tasavvufunda iffet ve ismetin miyarı³¹ olmuştur. Hz. Meryem'in ve İmran ailesinin dünya

24 Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Yûsuf'a ve annesine bütün güzelliklerin yarısının verildiğini bildirmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3: 286.

25 Seyyid Kutub, *fi Zılâli'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 11. Baskı, 1985/1405), 4: 1981; Elmalî'lı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, tarihsiz), 5: 2874-2875.

26 Yûsuf Kardavi, *Vacibü's-şebabi'l-müslimi'l-yevm*, (Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1. Baskı, 1993), 7-8.

27 Ebû'l-Kasım Zeynü'l-İslâm Abdülkerîm b. Hevazin Kuşeyri, *Letâifu'l-İşârât*, (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Ammetu li'l-Kitab, 2. Baskı, 1981), 2: 177.

28 Buhârî, "Gusl", 20; "Enbiya", 27; Müslim, "Hayz", 75.

29 Hz. Musa, kızın vücut hatlarını görmemek ve kokusunu almamak için onun önünden yürürken yol tarifini ona yaptırmıştır. Ali, *el-Ehâdisu's-sahîba*, 133, 141; Taberî, *Kasasul-enbiya*, 278.

30 İbn Kesir, *Kasasul-enbiya*, 2: 19.

31 (et-Tahrîm, 66/12) ayetindeki "İhsan"dan maksat, "iffet" ve "hürriyet"tir. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an*, 4: 420; Günay, *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, 96, 178. Rasûlullah (s.a.v.), Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın doğarken şeytan dürtmesine

kadınları üzerine faziletli kılınması, Allah'ı (cc) razı etmek isteyen hemcinsleri için (Âl-i İmrân, 3/37-42) numune kılındığını³² akla getirmektedir. Hz. Yahya'nın hayasını "nefsini tam kontrol altına alan ve onun kötülük yapmasına mani olan" anlamındaki hasûr kelimesi ifade etmektedir (Âl-i İmrân, 3/39). Hz. Yahya çocukluğunda babası Zekeriya (a.s.) tarafından kalp temizliği ve duygu saflığı ile yetiştirilmiş, böylece ergenlik sonrası hayatında da iffetle yaşamıştır. Hz. Peygamber'in, bir bakireden daha iffetli olması hasebiyle Hz. Hadice'nin onunla evlenmek için teklifte bulunması onun hafifmeşrepliğinden değil, erdemine olan hayranlığından dolayıdır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.), Kur'an-ı Kerim'in iffeti korumanın gözleri haramdan sakınmakla başlayacağı emri (en-Nûr, 24/30-31; el-Ahzâb, 33/59) henüz inmeden yıllar önce Ka'be yakınında müşriklerden eziyet görürken yardımına gelen Zeyneb'ine gerdanını örtmesini isteyerek³³ göstermiştir. Aynı şekilde Peygamberimiz, evinde oğlu gibi yetiştirdiği Hz. Ali'ye "Süzerek bakma!"³⁴ sözüyle ve Müslümanlara benzer ifadeler ve kıssa anlatımıyla³⁵ iffetli yaşamayı öğütlemiştir. Bu nasihatlerin toplumda ne derece ma'kes bulduğunu, tesettür ayeti indiğinde büyüklü küçüklü bütün Medine kadınlarının ilahi emri alır almaz kargalar misali örtünerek gereğini yaptıklarında³⁶ görmek mümkündür. Aynı şekilde Ebu Hureyre (ra) evlilik imkânı bulamadığı ve iffetsizliğe düşme korkusundan

maruz kalmadıkları için ağlamadıklarını (Buhârî, "Tefsir/Âl-i İmrân", 2; Müslim, "Fedail", 146) ve ahiretin en hayırlı kadınının Hz. Meryem olduğunu bildirmişti (Buhârî, "Menakıbu'l-Ensar", 20; "Enbiya", 45).

- 32 Ebû's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-aklî's-selîm ilâ mezâya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Tarihsiz), 6: 83; Kutub, *fi Zılâl*, 4: 2305-2306; 1: 398; Kâsımî, bu konuda: "Senden Allah'a sığınırım"(-Meryem 19/18) Meryem'in korkusu onun yalnız başına olması ve erkek suretinde gelen meleğin kendisine sahip olacağı zannından dolayıdır. Bu tavır, sakınma ve iffetin zirvedir." demektedir. Muhammed Cemâluddîn Kâsımî, *Mebâsinu't-te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1398), 11: 115. Zina hakkında geniş bilgi için bk. Ebû'l-A'la Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 3: 450.
- 33 İzzuddîn Ebi'l-Hasen Ali Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe*, (tahk.), Halîl Me'mûn, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, 1418/1997), 1: 321; Ateş, *Çağdaş Tefsiri*, 6: 181.
- 34 "Gözler zina eder, onların zinası bakmaktır." Müslim, "Kader", 21. "Ey Ali, bakışına bakış ekleme. Zira ilk bakış sanadır, ama ikinci bakış aleyhinedir." Tirmizi, "Edeb", 28; Ebû Dâvud, "Nikâh", 44.
- 35 Bk. Buhârî, "Ezan", 36; "Enbiya", 50; "Büyü", 98; Müslim, "Zikr", 100; Bk. (er-Rahmân, 55/46) ayetinin tefsiri Yazır, *Hak Dini*, 7: 4688.
- 36 Ebû Dâvud, "Libas", 32.

dolayı hadım olma talebinde bulunması³⁷ da anılmaya değer bir erdemdir. Kadın ve erkek, iffetini her durumda, sadece duygu ve iradesine sahip çıkarak korumaya bırakılmamıştır. Aynı şekilde evin mahremiyetine riayet etmeyi emreden ayetler (en-Nûr, 24/58-59),³⁸ büyüklü küçüklü bütün aile fertlerinin birbirlerine karşı hayâ ve iffetlerini korumayı sürdürmeye matuftur.³⁹ Yüce Allah'ın, zinakârları birbirine layık görmesi (en-Nûr, 24/3) iffetli yaşama yapılan vurgudur. Aynı şekilde Allah'ın (cc), iffetli kadınları övmesi (en-Nisâ, 4/34), eşler arasında kalması gereken konularda da⁴⁰ iffetli olmaya teşviktir. Kur'an-ı Kerim'de iffetli kadınların iffetli erkeklerle temiz hayat kuracakları bilgisi (en-Nûr, 24/26) ve cariyeler dahil fuhşun⁴¹ önünün kapatılması (en-Nûr, 24/33) aile ve toplum hayatında iffetli yaşamanın önemine vurgudur. Kur'an'da müminler, duygu ve düşünceyi tahrik eden bakışlardan sakındırıldığı gibi bedenlerini örtmekle kendilerinin ve dolayısıyla başkalarının hayâsını muhafazaya yönlendirilmiştir. Böylece ilk insandan itibaren örtünmenin şer'i ölçüsü aile saadetine korunmasının bir unsuru olarak nihai şeklini almıştır.

5. Sabır: Dinin ve aklın gerektirdiği şeyde kendini tutmak⁴² manasında gelen sabır, Kur'an'da, fert (el-Bakara, 2/35, 155) ve toplumların (en-Nahl, 16/112) farklı vesilelerle sınanmasında sıklıkla tekrar edilmiştir. Yasak meyveye karşı sabredemeyen Hz. Âdem'in (Tâhâ, 20/121-122), dünya hayatının iptidai şartlarına sabrederek çekirdek ailesini toplum haline getirmesi takdire şayandır. Aynı şekilde oğlu Habil, canına kasteden kardeşinin zulmüne Allah korkusuyla sabretmiştir (el-Mâide, 5/29). Hz. İbrahim'in, şirke zorlayan babasına karşı nezaketli davranması (Meryem, 19/46) yaşlılığına kadar baba olamaması, olduktan sonra evladından ayrı kalması, aile içi sabrının göstergeleridir. Hz.

³⁷ Buhârî, "Nikâh", 8.

³⁸ Ayetin iniş sebebi için bk. Ebû'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî en-Neysâbü'rî, *Esbâbü'n-nüzûl*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1991/1411), 329.

³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 24: 28; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 6: 209-210.

⁴⁰ Mustafa Tahhan, *Müslüman Gençliğin El Kitabı/Şahsiyyetü'l-Mü'mini'l-muâsir*, (çev.), Halil İbrâhim Kutlay, (İstanbul: Risâle Yayınları, 1996), 205; Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları*, (İstanbul: Özgür Yayıncılık, 7. Baskı, 1990), 38.

⁴¹ Müslim, "Tefsir", 26; Celâlüddin es-Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*. (Mektebetü'l-İslâmiyye, Tarihsiz), 159.

⁴² el-Huseyn b. Muhammed er-Râğib Isfehânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, (İstanbul: Dâru Kahramân, 1986), 403-404; İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, (çev.), Abdulkadir Şener v.dğr., (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983), 26.

İbrahim'in oğlu Hz. İsmail, çocuk yaşında⁴³ canıyla imtihanına ve Mekke'nin zor şartlarına annesiyle birlikte sabretmiştir (Meryem, 19/54; es-Sâffât, 37/102, 106). Hz. Yûsuf, kardeşlerinin yersiz hasetlerine (Yûsuf, 12/109) ve şahsına yaptıkları kötülüklerine (Yûsuf, 12/20, 77),⁴⁴ Aziz'in evinde maruz kaldığı iftiraya, suçsuz yere hapsedilmesine (Yûsuf, 12/25-29) sabretmiştir. O, sabırla olgunlaşmış ve yedi yıl süren kuraklık krizini başarıyla aşabilmiştir. Kendisine iftira atan kadının yıllar sonra bunu itirafa mecbur kalması (Yûsuf, 12/25, 32), hakikatin eninde sonunda sabırla ortaya çıkacağını göstermektedir. Kadınlar arasında Hz. Eyyüb'ün hanımının eşinin amansız hastalığına (Sâd, 38/41) on sekiz sene süren sabrı⁴⁵ insanlık için çok önemli bir numunedir. Hz. Musa'nın mehir borcunu ödemek için on yıl işçilik yapması (el-Kasas, 28/27) ve ilim öğrenmek için senelerce yürümeye azmetmesi (el-Kehf, 18/60) ve ümmetinin ilahi hükümlerden sapmalarına tahammülü, sabrının yansımalarıdır. Hz. Musa'ya inanan sihirbazlar ise, Firavun'un şiddetli zulümüne sabrederek ölümü inkâra tercih etmişlerdir (el-A'râf, 7/119; 123-124; Tâhâ, 20/70-73). Hz. Zekeriya, uzun süre çocuk sahibi olamamasına (Meryem, 19/5-6) sabretmiştir. Hz. Meryem (Meryem, 19/22, 28)⁴⁶ ve Aîşe (r.ah) (en-Nûr, 24/11-20),⁴⁷ kendilerine atılan iffetsiz iftirasının acısını, ilahi yardım ve aile ocağının müsamahası⁴⁸ ile dindirebilmişlerdir. Hz. İsa, uzun süre annesine yöneltilen iffetsizlik iftirasına (Meryem, 19/27) tahammül göstermiş ve onu tezkiye (Meryem, 19/30-33) etmiştir. Aşhab-ı Kehf, inkârcı ailelerinin baskısına imanda sebat ederek karşılık vermişler ve mağaranın çetin şartlarını, sıcak evlerine tercih etmişlerdir (el-Kehf, 18/16).⁴⁹ Hz. Mu-

43 M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990), 1: 186.

44 Bk. Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 3. Baskı, Tarihsiz, 13: 179.

45 Bk. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'an*, 7: 75.

46 Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*, 15: 327; Kâsımî, *Mehâsinu't-Tevîl*, 11: 117; Merâğî, *Tefsîr*, 16: 44.

47 Geniş bilgi için bk. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI/167-168; iftiranın cezası hakkında bk., Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Abkâmul Kur'an*, (Beyrut: Dâr-u İhyâi Turâsi'l-Arabi, 1405/1985), 5: 110.

48 Ali, *el-Ehâdisu's-sahîha*, 100-101; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Tefsîru'n-Nesâî*, (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1410/1990), 1: 600-601; Mustafa Fayda "İfk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 508.

49 Muhammed Adil Kaykaylı, *el-Hendesetü'l-İlahiyyetü fî Surati'l-Kehf*, (Amman: Daru'l-Ammar, 1986), 27-28.

hammed, geniş ailesinde baba ve dede yetimliğine, amcasının hanesindeki geçim sıkıntılarına ve bütün beşeri zorluklara (ed-Duhâ, 93/6-8; el-İnşirâh, 94/1-3) sabretmiştir. Mekkeli İslam'ı seçen gençler, babalarının baskılarına sabretmişlerdir.⁵⁰ Onların bu ilişkileri ayrıca, inanç bağının kan bağından önce geldiğini de göstermektedir.

6. Vefa: Verdiği sözüne sadık ve güvenilir olma manasındaki vefa, Allah'ın (cc) bir sıfatıdır (ez-Zümer, 39/20; er-Rûm, 30/6). Allah (cc) genel manada insanlardan kulluk sözüne sadık kalmalarını istemesinin (el-A'râf, 7/172; el-Feth, 48/10) yanında vefalı kullarının aile içindeki örneklerine yer vermiştir. Evliliğin karşılıklı rızaya dayalı bir sözleşme olduğu hatırlandığında, eşlerin ve aile fertlerinin birbirlerine verdikleri söze vefalarının, aile huzuruna olan katkısı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. İnsanlık ailesinin babası Hz. Âdem, cennette yasaklı meyveden yememe sözüne vefa gösterememişse de yeryüzünde üstlendiği halifelik görevini sağlayacak olan ailesini genişleterek Rabbine vefalı davranmıştır. Vefakâr (en-Necm, 53/37) Hz. İbrahim önce babasına verdiği dua edeceği sözüne vefa göstermiştir (Meryem, 19/47). Hz. İbrahim, fitrî özelliği gereği hiçbir kadın, kocasını kumayla paylaşmayı istemediğinden⁵¹ yaşlılığına kadar kısır olan eşi Sâre'nin üzerine uzun seneler başka evlilik yapmamakla ona vefalı davranmıştır. Hz. İsmail, Allah'a (cc) ve babasına olan vefasını kurban edilme (es-Sâffât, 37/102-105) ve Ka'beyi birlikte inşa etme sözünde göstermiştir (el-Bakara, 2/125; et-Tevbe, 9/54).⁵² Hz. Yûsuf davet edildiğinde haramı reddederek Allah'a, (cc) Aziz'e ve Züleyha'ya vefa göstermiştir (Yûsuf, 12/23-34, 51). Hz. Yûsuf'un bir kardeşi, onun öldürülmemesini sağlamakla kardeşlik hukukuna vefa göstermiştir (Yûsuf, 12/10). Hz. Musa, kayınpederine verdiği mehir sözüne on yıl çalışarak kâmil vefa göstermiştir (el-Kasas, 28/28-29).⁵³ Rasûlullah'ın (s.a.v.) el-Emîn lakabının sözüne vefası neticesinde kazandığı malumdur

50 Ayetlerin çeşitli surelerde tekrar edilmesi, Müslüman oldukları için ebeveynlerinden baskı gören gençlerin çokluğunu gösterir. Bu gençlerden bir kısmı, ana-babalarından gördükleri baskı yüzünden Habeşistan'a göçmek zorunda kalmışlardır. Mesela, Halid b. Sad b. el As, karısı Emine bn. Halef, kardeşleri, Amr b. Said, onun karısı Fatma bn. Safvan, Esved b. Nevfel b. Huveylid, Amir b. Ebi Vakkas, ...; İbn Hişam, *es-Sira*, 1: 345-352; İzzet Derveze, *et-Tefsîrül-hadis*, (çev.), Mustafa Altunkaya, (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 5: 17; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 7: 66.

51 Mesela Hz. Aişe hk. bk. Ebû Dâvûd, "İtk", 2.

52 Ebû's-Suûd, *İrşadül-akli's-selîm*, 5: 270.

53 Buharî, "Şehâdât", 28.

ve bu vefakârlığını, nübüvvetinden sonra da kendi ailesine ve müşriklerle yaptığı anlaşmalara harfiyen uymakla göstermiştir.⁵⁴ Kardeşlik haklarına vefasızlığın aileyi ne derece mutsuz kıldığının ilk örneğinde Kâbil; Allah'a (cc), babası Hz. Âdem'e ve kardeşine vefasız davranmıştır (el-Mâide 5/27-31). Hz. Nûh'un inkarcı oğlu babasının davetine vefasız davranmakla onun adeta belini bük müştür (Hûd 11/43, 46). Hz. Yakub'un oğullarının, babalarına (Yûsuf 12/14) ve kardeşleri Yûsuf'a olan vefasızlıkları (Yûsuf 12/15-17, 20)⁵⁵ bu ailenin onlarca sene elem çekmesiyle sonuçlanmıştır. Kocanın, karısına karşı vefasızlığına ise Evs b Sabit'in, yaşlanan güzelliğini kaybeden eşine zihar yaparak onu boşama teşebbüsünde⁵⁶ şahit olunmaktadır.

7. Hakşinas: Allah (cc) haktır ve mutlak hakikatin kaynağı da O'dur (Yûnus 10/32). Peygamberler hakkı getirerek insanların bu hakka tabi olmalarını istedikleri (et-Tevbe 9/33; Yûnus 10/108; er-Ra'd 13/1) için Hak'ka uyarlar. Bu yüzden akl-ı selim sahiplerinin Cenab-ı Hakk'ın ve varlıklarına dair koyduğu hakları gözeterek (el-Bakara 2/62) sadakatle hayatlarını sürdürmeleri beklenen bir

54 Hz. Ali'nin, eşi Fatıma (rah) üzerine Ebû Cehl'in kızıyla nişanlanmak istemesi hk. bk. (Buhârî, 1503). kızı Zeynep ve henüz müşrik olan eşi Ebû'l-Âs için vefası hk bk. İbn Hişam, *es-Sıra*, 2: 296-304. Bu esnada Zeynep'in yaşı yirmi beş civarında olmalıdır. Şöyle ki, Rasûlullah s.a.v. altmış üç yaşında vefat etmiştir. Zeynep otuz yaşlarındayken doğduğuna ve Bedir savaşı da Peygamberimizin 55-56 yaşlarındayken olduğuna göre 55-30=25 yaşındaydı. Rasûlullah s.a.v. sözüne vefa gösterdi. İki defa karşısına düşman olarak çıkmış damadını reddetmediği gibi birincisinde kızının fidyesiyle kurtulmasını tecviz ederken ikinci esaretinde kızının emanını tasdik ederek ikinci defa kurtardı. Onu yine damat olarak kabul etmiş büsbütün boşanmalarını da istememişti. Fakat muhtemelen Bakara suresinin 221. âyeti o dönemde nazil olduğu için, beraber olmalarına izin de vermemiştir. Son olarak iman edince yeni bir nikâh akdine ve mehre gerek görmeden evliliklerini sürdürmelerini sağlamıştır. Zeynep r.ah. da kocasına vefa göstermiştir. İlk defa Medine'de esir düştüğü zamanda o Mekke'deydi ve gerdanlığını fide olarak göndermek suretiyle kocasını kurtarmıştı. İkinci esaretinde ise Medine'de babasının yanında bulunuyordu ve hâlâ müşrik olan kocasının emanını geçerli kılınmasını o sağlamıştır. Ebû'l As müşrik olmasına rağmen nikâh esnasında Zeynep üzerine başka kadınla evlenmeyeceğine dair verdiği sözde durduğunu, hadisteki: "Kızım Zeyneb'i ben, Ebû'l-Âs'a nikâhladım. O bana Zeyneb'in üzerine evlenmeyeceğine dair söz verdi. Ve sözünde durdu." ibaresinden öğreniyoruz. Kayın-pederi ve hanımının kendisine bu vefalı davranışlarına vefaen olacak ki esaretten ikinci kurtuluşundan sonra iman etmiştir.

55 Konu hk. da farklı rivâyetler için bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 16: 8-10; *Kasasu'l-enbiya*, 223-224.

56 Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 417-418.

durumdur. Bu yaklaşım, insanın; iman, ibadet ve yaşayış düzenini tanzim edecek kadar geniştir. Ailede öncelikli öğretilmesi gereken hakikat de budur. Zira çocukluk ve gençlik dönemi, gerçeği kabule en yakın dönemdir (Lokmân, 31/30).⁵⁷ İnsanlık tarihinde işlenen ilk cinayet de Hz. Âdem'in hanesinde bu yüzden işlenmiştir. Habil, kardeşi Kabil'in evlilik konusundaki ilahi kuralı çiğnemesine izin vermemiştir. Haklılığı, sundukları kurban ile de kabul edilmesine rağmen Kabil, Allah'ın (cc) hakkını da kardeşi Habil'in hayat hakkını da çiğnemiştir (el-Mâide, 5/27-30). Habil ise haklı olduğu bir konuda, haksız cinayete bulaşmak istememiş ve hakkını Cenâb-ı Hak'ka havale etmiştir.⁵⁸ İlave olarak Hz. İbrahim, küçük yaşına rağmen başta babası olmak üzere büyüklerine, taassup ve taklitten kurtulup hakka uymanın (el-Bakara, 2/258; el-En'âm, 6/74, 78; el-Enbiyâ, 21/60; ez-Zuhruf, 43/26) güzel misalini⁵⁹ canı pahasına vermiştir. Bu yüzden Hz. İsmail'in hakikate teslimiyet bilincini (es-Sâffât, 37/102-103) babasından öğrendiğini tahmin etmek güç değildir. Bu öğretinin Hz. İbrahim'in ailesinde uzun yıllar sürdüğü, torunu Hz. Yakub'un ölüm döşeginde evladına yaptığı tavsiyesinde (el-Bakara, 2/132) görülmektedir. Aynı aileye yerleşen bu hak bilinci sebebiyledir ki Hz. Yûsuf, Aziz'e ve onun eşine haksızlık yapmamıştır (Yûsuf, 12/23). Hakkını aramasına rağmen (Yûsuf 12/25) yaşadığı bu evde hak bilincinin olmaması yüzünden Aziz'in evinden zindana gönderilmiştir. Ancak onun mahkumlara kazandırdığı hak şuuru sebebiyle onlar Yusuf'u "En doğru/Siddik" (Yûsuf, 12/46) vasfıyla nitelemişlerdir. Hz. Yûsuf da onlara hakkı öncelik sırasına göre anlatmıştır (Yûsuf, 12/39-40). Hz. Yûsuf, şahsına atılan iftirada hakikatin ortaya çıkmasını sağladıktan sonra⁶⁰ hapishaneyi terk etmiştir (Yûsuf, 12/51-52). Hz. Musa, Medyen kuyusu başında haksızlığa uğrayan iki kızın hakkını savunmuş (el-Kasas, 28/24), sonrasında işçi olarak girdiği evlerinde hakkı konuşmuş (el-Kasas, 28/28) ve mehir hakkını ödedikten sonra Mısır'a gitmiştir (el-Kasas, 28/29). Hz. Zekeriya ve annesi Meryem'in himayesinde yetişen Hz. İsa'nın da çok erken yaşlarda hakikat

57 Buhârî, "Cenâiz", 80, 93; Müslim, "Kader", 22; Muvatta, "Cenâiz", 52; Tirmizî, "Kader", 5.

58 "İki Müslüman birbirlerine kılıç çekerlerse kâtil de maktul de cehennemdedir. Maktul de kardeşini öldürmek istemişti." İbn Mace, "Fiten", 11. Diğer bir hadis: "Müslüman'a sövmek faktır, onunla çarpışmak da küfürdür." Buhârî, "Fiten", 8; "İman", 36.

59 Bk. Râzî, et-Tefsîru'l-kebir, 9: 522-528; 5: 437.

60 Rasûlullâh (s.a.v.): "Eğer Yûsuf'un kaldığı gibi uzun zaman mahpus kalsaydım, onu hapisten çıkarmak için çağırma gelen kişinin davetine hemen icâbet ederdim... efendine git de tabkikat yapın! (Yûsuf, 12/50) demezdim." sözüyle Hz. Yûsuf'un bu tavrını takdir etmektedir.

bilincine ulaştığını (Meryem, 19/30-33) söylemek mümkündür. Aynı şekilde Hz. Lokman da oğluna hakikat bilgisini önem sırasına göre iman, ibadet ve ahlak (Lokmân, 31/13) olarak öğretmiştir. Mağaraya sığınan gençlerin sıcak aile ocağını terk ve ebeveynlerinin teklifini ret etmeye mecbur kalmaları (el-Kehf, 18/14), hak bildiği doğruya uymaktan⁶¹ başkası değildir. Ebeveynlerinin şiddetli muhalefetine rağmen iman eden Kureyşli gençlerin hakka teslim olup ailelerinin zorbalıklarına hakkın gücüne dayanarak katlanmaları, hicrete mecbur bırakılmaları,⁶² sonunda onları galip getirmiş (el-Enfâl, 8/26; Hûd, 11/27; el-Feth, 48/20; el-Haşr, 59/2) ve böylece bazıları, ebeveynlerinin de hakkı kabul etmelerine⁶³ vesile olmuşlardır. Rasulullah'ın (s.a.v.), ailesinin maruz kaldığı ifk hadisesini, evladı mesabesindeki yeğeni Hz. Ali ile istişare etmesi ve tahkikat vazifesini ona vermesi,⁶⁴ hakkı ortaya çıkarma ve bu konudaki hassasiyeti sonraki kuşaklara öğretme maksadına matuf görünmektedir.

Hakka uygun yaşamamanın olumsuz örneğini veren Hz. Nuh'un bir oğlunun feci akibeti (Hûd, 11/43-46), sebep olduğu aile mutsuzluğu açısından dikkat çekicidir. Aynı durumu Hz. Yakub'un, hakkı çiğneyen oğullarının aileye yaşattığı ıstıraplarda da görmek kabildir. Yüce Allah, hak sırasını bozarak ebeveyn haklarını Yüce zatının önüne geçirmek isteyen ana-babalara ise, itaat edilmemesini istemiştir (el-Ankebût, 29/8; Lokmân, 31/15).⁶⁵

8. Cömertlik/Kanaat: Yüce Allah cömertlik ve ihsanının gereği (en-Neml, 27/40; el-İnfîtâr, 82/6) varlıkları yaratmış, dünyada yaşama imkânlarını genişletmiştir. Tarafından kitap ve peygamber göndermiş, insanlara saadet yollarını onunla öğretmiş dünyada (eş-Şuarâ, 26/7; Lokmân, 31/10) ve iman ehline ahirette de çok cömert muamele edeceğini (el-Ahzâb, 33/31; el-Hadîd, 57/11) bildirmiştir. Rabbimiz, toplumun yetim, fakir (el-Fecr, 89/15; ed-Duhâ, 93/9-10) ve borçlularını himayede de cömert olmayı emretmiştir. O, ailenin kurulma şartlarından birisi olarak koyduğu mehri, erkeğin vermesine hükmetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, evrensel

⁶¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 21: 97-98.

⁶² Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 4: 322; misal için bk. Seyfullah Kara, *Peygamber Döneminde Gençlik*, (İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003), 63-68.

⁶³ Rasûlullah'ın (s.a.v.) muasırı gençlerin tutumunu gösteren bir örnek için bk. Müslim, "İmâret", 134; Ebû Dâvud, "Cihâd", 177.

⁶⁴ Mübeşşir et-Tırâzî el-Hüseynî, *el-Mer'tu ve hukûkuhâ fi'l-İslâm*, (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, Tarihsiz), 101; Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 3: 439; Muhammed Nefi Felsefi, *eş-Şâbbü beyne'l-akl-ı ve'l-atife*, (çev.), Abbas Hüseyin Esendi, (Beyrut: Müessesetü'l-Bi'se, 1992), 1: 25-27.

⁶⁵ Geniş bilgi için bk. Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûl*, 195, 198.

bir kitap olduğundan mehrin miktarını sabitlememiş ancak bu konuda imkân ölçüsünde cömert davranılmasını ima etmiştir (en-Nisâ, 4/20). Hz. İbrahim'in şahsında aile fertlerine ve misafirlere cömert davranılmasını övmüştür (ez-Zâriyât, 51/24). Allah Teala bir taraftan cömert olmayı tavsiye ederken, diğer yandan israf etmemeyi (el-İsrâ, 17/26-27) ve kanaatli olmayı tavsiye etmiştir. Nitekim Rasûlullah'ın toplumunda fakirler bulunmasına rağmen eşlerinin, evinde refah seviyesini yükseltmesi talepleri kabul edilmediği gibi, isteklerinde ısrarcı olmaları halinde boşanma sebebi sayılmıştır (el-Ahzâb, 33/28-29).

Netice itibarıyla Kur'ân-ı Kerim, huzurlu aile yuvası kurmanın ve sürdürmenin temel ilkelerini bazen ahkâm ve bazen kıssalar içerisinde çekirdek ve geniş ailenin bütün fertleri merkezinde örnekleriyle göstermiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ailenin saadetini bozabilecek hususlar kapsamında ise; haset, saldırganlık, nankörlük, inat, iftira, yalan, kibir gibi vasıflar yer almaktadır. Bu olumsuz örnekler de peygamberlerin ailesinde görülebildiği gibi, müşrik ailelerde de müşahade edilebilmektedir. Ailenin huzurunu sağlayan hasletlere kıyasla hacmi ve örneği az olan bu hususların örnekleriyle birlikte açıklanması, bu tebliğin çerçevesini aşmaktadır ve müstakil bir çalışma gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleymân. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, Tarihsiz.
- Bacon, Francis. *Denemeler*. (çev.) Akşit Göktürk. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- Derveze, İzzet. *et-Tefsirü'l-hadis*. (çev.) Mustafa Altınkaya. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- el-Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmul Kur'an*. Beyrut: Dâr-u İhyâi Turâsi'l-Arabî, 1405/1985.
- el-Ehâdisüs-sahiha min ahbari ve kısasi'l-enbiyai aleyhimüs-salatu ve'-selam*. (haz). İbrâhim Muhammed Ali. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1995/1416.
- el-Hüseyinî, Mübeşşir et-Tırâzî. *el-Mer'tu ve hukûkubâ fi'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Tarihsiz.
- el-İsbehânî, el-Huseyn b. Muhammed er-Râgıb. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. İstanbul: Dâru Kahramân, 1986.
- el-Kazâfî, Muhammed Ramazan. *İlmü'n-Nefsi'l-İslami* eserinden naklen, Muhammed, Zeynep Atıyye. *Usulü'l-ulümi'l-insaniyeti mine'l-Kur'ani'l-Kerim*. Katar: Daru'l-Vefa, 1. Baskı, 1416/1995.
- el-Kuşeyri, Ebû'l-Kasım Zeynü'l-İslâm Abdülkerim b. Hevazin. *Letâifu'l-İşârât*. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısıriyyetu'l-Ammetu li'l-Kitab, 2. Baskı, 1981.

- el-İmâdî, Ebû's-Suûd Muhammed b. Muhammed. *İrşâdu'l-akli's-selîm ilâ mezâ-yâ'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Tarihsiz.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Mısır: Şeriketü Mektebetü ve Mat-baatü Mustafa, 5. Baskı, 1394/1974.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Tefsîru'n- Nesâî*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye, 1410/1990.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsîru'n-Nesefî*. İstanbul: Dâru Kah-ramân, Tarihsiz.
- en-Neysâbü'rî, Ebû'l Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî. *Esbâbü'n-nüzûl*. Beyrut: Dâ-ru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, 1991/1411.
- er-Râzî, Fahrüddin *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Baskı, Tarihsiz.
- Erul, Bünyamin. "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe", *İslamiyat Dergisi* 3/2 (Kadın Özel Sayısı 2000): 109-129.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn. *Lübâbü'n-nükûl fi esbâbi'n-nüzûl*. (Yy. Mektebetü'l-İslâmiyye, Tarihsiz).
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân te'vîli âyil-Kur'an*. Mısır: Daru'l-Meârif, 1958, 4. Baskı; Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1984.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Kasasu'l-Enbiyâ*, (tahk.) Cemâl Bedrân. Kâhire: Dâru'l-Mısıryeti'l-Lübnânî, 1414.
- et-Tühâmi, Abdülveli. *en-Nebıyyü İbrâhîm fi's-sekâfeti'l-İslamiyye*. Dimeşk: Da-ru'l-Meda, 2001.
- Fayda, Mustafa. "İfk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21:508. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Felsefi, Muhammed Nefi. *eş-Şâbbü beyne'l-akl-ı ve'l-atıfe*. (çev.) Abbas Hüseyin Esedi. Beyrut: Müessesetü'l-Bi'se, 1992.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Siratü'n-Nebeviyye*. Mısır: Daru'l-Fıkr, 1357/1937.
- İbn Kesir, Ebi'l-Fida İsmâîl. *Kasasu'l-enbiya*, (tahk.) Abdulkadir Ahmet Ata. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 2. Baskı, 1982/1402.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmâîl. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azim*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Baskı, Tarihsiz.
- İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, (çev.), Abdulkadir Şener v.dğr. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

- İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebi'l-Hasen Ali Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rife-ti's-Sahâbe*, (tahk.), Halil Me'mûn. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Baskı, 1418/1997.
- Kara, Seyfullah. *Peygamber Döneminde Gençlik*. İstanbul: Ağaç Yayınları, 2003.
- Karadavi, Yûsuf. *Vacibü's-şebabi'l-müslimi'l-yevm*. Beyrut: Müessesetü'r Risâle, 1. Baskı, 1993.
- Kâsımî, Muhammed Cemâluddîn. *Mehâsinu't-te'vil*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1398.
- Kaykaylı, Muhammed Adil. *el-Hendesetü'l-İlahiyyetü fî Surati'l-Kehf*. Amman: Daru'l-Ammar, 1986.
- Köksal, M. Asım. *İslam Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları, 1990.
- Kutub, Seyyid. *fî Zülâli'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 11. Baskı, 1985/1405.
- Mebrûk, Osman Ahmed. *Terbiyetü'l-evlâd ve'l-âbâ fî'l-İslam*. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1992.
- Mevdûdi, Ebû'l-A'la. *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Tahhan, Mustafa. *Müslüman Gençliğin El Kitabı/Şahsiyyetü'l-Mü'mini'l-muâsir*, (çev.), Halil İbrâhîm Kutlay. İstanbul: Risâle Yayınları, 1996.
- Tümer, Günay. *Hristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Vâsıl, Abdurrahman. *Müşkilatü's-şebabi'l-İslamiyye*. Mektebetü'l-Vehbe, 2. Baskı, 1984.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, tarihsiz.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları*. İstanbul: Özgür Yayıncılık, 7. Baskı, 1990.

(Doç. Dr. İlhami Günay tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – İlhami Hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Tabii, şunu anlıyoruz bu sunumlardan: Değerli kardeşler, Kur'an'ın anlattıkları böyle kuru teorilerden ibaret değil. Kur'an-ı Kerim geçmişte yaşanmış, günümüzde de yaşanabilecek örnekleri anlatıyor ve somutlaştırıyor. Anlatılan bütün bu hususlar aslında bir peygamberin ya da o peygamberin ailesinin ya da çevresindeki insanların hayatında karşılığı olan anlatımlar. Bu hakikaten dikkat çekici. Olaya böyle bakmamız gerekiyor.

Bir başka husus da, iki hocamız da söyledi, açılışta da hep söylendi ki o ayet aslında sempozyumun belkemiği. İşte “veceale beynekum meveddeten

ve rahme” ifadeleri, bu oturum da tefsir ağırlıklı bir oturum olunca, ilk müfessirlerinden itibaren bu “mevedde” kelimesinin -ailenin iki dinamiğinden bahsediyor Cenab-ı Hak- sevgi ama cinsel boyutu olan bir sevgi olduğunu söylüyor. İlk dönemden itibaren söylemiş müfessirler. “Rahmet” kelimesi ise daha geniş bir kavram. Dolayısıyla, mesela şunu söylemişler, ilk okuduğumda çok dikkatimi çekmişti: Ailede mevedde, eğer cinsellik temelliye zayıflayabilir, hatta bitebilir. Bugün yetmiş senedir aynı yastığa baş koyan çiftler var toplumumuzda. Bu insanlarda artık cinsellik sıfır noktasında ama deniyor ki cinsellik zayıflasa ya da bitme noktasına da gelse rahmet genişleyerek devam ediyor. Mesela ben bazen kayın validemin yanında soruyorum, yahu bıkmadınız mı yetmiş senedir birbirinizden diye, “niye bıkalım” diyorlar, yaşıyorlar, birbirlerine bakıyor falan. Görüyoruz ki rahmet artarak devam ediyor.

Demin bir hocamız anlattı açılıştaki, “Alzheimer oldu kayın validem, kayın pederim bakarken onu yadırgayanlara kızıyor muş ‘yahu bu kadın yetmiş sene bana baktı, ben şurada bir senedir ona bakıyorum çok mu?’” Demek ki o rahmet artıyor. Ama burada biz herhâlde şunu düşünmemiz gerekiyor: “Veceale” kelimesi de önemli. Allah hemen hazır koymuyor aileye rahmeti ve meveddeyi, bu oluşacak, biz hak edeceğiz, Allah da lütfedecek. O zaman biz ailede meveddeyi nasıl oluşturacağız, rahmeti nasıl oluşturacağız; belki bunun üzerinde yoğunlaşmamız gerekiyor ve bu noktada da anlatılan bu örnekler hakikaten çok önemli örnekler. Belki o hocamın tebliğinde vardır mutlaka, Medyen’de Hazret-i Musa Aleyhisselam’ın eşi olacak, baldızı ve eşi olacak o iki kızın gelişini anlatırken Allah “temşi alestihya” kelimesini kullanır, kimsenin olmadığı yerde, bir dağ başında hâyâ sahibi bir geliş var o kadıncağızın ki, tam peygambere eş olmaya namzet, hepimize de model olmaya namzet yani. Cenab-ı Hak öyle veciz bir ifadeyle zikrediyor ama muhteşem bir şey, müthiş bir şey.

Bir de şunu paylaşayım müsaadenizle, hem de dinlendirmiş olayım. Bizim müfessirlere merak ediyorlar, sekiz sene - on sene orada kalıyor ya, bu niye kaldı bu kadar? Firavun’un yasasında şöyle bir madde varmış: “İşlenen suçun üzerinden sekiz sene geçerse dava düşer.” Onun için. İsmi geçmiyor ama, kayın pederinin Şuayip Peygamber olmadığı söyleniyor. Diyelim ki Şuayip olsun, başka bir isim de olabilir, Şuayip Aleyhisselam bunu biliyor, diyor ki: “Sen şimdi güvendesin, buralar Firavun’un hükmettiği sınırların dışında, ama biz onun kanununu biliyoruz, sekiz sene sen burada kalacaksın. Ama sekiz

sene milim milim olursa bir iki gün eksik filan derler, başına iş açarlar. Sen iki sene daha ekle, bunu tam on sene yap, on sene sonra istersen gidersin, istersen kalırsın.” Hakikaten gidiyor, dönüşte Firavun diyor ki “Aha geldi, vurun boynunu.” Firavun da olsa kanunu var, nizamı var. Diyorlar ki: “Efendim bu herkesin bildiği bir kanun, bir davanın üzerinden sekiz sene geçti mi dava düşer. Bu sizin kanununuz. Eğer biz bunun tersini Musa’ya uygularsak tepki alırız.” “İyi o zaman, tamam” diyor. Ondan sonra “fealte tekelletü faalt” diyor yani yapacağını yaptın Musa, besledik büyüttük filan şeklinde.

Hakikaten, satır aralarında çok önemli mesajlar var.

Tekrar hocamıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kerim Hocamıza hem hoş geldin diyoruz hem de “Kur’an’a Göre Ailenin Kuruluş Gayesi ve Rol Model Olarak Ana Babanın Sorumlulukları” başlıklı tebliğini sunmak üzere, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kerim Buladı Hocamıza sözü veriyorum.

Buyursunlar Hocam.

Süremiz yirmi dakika muhterem hocam.

KUR'AN'A GÖRE AİLENİN KURULUŞ GAYESİ VE ROL MODEL OLARAK ANA-BABANIN SORUMLULUKLARI

Prof. Dr. Kerim BULADI*

ÖZET

Aile insanlığın tesis ettiği ilk kurumdur. Toplumsal yapının çekirdeği olan aile, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olagelmış bir teşekküldür. İnsan toplumunun çekirdeğini oluşturan ve evrensel bir kurum niteliğini taşıyan ailenin; etkisi, özelliği ve işlevi açısından alternatifi yoktur. Birey ve toplum arasında kurulan bir köprü olan aile, dini ve ahlaki esasların, kültür ve örfün öğrenildiği ve nesilden nesile aktarıldığı yerdir.

İnsanın eğitim ve öğretimi için vazgeçilmez temel kurumlardan biri ve belki de en önemlisi aile ocağıdır. Aile; biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönüyle insanın bedensel, ruhsal ve sosyal gelişiminin ve kişiliğinin oluşmasında temel unsurdur. İnsanlığın terbiyesinde ve hayata hazırlanmasında iki hayati müesseseden söz edilir. Bunlardan biri aile, diğeri ise okuldur.

Ailenin en önemli özelliklerinden biri; hem değişimin bir aracı, hem de çeşitli değişim ve dönüşümlere karşı direnç gösteren bir yapıya sahip olmasıdır. Tarihsel süreçte karşılaştığı en köklü toplumsal değişimler karşısında bile en şiddetli dirençleri gösteren aile, iç dinamiklerinden bir şey kaybetmeyerek mevcudiyetini koruyabilmektedir.

Kur'an, biyolojik ve fizyolojik zevkleri ve ihtiyaçları, meşruiyet dairesi (nikâh akdiyle) içerisinde çözüme kavuşturmayı hedeflemiş ve bunun gerçekleşmesi için de evlilik ve ailenin inşasını emretmiştir. Zira insanlığın hem dünya hem de âhiret saadetini kazanması ailenin tesisine ve sağlıklı bir şekilde işleyişine bağlıdır.

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Birey, kimlik ve kişiliğini ilk olarak aile içerisinde tesis etmeye başlamaktadır. Çocuğun rol model olarak en fazla etkilendiği kişiler hiç şüphesiz ana-babadır. Bu yüzden *Kur'an'a göre ailenin kuruluş gayesini ve rol model olarak ana-babanın* aile içi eğitimdeki sorumluluklarını bu bildirimizde ele almak istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Aile, Rolmodel, Ana-Baba

I- GİRİŞ

Aile, toplumun temel taşıdır. Bireyin, toplumun ve milletin özünü oluşturan ailenin, sosyal bir birim olarak ahenkli, sağlıklı, düzenli işleyişi, aynı zamanda toplum ve millet hayatının da teminatıdır. Aile, bir anlamda bireyin, toplumun ve milletin aynasıdır. Onun zatında cemiyetin tanımı yapılır, kalitesi ve vasfı anlaşılır. Bu kısımda hayati bir önemi haiz olan bu temel kurumun tarifini, kapsamını, önemini ve gayesini anlatmaya çalışacağız.

1. Ailenin Tanımı

Aile; evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu, toplum içindeki en küçük birlik, karı, koca ve çocuklardan oluşan topluluk, şeklinde tarif edilmiştir.¹

Aile; bir çatı altında yaşayan ana, baba ve çocukların meydana getirdiği bir topluluk, aralarında kardeşlik veya yakınlık bulunanların tümü, diye de tanımlanmıştır.²

Aile, yakın akrabalık ilişkileri ile birbirine bağlanan kişilerin meydana getirdiği temel bir sosyal gruptur. Bu bakımdan aile toplumun tabii ve en küçük birimi olarak kabul edilmiştir. Bu kurum toplumlara ve tarihi gelişmeye göre çeşitlilik gösterir. Sosyoloji bilimi, bunu sebepleri ile beraber açıklar ve birtakım aile grupları ile sıralar. Bunların en genel tasnifi şöyledir: Birincisi, geniş ailedir. Bu aile şeklinde çeşitli kuşaklar birlikte oturur. Bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, torun, gelin, damat, amca, dayı, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Üretim, tüketim birliği vardır ve ortak mülkiyet özelliği taşır. İkincisi, dar veya çekirdek ailedir. Bu, karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen ve geniş aile sisteminin parçalanmasından oluşan bir aile

¹ Şükrü Haluk Akalın ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009), 45.

² Kemal Demiray, Ruşen Alaylıoğlu, *Ansiklopedik Türkçe Sözlük* (İstanbul: Anka Ofset, 1993), 15.

tipidir. Bu, özellikle sanayi toplumlarında ve şehir hayatında görülen aile şeklidir.³ Belirttiğimiz aile sınıflarının, sosyolojik açıdan değerlendirilmesi konumuzun ve alanımızın dışındadır. Bu açıdan biz sadece bu tasnif ve tanımlarla yetineceğiz.

2. Ailenin Önemi

Aile, sosyal yapının temel unsurlarından birisidir hatta yaygın kabul gördüğü biçimiyle “toplumun temel” taşıdır. Bu özellik, İnsan Hakları Beyannamesi’nin aile ve evliliğe ilişkin 16. maddesinde, “Aile”, toplumun doğal ve temel unsurudur” biçiminde ifade edilmiştir. Aile, toplumun temel unsuru olmasının yanı sıra, bireyin kimlik ve kişiliğinin inşasındaki rolü ve kapsamıyla da önemli bulunmaktadır. Bireyin sosyal çevresiyle teması, doğumuyla katılmış olduğu ailesi aracılığıyla ve ailesiyle başlamaktadır. Aile, bütün sosyal yapıların örneğini teşkil eden küçük bir gruptur. Aile evrensel ve duygusal bir temele dayanır. Bireyleri şekillendirme özelliğine sahiptir. Sosyal yapıda çekirdek özelliği taşır. Sürekli ve aynı zamanda kurallarla çevrilidir. Kurum olarak, devamlılık ve evrensellik özelliğini gösterir. Sosyal yapı ve sosyal sistem içinde bu kadar önemli olmasına rağmen, bütün insan toplulukları için genel geçer bir aile tanımı yapmak pek mümkün olmamıştır.⁴ Bu yüzden ailenin çeşitli tanımları ve tahlili bu bildirinin konusu gibi görünmemektedir.

Toplumun tabii ve en küçük birimi olarak kabul edilen aile, insanlığın ilk kurduğu kurumdur. Aile, insan toplumunun çekirdeğini oluşturmaktadır. Bir toplumun aile kurumu ne kadar sağlam ve sağlıklı olursa, onun teşkil edeceği toplum yapısı ve devlet de o kadar sağlam ve sağlıklı olur. Bunun için İslam Dininin kutsal kitabı Kur’ân, insan kurumlarından en çok aile kurumu üzerinde durmuştur. Kur’ân, aile kurumunu oluşturan karı-koca, ana, baba ve çocukların birbirleriyle olan organik, psikolojik, sosyal ve hukuki bağları hakkında genel ve özel hükümler ve ilkeler koymuştur.⁵

3 Geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı:1989), II, 196; Devlet Bakanlığı Aile Araştırma Kurumu, *21. Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz*, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997), 1-3.

4 Geniş bilgi için bkz. Şuayb Özdemir ve diğerleri, *Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim* (İstanbul: Sekam Yayınları, 2015), 23-25.

5 Bkz. Hüseyin Atay, Takdim (Abdu’r-Rahim Omran’ın İslam Kültüründe Aile ve Planlaması (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, trc. Komisyon, 1995), XIX.

Sosyal bir varlık olan insan için toplumsal hayat ne kadar önemli ve lüzumlu ise, bir toplum için de o toplumun temelini oluşturan aile o kadar önemlidir. Aile, bu niteliği ile toplumlarda kültürel kimliğin, insani değerlerin ve tarihi sürekliliğin koruyucusu ve aktarıcısı olan evrensel bir kurumdur. Aile kurumu, aynı zamanda niteliği ve işlevleri açısından toplumda alternatif olmayan bir kurumdur.⁶

Toplamlar, güç ve kuvvetlerini sahip bulundukları temel değerlerden, örf, adet, gelenek ve göreneklerden alırlar. Bu çeşit değerlerin harmanlandığı ve yeni nesillere aktarıldığı en önemli sosyal kurum, hiç şüphesiz ailedir. Bir milleti meydana getiren ve yaşatan değerler, aile vasıtasıyla daha sonraki nesillere aktarılır. Çocuklar, dini hayat ve inanç sistemini ve buna göre hayat sürmeyi aileden alır ve öğrenir. Aile, kişinin hem huzur, rahat ve sükûn bulduğu bir ortam, hem de neslin çoğalıp devam etmesi için zaruri ve gerekli olan bir kurumdur.

İnsanlığın en temel ve en kadim sosyal kurumlarından birisi hatta ilki olan aile, bir zamanlar yerine getirdiği işlevleriyle insan hayatını, bütün boyutlarıyla kuşatacak kadar kapsamlı bir hüviyete haizdir. Aile, büyüyüp topluma dönüşmesiyle cemiyetin temel taşına ve en işlevsel kurumuna dönüşmüştür. Ailenin, zamanla işlevlerinden bazılarını diğer toplumsal kurumlara aktararak işlevlerinde bir azalmanın gerçekleştiği de görülmektedir. Çocuk yetiştirme gibi en temel işlevlerden birisi modern zamanlarda doğum evleri, çocuk yuvaları, kreşler, anaokulları, ilkokul gibi kurumlar arasında paylaşılmıştır. Ticari kuruluşlar, iktisadi işletmeler ailenin ekonomik işlevlerinden birçoğunu kendi bünyelerine alarak ailenin bu işlerden uzaklaşmasına sebep olmuşlardır. Endüstrileşme, bürokratikleşme ve kentleşme gibi birçok etkenin, ailenin yapısal ve işlevsel açıdan değişmesine neden olmuş ve olmaya devam etmektedir. Zaman içerisinde özellikle modern çağlarla birlikte birçok işlevi kendisinden alınmış veya birçok işlevini terk etmiş ve nicel olarak küçülmüş olan aile kurumunun zaman içerisinde tamamen işlevsiz kalacağı ve dolayısıyla aile müessesesinin gelecek bir zamanda yok olacağı iddia edilmektedir. Ancak bu ve benzeri düşünceleri savunanlar, modern zamanlarda aile kurumunun işlevinde azalma olmasına karşılık, bu durumun ailenin mevcut işlevlerinde daha da derinleşmesine ve uzmanlaşmasına yol açtığını fark edememişlerdir. Ailenin işlevlerini tamamen kaybetmeyece-

⁶ Bkz. Ali Özer, Televizyondaki Şiddet ve Müstehcenliğin Çocuk ve Aile Üzerindeki Etkisi (Ankara: Panel, 19 Ocak, 1998), 2.

ğini ve dolayısıyla yok olmayacağını savunan sosyal bilimciler, ailenin tarih içerisinde ve özellikle de modern çağlarda geçirdiği değişime rağmen bazı hususlarda daha da önemli bir kurum haline geldiğini ifade etmişlerdir.⁷

Aile, insan fitratının bir gereğidir. Hangi dönem ve hangi şartlar olursa olsun, insanoğlunun terbiyesinde, eğitim ve öğretiminde, varlık gayesini fark etmede, sosyalleşmesinde, hayata hazırlanmasında, işlevini ve etkinliğini kaybetmeyecek köklü bir kurumdur. Bu yüzden, insanlık, modern zamanlarda ve ileriki dönemlerde belki de aileye daha fazla ihtiyaç duyacak ve onun koruyucu ve merhamet yüklü ortamını bir özlem çizgisinde arayıp duracaktır.

İnsanlığın en eski, en temel kurumlarından biri olan ailenin üstlendiği ve yerine getirmeye çalıştığı birçok işlevi vardır. Bunlar, topluma ve zamana göre değişiklik gösterse bile, bazıları ortak faktörlerdir. Biyolojik işlev, koruyuculuk işlevi, eğitim işlevi, dini işlev, boş zamanları değerlendirme işlevi, psikolojik ihtiyaçları karşılama işlevi, prestij/saygınlık kazanma işlevi, sosyalleştirme işlevi, kültür aktarma işlevi gibi unsurlar, ailenin yüklendiği ve gerçekleştirdiği önemli dinamiklerdir.⁸

Aile, İslam toplumunun en temel sosyal ünitesidir. İslam'ın şümullü bir sosyal karakteri vardır. Aile, toplumun özüdür. İslam, aileye kesinlikle olumlu bakar, hatta neredeyse kutsal sayar. İlk dini eğitim, ahlakî karakterin yükseltilmesi, yakın sosyal ilişkilerin kurulması, fertler arasında ve toplumla ilgili sorumlulukların kazanılması hep aile içinde gerçekleşir.⁹

*“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yayan Rabbinizden sakınınız”*¹⁰ âyetinde, insan hayatının temelini ailenin oluşturduğu açıklanmaktadır.

Allah Teâla, ilk aile çatısını, bir erkek ve bir dişi esası üzerine kurmuştur. Allah, bu iki şahıstan birçok erkek ve kadınlar üretmiştir. Hepsî başlangıçta rubûbiyet bağında birleşmişlerdir. Bu sebeple aileye hürmet, İslam nizamının emridir. Bu hususiyet, ona olan alakayı kuvvetlendirmek, bünyesini sağlamlaştırmak ve bünyesini tahribe yönelen bütün yıkıcı kuvvetlere karşı himaye etmek içindir.¹¹

7 Özdemir, *Aile Yaşam Döngüsü*, 29-30.

8 Geniş bilgi için bkz. Özdemir, *Aile Yaşam Döngüsü*, 31-32.

9 Omran, *İslam Kültüründe Aile Planlaması*, 17.

10 Nisa, 2/1.

11 Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân* (Beyrut: 1987), I, 574-575.

İslam, fertle birlikte aileyi de güven altına almayı hedefler. Ahlakî değerleri ön plana geçirerek, duygusallıktan uzak, biyolojik ve fizyolojik zevkleri tatminden azade bir ehilliği, insanlığın devamı ve o aileden meydana gelecek nesillerin mutluluğu bakımından İslam, aileyi zaruri görür. Günübürlük aileliği, aile hayatını veya duygusallığı İslam hiçbir zaman aile temelini tesisinde uygun bir şart olarak kabul etmez. Niçin İslam aileyi ön planda tutar? Çünkü, dinî, ahlakî ve millî değerlerin, örfün ve kültürün devamı ancak aile ile mümkündür.¹²

Sıcak ve mutlu bir aile yuvası kadar insanı huzurlu ve mutlu kılan bir müessese yoktur. Aile müessesesi, herkes için büyük bir nimettir. Her türlü rabbânî feyizler, lütuflar bu ocağa akmaya devam eder. Diğer canlılara nispetle insanın bu yuvaya daha fazla ihtiyacı vardır. Bir aile yuvasında ve muhitinde yetişmek, insanın yetişmesinde çok önemli bir rol oynar. Bu nimeti Allah Teâlâ, bütün insanlığa ilk insanla bahşetmiştir. Aile, insanlığın onur, vakar, şeref ve haysiyet müessesesidir. İnsan, bu müessese sayesinde ve himayesinde kimliğini korur ve şahsiyetini geliştirir. Bu açıdan aile önemli bir okuldur. Bu okulun, insan neslinin yetişmesinde, gelişmesinde ve hayata hazırlanmasındaki rolü, diğer eğitim kuruluşlarına nazaran daha etkili ve tesirlidir. Hatta bu konuda aile müessesesi lokomotifdir, öncüdür ve temeldir, diyebiliriz.

Aile, insan neslinin devamı için hayatî bir müessese özelliğini taşımaktadır. Ne var ki bütün bu özelliklerine karşın, sürekli değerleriyle oynanan ve işlevleri elinden alınarak tüketilmeye ve değersizleştirilmeye maruz bırakılan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de ve İslam dünyasında, Batı kültür ve medeniyetinin değerlerinin kabul ettirilmesi için ailenin, toplumsal değişimin bir aracı olarak kullanılması, bugün yaşanan aile krizlerinin en önemli etkenleri arasında yer alır. Türkiye’de ve dünyada kadına yönelik şiddeti önlemeye karşı bir kısım tedbirlerin alındığı görülmektedir. Gerek uluslararası ve gerek ulusal bazda başlatılan mücadelelerin, çıkartılan kanunların, alınan önlemlerin ve toplumsal cinsiyet eşitliği (TCE) gibi yaklaşımların, aileyi yaşatacak, himaye edecek, koruyacak ve kuruma yönelen şiddeti önleyecek düzeyde olduğu iddia edilse de bunlar beklentilere cevap verecek mahiyette değildir. Hatta bilakis aileyi daha zora sokacak ve şiddet sarmalına çekecek bir nitelik arz etmektedir.

¹² Mustafa Erden, *İslam ve Millî Bütünlük, Tartışmalı Değerler Açısından Türkiye* (Ankara: 1996, 17-18 Haziran, 1995, Sempozyum), 253.

TCE politikalarının en üst düzeyde hayata geçirildiği ülkelerde aileye ve kadına şiddet ve tecavüz olayları azalmamış aksine artmıştır. İzlanda, Finlandiya, Norveç ve İsveç gibi toplumsal cinsiyet (TEC) politikalarının en üst düzeyde uygulandığı ülkelerde kadın ve aileye yönelik şiddetin artmasının yanı sıra aile yapısı daha fazla bozulmuş, evlilik dışı birlikteliklerin oranı yükselmiştir. 2011 yılı verilerine göre evlilik dışı dünyaya gelen çocuk oranında İzlanda 0/0 65, Estonya 0/0 59.7, Slovenya 0/0 56.8, Bulgaristan 0/0 56, Norveç 0/0 55 gelmektedir. Türkiye de ise evlilik dışı doğan çocukların oranı 2010 yılında Eurastat verilerine göre 0/0 2.6 olarak verilmiştir.¹³

Kapitalist ekonominin ve neo-liberal politikaların uygulandığı günümüz dünyasında toplumun yarısını oluşturan kadın, üretim ve tüketim nesnesi olarak yeniden konumlandırılmıştır. Kadın ve erkeğin, cinsiyetlerinin dışında farklılıklarının olmadığı düşüncesini öne çıkaran TCE anlayışı, sadece kadının doğasını değiştirmiyor, erkeğin doğasından da feragat etmesini gerekli kılıyor. Ayrımcılığın kaynağını kadın ve erkek doğasının farklılığında arama yanlışı, bu farklılıkları yok sayma ya da görmezden gelme yanlısına yol açmıştır.¹⁴

TCE yaklaşımları ve uygulamaları aslında Allah Teâlâ'nın fıtrat kanununa da aykırılık arz etmektedir. Allah, insanlığın ve bütün varlıkların çoğalmasını çifte yaratılışa bağlamıştır.¹⁵ Kadın ve erkeğin cinsiyet olarak ayrı yaratılması, onların birbirine üstünlüğünün sebebi değildir. Allah her iki cinse ayrı bir görev vermiştir. Kullukta eşit olan bu iki cinsiyetin işlevleri farklıdır. Kadına verilen annelik imtiyazı, kârı ve tüketimi put olarak gören kapitalizme feda edilmemelidir. TCE politikalarının ve anlayışlarının arka planında, kadını bütün iş kollarında hatta âmir, memur ve idareci boyutunda eşitlemek gibi yanlış ve adil olmayan bir düşünce yatmaktadır. Yoğun iş yükünün ve erkeklerle başa baş yarıştırılma stresinin altında ezilen kadın, kendisine verilen annelik görevini nasıl yerine getirecek ve insanlığın çoğalmasına nasıl katkı sağlayacaktır. İnsaf ve merhametten yoksun olan bu zihniyetin argümanları, insanın fıtratıyla çelişmektedir. Doğal olarak insan,

¹³ Meryem Şahin, Mücahit Gültekin, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile*, (İstanbul: Sekam Yayınları, 2015), 41; Meryem Şahin, Mücahit Gültekin, *Türkiye'de ve Dünyada Kadına Şiddet*, (İstanbul: Sekam Yayınları, 2015), 147; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Şahin, Gültekin, *Kadına Şiddet*, 27-61.

¹⁴ Şahin, Gültekin, *Kadın ve Aile*, 21.)

¹⁵ Zâriyât, 51/49.

fıtratının gereği kendisine tevdi edilen görevi yerine getirememesi halinde ne ailede ne toplumda huzura eremeyecektir.

Kadınlara yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesine dair gerek uluslararası gerek ulusal düzeyde yürütülen düzenlemelerde ve bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmalarda ne yazık ki, affedicilik, sabır, hoşgörü/müşamaha, merhamet, meveddet/sevgi gibi aileyi ayakta tutan dinamiklere atıfta bulunulmamıştır.¹⁶

TCE çerçevesinde dile getirilen ve uygulama çalışılan popüler söylemin özeti şöyle açıklanabilir: Kadına şiddetin mekanı “aile”dir. Aile kadın için güvensiz bir yerdir, şeklinde algı oluşturulmakta ve kutsal olarak kabul edilen aile yuvası itibarsızlaştırılmak istenmektedir. Ayrıca kadınlara erkekler tarafından uygulanan şiddetin sebebi de kadının cinsiyetine hamledilmektedir. “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” inde ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının hazırlamış olduğu “Kadına Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı 2012-2015” belgesinde alkolden hiç bahsedilmemektedir. Halbuki, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 30 ülkede yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre kadına yönelik şiddet olaylarının 0/0 70, tecavüzlerin 0/0 50 ve cinayetlerin 0/0 85’inde en etkili unsur veya sebep alkoldür.¹⁷

Kadına uygulanan şiddetin mekânının aile olarak gösterilmesi ve diğer risk faktörlerinden başta alkol, kumar, geçim sıkıntısı, çalışma şartları, iş hayatının yoğun stresi gibi etkenlerin gerek uluslararası ve gerek Türkiye’de TCE bünyesine gerçekleştirilen çalışmalarda yer bulmaması gerçekten düşündürücüdür. Bu durum, Avrupa’nın, çözülen hatta bitme ve yıkılma noktasına gelen aile yapılarının akıbetini diğer uluslara dayatma olarak da değerlendirilebilir.

Her ne kadar Türkiye’de aile ilgili yapılan araştırmalar, Batı’ya göre aile yapımızın daha iyi olduğunu gösterse de çözülme istikametinde bir eğilim gösterdiği gözlemlenmektedir. Öte yandan belki son 10-15 yıl içinde en çok ele alınan ve konuşulan meselelerden birisi de aile, çocuk ve boşanma düzeyleridir. Bu durum, aslında aile yapımızın çözülmeye ve değişikliğe doğru ivme kazandığını göstermektedir.

¹⁶ Bkz. Gültekin, Şahin, *Kadına Şiddet*, 127, 138, 164.

¹⁷ Bkz. Gültekin, Şahin, *Kadına Şiddet*, 14, 82-89.

TCE ve buna bağlı olarak kadına karşı gösterilen şiddetin karakteri, ailenin şiddetin mekânı ve kaynağı olarak gösterilme çabaları, ailenin uluslararası bir yıpratılmaya ve tahrip edilmeye maruz bırakılması gibi konularda çeşitli eleştiriler, tahliller ve analizler yapabiliriz. Ancak tenkit etmek, “Aile kutsaldır, aile toplumun çekirdeğidir, aile toplumun temel taşıdır” gibi ifadelerle hamasetle yetinme dönemi geçmiştir. Burada yapılacak en önemli çalışma, “Kur’an ve Sünnet Çerçevesinde” aile modelini güncellemek, topluma iyi bir şekilde anlatmak, günümüzde gelişen şartları da göz önüne alarak aile yapımız hakkında yeniden durum tespiti yapmak, problemleri ortaya koymak, bu konuda çözümler önerileri sunmak ve aile müessesini güçlendirmenin çarelerini aramaktır.

Bu mülâhazalardan sonra Kur’an’ın, ailenin inşasındaki gayesine ve bu konuda ortaya koyduğu temel ilkelere geçebiliriz.

II- KUR’AN’A GÖRE AİLENİN KURULUŞ GAYESİ

1. Huzur ve Sükûn Ortamının Temini

“O’nun âyetlerinden biri de, kendileriyle kaynaşmanız için size kendi nefislerinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhameti koymasındır”¹⁸ âyetinde ailenin kuruluş gayesi açıkça ifade edilmiştir. Âyette *“li yeskûne ileyhâ”* (onlarla sükûn, huzur ve kaynaşmanız için) ifadesi ile öncelikle eşler arasındaki istikrarın, güzel geçimin, birliğin, ünsiyetin ve muhabbetin kaynağına atıfta bulunulmuştur. Aile kurmanın asıl gayesinin, insanın iç huzurunu, barışını ve mutluluğunu temin etmek olduğunu bu âyetten anlamaktayız. Hatta bu gaye, çocuk talebinden önce gelmektedir. Toplumda çocuksuz çekirdek ailelerin varlığı da bir vakıadır. Bunların da, huzur ve sükun içerisinde aile birlikteliklerini devam ettirerek toplumun ve insanlığın barış ve huzuruna hem maddi hem de manevi açıdan katkı sağlayacakları unutulmamalıdır. Toplumun temel yapısı olan aile, çocuksuz da olsa devam ettirilmelidir. Çünkü çocuk talebi, evlilikte tek amaç olamaz. *“Göklerin ve yerin mülkü (hükûmranlığı) Allah’ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir. Yabut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir”¹⁹* âyetlerinde açıkça ifade edildiği üzere çocuk, Allah’ın takdiri

¹⁸ Rûm, 30/21.

¹⁹ Şûrâ, 42/49-50.

ve lütfu ile gerçekleşmektedir. Bu yüzden Allah Teâlâ'nın iradesi ve takdiri gereği çocuğu olmayan aileler de, sükun ve huzur içerisinde bu müesseseyi devam ettirmek gayretinde ve arzusunda olmalıdırlar. Allah'ın takdirine razı olarak, aile yuvasının devamını ve sürekliliğini istemelidirler.

Başka bir âyette ailenin kurulma gayesi, Hz. Adem ve eşinin şahsında huzur ve sükûnun teminine bağlanmış ve temel amaç olarak bu gösterilmiştir. “Sizi tek bir candan (Adem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur...”²⁰ Gerek bu âyet ve gerek Rûm, 21. âyet, huzur ve sükûnetin aile kurulmasında öncelikli temel gaye olduğunu göstermektedir.

Yaratıcının bir hikmeti mucibince insan, bir tek cins olarak değil, insan olarak birbirine eşit, figür ve şekil olarak aynı temel formüle haiz, fakat farklı fiziksel yapıya, zihnî ve psikolojik niteliklere, farklı duygu ve arzulara sahip olan iki ayrı cins halinde yaratılmıştır. Daha sonra bu ikisi arasında o denli mükemmel bir ahenk yaratılmıştır ki, her ikisi de diğerine mükemmel bir eş olmuştur. Yüce Yaratıcı, bu düzeni, kadın ve erkeğin birbirinin doğal ihtiyaçlarını karşılamaları ve her ikisini, birbirinden huzur ve sükûn bulmaları amacıyla kurmuştur. Hikmet sahibi yaratıcı her iki cinsin arasında bir sevgi, istek ve arzu yerleştirmiştir. Bu huzur ve sükûnet arzusu, onları birlikte bir yuva kurmaya zorlamıştır. Yine bu arzu, aileleri ve kabileleri oluşturmuş ve insan için sosyal hayatı mümkün kılmıştır.²¹

Karı-koca arasındaki huzurun ve sükûnetin sağlanması için de Allah Teâlâ, onların arasında sevgiyi ve merhameti yerleştirmiştir. Bu demektir ki, ailenin kurulmasında ve devamında sevgi ve merhamet temel kural olarak yer almaktadır. Sevgi ve merhamet olmadan ailenin kuruluş gayesi olan gerek insanın iç huzuru ve gerek toplumun barış ve saadeti temin edilemez.

Ailenin biyolojik işlevi çok yönlüdür. Ancak buna rağmen söz konusu işlevini iki ayrı başlık altında ifade etmek mümkündür. Ailenin biyolojik işlevlerinden bir kısmı eşlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılamakla, diğer kısmı ise üremeyi gerçekleştirerek neslin devamını sağlamakla ilgilidir. Ailenin biyolojik işlevleri dahilinde yer alan bu iki alt işlevini biraz açacak olursak; her toplumun dini, kültürü ve hukuk sistemi o toplumdaki fertlerin cinsel ihtiyaçlarını tatmin etmelerinin yol ve yöntemini belirlemiştir. Cinsel ihti-

²⁰ A'raf, 7/189.

²¹ Ebu'l Al'a el-Mevdudi, *Tefhîmü'l-Kur'an*, tercüme, Muhammed Han Kayanî ve diğerleri (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), IV, 293-294.

yaşların teminine ilişkin bazı ölçülerin belirlenmesi, toplumdaki değerlerinin korunması açısından son derece önemlidir. Cinsel hayatın düzenlenmediği, cinsel ilişkilerin belirli kurallara bağlanmadığı bir toplumun mevcut olmadığı da belirtilmiştir. Bunun gerekçelerinden bir kısmıyla ilgili olarak da şu ifade edilmektedir: Bu durum, cinsel doyumu sağlamakta, karı-kocayı cinsel ilişkide birleştirmekte ve güçlü duyguların oluşmasına imkân sağlamaktadır. Cinsel tatmin yalnızca fizyolojik bir süreç değildir. Cinsel tatmin aynı zamanda toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin bel kemiği durumundaki karı-koca arasındaki sevgi, yakınlık, dayanışma, paylaşma gibi son derece önemli durumların oluşmasına, güçlenmesine ve süreklilik kazanmasına imkân sağlayan durumdur. Bu nedenle cinsel tatmin biçiminin her toplumda düzenlenmiş, sınırlandırılmış ve belirli kurallara bağlanmış olması önemlidir. Zira bu sayede öncelikle ailenin, takiben toplumun sürekliliğini sağlayacak önemli tedbirlerden birisi alınmıştır.²²

Kur'an, insanın temel gereksinimlerinden olan ve insanlığın çoğalmasına sebep teşkil eden cinsel ihtiyacın karşılanmasını sahih nikahla teminat altına almıştır. Ayrıca cinsel tatminin ne şekilde icra edileceğini ve aksine hareket edenlerin cezalandırılacağını da anlatmaktan geri durmamıştır.

Aile içinde en başta karı-kocanın huzurlu bir ortamı sağlamaları büyük önem taşımaktadır. Karı-koca arasındaki huzursuzluk, geçimsizlik ve istikrarsızlık, şayet varsa önce çocuklara ve daha sonra dalga dalga topluma sirayet eden bir niteliğe ve etkiye sahiptir. Zira "aile toplumun nüvesidir". Bu nüvenin her türlü eksiklikten ve hastalıklardan beri olması halinde en başta ailede ve sırasıyla toplumda birlik ve dirlik olur. Çekirdeğin/özün çürümesi ya da hastalıklı olması halinde ne ondan yetişen fidanda ve ne de ondan üreyen ürünlerde verim ve kalite beklenemez. Merhum Muhammed İkbal'in (1873-1939), Müslüman kadını, cemiyetin fidanına su veren bir şahsiyet olarak görmesi²³ aslında hem erkeğin hem de kadının bir başka deyişle ailenin önemli fonksiyonuna ve cemiyetin huzur kaynağı olduğuna işaret etmesi açısından önemlidir.

"Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur" atasözünde olduğu gibi, aile yapısının sağlam ve bu yuvanın huzurlu olması ile toplum ve o toplumu meydana getiren bireyler güçlenir. Ailede huzuru bulamayan bireylerin tah-

²² Özdemir ve diğerleri, *Aile Yaşam Döngüsü*, 32-33.

²³ Bkz. Muhammed İkbal, *Esrar ve Rumuz*, çev. Ali Nihat Tarlan (İstanbul: Türkiye Pakistan Kültür Cemiyeti, 1964), 128-129.

sili, üstlendiği ve sorumluluk aldığı görev ne olursa olsun yaşadığı topluma hatta insanlığa olumlu anlamda bir katkı sağlaması düşünülemez. Çünkü aile kurmak ve bu müesseseye vasıtasıyla hem maddi hem de manevi sükûna ermek fitratın yani insan olarak yaratılmanın bir gereğidir. Aslında bu duygu ve özellik, bütün varlıklarda görülmektedir.

2. Neslin Çoğalması ve Devamlılığı

İnsanlık tarihinde nesillerin çoğalması ve devamı, kadın ve erkek arasında vuku bulan sahih nikâh akdi ile inşa edilen aile müessesesi ile gerçekleşmiş ve gerçekleşmektedir. Kur'an anlayışına göre bütün insanlık, bir erkek ve kadından türemiş ve çoğalmıştır. *“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının...”*²⁴ âyeti, bu hususu açıklamakta ve teyit etmektedir.

Ailenin biyolojik işlevi söz konusu edildiğinde, sadece onun fertlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılama ve cinsel davranışları bir düzene koyma gibi görevleri yerine getirmekle kalmadığı görülür. Aile aynı zamanda hem kendisinin hem de toplumun devamını sağlar. Bu aileye ve aile üzerinden topluma yeni üyelerin katılımıyla gerçekleşir. Bu açıdan şu tespitler önemli ve aynı zamanda anlamlıdır. “Ailenin en esas biyolojik fonksiyonu, yeni yavruların dünyaya gelmesi ve geliştirilmeleri yani üremeyi garanti altına alarak türlerin nesiller vererek devamlılığını sağlamaktır.”²⁵ Aile, neslin biyolojik devamının gerektirdiği cinsiyet ilişkilerinin odağı olan, nesli devam ettiren evrensel bir kurumdur.²⁶

*“Servet ve oğullar, dünya hayatının süsüdür; ölümsüz olan iyi işler ise Rabbinin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit bağlamaya daha layıktır”*²⁷ âyetinde önemle vurgulandığı gibi mal yani, varlık, servet, zenginlik ve çocuklar dünya hayatının zinetidir. Âyette belirtilen ölümsüz ve sevapça daha hayırlı olan iyi işlere, helalinden kazanılıp Allah yolunda sarf edilen servet, ahlaklı, dürüst ve İslâmî terbiye ile yetiştirilen çocuklar ve gençler sayesinde ulaşılır.

²⁴ Nisâ, 4/1.

²⁵ Rezan Şahinkaya, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile* (Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1975), 11.

²⁶ Özdemir ve diğerleri, *Aile Yaşam Döngüsü*, 33.

²⁷ Kehf, 18/46.

Dünya hayatının süs ve nimetlerinden faydalanmayı, İslam yasaklamaz. Ama onlara verilen değer, inancının doğrultusunda olmalıdır. İnanan insan, bunların geçici olduğunu ve bir gün yok olup gideceğini ve asıl sürekliliği olan işin salih amel olduğunu düşünmelidir.

Evlenen çiftlerin yani karı-kocanın çocuk istemesi, neslinin devam etmesini ve geriye hayırlı bir varis bırakmasını arzulaması fitrî bir duygudur. Kur'an, bu duygunun ve isteğin insanoğlunun doğasında olduğunu ve meşru kılındığını Hz. Adem'in²⁸, Hz. İbrahim'in²⁹ ve Hz. Zekeriyâ'nın şahsında³⁰ açıklamıştır.

Bütün varlıkların kendisine hizmetkâr kılındığı insan, çoğalmayı ve neslinin devamını temenni eder. Aslında bu duygu ve istem, Allah tarafından bütün canlıların tabiatında yaratılmıştır. Bu çerçevede Müslüman'ın hayatında şu dua çok önemlidir. “(Ve o kullar): Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl! derler.”³¹ Bu âyet, iki şekilde tefsir edilmiştir. Birincisi, “bizlere gözlerimizi aydınlatacak eşler ve zürriyetler ver.” İkincisi, “eşlerimiz ve zürriyetlerimiz sebebiyle bizlere gözümüzü aydınlatacak nimetler, mutluluklar ver”.³²

Seyid Kutub, gözü aydınlatacak çocuklar arzu etmenin, imandan gelen fitrî bir duygu olduğunu söyler.³³ Bu konuda İbrahim (a.s)'ın Müslüman bir ümmet talebi de dikkate şayandır. “Ey Rabbimiz! Bizi, sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar...”³⁴

İslam, bize çocuk sahibi olmamızı söyler, fakat onların iyi ve doğru yetiştirilmeleri gerektiği hususunda ısrarla durur. Bu da çok ciddi bir meseledir. Doğru, sağlam nesiller yetiştirmek, İslam'da nikahın özelliklerinden birisidir. Müslümanlar, çocuğun Allah'ın bir hediyesi olduğuna inanırlar.³⁵

28 A'raf, 7/189.

29 Sâffât, 37/100.

30 Âl-i İmrân, 3/38-39; Meryem, 18/5-6.

31 Furkân, 25/74

32 Elmalî Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1971) V, 3615.

33 Kutup, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, V, 2581.

34 Bakara, 2/128.

35 Omran, *Aile Planlaması*, 36.

Öte yandan çocuk aile ve toplum için bir değerdir. Küçük yaştan itibaren çalışmaya başlarlar, aile ve toplumun bütçesine katkıda bulunurlar. Çocuklar aynı zamanda anne-baba için hastalıkta, yaşlılıkta ve işsiz kalmaları durumunda tabii bir güvence duygusu da vermektedir. Bireyin ve toplumun da paha biçilmez sermayesidir.

Kur’ân-ı Kerim’in getirdiği evlilik sisteminde nikah akdi esastır. Nikah, İslam dini açısından birbirleri ile evlenmeleri caiz olan kadın ile erkeğin arasında, meşru şartlar dahilinde yapılan bir akitir. İslam dininde gayri meşru birlikteliklerin, neslin korunmasına ve nesebin sıhhatine ters düştüğü için zina ve fuhuş yasaklanmıştır.³⁶ Bu konuda Kur’ân’ın aldığı tedbirler şöyledir: *“Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayasızlıktır ve çok kötü bir yoldur.”*³⁷ *“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acımayın.”*³⁸

Yukarıdaki âyetlerde belirtilen yasaklama ve cezalarla, bir yanda fertlerin namus ve onurları korunurken, öte yandan da, toplumun ahlaki yapısı muhafaza edilmiş olur. Çünkü ahlakın izmihlali, korkunç bir yıkımdır. Ahlakın çöküşü öyle bir virüstür ki, ne millet bırakır, ne din, ne de hürriyet. Onun iflası bütün milletin ölümüdür. Zina ise, toplumun ahlaken çöküşüne ivme kazandıran en önemli amildir. *“Zinaya yaklaşmayın”* hitabı, hem birey, hem de bir bütün olarak topluma yöneliktir. Bu yasak, kişiyi sadece zina ve fuhuşa karşı uyarmakla kalmaz, aynı zamanda fuhuşa yönelten ve sebep olan her şeye karşı da uyarır. Bu âyet, toplumun, zinayı önleyici ve ona yönelten sebep ve araçları ortadan kaldırıcı önlemler almasını emretmektedir. Bu sebeple toplum, zinayı ortadan kaldırıcı bir çevre oluşturmak için bütün eğitsel ve hukuki araçları kullanılmalıdır.³⁹

Gayri meşru birlikteliklerin, zinanın ve fuhuşun önüne geçebilmek için en sıhhatli yol, meşru evliliktir. Bu açıdan evliliğin teşvik edilmesi, kolaylaştırılması ve bu konuda çeşitli projelerin üretilmesi ve programların hayata geçirilmesi şarttır.

Evlilik ve aile hakkında bazı eleştiriler yapılmasına rağmen, mutluluk veya sıkıntılarıyla birlikte evlilik, insanların büyük bir çoğunluğu tarafından

³⁶ Bkz. Zeki Duman, *Nüzûlünden Günümüze Kur’ân ve Müslümanlar*, (Ankara: Fecir Yayınevi, 1996), 127-128.

³⁷ İsrâ, 17/12.

³⁸ Nûr, 24/12.

³⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, III, 107.

istenmektedir. Son yıllarda özellikle Batı toplumlarında nikahsız birliktelikler yaygın olmakla birlikte evlilik, bütün dünya toplumlarında hala önemini korumakta ve desteklenmektedir.⁴⁰

Allah Teâlâ, “...Beğendiğiniz kadınlarla evleniniz...”⁴¹ ve “Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden elverişli olanları evlendirin...”⁴² buyruğu ile evlilik müessesesinin kurulmasını istemiştir. Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) de bu konuda önemli teşviklerde bulunmuştur. “Nikah benim sünnetimendir. Kim benim sünnetimi uygulamazsa benden değildir. Evleniniz, ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim.”⁴³ “Ey gençler topluluğu, bir ev geçindirecek durumda olanlarınız evlensin. Zira evlilik sizin gözlerinizi haramdan korur. Evliliğe gücü yetmeyen kimse ise oruç tutsun. Bu onun için (harama karşı) bir kalkan olur.”⁴⁴ Âyet ve hadislerden açıkça anlaşılacağı üzere, aile kurumunun temeli evliliktir. Nesillerin sağlıklı bir şekilde üremesi ve çoğalması da fitratın bir gereği olana evliliğe bağlıdır.

3. Nesillerin Yetiştirilmesi ve Terbiyesi

Aile yuvası kurulmasının ana gayelerinden biri de, çocukların maddi ve manevi açıdan yetiştirilmesi, terbiye edilmesi ve hayata hazırlanmasıdır.

Bireyin eğitim ve öğretimi büyük oranda ailenin sorumluluğundadır. Birey hayata aile içerisinde hazırlanır. Kimlik ve kişiliğinin yanı sıra, meslek sahibi olma aile içerisinde sağlanır. Aile üyelerinin dini bilgi sahibi olmaları ve dini sorumluluklarını yerine getirmesi aile içi eğitim, öğretim işleriyle ve örnek olma yoluyla gerçekleştirilir. Bireylerin dini pratikleri organize edilir. Bireyin sevgi, takdir edilme, beğenilme gibi duyguları aile üyeleri arasında karşılanır. Birey, kimliğini inşa sürecinde her türlü psikolojik desteği aile üyelerinden alır. Aile üyeleri arasında saygı ve sevgi, koşulsuz ve sınırsız denemek düzeyinde ve boyutlarda sağlanır. Bireyler, toplumun istenilen bir bireyi olma özelliğini ailesi içerisinde öğrenir. Toplumun sürekliliğini sağlayacak ve bireyin toplumun bir üyesi haline gelmesini temin edecek kültürü öğretme

40 Arzu Şener-R. Günsel Terzioğlu, Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması, (Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 2002), 1.

41 Nisâ, 4/3.

42 Nûr, 23/32.

43 İbn Mâce, Nikah, 1.

44 Buhârî, Nikâh, 2; Müslim, Nikâh, 1, 3; Nesâî, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, I, Dârimî, Nikâh, 2.

süreci aile içerisinde gerçekleştirilir.⁴⁵ Bütün bu yönleriyle aile, bireyin hem maddi hem de manevi yönden şekillendiği, şahsiyet ve karakterini kazandığı bir kurumdur. Bu yüzden alternatifi olmayan bir kurum olarak da kabul edilmiştir.

Çocukların, kimlik ve kişiliğinin inşasında, alt ve üst kimliklerinin oluşmasında aile vazgeçilmez bir kurumdur. Çocukların kişiliğinin gelişmesine en olumlu katkıyı aile sağlamaktadır. Biraz önce nispeten bahsedildiği gibi, çocuklar, aile ocağında sevgi, şefkat ve merhamet duygusunu tadar ve yaşarlar. Çocuklar, dinimizin kurallarını, örf ve adetlerimizi öncelikle aile yuvasında öğrenirler.

Çocukların, ruhî ve ahlakî yönden gelişmeleri, istikrarlı ve sağlıklı bir aile ortamı ile mümkündür. Çocuk, Allah'a karşı sorumluluklarını, insanlara ve diğer canlılara karşı yükümlülüklerini aile ocağında öğrenir. Merhamet, şefkat, adalet, ahde vefa, sadakat, sevgi, saygı, cömertlik gibi melekelerin kazanıldığı ilk mektep, aile ocağıdır. Huzurlu, mutlu, emin, güvenilir bir toplumun oluşmasına zemin hazırlayan, aile kurumudur. Dini ve milli varlığın, kültürün ve ahlakın sonraki nesillere aktarılması, yine aile vasıtasıyla mümkün olmaktadır.

Kur'an, çocuğun aile içerisindeki eğitimi konusunda ilk muhatap olarak ana-babayı kabul eder ve onların yükümlülüğünü şöyle açıklar: *"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz..."*⁴⁶ *"Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et..."*⁴⁷ Bu âyetler, kendilerine emanet edilen çocuklara karşı birinci derecede sorumluluğun ana-babaya ait olduğunu göstermektedir.

Kur'an, Lokman (a.s.)'ın şahsında bütün ana-babaların çocuklarını eğitmekle sorumlu olduğunu açıklamıştır. Allah'a ortak koşmamak, Allah'ın her şeyden haberdar olduğunu ve yapılan iyilik ve kötülüklerin hardal tanesi kadar bile olsa mutlaka kişinin karşısına çıkacağını bildirmek, namazı dosdoğru kılmanın gerekliliği üzerinde durmak, iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak, bütün olumsuzluklara, sıkıntılar ve zorluklara karşı sabretmek, insanları küçümsememek ve onlara karşı övünmemek, mutedil olmak/orta yolu tutmak, kimseye bağırıp çağırarak haklılık gösterisinde bulunmamak ve

⁴⁵ Özdemir ve diğerleri, *Aile Yaşam Döngüsü*, 31-32.

⁴⁶ Tahrîm, 66/6.

⁴⁷ Tâhâ, 20/132.

mütevazı olmak⁴⁸ gibi ilkeler, aile içinde verilmesi gereken öğretiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi bu ilkeler, hem maddi hem de manevi bir karakter arz etmekte, sosyal, iktisadi ve ahlaki prensipleri de içermektedir.

III- ROL MODEL OLARAK ANA-BABANIN SORUMLULUKLARI

Ana-babanın, rol model olarak çocuklarına karşı dinî, itikadî, ahlâkî ve terbiyevî sorumluluk açısından diğer kurumlara göre daha etkili olduğu izahtan varestedir.

Özdeşleşme (identification), bireyin içinde bulunduğu grubun bir üyesinin duyuş, düşünüş ve davranışlarını izlemesi, onu taklit etmesi, kendisine model almasıdır. Okul öncesi dönemde çocuk, kendini özdeş tutacağı model olarak, anne ve babasını alır, onların özellikleriyle değer yargılarını örnek alarak benimser, hareket, tutum ve konuşma gibi davranışlarını taklit etmeye uğraşır. Bir başka deyişle, çocuk, dış dünyayı anne ve babasının gözlüğü aracılığıyla görmeye çalışır. Okul öncesi dönemde anne ve babasını böylesine etkili birer model olarak alması, çocuğun gelecekteki kişilik yapısını, duygu ve düşüncesini doğrudan etkiler. Kuşkusuz, anne ve babanın olumsuz tutum ve davranışları da, çocuğun kişiliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Güçlü bir babayla kendisini özdeş tutması, çocuk için önemli bir güven kaynağıdır. Çocuk özdeşleşme yoluyla modelden kendine yeterli düzeyde güç aktarmaktadır. Baba, çocuğun kişiliğinin gelişmesinde özdeşim modeli olması sebebiyle büyük önem taşır. Babanın yokluğu ya da ilgisizliği çocuğun kişilik yapısını, ruh ve beden sağlığını büyük ölçüde etkileyebilir ve bazı uyum ve davranış bozukluklarının nedeni olabilir.⁴⁹

Çocuğun kişiliğinin oluşumu, karakterinin biçimlenmesi ve benlik saygısının gelişmesi, büyük ölçüde özdeşim modelleri olan ana-babanın kişilik yapılarına bağlıdır. Kendine güveni olan anne ve baba, bu güvenlerini çocuklarına da yansıtip güvenli olmalarını sağlarlar. Anne ve babanın davranışlarını kendine model olarak alan çocuk, böylelikle istenen ve istenmeyen davranışları onlardan öğrenecek, kendini bu doğrultuda yönlendirecektir. Ancak çocuğun, anne ve babasının tavırlarını benimseyebilmesi için, ana-baba-çocuk üçgeni arasında sevgi, saygı ve güven olması gerekir.⁵⁰

⁴⁸ Lokman, 31/13-19.

⁴⁹ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991), 22-23.

⁵⁰ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 38

Ana-babanın sorumluluğu, çocuğun ana rahmine düşmesinden itibaren başlar, üniversite eğitime ya da meslekî eğitim almasına kadar devam eder. Hatta bunu daha sonraki ve ana rahmine düşmeden önceki dönemlere kadar götürmek de mümkündür.

Kur’ân-ı Kerim, ana-babanın en başta gelen sorumluluğunu şöyle ifade etmiştir: *“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun...”*⁵¹ Bu âyette ferdi mesuliyetle birlikte ailevî ve idarî sorumluluğa da işaret edilmektedir. Ana-baba, çocuklarını maddi yönden eğitirken, onları ateşten (cehennemden) korumak ve cehenneme götürecek fiil ve davranışlardan uzak tutmakla da görevlidir. Burada üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husus, öncelikle rol model pozisyonunda olan ana-babanın kendilerini cehenneme götürmeye sebep teşkil edecek unsurlardan kaçınmalarıdır. Evveleminde ana-baba, dini ve ahlâki vecibeleri kendileri uygulayarak örneklik görevini yerine getirmekle yükümlüdürler.

Şüphesiz mü’min bir kimse kendisini hidayete sevk etmek ve kalbini düzeltmekle mükellef olduğu gibi, aile fertlerini doğru yola sevk etmek ve evini buna göre tanzim etmekle de sorumludur. İtikadi ve ahlâki ilkeler ve değerler önce ailede öğrenilir. Bu sebeple İslam dini, her Müslüman’a aile içerisinde bir vazife vermiştir. Müslüman bir yuva, İslam toplumunun çekirdeğidir. Hz. Peygamberimiz, aile kuracak olanların sorumluluğunu veciz bir açıklamıştır.

*“Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden sorumludur. İnsanlara hükmeden emir (idareci, devlet başkanı) bir çobandır; o sürüsünden sorumludur. Kişi, (baba) aile fertleri üzerinde bir çobandır; o da onlardan sorumludur. Kadın, kocasının ve çocuklarının çobanıdır; o da onlardan sorumludur. Hizmetçi, efendisinin malına çobandır; o da ondan sorumludur. Hepiniz çobansınız ve idare ettiğiniz kişilerden mesulsünüz.”*⁵²

Kişinin (babanın) çobanlığı, onların işlerini idare etmek, kadının, çobanlığı, ev işlerini yürütmek ve çocuklara bakmaktır.⁵³ İdarî sorumluluk taşıyan herkes, her ana-baba yönettikleri ve bakmakla yükümlü oldukları kimseleri, maddî ve manevî yönden eğitmek ve korumak zorundadırlar. İdare ettikleri

51 Tahrîm, 66/6.

52 Buhari, Cuma, 11, Cenâiz, 32; İtk, 17; Vesâyâ, 9, İstikrâz, 20, 90; Müslim, İmârât, 20; Ebû Dâvûd, İmârât, 1; Tirmizî, Cihad, 27; Ahmed b. Hanbel, II, 108.

53 Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahibi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabiyyi, 1998), XIII, 96-97.

kimselerin can, akıl, din, mal ve namus emniyetlerini sağlamak, idarecilerin görevleridir.

Çocukları eğitmek, terbiye etmek ve sağlıklı yetiştirmek büyük önem taşımaktadır. Çocuklara yeterli eğitim ve dinî bilgiler vermek, beden ve zeka açısından gelişmeleri için imkan nispetinde gayret sarf etmek, çağın şartlarını da göz önüne alarak onları hayata hazırlamak, öncelikle ana-babanın vazifesidir. Ana-baba hem eğitici, hem idareci, hem aile reisi, hem de çocukların gelişim ve iâşesini sağlayan birer işçidir. Bu sebeple Ana-babanın yükümlülüğü herkesten ağırdır. Onları, bu kutsal ve meşakkatli göreve atayan Allah Teâlâ'dır.⁵⁴ Bilgi, gayret, ciddiyet, ihtimam, sabır, metanet ve fedakârlık isteyen bu görev nasıl yerine getirilir ve bu konuda ana-babanın sorumlulukları nelerdir? Kısaca bunları açıklamaya çalışacağız.

1. Müjde ve Tebrik

Çocuk, ana-babaya lütfedilen güzel bir bağıştır.⁵⁵ Çocuk, kalbin meyvesi, gözü aydınlatan bir ışık, aileyi mutlu kılacak bir hazinedir. Böyle bir değer ve nimete erişen bir ana-baba, öncelikle Allah'a teşekkür etmeli ve O'na minnet duymalıdır.

İlerlemiş yaşına rağmen Allah'ın kendisine çocuk ihsan etmesinden dolayı⁵⁶ Allah'a hamdeden, dua ve niyazda bulunan İbrahim (a.s.)'ın bu övgüsü, bütün ana-babalar için örnek bir davranış modelidir.

Kur'ân-ı Kerim, doğan bir çocuktan dolayı ana-babanın tebrik edilmesinin ve müjdelenmesinin güzelliğini İbrahim (a.s.)'ın zatında örnek olarak takdim eder.⁵⁷ Zekeriyâ (a.s), Allah Teâlâ'dan hayırlı bir nesil talep etmiş, duası kabul edilmiş ve ona Yahya isminde bir çocuk müjdesi verilmiştir.⁵⁸

Bu açıklamalara göre düşünüldüğünde, doğan çocuk ister erkek olsun ister kız, hiçbir ayırım yapmadan Allah Teâlâ'nın bu lütfuna sevinmek, şükretmek, hayırlı ve bereketli olmasını dilemek gerekir. Bir Müslüman'ın, çocuğu dünyaya gelince sevinip neşelenmesi ve Allah'a teşekkür etmesi nasıl görevi ise, onun bu neşesinin ve mutluluğunun akrabaları ve Müslüman

54 Kerim Buladı, *İslam'ın Işığında Ailede Huzurlu Yaşam*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 153-154.

55 Şûrâ, 42/49.

56 İbrahim, 14/39.

57 Hûd, 11/69-71; Zâriyât, 51/4-30.

58 Âl-i İmrân, 3/39; Meryem, 19/7.

kardeşleri tarafından paylaşılması ve tebrik edilmesi de dinî ve insanî bir vazifedir. Bu uygulama, aileler arasında ülfetin, muhabbetin ve kardeşlik duygularının oluşmasına ve kuvvetlenmesine vesile olur. Doğan çocuğun sağlığı, âfiyeti ve hayırlara vesile olması için dua etmek, ana-babayı kutlamak güzel bir hareket olduğu gibi, aynı zamanda akrabalık, komşuluk, kardeşlik ve arkadaşlık hakkıdır.⁵⁹

2. Çocuk Doğduğunda Kulağına Ezan Okumak

Çocuk doğduğunda kulağına ezan okumak, ana-babanın başta gelen sorumluluklarındandır. Hz. Fatıma Hasan'ı doğrunca, Resûl-i Ekrem torunu Hasan'ın kulağına ezan okumuştur.⁶⁰ Hz. Peygamberimizin bu uygulaması, Müslümanların arasında öylesine kabul görmüştür ki, bu sünneti bir farz gibi uygulayarak bu konuda çok titiz davranmışlardır. Hemen hemen hiçbir Müslüman, bu güzel tatbikatı terk etmez ve dini bir yükümlülük bilinci ile yerine getirir.

Çocuk, kulağına okunan ezanla, fitratının derinliklerindeki tevhit akidesi ile buluşmaktadır. Ezan ve kamette Allah'ın varlığına ve birliğine davet olduğu gibi, Kelime-i tevhitten sonra İslam'ın ikinci temelini oluşturan namaza çağrı vardır. Ayrıca kurtuluşun da bu prensiplere bağlı kalmakla gerçekleşeceği ilan edilmektedir.

3. Güzel İsim Vermek

Çocuğa güzel isim vermek çocuğun ana-babası üzerindeki en önemli haklarından biridir. Nitekim Hz. Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmaktadır: “Çocuğun ana-babası üzerinde hakkı ona iyi bir eğitim ve güzel bir isim vermektir.”⁶¹

Çocuğa isim vermek, hem dinin hem de öteden beri süre gelen adetlerimizin bir gereğidir. İsim, dinî ve millî kimliği temsil eden ve belirleyen bir alâmettir. Her ne kadar çeşitli dinler ve kültürler birbirinden etkilenmiş olsalar bile, her millet ve her din sahibi kendi inancını ve millî benliğini yansıtan isimleri çocuklarına verirler. Bunun belki de çok az istisnaları

⁵⁹ Buladı, *Ailede Huzurlu Yaşam*, 155.

⁶⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 116; Tirmizî, Edâhî, 17.

⁶¹ Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Tahkîk, Muhammed Abdulkâdir Ata (Mekke, 1994), X, 15; Beyhakî, *Şu'abul-İman*, Tahkîk, Muhammed Said Zağlûl (Beyrut, 1989), VI, 401).

vardır. Bu açıdan Müslümanların, çocuklarına kendi dinî yapılarına ve millî benliklerine uygun isim vermeleri gerekir. Çünkü isim, din ve millet gibi üst kimliklerin bir aynasıdır. Dini ve milleti temsil eder. Bu anlamda bir sembol niteliğindedir.

4. Sünnet Ettirmek

Sünnet, Arapça adı ile “hitan”, erkek çocuklarının tenasül organlarının ucundaki deri kılıfının kesilmesi ameliyesidir. Arkeolojik araştırmalarda, eski Mısır’da, İbraniler’de (Yahudiler) ve Fenikeliler’de hatta Amerika kıtasında eski Aztekler’de bile tatbik edildiğini göstermektedir.⁶²

Sünnetin, ilk insanla beraber yapılmaya başlamış olabileceğini çeşitli hadislerden öğrenmekteyiz. Hz. Peygamberimiz; *“Beş şey vardır ki, bunlar fittattandır. Sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altındaki kılları yolmak ve bıyıkları kısaltmak”* buyurmuştur.⁶³

Ancak asıl sünnetin, Hz. İbrahim’le başladığı bilinmektedir. Nitekim bir hadiste ilk misafir ağırlayanın, ilk sünnet olanın, ilk bıyığını kısaltanın Hz. İbrahim olduğu belirtilmiştir.⁶⁴

Sünnet, Hz. İbrahim (a.s)’dan bu yana gerek Müslümanlar, gerekse Yahudiler arasında uygulana gelmektedir. Türklerde Müslüman olmadan önce “hitan” (sünnet) yoktu. İslam’dan sonra Türkler arasında büyük revaç bulmuş ve “hitan” a sünnet denilmiştir.⁶⁵

Öteden beri Müslümanlar, sünnet işini ciddiye almış hatta Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra “sünnet” hadisesini sanki Müslüman olmanın bir şartıymış gibi algılamışlar ve üzerinde titizlik göstermişlerdir.

5. Hayat Hakkı

Kur’ân-ı Kerim, insanların hayatını değişik yönlerle ele almış ve onu korumak için önemli prensipler vazetmiştir. Kur’ân, insan kanının haksız

⁶² Mustafa Şener, Kadın ve Aile Dergisi (1987: Eylül, sayı, 30).

⁶³ Buharî, Libâs, 63-64; İsti’zân, I; Müslim, Tahâret, 49, 50; Ebû Dâvûd, Tereccül, 16, Tahâraet, 29; Tirmizî, Edeb, 14; Nesâî, Zinet, 1; Tahâret, 9, 10; *Muvatta*, Sıfatü’n-Nebiyy, 3.

⁶⁴ *Muvatta*, Sıfatü’n-Nebiyyi, 3.

⁶⁵ Kadın ve Aile Dergisi, 1987, Eylül, sayı, 30.

yere akıtılmasına kesinlikle müsaade etmez ve böyle bir tecavüze karşı en ağır cezayı verir.⁶⁶

İnsan, Allah'ın değer verdiği, en güzel biçimde yarattığı ve varlıkları hizmetine sunduğu önemli bir varlıktır. Bu sebeple insan kendi hayatına veya bir başkasının hayatına son vermek hakkına sahip olmadığı gibi, onu tehlikeye atacak hal ve davranışlara karşı da koruma yükümlülüğünü taşımaktadır.

Ana-baba, çocuklarına bakmakla ve onların hayatını korumakla mükelleftir. Fakirlik korkusu, haysiyet endişesi ve bakamama düşüncesi ile çocuğun öldürülmesi kesinlikle yasaktır. İslam öncesi Cahiliyye döneminde kız çocukları, fakirlik korkusu ya da aile onurunu ve şerefini zedeler inancı ve anlayışı ile diri diri toprağa gömülüyordu. Kur'an-ı Kerim, bu insanlık dışı hareketi yasaklamış ve şiddetle yermiştir.⁶⁷

Şekillenene ve ruh üfürülen bir cenin bile yaşama hakkına sahiptir. Bazı fakihler, gebelik başladığı andan itibaren çocuk aldırmanın caiz olmadığını söylerler. Ancak bütün fakihler, eğer annenin sağlığı tehlikede ise gebelik süresi ne olursa olsun çocuk aldırmanın caiz olduğu görüşündedirler.⁶⁸

Hamileliğe karşı tedbir almak, İslam'ın cevaz verdiği bir husustur. Ancak hamilelik başladığı andan itibaren annenin sağlık problemi hariç, ceninin aldırılması caiz görülmemiştir. Bugünkü tıbbi gelişmeler, çocuğun daha birinci haftadan itibaren şekillenmeye başladığını göstermektedir.

6. Süt Hakkı

Süt emmek, yeni doğan çocuğun ana-baba üzerindeki önemli bir hakkıdır. Fitrî olarak süt vermek yani çocuğu emzirmek öncelikle anneye düşen bir görevdir. Ancak anne bu görevi, sağlık sebepleri yüzünden sürdüremeyecek durumda ise süt anne bulmak veya karı-koca arasında boşanma vuku bulmuş ise, annenin çocuğun emzirmesi halinde, annenin yiyecek ve giyeceklerini temin etmek babanın vazifesidir.

Bakara Sûresi'nin 233. âyetinde emzirme hususunda şöyle buyrulmuştur: *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. ..."*

⁶⁶ İsrâ, 17/33; En'am, 6/51, Mâide, 5/32.

⁶⁷ İsrâ, 17/31; En'am, 6/151.

⁶⁸ Omran, *Aile Planlaması*, 40.

Nikâh altında olsun, boşanmış olsun bütün anneler çocuklarını tam iki sene emzirirler, emzirmeleri gerekir. İlahî hükme göre annelerin durumu budur. Bu hüküm, emzirmeyi tamamlamak isteyen içindir. Şu halde tam iki sene emzirme süresi en çoğu olup, âyetin devamında açıklandığı üzere bu sürenin azaltılması caizdir.⁶⁹

Karı-koca arasında hangi çeşit ayrılma olursa olsun çocuk henüz emme çağında ise bu kural geçerlidir. Demek ki Kur'ân, çocuğun bu hakkını koruma altına almış ve annelerin çocuğunu, tam iki yıl emzirebileceklerini beyan etmiştir. Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi, çocukların iki yıla kadar emzirilmesi mümkündür. İyi beslenmenin, çocukların beden, ruh ve zihin yönünden sağlıklı yetişmeleri ve büyümelerinde önemi büyüktür. Süt yaşındaki çocuğun da en iyi beslenme maddesi anne sütüdür.

7. Ayrı Oda ve Yatak Hakkı

Çocukların belirli yaşlardan itibaren ayrı oda ve yataklarda yatırılması gerekir. Bu, onların dinî ve insanî haklarıdır. Belirli yaşlardan sonra çocukların, ana-babalarının odasında, kız çocukları ile erkek çocuklarının aynı odada yatmaları doğru değildir.

Nûr Sûresinde bulûğa ermeyen çocukların bile, belirli vakitlerde ana-babalarının odalarına girmeleri izne bağlanmıştır.⁷⁰ Yataktan kalkıp giyinme zamanı olan sabah, kaylûle (öğle uykusu) nun gerçekleştiği ve yatmak için soyunma anı olan yatsı vakitlerinde mahremiyet söz konusudur. Bu vakitler bir bakıma ailenin daha fazla saygın ve hürmet edilmesi gereken zaman dilimleridir.

Ergenlik çağına gelmiş çocukları da Kur'ân'ın uyarısını dikkat alarak terbiye etmenin gereği ortadadır.

Yetişkinler için ise şu ilahî beyan dikkate şayandır: “Sizden olan çocuklarınız, ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler (büyükleri) izin istedikleri gibi, onlar da izin istesinler...”⁷¹ Kız olsun, erkek olsun bulûğa eren çocuklar, ana-babalarının odalarına girmek istediklerinde her zaman izin istemeleri gerekir.

⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 796-797.

⁷⁰ Nûr, 24/58.

⁷¹ Nûr, 24/59.

Hız. Peygamberimizin hadisi, ana-babanın bu konudaki mesuliyetini gayet veciz bir şekilde açıklamaktadır. “Çocuklarınız yedi yaşına gelince onlara namaz kılmalarını emredin. On yaşlarına girdiklerinde kılmazlarsa onları cezalandırın (sıkıştırın). Yataklarını da ayırın.”⁷²

Ayrı yataklar demek, her çocuk için ayrı odalar, ayrı yerler demektir. Bu hadise göre, ana-babanın özellikle ergenlik çağına ulaşan erkek ve kız çocuklarına ayrı ayrı oda tahsis etmesi, üzerlerine düşen önemli bir sorumluluktur.

8. Dinî Terbiye

Kur'an, özellikle nesillere imanî ve ahlakî terbiyenin verilmesi aşamasında Müslüman ana-babalara rol model olarak Hız. İbrahim (a.s)'ı ve Hız. Muhammed (s.a.v.)'i önder olarak takdim eder. Ana-babanın rol model olarak dinî terbiye konusundaki sorumluluklarını anlatmaya geçmeden önce bu iki peygamberin örneğini kısaca anlatmak istiyoruz.

Allah Teâlâ, Mümtehine Süresinin ilk âyetlerinde mü'minlere, kâfirleri dost edinmelerini ve onlarla ünsiyet kurmalarını yasaklamıştır.⁷³ Bu önemli konulara temas edildikten sonra Allah Teâlâ, mü'minlerden İbrahim (a.s)'ı ve ona tabi olanları örnek edinmelerini istemiş ve onu “üsve-i hasene” terkihi ile anmıştır.⁷⁴ “Üsve”; uyulan, rehber, örnek, önder, ünsiyet kurulan anlamların içerir. “Hasene” ise; güzel, iyi, demektir.⁷⁵ Buna göre “üsve-i hasene” tabiri, güzel örnek, kendisine uyulan güzel şahsiyet, rol model, güzel rehber, güzel önder anlamlarını ihtiva eder. Çünkü İbrahim (a.s)'ın ve ona inananların, kâfirlere karşı mücadele etmesi, onlardan ve onların taptıkları putlardan uzak duracaklarını açıklamaları, hem İbrahim peygamberin hem de onun yolunu izleyenlerin şecaatini, dirayetini ve direncini göstermektedir. Bu sebeple Allah Teâlâ “Ona uyun, onu rehber edinin” buyurmuştur.⁷⁶

⁷² Ahmed b. Hanbel, 2/180-187.

⁷³ Mümtehine, 60/1-4.

⁷⁴ Mümtehine, 60/4-6.

⁷⁵ Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemü Tehzîbi'l-Luğa*, tahkik, Zeki Kasım (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001), 1/163-164, 281-282; Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Mu'cemü's-Sıhâb* (Beyrut, Dâru'l-Marife, 2008), 42, 235; Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl ve Hükaiku't-Tevîl* (İstanbul: Elif Ofset, 1993), 3/957.

⁷⁶ Bkz Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995, c. 9, cz. 18/51.

Allah tarafından “üsve-i hasene”/güzel örnek/güzel rehber ifadesi ile nitelenen İbrahim (a.s), Kur'an'ın bildirdiğine göre, yaşlı olmasına rağmen öncelikle kedisine İsmail (a.s) ve İshak (a.s)'ın adlarında çocuk lütfeden Allah'a hamdetmiş ve daha sonra şu duayı yapmıştır. *“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı dosdoğru kılanlardan eyle! Ey Rabbimiz! Duamı kabul et!”*⁷⁷

Görüldüğü gibi Tevhidin atası olarak bilinen, Kur'an'ın rehber ve rol model olarak takdim ettiği İbrahim (a.s), bütün insanlığa ve ailenin çekirdeğini oluşturan ana-babaya numune teşkil edecek bir örnek sergilemiş ve yöntem göstermiştir. Önce Allah Teâlâ'dan “dosdoğru namaz kılma” eylemini gerçekleştirebilecek iman ve kuvveti kendisine lütfetmesini talep etmiştir. Tebliğ ve tebliğin gereklerini uygulamaya kendisinden başlanılamayan davetlerin, insanlar nezdinde hem kabul görme şansının hem de etki gücünün çok az olacağını söylemek bile izahtan varestedir. Öte yandan Kur'an, ilâhî davetin ilkelerine öncelikle kendini muhatap görmeyerek başkalarına iyiliği emreden/tavsiye eden bilginleri, davetçileri tenkit etmiş ve onları akıllarını doğru dürüst kullanmamakla nitelendirmiştir. (Bakara, 2/44). Hz. İbrahim'in öncelikle kendisinin “dosdoğru namaz kılma” temennisi, başta ana-baba olmak üzere her kesime ve her seviyedeki insana örnek olacak bir uygulamadır ve aynı zamanda eğitim ve öğretim sisteminin omurgasını oluşturacak düzeydedir. *“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük bir günahtır”*⁷⁸ âyetleri de bu bağlamda zikredilebilir.

Mümteherine Sûresi 4. ve 6. âyetlerde İbrahim (a.s)'ın ve ona inananların örnekliğine, önderliğine ve rehberliğine yapılan vurgunun, Ahzâb Sûresi'nin 21. âyetinde Muhammed (s.a.v.) için yapılan “üsve-i hasene” vurgusu ile aynı olması dikkate şayandır. Putperestlere karşı mücadele eden ve tek başına bir ümmet bilinci ile statükonun yıkılmasına çalışan İbrahim (a.s)'ın neslinden gelen Hz. Peygamber'in, aynı mücadeleyi verdiği, ortak idealde birleştiklerine ve Resûl-i Ekrem'in cediti İbrahim (a.s) gibi şecaat ve dirayet sahibi olduğuna açık bir delildir.

Ahzab Sûresi, 21. âyet, savaş hususunda Peygamber (s.a.v.)'e muhalefet edenler için bir azarlama ve bir kınama ifade ediyorsa da her şeyi kapsayacak şekilde umum ifade eder. *“...Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size*

⁷⁷ İbrahim 14/40.

⁷⁸ Saf, 60/2-3.

*yasak ettiyse ondan vazgeçin...*⁷⁹ “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin...”⁸⁰ âyetlerinde açıklandığı gibi, Peygamber (s.a.v.), müminler için, her konuda üsve-i hasene”/ kendisine uyulacak ve ünsiyet kurulacak güzel bir örnektir/rol modeldir/ güzel bir rehberdir.⁸¹

Râsûl-i Ekrem, bir peygamber olarak ümmetine en güzel rehber/en güzel önder olduğu gibi bir aile reisi, bir baba, bir dede olarak da en güzel model olmuştur.

*“Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınmanın”*⁸² âyetinde Allah Teâlâ, Hz. Peygamber’den bir aile reisi ve bir baba olarak aile bireylerine namazı emretmesini ve kendisinin de bu ibadete devam etmesini istemiştir. Hz. Peygamber, bu âyette kendisine verilen mesajı yerine getirmek için rol model olarak güzel bir rehberlik ve güzel bir babalık davranışı sergilemiştir. Aslında âyetteki hitap, genel olarak bütün ümmetini ve hususi olarak da onun ehl-i beytini kapsamaktadır. Peygamber (s.a.v.), bu âyetin kendisine inişinden sonra her sabah Hz. Ali ve Fatıma’nın evine gider “namaz!” diyerek onları namazını kılmaya çağırırdı.⁸³ Hz. Peygamber’in, “Namaza kalkın. Allah size merhamet etsin” diyerek bu uygulamayı sekiz ay sürdürdüğü de belirtilmiştir.⁸⁴

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber, kendisinin ve aile bireylerinin şahsında bu uygulaması ile bütün babalara güzel bir örneklik hareketi göstermiş, onlara rol model olarak kıymetli ve kalıcı bir miras bırakmıştır. Aslında onun bu tatbikatı, kendi ailesine yönelik gibi görünse de bütün ümmetine yöneliktir. Zira Hz. Fatıma ve Hz. Ali’nin sabah namazına kalkmamalarının söz konusu olmayacağını düşünmekteyiz. Bu yönüyle Hz. Peygamber’in aile bireylerine namazı emretmesinin yanı sıra kendisinin de emrettiği ibadete devam etmesi, Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi eğitim ve öğretim açısından dikkate şayan olarak görülmektedir.

⁷⁹ Haşr, 59/7.

⁸⁰ Âl-i İmrân, 3/31.

⁸¹ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu’l-Kadir* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1994), 2/338-339.

⁸² Tâhâ, 20/132.

⁸³ Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’an* (Beyrut: Dâru’l-Fikr 1995), c. VI, cz. XI, 174.

⁸⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, 3/ 490.

Müslümanların, çocuklarını yetiştirirken rol modele ihtiyaçları vardır. Bu alanda Müslüman için en mükemmel rehber, en güzel rol model hiç şüphesiz Peygamber (s.a.v.)'dir. Hz. Peygamberin, kendi çocuklarına ve diğer çocuklara karşı nasıl muamele ettiğini, eğitim ve öğretim açısından ne gibi yöntemler kullandığını, onlara nasıl davrandığını, onların şahsiyetinin korunması için nasıl itina gösterdiğini bilmek, Müslümanlar için hayati önem taşımaktadır. O, bu hususta çok önemli ve güzel davranış modelleri ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, çocuklara şefkat göstermesini⁸⁵, sevgi ile yaklaşmasını⁸⁶, merhamet etmesini⁸⁷, müsamahalı davranmasını⁸⁸, şahsiyetlerine önem vermesini⁸⁹, üzülmelerini istememesini⁹⁰, çocuklarla şakalaşmasını⁹¹, onlara kızmamasını⁹², çocukların gönlünü kırmamadan alternatif terbiye metodunu sunmasını⁹³, aralarında ayırım yapmamasını ve kız çocuklarına daha fazla ihtimam göstermesini⁹⁴ onun çocukları terbiye ederken kullandığı metotlara örnek verebiliriz ki, bu yöntemler, günümüzde de çocukların eğitim ve öğretiminde de altın kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Allah Teâlâ tarafından bir emanet olarak lütfedilen çocuklara dinî ve ahlâkî terbiyeyi vermek, öncelikle ana-babanın görevidir. Kur'an, çocuğun dinî ve ahlâkî terbiye eğitimi konusunda ilk muhatap, ana-babayı kabul eder.⁹⁵

- 85 Buhârî, Cenâiz, 44; Müslim, Fedâil, 62- 63; İbn Mace, Cenâiz, 53, Ebû Davûd, Cenâiz, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 112.
- 86 Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Fezâilü's-Sahabe, 98; Ebû Davûd, Kitabu'l-Edeb, 155; Tirmizî, Menakıb, 61.
- 87 Buhârî, Kitabu'l-Edeb, 18.
- 88 Tirmizî, Kitabu'l-Menâkıb, 31.
- 89 Ebû Davûd, Kitabu'l-Edeb, 147.
- 90 Buhârî, Ezân, 65, 163; Müslim, Salât, 190-192, Ebû Davûd, Salât, 123; Nesâî, İmâmet, 35; İbn Mace, İkâmet, 49; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 109, 153, 156.
- 91 Buhârî, Edeb, 81, 112; Müslim, Edeb, 30; Tirmizî, Bir, 57; Ebû Davûd, Edeb, 77; İbn Mace, Edeb, 24; Ahmed b. Hanbel, III, 115, 119.
- 92 Buhârî, Kitabu'l-Edeb, 21, Müslim, Kitabu'l-Fedâil, 13; Ebû Davûd, Edeb, 1.
- 93 Buhârî, Et'ime, 2-3; Müslim, Eşribe, 108; Ebû Davûd, Cihad, 94; İbn Mace, Ticârât, 67.
- 94 Nahl, 16/58-59; Zuhurf, 43/17; Tekvîr, 81/8-9; Tirmizî, Birr, 13.
- 95 Tahrim, 66/6; Tâhâ, 20/132; Enfâl, 8/28; Teğâbün, 64/15.

Daha önce değindiğimiz gibi Kur'an, ana-babaların, çocuklarına imanî ve ahlakî terbiyeyi verme konusunda rol model olarak Hz. Lokman'ı da örnek göstermiştir.⁹⁶

Lokman(a.s)'ın oğluna verdiği öğütlerin çocuklara belletilmesi yanında dinî terbiye açısından önemli bir görev de Kur'an'ın öğretilmesidir. Çocuklara Kur'an okumayı öğretmek, imanî, terbiyenin en önemli kısımlarındandır. Ana-baba, çocuklarını Kur'anla tanıştırmak, buluşturmak ve kaynaştırmakla sorumludur.

Hz. Peygamber, yedi yaşına giren çocuklara namazın öğretilmesi ve emredilmesi ile ilgili ana-babayı sorumlu tutmuştur.⁹⁷ Hz. Peygamber tarafından bu yaşlarda çocuklara namazın öğretilmesinin istenmesi, dolaylı olarak Kur'an'ın öğretilmesini de içermektedir. Çünkü namazda kıraat yani Kur'an okumak farzdır. Namazda kıraat farzının yerine getirilebilmesi de ancak Kur'an âyetlerini belirli miktarda ezberden okumakla mümkündür. Ayrıca Peygamber (s.a.v.), çocuklara Kur'an okumayı sevdirmeye konusunda da ana-babalara tavsiyede bulunmuştur.⁹⁸

9. Ahlakî Terbiye

Çocuğun, ahlakî yönden eğitileceği en hayati kurum hiç şüphesiz ailedir. Çocuk, bir çok ahlakî melekeleri, prensipleri, faziletleri aileden yani ana-babadan almaktadır. Çocuğu, en fazla etkileyen şey, aile içi davranış ve uygulamalardır. Çocuk, kendisine hayat boyu lazım olacak meziyetleri, öncelikle görerek ve yaşayarak aileden almaktadır.

Ahlakî terbiye, İslam'ın öngördüğü ölçülere göre çocuğa verilmelidir. Aslında imanî terbiye ile ahlakî terbiye birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Ahlakın gelişmesi, dinî terbiyeye bağlıdır. Neyin güzel veya çirkin ahlak olduğunu din tayin eder. Kur'an'ı Kerim'in ahlakî kurallarını benimsemeyen ve onu bir eğitim modeli olarak kabul etmeden, ahlaklı ve faziletli çocuk yetiştirmek mümkün değildir. Tabii ki bu, Müslüman bir ana-baba açısından geçerli bir kuraldır.

⁹⁶ Lokman, 31/13-19.

⁹⁷ Ebû Dâvûd, Salât, 26; Ahmed b. Hanbel, II, 180, 187; *Muvatta*, Salât, 142.

⁹⁸ İsmail b. Hammâd el Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* (Beyrut: Müessesetü Menâhili'l-Irfân, ts.) I, 74.

Gerek Kur'ân âyetlerinde gerekse hadisi şeriflerde çocuğun en güzel ahlakla terbiye edilmesine dair önemli prensipler vardır.⁹⁹

10. Bedenî Terbiye

Ana-babanın sorumluluklarından biri de çocukları, bedenî açıdan sağlıklı ve kuvvetli yetiştirmektir. Çocukların, fizikî yönden güçlü, zinde ve hastalıklara karşı dirençli yetiştirilmesi ana-babanın üzerinde dikkatle durması gereken bir görevdir. Çocukların, ana-babası üzerindeki önemli haklarından biri de budur. Zira beden ve ruh sağlığı olmadan hiçbir şeyin düzenli yürütmesi, kulluk görevlerinin ve insanî yükümlülüklerin hakkıyla yerine getirilmesi mümkün değildir.

Ana-babanın, çocuklarını bedenî yönden yetiştirmeleri ve geliştirmelerinin başında, onların beslenmesi gelmektedir. Çocukların nafakasını temin etmek, öncelikle babanın görevidir.¹⁰⁰ Hem çocuğun hem de ananın nafakasını temin etmek, birinci derecede babanın sorumluluğuna girer.

Süt hakkını anlatırken belirttiğimiz gibi, özellikle anne fedakar ve feragat sahibi olmalıdır. Kendi sağlığına ve beslenmesine dikkat ederek çocuğuna azami bir süre süt vermeye çalışmalıdır. Zira anasını uzun süre emen çocukların, daha kuvvetli, hastalıklara ve mikroplara karşı daha dayanıklı oldukları görülmektedir.

Yetersiz beslenen çocuklarda, yeterli gelişememe, zeka geriliği, ruhi bozukluklar, hastalıklara karşı direnç azalması, çeşitli enfeksiyonlar hatta ölümle sonuçlanan durumlar görülmektedir. Süt çocuklarının en iyi beslenme yolu anne sütüdür. Binlerce yıldan beri, anne sütü çocuk beslenmesinde tek kaynak olmuş ve bundan yoksun kalan çocuklar çok uzun yaşamalı olmamışlardır. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, anne sütü yerine endüstriyel sütlerin yapay beslenmelerin hiçbirisi, anne sütüne karşı bir üstünlük arz etmemiştir. Giderek artan bilgilerle anlaşılmıştır ki, en çağdaş yöntemlerle ve bilimsel ilkelere uygun olarak yapılmış en mükemmel endüstri sütleri bile anne sütünün çok yönlü nitelikleri düzeyinde değildir. Bu sebeple, 1970'den bu yana, "anne sütüne dönüş" dönemi başlatılmış ve bu amaçla birçok ülkede anne sütüyle beslenmeyi özendirici kampanyalar faaliyete geçmiştir. Dünyanın birçok yerinde anne sütünün biyolojik niteliği, koruyucu rolü ve çeşitli

⁹⁹ Tirmizi, Birr, 13; 33; Ahmed b. Hanbel, III, 412; IV, 77, 78; İbn Mâce, Edeb, 3; Ebû Dâvûd, Edeb, 130.

¹⁰⁰ Bakara, 2/233.

özelliklerini koruma üzerine yapılan çalışmalar sevindiricidir. Bugüne kadar dünyadaki hiçbir sanayi ana sütüne eş bir mama yapmayı başaramamıştır. Kadın sütünün bileşimi, çocuk için en uygun olan besindir.¹⁰¹

Kur'an'da doğal beslenme kapsamında anne sütünün zikredilmesi, isteyen annelerin çocuklarını iki tam yıl emzirebileceklerinin belirtilmesi, ilahî kudretin ve sanatın bir eseridir. Annenin biyolojik yapısında çocuk için böyle bir besin maddesinin yaratılması, Allah'ın bir ihsanıdır.

Çocuklara, bedenlerini ve kabiliyetlerini geliştirecek sporları öğretmek ya da öğrenmelerine imkan sağlamak ve bunların öğretildiği yerlere çocukları bir okul alışkanlığı içerisinde göndermek, büyük önem taşımaktadır. Fiziken ve ruhen güçlü nesiller yetiştirmek en başta ana-babanın sorumluluğudur.

Hz. Peygamberimiz *“Allah Teâlâ'ya kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlı ve daha sevimlidir. Ama her birinde hayır vardır.”* (Müslim, Kader, 34; İbn Mâce, Mukaddime, 10; Zühd, 14; Ahmed b. Hanbel, II/366) buyurarak fizikî ve ruhî yönden, azim, irade ve sebat bakımından kuvvetli olan mü'minin daha hayırlı olduğunu beyan etmektedir. Kuvveti olmayan ve dirayeti bulunmayan kimse, hayatın her safhasında ezilmeye mahkumdur. Çocuğun ileriki hayatında özgüvene sahip olması, bedeninin kuvvetli ve sağlıklı olmasına bağlıdır.

Çocukları cinsel yönden terbiye etmek, bilgilendirmek, onlara günün şartlarına göre eğitim ve öğretim verilmesini sağlamak, helal yoldan onların rızkını temin etmek, çocuklar arasında ayırım yapmamak ana-babanın başta gelen sorumlulukları içerisinde.

SONUÇ

Aile kurumunun güçlendirilmesi, korunması, dış ve iç etkenlere karşı himaye edilmesi İslam toplumunun en başta gelen meselelerinden biri olmalıdır. Ailenin bütünlüğünün muhafazası, güçlendirilmesi, eğitim ve sosyal refahının yükseltilmesi için her bireyin, her birimin, her kurumun, her eğitim müessesesinin ciddi anlamda gayret göstermesi, detaylı proje üretmesi, artık zaruret haline gelmiştir. Dinî, ahlakî, kültürel, ekonomik ve sosyal açıdan sürekli bir yıpratılma, aşındırılma ve çözümler faaliyetleri ile karşı karşıya bulunan aile kurumuna sahip çıkmak, pratik olarak bir şeyler yapmak mecburiyetindeyiz. Zira bu kurumun işlevsiz hale getirilmesi, etkisinin azaltılması, huzur ve

¹⁰¹ Geniş bilgi için bkz. Olcay Neyzi, Leyla Koç, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları* (İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 1983), 233-241.

güveninin sarsılması, bireyin, toplumun ve milletin yıkılmasını, sarsılmasını, çözümlmesini ve çökmesini beraberinde getirir.

İnsanlık tarihinin ilk ve en saygın kurumu niteliğinde olan aileden söz ettiğimiz bir dönemde, bu müessesinin çok ciddi düzeyde yıpratılmayla hatta işlevlerinin elinden alınmasıyla karşı karşıya olduğunu müşahade etmekteyiz. Bilişim ve iletişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte gerek sanal ortamlarda gerek yazılı ve görsel medyada ve gerek internet aracılığıyla aile müessesemiz sürekli tahrip edilmeye karşı karşıyadır. Öte yandan çocuksuz aile, ailesiz toplum algısı toplumun zihnine sürekli yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, bazı çevrelerin aileyi, kadına şiddetin merkezi ve evi de şiddetin mekânı olarak göstermenin çabasında olduğu gözlemlenmektedir.

Böyle bir ortamda sempozyumlar düzenlemek, çalıştaylar yapmak ve paneller icra etmek yetmemektedir. Sözün ötesine, eyleme geçmek gerekmektedir. Türkiye’de hatta dünyada aile kurumunun geçirdiği serüven ve problemler hakkında durum tespiti yaparak çözüm önerileri sunmak, alt komisyonlar teşekkül ettirerek ailenin önemini ve vazgeçilmezliğini konu edinen raporlar hazırlamak ve dahası bütün bunları kamuoyu ile paylaşarak ailenin korunması için top yekûn seferberlik ilan etmek durumundayız. Bu çalışmaları, sadece bir kurumun yürütmesi hemen hemen imkânsız gibi görünmektedir. Unutulmamalıdır ki, aile bu milletin hatta İslam toplumunun son kalesidir. Bu kaleyi yıktırmamak için bütün kurum ve kuruluşların dirsek temasında olması zorunludur. Bu öncülüğü Diyanet İşleri Başkanlığının yapması ve içine kapanan akademik ve ilmi çevreleri harekete geçirmesi büyük önem taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.241/855), *el-Müsned*, 6 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Akalın, Şükrü Haluk ve diğerleri, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Askalânî, Muhammed b. Hacer, *Fethu’l-Bâri bi Şerhi Sahîbi’l-Buhârî*, 13. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyyi, 1988.
- Atay, Hüseyin, *Takdim* (Abdu’r-Rahim Omran’ın *İslam Kültüründe Aile ve Planlaması*, trc. Komisyon, Ankara: 1995, adlı esere yazdığı takdim.
- Aydın, Mehmet Akif, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1989, aile maddesi.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Tahkîk, Muhammed Abdulkâdir Ata, Mekke: 1994.

- Beyhakî, *Şu'abu'l-Îman*, Tahkik, Muhammed Said Zağlûl, Beyrut: 1410/1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî (ö. 256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Buladı, Kerim, *Peygamber (s.a.v.) Gibi Yaşamak*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018.
- Buladı, Kerim *İslam'ın Işığında Ailede Huzurlu Yaşam*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *Mu'cemüs-Sıhâh*, Beyrut: Dâru'l-Marife, 2008.
- Dârîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdi'r-Rahman (ö. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Devlet Bakanlığı Aile Araştırma Kurumu, *21.Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Âdetlerimiz*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1997.
- Duman Zeki, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an ve Müslümanlar*, Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (ö. 275/888), *Sünenü Ebi Dâvûd*, 5. Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Elmalılı, Yazır, Muhammed Hamdi (ö. 1877/1942), *Hak Din Kur'an Dili*, 9 Cilt. İstanbul: Eser Kitapevi, 1971.
- Erden, Mustafa, *İslam ve Milli Bütünlük, (Tartışmalı Değerler Açısından Türkiye*, Ankara: 1996, içinde, 253. (Sempozyum, 17-18 Haziran, 1995).
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Mu'cemü Tehzibi'l-Luğa*, tahkik, Zeki Kasım, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2001.
- İbnü Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd (ö. 273/886), *Sünenü İbni Mâce*, 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- İkbal, Muhammed, *Esrar ve Rumuz*, çev. Ali Nihat Tarlan, İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1964.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1995.
- Kutup, Seyyid, *Fî Zılâli'l-Kur'an*, Beyrut, 1987.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (ö.261/874), *Sahihu Müslim*, 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Malik b. Enes (ö. 179/795), *Muvatta*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, trc. Komisyon, 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.

- Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, (ö. 303/925), *Süne-nün-Nesâî*, 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Nesefî, Ebul-Berakât Abdullah b. Ahmed (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, 6. Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, ts.), (Kitabun Mecmuatün mine't-Tefâsir içinde).
- Neyzi, Olcay, Koç, Leyla, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları*, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 1983.
- Omran, Abdurrahim, *İslam Kültüründe Aile Planlaması*, trc. Komisyon, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1995.
- Özdemir, Şuayb ve diğerleri, *Aile Yaşam Döngüsü ve Tüketim*, İstanbul: Sekam Yayınları, 2015.
- Özer, Ali, *Televizyondaki Şiddet ve Müstehcenliğin Çocuk ve Aile Üzerindeki Etkisi*, Ankara: Panel, 19 Ocak, 1998.
- Şahin, Meryem, Gültekin, Mücahit, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Dayalı Politika Uygulayan Ülkelerde Kadın ve Aile*, İstanbul: Sekam Yayınları, 2015.
- Şahin, Meryem, Gültekin, Mücahit, *Türkiye'de ve Dünyada Kadına Şiddet*, İstanbul: Sekam Yayınları, 2015.
- Şahinkaya, Rezan, *Psiko-Sosyal Yönleriyle Aile*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1975.
- Şener, Arzu, Terzioğlu, R. Günsel, *Ailede Eşler Arası Uyuma Etki Eden Faktörlerin Araştırılması*, Ankara: Aile Araştırma Kurum Yayınları, 2002.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadîr el-Camiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr*, 5 Cilt. Tashîh, Ahmed Abdusselâm, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Yavuzer, Haluk, *Ana-Babab ve Çocuk*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1991.
- Şener, Mustafa, *Kadın ve Aile Dergisi*, Eylül, 1987, sayı, 30.

(Prof. Dr. Kerim Buladı tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz de teşekkür ediyoruz.

Bu arada bize de bir göndermede bulundu hocam sağ olsunlar. O coşkulu, heyecanlı sunumundan dolayı Kerim Buladı Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Hocamız güzel şeyler söyledi, bir kere daha bunların altını çizmem gerekiyor.

Ailenin önemi derken, ben burada şöyle bir şerh düşmek istiyorum: Kur'an-ı Kerim'de Rad Suresi'nde Yüce Rabb'imiz "ve legad erselna rusulen min gablik vecealna lehum ezvacen ve zürriye. Andolsun ki, ey Muhammed senden önce de biz peygamberler gönderdik, onların da eşleri, çocukları vardı." Vakıa buyken, biz yakın zamana kadar şu veya bu sebeplerle evlenmemiş kişileri toplumuza kahramanlar olarak sunduk arkadaşlar. "Vay be, hiç evlenmemiş!" İşte, 15 Temmuz hadisesiyle de irtibat kurarak bu söylediklerimi değerlendirin. Hâlbuki, Resulullah evleniyor, resuller evleniyor, Allah'ın ayeti var. Birisi dedi ki "Hocam İsa Aleyhisselam, Yahya Aleyhisselam..." Onlar gencecik yaşta dünyadan ayrılmış iki peygamber, evlenme fırsatı bulmuşlar da evlenmemişler mi? Değil. Ama genel olarak baktığımız zaman, deminden beri hocalarımız da söylediler, peygamberler, aileleri, eşleri ve o sorunlar üzerinde Rabb'imiz duruyor. Dolayısıyla, aile önemli.

Ama bize bir başka yansıması daha var, ikinci husus da bu. Önemli diyoruz ama bugün evlenme sürekli öteleniyor, kendi çocuklarımız için de arkadaşlar bunu düşünmemiz gerekiyor. Bazen mezunlarımız ziyarete geliyor, işte soruyorum ne iş yapıyorsun diye. Yaşı olmuş 30, kız olsun erkek olsun, "soyadını değiştirdin mi?" diyorum, şöyle bir bakıyor. Erkeklerle de diyorum, zararı yok. O bir tepki filan da gösteriyor, henüz evlenmediğini öğrenince "E kızım, yaş 30, 35'ten sonra evlenip de ne yapacaksın?" diyorum. Ama bu maalesef, işte kariyer sahibi olma, dünyalıklarımızı kurma, iş gücü vesaire bu noktada da önemli diyoruz ama öteliyoruz. Bu da üzerinde durulup düşünülmesi gerekli olan, belki çocuklarımızı günahların, kaygan zeminlerin içine itiyoruz. Bunu da düşünmemiz gerekiyor.

Kerim Hocam, insanımızın yaşadığı sorunları merkeze alarak çözümler üretmemiz, bu kıssaları Kur'an'ın mesajlarını taşımamız, uyarlamamız gerekir, dediler. Tabii ki bu da son derece önemli. Bugün, işte sorunlar... Onun için, geçen bana dediler ki, bu Diyanet daha önce aileyi Kutlu Doğum vesilesiyle gündeme getirmişti. Hocam çok güzel söyledi, ailenin farklı problemlerinin farklı zamanlarda sürekli gündeme getirilmesi gerekiyor. Belki yapılan sempozyumlar, kitaplar, çalışmalar ve yapılması gerekenler; yenilenerek, tazelenerek bunların yapılması gerekiyor.

Burada şu da önemli: Modernleşme, aile bireylerinin temel bir kısım misyonlarını kreşlere, okullara, sevgi evlerine, yuvalara, huzurevlerine devretti

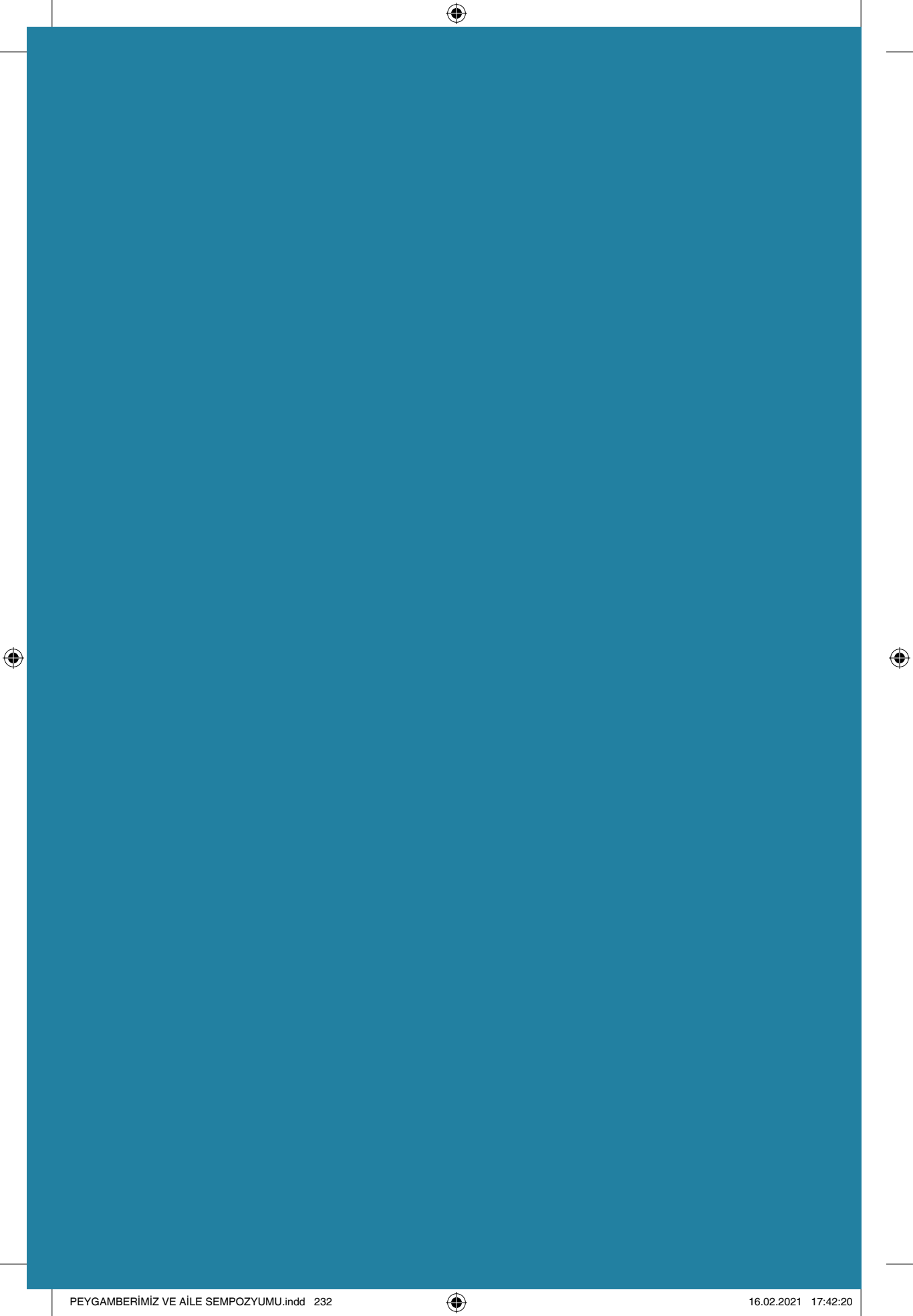
ama mutsuz, maneviyatsız, huzursuz, sevgisiz, saygısız... E şimdi, çocuğa evde bakın ya da ihtiyara evde bakın; bunlar konuşulmaya başlandı. Yani modern dünya bunu konuşmaya başladı. Hâlbuki biz hâlâ muhafaza ettiğimiz değerlerimizi sahiplenmeliyiz, devam ettirmeliyiz.

Son olarak da şunu özellikle hocam söylerken not aldım: Kadının sosyal hayatta yerinin olmasını biz, kadına bütün istihdam alanlarında insafsızca kullanma olarak anlıyoruz, bu çok yanlış bir şey. Ben hep şunu söylerim, Adem'i yarattı Allah, cennete koydu olmadı Havva'sız. Adem Havva'sız, Havva Adem'siz olmuyor. Efendimiz (s.a.v.)'e geliyorsunuz, eve şok geçirerek düşünceli bir şekilde geldi, "Kim inanır bana?" dedi. "Kimse inanmazsa ben inanırım, bana anlat, ben varım ya" dedi ve Hatice'yle başladı, çok ilginçtir Hazret-i Hatice anamızla başlıyor ilk Müslümanlık. Dolayısıyla, sosyal hayatta elbette olacak bir insan olarak kadın ama... Hanımla Viyana'daydık, hiç unutmuyorum, dördüncü kata sıra atıyor, tulumunu giymiş. Gayriihtiyari dikkatimi çekti, hanıma "Bakar mısın bu kadın mı?" Şöyle yaklaştık, "kadın" dedi. "Bu olmamalı yahu, eşitlik de bu olmamalı, kadının sosyal hayatta yer alması da bu olmamalı" dedim. Acıdım yani. Ağır işlerde çalıştırma, her alanda istihdam etme olarak değil ama elbette sosyal hayatın içerisinde yer almalı.

Ben hocamıza tekrar teşekkür ediyorum. Bunların da bir kere daha düşünülmesi, değerlendirilmesinin gerekli olduğunu söylemiş oldum.

Dördüncü olarak, "Kur'an'da Ailesiyle Birlikte Zikredilen Peygamberlerin Aile İçi Kriz Yönetimi." Önemli, güzel bir başlık. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden Doç. Dr. Cafer Acar Hocamız bize sunacaklar.

Buyursunlar Hocam.

KUR'AN'DA AİLESİYLE BİRLİKTE ZİKREDİLEN PEYGAMBERLERİN AİLE İÇİ KRİZ YÖNETİMİ

Doç. Dr. Cafer ACAR*

1. ÖZET

Bu bildiride Kur'an'da ismi, ailesiyle birlikte zikredilen peygamberlerin aile içi yaşadıkları sorunlarla nasıl başa çıktıkları ve aile ilişkilerindeki temel ilkeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Ailenin hem ülkemiz hem de dünya için üzerinde özenle durulması gereken bir müessese olarak problemleri itibarıyla ön plana çıktığı şu dönemde böyle bir konudan üretilecek bilginin olumlu katkı sağlayacağı umulmaktadır. Bu çalışmaya zemin oluşturabilmesi için öncelikle ilgili peygamberlerin tespiti yapılmıştır. Ardından bu peygamberlerin eş ve aileleri ile ilgili ayet ve haberler, rivayetler eşliğinde müzakere edilmeye çalışılmıştır. İsrailiyyat kökenli haberler eğer İslam'ın genel ruhuna aykırı ise ilgi alanının dışında tutulmuştur. Sonuçlar ilkeler manzumesi halinde madde madde sıralanmıştır.

Kur'an'a yansıdığı kadarıyla on bir peygamberden ailesiyle birlikte bahsedilmektedir. Bu peygamberlerin her birinin aile bağlantılı olarak zikri doğal olarak bazı meselelerle eş zamanlı gündeme gelmiştir. Bu meseleler dini ve sosyal merkezli problemler olarak tebarüz etmiştir. Hz. Adem ile başlayan peygamberler silsilesinin hayatında aile temel bir hayat unsurudur. Onların ilk daveti ailelerine olmuştur. Bu davet sürecinde gerek davetle bağlantılı gerekse hayatın akışı içinde karşılaşılan sorunlarla mücadelede peygamberlerin örnekliklerini tespit etmek mümkündür.

Hz. Âdem ve eşinin yaratılması ile ilgili ayetlerden ilk öğrendiğimiz şey ailenin varlığı sekinet ve sükûnet üzerine inşa edilmiştir. Aile sekinet ve sükûnet kaynağı olarak görülmüştür. Sekinetin yaşam alanı ise yuvadır.

* AYBÜ İİF

Allah Hz. Adem ve eşi için cenneti bir yuva olarak tahsis etmiştir. Şüphesiz ki hayat kuralları muvacehesinde yaşanabilir olduğundan bir ağaç sembolünde sınırlar çizilmiştir. İlk kriz de burada çıkmıştır. Yasak olan ağaca yaklaşılması bunun bedeli olarak cennetten çıkarılma durumu ortaya çıkmıştır. Hz. Adem ve eşinin bu süreçte birbirleriyle dayanışmaları, süreci beraber yönetmeleri birlikte tevbe etmeleri ve Allah'ın affına mazhar olmaları aile içi kriz yönetimi bakımından bir örnek teşkil edebilir.

Hz. Peygamber de şüphesiz ki aile içi kriz yönetimi bakımından en önemli örneği ortaya koymuştur. Bu yönetimde kimi zaman Hz. Peygamber'in eşleri kimi zaman da bizzat kendisi inisiyatif üstlenmiştir. Peygamberlikle görevlendirildiği süreçte yaşadığı manevi zorlukları eşi Hz. Hatice'nin desteği ile aşabilmiştir. Kendisine bal şerbeti ikram edildikten sonra yaşadıklarını büyük bir suhulet ve hoşgörü ile karşılayıp eşlerinin duygularını dikkate almayaya özen göstermesi bir başka örnektir. Özet kabilinden ifade edilmesi gereken son örnek ise İfk hadisesidir. Bir aile reisinin yaşayabileceği en zor anı bizzat Allah Resulü yaşamıştır. Bu süreç de olgunluk ve suhulet içinde yönetilebilmiştir. Sonuçta ortaya bir aile üyesi olarak Hz. Peygamber ve aile fertlerinin kriz yönetiminin olmazsa olmazı olan sakin ve suhuletin soğukkanlı bir şekilde devreye sokulmasının önemi anlaşılmıştır.

İnsanlığa örnek olarak gönderilen peygamberler aile içi insicamı etkileyen sorunların çözümü bakımından da örnek bir duruş ortaya koymuşlardır. Detaylar bildiri metninde sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Peygamber, Kriz, Kur'an

GİRİŞ

Aile insanlığın var olmasında ve varlığını devam ettirmesinde en mühim müessesesidir. İnsanoğlunun huzuru, eşinin varlığı ile yani aile ile mümkün kılınmıştır.¹ İnsan hayatının ayrılmaz bir parçası olarak aile, geçmişten günümüze insana dair her konuda odak hususlardandır. Aile, eğitimden hukuka, gündelik meşgalelerden bilimsel hayata varıncaya kadar hayatımızın ana gündemindeki yerini hep muhafaza etmiştir. Aileye Türkiye anayasasında on iki defa atıf yapılmıştır.² Aile konularına dair özel kanunlar ihdas edilmiştir ki medeni kanun bunu ifade etmektedir.

1 A'raf 189.

2 https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, 07.10.2019

Bilim alanında da araştırmalara en çok konu edilen başlıklardan biri aile olmuştur. Ülkemizin en geniş makale paylaşım sitesi olan İSAM'da aile araştırması yapıldığında altı yüzden fazla makale bulmak mümkündür.³ İlgili bağlantılarla bu sayının bine çıkabileceği tahmin edilebilir. Aile başlıklı tezlerin sayısı ise beş bine yaklaşmıştır.⁴ Konu bağlantılı kitap sayısı ise benzer bir durumdadır diye düşünmek mümkündür. Tüm bunlar aile konusunun bilim ve yazar dünyası açısından da hayli ehemmiyetli olduğunu göstermektedir.

Hayatın bu denli odağındaki bir müessese için doğaldır ki Allah, Kur'an'da geniş bir alan ayırmıştır. Kur'an'da olumlu ve olumsuz örnekleriyle aileye dair çok sayıda ayet mevcuttur. Aileyi ifade için Kur'an'da "ehl" ve "âl" kavramları kullanılmıştır. Bu ayetlerin sayısı iki yüze yakındır. Yol gösterici niteliği ile Kur'an bu ayetlerde aileye dair tavsiye ve nasihatlerini örneklemeler üzerinden yapmıştır. Arapçada yaygın olarak bilinen aile ve üsra kavramlarının Kur'an tarafından kullanılmayışı ise bu iki kavramın anlam semantiğindeki ağır anlamlar nedeniyle olduğu mütalaa edilmiştir.⁵ Sekinle ve hikmetle inşa edildiği anlaşılan aileye dair bu tercihin anlamlı olduğu da belirtilmelidir.

Bu bildiride Kur'an'da aileleriyle birlikte zikredilen peygamberlerin aile içi krizlerine yönelik tutumları ve yönetimleri konu edilmiştir. Araştırmada peygamberlerin aile içi ilişkilerinde olumlu örneklemeler bulunmakla birlikte zorlukların ve imtihanların da olduğu anlaşılmıştır. Bu zorluklar karşısında peygamberlerin itidalli tutumu, sabır ve hidayete dair gayretleri dikkat çekicidir. Peygamberler silsilesi içinde aile içi krizler noktasında şiddete dair en küçük bir imaya dahi rastlanılmaması belki de bu çalışmada ulaşılan en kıymetli neticedir.

KAVRAMLAR

Aile

Arapça a-v-l (عول) kökünden gelen bu kelime, ailenin geçimini temin etmek anlamına gelir.⁶ Kelimenin kök anlamlarında zora sokan, külfet olan,

3 <http://ktp.isam.org.tr?url=makaleilh/findrecords.php> 07.10.2019

4 <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> 07.10.2019

5 Mevlüt Topçu, *Kur'an'dan Aile Örnekleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2019.

6 Halil bin Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, (I-VIII), thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Samirâî, Mektebetü'l-Hilâl, thz. II, 248.

hatta zulüm gibi anlamları olduğundan⁷ aile anlamıyla değil muhtaç olmak anlamıyla geçer.⁸ Benzer anlam hadis literatüründe de mevcuttur. Hz. Peygamber iktisadlı olan muhtaç duruma düşmez (مَا عَالَ مَنْ اقْتَصَدَ)⁹ buyurmuştur.

Üsra

Arapça e-s-r kökünden gelir. Esir almak ve zincire vurmak gibi anlamlara sahip olan kelimenin kökü, üsra anlamıyla aile ve güçlü zırh anlamı kazanmıştır. Kur'an bu kavramı aile anlamıyla kullanmaz.

Âl

Arapça e-v-l kökünden gelen kelime, işleri idare edip düzene koymak anlamına gelir. Kişilerle ilgili isim tamlaması olarak kullanıldığında ise kişinin yardım edeni veya ailesi manasına gelir.¹⁰ Aynı zamanda mensubiyet, aidiyet gibi anlamları da muhtevidir. Âl-i İmran, ifadesinde olduğu gibi.¹¹

Ehl

Arapça e-h-l kökünden gelen kelime, kişinin ailesi ve aile fertlerine matuf olarak kullanılır.¹² Genelde Kur'an'a dört anlam yansımıştır. Bir yörenin halkı, bir değere mensubiyet, aile ve akrabalar.¹³

Sekinet ve Mesken (cennet)

Arapça s-k-n kökünden gelen kelime huzur kavramını ifade eder.¹⁴ Özellikle konumuz açısından insanın erkek ve dışıdan yaratılışının hikmetini

⁷ Nisâ, 4/3.

⁸ Tevbe, 9/28.

⁹ Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, c. I, s. 447.

¹⁰ İbn Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrim el-Mısırî, (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, (I-XV), Dâru Sâdir, Beyrut thz. c. XI, s. 28.

¹¹ İlgili kullanımlar için bk: Âl-i Firavn", 2/49, 50; 3/11; 7/130, 141; 8/52, 54 (iki kere); 14/6; 40/28, 45, 46; 54/41 (Toplam 13 kere); Benzer kullanımlar için bkz. "Âl-i Mûsâ", 2/248; "Âl-i Hârûn", 2/248; "Âl-i İbrahim", 3/33; 4/54; "Âl-i İmran", 3/33; "Âl-i Ya'kûb", 12/6; 19/6; "Âl-i Lût", 15/59, 61; 27/56; 54/34; "Âl-i Dâvûd", 34/13.

¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. XI, s. 28.

¹³ Topçu, s. 11. Krş. ilgili kullanımlar: Ârâf, 7/97-98; Yûsuf, 12/109; Âl-i İmrân, 3/199; Mâide, 5/47; Meryem, 19/55; Müddessir, 74/56.

¹⁴ Abdülkadir Erkut, "Kur'an'da Hamiyyet ve Sekinet Kavramları", *Marife*, Bahar 2014, ss. 157-177.

ifade eder. Mesken ise sakinetin mekanına işaret eder ki, ilahi irade bunun için cenneti var etmiştir.

KRİZ KAVRAMI VE AİLE İÇİ KRİZİN SEBEPLERİ

Kriz, sosyal yapıların varlığını tehlikeye sokan kaotik durumu tasvir için kullanılan bir tabirdir. Sözlük anlamında bunalım ve buhran gibi manalar vardır.¹⁵ Aile de sosyal yapı içinde bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir. Ailenin yaşadığı zorluklar, devamını engelleyen sorunlar üstesinden gelinmesi gereken krizler olarak tanımlanması mümkündür. Bunun için liderlik, bilgelik ve yetenek gerektiği aşıkardır.

İslam penceresinden aile içi krizlerin oluşma nedenlerine dair ipuçlarını Hz. Peygamber'in hayatından ve onun hayatının Kur'an'a yansıyan ayetlerinden tespit etmek ve uzun uzun mütalaalar yapmak mümkündür. Ancak bu bildirinin yazarı olarak kanaatim odur ki, aile içi krizlerin ana sebebi İslam'ın temel prensiplerine riayet etmemektir. Çok genel bir ifade olduğunun farkında olarak bu değerlendirmeyi daha da özelleştirmek gerekmektedir.

İnsan olarak bu hayatta şeref ve değerimizi muhafaza ederek yaşamanın yolu ilahi iradenin gösterdiği yolda yürümekten geçer. Bu yolun ne olduğu peygamberler tarafından bize öğretilmiştir. Peygamberler halkasının son temsilcisi olan Allah Resulü, Birinci Akabe Biatında ilk defa Müslüman olanlardan altı maddelik bir söz almıştır. Rivayetin metinlerinde küçük farklılıklar olmakla birlikte bu altı madde aile merkezli olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Sadece Allah'a kulluk edilecek. (Bireyler birbirlerini köleleştirme çabası içine girmeyecek)
- Hırsızlık yapılmayacak (Aile üyeleri birbirlerinin malına karşı saygılı olacak)
- Cana zarar verilmeyecek (Aile üyeleri birbirlerinin bedenlerine zarar verici davranışlardan uzak duracak)
- Zina edilmeyecek (Aile üyeleri iffetlerini koruyacak)
- İftira edilmeyecek (Aile üyeleri birbirlerine karşı görmedikleri ve bizzat işitmedikleri konularda ithamda bulunmayacak)
- Marufta itaat (Aile üyeleri iyi ve güzel hususlarda birbirlerine itaat edecekler.)

¹⁵ TDK, s. 479.

İşte bu hususlara riayetsizlik aile içinde ani krizlerin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle iyi bir mümin olmak, aynı zamanda aile içinde sorunların aşılması açısından en güzel ilaçtır demek mümkündür. Bu hususların izahı geniş geniş yapılabilir. Ancak bir bildiri çerçevesinde yeterli olacak malumatı içermektedir.

KUR'AN'DA AİLELERİYLE BİRLİKTE ZİKREDİLEN PEYGAMBERLER

Hz. Âdem

İnsanlığın ilk atası Hz. Adem'dir. Havva annemiz ile ilk aile oluşmuştur. Kur'an'da 25 yerde ismi zikredilmiştir.¹⁶ Dört başlıkta tasnif edilebilecek bir içerikle Hz. Âdem ve eşine değinilmektedir. İlk olarak yaratılıştan bahsedilmiştir. Allah bir nefis yaratmış ve ondan eşini var etmiştir. Ardından bütün nesiller meydana getirilmiştir. Hz. Adem ve eşinin cennetteki hayatlarının sınırlarına işaretlerle imtihanları dile getirilmiştir.

Ardından Hz. Âdem ve eşinin cennet denilen bir yerde yasak meyve ile imtihan olunmaları, yaptıkları hata konusunda birlikte dayanışma ile tevbe etmeleri konu edilmiştir. Son olarak ise Hz. Âdem ve eşinin çocuklarının imtihanlarına işaret edilmiştir.¹⁷

İlk ailenin mimarı yaratıcımız Allah'tır. Hz. Âdem ve eşinin birbirine karşı varlık sebebi, sekinet kavramı ile izah edilmiştir.¹⁸ Ailenin varlığını sürdürebilmesi için mekân olarak cennet seçilmiştir.¹⁹ Cennette ikametinin ifadelendirildiği kelime de sekinetle aynı kökten gelen sükun ile ifade edilmiştir. Sekinet ve sükunun gerçekleşmesi için kurallara riayet ederek diledikleri şekilde yaşamalarına imkân sağlanmıştır.²⁰

Hz. Adem ve eşi Havva, aile olarak kendilerine çizilen sınıra riayet edememişlerdir.²¹ Bu nedenle mekan ve yaşam şartlarının değişikliği ile

¹⁶ Bakara, 2/31, 33, 34, 35, 37; Âl-i İmran, 3/33, 59; Mâide, 5/27; A'râf, 7/11, 19, 26, 31, 35, 172; İsrâ, 17/61, 70; Kehf, 18/50; Meryem, 19/58; Tâhâ, 20/115, 116, 117, 120, 121; Yâsîn, 36/60.

¹⁷ Topçu, 11.

¹⁸ Rum 30/21; A'raf 7/189.

¹⁹ Bakara 2/30.

²⁰ Bakara, 2/33, 35; A'râf, 7/19; Tâhâ, 20/117.

²¹ Taha 20/121; Yasin 36/60; A'râf, 7/27.

cezalandırılmışlardır.²² Hz. Adem ve Havva'nın aile olarak ilk krizleri bu olmuştur. Bu durum karşısında isyan etmek yerine kul olduklarını unutmamışlar ve birlikte Allah'a tevbe edip bağışlanma dilemişlerdir. Bu noktada Hz. Adem'in öncü rol üstlendiği anlaşılmaktadır.²³ Bu süreçte aile içi savrulmalara meydan vermeden ve hatada ısrar etmeden tevbeye yönelmek onların bağışlanmalarına vesile olmuştur. Aileyi derinden etkileyecek olan bir dış unsura karşı iç dinamiklerin kulluk şuuruyla muhafaza edilmiş olması, doğacak krizlere karşı hatada ısrarcı olmadan telafisine yönelmek nebevî bir metod olarak öne çıkmaktadır.

Hz. Adem ve ailesinin yaşadığı bir diğer kriz ise ailenin bir diğer bileşeni olan evlatlar üzerinden olmuştur. İsimleri zikredilmeyen ancak edebî literatürde Habil ve Kabil olarak maruf evlatların birbirleriyle ilişkilerinde hasedin ortaya çıkması aileyi bir arada yaşanabilir bir ortam olmaktan çıkarmıştır. Kardeşleri birbirine düşman kılmıştır. Detayları verilmeyen kardeşlerin durumuyla ilgili sundukları kurbanın kabul edilmesiyle ilgili süreçlerden şöyle bahsedilmiştir:

“Onlara Âdem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, ‘Andolsun seni öldüreceğim!’ dedi. O da dedi ki: ‘Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.’”²⁴

Maide Suresi 27-31. ayetler arasında geçen kıssada, Allah'a yaklaştıran takvanın önemi, kötülüğe aynıyla mukabele etmemenin değeri, zulme tevessülün sonuçları ve pişmanlığın fayda vermeyeceği gibi hususlar aile içi ilişkiler bakımından bize mesajların sunulduğunu göstermektedir.

Netice olarak Hz. Adem'in ailesiyle ilişkileri bakımında Kur'an'a yansıyan ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Ailede dayanışma
- Ailede kulluk bilinci
- Ailede tevbe
- Ailede takva
- Aile içinde kötülüğe aynıyla mukabelede bulunmama

²² A'râf, 7/24-25; ayrıca bkz. Bakara, 2/36.

²³ Bakara 2/37.

²⁴ Mâide, 5/27-31.

- Zülmün mutlaka pişmanlık oluşturacağını bilme
- Hasedden uzak durma

Hız. Nuh

İnsanlığın ikinci atası olan²⁵ Hız. Nuh'un adı Kur'an'da 43 yerde geçer.²⁶ Onun peygamberliğinden,²⁷ peygamberliğinin süresinden,²⁸ neslinden gelecek peygamberlerden,²⁹ kavmini davetinden³⁰ ve tufandan bahsedilir.³¹ Adına bir sûre tahsis edilmiştir. Hız. Nuh sadece kendi kavmine gönderilmiş bir peygamberdir.³² Kavminden de beklediği olumlu tepkiyi alamamıştır.³³ Putperest bir topluluktur.³⁴ Onların bu tavrına binaen³⁵ Hız. Nuh onlara beddua etmiştir.³⁶ Süreçler Nuh kavminin helaki ile sonuçlanmıştır.³⁷ İman edenler ise kurtulmuşlardır.³⁸

25 İsrâ, 17/3.

26 Âl-i İmrân, 3/33; Nisâ, 4/163; En'âm, 6/84; Arâf, 7/59, 69; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; Hûd, 11/25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89; İbrâhim, 14/9; İsrâ, 17/3, 17; Mer-yem, 19/58; Enbiyâ, 21/76; Hacc, 22/42; Mü'minûn, 23/23; Furkan, 25/37; Şu-arâ, 26/105, 106, 116; Ankebût, 29/14; Ahzâb, 33/7; Sâffât 37/75, 79; Sâd, 38/12; Mü'min, 40/5, 31; Şûrâ, 42/13; Kaf, 50/12; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9; Hadid, 57/26; Tahrim, 66/10; Nûh, 71/1, 21, 26.

27 Nisâ, 4/163; En'âm, 6/84; Hadid, 57/26; Ankebût, 29/14.

28 Ankebût, 29/14.

29 Âl-i İmrân, 3/33-34; Sâffât, 37/77-81; Hadid, 57/26.

30 Arâf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/25-49; Mü'minûn, 23/23-30; Şu-arâ, 26/105-122; Ankebût, 29/14-15; Sâffât, 37/75-82; Kamer, 54/9-16; Nûh, 71/1-28.

31 Arâf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/42-43; İsrâ, 17/17; Enbiyâ, 21/76-77; Furkan, 25/37; Şuarâ, 26/119-122; Ankebût, 29/14, 40; Sâffât, 37/75-76, 82; Kaf, 50/12, 14; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9-14; Nûh, 71/25-26.

32 Mü'minûn, 23/23; Şuarâ, 26/105-107; Ankebût, 29/14; Nûh, 71/1.

33 Arâf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/25-34; Mü'minûn, 23/23-26; Şuarâ, 26/105-118; Nûh, 71/1-20.

34 Nûh, 71/23.

35 Kamer, 54/9.

36 Nûh, 71/5-28.

37 Arâf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/42-43; İsrâ, 17/17; Enbiyâ, 21/76-77; Furkan, 25/37; Şuarâ, 26/119-122; 29/Ankebût, 14, 40; Sâffât, 37/75-76, 82; Kaf, 50/12, 14; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9-14; Nûh, 71/25-26.

38 Hûd, 11/41-42, 44; 48-49; Enbiyâ, 21/76-77; Mü'minûn, 23/28; Şuarâ, 26/119; Ankebût, 29/15.

Hız. Nuh'un aile ile ilişkileri bağlamında, ebeveyn ile eş ve çocuklarına atıfta bulunulmuştur. Anne ve babasına karşı müşfik bir dua ile Allah'a yakarmıştır.³⁹ Eşi ve çocukları ile ise yaşadığı sorunlardan bahsetmek mümkündür. Karısının Hız. Nuh'un davasına ihanetinden bahsedilmektedir.⁴⁰ İnsanlığın ikinci atası olan bir peygamberin eşinin kendisine iman etmediği gibi bir de muhalifleri ile birlikte hareket etmesi her halde bir eş olarak yaşanabilecek en büyük imtihandır. Şüphesiz içinde büyük mesajlar ve ibretler vardır.⁴¹

Hız. Nuh ailesini ve müminleri gemiye bindirmekle emrolunduğunda evladının da binmesi için hayli ısrarcı olmuştur. Ancak onun inatla babasının davetinden uzaklaşması tufana maruz kalmasıyla sonuçlanmıştır.⁴² Bu durum karşısında Hız. Nuh çok üzölmüş ve Allah'a halini arz etmiştir. Ancak bu arzı kabul görmemiştir.⁴³

Hız. Nuh kıssasından hareketle aileye dair şu ilkeleri tespit etmek mümkündür:

- Anne ve babaya yüksek bir şefkat
- Eşine karşı sabırlı ve davetkar
- Evladına karşı yüksek bir şefkat ve ısrarlı bir davetle kurtuluşa çağırma
- Evladı ve eşinin durumuna karşı kayıtsız kalmama
- Sonuçta olanlara dair hüüzün
- Allah'a tevekköl
- Şiddetten uzak durma

Hız. İbrahim ve Ailesi

Hız. İbrahim, Ulu'l-azm diye tabir edilen peygamberlerdendir. Kur'an'da adı, altmış dokuz yerde geçer.⁴⁴ Tevhid inancının sembollerinden, Hız. Pey-

³⁹ Nüh, 71/28.

⁴⁰ Tahrîm, 66/10.

⁴¹ Mü'minûn, 23/30; Hakka, 69/11-12.

⁴² Hûd, 11/40, 42-43.

⁴³ Hûd, 11/45-47; Mü'minûn, 23/27.

⁴⁴ Bakara, 2/124, 125, 125, 126, 127, 130, 132, 133, 135, 136, 140, 258, 258, 258, 260; Âl-i İmrân, 3/33, 65, 67, 68, 84, 95, 97; 4/Nisâ, 54, 125, 125, 163; En'âm, 6/74, 75, 83, 161; Tevbe, 9/70, 114, 114; Hûd, 11/69, 74, 75, 76; Yûsuf, 12/6, 38; İbrâhim, 14/35; Hicr, 15/51; Nahl, 16/120, 123; Meryem, 19/41, 46, 58; Enbiyâ, 21/51, 60, 62, 69; Hacc, 22/26, 43, 78; Şuarâ, 26/69; Ankebût, 29/16, 31; Ahzâb,

gamber'in de atalarından kabul edilir. Hz. İsmail ile birlikte malum olduğu üzere Kabe'yi yeniden inşa etmişti.

Kur'an'da Hz. İbrahim'in konu edinilmesi hayatı,⁴⁵ şahsiyeti ve tevhid mücadelesi bağlamında geçmiştir. Hayat hikayesi, peygamberliği,⁴⁶ Allah'a olan teslimiyeti,⁴⁷ Hz. Nuh'un dinine mensup olması,⁴⁸ Hz. Lut'un kendisine iman etmesi,⁴⁹ İbrahim dini tanımlaması,⁵⁰ ilmi, Allah'tan hüküm verebilecek makam istemesi,⁵¹ neslinden gelecek peygamberler,⁵² Ka'beyi inşası,⁵³ hac için insanları davet etmesi,⁵⁴ yeniden dirilişle ilgili merakı,⁵⁵ Allah'ın İbrahim'i dost edinmesi,⁵⁶ kavminin davetine tepkisi⁵⁷ ve akli melekelerini kullanarak Allah'a ulaşması⁵⁸ bağlamında anlatımlar mevcuttur. Davet sürecinde Hz. İbrahim kavmini ikna için putları kırmış, onlarla münazara yapmıştır.⁵⁹ Ka'beyi putlardan temizlemiştir.⁶⁰ Küfrün ileri gelenlerinden Nemrut ile de mücadele etmiştir.⁶¹

33/7; Sâffât, 37/83, 104, 109; Sâd, 38/45; Şûrâ, 42/13; Zuhruf, 43/26; Zâriyât, 51/24; Necm, 53/37; Hadîd, 57/26; Mümtehine, 60/4, 4; A'lâ, 87/19.

45 En'âm, 6/74-84; Hûd, 11/69-76; Hicr, 15/51-60; Meryem, 19/42-50; Enbiyâ, 21/51-73; Şuarâ, 26/69-104; Ankebût, 29/16-18, 24-27; Sâffât, 37/83-113.

46 Bakara, 2/124, 130; Nisâ, 4/163; Nahl, 16/121, 122; Enbiyâ, 51; Sâd, 38/45-47; Hadîd, 57/26.

47 Bakara, 2/128, 131-132; Nahl, 16/120; Meryem, 19/41; Sâffât, 37/100-107.

48 Sâffât, 37/83-84.

49 Ankebût, 29/26; Sâffât, 37/99.

50 Bakara, 2/130, 135; Âl-i İmrân, 3/95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/161; Nahl, 16/120, 123.

51 Şuarâ, 26/83.

52 Âl-i İmrân, 3/33-34; En'âm, 6/84; Enbiyâ, 21/72-73; Ankebût, 29/27; Sâffât, 37/108-113; Hadîd, 57/26.

53 Bakara, 2/127.

54 Hacc, 22/27-29.

55 Bakara, 2/260.

56 Nisâ, 4/125.

57 Enbiyâ, 21/52-57; Şuarâ, 26/69-82; Ankebût, 29/16-18, 24-26; Sâffât, 37/85-87; Zuhruf, 43/26-27.

58 En'âm, 6/76-79; Enbiyâ, 21/58-67; Şuarâ, 26/70-82.

59 En'âm, 6/80-83; Şuarâ, 26/70-82; Sâffât, 37/88-96.

60 Hacc, 22/26.

61 Bakara, 2/258.

Şüphesiz Hz. İbrahim'in bu ilişkileri içinde ailesine de geniş bir yer ayrılmıştır Kur'an'da. Aile ilişkileri bakımından hayatına geniş yer verilen peygamberlerden birdir Hz. İbrahim. İbrahim ailesi hakkında Kur'an'ın bahsi üç sac ayağına sahiptir. Babası ile ilişkisi, eşleri ile olan hukuku ve evlatları. Dolayısıyla Hz. İbrahim'in aile ilişkilerini yürütmesinde özel mesajlara sahiptir. Hz. İbrahim'in aile bakımından yaşadığı krizler ise babası Azer,⁶² eşi Sare ve oğlu İbrahim açısından değerlendirilebilir.

Hz. İbrahim'in babası putçulukla uğraşan bir kişiydi. Bir peygamber olarak putperest bir baba ile olan münasebetleri şayanı dikkat mesajlara sahiptir. Babasının bu durumuna rağmen onun için dua etmesi,⁶³ ona olan hürmetini ve sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. Anne ve babaya yönelik iyilik sorumluluğunun bir tezahürü olarak yorumlanabilir. Hz. İbrahim şirk içindeki babasına dua etmesinin bir merhamet eseri olması bir yana dini bakımdan bir faydasının olmayacağını da anlamıştır.⁶⁴ Bununla birlikte onu sürekli uyarmaya ve uyandırmaya çalışması onun ebeveyn sorumluluğunu sabırla yürütmesi yönüyle örnektir.⁶⁵ Babasının sert tavrına rağmen zarafetini bozmamış ve ona babacığım şeklinde hitab etmiştir.

Hz. İbrahim'in bir diğer imtihanı ise eşi Sare⁶⁶ ve Hacer ile bağlantılı olarak geçmiştir. Sare'nin İbrahim'e ilk iman eden ve saygın bir kişiliği olan bir hanım olduğu zikredilmiştir.⁶⁷ Çocuğu olmaması nedeniyle kölesi olan Hacer'i İbrahim'e hediye etmiştir. Bu fedakarlıktan Hz. İbrahim'den İsmail dünyaya gelmiştir.⁶⁸ Burada Sare'nin eşine karşı olan düşkünlüğü ve empati çabası zikre değerdir. Eşler arasında gelişen mesafenin ise doğru bir şekilde yönetilmesi açısından Sare'nin talebine olumlu muvafakat etmesi önemlidir.

Hz. İbrahim, evlat konusu ile de imtihan edilmiştir.⁶⁹ Eşlerinden uzun zaman çocuğunun olmaması ile sınanmıştır. Hem Hacer'den hem de daha sonra yaşlılık zamanında olmasına rağmen yeni bir evlat İshak ile müjdelenmesi⁷⁰ onun bu konulardaki sabır ve sadakatının meyvesi olsa gerektir.

62 Enâm, 6/74.

63 Mümtetine, 60/4.

64 Tevbe, 9/114; Meryem, 19/41-49.

65 Meryem 19/41-48.

66 Taberî, *Tefsir*, 7:70.

67 Topçu, 33.

68 Sâffât, 37/101

69 Sâffât, 37/100-112.

70 Hûd, 11/69-73.

Evlatlarına karşı olan hitabı da onun şefkatine dair bir mesaj vermektedir. Bu bağlamda ifade edilmesi gereken son şey ise baba ve oğulların ibadet konusunda birlikte hareket etmeleridir.⁷¹ Özellikle İsmail ile birlikte Kabenin inşası ve ibadet edilmesi önemlidir.⁷² Hz. İbrahim evlatları ve ailesi için Allah'a dua ve istiğfarda bulunmaktadır.⁷³ Allah'ın kendisine lütfettiği nimetler için de şükretmektedir.⁷⁴ Hz. İbrahim'in ailesiyle olan ilişkilerindeki ilkeleri şu şekilde tespit etmek mümkündür:

- Babaya hürmet ve şefkat
- Eşlerin kocaya karşı empati çabası
- Evlatlara olan düşkünlükte imtihana hazır olmak
- Evlatlarla birlikte Allah'a kulluk
- Eşlerin görüşlerine olumlu muvafakat
- Aile bireyleri için Allah'a dua edip onlar için istiğfarda bulunmak
- Misafirperverlik Allah'ın lütfuna mazhariyeti celbeder.

Hz. Lut ve Ailesi

Kur'an'da Hz. Lut'un adı 27 defa geçmektedir. Hz. İbrahim ile birlikte anılmıştır.⁷⁵ Ailesiyle bağlamında ise eşinden⁷⁶ ve kızlarından bahsedilmiştir.⁷⁷ Hz. Lut'un imtihanı ise aileyi ilgilendiren tehditlerden livata konusunda olmuştur.⁷⁸ Toplumun bu davranışları karşısında kızlarını nikahlamaları önerisinde bulunmuştur.⁷⁹ Bu süreçlerde Hz. Lut'a destek olmayan ona karşı çıkan ve helak olan bir eşten de bahsedilmektedir.⁸⁰

Hz. Lut'un kıssasından çıkarılacak neticeler ise şöyle zikredilebilir:

- İffet
- Sabır
- Şiddetten uzak

⁷¹ Bakara, 2/128.

⁷² Bakara, 2/127.

⁷³ İbrâhîm, 14/35.

⁷⁴ İbrâhîm, 14/39.

⁷⁵ Ankebût, 29/26.

⁷⁶ Ankebût, 29/32.

⁷⁷ Hicr, 15/71; Hûd, 11/74.

⁷⁸ Şuara, 26/165.

⁷⁹ Hicr, 15/71.

⁸⁰ Ankebut, 29/33.

Hz. Yakup ve Hz. Yusuf

Hz. Yakup, Kur'an'da ailesiyle zikredilen bir başka peygamberdir.⁸¹ Özel-likle aile üyelerinden Hz. Yusuf peygamberlik verilen aile üyesi olarak temel tema haline gelmiştir. Adına da bir sûre isimlendirilmiştir.⁸²

Hz. Yakub evlatları içinde farklılığıyla temayüz eden Hz. Yusuf'a özel bir önem vermiş ve onu korumaya çalışmıştır.⁸³ Evlatlar arası çekememezlik onun imtihanı olmuştur. Süreçte göstermiş olduğu sabır, Hz. Yusuf'un kardeşlerine yönelik tutumu ve kötülüklerine misliyle mukabelede bulunmamış olması aile bireyleri bağlamında kardeş konusunu ilk defa işleyen Kur'an'ın kıymetli bir mesajıdır. Hz. Yusuf'un kardeşlerini bağışlaması bu meydana çok değerli bir mesajdır.

Hz. Yakub ve Yusuf Kıssasında Aileye dair mesajlar

- Sabır
- Dua
- Çocuklar arası sorunları yönetmede özen
- Hz. Yusuf kardeşlerine kötülükle mukabelede bulunmamıştır.
- Evlatlara yol gösterme
- İyiliği tavsiye
- İffet
- Bağışlama
- İnsanların kıskanmasına neden olacak değerleri gizlemek
- Evlatlar arasında adalet ve sevgiyi özenli dağıtmak

Hz. Musa

Hz. Musa, Kur'an'da çok defa zikredilen peygamberlerdendir. Aile bağlamında evliliği,⁸⁴ anne evlat ilişkisi,⁸⁵ damat kayınpeder ilişkisi ve öz ve üvey kardeşler arası ilişkiler bağlamında anlatımlar tespit etmek mümkündür.

⁸¹ Yûsuf, 12/6.

⁸² Yûsuf, 12/9-14.

⁸³ Yûsuf, 12/7-8.

⁸⁴ Kasas, 28/22-28.

⁸⁵ Kasas, 28/7-12; Tâhâ, 20/39.

Hız. Musa'nın annesi, öldürölme tehlikesi karşısında büyük bir kaygı hissetmiş ve ilahi ilham ile yavrusunu korumuştı. Evlatların anneler nezdindeki bu kıymeti maruf olsa gerektir.⁸⁶

Hız. Musa, Firavun ülkesinden ayrılıp Medyen'e giderek evlilik hayatına adım atmıştır.⁸⁷ Şuayb'ın kızı ile evlenmesi bu evlilik süreçlerinde iffete vurgu yapılması önemli olsa gerektir. Doğru insanın bulunması durumunda, insanın evlatlarının evlendirilmesi noktasında insiyatif alması yönüyle de mesajlar bulmak mümkündür.

Hız. Musa'nın kardeş ve üvey kardeşlerinden bahsedilmesi de bir diğer dikkate değır husustur.⁸⁸ Kardeşliğin yardımlaşma üzerine kurulu olduğu bu örneklerde anlaşılmaktadır. Kardeş demek destek demektir. Kardeş demek güç demektir. İşte Hız. Musa'nın kardeşi Harun da böyle bir destek rolünü üstlenmişti.⁸⁹ Hız. Musa, kardeşi Harun'dan kendisinin görevine yardımcı olmasını talep etmiş ve ona güvenmiştir.⁹⁰ Onun üzerine aldığı vazife hakkında bir eksiklik olması durumunda ise konuyu sorgulayıp onun için dua etmiştir.⁹¹

Firavun denince Hız. Musa'ı büyütüp o günlere getiren kişi olarak,⁹² yani bir yönüyle üvey baba olarak yaptığı yanlışlar konusunda tavizkar olmaması ve ilahi irade doğrultusunda ona karşı mücadele etmiş olması da bir başka mesaj olarak önümüzde durmaktadır. Allah Firavun'a giden ve yanına Harun'u alan Hız. Musa'ya yumuşak söz kullanmasını tavsiye etmesi,⁹³ kişinin böylesine hukukunun olduğu kişilere yönelik de usul ve usluo bakımından öğretiler şeklinde değırlendirilebilir.

- Evlilik ve iffet, haya sahibi olmak evliliğin ilk şartıdır.
- İlahi ilkelerde sebat, tavizkar olmamak
- Kardeşlik ve yardımlaşma
- Her şeye rağmen zarafet ve letafet
- Dua/ kul olduğunu bilmek

⁸⁶ Tâhâ, 20/37-40; Kasas, 28/3, 7-14.

⁸⁷ Kasas, 28/22-28.

⁸⁸ Tâhâ, 20/29-30.

⁸⁹ Kasas, 28/34.

⁹⁰ Arâf, 7/142.

⁹¹ Tâhâ 20/92-94; Arâf, 7/150-1.

⁹² Şuarâ, 26/18-19.

⁹³ Kasas, 28/3-35.

İmran Ailesi (Meryem, Hz. İsa, Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya)

Kur'an'da bir sûreye isim olarak verilen aile İmran ailesidir. Âl-i İmran, İmran ailesi demektir. Allah'ın Kur'an'da zikretmeye değer gördüğü seçkin ailelerdendir.⁹⁴ İmran ailesi ile ilgili dört isim dikkat çekmektedir: Hz. Meryem ve oğlu Hz. İsa, Hz. Zekeriya ve Hz. Yahya.

Hız. Meryem, İmran ailesi ile ilgili ilk sözü edilendir. İmran'ın kendisine değil karısının duasına itibarla⁹⁵ ona Meryem'i bahş etmiştir.⁹⁶ Erkek çocuk beklentisiyle duasını ve adağını yapan İmran'ın karısına Allah'ın kız evlatla mukabelede bulunması, kız erkek tercihlerinin Hak Teala katında karşılığının olmadığına dair kıymetli bir mesajdır. Hz. Meryem'in bakımını ise Hz. Zekeriyya üstlenmiştir.⁹⁷ Hz. Meryem aynı zamanda Hz. İsa'nın da annesidir.⁹⁸ Bebeğini babasız dünyaya getirmesi nedeniyle çevresinde oluşan dedikodulardan uzak ve iffetli bir kadındır.⁹⁹ Uğradığı iftira Allah tarafından ortaya konmuştur.¹⁰⁰

İmran Ailesinden çıkarılacak mesajlar

- Kız erkek ayrımı yoktur.
- Annenin duası önemlidir.
- İffet
- Zann ve iftiranın çirkinliği
- Sükut orucu ve değeri
- Sabır

İmran ailesi bağlamında geçen isimlerden biri de Zekeriyya peygamberidir. Onun ailesi ile yaşadığı bir kriz yoktur. Ancak onun bir eş olarak evlat özlemi ve duası¹⁰¹ Allah tarafından kabul edilip Yahya ile müjdelenmesi, aile bireylerinin dua ile ilişkileri yönüyle kıymetli bir örnektir. Hz. Zekeriya'nın

⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/33-34.

⁹⁵ Âl-i İmrân, 3/35.

⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/36.

⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/37.

⁹⁸ Meryem, 19/16-22.

⁹⁹ Tahrîm, 66/12.

¹⁰⁰ Nisâ, 4/156; Enbiyâ, 21/91.

¹⁰¹ Meryem, 19/1-6; Âl-i İmrân, 3/38.

evlat istemesindeki hikmetin halef ve yardımcı olarak bizzat kendisi tarafından izah edilmesi bir başka mesajdır.

Hız. Yahya ise müjdelenmiş bir evlat olarak anne ve babasına karşı iyiliği ile anılmıştır. Zorba ve asi değildi denilmiştir.¹⁰² Küçük yaştan itibaren özenle yetiştirilmiş olduğuna vurgu yapılmıştır.¹⁰³

Tekrar ifade edilmesi gerekir ki İmran Ailesinin kıssasından çıkarılacak dersler şu şekildedir.

- İffet
- Sabır
- Sükutun kıymeti
- Hizmet

Hız. Eyup ve Ailesi

Hız. Eyyub Kur'an'da dört yerde ismi zikredilen bir peygamberdir. İki temel temayı içerir. Biri peygamberler silsilesinden biri olduğunu vurgulayan¹⁰⁴ içeriğe sahipken diğeri ise sabırla mücadele ettiği hastalıktan bahseder.¹⁰⁵

Aile bağlamında kesin bir bilgi olmamakla birlikte tefsirlerde işaret edilen bir bilgi vardır. Buna göre Kur'an'a yansıyan bir ayette şöyle buyrulmuştur.

*“(Bir yemini vardı.) ‘Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol’ (dedik). Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah’a dönüktü.”*¹⁰⁶

Burada yemin ederek vurmak isteğini bitki sapıyla yerine getirmesi istenmiştir. Burada vurulacak kişinin eşi olduğu yorumları yapılmıştır. Ancak Allah buna razı olmamış ve yeminini sembolik bir şekilde yerine getirmesini istemiştir. Sebep ise eşinin onu Allah'a kulluktan uzaklaştıracak bir davranışta bulunmasıdır.¹⁰⁷ Bu hadise bir kenara bırakılırsa sadakatli bir eşin hastalıkla mücadele eden eşine olan hizmeti zikre değerdir.

Hız. Eyyub Kıssasından çıkarılacak dersler.

¹⁰² Meryem, 19/12-15.

¹⁰³ Âl-i İmrân, 3/39.

¹⁰⁴ Nisâ, 4/163; En'âm, 6/84.

¹⁰⁵ Enbiya 21/83; Sa'd 38/41.

¹⁰⁶ Sa'd, 38/44.

¹⁰⁷ Taberî, *Tefsir*, c. XVII, s. 66-67,70; Sâlebî, *Arâis*, s.142.

- Sabır
- Sadakat
- Şiddetten uzak durma

Mümin Bir Kadın Olarak Firavun'un Karısı

Peygamberlerin aileleri bağlamının biraz dışında da olsa Firavun'un eşi Asiye'nin kıssasına burada yer vermek aile içi krizlerin erkek boyutuna işaret etmesi yönüyle kıymetlidir. Kur'an'da Firavun kavramı, zulümle özdeşleşmiştir. Daha çok bir karakter olarak ön plana çıkmıştır. Takribi 74 defa adı geçmiştir. Konumuzla ilgili boyutu ise mümin karısı ile ilgilidir. Karısının adının Asiye olduğu kaydedilmiştir. Allah Kur'an'da onun teslimiyetinden bahseder.¹⁰⁸ Musa'yı nehirde bulup korunmasına da katkı sağlamıştır.¹⁰⁹

Ayette şöyle geçer.

*"Allah, iman edenlere ise, Firavun'un karısını örnek gösterdi. Hani o, 'Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap. Beni Firavun'dan ve onun yaptığı işlerden koru ve beni zâlimler topluluğundan kurtar!' demişti"*¹¹⁰

Firavun gibi bir zalime karşı dua ve sabır ile Allah'tan yardım istemesi mücadelesini gösterir. Zalim bir eşe karşı nasıl davranılması gerektiğine dair örneklik söz konusudur.

Firavun'un eşi Asiye'nin kıssasından çıkarılacak ilkeler

- Sabır
- Zulümden uzak durmak
- Kurtuluş için çaba sarfetmek
- Dua etmek

AİLE İÇİ KRİZLER VE PEYGAMBERLER'İN MÜCADELESİ

Allah, Kur'an'ı insanlığa yol gösterici bir kitap olarak indirmiştir. Kur'an'da anlatılan her husus, hayatımıza yol gösteren bir ışıktır. Peygamberlerin hayatında aileye dair örnekler müspet ve menfi yönleriyle Kur'an'da yer almıştır.

¹⁰⁸ Tahrim, 66/11.

¹⁰⁹ Tâhâ, 20/37-40; Kasas, 28/3, 7-14.

¹¹⁰ Tahrîm, 66/11.

Aileyi oluşturan unsurlar, ebeveyn, eşler ve çocuklardan ibarettir. Peygamberler silsilesi içinde bu çerçevede her türlü olumsuzluğun tecrübe edildiği ve bunlarla başa çıkma konusunda örneklikler ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Hz. Adem ile başlayan insanlık tarihi Havva ile kurdukları yuva ile aile mefhumu insanlığa kazandırılmıştır. Bu aile ilk krizini Allah'ın koyduğu yasağa yaklaşılmasıyla yaşamışlardır. Allah'ın yardımı ile hatalarını kabul etmişler ve tevbe ederek bu krizi birlikte aşmışlardır. Hatada ısrar etmeden yanlıştan dönülmeye çalışılması daha ağır bedeller ödenmeden Allah'ın affetmesi imkanını doğurmuştur. Birlikte yapılan bir yanlışın bir krize dönüşmeden aşılması eşler arası dayanışmanın tezahürü ile mümkün olduğu söylenebilir.

Hz. Adem'den sonra aile içi krizlerin belirgin bir şekilde yaşandığı örnek Hz. Nuh meselesinde tezahür etmiştir. Hz. Nuh hem oğlu hem de eşi ile nübüvvet davasında kendisine tabi olmayıp muhalefet etmeleri yönüyle yaşanan krizden bahsetmek mümkündür. Bu soruna karşı Hz. Nuh sabırla onları iyiliğe davet etmiştir. Bu meselenin çözümü noktasında vazifesini yorulmadan dinlenmeden yapmıştır. Bir şiddete başvurmamış evlat ve eşine karşı yüksek bir şefkat göstermiştir. Lut peygamber'in durumu da Hz. Nuh ile benzerdir. Eşi iman etmemiş ve helak edilenlerden olmuştur. Buna rağmen Hz. Lut eşine karşı bir şiddet uygulamamıştır.

Hz. İbrahim bir başka aile krizi yaşayan peygamberdir. Babası ona muhalefet edip adeta onu zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Hz. İbrahim, babasına karşı şefkat ve merhametini esirgememiştir. Hatta onun için Allah'tan af da dilemiştir. Buna rağmen babası ondan uzaklaşmıştır. Kafir olmasına rağmen babaya olan şefkat dikkate değerdir.

Hz. Yakup ve Hz. Yusuf'un imtihanı ise bir yönden evlat bir yönden kardeşlerle olmuştur. Sabır, bağışlama, gayret ile bu süreçler başarılı bir şekilde yönetilebilmiştir. Neticede süreç başarılı bir şekilde netilecenmiş tüm kardeşler yaptıkları hatayı anlamışlardır.

Hz. Musa'nın imtihanı ise bir anlamda üvey baba ile olmuştur. Firavun Hz. Musa'yı sarayında büyüttüştür. Onuna olan krizin yönetiminde iyi ve yumuşak söz mücadelenin temel niteliğini oluşturmuştur.

İmran ailesinin üyeleri de toplumla ilişkilerinde yaşadıkları krizleri birbirleriyle dayanışma ile aşabilmişlerdir. İffet, sükut, gayret bu süreçlerin temel nitelikleridir.

Hız. Eyyub, eşiyle olan basit anlaşmazlığı ve akabinde gelişen yemininin yerine getirilmesinde Allah, onun şiddete dair yeminini basit bir yöntemle işlevsiz hale getirmiştir. Buradan şiddetin önüne bizzat Allah tarafından geçilmesi belki de son altın öğüt olarak kayda geçirilmelidir.

Son örnek ise, kafir bir eşe karşı mümin bir hanımın durumunu ortaya koymaktadır. Firavun'un eşi Asiye annemiz kocasının zulmüne razı olmamış ondan korunmak için Allah'tan yardım dilemiştir. Firavunla birlikte onun zulmüne ortak olanlardan kurtulmak için dua etmiştir.

Kur'an'a yansıdığı kararıyla peygamberlerle ilgili bağlamlarda aile ile ilgili oluşan sorunlar karşısında Allah'ın razı olduğu davranış kodlarını bir liste halinde sunarak konumuzu sonlandırmak istiyoruz.

- Sabır
- Müsamaha
- Nasihat ve Gayret
- Şiddetten Uzak Durma
- Sevgi, şefkat, merhamet
- Saygı
- Sadakat
- Sorumluluk bilinci
- Doğru yöntemde devamlılık
- Af
- Adalet
- Kanaatkarlık
- İffet
- Fedakarlık
- Hatada ısrar etmemek

SONUÇ

Kur'an insanlığa gönderilmiş bir hidayet kitabıdır. Varlık sebebi insanlara yol göstermektir. Bu münasebetle insanlığın en kıymetli değerlerinden olan aileye dair hayli nasihat ve emirler de yer almıştır. Bu meyanda on bir kadar peygamberin hayatındaki aile örnekleri krizler yönüyle de dikkat çekmek-

tedir. Ebeveyn, eşler ve çocuklar bağlamında bu hususlar cereyan etmiş ve peygamberler hayatlarındaki çabalarla krizleri aşmaya çalışmışlardır. Kimi zaman başarılı olmuşlar kimi zaman da başarılı olamamışlardır.

Hız. Adem ve eşi birlikte yaşadıkları bir günahın telafisinde çaba sarfetmişlerdir. Hız. Nuh, Hız. Lut, eşi ve çocuğuyla imtihan olunmuşlardır. Hız. İbrahim babasıyla imtihan olmuştur. Hız. Musa emanet olarak bir aile ocağında büyümüş ve evin sahibi Firavun'la mücadelesini hikmet ve yumuşak söz ile yapmıştır. İmran ailesi, iffetlerine yönelik dedikodularla, sükut ile mücadele etmişlerdir. Nihayet Eyyüp peygamber bugün de çok tartışılan kadına yönelik şiddet konusunda ilahi yol göstermeyle vaz geçirilmiştir. Bir koca olarak Firavun'la mümin bir kadın Asiye annemiz mücadele etmiştir.

Kur'an'ın aileye dair krizler konusunda ortaya koymuş olduğu örneklerden anlaşılan ana husus, aile içi hiçbir sorunun şiddetle çözülmesine tevessül edilmemiştir. Sabır, gayret ve şefkatle muamele tercih edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Teyfurov, Mansur, "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı / No: 3 & 4, Nisan-Ekim / April-October 2014: 183-200.
- Arzu Arıkan, Kur'an'a Göre Aile Saâdetini Oluşturan Temel Unsurlar, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Topçu Mevlut, *Kur'an'dan Aile Örnekleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2019.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/922), *Tefsîr, (Câmiu'l-Beyân fî Te'vili'l-Kur'ân)* I-XXIV, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed, *Arâisul-Mecâlis*, Kahire 1370/1951.
- https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, 07.10.2019
- <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleilh/findrecords.php> 07.10.2019
- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> 07.10.2019
- Halîl bin Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, (I-VIII), thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Samirâî, Mektebetü'l-Hilâl, thz.
- Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed İbn Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Müsned*, Çağrı Yay. İstanbul 1992, c. I, s. 447.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrim el-Mısırî, (ö. 711/1311), *Lisânu'l-Arab*, (I-XV), Dâru Sâdir, Beyrut thz. c. XI, s. 28.

Abdülkadir Erkut, “Kur'an'da Hamiyyet ve Sekinet Kavramları”, *Marîfe*, Bahar 2014, ss. 157-177.

EKLER

Ek 1: Hz. Adem ile İlgili Ayetler

- **İlk İnsan ve İlk Peygamber Hz. Adem:** Bakara, 2/30-31, 33, 37; Al-i İmran, 3/33, 59; Nisâ, 4/1, 116, 120; En'am, 6/2; A'raf, 7/12, 23, 189; Hicr, 15/26, 28, 43; İsrâ, 17/61, 64; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/115, 123; Mü'minun, 23/12; Rûm, 30/21; Secde, 32/7; Sâd, 38/71, 85; Zümer, 39/7; Rahmân, 55/3-4, 14; İnsan, 76/1.
- **Âdem A.S.'ın Yaratılışı:** Bakara, 2/30; Al-i İmran, 3/59; Nisâ, 4/1; A'raf, 7/189; Mü'minun, 23/12; Furkan, 25/54; Secde, 32/7; Fâtır, 35/11; Saffât, 37/11; Sâd, 38/71-74; Mü'min, 40/67; Necm, 53/32; Rahmân, 55/15; Nûh, 71/19.
- **Hz. Havvâ'nın Yaratılışı:** Nisâ, 4/1; A'raf, 7/189; Rûm, 30/21; Zümer, 39/6.
- **Âdem A.S.'ın Bilgisi:** Bakara, 2/31, 33.
- **Âdem A.S. ile Şeytan:** Bakara, 2/34-36; A'raf, 7/19-24; İsrâ, 17/61-62; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116-119.
- **Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın Cennetten Çıkarılışları:** Bakara, 2/35-36, 38; A'raf, 7/19-24; Tâhâ, 20/120-121.
- **Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın Dünyaya İnişleri:** A'raf, 7/24-25; Tâhâ, 20/122-124.
- **Âdem A.S.'ın Tevbesi:** Bakara, 2/37.
- **Hz. Adem ile Hz. Havva'nın, Nesillerinden Peygamberler Gönderilmesi:** Al-i İmran, 3/33-34.
- **Hz. Adem ile Hz. Havva'nın, Allah'ın Salih Çocuk Vermesi İçin Duâları:** A'raf, 7/189-190.
- **Hz. Adem'in Çocuklarından Hâbil ile Kabil'in Allah'a Kurban Sunmaları:** Mâide, 5/27.
- **Kabil'in Hâbil'i Öldürmek İstemesi:** Mâide, 5/27-29.
- **Kabil'in Hâbil'i Öldürmesi:** Mâide, 5/30, 32.
- **Kabil'in, Kardeşinin Cesedini Gömmesi ve Pişmanlığı:** Mâide, 5/31.

Ek 2: Hz. Nûh ile İlgili Âyet-i Kerimeler

- **Nûh İsminin Geçtiği Âyet-i Kerimeler** (Toplam 43 Yerde): Âl-i İmrân, 3/33; Nisâ, 4/163; En'am, 6/84; A'râf, 7/59, 69; Tevbe, 9/70; Yûnus, 10/71; Hûd,

11/25, 32, 36, 42, 45, 46, 48, 89; İbrâhim, 14/9; İsrâ, 17/3, 17; Meryem, 19/58; Enbiyâ, 21/76; Hacc, 22/42; Mü'minûn, 23/23; Furkan, 25/37; Şuarâ, 26/105, 106, 116; Ankebût, 29/14; Ahzâb, 33/7; Sâffât 37/75, 79; Sâd, 38/12; Mü'min, 40/5, 31; Şûrâ, 42/13; Kaf, 50/12; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9; Hadîd, 57/26; Tahrîm, 66/10; Nûh, 71/1, 21, 26.

- **Nûh (a.s.)'un Kavmiyle Dâvet İlişkisini Anlatan Âyetler:** A'râf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/25-49; Mü'minûn, 23/23-30; Şuarâ, 26/105-122; Ankebût, 29/14-15; Sâffât, 37/75-82; Kamer, 54/9-16; Nûh, 71/1-28.
- **Nûh (a.s.)'a Peygamberlik Verilmiştir:** Nisâ, 4/163; En'âm, 6/84; Hadîd, 57/26.
- **Nûh (a.s.)'un İnsanlığın İkinci Atası Olması:** İsrâ, 17/3.
- **Nûh (a.s.)'un Peygamberlik Süresi:** Ankebût, 29/14.
- **Nûh (a.s.)'un Neslinden Peygamber Gönderilmesi:** Âl-i İmrân, 3/33-34; Sâffât, 37/77-81; Hadîd, 57/26.
- **Nûh (a.s.) Nûh Kavmine Gönderilmiştir:** Mü'minûn, 23/23; Şuarâ, 26/105-107; Ankebût, 29/14; Nûh, 71/1.
- **Nûh (a.s.)'un Kavmine Dâveti ve Kavminin Tepkisi:** A'râf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/25-34; Mü'minûn, 23/23-26; Şuarâ, 26/105-118; Nûh, 71/1-20.
- **Nûh (a.s.)'un Hem Açık, Hem Gizli Dâveti:** Nûh, 71/8-9.
- **Nûh Kavminin Taptığı Putlar:** Nûh, 71/23.
- **Nûh (a.s.)'un Kavmine Bedduâsı:** Nûh, 71/5-28.
- **Nûh (a.s.)'un Karısının İhâneti:** Tahrîm, 66/10.
- **Nûh (a.s.)'un Kavminin Kötülüğü:** Kamer, 54/9.
- **Nûh Tûfânı:** Kamer, 54/9-14.
- **Nûh (a.s.)'un, Gemi Yapmakla Emrolunması:** Hûd, 11/36-40; Mü'minûn, 23/26-27.
- **Nûh (a.s.)'un, Gemiye Hayvanlardan İkişer Çift Alması:** Mü'minûn, 23/27.
- **Nûh (a.s.)'un, Akrebâsının Kurtulması İçin Duâsı ve Aldığı Cevap:** Hûd, 11/45-47; Mü'minûn, 23/27.
- **Nûh (a.s.)'un En Yakın Akrebâsının Durumu:** Hûd, 11/40, 42-43.
- **Nûh Kavminin Yok Oluşu:** A'râf, 7/59-64; Yûnus, 10/71-73; Hûd, 11/42-43; İsrâ, 17/17; Enbiyâ, 21/76-77; Furkan, 25/37; Şuarâ, 26/119-122; Ankebût, 29/14, 40; Sâffât, 37/75-76, 82; Kaf, 50/12, 14; Zâriyât, 51/46; Necm, 53/52; Kamer, 54/9-14; Nûh, 71/25-26.

- **Nûh (a.s.)'un Kavminden İman Edenlerin Tûfandan Kurtulması:** Hûd, 11/41-42, 44; 48-49; Enbiyâ, 21/76-77; Mü'minûn, 23/28; Şuarâ, 26/119; Ankebût, 29/15.
- **Nûh (a.s.)'un, Tûfandan Kurtulunca Duâsı:** Mü'minûn, 23/28-29.
- **Nûh (a.s.)'ın Kıssasında İbretler Vardır:** Mü'minûn, 23/30; Haakka, 69/11-12.
- **Nûh (a.s.)'un Mü'minler İçin Duâsı:** Nûh, 71/28.

Ek 3: Hz. İbrahim ile İlgili Ayetler

A- Kur'ân-ı Kerim'de İbrâhîm İsminin Geçtiği Âyet-i Kerimeler (69 yerde):

- Bakara, 2/124, 125, 125, 126, 127, 130, 132, 133, 135, 136, 140, 258, 258, 258, 260; Âl-i İmrân, 3/33, 65, 67, 68, 84, 95, 97; Nisâ, 4/54, 125, 125, 163; En'âm, 6/74, 75, 83, 161; Tevbe, 9/70, 114, 114; Hûd, 11/69, 74, 75, 76; Yûsuf, 12/6, 38; İbrâhîm, 14/35; Hicr, 15/51; Nahl, 16/120, 123; Meryem, 19/41, 46, 58; Enbiyâ, 21/51, 60, 62, 69; Hacc, 22/26, 43, 78; Şuarâ, 26/69; Ankebût, 29/16, 31; Ahzâb, 33/7; Sâffât, 37/83, 104, 109; Sâd, 38/45; Şûrâ, 42/13; Zuhuruf, 43/26; Zâriyât, 51/24; Necm, 53/37; Hadîd, 57/26; Mümtehine, 60/4, 4; A'lâ, 87/19.

B- İbrâhîm (a.s.)'in Şahsiyeti, Hayatı ve Peygamberliği

- **İbrâhîm (a.s.) Hayatını ve Kıssasını Anlatan Âyetler:** En'âm, 6/74-84; Hûd, 11/69-76; Hicr, 15/51-60; Meryem, 19/42-50; Enbiyâ, 21/51-73; Şuarâ, 26/69-104; Ankebût, 29/16-18, 24-27; Sâffât, 37/83-113.
- **İbrâhîm (a.s.)'e Peygamberlik Verilmiştir:** Bakara, 2/124, 130; Nisâ, 4/163; Nahl, 16/121, 122; Enbiyâ, 21/51; Sâd, 38/45-47; Hadîd, 57/26.
- **İbrâhîm (a.s.)'in Allah'a Teslimiyeti:** Bakara, 2/128, 131-132; Nahl, 16/120; Meryem, 19/41; Sâffât, 37/100-107.
- **İbrâhîm Milleti/Dini:** Bakara, 2/130, 135; Âl-i İmrân, 3/95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/161; Nahl, 16/120, 123.
- **İbrâhîm (a.s.) Nûh (a.s.)'un Dini Üzereydi:** Sâffât, 37/83-84.
- **İbrâhîm (a.s.)'in, İnsanlar Arasında Hükmedecek Mevki İstemesi:** Şuarâ, 26/83.
- **Lût (a.s.)'un, İbrâhîm (a.s.)'e İman Etmesi:** Ankebût, 29/26; Sâffât, 37/99.
- **Meleklerin Lût Kavminin Haberini Önce İbrâhîm (a.s.)'e Getirmeleri:** Hûd, 11/69-70, 74-76; Hicr, 15/57-60; Ankebût, 29/31-32; Zâriyât, 51/31-34.
- **İbrâhîm (a.s.)'in, Yakın İlme Sahip Olması:** En'âm, 6/75.
- **İbrâhîm (a.s.)'in Neslinden Peygamberler Gönderilmiştir:** Âl-i İmrân, 3/33-34; En'âm, 6/84; Enbiyâ, 21/72-73; Ankebût, 29/27; Sâffât, 37/108-113; Hadîd, 57/26.

- **İbrâhim (a.s.)'in Karı-Koca İhtiyar Olmalarına Rağmen, Melekler Tarafından İshak ve Torunu Ya'kub ile Müjdelenmesi:** Hûd, 11/69-73; Hıcr, 15/51-55; Meryem, 19/49-50; Enbiyâ, 21/72-73; Ankebût, 29/27; Sâffât, 37/112-113; Zâriyât, 51/24-30.
- **İbrâhim (a.s.)'e, İsmâil ve İshak'ın Verilmesi:** İbrâhim, 14/39; Ankebût, 29/27.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Peygamberimiz İçin Duâsı:** Bakara, 2/129.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Hz. İsmâil'i Kurban Etmek İstemesi ve Allah'ın İmtihânı:** Sâffât, 37/100-107.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Kâbe'yi İnşâsı:** Bakara, 2/127.
- **Makam-ı İbrâhim:** Bakara, 2/125.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Mekke Hakkındaki Duâsı:** İbrâhim, 14/35.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Hz. Hâcer ve İsmâil'i Mekke'ye Götürüp Bırakması:** İbrâhim, 14/37.
- **İbrâhim (a.s.)'in, İnsanları Hacca Dâvetle Emrolunması:** Hacc, 22/27-29.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Kendisi, Ana-Babası ve Mü'minler İçin Duâsı:** İbrâhim, 14/41; Şuarâ, 26/83-87.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Dirilme Hakkındaki Merakı:** Bakara, 2/260.
- **Allah'ın İbrâhim (a.s.)'i Dost Edinmesi:** Nisâ, 4/125.
- **Yahûdi ve Hıristiyanların İbrâhim (a.s.) İçin Çekişmeleri:** Âl-i İmrân, 3/65-67.

C- İbrâhim'in Dâvet Görevi ve Tevhid Mücâdelesi

- **İbrâhim (a.s.)'in Atası Âzer'e Dâveti ve Gördüğü Tepki:** En'âm, 6/74; Meryem, 19/42-48; Enbiyâ, 21/52-57; Şuarâ, 26/69-82; Sâffât, 37/85-87; Zuhruf, 43/26-27; Mümtehine, 60/4.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Kavmine Dâveti ve Kavminin Tepkisi:** Enbiyâ, 21/52-57; Şuarâ, 26/69-82; Ankebût, 29/16-18, 24-26; Sâffât, 37/85-87; Zuhruf, 43/26-27.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Kavmine Karşı Akıl Yolu ile Allah'ı Arayıp İspat Etmesi:** En'âm, 6/76-79; Enbiyâ, 21/58-67; Şuarâ, 26/70-82.
- **İbrâhim (a.s.)'in Kavmiyle Münâzarası:** En'âm, 6/80-83; Şuarâ, 26/70-82; Sâffât, 37/88-96.
- **İbrâhim (a.s.)'in Kavminin Putlarını Kırması ve Gördüğü Tepki:** Enbiyâ, 21/52-68; Sâffât, 37/88-97.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Kâbe'yi Putlardan Temizlemesi:** Hacc, 22/26.
- **İbrâhim (a.s.)'in, Nemrut ile Münâzarası:** Bakara, 2/258.

- **Nemrut'un Tanrılık İddiâsı:** Bakara, 2/258.
- **İbrâhim (a.s.)'in Nemrut Tarafından Ateşe Atılması:** Enbiyâ, 21/68-71; Ankebût, 29/245; Sâffât, 37/97-98.
- **Nemrut'un Ölümü/Helâkı:** Enbiyâ, 21/70.

Ek 4: Firavun ile İlgili Ayetler

Firavun Konusuyla İlgili Âyet-i Kerimeler

- **Firavun, İsrâiloğulları ve Hz. Musa Arasındaki Olaylarla İlgili Âyet-i Kerimeler:** A'râf, 7/103-105; Yûnus, 10/75-92; Tâhâ, 20/47-79; Şuarâ, 26/10-68; Neml, 27/7-14; Kasas, 28/3-43; Saffât, 37/114-121; Mü'min, 40/23-46; Zuhruf, 43/46-56; Duhân, 44/17-33; Nâziât, 79/15-24.
- **Firavun'un İsrâiloğullarına Zulmü:** Bakara, 2/49; A'râf, 7/127; Kasas, 28/4-6; Mü'min, 40/25; Fecr, 89/10.
- **Firavun'un Karısının Musa (a.s.)'yı Nil Nehrinde Bulması ve Hz. Musa'nın Firavun Sarayında Büyümesi:** Tâhâ, 20/37-40; Kasas, 28/3, 7-14.
- **Firavun'un Karısının Teslimiyeti (Müslümanlığı):** Tahrim, 66/11.
- **Musa (a.s.)'ya Firavun'a Karşı Davet Görevinin Verilmesi:** Tâhâ, 20/24, 41-48; Şuarâ, 26/16-17.
- **Firavun'un Tanrılık İddiâsı:** Yûnus, 10/83; Şuarâ, 26/29; Kasas, 28/4, 38; Nâziât, 79/20-24.
- **Firavun'un Halka Zulmü:** Fecr, 89/10.
- **Musa (a.s.)'nın Firavun'a Daveti ve Firavun'un Tepkisi:** A'râf, 7/103-128; Yûnus, 10/77-83; İsrâ, 17/101-102; Tâhâ, 20/47-79; Mü'minin, 23/47; Şuarâ, 26/10-68; Neml, 27/13; Kasas, 28/36-39; Zuhruf, 43/46-47; Duhân, 44/17-21; Zâriyât, 51/38-39; Nâziât, 79/16-24.
- **Firavun'un Sihirbazları:** A'râf, 7/115-126; Yûnus, 10/79-82; Tâhâ, 20/57-73; Şuarâ, 26/36-51.
- **Firavun ve Taraftarları Hz. Musa'nın Mucizelerini Kibir ve Zulümlerinden Dolayı İnkâr Ettiler:** Neml, 27/13-14; Müzzemmil, 73/16.
- **Firavun'un Tanrıya Yükselmek İçin Kule Yaptırması:** Mü'min, 40/36-37.
- **Firavun'un Müstekbirliği/Üstünlük Duygusu:** Zuhruf, 43/51-55; Duhân, 44/30-31; Müzzemmil, 73/16.
- **Firavun'un Hz. Musa'yı Öldürmek İstemesi ve Bir Mü'min Tarafından Firavun'un Uyarılıp Korkutulması:** Mü'min, 40/26-46.

- **Hız. Musa'nın Firavun ve Taraftarları İçin Bedduası:** Yûnus, 10/87-89; Duhân, 44/22-23.
- **Firavun ve Taraftarlarının Kuraklık, Kıtık ve Diğer Belâlarla Cezalandırılması:** Arâf, 7/130-135; Kaf, 50/13-14.
- **Firavun ve Taraftarlarının Yok Oluşu:** Bakara, 2/50; Arâf, 7/136-137; Enfâl, 8/52-54; Yûnus, 10/90-91; İsrâ, 17/103-104; Tâhâ, 20/77-79; Mü'minun, 23/48; Furkan, 25/36; Şuarâ, 26/60-66; Neml, 27/14; Kasas, 28/40-41; Ankebut, 29/39-40; Zuhuruf, 43/48-50, 55-56; Duhân, 44/22-29; Kaf, 50/13-14; Zâriyât, 51/40; Kamer, 54/41-42; Hakka, 69/9-10; Nâziât, 79/23-26; Fecr, 89/10-13.
- **Hız. Musa'nın ve İsrailoğullarının Firavun'dan Kurtulması:** Arâf, 7/136-138; Yûnus, 10/90; Tâhâ, 20/77-78, 80; Şuarâ, 26/60-66; Saffât, 37/115-116; Duhân, 44/22-24, 30-31.
- **Firavun'un Boğulurken İman Etmesi:** Yûnus, 10/90-92; Zâriyât, 51/40.
- **Firavun, Kavmini Âhirette Ateşe Götürecektir:** Hûd, 11/98-99; Kasas, 28/40-42; Mü'min, 40/46.
- **Firavun'un Veziri Hâmân:** Kasas, 28/6, 8, 38; Ankebut, 29/39.
- **Hız. Musa'yı Yalanlayanların Kötü Sonları:** Hac, 22/42-44

(Doç. Dr. Cafer Acar tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz de Cafer Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Peygamberlerin bize Kur'an-ı Kerim'de anlatılan kriz çözüm yöntemlerinde, krizin boyutu ne olursa olsun şiddete yer yok, kötü söze, çirkin söze yer yok, hatta boşamaya da yer yok. Hazret-i İsmail Aleyhisselam için anlatılır ama o rivayetlerde var, Kur'an-ı Kerim'de yer almıyor. Hakikaten bunlar üzerinde de durup düşünmemiz gerekiyor.

Tabii, burada bizim bu salavat dualarında, Peygamberimiz (s.a.v.)'den öğrendiğimiz salavat dualarında andığımız iki aile var. Biz onu salavat yerine gelsin, tahiyattan sonra o sünneti yerine getirmek için okuyup geçiyoruz. Hâlbuki, aile boyu andığımız iki aile var, on beşerden otuz kere okuyoruz kırk rekâtlik namazda, otuz kere andığımız iki aile, allahümmealli ala muhammedin ve ala ali Muhammed, kema salleyte ala ibrahime ve ala ali İbrahim. Hakikaten her iki aile de pek çok mesajlarıyla, örnekleriyle karşımızda. İşte, Hazret-i İbrahim ailesi de öyle. Bakar mısınız, Hazret-i İbrahim Aleyhisselam babasına istiğfarda bulunuyor, Cenab-ı Hak nehyediyor. İbrahim de o nehyiden sonra vazgeçiyor ama ne oluyor biliyor musunuz, İbrahim'in

o duası Kur'an'da yer alıyor. "Rabbenâğfirli veli valideyye velil mü'minine yevme yegumül hesab." Çok enteresan! Daha ne oluyor, bir şey daha var, Efendimiz'in en çok okuduğu dua Rabbenâ duası yani babasını doğmadan, annesini küçük yaşta kaybetmiş bir peygamber. Aslında biz burada, onlar da bize örnek, insanî bir eğilimi de görüyoruz, insanın ana babasına karşı insanî eğilimlerini de Kur'an-ı Kerim gündeme taşıyor.

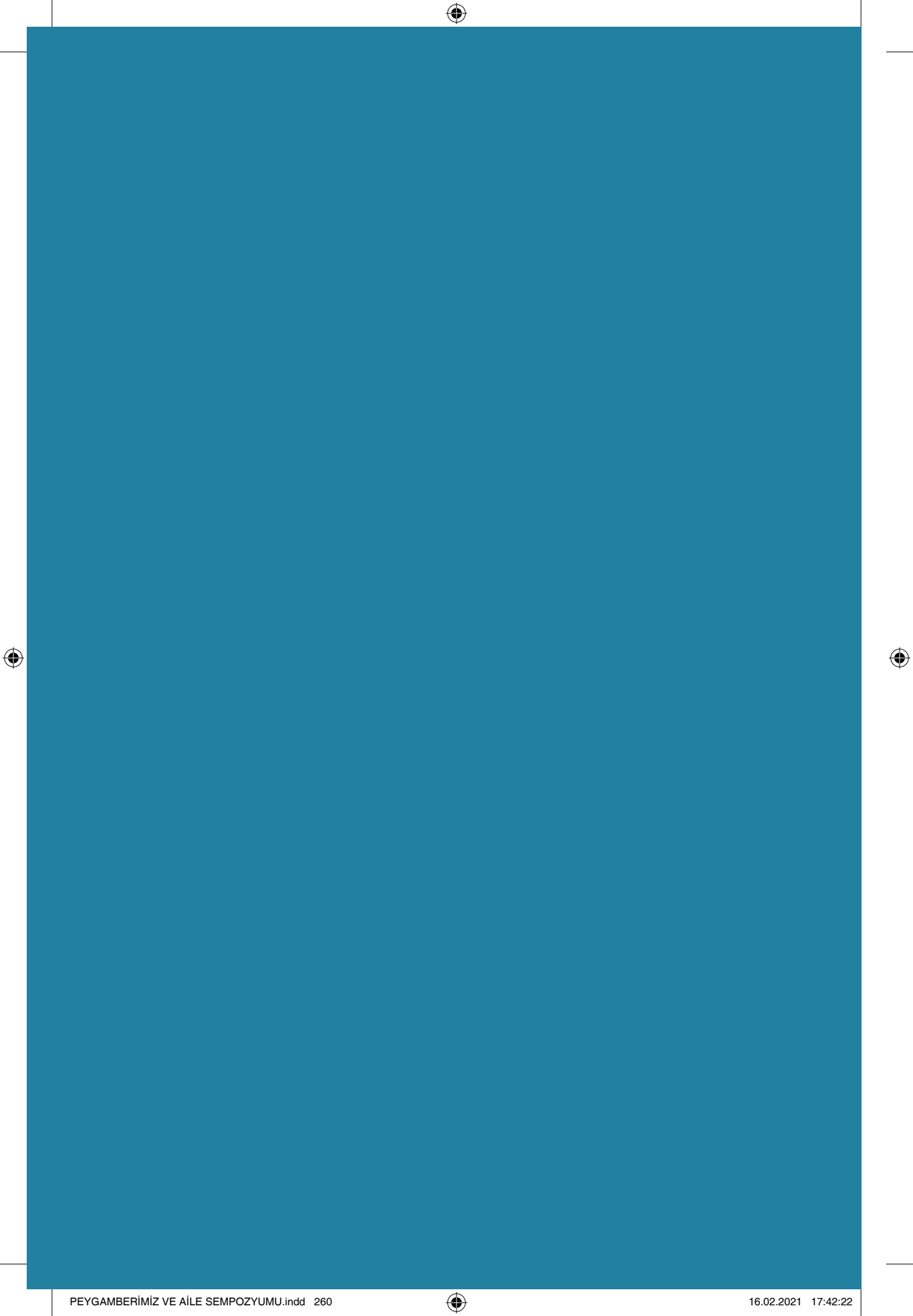
Bir de demin hocam hatırlattı. Ben şunu söylüyordum müftülük mekânında, diyordum ki, orada anne babalar, eş dost, akraba, şahitler gelince, bakın, toplumun en önemli en ciddi kurumu iki acemi garibana yükleyiveriyoruz, haydi ne haliniz varsa görün. Yok böyle bir şey. Bak, bir anne yetmiyor, bir anne daha takviye geliyor kayın valide, annenin yerini tutsun diye. Bir baba yetmiyor, bir baba daha geliyor, iki amca vardı iki daha geliyor, iki dayı vardı iki daha geliyor, halalar, teyzeler... Elbirlik bu yuvayı takviye ediniz... Hocam aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları derken, elbirliğiyle bu yuvayı kuracaklar. Hocam söyledi, Kur'an hem "evlendirin" diyor, hem "evlenin" diyor. "Ve enfikuleyâmaminkum fenkuhuma gabelet minen nisa..." Haydi kardeşim evlenin, yuvayı ayakta tutun; yok böyle bir şey. Ama açılıştta söylendi, bu aile bireyleri zaman oluyor ki yuva yıkıcılar durumuna düşebiliyorlar. O istatistiği hatırlayın yüzde 20, yüzde 30 aile bireylerinden kaynaklanan yani karı koca dışında aile bireylerinden kaynaklanan çomak sokmalarla yuvalar yıkılıyor. Tabii bunları da derinlikli düşünmemiz gerekiyor.

Tekrar hocamıza şükranlarımızı sunuyoruz.

Son olarak -sona kaldı ama dona kalmayacak hocam rahat olun siz Allah'ın izniyle- Kur'an'a Göre Ailevi Problemler ve Çözümleri." Zaten hocalar epey kolaylaştırmış olması lazım sizin tebliğinizi.

Şimdi sırada Değerli Hocamız DİÜ Dr. Mehmet Ali Aytekin Bey var, söz sizin.

Buyurun Hocam.

KUR'AN'A GÖRE AİLEVİ PROBLEMLER VE ÇÖZÜMLERİ

Dr. Mehmet Ali AYTEKİN*

GİRİŞ

Bir devlet toplumdan, toplum da ailelerden teşekkül eder. Bu nedenle bir devletin varlığı ve geleceği açısından aile son derece önemli bir müessesedir. Bu hakikate binaendir ki, dinimiz aileye büyük bir değer atfetmiştir. Bütüncül bir yaklaşımla Müslümanların hayat tarzını ve dünya görüşünü düzenleyen Kur'an, onlara ailevi ilişkilerinde de rehberlik ederek bu konuda gözetmeleri gereken birtakım ilkeler ve düzenlemeler sunmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de aile bireyleri arasındaki ilişkileri konu alan ve aile fertleri arasında bir problem çıktığında nasıl hareket edilmesi gerektiğini ifade eden ayetler yer almaktadır. Bu ayetler incelendiğinde daha ailenin kurulması aşamasında birtakım önleyici tedbirlerin alındığı görülmektedir. Bu bağlamda eş seçiminde özenli olmaya dikkat çekilmiş, aile fertlerinin birbirlerine iyi davranmaları istenmiş; ayrıca her bir ferde birtakım sorumluluklar yüklenmiştir. Bununla birlikte aile kurulduktan sonra bazı problemler ortaya çıkarsa bu durumda aşamalı olarak atılması gereken adımlar gösterilmiştir.

Bu çalışmada ilk önce ailenin önemine kısaca işaret edilmiş, daha sonra Kur'an-ı Kerim'de zikredilen ailevi problemler ve çözüm yolları ele alınmıştır.¹ Genişliğinden ötürü konu Kur'an ile sınırlandırılmış, tebliğin sınırlarını aşacağı için de ilgili hadislerle ve fıkhi ihtilaflara çok az temas edilmiştir.

* Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

1 Tebliğde ele almayı düşündüğümüz konuyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali Akpınar tarafından, biri 2012 yılında Soma'da yapılan *Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur'an'da Aile Sempozyumu*'nda "Kur'an'a Göre Ailevi Problemler ve Yaşanılabilir Çözümleri" adıyla, diğeri de 2015 yılında Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen *Kadın ve Aile*

KUR'AN-I KERİM'DE AİLENİN ÖNEMİ

Aile, karı-koca ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük yapı taşı olarak tarif edilir. Bu tarif şüphesiz ki, ailenin günümüzdeki yapısı dikkate alınarak yapılan bir tariftir. Bu küçük yapısına rağmen ailenin toplum için taşıdığı önemin büyüklüğü tartışılmazdır.²

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ailenin bu önemi açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Cenab-ı Hakk Rûm sûresinde, “*Allah'ın (varlığının/kudretinin) delillerinden biri de içinizden kendileri ile huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhameti/şefkati var etmesidir. Bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır*”³ buyurur. Ayet-i kerimede kadın ve erkeğin yaratılması, bunların bir araya gelerek şefkat ve merhametin tesis edildiği bir ailenin oluşturulması Allah'ın varlığının, kudretinin ve merhametinin delili ve alameti olarak gösterilir. Ayrıca ayette ailenin en temel niteliğinin huzur yuvası, sevgi ve rahmet pınarı olması gerektiğine güçlü bir vurgu vardır. Aile ortamında karı ve koca birbirleri ile huzura kavuşurlar. Çocuklar da bu huzurlu ortamda dünyayı tanıyıp ailenin sevgi ve rahmet pınarında şahsiyet kazanırlar.⁴

Allah, Nûr sûresinde, “*İçinizden bekarları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir*”⁵ buyurarak bekarların evlendirilmesi yani bir aile oluşturulması hususunda velilere önemli bir vazife yükler. Zira bekarların, evlilik yolu ile aile çatısı altında bir araya gelmeleri neslin devamını sağladığı gibi toplumun ifsadına neden olan gayr-i meşru ilişkilerin de önüne geçer.⁶ Neslin devamı insanlığın geleceği, toplumda fesadın önlenmesi de toplumun geleceği açısından son derece

Sorunları Sempozyumu'nda “Ailevi Sorunlara Kur'ânî Çözümler (Nisâ Suresi 34. Ayet Bağlamında)” adıyla iki tebliğ sunulmuştur. Her iki tebliğ de büyük oranda aynı içeriğe sahiptir. Akpınar, her iki tebliğinde ailevi sorunlar ve çözümlerini Kur'an'da özel ve somut olarak zikredilen örneklerden hareketle ele almış, Nisâ 34- 35 ve 128. ayetlere de genel olarak zikredilen örneklerden hareketle ele almış, Nisâ 34- 35 ve 128. ayetler olmak üzere yine Nisâ 3 ve 129; Bakara 226, 228-231; Nûr 6-9 ve Mücadele 1-4 gibi ayetlerde genel ve soyut olarak zikredilen ailevi problemler ve bunlara gösterilen çözümler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

2 Yaman, Ahmet, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, s. 13.

3 Rûm, 30/21.

4 Yaman, s. 19, 28.

5 Nûr, 24/32

6 Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3511.

önemli hususlardır. Bu takdirde aile, insanlığın geleceği açısından hayati bir öneme sahiptir.

Diğer bir ayette de “... *Onlar sizin için örtüdür; siz de onlar için örtünüz...*”⁷ buyrulur ki, burada belîğ bir istiâre ile elbisenin vücudu koruduğu, ayıp ve kusurlarını gizlediği gibi ailenin iki temel direği olan karı ve kocanın da birbirini koruyup kolladığı, birbirinin ayıp ve kusurlarını gizlediği ifade edilmektedir.⁸ Esasında ayette karı ve kocanın böyle olmaları gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Tehlikelere karşı korunmanın yanında ayıpların ve kusurların gizlenmesi, onurlu ve şahsiyetli bir hayat için büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan aile, bireyler için kaliteli bir hayata vesile olan kurumların başında yer almaktadır.

AİLENİN TESİSİ, AİLE FERTLERİNİN HAK VE SORUMLULUKLARI

Cenab-ı Hakk ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasını, aile bireylerinin birbirlerine güzel davranmalarını istemiş, ailedeki huzurun sağlanması için aile fertlerine haklar verip sorumluluklar yüklemiştir.

Örneğin Furkan sûresi 74. ayet-i kerimede, “(Allah’ın bahtiyar kulları) şöyle derler: *Rabbimiz! Bize gözlerimizin süruru eşler ve çocuklar ver ve bizi muttakilere önder eyle!*”⁹ buyrulur. Ayette geçen *من* harfi, “beyâniyye” veya “ibtidâiyye” olur. Beyâniyye olmasına göre ayete, “*Bize, gözlerimizin süruru eşler ve çocuklar ver!*”, ibtidâiyye olmasına göre de “*Bize, eşlerimiz ve çocuklarımız vesilesi ile gözlerimizin süruru nimetler nasip eyle!*” şeklinde anlam verilmiştir.¹⁰ Ancak her iki durumda da ayetin anlamı, huzur ve mutluluğun elde edileceği eş ve çocukların arzu edilmesidir ki, bu arzu Allah’ın bahtiyar kullarının -ayetteki ifadesiyle ıbâdürrahmânın- özelliklerinden biri olarak zikredilmiştir. Ayette, mutluluk getirecek eşlerle bir aile kurulmasına, sürur ve sevinç kaynağı olacak çocukların talep edilmesine teşvik söz konusudur. Ayetin sonunda yer alan, “*Bizi muttakilere önder eyle*” duası ile talep edilen mutluluğun, sürur ve sevincin fiziksel güzelliklerle veya dünyevi şeylerle

⁷ Bakara, 2/187.

⁸ Yazır, I, 670.

⁹ Furkân, 25/74.

¹⁰ Râzî, *et-Tefsîrûl-kebir*, VIII, 487; Nesefî, *Medârikü't-tenzil*, II, 551; Yazır, V, 3615.

ilgili olmadığı; bundan, inancı ve yaşayışıyla iyi ve erdemli eş ve çocukların kastedildiği belirtilmiştir.¹¹

Nikah akdi ile aile çatısı altında bir araya gelen kadın ve erkeğe karşılıklı olarak haklar ve sorumluluklar verilmiştir. Cahiliye döneminde evlilik akdi neticesinde kadına hiçbir hak tanınmadığı veya bu durum erkeğin keyfine bırakıldığı için “*Kadınların yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır*”¹² ayeti ile kadının da birtakım haklarının olduğu ifade edilmiştir. Bu ayete göre nasıl kocanın karısı üzerinde hakları varsa karının da kocası üzerinde hakları vardır. Ayet, evlilikten kaynaklanan karşılıklı tüm hakları ve evlilik hukukunun tamamını kapsamaktadır.¹³ Karı ve kocanın bu hak ve sorumlulukları muhtelif ayetlerde ve hadislerde tafsilatlı olarak zikredilmiştir. Örneğin Nisa sûresi 34. ayette, evi yönetme ve geçindirme sorumluluğu erkeğe; itaat etme ve kocanın yokluğunda malın, ırz ve namusun muhafaza sorumluluğu da kadına verilmiştir.¹⁴ Yine Bakara sûresi 233. ayette kadınlar çocukları emzirme; erkekler de nafaka ile sorumlu tutulmuştur. Tahrîm sûresi 6. ayette de aileden birinci derecede sorumlu olan mümin erkeklere, ailelerini yani eş ve çocuklarını cehennem ateşinden korumaları gibi önemli ve ağır bir mesuliyet yüklenmiştir ki, bu ayetten aile hayatında erkeğin, eş ve çocuklarına karşı sadece maddi değil, aynı zamanda manevi sorumluluklarının da olduğu anlaşılmaktadır.¹⁵

Nisâ suresi 19. ayette, “*Onlarla iyi geçinin*” buyrularak kocalara, eşlerine karşı güzel davranmaları emredilmiştir. Devamında da “*Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, hoşlanmadığınız bir şeyde Allah pek çok hayır yaratmış olur*” buyrularak kocanın eşini beğenmemesi durumunda sabretmesi ve acele ile karar vermemesi tavsiye edilmiştir. İsrâ sûresi 23. ve 24. ayetlerde anne ve babaya iyi davranılması talep edilmiş, onlara kötü söz söylenmesi yasaklanmıştır. Nahl sûresi 58. ve 59. ayetlerde de çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapanlar şiddetle kınanarak ayırım yapılmaması istenmiştir.

11 Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur'an Yolu*, IV, 141.

12 Bakara, 2/228.

13 Kurtubî, *el-Câmi' liabkâmi'l-Kur'an*, III, 108.

14 Kurtubî, V, 144; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azim*, I, 498.

15 Burada aile bireylerinin hak ve sorumlulukları ayetlerde geçtiği şekilde ve genel olarak ele alınmıştır. Bireylerin hak ve sorumlulukları zikredilenlerden ibaret değildir. Bu konuda daha ayrıntılı hükümleri hadislerde ve fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde bulmak mümkündür.

Söz konusu ayetlerde ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasından, aile kurumunun huzurlu ve mutlu bir şekilde devam edebilmesi için bireylerin nasıl hareket etmeleri gerektiğinden, onların hak ve yükümlülüklerinden ana hatları ile bahsedilmiş ve bu çerçevede tedbirler zikredilmiştir. Ama buna rağmen aile bireyleri ve özellikle karı-koca arasında sorunlar çıkabilir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ile eşleri arasında dahi bazı sorunların çıktığı dikkate alınırsa karı-koca arasında zaman zaman problemlerin yaşanmasını ailevi hayatın bir gerçeği olarak kabul etmek gerekir. Ancak önemli olan, bu sorunları büyütmeden ve kolay bir şekilde çözüme kavuşturabilmektir.

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE AİLEVİ PROBLEMLER

Kur'an-ı Kerim'de aile içi sorunla ilgili iki kelime zikredilir: Nüşûz ve şikâk. Nüşûz kelime olarak, “başkaldırmak, buğzetmek, vurmak, eziyet etmek, terk etmek” gibi anlamlara gelir. Kadın için, “kocasına baş kaldırdı” anlamında *نشزت المرأة من زوجها*; koca için, “karısına eziyet etti, onu terk etti” anlamında *نشز الرجل من امرأته* denir. Dolayısıyla nüşûz, her ne kadar daha çok kadın için kullanılsa da karı veya kocadan kaynaklanan geçimsizlik halini ifade eder.¹⁶ Nitekim bu kelime, Nisâ sûresi 34. ayette kadından, 128. ayette de erkekten kaynaklanan geçimsizlik hali için kullanılmıştır.

Kelime olarak “ayrılık, düşmanlık” gibi anlamlara şikâk ise iki taraftan her birinin, karşı tarafın tahammül edemeyeceği bir şey yapıp tarafların iki farklı yerde durması haline denir. Bu kelime, Nisâ sûresi 35. ayette karı ve koca arasında meydana gelen “geçimsizlik, ayrılık” anlamlarında kullanılmıştır. Karı ve koca ihtilafa düşer, koca karısının geçimsizliğinden, karı da kocasının zulmünden şikâyet ederse şikâk hali meydana gelmiştir ve bu durumda problemin çözümü için hakeme gidilir.¹⁷

Nüşûz ve şikâk dışında Kurân-ı Kerim'in nazil olduğu dönemin şartları da dikkate alındığında ilâ yapmak, sınırsız ve sorumsuz bir şekilde boşamak, eşine zina isnadında bulunmak, zihâr yapmak, birden fazla kadınla evlilik halinde eşler arasında adaletsiz davranmak, çocuklar arasında cinsiyet ayrımı

¹⁶ Kurtubî, V, 147; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münir*, “n-ş-z”, s. 659; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, “n-ş-z”, s. 1284. Nüşûz kavramı, nelerin bu kapsamda değerlendirildiği ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Günay, Hacı Mehmet, “Nüşûz”, *DİA*, XXXIII, 303-304.

¹⁷ Cessâs, *Abkâmü'l-Kurân*, II, 239; Kurtubî, V, 151; Feyyûmî, “ş-g-g”, s. 347; Fîrûzâbâdî, “ş-g-g”, s. 699.

yapmak, anne ve babaya saygısız davranmak gibi hususlar Kur'an'da temas edilen ailevi problemler olarak göze çarpmaktadır.

Bunlardan son ikisi esasında doğrudan değil, dolaylı olarak aile içinde probleme neden olmaktadır. Bu nedenle ailevi problemler arasında zikredilmiştir.

KUR'AN-I KERİM'E GÖRE AİLEVİ PROBLEMLERİN ÇÖZÜMLERİ

Nüşûz ve Şikâk Nedeniyle Oluşan Problemlerin Çözümü

Nüşûzden Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Nüşûzün Kadından Kaynaklanması

Nisa sûresi 34. ayette erkeklerin “kavvâm” olma yani koruma ve yönetme, salih kadınların da قانتات ve حافظات yani itaat etme ve kocalarının yokluğunda mal ve namuslarını muhafaza etme vasıfları zikredildikten sonra devamında kadının kocasına nüşûzü yani huysuzluğu, başkaldırması ve itaat etmemesi halinde ortaya çıkan sorunun aşılması için birtakım çözüm yolları gösterilmiştir. Ayet-i kerime şu şekildedir:

“... (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara (evvela) öğüt verin, (vazgeçmezlerse) yataklarında yalnız bırakın, (bunlar fayda vermezse) onlara (hafifçe) vurun. Eğer itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Şüphesiz Allah en yücedir, çok büyüktür.”

Rivayete göre bir kişi karısını, yüzünde iz kalacak şekilde tokatlar. Kadın Peygamberimize gelir ve şikayetçi olur. Peygamberimiz kısasla hükmeder. Ancak Cenab-ı Hakk Nisâ sûresi 34. ayeti inzal buyurarak kısas hükmünü bozar. Bunun üzerine Peygamberimiz, “biz bir hüküm verdik, Allah başka bir hüküm verdi” buyurur.¹⁸

Ayette, kadının evlilik hukukuna aykırı hareket etmesi durumunda kocaya, sırasıyla takip edeceği üç yol gösterilmektedir:

1. Öğüt vermek: Koca, güzel bir üslup ile karısına evlilik hukukunu ve evlilikten doğan haklarını hatırlatır. Kadın bu nasihati kabul ederse öğütle yetinir, etmezse ikinci aşamaya geçer.

¹⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 411, H. No: 27493; Cessâs, II, 236; Kurtubî, VI, 145; İbn Kesîr, I, 498. Kurtubî'de hanımını döven kişinin Sa'd b. er-Rebî', kadının da Habibe bt. Zeyd olduğu zikredilir.

2. Yatağı ayırmak: İkinci aşama yatağın ayrılmasıdır. Bu, karı ve kocanın farklı yataklarda yatmaları şeklinde anlaşıldığı gibi kocanın karısı ile konuşmaması veya onunla cinsel ilişkiye girmemesi şeklinde de anlaşılmıştır. Bunların dışında farklı yorumlar da yapılmıştır.¹⁹ İkinci tedbir esasında bir şekilde erkeğin kendisini cezalandırması anlamına da gelir. Koca bu tavrıyla bir bakıma ailesini önemseydiğini ve aileyi kurtarmak istediğini ifade etmektedir.²⁰ Buna rağmen bu tedbir de fayda etmez ve kadın geçimsizliğe devam ederse koca sonraki aşamaya geçer.

3. Vurmak: Üçüncü aşama kadına vurmadır. Ayette geçen ve genelde “dövünüz” şeklinde tercüme edilen “vedribûhünne” kelimesinin esasında “hafifçe vurunuz” şeklinde tercüme edilmesi daha uygundur.²¹ Bu, dağılma aşamasına gelen bir ailenin kurtarılması için aile içi çözümün üçüncü ve son aşaması olarak gösterilmesine rağmen günümüzde çok tartışılmış, kimi çevrelerce eleştirilmiş, hatta ilgili ayet kadına şiddetin kaynağı olarak gösterilmiştir. Ancak ayet-i kerime etrafında yapılan tartışmalar ve buna yönelik eleştiriler zihinsel bir savrulmanın neticesidir.²² Çünkü ayet buradaki mutlak ifadeyi takyit eden hadis, kadınların dövülmesini yasaklayan diğer

19 Cessâs, II, 237; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kurân*, I, 554-555.

20 Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, s. 316.

21 Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özsoy, Ömer, “Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi Üzerine -Karı Dövme Olgusu Bağlamında 4. Nisâ 34 Örneği-”, *İslâmiyât*, V (2002), Sayı: 1, s. 111-124.

22 Köse, s. 320. Muhammed Hamdi Yazır bu ayetin tefsirinde dipnotta şöyle bir anekdot paylaşmaktadır: “Zamanımızda Kur'an'ın iş bu “vedribûhünne” emrini sûi tefsir ederek dillerine dolamak isteyen bazı Avrupalılar görüyoruz. Fakat ne garip bir tesadüftür ki, biz bu ayetin tefsiri ile meşgul olduğumuz sırada bir Fransız mahkemesinin, kocası tarafından dövülmüş olan bir Fransız karısının ikame ettiği davaya karşı, ‘hırçnılık edip kocasını tehevüre getiren bir kadının yediği dayaktan dolayı talak davası ikamesine hakkı olmadığına’ hükmettiğini gazeteler ilan ediyordu” (Yazır, II, 1351). Bu anekdottan, ayet hakkında yapılan tartışmaların menşeinin batı olduğu anlaşılmaktadır. Batıda başlayan bu tartışma zamanla ülkemize de sıçramış ve ayet bazı çevrelerin hedefi haline gelmiştir. Buna mukabil diğer bir kesim de ayette geçen kelimeyi farklı anlamlarla izah etmeye kalkmıştır. Bu öyle bir boyuta varmıştır ki, verilen anlamların ne kadar tutarsız ve gülünç olduğunu anlamak için ciddi bir din eğitimi almaya bile gerek yoktur (Örnekler için bkz. Özsoy, 118-119). Bu tür çabaların yeni Kur'an'lar üretmek anlamına geldiğini söyleyen Özsoy, klasik dönemde ayetin farklı anlamı ile ilgili hiçbir tartışmaya girilmediğini, ayete yeni anlam yükleyenlerin, geleneksel anlamın içerdiği zaafı bilimsel ölçütler açısından tazyih edemediklerini ve yeni anlamı, kelimenin lügatlerdeki farklı anlamları arasından ölçütü belli olmayan bir seçim yapmak

hadisler ve müfessirlerin yorumları dikkate alınarak anlaşıldığında bütün bu tartışmaların yersiz, eleştirilerin de haksız olduğu görülecektir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s) Veda Hutbesinde, erkeklere kadınlar konusunda Allah'tan korkmalarını, onları Allah'ın emaneti olarak aldıklarını hatırlatıp kadınların da birtakım haklarının olduğunu ifade buyurduktan sonra nüşûzü halinde kadınlara nasihat edilmesi, yatağın ayrılması ve vurulması şeklinde ayetteki gibi üç yol göstermiş, *وَاضْرِبُوهُنَّ* ifadesini, *ضَرْبًا غَيْرَ مُبَرِّحٍ* şeklinde kayıtlamıştır. Hasan-ı Basrî "Müberra" kelimesini *الْمُؤْتِرُ* olarak izah etmiştir.²³ Buna göre *غَيْرَ مُبَرِّحٍ* ifadesi *غَيْرَ مُؤْتِرٍ* yani "iz bırakmayacak, yaralamayacak" şeklinde anlaşılır. Ayrıca Peygamberimiz nüşûzü halinde kadının yüzüne vurulmasını;²⁴ normal zamanlarda da kadınların dövülmesini yasaklamıştır.²⁵ Eşlerine iyi davranan erkeklerin en hayırlı kişiler olduğunu ifade buyurmuştur.²⁶ İbn Abbâs'a (r.a.) bu ayet sorulduğunda o, ayetin kocasına itaat etmeyen, onu küçük gören, hırçın ve geçimsiz olan kadınlarla ilgili olduğunu söylemiştir.²⁷

Alimler Nisa sûresi 34. ayetin tefsiri sadedinde ayetin hükmünün bu tertip üzere meşru olduğunu, tedip amaçlı vurmanın caiz ve mubah ama bunu terk etmenin daha faziletli olduğunu,²⁸ tedip amacı dışında başka bir nedenle vurmanın caiz olmadığını, bunun iz bırakmayacak ve yaralamayacak bir şekilde el ile veya misvak ya da katlanmış bez gibi hafif bir şeyle olması gerektiğini, ayetin devamındaki "*Allah en yücedir, en büyüktür*" ifadesinin eşlerine zulmeden erkeklere yönelik bir tehdit olduğunu ifade etmişlerdir.²⁹

Söz konusu ayet, ortaya koyduğu üç aşamalı tedbir ile çözümün aile içinde olmasını, sırların dışarıya ifşa edilmemesini, ailenin devamını ve da-

dışında herhangi bir bilimsel temele dayandırma ihtiyacı hissetmediklerini ifade etmektedir (bkz. Özsoy, s. 121).

- ²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXIV, 300, H. No: 20695; Müslim, "Hac", 19.
- ²⁴ Nesaî, "Tefsir", 89.
- ²⁵ Buhârî, "Nikâh", 94; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 43.
- ²⁶ Ahmed b. Hanbel, XVI/114, H. No: 10106; İbn Mâce, "Nikâh", 50.
- ²⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 494, H. No: 14770.
- ²⁸ Sâbûnî, nâşize kadını tedip için dövmek mubah olmakla birlikte bunun terkinin daha faziletli olduğu hususunda âlimlerin ittifak ettiğini söylemektedir (Bkz. Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyân*, I, 441).
- ²⁹ Cessâs, II, 237; İbnü'l-Arabî, I, 557-558; Râzî, IV, 72; Kurtubî, V, 149-150; İbn Kesîr, I, 499; Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, I, 217; Nesefî, I, 355; Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyân*, I, 441-442; Yazır, II, 1351.

ğılmamasını hedeflemiştir. Bu ayet hiçbir şekilde kadına şiddetin referansı olamaz. Sadece bu ayette değil, Kur'an'da ve sünnette kadına karşı şiddete referans olabilecek hiçbir delil yoktur. Kadına şiddet acizliğin, vicdansızlığın ve zorbalığın en uç noktasıdır.³⁰

Nüşûzun Erkekten Kaynaklanması

Ailedeki huzursuzluk erkeğin kötü muamelesinden, evlilik hukukunu yerine getirmemesinden, eşinden yüz çevirmesinden kaynaklanıyorsa bu durumda erkeğin nüşûzü söz konusu olur.³¹ Kadın, nâşiz olan kocasına Nisa sûresi 34. ayette gösterilen çözüm yollarından ilkinin yani nasihat etmeyi yapabilir. İkinci tedbir duruma göre kocanın işine gelebileceğinden kadın açısından bunun çok anlamı olmayabilir. Üçüncü tedbir de kadının yapabileceği bir şey değildir.³² Dolayısıyla böyle bir durumda nasihat fayda etmezse Kur'an-ı Kerim, Nisâ 128'inci ayette kadına bir çözüm yolu göstermiştir. Ayet şu şekildedir:

“Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında uzlaşmalarında günah yoktur ve sulh hayırlıdır. Nefisler de cimriliğe meyillidir. Eğer güzel davranır ve (Allah'a itaatsizlikten/geçimsizlikten) sakınırsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

Bu ayette kocanın kötü muamelesinden ve zulmünden korkan kadına çözüm yolu olarak kocasıyla uzlaşması gösterilmiştir. Uzlaşma kadının mehir, nafaka gibi herhangi bir hakkını kocasına bağışlaması veya bazı haklarından feragat etmesi şeklinde olabildiği gibi tarafların bunların dışında herhangi bir husus üzerinde anlaşmaları şeklinde de olabilir.³³

Ayetin “...*Sulh hayırlıdır...*” kısmı، الإعراض أو من الفرقة، الصلح خير من الإعراض أو من الفرقة şeklinde tefsir edilmiştir³⁴ ki, bu, tarafları uzlaşmaya teşvik

³⁰ Ali Akpınar, günümüzde dünyadaki tüm toplumların problemi olan kadın dövme sorununun dinden kaynaklanmadığını ve yapılan araştırmalara göre dinli-dinsiz pek çok erkeğin karısına, kadının da kocasına şiddet uyguladığını, dolayısıyla bu sorunun din ile ilgili olmadığını söylemektedir (Bkz. Akpınar, “Ailevi Sorunlara Kur'anî Çözümler”, *Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu*, s. 75).

³¹ Râzî, IV, 235.

³² *Kur'an Yolu*, II, 154. Erkeğin nüşûzü halinde kadının, yapabilme imkânı olur ve bunda fayda mülâhaza ederse, ayetteki çözüm yollarını tertip üzere denemesinde dini bir engel söz konusu değildir.

³³ Cessâs, II, 355; Râzî, II, 236; Kurtubî, V, 355.

³⁴ Cessâs, II, 355; Neseî, I, 401.

etmektedir. Sulh neticesinde özellikle kadın, birtakım haklarından feragat ederek, fedakârlık göstererek aile birliğinin, huzur ve düzeninin devamında önemli bir paya sahip olmaktadır.

Bununla birlikte Cenab-ı Hakk ayetin sonunda, “*İyilik yapar, kötü muameleden vazgeçerseniz Allah yaptıklarınızdan haberdardır*” buyurarak erkekleri eşlerine iyi davranmaya teşvik etmiştir. Ayette geçen “ittikâ”, “eşlere zulmetmekten sakınmak, kötü davranmaktan ve yüz çevirmekten vazgeçmek” şeklinde yorumlanmıştır.³⁵

Şikâktan Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Bu üç çözüm yoluna rağmen ailede huzursuzluk devam eder, erkek karısının huysuzluğundan, kadın da kocasının zulmünden şikâyet eder ve bu durum uzayıp giderse artık bu, aile içi çözümün tıkanıdığı, ailenin kurtuluşu için dışardan müdahale edilmesi gerektiği anlamına gelir. Şikâk denilen ve ailenin dağılma ihtimalinin ortaya çıktığı bu durumda sorunun çözümü için Kur'an-ı Kerim'de gösterilen yol, anlaşmazlığın hakemlere götürülmesidir. Nisâ sûresi 35. ayette şöyle buyrulur:

“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf arayı düzeltmek isterlerse Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır.”

Ayete göre hâkim/aile meclisi/âkil kişiler, karı ve kocayı dinledikten sonra hangisinin haklı olduğunu tespit edemezse sorunun çözümü için kadın ve erkeğin akrabalarından birer hakem tayin eder. Hakemler problemin çözümünde uzlaşır, haklıyı ve haksızı tespit ederlerse mahkeme de bu doğrultuda karar verir. Yani bu durumda hakemlerin kararı hâkimin kararı gibi olur. İhtilaf ederlerse alınan kararlar geçersiz olur. Karı-kocanın evliliğe devam edemeyeceği kanaatine varırlarsa hakemlerin tarafları ayırma yetkisinin olup olmadığı âlimler arasında ihtilafı bir konudur.³⁶

Hakem tayini merciinin kim olduğu tartışılmış ve buradaki muhatabın karı-koca arasındaki anlaşmazlığa bakan hâkim olduğu görüşü ön plana

³⁵ Kurtubî, V, 356; Beyzâvî, I, 244; Nesefî, I, 401; Yazır, III, 1486.

³⁶ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kurân*, II, 407-408; İbnü'l-Arabî, I, 560, 562; Kurtubî, V, 152, 153. İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ahmed'e göre karı-kocanın rızası olmadıkça hakemlerin böyle bir yetkisi yoktur. İmam Mâlik'e göre hakemler tarafları tefrik edebilir. İmam Şâfiî'nin bu konuda iki farklı görüşü vardır (Cessâs, II, 239; Râzî, IV, 74; Sâbûnî, I, 444).

çıkıştır. Ancak şikâk durumunda hâkimin hakem tayin etmekle yükümlü olması karı-kocanın da hakem tayinine engel görülmemiştir.³⁷ Bununla birlikte ayetin asıl muhatabının toplum olup ihtiyaç halinde aile meclisinin veya âkil kişilerin devreye girerek hakemler aracılığı ile sorunun çözüme kavuşturulmasının gerekli olduğu da söylenmiştir³⁸ ki, günümüzde bu tür pratik ve kolay çözüm yollarına şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

Hakemler güvenilir, karı-kocanın akrabalarından ve razı olduğu kişilerden olmalıdır. Ancak kadının akrabalarından hakemlik yapacak vasıfta biri olmazsa hâkim, bu işi yapabilecek adil ve güvenilir iki Müslümanı hakem olarak tayin eder.³⁹

“İki taraf arayı düzeltmek isterlerse Allah da onları uzlaştırır” ayetinden taraflar yani karı-koca veya iki hakem, aralarını bulmak ve uzlaşmak isterlerse Allah'ın onları muvaffak kılacağı ifade edilmiştir ki, bundan Allah'ın muradının ayrılıkta değil, birleşmede ve uzlaşmada olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰ Devamında da taraflar haktan saptıkları takdirde Allah'ın her şeyi bildiği ve her şeyden haberdar olduğu hatırlatılmış ve haktan ayrılmamaları hususunda ikaz edilmişlerdir. Bu bir nevi, karı-koca veya hakemler için tehdittir.⁴¹

Hülasa Nisâ sûresi 34., 35. ve 128. ayetlerde nüşûz ve şikâk hallerinde problemin halledilebilmesi için karı ve kocaya birtakım çözüm yolları gösterilmiştir. Gösterilen çözüm yolları aile içinden dışına doğru bir seyir takip etmektedir. Buna göre, sorunun kaynağı kadın olursa kocaya nasihat etmek, yatağı ayırmak, hafifçe vurmak; sorunun kaynağı erkek olursa kadına da kocasına nasihat etmek, onunla sulh yapmak gibi çözüm yolları gösterilmiştir. Sorun her iki taraftan olursa hakeme gidilmesi istenmiştir. Hakem tayininden kasıt sorunu adil bir şekilde çözülmesi ve aile mahremiyeti ile ilgili hususların iki hakemle sınırlı kalıp çok fazla ifşa edilmemesidir.

Îlâdan Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Kur'an-ı Kerim'de ailevi problemlerin çözüme kavuşmasında gösterilen yollardan birisi de îlâdır. Îlâ erkeğin, eşiyle belli bir süre cinsel ilişkiye girmeyeceğine dair yemin etmesidir. Bu süre en fazla dört ay olabilir. Yemin ettiği

³⁷ Cessâs, II, 238; İbnü'l-Arabî, I, 561; Kurtubî, V, 151, 153; *Kur'an Yolu*, II, 61.

³⁸ Râzî, IV, 74; *Kur'an Yolu*, II, 35.

³⁹ İbnü'l-Arabî, I, 560, 565; Kurtubî, V, 151; *Kur'an Yolu*, II, 61.

⁴⁰ Yazır, II, 1354.

⁴¹ Râzî, IV, 75.

süre bitmeden cinsel ilişkiye girerse îlâ bozulur ve yemin kefareti gerekir. Yeminine bağlı kalır ve dört ay geçerse kadın bir bâin talak ile boş olur. Dört aydan daha az bir süre içinde eşine yaklaşmayacağına yemin ederse bu, îlâ hükmünde değildir. Süre bittikten sonra eşine dönerse bir şey gerekmez, süre bitmeden dönerse yemin kefareti verir.⁴² Kadına zarar verme kastı ile onunla konuşmayı terk etmek veya ona infakta bulunmamak da bazı âlimlerce îlâ hükmünde sayılmıştır.⁴³

Îlâ cahiliye döneminde bir sene, iki sene veya daha fazla yapılıyordu. Kadınla birlikte olmak istemeyen ama onun başka biri ile evlenmesine de razı olmayan kişiler îlâyâ başvurusuyorlardı. Bu cahiliye âdetinden faydalananlar eşlerini yıllarca nikâhlarında tuttukları halde onlarla yatmazlardı. Kadınların, tutsak gibi kaldıkları bu halden kendi başlarına kurtulma imkânları da bulunmamaktaydı. İslâm'ın bidayetinde bazı Müslümanlar tarafından kullanılan îlâ Bakara sûresi 226. ayette dört ay ile sınırlandırıldı. Bu süre içerisinde erkeğe düşünme fırsatı verilmiş oldu. Buna göre kadına zarar vermeyi terk etmenin daha uygun olduğunu düşünen kişiye evlilik hayatına devam etme, ayrılığın uygun olduğunu düşünen kişiye de ayrılma imkânı tanındı. Böylece kadın da daha uzun süre zarar görmekten kurtulmuş oldu.⁴⁴

Îlâyı dört ay ile sınırlandıran ayet şu şekildedir:

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer bu süre içinde dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer eşlerini boşamaya karar verirlerse (boşarlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

Ayetin “...Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir” kısmının, îlâ kararında ısrar eden ve eşlerine dönmeyen erkekler için bir tehdit olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵

Cahiliye döneminde kadınlara zulüm mekanizması olarak uygulanan îlâ Kur'an-ı Kerim'de tamamen kaldırılmak yerine ıslah edilerek aile içi sorunlara bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Bunda da öncelikle geçimsizlik halinde

⁴² Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 592-593; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 205, 207. Dört ay geçtikten sonra kadın Hanefî mezhebine göre hâkimin kararı olmadan doğrudan; Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre hâkimin kararından sonra boşanmış olur (İbn Kudâme, VI, 222).

⁴³ İbnü'l-Arabî, I, 254.

⁴⁴ İbnü'l-Arabî, I, 252; Kurtubî, III, 92; Râzî, II, 429; *Kur'an Yolu*, I, 360.

⁴⁵ Nesefî, I, 188.

talâka başvurmak yerine îlâya başvurarak sorunun çözüme kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu süre içerisinde geçimsizlikler dışarıya aksettirilmeden yaralar aile içinde sarılacaktır ki, bu, ciddi bir yıkıma sebep olacak boşamadan daha iyidir. Zira boşamadan sonra zedelenen aile birliğini yeniden tesis etmek çok daha zordur. Kur'an-ı Kerim'de yer alan îlâ hükmü, aile huzurunu temin etmesi, insanın tabii ihtiyaçlarını dikkate alması ve bir insan olarak kadına değer vermesi açısından büyük önem arz etmektedir.⁴⁶

Sınırsız ve Sorumsuz bir Şekilde Yapılan Boşamalardan Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Sorunun çözümünde mesafe alınamamış, aile içi huzursuzluk da devam ediyorsa tarafların bir süreliğine ayrı yaşamaları Kur'an-ı Kerim'de gösterilen diğer bir çözüm yoludur. Buna göre koca, geri dönüş imkânı olan (ric'î) bir veya iki talâk ile karısını boşayabilecektir.

Cahiliye döneminde sınırsız ve sorumsuz bir şekilde boşama söz konusu idi. Koca, karısını dilediği zaman boşar, iddeti bitmeden önce de ona dönüş (ric'at) yapardı. Eşini defalarca boşasa da tekrar ona dönme hakkına sahipti. Ancak bunu karısına zarar verme kastıyla yapıyordu. Rivayete göre, bir kadın Hz. Aişe'ye müracaat ederek kocasının sürekli olarak kendisini boşayıp ric'at ettiğini ve bundan mağdur olduğunu söyledi. Hz. Aişe durumu Peygamber Efendimize haber verince Bakara sûresinin 229. ayeti nâzil oldu.⁴⁷ Ayet şu şekildedir:

“Boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri alamazsınız. Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız kadının, evlilikten kurtulmak için verdiği meblağda taraflara bir vebal yoktur...”

Ayet-i kerimeye göre erkek, eşini geri dönüş imkânı olabilecek şekilde iki kere boşayabilir. Böylece kadına zulmetmek için yapılan sınırsız boşamalar iki ile sınırlandırılmış, kadına karşı yapılan bir cahiliye zulmü daha kaldırılmış oldu. Boşama ricî ise nikah akdine gerek kalmadan, bâin ise yeni bir nikah akdi ile koca eşine dönüş yapabilir. Ancak ricî talaktan sonra dönüş (ric'at)

⁴⁶ Köse, s. 337.

⁴⁷ İbnü'l-Arabî, I, 268; Râzî, II, 442.

olmaz ve iddet sona ererse bu talak da bâin olur. Nikah akdi ile dönüş imkânı olan boşamaya beynûnet-i suğrâ denir.⁴⁸

Esasında İslam'da boşama, evlilikten beklenen maslahatın mefsedete dönüşmesi halinde, bu mefsedetın kaldırılması için meşru kılınmıştır. Ama ihtiyaç yok iken bu hakkın kullanılması hoş karşılanmamıştır.⁴⁹ Bununla birlikte evlilik kadın veya erkek için çekilmez bir hale gelince taraflara evliliklerini sonlandırabilmeleri için birtakım fırsatlar verilmiştir. Erkeğe verilen boşama yetkisi de bu fırsatlardan biridir. Ancak şâri' erkeğin bu yetkiyi sınırsız ve sorumsuz bir şekilde kullanmasının önünü kapatmış, kullanılan yetkinin daha sonra pişmanlığa dönüşmemesi için boşamanın en güzel bir şekilde olmasını istemiştir. Buna göre boşama, kadın tuhur/temiz halinde iken ve bir defa olacaktır. Bu süreçte sorun çözüme kavuşursa eşler tekrar birleşebileceklerdir.⁵⁰ Ayrıca boşama hakkı kullanırken koca iyice tartıp düşünülmelidir. Şayet kesin olarak ayrılmaya niyetli ise eşini iyilikle bırakmalı, pişmanlık duyuyor ve güzel bir gelecek umuyorsa evliliğe dönmelidir.⁵¹

Nitekim Bakara sûresi 228. ayette, karı ve koca aralarını düzeltmeyi arzu ederlerse eşlerini boşayan kocalara, evlilik hayatına devam etme hususunda öncelik hakkı verilmiştir. Bakara sûresi 231. ayette birinci veya ikinci boşamadan sonra iddet sona erdiğinde erkeklerden, iyilikle eşlerine dönmeleri veya iyilikle onları bırakmaları ve eşlerine zarar vermemeleri talep edilmiştir. Eşlerine zarar veren kişilerin haddizatında kendilerine zulmettiği ifade edildikten sonra da Allah'ın ayetleri/hükümleri ile alay edilmemesi ve Allah'a karşı gelmekten sakınılması istenmiştir. Takip eden ayette de Cenab-ı Hakk velilere, evliliklerine devam etmek isteyen eski karı-kocanın birleşmelerine engel olmamalarını söylemiştir.⁵² Bazı âlimler bu ayetteki hitabın eşlerini boşayan kocalara yönelik olduğunu beyan etmişlerdir. Dolayısıyla ayette

48 Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülhamîd, M. Muhyiddin, *el-Ahrvâlûş-şahsiyye*, s. 284-296.

49 Nitekim hadislerde boşamanın Allah katında en sevimsiz helal olduğu ifade edilmiştir. Hadis-i şerifler için bkz. İbn Mâce, "Talâk", 1; Ebû Dâvûd, "Talâk", 3.

50 Mevsilî, *el-İhtiyâr*, III, 150-151; Abdülhamîd, s. 254-256. Allah, "Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları, iddetlerini dikkate alarak boşayın..." (Talâk, 65/1) buyurmuştur. Bu nedenle talakın en güzeli ve sünnet olanı kadını, âdetten önce tuhur halinde iken ve cinsel ilişkiye girmeden bir talak ile boşamaktır (Yazır, VII, 5046).

51 *Kur'an Yolu*, I, 366.

52 Bakara, 2/228, 231-232.

onlardan, boşanan kadınları başka erkeklerle evlenmelerine engel olmamaları istenmektedir.⁵³ Ayet bu açıdan günümüzde eşlerini boşayan kocaların kıskançlığından kaynaklanan önemli bir problemin çözümüne ışık tutmaktadır.

Bakara sûresi 229. ayette sadece erkeğin boşama yetkisi sınırlandırılmamış aynı zamanda kadına, kocasına fidye vererek ayrılabilme imkânı da verilmiştir. Kadın kocasına teklif ettiği bir bedel mukabilinde ondan kendisini boşamasını talep eder, koca da buna razı olursa karşılıklı rıza ile boşanma gerçekleşmiş olur ki, fıkıhta buna muhâlaa denir.⁵⁴ Bunun örneği sünnette yer almaktadır. Rivayete göre, Sâbit b. Kays'ın eşi Habîbe bt. Sehl Peygamberimize gelerek boşanma talebinde bulunur. Peygamberimiz de mehir olarak aldığı bahçeyi kocasına fidye olarak vermesini teklif eder. Habîbe bunu kabul edince Peygamberimiz Sâbit'e eşini boşamasını emreder.⁵⁵

Ailedeki geçimsizliğin nedeni erkek ise kocanın eşinden boşanma bedeli alması; kadın ise erkeğin, verdiği mehirden fazlasını talep etmesi mekruh görülmüştür.⁵⁶ Muhâlaa ile ilgili ayrıntılı hükümler fıkıh kitaplarında yer almaktadır.

Muhâlaa ile evliliği kendisi için çekilmez bir hale gelen, kocası tarafından da çeşitli nedenlerle bırakılmayan veya kocasından ayrılmak isteyen bir kadın, aldığı mehri fidye olarak vermek suretiyle evlilik hayatını sonlandırma imkânına sahip olmaktadır. Ancak evlilik hayatı, dönüşü olmayacak bir şekilde sonlanmamaktadır. Muhâlaa neticesinde olan boşama bâin bir talak olduğu için taraflar bir süre düşündükten sonra evliliklerine devam etmek isterlerse devam edebileceklerdir. Her iki yönü ile de Kur'an-ı Kerim muhâlaayı aile içi problemlerin çözümünde bir yol olarak sunmaktadır.

Boşama üçüncü kez olursa -ki bu ayrılığa beynûnet-i kübrâ denir- bu durumda eşlerin tekrar birleşebilmeleri Bakara sûresi 230. ayet ile kadının başka bir erkekle evlenip evlilik hayatı yaşadktan sonra kocasından boşanması şartına bağlanmıştır. Esasında bu şart, evlilik bağlarını tamamen koparmadan önce çok dikkatli olmaları, çok iyi düşünmeleri ve acele ile karar vermemeleri yönünde taraflara yapılan bir ikaz ve hatırlatma, kesin boşanma meydana

⁵³ Cessâs, I, 478; Elmalı, II, 794.

⁵⁴ Abdülhamîd, s. 330-331.

⁵⁵ Buhârî, "Talâk", 12; Ebû Dâvûd, "Talâk", 18. Habîbe ismi bazı kaynaklarda Cemîle olarak zikredilmektedir.

⁵⁶ Mergînânî, II, 597.

gelmeden önce evliliklerini devam ettirmelerine yönelik bir teşvik olarak değerlendirilebilir. Ayet şu şekildedir:

“Eğer erkek karısını (üçüncü kez) boşarsa kadın başka bir erkekle nikahlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu kocası boşadığı takdirde) Allah’ın koyduğu kuralları gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar, inanan bir toplum için Allah’ın açıkladığı kurallardır.”

Zina İsnadından Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Kocanın karısına zina isnadında bulunması önemli bir ailevi problemdir. Bu tür iddialardan dolayı aileler yıkılmakta hatta “namusu temizleme” adı altında kadınlar cinayete kurban gitmektedirler.

Esasında sosyal baskı ve namus anlayışı nedeniyle kocanın karısını yalan yere zina ile suçlaması zor bir durumdur. Buna rağmen koca böyle bir iddiada bulunuyorsa bunun gerçek olma ihtimali yalan olmasına nazaran daha kuvvetlidir. Kocanın bunu şahitlerle ispatlayamaması halinde ona iftira cezasının (hadd-i kazfın) uygulanması⁵⁷ meseleyi çözmediği gibi bundan sonra aile hayatının sağlıklı bir şekilde devam etmesi artık imkânsız hale gelir. Bu nedenle bu durumda olan kocalar için Nûr sûresi 6. ve 9. ayetlerde farklı bir hüküm getirilmiştir.⁵⁸

Rivâyete göre Hilâl b. Ümeyye Peygamberimize gelerek karısının zina ettiğini söyler. Peygamberimizin, şahit varsa getirmesini yoksa iftira cezası olarak seksen sopa vuracağını söylemesi üzerine Hilâl kendini savunarak işi Allah’a havale eder. Bir süre sonra mülââne ayetleri olarak bilinen şu ayetler nâzil olur:⁵⁹

“Eşlerine zina suçlamasında bulunup kendilerinden başka şahitleri olmayanların her birinin şahitliği dört kere doğruyu söylediğine Allah’ı şahit göstermesidir (6). Beşinci olarak da “eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lanetinin kendi üzerine olmasını” söylemesidir (7). İftiraya uğrayan kadının dört kere kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah’ı şahit göstermesi ondan cezayı kaldırır (8). Kadının beşinci şahitliği de “eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah’ın gazabına uğramayı” dilemesidir (9).”

⁵⁷ Yabancı bir kadına zina isnadında bulunan ama bunu dört şahitle ispatlamayanların cezası Nûr sûresi 4. ayete göre seksen sopa vurmaktır. Fıkıhta buna hadd-i kazf denir.

⁵⁸ Kur’an Yolu, IV/55.

⁵⁹ Buhârî, “Tefsîru Sûreti’n-Nûr, 3; İbn Mâce, “Talâk”, 27; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 28.

Fıkıhta liân olarak geçen bu karşılıklı yeminleşme meydana gelince Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre hâkimin hükmünden sonra, Mâlikî ve Şâfiî mezhebine göre de hâkimin hükmüne gerek kalmadan liândan hemen sonra taraflar birbirinden ayrılır ve birleşmeleri ebediyen haram olur. Ancak koca daha sonra kendini tekzip ederse İmâm A'zam (v. 150/767), İmâm Muhammed (189/805) ve bir rivayetinde İmâm Ahmed'e (v. 241/855) göre tekrar birleşebilirler. İmâm Mâlik (v. 179/795), İmâm Şâfiî (v. 204/820) ve İmâm Ahmed'e göre haramlık devam eder.⁶⁰

Günümüzde kadına karşı şiddetin önemli gerekçelerinde biri olan namus meselesinde Kur'an'ın yaklaşımı ve çözüm önerisi bu şekildedir. Kocanın, yalana da doğruya da ihtimali olan bir iddiasından dolayı taraflar hâkimin huzurunda karşılıklı yemin ederek birbirlerini tekzip edecek, bundan sonra aynı aile çatısı altında devam etme imkânı kalmadığı için herkes kendi yoluna gidecektir. Dolayısıyla namus meselesi adı altında kocanın eşini öldürmesi veya ona şiddet uygulaması asla doğru olmayan, dinin tasvip etmediği ve ahiret sorumluluğu olan vahşi bir olaydır.

Zihârdan Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Arapların örfünde yaygın bir şekilde uygulanan ve Kur'an-ı Kerim'de çözüme kavuşturulan önemli ailevi problemlerden biri olan zihâr genel olarak erkeğin, karısını annesinin sırtına benzetmesidir. Bunu yaptıktan sonra koca zihâr kefareti vermedikçe eşine yaklaşamaz. Cahiliyede boşanmak için kullanılan bu usul İslam'da ıslah edilmiş, boşama hükmü kaldırılarak kadın geçici bir süreliğine kocasına haram kılınmıştır. Kefaret ile birlikte haramlık hükmü de kalkmaktadır.⁶¹

Cahiliye döneminde koca, karısına kızıp onu, dönüşü olmayacak şekilde boşamak istediğinde ona, “sen bana annemin sırtı gibisin” diyerek zihâr yapar ve boşardı. Zihârdan sonra pişman olup bir araya gelmek isteseler de bir daha birleşemezlerdi. Rivayete göre Evs b. Sâmit, eşi Havle bt. Salebe'ye zihâr yapar; ancak yaptığına pişman olur ve eşine dönmek ister. Karısı ise bundan imtina eder. Kadın Peygamberimize gelerek halini arz eder. Peygamberimiz bu konuda bir vahiy almadığını ve mevcut olan hükümden başka bir şey söyleyemeyeceğini ifade eder. Bunun üzerine Havle durumunu Allah'a şikâyet eder. Çok geçmeden Mücâdele sûresi ilk dört ayeti nazil olur.

⁶⁰ Mergînânî, II, 614-615; İbn Kudâme, VI, 298, 300.

⁶¹ Mergînânî, II, 603.

Ayetlerde zihârın hoş karşılanmayan yalan bir söz olduğu vurgulanmış ve zihâr yapan kişiye kefarete hükmü getirilmiştir. Bu ayetlerle birlikte cahiliye döneminde kadınlara zarar verme kastıyla uygulanan ailevi bir problem çözüme kavuşmuştur.⁶²

Çok Eşle Evlilikten Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Dinimiz çeşitli nedenlerle çok eşle evliliği mubah kılmıştır. Esasında ilk defa böyle bir şeyi meşru kılmamış, daha önce var olan çok eşliliği dört ile sınırlandırmıştır.⁶³ Peygamber Efendimiz ile eşleri arasında dahi birtakım problemlerin yaşandığı dikkate alınırsa⁶⁴ birden fazla kadınla evli olan bir kişinin çok eşlilikten kaynaklanan bazı sorunlar yaşaması kuvvetle muhtemeldir.

Bu nedenle Cenâb-ı Hakk, "... Eğer (kadınlar arasında) adaletli olamayacağınızdan korkarsanız o takdirde bir tane ile yetinin... Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur"⁶⁵ buyurarak eşler arasında adaletli olunmasını, adaletin temin edilememesi durumunda tek eşle iktifa edilmesini emretmiştir. Gönül ilişkisi, sevgi gibi bazı konularda adalet temin edilemeyeceği için de "... Eşlerden birine büsbütün gönül verip ötekini askıda kalmış gibi bırakmayın..."⁶⁶ ayeti ile de birden fazla kadınla evli olanların tamamen birine meylederek diğer eşini, kocası ne varmış ne de yokmuş gibi ilgi ve ilişkiden dışlanmış bir halde bırakmamasını istemiştir.

Çocuklar Arasında Cinsiyet Ayrımı Yapılmasından Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Evliliğin en önemli nedenlerinden birisi çocuk sahibi olmaktır. Çocuk Kur'an-ı Kerim'de dünya hayatının ziyneti olarak gösterilmiştir.⁶⁷ Çocuğu bahşeden, onun cinsiyetini belirleyen, birtakım hikmetlerden dolayı bazı

⁶² Kurtubî, XVII, 304-305; İbn Kesîr, IV, 310-311; Yazır, VII, 4775-4778; *Kurân Yolu*, V, 259-260. Çok eşle evlilik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kevser Kâmil Ali, Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *DİA*, VIII, 365-396; Adnan Demircan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM*, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 9-32.

⁶³ Bkz. Nisâ, 4/3; İbn Kesîr, I, 457-458.

⁶⁴ Bkz. Tahrîm, 66/1-5; Kurtubî, XVIII, 138-145. Ayrıca bkz. Akpınar, "Ailevi Sorunlara Kur'anî Çözümler", *Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu*, s. 70-71.

⁶⁵ Nisâ, 4/3.

⁶⁶ Nisâ, 4/129.

⁶⁷ Bkz. Kehf, 18/46.

kullarını çocuksuz bırakan Allah'tır.⁶⁸ Çocuklar anne-babaya Allah'ın emanetidir. Bu nedenle anne-babaya düşen bu emanete sahip çıkmaları ve çocukların arasında cinsiyet ayrımı yapmamalarıdır. Çocuklara karşı adaletli olmak, onları terbiye etmek ve güzel ahlak üzere yetiştirmek anne-babanın dini bir görevi ve sorumluluğudur.

Çocuklara karşı dini ve insani yaklaşım bu şekilde olması gerekirken bazı anne ve babalar çocuklar arasında cinsiyet ayrımı yapabilmektedirler. Bu da önemli bir ailevi probleme neden olmaktadır. Haddi zatında bir cahiliye adeti olan cinsiyet ayrımı Kur'an-ı Kerim'de, *"Onlardan biri, kız ile müjdelendiği zaman içi öfke ile dolarak yüzü simsiyah kesilir. Kendisine verilen bu kötü müjde (!) yüzünden halktan gizlenir. Şimdi onu, aşağılanmış olarak yanında mı tutacak, yoksa toprağa mı gömecek? Bak, ne kötü hüküm veriyorlar!"*⁶⁹ ayeti ile şiddetle kınanmıştır.

Çocukların Anne ve Babalarına Saygısız Davranmalarından Kaynaklanan Problemlerin Çözümü

Özellikle günümüzde aile içi huzursuzluğun önemli nedenlerinden birisi de anne ve babaya iyi davranmamaktır. Çocukların ebeveynlerine kötü davranmaları, hatta daha ileri giderek onları dövmeleri sadece ailevi bir sorun değil aynı zamanda ciddi bir insanlık problemidir.

Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de, *"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki, 'Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et'"*⁷⁰ ayeti ile anne ve babaya iyi davranılması ve güzel söz söylenmesi emredilmiş; kötü sözün yasaklanması bir kenara, onlara kızma anlamına gelen "öf" demek dahi yasaklanmıştır. Evlatların anne ve babalarına iyilik yapmalarını ihtiva eden emirler farklı ayetlerde tekerrür etmiştir.⁷¹

⁶⁸ Bkz. Şûrâ, 42/49-50.

⁶⁹ Nahl, 16/58-59.

⁷⁰ İsrâ, 17/23-24.

⁷¹ Bu ayetler için bkz. Bakara, 2/83; Nisâ, 4/36; En'âm, 6/151; Lokmân, 31/14, 25; Ahkâf, 46/15.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim ailenin mutlu, huzurlu ve kalıcı olmasını hedeflemiş, bunu temin edebilmek için birtakım prensipler ve kurallar ortaya koymuştur. Bu bağlamda eş seçiminde dikkatli olunmasına işaret etmiş, aile bireylerine sorumluluklar yüklemiş, aile fertleri arasında sevgi, saygı ve hoşgörünün hâkim kılınmasını talep etmiştir. Bununla birlikte insanın olduğu yerde birtakım sorunların çıkabileceği gerçeğini de göz ardı etmeyerek ailede çıkan sorunlar için bazı çözüm yolları göstermiştir. Sorunun kadından, erkekten veya her ikisinden kaynaklanmasına göre çözüm yolları farklılık arz etmekle birlikte bunlar problemin büyümeden, aile içerisinde ve kolay bir şekilde çözüme kavuşturulmasını hedeflemiş, tarafları problemlerin çözümüne yönelik adım atmaya teşvik etmiştir. Ayrıca aile mahremiyetinin ifşa edilmemesine özen göstermiştir. Boşama işlemi dahil olmak üzere tüm çözüm yollarının temel hedefi ailenin kurtarılması, huzur ve selametidir.

Evlilik hayatı devam ederken, sorunların çözüm aşamasında ve hatta taraflar ayrılırken dahi eşlerin birbirine iyi davranmaları Kur'an'ın bir emridir. Kur'an, eşini zina yaparken yakalayan ama bunu ispat vasıtaları ile ispatlayamayan bir kocaya dahi şiddete başvurma yetkisi vermemiştir. Bu Kur'ani emre rağmen günümüzde aile içinde ortaya çıkan problemlerin ve bu problemler karşısında sergilenen davranışların Kur'an-ı Kerim ve din ile irtibatlandırılması mümkün değildir. Bunlar İslam'ın asla tasvip etmediği, insanın onur ve haysiyetine yakışmayan davranışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de ailevi problemlerin giderilmesi için on dört asır önce gösterilen çözüm yolları son derece insanidir ve hala güncelliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), *el-Müsned*, Thk. Şuayb Arnavût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut: 2001/1421, I-L.

Akpınar, Ali, "Kur'an'a Göre Ailevi Problemler ve Yaşanılabilir Çözümleri", *Kur'an'ın Nüzulünün 1400. Yılı Münasebetiyle Kur'an'da Aile Sempozyumu*, Soma: 2010, s. 73-85.

-----, "Ailevi Sorunlara Kur'anî Çözümler (Nisâ Sûresi 34. Ayet Bağlamında)", *Kadın ve Aile Sorunları Sempozyumu: Hakkâri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2014, s. 63-77.

- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed (v. 458/1066), *es-Sünenü'l-kübrâ*, Thk. Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan: 2003/1424, I-X.
- Beyzâvî, Nâsîru'd-dîn Ebû Sâîd eş-Şîrâzî (v. 685/1286), *Envâru't-tenzîl*, Dâru Sâder, Beyrut: 2001, I-II.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl (v. 256/870), *el-Câmiu's-sabîh*, Dâru's-Selâm, Riyat: 1999/1419.
- Cessâs, Ebû Bekir er-Râzî (v. 370/981), *Abkâmü'l-Kurân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut: tsz., I-III.
- Demircan, Adnan, "Cahiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İSTEM*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2003, s. 9-32.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (v. 275/889), *es-Sunen*, Thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Fikir, Beyrut: tsz., I-IV.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Hamevî (v. 770/1368-69), *el-Misbâhu'l-münîr*, el-Müessesetü'l-Hadîse li'l-Kitâb, Lübnan: tsz.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn (v. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-muhîd*, Dâru'l-Marife, Lübnan: 2011/1432.
- Günay, Hacı Mehmet, "Nüşûz", *DİA*, İstanbul: 2007, XXXIII/303-304.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir (v. 235/849), *el-Musannef*, Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyat: 1409, I-VII.
- İbn Kesîr, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ, *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azim*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut: 2000/1420, I-V.
- İbn Kudâme (v. 620/1223), *el-Muğnî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut: 2008, I-VIII.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kazvîni (v. 273/887), *es-Sunen*, Thk. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut: tsz., I-II.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî (v. 543/1148), *Abkâmü'l-Kurân*, Dâru'l-Hadîs, Kahire: 2011/1432, I-IV.
- Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur'an Yolu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2006, I-V.
- Kevser Kâmil Ali, Salim Öğüt, "Çok Evlilik", *DİA*, İstanbul: 1993, VIII, 365-396.
- Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya: 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v. 671/1273), *el-Câmi' liabkâmi'l-Kur'ân*, el-Mektebetü't-Tevfikiyye, Kahire: 2008, I-XX.

- M. Muhyiddin Abdülhamid, *el-Abvâlûş-şahsiyye*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut: 2003/1424.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddin Alî el-Fergânî (v. 593/1197), *el-Hidâye*, Dâru's-Selâm, Kahire: 2012/1433, I-IV.
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullâh b. Mahmûd (v. 683/1284), *el-İhtiyâr*, Dâru'l-Kalem, Beyrut: tsz., I-V.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/875), *el-Câmiu's-sabîh*, Thk. M. Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: tsz., I-V.
- Nesai, Ebû Abdîrrahmân Ahmed (v. 303/915), *es-Sunen*, Thk. Hasan Abdülmün'im Şelebi, Müessesetü'r-Risâle, 2001/1421, Beyrut, I-X.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddin (v. 710/1310), *Medârikü't-tenzil*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2011/1432, I-III.
- Özsoy, Ömer, “Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi Üzerine -Karı Dövme Olgusu Bağlamında 4. Nisâ 34 Örneği-”, *İslâmiyât*, V (2002), Sayı: 1, s. 111-124.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer et-Taberistânî (v. 606/1210), *et-Tefsîru'l-kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut: 1997/1417, I-XI.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Revâi'u'l-Beyân*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut: 2012/1433, I-II.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Abkâmü'l-Kurân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut: 2012/1433, I-II.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, yy., tsz., I-X.
- Yaman, Ahmet, *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara: 2018.

(Dr. Mehmet Ali Aytekin tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz de Mehmet Ali Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Şimdi, değerli kardeşlerim, süremiz tam sınırdaki şu anda ama verdiğimiz söz üzere, zaten ikinci vakti de var...

Bir kere hocamıza teşekkür ediyoruz, hakikaten bizim kitabımızın ayetleri bunlar, bunları ötelemenin ya da gizlemenin ya da bunları söylemekten, gündeme getirmekten utanıp çekinmenin bir anlamı yok. Biz Kur'an'ın tamamının Allah kelâmı olduğuna inanmışız. Yani bir ilahiyatçı kardeşimizin -yazdığı için söylüyorum- “Keşke Tanrı bu ayeti indirmeseydi” noktasında da değiliz Allah'a hamdolsun. Yani Tanrı sana sorsaydı hangi

ayeti indireceğim diye?! Aynen bu ayetle ilgili, Nisa 34'le ilgili bir ilahiyatçı hanım kardeş böyle diyordu, yazdı bunu yazdı. O da değil... Biz vakıadan da yola çıkarak, ayetlerin sebep-i nüzulleri, tefsirlerimizden yola çıkarak bunları anlamaya çalışıyoruz.

Şimdi ben birkaç noktaya dikkatlerinizi çekmek istiyorum, belki şeyler değişmiş olabilir, bir fikir versin diye söylüyorum. Bir yazıda okumuştum, bir araştırma sonucu, dünyada en fazla dayak yiyen kadınlar Amerika'da, en az dayak yiyen kadınlar da İran'da. Düşünmek lazım.

İki: Bugün medreselerimizin olduğu yer, Cenab-ı Allah eksikliğini vermesin, doğudan batıya doğru ülkemize şöyle bir baktığımız zaman, bir kere bugün şiddet sorunu var mı, var; kadını mirastan men sorunu var mı, var; töre cinayeti, cinsiyet ayrımcılığı zina konusunda var mı, var; intiharlar vesaire var mı, var. Bir kere şunu çok rahatlıkla söylemeliyiz, bu sorunların hiç birisinin sebebi Kur'an değil, din değildir. Yani bu insanlar "fadribuhunne"yle amel ettikleri için mi dövüyorlar eşlerini ya da çocuklarını? Böyle bir şey yok. Öyle olsaydı niye mirastan men ediyorlar kızlarını, kadınlarını, niye diğer gayriislami uygulamaları yapıyorlar. Bakın, vakıa bu, batıya doğru geldikçe kadın mirastan nasipleniyor, hatta eşitleniyor, Ege'ye doğru gittiniz mi artık eşitleniyor. Teamülü söylüyorum, uygulamayı söylüyorum. Ne doğudaki miras dinden kaynaklanıyor ne batıdaki eşitleme dinden kaynaklanıyor, bana göre. Yani herkes tutturmuş kendisine göre bir yol ve o yolu uyguluyor.

Şimdi gelelim Nisa 34'e. Biz bunu derslerimizde anlatıyoruz, hocalarımız da anlatıyordur. Şunu düşünelim: "Er ricalü kavvamüne" dedi, bize bir de yük yükledi omuzlarımıza, yöneticisiniz filan dedi, sorumluluk yükledi. Biz hiç "fessaliyat, ganitat, hafizat" iki tane, üç tane önemli sıfatla sizi andık. Hanım kardeşlerime söylüyorum siz derken, keşke burada bir hanım kardeşimizle bu ayetlerimizi konuşsaydık, bu da size ders olsun, ödev olsun. Diyor ki, bakınız "salihat" ne muhteşem bir ifade, "ganitat" ne muhteşem bir ifade, "hafizat..." Ben şöyle diyorum, yüzdeye vuruyorum, yahu bu ifadeleri duyan hanım zaten der ki "ben salihattan olacağım, ben ganittattan olacağım, ben hafizattan olacağım." Zaten dini bilen hanımların büyük bir kısmı hiç o bir sonraki aşamaya geçmeyecek.

Sonra, nüşûz söz konusu olursa... Nüşûz yüzde kaç kaldı, yüzde 60'ı çıktı "ganitat, salihat, hafizat oldu" yüzde 40 nüşûz sahibi. Kur'an'a bakınız "faizûhünne" vaaz edin diyor. Lokman Suresi'ne bir bakın vaaz nasıl oluyor. Vaazı biz bugün emireri gibi emretme olarak görüyoruz. Vaaz etme, ayetiyle,

hadisiyle ikna edici bir üslup kullanmaktır. O yüzde 40'ın da bir kısmı, eğer anlayış varsa -o nüşüz sahibi problemlili kişi için söylüyoruz- yüzde 40'ın yüzde 20'si de kurtuldu mu, öyle ya vazü nasihat. Sonra “vadribûhunne” bu da bir aşamadır. Bir kısmı da böyle, geriye kalıyor yüzde 5, yüzde 10; problem burada. Şimdi biz yüzde 90'ını hiç görmüyoruz, hiç düşünmüyoruz, hemen yüzde 10'un savunucuları oluyoruz yahu. Niye biz insanımızın yüzde 90 problemsiz ya da huzurlu bir ailenin ferdi hâline getirmek için uğraşmıyoruz?

Hocam çok güzel söyledi, Allah razı olsun. Şimdi, bakın, burada “dövünüz” ile “vurunuz”u ayrı tutmak lazım. Demin hocam söyledi, Eyüp Aleyhisselâm'da da aynı kelimeyi kullandı, “fadribbihi” diyor Cenab-ı Allah, aynı kalıp. Vurmak başka bir şeydir, dövmek, habire dövmek... Hâlbuki Eyüp Aleyhisselâm yüz demeti alıyor, bir kere vuruyor, sembolik bir vurum. “Ma kanen nebiyyu (s.a.v.) daraben rayten vela veleden vela abden gadtu” Hazret-i Aîşe anamızın, “benim peygamberim hiçbir kadını, çocuğu, hizmetliyi, köleyi dövmeyi, asla bir fiske vurmadı.” Tabii bu uygulamalar... Ve bu ihtiyaridir, hocam söyledi yani illa bu yola başvuracaksın diye bir kaide yok.

Ha şu da soruluyor, bizim kızlarımız soruyor, ilahiyatlarda çoğu kız ya öğrencilerimizin, Allah eksikliklerini vermesin; “niye nüşüz sahibi kadın olursa vur dedi de nüşüz sahibi erkek olursa vur demedi?” “A kızım vur deseydi yapabilecek miydin?” Ya şimdi Kur'an uygulanabilir... Tuttu kolunu, bitti, o iş bitiyor. Olmayacak şeyleri konuşmanın bir anlamı yok, sen Allah'tan iyi mi biliyorsun. Yani olayı böyle bütüncül bir bakış açısıyla, hem İslam tarihi, hem Aleyhissalâtü Vesselâm'ın hayatı ve bir de 34'ün sebebi nüzulüne de bir bakın, kaynaklardan okuyun. Bir tokat şikâyeti üzere geliyor Resulullah'a bir kadıncağız, Efendimiz'in niyeti, düşüncesi farklı. Bunun üzerine ayeti kerimenin indiğini düşünüyoruz. Ondan sonraki hakemler, işte şikak söz konusu olduğu zaman, o yüzde 5'in de altında, belki yüzde 2, yüzde 3 artık kemikleşmiş, kangren olmuş, artık hakemler devreye girecek. Ama bakın bugün ne hakemler devreye giriyor, ne “faizûhunne” devreye giriyor, ne “vehcurûhunne” devreye giriyor. Çok daha önemlisi, ben buna özellikle vurgu yapmak istiyorum, ne “salihât” ne “hafızât” ne “ganitât” devreye giriyor. Herkesin ilk aklına gelen şiddet oluyor, sanki bunu da Allah emretmiş! Yok böyle bir şey. Bu, ihtiyari olarak Cenab-ı Hakk kangren olan bu ayağı kes diyor yoksa vücut ölecek. Böyle bir çözüm yolu öneriyor Cenab-ı Hak.

Kaldı ki, çok eşliliği İslam buldu, bunu sınırladı ve Allah'ın emri “Ve-inhiŧtüm en lâ tadilû fevâhideten...” tek eşlilik, eğer bilerseniz bu sizin için

daha hayırlıdır, daha adaletlidir diyor, Allah'ın emri bu. Ha öbürü, bir ruhsat olarak, elbette Kur'an-ı Kerim'de "fenkihû mâtâbe lekum minen nisâi mesnâ ve sülase ve rubâ" ayetimiz de var. Ben şöyle bir araştırmayı merak ediyorum, belki Başkanlığımız yapıyordur: Osmanlı'da çok eşlilik serbestti, iki eşlilerin çok olduğunu biliyoruz. Cumhuriyet döneminde çok eşlilik yasaklandı ama iki eşlilik, üç eşlilik bitmedi. Belki de Cumhuriyet döneminin iki eşlileri Osmanlı'nın serbest olan iki eşlilerinden daha fazla olabilir, bakmak lazım. Meclise bakın, uzağa gitmeye gerek yok, kenara köşeye gitmeye gerek yok, adamlar orada hem kanun çıkarıyorlar hem icra hem de iki eşi olan kaç tane vekil var, insanımız var.

Dolayısıyla, bir şeyi yasaklamak, yok saymak, görmezden gelmekle iş bitmiyor. Cumhuriyet doksan yıldır yasak dedi, yasak kardeşim. Önlenemiyor, mesele bu. Olaya bir de böyle bakmak lazım.

Şimdi katkı yapmak isteyenlere söz verelim, sonra da hocalarıma.

Hocalar burada, lütfen sorun. Bakın şu da var, biz sizi ikna edemeyebiliyoruz ama bunu düşünüyoruz, bunun üzerinde çalışırız. Elbette bunlar, bizim konuşmamız gerekli olan, birbirimizi ikna etmemiz gerekli olan konular. Biz iman etmişiz tamam ama "liyatmainne kalbî=kalbim tam kanaat getirsin diye" onun için soruyorlar hocamız.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Değerli Hocam teşekkür ediyorum. Bildiri sunan hocamlarımıza ayrıca teşekkür ediyorum. Gerçekten ben kendi adıma çok istifade ettim aile konusunda çalışan bir kardeşiniz olarak.

Cafer Hocamın anlattıklarına belki katkı olur belki bir soruma da cevap olur, aynı zamanda Aytekin Hocamın da konusuyla alakalı, ikisini burada birleştirmiş olayım.

Birincisi, eşlerin birbirlerini köleleştirmemesi gerekir. Bunu herhâlde bir kulluk ve ibadet manasında anlamamalıyız, ama günümüzde bu böyle anlaşıyor. Dinimizde böyle bir şey yok, böyle bir şey olamaz, bunu insanlar kendileri üretiyor. Ama şöyle bir şey de var; geçmişten beri bir nasihat yapılır mecazi olarak, erkeğe denir ki, sen hanımının kölesi ol, o sana cariyeye olsun. Bu ne demektir? Karşılıklı muhabbet, sevgi içerisinde, yardımlaşma içerisinde geçinin demektir.

OTURUM BAŞKANI – Kulun kölen olayım hocam, kısa tutalım. Bu anlamda diyorsun yani.

BİR KATILIMCI – Ha, Allah razı olsun.

Şiddete yer yok ama nasıl anlaşılmalı? Beş tane şiddet konusu var, ben bunu çalıştım, alt başlıkları var. Cinsel şiddet, ekonomik şiddet, sözlü şiddet, fiziki şiddet. “Nüşûz” dedik hocam, el Razi’nin tefsirine de bakarsak, nüşuz öncelikle kadının erkeğin biyolojik ihtiyacına cevap vermemesi olarak ifade ediliyor ki aslında şiddetin temel kaynağı bu. Toplumda şiddeti en çok bu oluşturuyor. Kimse bunu söylemeye cesaret edemiyor. Boşanmaların, hatta ikinci, üçüncü eş edinmelerin temelinde de bu yatıyor.

OTURUM BAŞKANI – Hocam bağlayalım.

BİR KATILIMCI – Bağlıyorum hocam.

Bir de Şâriin koyduğu sınırları aşan şeyler şiddettir. Şâriin koyduğu tedip sınırlarını aşmayan şey şiddet değildir. Bir annenin, babanın çocuğuna, yaramazlık yaptığı zaman hafifçe yüzünü buruşturması şiddet değildir. “Senin kulağını çekerim ha” deyip kulağından tutması şiddet değildir. Ama onu odaya bağlar, yemek vermez, kapıyı kapatırsa bu şiddettir.

OTURUM BAŞKANI – Adem Hocam, araya gireyim de biraz rahatlatayım.

Şimdi, bizim babaannenin, bir çocuk sevmesi var ben çocuğu zor alıyorum elinden. Yahu bırak sen bu çocuğa bir araba dayak atıyorsun, bu nasıl sevme böyle diyorum; gülüyor. Şimdi, şiddet ortamı da önemli tabii. Kaldı ki anne babanın, eğitimcinin şiddeti böyle bir şey olsa gerek.

BİR KATILIMCI – Anne babanın tedip hakkı vardır, aile reisinin eşini tedip hakkı vardır. Bunu Allah koymuştur, Peygamberimiz göstermiştir, Hazret-i Aişe validemiz Peygamberimizle tartışınca Ebu Bekir’i çağırmıştır Peygamberimiz. Peygamberimizin yanında ona sert söyleyince Hazret-i Ebubekir “sen de mi böyle söylüyorsun Resulullah’a” deyip, dayanamıyor, kızına bir tane vuruyor. Peygamberimiz vurmuyor eşine, böyle bir şey yok.

Bitiyor hocam.

İkincisi: Yine Cafer Hocam, Hazret-i Lut ve Nuh’un eşlerinin boşanmaması meselesine değindi. Acaba onların şeriatında farklı uygulama var mıydı? Mesela bizde inanmayan kadınla mümin erkek, mümin erkekle...

OTURUM BAŞKANI – O tartışmalı çünkü Lut’un ve Nuh’un hanımlarının aleni kâfir olup olmadığı da tartışmalı, münafıklık yapıyorlar gibi

geliyor sanki, biraz o boyutu var hocam. Yoksa, aleni kâfir, direnen bir kâfir olup olmadığı konusunda açık bir şey yok.

BİR KATILIMCI – Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ediyoruz, Allah razı olsun.

Kerim Hocam, buyursunlar.

Hocam, Adem Hocam da söyledi de, mesela şunu diyorlar: Mademki bu Allah'ın emri... Biz dedik ki, Allah'ın ihtiyari olarak belirttiği bir çözüm yolu, emri değil. Bir kere onu düzeltiyoruz, hem çok evlilik hem “vadrîbû-hunne.” Peygamber (s.a.v.) niye uygulamadı? Peygamber'in eşleri o aşamaya gelmediler. İşte biz eşlerimizin o aşamaya gelmemesi için uğraşalım. Yoksa “vehcurûhunne fil medacî” otuz gün sürmedi, küsüşme aşamasında annelerimiz anlıyor, o aşamaya mesela gelmiyor. Ha gelseydi uygular mıydı? Alimler hep onu söylemiş, o rahmet peygamberi. O da ayrı bir şey ama biz asıl buraya dikkat çekmemiz gerekiyor, o annelerimizin seviyesine kızlarımızı, hanımlarımızı, erkeklerimizi nasıl çıkarabiliriz?

Buyursunlar hocam.

Prof. Dr. KERİM BULADI (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi)- Muhterem arkadaşlar, hocalarımız güzel bildiriler sundular, sizler de dinlediniz. Dinlemek konuşmaktan daha zor biliyorum bunu, siz daha fazla yorulduunuz aslında.

Rivayet sünnet. Rivayet nedir, Peygamber (s.a.v.)'den gelen bir hadis, nakil. Bir de sünnet var, sünnet daha geniş, hem hadisi içine alıyor, sözlü sünneti, kavli sünneti, takriri sünneti içine alıyor, sünnet daha geniş bir anlam içeriyor. Şimdi, biz bunları tartışmak yerine, kendisine vahiy gelen peygamber, hayatında hiçbir hanıma el kaldırmadığını gördüğümüz hâlde neden değişik yorumlara giriyoruz? Peygamber (s.a.v.) nassı anlamadı mı? Kendisine inen Kur'an'ı bizden daha iyi anlamadı mı? Tahyir ayetleri var Ahzab Suresi'nde, efendim yine Tahrim Suresi'nde eşlerinin birbirine sırrı açıklaması var, bütün bunlardan Peygamber (s.a.v.)'in ne kadar üzüldüğünü çeşitli kaynaklardan okuyoruz ve buna rağmen hiçbir kadına el kaldırmamıştır.

OTURUM BAŞKANI – Talak emri var, onu da hiç uygulamadı hocam yani illa uygulayacak diye bir kaide yok.

Prof. Dr. KERİM BULADI- Biz bugünkü şartlarda Peygamber (s.a.v.)'in uygulamasını öne çıkarmak durumundayız. Yoksa biz şimdi, efendim vurma-

nın ölçüsü ne? Eyüp Aleyhisselam’a ithaf edilen bir şey var kaynaklarda, ne yapıyor, on seneye, on beş seneye yakın kocasına bakmıyor o zor şartlarda, aralarında ailevi bir münakaşa geçiyor “ben hanımı döveceğim” diyor, onun için bir çözüm üretiyor Kur’an-ı Kerim. Siz şimdi dövme olur dediğiniz zaman ölçüsü ne bunun? Peygamber (s.a.v.) hiçbir çocuğun yüzüne vurmadığı yönünde hocanın söylediği rivayet nerede kalacak? Biz Peygamberimizin uygulamasını öne çıkarmak durumundayız.

OTURUM BAŞKANI – “Vadribuhunne”yi nasıl anlayacağız, bir cümleyle hocam?

Prof. Dr. KERİM BULADI- “Vadribuhunne” nasıl olur? “Sıkıştırın” manası da verebiliriz o ayete. (Karşılıklı konuşmalar)

BİR KATILIMCI – Selamün aleyküm hocam, ben Muğla Köyceğiz vaizi olarak görev yapıyorum.

Öncelikle şunu belirtmek istiyorum, ben kendi açımdan. Dinin itaat üzerine kurulmasını, dine inananlar için, özellikle gençlere anlatılması noktasında, biz onlarla daha çok bire bir olduğumuz için, sıkıntı çekiyoruz.

İkincisi: Ayette, üçüncü seçenek olarak vurma seçeneği veriliyor ama alimler bunun terk edilmesinin daha uygun olduğunu söylüyorlar... Bunu okuduk zaten biz ilahiyat fakültesinde, burada da konuşmuş olduk. Peygamberimiz merhamet peygamberidir dedik. Şöyle bir algı çıkmıyor mu o zaman: Aileler bunun terk edilmesi gerektiğini söylüyorlar, Peygamberimiz çok merhametli, o zaman Allah’ın koyduğu bu kural da var. O zaman Allah merhametsiz mi sorusuna yol açılıyor.

OTURUM BAŞKANI – Bir kolluk kuvveti söyler misiniz, belinde cop olmasın, tabancası olmasın. Bu insanî bir şey arkadaşlar, buna sadece kadın, aile sorunu diye bakmayalım. Çağdaş dünyanın güvenlikçilerinin hem de bir buçuk metre uzunluğunda copları niye var? Bunu illa kullanacak diye bir kaide yok ama bu caydırıcı unsur olarak orada olmalı. Tabanca niye var? O yüzde 5’e... Cezaevleri niye var Allah aşkına, cezaevi de yetmiyor, hücre hapsi niye var? Açık cezaevi, yarı açık, kapalı cezaevleri niye var? Konuşacaksa “essarigu vessarigatü fagteû eydiyehumâ”yı nasıl yumuşatacağız? Öyle bir şey yok.

Şimdi, yüzde 95’i kurtarırsak yüzde 5’e bunlar olacak, cehennem niye var? Rahmetin kaynağı Allah ve Resulullah diyor ki, hırsıza gereken cezayı uygulayın diyor. Çok rivayetler var çünkü Resulullah biliyor, işte ifk hadi-

sesinde hiç gözünün yaşına bakmadı, hükmü uyguladı rahmet peygamberi. O da rahmet.

BİR KATILIMCI – Bir sorum daha var, üçüncü aşamaya geldiğinde, bunun uygulanması gerçekten çözüm olacak mı yoksa daha büyük olmasına mı sebep olacak? Bu da tartışılmalı.

OTURUM BAŞKANI – Tartışılır.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – İstanbul Başakşehir'den Dilek Çelenk.

Bence kadın erkek, ister baba kız, ister eşler hangi türden yakınlık olursa olsun bu tür ayetleri tartışacağımıza, “vel mü'minune ve mu'minat” ayetini kendimize rehber olarak alıp birbirimizi destekleme, birbirimizin elinden tutup cennete girmeye layık kul olmak için gayret göstermeliyiz.

OTURUM BAŞKANI – Hocam şimdi bu ayetler internette dolaşıyor, getiriyor üniversiteden delikanlı, hanım kız, bu ayete ne diyeceksin, diyor. Şimdi, biz bunlara cevap üretelim diye konuşuyoruz, yoksa bu cemaatin sorunu yok. Ben kimseyi görmüyorum burada nüşuz sahibi olarak.

BİR KATILIMCI – İşte, hocam onlara, bu ayeti dile getirerek diyorum ki, Kur'an-ı Kerim'de onca rahmet ayetini bir kenara bırakıp neden sadece onu alıyorsunuz? Gençlere böyle hitap ediyorum Allah'ın izniyle.

OTURUM BAŞKANI – Peki, teşekkür ediyoruz.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Denizli, Aliye Arslan.

Hafif sille bazı kadınların aklını başına getiriyor, bazı kadınların aklını başından alıyor hocam. Almanya'da bir bayan söyledi bana, kocam bana tokat vurmasaydı ben her şeye karışıp ortalığı karıştıracaktım, dedi. Ama başka bir bayan da, eşi biraz ittiği için evi terk etti, böylesi de var.

Benim asıl sormak istediğim şey şu: Bu iki eşlilik mevzusunda aklıma takılan, Resullullah (s.a.v.) Hazret-i Fatıma'nın üzerine Hazret-i Ali evlenmek istediği zaman bunu kabul etmedi, men etti ama başka sahabeler iki veya üç evlendikleri zaman onlara sesini çıkarmadı. Acaba Sayın Hocalarıma soruyorum, baba şefkatinden dolayı mı böyle bir şey oldu?

OTURUM BAŞKANI – İhtiyaridir bu, ihtiyari dedik ya, Allah'ın emri değil yani. Orada Peygamberimiz olaya en yakınlarından birisi olarak

müdahale ediyor. Hatta şunu diyor, benim kızımı boşarsın, istediğin kadınla istediğin gibi evlenirsin diyor. Böyle bir rivayet var. Orada ihtiyari olan bir olaya, bir baba olarak, kayınpeder olarak müdahale ediyor, hepsi bu. Yoksa sınırlama Hazret-i Ali'ye ayrı, ümmete ayrı değil.

Başka şeyler de söylendi, işte Ebu Cehil'in kızı falan olmaz deniyor ama o pek makul bir yorum değil bana göre de çünkü Müslümansa o iş bitmiştir, kimin kızı olursa olsun.

BİR KATILIMCI – Hocam Almanya'da görev yaparken papazın bana sorduğu soru “eşiniz sizi kaç defa dövdü?” oldu. Yani her önümüze gelen bu ayetle geliyor.

OTURUM BAŞKANI – Doğru. Bir şey daha söyleyeyim size, çok güzel hatırlattınız. Bir önceki gün Urfa'daki Aile Sempozyumunda bir hocamız gündeme getirdi. “İngilizce meallerde bu ayeti inceledim, en ağır, şiddetli dövmeyi ifade eden kelimelerle tercüme edilmiş.” dedi. Kasıt var bunlarda, kesinlikle.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Hocam ben de papaz efendiye şunu söyledim: Eşim beni hiçbir zaman dövmeyi, Resulullah Efendimiz de hanımlarını dövmeyi. Yani burada şöyle olabilir mi, her erkek eşinin durumuna göre, bazısı dedi ki, hafif bir silleye aklı başına gelir, bazısının hafif bir silleye aklı başından gider. Erkeklerin bence hanımlarını tanıyarak ona göre yaklaşmaları gerekir.

OTURUM BAŞKANI – Kesinlikle. Kendi çocuklarımızda bile olmuyor mu, bir çocuğumuz var daha söylemeden yapıyor, bir çocuğumuz bir kere söyleyince yapıyor, bir çocuğumuz sert söyleyince yapıyor, bir çocuğumuz da dürtünce namaza kalkıyor.

Buyurun Hocam.

BİR KATILIMCI – Gönül Seyis, Trabzon. Teşekkür ediyorum. Ben katılımcı olarak gerçekten faydalandım.

Az önce şiddetten bahsederken, en az şiddetin İran'da olduğunu söylediniz. İran'ın İslam'ı ne kadar temsil eden bir ülke olduğu tartışılır ama bunun istatistiklere geçme ihtimalinin düşüklüğü de tartışılır.

Bir de hocam, “kadın erkeği nasıl dövecek?” gibisinden bir söz geçti.

OTURUM BAŞKANI – Aynı istatistik Amerika için de söz konusu, bir araştırma var. Amerika'da istatistiği kabul ediyoruz, İran'da kabul etmiyoruz, dersiniz ben ona karşı çıkarım. Burada din değil mesele.

BİR KATILIMCI – Mesela kayıtlara geçen İran'da daha azdır diye düşünüyorum bu noktada.

Artı, İran'da şiddet gören erkek sayısı 2018 yılı verilerine göre 4670.

Teşekkür ediyorum Hocam.

OTURUM BAŞKANI – Yani burada ne demek istediniz? O zaman bu söylediğiniz araştırmayı teyit eder değil mi?

BİR KATILIMCI – Hayır. Şunu demek istiyorum: Hocam şöyle dediniz, kadın erkeği nasıl dövecek? Erkek nüşuz yaptığı zaman kadın nasıl dövecek. Demek ki dövülüyormuş hocam. Bunu da eklemek istiyorum.

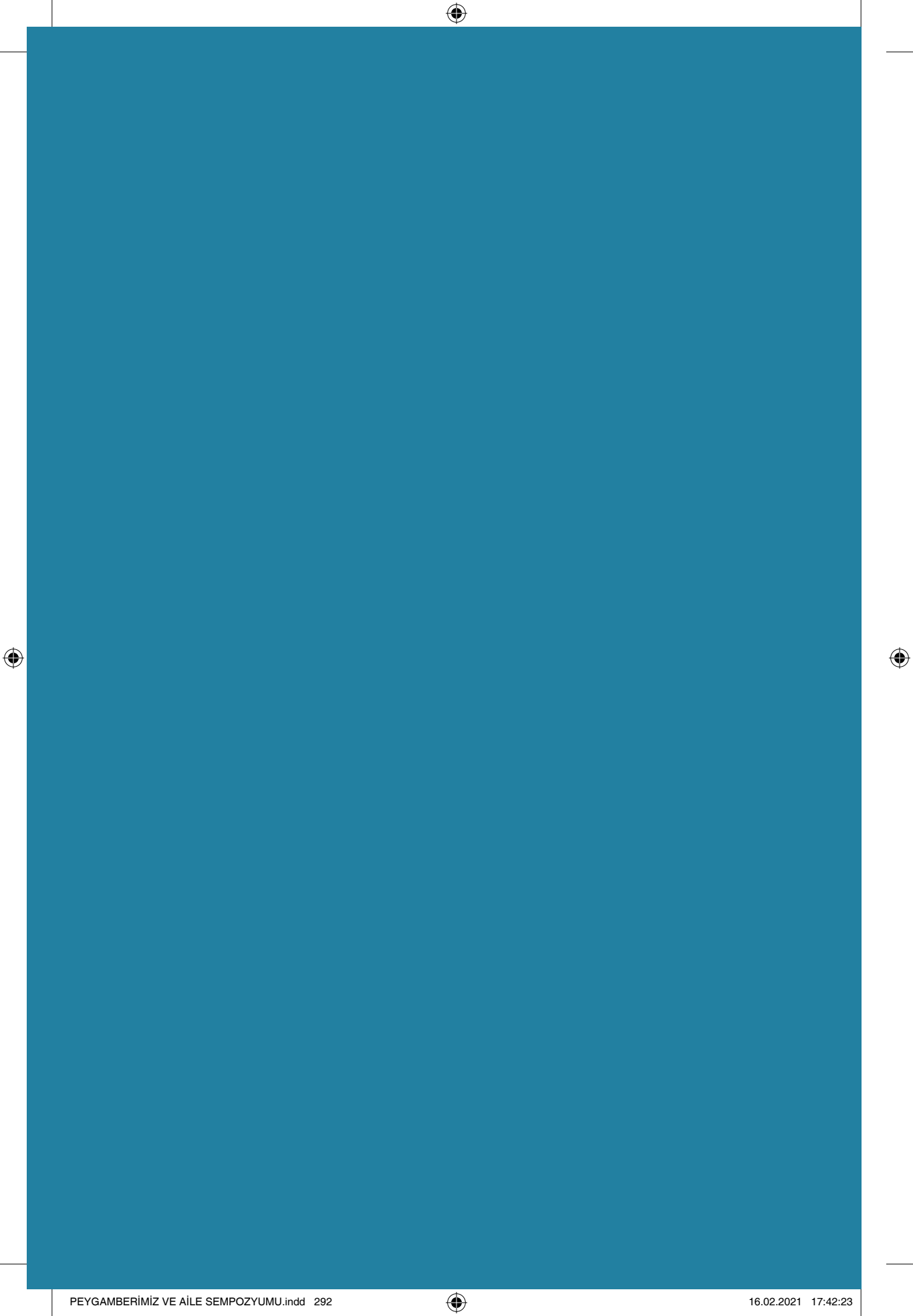
OTURUM BAŞKANI – Bitirelim hocam.

Ben katılımlarından dolayı, sunumlarından dolayı hocalarımıza teşekkür ediyorum, tebliğlerde çok daha değerli bilgiler var, onları sunamadılar; inşallah onları okuyacağız, düşüneceğiz, anlamaya, daha güzel şekilde insanımıza bu anladıklarımızı sunmaya gayret edeceğiz.

Sabırla dinlediniz, asıl sizlere teşekkür ediyorum.

Cenab-ı Hak söylediğimiz doğrularla amel etmeyi hepimize nasip etsin.

Oturumu kapatıyorum efendim.

ÜÇÜNCÜ OTURUM
SÜNNET PERSPEKTİFİNDEN
AİLE

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Huriye MARTI
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

23 KASIM 2019
(09.30 – 11.45)

OTURUM BAŞKANI – Prof. Dr. HURİYE MARTI – Kıymetli misafirler, hanımefendiler, beyefendiler; Peygamberimiz ve Aile konulu Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumunun ikinci gününde, cumartesi sabahı sizlerle birlikteyiz ve Üçüncü Oturumda Sünnet Perspektifinden Aileyi konuşacağız.

Dün yapılan oturumlarımızda, hepiniz anımsayacaksınız, daha çok Kur'an-ı Kerim perspektifinden aileyi konuştuk. Kur'an-ı Kerim'in aile konusunda oluşturduğu zemini ve aileye dair belirlediği temel, ahlaki ve hukuki ilkeleri konuştuk. Bugün sünnet perspektifinden, sünnet penceresinden, sünnet odağıyla Peygamber Efendimiz'in hayatından örneklerle aileyi konuşacağız.

Bu sabah oturumunda her birinize hoş geldiniz diyorum. Gününüzün bereketli, verimli, huzurlu geçmesini temenni ediyorum ve böyle bir çalışmada bizleri yalnız bırakmadığınız için teşekkür ediyorum.

Bu oturumda beş konuşmacı dinleyeceğiz. Kıymetli tebliğcilerimizin ikisi yurt dışından teşrif ediyorlar; birisi Ürdün'den, birisi ise Irak'tan; diğer üç hocamız ise ülkemizden buradalar. Önce kendilerini takdim edip davet edeceğim.

Prof. Dr. Mustafa Özkan Hocamız, Ankara Yıldırım Bayezit Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden; buyurun hocam.

Dr. Öğretim Üyemiz Hatice Dülber Hanımefendi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden buradalar; hoş geldiniz Hatice Hocam.

Prof. Dr. Ahmet Ünsal Hoca'mız Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden; hoş geldiniz Ahmet Hocam, buyurun.

Dr. Mohammed Ahmed Hassan RABABA, Yermük Üniversitesinden, Ürdün'den buradalar; hoş geldiniz hocam.

Yine, Irak Tikrit Üniversitesinden Prof. Dr. Ismael Habeeb Mhmood al-DARRAJI buradalar; hoş geldiniz hocam.

İlk konuşmacımız Mustafa Özkan Hocamız, bize Hazret-i Peygamber'in Sünnetinde Ailenin Dinamiklerini anlatacaklar. Mikrofonu kendilerine bırakıyorum.

Buyurun Sayın Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE AİLE DİNAMİKLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN*

ÖZET

Hız. Muhammed (s.a.v.), bireyin dünyadaki cenneti, toplumların temeli ve milletlerin geleceği olarak nitelendirebileceğimiz aileyi oldukça önemsemiş, Kur'an'dan ilham alarak yeni bir aile modeli oluşturmuştur. Bu model ailenin yapısı ve işleyişi için de evrensel birtakım dinamikler/değerler belirlemiştir. Bu tebliğde Hız. Peygamber'in sünnetinde ailenin bazı temel dinamikleri/değerleri üzerinde durulmaktadır. Çalışma bağlamında şu tespitler yapılmaktadır: İslam Peygamberinin sünnetinde ailenin birinci dinamiği/değerini hukuk oluşturmaktadır. Ailede hukuk, nikâh müessesesiyle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Buna göre Hız. Peygamber, aile bireylerinin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını belirleyerek ailenin yapısı ve işleyişine hukukî bir nitelik kazandırmıştır. Nebevî sünnette ailenin ikinci dinamiği, adalettir. Adalet, her şeyin yerli yerine konulması ve hak edenin hakkının eksiksiz bir şekilde verilmesi gibi anlamlara gelir. Evrensel bir değer olan adalete göre aile bireyleri arasında mirasın paylaşılması, aile geçiminin sağlanmasının yanı sıra diğer hak ve sorumluluklarda eşitlik değil de adalet esas alınmıştır. Ailenin üçüncü dinamiği, istişaredir. Allah Resûlü, ailevî bazı problemleri eşleriyle istişare etmek suretiyle çözüme kavuşturmuştur. Ailenin dördüncü dinamiği sevgi ve saygıdır. Hız. Peygamber aileyi sevgiyle kurmuş, saygıyla muhafaza etmeye/korumaya çalışmıştır. Hız. Muhammed (s.a.v.) bütün aile bireylerini içtenlikle sevmiş, onların meşru olan ihtiyaç ve isteklerine saygı duymuştur. Onun, çocuklarını sık sık öpmesi, kucaklaması, onlarla oynaması

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ve hanımlarının meşru birtakım eğlence ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olması bu bağlamda değerlendirilebilir. Hz. Muhammed'in sünnetinde aileyle ilgili beşinci dinamik, hoşgörüdür. Peygamberimiz, ailesini oluşturan bireylerin farklı talep, ihtiyaç ve kendi aralarındaki tartışmaları hoşgörüyle karşılamış, aile içi problemleri çözmede bir yöntem olarak şiddeti değil de hoşgörüyü esas almıştır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Aile Dinamikleri, Hukuk, Adalet, İstişare, Hoşgörü.

FAMILY DYNAMICS IN TE PRACTICES OF PROPHET MUHAMMED

ABSTRACT

Prophet Muhammad (pbuh), the individual's paradise in the world, the foundation of societies and the future of nations can be considered as very important family, inspired by the Qur'an has created a new family model. This model has also determined a universal set of dynamics/values for the structure and functioning of the family. In this study, some basic dynamics/values of the family are emphasized in the sunnah of the Prophet. In the context of the study, the following determinations are made: In the circumcision of the Prophet of Islam, the first dynamics of the family is the law. In the family, the law was tried to be put into practice with the institution of marriage. According to this, by determining the rights and responsibilities of family members against each other, the Prophet gave the legal structure to the structure and functioning of the family. In the sunnah of Prophet, the second dynamic of the family is justice. Justice means putting everything in its original place and giving the rights of the deserving person in full. According to justice, which is a universal value, justice, not equality, is based on sharing of heritage among family members, ensuring family livelihood and other rights and responsibilities. The third dynamic of the family is consultation. The Messenger of Allah has solved some family problems through consultation with their wives. The fourth dynamic of the family is love and respect. The Prophet established the family with love and tried to protect it with respect. Prophet Muhammad (peace be upon him) sincerely loved all family members and respected their legitimate needs and desires. His frequent kissing, hugging, playing with them and helping his wife meet a legitimate set of entertainment needs can be considered in this context. The

fifth dynamic about the family in the sunnah of Muhammad is tolerance. The Prophet welcomed the different demands, needs and debates among the individuals who make up his family, and as a method of solving domestic problems, tolerance is not based on violence.

Keywords: Sunnah, Family Dynamics, Law, Justice, Consultation, Tolerance.

GİRİŞ

Aile, evli en az iki yetişkin insan ve çocuklardan meydana gelen kurumlaşmış biyolojik-toplumsal bir gruptur. Başka bir ifade ile aile, birbirine akrabalık bağıyla bağlı bireylerin meydana getirdiği toplumsal ünitelerdir.¹ Kısacası ailenin, bireyin içinde doğup büyüdüğü, ilk eğitimini/terbiyesini aldığı ve manevî olarak şekillendiği ilk kurum olduğu söylenebilir.

Genel kabule göre aile, Hz. Âdem'in doğuşundan itibaren ortaya çıkmış bir kurumdur. Ayrıca söz konusu kurum, tarihin her döneminde kutsal kabul edilecek kadar önemsenmiştir.

İslam'a göre toplumun temeli ailedir; millet de ailelerden meydana gelir. Bu sebeple Müslümanlar aileyi küçük millet, milleti ise küçük bir aile olarak kabul ederler. Aile ne kadar sağlam ve sağlıklı olursa onun temelini oluşturduğu millet ve devlet de o derece sağlam olur.²

Tüm değişim ve gelişmelerin önce aileden başladığını çok iyi bilen Hz. Peygamber, İslamî tebliğe ilk önce ailesinden başlamıştır. Bu tebliğin sonucunda Hz. Hatice, Hz. Ali ve Resûl-i Ekrem'in kızları İslam'ı ilk kabul eden kişiler olmuş ve bu dinin hızlı bir şekilde yayılmasına vesile olmuşlardır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, yanına gelip Müslüman olan kişi ya da kabilelere "Gidin, İslam'ı önce ailenize tebliğ edin." diye buyurmuş olması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Aile gerçek işlevini yerine getirirse mensupları için yeryüzünün en güvenilir limanı ve mutluluk kaynağı olur. Başka bir ifade ile mutlu bir aile, insanın yeryüzündeki cenneti konumundadır. Mutsuz aile ise, hiç kuşkusuz kendi mensupları için yeryüzünün cehennemi, mevcut toplum ve devlet içinse kötülüklerin temel kaynağı niteliğindedir.

1 Sarıçam, İbrahim - Erşahin, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 2008, 74.

2 Sarıçam - Erşahin, 74.

Ailenin önemi elbette bireyin yaşamıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda ailenin toplum ve devlet açısından da tartışılmaz bir önemi söz konusudur. Çünkü aile; toplum ve devletin huzuru, kalitesi ve geleceğini belirleyen en önemli yapı taşlarının başında gelmektedir. Bunun farkında olan devletler, tarihin her döneminde aile için politikalar geliştirmişlerdir.

Genelde dünyada özelde ise ülkemizde aile, tarihinin belki de en derin krizini yaşamaktadır. Bu krizin elbette birçok sebebi vardır. Ancak bize göre bu sebeplerin başında ailenin yanlış anlayış/değerler üzerine temellendirilmesinin yanı sıra, egemen güçlerin kontrolleri altında olmasını istedikleri yeni bir dünya toplumu oluşturmak için, mevcut aile anlayışı/yapısına yönelik olarak başlattıkları yıkıcı politikalaradır.

Aileye yönelik farklı iletişim araçlarıyla başlatılan saldırılar, doğal olarak ailelerde çözülmelere neden olmaktadır. Son dönemlerde boşanma şeklindeki gelişmelerin artması bu çerçevede okunmalıdır diye düşünüyoruz. Ayrıca hemen belirtmek durumundayız ki boşanmalar, dindar olarak isimlendirilen ya da nitelendirilen kesim arasında da hızlı bir şekilde artmış durumdadır.

Boşanmalar, elbette sadece anne ve babaları olumsuz etkilememektedir. Belki de bu olumsuz gelişmenin en çok etkilediği aile bireylerinin başında masum çocuklar gelmektedir. Çünkü eşlerin ayrılmaları, çocukların sevgi-şefkatten mahrum yetişmelerine ve bazen de maddî olarak mağduriyetler yaşamalarına neden olabilmektedir.

Sevgi ve şefkatin merkezi olan ailelerin dağılması, çocukların psikolojik olarak olumsuz etkilenmelerini beraberinde getirmektedir. Ailesi dağılan, sevgiden mahrum yetişen ve psikolojileri bozulan bu çocuklar, genelde şiddete yatkın bir kişiliğe sahip olabilmektedirler. Toplumda gün geçtikçe işlenen cinayetlerin sayısının artmasında, söz konusu durumun etkili olduğu muhakkaktır.

Toplum olarak yaşadığımız toplumsal yozlaşma ve şiddetin ne yazık ki nedenlerini araştırmıyoruz. Hatta bu tür olumsuz gelişmeleri kanıksamaya başladık. Kısacası, toplum ya da devlet olarak en büyük problemlerimizin başında aile kurumunun içine düştüğü olumsuz durum geldiği halde, bu konuda gerekli tedbirleri almakta yetersiz kalıyoruz.

Toplumumuzda aileyle ilgili bazı olumsuz gelişmeler, doğal olarak bizi aile üzerinde yeniden düşünmeye sevk etmektedir/etmelidir. İster istemez

şu soruları kendimize soruyoruz/sormak durumunda kalıyoruz: Aileler neden dağılıyor? Bizim ailemizin de dağılmamasının bir garantisi var mıdır? Sağlıklı ailelerin kurulması ve korunması mümkün müdür, mümkünse bu nasıl olacaktır? Mensubu olduğumuz din ve onun peygamberi aile konusunda neler buyurmaktadır, ailelerimiz Hz. Peygamber'in kurduğu ailenin neresinde bulunmaktadır...?

Bir peygamber, aile reisi, toplum üyesi ve aynı zamanda devlet başkanı olan Hz. Muhammed (s.a.v.), aileyi hiç şüphesiz çok önemsemiştir. Hatta Peygamber Efendimiz'in en önemli projelerinden bir tanesi, İslam'a göre yapılandırılan, işleyen ve örneklik teşkil eden/edecek bir aile kurmuş olmasıdır diyebiliriz.

Bu tebliğde, Hz. Peygamber'in aile için belirlediği, uyguladığı ve tatbik etmemizi istediği hukuk, adalet, istişare ve hoşgörü gibi temel bazı evrensel dinamikler/değerler üzerinde durulmaktadır. Amacımız, Hz. Peygamber'in vahiyden esinlenerek kurduğu aile yapısını doğru anlamak ve bu aileyi örnek almak suretiyle sağlıklı ailelerin temellerinin atılmasına vesile olmaktır.

Çalışmamız bağlamında şu tespitler yapılmaktadır:

Aileyi çok önemseyen Hz. Muhammed (s.a.v.), Kur'an'dan ilham alarak yeni bir aile modeli oluşturmuştur. Bu model ailenin yapısı ve işleyişi için de evrensel birtakım dinamikler/değerler belirlemiştir. İslam Peygamberinin (s.a.v.) sünnetinde aile için belirlenmiş en önemli dinamik hukuktur. Hukuk, nikâh müessesesi üzerinden temellendirilme ve işletilmeye çalışılmıştır. Nebevî sünnette ailenin ikinci dinamiği adalettir. Ailede adalet ilkesi dikkate alınarak tüm aile bireylerinin -güç ve fitratları esas alınarak- hak ve sorumlulukları düzenlenmiş ve bu haklar güvence altına alınmıştır. Ailenin üçüncü dinamiği istişaredir. Hz. Peygamber, aileyi ilgilendiren birçok problemi aile bireyleriyle yaptığı istişare yoluyla çözüme kavuşturmuştur. Dördüncü dinamik, sevgi ve saygıdır. Hz. Peygamber aileyi sevgiyle kurmuş saygıyla korumuştur. Hz. Peygamber'in çocuklarını sık sık öpmesi, kucaklaması onlarla oynaması ve hanımlarının meşru birtakım eğlence ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olması bu bağlamda değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'in sünnetinde beşinci aile dinamiği ise hoşgörüdür. Resûl-i Ekrem, aile bireylerinin farklı tercih, kişilik ve ihtiyaçlarını saygıyla karşılamıştır. Bu da aile içi huzur ve güvenin oluşmasına zemin hazırladığı gibi söz konusu kurumun devam etmesinde belirleyici olmuştur.

HZ. MUHAMMED (S.A.V.)'İN SÜNNETİNDE AİLE DİNAMİKLERİ

Kur'an bir anayasa ise, bu anayasanın kanunları da Hz. Peygamber'in sünneti yani söz ve davranışlarıdır. Buna göre Allah Resûlü'nün aileyle ilgili sünneti başka bir ifadeyle söz ve uygulamaları, bir anlamda Kur'an kaynaklıdır diyebiliriz.

Bir Müslüman için Hz. Muhammed (s.a.v.), hayatın diğer alanlarında olduğu gibi aile konusunda da en güzel örnektir. Nitekim bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde zikredilmektedir:

“İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır” (Ahzab, 33/21).

Kur'an, Hz. Peygamber'in bazı sünnetlerinin Müslümanlar açısından bağlayıcı bir nitelik taşıdığını belirtir.³ Dolayısıyla Müslümanlar olarak, Hz. Peygamber'in aile ile ilgili sünnetlerini bilmek ve uygulamak durumundayız.

Hz. Peygamber'in sünnetinde aileyle ilgili bazı dinamikleri/değerleri şu şekilde açıklamak mümkündür:

Hukuk

Hz. Peygamber'in aile ile ilgili belirlediği temel dinamik/değerlerin başında kuşkusuz hukuk gelmektedir. Hukuk, nikâh kurumu üzerinden bina edilmeye ve uygulanmaya çalışılmıştır. Bilindiği gibi İslam'dan önce kadının haklarını tam anlamıyla veren ve koruyan bir nikâh şekli yoktu. Kadın, ancak çocuk doğurduktan sonra aileye dâhil edilirdi. Hz. Peygamber nikâh akdiyle, ailenin önemli bir parçası olan kadını aileye dâhil etmiştir.

3 Bu konuda bazı âyetlerin mealleri şu şekildedir: “Bir mü'min erkek veya bir mü'min kadının, Allah ve Resûlü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah ve Resûlü'nün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır” (Ahzab, 33/36); “De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir” (Ali İmran, 3/31); “Hayır, Rabbine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın onu kabullenmedikçe ve boyun eğip teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar” (Nisa, 4/65); “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Resûl'e itaat edin ve yaptıklarınızı boşa çıkarmayın” (Muhammed, 47/33).

“Erkeklerin kadınlar üzerinde, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Yalnız erkekler için onlar üzerinde bir derece vardır” (Bakara 2/228) âyetini esas alan Resûl-i Ekrem, kadının yanı sıra diğer aile bireylerinin hak ve sorumluluklarını belirlemiş ve aynı zamanda bu hakları güvence altına almıştır.⁴ İslam Peygamber’i böylece ailede keyfiliğe son vermiş ve ailenin her üyesini saygıya layık bir insan olarak kabul etmiştir.

Hız. Peygamber’in sünnetinde aile dinamiklerinin kadın haklarına taalluk eden boyutu bağlamında özetle şunlar belirtilebilir: Kadın Allah’ın eşine bir emanetidir. Kadın sevilmeli ve saygıya layık görülmelidir. Kadını anlamaya çalışmak ve gönlünü almak esastır. Onun meşru olan yiyecek, içecek ve giyecek gibi ihtiyaçlarının karşılanması evin erkeğinin sorumluluğundadır. Kadını hatalarıyla kabul etmek, bağışlamak ve eş olmaktan kaynaklanan bütün haklarına saygı duymak gerekir.

Hız. Muhammed’in sünnetinde sadece eşlerin hakları açıklanmamıştır. Ailenin üyeleri olan çocukların da hakları belirlenmiştir. Buna göre Hız. Peygamber’in sünnetinde çocukların hakları şu şekilde özetlenebilir: Çocuklara -kız erkek ayrımı yapmaksızın- güzel bir isim koymak. Onları iyi bir eğitim-öğretimden geçirmek, helalinden rızık yedirmek, evlendirmek, onlara başkasına el açmayacak kadar miras bırakmak, maddî ve manevî olarak onlar arasında ayırım yapmamak.

Günümüzde ailelerin dağılmasının en önemli sebeplerin başında, aile üyelerinin meşru haklarına riayet edilmemesinin geldiği söylenebilir. Hız. Peygamber’in aile ile ilgili dinamikleri bağlamında hukuk ilkesinin anlaşılması ve uygulanması halinde ailelerin dağılmasının asgarî bir düzeyde kalacağını söylemek zor olmayacaktır.

Adalet

Hız. Peygamber’in aile sünnetiyle ilgili diğer bir dinamik ya da değer ise adalettir. Adalet, her şeyi yerli yerine koymak, hak sahibinin hakkını vermek, herkesi kanun önünde eşit tutmak gibi anlamlara gelmektedir.⁵

Hız. Peygamber’in sünnetinde aile bireyleri arasında adaletli davranmak esastır. Adalet, sadece miras gibi maddî konularla sınırlandırılmamıştır. Aynı zamanda aile bireylerine karşı sevgi ve saygıda da adaletli olmak gerekir.

⁴ Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2004, 321.

⁵ *Dini Terimler Sözlüğü*, (Hazırlayan: Heyet), Ankara, 2009, 4.

Örneğin Hz. Peygamber eşlerinin maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılarken adaletli davranmıştır. O, aynı şekilde sıra ile eşlerinin evlerine gider, yiyeceklerini temin eder ve savaşa/cihada gideceği zaman onları sırasıyla beraberinde götürürdü. Yine Hz. Muhammed (s.a.v.) aile bireylerini eşit derecede sevmiş, hepsine değer vermiş ve haklarını eksiksiz bir şekilde vermiştir.

Merhamet Peygamberi adaleti sadece eşleri arasında uygulamamıştır. Aynı zamanda çocuklar arasında da adaletin esas alınmasını istemiştir. Örneğin Resûl-i Ekrem mirası paylaşırma ya da hediye vermede çocuklar arasında adaletin gözetilmesini istemiştir. Nu'man b. Beşir (ra), Hz. Peygamber'in miras dağıtımı konusundaki tavsiyesi bağlamında şunları nakletmektedir: Babam beni Resûlullah (s.a.v.)'a götürerek: "Ben şu oğluma bir kölemi bağışladım." dedi. Resûlullah (s.a.v.): "Her çocuğuna aynı bağışı yaptın mı?" diye sordu. Babam: "Hayır." cevabını verince, Resûlullah (s.a.v.): "Beni zulüm ve adaletsizliğe şahit tutma! İyilik konusunda çocuklarının sana eşit ve adil davranmalarına sevinmez misin?" dedi. Babam: "Evet orası öyle!" cevabını verdi. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü: "O halde olmaz," buyurdu.⁶

İstişare

Kelime olarak istişare; görüş alış verişinde bulunma, fikir alma, danışma gibi anlamlara gelir. Istılahta ise istişare, her hangi bir konuda doğruyu bulmak için sahasında güvenilir uzman ya da uzmanlara başvurmadır.⁷

Hz. Peygamber aşağıdaki âyet-i kerimeyi esas alarak, eşleriyle sık sık istişare etmiştir:

"Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever" (Ali İmran, 3/159).

Hz. Peygamber'in yaptığı istişarelerden sadece üç tanesini nakletmekle yetinmek istiyoruz.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber ilk vahye muhatap olduğu zaman olup bitene anlam verememiş ve doğal olarak çok korkmuştur. Allah Resûlü, yaşadığı bu tecrübeyi öncelikle eşi Hz. Hatice'yle istişare etmiştir. Hz. Hatice, durumu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürülmesini söylemiştir.

⁶ Müslim, "Vesaya", 13.

⁷ *Dini Terimler Sözlüğü*, 184.

Hız. Peygamber de bu fıkrı kabul etmiştir. Böylece kendisine danışılan Hız. Hatice, mevcut problemi çözmek için yol göstermiş ve bu yol, söz konusu problemin aşılmasında önemli oranda etkili olmuştur.⁸

Allah Resûlü'nün eşleriyle istişare yapmanın ikinci örneği, Hudeybiye Antlaşması sırasında yaşanmıştır. Bilindiği gibi sahabiler, Hudeybiye Antlaşması'nın Müslümanların aleyhine olduğunu düşünmüş ve derin bir üzüntü yaşamışlardır. Onlar, Hız. Peygamber'in isteğine rağmen tıraş olmamış ve kurbanlık develerini kesmemişlerdir. Hız. Muhammed (s.a.v.) bu durumu, yanında bulunan Ümmü Seleme ile paylaşmıştır. Ümmü Seleme, Hız. Peygamber'e tıraş olması ve kurbanlığını kesmesi halinde sahabilerin de aynısını yapacaklarını söylemiştir. Bu tavsiyeye uyan Peygamber Efendimiz, söylenileni yapmıştır. Daha sonra sahabiler de Resûlullah'ın yaptığına aynısını yapmaya başlamışlar ve böylece söz konusu problem istişare ile çözülmüştür.⁹

Hız. Peygamber'in ailede başvurduğu istişareye diğer bir örnek ise İfk hadisesi ile ilgilidir. Hız. Peygamber, Aişe'nin ilişkilendirildiği İfk hadisesini, eşlerinden Zeynep bint Cahş'la istişare etmiştir. Zeynep, "Aişe hakkında ancak hayır konuşurum" demek suretiyle Hız. Aişe'nin suçsuz olduğunu söylemiştir.¹⁰

Sonuç olarak istişarede danışılan insanlara değır verilmiş ve onlar onure edilmiş olur. Değer verilen aile bireylerinin ailelerini daha çok sevecekleri de muhakkaktır. Aynı zamanda ailede istişare, tüm aile fertlerinin aileyle ilgili kararların belirlenmesinde söz sahibi olmaları ve ortak bir irade ile belirlenen kurallara herkesin istekli olarak uyması daha çok mümkün hale gelir.

Sevđi ve Sayđı

Hız. Muhammed'in aile ile ilgili sünnetinde sevdı önemli bir değırdır. Hız. Peygamber sevdısı gereği -erkek kız ayrımını yapmaksızın- çocuklara selam verir, onlarla şakalaşır, oyun oynar ve değır verirdi.

Hız. Peygamber çocuklarını o kadar sever, koklar¹¹ ve öperdi ki çevresindeki insanlar buna hayret ederdi.¹² Onun çocuklarını günde kaç kere öptüğünün sayısı bilinmemektedir.

8 Buharî, "Bedu'l-Vahy", 2.

9 İbn Kayyım, *Za'du'l-Meâd*, II, 257.

10 Buharî, "Şehâdet", 15.

11 İbn Sa'd, *Tabakat*, X, 40; İbnü'l-Esîr, *Üsdu'l-Ğâbe*, VII, 20.

12 Müslim, "Fedâil", 65.

Resûl-i Ekrem'in çocuklarıyla ilgili sevgisinin derecesini, Hz. Fatıma örneğinde anlamak mümkündür. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber Fatıma'yı o kadar çok severdi ki, evine gelen Fatıma'yı kapıda karşılar, elinden tutar, öper ve onu yanına oturturdu. Sevgi Peygamberi; Fatıma'nın evliliği, mihri, düğün yemeği, oturacağı ev ve hatta eşiyle yaşadığı sorunlarla bile bizzat kendisi ilgilenmiştir.¹³ Tüm bunlar, Hz. Peygamber'in aile bireylerine olan derin sevgisinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Hz. Peygamber'in aileyle ilgili sünnetinde saygı da kuşkusuz önemli bir yer tutar. Hatta denilebilir ki İslam Peygamber'i aileyi saygı ile muhafaza etmiştir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) "Mü'minlerin imân bakımından en mükemmeli, ahlâkı en iyi olanıdır. En hayırlınız ise; kadınlarına karşı ahlâken en hayırlı olanlarıdır."¹⁴ buyurmak sûretiyle, kadınlara karşı iyi davranmayı tavsiye etmiştir. Kendisi de, hanımlarının farklı mizaç-kişiliklere sahip olduklarını bilir, onların bu özelliklerine saygı duyar ve onlarla iyi geçinme yolunu tercih ederdi. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz, eşlerinin farklı görüş ve tercihlerine saygı duyardı.

İslam Peygamberi, kadınların meşru olan eğlence gibi ihtiyaçlarına da saygı duymuştur. Bunun en somut göstergesi, Hz. Peygamber'in eşi Aişe ile yaptığı koşu yarışıdır. Nakledildiğine göre Peygamber Efendimiz hayatının muhtelif dönemlerinde Hz. Ayşe ile koşu yarışları yapmıştır. Bu yarışlarda ilk zamanlar Aişe annemiz Efendimiz'i geçmiş, daha sonraları ise Efendimiz onu geçmiş, ardından da Hz. Aişe'ye şöyle demiştir:

"Bu, o yarışın bir rövanşıdır."¹⁵

Yine kendilerine değer verdiğini göstermek için hanımlarına başını yıkatmış, hatta onlara yaslanarak Kur'ân-ı Kerîm bile okumuştur.¹⁶

Peygamber Efendimiz sabah ve ikindi namazlarını kıldıktan sonra her gün zevcelerini teker teker ziyaret eder ve hâl-hatırlarını sorardı.¹⁷

¹³ Belazurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, I, 343.

¹⁴ Tirmizî, "Radâ", 11; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 15.

¹⁵ Ebû Dâvûd, "Cihâd", 61; İbn Mâce, "Nikâh", 50.

¹⁶ Buhârî, "Hayz", 2, 13.

¹⁷ Buhârî, "Talâk", 8.

Hoşgörü

“Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz” (Nisa, 4/19).

Hız. Peygamber yukarıdaki ayeti ölçü olarak, eşlerinde kusur aramaz, onlara kin beslemez, kusurlarını görmez, iyi huylarını görmeye ve ona söylemeye çalışırdı. Hız. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kadın kaburga kemiği gibidir. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Eğer ondan faydalanmak istersen bu hâliyle de faydalanabilirsin.”¹⁸ “Bir mümin hanımını beğenmezlik yapmasın. Onun bir huyunu beğenmezse başka bir huyunu beğenir.”¹⁹

Allah Resûlü ailenin önemli bir parçası olan çocuklarla olan ilişkisinde de hoşgörüğü temel bir ilke olarak benimsemiş ve her daim uygulamıştır. Örneğin, yaklaşık 10 yıl Hız. Peygamber’in evinde kalan Enes b. Malik, Allah Resûlü’nün hiçbir zaman kendisini azarlamadığını, neden bunu böyle yaptığını da yapmadığını diye sert davranmadığını ve kendisine bir kere bile olsa of! demediğini belirtir.²⁰

Bir ara Hız. Peygamber’in nikahı altında 11 eşi ve bunların eski eşlerinden olan çocukları bulunuyordu. Peygamber Efendimiz vefat ettiği sırada ise 9 eşi mevcuttu. Bu kalabalık ailede Bazen Hız. Peygamber ile eşleri, kimi zamanda eşleri arasında tartışmalar yaşanmıştır. Hız. Muhammed bu tür tartışmaları şiddete başvurmaksızın hoşgörü ile karşılamıştır. Bu hoş görüş politikası, Hız. Peygamber’in ailesinin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve dolayısıyla korunmasını sağlamıştır.

SONUÇ

Hız. Peygamber aile kurumuna hiç kuşkusuz çok büyük bir anlam yüklemiştir. Peygamberimiz, kurduğu aile ile, bir Müslüman ailenin nasıl olması gerektiğini göstermiştir.

Allah Resûlü vahyi ölçü olarak, ailenin teşekkül ve işleyiş safhalarında esas alınması gereken dinamikler/değerleri de belirlemiş ve bizzat kendisi

¹⁸ Buhârî, “Nikâh”, 79.

¹⁹ Müslim, “Rada”, 61.

²⁰ Müslim, “Fedâil”, 51.

bunları uygulamıştır. Bu evrensel değerlerin başında hukuk, adalet, istişare, sevgi-saygı ve hoşgörü gelmektedir.

Müslümanlar olarak Hz. Peygamber'in sünnetinde aileyle ilgili dinamikleri doğru bir şekilde bilmek ve uygulamak durumundayız. Bu, bizler için bir zorunluluktur Çünkü Müslüman aileler dağılmakta, günahsız çocuklar mağdur olmakta, anne-baba şefkatinden yoksun kalan çocuklar şiddete meyilli olmakta ve böylece toplumsal bir kaosa neden olabilmektedirler.

Birey olarak ailenin öneminin farkında olmak elbette önemlidir; ancak bu yeterli değildir. Ailenin önemi konusunda genel bir farkındalığın oluşturulması elzemdir. Bunun için de yazılı ve görsel medyada ailenin önemine dikkat çekilmeli ve devlet, aileye zarar veren tüm sebepleri ortadan kaldırmayı milli bir politika olarak değerlendirmelidir. Başka bir ifadeyle devlet, aileye yönelik zararlı yayınları yasaklamalıdır. Bu yasak da fikir özgürlüğünü kısıtlama olarak değerlendirilmemelidir diye düşünüyoruz. Çünkü aileye zarar vermek, aynı zamanda birey ve topluma zarar vermek anlamına gelmektedir. Başkasına zarar vermenin ise fikir özgürlüğüyle bağdaşmadığı muhakkaktır.

Hz. Peygamber'in ailenin kurulması ve korunması için belirlemiş olduğu evrensel dinamiklerin/değerlerin uygulanması halinde, günümüzde yaşanan ailevî problemlerin asgarî bir düzeyde kalacağı kanaatini taşımaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

- Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, Beyrut, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *Sahih*, I-VIII, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- Dini Terimler Sözlüğü* (Hazırlayan: Heyet), Ankara, 2009.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'âs b. İshak b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmran el-Ezdî (ö. 275/888), *Sünen*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Kayyım, *Za'du'l-Meâd*, I-IV, Beyrut, 2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (ö. 275/888), *Sünen*, I-II, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed (230/845), *Tabakatü'l-Kübrâ*, I-XI, Kahire, 2001.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 630/1232), *Üsdu'l-Ğâbe*, I-VIII, Beyrut, 1996.
- Müslîm, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/874), *Sahih*, I-III, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2004.

Sarıçam, İbrahim-Erşahin, Seyfettin, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara, 2008.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk (ö. 279/892), *Sünen*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

(Prof. Dr. Mustafa Özkan tebliğini sundu)

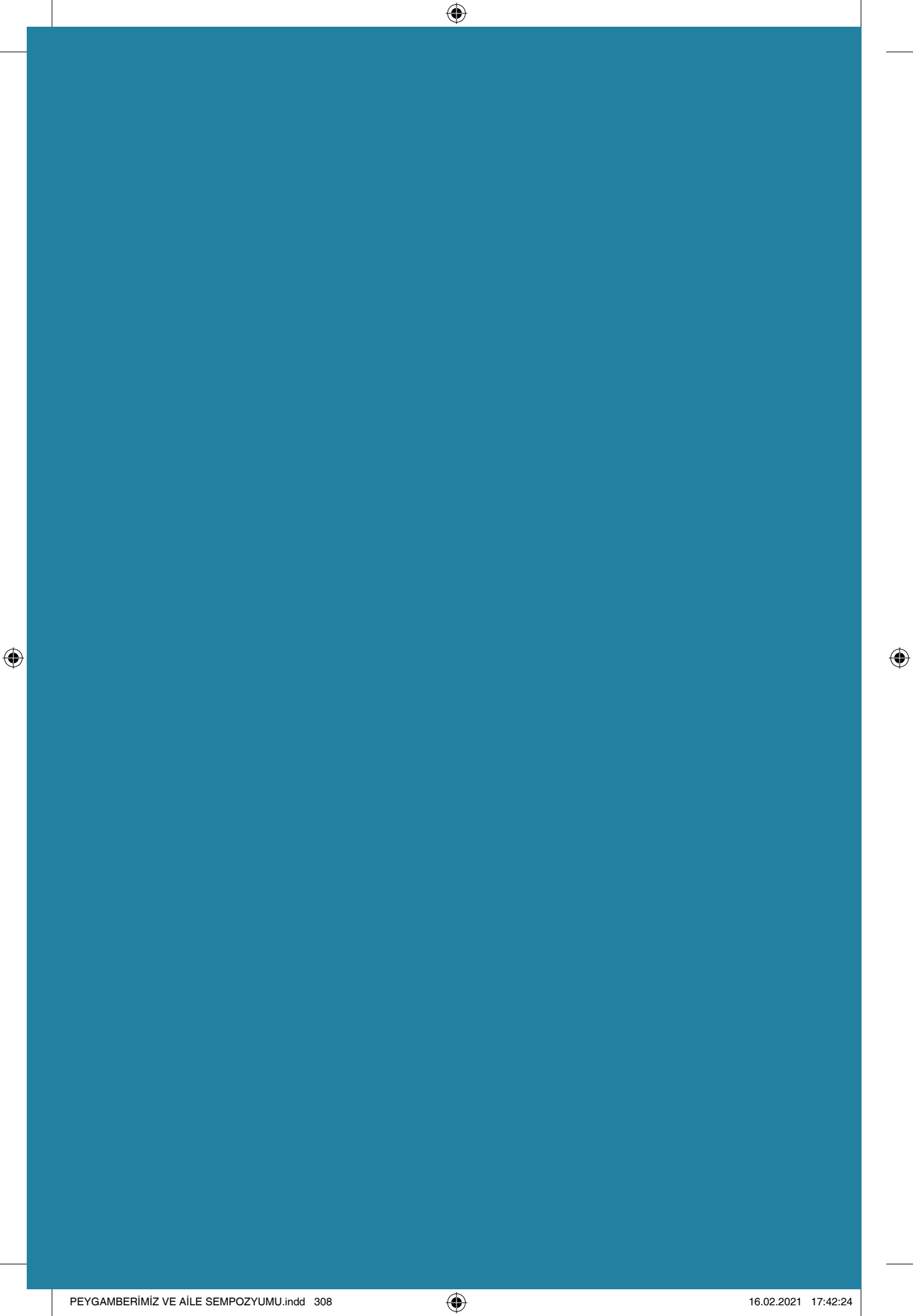
OTURUM BAŞKANI – Biz de Prof. Dr. Sayın Mustafa Özkan Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Aileyi ayakta tutan bu ilkelerin yaşanılır kılınabilmesi için emek lazım, gayret lazım. Aileleri bunları yaşatmaları için yüreklendirmek lazım, teşvik etmek lazım. Bunların yaşanmadığını gördüğümüz zaman müdahale etmekten, güzellekle ikaz etmekten yani iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktan asla vazgeçmemek lazım.

Dün söylüyordu ya İhsan Bey, teflon insanlar türedi diye. Hiç umursamayıp kaydırıp gidiyor, aman olur öyle şeyler. Bu işte emek vermeyen insan tipi. Hâlbuki hocamızın belirlediği, anlattığı, zikrettiği bu ilkeler ancak gayretle, kimi zaman gözyaşıyla, kimi zaman sabırla, kimi zaman vakit vererek, yürek vererek yaşatılabilecek ilkeler. Dolayısıyla bizler ilkeleri insanlara anlatmaktan ziyade yaşamaya ve örnek olmaya, önce kendimiz gayret ve emek sarf etmeye hazır olmalıyız. Ancak o zaman değerlerin yaşandığını gören insanlar tarafından örnek alınması mümkün olabilecek.

Hocamıza tekrar teşekkür ediyor, sözü hemen Hatice Dülber Hanımefendiye bırakıyorum. Sanırım birbirini çok tamamlayan bir konuşma yapacak Hatice Hanım da çünkü yine sünnetin aileyi ayakta tutan ahlaki değerlerine değinecek.

Buyurun Sayın Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE AİLEYİ AYAKTA TUTAN AHLAKİ DEĞERLER

Dr. Öğr. Üyesi Hatice DÜLBER*

Öz: Toplumsal yapının temel unsuru olan aile, toplu halde yaşamının temel göstergesidir. Zira aile, medeniyetin üzerine bina edildiği temeldir. Aile yapısı yeteri kadar güçlü olmayan toplumların bir medeniyet sürdürmelerine imkân yoktur. Günümüzde aile daha çok sorunlar etrafında konuşulan bir kurum haline gelmiştir.

Boşanma oranlarının artması, evlilik dışı beraberliklerin fazlaşması, modern hayatın aile kurumuna zarar verdiğini göstermektedir. Bizim toplumumuzda modernleşmek batılılaşma olarak algılanmıştır. Böylece kültürel ve psikolojik savaşta her aile kurban vermeye başlamıştır. Bencilliğin ve konforculuğun yücelttiği batı değerler aile kurumuna ciddi zararlar vermeye başladı. O halde aileyle ilgili değerler yeniden tanımlanmalı ve aile kendisini ayakta tutan değerlerle güçlendirilmelidir.

Kur'an-ı Kerim Müslümanlara usve-i hasene olarak Hz. Peygamberi göstermektedir. Modernleşme sürecinde Müslümanlara düşen görev Hz. Peygamber'in sünnetinde değişebilecek ve değişemeyecek değerleri tespit edip değişen dünyada sünneti yaşanılır hale getirmek olması gerekirken biz Müslümanlar ahlaki değerlerimizden taviz vererek modernleşeceğimizi zannettik. İşte şimdi yaptığımız hataların acısını hep birlikte çekmekteyiz. Bu hatalardan kurtulmanın yolu hatta tek yolu Hz. Peygamber'in sünnetindeki aileyi ayakta tutan ahlaki değerleri tespit edip bu konuda toplumumuzu aydınlatmak ve bilinçlendirmekten geçmektedir.

Temeli meveddet, merhamet, adalet, saygı ve sevgiye dayalı evliliğinde Hz. Peygamber ahlaki değerlere riayet etmiştir. Kendisi sevgi ve saygıyı

* Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

besleyici sözleri ve fiilleri ile eşlerine muamelede bulunduğu gibi sahabeye de bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur. Hz. Peygamber ailenin güçlü ve sağlam olması için onun temelini sağlam olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle evlenilecek kişilerde bazı kriterlerin olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber güzellik, soy, zenginlik gibi kriterleri saymakla birlikte ailenin huzurlu olabilmesi ve sağlam bir temele dayanması için en önemli kriterin dindarlık olması gerektiğini vurgulamıştır. Eşlerin birbirine güzel söz ve iltifatta bulunmaları, hediyeleşmeleri, birbirlerine karşı diğerkâm olmaları, aralarında istişare etmeleri, birbirlerine sadakat ve güven vermeleri gibi münasebetler Kur'an-ı Kerim ve Sünnetin inşa etmeye çalıştığı kişilik özellikleri ve ahlaki değerler sonucu eşler arasında oluşan ilişkiye birer örnek olarak zikredilebilir. Bu tebliğ, sözünü ettiğimiz ahlaki değerleri peygamberin sünnetinden çeşitli örneklerle açıklamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, Sünnet, Aile, Ahlak, Değer.

MORAL VALUES THAT KEEP THE FAMILY TOGETHER IN THE SUNNAH OF THE PROPHET (PBUH)

Abstract: The family, which is the basic element of social structure, is the main indicator of gregariousness. Because, the family is the foundation on which civilization is built. Civilization cannot be sustained in societies where the family structure is not strong enough. Today, the family has become an institution with more problems.

The increase in divorce rates, the increase in extramarital affairs indicate that modern life has been damaging the family institution. In our society, modernization has been perceived as westernization. Families have started to suffer from this cultural and psychological war and the western values glorified by selfishness and high expectations have begun to cause serious harm to the family institution. Family values should then be redefined and family should be strengthened by the values that support it.

Quran shows the Prophet to Muslims as uswa hasana. While the duty of Muslims should be to determine the values that can and cannot be changed in the Sunnah of the Prophet and make the Sunnah livable in the changing world, we, Muslims, thought that we would become modern by compromising our moral values. We all suffer from the mistakes we have made together. The only way to get rid of these mistakes and to keep the family together

is to determine the moral values in the Sunnah of the Prophet and to raise public awareness on this issue.

The Prophet abided by moral values in his marriages based on affection, compassion, justice, respect and love. He showed affection and respect to his spouses, and paid them compliments. He also gave advice to the Companions on this issue. He stated that the family should have a strong foundation. He therefore pointed out that the persons to be married should meet certain criteria. While the Prophet regarded criteria such as beauty, lineage and wealth, he emphasized that the most important choice should be the criterion of religiosity for the family to be peaceful. There should be compliments, gifts, altruism, consultation and trust between the spouses and the personality traits that Quran and Sunnah are trying to build can be given as examples for these moral values. This article aims to explain the mentioned moral values with various examples from the Sunnah of the Prophet.

Keywords: Prophet, Sunnah, Family, Morals, Values.

GİRİŞ

Toplumun temeli ve çekirdeği ailedir. İslam dini aileye büyük önem vermiş, insanları evlenmeye teşvik ettiği gibi sağlam aile yuvasının devamını sağlayacak yönlendirmelerde de bulunmuştur. Ailenin, birbirlerinin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını helal yollardan karşılaması, Müslüman nesillerin yetiştirilmesi, dini ve kültürel değerlerin gelecek nesillere aktarılması gibi çok önemli fonksiyonları vardır. Bu nedenle aile toplumun temel taşı sayılmıştır.

Boşanma oranlarının, evlilik dışı beraberliklerin artması, sokak çocuklarının sayısında artış olması ve çocukların kötü alışkanlıklarının çoğalması gibi birçok nedenle aile daha çok sorunlar etrafında konuşulan bir kurum haline gelmiştir. Gün geçtikçe artmaya devam eden bu problemlerin sebepleri teşhis edilip gerekli tedavi uygulanmazsa toplumsal yaramız kangren haline geleceği ve tüm ailenin ve toplumun yok olmasında etkili olacağı apaçık ortadadır.

Hızlı değişimin yaşandığı ve birçok gelişmenin olduğu günümüzde modern hayatın getirdiği teknolojik gelişmelerin Müslümanların işini kolaylaştırdığı göz ardı edilemez bir gerçektir. Yaşadığımız tecrübeler ve ortaya çıkan problemler bize bazı şeylerin eksik olduğunu açıkça göstermektedir. Bize göre yapılan yanlış, teknolojik gelişmeleri kullanırken her şeyi maddiyat olarak algılayıp adeta materyalist bir zihniyetle manevi ve ahlaki değerlerin

ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır. Aile yapımızda ortaya çıkan olumsuz gelişmeler de bu problemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Modern dönemde kültürel ve psikolojik savaşta her aile kurban vermeye başladı. Bencilliğin, hedonizmin ve konformizmin yücelttiği değerler aile kurumuna ciddi zararlar verdi. Ailede ahlaki değerlerin ortaya çıkardığı sarsıntılar daha büyük bir felaketin habercisi olabilir. Bu nedenle yüce ahlak üzere olan Hz. Peygamberin sünnetindeki aile kurumunu ayakta tutan ahlaki değerlerin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu tebliğde Hz. Peygamber'in sünnetinde aileyi ayakta tutan ahlaki değerler ve temel prensipler tespit edilerek ailenin güçlenmesi için gereken uygulamalar belirlenmeye çalışılacaktır.

1. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE AİLE VE FONKSİYONLARI

Aile (عائلة) kelimesi, مال mazi kökünden gelen Arapça bir kelime olup, ismi fail kalıbında; عائل “fakir, muhtaç” anlamına gelmektedir.¹ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e hitaben; “(Rabbin) seni fakir bulup da zengin etmedi mi?” (ed-Duhâ 93/8) ayetinde bu anlamda kullanılmaktadır. “Bu anlam; birbirine muhtaç olan erkek ve kadının, eş ve aile olarak birbirleriyle bütünleşerek zenginleşeceği çağrışımını da içinde barındırır.”²

Kâinatı yoktan var eden Cenab-ı Allah (c.c) insanlık âlemini yaratırken Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı yaratması ile aynı zamanda ilk aileyi oluşturmuştur (el-Bakara, 2/35; el-Maide, 5/27). Dolayısıyla aileyi oluşturan, yuvayı kuran karı-kocadır. Geçmişten günümüze kadar insanlığın ihtiyaç duyduğu aile kurumu, kıyamete kadar ve hatta ahiret âleminde bile önem verilen bir kurum olmaya devam edecektir. Allah Teâlâ toplum huzurunun ve gelişiminin temini için Kur'an-ı Kerim'de evliliği teşvik etmekte ve şöyle buyurmaktadır. “Ey iman edenler! İçinizdeki bekârları... evlendirin. Eğer durumları yerinde değilse Allah fazl-u kereminden onların ihtiyaçlarını giderecektir.” (en-Nur, 24/32) Yuva kurmak önemlidir, çünkü mutlu toplumlar ancak mutlu ailelerden oluşur. Aileler mutsuzsa o toplumun dirlik ve beraberliği tehlikededir demektir. Allah Teâlâ'nın kurulmasını ve korunmasını öğütlediği aile hayatı, daha önce yabancı olan iki insanın bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Dolayısıyla aile birlikteliği eşler

1 İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-Mısri. *Lisanu'l-Arab*, (Beyrut: Daru'l-İh-yai'l Turasi'l-Arabi, 1990) 11: 488.

2 Görgülü, Ülfet. “Eşler Arası İlişkide Kur'an'ın Ortaya Koyduğu Bazı Temel İlkeler”, *Kur'an ve Kadın Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), 331.

için paylaşmayı, anlaşılmayı, yeri geldiğinde feragat etmeyi, katlanmayı ve affetmeyi gerektirmektedir. Bunlar olmadığı takdirde kaçınılmaz sonucun ne olacağı bellidir. İstenmeyen sonucun ortaya çıkmaması, hayatın her iki taraf için çekilmez hale gelmemesi için eşlere bazı sorumluluklar düşmektedir.³

Aile olmak sadece bir çatı altında olmak demek değildir. Aynı zamanda Allah'ın rızasına uygun bir yol arkadaşlığı demektir. Öncelikle eşler arasındaki sevgi, daha sonra da anne-baba-çocuklar ve akrabalar arasındaki sevgi, ailenin sıradan bir birliktelik veya zorunlu olarak bir çatı altında yaşayan bir grup olmadığını göstergesidir.⁴ Bireyin mutluluğunu temin eden, toplumla birey arasını bağlayan ve onu topluma kazandıran ailenin kurumsal önemini şu ayet-i kerime çok belirgin bir tarzda ortaya koymaktadır.⁵ “Allah'ın varlığının belgelerinden biri de, içinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesidir. Bunlarda düşünen toplum için ibretler vardır.” (er-Rum, 30/21)

Kur'an ve Sünnet'in aile hayatıyla ilgili belirleme ve önerileri, hukuki olaylardan çok taraflara yöneliktir. Taraflara yönelik olan bu görevde amaç, temel insani ve ahlaki erdemlerin oluşması, onların sorumluluk bilincine ulaşması, aile hayatının sağlamlığı ve devamı için vazgeçilmez şartlardır.⁶ Nebvi sünnet, hukuktan önce iman ve ahlak temellidir. Allah Resul'ünün tebliğinde ahlak çağrısı daima iman çağrısı ile eş zamanlı yürümüştür, ahkâma dair gelişmeler ağırlıklı olarak Medine dönemine bırakılmışsa da ahlak öğretimi ilk günden başlamış ve son güne kadar devam etmiştir.⁷

Arapça خلق kelimesinden türeyen ahlak kelimesi; din, tabiat, huy, seciye, karakter ve mizaç gibi anlamlara gelmektedir.⁸ İslam ahlakının kaynağı Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynak Müslümanların dini ve dünyevi hayatlarının inanç,

3 Yıldıırım, Enbiya, Hz. Peygamber (s.a.v.) Örneğinde Güzel Ahlak (Ankara: Nasihat Yayınları, 2018), 140-150.

4 Şükran Aydın, İslam Aile Hukukunda Ailenin Hukuki ve Ahlaki Sürekliliği (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 110.

5 Yaman, Ahmet, Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 14.

6 Aydın, Nevzat, “Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri” Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 10/ 1 (Haziran 2015): 108.

7 Martı, Huriye, “Hz. Peygamber'i Ahlaki Bir Model Olarak Benimsemeyenin Önündeki Engeller” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23/1 (2014): 5-6.

8 İbn Manzûr, Lisānu'l-Arab, 10.86.

ibadet, sanat, kültür, siyaset ve ticaret gibi pek çok alanda genel sınırlarını belirlemiş, bunların mayasını oluşturmuştur.⁹

Kur'an-ı Kerim'de "*Sen elbette yüce bir ahlak üzereisin.*" (el-Kalem, 68/4) denilerek Hz. Peygamber'in güzel ahlaklı olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber kendisinin güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini ifade etmiştir.¹⁰ Hz. Peygamber "Mü'minlerin iman yönünden en mükemmeli, ahlakı en güzel ve ailesine en lütfkâr olanıdır."¹¹ buyurmuştur. Hz. Muhammed'in Peygamber olmadan önce bile ahlaki zaaf oluşturacak davranışları olmaması Hz. Hatice'nin kendisine ilk vahiy geldiğinde söylediği şu sözde açıkça görülmektedir: "Vallahi Allah seni asla utandırmaz. Çünkü sen, akrabayı gözetir, doğru konuşursun. Güçsüzlerin sıkıntılarına ortak olur, fakirin ihtiyacını karşılırsın. Misafire ikramda bulunur, haksızlığa uğrayan kimselere yardım edersin."¹² Hz. Âişe Hz. Peygamber'in "Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ben de aileme karşı en iyi olanınızım."¹³ dediğini nakletmiştir.

2. HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE AİLE VE AHLAKİ DEĞERLER

Toplunun temelini aile oluşturuyorsa ailenin temelini de ahlaki değerler oluşturur desek abartmış olmayız. Günümüzde boşanma sebeplerini incelediğimizde boşanma sebeplerini en çok teşkil eden faktörler arasında eşler arasındaki şiddetli geçimsizlik birinci sırada, kötü muamele ikinci sırada yer almaktadır.¹⁴ Geçimsizlik ve kötü muamele sebeplerinin temelini ise eşlerin ahlaki ilkelere uymaması teşkil etmektedir. Hz. Peygamber'in müminlere örnek gösterilen güzel ahlakından aileyi ayakta tutan ahlaki ilkelerden eşler arasındaki meveddet, rahmet ve huzuru artıracak temel prensipleri şu şekilde sıralayabiliriz.

9 Çağrı, Mustafa, "Ahlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 1-9,

10 Ahmed b. Hanbel, II:381.

11 Tirmizi, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yazîd) et-Tirmizî, "*es-Sunen*" (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992) "İman", 6/2612; Radâ', 11/1162; Ebu Dâvûd, Ebu Dâvûd Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, "*es-Sunen*" (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992), "Sünnet", 15/4682.

12 Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'ûs-sahîb* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Bed'u'l-vahy, 3.

13 Tirmizî, "Menakıb", 63 (3895).

14 Tuik, [https://: biruni-tuik.gov.tr/medas](https://biruni-tuik.gov.tr/medas).

1. Eş Seçiminde dikkat edilmesi gereken vasıflar
2. Nikâh
3. Ailede işbirliği, eşlerin hayırlı işlerinde birbirlerini desteklemeleri
4. Eşlerin birbirlerine sözlü ve fiili güzel davranmaları
5. Birbirlerinin kusurlarına karşı sabırlı ve affedici olmaları
6. Eşlerin şiddet içerikli söz ve fiillerden kaçınmaları
7. Eşlerin zararlı ve kötü alışkanlıklardan uzak olmaları
8. Eşlerin eğitimlerine destek olmak
9. İyi ve kötü günde beraber olmak

2.1. Eş Seçiminde Dikkat Edilmesi Gereken Vasıflar

Sözlükte zevc kelimesi “çift, çiftin teki, eş, karı” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de karı ve koca için zevc [Bk. el-Bakara, 2/35; en-Nisa, 4/1, 20; ez-Zumer, 39/6; el-Mücadele, 58/1] kelimesi kullanılır. Hadislerde de zevc kelimesi yukardaki anlamıyla yaygın biçimde geçmektedir. [Wensinck, *el-Mu’cem* “zvc md.”]¹⁵ ayakkabının diğer tekine de eşi deriz. Sağ ayağımıza giydiğimiz sol ayağımıza giydiğimiz benzeri olması gerektiği gibi eşlerin de birbirinin eşi olması gerekir. Kişinin eş ve iş seçimi hayatta en önemli iki kararı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle evlilik ömür boyu hatta Kur’an-ı Kerim’de belirtildiği üzere ahirette de devam edecek birlikteliktir. Günümüz gençliği bu meselelerin bilincinde olmadığı için evlenirken bu gerçeği göz ardı edebilmektedir. Bu nedenle evlenirken eş seçiminde aranması gereken vasıflara dikkat edilmeyip tamamen duygusal davranıp çabuk karar verilebilmektedir. Fakat daha sonra bireyler birbirlerinin kişilik ve ahlakındaki bozukluğun farkına vararak yaptığı evliliğe pişman olup boşanabilmektedir. Bazı gençlerde ‘ben nasıl olsa bunu evlenince değiştirim’ düşüncesiyle evlilikten önce herhangi bir özellik aramamakta fakat evlendikten sonra işler planladığı gibi gitmemekte, işin sonu mahkeme kapılarında sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle kişi öncelikle kendisini tanımalı, kişilik ve karakterine uygun özellikte birini tercih etmelidir. Ayrıca kişi nasıl bir evlilik kurmayı düşündüğünü bilmeli ona göre tercih yapmalıdır.

¹⁵ Boynukalın, Mehmet. “Zevc” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 44: 306, Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Hız. Peygamber “Evleneceğiniz eşler konusunda seçici olun, denginizle evlenin. (Kızlarınızı da) emsalleriyle, denkleriyle evlendirin.”¹⁶ Rivayetin de ifade ettiğı gibi iş işten geçtikten sonra pişman olmak yerine evlenmeden önce seçici olmak ve uyum sağlanabilecek kişileri tercih etmek gerekmektedir. Cahiliye döneminde erkeklerin baskısı altında fazla söz hakkı olmayan kadınlara eş seçiminde de söz hakkı tanınmamıştır. Hız. Aişe (ra)’den rivayet edildiğine göre, bir genç kız onun yanına gelerek, “babam beni, sadece itibarını yükseltmek için, istemediğim halde, kardeşinin oğluyla evlendirdi” dedi. Hız. Aişe “Nebi (s.a.v.) gelinceye kadar otur bakalım” dedi ve Rasulullah geldiğinde durumu ona bildirdi. Allah Rasulü, kızın babasına haber göndererek çağırtdtı ve tercihin kıza ait olduğunu söyledi. Bunun üzerine kız, “Ey Allah’ın Rasulü! Babamın yaptığı işe izin verdim, fakat bu konuda kadınların da söz hakkı var mı onu bilmek istedim” dedi.¹⁷

Evlilik gibi insan hayatında çok önemli yeri olan bir olayın, kişinin anne-baba ve yakınlarıyla istişare ederek ve onların görüş ve onaylarını da alarak gerçekleştirilmesi şüphesiz çok yararlı ve gereklidir. Ancak bu ideal iş birliğı her zaman mümkün olmayabilir. Bu takdirde son söz, yeni bir hayata adım atacak gençlere aittir. Seçimlerinde isabetli olup olmadıkları ve tercihlerinden dolayı karşılaşabilecekleri olumlu/olumsuz gelişmeler tamamen kendi sorumlulukları dâhilindedir. Bu noktada ailelerin görevi, gençlerin tercihlerine müdahale etmek değil, onlara yardımcı olmaktır. Ayrıca bilgi ve tecrübeleriyle onların seçimine katkıda bulunmaktadır.¹⁸

Hız. Peygamber (s.a.v.) “Bir kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliğı ve dini. Sen din sahibi birini seç. (Aksi halde) fakr u zarurete maruz kalırsın”¹⁹ buyurmaktadır. Bu rivayetten de anladığımız gibi kişi güzel, zengin ve soylu birisiyle evlenmek isteyebilir. Bilindiğı gibi Hız. Peygamber ilk evliliğini zengin olan Hız. Hatice ile gerçekleştirmiştir. Bu rivayette kast edilen, seçilen kişinin ‘din sahibi, yani dindar’ olmasıdır. Âlimler bu hadisi “İman etmedikçe müşriklerle evlenmeyin. Mümin bir köle hoşunuza giden

¹⁶ Tirmizî, “Zühd”, 63.

¹⁷ Nesâî, Ebû Abdirrahmân b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, “*es-Sunen*” (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992), “Nikâh”, 36.

¹⁸ Ünal, İ. Hakkı, *40 Hadis Yorumu*, 4. baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 190-191.

¹⁹ Buhârî, Nikâh, 16.

bir müşrikten daha hayırlıdır.” (el-Bakara, 2/221) ayeti çerçevesinde değerlendirilmişlerdir.²⁰

Günümüz gençliği sadece dış görünüşüne bakarak yaptığı evliliklerde önce dayanırım dediği konulara daha sonra dayanamayarak boşanabilmektedirler. Sonuçta evlilik sadece iki kişinin bir araya gelmesi değildir. Sağlıklı nesillerin yetişmesi evliliğin en önemli fonksiyonlarından. Eşler arasında sürekli kavga ve çatışmalar çocukları da mutsuz etmekte, ayrılma durumunda ise bundan en çok etkilenen yine çocuklar olmaktadır. Bunun için de düzenli ve uyumlu bir evlilik için eşlerin sosyal şartlar ve düşünce yapısı cihetinde asgari ölçüde ve özellikle inançta birbirine denk olmaları gerekmektedir. Huyu, mizacı, dünya görüşü birbirine uyuşmayan kişilerin ömür boyu mutlu bir şekilde yaşaması zor görünmektedir. Bu bakımdan denkliğin gözetilmesi nikâhın şartı olmasa da göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir husustur.²¹ Aynı ruhi yapıya ve aynı dünya görüşüne sahip olan insanların beraber yaşamaları ve anlaşmaları daha kolay olabilmektedir. Kur'an'da erkek ve kadının farklı din mensuplarıyla evliliklerinin hangi durumlarda sahih olduğu (el-Bakara, 2/221; el-Maide, 5/5) kimlerin kimlerle evlenebileceği (en-Nisa, 4/24; en-Nur, 24/3, 26) mehir (en-Nisa, 4/4, 19, 20; en-Nur, 24/3), süt emzirme (el-Bakara, 2/223; el-Lokman, 31/14; el-Ahkâf, 46/15), boşanma ve nafaka temini (et-Talak, 65/6-7) gibi bütün bu emir ve yasaklar evliliğin sağlıklı bir şekilde yürümesi ve sağlam nesiller yetiştirmek için zikredildiği aşikardır.

2.2. Nikâh

Evlilik bireylerin fıtraten ihtiyaçlarını karşılayan sosyal bir kurumdur. İslam dini kadın ve erkeğin birbirlerinden uzak kalmalarını değil, Allah'ın koyduğu sınırlar 'hududullah' çerçevesinde (evlenme engellerinin olmaması, zina olmaması gibi) birlikte yaşamalarını teşvik etmiştir. Bu yönüyle İslam dini mümkün olduğunca kadınlardan uzak durmayı ve bekâr kalmayı öğütleyen ve ruhbanlığı en büyük dindarlık olarak takdim eden Hristiyanlıktan ayrılmaktadır.²² Hz. Peygamber “Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yeteniniz hemen evlensin. Çünkü evlilik, gözü ve ırzı harama karşı daha

20 Kadir Demirci, “Aile Hayatı” Bireysel ve Sosyal Hayatta” *Hadis II* (İstanbul: Lisans yayıncılık, 2019), 19.

21 Sandıkçı, Kemal, *Hadis II* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 63-64. Bk. Aydın, *İslam Aile Hukukunda Ailenin Hukuki ve Ahlaki Sürekliliği*, 25-31.

22 Akif Aydın, “Aile Hayatı” *İslam İlmihali* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2003), 2/199.

fazla korur”²³ buyurarak bireylerin birlikteliğinin evlenme ile gerçekleşmesi gerektiğine vurgu yapar. Aynı şekilde “Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir” diyerek meşru evliliklerde nikâhın şart olduğunu açıkça ifade eder. Ayrıca “Haram olan (ilişki) ile helal olan (nikâh) arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek suretiyle evliliği duyurmaktır”²⁴ diyerek kişilerin evlendiklerinde bir düğün töreniyle bunu topluma duyurması gerektiğini de belirtir. İslam hukuku kaynakları nikâhın geçerlilik şartlarıyla ilgili kuralları belirlemişlerdir.²⁵ Bununla birlikte günümüz de hacı ve bencil tasavvurun etkisiyle bazı kişiler evliliğin sorumluluğunu yüklenmeden evliliğin kazanımlarına ulaşmak istemektedirler. Evlilik dışı cinsellik, evlilik akdi olmadan çocuk sahibi olma, aile oluşturma vb. sakat bir anlayış olup evliliği cinselliğe indirgemek büyük hatadır.²⁶ İslam dini gerek kadının sosyal statüsü gerekse bu gayri meşru ilişkiden doğan çocukların nesebinin sağlıklı olmaması gibi birçok nedenle zina ve fuhşu hukuki ve ahlaki açıdan yasaklar. Evliliğin amacı sadece cinsellik değildir, üretmektir. Sadece neslin devamı da değil, iyi ve sağlıklı insan yetiştirmektir.²⁷ Bu nedenle sağlıklı bir toplum oluşturmak istiyorsak bunun sorumluluğunu alıp Peygamberin sünnetine uyarak hukuki ve ahlaki şartlara uygun nikâh akdini yapmak gerekmektedir.

Kur’an-ı Kerim’e göre ailenin meşru nikâh temeline dayanması gerekir. Allah tarafından kötü ve çirkin bir yol olarak görülen zina yasaklanmıştır. (en-Nur, 24/30-31) Eşcinsel ilişkiye girenler Hz. Lut’un ağzından “hayâsız, haddi aşan cahil kimseler” olarak vasıflandırılmıştır. (el-A’raf, 7/81)

2.3. Ailede İşbirliği, Eşlerin Hayırlı İşlerinde Birbirlerini Desteklemeleri

Konumuza başlarken aileyi ayakta tutan en önemli değerlerden birinin eşler arasında sevgi ve meveddet olduğunu ifade etmiştik. Eşler arasındaki sevgi bağlarını kuvvetlendiren davranış tarzı, eşlerin birbirine yardımcı olmalarıdır. Eşler birbirleriyle işbirliği yapmaya gayret göstermeli ve bütün alanlarda birbirlerinin yardımcısı olmalıdırlar. Onların her biri kendi ortağının

²³ Buhârî, “Nikâh”, 2.

²⁴ Tirmizî, “Nikâh”, 6.

²⁵ Bk. Akif Aydın, *İslam İlmihali*, 203-221.

²⁶ Tarhan Nevzat, *Bilinçli Aile Olmak* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 31.

²⁷ Tarhan Nevzat, *Bilinçli Aile Olmak*, 32.

eksikliklerini ve eşlerinin zayıf noktalarını cesurca savunur. Birinin zayıflığı diğerinin kuvvetliliği ile giderilir.²⁸ Kur'an-ı Kerim'de bu durum açık bir şekilde dile getirilir. "...Onlar (karılarınız) sizin için bir elbise siz de onlar için birer elbisesiniz." (el-Bakara, 2/187)

Ailede ilişkilerin sağlıklı yürümesi, aileyi oluşturan bireylerin "ben"liklerinden/bencilliklerinden sıyrılarak "biz bilinci" oluşturmaları ile doğrudan ilişkilidir. "Sen" "ben" tutumu ailede huzurun değil, olsa olsa huzursuzluğun kaynağı olur.²⁹ Ailede bencillik yerine yardımlaşma vardır. Esved (ra) "Ben Hz. Âişe'ye, 'Peygamber Efendimiz evinde ne yapardı?' diye sordum. Hz. Âişe, 'Allah Rasulü ailesinin işiyle ilgilenirdi, yani ailesinin hizmetinde bulunurdu. Namaz vakti gelince de namaza giderdi' diye anlattı." diyor.³⁰ Hanımına yardım etmekten yüksünmeyen örnek bir eştir Sevgili Peygamberimiz.³¹ Başka bir rivayette Hz. Âişe "Hz. Peygamber evde herhangi bir insan gibi idi; elbisesini yamar, koyun sağır ve kendi işlerini kendisi görürdü.³² Hz. Peygamber (s.a.v.) "Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter." buyurmaktadır.³³

Evlilik hayatı paylaşmak demektir. Özellikle günümüzde eşlerin ikisinin de çalıştığı ailede ev ile ilgili işlerde eşlerin birbirine yardımcı olmaları elzemdir. 'Erkek adam bu tür işleri yapar mı?' diyerek kendini ev ile ilgili işlerden soyutlayan eşler Hz. Peygamber'in bu konudaki sünnetinden ne kadar uzaklaştıklarını bir daha değerlendirmelidirler. İmam Mâlik, İmam Şâfi'i ve İmam Ebu Hanife gibi müçtehitlere göre evle ilgili görev paylaşımı konusundaki hadisler örfe bağlı tavsiye niteliğindedir; uygulamalarda ahlaki olup karşılıklı anlaşma ve fedakârlık örnekleridir. Eşler arasında görev taksimi örf ve âdete, âdâb ve ahlâk anlayışına bağlı olarak karşılıklı rızaya ve anlaşmaya bırakılmıştır.³⁴ Kur'an-ı Kerim eşler arası ilişkiyi düzenlerken eşlerin birbiri üzerinde "maruf" ölçüsünde hak ve sorumluluklarının kar-

28 Afzalur Rahman, *Mükemmel Bir Eş Olarak Hz. Muhammed*, trc. Sami Şener-Ergin Öztürk (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2011), 14.

29 Demir, Zekiye, *Aile Huzuru*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008), 43.

30 Buhârî, "Ezan", 44.

31 Kurt, Fatih, *Hadislerle Aile*, 2. baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 22.

32 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, LIII, 156, hadis no: 24998.

33 Ebu Dâvûd, "Zekât", 45.

34 Karaman, Hayrettin, *İslâm'da Kadın ve Aile* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 211.

şıklı olduğunu belirtir. [el-Bakara, 2/228] Annelik ve babalık gibi yaratılıştan getirilenler dışında, ailede kadın ve erkeğin rol ve görevleri ihtiyaca ve örfе göre değışiklik gösterebilir. Ancak değışmeyen bir şey vardır ki o da eşler arasındaki, adalet, hakkaniyet, itidal ve ahenktir.³⁵

Eşlerin sadece ev işlerinde değil aile ile ilgili faydalı işlerde birbirlerine yardımcı olmaları gerekir. Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin evlilikleri bu konuda çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hz. Hatice, Peygamberimize hayatı boyunca hem maddi hem manevi olarak destek olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber kendisi vefat ettikten sonra bile onun arkadaşlarına hürmetkâr davranmıştır. Bu durum Hz. Âişe'nin dikkatini çekmiş ve Hz. Peygambere bunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber "...Çünkü o herkesin küfür içerisinde olduğu zamanda bana iman etti. Herkesin beni yalanladığı zamanda o beni tasdik etti. Herkesin her şeyi benden esirgediği bir zamanda, o beni malına ortak etti."³⁶

Hayatı birlikte omuzlamak için iyi ve kötü günde bir araya gelen erkek ve kadın, yaratılış itibarıyla birbirinden farklı özelliklere sahiptir. "Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır."³⁷ şeklindeki nebevi beyan, bu farklı özelliklerin bir araya geldiğinde birbirini bütünlediğine bir işarettir. İnsan olma paydası, eşleri bir ve beraber kılan en önemli unsurdur. Haklar ve sorumluluklar konusunda yani rol dağılımı yaratılıştaki farklılıklar doğrultusunda ikame edildiğinde, aile de huzur ve mutluluğu besleyen bir karaktere kavuşacaktır. Allah bağışlayıcı olmayı, şefkatli yaklaşmayı ve ayıpları örtücü olmayı en önemlisi de hanımları hizmetçi olarak değil de birer eş ve hayat arkadaşı olarak görmeyi tavsiye etmektedir.

Erkeğin en başta gelen vazifesi eşine karşı ilgisiz kalmaması, çocuklarının terbiyesi, eğitimi, evin geçimi ile yakından ilgilenmesi, eğer çalışıyorsa hanımının da kendisi kadar yorulduğunu düşünerek ev işlerinde daha anlayışlı olmasıdır. Eşi dışarıda bir yerde çalışmayanın vazifesi hanımının akşama kadar ev içinde kalarak sıkıntıya katlandığını ve bunaldığını, çocuklarla devamlı ilgilenmesi nedeniyle yorulduğunu ve bunaldığını göz önünde bulundurması, fırsat buldukça ev dışı ortamlara, değişik mekânlara götürerek dinlenmesine yardımcı olmasıdır.³⁸

35 Ahmet Yaman v.dğr., *Aile Olmak* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2017), 33.

36 Müslim, "Fedailü's-sahabe", 12.

37 Ebu Dâvûd, "Taharet", 94.

38 Yıldırım, Enbiya, Hz. Peygamber (s.a.v.) *Örneğinde Güzel Ahlâk*, 151.

Hız. Peygamber (s.a.v.) zor günlerinde eşleriyle istişare etmiş, onların görüşlerine göre hareket etmiştir. Hudeybiye Barış Antlaşması'ndan sonra kurban kesmelerini ve tıraş olmalarını söylemesine rağmen Sahabe bu konuda isteksiz davranmıştı. Bu duruma kızan Hız. Peygamber (s.a.v.) eşi Ümmü Seleme'nin yanına gitmiş ve durumu ona anlatmıştı. Ummü Seleme "Ey Allah'ın Rasülü! Sen çık kurbanını kes, başını tıraş et. Onların hepsi sana uyacaktır. Peygamberimiz Ümmü Seleme'nin tavsiyesini yerine getirmiştir. Gerçekten de sahabe daha sonra kalkarak kurban kesip, tıraşını olmuştur.³⁹

Hız. Peygamber, evinde zamanının bir kısmını ibadete, bir kısmını ailesine, diğer kısmını da kendisine olmak üzere üçe ayırırdı. O'na göre kişinin ailesiyle geçirdiği vakit, boşa harcanmış bir vakit değildir. Hız. Peygamber insanlara, bildiğini anlatacağı ilk kişilerin aile fertleri olduğunu öğretmiştir. O, kendisine gelen heyetleri "Ailenize dönün ve talimde bulunun derdi. Kendisi de aile fertlerini eğitmiştir. O'nun bu yönünden en fazla faydalanan hanımı Hız. Aişe olmuştur.⁴⁰ Hız. Peygamber (s.a.v.) eşlerle ilgilenilmesi üzerinde o derece dururdu ki, ölçüyü kaçırıp ibadete fazla düşkünlük gösterilerek onların ihmal edilmesine rıza göstermezdi. Dolayısıyla ölçsüz ibadete bile karşıydı. Çünkü ailesiyle ilgilenmek de kulluğun bir parçasıydı. Taate dalarak dünyadan uzaklaşan ve ailesiyle çocuklarını ihmal eden bir sahâbisine şöyle buyurmuştu: "Gözünün ve bedeninin senin üzerinde hakkı var. Hanımının da senin üzerinde hakkı var. Gece hem ibadet et hem de uyu, bazen oruç tut, bazen de tutma.⁴¹

2.4. Eşlerin Birbirlerine Sözlü ve Fiili Güzel Davranmaları

Sevgi evlilik birliğinin tutkalı, aile binasının çimentosudur. Zira aile olmak, kan bağıyla değil, sevgi ve rahmet bağıyla birbirine bağlanmak demektir.⁴² Sevgi denilince aklımıza ilk gelen Hız. Peygamber'in Hız. Hatice ile olan evliliğidir. Hız. Hatice'nin vefatından sonra bile onun dost ve akrabalarına gösterdiği yakın ilgide hissettirir kendini. Hız. Peygamber "seven sevdiğine sevdiğini ifade etsin."⁴³ buyurmaktadır. Bu tavsiyenin en fazla yakıştığı

39 Buhârî, "eş-Şurut", 186.

40 Sarıçam, İbrahim, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı* 4. baskı (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 287.

41 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6495.

42 Ahmet Yaman v.dğr., *Aile Olmak*, 28.

43 Ebû Dâvûd, "Edeb", 113.

insanlar eşler ve çocuklardır. İlişkiler ancak bu sayede gelişir. Oluşabilecek önyargılar önlenir, olumsuz düşünceler olumluya dönüşür, sorunlar kolay aşılar, hatadan dönme kolaylaşır.⁴⁴ Hz. Peygamber eşine olan sevgisini dile getirdiği durumlardan biri de “İnsanlar arasında en çok sevdiğin kimdir?” diye soran Amr b. As’a “Aişe” cevabını verdiği rivayettir.⁴⁵

Sevdiğimizi söylediğimiz kişiye bunu ifade ederken fiili davranışlarımızla da bunu karşımızdakine hissettirmemiz gerekir. Sevginin söz ve davranışlarla ifade edilmesi, bireylerin birbirlerine olan sevgilerinin güçlenmesini, devamlı olmasını ve aralarında güven duygusunun oluşmasını sağlayacaktır. Harcadıkça çoğalan tek şeyin gerçeğinden hareketle sevginin gizlenmeyerek açığa vurulması hem aileye hem de toplumsal barışa büyük katkı sağlayacaktır. Allah Rasülü (s.a.v.) başta aile bireyleri olmak üzere insanlara sevgi sunumunda bulunmaktan, sevdiğini söylemekten ve dokunarak, kucaklayarak ya da dua ederek sevgisini göstermekten çekinmemiştir. Mesela bir gün Muâz b. Cebel’in elini tutarak ona, “Ey Muâz, ben seni seviyorum” demiş, bunun üzerine Muâz da, “Ben de seni seviyorum, ey Allah’ın Rasülü!” diye karşılık vermiştir.⁴⁶ Bir defasında düğünden gelmekte olan ensar çocuklarıyla hanımlarını görünce ayağa kalkmış ve onlara iki defa “Sizler benim en sevdiğim insanlardansınız” diye seslenmiştir.⁴⁷ Kızı Fatıma yanına geldiğinde onun için ayağa kalkarak, elini tutmuş ve kendi yerine oturarak sevgisini göstermiştir.⁴⁸ Dizine oturtup bağrına bastığı torunu Hasan ve evlatlığı Zeyd’in oğlu Usame için “Allah’ım! Bu ikisine rahmet eyle! Çünkü ben bunlara derin bir şefkat besliyorum.”⁴⁹ demiştir. Torunlarını namazda bile omuzunda taşır, zaman zaman onların ve diğer çocukların oyunlarına bile katılırdı.⁵⁰ Enes b. Malik “Aile bireylerine Allah’ın Resülü’nden daha şefkatlisini görmedim”⁵¹ dediği nakledilmiştir.

⁴⁴ Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 3. baskı (Konya: Mehîr Vakfı, 2015), 277.

⁴⁵ Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-sahîb*. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Fedailu’s-sahabe, 8.

⁴⁶ Ebu Dâvûd, “Tefrîu ebvâbi’l-vitr”, 26.

⁴⁷ Buhârî, “Nikâh”, 76.

⁴⁸ Ebu Dâvûd, “Edeb”, 143, 144.

⁴⁹ Buhârî, “Edeb”, 22.

⁵⁰ Buhârî, “Edeb”, 81, 112.

⁵¹ Müslim, “Fezail”, 63.

Sevginin aile içinde kırgınlıkları onaran gücüne de büyük küçük herkesin ihtiyacı vardır. İletişim kazaları ve anlaşmazlıklar sevgi sayesinde çok daha rahat aşılır, derin izler bırakmadan silinebilir. Hz. Aişe: Bir defasında Rasulullah (s.a.v.) bana: “Ben senin benden memnun olduğun zamanı ve bana karşı öfkeli bulunduğun vakti çok iyi bilirim” buyurdu. Ben de Ona: ‘Sen bunu nereden biliyorsun?’ diye sordum’. “Benden razı ve memnun olduğun zaman ‘Muhammed’in Rabbi hakkı için öyle değildir’ dersin. Bana karşı öfkeli olduğun zaman da: ‘İbrahim’in Rabbi Hakkı için öyle değildir’ dersin (adımı anmazsın) Bunun üzerine Hz. Aişe Hz. Peygamber’e: Evet Ey Allah’ın Rasülü! Vallahi öyledir. Fakat ben öfkeli iken yalnız senin isminden ayrılıyorum (sevgin ise gönlümde yaşar) diye saygımı arz ettim’ diye cevap verdiğini ifade etmektedir.⁵²

Hz. Peygamber ev hanesine karşı hoşgörülü, saygılı ve sevgi doluydu. Zaman zaman ev işlerine yardımcı olurdu. Bazen de kendi işini kendisi yapardı. Ev halkıyla şakalaşır ve onları eğlendirirdi. Hz. Aişe ile yarış yapması, bir defasında Hz. Aişe’nin diğer defada ise Hz. Peygamber (s.a.v.)’in onu geçmesi kutlu elçinin aile yaşantısını nasıl algıladığını göstermesi açısından mühimdir.⁵³

Hz. Peygamber eşine karşı sevgisini göstermek için eşinin içtiği yerden içer ve eşinin yediği lokmadan yerdi”⁵⁴ Eş olmak, hemdem olmak, hemhâl olmak demektir. Dört duvar sır örtüsü iken birbirine dostça davranmak, sükûnet ve sekinet aşılacak demektir. Soğukluk, uzaklık, karşıtlık, husumet ve firar eş olmaya yakışmaz.⁵⁵ Peygamberimiz şakalaşmanın, gülüşmenin, jest ve iltifatların eşler arasındaki muhabbeti ve ünsiyeti arttırdığını ifade ederek özel hayatı böyle tavırlarla güzelleştirmeyi tavsiye etmiştir.⁵⁶

2.5. Birbirlerinin Kusurlarına Karşı Sabırlı ve Affedici Olmalılar

Hepimiz insanız. Zaman zaman birçok sebeplerle bazı hata ve kusurlu davranışlar sergileyebiliyoruz. Kur’an-ı Kerim’de “Eşlerinizle iyi geçinin. Eğer onlarda hoşlanmadığınız bir hal görürseniz sabredin, hoşlanmadığınız bir

52 Buhârî, “Nikâh”, 109.

53 Ebu Dâvûd, “Cihad”, 61.

54 Müslim, “Hayız”, 14.

55 Ahmet Yaman v.dğr., *Aile Olmak*, 44.

56 Buhârî, “Nafakât”, 12.

şeyi Allah çok hayırlı kılmış olabilir” (en-Nisa, 2/19) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber, Hz. Âişe’nin odasında iken Safiyye validemiz Peygamber’e bir kap yemek göndermişti. Hz. Âişe, hizmetçinin elinde tabağı görünce kıskançlık duygusunun tesiriyle hizmetçinin eline vurarak yemeği yere döktüğünü, tabağın kırılmasına sebep olduğunu ifade eder. Peygamber’in yüzüne bakıp, öfkeli olduğunu ve üzüldüğünü görünce “bugün bana fena bir söz söylemesinden Allah’ın Resulüne sığınırım” der. Hz. Peygamber kalkar, tabağın kırıklarını ve yere dökülen yemekleri toplar. Bunun kefaretinin ne olduğunu soran Hz. Âişe’ye hizmetçi bekleterek kırılan tabağın aynısını göndermesini söyler.⁵⁷ Hz. Peygamber’in eşlerinin zaman zaman Hz. Peygamber’e karşı seslerini yükselttikleri ve tartıştıkları Hz. Peygamber’in bu durumda eşlerini anlayışla karşıladığı ve olumsuz bir tepkide bulunmadığı görülmektedir. Sahabe Numan b. Beşir’in (r.a.) naklettiğine göre, Hz. Ebubekir (r.a.) bir gün Hz. Peygamber’in yanına girmek için izin istedi. Bu arada (kızı) Hz. Âişe’nin yükselen sesini işitti. İçeri girince, tokat atmak niyetiyle onu yakaladı ve “bir daha Rasulullah’a karşı sesini yükselttiğini görmeyeyim” dedi. Allah Rasulü onun vurmasına engel oldu. Hz. Ebu Bekir öfkeli bir şekilde oradan ayrıldı. O dışarı çıkarken Hz. Peygamber eşine hitaben, “adamin elinden seni nasıl kurtardığımı gördün mü?” diye takıldı. Hz. Ebubekir günler sonra tekrar Rasulullah’ın yanına girmek için izin istedi. İçeri girdiğinde onları barışmış halde buldu ve “beni kavganıza dâhil ettiğiniz gibi barışınıza da dâhil edin” dedi. Onlar da “tamam öyle olsun” dediler.⁵⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerine karşı nezaket ve kibar bir şekilde davranmıştır. Kendisi eşi Hz. Âişe’nin yanında gece ibadete kalkmak için bile izin isteyerek kalkmıştır.⁵⁹ Çevresindekileri de bu konuda uyarmıştır. Nitekim bir yolculuk esnasında Enşece adında güzel sesli bir hizmetçi, kadınların develerini şiirler teganni ederek sevk ettiğini gören Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ey Enşece! Camdan kristaller (gibi olan kadınların develerini) yavaş bir sürüşle sevk” buyurmuştur.⁶⁰

Hz. Fatıma ile Peygamberimizin karşılaştıklarındaki davranışlarını, aralarındaki sevgi ve hürmeti Hz. Âişe validemiz şu şekilde anlatır: “Resul

⁵⁷ Buhârî, “Nikâh”, 107.

⁵⁸ Ebu Dâvûd, “edeb”, 84.

⁵⁹ İbn Hıbban, *Sahih*, II/164.

⁶⁰ Buhârî, “edeb”, 90, 95.

geldiğinde Fatıma kalkar onu öper, yerini ona verirdi. Fatıma gelince de Allah Resulu kalkar, kızını öper ve yerini ona verirdi.”⁶¹

Hız. Peygamber (s.a.v.) eşlerini dinler onların üzüntülerine çözüm bulurdu. Bilindiğı gibi Hız.Âişe'nin çocuğı olmamıştı. Araplarda büyük erkek çocuğın adı künye olarak kullanılırdı. Herkesin bir künyesi olduğunu kendisinin olmadığını ifade ederek üzülen Hız. Âişe'ye kız kardeşi Esmâ'nın oğlu Abdullah b. Zubeyr'e nisbetle Ümmü Abdullah künyesini vermiştir.⁶²

Toplumun ayakta durmasında büyük bir yeri olan aile bireylerinin paylaşmayı, yeri geldiğinde fedakârlık yapmayı, katlanmayı ve affetmeyi öğrenmeleri gerekmektedir.

2.6. Eşlerin Şiddet İçerikli Söz ve Fiillerden Kaçınmaları

Şedde fiilinden türeyen şiddet kelimesi sertlik, katılık, yumuşaklığın zıddı olarak kullanılır.⁶³ Şiddet kavramı daha çok “güç ve otorite kurmak amacıyla kullanılan bir olgu olarak kullanılmaktadır.”⁶⁴ Yapılan araştırmalar şiddetin sadece vurmak dövmek değil, sözel, cinsel ve ekonomik şekillerinin de olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁵

Hız. Peygamber (s.a.v.) kadının ve kız çocuklarının çeşitli sebeplerle ezildiğı hatta diri diri toprağı gömölme vakalarının olabildiğı bir toplumda yaşıyordu. Hız. Ömer'in “Biz cahiliye döneminde kadına zerre kadar değer vermezdik”⁶⁶ dediğı nakledilmiştir. Her türlü şiddete rastlayabileceğimiz bir toplumda Hız. Peygamber kadına gereken değeri vermiş, onlara sürekli saygılı ve nazik davranmıştır. Hız. Âişe Hız. Peygamber'in ne bir hizmetçi ne de bir kadına asla vurmadığını ifade etmiştir.⁶⁷ Nitekim şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız kadınlara en iyi davrananızdır.”⁶⁸ İbn Ömer, Peygamber

⁶¹ Tirmizi, “Menakıb”, 61.

⁶² Fayda, Mustafa, “Âişe” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2/202.

⁶³ İbn Manzur, *Lisanu'l arab*, Beyrut, 3/232.

⁶⁴ Kocacık, Faruk, “Şiddet olgusu üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* 2/1 (2001): 1-2.

⁶⁵ Tuğlu, Nuri, *Bireysel ve Aile İçi İlişkilerde İslam'ın Şiddet Karşıtlığı*, Rağbet yay. İst.2016, s. 82-87.

⁶⁶ Buhari, “Libas”, 31.

⁶⁷ Ebû Davûd, “Edeb”, 4785.

⁶⁸ Tirmizi, “Rada”, 11.

döneminde kadına verilen değerin insanlar üzerindeki etkisini şu şekilde anlatır: “Biz Rasulullah (s.a.v.) zamanında kadınlarımıza kötü söz sarf etmek veya istediğimiz muameleyi yapmaktan, hakkımızda bir ayet gelir endişesiyle kaçınırdık. Rasulullah vefat edince, istediğimiz gibi konuşmaya başladık.”⁶⁹

Hız. Peygamber’in de eşleriyle aralarında zaman zaman problemleri olmuştur. Kur’an’da Resulullah’ın eşleri ile arasında geçen iki ciddi sorundan bahsedilmektedir. Bunlardan birisi Hız. Aîşe’ye yönelik ifk hadisesidir. Bu olayda Hız. Aîşe’ye iftira edilmiş, yaklaşık bir ay boyunca konu gündemde kalmıştır. Konuyla ilgili ayetler gelene kadar Hız. Peygamber ve Hız. Aîşe son derece sıkıntılı günler geçirmiştir. “Resullullah Hız. Aîşe’nin yattığı odaya girince dedikoduların çıktığı günden beri ilk defa yanına oturarak söylenenleri tekrar etmiş ve “Eğer masum isen Allah seni temize çıkaracaktır, bir günah işledinse tövbe et ve affını dile; Allah tövbekârları bağışlar” demiştir. Aîşe, Peygamber’in dedikodulara inandığını, bu sebeple de ne söylese şüphe ile karşılayacağını ifade etmiş ve artık Hız. Ya’kub gibi sabredip Allah’tan yardım dilemekten başka çaresinin bulunmadığını [Yusuf, 12/18] söylemiştir. Bu sırada uzun süredir beklenen vahiy nazil olmuş. Nur suresinin 11. ayetinden itibaren başlayıp devam eden ilahi beyanda çirkin iftirayı çıkaranın büyük bir azaba maruz bırakılacağı ifade edilmekte, ona alet olup dedikoduyu yayanların bir avuç insandan ibaret olduğu bildirilmekte, bunun yanında söylentileri duyan kadın erkek bütün müslümanların duyarsız ve bilinçsiz davranışları da kınanmaktadır.”⁷⁰

Resulullah’ın Yine Kur’an’da bahsi geçen eşleriyle ilgili yaşadığı ikinci sorun da şudur; İslam toplumunun refah düzeyi yükseldiğinde Peygamber’in eşlerinin diğer kadınlar gibi daha rahat bir yaşam sürdürme talepleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Bu durumda Rasul, onlara dünya nimetlerini istiyorlarsa boşanmayı teklif etmiştir. [el-Ahzab, 33/28-29]

Her iki durumda da Resullullah ciddi biçimde etkilenmesine rağmen eşlerine asla el kaldırmamış, hatta kırıcı ve incitici bir söz söylememiştir. Aksine şöyle buyurmuştur: “Sizin en hayırlınız kadınlara en iyi davranandır”⁷¹ Kendisi hiçbir şekilde şiddete başvurmamış gibi, eşlerini döven sahabeyi de

69 İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni, “es-Sunen”, (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992) “Cenaiz”, 65.

70 Fayda Mustafa, “İfk Hadisesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000): 21/508

71 Tirmizi, “Rada”, 11.

uyarmıştır. “Siz eşlerinizi köle döver gibi dövmekten hiç utanmıyor musunuz? Gündüz dövüp gece birlikte oluyorsunuz öyle mi?”⁷² diyerek kızgınlığını ifade etmiştir.

Hız. Peygamber eşlerini döven erkeklere karşı gereken kuralları da uygulamıştır. “Rubeyy binti Muavviz b. Afra’nın haber verdiğine göre, Sabit b. Kays b. Şemmas karısını dövmüş ve kolunu kırmıştı. Karısı Cemile binti Abdullah b. Übeyy’in erkek kardeşi Rasulullah’a (s.a.v.) gelerek şikâyetle bulundu. Allah Rasulu, Sabit’e haber göndererek çağırttı ve “ondan alınan gereken şeyi (hul bedeli) al ve onu serbest bırak” buyurdu. Sabit “peki” diyerek kabul etti. Rasulullah (s.a.v.) kadına bir hayız süresi beklemesini ve sonra ailesinin yanına dönmesini emretti.”⁷³ Hız. Peygamber şiddet karşısında fiili tepkisini ortaya koymuş “aile içinde olur böyle şeyler” veya “kol kırılır yen içinde kalır” dememiştir.⁷⁴

Üzülerek söylemek gerekirse Müslümanların eşlerine uyguladıkları şiddetten Peygamber’in hayatında referans bulmaları mümkün görünmemektedir. Bunun sebeplerinden en önemlisi Müslümanların henüz Peygamberin örnek seviyesine çıkamamaları olabilir. Bu nedenle Müslümanlar öncelikle kendi Peygamberlerini iyi tanımalı, sonra da onun sünnetini hayatlarında uygulamaya çalışmalıdırlar. Veda hutbesinde de bizi birbirimize emanet etmiş ve Allah’ın gerçek güç sahibi olduğunu tekrar vurgulamıştır.⁷⁵

2.7. Eşlerin Zararlı ve Kötü Alışkanlıklardan Uzak Olmaları

En güzel şekilde yaratıldığı ifade edilen insanın [et-Tin, 95/4] dünyada bazı görev ve sorumlulukları vardır. Bu görevlerden birisi de kendi hayatını ve sağlığını korumak için elinden geleni yapmasıdır. İslam dini insanın hayatında dinin, canın, aklın, neslin, malın korunması için bazı emir ve yasaklar koymaktadır.⁷⁶ Bu nedenle kişinin bu beş maslahata zarar verici tavır, davranış ve fiil göstermesini yasaklamıştır. Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! İçki,

⁷² İbn Mâcê, “Nikâh”, 51

⁷³ Nesâî, Ebû Abdırrahmân b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, “es-Sunen” (İstanbul: Çağrı yayınları, 1992), “Talak”, 53.

⁷⁴ Ünal, İsmail Hakkı, *Kadın ve Aile Yazıları*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 251.

⁷⁵ Dülber, Hatice, “Şiddet Karşısında Peygamber”, *Asead Dergisi*. 6 (2018): 5: 16.

⁷⁶ Muhammed Ebu Zehra, *İslam Hukuk Metodolojisi*, trc. Abdulkadir Şener 4. baskı (Ankara: Fecr Yayınları, 1986) 314.

kumar, putlar, kısmet çekilen zarlar, hep şeytan işi murdar şeylerdir, onun için siz onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumarla sırf aranızda kin ve düşmanlık çıkarmayı ve sizi Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoymayı ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?" buyrulmaktadır. (el-Maide, 5/90-91) 'Aranıza kin ve düşmanlık çıkarmak' gerçekten önemli bir ikazdır. Şeytan bu görevinde başarılı olmuş görünmektedir. Çünkü toplumun her kesiminde olduğu gibi aile içinde de bu maddeler büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu gibi maddelerle kişi kendine zarar verdiği gibi ailesinin rızıkına da zarar vermektedir. Ailesi için daha faydalı yerlere harcayacağı parasını gereksiz hatta zararlı bir şekilde harcamış olmaktadır. Ayrıca bu tür sebeplerle eşiyle tartışmalar ve kavgalar yaptığı için evdeki huzuru da büyük oranda kaçırmaktadır. Bu maddelerin süresi ve dozu arttıkça akli şuuru kaybolan kişi çoğu zaman eşine ve çocuklarına fiziksel şiddet uygulayarak eziyet edebilmektedir. Aile geçimsizliklerine hatta boşanmalara da sebep olduğu görülmektedir. Kişi kumar gibi kötü alışkanlıklar neticesinde uzun süre çalışarak biriktirdiği ev, araba gibi mallarını da kaybedebilmektedir. Bu gibi kötü alışkanlıklara ayrılan vakit ve tüketilen para hep aile için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Hz. Peygamber "İki nimet vardır ki insanların çoğu onların kıymetini bilmez, aldanır. Onlar sıhhat ve boş zamandır."⁷⁷ Zararlarını saymak bu çalışmanın sınırlarını aşacağından dine, akla, cana, mala, nesle zararlı olan bu zararlı alışkanlıklardan uzak durmak için elimizden gelen çaba ve gayreti göstermek gerektiğini söylemekle yetiniyoruz.

Günümüzde kötü alışkanlıklar kapsamında değerlendirilebilecek konulardan bir tanesi de internet bağımlılığıdır. Yanlış ve bilinçsiz internet kullanımı da aile için tehdit oluşturmaktadır. Kişiler geceler boyu bilgisayarda ahlak dışı görüntü ve oyunlarla uzun zaman harcamaktadır. Yapılan araştırmalar özellikle anne babaların kendilerinden çok bu teknolojilere zaman ayırdıkları bu nedenle iletişim tartışmalarının yaşandığını ortaya koymaktadır.⁷⁸ Her türlü kötülüğün sanal ortamda yaşanması aileyi büyük tehlikelerle karşı karşıya bırakacağı için bu konuda da çok dikkatli olunmalıdır.

⁷⁷ Buhâri, "Rikâk", 1.

⁷⁸ Ali Rıza Ayan, *Kur'an'ın Aile Problemlerine Bakışı* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 107-109.

2.8. Sadakat ve Güven

Arapça ‘sa-da-ka’ fiil kökünden gelen “Sıdk” kelimesi yalanın zıddını ifade eden bir kavramdır.⁷⁹ Sadakat bir kimseye, bir şeye gösterilen sürekli, güvenilir ve içten bağlılık, sağlam ve güçlü dostluk anlamına gelir.⁸⁰

Aile bireyleri arasında (anne-baba-çocuklar) sadakat olmadan mutluluk ve huzurun olması çok zordur. Güven ve samimiyetin olmadığı yerde şüphe ve kuşku olması kaçınılmazdır. Şüphe ve kuşkunun olduğu yerde samimiyet birlik ve beraberlikten söz etmek mümkün görünmemektedir.⁸¹ Bu nedenle sadakat ve güvenin karı ve kocayı birbirine bağlayan en kuvvetli bağ olduğu söylenebilir.

Eşler arasındaki en önemli sadakat cinsel yönden birbirlerine sadık kalmalarıdır. Kur’an-ı Kerim’de “Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsırlıktır ve çok kötü bir yoldur” buyrulmaktadır. (el-İsra, 17/32) Hz. Peygamber (s.a.v.)’de zinayı kesin bir dille yasaklamıştır.⁸² Sadakat sadece cinsel ilişki ile sınırlı değildir. Örneğin; sır saklama, yalan söylememe, doğru ve dürüst olma, birbirlerine bağlı olma gibi söz ve davranışların temelinde de sadakat vardır. Yazılı ve görsel basında gördüğümüz veya izlediğimiz sadakatsizlik örnekleri ve buna bağlı boşanma haberleri de toplumumuzu kötü yönden etkilemektedir.

Sahabilerden biri “Ya Rasulallah! İslam’ı bana öyle tarif et ki, onu artık bir başkasına sorma ihtiyacı duymayayım” deyince Hz. Peygamber ona şöyle dedi: “Allah’a iman ettim de ve dosdoğru ol.”⁸³

Ailenin temelini oluşturmak amacıyla birbirleriyle tanışırken taraflar, dürüst olmalı, istediğini elde edebilmek için yapamayacakları vaatlerde bulunmamalı, birbirlerinden eksik yönlerini saklamamalı ve olmayan özelliklerini varmış gibi göstermemelidirler. Buna göre muameleleri doğruluk üzerine bina etmek, düşünmede, konuşmada, verilen sözlerde ve amelde

79 İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, 10:193.

80 Çağrı, Mustafa, “Sıdk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 98, Ankara: TDV Yayınları, 2009.

81 Kadir Demirtaş, “Sadakat Felsefesi Açısından Ailede Sadakat” *İlahiyât* (Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2018) 16.

82 İbn Mâcê, “Hudud”, 1.

83 Müslim, “İman”, 62.

sadık insanlardan olmak ve doğruluktan ayrılmamak gerekir. Zira sadakat sahibi olmak Müslümanların vasıflarındandır.⁸⁴

Ailede güven olgusu da sadakat kadar önemlidir. Mü'min güvenilir insan demektir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber daha kendisine vahy gelmeden önce bile Muhammedü'l-Emin olarak vasıflandırılmıştır. Bu anlamda Hz. Peygamber (s.a.v.)'i örnek alarak biz de güvenilir insan olmalıyız. Özellikle aile bireyleri arasında güven duygusu olmadan hayat çekilmez bir hal alabilir. Hz. Peygamber'e "Müslüman kimdir?" diye sorulduğunda "Gerçek Müslüman dilinden ve elinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimsedir" diye cevap vermiştir.⁸⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) eşlerine güvenir; en önemli sırlarını bile onlarla paylaşmıştır. Mekke'nin fethi için hazırlıklara başladığında seferin ne tarafa olacağını herkesten gizleyen Hz. Peygamber bunu sadece Hz. Âişe'ye bildirmiş; Hz. Ebû Bekir bu hazırlığın Mekke için olduğunu kızından öğrenmişti.⁸⁶

Ailede huzur ve güvenin tesis edilebilmesi için şu hususlara dikkat edilmelidir:

1. Yumuşak huylu olunmalı, kaba ve sertlikten uzak durulmalıdır. Karşılıklı iletişim esnasında suçlayıcı, öfke arttırıcı dil yerine ben dili tercih edilmelidir. Örneğin eve geç gelen bir eş için, 'sen hep geç kalıyorsun' yerine, 'ben seni beklerken endişe ediyorum' gibi bir üslup kullanılmalıdır.

2. Hata ve kusurlar affedilmelidir. Mükemmel olmadığımız halde eşlerimizden mükemmel olmaları beklenmemelidir.

3. Aile ilişkilerinde çocuklar dâhil tüm bireyler dikkate alınmalı, onlara önem verildiği hissettirilerek kendilerine değer verilmelidir.

4. Eşlerden her biri iffetli olmalıdır. İffet açısından kadın ve erkek, her ikisi aynı sorumluluğa sahip olmalıdır.

5. Aile bireyleri saygılı, nezaket sahibi, hoşgörülü, anlayışlı, haklara saygılı, iffetli, hayâ sahibi, sadık, fedakâr, dürüst ve sevgi dolu olmalıdır. Evlilik

⁸⁴ Acar, H. İbrahim, "Ailede Sadakat ve Güven" (Kur'an ve Sünnet Bağlamında)" *Turkish Studies Dergisi*, 12/29 (2017): 15.

⁸⁵ Tirmizi, "Kıyamet", 52.

⁸⁶ Fayda, Mustafa, "Âişe" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2/201.

birliğini temelden sarsılmasına yol açabilecek şiddet, çatışma ve sadakatsizlik içeren davranışlardan uzak durulmalıdır.⁸⁷

Aileyi fedakârlık, hoşgörü, sevgi ve güven gibi değerlerin ayakta tuttuğu asla unutulmamalı dünyamızın da cennete dönüşmesini istiyorsak bu değerlere göre tavır ve davranışlar içinde olmalıyız.

SONUÇ

Aile toplumun en küçük birimidir. Bir toplumun geleceğinin nasıl olacağını tahmin etmek için aile kurumunda neler olup bittiğine bakmak yeterli olacaktır. Çeşitli sebeplerle Müslüman aileler ciddi bir erozyon geçirmektedir. Bunu boşanmaların sayısının ve eşler arasında şiddet eğiliminin artması, evliliklerde mutsuzluk oranının yükselmesi, bekârlık oranlarının yükselmesi, nikâhsız beraberliklerin tercih edilmesi gibi sonuçlar ifade etmektedir. Bütün bu sebepler bizim aile kurumuna dikkatlerimizi yoğunlaştırmamızda etkili olmuştur. Biz de bu çalışmamızda bu problemlere merhem olacak Peygamber'in hayatından örnek ve yöntemleri incelemeye çalıştık. Çünkü Kur'an ahlakını benimseyen Hz. Muhammed (s.a.v.) güzel ahlaklı örnek bir insandır. Onun çevresindekileri ahlak ilkelerini uygulamaya teşvik ettiğini görüyoruz. Kendisi evliliğin sevgi, rahmet ve merhamet, adalet ilkeleri üzerine kurulmasını istemiştir. Bu temel ilkeleri sağlamlaştırmak için bazı fiillerin uygulanmasını tavsiye etmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber evlenmeden önce kişilerin dikkatli ve seçici olmaları gerektiğini vurgular. Eş seçiminde bazı kriterlere dikkat edilmesine işaret etmiş ancak dindar bir kişiyle evliliğin kişiyi huzura götüreceğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber evliliğin nikâh üzerine bina edilmesini emretmiştir. Nikahsız birliktelikler nesillerin bozulmasına sebep olacağından kesinlikle yasaklanmıştır.

Eşlerin birbirlerinin kusurlarını örtmeleri, affedici olmaları, istişareye önem vermeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Müslüman kişiliğinin temellerini oluşturan sadakat ve güvenin evliliğin olmazsa olmaz şartları arasında zikretmiştir. Eşlerin öfke anında kendilerine sahip olmaları gerektiğini, bu gibi durumlarda eşlerine şiddet uygulamamalarını özellikle vurgulamıştır. Eşlerin birbirlerine karşı en hayırlı kişi olmaları gerektiğini belirtmiştir.

⁸⁷ Acar, H. İbrahim, "Ailede Sadakat ve Güven", 15.

Evlilik çaba ve özen istemektedir. Evlendikten sonra ‘bu benim oldu ona istediğim gibi davranırım’ düşüncesi eşlerin birbirini örseleyici tavırları aile kurumuna zarar vermektedir. Çevresi ile ilişkilerinde göstermesi gereken ahlaki ilkeleri evde de uygulaması gerekir. Hz. Peygamber’in eşleri arasında bu ilkeleri uyguladığı için eşlerinden hiçbirinin ondan memnuniyetsizliğini ifade eden bir söz naklettiğine dair bir veri bize ulaşmamıştır. Dünya ve ahiret hayatımızda mutlu ve huzurlu olmak istiyorsak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bize sunduğu ahlaki ilkeleri aile hayatımızda uygulama çabasında ve gayretinde olmamız gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. İbrahim. “Ailede Sadakat ve Güven (Kur’an ve Sünnet Bağlamında)” *Türkîsh Studies Dergisi*, 12/29 (2017): 2-17.
- Afzalur Rahman. *Mükemmel Bir Eş Olarak Hz. Muhammed*, trc. Sami Şener-Ergin Öztürk, İstanbul: İnkılâb Yayınları, 2011.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdilâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Musned*, tahkik: Şuayb el-Arnâvud-Adil Murşid. 52 Cilt. Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 2008.
- Ayan, Ali Rıza. *Kur’an’ın Aile Problemlerine Bakışı*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Aydın, Akif. “Aile Hayatı” *İslam İlmihali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Aydın, Nevzat. “Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri” *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/ 1 (Haziran 2015): 99-129.
- Aydın, Şükran. *İslam Aile Hukukunda Ailenin Hukuki ve Ahlaki Sürekliliği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 2016.
- Boynukalın, Mehmet. “Zevce” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44: 306, Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhâmmmed b. İsmâ’il. “*el-Câmi’u’s-Sahih*”, 1-8, İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.
- Ebu Dâvûd Süleymân b. Eş’as b. İshâk es-Sicistânî. “*es-Sunen*”, 1-5, İstanbul: Çağrı yayınları. 1992.
- Çağrıcı, Mustafa. “Ahlak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 1-9, Ankara: TDV Yayınları, 1989.

- Çağrı, Mustafa. “Sıdk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37: 98, Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Demir, Zekiye. *Aile Huzuru*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008.
- Demirtaş, Kadir. “Sadakat Felsefesi Açısından Ailede Sadakat” *İlahiyât* Ankara: İlâhiyat Yayınları, 2018.
- Dülber, Hatice. “Şiddet Karşısında Peygamber”, *Asead Dergisi*, 6(2018): 5: 264-285.
- Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yazîd) et-Tirmizî. “*es-Sunen*”, 1-6, İstanbul: Çağrı yayınları. 1992.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-Mısri. *Lisanu'l-Arab*, Daru'ı-İhyai'l-Turasi'l-Arabi Beyrut: 1990, 1-15.
- İbn Mâce, Ebû Abdilâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. “*es-Sunen*”, İstanbul: Çağrı yayınları. 1992. 1-2.
- Görgülü, Ülfet. “*Eşler Arası İlişkide Kur'an'ın Ortaya Koyduğu Bazı Temel İlkeler*”, *Kur'an ve Kadın Sempozyumu* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, 331-350.
- Demirci, Kadir. “Aile Hayatı” *Bireysel ve Sosyal Hayatta” Hadis II* İstanbul: Lisans yayıncılık, 2019), 11-34.
- Fayda Mustafa. İfk Hadisesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000): 507-509.
- Fayda, Mustafa. “*Âişe*” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989): 201-202.
- İbn Mâce, Ebû Abdilâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, “*es-Sunen*”, 1-2, İstanbul: Çağrı yayınları. 1992.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.
- Kocacık, Faruk. “Şiddet olgusu üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi* 2/1 (2001): 1-7.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 3. Baskı Konya: Mehir Vakfı, 2015.
- Kurt, Fatih. *Hadislerle Aile*, 2. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Martı, Huriye. “Hz. Peygamber’i Ahlaki Bir Model Olarak Benimsememenin Önündeki Engeller” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (2014): 5-6.
- Muhammed Ebu Zehra. *İslam Hukuk Metodolojisi*, trc. Abdulkadir Şener 4. Baskı Ankara: Fecr Yayınları, 1986.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. El-Kuşeyrî. “*el-Câmi’u’s-Sahib*”, 1-6, İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, “*es-Sunen*” 1-8, İstanbul: Çağrı yayınları. 1992.
- Sandıkçı, Kemal. *Hadis II*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- Tarhan Nevzat. *Bilinçli Aile Olmak*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Ünal, İsmail Hakkı. *40 Hadis Yorumu*, 4. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2016, 190-191.
- Ünal, İsmail Hakkı. *Kadın ve aile yazıları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 251.
- Yaman, Ahmet. *Ahlak ve Hukuk Ekseninde Aile Hayatımız*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Yıldırım, Enbiya. Hz. *Peygamber (s.a.v.) Örneğinde Güzel Ahlâk*, Ankara: Nasihat Yayınları, 2018.
- (Dr. Öğretim Üyesi Hatice Dülber tebliğini sundu)
- OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ediyoruz Hatice Hanım.
- Şimdi, Prof. Dr. Ahmet Ünsal Hocamızı dinleyeceğiz, kendileri bize Hazret-i Peygamber’in Ailedeki Hak ve Sorumluluk Dengesine dair mesajları konu edinecekler.
- Buyurun Sayın Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN AİLEDEKİ HAK VE SORUMLULUK DENGESİNE DAİR MESAJLARI

Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL*

Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Aile problemlerini gündeme aldığımız bu oturum aslında biraz riskli bir oturum. Neden riskli oturum? Zira bazı şeylerin dinî olanı ile millî olanı bir birbirine karışabiliyor. Bu sebeple İslâm'da aileyi konuşurken Türkiye'deki aile yapısını, Türk kadınının kendine özgü karakterini, evlenecek olan kadın ve erkeğin evlilikten beklentilerini ve genel olarak Türklerin aile anlayışını ayrı konuşmak lazım. Çünkü konu ister istemez Türkiye özeline sıkışıyor.

Konuya Türk kadınının karakter tahlilini yaparak başlayacak olursak şunları söylemek mümkündür. 16. yüzyılda yaşamış Alman gezgini bir papaz, yayınlamış olduğu anılarında 1520 yılında Ankara'ya geldiğini söylüyor. Anadolu'da gözlemlediği sosyal hayatı tasvir ederken “Türklerin İslâm'a girdiği ilk dönemlerde çok eşliliği (poligami) denediğini ancak Türk kadınının buna şiddetle direnmiş olması sebebiyle bir süre sonra monogam bir hayata döndüklerinin anlaşıldığını” dile getiriyor. Ülkenin batı ve orta kesimlerinde genelde tek eşliliğin hâkim olduğunu, doğu ve güney doğu bölgelerinde kısmen çok eşliliğin görüldüğünü ifade ediyor. Ayrıca Türk kadının gezmeyi çok sevdiğini, gezip gördüğü ülkelerde Türk kadını kadar çok gezip konuşanını görmediğini de sözlerine ekliyor.

Bizde bir söz vardır: “Eşin çocuk doğuruncaya kadar senin eşindir, doğum yaptıktan sonra çocukların anasıdır”. Dolayısıyla Türk kadını çocuk doğurup “Ana” olduğu anda her geçen gün gücüne ve otoritesinde güç katar. Türk çocukları ağlarken “anam” diye ağlar. Gelin ve torun sahibi olduğunda “sultan

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ana”, “koca ana” olurlar (Gerçi son yıllarda her şeyde olduğu gibi ailede de fesat tehlikeli boyutlara ulaştı). Binaenaleyh Arap toplumunun örfünden mütevellit bazı şeyleri getirip de Türk kadınlarına dayatmaya kalkarsanız, hem kendinize hem eşinize hem de dindarlığınıza zarar vermiş olursunuz. Din tehdidi ile kadının karakterinde operasyon yapmak beklenmeyen sonuçlar doğurabilir. Peygamber Efendimizin (s.a.v.) buyurduğu gibi her şeyi dosdoğru yapamazsınız.

İdeallerin peşinden koşarken realiteleri göz ardı etmek hukuka olan güveni zedeler. Alt yapısı hazırlanmadan yapılan hukukî düzenlemelerin kaynağı vahiy bile olsa hüsnü kabul görmekte sorunlar yaşanabilir. Kadının karakteristik özellikleri gözardı edilmemeli, ait olduğu sosyokültürel ve sosyoekonomik çevrenin dinamikleri hassasiyetle alınmalıdır.

Bir diğer mesele Aile Hukuku, hukuk düzenlemeleri yapan medeniyetlerin en çekinerek yaklaştığı alandır. Osmanlı’da çıkarılan kanunnameler ve yapılan kanunlaştırma hareketleri Tanzimat’tan sonra 1840’ta hemen başlamıştır. Ama aile hukuku kararnamesine 1917’ye kadar el sürülememiştir. Çünkü bu çok tehlikeli bir alandır. Aile hukukunda yapacağınız yanlış bir düzenleme toplumun ve dolayısıyla devletin sonunu getirebilir.

Efendim biz bugün, dün ve yarın hep aile sorunlarından bahsettik, bahsedeceğiz ve ben de bir fıkıhçı olarak bu konuları, fikhî perspektiften anlatacağım. Ancak konuyu ele almadan önce aile sorunları olarak önümüze gelen meselelerin bir kısmının da evlilik öncesinde atılan yanlış adımlar, yanlış kararlar, yanlış eş seçimleri olduğunu söylemek isterim. Bizi ve buradaki hoca hanımları, insanlar boşanacağı zaman arıyor, soruyor ve zorluyorlar. Hiç kimse eş seçerken sormuyor, eşiyile sorun yaşamaya başladığında, ayrılması söz konusu olduğunda, ondan kurtulmak istediğinde soruyor. Yani fıkıh ne yapsın sizin gelişi-güzel kurulmuş evliliğinizi toparlamak için? Eş, kulakla seçilir. Siz gözle seçiyorsunuz. Eşya gözle seçilir. Dolayısıyla yanlış bir eşya aldığınız zaman “Gözün kör müydü?” derler. Yanlış evlilik yaparsan “Kulağın sağır mıydı?” derler. Otobüste görüyor, metroda görüyor, internette görüyor, ondan sonra evleniyor. Mühim olan aşkımız... İki sene sonra, o da bizde yokmuş, şaşkınsınız diyorlar. Sonra “Hocam ne yaparız?” İşte geleneksel fıkıh anlayışı aile sorunlarına çözüm üretmiyormuş da, falan, filan. Fıkıh anlayışı mı bozdu sizin yuvanızı? Sizden zaten karı-koca olmazdı ki. Yani kalorifer kömürçüsü olmak için üç ay eğitim alınıyor. Bu evlilik bu kadar kolay mı? Herkes evleniyor. 22 yaşında bir erkekle 20 yaşında bir hanım hemen ev-

leniyorlar. Bir de baştan çekirdek aile kuruluyor, kapatıyorlar kapıyı. Şimdi biz karı-koca olduk. Olmuyor karı-koca falan. Bu iş ciddi bir iştir. Bu kadar kolay değil. Yani neden İslam'a göre evlilik farz değildir? Vacip değildir? Müekked sünnettir. Çünkü dengini bulamazsan evlenmemen daha doğrudur. Sorunlarını evlilikle çözemezsin. Ticarete bir kural vardır; para malı alırken kazanılır, satarken değil. Dolayısıyla yanlış tercihler evlilikle doğru hale gelmez. Sorunu daha da büyütür. Sorunlu bir erkeği evlendirerek tedavi etmeye kalkarsanız elin kızına da yazık etmiş olursunuz. Eş seçiminde tercihler Peygamberî tavsiyeler dikkate alınarak yapılmalıdır. Namaz kılmayan bir erkek, talip olduğu kıza evlenince namaza başlayacağını söylüyorsa bu yalancı, sahtekârın tekidir. Allah'tan korkmadan namazı terk eden biri senden korktuğu için mi namaz kılacak. Allah'tan korktuğu için başını örtmemiş bir kız, eşinden korktuğu için mi başını örtecek?

Yine bazı ailelerin fiilen evlilikleri bitmiş, sevgi, saygı kalmamış, ahlâksızlık ayyuka çıkmış, o kadar ki, bu evliliğin devamı dünyayı bitirmiş âhireti de bitirecek hale gelmiş. Fakat hanımefendi ya da beyefendi evliliği ısrarla sürdürmeye çalışıyorlar. Evlilik sizin hali hayatınıza kalite katmıyorsa niye zorluyorsunuz? Eşinize bağlılığınız Allah'a isyanı zorunlu hale getirmiş ise bu evlilikte de hayır yoktur. Bu da ayrı bir konu.

Bu genel girişten sonra şimdi gelelim Hz. Peygamberin Sünnetinde ve İslam hukukunda karı kocanın hak ve sorumluluklarına. Fakat buraya girmeden evvel bir şeyin adını koymamız lazım. Zaten olay da burada karışıyor. Nikah bir hukukî sözleşme midir? Yoksa nikah bir ibadet midir? Burasının iyi tespit edilmesi lazım. Çünkü hukuki bir sözleşmeye, ibadet anlamı yüklediğiniz zaman kıyametler kopabiliyor. Boşanma olduktan sonra ne karı kalıyor ne koca kalıyor. Herkes birbirine yabancı oluyor. Nerede eş? Nerede sorun? Demek ki bu bir hukuki sözleşme. İşin gerçeği bu. Fakat literatürde, aile hukukunu düzenleyen âyet ve hadisler normal bir hukuki sözleşmeden daha fazla önem atfediyorlar aile hukukuna. Neden?

Şimdi bir kere fıkıh kitaplarımıza şöyle bir baktığımız zaman, bazı fıkıh kitaplarında Kitab'ün-Nikâh Hac bahsinden sonra gelir. Yani ibadetlerden sonra nikâh başlar. Bu neyi gösterir? Nikâh tam ibadetlerden de değil, muamelatın da başlangıcı gibi yani ikisinin arasındadır. Ama bazı fıkıh kitaplarında borçlar hukukundan sonra başlar. Bence bu çok önemlidir. Yani fıkıh kitaplarında aile ve nikâh, duygusal bir birliktelik, mutluluk kaynağı gibi algılanmaz. Hukuk, olaya bu açıdan bakmaz. Nikâhı bir akit, hukukî

bir sözleşme olarak konu edinir. Dolayısıyla akdin unsurları, nikâhta da söz konusudur. Hukukta formellik esastır.

Normal şartlarda bizim, nikâhı hem ibadet gibi görmemize vesile olan hem de hukukî bir işlem olduğunu gösteren örnekler vardır. Mesela Nesefî'nin "Menar"ı, Alaüddin es-Semerikandî'nin "Tuhfetü'l Fukaha"sı gibi kitaplar nikâha bir tanım getirmiş: "هو عقد يرد على ملك المتعة قصدا" demek suretiyle onun hukukî bir sözleşme olduğunu açıkça dile getirmişlerdir. İbarenin, benim de hoşuma giden bir tercümesi şu şekildedir: "Nikâh, namusu helal eden akdin adıdır".

Nikâh bir akitse, her akdin dört unsuru olduğu gibi nikâh akdinin de dört unsuru vardır. Birincisi **tarafklar**. Taraf olmaya elverişli olmayanlarla nikâh akdini gerçekleştiremezsiniz. Bu işlem bir akit olarak in'ikad etmez. İkincisi **irade beyanı**. İrade beyanı çok önemli. Bu konuda doktora tezleri yapılabilir. Üçüncüsü **akdin mahalli**. Dördüncüsü **akdin mevzuu**. Nikâh akdinin mevzuu ne ise, nikâh akdi ona göre hukukî bir sonuç doğurur.

Nikâh akdinin mevzuu nedir? Namusu helal hale getirmek. Fakat özellikle Türkiye'de nikâh akdinin mevzuu üstü kapalı olarak bir sürü icâre akdini içermektedir ve böyle olunca gayri meşru bir tasarruf halini alır. Bakın, nikâh akdinin, fikhın baktığı perspektifteki mevzuu yani namusu helal hale getirmesi, evlenen bayan için neredeyse ta sonlardaki bir husus olmaktadır. Yani akdin amacı üçüncü, dördüncü plana itilmiş gibidir. Çünkü evli bir kadın, çocuklardan sorumlu olacak, ev ödevlerinden sorumlu olacak. Kayınvalideden, kayınpederden, erkeğin akrabalarından sorumlu olacak, erkeği gerekli yerlerde en iyi şekilde temsil edecek, mubayaa şefi gibi alışverişlerden sorumlu olacak, evin temizliğinden sorumlu olacak... Böyle olunca da tahammül sınırları zorlanmış oluyor. Bütün bu problemler kadının sorumlu olmadığı alanlarda sorumlu tutulmasından kaynaklanıyor. Bu münasebetle altını bir kez daha çizeyim, bunlar İslam hukukundan değil, Türk halkının evlilik anlayışından kaynaklanan problemlerdir.

Bütün bunları üst üste koyduğumuz zaman İslâm hukukunun bir genel ilkesi karşımıza çıkar; *Akit esnasında söylenmeyen ekstra menfaat ribadır*. Çünkü bu menfaat, akdin muhtevasına dâhil değildir. Hukuki perspektiften bakarsak bu böyle. Mesela yakın zamanda Hindistan'a gitmiştim. Hindistan'da bir evde yedi-sekiz tane kadın hizmetçi var. Onlar kast sisteminde köle gibi. Ütü yapan, bulaşık yıkamıyor; evi süpüren, yemek yapmıyor. Her birinin görevi ayrı. Ama bizim ülkemizde bütün bunların hepsi, zımni bir sözleşme varmış

gibi bir insanın üstüne yükleniyor. Bu ifadelerimden feminen bir söyleme sahip olduğum anlaşılmasın. Biz kitapta ne varsa onu aktarıyoruz. Malumunuz hukuk, insanların anlaşılamadığı zamanlarda devreye girer. Devreye girdiği zaman da duygularla, kişisel düşüncelerle değil yazılı hukukî metinle hüküm vermek zorundadır.

Muhterem hâzirûn “tamam kadın bunları yapmayacak da kim yapacak? Erkek mi yapacak, o nasıl yapacak? diyebilirler. Türkiye şartlarında bunları erkeğin de yapması zor. Zor ama evlilikte İslâm hukukuna göre sorumlu olan da o. Pekiyi ne olacak o zaman? Önce bilinçli ve bilgili olmak gerekiyor. Evlenmeden önce herkes hak ve sorumluluğunu öğrenmelidir. Erkek de ve kadın da evlenirken her şeyi dikkate almak zorundadır. Oysa bizim halkımız kervan yolda düzülür deyip bodoslama evliliğe dalıyor. Bu tavır da doğal olarak birçok probleme sebep oluyor.

Bu günlerde kadınlar için boşanmak kolay hale geldi. Kadın gidip rahatlıkla kocasını şikâyet edip boşayabiliyor. Geçenlerde İstanbul Sultanahmet’ten biri aradı; “Hocam bir kadın geldi. Kocasından boşanmak istiyormuş.” Boşansın ne yapayım? Çünkü herkes bıkmış kocasından. Herkes omuzlarından atıyor ben de atmak istiyorum demiş. Atsın.

- “İyi de biz imam nikâhı ile evliyiz.” demiş.

- O zaman iş değişti, sen boşanamazsın. Yapacak bir şey yok. Çünkü sen resmen evli değilsin ki boşanabilesin. Böyle bir şansın yok. Adama rica et seni boşasın. Mahkeme seni boşayamaz. Siz mahkemece zaten evli değilsiniz. Baştan niye sormadın böyle bir nikâhı ben yapayım mı, yapmayayım mı? diye.

- “Hocam diyorlar ki imam nikâhı geçerli değil”.

- O zaman zina mı yaptınız 25 seneden beri?

- “Yok, estağfirullah nikâhımız vardı”.

- Karar ver! Var mı, yok mu?

Şimdi iki ayrı hukuk bir kişinin hayatını düzenlerse bu sorunlarla karşılaşmak kaçınılmaz hale gelir. Konumuza dönecek olursak, akdin oluşumuna bakarsanız nikâh bir hukuki sözleşme. Mesela nikâhın, talak, fesih, tefrik yoluyla sona ermesine bakarsanız hukukî bir fiil, bir akit. İbadetlerde böyle bir şey olmaz. Üçüncü şahıslarla ilgili olması açısından bakarsanız; bir kadın evliyken başka biri ile evlenemiyorsa, bu başkalarını da ilgilendirir. Bu bir hukuk konusudur. İbadet değildir. Aynı şekilde bir adamın İslamiyet’e göre

nikâhında dört hanımı varsa, beşincisini alması imkânsızdır. Buna göre de nikâh hukukun konusudur. Her ne kadar fıkıh kitaplarında öyledir, değildir dese bile akit olduğu zaman mehir hak olur. Akit olunca mehrin hak olması da yine bunun bir hukuki işlem olduğunu gösterir. Nitekim şahitsiz olarak inkat eden nikâh fasit olur. Mecellede bir kural vardır: “Fasit akitlerde kabz meydana gelince hukuki sonuç doğar.” Binaenaleyh şahitsiz evliliklerden çocuk meydana gelirse, bu çocuğun nesebi sahih olur. Ama eşlerin derhal ayrılmaları gerekir. Bunlar hep hukuki sonuçlardır. Şimdi neden bunları söylüyorum, hukuktan gittiğiniz zaman kadının işi kolaydır. Neden kolaydır? Aktin gereği çok fazla şey değildir de onun için. Yani kadının fıkha göre sorumluluğu azdır. Tribünlere oynamak için falan söylemiyorum. Dün bir hocamız: “İslâm’a göre kadın çocuğuna süt emzirmek zorundadır” dedi. Hayır, kadının böyle bir zorunluluğu yoktur. Ne yapalım yani şimdi fıkıh kitabındaki ibareleri mi silelim? Emzirme annenin sorumluluğunda değil diyor İslam. Ama emzirirse ki zaten bunda sorumluluk yüklemeye gerek yok. Hiç kimse kendi çocuğunu başkasına kaptırmaz. Yani hukuk doğal şeyleri düzenlemez arkadaşlar. Çizgiden dışarı çıktığınız zaman müdahale eder. Ahlaksızlık ceza hukukunu doğurur. Herkesin hakkına riayet ettiği yerde ceza hukuku devreye girmez.

Yukarıda nikâhın her ne kadar hukukî bir sözleşme olduğunu ortaya koysak da aynı zamanda bir ibadet de yönü vardır. Araba almak sünnet değildir mesela, ev kiralamak sünnet değildir, ama nikâhlanmak müekked sünnettir. Bu anlamda bir de ibadet yönü görülüyor. Kur’an-ı Kerim’de teşvik edilmiştir. Ve naslarda, özellikle hadislerde kocaya hizmetin nafile ibadetten üstün olduğu ifade edilmiştir. Kabul etsek de etmesek de, bunlar hadislerde var. Evlilerin kıldığı namazın, 27 kat fazla sevabı olması mesela. Evlilerin kıldığı namaz neden 27 kat sevap? Evli kalmak da bir fedakârlık gerektiriyor da onun için 27 kat sevap. Şimdi İmam Şafii’ye atfedilen bir laf vardır, der ki: “Mısır’dan evlenmeyen evlendim demesin”. Bu ifadeden herkes Mısırlı hanımların çok güzel olduğunu falan düşünür. Öyle değildir. Mısırlı hanımlar çok dominanttır, baskın karakterlidir. Hz. Musa’nın peşine düşen Firavun’un ordusuyla beraber boğulduğu günden sonra böyle olmuştur. Mısır, Firavun II. Ramses’ten sonra kadınlara ve kölelere kalmıştır. Binaenaleyh Arap kadınlarla evlilik kolaydır diyor. Mısırlı al da bir göreyim bakayım evli misin, değil misin? Bunu kastediyor İmam Şafii. O zaman da 27-54 katlarına doğru gidiyorsunuz sevap itibarıyla. Bir bedeli var çünkü. Bu bedel kadın için de geçerli. Sadece erkek için değil.

Diğer akitlerde makâsıd ve meâniye itibar edilirken; nikâhta elfaz ve mebâniye itibar edilir. Ağızdan çıkan söz irade beyanı açısından çok önemlidir. O zaman da bu hukuk değil ibadet mi acaba gibi bir düşünce akla gelmektedir. Hukukta sâkite (susan kimseye) söz isnat edilmezken, nikâh akdinde sükût ikrardandır. Burada da yine bir normal hukuki yapıyla nikâhın farkını görmekteyiz. Mesela nikâhta muhayyerlik hakkı yoktur. Ama normal akitlerde muhayyerlik hakları vardır. Hıyarı'l-ayb, Hıyarı's-şart, Hıyarı'ru'yet vb. diğer akitlerde varken nikâhta yoktur. Eşlerden biri "Ben bunu beğenmedim, almak istemiyorum" diyemez. Kusura bakma, öyle bir hakkın yok! Nikâh böyle bir akit değildir. Bunu önceden düşüneceksin sonradan değil. Mesela, mükrehin (ikrah altında olan kimsenin) bey'i (satım sözleşmesi) geçerli değildir ama mükrehin talakı geçerlidir. Bu da normal hukuk standartlarından farklı olduğunun bir göstergesidir. Akit öncesi ve akit esnasında, ayet ve hadislerin okunması, dualar edilmesi, hutbe okunması sünnettir. Araba alırken, ev kiralanırken böyle şeyler yapılmaz mesela.

“هُم وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِيُونَ” (Yâsin, 36/56) âyetinden anlaşıldığı üzere nikâhın âhirette devam etmesi de bunun sıradan bir hukuki işlem olmadığını gösterir.

Bir kaç cümleyle toparlayacak olursak, normal şartlarda nikâh akdinin zorunlu bir sonucu olarak kadının erkekten alacağı ne vardır? İaşe, ibate, kisve. Yani yeme-içme, barınma ve giyinme ve kesinlikle bir de mehir hakkı. Ayrıca eziyet görmeme hakkı. Ben aynen metinde geçtiği gibi söylüyorum. Efendimizin ifadesinde; yüze vuramazsınız, hakaret edemezsiniz, başkasına eşinizi kötüleyemezsiniz gibi hususlar yer almaktadır. Kadının hakları kısaca bunlardan ibarettir.

Pekiye erkeğin nikâhtan doğan hakları nelerdir? Akdin gereği olan şeyler: 1) Kadın Cinsel olarak kocasına helaldir. 2) Ona helal olduğu sürece başkalarına haramdır. 3) Kocasının malını muhafaza etmelidir. Gadirlik etmemeli, “anne çamaşırları getir bizde yıkayalım, sizden gitmesin” dememelidir. Bilmem anlatabildim mi? Malını muhafaza edecek. Enteresan bir şey daha var çok dikkatimi çekti. Erkek evde kadını yalnız bırakır ama sokakta yalnızlığa itmemelidir. Bu da önemli bir unsurdur. Burada kesiyorum. Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum. Sağ olun, var olun!

(Prof. Dr. Ahmet Ünsal tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Saygıdeğer hocamıza biz de teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Peygamber Efendimiz'in Veda Hutbelerinde geçer biliyorsunuz, *"kadınlar hakkında Allah'tan sakının çünkü siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız"* diye başlayan bölümde, kadın haklarıyla ilgili kısımda Peygamber Efendimiz *"sizin onlar üzerindeki hakkınız, onların da sizin üzerinizdeki hakkı"* diyerek zikreder ve hatta orada *"yatağınızı çiğnetmemeleri"* diyerek de erkeğin hakkının aslında bu iffet ve namus üzerinden en güçlü vurgusunu yapar Peygamber Efendimiz.

Şimdi, dördüncü konuşmacımıza geçiyoruz. Ürdün Yermük Üniversitesinden Dr. Mohammed Ahmet Hassan Rababia, bize "Fünunut teamün el useri fi hayatın Nebi (s.a.v.) = Peygamberimizin Hayatında Aileye Yönelik Davranış Modelleri" başlıklı bir tebliğ sunacaklar.

Buyurun.

PEYGAMBERİMİZİN HAYATINDA AİLEYE YÖNELİK DAVRANIŞ MODELLERİ

Dr. Mohammed Ahmet Hassan RABABIA*

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وأصحابه
أجمعين، وبعد؛

فهذا ورقة بحثية مقدمة للمشاركة في الندوة الدولية للمولد النبوي ”نبينا والأسرة“
الذي تنظمه رئاسة الشؤون الدينية في الجمهورية التركية.

وتتمحور مشكلة الرئيسة للدراسة حول استخلاص أبرز فنون التعامل الأسري في
حياة النبي صلى الله عليه وسلم، واستراتيجياته صلى الله عليه وسلم في التعامل
الأسري وفنون احتواء المشاكل الأسرية.

وتهدف الفكرة البحثية إلى بيان فنون ومهارات التواصل الأسري في حياة النبي صلى
الله عليه وسلم، وكيفية تعامل النبي صلى الله عليه وسلم في حياته الأسرية، وتحديد
أهم استراتيجيات احتواء المشكلات الزوجية التي طبقها النبي صلى الله عليه وسلم
في أسرته، أو أرشد إليها صحبه الكرام ومن بعدهم أمته. ومن الأمثلة الشاهدة على
ذلك: فن التدليل؛ سواء في مناداته أم خطابه أم معاملاته لهن؛ حيث كان يخاطب
زوجاته برقة، ويدللهن في خطابه وندائه، ومن ذلك الخطاب الترخيمي كقوله في
تدليل عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها يا عائش، أو الخطاب بصيغة التصغير،

* Yermuk Üniversitesi, Şeriat Fakültesi

مثل قوله: يا عويش. وفن الملاطفة والمداعبة، وفن المرح واللعب والمسابقة، وفن تهوين الأخطاء وعدم تضخيمها، وفن التبرير والتسويق، وفن الاعتذار وغيرها. واعتمدت الدراسة على مناهج البحث: الاستقرائي والاستدلالي والاستنباطي؛ متمثلة في تتبع المواقف الحياتية للنبي صلى الله عليه وسلم الخاصة في حياته الأسرية مما له علاقة مباشرة بموضوع البحث، والاستدلال بهذه المواقف واستخلاص فنون التعامل الأسري واستراتيجيات احتواء المشاكل وحلها في حياة النبي صلى الله عليه وسلم وتوجيهاته.

ويحاول البحث تقديم رؤية مقترحة تتضمن توجيهات ونصائح في فنون ومهارات التواصل الأسري واستراتيجيات احتواء المشكلات وحلها مستوحاة من حياة النبي صلى الله عليه وسلم وهديه الكريم؛ تكون بمثابة دليل مرجعي يستفاد منه في توجيه الأسر في واقعنا المعاصر، ويستلهم منها القائمون على التأهيل والإصلاح الأسري في حل المشكلات الأسرية المعاصرة.

والله تعالى أسأل أن يجعلنا ممن يمسك الأسر وبنيتها وفق منهج نبينا صلى الله عليه وسلم، وأن يجعلنا ممن ينهج نهج النبي صلى الله عليه وسلم ويقتفي أثره وينهل من أخلاقه، وأن يكتب لنا أجر الدلالة على الخير، وأن يجزي خيرا القائمين على هذا المؤتمر القيم المبارك

والحمد لله رب العالمين

ثانيا: مشكلة الدراسة

تتمحور المشكلة الرئيسة للدراسة حول استخلاص أبرز فنون ومهارات التواصل الأسري في حياة النبي صلى الله عليه وسلم، والاستراتيجيات العملية التي راعاها النبي صلى الله عليه وسلم في احتواء المشكلات الأسرية.

ثالثا: أهداف الدراسة

تهدف هذه الدراسة إلى تحقيق الأهداف الرئيسة والفرعية التالية:

بيان فنون ومهارات التواصل الأسري في حياة النبي صلى الله عليه وسلم.

استخلاص أهم الاستراتيجيات التي راعاها النبي صلى الله عليه وسلم في حل المشكلات الأسرية.

تقديم رؤية مقترحة متضمنة أهم فنون ومهارات التواصل الأسري واستراتيجيات حلّ المشكلات في الحياة الأسرية مستوحاة من مهارات التواصل التي راعاها النبي صلى الله عليه وسلم في حياته الأسرية.

رابعًا: تساؤلات الدراسة:

تسعى هذه الدراسة إلى الإجابة عن التساؤلات الرئيسة التالية:

ما أبرز فنون ومهارات التواصل الأسري في حياة النبي صلى الله عليه وسلم؟
ما أهم الاستراتيجيات التي راعاها النبي صلى الله عليه وسلم في حل المشكلات الأسرية؟

ما أهم فنون ومهارات التواصل الأسري واستراتيجيات حلّ المشكلات في الحياة الأسرية اليوم؟

خامسًا: نوع الدراسة ومناهجها وأدواتها

تستخدم هذه الدراسة على المنهج الاستقرائي الذي يعتمد على استقراء النصوص الشرعية في الكتاب والسنة مما له صلة مباشرة بموضوع البحث، إضافة إلى استقراء جهود

السابقين ممن تناول هذا الموضوع أو ما له علاقة بجوانبه المختلفة.

وتعتمد هذه الدراسة على المنهج التاريخي الذي يقوم على منهجي الاستدعاء والاستلهام؛ من خلال استدعاء الشواهد الشرعية والممارسات الواقعية في حياة النبي صلى الله عليه وسلم في بيته النبوي الكريم، واستلهام الدلالات والدروس منها، وتوظيفها في حياتنا الأسرية في الوقت الحالي.

سادسًا: التعريفات الإجرائية:

تحتوي هذه الدراسة على مصطلحات يتكرر استخدامها وورودها في متن الدراسة، وفيما يلي بيان بإيجاز للمقصود منها إجرائيًا في هذه الدراسة:

يُقصد بفنون الاتصال الأسري إجرائيًا في هذه الدراسة جملة الأساليب التي ينتهجها الزوج في تعامله مع زوجه وتواصله في حياته الزوجية بما يرتقي بالحياة الأسرية ويوطدها.

يُقصد بمهارات الاتصال الأسري إجرائيًا في هذه الدراسة: القدرات والإبداعات في تعامل الزوج مع زوجه بما يمكنه ويؤهله للنجاح في الحياة الأسرية. يُقصد بإستراتيجية حلّ المشكلات إجرائيًا في هذه الدراسة النهج العام الذي يسلكه الزوج في حلّ ما يطرأ من مشكلات في الحياة الأسرية، سواء أكانت إستراتيجية قريبة المدى أم بعيدة المدى.

المبحث الأول: فنون ومهارات التواصل الأسري في بيت النبوة

ومنها:

المطلب الأول: فنون ومهارات التواصل اللفظي

أولاً: التدليل والتلطف في نداء الزوجة ومخاطبتها

ثانياً: البوح والتصريح بمشاعر الإعجاب والمحبة

المطلب الثاني: فنون ومهارات التواصل غير اللفظي (الجسدي)

أولاً: الاقتراب والالتصاق الجسدي

ثانياً: عرك الأنف تلفظاً ومداعبة

ثالثاً: التريت على الكتف..

المطلب الثالث: فنون ومهارات التواصل الحياتية العامة

أولاً: احترام الزوجة وتقديرها

ثانياً: مؤانسة الزوجة وإدخال السرور عليها

ثالثاً: فن الملاطفة والممازحة والمداعبة

رابعاً: فن اللعب والترويح

المطلب الأول: فنون ومهارات التواصل اللفظي

ومنها:

أولاً: فن الملاطفة في النداء والخطاب

الترخيم في نداء اسم الزوجة

التصغير في نداء اسم الزوجة

تكنية الزوجة، ونداؤها بكنيتها

نداء الزوجة وتسميتها بسمة مدح

ثانياً: البوح والتصريح بمشاعر الإعجاب والمحبة

ثالثاً: فن الإصغاء والمطاوعة والموافقة لصواب رأي الزوجة

أولاً : فن الملاطفة في النداء والخطاب

كان النبي صلى الله عليه وسلم لطيفاً في خطابه مع الآخرين؛ سواء أكان الشخص قريباً أم بعيداً، صاحباً أم عدواً، فاللطف سجيّة وطبع عرف بها النبي صلى الله عليه وسلم وتميّز بها، فخاطب عمّه بصيغة التحبب والتودد ”يا عمّاه ..“ وخاطب المغيرة بقوله ”أفرغت يا أبا الوليد“ وخاطب هرقل بقوله: إلى عظيم الروم“.. والشواهد الشاهدة على تلطف النبي في خطابه حاضرة وكثيرة في سيرته صلى الله عليه وسلم.

ولم يغب فن التلطف في الخطاب من حياة النبي صلى الله عليه وسلم الأسرية؛ فقد جاءت الشواهد تسفر لنا عن حضور هذا الفن في تواصله اللفظي صلى الله عليه وسلم مع زوجاته رضي الله عنهن، فقد لَوّن النبي صلى الله عليه وسلم من فنون الخطاب والنداء الرقيق اللطيف الذي يقرب الشريك ويؤنسه.

فالمستقرئ للروايات الخاصّة في حياة النبي صلى الله عليه وسلم الأسريّة ومهاراته في تواصله صلى الله عليه وسلم مع أهل بيته الكرام، يجد فنوناً مبدعة ومهارات رائعة في الملاطفة والتدليل في التواصل اللفظي مع الزوجة، من خلال ندائه لها

ومخاطبته إياها، ويظهر ذلك في تلويحه لنداء الزوجة؛ وجاء التلطف في النداء على أضرب متنوعة، منها:

1. الملاطفة بالترخيم في نداء اسم الزوجة

وهو أن ينادي الزوج زوجته بصوت فيه اللطف والعطف، والمحبة والمودة، والترقيق والليونة، فأصل الترخيم في لغة العرب يرجع إلى معاني الملاطفة والمحبة، والترقيق واللين، والتودد والترحم.

وهذا من فنون التواصل الأسري الذي عرفت عن النبي صلى الله عليه وسلم، حيث كان ينادي زوجته نداءً مَرَحَمًا، أي مَرَقًا يراعي فيه الرقة والليونة، وهذا نداء تحب وتلطف، وقد جاءت كثير من الروايات التي نادى فيها النبي صلى الله عليه وسلم عائشة بقوله: يا عائش. ومن ذلك ما روته أمنا عائشة رضي الله عنها أن رسول الله صَلَّى الله عليه وسلم قال لها يومًا: ”يا عائش، هَذَا جَبْرِيلُ يُقْرِئُكَ السَّلَامَ“، فقلت: وعليه السلام ورحمة الله وبركاته، تَرَى ما لا أَرَى“¹.

وفي لسان العرب: ”رَحِمَتِ الْمَرْأَةُ وَلَدَهَا بِمَعْنَى لَا عَيْتَهُ. وَمِنْهُ أَلْقَتْ عَلَيْهِ رَحْمَتَهَا أَيْ عَطَفَتْهَا، وَالرَّحْمَةُ أَيْضًا: قَرِيبٌ مِنَ الرَّحْمَةِ؛ يُقَالُ: وَقَعْتُ عَلَيْهِ رَحْمَتَهُ أَيْ مَحَبَّتَهُ وَلَيْنُهُ. وَقَالَ الْأَصْمَعِيُّ: مَرْخُومٌ أَلْقَيْتُ عَلَيْهِ رَحْمَةً أُمُّهُ أَيْ حُبُّهَا لَهُ وَأَلْفَتْهَا إِيَّاهُ، وَزَعَمَ أَبُو زَيْدٍ الْأَنْصَارِيُّ أَنَّ مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ مَنْ يَقُولُ رَحْمَتُهُ رَحْمَةً بِمَعْنَى رَحْمَتُهُ. وَيُقَالُ: أَلْقَى اللَّهُ عَلَيْكَ رَحْمَةً فَلَانِ أَيْ عَطَفَهُ وَرَفَّقَهُ. وَالرَّحْمُ: الْإِشْفَاقُ. وَالرَّحِيمُ: الْحَسَنُ الْكَلَامُ. وَالرَّحَامَةُ: لَيْنٌ فِي الْمَنْطِقِ حُسْنٌ فِي النَّسَاءِ. وَرَحِمَ الْكَلَامُ وَالصَّوْتُ وَرَحِمَ رَحَامَةً، فَهُوَ رَحِيمٌ: لَانَ وَسَهَّلَ. وَكَلَامٌ رَحِيمٌ أَيْ رَقِيقٌ. وَرَحِمَتِ الْجَارِيَةُ رَحَامَةً، فَهِيَ رَحِيمَةُ الصَّوْتِ وَرَحِيمٌ إِذَا كَانَتْ سَهْلَةً، وَالتَّرْحِيمُ: التَّلِينُ؛ وَمِنْهُ التَّرْحِيمُ فِي الْأَسْمَاءِ لِأَنَّهُمْ إِنَّمَا يَحْذِفُونَ أَوْ آخِرَهَا لِيَسْهَلُوا النُّطْقَ بِهَا، وَقِيلَ: التَّرْحِيمُ الْحَذْفُ؛ وَمِنْهُ تَرْخِيمُ الْأَسْمَاءِ فِي الْبَدَاءِ، وَهُوَ أَنْ يُحْذَفَ مِنْ آخِرِهِ حَرْفٌ أَوْ أَكْثَرُ، كَقَوْلِكَ إِذَا نَادَيْتَ حَرثًا: يَا حَرِ، وَمَالِكًا: يَا مَالِ، سُمِّيَ تَرْخِيمًا لِتَلِينِ الْمُنَادِي صَوْتُهُ بِحَذْفِ الْحَرْفِ؛ قَالَ الْأَصْمَعِيُّ: أَخَذَ عَنِّي الْخَلِيلُ مَعْنَى التَّرْحِيمِ وَذَلِكَ أَنَّهُ لَقِينِي فَقَالَ لِي:

1 رواه الإمام مسلم في صحيحه، كتاب الجنائز، برقم (974)

مَا تُسَمِّي الْعَرَبُ السَّهْلَ مِنَ الْكَلَامِ؟ فَقُلْتُ لَهُ: الْعَرَبُ تَقُولُ جَارِيَةً رَحِيمَةً إِذَا كَانَتْ سَهْلَةً الْمَنْطِقِ؛ فَعَمِلَ بَابَ التَّرْخِيمِ عَلَى هَذَا. وَالرُّخَامُ: حَجَرٌ أَبْيَضٌ سَهْلٌ رَخْوٌ.²

2. الملاطفة بالتصغير ؛ نداء اسم الزوجة بصيغة التصغير:

وهو أن ينادي الزوج زوجته باسمها بصيغة التصغير؛ من باب التحبب والتودد، والترحم والتدليل. نحو ما كان ينادي النبي صلى الله عليه وسلم زوجته عائشة بقوله: يا عُويش.

وهذا فن آخر من فنون التواصل الذي كان يستخدمها النبي صلى الله عليه وسلم في حياته الأسرية في ندائه لزوجاته، فقد رُوي عن الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، قَالَ: كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذَا غَضِبَتْ عَرَكَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْفِهَا، ثُمَّ يَقُولُ: ”يَا عُويش، قُولِي: اللَّهُمَّ رَبِّ مُحَمَّدٍ، اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهَبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجِرْنِي مِنْ مُضَلَّاتِ الْفِتَنِ“.³

وأصل التصغير تغيير يطرأ على بنية الاسم وهيئته؛ فيجعله على وزن فاعيل، أو فاعيل، أو فاعيل، وللتصغير أغراض منها: التحبب وإظهار الود؛ نحو: يا بُني، يا بُنيتي. والترحم بإظهار الرحمة والشفقة، نحو: هذا البائس مسكين.⁴

3. الملاطفة بالتكنية؛ نداء الزوجة بكنية تحبها

التكنية هي إطلاق الكنية على شخص؛ ذكرًا كان أم أنثى، صغيرًا أم كبيرًا، برًا أم فاجرًا، بأن يبدأ ب: أب أو أم.

وتطلق الكنية لأغراض منها: أحدها أن يُكْنَى عَنِ الشَّيْءِ الَّذِي يُسْتَفْحَشُ ذِكْرُهُ، وَالثَّانِي أَنْ يُكْنَى الرَّجُلُ بِاسْمِ تَوْقِيرٍ وَتَعْظِيمٍ، وَالثَّالِثُ أَنْ تَقُومَ الْكُنْيَةُ مَقَامَ الْإِسْمِ فَيُعْرَفُ صَاحِبُهَا بِهَا كَمَا يُعْرَفُ بِاسْمِهِ.⁵

2 ابن منظور، لسان العرب، مادة رخم، ج12، ص 233 وما بعدها، وابن عقيل، شرح ابن عقيل على ألفية ابن مالك، ج3، ص 287

3 ابن السكيت، باب ما يقوله إذا غضب، حديث رقم 455

4 عباس حسن، النحو الوافي، ج4، ص 684

5 ابن منظور، لسان العرب، مادة كنى، ج15، ص 233

وقد كان من فنون التواصل عند النبي صلى الله عليه وسلم أنه كان يكتني أصحابه وأحبابه وأزواجه، وفيه تكنيته لهم ملاطفة لهم واحتراماً، فقد نادى صبيّاً بأبي عمير، وكتني عليّاً رضي الله عنه ملاطفاً له بأبي تراب، وكتني عائشة رضي الله عنها بأم عبد الله.⁶

فَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ كُلُّ صَوَاحِبِي لَهَا كُنْيَةٌ غَيْرِي، قَالَ: ”فَاكْتَنِي بِابْنِكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ“، فَكَانَتْ تُدْعَى بِـ ”أُمِّ عَبْدِ اللَّهِ“ حَتَّى مَاتَتْ.⁷

4. الملاطفة بالتوصيف، نداء الزوجة بوصف جميل

والتوصيف هو أن يعتمد الزوج نداء الزوجة بوصف جميل يميّزها ويدللها به فيملأها ثقة وانتشاء وسعادة، كأن يناديها بالعنقاء وصفّاً لطولها، أو بالحسنة وصفّاً لجمالها، أو الحوراء وصفّاً لجمال عيونها، وغيرها من أوصاف المدح والتغزل.

وهذا الفن كان حاضراً في حياة النبي صلى الله عليه وسلم الزوجية؛ فقد كان صلى الله عليه وسلم ينادي زوجته عائشة بقوله: يا حميراء. فعن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم قالت: دخل الحبشة المسجد يلعبون فقال لي يا حميراء أتحبين أن تنظري إليهم فقلت نعم...⁸

قال ابن حجر رحمه الله: ”رواية النسائي من طريق أبي سلمة، عنها: دخل الحبشة يلعبون، فقال لي النبي صلى الله عليه وسلم: يا حميراء، أتحبين أن تنظري إليهم؟ فقلت: نعم. إسناده صحيح ولم أر في حديث صحيح ذكر الحميراء إلا في هذا.“⁹

ما أحوج الناس اليوم إلى تمثّل هذه الفنون ومراعاة هذه المهارات في تواصل الأزواج بينهم في أسرهم، ولو اقتدى الناس اليوم بالنبي محمد صلى الله عليه وسلم وأخذوا بها عنه لسعدت نفوسهم ولتوثقت علاقاتهم بأزواجهم، ولاطمأنت بيوتهم.

ثانياً: البوح والتصريح بمشاعر الإعجاب والمحبة

⁶ موقع الإسلام سؤال وجواب، <https://islamqa.info/ar/answers>

⁷ رواه الإمام أحمد في مسنده (43 / 291) وصححه محققو المسند، والألباني في ”السلسلة الصحيحة“ (132)

⁸ النسائي، السنن الكبرى، حديث رقم (8951)، ج3، ص 307

⁹ ابن حجر، فتح الباري شرح صحيح البخاري، ج2، ص 444

من فنون التواصل التي تُسهم في تقوية الروابط بين الأصحاب والخلان والإخوان الإفصاح عن مشاعر المحبة والبوح بها للطرف الآخر؛ لأنَّ الشخص ربما لا يعرف مكانته في قلب صديقه وشريكه، ولكنه إذا أفصح عنها عرّفه بمكانته في قلبه ومشاعره الطيبة تجاهه، وقد حثَّ النبي صلى الله عليه وسلم على أن يفصح الأخ لأخيه عن مشاعر محبته لما لذلك من أثر طيب في تقوية أواصر المحبة والأخوة بينهما وإذكاء تبادلها بينهم، عَنْ أَنَسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: ”أَنَّ رَجُلًا، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي أُحِبُّ فُلَانًا. قَالَ: فَأَخْبِرْتَهُ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: قُمْ فَأَخْبِرْهُ. قَالَ: فَلَقِيَهُ، فَقَالَ: إِنِّي أُحِبُّكَ فِي اللَّهِ يَا أَخِي. فَقَالَ: أَحَبَّكَ الَّذِي أَحْبَبْتَنِي لَهُ“.¹⁰

وقد ظهر فن البوح بالمشاعر والإفصاح عن المحبة جليًّا في حياة النبي صلى الله عليه وسلم من خلال تواصله معهم أصحابه رضوان الله عليهم، فعن مُعَاذِ بْنِ جَبَل رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”إِنِّي أُحِبُّكَ، فَقُلْ: اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى شُكْرِكَ وَذِكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ“.¹¹

وقد أفصح النبي صلى الله عليه وسلم عن حبِّه لابن عمِّه عقيل بن أبي طالب، فقال: ”إِنِّي أُحِبُّكَ حُبِّينِ حُبًّا لِقَرَابَتِكَ مِنِّي، وَحُبًّا لِمَا كُنْتُ أَعْلَمُ مِنْ حُبِّ عَمِّي إِيَّاكَ“.¹² وفن التواصل هذا كان حاضرًا في حياة النبي صلى الله عليه وسلم مع زوجاته، فقد جاءت شواهد تدل على أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يصرح بحبه لزوجاته. فقد صرَّح لعائشة عن مشاعر حبِّه لها، فجاء عن ربيعة بن عثمان أنَّ رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسْرَى لَيْلَةً ثُمَّ قَالَ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: ”لَأَنْتِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ زُبْدِ بَْتَمَرٍ“.¹³

واختيار النبي صلى الله عليه وسلم للتعبير عن حبِّه لها بهذا التشبيه، هو من باب التدليل الحسيِّ على مشاعره بما تعهده منه زوجه عائشة من تفضيله الزبد بالتمر

10 ابن السُّنِّي، عمل اليوم والليلة سلوك النبي مع ربه عز وجل ومعاشرته مع العباد، حديث رقم (198)، وابن شاهين، الترغيب في فضائل الأعمال وثواب ذلك، حديث رقم (500)

11 البيهقي، شعب الإيمان، حديث رقم (4097)

12 النيسابوري، المستدرک على الصحيحين، حديث رقم (6543)

13 ابن سعد، الطبقات الكبرى، ج8، ص 63

من طعامه، فقد روى أبو داود عن ابنِ أبي بُسرٍ السُّلَمِيِّينَ رضي الله عنهما قَالَا: ”دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَدَّمْنَا زُبْدًا وَتَمْرًا وَكَانَ يُحِبُّ الزُّبْدَ وَالتَّمْرَ“.¹⁴

وأورد البجلي في فوائده، وأبو نعيم في حلية الأولياء قصة يفصح فيها النبي صلى الله عليه وسلم عن مشاعر حبه لزوجته عائشة رضي الله عنها حين سأله عن مكانتها فيقلبه، فأجابها بتشبيه حسي يؤكد لها وثوق حبها في قلبه وتمكنه فيه كعقدة الحبل. فعَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: كَيْفَ حُبُّكَ لِي؟ قَالَ: كَعُقْدَةِ الْحَبْلِ. فَكُنْتُ أَقُولُ: كَيْفَ الْعُقْدَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: فَيَقُولُ: هِيَ عَلَى حَالِهَا“.¹⁵ ”فكان تصريحه صلى الله عليه وسلم بحبه لها مما يروي ظمأها إلى سماع ما به ويطمئن قلبها وتسكن عاطفتها“.¹⁶

وكان نبينا الله صلى الله عليه وسلم يصريح لأصحابه رضوان الله عليهم بحبه لزوجاته دونما حرج؛ إذ أنّ التصريح بحب الزوجة لا يخل بالرجولة ولا يقدر بالمروءة ولا يتعارض مع قيم الحياء، فقد روى الشيخان عن أبي عثمان رضي الله عنه أنّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ، قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: عَائِشَةُ قُلْتُ: مَنِ الرِّجَالِ؟ قَالَ: أَبُوهَا. قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: عَمْرُو. فَعَدَّ رَجَالًا، فَسَكَتُ مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ“.¹⁷

وإذا كنا نتحدث عن حبه صلى الله عليه وسلم لعائشة، فلا يعني ذلك أنه لم يكن يحب بقية زوجاته، ولكنهن ربما لم يصرحن بذلك كما صرحت عائشة رضي الله عنها، ولربما لم ينقلن لنا تصرفه معهن كما فعلت.¹⁸

¹⁴ أبو داود، سنن أبي داود، حديث رقم (3837)، وخرجه الألباني في صحيح الجامع الصغير وزيادته، بحديث رقم (4917)، وقال: صحيح

¹⁵ أبو القاسم البجلي، الفوائد، حديث رقم (985)، ج2، ص10، وأبو نعيم، حلية الأولياء، ج2، ص44، ويشار إلى أنّ البعض قد حكم على هذه الرواية بالوضع ”موضوعة“، انظر: الدوسري، الروض البسام بترتيب تخريج فوائده، رقم (1496)، ج4، ص319، وقال الكنانى في تنزيه الشريعة المرفوعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعة، باطل، وفي سننه متروكون، ج2، ص215

¹⁶ سعيدي، وفاء، في بيت النبوة (4).. ومضات في حب النبي صلى الله عليه وسلم زوجاته، بتصرف يسير،

<https://www.aljamaa.net>

¹⁷ متفق عليه؛ أخرجه البخاري بحديث رقم (4358)، ومسلم برقم (2384)

¹⁸ الشامي، صالح، حب الرسول صلى الله عليه وسلم للسيدة عائشة رضي الله عنها، موقع الآلوكة،

ومما يؤكد حبّ النبي صلى الله عليه وسلم لزوجاته كلّهن وعدم تحيّزه لعائشة رضي الله عنهن جميعاً، ما جاء من كثرة ذكره لأم المؤمنين خديجة رضي الله عنها، حتى غارت أمنا عائشة رضي الله عنها من ذلك، فقال لها صلى الله عليه وسلم مصرحاً بحبه لها: ”إِنِّي قَدْ رَزَقْتُ حُبَّهَا“.¹⁹

ثانياً: فن الإصغاء والمطاوعة والموافقة لصواب رأي الزوجة

مهارة الإصغاء للآخر وتقبل رأيه من أهم مهارات التواصل التي تسهم في تقوية الروابط وتوثيق العلاقات وبناء الثقة بين الشركاء أو الرفقاء، وهي في الحياة الزوجية أولى وأوفق.

والإصغاء هو ”التركيز وتفاعل القلب والمشاعر، ويفرق الإصغاء عن المهارات الأخرى كالسماع والاستماع والإنصات؛ فالإصغاء هو أعلى درجات الاستماع؛ إذ يتفاعل المصغي في مشاعره مع المتحدث.“²⁰

وقد ظهرت هذه المهارة في حياة النبي صلى الله عليه وسلم بوضوح، وتجلت في مواقفه في حياته الأسرية بشكل أوضح، فقد ورد في سيرته صلى الله عليه وسلم من الشواهد على حسن إصغاء النبي صلى الله عليه وسلم لأزواجه وتقبله لشورهن عليه ومطاوعته لصواب رأيهن في غير ما موقف في حياته، من غير ترفع عن قبول رأيهن أو مكابرة عن قبوله كما يتوهم البعض ممن يعدّ مطاوعة الزوجة من النقص والخنوع وغيرها من التفسيرات السلبية التي يتوهمها البعض بعقدة الذكورية أو الرجولة، ومن ذلك:

1. أخذه برأي السيدة خديجة رضي الله عنها إثر حادثة بدء الوحي

ففي حديث بدء الوحي الذي أخرجه الشيخان عن عروة بن الزبير، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رضي الله عنهما تصف فيه حال النبي صلى الله عليه وسلم لما رجع من غار حراء ”يَرْجُفُ فُؤَادُهُ، فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَ:

بتصرف يسير <https://www.alukah.net/culture/0/110708/>

19 مسلم، صحيح مسلم، حديث رقم (2435)

20 العوفي، عبد اللطيف بن ديان، المهارات الأساسية في الاتصال والتواصل، ص 56

« زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي » فَزَمَّلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ، فَقَالَ لِخَدِيجَةَ وَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ: «لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي» فَقَالَتْ خَدِيجَةُ: كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا، إِنَّكَ لَتَصِلُ الرَّحِمَ، وَتَحْمِلُ الْكُلَّ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّنْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، فَأَنْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلٍ بْنِ أَسَدِ بْنِ عَبْدِ الْعُزَّى ابْنَ عَمِّ خَدِيجَةَ ..²¹

فقد تجلت مهارات الإصغاء وقبول الرأي الآخر في استماع النبي صلى الله عليه وسلم لرأي زوجته خديجة رضي الله عنها حول هذه الحادثة الغريبة ومطاوعته لها فيما أشارت عليه من زيارة المسنِّ الخير ابن عمِّها ورقة بن نوفل، فوافقها النبي صلى الله عليه وسلم وما تردد في مرافقتها إليه دون تمنع أو ترفع. فكان من بركة إصغائه لها وموافقته لرأيها ومطاوعته لمشورتها حلٌّ لغز قصته وانسراح صدره وطمأننة قلبه.

2. أخذه برأي زوجته أم سلمة يوم الحديبية

ومن الأمثلة الشاهدة على مهارة الإصغاء والمطاوعة وموافقة النبي صلى الله عليه وسلم لرأي زوجته أم المؤمنين زوجها أم سلمة رضي الله عنها يوم الحديبية، فإن النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لما صالح قريشاً على الرجوع، وعدم دخول مكة عامهم هذا، اغتم الصحابة رضوان الله عليهم لذلك، وظهر منهم عدم استجابة فورية للنبي صلى الله عليه وسلم حين أمرهم بأن يبادروا إلى النحر والحلق، وكأنني بهم كانوا يتأملون أن يرجع النبي صلى الله عليه وسلم عن قراره ويتحقق لهم زيارة مكة التي طالما تشوّقوا إليها وتشوّقوا لرؤيتها. وما كان ذلك رفضاً لأمر النبي صلى الله عليه وسلم وإنما كان تأملاً منهم لرأي آخر يوافق مرادهم.

قال الإمام الخطابي رحمه الله: ”وإنما كان توقف الصحابة عن أمره الأول فلم ينفذوا له انتظاراً أن يحدث الله سبحانه لرسوله صلى الله عليه وسلم أمراً خلاف أمره الأول فيتم لهم حُرْمَتهم وقضاء نسكهم إذ كان لا ينكر في زمانه أن يؤمروا

²¹ متفق عليه، رواه البخاري في كتاب بدء الوحي برقم حديث (3)، وسلم برقم (160)

بالشيء ثم يتعقبه النسخ، فلما رأوه قد فعل النحر والحلاق في أمر نفسه علموا أنه ليس وراء ذلك عاقبة تنتظر فبادروا إلى الايتمار لقوله والايتماء بفعله“.²²

وأمام هذه الأزمة الحقيقية يتجلى موقف أم سلمة برأيها الحكيم الذي أشارت على النبي صلى الله عليه وسلم به، فأصغى لها النبي صلى الله عليه وسلم وطاوعها وبادر إلى موافقتها عليه، فانجلى الموقف وانفرجت الأزمة.

روى الإمام البخاري رحمه الله في صحيحه تفاصيل هذه الأزمة عن عُرْوَةَ بِنِ الرُّبَيْعِ، عَنِ الْمُسَوِّرِ بْنِ مَخْرَمَةَ، وَمَرْوَانَ، يُصَدِّقُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا حَدِيثَ صَاحِبِهِ، قَالَا: "... فَلَمَّا فَرَّغَ مِنْ قَضِيَّةِ الْكِتَابِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ: قُومُوا فَانْحَرُوا ثُمَّ اخْلُقُوا، قَالَ: فَوَاللَّهِ مَا قَامَ مِنْهُمْ رَجُلٌ حَتَّى قَالَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَلَمَّا لَمْ يَقُمْ مِنْهُمْ أَحَدٌ دَخَلَ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ، فَذَكَرَ لَهَا مَا لَقِيَ مِنَ النَّاسِ، فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، أَتُحِبُّ ذَلِكَ، اخْرُجْ ثُمَّ لَا تُكَلِّمَ أَحَدًا مِنْهُمْ كَلِمَةً، حَتَّى تَنْحَرَ بُذْنَكَ، وَتَدْعُو حَالِقَكَ فَيُحْلِقَكَ، فَخَرَجَ فَلَمْ يُكَلِّمَ أَحَدًا مِنْهُمْ حَتَّى فَعَلَ ذَلِكَ نَحَرَ بُذْنَهُ، وَدَعَا حَالِقَهُ فَحَلَقَهُ، فَلَمَّا رَأَوْا ذَلِكَ قَامُوا، فَانْحَرُوا وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَحْلِقُ بَعْضًا حَتَّى كَادَ بَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضًا عَمًّا“.²³

ويتضح بهذين المثالين وغيرها من الشواهد الأخرى في حياة النبي صلى الله عليه وسلم على أهمية مهارة الإصغاء في شؤون الحياة عامة وفي الحياة الزوجية خاصة، وبركة مطاوعة الزوج لرأي شريكه وموافقته له في صواب الرأي وحكمة الشور.

ذكر الحافظ ابن حجر رحمه الله من الفوائد المستوحاة من هذه القصة: "فيه جواز مشاوره المرأة الفاضلة".²⁴

قال الإمام الخطابي رحمه الله: "وفي قبول رسول الله صلى الله عليه وسلم إشارة أم سلمة عليه بأن يبدأ بنحر هديه وحلق رأسه دليل على جواز مشاوره النساء وقبول قولهن إذا كن مصيبات فيما يشرن به".²⁵

22 الخطابي، معالم السنن، ج2، ص 333

23 رواه البخاري في كتاب الشروط، برقم حديث (2731)

24 ابن حجر، فتح الباري، ج5، ص 347

25 الخطابي، معالم السنن، ج2، ص 333، وانظر ابن الجوزي في "كشف المشكل من حديث

وهذه المهارة يفتقدها كثير من الأفراد وتغيب عن كثير من الأسر اليوم، وبتطبيقها تُحلّ الأزمات وتُحلّ البركة وتعمق الثقة وتقوى الروابط، سيما إذا استحضرت الأفراد والأسر نية إتباع هدي النبي صلى الله عليه وسلم والاقتداء به وتطبيق سنته صلى الله عليه وسلم.

المطلب الثاني: فنون ومهارات التواصل غير اللفظي (الجسدي) ومنها:

- أولاً: التجمل والتزيّن ونظافة الجسد
- ثانياً: الاقتراب والالتصاق الجسدي
- ثالثاً: عرك الأنف تلطفاً ومداعبة
- رابعاً: الترييت على الكتف ..

المطلب الثاني:

فنون ومهارات التواصل غير اللفظي (الجسدي)

الاتصال غير اللفظي Non verbal communication هو كلّ اتصال مؤداه غير الكلمات الملفوظة، ومن ذلك: لغة الجسد Body language والصوت بحجمه وطبقاته وتلونه، والمظهر العام، والكاريزما، والحيز والمسافة الشخصية.

”ويعدّ الباحثون الاتصال غير اللفظي أكثر أهمية من الاتصال اللفظي؛ ذلك أنه يقوم بأدوار أكثر وأشمل، ويرون أنه يشكّل ما بين 55-65% من المجموع الكلي للاتصال، فبينما يقوم الاتصال اللفظي بإيصال المعلومات، يقوم الاتصال غير اللفظي بإيصال القيم والشعور والاتجاهات“.

ويرى العوفي أن دائرة الاتصال غير اللفظي تتسع لتشمل لغة الجسد وحجم الصوت وطبقته وإيقاع كلماته، إضافة إلى المسافة والحيز المكاني. وقد نقل عن خلاصة ما وجده ألبرت مريان أنّ تأثير الرسالة ينقسم إلى:

الصحيحين، ج4، ص 58

الكلمات Word وتمثل ما نسبته 7% من التأثير.

الصوت Vocal ويمثل 38%، ويشمل: حجم الصوت، وطبقته، والإيقاع، إلخ.
الحركات الجسدية، وتمثل 55%.

وبهذا يكون تأثير الاتصال غير اللفظي يمثل 93% من العملية الاتصالية، وتبقى 7% فقط للكلمات. ويشمل الاتصال غير اللفظي ما يلي:

لغة الجسد: اتصال العيون، وتعابير الوجه، وحركات الجسد، والإيماءات والإشارات، ودرجة الصوت، وطبيعة الوقفة.

المسافة الشخصية: ويقصد بها درجة قربك أو بعدك من الطرف الآخر.²⁶

وأظهرت دراسة بلجيكية من جامعة كيه يو ليوفين أن اللمس في العلاقات بين الأشخاص يعتبر إيجابياً بشكل عام، بدءاً من دغدغة الأم لطفلها لتحويل بكائه إلى ضحك.²⁷

وقد ظهرت هذه الفنون والمهارات الاتصالية غير اللفظية في حياة النبي صلى الله عليه وسلم، خاصة حياته الأسرية وتواصله مع زوجته صلى الله عليه وسلم، ومن ذلك:

أولاً: التجميل والتزيّن ونظافة الجسد

تُعَدُّ الأناقة الشخصية والهندام العام وجمال المظهر الخارجي؛ من تجميل وتزيّن وتعطر وما يلحق ذلك من مظاهر حسن وتحسّن وجمال وتجميل من مقومات الشخصية التي تكشف عن ذوقه وتسفر عن ملامح طبعه. وهي في الوقت ذاته تحمل رسائل اتصال غير لفظي من خلال لغة الجسد يتلقاها الشخص المقابل وتؤثر فيه إيجاباً أو سلباً حسب هذا المظهر وبناء على مستوى الذوق في التأنيق والتجميل والتزيّن.

وقد أولى الإسلام هذه القيمة عناية خاصة لما لها من أثر بالغ في العلاقات بين الأشخاص، وانعكاساتها على النواحي النفسية والسلوكية، فقد مدح الإسلام الجمال

26 العوفي، عبد اللطيف بن ديبان، المهارات الأساسية في الاتصال والتواصل، ص 31

27 نشرت الدراسة في صحيفة اليوم السابع الإلكترونية، على الرابط التالي: <https://www.youm7.com/story>

والتجمل حين وصف الله تعالى به وأكد على أنه مما يحبه الله تعالى ويرضاه، ففي الحديث عند الإمام مسلم أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ”لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ. قَالَ رَجُلٌ: إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ ثَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً، قَالَ: إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ“.²⁸

لقد شرع الإسلام منظومة كاملة من التوجيهات الخاصة بالطهارة والنظافة ما يجعل المسلم طاهرًا مطهرًا نظيفًا جميلًا طيبًا زكيًا؛ فعدّ الطهور شرط الإيمان، وأوجب الوضوء قبيل الصلاة، والغسل من الجنابة، والغسل قبل الطعام وبعده، والسواك في أوقات عديدة، أمر الإسلام المسلم بالترزين عند ذهابه للصلاة في المسجد؛ لأنه سيخالط الناس ويتقارب منهم عند التحاذي والتراص في الصفوف أثناء الصلاة، فقال الله تعالى: يا بني آدم خذوا زينتكم عند كل مسجد“.²⁹ وروى الإمام البخاري حديثًا يؤكد على أهمية التجمل والتطيب عند الذهاب إلى المسجد وحثه صلى الله عليه وسلم على ذلك مرغبا بالثواب العظيم لمن فعل ذلك بالمغفرة، قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طَهْرٍ، وَيَدْهِنُ مِنْ [ص:4] دُهْنِهِ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ، ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يَفْرُقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كَتَبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى“.³⁰ وحرصًا على المحافظة على أن يبقى المسجد بيئة جاذبة ومريحة لا صارفة ومنفرة فقد نهى الإسلام من أكل من الشجرتين خبثتي الرائحة؛ البصل والثوم عن الصلاة في المسجد مع جماعة المسلمين.

كما شرع من سنن الفطرة ما يجعل المسلم نظيفًا على الدوام، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: قَصُّ الشَّارِبِ، وَإِعْقَاءُ اللَّحْيَةِ، وَالسَّوَاكُ، وَاسْتِنْشَاقُ الْمَاءِ، وَقَصُّ الْأُظْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَتَنْفُ الْإِيطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَاتِّقَاضُ الْمَاءِ“ قَالَ زَكَرِيَّا: قَالَ مُضْعَبٌ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَضْمَضَةُ“..³¹ وروى

28 مسلم، صحيح مسلم، حديث (91)

29 سورة الأعراف، الآية: 31

30 البخاري، جامعه الصحيح، حديث رقم (883)

31 مسلم، صحيح مسلم، حديث (261). زَادَ قُتَيْبَةُ، قَالَ وَكِيعٌ: ”اتِّقَاضُ الْمَاءِ: يَغْنِي الْإِسْتِنْجَاءَ“، والبراجم: جمع برجمة وهي عقد الأصابع ومفاصلها كلها.

أَيْضًا: ”أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ: النِّكَاحُ، وَالسَّوَاكُ، وَالتَّعَطُّرُ، وَالْحِنَاءُ“³² رُوِيَ فِي ”الْجَامِعِ“ بِالثُّونِ وَالْيَاءِ، وَسَمِعْتُ أَبَا الْحَجَّاجِ الْحَافِظَ يَقُولُ: الصَّوَابُ أَنَّهُ الْخِتَانُ، وَسَقَطَتِ الثُّونُ مِنَ الْحَاشِيَةِ، وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْمُحَامِلِيُّ عَنْ شَيْخِ أَبِي عَيْسَى التِّرْمِذِيِّ.³³

هذه المنظومة التشريعية في التجميل والتزين والتطيب كانت سمة واضحة في شخصيته وقيمة حاضرة في سمته صلى الله عليه وسلم، فقد كان صلى الله عليه وسلم مثالا في الجمال والتجميل، والطيب والتطيب، وتجلّى ظهورها في تمثله صلى الله عليه وسلم لها في حياته الأسرية؛ حيث شهد لها وصف أهل بيته له؛ فقد روى خادم النبي صلى الله عليه وسلم وملازمه أنس رضي الله عنه، قال: ”كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَزْهَرَ اللَّوْنِ، كَانَ عَرَقُهُ اللَّوْلُو، إِذَا مَشَى تَكَفَّأَ، وَلَا مَسِسْتُ دِيْبَاجَةً، وَلَا حَرِيرَةً أَلَيْنَ مِنْ كَفِّ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا شَمِمْتُ مِسْكَةً وَلَا عَنْبَرَةً أَطْيَبَ مِنْ رَائِحَةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ“.³⁴ وروت عائشة رضي الله عنها تصف ذلك في النبي صلى الله عليه وسلم: ”كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى وَبِيصِ الْمِسْكِ فِي مَفْرِقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ مُحَرَّمٌ“³⁵

وفيما رواه أبو قُرْصَافَةَ قَالَ: ”لَمَّا بَايَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا وَأُمِّي وَخَالَتِي وَرَجَعْنَا مِنْ عِنْدِهِ مُنْصَرِفِينَ ، قَالَتْ لِي أُمِّي وَخَالَتِي : يَا بُنَيَّ ، مَا رَأَيْنَا مِثْلَ هَذَا الرَّجُلِ أَحْسَنَ مِنْهُ وَجْهًا، وَلَا أَنْقَى ثَوْبًا ، وَلَا أَلَيْنَ كَلَامًا، وَرَأَيْنَا أَنَّ الثُّورَ يَخْرُجُ مِنْ فِيهِ“.³⁶ وذكر البخاري في تاريخه الكبير ، عن جابر رضي الله عنه: ”لم يكن النبي صلى الله عليه وسلم يمر في طريق فيتبعه أحد إلا عرف أنه سلكه من طيبه“.³⁷

وَكَانَ يُحِبُّ السَّوَاكَ، وَكَانَ يَسْتَاكُ مُفْطَرًا وَصَائِمًا، وَيَسْتَاكُ عِنْدَ الْإِنْتِبَاهِ مِنَ النَّوْمِ، وَعِنْدَ الْوُضُوءِ، وَعِنْدَ الصَّلَاةِ، وَعِنْدَ دُخُولِ الْمَنْزِلِ، وَكَانَ يَسْتَاكُ بَعْدَ الْأَرَاكِ.³⁸ وعن

32 التبريزي، مشكاة المصابيح، قال المحقق الألباني: حديث حسن، ج1، ص122، حديث (382)

33 ابن القيم، زاد المعاد، ج4، ص231 - 233

34 متفق عليه، واللفظ لمسلم، صحيح مسلم، حديث (2330)، وعند البخاري نحوه، رقم (1973)

35 مسلم، صحيح مسلم، حديث (1190).

36 الطبراني، المعجم الكبير، ج3، ص18، حديث (2518).

37 البخاري، التاريخ الكبير، ج1، ص399، حديث (1273).

38 ابن القيم، زاد المعاد، ج1، ص167

أم المؤمنين عائشة رضي الله عنها، قَالَتْ: ”كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ فَيُعْطِينِي السَّوَاكَ لِأَغْسِلَهُ فَأَبْدَأُ بِهِ فَأَسْتَاكُ ثُمَّ أَغْسِلُهُ وَأَذْفَعُهُ إِلَيْهِ“.³⁹

ومن هديه صلى الله عليه وسلم في النظافة والتطيب سيما في حياته الأسرية وعلاقته الزوجية، ومن حرصه على التطيب والتطهر أنه وصّى من يجامع زوجته إِذَا أَرَادَ الْعَوْدَ قَبْلَ الْغُسْلِ الْوُضُوءَ بَيْنَ الْجَمَاعَتَيْنِ، فقال صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ“.⁴⁰ وروى أبو رافع رضي الله عنه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ، وَكَانَ يَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ غُسْلًا، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَوْ اغْتَسَلْتُ غُسْلًا وَاحِدًا، فَقَالَ: هَذَا أَزْكَى وَأَطْهَرُ وَأَطْيَبُ“.⁴¹

يقول ابن القيم رحمه الله مبيّنًا أثر الغسل بعد الجماع: ”وَفِي الْغُسْلِ وَالْوُضُوءِ بَعْدَ الْوُطْءِ مِنَ الشَّاطِطِ، وَطِبِّ النَّفْسِ، وَإِخْلَافِ بَعْضِ مَا تَحَلَّلَ بِالْجَمَاعِ، وَكَمَالِ الطُّهْرِ وَالنَّظَافَةِ، وَاجْتِمَاعِ الْحَارِّ الْعَرِيزِيِّ إِلَى دَاخِلِ الْبَدَنِ بَعْدَ انْتِشَارِهِ بِالْجَمَاعِ، وَحُضُولِ النَّظَافَةِ الَّتِي يُحِبُّهَا اللَّهُ، وَيَبْغِضُ خِلَافَهَا مَا هُوَ مِنْ أَحْسَنِ التَّدْبِيرِ فِي الْجَمَاعِ، وَحِفْظِ الصِّحَّةِ وَالْقُوَى فِيهِ“.⁴²

وأجمل بوصية الأعرابية أمامة بنت الحارث حين جهزت ابنتها أمّ إياس لزوجها عمرو بن حجر ملك كندة فأوصيتها وصية تبين فيها أسس الحياة الزوجية السعيدة، ومما أكدت عليه قولها: ”فالتفقد لمواضع عينيه وأنفه، فلا تقع عينه منك على قبيح ، ولا يشم منك إلا أطيب ريح“.⁴³

ويتضح من هديه صلى الله عليه وسلم في النظافة والتطيب وحرصه على ذلك في حياته العامة وحياته الزوجية خاصة، مع ما أثر عنه في حثه على ذلك، كلّ ذلك يؤكد قيمة هذا السلوك وأثره في التواصل مع الآخرين سيّما المقربين كأهل البيت والزوجة على وجه الخصوص؛ مما له أثر طيّب في تحقيق الانجذاب الروحي والنفسي والجسدي بينهما، وتحقيق الوثام وإذكاء مشاعر المحبة والألفة، وتحفيز

39 التبريزي، مشكاة المصابيح، قال المحقق الألباني: حديث حسن، ج1، ص122، حديث (384)

40 مسلم، صحيح مسلم، حديث (633).

41 ابن ماجه، سنن ابن ماجه، حديث (590) وقال المحقق الألباني: حديث حسن

42 ابن القيم، زاد المعاد، ج4، ص 231 - 233

43 الشورى، مجدي، تحفة العروس، ج1، ص 42

الدوافع النفسية والغريزية بسببها؛ فالنفس تحبّ الجمال وتعشق الطيب وتنجذب إلى المليح، وتنفر من القبيح.

فما أحرى الأزواج اليوم إلى الأخذ بهذه الوصايا السامية وتمثّل هذه السلوكات النبوية الراقية في الحرص على التجلّ والتزيّن والتطيّب؛ من خلال المحافظة على نظافة البدن وتعهده بالعناية الخاصة، فضلاً عن التزيّن في الهندام والشكل والثياب، والترجيل والتطيّب، وتعهده الفم بالسواك أو أدوات العناية المستحدثة؛ فذلك كلّ مما يقوي أواصر التواصل.

ثانياً: الاقتراب والالتصاق الجسدي

من مهارات التواصل الناجح مراعاة المسافة بين الشخص والآخر الذي يخالطه أو يجالسه أو يحادثه، وللمسافة أو الحيز المكاني معان دلالات خاصة في مفهوم التواصل وأبعاده، فالأصل ترك مسافة كافية كحق من حقوق الشخص أثناء عملية الاتصال والمخاطبة، وكلما اقترب الشخص حسياً وجسدياً من الطرف الآخر الذي يخالطه أو يجالسه أو يحادثه دلّ ذلك على قربيه منه عاطفياً ونفسياً، فكمال التواصل خاصة بين الزوجين هو التواصل الحسيّ الجسديّ.

وقد حضرت هذه المهارة في حياة النبي صلى الله عليه وسلم العامة والخاصة؛ ووردت الشواهد من سيرته صلى الله عليه وسلم على مراعاته لهذه المهارة، ومن ذلك: أنّه أردف ابن عمّه ابن عباس رضي الله عنهما خلفه على بعير، وانتهر النبي صلى الله عليه وسلم هذا القرب الحسيّ والنسيّ وأوصاه بجملة وصايا استفتحها بقوله ”يا غلام إني أعلمك كلمات..“.

ووردت شواهد كثيرة على حرص النبي صلى الله عليه وسلم على الأخذ بيد من يحدثه من أصحابه صلى الله عليه وسلم، وكان لا يُفلت يده من يد من يسلم عليه حتى يكون الآخر هو من يفلتها. فعن أنس بن مالك، قال: ”كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَقْبَلَهُ الرَّجُلُ فَصَافَحَهُ لَا يَنْزِعُ يَدَهُ مِنْ يَدِهِ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ الَّذِي يَنْزِعُ، وَلَا يَضْرِبُ وَجْهَهُ عَنْ وَجْهِهِ حَتَّى يَكُونَ الرَّجُلُ هُوَ الَّذِي يَضْرِبُهُ وَلَمْ يَرِ مُقَدِّمًا رُكْبَتَيْهِ بَيْنَ يَدَيْ جَلِيسٍ لَهُ“.⁴⁴

44 رواه الترمذي في جامعه ، برقم حديث (2490)، حسنه الألباني في صحيح الجامع (4780)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَقِينِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا جُنُبٌ، فَأَخَذَ بِيَدِي، فَمَشَيْتُ مَعَهُ حَتَّى قَعَدَ، فَأَنْسَلْتُ، فَأَتَيْتُ الرَّحْلَ، فَأَغْتَسَلْتُ ثُمَّ جِئْتُ وَهُوَ قَاعِدٌ، فَقَالَ: «أَيْنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرٍ»، فَقُلْتُ لَهُ، فَقَالَ: «سُبْحَانَ اللَّهِ يَا أَبَا هُرَيْرٍ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ».⁴⁵

وقد جاءت هذه المهارة في تواصل النبي صلى الله عليه وسلم مع زوجاته، ففي حديث مشاهدة عائشة رضي الله عنها لغلمان الحبشة وهم يلعبون في المسجد، وأذن لها النبي صلى الله عليه وسلم بالاطلاع عليهم، فقد ورد في سياق الحديث ما يدل على التواصل الجسدي بالاقتراب والملاصقة بينه وبين عائشة رضي الله عنها، حيث وقف النبي صلى الله عليه وسلم وأقامها وراءه ملتصقة به واضعة خدها على خده الشريف طيلة فترة مشاهدتها لغلمان الحبشة.

روى الشيخان عن عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .. وَكَانَ يَوْمَ عِيدٍ، يَلْعَبُ السُّودَانُ بِالْدَّرَقِ وَالْحِرَابِ، فَإِمَّا سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِمَّا قَالَ: تَشْتَهِينَ تَنْظُرِينَ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ، خَدِّي عَلَى خَدِّهِ، وَهُوَ يَقُولُ: دُونَكُمْ يَا بَنِي أَرْفَدَةَ حَتَّى إِذَا مَلِئْتُ، قَالَ: حَسْبُكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: فَادْهَبِي.⁴⁶

وقد جاءت الروايات الصحيحة تبين أن النبي صلى الله عليه وسلم كانت له جلسات خاصة مع زوجاته، بحيث يلتصق بإحدهن جسدياً ويتواصل معها حسياً، وهذا التقارب والتلاصق هو غاية في التواصل الحميم والمؤانسة الممتعة.

فقد روت لنا أمنا عائشة رضي الله عنها قالت: كان النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَكَبَّأُ فِي حَجْرِي⁴⁷، وَأَنَا حَائِضٌ، ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ.⁴⁸

⁴⁵ رواه البخاري في جامعه الصحيح، برقم حديث (285)

⁴⁶ متفق عليه؛ أخرجه البخاري في الجامع الصحيح، حديث رقم (949، 950) ومسلم في صحيحه، برقم (892)

⁴⁷ حجري: حضني وهو ما دون الإبط إلى الكشح وهو ما بين الخاصرة إلى الضلع الخلف. انظر تعليق مصطفى البغا على رواية البخاري حديث (297)

⁴⁸ رواه البخاري في جامعه الصحيح، برقم حديث (297)

قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: تُوفِّيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي، وَفِي نَوْبَتِي، وَبَيْنَ سَحْرِي وَنَحْرِي⁴⁹، وَجَمَعَ اللَّهُ بَيْنَ رِيقِي وَرَيْقِهِ، قَالَتْ: دَخَلَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بِسِوَاكِ، فَضَعَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ، فَأَخَذْتُهُ، فَمَضَعْتُهُ، ثُمَّ سَنَنْتُهُ بِهِ⁵⁰.

ومن أقوى صور التواصل الجسدي مهارات وفنون العلاقة الحميمة الخاصة، وعلى الرغم من كون هذه العلاقة قد ألقى عليها الإسلام كنف الستر والتستر ونَبِهَ إلى حرمة إظهار أسرارها وإبداء خوافيها، إلا أن هناك بعض الأحاديث قد أشارت إلى بعض هذه الفنون لكنها جاءت في سياق الحديث عن بيان مسائل لا بد من توضيح أحكامها للناس، ومن ذلك حديث تقبيل النبي صلى الله عليه وسلم لعائشة أم المؤمنين رضي الله عنها وهو صائم، فقد روت رضي الله عنها: ”كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَبِّلُ وَيُبَاشِرُ وَهُوَ صَائِمٌ وَكَانَ أَمْلَكَكُمْ لِأَرَبِهِ“⁵¹ وحديث تلاوته القرآن مضطجعا في حجرها وهي حائض، وروت رضي الله عنها أنه ”كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَكَبَّرُ عَلَى حَجْرِي وَأَنَا حَائِضٌ ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ“⁵² وأحاديث مباشرته لأزواجه حال كون زوجته حائضا، واغتساله مع زوجته وأخذهما الماء من طست واحد، فعنها رضي الله عنها، قَالَتْ: ”كُنْتُ أَعْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ وَكِلَانَا جُنُبٌ وَكَانَ يَأْمُرُنِي فَأَتَزَرُّ فَيُبَاشِرُنِي وَأَنَا حَائِضٌ وَكَانَ يُخْرِجُ رَأْسَهُ إِلَيَّ وَهُوَ مُعْتَكِفٌ فَأَغْسِلُهُ وَأَنَا حَائِضٌ“⁵⁴.

فمثل هذه الروايات جاءت في الأصل لبيان أحكام شرعية لأمر تتعلق بحياة الناس، فلزم بيان موقف النبي صلى الله عليه وسلم وهديه فيها؛ لأن نساء النبي صلى الله عليه وسلم قد أمرن أن لا يكتمن ما يتلى في بيوتهن من الحكمة.

ثالثاً: عرك الأنف إرضاءً وتدليلاً

49 بين سحري ونحري: أي بين صدري وعنقي. والسحر الرئة أو الصدر. انظر تعليق مصطفى البغا على رواية البخاري حديث (1389)

50 رواه البخاري في جامعه الصحيح، برقم حديث (3100)

51 متفق عليه

52 ويجدر التنبيه هنا إلى أن الروايات التي جاءت بزيادة ”ويمض لساني“ هي روايات ضعيفة كما ذكر الإمام الألباني، الألباني، ضعيف أبي داود، ج2، ص 270، حديث (411)

53 متفق عليه

54 متفق عليه

من فنون التواصل غير اللفظي التي استخدمها النبي صلى الله عليه وسلم في التواصل مع زوجاته من خلال جسده، عرك أنف الزوجة، وهو ضرب من الملاطفة والتدليل، ويكون ذلك بحركة لطيفة يحرك بها أنف زوجته بأطراف أنامله الشريفة، وفي ذلك اقتراب حسي وجسدي، يحرك مشاعر التواصل العاطفي.

وأصل العرك في لغة العرب: ذلك الشيء وتحسسه وتمريسه؛ يقول ابن منظور: عَرَكَ الْأَدِيمَ وَغَيْرَهُ يَعْزُكُهُ عَزْكَاً، أَي دَلَّكَه دَلْكَاً. وَعَرَكَ ظَهَرَ النَّاقَةِ وَغَيْرَهَا يَعْزُكُهُ عَزْكَاً: أَكْثَرَ جَسَّهُ لِيَعْرِفَ سِمَنَهَا.⁵⁵ وأضاف ابن فارس في معنى العرك قال: (عرك) أَضَلَّ وَاحِدٌ صَحِيحٌ يَدُلُّ عَلَى ذَلِكَ وَمَا أَشَبَّهُهُ مِنْ تَمْرِيسِ شَيْءٍ بِشَيْءٍ أَوْ تَمْرِيسِهِ بِهِ.⁵⁶

ومما أثر أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يستخدمها في احتواء غضب الزوجة، وتسكين نفسها، ففيما روي عن القاسم بن محمد بن أبي بكر، قال: كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذَا غَضِبَتْ عَرَكَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْفِهَا، ثُمَّ يَقُولُ: ”يَا عَوَيْشُ، قُولِي: اللَّهُمَّ رَبِّ مُحَمَّدٍ، اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهَبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجِرْنِي مِنْ مُضَلَّاتِ الْفِتَنِ“.⁵⁷

وجاء قريباً من ذلك في قصة تتبع عائشة رضي الله عنها للنبي صلى الله عليه وسلم حين خرج من فراشها في ليلتها وذهب يلبي نداء جبريل عليه السلام بأمر الله له بزيارة أهل البقيع، فلما عاتبها النبي صلى الله عليه وسلم على لحاقها به، ولهدها⁵⁸ على صدرها؛ بمعنى دفعها براحة يده صلى الله عليه وسلم.

يقول الإمام النووي في شرحه على مسلم: قَوْلُهَا (فَلَهْدَنِي) هُوَ بَفَتْحِ الْهَاءِ وَالْدَّالِ الْمُهِمْلَةِ وَرُوِيَ فَلَهَزَنِي بِالزَّايِ وَهُمَا مُتَقَارِبَانِ قَالَ أَهْلُ اللُّغَةِ لَهْدَهُ وَلَهْدَهُ بِتَخْفِيفِ الْهَاءِ وَتَشْدِيدِهَا أَي دَفَعَهُ وَيُقَالُ لَهَزَهُ إِذَا ضَرَبَهُ بِجَمْعِ كَفِّهِ فِي صَدْرِهِ وَيَقْرُبُ مِنْهُمَا لَكَزَهُ وَوَكَزَهُ.⁵⁹

55 ابن منظور، لسان العرب، ج10، ص466

56 ابن فارس، معجم مقاييس اللغة، ج4، ص289

57 ابن السني، باب ما يقوله إذا غضب، حديث رقم 455، وخرجه الألباني في الجامع الصغير وزيادته، حديث رقم (9911)، وقال: ضعيف

58 اللهد: الدفع الشديد في الصدر. ابن منظور، لسان العرب، ج3، ص394

59 النووي، المنهاج شرح مسلم، ج7، ص44

وفي الواقع لو أن زوجًا لاطف زوجته بمثل هذه الحركات اللطيفة؛ كالعرك، والقرص، والغمز باليد، وغيرها من غير إيذاء أو إيلاام لكان لها أكبر الأثر في انتشاء العلاقة بينهما وتطبيب الخاطر وإسكان النفس وقشع الغضب إن كان ثمة غضب أو عتب منها عليه، والعكس كذلك لو أنها فعلتها الزوجة مع زوجها لكانت ضربًا من التدليل والمؤانسة والملاطفة مما تطيب به النفس وتذكي فيه العاطفة.

رابعًا: الترييت على الكتف ..

الترييت هو أن يضرب شخص بيده بلطف على كتف شخص آخر أو جنبه أو ظهره، وتكون هذه الحركة عادة من باب التهيئة أو التأييد. وهي من مهارات التواصل الجسدي ذات الآثار النفسية العميقة.

”فبحسب الدراسة التي أعدها باحثون سويديون، فإن الجلد يحتوي على عدد كبير من الألياف العصبية التي تنشط عند العناق أو لمس الجسد بشكل خفيف حيث تقوم بنقل معلومات عن ذلك إلى الدماغ ما يحدث شعورًا بالبهجة. وقال باحثون إن العناق قد يكون أحيانًا أفضل من الدواء عندما يشعر المرء بتوعك أو يمر بحالة توتر نفسي.

وذكرت صحيفة ”دايلي مايل“ أن الجمعية البريطانية للعلوم في مدينة ليفربول ناقشت هذه الدراسة، التي أشارت إلى أنه حتى الترييت على الكتف في أوقات الأزمات يعطي شعورًا بالطمأنينة ويخفف من وطأتها. وقال الباحثون إن تنشيط ”خلايا البهجة“ يمنع الألياف الأخرى من نقل رسائل الألم من الدماغ.

وفي السياق نفسه قال البروفيسور فرانسيز ماكغلون الذي اكتشف هذه الألياف: إن العناق والترييت على الكتف وتمير الأصابع داخل الشعر يجعل المرء المتوتر أو الذي يمر بأزمة يشعر بالراحة⁶⁰ وأضاف ماكغلونن -العضو في جمعية ”يونيوفر التي تعنى بالأمور المتعلقة بالغذاء والجمال- أن الأم التي تحتضن ابنها إذا وقع على الأرض وتقبل مكان إصابته تجعله يشعر بالتحسن فورًا، وأنه إذا لمست شخصًا وأنت تبلغه أنباء سيئة فإن ذلك سوف يخفف عنه كثيرًا“.⁶⁰

60 العناق والترييت على الكتف دواء، دراسة نشرت في الموقع الإلكتروني لصحيفة الجزيرة الإلكترونية، <https://www.aljazeera.net/news>

ووفقاً لدراسات اجرتها المجلة الأميركية American Journal Psychiatry للطب النفسي، ان العناق أو الترييت بالأيدي على الكتف أو الإيماءات بالرأس ما هي إلا حركات علاجية تعبر عن مشاعرنا الحقيقية ومساندتنا تجاه بعضنا البعض في وقت الأزمات وهي تعبيرات لها تأثير إيجابي كبير على نفسية الشخص المحبط أكثر من أي دواء اخر. ثبت علمياً ان القبلة أو اليد التي تمس الكتف أو الظهر أو الوجه في مودة، يمكن أن تتسبب في إطلاق الأوكسيتوسين وهو ما يعرف بهرمون قادر على إرخاء عضلات جسمك وبالتالي تبديد الشعور بالحزن والاكتئاب، وهي أيضاً بمثابة منشطات إيجابية تتلقينها من المقربين لها اهمية كبيرة في تحسين مزاجك إلى الأفضل⁶¹.

وقد جاءت هذه المهارة في تواصل النبي صلى الله عليه وسلم مع زوجته، حيث ربت على كتف عائشة رضي الله عنها حين سابقها فسبقها، وذلك تخفيفاً عليها وتأنيساً لها وتلطيفاً لشعورها بخسارة السباق ولو كان لعباً. عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا خَفِيفَةُ اللَّحْمِ فَنَزَلْنَا مَنْزِلًا فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: «تَقَدَّمُوا» ثُمَّ قَالَ لِي: «تَعَالَى حَتَّى أَسَاقِكَ فَسَابِقْنِي فَسَبَقْتُهُ» ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي سَفَرٍ آخَرَ، وَقَدْ حَمَلْتُ اللَّحْمَ فَنَزَلْنَا مَنْزِلًا فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: «تَقَدَّمُوا» ثُمَّ قَالَ لِي: «تَعَالَى أَسَاقِكَ فَسَابِقْنِي فَسَبَقْتُهُ فَضَرَبَ بِيَدِهِ كَتْفِي وَقَالَ: «هَذِهِ بَيْتُكَ»⁶².

فما أحوجنا اليوم إلى الاقتداء بنبينا محمد صلى الله عليه وسلم في تطبيق مهارة التواصل هذه في أسرنا ومراعاتها في تواصلنا مع رفقاءنا ومن نعيشهم؛ لتكون سبباً في التخفيف من معاناة الناس ومواساتهم في آلامهم وضوائقهم.

المطلب الثالث:

فنون ومهارات التواصل الحياتية العامة

أولاً: احترام الزوجة وتقديرها

⁶¹ الترييت على الكتف يقضي على الحزن والشعور بالاكتئاب، بحسب دراسة حديثة، على الرابط <https://jamalouki.net>

⁶² الإمام النسائي، السنن الكبرى، حديث رقم (8894)، والإمام أبو داود، سنن أبي داود، برقم (2578)، وقال الإمام الألباني: صحيح.

السلام على الزوجة
إسعاد الزوجة وإدخال السرور عليها
استئذان الزوجة حال الانشغال عنها
الدعاء للزوجة والثناء عليها
إكرام أهل الزوجة تقديرهم
ثانياً: فن اللعب والترويح وموانسة
مجالسة الزوجة وموانستها
اصطحاب الزوجة في السفر
اللعب والترويح

ثالثاً: فن الملاطفة والممازحة والمداعبة

مُسْلِمُ بْنُ يَسَارٍ، أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَقَالَ: «يَا عُوَيْشُ، مَا لِي أَرَاكَ قَدْ أَشْرَقَ وَجْهُكَ» فَقَالَتْ: وَمَا لِي لَا أَفْعَلُ ذَلِكَ وَقَدْ دَعَوْتُ لِي فَقُلْتُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعَائِشَةَ مَغْفِرَةً ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً لَا تُغَادِرُ لَهَا خَطِيئَةً» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ يَوْمٍ وَلَا لَيْلَةٍ إِلَّا وَأَنَا أَدْعُو بِهَذِهِ الدَّعْوَةِ لِجَمِيعِ أُمَّتِي»⁶³

إكرام أهل الزوجة تقديرهم

حديث عائشة - رضي الله تعالى عنها - قالت: ما غرت على أحد من نساء النبي ﷺ ما غرت على خديجة رضي الله عنها، وما رأيته قط، ولكن كان يكثر ذكرها، وربما ذبح الشاة، ثم يقطعها أعضاء، ثم يبيعها في صدائق خديجة، فربما قلت له: كأن لم يكن في الدنيا إلا خديجة! فيقول: إنها كانت وكانت وكان لي منها ولد.⁶⁴

⁶³ الطبراني، الدعاء، حديث رقم (1458)، ص 429

⁶⁴ أخرجه البخاري، كتاب مناقب الأنصار، باب تزويج النبي ﷺ خديجة وفضلها - رضي الله عنها، (39/5)، رقم: (3818)

وفي رواية: وإن كان ليذبح الشاة فيهدي في خلائها منها ما يسعهنّ، وفي رواية: كان إذا ذبح الشاة يقول: أرسلوا بها إلى أصدقاء خديجة⁶⁵.

وفي رواية قالت: استأذنت هالة بنت خويلد أخت خديجة على رسول الله فعرف استئذان خديجة، فارتاح لذلك فقال: اللهم هالة بنت خويلد⁶⁶.

ثانياً: فن مؤانسة الزوجة واللعب والترويح

مجالسة الزوجة ومؤانستها

اصطحاب الزوجة في السفر

اللعب والترويح

عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تَغْنِيَانِ بَغْنَاءَ بُعَاثٍ، فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ، وَحَوَّلَ وَجْهَهُ، وَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، فَأَنْتَهَرَنِي وَقَالَ: مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: «دَعُهُمَا»، فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزَتْهُمَا فَخَرَجَتَا، وَكَانَ يَوْمَ عِيدٍ، يَلْعَبُ السُّودَانُ بِالْأَدْرِقِ وَالْحِرَابِ، فَأَمَّا سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِنَّمَا قَالَ: «تَسْتَهِينِ تَنْظُرِينَ؟» فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ، خَذِي عَلَى خَدِّهِ، وَهُوَ يَقُولُ: «دُونَكُمْ يَا بَنِي أَرْفَدَةَ» حَتَّى إِذَا مَلِئْتُ، قَالَ: «حَسْبُكَ؟» قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: «فَادْهَبِي»⁶⁷

عن ابن شهاب عن عروة عن عائشة قالت رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يسترني بردائه وأنا أنظر إلى الحبشة يلعبون في المسجد حتى أكون أنا الذي أسأله فاقدروا قدر العجارية الحديثة السن الحريصة على اللهو.

65 أخرجه مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل خديجة أم المؤمنين - رضي الله تعالى عنها - (4/1888)، رقم: (2435)

66 أخرجه مسلم، كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل خديجة أم المؤمنين - رضي الله تعالى عنها - (4/1889)، رقم: (2437)

67 متفق عليه؛ أخرجه البخاري في الجامع الصحيح، حديث رقم (949، 950) ومسلم في صحيحه، برقم (892)

وفي حديث عمرو بن الحارث عن ابن شهاب نحوه وأنا جارية فاقدروا قدر الجارية العربية الحديثة السن.⁶⁸

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا خَفِيفَةُ اللَّحْمِ فَتَزَلُّنَا مَنَزَلًا فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: «تَقَدَّمُوا» ثُمَّ قَالَ لِي: «تَعَالِي حَتَّى أُسَابِقَكَ فَسَابَقَنِي فَسَبَقْتُهُ» ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ فِي سَفَرٍ آخَرَ، وَقَدْ حَمَلْتُ اللَّحْمَ فَتَزَلُّنَا مَنَزَلًا فَقَالَ لِأَصْحَابِهِ: «تَقَدَّمُوا» ثُمَّ قَالَ لِي: «تَعَالِي أُسَابِقَكَ» فَسَابَقَنِي فَسَبَقَنِي فَضَرَبَ بِيَدِهِ كَتَفِي وَقَالَ: «هَذِهِ بِتِلْكَ».⁶⁹

ثالثًا: فن الملاطفة والممازحة والمداعبة

فقد روي عن القاسم بن مُحَمَّد بن أَبِي بَكْرٍ، قَالَ: كَانَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا إِذَا غَضِبَتْ عَرَكَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَنْفِهَا، ثُمَّ يَقُولُ: ”يَا عُوَيْشُ، قُولِي: اللَّهُمَّ رَبِّ مُحَمَّدٍ، اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَأَذْهَبْ غَيْظَ قَلْبِي، وَأَجْزِنِي مِنْ مُضِلَّاتِ الْفِتَنِ“.⁷⁰ وقال لجابر رضي الله عنه: ”فهلا جارية تلاعبها وتلاعبك ..

المبحث الثاني:

استراتيجيات احتواء المشكلات الأسرية

وحلّها في بيت النبوة

ومنها:

المطلب الأول: استراتيجيات الحيلولة دون وقوع المشكلات الزوجية

أولاً : العدل والإنصاف

ثانيًا: الحوار والتشاور

المطلب الثاني: استراتيجية احتواء المشكلات وحلّها بعد وقوعها

⁶⁸ الحميدي، محمد بن فتوح، الجمع بين الصحيحين البخاري ومسلم، باب: المتفق عليه من مسند

أم المؤمنين عائشة بنت أبي بكر الصديق رضي الله عنهما، حديث رقم (3168)، ج4، ص 39

⁶⁹ الإمام النسائي، السنن الكبرى، حديث رقم (8894)، والإمام أبوداود، سنن أبي داود، برقم (2578)،

وقال الإمام الألباني: صحيح.

⁷⁰ ابن السني، باب ما يقوله إذا غضب، حديث رقم 455

أولاً: استراتيجية التسويغ والتوضيح
 ثانياً: استراتيجيات التهوين لا التهويل
 ثالثاً: استراتيجية الإعراض ثم الحزم
 رابعاً: استراتيجية الوعظ والتلطف بالنصح
 خامساً: استراتيجية الدعم والتعزيز
 أولاً: فن العدل

قال ابن القيم: وكان صلى الله عليه وسلم يقسم بينهن في المبيت والإيواء والنفقة. وأما المحبة فكان يقول: ”اللهم هذا قسمي فيما أملك، فلا تلمني فيما لا أملك“.⁷¹ وقالت عائشة: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يفضل بعضنا على بعض في القسم من مكثه عندنا.⁷² ولما كان في مرضه استأذنهن أن يمرض في بيت السيدة عائشة فأذن له. وكان صلى الله عليه وسلم إذا أراد سفرًا أقرع بين أزواجه، فأيتهن خرج سهمها، خرج بها رسول الله صلى الله عليه وسلم معه.⁷³ وكانت الهدية إذا جاءته وزع عليهن بالتساوي. فقد أخرج الإمام أحمد عن أنس: أن أم سليم - أمه - بعثته إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بقناع⁷⁴ عليه رطب فجعل يقبض قبضة فيبعث بها إلى بعض أزواجه، ويقبض القبضة فيبعث بها إلى بعض أزواجه.. ثم جلس فأكل بقيته، أكل رجل يعلم أنه يشتهي⁷⁵ وهكذا قدم زوجاته على نفسه في التوزيع، ولم يبق له إلا القليل الذي لو أكله المرء لانتهى منه وما زال في نفسه رغبة إليه. كما سوى بينهن فكان لكل منهن قبضة.⁷⁶

71 : <https://www.alukah.net/spotlight/0/110390/#ixzz65O1rQset>

72 أخرجه أبو داود برقم (2135).

73 متفق عليه (خ 4141، م 2770).

74 القناع: الطبق الذي يؤكل عليه.

75 الفتح الرباني للبنا (148/22) وقال في تخريجه: صحيح ورجاله رجال الصحيحين، وهو من ثلاثيات الإمام أحمد، ولم أقف عليه لغيره.

76 أخرجه أبو داود برقم (2135).

ويشير بعض المغرضين مشككين بعدل النبي صلى الله عليه وسلم مع أزواجه زاعمين أنّ النبي صلى الله عليه وسلم كان يفضل عائشة على سائر أزواجه، ويستدلون لذلك بأنّ الروايات في علاقة النبي صلى الله عليه وسلم بأزواجه جاءت قصصها ومواقفها مع عائشة رضي الله عنها، كنزول الوحي عليه في لحافها، وتصريحه بحبّها، وغيرها من الأحاديث المستفيضة في علاقته بعائشة رضي الله عنها.

وهذا محض افتراء ومجرد طعن فالنبي صلى الله عليه وسلم لم يكن نزول الوحي عليه بإذنه وإنما كان بأمر الله سبحانه، واستفاضة الأحاديث عن عائشة رضي الله عنها ربما كان لأنها كانت تصرّح بذلك دون سائر زوجاته، مع أنه وردت بعض الروايات في علاقة النبي بزواجه منها عن أم سلمة وزينب رضي الله عنهن.⁷⁷

ثانيًا: استراتيجيات التهوين لا التهويل

تصغير الأخطاء احتواء المشكلة

فمن المواقف:

أن الرسول صلى الله عليه وآله وسلم كان في بيت زوجة من زوجاته، وكان لديه بعض الضيوف دعاهم إلى تناول الطعام، فسمعت إحدى زوجاته بذلك فأرسلت إليه طبقاً فيه طعام، وما إن رأت التي كان عندها هذا الطعام حتى تحركت في قلبها غيرتها، واضطرب في كوامنها ما تجده كل امرأة بفطرتها وغيرةا تجاه ضرّتها، فضربت الطبق بحجر فكسرتة نصفين، وتناثر الطعام.

فماذا صنع نبينا وقدوتنا صلى الله عليه وآله وسلم أمام هذا المنظر؟ هل اعتبر هذا التصرف قضيةً تقلل من هيئته أو من رجولته؟ أم تراه أسمع زوجته سلسلةً من كلمات العقاب وعبارات التوبيخ؟

فلا هذا ولا ذاك، ما غضب صلى الله عليه وآله وسلم ولا سب ولا شتم ولا عاقب ولا عتف، بل كانت معالجته للأمر بأن راعى في المرأة نفسيّتها وسبب خطيئها. وتعامل صلى الله عليه وآله وسلم مع هذا الخطأ بالأسلوب الأمثل.. ابتسم وجعل يجمع الطعام بيده الكريمة، ويقول: (غَارَتْ أُمُّكُمْ.. غَارَتْ أُمُّكُمْ)، ثم استبدل الطبق السليم بالطبق المكسور.

⁷⁷ <http://www.bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=02-01-0012>

وهكذا انتهت المشكلة وغولج الخطأ بكل هدوء!! فلا صُراخ ولا تهديد ولا وعيد، بل عدل في التعامل ورفق بالجاهل. فسيحان من أدبه فأحسن تأديبه.⁷⁸

روى أبو يعلى في مسنده (4476) عن عائشة قالت: "أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِخَزِيرَةٍ قَدْ طَبَخْتُهَا لَهُ، فَقُلْتُ لِسُودَةَ وَالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنِي وَبَيْنَهَا : كُلِّي، فَأَبَتْ، فَقُلْتُ: لَتَأْكُلَنَّ أَوْ لَا لَطَخَنَّ وَجْهَكَ، فَأَبَتْ، فَوَضَعْتُ يَدِي فِي الْخَزِيرَةِ، فَطَلَيْتُ وَجْهَهَا، فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَضَعَ بِيَدِهِ لَهَا، وَقَالَ لَهَا: (الطَّخِي وَجْهَهَا)، فَضَحِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهَا، فَمَرَّ عُمَرُ، فَقَالَ: (يَا عَبْدَ اللَّهِ، يَا عَبْدَ اللَّهِ)، فَظَنَّ أَنَّهُ سَيَدْخُلُ، فَقَالَ: (قُومَا فَاغْسِلَا وَجُوهَكُمَا) قال الحافظ العراقي رحمه الله في "تخريج الإحياء" (160/3): "إسناده جيد"، وحسنه الألباني في "الصحيحة" (3131).⁷⁹

ثالثاً: استراتيجية التسوية والتبرير

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَيْسٍ بْنِ مَخْرَمَةَ بْنِ الْمُطَّلِبِ، أَنَّهُ قَالَ يَوْمًا: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ عَنِّي وَعَنْ أُمِّي قَالَ: فَظَنَنَّا أَنَّهُ يُرِيدُ أُمَّهُ الَّتِي وَلَدَتْهُ، قَالَ: قَالَتْ عَائِشَةُ: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ عَنِّي وَعَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا: بَلَى، قَالَ: قَالَتْ: لَمَّا كَانَتْ لَيْلَتِي الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهَا عِنْدِي، انْقَلَبَ فَوَضَعَ رِدَاءَهُ، وَخَلَعَ نَعْلَيْهِ، فَوَضَعَهُمَا عِنْدَ رِجْلَيْهِ، وَبَسَطَ طَرَفَ إِزَارِهِ عَلَى فِرَاشِهِ، فَاضْطَجَعَ، فَلَمْ يَلْبَثْ إِلَّا رَيْثِمًا ظَنَّ أَنَّ قَدْ رَقَدْتُ، فَأَخَذَ رِدَاءَهُ رُؤِيْدًا، وَانْتَعَلَ رُؤِيْدًا، وَفَتَحَ الْبَابَ فَخَرَجَ، ثُمَّ أَجَافَهُ رُؤِيْدًا، فَجَعَلْتُ دِرْعِي فِي رَأْسِي، وَاخْتَمَرْتُ، وَتَقَنَّنْتُ إِزَارِي، ثُمَّ انْطَلَقْتُ عَلَى إِثْرِهِ، حَتَّى جَاءَ الْبَقِيعَ فَقَامَ، فَأَطَالَ الْقِيَامَ، ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ انْحَرَفَ فَانْحَرَفْتُ، فَاسْرَعَ فَاسْرَعْتُ، فَهَزُولَ فَهَزُولْتُ، فَأَحْضَرَ فَأَحْضَرْتُ، فَسَبَقْتُهُ فَدَخَلْتُ، فَلَيْسَ إِلَّا أَنِ اضْطَجَعْتُ فَدَخَلَ، فَقَالَ: «مَا لَكَ؟ يَا عَائِشُ، حَشِيَا رَابِئَةً» قَالَتْ: قُلْتُ: لَا شَيْءَ، قَالَ: «لَتُخْبِرْنِي أَوْ لِيُخْبِرَنِي اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ» قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، بِأَيِّ أَنتَ وَأُمِّي، فَأَخْبَرْتُهُ، قَالَ: «فَأَنْتِ السَّوَادُ الَّذِي رَأَيْتُ أَمَامِي؟» قُلْتُ: نَعَمْ، فَلَهَدَنِي فِي صَدْرِي لِهَذِهِ أَوْجَعْتَنِي، ثُمَّ قَالَ: «أَطْنَنْتِ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ؟» قَالَتْ: مَهْمَا يَكْتُمُ النَّاسُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ، نَعَمْ، قَالَ: «فَإِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي حِينَ رَأَيْتِ، فَنَادَانِي، فَأَخْفَاهُ

78 <https://www.alukah.net/sharia/0/113907/#ixzz65CV5UhyC>

79 <https://islamqa.info/ar/answers>

مِنْكَ، فَأَجَبْتُهُ، فَأَخْفَيْتُهُ مِنْكَ، وَلَمْ يَكُنْ يَدْخُلُ عَلَيْكَ وَقَدْ وَضَعْتَ ثِيَابَكَ، وَظَنَنْتُ أَنْ قَدْ رَقَدْتَ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَوْقِظَكَ، وَخَشِيتُ أَنْ تَسْتَوْحِشِي، فَقَالَ: إِنَّ رَبَّكَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَأْتِيَ أَهْلَ الْبَيْعِ فَتَسْتَغْفِرَ لَهُمْ“، قَالَتْ: قُلْتُ: كَيْفَ أَقُولُ لَهُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ ”قُولِي: السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَيَرْحَمَ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَلْآحِقُونَ“⁸⁰

المتأمل في هذا الحديث النبوي الشريف الذي كشف لنا عن موقف من مواقف الحياة الزوجية التي حصلت في بيت النبوة المبارك، ومثله يتجدد في حياتنا اليومية، وهي مفرزات الغيرة التي قد تدفع بأحد الزوجين لتتبع الآخر بدوافع التوهم أو الشك أو الظن والتي تكون عادة انعكاسًا عن مشاعر الغيرة أو الحب.

ومثل هذه المشكلة حصلت في بيت النبوة حين تتبع عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها وعن أبيها الصديق تتبع النبي صلى الله عليه وسلم حين خرج من بيتها وفي ليلتها من غير أن يشعرها ولا يستئذنها.

ولما عرف النبي صلى الله عليه وسلم أنها قد خرجت وراءه في جوف الليل وتبعت خطاه ثم سبقته إلى البيت وهذا التصرف من أمنا عائشة رضي الله عنها تصرف أزعج النبي صلى الله عليه وسلم، ودل الحديث على ذلك الامتناع من هذا التصرف بردة فعل النبي صلى الله عليه وسلم فعلاً وقولاً:

أما الفعل: فلهذا النبي صلى الله عليه وسلم بعد أن استنطقها وتأكد من كونها هي السواد الذي كان يتبعه، ”فَلَهْدَنِي فِي صَدْرِي لَهْدَةً أَوْجَعْتَنِي“ وأما القول: فقد قال لها معاتباً لها: ”«أَظُنُّنْتَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ؟»“.

ومع هذا التصرف الذي انطوى على أمور امتنع النبي صلى الله عليه وسلم لأجلها واستنكرها واستدعت هذا الرد منه صلى الله عليه وسلم، ومن ذلك: ظنها بالنبي صلى الله عليه وسلم أن يحيف عليها، خروجها من بيتها في دلج الليل، ومن غير استئذان، تتبعها للنبي صلى الله عليه وسلم، محاولة إخفاء هذا التصرف عنه صلى الله عليه وسلم - ولو مؤقتاً - ، وهذا مما يزعج ويغضب ..

80 رواه الإمام مسلم في صحيحه، كتاب الجنائز، برقم (974)

إلا أن النبي الحكيم الرحيم صلى الله عليه وسلم بطيب عشرته تجاوزه وعالجها علاجاً جذرياً يقلب الشك إلى طمأنينة، فنهج النبي منهج التبرير و التسويغ؛ حيث شرح الموقف بالتفصيل الذي يستل حديث النفس ويقطع وسواس الشيطان، فلم نر النبي صلى الله عليه وسلم أمام هذا الموقف قد سكت عتياً أو أعرض عنها غضباً، بل أفصح لها عن السبب وبرر لها الدافع لخروجه وبألفاظ تملأها مشاعر الحنان والرفقة بها فلم يشعرها بخروجه لأنه رآها نائمة فما أحب أن يوقظها، وقدم لها إجابة وافية شافية تسكت كل سؤال يختلج في الصدر؛ والحب...

وَحَشِيَا بِفَتْحِ الْحَاءِ الْمُهْمَلَةِ وَإِسْكَانِ الشَّيْنِ الْمُعْجَمَةِ مَقْصُورٌ مَعْنَاهُ وَقَدْ وَقَعَ عَلَيْكَ الْحَشَا وَهُوَ الرَّبُّوُ وَالْتَهْيُجُ الَّذِي يَغْرُضُ لِلْمُسْرَعِ فِي مَشْيِهِ وَالْمُحْتَدِّ فِي كَلَامِهِ مَنْ ارْتِفَاعِ النَّفْسِ وَتَوَاتُرِهِ يُقَالُ امْرَأَةٌ حَشِيَاءٌ وَحَشِيَّةٌ وَرَجُلٌ حَشِيَانٌ وَحَشَشَ قِيلَ أَضْلُهُ مَنْ أَصَابَ الرَّبُّوُ حَشَاهُ وَقَوْلُهُ رَابِيَةً أَيْ مُرْتَفَعَةً الْبُطْنِ.⁸¹

قَوْلُهَا (فَلَهَدَنِي) هُوَ بِفَتْحِ الْهَاءِ وَالذَّالِ الْمُهْمَلَةِ وَرُويَ فَلَهَزَنِي بِالزَّايِ وَهُمَا مُتَقَارِبَانِ قَالَ أَهْلُ اللَّغَةِ لَهَدَهُ وَلَهَدَهُ بِتَخْفِيفِ الْهَاءِ وَتَشْدِيدِهَا أَيْ دَفَعَهُ وَيُقَالُ لَهَزَهُ إِذَا ضَرَبَهُ بِجَمْعِ كَفِّهِ فِي صَدْرِهِ وَيَقْرُبُ مِنْهُمَا لَكَزَهُ وَوَكَزَهُ قَوْلُهُ (قَالَتْ مَهْمَا يَكْتُمُ النَّاسُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ نَعَمْ) هَكَذَا هُوَ فِي الْأَصُولِ وَهُوَ صَحِيحٌ وَكَانَتْهَا لَمَّا قَالَتْ مَهْمَا يَكْتُمُ النَّاسُ يَعْلَمُهُ اللَّهُ صَدَقَتْ نَفْسُهَا فَقَالَتْ نَعَمْ.⁸²

الفهارس العامة

أولاً: فهرس المراجع

1. المصادر والمراجع الرئيسة:

التبريزي، محمد بن عبد الله الخطيب العمري، أبو عبد الله، ولي الدين، التبريزي (المتوفى: 741هـ)، مشكاة المصابيح، المحقق: محمد ناصر الدين الألباني، الناشر: المكتبة الإسلامية

— بيروت، الطبعة: الثالثة، 1985

المقبل، صابر بن توفيق، المحراب؛ رسائل لصناعة المرأة والأسرة المتطورة والنامية والناجحة، مؤسسة حمادة للنشر والتوزيع، إربد، الطبعة الأولى 2010م.

81 النووي، المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، ج7، ص43

82 النووي، المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، ج7، ص44

ابن قيم الجوزية، الإمام شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر الزرعي الدمشقي (- 691 هـ/ 751 هـ)، زاد المعاد في هدي خير العباد، تحقيق: الشيخ عبد القادر عرفات العشا حسونة، دار الفكر - بيروت، 1995م.

مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: 261هـ)، المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت.

أحمد بن محمد بن إسحاق بن إبراهيم بن أسباط بن عبد الله بن إبراهيم بن بُدَيْح، الدِّيْنَوْرِيُّ، المعروف بـ «ابن السُّنِّي» (المتوفى: 364هـ)، عمل اليوم والليلة سلوك النبي مع ربه عز وجل ومعاشرته مع العباد، المحقق: كوثر البرني، الناشر: دار القبلة للثقافة الإسلامية ومؤسسة علوم القرآن - جدة / بيروت.

ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي الإفريقي (المتوفى: 711هـ)، لسان العرب، دار صادر - بيروت، الطبعة: الثالثة 1414هـ.

عباس حسن (المتوفى: 1398هـ)، النحو الوافي، الناشر: دار المعارف، الطبعة: الطبعة الخامسة عشرة. ابن كثير، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: 774هـ)، تفسير القرآن العظيم (ابن كثير)، المحقق: محمد حسين شمس الدين، الناشر: دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون - بيروت، الطبعة: الأولى - 1419 هـ

الطبراني، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: 360هـ)، الدعاء، المحقق: مصطفى عبد القادر عطا، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، 1413هـ

النووي، الإمام أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: 676هـ)، المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، الناشر: دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة: الثانية، 1392هـ. النسائي، الإمام أحمد بن شعيب أبو عبد الرحمن النسائي سنن النسائي الكبرى، تحقيق: د. عبد الغفار سليمان البنداري، سيد كسروي حسن، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الأولى، 1991 - 1411

البخاري، الإمام محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي، الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه (صحيح البخاري)، المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر، الناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم

- محمد فؤاد عبد الباقي)، الطبعة: الأولى، 1422هـ، شرح وتعليق د. مصطفى ديب البغا أستاذ الحديث وعلومه في كلية الشريعة - جامعة دمشق
- الحميدي، محمد بن فتوح الحميدي، الجمع بين الصحيحين البخاري ومسلم، تحقيق: د. علي حسين البواب، دار ابن حزم - لبنان/ بيروت الطبعة: الثانية، 1423هـ - 2002م.
- السجستاني، أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: 275هـ)، سنن أبي داود، المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد، الناشر: المكتبة العصرية، صيدا - بيروت.
- شلدان، فايز كمال عبد الرحمن، التربية الذوقية في الإسلام، أطروحة ماجستير بإشراف الأستاذين: الدكتور ياسر الشمالي، والدكتور محمود الحيارى، نوقشت في قسم الدراسات الإسلامية في كلية الشريعة في جامعة اليرموك، عام 1423هـ - 2002م.
- القيسي، مروان إبراهيم،
- العسقلاني، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي فتح الباري شرح صحيح البخاري، رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي قام بإخراجه وصححه وأشرف على طبعه: محب الدين الخطيب، علق عليه العلامة عبد العزيز بن عبد الله بن باز، الناشر: دار المعرفة - بيروت، 1379
- ابن شاهين، أبو حفص عمر بن أحمد بن عثمان بن أحمد بن محمد بن أيوب بن أزداد البغدادي المعروف بابن شاهين (المتوفى: 385هـ) الترغيب في فضائل الأعمال وثواب ذلك، تحقيق: محمد حسن محمد حسن إسماعيل، الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، 1424هـ - 2004م.
- البيهقي، أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرُو جَرْدِي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: 458هـ)، شعب الإيمان، حققه وراجع نصوصه وخرج أحاديثه: الدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد، أشرف على تحقيقه وتخريره أحاديثه: مختار أحمد الندوي، صاحب الدار السلفية بومباي - الهند، الناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفية بومباي بالهند، الطبعة: الأولى، 1423هـ - 2003م
- النيسابوري، أبو عبد الله محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه الحاكم النيسابوري (المتوفى: 405هـ)، المستدرک على الصحيحين للحاكم، المحقق: أبو عبد الرحمن مقل بن هادي الوادعي، دار النشر: دار الحرمين، القاهرة - مصر، طبعة 1417هـ - 1997م

البجلي، أبو القاسم تمام بن محمد بن عبد الله بن جعفر بن عبد الله بن الجعيد البجلي الرازي ثم
الدمشقي (المتوفى: 414هـ)، الفوائد، المحقق: حمدي عبد المجيد السلفي، الناشر: مكتبة
الرشد - الرياض، الطبعة: الأولى، 1412

الأصبهاني، أبو نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهاني
(المتوفى: 430هـ)، حلية الأولياء وطبقات الأصفياء، السعادة - بجوار محافظة مصر،
1394هـ - 1974م

ابن سعد، أبو عبد الله محمد بن سعد بن منيع الهاشمي بالولاء، البصري، البغدادي المعروف
بابن سعد (المتوفى: 230هـ)، تحقيق: محمد عبد القادر عطا، الناشر: دار الكتب العلمية -
بيروت، الطبعة: الأولى، 1410 هـ - 1990 م

الكناني، نور الدين، علي بن محمد بن علي بن عبد الرحمن ابن عراق الكناني (المتوفى: 963هـ)،
تنزيه الشريعة المرفوعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعة، المحقق: عبد الوهاب عبد اللطيف،
عبد الله محمد الصديق الغماري، الناشر: دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، 1399 هـ
الدوسري، أبو سليمان جاسم بن سليمان حمد الفهيد الدوسري، الرّوضُ البّسام بترتيبٍ وتخرّيج
فَوَائِدٍ تَمَام، دَارُ البَشَائِرِ الإِسْلَامِيَّة، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى 1408 هـ - 1987 م
العوفي، عبد اللطيف بن ديبان، المهارات الأساسية في الاتصال والتواصل، جامعة الملك سعود،
الرياض، المملكة العربية السعودية.

الخطابي، أبو سليمان حمد بن محمد بن إبراهيم بن الخطاب البستي المعروف بالخطابي (المتوفى:
388هـ)، معالم السنن، وهو شرح سنن أبي داود، المطبعة العلمية - حلب، الطبعة: الأولى
1351 هـ - 1932 م

ابن الجوزي، جمال الدين أبو الفرج عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (المتوفى: 597هـ)، كشف
المشكل من حديث الصحيحين، المحقق: علي حسين البواب، الناشر: دار الوطن، الرياض
ابن فارس، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني الرازي، أبو الحسين (المتوفى: 395هـ) معجم
مقاييس اللغة، المحقق: عبد السلام محمد هارون، الناشر: دار الفكر، 1399هـ - 1979م.
ابن حجر، أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: 852هـ)،
الدراية في تخرّيج أحاديث الهداية، المحقق: السيد عبد الله هاشم اليماني المدني، الناشر
: دار المعرفة - بيروت

الألباني، أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن آدم، الأشقودري الألباني (المتوفى: 1420هـ)، صحيح الجامع الصغير وزياداته، الناشر: المكتب الإسلامي الطبراني، أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني المتوفى: 360 هـ، المعجم الكبير، المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، الناشر: دار إحياء التراث العربي، الطبعة: الثانية، 1983 م البخاري، محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: 256هـ)، التاريخ الكبير، الطبعة: دائرة المعارف العثمانية، حيدر آباد - الدكن، طبع تحت مراقبة: محمد عبد المعيد خان

ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، وماجة اسم أبيه يزيد (المتوفى: 273هـ)، سنن ابن ماجه، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، الناشر: دار إحياء الكتب العربية، فيصل عيسى البابي الحلبي

الشورى، مجدي بن منصور بن سيد الشورى، تحفة العروسين، قام بتنسيقه وفهرسته والتعليق عليه: علي بن نايف الشحود.

2. المراجع الإضافية المساندة:

البرغوثي، كيان محمد، التخطيط الأسري من المنظور التربوي الإسلامي، أطروحة ماجستير بإشراف الأستاذ الدكتور محمد عقله الإبراهيم، نوقشت في قسم الدراسات الإسلامية في كلية الشريعة في جامعة اليرموك، عام 1426هـ - 2005م.

العروذ، محمد عبد السلام، العنف الأسري؛ دوافعه وآثاره وعلاجه من منظور تربوي إسلامي، أطروحة ماجستير بإشراف الأستاذين: الدكتور محمد بني عامر، والدكتور محمد صوالحة، نوقشت في قسم الدراسات الإسلامية في كلية الشريعة في جامعة اليرموك، عام 1426هـ - 2005م. أبو اجميل، نيزوز محمد، منهج التربية الإسلامية في التعامل مع الفتن العاطفي في العلاقة الزوجية، أطروحة ماجستير بإشراف الأستاذ الدكتور سميرة الرفاعي، نوقشت في قسم الدراسات الإسلامية في كلية الشريعة في جامعة اليرموك، عام 1435هـ - 2013م.

الشامي، صالح، عدل النبي صلى الله عليه وسلم مع زوجاته، موقع الآلوكة، <https://www.alukah.net/spotlight/0/110390/>

الشامي، صالح، حب الرسول صلى الله عليه وسلم للسيدة عائشة رضي الله عنها، موقع الآلوكة، <https://www.alukah.net/culture/0/110708/>

الموقع الإلكتروني لصحيفة الجزيرة الإلكترونية،

<https://www.aljazeera.net/news/healthmedicine/2008/9/11/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D8%A7%D9%82-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AA-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9-%83%D8%AA%D9%81-%D8%AF%D9%88%D8%A7%D8%A1>

سامي زهران، موقع الإلكتروني على الرابط

<https://jamalouki.net/%D9%84%D8%A7%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%8A%D9%84/%D8%AA%D8%AD%D9%82%D9%8A%D9%82/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AA-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%AA%D9%81-%D9%8A%D9%82%D8%B6%D9%8A-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%B2%D9%86-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%B9%D9%88%D8%B1-%D8%A8%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%83%D8%AA%D8%A6%D8%A7%D8%A8%D8%8C-%D8%A8%D8%AD%D8%B3%D8%A8-%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A9-%D8%AD%D8%AF%D9%8A%D8%AB%D8%A9>

صحيفة اليوم السابع الإلكترونية، على الرابط التالي:

<https://www.youm7.com/story/2013/9/30/%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AA-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%83%D8%AA%D9%81-%D8%B4%D8%AE%D8%B5-%D8%A2%D8%AE%D8%B1-%D9%8A%D8%AC%D8%B9%D9%84%D9%87-%D8%A3%D9%82%D9%84-%D8%B1%D8%BA%D8%A8%D8%A9-%D9%81%D9%89/1273923>

الموقع الإلكتروني سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم، من شمائل النبي صلى الله عليه وسلم

النظافة، <http://www.muhammad-pbuh.com/ar/?p=1009>

شراكة، عوض، نظافة الزوجين وأثرها في استدامة الحياة الزوجية، موقع الآلوكة، <https://www.alukah.net/social/0/69160/>

PEYGAMBER EVİNDE AİLE İÇİ İLETİŞİM BECERİLERİ*

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir. Salat ve selam Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, ailesinin ve bütün ashabının üzerine olsun.

Bu tebliğ Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlediği "Peygamberimiz ve Aile" sempozyumuna katılım amacıyla sunulmuştur.

Çalışmanın ana problemi, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hayatından aile içi iletişime ilişkin önemli sanatları çıkarmak ve sorunları kontrol altına alma stratejilerini belirlemek etrafında dönmektedir.

Araştırmanın hedefi Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in yaşamından aile içi iletişime dair beceri ve sanatları açıklamak, onun aile içindeki davranış biçimlerini tespit etmek, eşler arasındaki sorunları kontrol altına almaya ilişkin kendisinin uyguladığı veya arkadaşlarına ve daha sonra ümmetine gösterdiği stratejileri belirlemektir. Bu bağlamda bariz örneklerden biri gönül alma becerisidir. Hz. Peygamber, gerek seslenişi ve hitap etme şekliyle gerekse de muamelesiyle eşlerine karşı hep yumuşaktır. Eşlerine kibar bir şekilde hitap etmiş, onlara seslenirken ve onlarla konuşurken kendilerini şımartmıştır. O'nun, müminlerin annesi Hz. Aişe'ye yumuşatma ve küçültme üslubu olan "Ayşecik" şeklinde seslenişi de bu kabildendir. O'nun siretinde iltifat, şakalaşma becerisi, eğlenme, oynama ve yarışma inceliği, hataları büyütme basit görme, mazeret bulma ve alttan alma sanatları gibi pek çok husus vardır.

Çalışmamız tümevarım ve tümenden gelim metotlarına dayanmakta olup, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in aile hayatıyla ilgili konuyla doğrudan alakalı özel durumları ele alarak delillendirme yoluyla aile içi iletişim becerilerini belirlemekte, O'nun hayatındaki sorunları kuşatma ve çözme stratejilerini ve kendisinin yönlendirmelerini incelemektedir.

Araştırmada aile içi iletişim becerileri ve sanatları konusunda nasihat ve direktifler içeren alternatif bir bakış oluşturmaya gayret edilmekte, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hayatından, sünnetinden esinlenerek evdeki sorunların kontrolüne ve çözümüne dair stratejiler sunulmasına çabalanmaktadır. Bu bakışın asrımızın gerçeğinde aileleri irşat etmek için yararlanılacak, çağdaş aile problemlerinin çözümünde fertlerin yetkinleştirilmesi ve ailenin onarımı için uzmanlarca başvurulabilecek bir kaynak olması istenmektedir.

* Çeviren : Yusuf ŞAHİN (Mütercim/Tercüman)

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in sünnetine uygun bir şekilde aile bağlarını güçlendiren ve yeni ailelerin kurulmasına katkı sağlayanlardan olup, Nebi’nin izinden giderek ahlakıyla ahlaklananlardan olmamızı yüce Allah’tan diler, O’nun bizlere hayra teşvik sevabı yazmasını ve bu değerli sempozyumu gerçekleştirenleri hayırla mükâfatlandırmasını niyaz ederim.

Âlemlerin rabbi olan Allah’a hamd olsun.

2. Çalışmanın Problemi:

Bu çalışmanın ana problemi, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in hayatında aile içi ilişkilerdeki belirgin beceriler ve O’nun ailevi sorunları kontrol altına alma konusunda dikkate aldığı pratik stratejiler ile alakalıdır.

3. Çalışmanın Hedefleri:

Bu çalışma aşağıdaki ana ve alt hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır:

1. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in hayatında aile içi iletişim beceri ve sanatını ortaya koymaktır.
2. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in ailevi sorunları çözmek için dikkate aldığı en önemli stratejileri belirlemektir.
3. Aile içi iletişim beceri ve sanatları konusunda nasihatler içeren bir bakış önermek ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in hayatından ve sünnetinden esinlenerek sorunları kuşatma ve çözüme stratejilerini sunmak

Çalışmanın Soruları:

Bu araştırmada aşağıdaki soruların cevaplanması hedeflenmektedir:

1. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in hayatındaki en belirgin aile için iletişim beceri ve sanatı nelerdir?
2. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in ailevi sorunları çözmek için dikkate aldığı en önemli stratejileri nelerdir?
3. Günümüzde aile hayatındaki sorunları çözmek için en önemli hüner, beceri ve stratejiler nelerdir?

Çalışmanın Türü, Yöntemi ve Materyalleri

Bu çalışmada araştırma konusuyla doğrudan bağlantısı/ilişkisi olan Kur’an ayetleri ve hadislerin okunmasını, daha önce bu konuyu ele almış kişilerin çabalarını veya uzaktan yakından ona değinenlerin sözlerinin incelenmesini esas alan **tümevarım yöntemi** kullanılmıştır.

Ayrıca çağrışım ve ilham alma yöntemleri temelli **tarihsel metoda** başvurulmuştur. Araştırma Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in ev hayatında bulunan şer'i delilleri ve fiili uygulamaları hatırlatma, bunlardan ilham alıp ders çıkarma ve şimdiki aile hayatımızda uygulamak fikri üzerinde temellendirilmiştir.

Pratik Tanımlar

Bu çalışmada sıklıkla kullanılan ve metin içinde pek çok kez geçen bazı kavramlar bulunmaktadır. Aşağıda bu kavramlarla ne kastedildiği açıklanmaktadır:

1. Aile içi iletişim sanatları ile aile hayatında eşlerin birbirlerine karşı sergiledikleri davranış ve iletişim biçimleri, aile hayatını yükselten ve güçlendiren yöntemlerin tamamı anlatılmaktadır.
2. Aile içi iletişim becerileri ev hayatındaki başarıyı etkili kılan, eşlerin birbirlerine karşı davranışlarındaki yaratıcılıkları ve becerileridir.
3. Sorunları çözme stratejisi ile gerek kısa gerekse uzun vadedeki stratejiler; eşlerin, aile hayatında karşılaştıkları sorunları çözerken uyguladıkları genel yöntemlerdir.

BİRİNCİ KONU:

PEYGAMBER EFENDİMİZ (S.A.V.)'İN EVİNDE AİLE İÇİ İLETİŞİM BECERİLERİ

Birinci başlık: Sözlü iletişim sanatları ve becerileri

Eşine seslenirken onu şımartmak ve yumuşak bir şekilde hitap etmek
Hayranlık ve sevgi duygularını ortaya koymak

İkinci başlık: Bedensel iletişim becerileri

Fiziksel yakınlaşma ve dokunma

Usulca oynaşma ve ön sevişme

Omuzları okşamak

Üçüncü başlık: Genel hayatta iletişim becerileri

Eşe saygı duyup onun hatırını saymak

Eşin gönlünü almak ve onu mutlu etmek

Kur yapma ve şakalaşma becerisi

Oynama ve rahatlatma sanatı

Birinci Başlık: Sözlü İletişim Sanatları ve Becerileri

Hitap etme ve seslenmede nezaket sanatı.

Eşinin adını söylerken yumuşak üslup kullanmak.

Eşinin adını söylerken küçültme üslubu kullanmak.

Eşine hoş bir sıfat belirleyip onunla seslenmek.

Eşine övgü niteliği taşıyan sözlerle seslenmek.

Hayranlık ve sevgi duygularını ortaya koymak ve ifade etmek.

Eşini dinleme ve doğru olan görüşlerini onaylayıp kabul etme becerisi.

Hitap Etme ve Seslenmede Yumuşak Dil Kullanma Becerisi.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ister yakın ister uzak, ister dost isterse de düşman olsun başkalarına karşı hep yumuşak dilli ve kibardır. Nezaket, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in şahsiyetini ve karakterini oluşturan, onu farklı kılan özelliği olup o nezaketle tanınmıştı. Amcasına, “*Amcacığım*” şeklinde sevgi ve muhabbetle seslenmesi, Muğire b. Şu'be'ye “*Konuşmanı bitirdin mi?*” diye sorması ve Heraklius'a “*Rûm'un büyüğü Heraklius*” biçiminde hitap etmesi gibi onun hayatında konuşmalarında yumuşak dilli ve nazik olduğunu gösteren pek çok kanıt mevcuttur.

O aile hayatında aynı kibarlığı sergilemiştir. O'nun eşleriyle sohbetlerinde bu inceliği gözettiği ve sanatın uygulandığını bizlere gösteren deliller vardır. Hz. Peygamber, karını kocasına yakınlaştıran ve kalbini hoş eden kibar hitapları çeşitlendirmiş ve renklendirmiştir.

Efendimiz (s.a.v.)'in değerli aile fertleri ile olan iletişimini ve özel yaşamına dair rivayetleri inceleyen/araştıran kimse, eşi sözlü iletişimde şımartma ve ona iltifat etme konusunda müthiş beceriler ve yaratıcı sanatlar bulacaktır.

Eşinin Adını Söylerken Yumuşak Üslup Kullanmak

Kocanın, karısını nazik, sempatik, yumuşak bir tavırla sevgi ve sempatiyle çağırmasıdır. Arapçadaki yumuşatma/terhim ve küçültme üslupları sevgi, nezaket, kibarlık, incelik, sevecenlik ve esirgemek manalarına gelmektedir.

Bu husus da Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'den öğrenilen aile içi iletişim becerilerindendir. Nitekim O, eşlerine incelik ve kibarlığı barındıran yumuşak bir üslupla seslenirdi. Efendimiz (s.a.v.)'in Hz. Aişe valimize sevgi

ve nezaket içeren yumuşatma üslubuyla seslendiğine dair pek çok rivayet gelmiştir. Bu rivayetlerden bir tanesi de Hz. Aîşe validemizin, Efendimiz (s.a.v.)’den naklettiği şu hadistir: “*Resulullah (s.a.v.), bir gün, bana: ‘Ey Aîşe! Şu (yanımdaki) Cebrail sana selam söylüyor!’ buyurdu. Ben de: ‘Selam, Allah’ın rahmeti ve bereketleri onun üzerine olsun!’ dedim. Hz. Aîşe, (sözüne devamla,) Resulullah (s.a.v.)’i kast ederek: ‘Benim görmediğimi görüyorsun’ dedi.*”¹

İbn Manzûr’un *Lisânu’l-Arab* adlı kitabında şöyle geçmektedir: “رَحْمَتٌ المرأة ولدھا” cümlesi, “Anne oğluyla oynadı” “Ona şefkat ve merhamet gösterdi” anlamlarını taşımaktadır. *Rahmet* الرحمة kelimesinin manası da *rahmet* الرحمة kelimesine yakın olup, رحمه dendiğinde, “Ona sevgisini verip yumuşak davrandı” demek istenmektedir. Asma’i de şöyle demiştir: “Annesi ona sevgisini verdi” anlamı taşımaktadır, Ebu Zeyd el-Ensârî, Yemen halkının ona rahmet ettim yani şefkatimi verdim anlamında kullandıklarını iddia etti. Şöyle de deniliyor: Allah sana falancanın rahmetini versin, yani sana sempati ve hassasiyet göstereceğin demektir. Rahm الرحم kelimesi: İyi ve yumuşak davranma demektir. Rahîm الرحيم ise: Hoş sözlü demektir. Rahmet الرحمة : Düşünce için olunca ince düşünme, kadınlar için söylenince güzellik demektir. رخم الكلام Konuşma, kolay ve yumuşak oldu demektir. Kelam’un rahîm’un كلام رخم: Kibar söz, demektir. Arapçada الصوت الرحيم Yumuşak ses demektir. الترخيم ise yumuşatma demektir. İsimlerde terhîm (yumuşatma) da bu bağlamdadır. Nitekim Araplar, telaffuzu kolay ve dile hafif olsun diye isimlerin son taraflarını bazen söylememektedir. Terahîm تراخيم kelimesinin hâfz etmek, kısaltmak anlamının da olduğunu söyleyenler vardı. Nida ederken isimleri kısaltmakta bu bağlamdadır. “Mâlik” ismini “Mâli” diye kısaltmak gibi. Bu üsluba Terahîm تراخيم denmesinin sebebi ise, ismi telaffuz edip seslenen kimsenin, ismin bir kısmını kısaltarak sesini yumuşatmasından kaynaklanır. Esmâî şöyle dedi: *Halil b. Ahmed benimle karşılaştığında: Araplar sözün yumuşak ve tatlı olanı için hangi kelimeyi kullanırlar? diye sordu: Ben de ona: Araplar, bir cariye (kızın) konuşması yumuşak ve tatlı ise ona رجمة جاریة (yumuşak ve tatlı sözlü kız) derler, dedim. O da kitabında bu kelimeyi bahsedilen bilgiye göre ele aldı. Ruḥām الرخام (mermer): düz, pürüzsüz beyaz taş demektir.*²

¹ Müslim, Cenaze, 974.

² İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, rahm maddesi, c. 12 s. 233 ve sonrası. İbn Akîl, İbn Mâlik üzerine elfiye şerhi, c. 3, s. 287.

Küçültme Üslubuyla İltifat Etme: Eşinin Adını Küçültme Üslubuyla Söylemektir;

Kocanın karısına; sevgi, muhabbet, merhamet ve şımartma anlamları taşıyan küçültme üslubuyla seslenmesidir. Nitekim Efendimiz (s.a.v.), eşi Hz. Aişe'ye "Ayşecik" ('Uveyş) diyerek seslenmiştir.

Efendimiz (s.a.v.)'in aile hayatında eşlerine seslenirken kullandığı bir diğer iletişim sanatına, Kasım b. Muhammed'in rivayet ettiği şu hadiste rastlamak mümkündür: *Allah Resulü (s.a.v.), Hz. Aişe validemiz öfkelenildiğinde onun burnunu ovuşturur, ona "Ey Ayşecik, şu duayı oku" derlerdi: "Allah'ım, Ey Muhammed'in (s.a.v.) Rabbi, günahımı bağışla, kalbimin öfkesini gider, beni fitnelerin saptırmalarından beri kıl."*³

Küçültme üslubunun temeli ise kelimenin şeklinde oluşan değişikliğe dayanmaktadır, Fa'il "فعل" ya da Fuay'il "فعيل" vezninde olur. Küçültme, "oğulcuğum, kızcağızım" gibi ifadelerle sevgiyi göstermek yahut "Şu talihsiz kişi, miskinciktir" gibi merhamet sergilemek amacıyla kullanılmaktadır.⁴

Künye ile İltifat Etme; Kocanın Karısına, Sevdiği Bir Künye ile Seslenmesi

Künye takma; ister kadın, ister erkek, ister iyi, ister kötü olsun bir kişiye falancanın babası, falancanın annesi gibi ad koymaktır.

Künye belirlemekle şu amaçlar kastedilmektedir: 1. Şahsının zikredilmesi hoş görülmeyen kişiyi anmak. 2. Bir kimseye saygı ve yüceltmek 3. Kişinin, kendisine takılan künye ile meşhur olması ve gerçek adı yerini tutması⁵

Efendimiz (s.a.v.)'in iletişim sanatlarından bir tanesi de arkadaşlarına, sevdiklerine ve eşlerine künyeler takıp onunla seslenmesiydi. Onlara iltifat etmek, saygı göstermek ve onlarla şakalaşmak için künyeler takardı. Nitekim küçük bir çocuğa "Ebu Umeyr" (Umeyr'in babası), Hz. Ali'ye iltifat etme amacıyla "Ebu Turâb" (Toprağın babası) ve Hz. Aişe'ye "Ummu Abdillâh" (Abdullah'ın annesi) demiştir.⁶

Hız. Aişe validemiz (r.a.) şöyle buyurmuştur: Ey Allah'ın Resulü! Benim dışımda diğer tüm eşlerinizin bir künyesi var (benim neden yok?) diye sormuştum. Efendimiz (s.a.v.) de: "Oğlun Abdullah b. Zübeyr ile künye edin"

3 İbn Sünni, Bab'u mayekulu iza gadibe, 455.

4 Abbas Hasan, *en-Nahiv el-Vafi*, c. 4, s. 684.

5 İbn Manzur, *Lisânu'l Arab*, Künyeler maddesi, c. 15, s. 233.

6 İslam Soru-Cevap sitesi: <https://islamqa.info/ar/answers>

buyurdu. Bu olaydan sonra Hz. Aişe validemiz vefat edinceye kadar “Ummu Abdullah” (Abdullah’ın annesi) künyesiyle çağrılmıştır.⁷

Güzel Sıfatlarla İltifat Etme; Kocanın, Karısına Güzel Bir Özelliği ile Seslenme

Vasıflandırmak: Kocanın karısına, onu şımartacak ve ayrıcalıklı hissettirecek güzel bir sıfatla seslenmesidir. Örneğin; boyunun uzunluğunu ifade etmek için selvi boylu, güzelliğini belirtmek için dilber, gözlerin hoşluğunu bildirmek için iri, ceylan gözlü gibi onu öven, metheden; güven, haz ve mutluluk veren sözler söylemesidir.

Bu iletişim sanatını Efendimiz (s.a.v.) aile hayatında uygular, eşi Hz. Aişe valimize “Hümeýra” (al yanaklı, beyaz tenli) diye seslenirdi. Ebu Seleme (r.a.), Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in eşi Hz. Aişe validemizden şöyle dediğini nakleder: *“Habeşliler Mescid-i Nebi’ye girip mızraklarıyla oynuyorlardı. Efendimiz (s.a.v.) bana, ‘İzlemek ister misin?’ diye sordu, ben de: Evet, dedim.”*⁸

İbn Hacer (r.aleyh) şöyle demektedir: *“Nesai’de, Ebu Seleme’nin Hz. Aişe (r.a.)’dan naklettiği yolla gelen rivayette ‘Habeşliler içeri girip oynadılar. Efendimiz (s.a.v.) de bana ‘Hümeýra’ (al yanaklı)! Onları izlemek ister misin?’ ifadeleri geçmektedir. Bu hadisin isnadı sahihtir ancak onun dışında başka bir sahih hadiste “hümeýra” kelimesinin zikredildiğini görmedim.”*⁹

Günümüzde, insanların ailede eşlerin birbirleri arasındaki iletişimde bu sanatı dikkate alıp uygulamaya büyük ihtiyaçları vardır. İnsanlar Hz. Peygamber’in adımlarını izleyip onun tavsiyelerini uygulasalar, ruhları mutlulukla, evleri huzurla dolar, eşleriyle bağları güçlenir.

İkincisi: Hayranlık ve Sevgi Duygularını Ortaya Koymak ve İfade Etmek

Karşı tarafa sevgi ve hayranlık duygularını ifade edip ortaya koymak; arkadaşlar, dostlar ve kardeşler arasındaki bağı güçlendirmeye yardımcı olan iletişim sanatlarından biridir. Çünkü insan, bazen arkadaşının veya partnerinin gönlündeki yerini bilemeyebilir. Duygularını ifade ettiğinde ona verdiği değeri ve ona karşı olan hissiyatını açıklamış olur. Efendimiz (s.a.v.)

7 Müslim, Müsned, (43 / 291), Müsnedi tahkik edenler ve Elbâni, *Silsiletu’l ehâdis* (132) adlı kitabında bu hadisin sıhhatini kabul etmişlerdir.

8 Nesai, *Sünenü’l Kübrâ*, 8951, s. 307, c. 3.

9 İbn Hacer, *Fethu’l bâri*, c.2, s.444.

de sevgi ve kardeşlik bağlarını güçlendirici ve harekete geçirici etkisinden dolayı, kardeşlerin birbirlerine olan sevgilerini bildirmesini teşvik etmiştir. Bu meyanda Hz. Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: “Resulüllah (s.a.v.)’in yanındaki bir adam: ‘Ey Allah’ın Resulü! dedi, ben şu geçeni seviyorum.’ dedi Peygamberimiz: ‘Sevdiğini ona söyledin mi?’ Hayır, deyince; Hz. Peygamber: “Sevgini ona bildir”, buyurdu. Adam derhal kalkıp o şahsın arkasından yetişt ve: ‘Ben seni Allah için seviyorum’, dedi. O da: ‘Beni kendisi için sevdiğin Allah da seni sevsin’, karşılığını verdi.”¹⁰

Sevgi duygularını ifade etme durumu Efendimiz (s.a.v.)’in hayatında, arkadaşları ile olan iletişimde net bir şekilde görülmüştür.¹¹ Muaz (r.a.) şöyle bir rivayet nakletmiştir: Allah Resulü (s.a.v.): “Muaz! Seni gerçekten seviyorum” buyurdu. Sonra sözüne şöyle devam etti: “Muaz! Her namazdan sonra şu duayı mutlaka okumanı tavsiye ediyorum: ‘Allah’ım! Seni anıp zikretmek, nimetine şükretmek, sana lâyük ibadet etmek için bana yardım eyle!”

Nitekim Efendimiz (s.a.v.), amcasını oğlu Akıl b. Ebi Talib’e hoşnutluğunu bildirmiş, “Ben seni iki sevgi, akrabalığımızdan ve amcamın sana olan muhabbetinden ötürü ile sevmekteyim” buyurmuştur.¹²

Bu iletişim becerisi Efendimiz (s.a.v.)’in eşleriyle olan iletişimde de ortaya çıkmaktadır. Onun eşlerine olan sevgisini net bir şekilde söylediğine dair hadisler rivayet edilmiştir.

Rabia b. Osman’dan rivayet edildiğine göre Efendimiz (s.a.v.) Hz. Aişe validemize olan sevgisini açıkça ifade etmiştir: Nebi (s.a.v.) bir gece yürüyüşünde Hz. Aişe validemize şöyle buyurmuştur: “Ya Aişe! Sen bana tereyağlı hurmadan daha sevimlisin.”¹³

Efendimiz (s.a.v.) Hz. Aişe’ye karşı olan sevgisini ifade ederken kendisine duygularını somut bir şekilde iletmek için bu tanıımı seçmektedir. Zira Hz. Aişe, O’nun yemek konusunda tereyağlı hurmayı ne kadar sevdiğini çok iyi bilmektedir. Ebu Davûd, Busr es-Sülemî’nin iki oğlundan (r.a.) şu rivayeti nakletmektedir: “Allah Resulü (s.a.v.) bizim yanımıza girdi, kendisine tereyağlı ile hurma ikram ettik. Tereyağı ile hurmayı pek severdi.”¹⁴

10 İbn Sünni, Ameli’l yavm ve’l leyle, 198, İbn Şahîn, et-Tarğîb fî fedâilî a’mâl, 500.

11 Beyhakî, Şu’abu’l imân, 4097.

12 Neysâbü’rî, Müstedrek, 6543.

13 İbn Sa’d, et-Tabakatu’l Kübra, c. 8, s. 63.

14 Ebu Davûd, Sünen, 3837, el-Elbanîbu hadisi Sahîb-i Camî’ es-Sağîr de tahrîc etmiştir, 4917. Hadis sahihtir, demiştir.

Ebu'l Beceli, *Fevaid*, Ebu Nuaym *Hilyetu'l Evliya* kitaplarında Hz. Aişe validemize karşı (r.a.) Nebi (s.a.v.)'in gönlündeki yerini sorduğunda ona olan sevgisini açıkça ifade ettiğini rivayet etmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.v.) sevgi şeklini tanımlayarak eşine: “kördüğüm gibi” kalbinde yer ettiğini, güçlü olduğunu söylemiştir. Hişam b. Urve babasından, o da Hz. Aişe'den Hz. Aişe'nin şöyle dediğini aktarmaktadır: *Ey Allah'ın Resulü "Beni nasıl seviyorsun?" Peygamberimiz (s.a.v.): "kördüğüm gibi." dedi. Bundan sonra sık sık sorardım: "Ey Allah'ın Resulü, kördüğüm ne âlemde?" derdim. Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Aişe'yi memnun eden cevabı verip her defasında: "ilk günkü gibi" derdi.*¹⁵ Efendimiz (s.a.v.)'in içinde ne olduğunu duyması ve ona karşı olan sevgisini açıkça söylemesi, eşinin sevgiye olan açlığını giderip kalbini rahatlatır ve tutkusunu yatıştırırdı.¹⁶

Peygamberimiz (s.a.v.) ashabına (r.a.), eşlerine olan sevgisini çekinmeden açıkça söylemiştir. Kocanın karısına olan sevgisini ifade etmesi adamlığa/erkekliğe hiç bir zarar vermemekte, kişiliği zedelememekte ve edep değerlerine ters düşmemektedir. Şeyhayn, Ebu Osman'dan şöyle bir rivayet nakletmektedir: *Allah Resulü (s.a.v.) Amr b Âs'ı, Zatu's Selasil ordusuna komutan olarak yolladı. Ben de Efendimiz (s.a.v.)'e gelerek: "Resulullah'a (sas) İnsanlar içerisinde en çok kimi seviyorsun?" diye sorduğumda Resulullah (sas) 'Aişe' cevabını verdi. 'Peki erkeklerden en çok kimi seviyorsunuz?' diye sorunca, 'Babasını' buyurdu. "Peki başka kimi seviyorsun? diye sordum; Ömer'i, dedi. Bir kaç isim daha saydı, beni onların en sonuncusu yapacak diye korktuğum için sustum.*¹⁷

Efendimiz (s.a.v.)'in Hz.Aişe'ye olan sevgisinden bahsediyor olmamız O'nun, diğer eşlerini sevmediği anlamına gelmez. Ne var ki onlar Hz. Aişe validemizin açık bir şekilde anlattığı gibi anlatmamış veya Hz. Aişe'nin yaptığı gibi Nebi (s.a.v.) ile olan hallerini bizlere aktarmamış olabilirler.¹⁸

¹⁵ Ebu'l Kasım el-Beceli, *Fevaid*, 985. c. 2, s.10; Ebu Nuaym, *Hilyetu'l evliya* c.2, s.44. Bazı kimseler bu hadisin mevzu bir hadis olduğuna dair hüküm verdiklerini söylemiştir. Bkz; Devseri, er-Ravzu'l Bessam, *Feda'id* kitabının tahrir sırasına göre 1496, c.4, s.319. Kinani, *Tenzilü's Şeria* kitabında bu hadis için “batıl” ve senedinde metruh raviler vardır demiştir. c.2, s.215.

¹⁶ Saidi' vefa' Peygamber (s.a.v.)'in evinde eşlerine karşı olan sevgi parıltıları.. Bu konu bir kaç değişiklik yapılarak nakledilmiştir. <https://www.aljamaa.net>

¹⁷ Müttefakun Aleyh; Buhari, 4358; Müslim, 2384.

¹⁸ eş-Şamî, Salih, Allah Resulünün Hz. Aişe'ye olan sevgisi, Âlukah sitesi, bir kaç değişiklik yapılmıştır. <https://www.alukah.net/culture/0/110708/>

Hız. Aişe validemizi kıskandıracak kadar Hız. Hatice validemizi anması Peygamber (s.a.v.)'in tüm eşlerine karşı sevgi besleyip sadece Hız. Aişe'ye meyletmediğini vurgulamaktadır. Resulullah (s.a.v.), Hız. Hatice'ye olan sevgisini Hız. Aişe'ye açık bir şekilde “*Bana Hatice'nin sevgisi bahşedildi*” buyurarak açıklamıştır.¹⁹

Eşini Dinleme ve Doğru Olan Görüşlerini Onaylayıp Kabul Etme Becerisi

Başkalarını dinleyebilmek ve görüşlerini kabul edebilmek; arkadaşlar ve partnerler arasındaki bağları güçlendirmeye, ilişkileri sağlamlaştırmaya ve güven inşa etmeye katkı sunan en önemli iletişim becerilerindendir. Bu durum, aile hayatında daha öncelikli ve başarılı bir şekilde uygulanmalıdır.

Dinlemek: Konsantrasyon, kalbin ve duyguların etkileşimi demektir. Dinlemek; duymak, kulak vermek ve sükût etme becerilerinden farklıdır. Dinlemek, kulak vermenin en üst düzeyidir. Çünkü dinleyen kişi duyguları aracılığıyla konuşanla etkileşime girer.²⁰

Bu beceri, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in yaşamında, özellikle aile hayatındaki bazı durumlarda net bir şekilde görülmektedir. O'nun hayatında; eşlerini ne denli iyi bir şekilde dinlediğine, sundukları fikirleri kabul ettiğine ve birçok yerde onların doğru olan görüşlerini onayladığına dair pek çok delil vardır. Bazıları, erkeklik kompleksiyle kocanın karısına uyum sağlamasını eksiklik ve yaranmak gibi olumsuz bir şekilde yorumlarken, Nebi (a.s.) eşlerinin düşüncelerini uygulamaktan kaçınmamakta ve büyülenmemektedir. Bunun örneği ise şunlardır:

Vahyin başlangıcı sürecinde Hız. Hatice validemizin görüşüyle hareket etmesi

Şeyhayn'in Urve b. Zübeyr'den naklettiği vahyin başlangıcı ile ilgili hadis-i şerifte şöyle geçmektedir: *Hız. Aişe validemiz (r.a.), Efendimiz (s.a.v.)'in Hirâ mağarasından döndüğü hali şöyle anlatmıştır: “Kalbinde bir titreme (bir korku) vardı. Hatice'nin yanına geldi ve: ‘Beni örtün, beni örtün!’ buyurdu. Onu örttüler. Korku gidinceye kadar öyle kaldı. (Sükunete erince) Hız. Hatice (ra)'ye başından geçenleri anlattı ve; “Nefsim hususunda korktum!” dedi. Hız. Hatice de: “Asla korkma! Vallahi Allah seni ebediyen rüsva etmeyecektir. Zira sen, sıla-i rahimde bulunursun, doğru konuşursun, işini göremeyenlerin yükünü taşırsın.*

¹⁹ Müslim, Sahih-i Müslim, 2435.

²⁰ el-Avfî, Abdu'l Latif b. Diban, İlişki ve iletişimde temel beceriler, s.56.

Fakire kazandırırsın, misafire ikram edersin, Hak yolunda zuhur eden hadiseseler karşısında (halka) yardım edersin!” dedi. Sonra Hz. Hatice, Aleyhissalatu vesselam’ı alıp Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdi’l-Uzza b. Kusay’a götürdü.”²¹

Başkalarının görüşünü dinleme ve görüşlerini kabul etme becerisi, Efendimiz (s.a.v.)’in, bu garip hadise karşısında Hz. Hatice valimizin önerdiği, amcasının oğlu Varaka b. Nevfel’i ziyaret etme fikrini dikkate alıp karşı çıkmamasında ve kabul etme konusunda gurur yapmadan onaylamasında açıkça görülmektedir. Hz. Hatice validemizin önerisine kulak verip görüşünü kabul etmesinin neticesi; başına gelen hadisenin gizemini çözmesi, içinin rahatlaması ve kalbinin huzur bulması olmuştur.

Hudeybiye günü, eşi Hz. Ümmü Seleme’nin görüşünü kabul etmesi:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in eşlerini dinleme becerisini, görüşlerine uyup kabul ettiğini gösteren bir diğer delil ise; Hudeybiye gününde müminlerin annesi Ümmü Seleme (r.a.)’ın görüşüne uymasıdır. Nebi (a.s) Kureyş ile yaptığı antlaşmada geri döneceğini ve bu yıl Mekke’ye girmeyeceğini yazınca, sahabe-i kiram (r.a.) bu duruma öfkelenmişti. Hz. Peygamber (s.a.v.) kurbanlarını kesmeleri ve saçlarını tıraş etmelerini emrettiğinde ağırdan almışlardı. Sanki Efendimiz (s.a.v.)’in bu kararından vazgeçmesini ve görmeyi özledikleri Mekke’yi ziyaret etmeyi istiyor ve bekliyor gibiydiler. Efendimiz (s.a.v.)’in emrine itaat etmediklerinden dolayı değil, sadece arzuladıkları şeye uygun olan bir karara dönüş yapmasını ümit etmişlerdi.

Hattabi (r.a.) şöyle demiştir: “*Sahabe-i Kiram’ın, Allah Resulü (s.a.v.)’in ilk emrini yapmaktan geri durmaları; Allah’ın O’na başka bir karar alması için emretmesini ümit etmelerindendi. Böylece onlar, umrelerini tamamlamış ve kurbanlarını kesmiş olacaktı. Nitekim o zamanlarda Efendimiz (s.a.v.)’in verdiği bir emrin Allah tarafından nesh edilerek başka bir emrin uygulanması için vahiy gönderilmesi, alışılmamış bir durum değildi. Ne var ki Efendimiz (s.a.v.), verdiği kurban kesme ve saçları tıraş etme kararını kendi uygulayınca, anladılar ki bundan sonra kararı değişmeyecek ve derhal dediklerine uyup yaptıklarını yaptılar.*”²²

Böylesi bir gerçek kriz karşısında Ümmü Seleme’nin, Efendimiz (s.a.v.)’e sunduğu zekice görüşünün değeri anlaşılmaktadır. Efendimiz (s.a.v.) Hz.

²¹ Müttefakun aleyh, Buhari, Bedu’l vahy, 3. Müslim, 160.

²² Hattabi, *Mealimu’s Sünen*, c.2, s.333.

Ümmü Seleme validemizin söylediklerine kulak verip onayladıktan sonra onun sunduğu görüşe uymuş, böylece durum netleşmiş ve kriz atlatılmış oldu.

İmam Buhari kitabında, bu krizin ayrıntılarını Urve b. Zübeyr'in, Misver b. Mahreme ve Mevran'dan rivayeti ile açıklamaktadır: Her iki ravi de birbirlerinin hadislerini onaylayıp doğrulamışlardır. Antlaşma yazılıp bittikten sonra, Allah Resulü (s.a.v.) ashabına şöyle buyurdu: Kalkın, Kurbanınızı kesin ve tıraşınızı olun! Ravi diyor ki: Allah'a yemin olsun ki içlerinde tek bir adam kalkmadı. Peygamber (s.a.v.) bunu 3 kere tekrar etti. Kimse kalkmayınca Allah Resulü (s.a.v.) Hz. Ümmü Seleme'nin çadırına girdi. Sahabe-i kiramın yaptıklarını ona anlattı. Ümmü Seleme de şöyle dedi: Ey Allah'ın Resulü! Gerçekten böyle olmasını istiyorsan çık ve kimseyle konuşmadan kurbanını kes, berberini çağır saçını tıraş etsin. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v.) çıktı ve kimseyle konuşmadan kurbanını kesti, berberini çağırdı, saçını tıraş ettirdi. Olanları gören sahabe (r.a.) kalktılar ve kurbanlarını kesip birbirlerini tıraş ettiler. Ancak kederlerinden neredeyse birbirlerini öldüreceklerdi.²³

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in hayatındaki bu iki örnek ve diğer delillerden; özel olarak aile hayatında, genel olarak da günlük hayatta başkalarının fikirlerine kulak vermenin önemi anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kocanın, karının görüşlerine uyması, kabul etmesi ve onunla istişare etmesinin bereketi ortaya çıkmaktadır.

Hafız İbn Hacer, bu kıssadan çıkarılacak bir faydanın da “erdemli kadınla istişare etmenin caiz olduğunu” bilmek olduğunu söylemektedir.²⁴

Hattabî: “Bu kıssadan Allah Resulü (s.a.v.)'in, Ümmü Seleme'nin sunduğu ‘önce kendin kurbanı kes, saçını tıraş et’ görüşünü kabul etmesi, onlarla yapılan istişare sırasında isabetli bir görüş sunduklarında kadınların düşüncelerini kabul etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır.” diyor.²⁵

Günümüzde pek çok kişi tarafından yitirilen bu beceriler birçok ailede yok olmuştur. Ancak krizler, bu becerileri uygulamakla aşılabılır. Özellikle de şahıslar ve aileler Allah Resulü (s.a.v.)'in yolundan gitme ve sünnetini tatbik etme niyetini güderse yapılan iş bereketlenip, güven duygusu kökleşecek ve bağlar güçlenecektir.

²³ Buhari, Şurut, 2731.

²⁴ İbn Hacer, *Fehtul Bâri*, c.5, s.347.

²⁵ Hattabi, *Mealimu's Sünen*, c.2, s.333; Bkz, İbnu'l Cevzi, *Keşfu'l Müşkil minel hadis*, c.4, s.58.

İkinci konu: Bedensel iletişim becerileri

Süslenme, güzel giyinme ve vücut temizliği.

Fiziki yaklaşma ve temas

Usulca oynaşma ve ön sevişme

Omuzları okşamak

İkinci Konu: Bedensel İletişim Becerileri

Sözlü olmayan iletişim (**Non verbal communication**): Konuşulan kelimelerin dışında gerçekleştirilen her türlü iletişimdir. Sözlü olmayan bazı iletişim türleri şunlardır: Beden dili (body language), ses tonu, yüksekliği ve alçaklığı, genel görünüş, karizma, kişisel sınır ve alan.

Araştırmacılar, sözlü olmayan iletişimin daha büyük ve kapsamlı bir rol oynadığı için sözlü iletişimden daha önemli olduğunu değerlendirmekte ve toplam iletişimin %55 ila %65 oranını oluşturduğunu ifade etmektedir. Sözlü iletişimle sadece bilgi aktarılırken sözlü olmayan iletişimde değerler, duygular ve eğilimler iletilmektedir.

Avfi'ye göre, sözlü olmayan iletişimin çerçevesi; beden dili, ses tonu ve yüksekliği, kelimelerin vurgusu yanı sıra kişilerin özel sınır ve alanı kapsayacak şekilde genişir. O, Albert Mehrabian'ın tespitlerinin özetine dayanarak iletişimde aktarılan mesajın birkaç kısımdan müteşekkil olduğunu söylemiştir:

Kelimeler (Word): %7 oranında bir etkisi vardır.

Ses (Vocal): ses tonu, seviyesi, vurgu ve ritim v.b. hususları kapsar ve mesajın %38 ini temsil eder.

Vücut hareketleri: %55.

Böylece iletişim sürecinin %93'nü sözlü olmayan iletişim oluşturmakta, sadece %7'lik bir oran kelimelere kalmaktadır. Sözlü olmayan iletişim şu hususları kapsamaktadır:

Beden dili: Göz teması, yüz ifadeleri, vücut hareketleri, imalar, mimikler, ses düzeyi, duruş şekli.

Kişisel sınır: Karşı tarafa yakınlık veya uzaklık derecesi.²⁶

Belçika KU Leuven Üniversitesinde ağlayan çocuğunu güldürmek için gıdıklayan anneden başlayarak çeşitli şahısların tavırlarının değerlendirildiği

26 el-Avfi, Abdu'l Latif b. Diban, *İlişki ve İletişimde Temel Beceriler*, s.31.

bir araştırmada, kişiler arası ilişkilerde dokunmanın genel olarak olumlu bir faktör sayıldığı ortaya konulmuştur.²⁷

Sözlü olmayan iletişim becerisi Efendimiz (s.a.v.)'in yaşamında özellikle de aile hayatındaki eşleriyle olan ilişkilerinde görülmekteydi. Aşağıda bu duruma örnek hususlar:

Süslenme, Güzel Giyinme ve Vücut Temizliği

Süslenme, güzel giyinme ve koku sürme benzeri işlerle estetik ve hoş bir şekle kavuşup şık ve derli toplu olmak, iyi bir dış görünüm elde etmek, insanın zevk anlayışını ortaya koyan kişiliğinin ve tabiatının ana hatlarını sergileyen temel unsurlarındandır. Aynı zamanda, karşı tarafın aldığı beden dili aracılığıyla sözlü olmayan iletişim mesajları taşır; bu görünüşüne göre ve sıklıkta, güzel giyinmedeki, süslenmedeki zevk düzeyine göre olumlu ya da olumsuz bir etki bırakır.

İslam, kişiler arası ilişkilerde derin etkisi, psikolojik ve davranışsal yansımaları olması nedeniyle bu değere özel önem vermiştir. İslam, Allah Teâla'nın tarif ettiği, O'nun sevdiğini ve memnun olduğunu vurguladığı bir sıfat olan güzelliği ve hoş olmayı övmüştür. Müslim'de geçen bir rivayette Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir."* Bir adam dedi ki: *"Ya Resulallah, insan elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını ister."* Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v.) şöyle söylediler: *"Allah Teâla güzeldir ve güzelliği sever."*²⁸

Müslümanın pak, saf, temiz, güzel, iyi ve masum olmasını sağlayan paklık ve temizlikle ilgili bir dizi direktif emredilmiştir. Temizliği imanın yarısı saymış; namazdan önce abdest almayı, cünüplükten dolayı gusül etmeyi, yemekten önce ve sonra elleri yıkamayı, değişik zamanlarda misvak kullanmayı gerekli kılmıştır. İslam, insanların arasına karışacağı ve onlarla namazda saf tutarken aynı sırada ve yan yana olacağı için Müslümana, namaza giderken süslenmeyi buyurmuştur. Allah Teâla Kur'an'da şöyle buyurmuştur: *"Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyin."*²⁹ Efendimiz (s.a.v.) mescide giderken kokulanıp süslenen kişiye büyük bir sevabın ve bağışlanmanın olduğunu söylemiş, kokulanmayı özendirerek teşvik edip

²⁷ Çalışma, yedinci günde elektronik gazetesinde aşağıdaki linkte yayımlandı: <https://www.youm7.com/story>

²⁸ Müslim, *Sahib-i Müslim*, 91.

²⁹ Arâf, 7/31.

önemine vurgu yaptığı bir hadis-i şerifi İmam Buhari şöyle nakletmiştir. “Bir kimse cuma günü boy abdesti alarak elinden geldiğince temizlenir, saçını sakalını yağlayıp tarar veya evindeki güzel kokudan süründükten sonra câmiye gider, fakat orada yan yana oturan iki kişinin arasını açmaz, sonra Allah Teâlâ’nın kendisine takdir ettiği kadar namaz kılar, daha sonra sesini çıkarmadan imamı dinlerse, o cumadan öteki cumaya kadar olan günahları bağışlanır.”³⁰ Caminin sıkı ve uzaklaştırıcı değil, çekici ve rahat bir ortam olarak kalmasını sağlamak için İslam, kötü kokabilen soğan ve sarımsağı, diğer Müslümanlarla cemaatle namaz kılınacak hallerde yemeyi yasaklamıştır.

Yine Müslümanların fitratları gereği onları daima temiz tutacak hususlar kendilerine emredilmiştir. Bu konuda Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şu on şey fitrattandır: Bıyık kısaltmak, sakal bırakmak, misvak kullanmak, burna su vermek, tırnak kesmek, saçları yıkamak, koltuk altı ile kasık temizlemek ve su ile istinca. Zekeriya, Mus’ab’ın onuncuyu unuttum ancak sanırım mazmaza olabilir, dediğini nakletti.”³¹ Yine Efendimiz (s.a.v.)’den şöyle bir hadis nakledilmiştir: “Dört şey vardır, bunlar geçmiş peygamberlerin sünnetlerindendir: Evlenmek, misvak kullanmak, koku sürünmek ve kına yakmak.”³² *Sahih-i Buhari*’de hadis hem حياء veya حناء lafızları ile rivayet edilmiştir, bu takdirde hadiste geçen dört sünnetten biri diğer rivayete göre “hayâ etmek” olacaktır. Ebu’l Haccac el-Hafız’ın *hadiste geçen kelimenin doğrusu (sünnet olmak)dır*. Haşiyede nun harfı düşmüştür. Ebu İsa et-Tirmizî’nin şeyhinden el-Muhamilî de bu şekilde rivayet etmiştir.³³

Süslenme ve güzel giyinme hakkındaki bu şeri sistem ve emirler, Efendimiz (s.a.v.)’in kişiliğinin açık bir özelliği ve karakterindeki bariz bir değeri oluşturmıştır. O; güzellikte, süslenmede, iyilikte ve koku sürmede örnek olmuştur. Bahsedilen emirleri aile hayatında da en güzel bir şekilde yerine getirdiğine dair aile içinde yaşayan kimselerin aktardığı rivayetler vardır. Nebi (s.a.v.)’in yanında ayrılmayan hizmetçisi Hz. Enes (r.a.) şöyle demektedir: Allah Resulü (s.a.v.) parlak bir tene sahipti. Teri inci gibiydi.

30 Buhari, *Sahih-i Buhari*, 883.

31 Müslim, *Sahih-i Müslim*, 261. Kuteybe şu ilaveyi ekledi: Veki’ dedi ki: “اِتْقَاضُ” taharet almak demektir. Baracim “البراجم” kelimesi ise; çoğul bir kelime olup parmak boğumları demektir.

32 Tebrizi, *Mişkatul envâr*, c.1, s.122, 382. Kitabı tahkik eden Elbani hadisin “Hasen Hadis” olduğunu söylemiştir.

33 İbnu’l Kayyim, *Zadu’l mead*, c.4, s.231-233.

Yürüdüğü zaman sağa sola meylederek yürürdü. Resulüllah (s.a.v.)’in avuçlarından daha yumuşak ne bir ipeğe dokundum ne de bir atlas kumaşa el sürdüm. Allah Resülü (s.a.v.)’in kokusundan daha hoş kokulu ne bir misk, ne de bir amber, ne de başka bir şey kokladım”.³⁴ Efendimizde olan bu özellikleri anlatan Hz. Aişe validemiz (r.a.) şöyle buyurmuştur: “*Resûlullah (s.a.v.)’in ibramlı iken (sürülen) saç ayrımlarındaki misk kokusunun parlaklığına (şu anda) bakıyor gibiyim.*”³⁵

Ebu Kırsafe’nin rivayet ettiği bir hadisi şöyle aktarmıştır: “Ben, annem, ve teyzem Allah Resülü (s.a.v.)’e biat ettikten sonra döndük. Annem ve teyzem bana şöyle dediler: Ey oğlum! Bu adam gibi güzel yüzlü, temiz elbiseli, yumuşak sözlü başka birini görmedik. Adeta ağzından bir nur saçılıyordu.”³⁶ İmam Buhari de *et-Tarihü’l Kebir* adlı kitabında Cabir (r.a.)’den şöyle bir rivayet aktarmaktadır: “Resûlullah (s.a.v.) Medine sokaklarının birinden geçtiğinde O’nun misk kokusu hemen sezildiğinden, halk, o yoldan Hazreti Peygamber (s.a.v.)’in geçtiğini bilirdi.”³⁷

Misvak kullanmayı severdi. Oruçlu olsun ya da olmasın dişlerini misvaklardı. Uykudan uyandığında, abdest alırken, namaz kılmadan önce ve eve girerken dişlerini bu şekilde fırçalar, Erak ağacının çubuklarıyla misvaklanırdı.³⁸ Müminlerin annesi Hz. Aişe (r.a.) şöyle buyuruyor: “Allah Resülü (s.a.v.) misvak kullanır, sonra misvakı yıkamam için bana verirdi. Ben de önce o misvakı kullanır, sonra yıkar ve kendisine verirdim.”³⁹

Allah Resülü (s.a.v.)’in özellikle aile hayatında, eşleriyle olan ilişkilerindeki temizlik ve güzel koku sürmedeki tavrından ve titizliğinden dolayı eşiyle birlikte olan kimseye bu fiili tekrarlamak istediklerinde iki ilişki arasında abdest almasını şöyle buyurarak tavsiye etmiştir. “*Sizden biri hanımıyla birlikte olur, sonra tekrar birlikte olmak isterse ikisi arasında bir abdest alsın.*”⁴⁰ Ebû Râfi (r.a.)’in nakline göre Resûlullah (s.a.v.) bir gün her birinin yanında ayrı ayrı

34 Müttefakun Aleyh, Müslim, *Sahih-i müslim*, 2330; Buhari, 1973. Hadis lafızları Müslim rivayetine göredir.

35 Müslim, *Sahih-i Müslim*, 1190.

36 Tabarani, *el-Mu’cemu’l Kebir*, c. 3, s. 18, 2518.

37 Buhari, *Tarihü’l Kebir*, c. 1, s. 399, 1273.

38 İbnu’l Kayyim, *Zadu’l mead*, c.1, s.167.

39 Tirmizi, *Mişkanu’l mesabih*, c. 1, s. 122; Muhakkik Elbani: Hadis Hasen bir hadistir, dedi.

40 Müslim, *Sahih-i Müslim*, 633.

yıkanmak suretiyle, hanımlarını dolaştı. Ebû Râfi (r.a.), “Ey Allah’ın Elçisi! Hepsi için bir kere gusül etsen olmaz mıydı?” sorusuna Hz. Peygamber (s.a.v.), “Bu, (sevap yönünden) daha iyi, (kalbin tatmini için) daha güzel, (beden için) daha temizdir.” şeklinde cevap verdi.⁴¹

İlişkiden sonra gusül abdesti almanın etkisini ifade eden İbnu’l-Kayyim (r.a.) şöyle demektedir: *“İlişkiden sonra gusletmek veya abdest almak vücuda canlılık verir, ruhu dinlendirir, ilişki esnasında vücutta parçalananların bir kısmını yeniler, tam bir temizlik ve saflık sağlar, boşalmadan sonra azalan karşı cinse olan meyli tekrardan toparlar. Allah’ın yapılmasını sevdiği, bırakılmasından hoşlanmadığı temizliğin meydana gelmesine yardımcı olur. Bütün bu hususlar, sağlıklı ve güçlü bir ilişkiye en iyi şekilde hazırlayan şeylerdir.”*⁴²

Bedevi Ümame bint Haris’in, kızı Ümmü İyas’ı kocası Kinde kralı Amr b. Hucr için hazırlarken ne de güzel nasihatler vermiştir. Kızına, mutlu bir aile hayatının temellerini açıklarken verdiği nasihatın bir kısmında şöyle demektedir: *Gözlerinin göreceği ve burnun koklayacağı yerlerine (bölgelerine) dikkat et. Kocan, sende kötü bir şey görmesin! Burnu da senden en güzel kokular dışında bir koku almasın.”*⁴³

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in hayatındaki temizlik ve kişisel bakım anlayışı aracılığıyla, genel olarak yaşamında ve özel olarak da aile hayatında bu konuya ne kadar önem verdiği görülmektedir. İlgili noktayı vurgulayan pek çok rivayet gelmiştir. Bütün bu rivayetler, gerek yabancı kişilerle, gerekse de yakınlarla ve eşle kurulan iletişimde hijyen yaklaşımı çerçevesinde edinilen alışkanlıkların değerini ve etkisini ortaya koymaktadır. Bilhassa eşlerin aralarındaki ruhsal, fiziksel yakınlaşmayı gerçekleştirmede; uyum sağlama noktasında, sevgi ve ülfet duygusu kazandırmada, psikolojik ve içgüdüsel motivasyonları harekete geçirme konusunda iyi bir tesiri vardır. Çünkü nefis güzel olanı sever, iyi olana sevdalanır, hoş olana yakınlaşır ve kötü olandan uzaklaşır.

Günümüzde kocaların; süslenme, güzel giyinme ve kokulanma konusunda bu yüce öğütleri dinlemeleri ve bu asil Nebevi davranışları benimsemeleri ne de önemlidir. Elbisenin ve görünümünün şık olması, ağız temizliğini misvak veya benzeri bir fırçayla yapmak yanı sıra beden temizliğine dikkat ederek

⁴¹ İbn Mâce, *Sünen*, 590; Elbani bu hadisin “Hasen” olduğunu söylemiştir.

⁴² İbnu’l Kayyim, *Zadu’l mead*, c.4, s.231-233.

⁴³ eş-Şura, Mecdi, *Tuhfete’l arus*, c. 1, s. 42.

kişisel bakımına önem vermeyi alışkanlık haline getirmek iletişim bağlarını güçlendiren şeylerdir.

Fiziki Yaklaşma ve Temas

Başarılı bir iletişim becerisi için kişinin, muhatap olduğu, oturup kalktığı ve sohbet ettiği insanlarla arasındaki mesafeyi ayarlaması gerekir. Kişisel mesafe ya da alanın iletişim kavramında ve boyutlarında birden çok özel anlamı vardır. İletişim kurarken veya başkalarıyla muhatap olurken esas olan, kişisel bir hak olarak belirli bir mesafe koymaktır. Bir kimse muhatap olduğu, oturup kalktığı ve sohbet ettiği kişiye fiziki olarak vücuduyla ne kadar yakınlaşırsa ona, o kadar duygusal ve ruhsal olarak yakınlaşır. Özellikle eşler arasındaki eksiksiz ve tam iletişim, daha ziyade fiziki iletişimdir.

Bu becerinin Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in özel hayatında ve günlük yaşamında var olduğuna ve ona riayet ettiğine dair deliller (hadisler) bizlere ulaşmıştır. Bunlardan biri de şudur: Efendimiz (s.a.v.) amcasının oğlu İbn Abbas'ı devenin üzerinde tergisine bindirince bu fiziki, ruhsal yakınlaşmayı ve akrabalık bağına fırsat bilerek ona bir kaç nasihatte bulunmuş ve sözlerine şu cümlelerle başlamıştır: *“Ey delikanlı! Sana birkaç kelime öğreteyim.”*

Allah Resulü (s.a.v.)'in, arkadaşlarıyla konuşurken ellerini tuttuğuna dair pek çok hadis nakledilmiştir. Hatta ona selam veren kişi elini çekmedikçe Allah Resulü (s.a.v.) elini çekmez veya bırakmazdı. Enes b. Malik şöyle bir rivayet aktarır: *“Rasûlullah (s.a.v.) birisiyle karşılaşınca musafaha eder, tokalaştığı kişi elini çekmedikçe Peygamberimiz elini çekmez, kimse yüzünü çevirmedikçe ondan yüzünü çevirip ayrılmazdı. Resûlullah (s.a.v.)'in yanında oturan arkadaşlarına karşı ayaklarını uzattığı asla görülmemiştir.”*⁴⁴

Ebu Hüreyre (r.a.) naklediyor: *“Allah Resulü (s.a.v.) ile cünüp olduğum bir zamanda karşılaştım. Elimi tuttu ve oturuncaya kadar onunla beraber yürüdüm, sonra sıyrılıp uzaklaştım. Devemin yanına gelip yıkandıktan sonra tekrar yanına gittiğimde oturuyordu. Bana: “Ey Ebu Hüreyre! Neredeydin?” diye sordu. Ben de, “Cünüptüm Ya Resulallah! Sizinle pis bir şekilde oturmak istemedim.” dedim. Efendimiz (s.a.v.): “Subhanallah! Ey Ebu Hüreyre! Bilmez misin, Müslüman pis olmaz!” buyurdu.”*⁴⁵

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) eşleriyle olan iletişiminde de böyleydi. Hz. Aişe validemizin mescitte oynayan Habeşli delikanlıları izlediği ve Efendimiz

⁴⁴ Tirmizi, *Sünen*, 2490; Elbani, *Sahihi's sünen* kitabında bu hadise “Hasen” demiştir.

⁴⁵ Buhari, *Sabih-i Buhari*, 285.

(s.a.v.)'in de buna müsaade ettiği hadisin devamında Nebi (a.s.v.) ile Hz. Aişe validemizin birbirlerine yakınlaşıp temasta bulunarak fiziksel iletişim kurduklarını görmekteyiz. Nitekim Nebi (a.s.v.) ayakta durmuş, Habeşlilerin oyununu izlemeyi bitirinceye kadar Hz. Aişe validemizi tam arkasına almış ve vücudunu kendisine, yanağını da yanağına bitişirmiştir.

Şeyhayn Urve'den Hz. Aişe valimizin şöyle dediğini naklettiler: *Bayram gününde Allah Resulü (s.a.v.) yanıma geldi. O gün siyahiler mızrak ve kalkan oyunu oynuyorlardı. Bilmiyorum ya ben, Resulüllah (s.a.v.)'den bakmaya izin istedim, o da uygun gördü yahut o bana: Bakmak istiyor musun, diye sordu. Ben de: Evet, dedim. Bunun üzerine beni arkasında yanağım yanağına değecek şekilde ayaküstü durdurup Habeşlilere: Haydi devam edin Erfide oğulları, buyurdu. Nihayet seyretmekten usandığımda: Artık yeter mi, diye sordu. Ben de: Evet, dedim. Öyle ise git, buyurdu.*⁴⁶

Allah Resulü (s.a.v.)'in eşleriyle özel sohbet oturumları yaptığına dair rivayetler de vardır. Bu sohbetlerde onlara vücudunu değdirecek şekilde fiziki olarak yakın oturur ve bedensel iletişim kurardı. Bu yakınlaşma ve bitişme samimi bir iletişim ve hoş bir sosyalliğin esas hedefidir.

Hız. Aişe validemiz bizlere şöyle bir rivayet nakletmiştir: Resûlullah (s.a.v.), ben hayızlı iken kucağıma⁴⁷ yaslanır ve Kur'an okurdu.⁴⁸

Hız. Aişe (r.a.) dedi ki: "Peygamber (a.s.) sağlığında bana gelmekte olduğu nöbet gününde, benim evimde öldü. Allah O'nun ruhunu, başı, gerdanıyla göğsüm arasında iken⁴⁹ ve tükürüğü tükürüğüme karışmış halde iken aldı." Hız. Aişe (r.a.) şöyle devam etti: "(Kardeşim) Abdurrahman elinde bir misvak ile odaya girdi... (Misvak sert olduğu için) Peygamber (s.a.v.)'in onu kullanmaya gücü yetmedi. Bu sefer misvakı ben aldım ve onu kendi dişlerim üzerine sürerek yumuşattım. Sonra yumuşatılmış bu misvakla O'nun dişlerini misvakladım."⁵⁰

⁴⁶ Buhari, *Sahih-i Buhari*, 949-950; Müslim, *Sahih-i Müslim*, 892.

⁴⁷ **Hadiste geçen hacr/ حجر kelimesi:** koyun, bağır demektir, yani koltuk altları ile böğür, bel ile arka kanat, arka kaburga arasındaki yerdir. bkz. Mustafa el- Buğ'a'nın Buhari rivayeti üzerine yaptığı ta'lik, 297.

⁴⁸ Buhari, *Sahih-i Buhari*, 297.

⁴⁹ **Arapça olarak hadiste geçen بين سحري ونحري** ifadesinin anlamı: "Gerdanıyla göğsüm arasında" demektir. Arapçadaki السحر kelimesinin anlamı ise: Ciğer ve göğüs demektir. bkz. Mustafa el- Buğ'a'nın Buhari rivayeti üzerine yaptığı ta'lik, 1389.

⁵⁰ Buhari, *Sahih-i Buhari*, 3100.

Fiziksel iletişimin en belirgin biçimlerinden biri, özel hayattaki samimi ve yakın ilişki becerisi ve sanatıdır. İslam, her ne kadar bu ilişkinin gizlenmesini ve anlatılmamasını istemiş, sırlarını ifşa etmenin ve özel durumlarını ifade etmenin yasak olduğu konusunda uyarmışsa da bazı hadislerde, birtakım meselelerdeki hükümlerin insanlara açıklanması gerektiğinden dolayı bu hususlara değinilmiştir. Örn. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in oruçlu iken Hz. Aişe validemizi öpmesi ile ilgili hadis. Hz. Aişe validemiz şöyle rivayet ediyor: “Resulullah (s.a.v.) oruçlu iken hanımlarını öper, mübâşeretle bulurdu. O, nefesine hepinizden çok hâkimdi.”^{51 52} Yine Efendimiz (s.a.v.)’in Hz. Aişe (r.a.) hayızlı olduğu halde başını göğsüne koyarak Kur’an okuması ile ilgili hadis bu çerçevededir. Hadisi bizlere Hz. Aişe validemiz şöyle nakleder: “Resulullah (s.a.v.), ben hayızlı iken kucağıma yaslanır ve Kur’an okurdu.”⁵³ Efendimiz (s.a.v.)’in, eşleriyle hayızlı oldukları zamanlardaki ilişkileri ve onlarla bir kap ile yıkanması ile ilgili hadisler de aynı bağlamdaki diğer rivayetlerdir. Hz. Aişe validemiz şöyle demiştir: “Ben ve Allah resulü ile cünüp olduğumuz halde bir kaptan yıkanırdık. Ben hayızlı iken, Resûlullah (s.a.v.) izarımı bağlamamı emreder sonra benimle mübâşeret ederdi. Mescidde itikâfa girerdi, hücrenin aralıklarından başını uzatırdı ve ben de hayız olduğum halde onun başını yıkardım.”⁵⁴

Bu gibi rivayetler aslında insanların yaşantılarıyla alakalı şer’i hükümlerin açıklanması için zikredilmiştir. Dolayısıyla Resulullah (s.a.v.)’in bu konular karşısındaki tutumunu ve tavrını ortaya koymak icap etmektedir. Çünkü Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in hanımlarına, evlerinde okunan ayet ve hadisleri (hükümleri) gizlememeleri emredilmiştir.

Hoşnut Etmek ve Şımartmak İçin Burnu Okşamak

Allah Resulü (s.a.v.)’in eşleriyle olan iletişimde kullandığı sözlü olmayan iletişim türlerinden biri de eşlerinin burunlarına dokunup okşamaktır. Resulullah (s.a.v.) mübarek parmak uçlarıyla eşlerinin burunlarına hafif bir dokunuşla dokunur ve kendileriyle oynarlardı. Duygusal iletişimi harekete geçiren bu fiziksel yakınlaşma bir tür kur yapma ve şımartmadır.

51 Müttefakun Aleyh

52 Şunu da ifade etmek gerekir ki, “dilimi emerdi” ziyadesiyle nakledilen rivayetler, Elbani’nin söylediği gibi zayıf rivayetlerdir. Elbani, Zaif’i Ebu Davud, c. 2, s. 270, 411.

53 Müttefakun Aleyh

54 Müttefakun Aleyh

Arapçada hadiste geçen ‘arak - العرك kelimesinin anlamı, bir şeyi ovmak, hissetmek ve ovuşturmaktır. İbn Manzur şöyle demektedir: cümlesinin anlamı: عرك الأديم وغيره Deri vb. bir şeyi ovdu, demektir. Devenin şişmanlığını öğrenmek için sırtını eliyle iyice okşadı ve yokladı, demektir. İbn Faris العرك kelimesinin anlamı hakkında şunu ilave etmiştir: *Bir şeyi başka bir şeyle ovalamak ya da kendiyle ovalamak anlamına gelen sahib bir kelime olup bir tek kökü vardır.*⁵⁵

Allah Resulü (s.a.v.) bu yöntemi eşinin öfkesini kontrol altına almak, onu sakinleştirmek için kullanırdı. Kasım b. Muhammed’in rivayet ettiği şu hadistir: *Hiz. Aişe validemiz öfkelenğinde, onun burnunu ovuşturur ve ona “Ey Ayşecik, şu duayı oku derlerdi: “Allah’ım, Ey Muhammed’in (s.a.v.) Rabbi, günahımı bağışla, kalbimin öfkesini gider, beni fitnelerin saptırmalarından beri kıl.”*⁵⁶

Buna benzer bir olay da, Hiz. Aişe validemizin gününde iken Efendimiz (s.a.v.)’in yataktan çıkıp Baki’ Ehli hakkındaki Cebrail (a.s.)’in çağrısına icabet etmeye gittiğinde onu takip eden Hiz. Aişe validemizi, kendisini takip ettiği için azarladığı ve elinin içini göğsüne koyup ittiği⁵⁷ hadisede cereyan etmiştir.

Şerhu Sahib-i Müslim adlı kitabında imam Nevevi şöyle demiştir: “Hz. Aişe validemizin فَلَهْدَنِي (Beni itti) “he” harfinin fethası ve mühmel “dal” harfi ile yazılır. Dil bilginleri (filologlar), “ze” harfiyle olan “فلهزني” kelimesinin de aynı anlamı taşıdığı söylemişlerdir. لَهُدْ - لَهُدْ kelimesi Onu itti, demektir. Ancak لَهُدْ kelimesinin, göğsüne yumruk ile vurdu anlamına geldiği de söylenmiştir. لَكَزْ - وَكَزْ kelimeleri de yakın manadadır.⁵⁸

Gerçek şudur ki, bir koca karısının canını acıtmayacak ve incitmeyecek şekilde burnunu okşasa, çimdiklese, eliyle dürtse veya bunlara benzer bir şey yapsa, aralarındaki ilişki daha eğlenceli olacak ve karısının gönlünü almasına, ruhunu dinlendirmesine, öfkeli ve sitemliyse, öfkesinin yatışmasında büyük bir etkisi olacaktır. Aynı şekilde kadın kocasına bu fiilleri işlerse insanı mutlu ve duyguları da hoş eden bir tür şımartma sergilenecek, samimiyet tesis edilip kur yapılacaktır.

⁵⁵ İbn Faris, *Mu’cem mekayise’l luğa*, c. 4, s. 289.

⁵⁶ İbn Sünni, bab’u ma yekul, 455. Elbani, el-Camiu’s Sağir, 9911. Elbani bu hadise “Zayıftır” dedi.

⁵⁷ Hadiste geçen “اللَّهُدْ” kelimesinin Arapçadaki anlamı: Göğüsten sertçe itmek, demektir. İbn Manzûr, *Lisanu’l arab*, c.3, s. 394.

⁵⁸ *el-Minhac Şerh’u Sahib-i Müslim*, 16/157.

Omuzları Okşamak

Klasik Arapçada ve hadis metinlerinde omuzları okşamak için et-terbît التريبت kelimesi kullanılmaktadır, onun asıl anlamı ise şudur: Bir kimsenin, hafifçe eliyle başka bir şahsın omzuna, koluna yahut sırtına vurmasıdır. Genellikle bu hareket, bir kimseyi kutlamak veya onaylamak anlamında kullanılır. Bu iletişim türü, derin psikolojik etkileri olan fiziksel iletişim becerilerinden biridir.

İsveçli araştırmacılar tarafından hazırlanan araştırmaya göre, insan derisi, vücuda hafifçe sarılırken veya dokunurken aktif olan çok sayıda sinir lifi içermektedir. Bu lifler dokunma ilgili bilgileri beyne iletirken, bir neşe duygusu yaratmaktadır. Araştırmacılar, kişinin kendini iyi hissetmediği veya psikolojik gerilim yaşadığında zamanlarda sarılmanın bazen ilaçlardan daha iyi olabileceğini söylemektedir.

“Daily Mail” gazetesi Liverpool kentindeki İngiliz Bilim Derneği’nin bu çalışmayı tartıştığını bildirmiştir. Araştırmadan elde edilen bilgiler, kriz anlarında omzu okşamanın bile güven hissi verdiğini ve krizin etkisini azalttığını göstermiştir. Araştırmacılar, “mutluluk hormonunun” harekete geçip aktif hale gelmesinin diğer liflerin beyinden ağrı mesajları iletmesini engellediğini söylediler.

Yine bu bağlamda, bu lifleri keşfeden Prof. Frances McGlone, “sarılmalar, omzunun okşanması ve saçın içinde parmakları gezdirmek, gergin veya krizde olan bir insanı rahat hissettirir” demiştir. Sözlerine devam eden Unilever Gıda ve Güzellik Derneği üyesi McGlone, yere düştüğünde çocuğunu kucaklayan ve yaralandığı yeri öpen bir annenin çocuğun derhal daha iyi hissetmesini sağladığını belirterek “Bir kişiye kötü haberler verirken ona dokunursanız, bu davranış onu büyük ölçüde rahatlatacak ve acısını hafifletecektir” demiştir.⁵⁹

American Journal Psychiatry’nin yaptığı çalışmalara göre, kucaklamak eller ile omuzları okşamak veya baş hareketleri ile yapılan imalar sadece gerçek duygularımızı ifade eden ve kriz zamanlarında birbirimize destek olduğumuzu anlatan terapötik hareketlerdir. Bu ifadeler, sinirli veya çaresiz bir kimsenin psikolojisi üzerinde diğer ilaçlardan daha fazla olumlu bir etkiye sahiptir. Omza, sırtta veya yüze sevgiyle dokunan/temas eden bir elin ya da bir öpücüğün, vücut kaslarınızı gevşetebilen ve böylece üzüntü ve depres-

⁵⁹ Sarılmak ve omuzu okşamak bir ilaçtır, Al-Jazeera Online gazetesinin web sitesinde yayınlanan bir çalışmadır. <https://www.aljazeera.net/news>

yon duygularını ortadan kaldırabilen bir hormon olarak bilinen oksitosinin salınmasına neden olabileceği bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Ayrıca yakın insanlardan aldığınız olumlu uyarıcılardır yerindedir, bu da ruh halinizi iyileştirmek için çok önemlidir.⁶⁰

Bu iletişim becerisi Efendimiz (s.a.v.)'in aileleriyle kurduğu iletişimde hep var olmuştur. Nitekim Allah Resulü (s.a.v.) onunla yarışıp geçtiğinde oyun ve eğlence amaçlı bir yarış dahi olsa kaybetmesinden dolayı hissedebileceği üzüntüyü hafifletmek ve duygularını sakinleştirmek için omuzu sıvazlamıştır. Hz. Aişe'den gelen bir rivayette O şöyle demektedir: *"Bir defasında, Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber bir yolculuğa çıkmıştım. O zaman zayıftım. Şişman değildim. Rasûlullah (s.a.v.) yanındakilere: 'Siz önden gidin' buyurdu. Onlar epeyce arayınca, bana: 'Haydi gel, seninle yarışalım' dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ile yarış ettik. Ben O'nu geçtim. Ben şişmanlayıncaya kadar sesini çıkarmadım. Yine Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte bir yolculuğa çıktığımızda, yanındakilere: 'Siz önden gidin' buyurdu. Onlar ilerleyince de bana: 'Haydi gel yarış edelim' dedi. Bu seferki yarışta O beni geçti ve eliyle omuzuma vurarak: 'Ödeştik' dedi."*⁶¹

Bugün insanların darlıklarında ve acılarında onları teselli etmek ve zorluklarını hafifletmek için ailelerimizle, arkadaşlarımızla ve birlikte yaşadığımız kimselerle olan iletişimimizde Peygamberimizi (s.a.v.) taklit ederek bu iletişim becerisini dikkate alıp uygulamaya ne de çok ihtiyacımız var.

Üçüncü Başlık: Genel Hayatta İletişim Becerileri

Kocanın Karısına, Hürmet Edip Değer Vermesi

Kocanın karısına selam vermesi

Kocanın karını mutlu edip sevindirmesi

Kocanın meşguliyeti olduğu durumda karısından izin istemesi

Kocanın karısına dua etmesi, onu övmesi

Karısının ailesine ikramda ve saygıda bulunması

Kocanın; Karısıyla Oynama, Onu Rahatlatma ve Sosyalleşme Becerisi

⁶⁰ Omuzu okşamak veya sıvazlamak, bağlantıdaki yakın tarihli bir araştırmaya göre üzüntü ve depresyon duygusunu ortadan kaldırıyor.
<https://jamalouki.net>

⁶¹ Nesai, *Sünen-i Kübra*, 8894; Ebu Davud, *Sünen*, 2578. Elbani bu hadise: Sahih bir hadistir, dedi.

Karısıyla sosyalleşip eğlenmesi

Yolculuğa çıkarken karısını da yanında götürmesi

Oyun ve rahatlama

Kur yapma, şakalaşma ve oynama sanatı

İkinci Konu: Genel Hayatta İletişim Becerileri

Kocanın Karısına, Hürmet Edip Değer Vermesi

Kocanın karısına selam vermesi

Kocanın karısını mutlu edip sevindirmesi

Kocanın meşguliyeti olduğu durumda karısından izin istemesi

Kocanın karısına dua etmesi, onu övmesi

Müslim b. Yezar kendisine ulaşan bir haberi naklediyor: Allah Resulü (s.a.v.) Hz. Aişe validemizin yanına girdi ve ona: “*Ya Aişe! Senin için dua etmem seni sevindirdi mi?*” diye sordu. O da: “Senin ‘Allah’ım, Aişe’nin geçmiş, gelecek, gizli ve açık bütün günahlarını mağfiret eyle!” diye ettiğin duan beni neden sevindirmesin ki?” dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “*Vallahi ben, her gün ve gecede bütün ümmetim için her namazda böyle dua ederim*” buyurdu.⁶²

Karısının Ailesine İkranda ve Saygıda Bulunmak

Hz. Aişe şöyle demektedir: “*Resulullah (s.a.v.)’in hanımlarından hiç birini, Hatice’yi kıskandığım kadar kıskanmadım. Üstelik onu (Resulullah (s.a.v.)’in yanında) hiç görmedim. Fakat Resulullah (s.a.v.), onu sık sık anardı. Bir koyun kesip parçaladığında çoğu zaman Hatice’nin dostlarına gönderirdi. Bazen (dayanamayıp) ben sabırsızlık göstererek, ‘Sanki yeryüzünde Hatice’den başka kadın kalmadı.’ derdim. Resulullah da iyiliklerini sayar ve ‘ondan çocuklarım var’ buyururdu.*”⁶³

Diğer bir rivayette de şöyle denmiştir: Hz. Aişe: “*Resulullah (s.a.v.) koyun kesecek olursa mümkün olduğunca Hz. Hatice’nin dostlarına da gönderirdi. Başka bir rivayette de Hz. Aişe şöyle demiştir: Resulullah (s.a.v.) koyun kestiği zaman ondan Hz. Hatice’nin akrabalarına da gönderirdi*” dedi⁶⁴ Yine bir rivayette Hz. Aişe şöyle demiştir: “*Hz. Hatice’nin kız kardeşi Huveylid’in*

⁶² Taberanî, Dua, s.429, hadis. 1458.

⁶³ Buhari, Menakıbe’l ensar, Bab’u tezvici’n Nebi, 5/39, 3818.

⁶⁴ Müslim, Fedailü’s Sahabe, Bab’u Fedail’i Hatice, 4/1888, 2435.

kızı hâle bir gün Resulullah (s.a.v.)'in huzuruna girmek istemişti. Resulullah (s.a.v.) Hz. Hatice'nin izin isteyişini hatırlayarak duyulandı da: "Allah'ım, bu Huleylid'in kızı Hâle'dir" dedi.⁶⁵

Kocanın Karısıyla Sosyalleşme, Onunla Oynama ve Onu Rahatlatma Becerisi

Karısıyla sosyalleşip eğlenmesi

Yolculuğa çıkarken karısını da yanında götürmesi

Oyun ve rahatlatma

Urve (r.a.) Hz. Aişe valimizden şöyle dediğini naklediyor: "Bir gün Resûlullah (aleyhissalâtü vesselam) yanıma girdi. Yanımda iki de cariye vardı. Buas günü şarkısını söylüyorlardı. Aleyhissalâtü vesselam, yatağa uzandı ve yüzünü öbür tarafa çevirdi. Bu arada babam Ebu Bekir (radiyallahu anh) de yanıma girdi ve beni azarlayarak: "Rasulullah (aleyhissalâtü vesselam)'in yanında şeytan çalgısını mı çalıyorsunuz?" dedi. Rasulullah (aleyhissalâtü vesselam) ona dönerek: "Onları bırak." dedi. Bir an boşluk bulunca göz işareti ettim ve o cariyeler çıktılar. Bir başka hadiste Hz. Aişe (r.a.) şöyle anlatır: Bir bayram günüydü. Sudanlılar/ Habeşliler Mescid-i Nebevi'de kılıç kalkan oyunu oynuyorlardı. Bilmiyorum ya ben, Resulullah (s.a.v.)'den bakmaya izin istedim, o da uygun gördü yahut o bana: Bakmak istiyor musun, diye sordu. Ben de: Evet, dedim. Bunun üzerine beni arkasında yanağım yanağına değecek şekilde ayaküstü durdurup Habeşlilere: Haydi devam edin Erfide oğulları, buyurdu. Nihayet seyretmekten usandığımda: Artık yeter mi, diye sordu. Ben de: Evet, dedim. 'Öyle ise git', buyurdu."⁶⁶

Şihab b. Urve Hz. Aişe'den şöyle dediğini naklediyor: "Ben, oynayan Habeşlilere bakarken Resûlullah (s.a.v.)'in, elbisesi ile beni izlemekten usanıncaya kadar örttüğünü görmüşümdür. Siz oyunu seven genç yaştaki bir tazenin buna ne derece can atacağını takdir buyurun."

Amr b. Haris İbn Şihab'dan buna benzer bir lafızla, "O zaman henüz bir tazecik kız idim. Siz oyunu seven genç yaştaki bir tazecik kızı siz takdir buyurun." şeklinde rivayet etmiştir.⁶⁷

⁶⁵ Müslim, Fedailu's Sahabe, Bab'u Fedail'i Hatice, 4/1889, 2437.

⁶⁶ Buhari, *Sahib-i Buhari*, 949-950; Müslim, *Sahib-i Müslim*, 892.

⁶⁷ Humeydi, Muhammed b. Futun, *el-Cem' beyne's Sahibayn*, Bab'u Müttetfakun Al-yeh min Müsnedi Ümmi'l Müminin, c. 4, s. 39, 3168.

Hiz. Aişe'den gelen bir rivayette O şöyle demektedir: “Bir defasında, Rasûlullah (s.a.v.) ile beraber bir yolculuğa çıkmıştım. O zaman zayıftım. Şişman değildim. Rasûlullah (s.a.v.) yanındakilere: ‘Siz önden gidin’ buyurdu. Onlar epeyce arayı açınca, bana: ‘Haydi gel, seninle yarışalım’ dedi. Rasûlullah (s.a.v.) ile yarış ettik. Ben O’nu geçtim. Ben şişmanlayıncaya kadar sesini çıkarmadım. Yine Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikte bir yolculuğa çıktığımızda, yanındakilere: ‘Siz önden gidin’ buyurdu. Onlar ilerleyince de bana: ‘Haydi gel yarış edelim’ dedi. Bu seferki yarışta O beni geçti ve eliyle omuzuma vurarak: ‘Ödeştik’ dedi.”⁶⁸

Kur Yapma ve Şakalaşma Becerisi

Kasım b. Muhammed’in rivayet ettiği şu hadistir: Hiz. Aişe validemiz öfkelenildiğinde, onun burnunu ovuşturur ve ona “Ey Ayşecik, şu duayı oku” derlerdi: “Allah’ım, Ey Muhammed’in (s.a.v.) Rabbi, günahımı bağışla, kalbimin öfkesini gider, beni fitnelerin saptırmalarından beri kıl”.⁶⁹ Allah Resulü (s.a.v.) Cabir (r.a.)’e: “Bakire bir kızla evlenseydin ya, onunla oynayırdınız.” buyurdu.

İKİNCİ KONU: PEYGAMBER (S.A.V.)’İN EVİNDE OLAN AİLEVİ SORUNLARI KONTROL ALTINA ALMA STRATEJİLERİ VE ÇÖZÜMLERİ

Evlilik sorunlarını önleme stratejileri

Adalet ve insaf

Diyalog ve istişare

Sorunları ortaya çıktıktan sonra kontrol altına alma ve çözme stratejisi

Gerekçe sunma ve açıklama yapma stratejisi

Abartma değil basitleştirme stratejileri

Yüz çevirme ve kararlılık stratejisi

Vaaz ve nasihatte nezaket stratejisi

Destek ve arka çıkma stratejisi

Adil Olma Becerisi

İbnu’l-Kayyım şöyle demiştir: “Allah Resulü (s.a.v.) geceleme, konaklama ve nafaka meselesini eşlerinin arasında adil bir şekilde paylaştırmıştır. Ancak

⁶⁸ Nesai, *Sünen-i Kübra*, 8894; Ebu Davud, *Sünen*, 2578. Elbani bu hadise: Sahih bir hadistir, dedi.

⁶⁹ İbn Sünni, *Öfkelenildiğinde ne der babı*, 455.

sevgi meselesine gelince Allah Resulü (s.a.v.) şöyle derdi: “Ey Allah’ım, benim elimden gelen taksimim budur. Gücümün yetmediği yerlerde beni hesaba çekme!”⁷⁰

Hiz. Aişe validemiz (r.a.) diyor ki: *Allah Resulü (s.a.v.) geceleme ve kalma konusunda eşleri arasında bir ayrımcılık yapmaz, bazılarını diğerlerine tercih etmezdi.*⁷¹ Ancak Allah Resulü (s.a.v.) ölüm hastalığında iken diğer hanımlarından Hiz. Aişe validemizin (r.a.) evinde kalmak için izin istemiş, onlar da izin vermişti. Yolculuk yapacağı zaman eşleri arasında kura çeker ve kura kime çıkarsa onunla beraber sefere çıkardı.⁷²

Kendisine bir hediye geldiğinde onlara eşit bir şekilde pay eder ve dağıtırdı. Ahmed b. Hanbel Enes b. Malik’ten şöyle bir rivayet nakleder: “Annem Ümmü Süleym, beni bir gün Resûl-i Ekrem Efendimize gönderdi... Elime de ‘bir kap’⁷³ verdi. İçi hurma ile doluydu. Resulullah Efendimiz, mübarek elleriyle o hurmadan ‘avuç avuç’ alarak hanımlarından her birine gönderdi... Arzu ve iştahla yediği belli olan bir adamın yemesi gibi geri kalan hurmaları ‘kendisi’ yedi.”⁷⁴

Bu şekilde Efendimiz (s.a.v.) hurmaları dağıtma konusunda eşlerini kendine tercih etmiş ve ilk onlara dağıtmış ve elinde çok az bir miktar kalmıştır. Öyle ki bir kimse onu yese ve bitirse, ona doymayacak ve arzusu dinmeyecek kadar az kalmıştı. Onlar arasında her birine bir avuç hurma düşecek şekilde eşit dağıtmıştı.⁷⁵

Peygamberimizin adaletini sorgulayan bazı kötü niyetli kimseler Allah Resulü (s.a.v.)’in, Hiz. Aişe validemizi diğer eşlerine tercih ettiğini iddia ederek adaletinde kuşkuya düşürmeye çalışmaktadır. İddialarının gerekçesi olarak da, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in eşleriyle olan ilişkileri hakkındaki rivayetlerin Hiz. Aişe (r.a.) ile olduğunu, vahyin onun örtüsü altındayken indiğini, ona olan sevgisini söylediğini anlatan hikâyeler ve durumlar bulun-

⁷⁰ : <https://www.alukah.net/spotlight/0/110390/#ixzz65O1rQset>

⁷¹ Ebu Davud, 2135.

⁷² Buhari, 4141; Müslim, 2770.

⁷³ Hadis metninde geçen قناع kelimesi: İçinde yemek yenen kap veya tepsi anlamına gelir.

⁷⁴ Hasan el-Benna, *Fethu’r rabbani*, 22/148. Bu hadisi Tahric ettiğinde hadisin Sahih ve ravilerinin de güvenilir olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda bu rivayet zinciri Ahmed b. Hanbel’in “Sülasıyyat türü isnad zinciri olduğunu ifade etmiş ve ondan başkasında bu rivayeti görmedim” demiştir.

⁷⁵ Ebu Davud, 2135.

duğunu belirtmekte. Hz. Aişe ile olan ilişkisine dair müstefiz rivayetlerin olduğunu söylemektedirler.

Bu tamamen bir iftira ve karalamadan ibarettir. Allah Resulüne (s.a.v.) vahiy kendi istediği doğrultusunda değil, Allah'ın emriyle iniyordu. Hadislerin Hz. Aişe'den çokça aktarılmasının sebebi kendisinin bu hususları açıklamasıdır. Ayrıca Ümmü Seleme ve Zeynep gibi diğer hanımlarından aktarılan rivayetler de bulunmaktadır.⁷⁶

Abartma Değil Basitleştirme Stratejileri Hataları Küçük Görme ve Sorunları Kontrol Altına Alma

Allah Resulü (s.a.v.) eşlerinden birinin evinde idi ve yemeğe bir kaç misafir davet etmişti. Bir başka hanımı bu olayı duyunca Allah Resulü (s.a.v.)'e bir kap yemek yolladı. Evinde bulunduğu hanımı bu yemek tabağını görünce kıskançlık duyguları harekete geçti, her kadının yapısı ve fitratı gereği kumasına karşı hissettiği şeyleri hissetti, bir taş ile kaba vurarak onu ikiye ayırdı ve yemek döküldü.

Peki, bu manzaranın karşısında örneğimiz Efendimiz (s.a.v.) ne yaptı? Bu davranışı, prestijini veya erkekliğini azaltan bir konu olarak mı değerlendirdi? Yoksa karısına bir dizi ceza ve kınama ifadeleri mi işittirdi?

Ne onu ne de bunu yaptı. Allah Resulü (s.a.v.) ne öfkelenmedi ne cezalandırdı ne de kaba davrandı. Aksine, bu duruma kadının psikolojisini ve hatanın nedenini dikkate alarak çare buldu. Allah Resulü (s.a.v.) bu hatayla en iyi şekilde başa çıktı. Tebessüm etti ve “anneniz kıskandı, anneniz kıskandı” diyerek, yemeği mübarek elleriyle toplamaya başladı. Daha sonra da kırılan kabı sağlam olan bir kapla değiştirdi.

Sorun bu şekilde sona erdi ve hata sakince ele alınarak çözüldü. Bağırarak, tehdit etmek veya korkutmak yok, bilakis muamelede adalet ve bilmeyene karşı yumuşaklık var. Onu eğiten ve güzel ahlak ile ahlaklandıran Allah ne de yücedir.⁷⁷

Ebu Ya'la Müsned'inde Hz. Aişe'den şöyle dediğini nakletmiştir: Bir gün Peygamber (s.a.v.) için pişirdiğim “Harîre/ Bulamaç” yemeği ile Allah Resulü (s.a.v.)'in yanına gittim. Peygamberimiz (s.a.v.) benle Sevde'nin arasında oturuyordu. Sevde'ye bulamacı ye, dedim. o da yemedi. Bunun üzerine

⁷⁶ <http://www.bayanelislam.net/Suspicion.aspx?id=02-01-0012>

⁷⁷ <https://www.alukah.net/sharia/0/113907/#ixzz65CV5UhyC>

ben: “Yemezsen yüzüne sürerim.” dedim. Hz. Sevde yememekte ısrar edince bulamacı onun yüzüne sürdüm. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) güldü ve Hz. Sevde’nin elini alıp bulamaca batırdı. “Sen de ona bulaştır.” dedi. Daha sonra onların halini gülerek izledi. O esnada Hz. Ömer (r.a.) kapının önünden geçerken: “Ey Abdullah, ey Abdullah!” diye seslendi. Onun içeri gireceğini zanneden Allah Resulü (s.a.v.) hanımlarına: “Kalkın ve yüzünüzü yıkayın!” dedi. İrakî, Tahrîcu’l İhya, 160/3; İsnadî ceyyid olup Elbani bu hadise es-Sahîha adlı kitabında Hasendir demiştir.⁷⁸

Üçüncü Olarak: Gerekçe Sunma ve Aklama Stratejisi

Muhammed b. Kays şöyle dediğini naklediyor: *Bir gün insanlara: Size kendimden ve annemden bir hadis anlatayım mı? diye sordum. Bir başka sahabi: Onu doğuran yani öz annesinden bir hadis nakledeceğini zannettik, dedi. Ancak o Hz. Aişe (r.a.)’nin şöyle dediğini nakletti: Hz. Aişe: Size, benden ve Allah Resulünden (s.a.v.) bir hadis nakledeyim mi? diye sorunca, “evet” diye cevap verdiler. Sonra Hz. Aişe şöyle dedi: “Peygamber (s.a.v.)’in yanımda kaldığı benim gecemde geldi ve ridasını çıkardı, ayakkabılarını çıkardı ve onları ayak tarafında bıraktı. İzarinin bir ucunu yatağına açtı ve yanı üzerine yattı. Fazla zaman geçmeden o benim uyuduğumu sandı, yavaşça ridasını aldı, yavaşça ayakkabılarını giydi, (yavaşça) kapıyı açtı ve çıktı. Sonra kapıyı yavaşça kapattı. Ben de örtümü başımın üzerine saldı, başımı da örttüm. Sonra izarım ile de kapandım. Sonra onun izinden yola koyuldum.” Nihayet Baki’ mezarlığına geldi. Uzunca ayakta durdu. Sonra üç defa ellerini kaldırdı, sonra yana saptı, ben de yana saptım. O hızlandı, ben de hızlandım. Koşmaya başladı, ben de koştum. Daha da hızlı koşmaya başladı, ben de daha da hızlandım. Onu geçtim, içeri girdim. Daha henüz uzanmıştım ki o da içeri girdi: Ne oluyor ey Ayşe, göğsün inip kalkıyor, karnın da şişmiş bulunuyor. Anam-babam sana feda olsun ey Allah’ın Rasulü dedim ve ben de ona (durumu) bildirdim. O, benim önümde gördüğüm karartı sen miydin, dedi. Ben evet dedim. Göğsüme vurdu. Sonra şöyle dedi: Allah’ın ve Rasulü’nün sana haksızlık edeceğini mi zannettin? Ayşe dedi ki: İnsanlar her neyi gizlese Allah onu bilir, (dedi) O, “Evet!” (diye buyurdu ve devamla) buyurdu ki: O gördüğün vakit Cibril bana geldi, bana seslendi. Sesini senden gizledi. Ben de ona karşılık verdim. Ona verdiğim karşılığı da senden gizledim. Sen buradayken yanına girmezdi. Çünkü elbiselerini çıkarmıştın. Ben senin uyuduğunu sanmıştım. Seni uyandırmak hoşuma gitmedi ve yalnızlıktan korkacağından çekindim. Cebrail*

⁷⁸ <https://islamqa.info/ar/answers>

*bana dedi ki: Rabbin sana Baki'dekilere gitmeni, onlar için mağfiret dilemeni emrediyor. Peki ey Allah'ın Rasûlü, (kabirdekilere ben) ne söyleyeyim, diye sordum. Şöyle buyurdu: Deki: "Selam size ey müminlerin ve Müslümanların diyarında bulunanlar. Allah bizden önden gidenlere de geriye kalanlara da rahmet buyursun. Bizler de -inşallah size elbette yetişeceğiz."*⁷⁹

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in mübarek evinde olup, bizlerin de günlük yaşantımızda pek çok kez meydana gelen, Efendimiz (s.a.v.)'in aile hayatıyla ilgili bir olayı bizlere anlatan bu hadis-i şerifi düşünen kimse kıskançlıktan kaynaklanan hoş olmayan davranışların sergilendiğini görür. Bu tür kıskançlık ise vehim, şüphe veya zan sebebiyle eşlerin birbirlerini takip etmesine neden olur. Genellikle de kıskançlık ve sevgi duygusunun bir yansıması olur.

Böyle bir sorun Peygamber (s.a.v.)'in evinde de meydana gelmişti. Allah Resulü (s.a.v.) Hz. Aişe validemizin evinde gecelediği günde evden çıktığında Hz. Aişe (r.a.) ondan izin almadan ve ona hissettirmeden onu takip etmişti.

Hz. Aişe validemiz gece yarısında Allah Resulü (s.a.v.)'in peşinden çıktığı, onu takip ettiğini ve ondan önce eve geldiğini anlayan Peygamber Efendimiz (s.a.v.), Hz. Aişe validemizin sergilediği bu davranıştan rahatsız olmuştu. Söz konusu hadis, böyle bir davranışın can sıkıcı olduğunu Allah Resulü (s.a.v.)'in gösterdiği sözlü ve fiili tepkisiyle ortaya koymaktadır.

Fiili tepki: Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Aişe'yi sorguladıktan (itiraf ettirdikten) ve kendisini takip eden karanlığın o olduğundan emin olduktan sonra göğsüne vurmasıdır.

Sözlü tepki: "Allah'ın ve Rasûlü'nün sana haksızlık edeceğini mi zannettin?" diyerek kızarcasına azarlayıp kınamasıdır.

Allah Resulü, canını sıkın şeyleri içeren bu davranıştan hoşlanmamış ve böyle bir tepkide bulunmuştur. Bu davranış ise: Allah Rasûlü'nün ona haksızlık edeceği düşünmesi, gece yarısı evden izinsiz çıkması, Allah Resulünü (s.a.v.) takip etmesi ve geçici bir süre için de olsa bu davranışını ondan gizlemeye çalışmasıdır. Bu da insanı rahatsız eden ve sinirlendiren bir tutumdur.

Ancak hikmet ve merhamet sahibi Efendimiz (s.a.v.) hoş geçiminden dolayı bu durumu es geçmiş ve şüpheyi güvene çevirerek meseleyi kökten çözmüştür. Peygamber (s.a.v.)'in yöntemi, gerekçe sunma ve aklama yöntemidir. Nitekim durumu ayrıntılı olarak açıkladı, kuruntuları çekip çıkarttı

⁷⁹ Müslim, Cenaiz, 974.

ve Şeytan'ın vesvesesini kesti attı. Durum karşısında Allah Resulü (s.a.v.) azarlama anlamında susup kalmamış yahut öfkelenip yüz çevirmemiş aksine bunun nedenini söylemiş ve evden çıkmasını gerekçelendirmiştir. Bunu yaparken de şefkat ve merhamet dolu sözlerle ifade etmiştir. Ona hissettirmeden çıkması, onu uyur halde görüp uyandırmak istemediğinden kaynaklanmıştır. Ona bu konuda tam ve net bir cevap vermiş ve aklında soru işareti kalmayacak şekilde aydınlatmıştır.

حشیا ha harfinin fethası ve sin harfinin sükunu ile olup kelimenin Arapçada anlamı, Nefes darlığı ve hızlı yürüyen kimsede meydana gelen telaş, öfkeli bir şekilde konuşan kimsenin nefes alıp vermesindeki artış ve sıklık, demektir. راییه ise karnı şişik kimse, demektir.⁸⁰

H. Aişe validemizin “فلهديني” (Beni itti) sözü “he” harfinin fethası ve mühmel “dal” harfi ile yazılır. Dil bilginleri (filologlar), “Ze” harfiyle olan “فلهديني” kelimesinin de aynı anlamı taşıdığı söylemişlerdir. Fethalı veya şeddeli olan “لَهْد - لَهْد” kelimeleri itti, demektir. Ancak “لهز” kelimesinin, göğsüne yumruk ile vurdu anlamına geldiği de söylenmiştir. “وكر - لكر” kelimeleri de aynı anlama gelir. “İnsanlar her neyi gizlese Allah onu bilir” sözü sahih olan ve kaynaklarda geçen şeklidir. H. Aişe validemiz bu sözü söyleyerek sanki içinden kendi kendini doğrulamış ve “evet” demiştir.⁸¹

GENEL İNDEKS KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar ve Referanslar

- et-Tebrizi, Muhammed b. Abdullah el-Hatib el-Amri, Ebu Abdullah, et-Tebrizi (ö. 741), *Mişkatü'l mesabih*, Muhakkik: Muhammed Nasiru'd din el-Elbanî, el-Mektebu'l İslami- Beyrut, 3. baskı, 1985.
- el-Mukbil, Sabir b. Tefik, el-Mihrab, *Resail li Sınaati'l mar'a*, Müessetu'l Hamada, Ürdün/İrbid, Birinci baskı 2010.
- İbnu'l Kayyim, Şemsu'd Din Muhammed b. Ebi Bekir ed-Dimeşki (H. 691- 751), *Zadu'l mead*, Tahkik: Şeyh Abdulkadir Arafat, Beyrut, 1995.
- Müslim b. Haccac en-Neysaburi (ö. H.261), *Müsned*, Tahkik: Muhammed Fuat Abdulkakî, Dar'u İhyai't Turase'l Arabi.

80 Nevevi, *el-Minhac Şerhu Sahibi'l-Müslim*, c.7, s.43.

81 *el-Minhac Şerhu Sahibi'l-Müslim*, 16/157.

- Ahmed b. Muhammed b. İshak ed-Dineveri, İbnu's Sünni, (ö. H. 364), *Amelu'l Ye'om ve'l-Leyle*, Tahkik: Kevser el-Berni, Daru'l Kible li's Sakafa, Cidde/Beyrut.
- Lisanu'l-'Arab*, Muhammed b. Mükerrerem b. Ali, Ebu'l-Fadl, Cemaluddin b. Manzur el-Ensari er-Ruveyfii el-İfriki (ö. 711), Dar Sadır, Beyrut, üçüncü baskı, h. 1414.
- Abbas Hasan (ö. H.1398) *en-Nahiv el-vadib*, Daru'l mearif, Baskı:15.
- Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer el-Kuraşi el-Basri ed-Dımaşki (ö. h. 774) thk. Muhammed Hüseyin Şemsudddin, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Menşurat Muhammed Ali Bidun - Bir, birinci baskı, h. 1419.
- Taberanî, Süleyman b. Eyyub b. Ahmed eş-Şamî, Ebu'l Kasım et-Tabaranî (ö. H. 360), *Dua*, Tahkik: Mustafa Abdulkadir Atâ, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, birinci baskı H. 1413.
- el-Minhac, Şerhu Sahibi'l-Müslim b. Haccac*, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevi (ö.676), Dar İhyai't-Turasi'l-'Arabi, Beyrut, İkinci Baskı, 1392.
- Nesai, Ahmed b. Şuayb en-Nesai, *Sünen*, Tahkik: Dr. Abdulgaffar Süleyman el-Bindari, daru'l Kutubi'l ilmiyye, Beyrut, birinci baskı, 1411-1991.
- Buharî, Muhammed b. İsmail el-Cu'fi, *Sahib-i Buhari*, Thk: Muhammed b. Zuheyr en-Nasır, Dar'u Tavki'n Necat, Birinci baskı H. 1422. Mustafa Dib el-Bağa, Dimeşk Üniversitesi Öğr Üyesi.
- El Humeydi, Muhammed b. Fuhuh el-Humeydi, *el-Cem' beyne Sahib-i Buhari ve Müslim*. Ali Hüseyin el-Bevvab, Dar İbn Hazm- Beyrut/Lübnan, Baskı: ikinci H. 1423-2002
- Sünenu Ebi Davud*, Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdi (ö. 275), thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Sayda, Beyrut.
- Şeldan, Fayiz Kemal Abdurrahman, *et-Terbiye'z Zevkiyye fil İslam*, Yüksek lisans tezi, Yermük Üniversitesi, H. 1423-2002.
- el-Kaysi, Mervan İbrahim, ...
- Askalani, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl eş-Şafî, *Fethu'l-Bari Şerh'u Sahibi'l-Buhari*, hadisleri numaralandırıp eseri hazırlayan: Muhammed Fuad Abdalbaki, baskı takip ve dil incelemesi: Muhibbuddin el-Hatib, metne dair bazı yorumlar kaleme alan: Abdulaziz b. Abdullah b. Baz, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379.
- İbn Şahin, Ebu Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman el-Bağdadi, (ö. H. 385), *et-Tergib fi Fedaili'l A'mâl*, Tahkik: Muhammed Hasan İsmail, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Lübnan/Beyrut, birinci baskı, H. 1424/2004.

- Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin el-Horasani, Ebu Bekir el-Beyhaki (ö. H. 458), *Şuabu'l İman*, Tahkik ve hadis tahriri: Dr. Abdulali Abdu'l Humeyd Hamid, baskı takip, Tahkik ve hadis takip: Muhtar Ahmed en-Nadvi, Dar Selefıyye, Hint/ Bombey, Mektebetu'r Ruşd lin Neşr, Riyad ve Bombey ile koordineli, birinci baskı H. 1423-2003.
- Neysaburi, Ebu Abdillan Muhammed b. Abdullan (ö. H.405), *Müstedrek*, Tahkik: Ebu Abdırrahman el-Vadi', Daru'l Haremeyn, Mısır/Kahire, Baskı: H. 1417-1997.
- el-Beceli, Ebu'l Kasım b. Muhammed b. Abdullan er-Razi (ö. H. 414), *el-Fevaid*, Tahkik: Hamdi Abdülmecid es-Selefı, Mektebetu'r Ruşd- Riyad, birinci baskı, 1412.
- İsfahânî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullan b. Mehran el-İsfahânî (ö. H. 430), *Hilyetu'l Evliya*, Daru's Saadet, Mısır, H. 1394-1974.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillan Muhammed b. Sa'd el-Haşımi el-Basri el-Bağdadi (ö. H.230), Tahkik: Muhammed Abdulkadir Atâ, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut, Birinci bask, H. 1410-1990.
- Kinani, Nureddin, Ali b. Muhammed b. Irak el-Kinani (ö. H. 963), *Tenzihu's Şeria*, Tahkik: Abdülvehhab Abdüllatif el-Gımarî, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, birinci baskı: H. 1399.
- Devserî, Ebu Süleyman Hamed el-Fehid, *er-Ravzu'l Bessam*, Daru'l Beşairi'l İslamiyye, Lübnan/Beyrut, birinci baskı, H. 1408-1987.
- Avfı, Abdüllatif b. Diban, *el-Maharat fil İttisal*, Melik Suud Üniversitesi, Suudi Arabistan/ Riyad.
- Hattabi, Ebu Süleyman Hamed b. Muhammed el-Besti, (ö. H. 388), *Mealimu's Sünen, el-Matma'l İlmiyye*, Haleb, birinci baskı, 1351-1932.
- İbnu'l Cevzi, Cemalu'd Din Ebu'l Farac el-Cevzi (ö. H. 597), *Keşfu'l Müşkil*, Tahkik: Ali Hüseyin el-Bevvab, Daru'l Vatan, Riyad.
- Ebu Faris, Ahmed b. Faris er-Razi, Ebu'l Hüseyin (ö. H. 395), *Mu'cem Mekayisi'l Lüğa*, Tahkik: Abdüsselam Muhammed Harun, Daru'l Fikir, 1399-1979.
- İbn Hacer, Ebu'l Fadl Ahmed b. Ali el-Askalani (ö. H. 852), *ed-Diraye fi Tabric'i Ehadisu'l Hidaye*, Tahkik: Seyyid Abdullan Haşim el-Yemani el-Medeni, Daru'l Ma'rife, Beyrut.
- Sahihu'l-Camii's-Sağır ve Ziyadatuhu, Ebu Abdurrahman Muhammed Nasıruddin b. el-Hac b. Necati b. Adem el-İşkodri el-Albani (ö. 1420), el-Mektebu'l-İslami
- Taberani, Ebu'l Kasım Süleyman b. Ahmed et-Tabarani (ö. H. 360) *Mu'cemu'l Kebir*, Tahkik: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefı, Dar'u İhya'i Turase'l Arabi, baskı: ikinci, 1983.

Buhari, Muhammed b. İbrahim b. el-Muğira el-Buhari, Ebu abdullah (ö. H. 256), *Tarihu'l Kebir*, Dairetu'l Mearife'l Osmaniyye, Haydarabad/Dakan, baskı takip: Muhammed Abdulmuid Khan.

İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, Mace babasının adıdır, (ö. H. 273), *Sünen*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdalbaki, Dar'u İhyai'l kutubi'l Arabiyye, Feysal İsa el-Babi el-Halebi.

eş-Şura, Mecdi b. Mansur b. Seyyid eş-Şura, Tuhfetu'l Arusin, düzenleyen içindekileri hazırlayan ve yorum yapan: Ali b. Naif eş-Şuhud

Destekleyici Ek Referanslar:

Bergusi, Kiyan Muhammed, et-Tahlite'l Useri mine'l Manzur et-Terbevi el-İslami, Yüksek lisans tezi, Yermuk Üniversitesi Şeriat Fakültesi, H. 1426-2005.

el-Urud, Muhammed Abdusselam, el-Umfu'l Useri, Yüksek lisans tezi, Danışman: Dr. Muhammed Beni Âmir, İslami araştırmalar bölümü Şeriat Fakültesi, Yermük Üniversitesi, H. 1426-2005.

Ebu Cemil, Neyruz Muhammed, Menhecû't Terbiye el-İslamiyye, Yüksek lisans tezi, Danışman: Dr. Semirah er-Rifai, Yermük Üniversitesi Şeriat Fakültesi, H. 1435-2013.

eş-Şamî, Salih, Peygamberimizin (s.a.v.) eşlerine karşı olan adaleti, Alokah sitesi, <https://www.alukah.net/spotlight/0/110390/>

eş-Şamî, Salih, Peygamberimizin (s.a.v.) Hz. Aişe'ye olan sevgisi, Alokah sitesi, <https://www.alukah.net/culture/0/110708/>

Al-Jazirah Online gazetesinin internet sitesi, <https://www.aljazeera.net/news/healthmedicine/2008/9/11/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D8%A7%D9%82-%D9%88%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%AA-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D9%83%D8%A-%D9%81-%D8%AF%D9%88%D8%A7%D8%A1>

Sami Zahran, bağlantıdaki web sitesi: <https://jamalouki.net>

El-Yevmu's-Sabi elektronik gazetesi, aşağıdaki linkte: <https://www.youm7.com/story/2013/9/30/%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A-%D8%B9%D9%84%D9%89-%D9%83%D8%AA%D9%81-%D8%B4%D8%AE%D8%B5-%D8%A2%D8%AE%D8%B1-%D9%8A%D8%AC-%D8%B9%D9%84%D9%87-%D8%A3%D9%82%D9%84-%D8%B1%D8%BA%D8%A8%D8%A9-%D9%81%D9%89/1273923>

Efendimiz Muhammed (s.a.v.), Peygamber (s.a.v.)'in meziyeti temizlikti. Web Sitesi:<http://www.muhammad-pbuh.com/ar/?p=1009>

Şarakah, Avad, Eşlerin hijyeni ve aile hayatını sürdürülebilme üzerindeki etkisi, Alloka sitesi: <https://www.alukah.net/social/0/69160/>

(Dr. Mohammed Ahmet Hassan Rababia tebliğini Arapça olarak sundu)

OTURUM BAŞKANI – Kıymetli hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten çok profesyonel bir çalışma. Peygamber Efendimiz'in iletişim becerilerini aile içerisindeki, hem sözlü hem davranışsal hem de beden diliyle tasnif edilmiş iletişim becerilerini hocamız sahih rivayetler ışığında çok güzel açıkladılar. Bir kördüğüm rivayeti geçti, o sahih bir rivayet değil, uydurma bir rivayet ama onun dışında gerçekten hocamızın naklettiği bütün rivayetler çok derli toplu biçimde. Peygamber Efendimiz'in o günün şartlarında ne kadar zarif olduğunu ortaya koyuyor. O günün şartlarında diyorum bakın, o coğrafya zaten bir şekilde haşin bir coğrafya, insanları zaten bir şekilde çok da zarif değil ama bundan 1400 yıl önce böylesine zarif, anlayışlı bir iletişim tarzı... Hocamız çok güzel sınıflandırdı. İnşallah biz de bu sınıflandırmayı basıldığı zaman bir çalışma olarak kendi seminerlerimizde kullanabileceğiz, Türkçe'ye çevirerek de Peygamber Efendimiz'in iletişim becerileriyle ilgili insanlara sunabileceğimiz bir çalışma diye düşündüm.

Bu arada, Türkiye Diyanet Vakfımız tarafından basılmak üzere olan güzel bir kitabı da sizlere söylemek istiyorum. Peygamber Efendimiz'in Beden Dili. Hoş bir kitap, bir tez çalışması. Peygamberimizin beden dilinin ne şekilde insanlara karşı anlamlar yüklü olduğunu son derece özet ve keyifli bir dille anlatan bir çalışma. Mutlaka takip etmenizi ve almanızı isterim.

Evet, şimdi son konuşmacımıza geliyoruz. Irak'tan bir misafirimiz, Prof. Dr. Ismael Habeeb Mahmood al-DARRAJI, Et Terbiyetül İmaniye lil Üsra Fi Zılali Sünne En Nebeviye.

Buyurun Sayın Hocam.

SÜNNETİN GÖLGESİNDE AİLEDE İNANÇ EĞİTİMİ

Prof. Dr. Ismael Habeeb Mahmood al-DARRAJI*

التربية الايمانية للأطفال في ظلال السنة النبوية -دراسة مقاصدية - أ.د. اسماعيل حبيب محمود السامرائي

المقدمة

لا يخفى على باحث او متتبع ان السنة النبوية شريكة للقران الكريم في الحكم على تصرفات العباد، وتقويم سلوكهم، وبيان مآلات افعالهم.

ولا شك ان سيرة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لا تنفك عن سنته؛ فإذا كانت السنة الشريفة تعني اقواله وأفعاله وتقريراته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ؛ فأن سيرته العطرة تمثل ميدانا كبيرا ومجالاً رَحْباً للمربين والمرشدين الى جانب الفقهاء والمجتهدين.

فدور السنة النبوية لا يقتصر على كونها مفسرة لمجمل القران الكريم، أو مخصصة لعامه، أو مقيدة لمطلقه، بل هي المصدر الثاني للتشريع، لها الاستقلالية في اصدار الاحكام الفقهية وبيان عللها وحكمها، كما و يجب الإذعان لها في انشاء القواعد والتربوية السلوكية ، من خلال سنته الشريفة و سيرته العطرة صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.

وأيضا لا يغيب القول على متتبع لسير واخبار النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، ان التربية بمفهومها الشامل هي منهج رباني عظيم، او قل منهج قرآني معصوم، قدمه

* Tikrit Üniversitesi/Irak

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بقول حسن وحكمة بالغة للمربين في أسرهم، وللمعلمين في أماكن عملهم، وللمرشدين في مجتمعاتهم، وعليه فإن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ كان أول من بدأ بواجب التربية والتعليم، وكان أول من علم أصول الإيمان، و أمهات الفضائل.

وتولى نبينا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بيان تلك المهمة بلسان مقاله ولسان حاله، تصريحاً أو تلميحاً، وترك لنا فوائد وفرائد حوت جميع أو أكثر الأصول التربوية التي يحتاجها المربي لإتمام وظيفته التي وقع عليه القيام بها.

ولما كانت التربية لها أدوار مختلفة، ومناهج متنوعة، وقد تكون متغيرة بتغير الزمان والمكان؛ كان لا بد من تسليط الضوء على الأصل الذي لا يتغير بتغير الحال أو الزمان أو المكان، أو الناس، ألا وهو الأصل التربوي الإيماني، القائم على تربية النشء أو الجيل في المراحل الأولى من عمر الإنسان؛ مرحلة ما بعد الولادة إلى سن التمييز.

لذا كان لا بد من إظهار للمنهج النبوي القائم على بيان التربية الإيمانية بمعناها العقدي، والتي تربط النشء الجديد منذ بدايته بأصول الإيمان، ومفاتيحه منذ تفهمه أركان الإسلام، ومبادئ الشريعة الغراء، وهي مسؤولية عظيمة وتكليف نبوي لكل من يربي أسرة أو ينشئ جيلاً.

وهذه المشاركة التي جاءت بعنوان (التربية الإيمانية للأسرة في ظلال السنة النبوية - دراسة مقاصدية-) تهدف إلى بيان ذلك من خلال تسليط الضوء على نماذج من أخبار النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، التي غنيت ببناء الجانب الإيماني والعقائدي في نفوس الأولاد منذ ولادتهم، ومن الطبيعي أن ذلك - في أغلب أحواله - لا يتم إلا في المحضن الأسري الذي نشأ بكلمة الله وعلى هدي نبيه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.

ويعد هذا البحث محاولة جادة لتتبع تلك الأحاديث والوقوف على ما فيها من أسرار وحكم ومقاصد ومصالح.

ولا بد من الإشارة إلى أن هذه الدراسة تهدف إلى بيان المعنى الذي أشرنا إليه آنفاً، وهو واجب الأسرة - باعتبارها المحضن التربوي - في بناء الجانب الإيماني والعقائدي للأبناء على هدي سنة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، وأما الحديث

عن أهمية الأسرة في النظام الإسلامي، وأهمية التربية بمفهومها العام، وبيان وأنواعها ووسائلها وأهدافها...الخ فلا يتسع موضوع البحث لذكره، والدراسات المؤلفة في ذلك تسعف من طلب استزادة أو طلب مزيد فائدة.

و كما هو الحال في البحوث العلمية، فقد قمت بتعريف المصطلحات الواردة في البحث مما يحتاج الى تعريف، و ترقيم الآيات القرآنية في المتن ، و قمت بتتبع الأحاديث النبوية الواردة في التربية الإيمانية (اعتقادية أو تعبدية كما سيأتي في المبحث الثالث) من مضانها -من كتب الحديث- وتخرجها وفق ما قرره أهل الحديث، ومحاولة التأكيد على مقاصدها، مستنيراً بما قرره شراح الحديث، ما استطعت الى ذلك سبيلاً.

و لخشية الإطالة فأني اكتفيت في الهامش بذكر أسم الكتاب مع الجزء والصفحة فقط، وذكرته كاملاً في قائمة المصادر والمراجع.

ونظراً لطبيعة البحث الذي يحتوي عنوانه على مصطلحاتٍ أو (الفاظٍ) مترابطة، فقد اقتضى الأمر أن يشتمل على مقدمة و ثلاثة مباحث:

المبحث الأول كان بعنوان التربية الإيمانية تعريفها وبيان أهميتها، والمبحث الثاني كان عن تعريف المقاصد وبيان أهميتها في فهم الخطاب الشرعي ، واما المبحث الثالث والذي عليه مدار البحث فقد كان عن مقاصد التربية الإيمانية في السنة النبوية، ثم خاتمة تضمنت نتائج البحث، وهذا ماكان فيه من صواب فمن الله تعالى وأحمده على ذلك وما كان فيه من خطأ وزلل فمن نفسي والشيطان وأستغفر الله العظيم وأتوب اليه.

المبحث الأول

التربية الإيمانية تعريفها وبيان أهميتها

نتطرق في هذا المبحث الى بيان معنى التربية في اللغة والاصطلاح في المطلب الأول، واما المطلب الثاني فسيكون عن أهمية التربية الإيمانية، وحاجة الأمة اليها، بل واختيار الشريعة لها.

المطلب الأول التربية في اللغة والاصطلاح

التربية في اللغة:

للتربية في اللغة معانٍ عدة منها: رَبًّا بمعنى الزيادة وربِّي بمعنى التنشئة. جاء في لسان العرب: ¹“ربا: رَبَا الشَّيْءُ يَرْبُو رَبْوًا وَرِبَاءً: زَادَ وَنَمَا. وَأَرْبَيْتُهُ: نَمَيْتُهُ. وَفِي التَّنْزِيلِ الْعَزِيزِ:

{يُمَحِّقُ اللَّهُ الرَّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ} (سورة البقرة 276). و”(رَبِّي) فِي بَنِي فَلَانَ رَبُّوا وَرَبُّوا نَشَأَ فِيهِمْ”، وَأَيْضًا تَسْتَعْمَلُ كَلِمَةَ التَّيْبَةِ فِي اللُّغَةِ بِمَعْنَى التَّهْذِيبِ وَعُلُوِّ الْمَنْزِلَةِ، وَقَدْ ذَكَرَ ذَلِكَ الزَّمَخْشَرِيُّ، فَقَالَ: ”وَفَلَانٌ فِي رِبَاوَةٍ قَوْمُهُ: فِي أَشْرَافِهِمْ.²

و التربية اسم مشتق من الربِّ كَانُوا يَرْبُونُ الْمُتَعَلِّمِينَ بِصِغَارِ الْعُلُومِ قَبْلَ كِبَارِهَا. ”قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ يَوْمَ مَاتَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ”الْيَوْمَ مَاتَ رَبَّنَا فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ“³. هُوَ مَنْسُوبٌ إِلَى الرَّبِّ بِزِيَادَةِ الْأَلْفِ وَالتَّوْنِ لِلْمُبَالَغَةِ. وَقِيلَ هُوَ مِنَ الرَّبِّ بِمَعْنَى التَّيْبَةِ، كَانُوا يَرْبُونُ الْمُتَعَلِّمِينَ بِصِغَارِ الْعُلُومِ قَبْلَ كِبَارِهَا.⁴

والمعنى اللغوي للتربية لا يختلف عن المعنى الاصطلاحي لها فهي كما مرَّ بنا تعني النماء والزيادة، وذلك حين يتزوّد الطفل بأنواع المعرفة، وألوان الثقافة، فيتغذى عقله، وتكبر مدرّكاته، فيزكو ويسمو. وهي كذلك في معناها الاصطلاحي

التربية في الاصطلاح:

التربية في الاصطلاح لها تعاريف عدة مختلفة باختلاف المطلقات الفكرية والفلسفية للقائمين على تربية الأجيال ورسم المنطلقات الأساسية في تلك التربية وطرقها ووسائلها.⁵

1 لسان العرب (304/14)؛ المعجم الوسيط (326/1)؛ تهذيب اللغة (195/15).

2 أساس البلاغة (334/1).

3 انفراد به ابن الأثر، ينظر: النهاية في غريب الحديث والأثر (181/2) وله شاهد من حديث عبد الله بن عباس، أخرجه الطبراني في ”الكبير“ (10 / 237) برقم: (10585).

4 ينظر النهاية في غريب الحديث والأثر (181/2)

5 ينظر: المنهج التربوي الإسلامي للطفل، (ص).

والذي يهمنا هنا هو تعريف التربية الإسلامية بمفهومها العام، الشامل لأنواع التربية الإيمانية، والخُلُقِيَّة، والعقلية، والجسمية، وغير ذلك من أنواع التربية التي راعتها الشريعة الإسلامية⁶.

فقد ورد في تعريف التربية الإسلامية تعاريف اصطلاحية عدة، مختلفة في بعض ألفاظها ومنطقاتها، ولكنها متفقة في الأهداف والمقاصد فهي تربية ذات معالم واضحة مستمدة من القرآن الكريم والسنة النبوية الشريفة وهي ترتقي بالإنسان روحياً وعقلياً وجسماً.

وما ورد فيها من تعاريف اصطلاحية يدل على أهميتها وضرورتها، ومن هذه التعاريف: قالوا إنها ”إعداد الفرد أو الكائن الإنساني لحياته في الدنيا والآخرة“⁷.

وعرفت بأنها ”تلك المفاهيم التي يرتبط بعضها ببعض في إطار فكري واحد يستند إلى المبادئ والقيم التي أتى بها الإسلام، والتي ترسم عدداً من الإجراءات والطرائق العملية يؤدي تنفيذها إلى أن يسلك سالكها سلوكاً يتفق وعقيدة الإسلام“⁸.

وعرفها البعض الآخر بأنها ”الأسلوب الأمثل في التعامل مع الفطرة البشرية توجيهاً مباشراً بالكلمة، وغير مباشر بالقدوة، وفق منهج خاصة وسائل خاصة لإحداث تغيير في الإنسان نحو الأفضل والأحسن“⁹.

وهي تعريفات متفقة على أن التربية مبادئ وقيم ووسائل مأخوذة من هذا الدين، تؤدي بالإنسان إلى سعادة الدارين.

ومن التعريفات التي تشمل جميع المعاني المتقدمة وتشير إلى عامل الإيمان في التربية، ويعد تعريفاً -على الرغم من كثرة الفاظة - معبراً عن حقيقة التربية الإسلامية ما قاله الدكتور يوسف الحمادي بأنها ”عملية يؤخذ فيها الناشئون من أبناء الأمة الإسلامية بألوان من الأنشطة الموجهة في ظل القيم والمثاليات والمبادئ الإسلامية؛

6 تربية الأولاد في الإسلام (1/115 وما بعدها).

7 التربية وبناء الأجيال في الإسلام: (ص153).

8 أصول التربية الإسلامية: (ص22).

9 وسائل التربية عند الإخوان المسلمين: (ص15).

لتعديل سلوكهم، وبناء شخصياتهم على النحو الذي يجعل منهم أفراداً صالحين نافعين لدينهم، وأنفسهم، ووطنهم، وأمتهم الإسلامية، والبشرية كلها¹⁰.

المطلب الثاني اهمية التربية الإيمانية

تكتسب التربية الإيمانية أهميتها وضرورتها بل ووجوبها من خلال موضوعها، فلا شك من ان اهمية كل منهج او فكر أو علم معين ينبع من المواضيع والمسائل المطروحة فيه، فما يطرح من ارشادات وآداب وسلوكيات في المراحل الأولى من عمر الإنسان، - وهي مرحلة ما بعد الولادة الى سن التمييز- يجعل من التربية الإيمانية - التي نتحدث عنها - الركيزة الأساسية في بناء الفرد، وجعله لبنة ناجحة في بني جيله ومجتمعه.

فالحقبة الزمنية تمر بسرعة، وعدم الاستدراك بتربية إيمانية -مراعى فيها المقاصد الشرعية- يجعلنا نعيد التأريخ بجيل يمثله أناس آخرون، ولكن بأفكار واهتمامات ومالات مشابهة لما عليه أجيال الحقبة الزمنية التي مضت.

لذا كانت التربية الإيمانية من معالي الأمور التي يحبها الله ورسوله؛ لأنها تُرضع الجيل منذ بدايته حب الله وحب رسوله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ الذي قال: "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الْأُمُورِ وَأَشْرَافَهَا، وَيَكْرَهُ سَفْسَافَهَا"¹¹ ومعلوم أن لمجتمعات التي لا تقف وقفة متأمل ولا تكون صادقة مع نفسها وأبنائها، بشأن تربيتهم فإن ذلك يولد جيلاً لا يعرف ابنائه للمعالي طريقاً، وإنما بقوا -الا ما رحم الله - متأخرين عقائدياً واخلاقياً واجتماعياً.

والتربية الإيمانية التي نتحدث عنها هي التي تقوم على "ربط الولد منذ تعقله بأصول الإيمان، وتعويده منذ تفهمه أركان الإسلام، وتعليمه منذ تمييزه مبادئ الشريعة

10 أساليب تدريس التربية الإسلامية (ص21).

11 المعجم الكبير للطبراني - باب الحاء - من اسمه الحسين - الحسين بن علي بن أبي طالب - وما أسند الحسين بن علي رضي الله عنهما - فاطمة بنت الحسين عن أبيها رضي الله عنها (رقم 2892)، أحاديث خالد بن إلياس (راوي الحديث) مع ضعفه يكتب حديثه، ينظر: الكامل في الضعفاء (411/3). جزء: 3 صفحة: 131

الغراء¹²، فهي تعني الملازمة والمصاحبة للوليد من اجل ربطه بأصول الإيمان، واران الإسلام، وحب النبي وسنته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، أو هي التربية القائمة على معرفة الله سبحانه وترجمة هذه المعرفة الى معاني متجذرة في قلب حاملها.

وتأتي اهمية التربية من خلال مصادرها الأساسية، وهما القرآن الكريم وسنة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فأيات التربية الإيمانية ظهرت آثارها جلية في نفس رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، من خلال سيرته المحمودة، و وصاياه المعصومة صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.

لذا كان للسنة النبوية دوراً فريداً وكانت المصدر الأساسي في إيضاح المنهج التربوي الوارد في القرآن الكريم، فما كان عاماً أو مجملاً في القرآن الكريم، فسرتة سنة نبينا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، وكان هذا التفسير بمثابة منهج تربوي مستنبط من حياته صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ومن طريقة تعامله مع الصغار والكبار من اصحابه رضوان الله عليهم.

”وهكذا يجد الباحث في شخصية الرسول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مربيا عظيما ذا أسلوب تربوي فذ، يراعي حاجات الطفولة، وطبيعتها، ويأمر بمخاطبة الناس على قدر عقولهم، أي يراعي الفروق المادية بينهم، كما يراعي مواهبهم، واستعداداتهم وطبائعهم، يراعي في المرأة أنوثتها، وفي الرجل رجولته، وفي الكهل كهولته، وفي الطفل طفولته¹³. وكل ذلك وغيره من الفضائل مصدقه قوله جلّ وعلا {لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ} (آل عمران 164)، وتظهر اهمية التربية الإيمانية، وضرورة البدء بها من خلال جملة امور نذكر منها: التربية الإيمانية فطرة انسانية ، فالسائرون على وفقها والقائمون على تحقيقها، فإنما هم قائمون على ما ارتضاه الله تعالى لخلقه وجبلهم عليه وكفى بذلك شرفا ورفعة، قال تعالى:

12 ((تربية الأولاد في الإسلام: (1/115).

13 أصول التربية الإسلامية وأساليبها في البيت والمدرسة والمجتمع (ص: 26)

أ- {فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ} (سُورَةُ الرُّومِ آيَةٌ 30).

ومنه قول النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: {مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بِهَيْمَةٍ جَمْعَاءَ ، هَلْ تُحْشَوْنَ فِيهَا مِنْ جَذَعَاءَ ؟}. ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: {فِطْرَتُ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا} الْآيَةُ¹⁴. وَمَعْنَى فَطَرَ النَّاسَ عَلَى الدِّينِ الْحَنِيفِ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ النَّاسَ قَابِلِينَ لِأَحْكَامِ هَذَا الدِّينِ وَجَعَلَ تَعَالِيمَهُ مُنَاسِبَةً لِخُلُقِهِمْ غَيْرَ مُجَافِيَةٍ لَهَا، غَيْرَ نَائِينَ عَنْهُ وَلَا مُنْكَرِينَ لَهُ مِثْلَ إِثْبَاتِ الْوَحْدَانِيَّةِ لِلَّهِ¹⁵.

ب- البدء بها يجعل من الفرد فاعلاً في دروب الخير سباقاً لها ولا يدخر في ذلك وسعاً، قال تعالى: {إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ} (57) وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ (58) وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ (59) وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ (60) أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ} (المؤمنون 61)، فهذه الآيات المعصومة عن الزلل ذكرت أر كان التربية الإيمانية وبينت ما ينتج عنها من فاعلية نحو الخير والفضيلة.

ج- التربية الإيمانية تجعل للأولاد دوراً مميزاً في هذه الحياة، -وهذا ما يريده المربون، والمصلحون- وذلك لأنها تقوم على غرس الإيمان في نفوسهم وقلوبهم، فتتحقق منة الله تعالى فيهم، {بل الله يامن عليكم ان هداكم للإيمان} فالإيمان "هو المنة التي تجعل للوجود الإنساني حقيقة، وتجعل له في نظام الكون دوراً أصيلاً عظيماً"

المبحث الثاني

تعريف المقاصد وبيان أهميتها

بما أن موضوع البحث يدور حول مقاصد التربية الإيمانية، كان لا بد من تعريف بالمقاصد الشرعية ثم بيان أهمية المقاصد في فهم الخطاب الشرعي. لذا سيكون

¹⁴ صحيح البخاري - كتاب الجنائز - باب إذا أسلم الصبي فمات هل يصلى عليه (رقم 1358).

¹⁵ تفسير ابن عطية المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز (4/ 336)؛ وينظر: التحرير والتنوير (21/ 90).

هذا المبحث من مطلبيين: الأول: المقاصد الشرعية في اللغة والاصطلاح، والمطلب الثاني: أهمية المقاصد في فهم الخطاب الشرعي.

المطلب الأول المقاصد في اللغة والاصطلاح

المقاصد في اللغة:

لا بد من معرفة أصل هذه الكلمة للوصول الى معناها اللغوي ثم معرفة المعان المستعملة فيها،

فاصلها من الفعل الثلاثي (قَصَدَ) يقصد قصداً، قال صاحب المصباح المنير: ”قَصَدْتُ الشَّيْءَ وَلَهُ وَإِلَيْهِ قَصْدًا مِنْ بَابِ ضَرَبَ طَلَبْتُهُ بِعَيْنِهِ وَإِلَيْهِ قَصْدِي وَمَقْصِدِي بِفَتْحِ الصَّادِ وَأَسْمُ الْمَكَانِ بِكَسْرِهَا نَحْوُ مَقْصِدٍ مُعَيَّنٍ“¹⁶.

واما استعمالاتها فهي تأتي لعدة معان:

المعنى الأول: طلب الشيء وإتيانه، جاء في الصحاح: ”الْقَصْدُ إِتْيَانُ الشَّيْءِ وَبَابُهُ ضَرَبَ تَقُولُ: (قَصَدَهُ) وَقَصَدَ لَهُ وَقَصَدَ إِلَيْهِ كُلُّهُ بِمَعْنَى وَاحِدٍ. وَ (قَصَدَ) قَصَدَهُ أَيْ نَحَا نَحْوَهُ“¹⁷. المعنى الثاني: من القرب فالقاصد: القريب¹⁸، ومنه قوله تعالى: {لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ} (التوبة 42)، أي سهلاً معلوم الطرق¹⁹ المعنى الثالث للقصْد: العدل والوسط بين الطرفين، جاء في القرآن الكريم: {وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ} (سورة لقمان 19) أي توسط بين الإسراع والابطاء²⁰، وَ (الْقَصْدُ) بَيْنَ الْإِسْرَافِ وَالتَّقْتِيرِ يُقَالُ: فَلَانٌ (مُقْتَصِدٌ) فِي النَّفَقَةِ²¹.

المعنى الرابع: الاعتماد والآم وطلب الشيء وإتيانه، تقول قَصَدْتُهُ، وَقَصَدْتُ لَهُ، وَقَصَدْتُ إِلَيْهِ بِمَعْنَى وَاحِدٍ، وَقَصَدْتُ قَصْدَهُ: نَحَوْتُ نَحْوَهُ، وَقَصَدْتُ الْعُودَ قَصْدًا:

16 المصباح المنير في غريب الشرح الكبير: (504/2).

17 مختار الصحاح: (254/1).

18 مختار الصحاح: (254/1).

19 الجامع لأحكام القرآن: (153/8).

20 تفسير القرآن العظيم (ابن كثير): (303/6).

21 لسان العرب (53/3).

كسرتة²²، ويلاحظ ان هذا المعنى مستعمل في كلام الفقهاء وفي تقاريرهم الفقهية ومنه قولهم: ”ان المقاصد والاعتقادات معتبرة في التصرفات والعبارات كما هي معتبرة في القربات والعبادات“²³، والمقاصد بهذا المعنى اللغوي هو الأقرب الى المعنى الاصطلاحي كما سيأتي:

المقاصد الشرعية في الاصطلاح:

تعريف المقاصد في اصطلاح العلماء السابقين يختلف عن تعريف المتأخرين، فالأولون لم يضعوا تعريفا جامعاً مانعاً تنطبق عليه ضوابط التعريف الاصطلاحي، وهذا ما أكدته أكثر الباحثين الذين كتبوا في علم المقاصد، بل لا نكاد نجد باحثاً (معاصراً) خرج عن هذا التوصيف²⁴، والذي يهمنا في بحثنا هذا، هو ذكر بعض ما قاله المتقدمون عن المقاصد الشرعية، ثم نذكر بعض تعريفات المتأخرين لها، التي تعبر عن حقيقة المقاصد الشرعية المطلوب معرفتها واستثمارها من الخطاب الشرعي، ومن ثم نختار تعريفاً يعبر عن ما فيها من معاني، فمن المتقدمين:

أولاً: لإمام الغزالي يذكر مقاصد الشريعة بقوله: ”ومقصود الشرع من الخلق خمسة وهو أن يحفظ عليهم دينهم، ونفسهم، وعقلهم، ونسلهم، ومالهم، فكل ما يتضمن حفظ هذه الأصول الخمسة فهو مصلحة وكل ما يفوت هذه الأصول فهو مفسدة ودفعها مصلحة..²⁵“، وقال في موضع آخر: ”فرعاية المقاصد عبارة حاوية للإبقاء ودفع القواطع وللتحصيل على سبيل الابتداء“²⁶.

ثانياً: العز بن عبد السلام قال: ”والشريعة كلها مصالح: إما تدرأ مفسدات أو تجلب مصالح، فإذا سمعت الله يقول {يا أيها الذين آمنوا} فتأمل وصيته بعد ندائه فلا تجد إلا خيراً يحثك عليه أو شراً يزجرك عنه أو جمعاً بين الحث والزجر“²⁷.

22 الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية: مادة (قصد)،: (524/2).

23 إعلام الموقعين عن رب العالمين: (79/3).

24 ينظر: قواعد المقاصد عند الإمام الشاطبي عرضاً ودراسة وتحليل: (ص45).

25 المستصفي ص 251.

26 شفاء الغليل ص 159.

27 قواعد الأحكام في مصالح الأنام: (11/1).

ثالثا: ابن تيمية رحمه الله وصفها بأنها: ”الغايات المحمودة في مفعولاته ومأموراته سبحانه، وهي ما تنتهي إليه مفعولاته ومأموراته من العواقب الحميدة التي تدل على حكمته البالغة“²⁸.

وأما المتأخرين فقد اهتموا بتعريفها أكثر ممن سبقهم²⁹.

أولا: عرفها محمد الطاهر بن عاشور رحمه الله بأنها: ”المعاني والحكم الملحوظة للشارع في جميع أحوال التشريع أو معظمها بحيث لا تختص ملاحظتها بالكون في نوع خاص من أحكام الشريعة“³⁰، وقال في مكان آخر: ”هي الأعمال والتصرفات المقصودة لذاتها، والتي تسعى النفوس إلى تحصيلها، بمساع شتى أو تحمل على السعي أمثالا“³¹.

ثانيا: عرفها الأستاذ علال الفاسي بقوله: ”المراد بالمقاصد الشرعية بأنها الغاية منها، والأسرار التي وضعها الشارع عند كل حكم من أحكامها“³².

ثالثا: عرفها الريسوني بقوله: ”الغايات التي وُضِعَتِ الشريعة لأجل تحقيقها لمصلحة العباد“³³.

الملاحظ على هذه التعاريف اتفاقها على جعل المقاصد، حكما وغايات وأسرار أرادت الشريعة بيانها وتحقيقها لمصلحة العباد، لذا يمكن تعريفها بأنها ”الغايات والحكم، التي وضعتها الشريعة عند كل حكم من أحكامها، أو معظمها لأجل تحقيقها لمصلحة العباد“.

وبعد بيان معنى المقاصد نشرع في ذكر أهمية المقاصد في فهم خطاب الشارع، وذلك في المطلب التالي.

28 مجموع الفتاوى: 3 (19/).

29 وقد عللوا ذلك بأن هذه المعاني (المقاصد) حاضرة في اذهانهم لا يترددون في اثباتها وقد اقرتها الشريعة، وهذه المعاني حاضرة في عقولهم جارية على أقدامهم عند اجتهدهم المقاصدي أو الفقهي، ينظر: أهمية المقاصد في الشريعة الإسلامية وأثرها في فهم النص واستنباط الحكم: (ص26).

30 مقاصد الشريعة الإسلامية: (ص251).

31 مقاصد الشريعة لابن عاشور، مرجع سابق، (ص 415).

32 مقاصد الشريعة ومكارمها: (ص3).

33 نظرية المقاصد عند الشاطبي (ص 7).

المطلب الثاني

اهمية المقاصد في فهم الخطاب الشرعي

تكلم العلماء ولا سيما الأصوليون منهم عن أهمية ادراك المقاصد (وفق معانيها المتقدمة) في فهم الخطاب الشرعي، باعتبار ان من لا يفهمها، ولا يجتهد على وفقها، أنه لم يقف على مراد الشارع من تشريعاته، فالأحكام إنما شرعت لما فيها من مقاصد، كما سيأتي.

ولأن البحث يدور حول مقاصد التربية الإيمانية في سنة النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ؛ نبين هنا بإيجاز ما سطره العلماء حول أهمية المقاصد في فهم خطاب الشارع. ولا بد من القول ان نظر المجتهد كما يكون في القرآن الكريم، لمعرفة مقاصده، فكذلك يكون في السنة النبوية؛ لأن فهم الأصل الأول للأحكام يستلزم فهم الأصل الثاني.

ومعلوم أن المقاصد الشرعية كما تأصلت في الكتاب تفصلت في السنة، وكل هذه الحقائق والمعاني أصلها في الكتاب وبيانها في السنة³⁴، ومن لم يعرف مقاصدهما (أي القرآن والسنة) لم يحل له أن يتكلم فيهما... كما يقول الإمام الشاطبي³⁵.

واذا كان المفسر للقرآن الكريم يجب ألا يخرج عن إطار مقاصد الشريعة، فكذلك الحال في شراح السنة النبوية الشريفة³⁶.

ويجب التنبيه الى أن الأعمال الشرعية - ومنها التربية الإيمانية - ليست مقصودة لذاتها، وإنما قصد بها معاني ومصالح شرعت لأجلها، ومن عمل على غير ذلك، فهو بجانب لهدى كتاب الله وسنة نبيه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ³⁷.

بل ان عدم النظر الى المقاصد المرجوة من الكتاب والسنة، يؤدي الى الابتداع، واتباع الهوى، قال الشاطبي رحمه الله: "ولعل الفرق الضالة المذكورة في الحديث أصل ابتداعها إتيانها دون توخي مقاصد الشرع..."³⁸.

34 شرح نيل المني للغرناطي في تنظيم الموافقات للشاطبي (ص 365).

35 ينظر الموافقات: 31/3؛ 275/3، 389/3.

36 ينظر: مقاصد الشريعة الإسلامية ومكارمها للفاسي (ص 87، 88).

37 ينظر الموافقات (120-121).

38 المصدر نفسه: (176/2).

المبحث الثالث

مقاصد التربية الإيمانية في السنة النبوية

قبل الحديث عن مقاصد التربية الإيمانية النبوية، لا بد من الإشارة الى أن التربية النبوية لم تنعكس على لون واحد من التربية، بل كانت تربية اسلامية شاملة ملبية لحاجات الأسرة، يتعامل معها صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بصفته بشراً، وبصفته نبياً مرسلًا، فهو يصبر على مداعبة الأطفال، ويوليهم اهتمامه بهم، ويظهر الرحمة بهم، - لا فرق بين ذكر وانثى - بل ويتوعد من يعمل على خلاف ذلك، وهذه بعض الأحاديث الشريفة التي تبرهن على ذلك:

أولاً: عن ابي قتادة قال: ”خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَأُمَامَةٌ بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ عَلَى عَاتِقِهِ فَصَلَّى ، فَإِذَا رَكَعَ وَضَعَ وَإِذَا رَفَعَ رَفَعَهَا“³⁹ ، فكانه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ من رحمته وشفقته لأمامة أنه كان إذا ركع أو سجد يخشى عليها أن تسقط فيضعها بالأرض، وكأنها كانت لتعلقها به لا تصبر في الأرض فتجزع من مفارقتها ، فيحتاج أن يحملها إذا قام .⁴⁰ وهذا درس نبوي عظيم للمربي، أنه (أي المربي) ينثر حنانه وعطفه لمن حوله، لا يفرق في ذلك بين ذكر أو انثى.

ثانياً: روي أن أبا هريرة رضي الله عنه قال: ”قَبَّلَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ وَعِنْدَهُ الْأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ جَالِسًا ، فَقَالَ الْأَقْرَعُ: إِنَّ لِي عَشْرَةَ مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا ، فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ لَا يُزَحِّمُ لَا يُزَحِّمُ“⁴¹ ، وفي جواب النبي - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - للأقعر إشارة إلى أن تقبيل الولد وغيره من الأهل والمحارم وغيرهم من الأجانب إنما يكون للشفقة والرحمة لا للذة والشهوة ، وكذا الضم والشم والمعانقة⁴².

39 صحيح البخاري - كتاب الأدب - باب رحمة الولد وتقبيله ومعانقته، (رقم 5996). جزء: 8 صفحة: 7

40 ينظر: فتح الباري بشرح صحيح البخاري (343/10).

41 صحيح البخاري - كتاب الأدب - باب رحمة الولد وتقبيله ومعانقته، (رقم 5997). جزء: 8 صفحة: 7

42 فتح الباري بشرح صحيح البخاري (443/10).

ثالثاً: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: ”جَاءَ أَغْرَابِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: تُقْبِلُونَ الصَّبِيَّانَ، فَمَا تُقْبِلُهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: أَوْأَمْلِكُ لَكَ أَنْ نَزَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ“⁴³. كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، يخبر ذلك الرجل ومن هو مثل حاله : انا لا أقدر أن أجعل الرحمة في قلبك بعد أن نزعها الله منه⁴⁴، فمن من لا يرحم اولاده ولا يقبلهم ولا يحنو عليهم، فكأنما نزع الله الرحمة من قلبه، ولا تناله يوم القيامة رحمة ربه سبحانه وتعالى.

وتجدر الإشارة ايضاً الى ان التربية الإيمانية قائمة على جانبين أولاهما عقائدي، و الآخر تعبدية، ونسعى هنا الى بيان نماذج من الأقوال النبوية الشريفة فيما يتعلق بالجانبين لغرض بيان المقاصد المرجوة من هذه الأحاديث المعصومة.

وعليه سوف نذكر أولاً المقصد الإيماني، ثم الدليل عليه من السنة النبوية، ثم وجه الدلالة على المقصد:

اولاً: مقاصد التربية الإيمانية في جانبها الاعتقادي:

تلقين المولود شعار الإسلام وذلك بإسماعه كلمة التوحيد (لا اله الا الله) منذ ولادته. دلالة السنة النبوية على هذا المقصد:

دلة السنة النبوية بأحاديث عدة على هذا المقصد العظيم ومن ذلك:

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ : {رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ أَذَنَ فِي أُذُنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ حِينَ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ بِالصَّلَاةِ}⁴⁵.

وجه الدلالة على المقصد: ان النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ اشتد حرصه على ولده الحسن من حين ولادته وتمثل ذلك الحرص بفعله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ

43 صحيح البخاري - كتاب الأدب - باب رحمة الولد وتقبيله ومعانقته، (رقم 5998). جزء: 8 صفحة: 7

44 فتح الباري بشرح صحيح البخاري: (444/10).

45 سنن أبي داود، كتاب الأدب، أبواب النوم، باب في المولود يؤذن في أذنه (رقم 5105)، أخرجه الحاكم في ”مستدرکه“ (179/3) برقم: (4855) وأبو داود في ”سننه“ (488/4) والترمذي في ”جامعه“ (175/3) برقم: (1514) وقال: ”حَسَنٌ صَحِيحٌ“. جزء: 4 صفحة: 488

ما يطرق سمعه هو الأذان في اذن المولود المشتمل على توحيد الخالق سبحانه ، ويتضمن معاني الإسلام وشعائره؛ من تكبير، وتهليل، وإثبات لرسالة المصطفى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، وقد تحصل البركة به وله وان لم يشعر بذلك بالنداء الرباني. قال ابن القيم رحمه الله مشيرا الى المقصد من الحديث: ”وسر التأذين والله أعلم أن يكون أول ما يقرع سمع الإنسان كَلِمَاتِهِ المتضمنة لكبرياء الرب وعظمته والشَّهَادَةُ الَّتِي أَوَّلَ مَا يَدْخُلُ بِهَا فِي الْإِسْلَامِ فَكَانَ ذَلِكَ كَالْتَلْقِينَ لَهُ شِعَارَ الْإِسْلَامِ عِنْدَ دُخُولِهِ إِلَى الدُّنْيَا كَمَا يَلْقَنُ كَلِمَةَ التَّوْحِيدِ عِنْدَ خُرُوجِهِ مِنْهَا وَغَيْرَ مُسْتَنَكِرٍ وَضُولٍ أَثَرَ التَّأْذِينَ إِلَى قَلْبِهِ وَتَأْثِيرِهِ بِهِ وَان لَمْ يَشْعُرْ“⁴⁶.

وللأذان في اذن المولود حكم ومقاصد اخرى، منها ان تكون دعوته (أي المولود) لعبادة الله وتعظيمه، اسبق من دعوة شياطين الأئس والجن، لإفساده وتدنيس فطرته التي ارتضاها الله له⁴⁷.

وايضا من الأدلة النبوية التي راعت هذا المقصد الإيماني، هو قول النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: {مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ ، كَمَا تُنْتَجُ الْبَهِيمَةُ بِهَيْمَةٍ جَمْعَاءَ ، هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاءَ؟} . ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: {فَطَرَتِ اللهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا} الْآيَةُ“⁴⁸.

و وجه دلالة الحديث على المقصد: تكليف الوالدين بإبقاء المولود على فطرة الإسلام وكلمة التوحيد، وتحميلهما مسؤولية الانحراف العقائدي والسلوكي الذي يصيب الأطفال، حيث انهم يبذلون في ذلك وسعهم ، والتوفيق والهداية من الله تعالى، قال الإمام النووي رحمه الله موضحا معنى الحديث : “وَالْأَصْحُ أَنْ مَعْنَاهُ : أَنَّ كُلَّ مَوْلُودٍ يُولَدُ مُتَهَيِّئًا لِلْإِسْلَامِ ، فَمَنْ كَانَ أَبَوَاهُ أَوْ أَحَدُهُمَا مُسْلِمًا اسْتَمَرَّ عَلَى الْإِسْلَامِ فِي أَحْكَامِ الْآخِرَةِ وَالْدُّنْيَا ، وَإِنْ كَانَ أَبَوَاهُ كَافِرَيْنِ جَرَى عَلَيْهِ حُكْمُهُمَا فِي أَحْكَامِ الدُّنْيَا“⁴⁹، وقد فهم الصحابي الجليل أبو هريرة رضي الله عنه أن الفطرة هي

46 تحفة المودود بأحكام المولود (ص31).

47 المصدر نفسه.

48 صحيح البخاري ، كتاب الجنائز، باب إذا أسلم الصبي فمات هل يصلى عليه، (رقم 1358). جزء: 2 صفحة: 94

49 المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج (157/16) .

استعداد المولود للدين القيم، دين التوحيد، وأن سنة الله لا تتغير في جميع المواليد البشرية، فساق الآية لإيضاح معنى الحديث⁵⁰.

والإعجاز العلمي، أو (العلم الحديث) يؤيد مراعاة هذا المقصد الذي دلت عليه السنة النبوية، يقول الدكتور محمد قطب: ”ومن حكمة الأذان أيضاً أن الرأس بالنسبة إلى الإنسان هي مُستودع الحواس التي تتحكم في كيان المولود نفسياً وجسدياً من سَمع وبصر، وشم وذوق، وحين يكون الأذان بمضمونه من التكبير والتوحيد أول ما يَطْرُق السمع، مع أن الوليد في تلك الفترة لا يدرك شيئاً، فإن واعيته تَحْتَفِظ بالنبرات والتقطيعات؛ فانسكابها كالماء الصافي الرقاق في الأذان يُوافق الفطرة كل الموافقة، ويسدُّ على النفس مآرب الشرك، ويحميها منه“⁵¹.

ترويض الأولاد وتطبيعهم على مراقبة الله وطاعته واجتناب نواهيهِ.

وهذا مقصد إيماني تربوي دلَّ عليه فعله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، بأن يكون خُلُق المراقبة والطاعة لله ملازم لهم مع نمو أعمارهم، وذلك احد جوانب التربية الإيمانية للأطفال بعد مقدرتهم الكلام.

وقد دلَّ فعله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ على ذلك:

روي عَنْ عَبْدِ الْكَرِيم أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ: “كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ- يُعَلِّمُ الْغُلَامَ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ إِذَا أَفْصَحَ سَبْعَ مَرَّاتٍ {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَداً وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ} ، إِلَى آخِرِ السُّورَةِ“⁵².

ومعنى ذلك أن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، كان يراقب الأولاد من بني هاشم، فاذا افصح أحدهم -أي إذا تكلم⁵³- علمه ركن عظيم من اركان التربية الإيمانية

50 أصول التربية الإسلامية وأساليبها في البيت والمدرسة والمجتمع (ص: 115)

51 أولادنا في ضوء التربية الإسلامية، محمد قطب. المصدر: خاص بموقع طريق الإسلام. ولم تتوفر نسخة بين يدي الباحث.

52 مصنف عبد الرزاق، كتاب العقيدة ، باب ما يستحب للصبي أن يعلم إذا تكلم، (رقم: 7976). انفراد به المصنف من هذا الوجه وله شاهد من حديث عمرو بن شعيب، أخرجه ابن أبي شيبة في ”مصنفه“ (3 / 204) برقم (3517) ، (15 / 555) برقم: (30908). جزء: 4 صفحة: 334

53 جاء في معنى افصح: ”يُقَالُ أَفْصَحَ الصَّبِيُّ فِي مَنْطِقِهِ إِفْصَاحاً إِذَا فَهَمَتْ مَا يَقُولُ فِي أَوَّلِ مَا يَتَكَلَّمُ“. تهذيب اللغة (4 / 149).

بمعناها العَقْدِي، وهو النطق بكلمة التوحيد والبراءة من الشرك، ومعلوم أن رعاية هذا المقصد ليس خاص بالنبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، ولا ببني هاشم لوحدهم، بل هو عام في جميع المرابين، ولكل من يولد لأحد من المسلمين.

ومما يؤيد مراعاة هذا المقصد، فعل النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مع ابن أخيه عبد الله بن عباس رضي الله عنهم، في يوم عرفة، وكيف كان بلطف يعلمه المراقبة، وينصحه بحفظ سمعه وبصره ولسانه، فَعَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ كَانَ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - يَوْمَ عَرَفَةَ ، فَجَعَلَ الْفَضْلُ يُلَاحِظُ النِّسَاءَ ، وَيَنْظُرُ إِلَيْهِنَّ ، وَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - يَضْرِبُ وَجْهَهُ بِيَدِهِ مِنْ خَلْفِهِ ، وَجَعَلَ الْفَتَى يُلَاحِظُ إِلَيْهِنَّ ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - : { يَا ابْنَ أَخِي ، إِنَّ هَذَا يَوْمٌ مِنْ مَلَكٍ فِيهِ سَمْعُهُ وَبَصَرُهُ وَلِسَانُهُ غُفِرَ لَهُ }⁵⁴.

ثانياً: مقاصد التربية الإيمانية في جانبها التعبدي:

التربية الإيمانية في كلام النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، لا تقتصر على الجانب الاعتقادي الغيبي، وإنما تتعدى الى الجانب التعبدي، المتمثل بتربية الأولاد على أعمال الفرائض والسنن، والآداب الشرعية الأخرى، ومن تلك المقاصد:

ارتباط الأولاد بالقرآن الكريم، روحاً، وتلاوة، ومنهاجاً.

وهو مقصد تربوي و تعبدی، أوصى به النبي عليه الصلاة والسلام، بل أقامه بنفسه وسار عليه أصحابه من بعده، رضي الله عنهم جميعاً.

والدليل على مراعاة هذا المقصد، ما رواه جُنْدُبُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ : { كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ وَنَحْنُ فِتْيَانٌ حَزَاوِرَةٌ ، فَتَعَلَّمْنَا الْإِيمَانَ قَبْلَ أَنْ نَتَعَلَّمَ الْقُرْآنَ ، ثُمَّ تَعَلَّمْنَا الْقُرْآنَ ، فَارْذَدْنَا بِهِ إِيْمَانًا }⁵⁵ ، وهذا يدل على أن التربية الإيمانية

⁵⁴ صحيح ابن خزيمة - كتاب المناسك - باب فضل حفظ البصر والسمع واللسان يوم عرفة، (رقم 2832)، وأخرجه أحمد في مسنده مسند أحمد بن حنبل - مسند بني هاشم رضي الله عنهم - مسند عبد الله بن العباس بن عبد المطلب رضي الله عنهما عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، (رقم 3099)، ورجال أحمد ثقات، مجمع الزوائد ومنبع الفوائد: (251/3). جزء: 2 صفحة: 730

⁵⁵ سنن ابن ماجه - أبواب السنة - باب في الإيمان، (رقم 61) إسناده هذا الحديث صحيح رجاله ثقات، حاشية السندي على ابن ماجه، (31/1). (حَزَاوِرَةٌ) يُقَالُ لَهُ : الْحَزَوْرُ بِشِدِيدِ الْوَاوِ هُوَ الْعُلَامُ إِذَا اشْتَدَّ وَقَوِيَ وَخَزَمَ ، كَذَا فِي الصِّحَاحِ ، وَفِي النِّهَايَةِ هُوَ الَّذِي قَارَبَ الْبُلُوغَ ، حاشية السندي على بن

للأطفال، لا تقتصر على الجانب القلبي، وإنما تتعداه الى الجانب العملي، من العبادات الظاهرة التي تقوم سلوك الأولاد منذ بداية نشأتهم ومن الأدلة على مراعاة ذلك المقصد التربوي، ما روي عن النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ:

{ادَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: حُبِّ نَبِيِّكُمْ وَحُبِّ أَهْلِ بَيْتِهِ وَقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ فَإِنَّ حَمَلَةَ الْقُرْآنِ فِي ظِلِّ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمٌ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ مَعَ أَنْبِيَائِهِ وَأَصْفِيَائِهِ} ⁵⁶.

ومن الأدلة أيضا على مراعاة هذا المقصد ما يفعله السلف رضي الله عنهم حيث أنهم يعلمون أولاده السيرة النبوية الى جنب القرآن الكريم، لذا ظهر جيلهم محبا لله ولرسوله عليه الصلاة والسلام، قال علي بن الحسين زين العابدين رضي الله عنه: ”كُنَّا نَعْلَمُ مَغَازِيَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ - كَمَا نَعْلَمُ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ“ ⁵⁷

تعليم الأولاد أحكام العبادات،- مثل الصلاة والحج- منذ بداية نشأتهم، ويعتادون أدائها منذ نعومة أظفارهم، الى أن يجدوا فيها طهرا لأرواحهم، وصحة في أجسامهم، ورُقيا في أخلاقهم.

لأجل تحقيق هذا المقصد التربوي التعبدية، أوصى المعلم الأول صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، بعبارة واضحة، تأديب الأولاد على اداء العبادات، ومنها الصلاة، مراعيًا درجة التأديب من الكلام الى الضرب غير المبرح، حسب نموهم وقوة ادراكهم، ومن الأدلة على ذلك:

قول النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: {إِذَا بَلَغَ أَوْلَادُكُمْ سَبْعَ سِنِينَ فَفَرِّقُوا بَيْنَ فُرْشِهِمْ ، وَإِذَا بَلَغُوا عَشَرَ سِنِينَ فَاضْرِبُوهُمْ عَلَى الصَّلَاةِ} ⁵⁸. ومعناه: اذا بلغوا سبع سنين

ماجه (31/1).

⁵⁶ الجامع الصغير وزيادته (ص: 1264، بترقيم الشاملة آليا)، وقد ضعفه بعض المتأخرين، ضعيف الجامع

الصغير ص 36 حديث (رقم: 251)، والشواهد عليه كثيرة من الأحاديث الصحيحة.

⁵⁷ رواه الخطيب البغدادي في «الجامع» (195/2)، وانظر: البداية والنهاية (242/3).

⁵⁸ المستدرک علی الصحیحین - کتاب الصلاة - باب فی فضل الصلوات الخمس (رقم: 721)، 721/1

فَأَمْرُوهُمْ بِأَدَاءِ الصَّلَاةِ؛ لِيَعْتَادُوا وَيَسْتَأْنَسُوا بِهَا، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَضْرِبُوهُمْ، فَإِذَا بَلَغُوا عَشْرَ سِنِينَ وَلَمْ يَصِلُوا فَاضْرِبُوهُمْ عَلَى تَرْكِ الصَّلَاةِ⁵⁹. وَلَا شَكَّ أَنَّ ذَلِكَ الْأَمْرَ يَشْمَلُ الذَّكُورَ وَالْإُنَاثَ، كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيْنِ﴾ (النساء: 11). وَمِمَّا يَدُلُّ عَلَى مَرَاعَاةِ هَذَا الْمَقْصِدِ - تَعْلِيمُ الْعِبَادَاتِ لِلأَوْلَادِ وَتَأْدِيبُهُمْ عَلَيْهَا - مَا رَوَى عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: {حُجَّ بِي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا ابْنُ سَبْعِ سِنِينَ}⁶⁰.

وَحَالُ السَّلَفِ هُوَ التَّأْسِي بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فَقَدْ كَانُوا يَدْرِكُونَ الْمَقَاصِدَ الْعَظِيمَةَ مِنْ تَعْوِيدِ الصَّبِيَّانِ عَلَى فِعْلِ الْعِبَادَاتِ، الَّتِي تَتَطَلَّبُ جَهْدًا وَمُمَارَسَةً عَمَلِيَّةً، مِثْلَ الصَّلَاةِ وَالْحَجِّ،

فَكَانَ ابْنُ عَمْرِو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَجْرُدُ صَبِيَّانَهُ عِنْدَ الْإِحْرَامِ، وَيَقِفُ بِهِمُ الْمَوَاقِفَ، وَكَانَتْ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ عَائِشَةُ تَفْعَلُ ذَلِكَ، وَفَعَلَهُ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ⁶¹.

وَعَنْ جَابِرٍ قَالَ: {حَجَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَنَا النِّسَاءُ وَالصَّبِيَّانُ ، فَلَبَّيْنَا عَنِ الصَّبِيَّانِ وَرَمَيْنَا عَنْهُمْ}⁶²

وَقَدْ تَمَّتِ الْإِشَارَةُ سَابِقًا، إِلَى أَنَّ التَّرْبِيَّةَ النَّبَوِيَّةَ لِلأَوْلَادِ لَمْ تَقْتَصِرْ عَلَى نَوْعٍ وَاحِدٍ مِنْ أَنْوَاعِ التَّرْبِيَّةِ، بَلْ كَانَتْ تَرْبِيَّةً شُمُولِيَّةً، يَظْهَرُ فِيهَا التَّدْرِجُ، وَمَرَاعَاةُ الْفُرُوقِ الْعُمُورِيَّةِ، وَالْمَيُولُ الْبَشَرِيَّةِ، لِلْفَتَاةِ الْمُسْتَهْدِفَةِ بِالتَّرْبِيَّةِ، كَيْفَ لَا وَهُوَ الرَّحْمَةُ الْمَهْدَاةُ وَالنُّورُ الْمَضِيءُ لَطَرَقِ الْحَيَاةِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، وَحَسْبُنَا فِي هَذِهِ الدِّرَاسَةِ الْمَوْجِزَةِ أَنَّ نَكُونُ قَدَمْنَا فَائِدَةً حَوْلَ مَوْضُوعٍ مَهْمٍ حَوْلَ مَقَاصِدِ التَّرْبِيَّةِ الْإِيمَانِيَّةِ فِي سَنَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ.

قال الحاكم ذَا حَدِيثٍ صَحِيحٍ عَلَى شَرْطِ مُسْلِمٍ. جزء: 1 صفحة: 201

59 ينظر: المفاتيح في شرح المصابيح (12/2)

60 صحيح البخاري - باب جزاء الصيد ونحوه - باب حج الصبيان، (رقم 1858).
جزء: 3 صفحة: 18

61 شرح صحيح البخاري لابن بطال (530/4)، التوضيح لشرح الجامع الصحيح (475/12).

62 سنن ابن ماجه - أبواب المناسك - باب الرمي عن الصبيان جزء: 4 صفحة: 233 ، باب الرمي عن الصبيان (رقم 3038).

الخاتمة

بعد هذه الجولة الموجزة والماتعة اود ان أسجل بعض النقاط أختتم بها البحث.

التربية الاسلامية بمفهومها الشامل، هي منهج رباني له مرجعية عليا، متمثلة بالقرآن الكريم، وبالسنة القولية والعملية للنبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، فهو أول من بدأ بواجب التربية وخير من مثلها.

التربية الإيمانية قائمة على اصل لا يتغير بتغير الزمان أو المكان، مرافقة للنشء منذ ولادتهم، فقدوا او التقصير بتبليغها يُظهر جيلا يملئ قلبه الشك والريبة.

السنة النبوية مثلا ميداناً عملياً، ومحوراً أساسياً في بيان معاني وتطبيق أركان ووسائل التربية الإيمانية.

تُعَدُّ التربية الإيمانية عاملاً مهماً في فاعلية الجيل الذي انتمى اليها، وعمر قلبه بأركانها.

المقاصد الشرعية لها أثر كبير في إدراك معاني الخطاب الشرعي، ومن لا يلتفت اليها، فهو في غفلة عن ما يريده الشارع من أحكام.

المقاصد الشرعية وضعت مادتها الأساسية في مؤلفات المتقدمين، ولكن لم يوضع لها تعريفاً جامعاً مانعاً إلا في مؤلفات المتأخرين.

التربية الإيمانية مثلتها السنة النبوية بشقيها العقائدي والتعبدية، ولذلك التمثيل مقاصد وغايات، ومصالح للأولاد في الدنيا والآخرة.

المصادر والمراجع

أساس البلاغة، أبو القاسم محمود بن عمرو بن أحمد، الزمخشري جار الله (المتوفى: 538هـ)، تحقيق: محمد باسل عيون السود، دار الكتب العلمية، بيروت - لبنان.

أساليب التربية والدعوة والتوجيه من خلال سورة إبراهيم، د. وسيم فتح الله، الكتاب منشور على موقع وزارة الأوقاف السعودية بدون بيانات

أصول التربية الإسلامية وأساليبها في البيت والمدرسة والمجتمع، المؤلف: عبد الرحمن النحلاوي، دار الفكر

إعلام الموقعين عن رب العالمين، محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: 751هـ) تحقيق: محمد عبد السلام إبراهيم، دار الكتب العلمية - بيروت الطبعة: الأولى، 1411هـ.

أهمية المقاصد في الشريعة الإسلامية وأثرها في فهم النص واستنباط الحكم، الدكتور سميح عبد الوهاب الجندي، الرسالة ناشرون الطبعة الأولى 1429هـ - 2008م. أولادنا في ضوء التربية الإسلامية، محمد قطب. المصدر: خاص بموقع طريق الإسلام. ولم تتوفر نسخة بين يدي الباحث.

التحرير والتنوير «تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد»، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي (المتوفى: 1393هـ)، الناشر: الدار التونسية للنشر - تونس، سنة النشر: 1984 هـ.

التحرير والتنوير «تحرير المعنى السديد وتنوير العقل الجديد من تفسير الكتاب المجيد»، محمد الطاهر بن محمد بن محمد الطاهر بن عاشور التونسي (المتوفى: 1393هـ)، الدار التونسية للنشر - تونس، 1984 هـ.

تحفة المودود بأحكام المولود، محمد ابن قيم الجوزية (المتوفى: 751هـ)، تحقيق: عبد القادر الأرناؤوط، مكتبة دار البيان - دمشق.

التربية وبناء الأجيال في الإسلام، أنور الجندي، دار الكتاب اللبناني، بيروت، 1975. تفسير القرآن العظيم (ابن كثير)، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: 774هـ) تحقيق: محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون - بير، الطبعة: الأولى -1419 هـ.

تفسير القرآن العظيم، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: 774هـ)، تحقيق: محمد حسين شمس الدين، دار الكتب العلمية، بيروت الطبعة: الأولى -1419 هـ.

تهذيب اللغة، محمد بن أحمد بن الأزهر الهروي، أبو منصور (المتوفى: 370هـ)، تحقيق: محمد عوض، دار إحياء التراث العربي - بيروت، الطبعة: الأولى، 2001م

التوضيح لشرح الجامع الصحيح، ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري (المتوفى: 804هـ)، المحقق: دار الفلاح للبحث العلمي وتحقيق التراث، دار النوادر، دمشق - سوريا.

الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه، محمد بن إسماعيل أبو عبد الله البخاري الجعفي، تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر، دار طوق النجاة ترقيم: محمد فؤاد عبد الباقي، الطبعة: الأولى، 1422هـ، 68.

الجامع لأحكام القرآن، أبو عبد الله محمد بن أحمد بن أبي بكر بن فرح الأنصاري الخزرجي شمس الدين القرطبي (المتوفى: 671هـ)، تحقيق: أحمد البردوني وإبراهيم أطفيش، دار الكتب المصرية - القاهرة، الطبعة: الثانية، 1964-138 م.

الجامع لأخلاق الراوي وآداب السامع، أبو بكر، الخطيب البغدادي (المتوفى: 463هـ)، المحقق: د. محمود الطحان، مكتبة المعارف - الرياض.

حاشية السندي على سنن ابن ماجه - كفاية الحاجة في شرح سنن ابن ماجه، محمد بن عبد الهادي التتوي، أبو الحسن، نور الدين السندي (المتوفى: 1138هـ)، دار الجيل - بيروت، بدون طبعة.

سنن ابن ماجه، أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني (المتوفى: 273هـ)، المحقق: شعيب الأرنؤوط، دار الرسالة العالمية، الطبعة: الأولى، 1430 هـ - 2009 م.

سنن أبي داود، أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي (المتوفى: 275هـ)، تحقيق: محمد محيي الدين عبد الحميد، المكتبة العصرية، صيدا - بيروت. شرح صحيح البخاري، ابن بطلال أبو الحسن علي بن خلف بن عبد الملك (المتوفى: 449هـ)، تحقيق: أبو تميم ياسر بن إبراهيم، مكتبة الرشد - السعودية، الرياض، الطبعة: الثانية، 1423هـ - 2003م. شرح نيل المنى للغرناطي في تنظيم الموافقات للشاطبي، أبي الطيب مولود السريري السوسي، دار الكتب العلمية 1/1/2015.

شفاء العليل في مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعليل، محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية (المتوفى: 751هـ)، دار المعرفة، بيروت، لبنان، الطبعة: 1398هـ/1978م.

الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية، أبو نصر إسماعيل بن حماد الجوهري الفارابي (المتوفى: 393هـ) تحقيق أحمد عبد الغفور دار العلم للملايين - بيروت الطبعة: الرابعة 1407 هـ - 1987 م. صحيح ابن خزيمة، أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة النيسابوري (المتوفى: 311هـ)، حققه وعَلَّقَ عَلَيْهِ وَخَرَجَ أَحَادِيثَهُ وَقَدَّمَ لَهُ: الدكتور محمد مصطفى الأعظمي، المكتب الإسلامي.

صحيح ابن خزيمة، أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة بن المغيرة بن صالح بن بكر السلمي النيسابوري (المتوفى: 311هـ)، المحقق: د. محمد مصطفى الأعظمي، المكتب الإسلامي - بيروت.

صحيح الجامع الصغير وزيادته، أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين، بن الحاج نوح بن نجاتي بن آدم، الأشقودري الألباني (المتوفى: 1420هـ)، المكتب الإسلامي.

فتح الباري شرح صحيح البخاري، أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي، دار المعرفة - بيروت، 1379، رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي، قام بإخراجه وصححه وأشرف على طبعه: محب الدين الخطيب، عليه تعليقات العلامة: عبد العزيز بن عبد الله بن باز.

فضائل الكتاب الجامع لأبي عيسى الترمذي، تقي الدين أبو القاسم غبيد بن محمد بن عباس الإسعدي (المتوفى: 692هـ)، حققه وعلق عليه: السيد صبحي السامرائي، عالم الكتب، بيروت.

في ظلال القرآن، سيد قطب إبراهيم حسين الشاربي (المتوفى: 1385هـ)، دار الشروق - بيروت - القاهرة، الطبعة: السابعة عشر - 1412 هـ، مكتبة دار البيان - دمشق الطبعة: الأولى، 1391 - 1971.

قواعد الأحكام في مصالح الأنام، أبو محمد عز الدين عبد العزيز بن عبد السلام بن أبي القاسم بن الحسن السلمي الدمشقي، الملقب بسلطان العلماء (المتوفى: 660هـ)، راجعه وعلق عليه: طه عبد الرؤوف سعد.

قواعد المقاصد عند الإمام الشاطبي عرضا ودراسة وتحليل، عبد الرحمن إبراهيم زيد الكيلاني، دار الفكر، دمشق - سوريا 2000 م.

الكامل في ضعفاء الرجال، أبو أحمد بن عدي الجرجاني (المتوفى: 365هـ)، تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود - علي محمد معوض، الكتب العلمية - بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، 1418هـ - 1997م.

الكتاب المصنف في الأحاديث والآثار، أبو بكر بن أبي شيبة، (المتوفى: 235هـ)، تحقيق: كمال يوسف الحوت، مكتبة الرشد - الرياض.

لسان العرب، محمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي الإفريقي (المتوفى: 711هـ)، دار صادر - بيروت، الطبعة: الثالثة - 1414هـ.

مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: 807هـ)، حَقَّقَهُ وَخَرَّجَ أَحَادِيثُهُ: حسين سليم أسد الداراني، دَارُ الْمَأْمُونِ لِلتَّوَاتُفِ.

مجموع الفتاوى، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني (المتوفى: 728هـ)، تحقيق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم، مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة النبوية، المملكة العربية السعودية، سنة: 1416هـ/1995م.

المحرر الوجيز في تفسير الكتاب العزيز، أبو محمد عبد الحق بن غالب بن عبد الرحمن بن تمام بن عطية الأندلسي المحاربي (المتوفى: 542هـ)، المحقق: عبد السلام عبد الشافي محمد، دار الكتب العلمية - بيروت

مختار الصحاح، زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي الرازي (المتوفى: 666هـ) يوسف الشيخ محمد المكتبة العصرية - الدار النموذجية، بيروت - صيدا الطبعة: الخامسة، 1420هـ.

مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح، علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: 1014هـ)، دار الفكر، بيروت - لبنان، الطبعة: الأولى، 1422هـ - 2002م. المستدرك على الصحيحين، أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله الطهماني النيسابوري المعروف بابن البيع (المتوفى: 405هـ)، تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة: الأولى، 1990 - 1411.

المستصفى من علم الأصول، أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي (المتوفى: 505هـ)، تحقيق: محمد عبد السلام عبد الشافي، دار الكتب العلمية، الطبعة: الأولى، 1413هـ - 1993م. المصباح المنير في غريب الشرح الكبير، أحمد بن محمد بن علي الفيومي ثم الحموي، أبو العباس (المتوفى: نحو 770هـ)، المكتبة العلمية - بيروت.

المصنف، أبو بكر عبد الرزاق الصنعاني (المتوفى: 211هـ)، تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي، المجلس العلمي - الهند.

المعجم الكبير، سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: 360هـ)، تحقيق حمدي بن عبد المجيد السلفي، مكتبة ابن تيمية - القاهرة، الطبعة: الثانية، بدون ذكر سنة الطبع.

المعجم الوسيط، إبراهيم مصطفى / أحمد الزيات / حامد عبد القادر / محمد النجار، دار الدعوة.

- مقاصد الشريعة الإسلامية، محمد الطاهر بن عاشور، تحقيق ودراسة محمد الطاهر الميساوي، عمان-الأردن، دار النفائس، ط 2001، 2.
- مقاصد الشريعة عند الإمام العز بن عبد السلام، عمر بن صالح بن عمر دار النفائس ا، الأردن الطبعة الأولى، 2003_1423م.
- مقاصد الشريعة ومكارمها، علال الفاسي، مكتبة الواحدة العربية والدار البيضاء. بدون ذكر سنة الطبع.
- المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي المتوفى: 676هـ، دار إحياء التراث العربي، بيروت، الطبعة: الثانية، 1392.
- المنهج التربوي الإسلامي للطفل، بهاء الدين الزهوري، حمص، مطبعة الإمامة، 1423هـ/ 2002م، مكتبة الكليات الأزهرية - القاهرة.
- الموافقات، إبراهيم بن موسى بن محمد اللخمي الغرناطي الشهير بالشاطبي (المتوفى: 790هـ)، تحقيق: أبو عبيدة مشهور بن حسن آل سلمان، دار ابن عفان، الطبعة الأولى 1417هـ/ 1997م.
- نظرية المقاصد عند الإمام الشاطبي، أحمد الريسوني، الدار العالمية للكتاب الإسلامي، الطبعة: الثانية - 1412 هـ - 1992م.
- النهاية في غريب الحديث والاثر، تحقيق: طاهر أحمد الزاوي محمود محمد الطناحي المكتبة العلمية - بيروت، 1399هـ - 1979م.
- وسائل التربية عند الإخوان المسلمين، عبد الحليم محمود: دار الوفاء، المنصورة، 1989.

SÜNNETİN GÖLGESİNDE AİLEDE İNANÇ EĞİTİMİ*

ÖN SÖZ

Sünnet-i seniyyeyi inceleyen ve araştıran herkes için onun kulların tasarruflarını belirlemede Kur'an'ın ortağı olduğu, onların davranışlarını düzeltmek ve işlerinin sonunun ne olacağını göstermek hususunda nazm-ı celile yardımcı olduğu aşikârdır.

Kuşkusuz Nebi'nin (a.s.) hayatı sünnetinden bağımsız ve kopuk değildir. Sünnet, onun söz, fiil ve takrirlerini anlatmaktayken sireti yahut siyeri, müctehit ve fakihlerin yanında eğitimcileri ve rehberleri kucaklayan geniş bir alan niteliğindedir.

Sünnet-i seniyyenin rolü Kur'an'daki mücmel ifadelerin beyanı, umumi emirlerin tahsisi, mutlak hususların kayıtlandırılması ile sınırlı değildir. O, ikinci hüküm kaynağı olup fıkhi hükümlerin çıkarılmasında, illet ve hikmetlerin şerhinde bağımsız bir yapıya sahiptir. Davranış ve eğitim kurallarının konmasında da sünnetinden ve hayatından hareketle Hz. Peygamber'e (s.a.v.) uymak gerektir.

Aynı şekilde Resulullah'ın yaşamını ve haberlerini takip edenler, onun genel anlamı ile eğitimi büyük ve rabbani bir metoda yahut Kur'an kaynaklı eksiksiz ve hatasız bir teşebbüse dönüştürmeye çalıştığını görecektir. Bu doğrultuda Nebi (s.a.v.) yüce hikmetler ve güzel sözler içeren bir yöntemi aile içi eğitimle ilgilenenlere, okullardaki öğretmenlere ve toplumları yönlendiren rehber şahsiyetlerin yararına sunmuştur.

Dolayısıyla Nebi (s.a.v.) eğitim ve öğretim görevini başlatan bir öncüdür, iman esaslarını ve temel erdemleri öğreten ilk kişidir.

Nebi (s.a.v.) bu görevi hem sözle hem de beden diliyle izah etmiş, açık ifadelerle ve imalarla anlatmıştır. Bizlere eğitim esaslarının tamamını veya genelini barındıran çeşitli faydalar, öğütler ve ilkeler bırakmıştır.

Farklı rolleri bulunan eğitimin çeşitli müfredatlara tabi tutularak zaman ve mekana göre değişmesinden hareketle onun için sabit olup hal, zaman, mekan ve insanların başkalaşması ile başkalaşmayan bir aslın tespiti gerekmektedir. Doğumdan temyiz çağına kadar genç kuşakların yetiştirilmesi görevini üstlenen inanç eğitimi bu sabit değeri karşılamaktadır.

Çeviren : Muhammed Emin UYSAL (Mütercim/Tercüman)

İmani terbiyenin inanç boyutu ile ilgili olup çocukların başlangıçtan itibaren imanının temellerine bağlanmasını sağlayan, İslam'ın şartlarını ve şeriatın ilkelerini anlamalarının ardından dini konuları onlara açan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) metodunu ortaya çıkarmak gerekmektedir.

“Sünnetin Gölgesinde Ailede İnanç Eğitimi” başlığı ile sunulan bu ilmi paylaşımda, Hz. Peygamber'in sözlerinden çocukların doğumundan itibaren onlarda imani ve itikadi boyutlarla ilgili bilgilerin oluşturulmasına dair örneklerle inanç eğitimi konusuna ışık tutulması amaçlanmaktadır. Çocuklarda inanç eğitimi, Allah'ın kelamı ve sünnet-i seniyyenin rehberliğinde gelişen aile ocağı dışında nadiren sağlıklı bir şekilde oluşmaktadır.

Araştırmamız, söz konusu hadisleri, içindeki sır, hikmet ve maksat ve maslahatlar ile birlikte incelemektedir. İnanç eğitimi, çocukların imanlarının sünnet-i seniyye çizgisinde kalmasını sağlayan bir eğitim yuvası olması bakımından ailenin görevidir. İslam sisteminde ailenin öneminden bahsetmek ve eğitimin genel çerçevesini anlatmak, eğitim çeşitlerini, araçlarını ve amaçlarını irdelemek çalışmamızın sınırları ötesindedir. İlgili konularda kapsamlı bilgi almak isteyenler yazılan araştırma, tez ve etütlere başvurabilirler.

İlmi çalışmalarda alışlageldiği üzere araştırmada geçen ve tanımlanması gereken terimler tanımlanmış, Kur'an ayetleri metin içinde numaralı olarak sunulmuş, inanç eğitimine dair hadisler (ibadet ve itikada dair olması farketmeksizin) kaynaklarından derlenmiş, hadis ehlinin kararlaştırdıkları usuller çerçevesinde belirtilmiştir. Hadislerin içerdiği maksatlar şarihlerce verilen açıklamalara bağlı olarak mümkün oldukça vurgulanmaya gayret edilmiştir. Meseleyi gereğinden fazla uzatmamak amacıyla dipnotta eserin ismi, cilt ve sayfa numarasının sunulması ile yetinilmiş, eserin bütün özellikleri ise kaynakçada belirtilmiştir.

Tebliğ, doğası gereği birbiri ile ilişkili olan terim ve lafızlara sahiptir. Bundan dolayı giriş mahiyetinde bir ön söz ve üç araştırma konusu hazırlanmıştır.

Birinci konu inanç eğitiminin tanımı ve öneminin açıklanmasını içerirken ikinci konu şer'i maksatların değerlendirilmesi ve Şari'in hitabını anlamada onların rolü etrafında şekillenmektedir, çalışmanın özünü oluşturan üçüncü bölümde ise sünnet-i seniyyede eğitim ve inanç amaçları ele alınmaktadır. Sonuç kısmında ulaşılan neticeler sergilenmiştir. Bir doğruya ulaşmışsak bu Yüce Allah'tandır ve O'na şükrederiz. Hata ve yanlışlar ise bana ve şeytana aittir. Yüce Allah'tan bağışlanma diler, O'na tevbe ederim.

BİRİNCİ KONU: İNANÇ EĞİTİMİ, TANIMI VE ÖNEMİ

Bu konuda öncelikle sözlük ve ıstılah anlamları bakımından terbiye (eğitim) kavramı ele alınacaktır. İkinci olarak inanç eğitiminin önemine değinilecek ve ümmetin ona olan ihtiyacı ve şeriatın onu tercih sebeplerine değinilecektir.

Birinci Başlık: Sözlükte ve İstılahta Eğitim: Terbiyenin (Eğitimin) Sözlük Anlamı

Terbiye kelimesinin birçok anlamı vardır: Kelimenin aslını oluşturan üç harfli mücerret fiil olan *rabâ* artmak demektir, terbiyeyi oluşturan mazi fiil *rabbâ* ise yetiştirmek demektir.

Lisânu'l-'Arab sözlüğünde bu konuda şöyle açıklamalar vardır: *Rabâ*, *yərbû rubuven* ve *ribâen: Zâde ve nemâ*¹. *Erbeytuhu: Nemmeytuhu* "büyüttüm" demektir. Yüce Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır:

يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ

Allah faizi tüketir, sadakaları ise arttırır ve Allah hiçbir inkârcı günahkârı sevmez. (Bakara Suresi, 2/276.)

Terbiye kelimesinin mazi fiili *rabbâ* büyümek, yetişmek, artmak manasını bildiren R-B-V kökünden gelmektedir, terbiye kelimesi lügatte görgü, yüce mertebe anlamına da gelmektedir. Zemahşerî de ileri gelen bir şahsın durumunu bildirmek üzere bu anlamdan hareketle "*Fulânun fî rabâveti kavmihî*" dendiğini aktarmaktadır.²

Arapçada eğitim anlamına gelen terbiye, bir kanaate göre *rabbe* kelimesinden türetilmiştir, bu takdirde öğrenciler büyük ilimlerden daha önce küçük ilimlerle yetiştirildikleri için bu şekilde bir kullanım olmuştur.³

Muhammed b. Ali, İbn Abbas'ın öldüğü gün şöyle demiştir: "Bugün ümmetin rabbani âlimi öldü." Rabbânî kelimesi elif ve nun eklenmesi ile rabb ifadesine atıfla yapılan bir nispet ismidir. Terbiye/eğitim anlamındaki rabb

¹ *Lisânu'l-'Arab*, 14/304, *el-Mu'cemu'l-Vasit*, 1/326, *Tehzibu'l-Luğa*, 15/195.

² *Esasu'l-Belağa*, 1/334.

³ İbnu'l-Esir, *en-Nihayetu fî Garibi'l-Hadisi ve'l-Eser*, 2/181, Bu hadisile ilgili Abdullah b. Abbas hadisinden şahit vardır, Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, 10/237, hadis no: 10585.

kelimesinden olduğu da söylenmiştir. Nitekim eski devirde şimdi olduğu gibi öğrencilere önce basit ilimler öğretilir, sonra büyük ve zor hususlar öğretilirdi.⁴

Eğitimin sözlük anlamı, terminolojik anlamından uzak veya kopuk değildir, daha önce vurgulandığı gibi Arapçada terbiye/eğitim kelimesinin sözlük anlamı, büyümek ve artmak demektir. Çocuklar, bilgi sahibi olduğunda, kültürle donandığında kendisinin akıllı beslenecek ve kavrama kapasitesi yükselecektir, o ise arınacak ve yücelecektir. Eğitimin literal anlamı bu bakımdan terminolojik manasını da kuşatmaktadır.

Istılahta Eğitim:

Istılahta eğitimin/terbiyenin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Bu tanımlar, felsefi ve fikri hareket noktası, çocukların yetiştirilmesi ile ilgilenen kişilerin kimliği, kullanılan esaslar, yol ve araçlar benzeri faktörler doğrultusunda değişmektedir.⁵

Bizim için önemli olan İslamî terbiyenin, genel kapsamının belirlenmesi ve ahlak, akıl ve beden eğitimi gibi farklı yönler barındıran inanç eğitiminin tanımlanmasıdır.⁶

İslami terbiyeye dair çok sayıda terminolojik tarif gerçekleştirilmiştir.

Bazı terminolojik tanımlarda aşağıda görüleceği üzere eğitimin önemi ve zorunluluğu üzerinden onu açıklamak hedeflenmektedir.

*Bireyi veya bir varlık olarak insanı dünyada ve ahiretteki yaşamına hazırlamak.*⁷

*Uygulanması halinde inançla bağdaşan davranışlar kazandıran ilmi yol ve icraatlar içeren, İslami değer ve prensiplere dayanan belirli bir fikri çerçevede çeşitli kavramları sistematik hale getirip bağlantılı bir şekilde sunmak.*⁸ Başkaları ise *insan fitratına en uygun bir şekilde yaklaşarak onu bir metoda, özel araçlara bağlı biçimde sözle doğrudan, davranış ve örneklikle dolaylı olarak yönlendirmek, kişide daha iyi ve güzele doğru bir değişiklik oluşturmak*⁹ biçiminde tarif etmişlerdir.

4 Bkz. *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadisi ve'l-Eseri*, 2/181.

5 Bkz. *el-Menhecû't-Terbevî'l-İslamî li't-Tıfti*,

6 *Terbiyetu'l-Evlad fi'l-İslam*, 1/115.

7 *et-Terbiyetu ve Binâu'l-Ecyali fi'l-İslam*, s.153.

8 *Usulu't-Terbiyyeti'l-İslamiyye*, s.22.

9 *Vesailu't-Terbiye 'inde'l-İhvani'l-Muslimin*, s. 15.

Bu tanımlar eğitimin dinden alınan ve insana iki cihan saadetinin kapısını aralayan birtakım ilke, değer ve araçlar barındırması gerektiğinde birleşmektedir.¹⁰

Geçen manaların hepsini içine alan ve eğitimde iman faktörüne değinen başka bir tanım daha bulunmaktadır. Bu tanım, biraz uzun bir yorum olmasına rağmen İslami eğitimin gerçeğini yansıtmaktadır. Dr. Yusuf el-Hamadi, eğitimi *İslam ümmetinin büyüme çağındaki evlatlarının ülkelerine, dinlerine, vatanlarına, ümmetlerine ve insanlığa faydalı salih kişiler olacak şekilde davranışlarının düzeltilmesi ve şahsiyetlerinin oluşturulması amacıyla değerler, idealler ve ilkeler çerçevesinde çeşitli yönlendirici etkinliklere tabi tutulması* olarak tanımlamıştır.

İKİNCİ KONU İNANÇ EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

İnanç eğitiminin önemi ve zorunluluğu, içerdiği konudan ötürüdür. Şüphesiz belirli bir yöntemin, fikrin ve bilimin temelinde onu şekillendiren çeşitli mesele ve problemler yatmaktadır. İnsanın hayatının ilk döneminde yani doğumdan temyiz yaşına dek aldığı görgü, rehberlik ve edindiği davranışlar, bireyin kendini inşa etmesini, içinde bulunduğu nesil ve toplumda başarılı bir yapı taşı olmasını sağlayan inanç eğitiminin konusudur.

Zaman hızla akıp geçmektedir, şer'i maksatların gözetildiği bir inanç eğitimi oluşturulmazsa tarih tekerrür edecektir. Yeni kuşak, eski devrin insanlarının fikir, ilgi ve eğilimlerine sahip bulunan ve son olarak da onlardan pek farklı olmayan kişiler olacaktır.

Allah ve Resulü'nün sevgisini yeni neslin ilk anından beri onlara işleyen inanç eğitimi Allah'ın sevdiği yüce işlerdendir. Nitekim Nebi (s.a.v.) *"Allah yüce işleri sever"* buyurmuştur.¹¹

Bahsedilen inanç eğitimi, çocuğu akletmeye ilk defa başladığı andan itibaren iman asıllarına bağlamak, İslam esaslarını kavramasından sonra dini hükümlere alıştırmak, iyi ile kötüyü ayırt edecek hale geldiğinde şeriatın

10 *Esalibu Tedrisi't-Terbiyeti'l-İslamiyye*, s. 21.

11 Taberani, *el-Mücemu'l-Kebir, Babu'l-Ha, Men İsmubu'l-Huseyn, Huseyn b. Ali b. Ebi Talib, Ma Usnide el-Huseyn b. Ali b. Ebi Talib*, sayı: 2892, *Ehadis Halid b. İlyas* (hadisin ravisi) (Zayıf olmasına rağmen hadisi yazılıdır, bkz. *el-Kamil fi'd-Du'afa*, 3/411.) 131 جزء: 3 صفحة

prensiplerini öğretmek üzere kuruludur.¹² Bu eğitim, çocuğa iman esaslarını, Peygamber sevgisini ve sünnetini tanıtmak için onun yanında olmak, ona eşlik etmek demektir. Allah'ı bilmek, O'nu bilmeyi kalbin derinliklerine işlemektir.

Terbiyenin önemi Kur'an'dan ve sünnetten kaynaklanmaktadır, inanç eğitimi içeren ayetler, Hz. Peygamber'in nefsinde onun güzel hayatına ve korunmuş vasiyetlerine yansıyan net etkiler bırakmışlardır. Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de geçen eğitim metodunu açıklamakta sünnet-i seniyyenin biricik rolü olmuştur. Onun amm ve mücmel ifadelerini sünnet yorumlayarak anlaşılır hale getirmiştir. Sünnetteki bu yorum ise Hz. Peygamber'in hayatından büyük ve küçüklerle ilişkilerine dönük olarak çıkarabilecek esaslardandır. Allah ondan ve dostlarının hepsinden razı olsun.

Araştırmacı, Hz. Peygamber'in şahsiyetinde eşsiz bir eğitim üslubuna sahip büyük bir öğretici bulmaktadır. Onun çocukların ihtiyaçlarını ve doğasını anlayan, insanların anlama kapasitelerine göre onlara hitap eden, aralarındaki maddi farkları ve yetenek seviyelerini, karakter ve yatkınlıkları hesaba katan, kadınların dişiliklerini, erkeklerin erkekliklerini, yetişkin ve çocukların yaşlarını önemseyen benzersiz bir eğitimci olduğunu düşünmektedir.¹³ Böylesi faziletleri Yüce Allah'ın şu buyruğunda vurgulanmaktadır: *“Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Halbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.”*

İnanç eğitiminin önemi ve ona başlanmasının zarureti aşağıda yer verilecek bazı hususlardan ortaya çıkmaktadır.

İnanç Eğitimi: İnsan fitratına uygundur, fitrata göre hareket edenler, onu gerçekleştirmek isteyenler Allah Teâla'yı razı etmek için çalışırlar zira yüce Allah, onu yaratmıştır, kişiye şeref ve yücelik olarak Allah'a kulluk yeter.

“O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.” [Rum, 30/30]

Nebi'nin, *“Her çocuk fitrat üzere doğar, anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Tıpkı bir hayvandan yaratılışı tam bir hayvanın doğması*

¹² Terbiyetu'l-Evlat fi'l-İslam, 1/115.

¹³ Usulu't-Terbiyeti'l-İslamiyye ve Esalibuha fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Muctemai', s. 26.

*gibi. Siz hiç kulağı kesik ve enenmiş bir halde doğan hayvan yavrusu gördünüz mü?*¹⁴ sözü de bu kapsamdadır: Ebu Hüreyre (r.a.) bu hadisi rivayet ettikten sonra şu ayeti okumuştur: “*O halde sen hanif olarak bütün varlığıyla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.*”

Allah insanları hanif din uyarınca yaratmış, onları dinin ahkâmına elverişli kılmıştır. Onun öğretilerini kulların yaratılışlarına ağır olmayan ve münasip düşen bir hale getirmiş, böylelikle kulların ondan uzaklaşmayıp Allah’ın vahdaniyetini kabul etmeleri mümkün olmuştur.¹⁵

Hayır yollarında fail ve öncü kılmakta, bütün gücünü harcatmaktadır. Yüce Allah, şöyle buyurmuştur: “*Rablerine olan derin saygılarından dolayı sorumlu davrananlar; Rablerinin âyetlerine inananlar; Rablerine ortak tanımayanlar; Verdiklerini, Rablerine dönecekleri inancından dolayı kalpleri ürpererek verenler; işte bunlar iyiliklere koşup, bu uğurda yarışırlar.*” (Müminun, 57-61).

Hatadan arınmış yüce ayetler, inanç eğitiminin esaslarını ve onlardan doğan iyilik ve hayır konusundaki aktifliği izah etmektedir.

Eğitimci ve ıslahçıların isteğine uygun olarak inanç eğitimi, çocuklara hayatta belirgin bir rol vermektedir. Zira nefislerine ve kalplerine iman ekmek gerekmektedir. Allah’ın minneti ve lütfu böylelikle gerçekleşmektedir. “*Aksine Allah size iman sahibi olduğunuz için minnet eder.*” (Hucurat, 49/17) İman, insanı evren sisteminde büyük ve temel bir rol sahibi kılan ve insanın varlığına bir hakikat kazandıran bir nimettir.

İKİNCİ KONU: MAKSATLAR OLGUSUNUN TANIMI VE AÇIKLANMASININ ÖNEMİ

Araştırma konusunun inanç eğitiminin maksatları etrafında şekillenmesinden ötürü maksatlar olgusunu ele almak ve Şari’nin hitabını anlamada onların önemine değinmek zorunludur. Maksatlar olgusunun sözlük ve terminoloji anlamları ve Şari’nin hitabını anlamada onların önemi iki başlıkta incelenecektir.

¹⁴ Buhari, *Sahih*, Kitabu’l-Cenaiz, Babu İza Esleme’s-Sabiyyu Fimate Hel Yusalla ‘Aleyhi, hadis no: 1358.

¹⁵ İbn Atıyye, *el-Muharreru’l-Veciz fi Tefsiri’l-Kitabi’l-Aziz*, 4/336, bkz. et-Tahrir ve’t-Tenvir, 21/90.

Birinci Başlık: Makasid/Maksatlar Kavramının Sözlük ve Terminolojideki Anlamları

Makasid/Maksatlar Kavramının Sözlük Anlamı

Sözlük anlamının ve dildeki çeşitli kullanımlarının bilinmesi için kelimenin kökü tespit edilmelidir. Bu kelimenin aslı, üç harfli salim bir fiil olan “*kaşade – yakşidu – kaşden*” köküdür, *el-Mişbâhu'l-Munir* yazarı, sözü edilen eylem hakkında şunları demektedir: “*Kaşadtuş-şey'e ve lehu ve ileyhi (hepsi caizdir), kaşden. darabe – yadribu babından bir fiildir. Bir şeyin özünü, bir kimsenin bizzat kendisini istemek, dilemek anlamındadır, kasd-kast masdar, “maşşidun mu'ayyenun” tamlamamasında olduğu gibi sad'ın kesrası ile maksid ise ism-i mekândır.*”¹⁶

Kullanımları bakımından birkaç anlama gelmektedir.

Birinci anlam: Bir şeyi talep etmek, uygulamak, *eş-Sıhâh* adlı sözlükte şöyle bir ifade yer almaktadır: Kasıt bir şeye gelmek, bir fiili işlemek demek olup *darabe – yadribu* babındandır. *Kaşadehu – kaşade lehu ve kaşade ileyhi* denir, üçü de tek anlamdadır.¹⁷ “*Kaşade kaşdehu*” ifadesi de onun izinden gitti, onun fikrini benimsedi manasındadır.¹⁸ **İkinci anlam** ise yakınlıktır.¹⁹ Bu noktadan hareketle *kâşid*, yakın demektir, Kur'an-ı Kerim'de bu manaya örnek olarak şöyle buyrulmuştur:

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَا تَبْغُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“Kolay elde edilecek bir kazanç ve kısa bir yolculuk olsaydı mutlaka peşinden gelirdi; fakat o meşakkatli yol onlara uzun geldi. Bir de kalkıp, “Gücümüz olsaydı inanın ki sizinle beraber sefere çıkardık” diye Allah'ın adına yemin edecek, böylece kendilerini helâke sürükleyecekler. Oysa Allah onların yalan söylediklerini elbette biliyor.” [Tevbe, 9/42]

Ayette geçen *kâşid* kolay ve bilinen yol demektir.²⁰ **Üçüncü anlamı** adalet ve iki uç arasında orta olmaktır, bu mana Kur'an'da da şu şekilde ifade edilmiştir:

16 *el-Misbahu'l-Munir fi Garibi's-Serhi'l-Kebir*, 2/504.

17 *Muhtaru's-Sıhâh*, 1/254.

18 *Muhtaru's-Sıhâh*, 1/254.

19 *el-Cami li-Ahkami'l-Kur'an*, 8/153.

20 İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, 6/303.

وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.” (Lokman, 31/19) Yani hızlı ve yavaş arasında bir orta yürüyüş tercih et.

El-kaşd israf ve cimrilik arasında bir tutum benimsemektir, bunun için “*Fulânun mukteşidun fi'n-naḥakati*” (Falan kişi harcamada iktisathıdır). denir.²¹

Dördüncü Anlam: Dayanmak, yönelmek, bir şeyi talep etmek, istemek: *Kaşadtuhu kaşadtu lehu kaşadtu ileyhi* üçü de kullanılır. *Kaşadtu kaşdehu*: Onu örnek aldım. *Kaşadtu'l-’ude kaşden: kesertuhu*: Odunu kırdım. Fakihlerin sözünde ve fıkhi ifadelerinde vurguladıkları mana da ekseriyetle bu çerçevededir.²² Maksatlar ve itikatlar tasarruflarda ve ibarelerde ibadet ve yakınlıklarda olduğu gibi muteberdir. Terminolojik kullanıma en uygun düşen dil kökü de dördüncü manadır.²³

Terminolojide Şer’i Maksatlar

Maksatlar eski âlimlerin ıstılahında sonraki dönemdeki ilim adamlarından farklı bir biçimde tanımlanmaktadır.²⁴ İlk dönem bilginleri, makasid/ maksatlar kavramına ilişkin ıstılahi bir tarifi şartlarını taşıyan ağyarını mani, efradını cami bir yaklaşım ortaya koymamışlardır. Nitekim mekasid ilminde eser veren araştırmacılar genellikle böylesi bir tavrın olduğuna dikkat çekmişlerdir. Çağdaş uzmanlar arasında aksi bir yaklaşımdan bahseden hiçbir yazara rastlanmamıştır. Konu bağlamında mütekaddim ulemadan bazı isimlerin önemli sayılan yorumlarına yer verilecektir. Bu yorumlar, Şari’nin hitabında bilinmesi ve değerlendirilmesi istenen şer’i maksatların hakikatine ve manasına değindiği için seçilmiştir.

Birinci örnek: İmam Gazali, şeriatın maksatları hakkında şunları söylemektedir: “*Şeriatın yaratılmışlarda gözettiği kasıt beştir. Onların dinini, canını, akıllarını, nesillerini ve mallarını korumak. Bu beş usulün korunmasını içeren her husus, maslahattır, onları ortadan kaldıran her mesele de mefsedettir ve onun giderilmesi maslahat sayılır.*”²⁵ Başka bir noktada da şöyle demektedir:

²¹ *Lisanu’l-’Arab*, 3/53.

²² *es-Sıhab Tacu’l-Luga ve Sıhabu’l-’Arabiyye*, K-S-D Maddesi, 2/524.

²³ *İlamu’l-Muvakkın an Rabbi’l-’Alemin*, 3/79.

²⁴ Bkz. *Kavaidu’l-Mekasid ‘inde’l-İmami’-Şatibi Ardan ve Diraseten ve Tablil*, s. 45.

²⁵ *Şifau’l-Galil*, s. 159.

“Maksatları gözetmek, ibka, kavatı’nın defî ve ibtida yoluyla tahsil etmeyi havi bir ibaredir.”²⁶

İkinci örnek: el-’İzz b. Abdisselam şöyle demiştir: “Şeriatın tamamı maslahattır, onun hükümleri ya mefsedetleri/zararları def etmekte ya maslahatları/faydaları celb etmekte/sağlamaktadır. Eğer Allah Teâla’nın “Ey iman edenler!” buyruğunu duyarsan nidadan sonra gelen Allah’ın öğüdünü düşün. Bu çağrıdan sonra seni hayra teşvik edecek ya bir şerden uzak tutacak yahut yasak ve teşvikin birleşeceği bir tavsiye bulunacaktır.”²⁷

İbn Teymiyye maksatları şu şekilde açıklamıştır: “Allah Teâla’nın meful-lerinde ve emrettiklerindeki övülen gayelerdir. Onun mefulleri ve memuratinın vardıgı güzel son...”²⁸

Müteahhirin ulema maksatların tarifine eski alimlere nazaran daha büyük bir önem vermişlerdir.²⁹

1. Muhammed Tahir b. Aşur, maksatları “Şari’ye ait olup teşri hallerinin tamamında veya çoğunda tanık olunan ve dini hükümlerden herhangi biri ile sınırlandırılması mümkün görülme-yen hikmet ve manalar” olarak tanımlamaktadır.³⁰ O başka bir yerde de şöyle demektedir: “Zatından ötürü kastedilen amel ve tasarruflar olup nefisler onları farklı çabalarla elde etmeye uğraşır, onlar için çalışmaya bağlı kalır.”³¹

2. Üstat ‘Allâl el-Fâsî, şöyle demektedir: “Şer’i maksatlarla şeriatın güttüğü hedefler, Şari’nin her hükmü koyarken gözettiği hikmet ve sırlar anlatılmak istenir.”³²

3. Reysûnî şer’i maksatları şu şekilde tanımlamaktadır: “Kulların maslahatını gerçekleştirmek üzere şeriatın vaz edilmesinin ardında yatan gayeler...”³³

²⁶ el-Mustasfâ, s. 251.

²⁷ Kavaidü’l-’Ahkam fî Mesalibi’l-Enam, 1/11.

²⁸ Mecmuu’l-Fetava, 3/19.

²⁹ Eski bilginlerin maksatlar konusuna yeterince önem vermemesinin onların ic-tihatları ve fihhi araştırmaları sırasında zihinlerinde bu kavramın hazır olarak bulunmasından, ayrıca bir incelemeye ihtiyaç duymamalarından kaynaklandığı söylenmiştir.

³⁰ Mekasıdu’s-Şeria, s. 251.

³¹ Mekasıdu’s-Şeria, İbn Aşur, a.g.e, s. 415.

³² Mekasıdu’s-Şeria ve Mekarimuha, s. 3.

³³ Nazariyyetu’l-Mekasid, s. 7

Bu tanımların ortak yönü maksatların hikmetler, sırlar ve gayeler olarak açıklanmasıdır. Şeriat maksatları, kulların maslahatını gerçekleştirmek üzere belirlemek istemiştir. Dolayısıyla onları her hükümde yahut hükümlerin çoğunda gözetilen gaye ve hikmetler biçiminde tarif etmek mümkündür.

Maksatlar kavramının açıklanmasından sonra bu olgunun Şari'nin hitabı bakımından taşıdığı önem üzerinde durulacak, önümüzdeki bölümde bu husus işlenecektir.

İkinci Konu: Şari'nin Hitabında Maksatların Önemi

Âlimler ve bilhassa usulcüler, Şari'nin hitabındaki maksatların (ilk anlamları ile) anlaşılmasının öneminden bahsetmişlerdir. Onları kavramayan ve onlardan bağımsız bir şekilde ictihat gerçekleştirmeye çalışanlar, Şari'nin hüküm ve yasalarındaki muradı bilmeyecektir. Hâlbuki ileride geleceği üzere aslında hükümlerin konmasının ardında sadece maksatları hayata geçirmek vardır.

Araştırmanın imani eğitim çerçevesinde üzerinde durduğu maksatlar, oldukça çok önemlidir.

Müctehidin Kur'an'da ve sünnette maksatları bilmek üzere yoğunlaşması ve araştırma yürütmesi gerekmektedir. Zira birinci aslının anlaşılması için ikinci aslın da anlaşılması gerekmektedir.³⁴

Şer'i maksatlar kitapta asıllar kazanırken sünnette detay kazanmıştır. Bu hakikatler ve manaların tamamının kitapta aslı, sünnette beyanı vardır. Kim onlarda geçen maksatları bilmezse onun fetva gibi konularda konuşması helal değildir. İmam Şatibi de böyle demektedir.³⁵ Müfessir gibi hadis şarihleri de şer'i maksatların genel çerçevesinden çıkmamalıdır.³⁶

Şer'i ameller, imani terbiye dahil olmak üzere zatı için hedeflenmez, onlarla başka mana ve maksatlar gözetilir. Kim bu mana ve maksatlardan uzak kalırsa Allah'ın kitabının ve resulün sünnetinin hidayetinden uzak düşer.³⁷

Üstelik kitap ve sünnette umulan maksatlara bakmamak bidatçiliğe ve hevaya tabi olmaya götürür, İmam Şatibi şöyle demektedir: “*Hadiste zikredilen*

³⁴ Gırnati, *Şerhu Neyli'l-Muna fi Tanzimi'l-Muvafakat li-Şatibi*, s. 365.

³⁵ *el-Muvafakat*, 3/31, 3/25, 3/389

³⁶ Bkz. *Mekasıduş-Şeriatil-İslamiyye ve Mekarimuha*, ss. 87, 88.

³⁷ Bkz. *Muvafakat*, s. 120, 121.

dalalet fırkalarının aslının şeriatın maksatlarını araştırmadan hevaya uymak olması muhtemeldir.”³⁸

Üçüncü Konu: Sünnette İnanç Eğitimi Maksatları

Sünnet-i seniyyedeki inanç eğitimi maksatlarından bahsetmeden önce Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eğitim metodunun tek bir yönle kısıtlanmadığına değinmek gerektir. İslami eğitim, kapsamlı olup ailenin ihtiyaçları ile uyumludur. Hz. Nebi, insan ve peygamber olma vasfıyla tahsil faaliyetlerine eğilmiştir. O, çocuklarla oynamaya sabretmiş, onlara önem vermiş, merhamet etmiştir. Kız ve oğlan çocukları arasında fark gözetmemiş, aksine davrananları Allah’ın cezası ile tehdit etmiştir. Aşağıda bu hususta delil olabilecek hadis-i şeriflere yer verilmiştir:

Ebu Katade’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Nebi (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Allah Resulü bir defasında bizim yanımıza omzunda torunu Uname b. Ebi’l-’As’ı taşıyarak geldi. Namaz kıldırды, onu bir köşeye koydu.”^{39 40}*

Hz. Ebu Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) torunu Hasan b. Ali’yi öptü, Akra b. Habis onun huzurunda oturuyordu. Akra’ bunun üzerine *“Benim on çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmedim”* dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ona baktı: *“Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”⁴¹* Hz. Peygamber’in cevabında çocuk ve diğer akrabaları ve başka kişileri şehvet ve lezzet kastı olmaksızın öpmenin caiz olduğu anlaşılmıştır. Öpmenin yanında kucaklamak, sarılmak ve koklamak da böyledir.⁴²

Hz. Aişe’den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: *Hz. Peygamber’e bir çöllü Arap geldi ve şöyle dedi: “Siz çocukları öpüyor musunuz? Biz asla öpmeyiz.” Nebi (a.s.) şöyle buyurdu: Allah senin kalbinden merhameti söküp almışsa ben ne yapabilirim?”⁴³* Nebi (a.s.) bu adamın örnekliğinde çocuklarına davranışları ile sevgisini sergileyenlere “Allah sizin kalbinizden merhameti

³⁸ A.g.e, 2/179.

³⁹ Buhari, Sahih, Kitabu’l-Edeb, Babu Rahmeti’l-Veled ve Takbilihi ve Muanakatihi, hadis no. 5996. 7: جزء 8: صفحة

⁴⁰ Bkz. Fethu’l-Bari Şerhu Sahibi’l-Buhari, 10/343.

⁴¹ Buhari, Sahih, Kitabu’l-Edeb, Babu Rahmeti’l-Veled ve Takbilihi ve Muanakatihi, hadis no. 5997. 7: جزء 8: صفحة

⁴² Bkz. Fethu’l-Bari Şerhu Sahibi’l-Buhari, 10/443.

⁴³ Buhari, Sahih, Kitabu’l-Edeb, Babu Rahmeti’l-Veled ve Takbilihi ve Muanakatihi, hadis no. 5998. 7: جزء 8: صفحة

almışsa ben size merhamet var edemem” demektedir. Çocuklarına merhamet göstermeyenlerin, onları öpmeyen ve esirgemeyenlerin Allah tarafından merhameti kalbinden alınan kişilere benzediği ifade edilmiş, kıyamet gününde Allah’ın rahmetinin ona ulaşmayacağı bildirilmiştir.⁴⁴

İnanç eğitiminin inanç ve ibadet biçimindeki iki yöne dayandığına dikkat çekmek gerekmektedir. Bu doğrultuda Nebi’nin sözlerinden bahsedilen iki modelle ilgili bazı modeller ortaya konacaktır.

Öncelikle inanç maksadı belirtilecek, ardından sünnetteki delili ve bu maksadı nasıl gösterdiği üzerinde durulacaktır.

Birinci Bölüm: İnanç Eğitiminin İnançla İlgili Maksatları

Çocuğa İslam’ın şiarının benimsetilmesi, doğuşundan itibaren kelime-i tevhidin aktarılması

Sünnetin bu maksada delaleti

Sünnet-i seniyyede çok sayıda hadis, yukarıda yer verilen maksada delalet etmektedir.

Abdullah b. Ebu Rafi’nin babasından rivayet ettiğine göre Ebu Rafi, şöyle demiştir: *Rasullah’ı gördüm, Fatıma Hasan b. Ali’yi doğurduğunda onun kulağına ezan okudu.*⁴⁵

Maksada Delalet Yönü: Nebi (s.a.v.) torunu Hasan’a doğumundan itibaren büyük özen göstermiştir. Bu özen onun küçük Hasan’ın kulağına tevhid kelimelerini, risaletin tasdikini, tekbir ve tehlil gibi İslam’ın şiar ve manalarını içeren ezanı okuması ile ortaya çıkmıştır. Rabbani çağırışı tam olarak kavramasa da bebek için söz konusu işle bereket oluşabilmektedir.

İbn Kayyım hadisin maksadına işaret ederek şöyle demiştir: *Ezan okumanın sırrı, -Allah daha iyi bilir- çocuğun kulağına çalınan ilk sesin Yüce Rabbin ululuğunu ve kişinin İslam’a giriş anahtarı olan şehadet kelimesini anlatan sözler olmasını istemektir. Dünyaya giren bebeğe İslam telkin edilmekte, insan dünya-*

⁴⁴ Bkz. *Fethu’l-Bari Şerhu Sahibi’l-Buhari*, 10/444.

⁴⁵ Sünen-i Ebu Davud, *Kitabu’l-Edeb*, Ebvabu’n-Nevm, Babun fi’l-Mevludi Yuezzenü fi Uzunihi hadis no: 5105, Hakim, *Müstedrek*, 179, hadis no: 4855, Ebu Davud, *Sünen*, 4/488, Tirmizi, *Camiu’s-Sünen*, 3/175, rakam: 1514, Tirmizi hadis hakkında hasen demiştir. 488 جزء 4 صفحة

dan ayrılırken de ona kelime-i tevhid anlatılmaktadır. Bebek, bunu hissetmese de kulağına ezan okunmasının ona fayda vermesi muhtemeldir.⁴⁶

Bebeğin kulağına ezan okunmasının farklı hikmet ve maksatları vardır: Bu işlemle çocuk Allah'a kulluğa ve O'nu yüceltmeye çağrılır, insan ve cin şeytanları fitratının bozulması için şerre yöneltilmeden hayra yönlendirilir.⁴⁷

Bu imani maksadı gözeten delillerden biri de Nebi'nin şu sözüdür:

Her çocuk fitrat üzere doğar, anne babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar. Tıpkı bir hayvandan yaratılışı tam bir hayvanın doğması gibi. Siz hiç kulağı kesik ve enenmiş bir halde doğan hayvan yavrusu gördünüz mü? Ebu Hüreyre (r.a.) sonra şu ayeti okumuştur: Allah'ın insanları ölçüsüne göre yarattığı fitrat...⁴⁸

Hadisin maksada delalet yönü: Anne babaya çocuğu İslam fitratı ve tevhid kelimesine bağlı bırakma yükümlülüğü verildiği gibi onlar çocuğun uğrayacağı itikat ve davranış bakımından bir sapmada sorumlu sayılmışlardır. Onlara düşen ellerinden geleni yapmaktır, başarı ve hidayet Allah'tandır. İmam Nevevi (r.aleyh) bu hadisin manasını açıklarken şöyle demektedir: "Hadisin en doğru açıklaması şudur: *Her doğan İslam'a hazır ve uygun olarak yaratılmaktadır, anne babası veya bir velisi Müslüman olan kişiler dünya ve ahiret ahkâmında İslam üzere devam etmekte, anne babası kâfir olanlara dünyada velilerinin sahip olduğu hüküm uygulanmaktadır.*" Değerli sahabe Ebu Hüreyre (r.a.) de fitratı bebeğin doğru dine, tevhid dinine uygun olması şeklinde anlamış, doğan bütün insan yavrularında Allah'ın sünnetinin değişmediğini düşünmüş, ayeti hadisin manasını açıklayacak biçimde yönlendirmiştir.⁴⁹

İlmi icaz veya modern bilim de sünnetin işaret ettiği bu maksadı desteklemektedir. Dr. Muhammed Kutub şöyle demektedir: "*Ezan okunmasının bir hikmeti de şudur: Baş, insanın psikolojik ve bedensel varlığının kontrolünü sağlayan görme, duyma, işitme, koklama ve tatma gibi duyuların merkezidir. Tevhit ve tekbir gibi hususlar içerdiği için bebeğin kulağına çalınan ilk sözün ezan olması istenmiştir. Hâlbuki bebek bu aşamada hiçbir şey idrak edemez. Onun hafızası, tını ve heceleri tutar. Onlar ezanda insan fitratına uyumlu bir şekilde*

⁴⁶ Tuhfetu'l Mevdud bi-Ahkami'l-Mevlud, s. 31.

⁴⁷ a.g.e

⁴⁸ Buhari, Sahih, Kitabu'l-Cenaiz, Babu İza Esleme's-Sabiyyu Femate Hel Yusalla 'Aleyhi, hadis no: 1358. 94 جزء 2 صفحه

⁴⁹ el-Minhac Şerhu Sahibi'l-Müslim, 16/157.

*safi berrak bir su gibi akar. Nefse karşı şirkin amaçları önünde sed oluşturur, onu kötülüklerden korur.*⁵⁰

Evlatların Allah'ın Murakabesi ve O'na İtaat, Günahlardan Sakınmak Üzere Yetiştirilmesi

İmani ve eğitimsel maksatlardan biri olan murakabe üzerine yetiştirme amacına Nebi'nin fiileri işaret etmiştir. Murakabe ve itaat, geçen seneler, artan yaşlar boyunca onlara eşlik etmelidir. Bu husus konuşabilen çocukların imani yönlerinin geliştirilmesi ile ilgili yönlerden biridir.

Hız. Peygamber'in davranışları şu şekildedir.

روي عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ: ”{كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ- يُعَلِّمُ الْغُلَامَ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ إِذَا أَفْصَحَ سَبْعَ مَرَّاتٍ {الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكَ فِي الْمُلْكِ} ، إِلَى آخِرِ السُّورَةِ“

Abdulkerim b. Kerim'den rivayet edildiğine göre Nebi (a.s.) Haşimoğullarının küçüklerine konuşabildikleri vakit yedi kere

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكَ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا

demeyi öğütlerdi, Allah Teala'nın bu buyruğunu okuttururdu.^{51 52}

Bahsedilen uygulama Nebi'nin Haşimoğulları'nın çocuklarını her zaman takip ettiğini, onlar kendini ifade edebilecekleri yani konuşacakları vakte geldiğinde imani terbiyenin inanç boyutundaki büyük bir şartı kelime-i tevhidi ve şirkten uzaklaşmayı öğrettiğini göstermektedir. Herkesçe malum olduğu gibi bu maksadın gözetilmesi Nebi'ye veya Haşimoğullarına has

50 Muhammed Kutub, *Evladuna fi Dav'i't-Terbiyeti'l-İslamiyye*, kaynak, tariku'l-İslam. Araştırmacı onun bir nüshasını bulmamıştır.

51 *Musannef Abdurrezzak, Kitabu'l-'Akika, Babu Ma Yustehabbu Li's-Sabiyyi En Ya'le-me İza Tekelleme*, no: 7976, Abdurrezzak, bu vecihte yalnız kalmıştır ancak İbn Ebi Şeybe'nin Musannef'inde Amr b. Şuayb hadisinden şahitleri vardır, İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 3/204, hadis no: 3517, 15/555 hadis no: 30908: 4 صفحہ: 334

52 Hadisin orijinalinde geçen Efşaha kelimesinin anlamına dair şu açıklama vardır: *Efşaha eş-şabiyyu fi mantıkihi*: Çocuk kendini ifade edebilecek ve söylediğini anlayabilecek çağa gelmiştir. *Tehzibu'l-Luğa*, 4/149.

değildir, söz konusu maksat Müslüman eğitimcileri ve çocukların tamamını ilgilendirmektedir.

Allah’a itaat üzere terbiye vermeyi destekleyen delillerden biri de Nebi’nin (s.a.v.) amcasının oğlu Fadl’a uyguladığı fiildir. Ona kulak, göz ve dili haramdan korumayı yumuşak bir şekilde öğretmiştir: Fadl’dan rivayet edildiğine göre o Arafe günü Hz. Peygamber’in terkisinde idi. Fadl kadınları görüyor, onlara bakıyordu. Nebi (s.a.v.) onun yüzünü eliyle geriye çeviriyordu. O da kadınlara dönüp bakıyordu. Resulullah (s.a.v.) ona şöyle buyurdu: “Ey kardeşimin oğlu, bugün öyle bir gündür ki kim kulaklarını, gözlerini ve dilini korursa bağışlanır.”⁵³

İkinci Bölüm: İnanç Eğitiminin İbadetle İlgili Maksatları

Hz. Peygamber’in sözünde inanç eğitimi, gaybi ve itikadi bir yönle kısıtlı olmayıp çocukların farz ve nafileleri eda etmeye alıştırmaları, dini adap üzere terbiye edilmeleri gibi ibadetler yönü ile de alakalıdır. Bu bağlamda gözetilen bazı maksatlar şunlardır:

Çocukların Kur’an’a Ruhen, Okuyuş ve Metot Olarak Bağlanması

Eğitim ve ibadetle ilgili olarak Hz. Peygamber’in tavsiye ettiği bir maksattır. Üstelik kendisi bu maksadı ortaya koymuş, ashabı da onun üzerinden yürümüştür. Allah hepsinden razı olsun.

Bu maksadı gözetmenin delili Cündeb b. Abdullah’ın (r.a.) rivayet ettiği şu hadistir: *Biz Peygamber (s.a.v.) ile birlikte çocukluktan yeni çıkmış gençlerdik, imanı Kur’an’dan önce öğrendik. Sonra Kur’an’ı öğrendik. İmanımız arttı.*⁵⁴ Bu hadis, kalbi boyutla sınırlı kalmayıp ameli bir yön de içeren bir çeşit inanç eğitiminin çocuklara uygulandığını göstermektedir.

Bu eğitim amacının gözetildiğine dair örnek olarak şu hadis sunulabilir:

53 İbn Huzeyme, *Sahib, Kitabu’l-Menasil, Babu Fadli Hıfzi’l-Basari ve’s-Sem’i ve’l-Lisan Yevme’l-Arafe*, hadis no: 2832, Ahmed b. Hanbel, Müsned’de rivayet etmiştir. *Müsned Beni Haşim, Müsned Abdillab İbn Abbas ‘ani’n-Nebiyyi salla Al-lahu ‘aleyhi ve sellem*, hadis no: 3099. Ahmed’in senedindekiler sikadır, *Mecma-u’z-Zevaid ve Menbau’l-Fevaid*, 3/251. 730 جزء: 2 صفحة

54 *Sünenu İbn Mace*, Ebvabu’s-Sunne, Babun fi’l-İman, hadis no: 61, Bu hadisin senedi sahihtir, *Haşiyetu’s-Sindi ala İbn Mace*, 1/31. Hadisin aslında geçen Hazavira: Hazevver kelimesinin çoğuludur, şeddeli vav ile yazılır, güçlü, çetin ve azimet sahibi bir kadını ifade etmektedir. *Es-Sıhab’da* da böyle denmekteyken en-Ni-haye’de “hazevver” kelimesinin buluşa yaklaşmış çocuk olduğu belirtilmektedir. *Haşiyetu’s-Sindi ala İbn Mace*, 1/31.

Çocuklarınızı üç haslet üzere yetiştiriniz. Peygamberinizin sevgisi, onun ehli beytinin sevgisi ve Kur'an-ı Kerim kıraati. Kur'an'ı taşıyanlar kıyamet gününde hiçbir gölgenin bulunmadığı o günde Allah'ın gölgesinde, O'nun peygamberleri ve seçkin kulları ile birlikte olacaklardır.⁵⁵

Selefi salihin, evlatlarına Kur'an-ı Kerim yanında Hz. Peygamber'in hayatını öğretmişlerdir. Bu faaliyetten dolayı, Allah'ı ve resulünü seven bir nesil ortaya çıkmıştır: Zeynelabidin Ali b. Hüseyin Hz. şöyle demiştir: *"Bize Hz. Peygamber'in savaşlarını ve hayat mücadelesi, Kur'an'dan bir sure öğretilir gibi öğretilirdi."*⁵⁶

Çocuklara namaz, hac gibi ibadetlerin hükümlerini küçük yaştan beri belletmek ve onları bu tip işlere alıştırmak, böylelikle ruhani bir arınma, sağlıklı bir beden, yüksek ahlak sahibi kılmak kritik bir hedeftir.

Bu taabbudi eğitim amacının gerçekleşmesi için birinci muallim olan Hz. Peygamber, açık ifadelerle yeni neslin ibadetler üzerine eğitilmesini öğütlemişlerdir. Bu ibadetlerden biri de namazdır, namazın öneminden ötürü yaş ve gelişim düzeyleri gözetilerek sözlü uyarılarla yahut iz bırakmayacak şekilde hafif bir darp ile çocukların bu ibadeti bırakmamalarını sağlamak istenmiştir.

Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *Eğer evlatlarınız yedi yaşına ulaşırsa onların yataklarını ayırın, on yaşına geldiklerinde ise onları namaz kılmazlarsa (hafif bir şekilde) dövün.*⁵⁷ Hadisin anlamı: Yedi yaşına ulaştıklarında onlara namaz kılmayı emredin ancak kılmazlarsa dövmeyin, eğer on yaşına gelip namaz kılmazlarsa onları namazı bıraktıkları için hafif bir şekilde dövün.⁵⁸ Bu durum ayette buyrulduğu gibi kuşkusuz erkek ve kadınları kapsamaktadır.

"Allah size evlatlarınızda erkeğe iki kadın payı tanımaktadır." (Nisa, 4/11) Bu maksadın gözetilmesi gerektiğini vurgulayan delillerden biri de çocuklara ibadetlerin öğretilmesi ve ibadet üzere yetiştirilmelerine verilen önemdir:

55 *el-Camiu's-Sağır ve Ziyadetuhu*, s. 1264, Şamile nüshası, müteahhir alimlerden bazıları onu zayıf bulmuştur.

es-Sağır, s. 36 hadis no. 251, Bu hadisin sıhhatini gösteren çok sayıda hadis vardır.

56 Hatib el-Bağdadi, *el-Cami*, 2/195, bkz. *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 3/242.

57 Hakim, *el-Mustedrek ala's-Sahihayn*, Kitabu's-Salati, Babun Fi's-Salavati'l-Hams, hadis no: 721, 1/721, Hakim "Müslim'in şartına göre sahih bir hadistir" demiştir. جزء 1: صفحة 201

58 Bkz. *el-Mefatihu fi Şerhi'l-Mesabih*, 2/12.

Saib. Yezid (r.a.) kendisinin Hz. Peygamber’le birlikte yedi yaşında hacca götürüldüğünü söylemektedir.⁵⁹

Selef-i salihinden pek çok kişi Hz. Peygamber’i örnek almıştır. Onlar çocukların ibadetlere alıştırılmasında bulunan, mühim bir çaba ve fiili uygulama gerektiren büyük maksadı kavramışlardır.

İbn Ömer (r.a.) ihramda çocuklarını ayırır, durulacak yerlerde onlarla birlikte dururdu. Müminlerin annesi Hz. Aişe de (r.a.) akrabası olan çocuklara böyle davranırdı, Urve b. Zübeyr de bu istikamette çalışırdı.⁶⁰

Cabir’den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demektedir: “Allah resulü ile birlikte haccettik, yanımızda kadın ve çocuklar da vardı. Çocuklar yerine telbiye getirdik, taş attık.”⁶¹

Daha önce belirtildiği gibi çocuklara dönük inanç eğitiminin tek bir türü yoktur, bu eğitim kapsamlı bir niteliğe sahiptir, hedef kitledeki yaş farklarını ve beşeri eğilimleri gözетerek aşama aşama ilerlemektedir. Nasıl olmasın ki?

SONUÇ

Bu kısa gezintiden sonra araştırmamızı kaydedilmesini istediğim çeşitli maddelerle bitirmek istemekteyim.

İslami terbiye, genel anlamı ile Kur’an’la, sözlü ve fiili sünnetle ifadesini bulan yüksek referanslara sahip rabbani bir metottur. Hz. Peygamber, eğitim vazifesine öncülük yapmış ve en güzel örnek olmuştur.

İnanç eğitimi, zaman ve mekanla değişmeyen bir asla bağlıdır, insana doğumundan beri eşlik etmektedir, doğru inanç eğitiminin olmaması yahut tebliğde eksiklik yaşanması sonucu kalbi şüphelerle dolu bir nesil ortaya çıkmaktadır.

Sünnet-i seniyye, inanç eğitiminin şart ve araçlarının nasıl uygulanacağını bildiren filli bir alan ve temel bir odak noktası anlamındadır.

Genç kuşağın hayırlı işlerde etkin olmasında inanç eğitimi ve imani değerleri gönüllere yerleşmesi önemli faktörlerdir.

⁵⁹ *Sahihu’l-Buhari*, Babu Cezai’s-Sayd ve Nahvihi, Babu Hacci’s-Sıbyan, hadis no. 1858.18: جزء 3: صفحة

⁶⁰ İbn Battal, *Şerhu Sahihi’l-Buhari*, 4/530, *et-Tevdih li-Şerhi’l-Cami’i’s-Sahih*, 12/475.

⁶¹ 233: جزء 4: صفحة, *Sünen İbn Mace*, Ebvabu’l-Menasik, Babu’r-Ramy ‘ani’s-Sıbyan, hadis no. 3038.

Şer'i maksatların Şari'nin hitabını anlamada büyük etkisi vardır. Onlara bakmayan Şari'nin hükümlerindeki murattan gafil kalmaktadır.

el-Mekasıduş-Şer'iyye'nin temel içeriği mütekaddimin ulemanın eserlerinde yer almıştır, müteahhirin ulemanın kitaplarında bu kavram için kapsamlı tarifler geliştirilmiştir.

İnanç eğitimi akide ve davranışa müteallik yönleri bulunan bir üçgen olduğu söylenmiştir: Bu temsilin çeşitli amaçları vardır, çocuklar için dünya ve ahirete dönük faydaları bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

Esasul-Belağā, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Ahmed, ez-Zemahşeri, Carullah (ö. 538), thk. Muhammed Basil Uyunu's-Sud, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan.

Esalibut-Terbiye ve'd-Da'vetu ve't-Tevcihu min Hilali Sureti İbrahim, Dr. Vesim Fethullah, Kitap Suudi Arabistan Vakıflar Bakanlığı'nın sitesinde açıklamasız yayınlanmıştır.

Uşulu't-Terbiyeti'l-İslamiyye ve Esalibuha fi'l-Beyti ve'l-Medreseti ve'l-Muctemai', Abdurrahman en-Nahlavi, Daru'l-Fıkr.

İlamu'l-Muvakkın 'an Rabbi'l-'Alemin, Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyub b. Sa'd Şemsuddin İbn Kayyım *el-Cevziyye* (ö. 751), thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, birinci baskı, h.1411

Ehemmiyyetu Mekasıdış-Şeriatil-'İslamiyye ve Eseruha fi Fehmi'n-Nassi ve İstinbatil-Hukmi, Dr. Semih Abdulvehhab el-Cundi, er-Risale Naşirun, birinci baskı, h.1429 - m. 2008.

Muhammed Kutub Evladuna fi Dav'i't-Terbiyeti'l-İslamiyye, kaynak, tariku'l-İslam sitesi Araştırmacı onun bir nüshasını bulmamıştır.

et-Tahrir ve't-Tenvir, Tahriru'l-Ma'na's-Sedid ve Tenviru'l-'Akli'l-Cedid min Tefsiri'l-Kitabi'l-Mecid, Tahir b. Muhammed b. Muhammed Aşur et-Tunusi (ö.h.1393), ed-Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus, 1984.

Tuhfetu'l-Mevdud bi-Ahkami'l-Mevlud, Muhammed b. Kayyım el-Cevziyye (ö.751), thk. Abdülkadir Arnavut, Mektebetu Dari'l-Beyan, Dimeşk.

et-Terbiyetu ve Binai'l-Ecyal fi'l-İslam, Enver el-Cundi, Daru'l-Kitabi'l-Lubnani, Beyrut, 1975.

Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, İbn Kesir, Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer el-Kuraşi el-Basri ed-Dımaşki (ö. h.774) thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddın, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Menşurat Muhammed Ali Bidun - Bir, birinci baskı, h.1419.

- Tehzibu'l-Luğa*, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed b. el-Ezheri, el-Herevi (ö. h.370), Muhammed Avad, Daru İhyai't-Turası'l-'Arabi, Beyrut, birinci baskı, 2001.
- et-Tevidih li-Şerhi'l-Cami'is-Sahih*, İbn Mulakkin Siracuddin Ebu Hafs Ömer b. 'Ali b. Ahmed eş-Şafii el-Mısri (ö. h. 804), thk. Daru'l-Felah li'l-Bahsi'l-'İlmi ve Tahkiku't-Turas, Daru'n-Nevadir, Dimeşk.
- el-Cami'u el-Musnedu's-Sahihu'l-Muhtasar min Umuri Rasulillahi Sallallahu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyamihi*, Muhammed b. İsmail Ebu Abdillahi el-Buhari, el-Cu'fi, thk. Muhammed Zühayr b. Nasır en-Nasır, Daru Tavki'n-Necati, numaralandırma: Muhammed Fuad Abdalbaki, birinci baskı, h. 1422, 68.
- el-Cami'u li-Ahkami'l-Kur'an*, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir b. Ferah el-Ensari el-Hazreci, Şemsuddin el-Kurtubi (ö. h. 671), thk. Ahmed el-Berduni, İbrahim Atfış, Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, ikinci baskı, 1964.
- el-Cami'u li-Ahlaki'r-Ravi ve Adabu's-Sami*, Ebu Bekir el-Hatib el-Bağdadi (ö. 463), thk. Mahmud et-Tahhan, Meketebetu'l-Me'arif, Riyad.
- Haşiyetu's-Sindi 'ala Süneni İbn Mace, Kifayetu'l-Hace fi Şerhi Süneni İbn Mace*, Muhammed b. Abdulhadi et-Tetevi, Ebu'l-Hasen, Nuruddin es-Sindi (ö. h. 1138), Daru'l-Cil, Beyrut, baskısız.
- Sünenu İbn Mace*, Ebu Abdillahi Muhammed b. Yezid el-Kazvini (ö. 273) thk. Şuayb el-Arnaut, Daru'r-Risaleti'l-'Alemiyye, birinci baskı, h. 1430, m. 2009.
- Sünenu Ebi Davud*, Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr el-Ezdi (ö. 275), thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Sayda, Beyrut.
- Şerhu Sahibi'l-Buhari*, İbn Battal Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdülmelik (ö. h. 499) thk. Ebu Temim Yasir b. İbrahim, Meketebu'r-Ruşd, Suudi Arabistan, Riyad, ikinci baskı, h. 1423 - m. 2003.
- Şerhu Neyli'l-Muna li'l-Girnatı fi Tanzimi'l-Muvafakat liş-Şatıbi*, Ebu't-Tayyib Mevlud es-Seriri es-Susi, Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2015.
- Şifau'l-Alil fi Mesaili'l-Kada ve'l-Kader ve'l-Hikme ve't-Ta'lil*, Muhammed b. Ebubekir b. Eyyub b. Sa'd Şemsuddin ibn Kayyım el-Cevziyye (ö. h. 751), Daru'l-Ma'rife, Beyrut, Lübnan, h. 1398/m. 1978.
- es-Sıhab Tacu'l-Luğa ve Sıhabu'l-'Arabiyye*, Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevheri el-Farabi (ö. 393) thk. Ahmed Abdulgafur, Daru'l-İlm li'l-Melayin, Beyrut, Dördüncü Baskı, h. 1407-m. 1987.
- Sahihu İbni Huzeyme*, Ebu Bekr b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme b. el-Muğire b. Salih b. Bekr es-Sulemi en-Nisaburi, (ö. h. 311) tahkik ve tahrir: Dr. Muhammed Mustafa el-Azami, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut.

- Sabihu İbni Huzeyme*, Ebu Bekr b. Muhammed b. İshak b. Huzeyme b. el-Muğire b. Salih b. Bekr es-Sulemi en-Nisaburi, (ö. h. 311) thk. Dr. Muhammed Mustafa el-A'zami, el-Mektebu'l-İslami, Beyrut.
- Sabihu'l-Camii's-Sağır ve Ziyadatuhu*, Ebu Abdurrahman Muhammed Nasıruddin b. el-Hac b. Necati b. Adem el-İşkodri el-Albani (ö. 1420), el-Mektebu'l-İslami.
- Fethu'l-Bari Şerhu Sahibi'l-Buhari*, Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-'Askalani eş-Şafi'i, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1379. Hadisleri numaralandırıp eseri hazırlayan: Muhammed Fuad Abdulkaki, baskı takip ve dil incelemesi: Muhibbuddin el-Hatib, metne dair bazı yorumlar kaleme alan: Abdulaziz b. Abdullah b. Baz.
- Fadailu'l-Kitabi'l-Cami li-Ebi İsa et-Tirmizi*, Takıyyuddin Ebu'l-Kasım Ubeyd b. Muhammed b. Abbas el-İsardi (ö. h. 692), thk. Es-Seyyid Subhi es-Samerrai, Alemlu'l-Kutubi, Beyrut.
- Fi Zilali'l-Kur'an*, Seyyid Kutub İbrahim Hüseyin eş-Şaribi (ö. 1385), Daru's-Şuruk, Beyrut-Kahire, on yedinci baskı, 1412, Mektebetu Dari'l-Beyan, birinci baskı, 1391-1971.
- Kavaidu'l-Ahkam fi Mesalihi'l-Enam*, Sultanu'l-ulema, Ebu Muhammed İzzuddin Abdulaziz b. Abdusselam b. Ebi'l-Kasım b. Hasen es-Sulemi ed-Dımeşki (ö. 660), kontr. Taha Abdurrauf Sa'd.
- Kavaidu'l-Mekasid inde'l-İmam eş-Şatibi Ardan ve Diraseten ve Tablilen*, Abdurrahman İbrahim Zeyd el-Kilani, Daru'l-Fikr, Dımeşk, Suriye, 2001.
- el-Kamil fi Duafai'r-Rical*, Ebu Ahmed b. Adiyy el-Cürçani (ö. 365), thk. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, el-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, birinci baskı, h. 1418-1997.
- el-Kitabu'l-Musannef fi'l-Ahadis ve'l-Asar*, Ebu Bekr b. Ebi Şeybe (ö. h. 235), thk. Kemal Yusuf el-Hut, Mektebetu'r-Ruşd, Riyad.
- Lisanu'l-'Arab*, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, Ebu'l-Fadl, Cemaluddin b. Manzur el-Ensari er-Ruveyfii el-İfriki (ö. 711), Dar Sadır, Beyrut, üçüncü baskı, h. 1414.
- Mecmeu'z-Zevaid ve Menbe'u'l-Fevaid*, Ebu'l-Hasen Nuruddin Ali b. Ebi Bekr b. Süleyman el-Heysemi (ö. 807), thk. Huseyn Selim Esed ed-Darani, Daru'l-Me'mun li't-Turas.
- Mecmuu'l-Fetava*, Takıyyuddin Ebu'l-'Abbas Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiyye el-Harrani (ö. 728), thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, *Mecmeu'l-Melik Fehd li-Tiba'ati'l-Mushafi's-Serif*, Medine, Suudi Arabistan Krallığı, 1416-1995.
- el-Muharraru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-'Aziz*, Ebu Muhammed Abdulkhak b. Galib b. Abdurrahman b. Temmam b. Atıyye el-Endelusi, el-Muharibi (ö. h. 542), Muhakkik: Abdusselam b. 'Abduşşafi Muhammed, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

- Muhtaru's-Sıbah*, Zeynu'd-din Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir el-Hanefî er-Râzî (ö. 666), Yusuf eş-Şeyh Muhammed, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Ed-Daru'n-Nemuzeciyye, Beyrut, Sayda, beşinci baskı, h. 1420.
- Mirkatu'l-Mefatih Şerhu Mişkati'l-Mesabih*, Ali b. Sultan b. Muhammed, Ebu'l-Hâsen Nuruddîn el-Molla el-Herevî, el-Karî (ö. h. 1014), Daru'l-Fîkr, Lübnan, birinci baskı, h. 1422-ö. 2002.
- el-Müstedrek 'ala's-Sabihayn*, Ebu Abdillâh el-Hakim Muhammed b. Abdillâh et-Tamhanî en-Nisaburî (ö. 405), thk. Mustafa Abdulkadir Atta, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci baskı, 1411-1910.
- el-Mustasfa min 'İlmi'l-'Usul*, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî et-Tûsî (ö. h. 505), thk. Muhammed Abdusselâm Abdu's-Şafî, Daru'l-Kutubi'l-'ilmiyye, birinci baskı, s. 1413-1993.
- El-Misbahul-Munir fî Garibi's-Şerhi'l-Kebir*, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî el-Hamevî, Ebu'l-'Abbâs (ö. h. 770), el-Mektebetu'l-'İlmiyye, Beyrut.
- el-Musannef*, Ebu Bekir Abdurrezzâk es-San'anî (ö. 211), thk. Habîbu'r-Rahmân el-'Azamî, el-Meclis el-'İlmi-Hindistan.
- el-Mücemu'l-Kebir*, Süleyman b. Ahmed b. Eyyub b. Mutayr el-Lahmî eş-Şamî, Ebu'l-Kasım et-Taberânî (ö. 360), thk. Hamdî b. Abdülmuncid es-Selefi, Mektebet İbn Teymiyye, Kahire, ikinci baskı, Tarihsiz.
- el-Mücemu'l-Vasit*, İbrahim Mustafa, Ahmed Zeyyat, Hamid Abdulkadir, Muhammed en-Neccar, Daru'd-Da've.
- Mekasıdu's-Şeriatî'l-İslamiyye*, Muhammed Tahir b. Aşur, thk. Muhammed Tahir el-Misavî, Amman-Ürdün, Daru'n-Nefais, ikinci baskı, 2001.
- Mekasıdu's-Şeria inde'l-İmam el-'İzz b. Abdisselâm*, Ömer b. Salih b. Ömer, Daru'n-Nefais, Ürdün, birinci baskı, 1423-2003.
- Mekasıdu's-Şeria ve Mekarimuha*, Allal el-Fasî, Mektebetu'l-Vahideti'l-'Arabîyye, ed-Daru'l-Beyda. Baskı yılı söylenmeden.
- el-Minhac*, Şerhu Sahihî'l-Müslim b. Haccac, Ebu Zekerîyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî (ö. 676), Dar İhyai't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, ikinci baskı, 1392.
- el-Menbecu't-Terbevî'l-İslâmî li't-Tıfî*, Behaüddîn ez-Zuhurî, Humus, Matbaatu'l-Yemame, 1423/2002, Mektebatu'l-Kulliyeti'l-Ezheriyye, Kahire.
- el-Muvafakat*, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî eş-Şatıbî (ö. 790), thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Al Selman, Dar İbn Affân, birinci baskı, 1417/1997.
- Naẓariyyetu'l-Mekâşid 'inde'l-İmâm eş-Şâtıbî*, Ahmed er-Reysunî, ed-Daru'l-'Ale-miyye li'l-Kitabî'l-İslâmî, ikinci baskı, 1992-1412.

en-Nihâye fî Ġaribi'l-Hadisi ve'l-Eseri, thk: Tahir Ahmed ez-Zavî, Muhammed et-Tanahi, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, h. 1399 - m. 1979.

Vesâilu't-Terbiye 'inde'l-İhvâni'l-Müslimîn, Abdulhalim Mahmud, Daru'l-Vefa, el-Mansura, 1989.

(Prof. Dr. Ismael Habeeb Mahmood al-DARRAJI tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Hocamıza biz de çok teşekkür ediyoruz.

İman eğitiminin ailede çocuğun doğumundan itibaren, kulağına okunan ezanla başladığını hocamız anlattı ve iman eğitimi de ikiye ayırarak itikadi bir eğitimin yani inanç esasları ve tevhit üzerine yürüyen bir eğitimin, aynı zamanda da bir ibadet eğitiminin, bu iman eğitiminin, aslında din eğitiminin içine girdiğini söyledi. Hocamıza çok teşekkür ediyoruz katkılarından dolayı.

Kıymetli misafirler, saat 11'i 20 geçiyor ve önümüzdeki programa göre 11.45'e kadar 25 dakikalık bir müzakere süremiz var. Biz bu sempozyumumuzu düzenlerken, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüz ve düzenleme ekibimiz olarak, her konuşmacımızın arkasından bir müzakereci hocamızı davet etmektense genel bir müzakereye açmayı ve arkadaşlarımızın da katkılarını ya da sorularını almayı uygun bulduk. Doğrusu, interaktif bir salon oluşturan ve hocalarımız ile dinleyicilerimiz arasında bir bağ kuran müzakerenin tarzının son yıllarda çok daha yaygın bir şekilde yapıldığını ve faydalı olduğunu gözlemliyorduk. Biz de ilk defa bu tarz bir çalışma yaptık.

Şimdi mikrofonu sizlere bırakacağız. Mikrofonu dolaştıracak olan arkadaşlarımız, uzmanlarımız hazırlar. Söz almak isteyen arkadaşlarımız, çok spesifik, kısa sorularla, belki kendi kanaatlerini, kendi fikirlerini ve desteklerini de çok kısaca özetlemek durumundalar, hocalarımıza ve salona paylaşımda bulunabilirler. Buyurun.

Kerim Buladı Hocamız, buyurun Hocam.

Prof. Dr. KERİM BULADI (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) – Hepinizi hürmetlerimle selamlıyorum.

Tabii aile tek taraflı bir kurum değil. Bu sebeple bazı ifadeleri kullanırken biraz daha seçici olmamız gerekiyor. “Tünkehul meretü li erbain” bu hadisi her zaman kullanırız. Hâlbuki, bunun karşılığında da bir hadis var, dininden, ahlakından razı olduğunuz bir erkek size gelirse kızınızı onunla evlendirin yoksa yeryüzü fesada gider, buyurmuştur Hazret-i Peygamber (s.a.v.). Dolayısıyla, indirgemeci bir metotla, sadece kadınlara yüklenir bir tarzda bir anlatım yapmamak lazım.

Bir iki hususu daha söyleyerek hemen bitiriyorum.

Cinsel tatmin hakkı. Sanki sadece erkeğin bu hakkı varmış, kadının bu hakkı yokmuş gibi. Bu da doğru değil bence çünkü “liteskünû ileyhâ” derken oradaki ifade geneldir. Ailede her iki tarafın sükûn bulması... Hatta Araf Suresi’ndeki “Hüvellezi halagaküm min nefsin vahidetin veceale minhâ zevcehâ liyesküne ileyhâ felemmâ tegaşşâhâ hamelet hamlen hafifen” bu ayette de aynı şekilde, Adem Aleyhisselâm’ın Hazret-i Havva validemizle bir nevi aile oluşu izah ediliyor. Orada da yine gönül huzuruna, iç huzuruna dayandırılıyor ailenin kuruluşu. Bu sebeple konuşmalarımızda konuyu tek taraflı ele almayalım. Çünkü gittiğim her yerde kadınlar “hocam hep bize söylüyorsunuz”, hiç erkekleri muhatap almıyorsunuz diyorlar.

OTURUM BAŞKANI – Hâlbuki Kur’an-ı Kerim iki taraflı olarak konuyu beyan ediyor. Ayette, “onlar size elbise siz de onlara elbisesiniz.” buyruğu yer alıyor.

Prof. Dr. KERİM BULADI (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) – “Hünnelibasünlekun ve entüm libasünlehunne” diyor.

OTURUM BAŞKAN – Evet, daima çift taraflı konuşuyor.

Teşekkür ediyoruz Hocam, sağ olasınız. Buyurun.

ABDURRAHMAN YAPAR (Şırnak) – Heyetinizi saygıyla selamlıyorum.

Hocalarımızdan istifade ettik, Mustafa Hocamdan ve Ahmet Hocamdan. Ben Arapça bir soru sormak istiyorum, Arapça soracağım, Ahmet Muhammed Hassan Hocama sormak istiyorum.

Hocam, siz konuşmanızda bazı hususlara dikkat ettiniz. Siz dediniz ki Araplarda bir gelenek var, bazılarına sıfatıyla, seçkinliğiyle ifade edilir. Fakat burada bir ayeti kerimeyi de unutmamamız gerekiyor hocam “velâ tenâbezû bil elgâb.”

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in eşlerine değişik isimler, lakaplar taktığı bilinmekte. Bunların amaç ve manaları farklıdır, onun da farkındayız. Yalnız Kur’an-ı Kerim’de Hucurat Suresi’nin 11’inci ayetinde Yüce Rabb’imiz “velâ tenâbezû bil elgâb” yani birbirinize lakap takmayınız, buyuruyor. Hocamız bu manada ne gibi bir açıklama yapacak? Bunu öğrenmek istiyoruz.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ederim Sayın Hocam.

En son hocalarımıza söz vereceğim topluca, başka sorularınız varsa alabiliriz.

Buyurun hocahanım.

BİR KATILIMCI – Değerli misafirlerimize hem hoş geldiniz diyorum hem teşekkür ediyorum.

Benim sorum Hatice Dülber hocamıza olacak özellikle gençlerle ilgilendiğini de söyleyince. Peygamber Efendimiz’in hadisinin sonunda “dindar olanı seç” de, dindar kısmında biz onu ahlaki boyut olarak gence nasıl çevireceğiz yani genç dindar olanı sadece namaz kılan, örtülü veya sakallı olarak mı anlamalı? Hâlbuki evlendiğinde farklı şeylerle karşılaşabiliyor. O ahlaki boyutu, o tanışma anında veya diğer zamanlarda, aileden bağımsız olarak düşündüğümüzde nasıl anlayacak?

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ediyoruz.

Gençlerin dindarlık algısıyla ilgili sorunlarımız var çünkü. “Dindar olanı seç!” dediğimizde çocuk ne anlayacak? Teşekkür ediyoruz hocahanım.

Başka katkı sunmak isteyen?

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Öncelikle bütün hazırına saygı ve sevgilerimi ifade ediyorum. Çok faydalı, güzel bir beraberlikti. Bu gayrette emeği geçen herkese şahsen teşekkür etmek istiyorum.

Diyanet’in aile hususunda yaptığı çalışmalar gerçekten çok takdire şayan ve bu konuda çok gurur duyuyoruz, kardeşlerimizin çalışmalarından. Fakat medyanın aşırı bir yıkıcılığı var, bu da malum. Özellikle ülkemiz açısından konuşacak olursak, her köye, her mahalleye, bütün şehirlerdeki her katmandan aileye ulaşıyor medya ve bütün yıkıcılığıyla etki ediyor. Hocalarımızdan bir tanesi, kıymetli hocamız Arapça olarak söyledi, bu konuda gerekirse –daha önce de hocalarımız söylemişti- yasaklanabilmeli. Bu kadar keyfi bir yıkıcılık, negatif etki engellenebilir mi acaba? Bu konuda ne yapılabilir, bunun statüsü nasıldır, bu konuda bir bilgi istihham ediyorum?

Çok teşekkür ediyorum ve emeği geçen herkesten Allah razı olsun.

OTURUM BAŞKANI – Biz de teşekkür ediyoruz hocam.

Medya okuryazarlığı diye bir şey var değil mi; medyayı doğru kullanma yetisini nasıl kazandırabiliriz? Dışarıdan yasakladığımız bir yere kadar, yasaklar çok daha cazip hâle getirebilir. Hâlbuki biz o iç disiplin yöntemleriyle nasıl kendine dur demeyi öğretebiliriz. Onu konuşacağız. Teşekkür ediyoruz hocahanım.

Buyurun beyefendi.

BİR KATILIMCI (Burdur Vaizi) – Sayın Hocam, kadın dört şey için nikâhlanır deniliyor ve bu hadisi şerifte “dindar olanını tercih edin.” Başka bir hadisinde Peygamber Efendimiz “ed dünya metaün=dünya bir metadır” buyuruluyor ve bu meta olan dünyanın en hayırlısı salih kadındır, buyuruyor. Buradaki salih kadın ile dindar olan kadını aynı mı anlamalıyız yoksa salihalık farklı bir şey midir, dindarlık farklı bir şey midir? Bunu ben size soruyorum Sayın Hocam, Huriye Hocam.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Ben de Ahmet Hocamıza veya Mustafa Hocama doğru yönlendirecektim güzelce.

Biz teşekkür ediyoruz, hoş geldiniz tekrar.

Emine Hanım el kaldırdı, buyurun.

EMİNE YALÇINKAYA (Osmaniye Müftülük Vaizi) – Teşekkür ederim.

Ayrı ayrı gönüllerimize, dertlerimize dokunacak bilgiler verdiniz. Ben uzun bir süredir de Aile ve Dini Rehberlik Bürosunda hizmet vermeye çalışmaktayım.

Mustafa Hocamın bir cümlesine takıldım, en son hanım “saçıp savurmayacak” dedi.

Muhterem Hocam, orada saçıp savurmamanın arkasında bir cümle kullandınız, o benim dikkatimi çekti. “Anne gel de bu çamaşırları bizde yıkayalım” dediniz ya, ben öyle şeyleri çok yaşamaktayım. Adam evinin öbür sokağındaki kayın validesine hanımı gittiği zaman boşamakla tehdit ediyor.

OTURUM BAŞKANI – Onun için mecburen çamaşırlar kızın evine taşıyor diyorsunuz.

EMİNE YALÇINKAYA – Yok taşınamıyor, gelemiyor zaten. Adam diyor ki, bacınla konuşursan boşarım. Nedir yahu? Ben de diyorum ki, acaba dese ki hatun -öyle bir şey demiyorum da, şu anda aramızda böyle söylüyorum- “yahu anan Allah’a şirk koşmanın arkasından gelir, ne yapar-

san yap” dese mi ki diyorum ama aileyi ayakta tutalım diye de çırpınıyoruz. Allah razı olsun hocam, bunu biraz böyle içselleştirsek diyorum, annenizin yerine koysanız diyorum, dört atanın hakkı var, acaba olur mu diyorum, ne diyorsunuz hocam?

OTURUM BAŞKANI – Ahmet Hocam onu hangi anlamda söylediğini şimdi izah eder.

EMİNE YALÇINKAYA – Onu dinleyelim hocam, annesinin çamaşırını da yıkasın hocam.

OTURUM BAŞKANI – En son hocamız söz istediler, buyurun Sayın Hocam size söz verelim.

BİR KATILIMCI – Hocalarıma öncelikle teşekkür ediyorum, kıymetli hazıruna da teşekkür ediyorum. Ben sadece bir katkı olur diye bir cümle ifade etmek istiyorum. O da şudur: İnsan deyince ruh meal cesettir veya ceset meal ruhtur, dolayısıyla aile saadetinin en temel umdelerinden biri -acizane- helal lokmayla beslenmektir. Bu konu üzerinde fazla durulmuyor gibi. Hazret-i Adem’i ve Havva’yı Kur’an anlatırken, “haram ağaçtan yediler, haram yerler açıldı” diyor. Şimdi günümüzde haram yerler açılmakla beraber, haramlara açılıyor, daha fazla hanımlar açılıyor, aile saadeti zedeleniyor diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Biz çok teşekkür ediyoruz kıymetli hocamıza katkıları için.

Şimdi, ben misafirlerimize çok kısa cevap hakkı tanıyacağım. İzninizle hocam bu taraftan başlıyorum bu sefer. Herkes için değerlendirme istirahatında bulunacağım.

Hocam, buyurun cevap için.

Dr. MAHMOOD AHMET HASSAN RABABA (Ürdün) – Soruyu soran değerli kardeşimiz, eşlere verilmiş olan isimler ve aynı zamanda Kur’an-ı Kerim’deki değişik adlarıyla ilgili sordular. Belki tercümede farklılık olmuş olabilir, esasında büyük bir fark söz konusudur. Künye vermek ve yüceltmek için bazı adlandırmalar kullanılabilir ve lakaplar kullanılmıştır. Alaycı bir şekilde veya değer düşürücü lakaplar arasında bir yanlış anlama söz konusu olabilir. Hanıma dersiniz siz Ahmet veya Abdullah’ın annesiniz, bu künyedir. Arapça’da onları oğlunun ismiyle veya kendisinin dahi

sevdiği bir isimle onu çağırmak gibi. Ama lakapla kötü bir şekilde hanımı adlandırıyorsa veya bir kişiye öyle kötü bir lakap verilirse, tabii ki Kur'an-ı Kerim'de bu yasaklanmıştır. Bundan dolayı sunumumdaki bu söyleyimde herhangi bir sorun söz konusu değildir.

OTURUM BAŞKANI – Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Buyurun Ahmet Hocam.

Prof. Dr. AHMET ÖZHAN (Yıldırım Bayezit Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi) – Teşekkür ediyorum.

Galiba ben yanlış anlaşıldım ya da herkesin yanlış anladığı kanaatinde değilim. İki şey birbirine karıştı “annelerinizin çamaşırlarını yıkamayın” demedim. Yani domuzdan bir kıl koparsan kâr diye bütün masraflar damattan çıksın, çamaşır makinesi, elektrik, su masrafları evden gitsin diyor, onu söyledim, malını muhafaza edin sadedinde. İki şey birbirine karışmış. Hani, anne benim cep telefonumdan ara benimki giderse gitsin, seninki gitmesin diyor ya, o anlamda bir şey. Yoksa tabii ki, ana babaya itaat, Allah'a imanla aynı cümlede geçer, bunun tartışması yoktur.

Ben Kerim Hocamın katkısına bir şey eklemek istiyorum. Hani “liteskunû ileyhâ” ayetini sadece bu tek taraflı anlaşılıyor falan dediniz de, naslara biraz haksızlık etmeyelim, sonuna kadar manayı tüketelim sonra yoruma gidelim diye düşünüyorum. Hocam, burada artık herkes hoca ve olgun, biz fıkıhçı olunca bazı şeyleri rahat konuşmak durumundayız. Bir erkeğin günde 27 defa cinsellik aklına gelirmiş, bir hanımınsa günde sadece 2 kere gelirmiş. Dolayısıyla, Müslüman kadın öyle popüler kültürün dayattığı gibi akıllı fikri cinsellikte olan bir kadın değildir, erkek gibi değildir. Kadın kocasıyla tanıştığında cinselliği anlar, yaşar. Ama televizyondaki popüler kültür, herkesin akıllı başka yerlerdeymiş gibi empoze ediyor ve sürekli popüler kültürün taktığı gözle biz dinin naslarını okumaya çalışıyoruz. Bunu ayırt etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum. Onun için, kadın akşama kadar acaba ben ne yaparım diye düşünmüyor, erkek dolanıp durduğu için sokaklarda onun akıllı başından gidiyor diye söylüyorum yoksa kadına haksızlık etmek anlamında değil. Bir diğer husus mülkiyet hakkıyla ilgili soruldu. Hocam zaten buradaki mülkiyeti intikal iki taraflı, hem erkekten kadına hem kadından erkeğe.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyoruz, sağ olasınız kıymetli hocam.

Hatice Hanımcıgım buyurun.

Size yönlendirilen bir soru vardı yanılmıyorsam gençlerle alakalı olarak, çocuklarımız dindar olanı seç deyince ne anlayacak demişti hocahanım.

Dr. ÖĞRETİM ÜYESİ HATİCE DÜLBER (Kırşehir Üniversitesi Öğretim Üyesi) - Bir hocamız söyledi galiba “dindar birisi istediğinde vermezseniz fitne olur” diye bir ifadede bulundu . Bir de burada fazla vaktimiz yok her ayrıntıyı söyleyemiyoruz. Biliyorsunuz biri Hazret-i Aişe’ye geliyor “beni babam prestiji için birisiyle evlendirmek istiyor, ne yapayım?” diye sorduğunda o da: “Bekle, Peygamber Efendimiz gelsin ona soralım” diyor. Gelip sorduğunda da biliyorsunuz verilen cevabı. Sonra kadının da eş seçmede hakkı olduğunu öğreniyor ve “Tamam, babam böyle yapmıyor ama acaba İslamiyet’te kadına da böyle bir hak var mı onu öğrenmek istemiştım” diyor.

Bir de arkadaşımız sordu, Kur’an-ı Kerim’de de geçer -Ahmet Özhan Hocam da bunu izah etti- müşrik bir kadınla evlenmemek olarak veya erkekle evlenmemek olarak. Şunu demek istiyoruz orada. Bir insan inanmış, müşrik olmadığı müddetçe onu seçebiliriz. Ayrıca zengin olmak suç değil ki, Peygamberimiz de Hazret-i Hatice’yle evlenmiştir, suç mu bu? Değil elbette. Mesela hocamız da dedi. Bir eş, kadın veya erkek: “helal lokma mı getiriyorsun, zenginliği nereden kazandın, diye?” sorguluyor mu? Tamam, zenginliğin nimetlerinden faydalıyoruz, zengin de olabilir ama bunun arkasındaki şeyleri sorgulayabiliyor muyuz? Ben burada arkasında durmayı kastettim. Fakirle de evlenebilirsin, aşağılamıyoruz ki, birçok insan zengin de olabilir, fakir de olabilir, genç de olabilir, güzel de olabilir, çirkin de olabilir. Tercihlerimizin arkasında durup dayanabiliyor muyuz? Mesela büyük âlim Cāhız çok çirkin biriymiş. Onunla bir kadın ilim sahibi diye evlendi. Sonra da sürekli başına kak Cāhız çirkin diye. O zaman o evlilikte huzur, mutluluk, sevgi kalır mı acaba? Tercihlerimizin arkasında durabilmeliyiz. Allah yaratmış sonuçta, güzellik anlayışı da herkese göre değişir. İstedığimizi seçebiliriz ama bunun arkasında durabilmeliyiz.

Dindarlık... Sadece burada benim bildiğim -hocalarım da belki katkı sunarlar- müşrik biriyle evlenmemek kastediliyor. Çirkin biri de Allah’ın yarattığı bir kul, onu tercih edebilirsin ama bunun arkasında durabilecek misin? İslam’a ve Peygamberimizin sünnetine göre evlilik bir ömür boyu sürecek, ahirette de devam edecek bir şey. Hepiniz biliyorsunuz.

Daha ben birçok şeyi söyleyemedim, örneğin dengi olanla evlendirmek konusu gibi... Bunlar inşallah daha sonra konuşacağımız, söyleyeceğimiz şeyler.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ederiz.

Dindarlık algısının şekilciliğe döndüğü bir dünyada gençlere dindarın kim olduğunu önce doğru anlatmak zorundayız. Bütün gençlik çalışmalarımızın zemininde, aslında, biz dindar bir gençlik yetiştirmek istiyor muyuz; evet. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak her ilde şu kadar gençlik koordinatörümüz var mı; KYK’larda bu kadar manevi danışmanımız var mı; rehberlik ediyorlar mı; evet. Ne yapmaya çalışıyorlar? Dindar gençliğin yetişmesi için gayret ediyorlar. Burdur’dan Hocamın sorusu, salih insan yetiştirmeye çalışıyorlar ama şekilciliğin dindarlık olarak algılandığı bir dünyada, çocukların şekle muhalefetten dolayı dine sırtlarını dönme gibi bir risk her zaman var. O zaman biz gençlere gerçekten dindar olmanın, tırnak içinde “takva”nın ne olduğunu öğretmek zorundayız. Öyle değil mi? Onu doğru verdiğimiz zaman çocuk dindar eş seçiminde de doğru tarafa yürüyecektir. Sadece dindar eş seçiminde değil, dindar arkadaş seçiminde, dindar komşu seçiminde, hayatını, ilişki ağlarını kurarken doğru yürüyecektir. Biz bunu çok küçüklükten itibaren yapmalıyız. Biz Kur’an kurslarımız için bile 4-6 yaş için ne diyoruz, önce ahlak eğitimi. Esmâül Hüsnâ’yı sonra da ezberler diyoruz değil mi, hepiniz biliyorsunuz. Ahlak eğitimiyle başlayan gerçek dindarlık zemini oluşturmaya çalışıyoruz. Bu arada hocamın sorusuna cevap vermek için söylüyorum... Saliha demek, iyi huylu, ahlakı güzel demek ve kesinlikle dindarlığın olmazsa olmazıdır iyi huylu olmak. Onun için, her türlü din eğitiminin en temeline ahlakı koyup, sadece çocukları değil Peygamberimiz yetişkinleri bile eğitirken, Mekke döneminde, Mekki ayetlerin örgüsünü düşünün, iman-ahlak, iman-ahlak diye gider. Ama biz ahlakı atlayıp ibadete ağırlık verdiğimiz ve meseleyi sadece görünüşe indirgediğimiz için, içi boşalmış bir dindarlık çocuklarda da dindar eş seçiminde bir bunalım oluşturabilir.

Ahmet Hocamın tarifi gerçekten çok güzel, diyor ki: “Eş gözle değil kulakla seçilir, bunu çocuklara öğreteceğiz.” Kulakla nasıl seçilecek? Dinlersin, ne düşünüyor, hayata dair, Allah’a dair, kâinata dair, insan ilişkilerine dair, dine dair, dünyaya dair. Dinlersin ki ne kadar dindar olduğunu anlarsın. Sadece görerek, görüntüsüyle, sakalıyla, başörtüsüyle değil dedi hocam değil mi. Böyle bir algıyı gençte doğru yerleştirdiğimiz zaman, dindar olanını tercih etmeyi o da en baştan talep edecektir.

Evet, son olarak sözü kıymetli hocamıza vereceğim, belki ekleyeceği bir şeyler vardır.

İBRAHİM SAĞLAM (Kırıkale Uzman Vaizi) – Ben kısaca şunu soracağım: Sünnet dedik ama, sünnet dediğimiz şey eğer rivayetlerse ve tarihi olarak gelen bilgilerse, tarihi olan bu rivayetleri veya bu bilgileri nasıl anlayacağız. Sünneti günümüze nasıl taşıyacağız noktasında kısa bir açıklama yaparsanız sevinirim. Burası biraz eksik kaldı gibi.

OTURUM BAŞKANI – Kısa bir açıklama yapmak çok zor fakat biliyoruz ki rivayetlerin her biri bir puzzle’ın, bir yapbozun tek bir parçası gibidir, elinize aldığınız tek bir parçayla o yapbozda neyin resmedildiğini anlamanız nasıl mümkün değilse Peygamberimizden gelen tek bir hadisi alarak Peygamberimizin kadın, aile, çocuk ya da alışveriş ya da nikâh konusunda ne düşündüğünü tek rivayet üzerinden anlayamazsınız. Ne yapacaksınız, ilgili rivayetleri puzzle misali birbirine geçirerek resmi tamamlayıp bütün resme bakacaksınız. İşte biz o bütün resme, yapbozun tamamına sünnet diyoruz, Peygamberimizin hayat modeli diyoruz.

Evet, kıymetli hocalarım her birinize ayrı ayrı çok teşekkür ediyorum katılımınızdan dolayı.

Burada üçüncü oturumumuzu tamamladık.

Hepinize katkılarınız ve varlığınız için minnettarız, Allah’a emanet olun.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

ÜSVE-İ HASENE OLARAK PEYGAMBERİMİZ VE AİLE

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

23 KASIM 2019
(09.30 – 11.45)

OTURUM BAŞKANI – Bismillahirrahmanirrahim.

Hayırlı sabahlar.

Muhterem konuklarımız, biraz gecikmeli oldu ama vakte riayet edeceğiz. Sempozyumun dördüncü, bugünün bu salondaki ilk oturumu.

Ben hemen hocalarımızı buraya davet etmek istiyorum. Doç. Dr. Sayın Yusuf Batar, Prof. Dr. Şefaattin Severcan, Doç. Dr. Mustafa Irmak, Doç. Dr. Recep Tuzcu, Dr. Öğretim Üyesi Rahile Kızılkaya Yılmaz Hocam; buyursunlar.

Bu oturumda usul ve içerikle ilgili bir iki şey söyleyeyim, hemen başlayalım. Hocalarımıza 20’şer dakika süre vereceğiz. Baştan söyleyeyim, kişisel olarak algılanmasın, 3 dakika kala ben uyaracağım kendilerini yazılı olarak, 20’inci dakikada da sözlerini keseceğim eğer bitirmezlerse, bilgileri olsun. Daha sonra da bir genel müzakeremiz var.

Bir hocamız konuşmasından sonra hemen ayrılacak, o yüzden konuşmalardan sonra belki katılım belgelerini vermek durumunda olabiliriz.

İçerik olarak da Hazret-i Peygamberin rol model olması üzerinde yani onun örnekliği üzerinde duracağız. Tabii bu rol modelliği, romantik bir bağlılıktan, sorunları çözmede ilke çıkarmaya varan kaynaklığa kadar çok çeşitlilik arz ediyor. Onlardan bugün değişik yelpazede örnekler dinleyeceğiz hocalarımızdan.

Sözü çok fazla uzatmadan, hemen ilk konuşmacı olarak Doç. Dr. Yusuf Batar Hocamıza sözü vermek istiyorum. Hazret-i Peygamber’in Uygulamaları Işığında Aile İçi İletişim ve Empatik Yaklaşım.

Buyurun hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARI IŞIĞINDA AİLE İÇİ İLETİŞİM VE EMPATİK YAKLAŞIM

Doç. Dr. Yusuf BATAR*

GİRİŞ

Özünde paylaşım olan iletişim, basit bir mesaj alışverişinin ötesinde insanın ihtiyaç duyduğu psikolojik ve sosyal gereksinimlerin karşılanması en temel yoludur. Temel fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçlardan, en üst düzeydeki varoluşsal ihtiyaçlara varıncaya dek insan hayatını anlamlı kılan bütün kazanımların gerçekleşmesinde iletişim anahtar görevi görmektedir. İnsan için bu etkileşimin en yoğun şekilde yaşandığı yer ise aile yuvasıdır. Çünkü aile ortamı, insanın temel ihtiyaçlarının karşılandığı ve bireyler arası iletişimin en yoğun şekilde yaşandığı yegâne yerdir. İnsanın fitraten ihtiyaç duyduğu aidiyet ve paylaşma duygusunun en doğal ve yoğun haliyle yaşanabileceği aile yuvasının bu işlevini yerine getirebilmesi aile fertlerinin iletişim düzeyine bağlıdır. Başta aile yuvasını kuran eşler olmak üzere buraya dâhil olan bütün çocukların aile ortamından elde edeceği doyum açısından bu kural geçerlidir.

Diğer bütün sosyal ilişkilerde olduğu gibi aile hayatı da iletişimle başlar ve iletişimle devam eder. Aileyi oluşturan fertlerin iletişim düzeyi o ailenin yaşam kalitesini belirler. Eşlerin evlilik ve aile hayatına ilişkin beklentilerinin karşılanmasında, aile içi sorunların giderilmesinde, çocukların gelişiminde, eğitiminde vb. konularda iletişim belirleyicidir. Beklentilerin karşılıklı olarak önemsendiği, duygu ve düşüncelerin gerçek anlamda paylaşılabildiği, ailenin her ferdinin kendisini değerli hissettiği ve anlaşıldığını düşündüğü bir iletişim süreci aileyi yaşatacak en güçlü enerji kaynağıdır.

* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Empatik anlayış, böyle bir iletişim sistemini işlevsel kılabilmek için gerekli olan bilişsel ve duyuşsal zemini kendi içerisinde barındırmaktadır. Çünkü empatik anlayışın özünde muhatabını doğru bir şekilde anlamak ve hayata onun gözüyle bakma çabası vardır. Bu anlayışta kendi ben-merkezci bakışımızdan kurtularak muhatabımızı olduğu gibi anlamak hedeftir. İletişim kurmaya bizi iten esas saik de anlaşılmak değil midir? Her iki tarafın bu ortak hedefte buluşması için öncelikle muhataplarını doğru bir şekilde anlamaları gerekir. Muhatabımızı gerçekten anlayabilmek ve bunu kendisine hissettirebilmek için bir süreliğine dünyaya onun penceresinden bakabilmeliyiz. Bu bakış açısı muhatabımızı bize yakınlaştıracığı gibi kendi mesajlarımızı da ona daha uygun bir şekilde yapılandırmamızı sağlayacaktır.

Empatik anlayış, kavram olarak son yıllarda dilimize girmeye başlamış olsa da bu kelimenin göndermede bulunduğu anlayış ve uygulamalar bize hiç de yabancı değildir. Daha açık bir ifadeyle Müslüman zihinde empatik anlayışa uygun bir hazırbulunuşluk hali söz konusudur. Zira empatinin olgusal olarak İslami değerler algılamasında ahlaki ve sosyal bir değer olarak yer aldığını, bütün hayatı kuşatan bir algılama biçimi olarak İslami anlayışın temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür (Ağırman, 2006: 29). Kur'an'ın ve Sünnet'in kaynaklık ettiği İslami anlayışta ötekini kendi fenomenolojik dünyasında değerlendirmek, bize yapılmasını istemediğimiz bir şeyi başkasına yapmamak, egoizmden sakınmak, çevremize karşı duyarlı olmak, insanların yapabileceği gücünü dikkate almak gibi davranışlar hep teşvik edilmektedir.

Hz. Peygamber'in insan ilişkilerine dair hadislerinde ve uygulamalarında bu yaklaşımın en somut yansımalarını görmek mümkündür. Toplum fertlerinin birbirine karşı sorumluluklarını "bir vücudun organları" (Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66.) benzetmesiyle betimleyen Hz. Peygamber'in şu hadisi bu konudaki temel ilkeyi ortaya koymaktadır: "*Sizden biriniz kendisi için istediğini başkaları için de istemedikçe gerçek manada iman etmiş olamaz.*" (Buhari, İman 7; Müslim, İman 71, 72; Tirmizi, Kıyame 59; Nesai, İman, 19, 33.). Müslümanlar için adeta bir hayat felsefesi olarak öngörülen bu ilke aslında empatik yaklaşımın da özünü oluşturmaktadır. Zira kendimizi başkasının yerine koyabilmek için her şeyden önce kendimizi aşabilmek gerekir. Bu eşik aşılmadan empati kurulamaz. Kendimiz için istediklerimizi bir kenara koyup muhatabımızın istediklerini kendi istediklerimiz gibi kabullenebilmeliyiz. Hz. Peygamber'in bu anlayışı ve yaklaşımı gerçek anlamda imana erişmenin bir şartı olarak nitelemesi konunun öneminin en bariz göstergesidir. Yine bu hadisten anlıyoruz ki bu seviyede bir anlayışa erişmek için çok ciddi bir uğraş vermek gerekmektedir.

Zihinsel ve duygusal olarak gelişmeye ve arınmaya bağlı oluşan bu seviyenin en güzel tarifini yine Peygamber Efendimiz başka bir hadis-i şerifte şöyle yapmaktadır: “*Mümin, müminin aynasıdır*” (Ebû Dâvûd 1992: Edeb,49). Bu hadis-i şerifte geçen ayna metaforu empatiyi anlamamızı kolaylaştıran bir benzetmedir. Zira birine ayna olmak onun bizde kendisini görmesini sağlamak demektir. Bu da ancak kendi ön yargılarımızı, beklentilerimizi vs. bir kenara bırakarak muhatabımıza yoğunlaşmak ve onu olduğu gibi anladığımızı yansıtmakla mümkün olur. Muhatabımız bizimle konuştuğunda ya da bir duygusunu aktardığında anlaşıldığını hissedebilmesi gerekir. Empatide istenen de zaten budur.

Hız. Peygamber bu konudaki genel düzenlemelerinin yanı sıra kendisi de bir aile reisi ve bir eş olarak aile içi iletişimle ilgili örnek davranış modellerini ortaya koymuştur. Bu çalışmada Hız. Peygamber’in örnek uygulamaları ve konuyla ilgili tavsiyeleri ışığında empatik yaklaşımın aile içi iletişimi etkin ve doyumlu kılmadaki etkisi tartışılmaktadır. Her yönüyle örnek alınabilecek bir aile hayatı yaşamış olan Hız. Peygamber’in eşleriyle, çocuklarıyla, torunlarıyla ve diğer yakın akrabalarıyla yaşadığı süreçlerde bütün zamanlara ışık tutacak birçok örnek olayın hadis kaynaklarında aktarılmış olması hatta bazılarının bizzat Kur’an-ı Kerim’de işaret edilmiş olması bizlere zengin bir öğrenme imkânı oluşturmaktadır. Başka çalışmalarda Hız. Peygamber’in aile ilişkilerine çokça yer verildiği için burada konu sadece empatik yaklaşım çerçevesinde ele alınacaktır.

Kavramsal analiz ve literatür araştırmasına dayalı çalışmamızda öncelikle iletişim, aile içi iletişim ve empatik yaklaşım kavramlarının tanımı üzerinde durulacaktır. Daha sonra Hız. Peygamber’in bu konuyla ilgili hadisleri ve örnek uygulamaları tahlil edilecektir.

1. İLETİŞİM

İletişim, hem iletilerin karşılıklı olarak aktarılması hem de anlamların üretimi, paylaşımı ve değişimi sürecidir (Fiske 1996: 16). İletişimin var olabilmesi için iletişimde bulunan en az iki kişinin birbirlerine yönelik davranmaları aynı zamanda mesajın anlam içeriklerinin de karşılıklı olarak paylaşılması gerekir. Ancak istenmiş ve amaçlanmış olan anlamların paylaşılması durumunda iletişim gerçekleşmiş sayılmaktadır (Görgün-Baran, 2004: 32). İletişim, bireylerin karşısındakini anlamasının herhangi bir yolunu içermekte, iki ya da daha çok insan arasında anlam yaratma süreci şeklinde tanımlanmaktadır

(Bienvenu, 1970, Tubbs ve Moss, 1991; Aktaran: Şahin- Aral, 2012: 59). Lazar, kişiler arası iletişimi tüm insan iletişiminin temeli olduğunu kabul ederek kişiler arası iletişimi bireylerin birbirlerini anlaması için gerçekleştirilen etkileşim olarak tanımlamıştır (Lazar, 2001). İletişim sayesinde bireyin ve toplumsal yaşamın temel ihtiyaçları sayılan bilgilenme, belirli hedeflere doğru motive olma, toplumsallaşma ve toplumsal kontrol gibi fonksiyonlar gerçekleşmiş olur (Şahin-Aral, 2012: 60). Farklı iletişim tanımlarını tahlil eden Kaya, kişilerarası iletişimle ilgili olarak şu genellemelere ulaşmıştır:

- Kişilerarası iletişimde en az iki insan vardır.
- Kişilerarası iletişim tek yönlü değil, karşılıklıdır.
- Kişilerarası iletişim bir süreçtir.
- Kişilerarası iletişim bilginin, duygunun, düşüncenin, yaşantının paylaşımıdır.
- Kişilerarası iletişim hem psikolojik hem de sosyal/kültürel bir olgudur (Kaya, 2010: 5).

Üzerinde durduğumuz aile içi iletişim bir tür kişiler arası iletişim olduğu için burada kitle iletişiminden daha çok kişilerarası iletişim ilkeleri çerçevesinde konu işlenecektir.

2. AİLE İÇİ İLETİŞİM

Aile içi iletişim eşlerin birbirleri arasında, annenin çocuğuyla veya çocuklarıyla, babanın çocuğuyla veya çocuklarıyla, çocuğun anne ve babasıyla, kardeşlerin birbirleri ile kurduğu iletişim olarak tanımlanabilir (Şahin-Aral, 2012: 62). Aile içi iletişim birbirlerine karşı rolleri ve maskeleri bir kenara bırakmış, doğrudan benlikleri arasında iletişim kuran tarafların gerçekleştirdiği iletişimdir (Güven, 2013: 17). Aile içindeki bireylerin tüm varlığı bizzat iletişimin kendisini oluşturmakta ve aile içi iletişim adını almaktadır (Görgün-Baran, 2004: 34). Dolayısıyla iletişimi hayatın bir anında yaşanan ve biten bir kesit olarak değil, sürekli devam eden dinamik bir süreç şeklinde değerlendirmek gerekir. Şu anda gerçekleşen konuşmamızın geçmiş yaşantımızla ve geleceğe dönük beklentilerimizle, muhatabımıza ilişkin algımızla, o andaki atmosferle vs. birçok etkene göre şekillendiğini göz önünde bulundurmak gerekir. Aile içi iletişimi de, eşler arası iletişim, ebeveyn-çocuk iletişimi, kardeşler arası iletişim, kuşaklar arası (yetişkin-yaşlı) iletişim boyutlarıyla değerlendirmek gerekir. Tüm bu iletişim biçimlerinde bireylerin birbirlerini anlam kodları

çerçevesinde anlamaları, hem rasyonel hem de duygusal anlamda karşılıklılık esasına dayanan ilişkide bulunmaları, aile içi rolleri işlevsel kılacak şekilde paylaşımları ve bireysel alanlarının özerkliğinin hak ve sorumluluklar bağlamında özgür bırakılması önemlidir (Görgün-Baran, 2004: 34). Aile içi iletişim, iletişim türlerinden kişilerarası iletişimle birlikte kişi içi iletişimi de kapsayan bir süreçtir. Bu iletişim doğru bir şekilde sağlandığında, insanlar karşısındakinin duygu ve düşüncelerini anlayabilir hale gelir ve mutlu olur. (Çalışkan, Aslanderen, 2014, 268).

Evlilik bir iletişim ve etkileşim sistemidir. Bu sistem iletişim ile canlılığını korur. Eşlerin aralarında sözlü-sözsüz uygun mesajlar alıp vermesi, birbirlerine duygusal, sosyal ve cinsel beklentilerini dile getirebilmesi için karşılıklı iletişim içinde olmaları gerekir (Buluş ve Bağcı, 2006: 139). Aile içi ilişkilerde iletişim, hem uyumun sağlanması hem de yaşanan çatışmaların çözüme kavuşturulabilmesi için temel bir unsurdur (Görgün-Baran, 2004: 31). Nitekim ülkemizde yaşanan boşanma hadiselerinin sebepleriyle ilgili bir araştırmada şiddetli geçimsizlik % 86,9'luk bir oranla en önemli sebep olarak belirlenmiştir (Battal, 2008: 118). İletişimsizliğin geçimsizlikteki etkisi izahtan varestedir. Ailenin sağlam temeller üzerine inşa edilmesi, toplumsal görevini ve işlevini yerine getirebilmesi, aile içi ilişkilerin temelinde olan eşler arası iletişimin düzeyine bağlıdır (Aydın, 2015: 103). Aile içi iletişim, aile fertlerinin karşılıklı olarak birbirlerini anlaması, konumlarını takdir etmesi, empati yaparak uygun zamanda uygun davranışı sergilemesi olarak anlaşılmaktadır (Avcı Erdemli, 2006: 9).

Evlilik doyumunda etkili iletişimin rolüne ilişkin yapılan çalışmalarda eşlerin iletişim becerilerinin evlilik doyumunu için önemli olduğu, evlilik doyumunda eşlerin sorumluluk alma, açık iletişim kurmada destekleyici olma ve empatik anlayış ile hareket etme gibi özelliklerinin belirleyici rol oynadığını tespit eden sonuçlara ulaşılmıştır (Buluş ve Bağcı, 2006: 144-145). Aile huzurunun psikolojik dinamiklerini ortaya koyan çalışmalarda ise aile fertlerinin değerli olma duygusu, kendini güvende hissetme, yakınlık ve dayanışma duygusu, sorumluluk duygusu, kendini gerçekleştirme duygusu gibi unsurlar bir aileyi ayakta tutan dinamikler arasında sayılmaktadır (Yılmaz, 2019). Aile içi iletişim şekli bu duyguların oluşumunda önemli bir belirleyicidir. Eşlerin birbirleriyle ve çocuklarıyla iletişim kurarken muhataplarını önemsemeleri, onların kendilerini ifade etmelerine alan açmaları, yargılamadan dinleyebilmeleri ve aldıkları mesajı olduğu gibi karşı tarafa iletebilmeleri sağlıklı iletişim

açısından oldukça önemlidir. Aile içi iletişimin kurucusu, aynı zamanda ailenin de kurucusu olan ebevyndir. Dolayısıyla onların kendi aralarındaki iletişimin açık ve çatışmasız olması önceliklidir. Aynı zamanda çocukların nitelikli iletişim becerilerini kazanabilmeleri için de anne-babaların doğru rol modeli olması çok önemlidir (Yavuzer, 1995). Çünkü çocuklar erken yaşlardan itibaren diğer bütün davranışlarda olduğu gibi nasıl iletişim kuracaklarını da ebeveynlerinden öğrenirler.

Anne babanın iletişim biçimi aynı zamanda çocukların zihinsel, duygusal, kişilik ve ahlaki gelişimlerinde de belirleyici olur. Özellikle çocukların çevresel etkileşime tamamen açık olduğu erken çocukluk döneminde olumsuz iletişim ortamı çocuğun kişiliğini ve gelişimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Gelişim psikolojisinin bu konudaki verilerine göre bebeklikten itibaren yaşamın her evresinde, çevresel etkileşim ve iletişim olumlu ya da olumsuz kişilik özelliklerinin oluşumunda belirleyicidir. Nitekim Freud, Erikson, Rogers ve Maslow gibi birçok gelişim uzmanı, bebeklikten itibaren çevreden alınan mesajların kabullenici, güven verici ve cesaret verici olmasının sağlıklı bir kişilik oluşumuna hizmet edeceğini, aksi yaklaşımların ise negatif kişilik özelliklerine yol açacağını vurgulamaktadır (Erden, Akman, 2008: 82-100). Sözü edilen kişilik gelişimiyle ilgili kuramların hepsi, olumlu bir kişilik oluşması sürecinde, geçirilen yaşantıların önemini vurgulamaktadır. Bu yaşantıların en önemli şekillendiricisi ise yetişkinlerin çocuklarla kurdukları iletişim biçimidir.

Çocuğun yaşı ilerledikçe ve çevresi değiştikçe beklentileri ve ilgileri farklılaşmaktadır. Aile içi iletişim bütün bu süreçlerde en önemli belirleyicidir. Sağlıklı ve şeffaf bir iletişim ortamı sağlanabilirse hem çocuklar kendilerini rahat bir şekilde ifade edebilirler hem de ebeveynin çocuklara rehberlik etmesi, onları istendik davranış doğrultusunda yönlendirmesi daha kolay olur. İletişim kanallarının açık olduğu bir aile ortamında kuşaklar arası çatışmalar da daha rahat çözülebilir. Aile hayatı içerisindeki iletişimin sorun çözücü ve doyum sağlayıcı olabilmesi için tarafların birbirini anlamayı öncelediği bir yaklaşımın benimsenmiş olması oldukça önemlidir. Çünkü her insan için muhatabını doğru bir şekilde anlamak kadar, çevresi tarafından anlaşıldığını hissetmek de önemlidir. Hatta iletişimin özünün bir anlama ve anlaşılma çabasıdır ibaret olduğunu dahi söylemek mümkündür. Empatik yaklaşım, böyle bir iletişim ilişkisinin inşa edileceği bilişsel ve duyuşsal zemini oluşturabilir.

3. EMPATİK YAKLAŞIM

Empati, özü itibarıyla bir insanın kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır (Dökmen, 1988: 156). Birinin, kendini bir başkasının yerine koyarak objektifliğini kaybetmeksizin - sanki o imiş gibi - onun daha önceki halini değil de, “şu anda” ve “buradaki” duygu, düşünce, yaşantılarını anlayabilmesi ve anladıklarını ona iletmesi şeklindeki tanım bu kavramın çerçevesini oluşturmaktadır (Ersanlı, 1993: 71). Dökmen’in ifadesiyle, empati, doğru anlama ve algılama işlemidir. Doğru anlama ve algılama karşı BEN’e ait herhangi bir iletinin alıcı tarafından anlaşıldığı gibi veya onun algılama ve anlama repertuarının ölçütleriyle değil, karşı “BEN”deki anlamlılığı açısından anlama becerisi ve çabasıdır (Dökmen, 1988: 136). Bu konunun öncülerinden sayılan Rogers, empatiyi bir kimse ile birlikte varolma şekli olarak temellendirmekte ve bunun için muhatabımızın fenomenolojik pozisyonuna bir süreliğine girebilmeyi, kendi ön yargılarımızdan kurtulmayı gerekli görmektedir (Rogers, 1983: 106). Rogers’ın oluşturduğu en son tanıma göre empati, bir kimsenin özel algısal dünyasına girmek ve onunla tümüyle beraber olmak demektir. Bu, o kimsenin kaynağında hissettiği anlamlar değiştikçe ve onun o anda yaşadığı duygu, korku, kızgınlık, sevgi veya her ne ise, her an buna duyarlı olmak demektir. Bu, geçici olarak onun hayatını yaşamak, yargılamadan ona nazikçe yaklaşmak, onun çok azlıkla farkında olduğu anlamları hissetmektir (Rogers, 1983: 108).

Empatik yaklaşımın hem bilişsel hem de duyuşsal boyutları vardır. Muhatabımızın ne hissettiğini bilmek empatinin bilişsel yönünü; onun hislerini ve duygularını anlayıp paylaşarak aynı duygularla karşılık vermek ise, empatinin duygusal yönünü ifade eder (Dökmen, 1988: 158).

4. AİLE İÇİ İLETİŞİMDE EMPATİK YAKLAŞIM

Aile içi iletişim adeta hayatı paylaşan eşlerin kendi aralarındaki ilişkilerin şekillenmesinde ve aynı yuvaya gözlerini açan çocukların her türlü gelişiminde belirleyici bir süreçtir. Dolayısıyla aile içi iletişimi, sıradan bir mesaj alış veriş olarak değerlendirmemek gerekir. Erkeğin ve kadının temel ihtiyaçlarının karşılanmasında aralarındaki iletişim şekli belirleyici olacaktır. Ayrıca çocukların da bütün gelişim alanlarındaki serüveni birinci derecede aile içindeki iletişimin niteliğine göre şekillenecektir. Muhataba değer verilen, etkili dinlemenin olduğu, dayatmanın olmadığı bir iletişim ortamında yetişen çocukların özgüven sahibi ve duygusal açıdan daha sağlıklı

olacakları ifade edilmektedir. Özellikle çocuğa, anne ve babasının gözünde dünyanın “en önemli insanı” olduğunu hissettiren odaklaştırılmış bir ilgi çocukların gelişimine olumlu katkı yapacaktır (Campell, 1991: 74). İletişimin zayıf ve olumsuz olduğu bir ailede ise, çocuklar başta olmak üzere bütün aile bireyleri duygusal zararlara karşı çok savunmasızdır (Yavuzer, 2000). Gordon (1997) aile içi iletişimde salt anlamda emir vermek, uyarmak, gözdağı vermek, öğüt vermek, nutuk çekmek, yargılamak, eleştirmek, suçlamak, ad takmak, alay etmek, tanı koymak, sorgulamak, oyalamak, konuyu saptırmak gibi davranışların iletişimi engellediğini belirtmektedir (akt: Şahin- Aral, 2012: 63). İnsanların kendilerini değerli hissedecekleri bir iletişim ortamı oluşturmak için ihtiyacımız olan en güçlü yetenek empatidir.

Aile içerisinde empatik yaklaşıma uygun bir iletişim düzeyi için nelere dikkat etmeliyiz? Bu alanın önemli uzmanlarından biri sayılan Dökmen, empatik düzeyi yüksek ve düşük ifade biçimlerini ve yaklaşımları ana hatlarıyla şu şekilde tasnif etmektedir: Eğer muhatabımızın bize ilettiği herhangi bir sorunu karşısında, “*senin problemin karşısında başkaları ne düşünür ne hisseder?*” gibi ifadeler kullanıyorsak veya muhatabımızı hemen kendi görüşlerimiz açısından yargılamaya, akıl vermeye başlayıp sorununa kendimizce “teşhis” koyuyorsak empatik düzeyi düşük bir iletişim süreci yaşıyoruz demektir. Buna mukabil dinlediğimiz sorun karşısında duygularımızı ifade ediyorsak, muhatabımızı destekleyerek dinliyorsak, sorunu anlamaya çalışıyorsak, muhatabımızın dile getirdiği sorunla ilgili yaşadığı derin duyguları anlamaya çalışıyorsak işte o zaman empatik düzeyi yüksek bir iletişim süreci yaşadığımızı söyleyebiliriz (Dökmen, 1988: 161).

Aile içerisinde, eşler arasında veya ebeveyn ile çocuklar arasında yaşanan diyaloglarda empatik düzeyi düşük tepkilerin ve ifadelerin genellikle iletişim çatışmalarına yol açtığı bilinmektedir. Örneğin emrivaki konuşmalar (“... yapacaksın!”), tehdit etmek (“...ya yaparsın, ya da!”), suçlayıcı ifadeler (“*sen zaten tembelsin...*”), alay etmek (“*saçların kirpi gibi*”), konuyu değiştirmek (“*Şimdi bunları konuşmanın zamanı değil*”), teşhis koymak (“*Bence sen bu konuyu biraz abartıyorsun*”), konuşmaları yarıda kesmek tarzındaki davranışlar empatik değildir. Ne yazık ki günlük konuşmalarımızda çoğunlukla böyle bir dil kullanıldığına şahit olmaktayız. Özellikle aile içinde eşlerin birbirleriyle veya çocuklarıyla konuşurken böyle bir üslup kullanmaları yıkıcı sonuçlara yol açmaktadır.

5. HZ. PEYGAMBER'İN AİLE İLİŞKİLERİNDE EMPATİK YAKLAŞIMINI YANSITAN ÖRNEK İFADELERİ VE DAVRANIŞLARI

Hiz. Peygamber'in insan ilişkileriyle ilgili genel yaklaşımında, empati kavramının içeriğini oluşturan muhababına değeri verme, bireysel farklılıkları dikkate alma, etkili dinleme ve aktif iletişim gibi prensiplerin etkili bir şekilde uygulandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu hassasiyetin en çarpıcı uygulamalarını bizzat Hiz. Peygamber'in aile hayatına ilişkin uyarılarında ve kendi yaşamında görebiliyoruz.

Prensip olarak her insanın hukukunu korumayı ilke edinen Hiz. Peygamber, özellikle kadınlar ve çocuklar hakkında bir kat daha hassas davranmıştır. Kadınların ve çocukların aşığılandığı o günün şartlarında bu hassasiyetin vurgulanmış olması ayrıca önemli mesajlar içermektedir. Nitekim kadınların haklarıyla ilgili kendisine yöneltilen bir soruya, yenilenden yedirilmesi, giyilenden giydirilmesi, onlara karşı çirkin ve kırııcı davranılmaması, kendilerine kızılarak evin terkedilmemesi şeklinde tavsiyelerde bulunduğu rivayet edilmektedir (İbn Mâce, Nikâh, 3; Ebû Dâvûd, Nikâh, 42). Benzer duyarlılığı çocuklar için de gösteren Hiz. Peygamber'in, kendi çocuklarıyla ve çevresindeki bütün çocuklarla olan ilişkilerinde bu hassasiyetin yansımalarını görmek mümkündür.

İnsan ilişkilerine kazandırdığı yüksek seviye ile insanlığa model olan Hiz. Peygamber'in aile içi ilişkiler konusunda daha ileri düzeyde bir anlayış geliştirdiğini söylemek mümkündür. Nitekim “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi şekilde davrananlardır. Ben aranızda ailesine en iyi davranan kişiyim” (İbn Mâce, Nikâh, 50) şeklindeki yönlendirmesiyle bu konudaki çabayı teşvik etmiştir. Kendisi de aile hayatındaki örnek davranışlarıyla bu konuda ümmetine model olmuştur.

Hiz. Peygamber'in eşleriyle ve çocuklarıyla gerçekleştirdiği iletişime dair rivayetlerde aile ilişkilerini sürekli canlı tutmaya, zaman zaman yaşanan problemleri suhuletle çözmeye, çocukları korumaya ve geliştirmeye dair nice örnekler görmekteyiz. Bu örneklerle geçmeden önce şunu ifade etmek gerekir ki Hiz. Peygamber, aile hayatında bir beşer olarak diğer insanların yaşayabileceği acı tatlı birçok tecrübeyi yaşamıştır. Evlenmiş, eşini kaybetmiş, doğan çocuklarıyla sevinmiş, evlat acısı yaşamış, tek evlilik ve çok evlilik tecrübesini yaşamış, eşleriyle bizzat tartıştığı zamanlar olmuş, bazen eşleri kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüş vs. bütün ev hallerini ziyadesiyle yaşamıştır. Hatta meşhur İfk hadisesinde hayatın en zor sınavlarından biri

sayılan zina iftirasını bile eşiyle birlikte göğüslemiştir. Adeta her anı kayıt altına alının bu nebevi tecrübeyi okurken Hz. Peygamber'in aile hayatının bizler tarafından örnek alınabilir olduğunu ve onun hanesinde yaşanan örnek olayların olağanüstü olaylar olmadığını hatırdı tutmak gerekir. Kur'an-ı Kerim'deki ifadeyle Hz. Peygamber'deki "güzel örneklığı" (Ahzap Suresi, 33/ 21) anlamlandırabilmemiz için bu bakış açısını korumamız gerekir.

5.1. Hz. Peygamber'in Eşler Arası İletişime İlişkin Tavsiyeleri ve Uygulamaları

Hz. Peygamber'in eşleri ile ilişkisini belirleyen temel argümanın, onların varlığına saygı duymak, kimliklerini tanımak ve kişilikleri ile barışık hareket eden bir zihniyet olduğunu belirten Huriye Martı, O'nun, birbirini üreten ve besleyen döngüsel bir birlikteliğin mükemmel örneği olarak, tek tarafın "eş sahibi" olduğu değil, iki tarafın da "eş" olduğu bir ilişki tarzını kendi yaşadısıyla bizlere öğrettiğini vurgulamaktadır (Martı, 2010). Bu hassasiyetin belki de en çarpıcı göstergesi evlenecek olanların birbirlerini görerek tanımalarını tavsiye etmiş olmasıdır (Avcı Erdemli, 2006: 110). Hadis kaynaklarında bu yöndeki tavsiyelerini içeren birçok rivayet bulunmaktadır (bkz. Müslim 1992: Nikâh, 75; Tirmizî 1992: Nikâh, 5; Nesâî 1992: Nikâh, 17.). Karşılıklı tanışma ve özgün iradeyle temelleri atılan bir birliktelikte her iki tarafın da saygınlığı korunmuş olur. Tanışarak evlenmek aynı zamanda empatik iletişimin esasını oluşturan kendimizi muhatabın yerine koyabilmenin de temelini oluşturmaktadır. Zira önceden tanıdığımız biriyle empati kurmak daha kolay olur.

Hz. Peygamber'in aile hayatında yaşanan acı tatlı olaylarda, eşleriyle farklı beklentilerle karşı karşıya gelmeleri halinde, sosyal hayatın beraberinde getirdiği bazı problemlerin çözümünde vs. durumlarda genel yaklaşımı her zaman eşini gözetmek yönünde olmuştur. Onca yoğunluğuna rağmen düzenli ve programlı bir şekilde günün belirli vakitlerini eşleriyle geçirmesi (Heysemî 1967: IV, 316), önemli kararlarda eşleriyle istişare etmesi (Buhârî 1992: Şurû't 15), ibadet niyetiyle eşini ihmal eden sahabesini uyarması (Ebû Dâvûd 1992: Tatavvû' 27), eşinin herhangi bir huyunu beğenmediği için ona darılan kişileri bundan sakındırması (Müslim 1992: Radâ' 61) vs. uygulamalar buna örnek verilebilir.

5.2. Hz. Peygamber'in Eşler Arası Beklentiler Konusundaki Hassasiyeti

Eşlerin karşılıklı hakları konusunda Müslümanları uyaran Kur'an-ı Kerim'de erkekler, özellikle eşlerine karşı şefkatli davranmakla emrolunmak-

tadır (Bakara, 2/228). Bu emrin en güzel uygulamalarını Hz. Peygamber'in aile hayatında görmek mümkündür. Eşleri arasında ayrım yapmadan hepsine eşit zaman ayırması, her sefere çıkışında onlardan birini kendisiyle götürmesi bu duyarlılığın göstergelerinden biridir (Buhari, Fedailüashabi'n-Nebi, 32). Eşlerinin meşru isteklerini karşılamada hassasiyet gösteren Peygamberimiz, Mescidin avlusunda kılıçlarla gösteri yapan Habeşli ekibin bu oyununu izlemek isteyen Hz. Aişe'nin bu isteğini kabul etmiş ve sonuna kadar eşiyile birlikte beklemiştir (Müslim, Salatü'l-İdeyn, 18,19).

Bu konuya verilebilecek diğer bir örnek de nafile ibadet için eşinden izin istemesidir (Bkz. İbn Hıbban 1993: II, 391). Buna benzer bir diğer uygulaması da hastalandığında Hz. Âişe'nin odasında kalmak için diğer eşlerinden izin almasıdır (Buhârî 1992: Meğâzi 83). Kendisi eşlerinin beklentileri konusunda oldukça duyarlı davranan Hz. Peygamber bu hassasiyeti bütün Müslümanlara da tavsiye etmiştir: *“Kişi zevcesinin yüzüne sevgi ve merhametle baktığı vakit zevcesi de onun yüzüne aynı duygularla bakarsa Allah her ikisine de rahmet nazarıyla bakar. Keza erkek hanımının ellerini avucuna alınca, o da zevcinin ellerini tutarsa parmaklarının arasından günahları dökülür.”* (Suyutî, 2004: I, 122.) Rahmetin tecellisine vesile olan sevgide ve ilgide karşılıklılık ilkesi aslında empatik yaklaşımı besleyen bir düsturdur.

5.3. Hz. Peygamber'in Duygusal İletişim ve Duygusal Tepkiler Konusundaki Tavrı

Bilindiği gibi empatik yaklaşımın önemli bir boyutu da duygusal olarak muhatapımızın duygularını da anlamaktır. Nitekim bizzat kendisi hanımlarına yönelik sevgisini söz ve davranışlarıyla özellikle hissettiriyordu. Örneğin, Hz. Âişe'ye sevgi ifadesi olarak Uveyş (Aişecik) Âiş ve Humeyrâ gibi onun hoşuna gidecek hitaplarda bulunduğu nakledilmektedir. (İbn Mâce, 1992; Ruhûn 16; Suyutî 2004, II, 419). Bu hitap şekli sadece sevginin izharı değil aynı zamanda duygusal bir beklentinin de karşılanmasıdır.

Hz. Aişe ile yaşadığı şu diyalog Hz. Peygamber'in muhatabının duyguları karşısında ne kadar empatik olduğunun güzel bir örneğidir: Hz. Aişe şöyle anlatıyor: “Resulullah (a.s), bana:

“Ben senin bana kızdığın ve benden razı olduğun zamanları biliyorum” buyurdular. Ben: “Bunu nereden anlıyorsunuz?” diye sordum.

“Benden râzı oldun mu bana: *“Hayır Muhammed'in Rabbine yemin olsun!”* diyorsun. Bana öfkeli olunca: *“Hayır! İbrahim'in Rabbine yemin olsun!”* diyorsun” dedi. Ben:

“Doğru, ey Allah’ın Resulü, ben sadece senin adını terk ederim.” dedim.”

[Buhari, Nikâh 108, Edeb 63; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 90].

Şu örnek de eşini kıskanan bir kadının bu kıskançlık haline verilecek empatik tepkiye bir örnektir: Hz. Peygamber, ashâbından bazılarıyla beraber Hz. Âişe’nin yanında bulunduğu bir sırada, bir diğer eşi Hz. Safiyye, içi yemek dolu bir tabağı hizmetçi ile Hz. Âişe’nin yanında bulunan Hz. Peygamber’e göndermişti. Bu tablo karşısında Hz. Âişe, fevrî bir hareketle hizmetçinin eline vurarak tabağın düşüp kırılmasına, yemeklerin saçılmasına neden olmuştu. Bu oldukça sert tavır karşısında Hz. Peygamber, adeta eşinin duygusuna tercüman olarak *“Anneniz kıskandı”*, diyerek büyük bir olgunlukla yerdeki yemekleri ve kırılan tabağın parçalarını toplamış, yemeği gönderen eşine de yeni bir tabak göndermiştir [Buhârî, Nikâh, 107; İbn Mâce, Ahkâm, 14; EbûDâvûd, Buyû’, 90; Tirmizî, Ahkâm, 23; Nesâî, İşretü’n-Nisâ, 4].

6. HZ. PEYGAMBER’İN ÇOCUKLARLA İLETİŞİMİNDE EMPATİK YAKLAŞIM ÖRNEKLERİ

Hz. Peygamber’in çocuklarla iletişim konusundaki genel yaklaşımını, *“Kimin bir çocuğu varsa onunla çocuklaşsın”* [Deylemî, III, 513] şeklindeki hadisi ortaya koymaktadır. Bu hadis aslında empatik yaklaşımın en somut ifadesidir. *“Çocukla nasıl empati kurulur”* sorusuna verilecek en açıklayıcı cevap bu ifade olsa gerektir. Ümmetine bu şekilde davranmayı emreden Hz. Peygamber kendi çocuklarıyla, torunlarıyla ve başka çocuklarla ilişkilerinde *“çocukla çocuklaşmanın”* örneklerini göstermiştir.

6.1. Çocukların Beklentilerine Göre Uzayan ve Kısılan Namaz

Çocuklarıyla ve torunlarıyla birlikte vakit geçirmeye ihtimam gösteren Hz. Peygamber bazen namazda bile onları kendisinden ayırmamıştır. Örneğin bu konuyla ilgili meşhur bir rivayete göre bir keresinde namaz kılarken torunu Ümâme’yi de omuzlarında taşıdığı ve rükûa vardığında onu yere koyduğu, secdeden kalkınca yine omuzlarına aldığı anlatılmaktadır [Buhârî, Salât 106; Müslim, Mesâcid 41]. Başka bazı rivayetlerde ise çocuklarla ilgili hassasiyetinden dolayı namazın süresini bazen uzattığı bazen de kısa tuttuğu aktarılmaktadır. Burada iki farklı örnek olay aktarılmaktadır. Birinde çocuktan dolayı namazın süresi uzarken diğer olayda ise süre kısalmaktadır. Abdullah b. Şeddad, babasının bir hatırasını şöyle nakletmektedir: Bir gün babam dedi ki, “Resulullah akşam veya yatsı vakitlerinden birinde yanımıza

gelmişti. Hasan veya Hüseyin'den birini yanında taşıyordu. Namaz kılmak için çocuğu yere bıraktı; sonra öne geçti. Ardından tekbir getirip namaza durdu. Sonra namaz sırasında uzunca bir secde yaptı. Secde çok uzadığı için başımı kaldırıp baktım. Çocuğun Resûlullah'ın sırtına binmiş bir vaziyette beklediğini gördüm. Hemen secdeme döndüm. Namaz bitince; "Ey Allah'ın Resulü! Namaz sırasında öyle uzun bir secde yaptınız ki, bir hadise oldu veya vahiy indi zannettik!" dediler. "Hayır! Bunlardan hiçbirisi olmadı. Fakat oğlum sırtıma binmişti. Acele edip hevesi geçmeden sırtımdan indirmeyi uygun görmedim (kendisi ininceye kadar bekledim)." (Nesai, İftitah: 83).

Görüldüğü gibi farz bir namazın süresi bir çocuğun hatırı için uzayabilmektedir. Çocukların beklentileri konusunda hassasiyeti ilke edinen Peygamberimiz şu örnekte görüleceği gibi aynı duyarlılıktan dolayı bu sefer namazı kısa kesmektedir: "Bazen (kıraatı) uzatma niyetiyle namaza başlıyorum da bir çocuğun ağlayışını duyunca annesinin onun ağlamasıyla çok tedirgin olduğunu bildiğimden namazımı kısa tutuyorum." (Buhârî, Ezan 65; Müslim, Salât 186, 192.). Bu örnekte çocukla ilgili bir duyarlılıkla beraber annenin tedirginliğine ilişkin de empatik bir anlayış olduğunu görebiliyoruz.

6.2. Çocuklara Ayrılan Günlük Mesai

Hız. Peygamber'in günlük olarak aksatmadan yaptığı işlerden biri de çocuklarına zaman ayırması ve onlarla ilgilenmesidir. İlgili rivayetlerden bu konuyu oldukça önemseydiğini görebiliyoruz. Enes b. Malik şöyle anlatmaktadır: "Ailesine karşı Hız. Muhammed'den daha şefkatli birini görmedim. Oğlu İbrahim Medine'nin kenar mahallelerinden birinde oturan bir sultanneye verilmişti. Kadının kocası demircilik yapmaktaydı. Hız. Peygamber, her gün çocuğunu görmek için oraya gider, dumanlı eve girer, İbrahim'i kucağına alır, bağrına basar, öper okşardı. Sonra da Medine'ye geri dönerdi." (Buhari, Edeb, 18). Bir peygamber olarak yüklendiği görevin beraberinde getirdiği yoğun mesaiye rağmen çocuğunu öpüp koklamak için her gün Medine dışındaki mahallelere gidip gelmesi Onun bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Çocuk sevgisini gereksiz bir iş gibi gören kültürel bir ortamda Hız. Peygamber'in bu davranışı toplumsal eğitim açısından önemli bir uygulamadır. Nitekim kendisini, torunu Hüseyin'i öperken gören bir kişinin, "Benim on tane çocuğum var, ben onlardan hiç birini öpmedim" demesi üzerine Hız. Peygamber (s.a.v.), "Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz" buyurmuştur (Buhari, Edeb 18; Müslim, Faziletler, 65; Ebu Davud, Edeb 145.).

Hız. Peygamber'in çocuk ilgisi ve sevgisi sadece kendi çocuklarına münhasır değildi elbette. Cabir b. Semure şöyle anlatıyor: *"Allah Resulü ile ilk namazımı kılmıştım. Sonra Peygamber, ailesinin yanına gitmek üzere yola çıktı. Bende O'nunla birlikte gittim. Çocuklar O'nu karşıladı. Onların her birinin yüzünü bir bir eliyle okşadı. Sonra benim yüzümü de okşadı. O sırada elinin serinliği ve kokusunu hissettim ki sanki güzel koku satan birinin sandığından elini çıkarmıştı."* (Müslim, Fedail 80).

Sevildiğini hissetmenin çocuk gelişimi üzerindeki etkisine ilişkin psikolojik tespitler Hız. Peygamber'in bu işi önemsemesindeki hikmeti daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

6.3. Çocukların Oyunlarına Gösterilen Müsamaha

Hız. Peygamber'in çocukların beklentileri konusundaki hassasiyetinin önemli bir göstergesi de onların oyunlarına müsamaha göstermesidir. Meselâ kendisine hizmet eden küçük yaştaki Enes'in, gönderdiği yere gitmeyip çocuklarla birlikte oyuna dalmasını müsamaha ile karşılamıştır. Söz konusu olayı Enes (r.a.) şöyle anlatmaktadır:

"Resûlullah (a.s.) birgün beni bir yere göndermek istedi. Ben:

– Vallahi gitmem, dedim. Hâlbuki içimden gitmeye karar vermiştim. Çünkü emri veren Allah'ın Nebisi idi. Yola çıktım, sokakta oynayan çocukların yanlarına vardım (ve orada oyalandım). Derken Allah Resulü arkamdan gelerek ensemden tuttu. Dönüp baktığımda gülümsüyordu.

– Enesçik! Söylediğim yere gittin mi?" diye sordu.

– Hemen gidiyorum ya Resûlallah! dedim. (Müslim, Fedâil, 54). Görüldüğü gibi oyuna dalan Enesçik bu davranışından dolayı bir azarlamaya muhatap olmamıştır. Çünkü Enes için oyun vazgeçilmez bir ihtiyaçtı. Bu ihtiyacın farkında olan Peygamberimiz çocukları oyundan alıkoymak isteyen yetişkinlere de müsaade etmemiştir. Bir keresinde yanında sahabeler olduğu halde toprakla oynayan çocuklara rastlamış, sahabeden biri onlara bunu yasaklamak isteyince Hız. Peygamber:

– *Bırak onları! Toprak çocukların ilkbaharıdır"* buyurmuştur. (Heysemî, VIII, 159).

Bunun yanında bazen çocukların bu önemli etkinliğine bizzat katıldığı, torunları Hasan ve Hüseyin ile oynadığı, onları sırtına alarak gezdirdiği, ayrıca amcası Abbas'ın çocukları arasında koşu yarışı düzenlediği de rivayet edilmektedir.

Abdullah bin Haris (r.a.) diyor ki:

Resûlullah (a.s.), Abbas'ın çocukları Abdullah, Ubeydullah ve Kesîr'i yanana getirir ve şöyle derdi:

“– Kim önce koşup bana gelirse ona şu kadar ödül var!” Çocuklar da koşarak gelirler, kimi Hz. Peygamber'in sırtına, kimi göğsüne çıkmaya çalışırdı. O da onları öper ve kucaklardı. (İbn-i Hanbel, I, 214).

6.4. Kızlara Pozitif Ayrımcılık

Hız. Peygamber'in kız çocuklarına ilgi konusunda daha bir hassas davrandığını söylemek mümkündür. Hâlbuki İslâm öncesi dönemde Araplar toplumunda kız çocuğuna karşı davranışları, sosyal bir problem haline gelmiş ve hatta cinayet şeklini almıştı. Cahiliye döneminde kız çocuğu ailede maddî bakımdan bir yük, sosyal açıdan da bir utanç kaynağı kabul edilirdi (Apak, 2010, 49). Cahiliye kültürünün etkisiyle ilgide ve sevgide kızlarını ihmal edenleri derhal uyarmıştır. Bu konuyla ilgili Enes (r.a.) şöyle bir olay anlatmaktadır:

Adamın biri Peygamber Efendimizin yanında iken oğlu geldi. Adam oğlunu öptü, kucağına oturttu. Derken biraz sonra adamın kızı geldi. Adam kızını (öpmeden) önüne oturttu. Bunun üzerine Peygamberimiz: “– *İkisine eşit davransaydın ya!*” diye uyardı. (Heysemî, VIII, 156).

Kızı Fatıma'yı karşılamasıyla ilgili şu rivayet de bu konudaki duyarlılığının güzel bir örneğidir: Kızı 'Fatıma ziyaretine geldiğinde ayağa kalkar, ona doğru yönelir, elinden tutar, önce onu öper, sonra da yer verir, oturturdu. (Ebü Davûd, Edeb 144; Tirmizi, Menakıb 60.).

Hız. Peygamber cahiliye kültürünün kız çocuğunu ve kadını aşağılayıcı alışkanlığıyla her şekilde mücadele etmiştir. Bu kapsamda kız çocuklarını sevgiyle ve ilgiyle yetiştirmek konusunda Müslümanları daima teşvik etmiştir: “*Her kim buluş çağına ulaşmalarına kadar iki kız çocuğunun bakımını, nafakasını, terbiye ve yetiştirilmesini üzerine alır ve bunu yerine getirirse o kimse kıyamet günü benimle şöyle olacaktır*” dedikten sonra parmaklarını birbirine kavuşturmuştur (Müslim, Birr 149).

Başka bir rivayette de şöyle buyurmaktadır: “*Eğer bir kimse kızlara değer verdiğinden dolayı eziyet görürse ve onlara iyi davranırsa onlar Cehenneme karşı kendisine perde olurlar*” (Buhârî, Edeb 18.). Bu müjdeli haber, cahiliye kültürünün kız çocuklarını aşağılayan baskısına karşı durmaya Müslümanları adeta teşvik etmektedir. Hız. Peygamber'in bu konuyla ilgili uyarılarında ve uygulamalarında

ilgiye ve sevgiye muhtaç olan çocukların bu beklentisi hakkında toplumda bir duyarlılık oluşturmaya çalıştığını görüyoruz.

SONUÇ

Ailenin kurum olarak varlığını devam ettirebilmesinde ve aile fertlerinin yaşam kalitesinde aile içi iletişim temel bir belirleyicidir. Fıtrat olarak hemcinsine mecbur olan insanın temel ihtiyaçlarına baktığımızda bunların tamamının bireyler arası iletişime bağlı olarak gerçekleşebileceğini söylemek mümkündür. Psikolojide dile getirilen “ihtiyaçlar hiyerarşisi” tablosunda sıralanan fizyolojik, güvenlik, aidiyet, saygınlık, anlama, estetik ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının tamamı bir iletişim ortamında gerçekleşmektedir. Ailenin, bu hedeflerin gerçekleştirilmesine kaynaklık edebilmesinde her şeyden önce aile içi iletişimin sağlıklı bir şekilde işliyor olması gerekir.

Empatik yaklaşım, aile içi iletişimi etkin ve doyumlu kılmada güçlü bir bilişsel ve duyuşsal zemin oluşturabilir. Çünkü bu yaklaşımın özünde insan ilişkilerinin temel belirleyicisi sayılan muhatapı önemsemek ve onu doğru anlama çabası vardır. Zira iletişimsiz yaşayamayan insanın paylaşmak istediği her ne varsa bu gaye ancak empatik bir muhatapla iletişim kurularak mümkün olur. Eşler arası uyum, çocukların beklentilerinin karşılanması, aile içerisinde sağlıklı bir iletişim düzeyinin oluşması vb. hedeflerin gerçekleşmesinde empatik anlayış önemlidir.

Empatik yaklaşımın ne olduğunu bilmek tek başına bu eğilimi benimsemek ve buna göre davranmak için yeterli değildir. Çünkü bu yaklaşım sahibinden psikolojik ve ahlaki anlamda bazı fedakârlıklar istemektedir. Her şeyden önce benmerkezci düşünceden sıyrılmış olmanız gerekir. Ahlâki olarak başkasının derdiyle dertlenmeyi benimsemiş olmanız gerekir. Dinî inançlar ve değerler bu konuda destekleyici birer kaynak olabilir. Çünkü din, temelde insanın bencillikten sıyrılmasını, fedakârlığı, diğerkâmlığı vb. eğilimleri her zaman teşvik eder. Hz. Peygamber’in insan ilişkilerine dair tavsiyeleri ve uygulamaları bunun bariz örneklerini oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber’in bir eş ve bir baba olarak ortaya koyduğu örneklik ve bu konuyla ilgili tavsiyelerinde aile içi iletişimde empatik yaklaşıma ışık tutacak bazı ilkelerin ve örnek uygulamaların olduğu gözlemlenmektedir. Aileye karşı iyi davranmayı dinî bir erdem olarak tanımlamış olması, tanışarak evlenmeyi tavsiye etmesi, kadınların duygusal inceliklerine dikkat çekmiş olması, çocukların sevgi ve ilgiye olan ihtiyaçlarını her vesileyle vurgulamış olması vb.

uyarıları aslında kendimizi başkasının yerine koymamız gerektiğinin somut ifadeleridir. Ayrıca kendi evlilik ve aile hayatında ortaya koyduğu pratikler de aile içi iletişimde nasıl empatik davranılacağına örnek uygulamalarıdır. Son olarak bu yöndeki davranışların “Salih amel” kategorisinde değerlendirilmiş olması da bu konuda gerekli olan fedakârlık için bir güç kaynağı olmuştur.

Bu veriler ışığında şu önerilerde bulunmak mümkündür:

- Her geçen gün zayıflayan aile içi iletişimi güçlendirmek için gerekli olan psikolojik ve sosyal destek kaynaklarını daha çok araştırmak gerekmektedir.
- Bireyselliği teşvik eden modern yaşamın etkisine karşı zihinsel ve duyuşsal anlamda sosyalleşme bilincini geliştirmek gerekir.
- Bu konuda psikolojinin verileri ile dinin imkânlarını bir arada işleyen çalışmalara daha çok yer vermek gerekir.
- Sosyalleşmeyi, aile yaşamını, akraba ilişkilerini teşvik eden dinî referansları daha çok gündeme getirerek insanlarımızın bu konudaki duyarlılıklarını geliştirmeliyiz.
- Özellikle Hz. Peygamber’in bu alandaki rol modelliği ile ilgili psikolojik, sosyolojik analizler içeren daha çok çalışma yapılmalıdır.
- Son yıllarda görülen aile içi çatışmalarda ve boşanma oranlarındaki artış, ebeveyn-çocuk iletişimde yaşanan kopukluklar, akraba bağlarında oluşan zayıflıklar vb. sorunlara yönelik psikolojik, sosyolojik, kültürel ve teolojik araştırmaları disiplinler arası bir yaklaşımla yapmak gerekmektedir.
- Aileyle ilgilenen kurum ve kuruluşların sahada Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleriyle daha koordineli çalışmalar yapması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağırman, Cemal. (2006). İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. X/2, 23-53.
- Ahmed b. Hanbel (1992). *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Apak, A. (2010). Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Çocuklarla İlişkileri Üzerine Tespit ve Değerlendirmeler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2010 s. 43-67.
- Avcı Erdemli, K. (2006). Ailede İletişim, *Diyanet Aylık Dergi*, 187.
- Aydın, N. (2015). Hz. Peygamber’in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri, *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, X/1.

- Battal, A. (2008). *Boşanma Sebepleri*, İstanbul: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmaları Genel Müdürlüğü & Akademik Dayanışma Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.
- Bienvenu, M. J. (1970). Measurement of Marital Communication. *The Family Coordinator*, 19(1), 26-31.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (1992). *el-Câmiu's-Sahîb*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Buluş, M., Bağcı, B. (2016). Evlilik Doyumu: Aile Yılmazlığı ve Etkili İletişim Becerilerinin Rolü, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, s. 136-152.
- Campbell, R. (1991). *Çocuk Sevgiyle Büyür*, Çev: Meral Gaspıralı, 1. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Çalışkan, N., Aslander M. (2014). Aile İçi İletişim ve Siber Yaşam: Teorik Bir Çözümleme, *Abi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15/2, s. 263-277.
- Dökmen, Ü. (1988). "Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama İle Geliştirilmesi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21/1-2, Ankara.
- Ebu Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, (1992). *es-Sunen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Erden, M. Akman, Y. (2008), *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Arkadaş Yayınevi,
- Ersanlı, K. (1993). İnsan İlişkilerinde Empatik Yaklaşımın Yeri ve Önemi, *M.E.B. Eğitim Dergisi*, 4, s. 70-72.
- Fiske, J. (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Ankara: Ark Yayınları.
- Gordon, T. (1997). *Aile İletişim Dili*, (Çev: Emel Aksay). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Görgün-Baran, A. (2004), Türkiye'de Aile İçi İletişim ve İlişkiler Üzerine Bir Model Denemesi, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1 (Güz), s. 31-41.
- Güven, A (2013). *Çocukta Benlik Gelişiminde Aile İçi İletişimin Rolü: İslam Dini Açısından Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir (1967). *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (1992). *es-Sunen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Kaya, A. (2010). *İletişime Giriş: Temel Kavramlar ve Süreçler, Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. Ed. Alim Kaya, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Lazar, J. (2001). *İletişim Bilimi*, (Çev: Cengiz Anık), Ankara: Vadi Yayınları.
- Martı, H. (2010). İdeal Bir Eş Olarak Hz. Peygamber, <http://www.sonpeygamber.info/ideal-bir-es-olarak-hz-peygamber>.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin İbnu'l-Haccâc el-Kuşeyrî, (1992). *el-Câmiu's-Sabîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, (1992). *es-Sünen*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Rogers, Carl, "Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir", (çev: Füsün Akkoyun), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak. Dergisi*, 16/ 1.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir (2004). *Câmiu's-Sağır min ehâdisi'l-beşîri'n-nezîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şahin, S.- Aral, N. (2012), "Aile İçi İletişim", *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 2012 1(3), 55-66.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, (1992). *es-Sünen*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbâki, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tubbs, S. L. and Moss, S. (1991). *Human Communicatio*., McGraw-Hill, Inc, New York.
- Yavuzer, H. (1995). *Ana-Baba Okulu*. (5. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2000). *Ana-Baba ve Çocuk: Ailede Çocuk Eğitimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yılmaz, N. (2019). "Aile İçi İletişim ve Sağlıklı İletişim Önerileri" www.tavsiyee-diyyorum.com, 27/09/2019.

(Doç. Dr. Yusuf Batar tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Yusuf Hocamıza zamanına yakın bitirdiği için teşekkür ederim.

Önemli tespitler var tabii burada, sıcaklığına bir iki dakikada ben tekrarlamak, vurgulamak açısından söyleyecek olursam: iletişimin önemi, işte hocamızın ilk çalışmaya başladığındaki hocasının istihzası, bir şeyin fiilen sorun olması ile metodik olarak sorun olması arasındaki fark. Eğer biz gerçek bir mütefekkir isek, öyle olmaya çalışıyorsak yani gerçek âlim isek, bunu fiilen sorun olmadan önce hissediyor, takip ediyor olmamız gerekir eğer toplumu aydınlatma gibi bir görevimiz varsa. Bu fiilen sorun olduktan sonra artık bir tür entelektüel sorun olmaktan çıkar yani polisiye, hukuki, siyasi ve benzeri sorunlara dönüşür. İnşallah geç olsun ama güç olmasın, diyelim.

Empatik yaklaşımda da işte ben merkezcilikten en azından bir süreliğine uzaklaşma tavsiyesi var, son derece önemli. Tabii, feragat, fedakârlık gibi unsurlardan söz edildi. Bu ne demek aslında? Bu aslında bizim egoist bir yapıya yani çıkarıcı bir yapıya sahip olduğumuz, ondan bir süreliğine de olsa karşı tarafı anlamak için bundan çıkmamız gerekliliğidir. Bu tabii çok zor bir iş. Zor derken, neredeyse imkânsız; işte Gazali'nin değişik anlayışları falan var cimrilikte, asla böyle bir şey olmaz demeye getiriyor yani tedavi olmaz gibi, öte yandan tedaviyle ilgili önerileri de var tabii. Ama burada sorun şu: Biz ne zamandan beri egoist olduk? Biz normalde diğerkam, özgeci bir ahlak anlayışı yani karakter anlayışını savunduğumuzu iddia eden bir dinin mensubuyuz yani özgeci, altruistic yaklaşımın terk edilmiş olması tabii acı bir şey.

“Mümin müminin aynasıdır.” bu da çok güzel bir şey. Mesela Osmanlı döneminin kitaplarında geçer, “dost öteki bendir.” der, öteki ben. Bu çok önemlidir aslında, düzelleme, kendini yetkinleştirme çabasıdır.

Hazret-i Peygamber'in ailesi için hocamız gene güzel bir tespitte bulundu. Yani sorunsuz bir ailesi yoktu, sorunlarla gerektiği gibi, uhuletle, muhabbetle yani sorunu kırarak dökerek değil düzgünce çözmek için uğraşıyordu. Biz genelde şu algıya sahibiz: ben sorun istemiyorum yani karşı taraf bana sorun getirmesin. Sorunsuz bir hayat demek, hayat demek değil zaten, ölüm demektir. Yani sorunları çöze çöze insan yaşayışını kurar, inşa eder. Erdem insanı da böyle olur zaten. Mesela, bir duruma verdiği tepki, mukabele, bir şey konusundaki tavrımız bizim erdem üretir ya da erdemsizlik. Yani biz bunu askıya alamayız. Ben kızdım o hâlde, hoşuma gidiyor o hâlde deyip bunları askıya alamayız. Maalesef askıya alıyoruz gibi gözüküyor. Şöyle diyenler de var maalesef: Hazret-i Peygamber hiç sıkıntı çekmeden bütün sorunları kendince çözdü. Bu da insanî olarak rol model olmasının önündeki çok büyük bir engel. Birinci kaynaktan bunları dinlemiş olmamız çok güzel.

Eşleriyle istişare etmesi güzel. Daha sonraki kitaplarda ne var; istişarenin tam tersini yapan var. Kaynağı görmemiz açısından çok önemli.

Ben tekrar teşekkür ediyorum.

Uzatmadan, hemen, Aile Hayatı Üzerinden Hazret-i Peygamber'e Yapılan Haksızlıklar konusunda sözü Prof. Dr. Şefaattin Severcan Hocamıza vermek istiyorum.

Hocam sürenizi başlatıyorum, buyurun.

HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) AİLE HAYATI ÜZERİNDEN YAPILAN HAKSIZLIKLAR

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN*

1. ARKA PLAN: DÖNEMİN AİLE YAPISI

Cahiliye dönemi Arap aile yapısında erkek kendisine özgü imtiyazlı bir yere sahipti. Ailenin tüm sorumluluğu erkeğe aitti. O, ailenin reisi, her türlü maddi ihtiyaçlarının sorumlusu, her çeşit tehlike ve saldırıya karşı güvenlik görevlisiydi. Siyasî, sosyal, ekonomik ve idarî sorumlulukların bütününe o muhatap olur; ailede her üyenin yararını o düşünürdü. Durumuna göre çok evlilik yapabiliyordu. Kısaca Cahiliye döneminde erkek hem genel anlamda hayat tarzının hem de aile yapısının yegâne düzenleyicisi idi. Kadın ise her zaman erkekten sonra gelirdi. Hepsi aynı fotoğrafın içinde yer almamakla birlikte, toplumun önemli bir kesiminde kadının değeri ve önemi oldukça aşağı seviyedeydi. Kadının muhatap bırakıldığı bu konum, onlar için daha doğuştan başlardı. Çocuk doğunca erkek olursa sevinilir ve kutlanır, kız olursa üzüntü duyulur ve hafakanlar basardı; onu büyütsün mü, yoksa toprağa mı gömsün? Kendisine bir kızı olduğu müjdelenen bir müşrik babanın, yüzünü karartan öfkesi ve ilerde başına bela olabilecek bir varlığa sahip olmanın sıkıntısı ile kendini küçülten şaşkınlığını Kur'ân oldukça canlı bir şekilde tablolaştırır.¹

Kadınla ilgili bu durum toplumun tamamını kapsayan bir genellikte değildir. Biz bu durumu genelleyecek olursak birtakım çelişkilerin içinden çıkamayız. Bir tarafta kız çocuklarının tamamı veya çoğu, daha doğar doğmaz öldürülüyor ise, bu uygulama doğal sonuç olarak, bir müddet sonra o toplumda kadın olmamasını veya sayısının oldukça az olmasını gerektirir. Daha da ötesi, pek çok erkeğin birden çok kadınla evli olduğunu kabul edersek,

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Nahl, 16/58-59; Zuhuruf, 43/17-18; Tekvir, 81/8-9.

kadın nüfusunun nereden kaynaklandığının ikna edici karşılığını bulamayız. Herhalde Mekke'ye zaman zaman gökten kızlar inmiyordu!... Zaten Kur'ân da bu uygulamaların genel olduğunu söylemez. Abdü'l-Muttalib ile ilgili nakledilen şu rivâyet bu bağlamda oldukça önem arzeder.

“Abdü'l-Muttalib Allah'a ve ahiret gününe inanır ve bunu çocuklarına tavsiye ve telkin eder; hırsızlık edenin elini keser, kızların gömülmesini engeller, zinadan sakınır, zulme ve haksızlığa karşı gelir, Ramazan gelince Hira'da inzivaya çekilirdi. Onun Hira'da inzivaya çekilmesini Kureyş “tahannüs” (hanifleşme) olarak adlandırırdı. Kureyşliler ona ikinci İbrahim derlerdi.”² Kız çocuklarını diri diri toprağa gömmekten sakındıran bir diğer kişi de Haniflerden olan ve Hanif olarak vefat eden Zeyd b. Amr b. Nüfeyl idi.³

Ünlü şair Ferazdak'ın dedesi olan Sa'sa'ah b. Naciye et-Temîmî'nin, doğar doğmaz toprağa gömülmek üzere olan kız çocuklarının babalarından satın alarak kurtarmakla meşhur olduğu ve bir yılda bu şekilde otuz kız çocuğunu kurtardığı rivâyeti,⁴ bu dönemde her kız çocuğunun daha doğar doğmaz toprağa gömülmediğini; gömülenlerin de ölüme terkedilmediğini ifade etmesi bakımından ayrıca önem taşır. Toprağa gömülen kızları babalarından satın alarak kurtaran bir başka kişi de Zeyd b. Amr b. Nüfeyl idi. Zeyd kurtardığı kız çocuğunu büyüttükten sonra isterse babasına tekrar verirdi.⁵ Bütün bunlar diri diri toprağa gömülen kız çocuklarının ve çok kadınla evlilik sınırlarının toplumdaki kadın-erkek dengesini bozmayacak ölçülerde olduğunu göstermektedir.

Aslında çok kadınla evlilik de algılandığı kadar çok ve genel bir uygulama değildir. Zaten dönemin Mekke'si herkesin istediği vakit birden fazla kadınla evlenebileceği ekonomik güce ve sosyal statüye sahip değildir. Öyle ki, çok evlilik için erkek her şeyden evvel önemli bir maddî imkana ve buna ilaveten de ortalamanın üzerinde bir sosyal itibara sahip olmalıdır. Bunu sağlayan Mekkeli sayısı da zaten çok fazla değildir. Bu kadın fotoğrafı, İslâm

2 Şefaettin Severcan, *Hız. Muhammed İslâm Daveti Mekke*, Fecir Yayınları, Ankara 2019, s. 115.

3 İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Tahkik: Mustafa es-Sikâ, İbrahim el-Beyârî, Abdü'l-Hafız Selbî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1936, c. I, s. 240.

4 İbn Habib, *Kitâbü'l-Münemmâk fî Ahbâri Kureyş*, Tahkik: Hurşid Ahmet Faruk, Beyrut 1985, s. 154; İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (Şekâiku'n-Nümâniye mişeli), ERÜ İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, baskı yeri ve yılı yok, tarihsiz, Tasnif No: 920, c. II, s. 196.

5 İbn Hişam, c. I, s. 240, dipnot, 1.

öncesi Hicaz bölgesi toplumlarında yapısal olarak kabullenilmiş sosyolojik bir gerçeklik idi. Özellikle Medine’de bu sosyolojik gerçekliğin oluşmasında Yahudilerin önemli payları olduğunu da belirtmek gerekir. Tevrat ve İncil’de anlatılanlara göre Hz. İbrahim’den Hz. İsa’ya bütün nebî ve resûllerin birden fazla kadınla evli oldukları anlaşılmaktadır. Yedinci yüzyıl dünyası birden fazla kadınla evlilik mirasının vârisidir. Dönemin dünyasında pek çok ülkede de kadının durumu Hicaz’dakinden çok da iyi değildi, hatta daha da kötüleştiği bölgeler, ülkeler ve toplumlar vardı. İslâm ile bu yapısal form çok büyük ölçüde değişti.

2. İSLÂM İLE DEĞİŞENLER

İslâm, evvela kadının yaratılışı itibariyle erkekle arasında bir derece farkı olmadığını, her iki cinsin de yeryüzünün halifesi olan insan kimliğinde ve Hz. Âdem’in çocukları olarak yaratılmış olmaları sebebiyle eşit olduklarını açıkça beyan etti. Allah Teâlâ insana, ırkını, milletini, doğum yerini, anne-babasını, cinsiyetini, rengini vb. hususlarını kendisinin tayin etmesi hakkını veya tercih etmesi imkanını vermedi. Hiç kimseye bu hususlarda ne istediği sorulmadı. İnsan, bunların tamamını hazır buldu. Bunlar kelimenin tam anlamıyla insanın kaderidir ve insan kaderinden dolayı farklı bir değer yargısına ve farklı bir muameleye tabi tutulamaz. Allah katında değerliliğin ölçüsü asla cinsiyet değil takva sahibi olmak yani her an kulluk bilinci ile O’na sığınmak ve O’na itaatsizlikten en fazla sakınmak ileldir.

Allah, ilk erkek (Hz. Âdem) ile ilk kadını (Hz. Havva) yarattıktan sonra insanlığın çoğalmasını her ikisinin, yani bir erkekle bir kadının, birlikteliğine bağladı. Kadın ve erkeği biri olmayınca diğeri olmayan birbirinin tamamlayıcısı kıldı. Bu tamamlayıcılığı sadece yaratılışla da sınırlı tutmadı, onları dünya hayatı itibariyle de birbirlerine muhtaç ve birbirleri için huzur kaynağı kıldı. Bunu da şöyle beyan etti:

“İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve rahmet var etmesi Allah’ın varlığının delillerindendir. Bunda düşünen insanlar için dersler vardır.”⁶

Ancak hem yaratılış tabiatları itibariyle hem de ailenin geçimini sağlama görevini üstlenmesi, ailenin dışa dönük yüzü olması gibi toplumda icra

⁶ Rûm, 30/21.

ettikleri fonksiyon itibariyle erkeğin kadın üzerine yönetici ve koruyucu olması devam etti. Kur’ân-ı Kerim’de bu durum şöyle dile getirilir:

“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur.”⁷

Tefsir ve fıkıh ulemasının kâhır ekseriyetine göre İslâm ile değişen önemli hususlardan biri çok kadınla evliliğin sınırlandırılmasıdır. Bu sınırlama, aralarında adaleti temin etme şartıyla dörde kadar evlenmeye ruhsat tanırken adaleti sağlayamayacağından korkulması halinde sadece bir kadınla evli olunması şeklindedir. Klasik dönem İslâm âlimlerinin pek çoğu bu sınırlama için Nisa suresinin 2-3. âyetlerini delil gösterirler.

“Yetimlere mallarını verin, temiz pişmiş olanla değişmeyin, onların mallarını kendi mallarınıza katarak (kendi malınızmış gibi) yemeyin; çünkü bu, büyük bir günahdır. Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdir de) yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.”⁸

Delaleti kesin olmasa da bu âyetten itibaren bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenmesinin caiz olmadığı fiili tevatür olarak uygulanmış ve sünni mezhepler ile hadis alimleri bunu delil olarak kabul etmişlerdir. Bu hususta âdeta ümmetin icmâsı hasıl olmuştur. İmam Şafii: “Allah Teâlâ’nın emirlerini beyân edici olan Resûlullah (s.)’in sünneti delâlet ediyor ki; Resûlullah’tan başka hiç kimseye aynı anda dört kadından fazlasıyla evlenme caiz değildir” diyerek bu konuda çok net bir tavır belirlemiştir.⁹ Yukarıda belirttiğimiz gibi İslâm âlimlerinin pek çoğu evlilik sınırlaması için bu âyetleri delil gösterirken son dönem bazı müfessir ve tarihçiler bu âyetin doğrudan evlilik sınırlaması getirmediği kanaatinde idirler.¹⁰

Allah Teâlâ aynı surede bu âyetin biraz ilerisinde:

⁷ Nisâ, 4/34.

⁸ Nisâ, 4/2-3.

⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1984, c. IV, s. 1547.

¹⁰ Bu görüşler için bakınız: Şefaettin Severcan, *Hız. Muhammed Devletten Medeniyete*, Fecir Yayınları, Ankara 2019, s. 168-175.

“Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahıtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”¹¹

Buyurmak suretiyle insanın kadınlar arasında adaleti tam olarak sağlayamayacağını beyan ederek en azından adaletsizliği minimize etmesini istemiştir. Bu tablo da göstermektedir ki, ideal olan bir kadınla evliliğidir. Peki, ideal olan tek kadınla evlilik de neden Allah Teâlâ çok kadınla evliliği tamamen yasak etmedi de dört ile sınırlandırdı? Savaşlar başta olmak üzere, kız doğumlarının erkeklerden fazla olması veya başka nedenlerle toplumda erkeklerin azalması ve kadınların çoğalması gibi durumlarda, erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyulabilir. Ya da eşinin çok özel durumlarından dolayı, kadının rızasıyla, hatta bazen teşviki ile erkek ikinci bir evlilik yapma ihtiyacı ile karşı karşıya kalabilir. Kadın ömrü boyunca süreklilik gösteren bir hastalığa tutulabilir ki böyle bir durumda erkeğin onu boşayıp çaresizliğe terk etmesi mi yoksa eve ikinci bir eş getirmesi mi daha doğru olacaktır?

Allah katında malum olan ancak şu an için bizim bilmediğimiz bazı başka sebepler saklı kalmak kaydıyla, böyle durumlarda problemin çözümü yolu olarak Allah çok kadınla evliliği tamamen yasak etmemiş de dört ile sınırlandırmış olabilir. Üstelik ihtiyaç halinde bile çok kadınla evlilik her iki taraf için de bir emir değil bir izindir ve yalnızca bir hukuki imkandır. Dolayısıyla dileyen bu izni kullanır, dilemeyen haline razı olur ve âyetin ifadesiyle “*adaletten ayrılmamak için en uygun olanı*” seçerek tek evliliğine devam eder. Yukarıda nakletmeye çalıştığımız sebeplerle ya taraflar ihtiyaç duydukları ve istedikleri halde bu izin olmasaydı ne olurdu? Dolayısıyla dileyene bu izni vermesi insanlar için Cenâb-ı Hakk’ın ayrıca bir lütfudur. Bütün bunların yanı sıra İslâm ile birlikte nikah akdi, erkeğin tek taraflı iradesiyle kurulmayıp iki tarafın da iradesi ve rızası ile gerçekleşen bir akit olmuştur. Bir başka ifadeyle kadın, nikah akdi ile bir erkekle hayatını birleştirirken erkek ile eşit haklara sahiptir. Hanbelî mezhebine göre, nikah akdi sırasında kadın, erkeğin ikinci bir evlilik yapmamasını, sadece kendisi ile evli kalmasını şart koşabilir. Ayrıca yine nikah sırasında kadın erkeğini boşama hakkına sahip olmayı da şart koşabilir.

¹¹ Nisâ, 4/129.

Bütün bunlarla birlikte dört kadınla nikahlı olarak bir aile hayatı gerçekleştirmek meşrudur ve hukukidir. Hz. Muhammed (s.) dört sayısını evliliğin üst sınırı olarak anlamış ve ashabından dörtten fazla kadınla evli bulunanların sınırı aşan hanımlarını boşamalarını istemiş, onlar da bu isteğe uymuşlardır. Kaynaklarda bunların sayısı da birkaç taneyi geçmez. Gaylan b. Seleme es-Sekafi Müslüman olduğunda on kadınla evliydi. Bu âyet nazil olunca Allah Resûlü ona: “Kadınlarından dördünü seç” buyurdu. Aynı şekilde Ebû Davud’un Umeyre el-Esedî’den rivâyet ettiği hadiste ise şöyle deniliyor: “Ben Müslüman olduğumda yanımda sekiz kadın vardı. Bu durumu Resûlullah’a ilettiğimde ‘dördünü seç’ buyurdu” İmam Şafi’nin Nevfel b. Muaviye ed-Deyli’den rivâyet ettiği diğer bir hadiste şöyle deniliyor: “Müslüman olduğumda yanımda beş kadın vardı. Resûlullah bana ‘dilediğin dördünü seç, diğerini bırak’ dedi.”¹²

“Hz. Peygamber’in ashabından 673 kişi üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, birden çok kadınla evliler 129 kişi %19,1; tek kadınla evliler 542 kişi %80,5; hiç evlenmeyenler ise 2 kişi %0,4 olarak tespit edilmiştir. Çok kadınla evliliklerde ikinci eşler genellikle efendisinden çocuğu olan ümmü veled¹³ denen cariyelerdir. Bunlar 9 kişiyle %1,33 oranındadır. Cariyelerle olan beraberlikler, hür kadınlarla yapılan evliliklerle aynı statüde değerlendirilmediği için aslında çok kadınla evlilerin oranı, yukarıda zikredilenden düşüktür ve 77 kişi %17’lik bir orana tekabül eder.”¹⁴

Kadın haklarındaki İslâmî değişimin en açık göstergelerinden biri de Hz. Muhammed’in (s.) veda haccı esnasında Arafat’ta verdiği hutbedeki şu sözleridir:

“Kadınlara en iyi şekilde davranıp muâmelede bulununuz; çünkü onlar size sığınmış, korumanız altına girmiş kimselerdir; sizler onları Allah’ın bir emaneti olarak görmelisiniz. ... Kadınlarınıza kötülük etme hususunda Allah’tan korkun ve onlara en güzel şekilde davranın! Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?... Ey Allah’ım, sen şahit ol!”

¹² İbn Kesîr, *Tefsirul-Kur’ânîl-Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme, Daru Tayyibe li’n-Neşri ve’t-Tevzî, Riyad 1999, c, II, s, 209-212.

¹³ Ümmü veled: Nikah akdi gerekmeksizin sahibinden/efendisinden çocuk doğuran cariye verilen isimdir. Böyle bir cariye artık satılamaz ve sahibi öldüğünde hürriyetini kazanır.

¹⁴ Mehmet Birekul- Mehmet Fatih Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile –Sosyolojik Bir İnceleme–*, Konya 2001, s, 140.

Kadın, erkekten daha hassas, daha ince mizaca sahiptir. Bunu ifade anlamında şu örnek oldukça dikkat çekicidir: Eşleri deve üzerinde iken develeri hızlı süren bir kişiye Allah Resûlü: “*Dikkat et! Kristaller kırılmasın*” buyurmuştur.¹⁵

3. HZ. MUHAMMED’İN (S.) EVLİLİKLERİ

Hiz. Peygamber döneminde Arap toplumunun sosyolojik yapısında yukarıda anlatmaya çalıştığımız ölçüde birden fazla kadınla evlilik olağan bir uygulama idi ve asla yadırganmaz, tenkit edilmezdi. Birden fazla evlilik oranları genellikle orta yaşlarda başlar ve:

1. Daha çok kimsesiz dul kadınlara koruma sağlamak;
2. Fazla sayıda erkek çocuğu sahibi olmak;
3. Çok evliliğin sağladığı sosyal ve ekonomik itibara sahip olmak;
4. Akrabalık ilişkisi kurmak veya akrabalığı güçlendirmek;

5. Dostluk ve ittifak kurmak veya bunları güçlendirmek vb. hedefleri elde etmeye yönelik olurdu. İkinci, üçüncü, dördüncü evlilik tercihlerine yakından bakıldığında, çok evliliği kolaylaştıran ve yaygınlaştıran sebepler arasında cinselliğin en zayıf ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Hiz. Muhammed’in (s.) evlilikleri bu fotoğrafın çok ötesinde özel sebeplere mebnî olmuştu.

1. Hiz. Muhammed (s.) ilk evliliğini 25 yaşında kendisinden yaşça oldukça büyük olan ve daha önce iki evlilik yapmış ve bu evliliklerinden iki de çocuğu bulunan Hiz. Hatice ile yapmış ve 25 yıl onunla tek evli olarak hayat sürmüştü.

2. Hiz. Muhammed (s.) Hiz. Hatice’den sonra, o sırada 50 yaşında olan Hiz. Sevde ile evlendi. Hiz. Sevde Resûlullah’a “kadınlık yapamayacağını” bizzat kendisine beyan etmiş,¹⁶ Resûlullah (s.), kendisine can yoldaşı olması, evine ve çocuklarına bakması için onun bu halini kabul ederek evlenmişti.

3. Medine’de hicretin 8. ayına tekabül eden Şevvâl’de kendisi 53 yaşını yarılamişken Hiz. Âişe ile evlendi.

4. Hiz. Âişe ile evliliğinin üçüncü yılında, Hiz. Muhammed (s.) yaklaşık 57 yaşlarında iken Hiz. Hafsa ile evlendi.

¹⁵ Buhari, Kitâbu’l-edebe, 90.

¹⁶ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak*, s, 239, Paragraf, 363; İbn Sa’d, *Tabakât*, c, X, s, 51-57.

5. Hafsa'dan sonra, üç ay kaldıktan sonra vefat eden Zeyneb bt. Huzeyme ile;

6. Onu takiben de o sırada Habeşistan'da bulunan Ebû Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe ile Habeşistan'a elçi gönderip vekaletle gıyabî nikah kıydırdı.

7. Daha sonra Resûlullah (s.) 58 yaşına girerken hicretin 4. yılı Şevvâl ayının bitimine birkaç gün kala yaşlı ve çok çocuklu olan Ümmü Seleme ile;

8. Ümmü Seleme'den yaklaşık 13 ay sonra hicretin 5. yılı Zilkâde ayında Zeyneb bt. Caş ile evlendi.

9. Hicretin 6. yılının başlarında Kureyзалıların tehcirinden sonra Reyhâne ile;

10. Bundan yaklaşık 8 ay sonra, hicretin 6. yılının Şaban ayında yaklaşık 60 yaşında iken Mustalik oğulları lideri Haris b. Dırar'ın kızı Cüveyriye'nin isteği üzerine onunla evlendi.

11. Hayber'in fethinden sonra, yine aynı amaçla, hicretin 7. senesi Cemâziyelâhir ayında, 61 yaşında iken Nadir oğulları reisi Huyey b. Ahtab'ın kızı Safiyye ile;

12. Ondan yaklaşık 6 ay sonra hicretin 7. yılı Zilkâde ayında kaza umresi sırasında, yine aynı amaçla, Amr b. Sa'sâ oğullarından Meymûne ile evlendi.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber evliliklerinin çoğunu (yedi tanesini) yaklaşık 57-62 yaş arasında, yani ömrünün son beş yılında, farklı mülahazalarla yapmıştır. Bu durum onun evliliklerini şehvet arzuları ile yapmadığını çok açık ve net olarak ortaya koymaktadır. Buna rağmen onun evliliklerini şehvetine düşünlölkle anlatmaya kalkışmak ona iftira etmekten başka bir şey değildir. Bu gerçekler çerçevesinde Hz. Muhammed'in (s.) evlilik sebeplerine göz atmak konunun daha doğru anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Hiç şüphesiz, bir tarihi olayın, doğru anlaşılabilmesi ve doğru yere koyulabilmesi için onun ancak kendi şartlarında, kendi bağlamında, kendi değerler sistemi içinde ve kendi dış dünyası ile ele alınmasının gerektiği, en sâde ve genel-geçer bir ilmî kuraldır. Hz. Muhammed'in evliliklerini doğru anlayabilmek ve doğru yere koyabilmek için onları tarihi şartlarının oluşturduğu sebepleriyle, dönemin siyasî, sosyal, iktisadî ve ahlâkî değerleriyle ve her birini kendi arka planıyla ele alma ihtiyacı kaçınılmazdır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in evlilikleri birbirinden farklı sebeplere ve arka planlara sahiptir. Bu farklı sebepleri ve arka planları Hz. *Muhammed Devletten Medeniyete*, kitabımızın "Hz. Peygamber'in Aile Hayatı" bölümünde detaylı olarak ele aldık.

Hız. Peygamber'e yapılan haksızlıkların edep sınırlarını aştığı, İslâm karıştılarını için manipölasyon malzemesinin yoğunlaştığı üç ana başlık vardır. İlki, halası Ümeyme bt. Abdülmuttalib'in kızı Zeyneb bt. Cahş'ın, kocası Zeyd b. Hârise'den ayrıldıktan sonra Hız. Muhammed ile evlenmesidir. İkincisi, Hız. Âişe ile yaptığı evlilikte Hız. Âişe'nin yaşının çok küçük olduğu rivâyetinin konunun tek doğrusu görülmesine dayanan değerdendirmelerdir. Üçüncüsü, evliliklerin dört ile sınırlandırılmasından sonra ashabdan dördü üzerinde evli olanların eşlerini dörde düşürdükleri rivayet edildiğı halde Hız. Peygamber'in dokuz eşile evliliğine neden devam ettiğı konusudur.

4. Hız. PEYGAMBER'İN ZEYNEB BİNTİ CAHŞ İLE EVLENMESİ

Hız. Zeyneb (ö. 641 M.) Cahş b. Riâb el-Esedî ve Ümeyme bt. Abdülmuttalib b. Hâşim'in kızlarıdır. Annesi Ümeyme Hız. Muhammed'in babası Abdullah'ın kız kardeşi olup Hız. Muhammed'in halasının kızıdır. Hicretin ikinci yılının ikinci yarısında 35 yaşlarında iken Resûlullah (s.) Zeyneb'i hürriyetine kavuşturduğu eski kölesi Zeyd b. Hârise'ye istedi. Hız. Zeyneb Hız. Peygamber'e mehir bile istemeksizin kendisiyle evlenmeyi arzu ettiğini söylemiş ancak Resûlullah bunu kabul etmemişti. Başka bir rivâyete göre de Zeyneb Resûlullah'a kendisiyle evlenmek istediğini söylemekten utanmış, çekinmiş sadece, "Yâ Resûlallah! Onu kendime uygun görmüyorum" diyerek Zeyd ile evlenmek istemediğini söyleyebilmişti.

Ancak, Resûlullah (s.) Zeyd'i çok iyi tanıyor, onun ailesine huzur verecek bir kişiliğe sahip olduğunu görüyor dolayısıyla Zeyneb'in onu tanıyınca seveceğini ve bu evliliğin sonucunun iyi olacağını düşünüyordu. Daha önemlisi Resûlullah (s.) bu evlilikle, hürriyetine kavuşmuş kölelerin durumlarının kölelikleri devam ediyormuşçasına kötü devam etmesine sebep olan her çeşit geleneksel hukuka dayalı kısıtlılıkları ortadan kaldırmak istiyordu. Bu sebeplerle Resûlullah (s.), "Ben onu senin için uygun görüyorum" buyurdu. Resûlullah'ın ısrarını gören Zeyneb Resûlullah (s.)'i kırmadı ve "hicretin 2. yılının ikinci yarısında (624 M.)" Zeyd ile evlendi. Ancak bu evlilik Hız. Peygamber'in beklediğı gibi gitmiyordu. Hız. Zeyneb Zeyd'i pek kabullenemedi. Geçimsizlik vardı ve tarafların rahatsızlığı giderek artıyordu. Bu süreçte Zeyd zaman zaman Hız. Peygamber'e geliyor ve "Zeyneb'in kendisine karşı dilinin pek sertleştiğini ve ondan ayrılmak istediğini" söylüyordu.

Zeyd'in kendisine her gelişinde, "Sabret! eşini boşama! Allah'tan kork!" diyerek onu kararından bir süreliğine daha vazgeçiriyordu. Nihâyet bu evlilik daha fazla sürdürülemedi ve sonunda Zeyd ile Zeyneb ayrıldılar. Bir buçuk yıl önce Resûlullah üzerine kutlu hayalleri olan Zeyneb şimdi hiç de dengi olarak görmediği birinin boşadığı kendince mağdur dul bir kadındı. Resûlullah (s.) bu başarısız evliliğe kendisinin sebep olduğunu düşünüyor, Zeyneb'e karşı bir sorumluluk hissediyordu. Muhtemelen bu sorumluluktan kurtulmak için Resûlullah (s.) Zeyneb'in baştaki isteğine dönerek onunla evlenmeyi düşünmüştü. Böylece taşıdığı büyük sorumluluktan kurtulacaktı. Daha da önemlisi, yine bir cahiliye geleneği olan "kendi evlatlığının boşadığı kadınla evlenme yasağını" ortadan kaldırmış olacaktı. Ancak, "evlatlığının boşadığı kadınla evlendi" diye halkın dedikodu etmesinden çekinerek bu isteğini içinde tutuyordu. Hz. Peygamber, halkın, özellikle münafıkların, "evlâtlığın boşadığı eş ile evlenmeyi" kötüye kullanıp dedikodu yapmalarından çekiniyordu. Nihayet Allah Teâla, Ahzab suresinin 37-38. âyetlerini göndererek meseleyi kökünden çözüp bütün sıkıntıları ortadan kaldırdı:

"(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: Eşini yanında tut, Allah'tan kork! diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyardın. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir. O halde, Allah'ın kendisi için takdir ettiği şeyi yapmasından dolayı Peygamber'e hiçbir suç isnat edilemez."

Meselenin bu İlahî çözümü herkesi rahatlattı ve Hicri 3. yılın 11. ayı olan Zilkâde (14 Şubat-14 Mart 625 M.)'de Resûlullah (s.) Hz. Zeyneb ile evlendi. Bu evliliğe herkesten çok sevinen Hz. Zeyneb'di. Bu evlilikle geleneksel cahiliye hukukuna dayalı kısıtlılıklar ortadan kaldırıldı. Allah Hz. Zeyneb annemizi peygamber eşi olma şerefiyle ödüllendirdi.

Resûlullah'ın (s.) Haksızlığa Uğradığı Rivâyet

Resûlullah'ın (s.) Hz. Zeyneb ile evlenme sebebiyle ilgili açık haksızlığa uğradığı, ilk kaynaklardan itibaren kendisine yer bulan, bu rivâyet şöyledir:

"Resûlullah (s.) Zeyd b. Hârise'yi bulmak için evine gitmişti... Zeyd evde yoktu ve Zeyneb acele ile dışarı kıyafetini giymeden kapıyı açarak Resûlullah (s.)'i uygun olmayan bir şekilde karşıladı. Resûlullah (s.) onu görmemek için yüzünü çevirdi. Zeyneb, "Ya Resûlullah! Zeyd evde yok, annem babam sana

feda olsun, buyur içeri gir!” dedi. Resûlullah (s): “*Yüce Allah’ı tenzih ederim. Kalpleri evirip çeviren Allah’ı tenzih ederim*” diyerek oradan ayrıldı. Zeyd eve gelince eşi ona durumu haber verdi. Zeyd, “Ona içeri girmesini söylemedin mi?” diye sorunca Zeyneb, “Ben bunu teklif ettim; fakat kabul etmedi.” dedi. Zeyd: “Peki Resûlullah’tan herhangi bir şey işitmedin mi?” diye sorunca Zeyneb: “... *Yüce Allah’ı tenzih ederim. Kalpleri evirip çeviren Allah’ı tenzih ederim.*” sözünü söylediğini işittim” dedi. Bunun üzerine Zeyd, Resûlullah’a (s) gidip, “Ya Resûlullah! Aldığım habere göre bize gelmişsin, içeri girseydin ya? Annem babam sana feda olsun, belki de Zeyneb senin dikkatini çekmiştir. Onu senin için boşayayım.” deyince, Resûlullah (s) “*Eşini yanında tut.*” dedi. O günden sonra Zeyd, Resûlullah’a her geldiğinde Zeyneb’i boşamaktan bahsediyor ve “Ya Resûlallah! Onu boşayayım.” diyordu. Fakat Resûlullah (s.) her seferinde “*Eşini tut, boşama!*” cevabını veriyordu. Neticede Zeyd onu boşadı ve ondan uzaklaştı... Resûlullah (s.) odasında Hz. Âişe ile konuştuğu esnada kendisini bir uyuklama aldı. Kısa bir süre sonra uykusundan sevinçle uyandı ve tebessümle: “*Kim Zeyneb’e gidip de Allah’ın onu, gökler üzerinden benimle evlendirdiği müjdesini verecek?*” dedi ve: “*Resûlüm! Hani Allah’ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: ‘Eşini yanında tut, Allah’tan kork!’ diyordun*” âyeti ile devamındaki konuyla ilgili âyetleri okudu.”¹⁷

Kolay anlaşılması için -aslını bozmayacak küçük değişikliklerle ve en hafif şekliyle naklettığımız- bu rivâyet, bir kısmı biraz farklılıklarla bir kısmı daha pervasızca hatta edepsizce tasvirlerle muhtelif tefsir, siyer ve İslâm Tarihi kaynaklarında yer alır. Yüce Allah’ın Kur’an’da Resûlü için: “*Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin*”¹⁸ buyururken bu rivayet onu ahlâkî bir zafiyet içinde göstermektedir. Bazı müfessirler tarafından; âyetlerin ruhundan uzak, peygamberlik ile asla yan yana gelemeyecek böyle rivâyetleri savunma çabaları, oryantalistlerin hadiseyi ganimet bilerek yüce Nebî’nin saygınlığı ve temiz ahlakına dil uzatmalarına sebep olmuştur. Bunlar Hz. Peygamber’e, şehevi arzularının esiri olan, çocuk yaştakilerle evlenen ve aile içi evlenme yapan... biri olarak saldırmışlardır. İngiliz oryantalist David Samuel Margoliouth bu saldırılara kaynak üretmek için Talmud’a dayandırdığı: “Cinsel arzunun dokuzu Araplara biri de dünyanın geri kalanına verilmiştir.” şeklinde bir alıntıya başvurur. İngiliz oryantalizminin en önemli temsilcilerinden Sir William Muir, Margoliouth, Alman oryantalistlerinden Gustav Weil, Theodor

¹⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, c. X, s. 105-106.

¹⁸ Kalem, 68/4.

Nöldeke, Hurbert Grimme, Rudi Paret ve daha pek çok oryantalist yukarıda naklettiğimiz rivayeti delil göstererek Hz. Muhammed'e (s.) ağır saldırılarda bulunurlar. Bu saldırıları doğru bulmayan İngiliz oryantalizminin kurucularından George Sale, Hz. Peygamber'in evlilikleri konusunda geleneksel saldırgan Hristiyan iddialarının bilimsel olmadığını ve Hz. Muhammed'i doğru anlamaya engel olduğunu söylemek ihtiyacını duymuştur.¹⁹ Türkiye'de "2000 İkinin Doğru" dergisinin 22-28 Mart 1987 tarihli 12. Sayısının 8-14 sayfeleri arasında "Hz. Muhammed'in Cinsel Hayatı" başlığı ile yer alan yazıyla bu saldırılar ironik bir üslup ile ve çirkin bir şekilde üstelik bir de resimlenerek devam ettirilmiştir.

İbn İshak (ö. 704/768) ve İbn Sa'd'dan (ö. 230/845)²⁰ itibâren kaynaklarda yer almaya başlayan bu tür rivâyetlerin birçok iftira ve asılsız sözlerle İslâm'ı karıştırmaya çalışan bazı toplulukların iftiralarından başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz.²¹ İbn Kesir'in: "İmâm Ahmed İbn Hanbel'in burada Hz. Enes'ten naklettiği pek çok garîpliklerle dolu rivâyeti; aynı şekilde İbn Cerîr ve İbn Ebu Hatim'in Selef-i Sâlihîn'den zikrettikleri haberleri burada kaydetmeyi uygun görmedik. Çünkü sıhhatli haberler değildir"²² şeklinde yaptığı değerlendirme çok önemlidir. Biz de İbn Kesir'in bu değerlendirmesinin rehberliğinde bu tür edepsiz rivâyetleri, Allah Teâlâ'nın: "Ey Muhammed! Doğrusu sen yüce bir ahlâk üzeresin" buyurduğu "bütün evrene rahmet olarak gönderilen" bir peygamber olan Hz. Muhammed (s.) ile birlikte anmayı dahi uygun bulmadık.

5. HZ. PEYGAMBER'İN ÂİŞE BİNTİ EBÛ BEKİR İLE EVLENMESİ

Hz. Âişe (ö. 681 M.), Ebû Bekir es-Sıddîk ile Ümmü Rûmân bt. Umeyr'in (Uveymir'in) kızlarıdır. Hz. Peygamber, Hz. Hatice'nin vefatından sonra Osman b. Maz'un'un eşi Havle bt. Hâkim'i Hz. Âişe ile evlenme talebiyle dünürcü gönderir. Hz. Peygamber'in bu talebinin gerçekleşmesi iki engel çıkar. Bunlardan biri Hz. Ebû Bekir'in aralarındaki kardeşçe dostluktan dolayı kızı

19 İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Özşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, Nobel Yayınevi, Ankara 2011, s. 311; 319.

20 İbn Sa'd, *Tabakât*, c. X, s. 105-115.

21 Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâmî'l-Kur'ân*, c. XIV, s. 190; Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, c. II, s. 78.

22 İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, c. IV, s. 249.

Âişe'yi Hz. Muhammed'in yeğeni gibi görmesi diğeri de -henüz ailelelerinden başkasının bilmediği anlaşılan- Âişe'nin Mut'im b. Adî'nin oğlu Cübeyir'e söylenmiş olmasıdır. Resûlullah (s.): "Ebû Bekir ile din kardeşi olduklarını bu durumun Âişe ile evlenmesine engel teşkil etmeyeceğini" söyleyince ilk engel kalkar. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Mut'im b. Adî'ye gelerek Âişe ile Cübeyir'in nişanlılıklarının durumunun ne olacağını sorar. Mut'im ve eşi Ümmü'l-Fetâ Hz. Ebû Bekir'e: "Biz oğlumuzu kızınızla evlendirirsek, sen Cübeyir'i dinimizden çevirip kendi dinine sokacaksın." diyerek bu sözlülüğü bozmak istediklerini söylerler. Taberî'ye göre, "Cübeyir'in ailesi, Hz. Ebû Bekir'in, oğulları Cübeyir'i etkileyerek atalarının dininden vazgeçirip Müslüman edeceğini dolayısıyla Âişe'yi almak istemediklerini ileri sürüp nişanı bozmuşlardır."²³ Böylelikle bu engelin de kalkmasıyla Resûlullah (s.) ile Hz. Âişe'nin nikâhları Risâlet'in 10. yılının Şevval'inde kıyıldı.²⁴ Bundan 3 yıl sonra Hicretin 8. ayı Şevvâlin'de de düğünleri oldu.

Resûlullah'ın (s.) Haksızlığa Uğradığı Rivâyetler

Hz. Peygamber'e (s.) yapılan haksızlığın temerküz noktası, onun evlendiğinde Hz. Âişe'nin çocuk yaşta olduğu kabulüdür. Hz. Âişe'nin doğum ve evlenme tarihinin tespiti konusunda, özellikle son yüzyılda, biri Risâlet'in 4. yılında doğduğu, 6 yaşında nişanlandığı ve 9 yaşında evlendiği; diğeri Risâlet'ten 4 yıl önce doğduğu, 17-18 yaşında evlendiği görüşünü merkeze alan iki düşünce yelpazesi vardır. Bunların ilki, doğrudan ilgili hadis rivâyetlerini esas alan ve onlar üzerinde yorum yapmayı uygun görmeyen klasik rivâyetçi yaklaşımı benimseyen düşünce yelpazesidir. Bu düşüncüyü kısaca "Rivâyetçi Yaklaşım" olarak tanımlayabiliriz. İkincisi ise, dolaylı rivâyetleri yani başka bir konuyu anlatan rivâyetin içinde bu konuya da açıklık getiren bilgileri de kaynak olarak esas alan ve bunlarla diğer rivâyetleri yorumlayan dirâyetçi yaklaşımı benimseyen düşünce yelpazesidir. Bu düşüncüyü de kısaca "Dirâyetçi Yaklaşım" olarak tanımlayabiliriz.²⁵

²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/211; Taberî, *Tarih*, c, III, s, 161-163.

²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c, X, s, 57; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XVII, 228-229; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Tahkik: Ali Muhammed Mü'avviz-Âdil Ahmed Abdilmevcûd, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut (tarihsiz), c, VII, s, 186-187.

²⁵ Önemli not: Bu iki düşünce yelpazesini ifade eden 'Rivâyetçi' ve 'Dirâyetçi' tanımlamaları sadece bu konuyla sınırlı anlaşılmalıdır.

Rivayetçi yaklaşıma göre, Hz. Âişe'nin doğum tarihi hakkında doğrudan bir rivâyet bulunmamaktadır. Ancak hadis ve siyer kaynaklarımızda onun Hz. Peygamber ile nişanlandığı ve evlendiği yaşları belirten pek çok rivâyet vardır. Rivâyetçi yaklaşım tarzını benimseyenler bu rivâyetlerden hareketle Hz. Âişe'nin Risâlet'in 4. yılında doğmuş olduğu, Hz. Muhammed (s.) ile 6 yaşında iken Mekke'de nişanlandığı, 9 yaşına gelince de Medine'de evlendiğini söylerler. Bu yelpazenin temel referansları Hz. Âişe'ye isnad edilen şu beyanlardır.

“Ben altı yaşında bir kız iken Nebî (s.) beni akd ve nikah eylemişti. (Üç sene sonra) biz Medine'ye hicret ettik. Haris İbn Hazrec oğullarının menziline indik. Müteâkiben ben, sıtmaya tutuldum. Bu cihetle saçım döküldü. (Hastalıktan kurtulduktan sonra) saçım gürleşti, uzayıp omuzlarıma döküldü. Bir kere ben, arkadaşlarımla beraber salıncakta oynarken annem Ümmü Rumân bana doğru geldi ve beni çağırdı. Ben de annemin yanına geldim. Beni ne edeceğini bilmiyordum. Annem elimi tuttu. Ta evin kapısı önüne geldiğimizde orada beni durdurdu. Ben de yorgunluktan kaba kaba soluyordum. Nihâyet soluğum biraz yatıştı. Sonra annem biraz su aldı. Onunla yüzümü, başımı sıvazladı. Evde Ensar'dan birtakım kadınlar hazır bulunuyordu. Annem beni bu kadınlara teslim etti. Bunlar da benim kılığımı, kıyafetimi düzelttiler ve Resûlullah'a teslim ettiler... Ensar kadınları beni Resulullah'a takdim ettiklerinde ben dokuz yaşında bir kızdım.”²⁶ Bu rivayetle aynı merkezde, Hz. Âişe'nin 6 veya 7 yaşlarında nişanlandığı ve 9 yaşında da evlendiği ile ilgili farklı anlatımlarla hem hadis kaynaklarımızda hem de siyer kaynaklarımızda sayıları onları bulan rivâyetler vardır.²⁷

Dirâyetçi yaklaşıma göre de Hz. Âişe Risâlet'ten 4 yıl önce doğmuş, Hz. Muhammed (s.) ile 14-15 yaşlarında iken Mekke'de nişanlanmış, 17-18 yaşlarında iken de Medine'de evlenmiştir. Bu yaklaşım tarzı, son birkaç yüzyılda, özellikle Avrupa'da İslâm karşıtlarının ve bazı müsteşriklerin, ülkemizde de bazı çevrelerin²⁸ Hz. Muhammed'in evliliklerini gündemle-

²⁶ Zebîdî, *Sahib-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, Mütercim ve Şârihi: Kâmil Miras, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1972, 2. Baskı, c, X, Hadis No: 1553, s, 77-79.

²⁷ Buhârî, *Sahib*, Menâkıbü'l-Ensâr 44; Müslim, *Sahib*, Nikâh 69; İbn Mâce, *Sünen*, Nikâh13; Ebû Dâvud, *Sünen*, Edeb 63.

²⁸ “İslam Kaynaklarında Hz. Muhammed'in Cinsel Hayatı”, *İkibine Doğru*, 22-28 Mart 1987, s, 8-14.

rine alarak ona ağır suçlamalar yöneltmeleriyle,²⁹ büyük ölçüde bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünce yelpazesinin temel referanslarını *H. Muhammed Devletten Medeniyete* adlı kitabımızın “Hz. Muhammed’in Özel Hayatı” bölümünün “Hz. Âişe’nin Doğum Tarihi ve Evlendiğinde Yaşının Kaç Olduğu” kısmında detaylı olarak ele aldık.³⁰

DEĞERLENDİRME

Meseleye rivâyetçi usul zemininde yaklaşım sergileyenlerin iddiaları, ilk kaynaklardan itibaren, siyer ve hadis kitaplarında, tartışmaya bile ihtiyaç duyulmaksızın, yaygın bir şekilde konunun temel kabulü olarak yerini almıştır. Bu kabulün sonucu olarak da erken dönemlerden günümüze değin öncelikle fıkıh kitapları olmak üzere konuyla ilgili eserlerin pek çoğunda küçük yaştaki çocukların evlendirilebileceği hakkında hükümler yer almıştır. Başta Hz. Âişe’nin evliliği olmak üzere Hz. Ali’nin kızı Ümmü Gülsüm’ün Hz. Ömer ile; Abdullah b. Ömer’in kızının Urve b. Zübeyir ile vb. birkaç evlilik, bu hükümlere mesnet teşkil etmişlerdir. “Belli bir olgusalığa dayanan ve aynı zamanda bazı bireysel ya da toplumsal maslahatlarla izah edilen bu cevaz hükmü, son yüzyılda ihtilaf ve münakaşa konusu olmuştur.”³¹ Fıkıhî hükümlerin Kur’ânî dayanaklarında temerküz noktasını Talak, 65/4 ve Nisâ, 4/6 âyetleri teşkil ederler:

*“Kadınlarınız içinden âdetten kesilmiş olanlarla, âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır...”*³²

Bu âyette zikredilen “adet görmeyenler” ifadesi ile küçük çocukların iddetinden bahsedildiği düşünülmektedir. “İddet ise ancak sahih bir evlilikten sonra mümkün olabilir. Şâyet küçük kızların evlendirilmeleri caiz olmasaydı

²⁹ Bu suçlamalara birkaç örnek şöyledir: Hz. Peygamberin 9 yaşındaki Hz. Âişe ile evlenmesi müsteşrik Dozy tarafından “54 yaşlarında bir erkeğin oyuncaklarla oynamaya çağındaki bir çocukla evlenmesi” olarak nitelendirilmiştir. (R. Dozy, *Tarih İslamiyet*, çev: Abdullah Cevdet (Osmanlıca metin), İstanbul 1908, c, I, s, 105). Bu evlilik bir anlamda şehvetperestlik, hatta, daha da ileri götürerek sübyancılık olarak nitelendirmişlerdir. (Mevdudi, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, Çev: Ahmet Asrar, İstanbul 1984, c, II, s, 533).

³⁰ Şefaettin Severcan, *H. Muhammed Devletten Medeniyete*, Fecir Yayınları, Ankara 2019, s, 168-175.

³¹ Ahmet Yaman, “Doktrin ve Olgı Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi”, *Eski-yeni*, Sayı, 38, Mart 2019, s, 11.

³² Talak, 65/4.

onların bekleyecekleri iddet müddetinin Kur'ân'da zikredilmesi anlamsız olurdu"³³ görüşüyle küçük çocukların evlendirilebileceğine hükmedilmiştir. Ancak âyet "âdet görmeyenler" ifadesi ile, henüz âdet görmemiş olan küçük çocukların iddet görmelerini anlatmaz. Âyet bir şekilde uzun bir süredir âdet görmeyen veya artık bu iş olmuş bitmiş, âdet görme ihtimali kalmamış, âdet görmekten ümidi kesilmiş olan, menopoz sebebiyle âdet görmeyen, kadınların durumunu anlatmaktadır.³⁴ Üstelik burada önemle üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise: "Çocuk için 'âdet görmeyen' ifadesi kullanılması ne kadar doğrudur?" sorusunun cevabıdır.

"Yetimleri evlenebilecekleri yaşa gelinceye kadar deneyin; sonra rüş çığına geldiklerini (yani aklen olgunlaştıklarını, malı akıllıca kullanma yeteneğine sahip olduklarını) tespit ederseniz, mallarını onlara iade edin; (sakın,) onlar büyümeden önce, aceleyle ve müsrifçe harcayarak mallarını tüketmeyin..."³⁵

Bu âyetten hareketle de velilerin küçükler üzerindeki mali velâyetlerine kıyasla şahsi velâyetlerinin de olacağı sonucuna varılmış yani 'mal velâyeti' ile 'şahıs velâyeti' (kız çocuğunun velâyeti) aynı kategoride görülmüş ve böylece 'şahıs' 'mala' kıyas edilerek velilerin küçükleri evlendirebileceklerine hükmedilmiştir.³⁶ Ancak burada "cumhurun, 'sığar/küçüklük' vasfının müessirliği eksenindeki kıyası, maa'l-fârıktır (geçerli değildir)."³⁷

33 İbrahim Acar, "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", *Dini Araştırmalar*, Mayıs-Ağustos 2003, Cilt, 6, Sayı, 16, s, 129; *İslâm Aile Hukuku*, Ensar Yayınları, İstanbul 2017, s, 51. İbrahim Acar bu ifadesine hem makalesinde hem kitabında kaynak olarak şu eserleri gösterir: Serahsi, Şemsuddin, *Kitâbü'l- Mabsut*, Beyrut, 1986, c, III, s, 457; İbnü'l-Arabî, Ebu Bekir Muhammed b. Abdillâh, *Abkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, 1988, c, IV, s, 285; İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammed b. Ahmed b. Mahmud b. Kudame, *el-Muğni*, Beyrut, 1990, c, VII, s, 380; Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Mısır, 1987, c, XVIII, s, 206.

34 Ahmet Yaman, "Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi", s, 21.

35 Nisâ, 4/6.

36 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1997, c, III, s, 527; Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, Tahkik: Halil Muhyiddin el-Meys, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 2001, s. 314-315; Hayyâde Muhammed el-Hasen, *et-Ta'lîl bi's-şebih*, Mektebetü'r-rüşd, Riyad 2001, s. 109; Muhammed Ebû Zehra, *Muhâdarâtü fi 'akdi'z-zevâc ve âsârühü*, Kahire 1971, s. 154. Vehbi Zuhaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-fikr, Dımaşk 1986, c, I, s, 684-685.

37 Ahmet Yaman, "Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi", s, 23.

Doğrusu Nisâ, 6 ve Talak suresinin 4. âyeti ister küçük yaşta evlenme olsun isterse evlenme yaşında olsun evlilik yaşının tespiti konusunda doğrudan bir belirleme yapmazlar. Ancak konuyla ilgili yorum yapan âlimler bu âyetlerin dolaylı delaletleri üzerinde akıl yürüterek hüküm üretmeleri sebebiyle konu bu âyetler etrafında dönmektedir. Zaten “fıkıh dediğimiz müktesebat, tabiatıyla bir beşerî yorum faaliyetinin ürünü”³⁸ değil midir? Konunun Sünnet’ten delili de yukarıda naklettiğimiz gibi Hz. Peygamber’in (s.) Hz. Âişe ile evliliğidir. Müslüman hukukçular konuyu “Küçüklerin Evlendirilmesi” başlığı altında Fikhî boyutları ile ele almışlardır. Çocuk yaştaki küçüklerin evlendirilemeyeceğini söyleyen, İbn Şübrüme (ö. 144/761), Osman el-Bettî (ö. 143/760) ve Ebû Bekr el-Esam (ö. 200/ 816) gibi bazı fakihler, ilginç bir şekilde aksini iddia edenlerin referansı olan yukarıda naklettiğimiz Nisâ sûresinin 6. âyetinden hareket ederler. Bunlara nispet edilen görüşe göre, Nisâ suresinin 6. âyetinde “yetimleri evlenme çağına kadar deneyin ...” buyruğu ile kastedilen buluğ çağıdır. Şâyet buluğ öncesi küçükleri evlendirmek caiz olsaydı, bu sınırlamanın bir anlamı olmazdı. Bu âyet evlenme ehliyetini belli bir çağa bağlamıştır ki, o da kişinin buluğa erdiği yaştır. Buluğ çağına ulaşmayan küçükler hiç kimse tarafından evlendirilemez, dolayısıyla küçüklerin velileri tarafından evlendirilmeleri muteber değildir.³⁹

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nin, Evlenme ve Boşanma Kararnâmesinin Gerekçeleri bölümünün “Nikah Ehliyeti” kısmında yapılmış olan şu değerlendirme de buluğ yaşı açısından önemlidir: “İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed, İmam Mâlik, İmam Şafi ve İmam Ahmed, 15 yaşına gelmiş erkek veya kızın, kendilerinde buluğ göstergeleri görülmesi bile, hükmen buluğa ermiş olduklarını, yaptıkları akitlerin geçerli olduğunu söylemişlerdir... Buluğ yaşının nihâyeti 15 olarak kabul edildiği halde küçüğün malının kendisine verilmesi hususunda acele edilmeyip olgunluk ve doğruluk (rüşt) göstergelerinin görülmesine değin tasarruftan alıkonulması hususunda âyet⁴⁰ oldukça dikkatli hareket edilmesini istemektedir. Nikah ise, mal ile kıyasa kabil (uygun) olmayıp, insanlığın bir parçası olan ailenin

38 Ahmet Yaman, “Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi”, s. 13.

39 İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali, *el-Muhallâ*, Mısır 1970, c, XI, s. 36-37; Serahsî, c, IV, s. 212; Aynî, Bedreddin Ebu Muhammed, *el-Binâye fi Şerhi’l-Hidâye*, Beyrut 1990, c, IV, s. 595, 597; Kurtubi, c, V, s. 24; c, XII, s. 308; Ebu Zehra, s. 109; Çeker, Orhan, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, Mehîr Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 77.

40 Burada Nisâ, 6 âyetine atıf yapılıyor.

kuruluş bağıdır... Sadece on beş yaşını tamamlamış olmasını yeterli görüp onu hükmen buluğa ermiş kabul ederek evlenme hakkına sahip olduğunu söylemek evliliğe gereken önemi vermemektir... Halbuki İbn Abbas ve onun görüşlerini benimseyenler buluğ yaşının on sekiz olduğunu; bazı fakihler yirmi iki, bazıları da yirmi beş olduğunu söylemişlerdir. İmam Ebû Hanife İbn Abbas'ın görüşüne uyarak buluğ yaşının nihâyetini erkekler için on sekiz, kızlar için on yedi olarak kabul etmiştir. Bu kanunnamenin 4. Maddesi olan, “Ehliyyet-i nikâhı haiz olmak için hâtıbın (erkeğin) 18 ve mahtûbenin (kızın) 17 yaşını itmam etmiş (tamamlamış) olmaları şarttır” hükmü de İmam Âzam Ebû Hanife'nin görüşüne göre düzenlenmiştir.”⁴¹ Günümüz dünyasında pek çok ülkede de evlilik yaşları yaklaşık böyle düzenlenmiştir.⁴²

Çağdaş bazı araştırmacılar ise, evlenme yaşının “buluğ” olmayıp “rüş” yaşı olduğu kanaatindedirler. Bunlara göre de Nisâ, 6. âyeti, küçüklerin evlendirilmelerine delil olmayacağı gibi tam aksi bunun mümkün olamayacağına en açık delilidir. Çünkü âyette bir nikah çağından söz edilmektedir. Nikah çağından bahseden bir âyetin küçüklerin evlendirilmesinin cevazı için kullanılması anlaşılır gibi değildir. Hakkında nas olan bir konuda kıyas

41 *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, s, 73-74.

42 Bazı ülkelerdeki evlilik yaşları şöyledir: Libya: Her iki cinsiyette 19 yaşını tamamlamak (1984). Cezayir: Her iki cinsiyette 19 yaşını tamamlamak (1984). Mısır: Her iki cinsiyet için 18 yaş (2008). Irak: Her iki cinsiyet için 18 yaş tamamlamak (1978). Fas: 18 yaş (1999). Uman: Her iki cinsiyet için 18 yaş tamamlamak. Lübnan: Erkek 18, kızda 17 yaşını tamamlamak (1938). Suriye: Erkek 18, kızda 17 yaşını tamamlamak (1953). Birleşik Arap Emirlikleri: Balığ olmayan, 18 yaşını tamamlamadan evlenemez. Daha önce buluğa eren ise ancak maslahat bulunması ve hâkim izniyle evlenebilir (2005). Katar: Erkek 18 kızda 16 yaşını tamamlamak; öncesinde veli ve hâkim izniyle (2006). Afganistan: Erkek 18, kızda 16 yaş bitirmiş olmak. Bahreyn: Erkek 18, kızda 15 yaş. Bunun öncesinde maslahat varsa mahkeme izniyle (2007). Kuveyt: Erkek 17, kızda 15 yaş tamamlamak (1984). Yemen: Kızlarda 17 yaş (2007). Ürdün: Erkek 16, kızda 15 yaşını tamamlamak; aradaki yaş farkı 20 yılı buluyorsa kızın 18 yaşını tamamlaması (1976). Filistin: Erkek 16, kızda 15 yaşın tamamlanması (1976). Tunus: Balığ olmaları şart (1957). Sudan: Temyiz yaşı 10'dur. Mümeyyiz kişiyi eğer maslahat varsa, velisi hâkim kararıyla ve ancak dengiyle ve emsal mehirle evlendirebilir (1991). Suudi Arabistan: Herhangi bir belirleme yok. Amerika Birleşik Devletleri'nin pek çok eyaletinde her iki cinsiyet için 18 yaş, İngiltere'de 18 ve ebeveyn rızası varsa 16 yaş, Almanya'da 18, ebeveyn rızası ve mahkeme kararı varsa 16 yaş, Çin Halk Cumhuriyeti erkek 22 ve kadında 20 yaş. Ahmet Yaman, “Doktrin ve Olgular Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi”, s, 26-27.

yapmak da fasit bir kıyastır. Nisâ suresinin ilgili âyetlerinden hareketle evlilik çağı buluş ile değil rüşd ileledir.⁴³

Cenâb-ı Hakk Nisâ, 6'da yetimlerin mallarını kendilerine verme yaşı olarak 'evlilik yaşını' ve fiilen rüşd çağına gelmelerini (yani aklen olgunlaşmış, malı akıllıca kullanma yeteneğine sahip olmalarını) şart koşturmaktadır. Evliliğin mal yönetiminden daha kalıcı, daha önemli ve daha sorumlu bir karar olduğu açıktır. Öyleyse burada normal hallerde evlilik için doğru tercih rüşd yani aklen olgunlaşma yaşıdır. İhtiyaca göre istisnâi durumlarda bu buluş yaşı olarak da uygulanabilir. Ayrıca âyetinde bir nikâhlanma evresinden bahsediliyor. "Nikâh" kelimesinin birincisi vatı' yani cinsel ilişki, diğeri akit yani evlenme sözleşmesi olmak üzere iki anlamı vardır. Vatı' anlamı hakikat iken akit anlamı mecazdır. Kelamda asıl olan hakikat anlamıdır; hakikat anlamını vermek müteazzir olursa mecaza gidilir. Dolayısıyla âyetinde hakikat anlamı gereğince evlenilecek yetimlerin, ilişki kurulabilecek bir olgunluğa erişmiş olmasından bahsedilmektedir. Öyleyse bu olgunluktan önce bir evlilik söz konusu olmaz."⁴⁴ Buna göre Hz. Âişe'nin evlendiğinde Resûlullah ile ilişki kurulabilecek bir olgunluğa erişmiş ve yaşının 9 değil, 17-18 veya en az 15'lerde olduğunu düşünmek daha doğru bir tercih olmaktadır.

Burada Hz. Âişe'nin Hz. Muhammed (s.) ile evlendiğinde Nisâ suresinin 6. âyeti henüz gelmemişti dolayısıyla bu evlilikteki yaş tespiti için bu âyeti referans almanın doğru olmadığı şeklinde kronolojik bir değerlendirme yapılabilir. Bu değerlendirme usul olarak son derece doğrudur ve haklıdır da. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de, Bedir esirlerinin fidye karşılığında serbest bırakılmaları,⁴⁵ Resûlullah'ın helal olan bir şeyi kendisine haram etmesi⁴⁶ gibi

⁴³ Acar, İbrahim, "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti Bakımından Küçüklerin Evlendirilmesi Problemi", s. 136-137.

⁴⁴ Ahmet Yaman, "Doktrin ve Olgu Bağlamında Küçüklerin Evlendirilmesi", s. 21.

⁴⁵ "Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye) den dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiye. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Enfal, 8/67-69)

⁴⁶ "Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." Tahrim, 66/1-

kendisinden sonra örnek uygulama olacak hususlarda yapılan doğru değilse Cenâb-ı Hakkın duruma müdahale ederek doğruyu öğrettiğini görüyoruz. Hz. Âişe Hz. Muhammed (s.) ile Nisâ suresinin 6. âyeti gelmeden önce evlendiğine göre, eğer Hz. Âişe'nin evlendiği sıradaki yaşı 6-9 olsa idi, bunun örnek olabileceği sebebiyle, -yukarıdaki örneklerinden hareketle- Cenâb-ı Hakkın duruma müdahale ederek bu evliliğe engel olması beklenirdi. Çünkü burada asıl olan, Hicaz bölgesinde 9 yaşında bir kızın evlenmesinin normal olduğu ya da olmadığından daha çok Allah'ın son örnek Resûlü'nün 54-55 yaşlarında bu evliliğin bir tarafı olduğudur. Böyle bir müdahale olmadığına göre yani Cenâb-ı Hakk bu evliliği esnasındaki Âişe'nin yaşını susarak/ takrîren onayladığına göre Âişe o sırada Nisâ, 6 âyeti bağlamında rüş çâğında veya en azından buluş çağındadır. Yani en az 15 yaşının üzerindedir. Burada net bir yaş belirlemesinin zorluğunu göz önüne alarak, Hz. Âişe, Hz. Peygamber ile evlendiğinde en azından evlilik hayatına hazır yaşta idi de denilebilir. Mekke'de bizzat yapmış olduğum gözlemlerde 8-9 yaşındaki kız çocuklarının evlilik için çok küçük olduklarını, fiziki olarak bizim ülkemizdeki aynı yaştaki çocuklardan farklı bir görünüme sahip olmadıklarını müşahade ettiğimi de paylaşmak isterim.

6. EVLİLİKLERİN SINIRLANDIRILMASI VE HZ. MUHAMMED (S.)

Evliliklerin dört ile sınırlandırılmasından⁴⁷ sonra Hz. Muhammed (s.) ahashından fazla kadınla evli bulunanların dördün üzerindeki hanımlarından

3. Burada Hz. Peygamber esasen helâl olan bir şeyi kendisine yasaklamıştı; Allah Teâlâ tarafından, eşlerinin hatırına veya onlar sebebiyle kendisini böyle bir mahrumiyete itmesinin doğru olmadığı bildirilmiş, 2. âyette de böyle bir karar yemin eşliğinde verilmiş olsa bile, üzerinde sebat edilmesi uygun olmayan yeminlerden vazgeçip kefâret ödeme tarzında şer'î bir çözüm hatırlatılmıştır.

- 47 İslam âlimleri bu sınırlamanın genelde: *"Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."* (Nisâ, 4/3) âyeti ile olduğunu söylerler. Ancak son dönem bazı müfessirler ve tarihçiler bu âyetin doğrudan bir evlilik sınırlaması getirmedeği kanaatindedirler. İzzet Derveze bu farklı görüşleri şöyle nakleder: "Nitekim, bazıları âyetin ikinci bölümünde kadında sınırlamanın olmadığını, sadece yetim kızlara zulmedilmesinin terkedilmesine bir atf olduğu görüşünü savunmuşlardır. Dolayısıyla bunlara göre bir erkek dörtten fazla istediği kadar kadın alabilir. Şia ile Kur'an'ı zahirine göre yorumlayan Zahiriler, İbn Kesir'in zikrettiği gibi do-

ayrılmalarını istemiş, onlar da bu isteğe uymuşlardı. Bu sırada kendisinin dokuz

kuz kadına kadar evlenmenin caiz olduğu görüşünü benimsemiş ve ikişer, üçer, dörder, kelimelerini iki, üç, dört, gibi algılayarak bu rakamları toplamış ve iki, üç ile dördün toplamı dokuz olduğundan böyle bir sonuca varmışlardır. Müfessir Kasımî de Razi ve Şevkani'den uzunca nakiller yapmış ve dörtten fazla kadın alınabileceğini ve ayette sınırlamanın olmadığını savunmuştur. Yaptığı nakillerde yukarıda Giylan, Umeyre ve Nevfel hadislerinin zayıf olduğunu ve bunların illetlerini serdedip sahabînin hadisinin doğru da olsa delil olarak kabul etmeyenler için delil olamayacağını zikretmiştir” İzzet Derveze, *Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, çev. Mustafa Altınkaya, Ekin Yayınları, İstanbul, 1997, c, VI, s. 67.

Farklı görüşlere sahip olanlardan bir diğeri de Adnan Demircan olup görüşleri şöyledir: “Kur’ân-ı Kerim, evlilikle ilgili birçok hüküm ihtiva ettiği halde, bir erkeğin birden çok kadınla evliliğine ilişkin sınırlama niteliğinde açık ve kesin bir ifade içermemektedir. Sınırlama anlamına geldiği söylenen “mesnâ ve sülâse ve rubâ’a” ifadesi, “Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamd olsun.” (Fâtır 35/1) ayetinde de geçtiği halde burada sınırlama anlamında kabul edilmemekte; ayet, meleklerin en çok dört kanatlı oldukları anlamında değil, birçok kanatlarının olabileceği şeklinde anlaşılmaktadır. Ayet, lafzî olarak açık bir şekilde sınırlama anlamı taşımadığı halde (İbn Kesir, I, 460; III, 554) muhtemelen İslâm’ın doğuşu sırasında çok kadınla evliliğin uygulamada çoğunlukla dörtten az olması, tek kadınla evliliğin yaygınlığı, pratikte sınırlamaya gerek görülmesi, Medîne’deki uygulamalar ve İslâm Tarihinin ilk döneminde başka kültürlerle karşılaşmanın beslediği etkenlerle erken bir zamanda sınırlamaya paralel bir anlama kavuşmuş olmalıdır. Sınırlama ile ilgili görüşlerin ne zaman ortaya çıktığını tespit etmemiz mümkün olmamakla birlikte, mevâlî alimlerin ayete, bugün kabul gören anlamın kazandırılmasında etkili olduklarını zannediyoruz. Elimizdeki zayıf rivayetlere göre (Keskin, s.14, 19-20, 22; Zehrâni, s. 239) Hz. Peygamber’in bazı kişiler için getirdiği söylenen sınırlama, onların özel durumlarından kaynaklanmış olabileceği gibi, bu rivayetlerin zamanla ortaya çıkan genel kabulü desteklemek amacıyla uydurulmuş olması da mümkündür. Dörtten fazla olan eşlerini boşamaları istenen kocaların, hangi eşlerini tercih edecekleri hususunda âdil bir ölçü koymalarının imkânsızlığı ve kocalarından ayrılmak zorunda bırakılacak kadınların mağduriyetinin engellenemeyecek olması, bu rivayetlerin değerlendirilmesinde göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir. Bir iddiaya göre Hz. Peygamber, eş sayısını dörtle sınırlama uygulamasını Yahudilerden almıştır. (Bakınız: Ateş, Ali Osman, Örf ve Adetler, s.326) Medîne’de nâzil olan çok kadınla evlilikten bahseden ayetin sınırlama anlamı taşıdığına dair genel kabul, bu görüşün haklılığına delil olarak ileri sürülebilir; ancak daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İslâm’dan önce Mekke ve Medîne’deki Araplar arasında da çok kadınla evlilikler çoğunlukla dördü geçmezdi. Demircan, Adnan, “Câhiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik” İstem, Yıl:1, Sayı:2, 2003, s. 22-25. “Demircan, bu söylediklerinin devamında “Hz. Peygamber’in evliliği dörtle sınırlandırmayı doğrudan Yahudilerden aldığına dair görüşün doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira bu sınırlama Yahudilerden alınmış olsaydı, hiç olmazsa on-

eşi vardı⁴⁸ ve Hz. Muhammed onlardan dördün üzerindeki boşamayıp nikahı altında tuttu. Hz. Muhammed (s.), evliliklerin dört ile sınırlanması hükmünden istisna mı edilmişti? Yoksa sınırlamaya Hz. Muhammed de hükmen olmasa bile fiilen uydu mu?

Klasik dönem İslâm alimleri genellikle bu soruyu, Hz. Peygamber'in evliliklerinin dört ile sınırlanmasından istisna edildiği şeklinde düşünürler. Hz. Peygamber'in eşleri mü'minlerin anneleri hükmündedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed'in boşadığı eşlerinin bir başkasıyla evlenme imkânı bulunmamaktadır. Evlilikleri dört ile sınırlayan âyet geldiğinde dokuz evli olan Hz. Peygamber eşlerinden dörtten fazlasını boşayacak olsaydı onlar artık vefat edinceye kadar, eşsiz, korumasız dul bir kadın olarak terkedilmiş olacaktı. Bu da onlar için hiç istemedikleri ve hak etmedikleri üzücü bir sonuç, hatta bir kısmı için zulüm noktasında bir ceza olabilecekti. İşte Hz. Peygamber ve eşlerinin bu duruma düşmemeleri için Allah Teâlâ onları evlilik sınırlamasından muaf tutmuştur.

Âyetin hükmüne Hz. Muhammed'in (s.) de hükmen olmasa bile fiilen uyduğu anlayışı da şöyledir. İbn Sa'd, Ahzab 50-51. âyetlerini zikrettikten sonra: "Bu âyetler üzerine Resûlullah (s), Zeyneb, Ümmü Habîbe, Safiyye, Cüveyriye ve Meymûne'den uzak durmaya, Hafsa, Âişe ve Ümmü Seleme'yle birlikte olmaya başladı"⁴⁹ diyerek Hz. Muhammed'in (s.) fiilen Nisa 3. âyetinin hükmüne uyduğuna işaret eder. Aynı şekilde Zemahşerî de *Keşşaf*'ında önceki âlimlerin yerleşik kabullerinin aksine:

"Allah Resûlü bu âyetler (Ahzâb, 33/151) nazil olduktan sonra kadınlarından sadece dört tanesi ile birlikte olmuştur. Bunlar Âişe, Hafsa, Zeyneb ve Ümmü

larla ilişkilerden önce Mekke döneminde ya da Medine döneminin ilk yıllarında istisnâlarına rastlanmalıydı" der. Böylece yukarıda naklettiği: 'Bir iddiaya göre Hz. Peygamber, eş sayısını dörtle sınırlama uygulamasını Yahudilerden almıştır' düşüncesine katılmadığını beyan eder." Demircan, Adnan, İstem, s, 22-23.

⁴⁸ Bunların isimleri: Âişe binti Ebu Bekir et-Teymiyye, Hafsa binti Ömer b. Hattab el-Adeviyye, Ümmü Habibe Remle bt. Ebi Süfyan el-Ümeviyye, Zeynep bt. Caş el-Esediyye, Ümmü Seleme Hind bt. Ebi Ümeyye el-Mahzumiyye, Meymune bt. Haris el-Hilaliyye, Sevde bt. Zem'a el-Amiriye, Cüveyriye bt. Haris b. Ebi Dırar el-Müstalikiye, Safiye bt. Hüey b. Ahtab en-Nadriye el-İsrailiyye el-Haruniye.

⁴⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, Editör: Adnan Demircan, Tercüme: Mehmet Akbaş, Siyer Yayınları, İstanbul 2014, c, X, s, 210-211.

Seleme'dir."⁵⁰ Rivâyetini naklederek Resûlullah'ın (s.) dört evlilik sınırlandırmasına hükmen uyduğuna işaret eder. Aynı şekilde Muhammed Hamidullah, İbn Sa'd'ı⁵¹ ve İbn Habîb'i⁵² kaynak göstererek, Ahzab 151. âyeti ile Hz. Muhammed'in (s.) birlikte olduğu eşlerini dört ile sınırladığını böylece "evlilikleri sınırlayan âyetin" hükmüne fiilen uyduğunu şu açıklamasıyla ortaya koyar:

"Resûlullah'ın, hanımlarından her birine, kendilerini salıvermek teklifinde bulunmuş ve geçimlerini temin edecek imkanları da kendilerine sunmuştur. Ancak bu teklifi alan zevcelerinden hiçbiri buna razı olmadı. Esasen Mü'minlerin anaları için tabii olan da budur. Kur'ân-ı Kerim (Ahzab 51. âyeti ile⁵³) bu düğümü çözmüştür. (Bu âyet ile) Resûlullah (s.)'e bundan böyle dördü hariç diğer zevceleriyle evlilik münasebetlerini kesmesi için ilahi emir geldi. Bu fiili ayrılık durumunda bile, Resûlullah'ın hanımlarının hepsi onunla sadece hukuki bakımdan zevce durumunda kalmayı tercih etmişlerdir. Burada şuna da işaret edelim ki, Kur'ân-ı Kerim'e (Ahzab 53. âyetinin sonuna)⁵⁴ göre Resûlullah'ın bütün zevceleri, Müslümanların anneleridir. Bu esasa göre, bir Müslüman, dul da olsa boşanmış bir durumda da olsa onlarla nikahlanmayı asla düşünemezdi; zira bu, Allah katında büyük bir günahtı."⁵⁵

İzzet Derveze de konuya benzeri şekilde yaklaşarak düşüncesini şöyle açıklar:

"Nisa sûresinin söz konusu âyetleri ile belirlenen sayıyı aşan peygamber hanımlarının oluşturduğu problem hem Peygamber'i hem de zevcelerini sıkıntıya soktu. Müslümanların bu âyet indikten sonra dörtten fazla olup boşadıkları kadınların tekrar evlenebilme imkanları vardı. Bu yüzden onlar

50 Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvîl fi vücûhi't-Te'vîl*, Dârul-Mağrife, Beyrut ts., c, III, s, 269; *Keşşaf Tefsiri*, Tahkik: Eş-Şeyh Âdil Ahmet, Eş-Şeyh Ali Muhammed, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad 1998, c, V, s, 84.

51 İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, Editör: Adnan Demircan, Tercüme: Mehmet Akbaş, Siyer Yayınları, İstanbul 2014, c, X, s, 210-211.

52 İbn Habîb, *Kitabü'l-Muhabber*, Dârul-Afâki'l-Cedide, Beyrut (Tarihsiz), s, 92.

53 "Onlardan dilediğini geriye bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Ayırdığın (Uzak tuttuğun) hanımlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Böyle yapman onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halîmdir."

54 "Sizin Allah'ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhmanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah) tır."

55 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c, II, s, 26.

için söz konusu sınırlama sıkıntı oluşturmuyordu. Fakat Peygamber hanımlarının durumu daha farklıydı. Peygamber hanımı olmaları hasebiyle ayrı bir saygınlığa sahip idiler. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim onları müminlerin annesi olarak nitelendirmişti... Nebi (s.) de diğer Müslümanlar gibi dörtten fazla olan eşlerini boşama eğilimi göstermiş olabilir. Ancak bu durum boşanacak olan hanımlarının ileride karşılaşılabilecekleri sıkıntılı hayat, müminlerin annelerini üzmüştü. Zira Peygamberle evliliklerinden dolayı kazandıkları saygın konumdan yoksun kalacaklar ve dahası Peygamber hanımı olmalarından ötürü bir başkası ile evlilikleri de mümkün olmayacak ve kendilerinin bakımını üstlenecek bir kefil ya da dayanaktan mahrum olacaklardı. Binaenaleyh Ahzab suresinin 50. âyeti, hanımlarının tümünün Peygamber'in yanında kalmasına ruhsat vermiş oldu. Bunun bir devamı olma özelliği taşıyan 51. âyet, Peygamber'in belli bir vakitte hanımlarından sadece dört tanesiyle birlikte olmakla yetinmesini tavsiye edip, diğerlerini belirlemeksizin ertelemesini ihtiva ediyor. Tabiatıyla, ertelediği hanımın hakkını vermek suretiyle ayrı kalmaktan dolayı üzüntüsünü gidermesi ve bahtiyar kılması gerekiyordu. Daha önce birlikte olduğu hanımlarından birini münavebeli bir şekilde ertelemesi öngörülüyor. Âyetin son kısmı buna işaret ediyor olsa gerek.”⁵⁶

Hiz. Muhammed'in (s.) eşleri ile olan birlikteliğini beyan eden bu değerlendirmeler, görüldüğü gibi Ahzab suresinin 50-51. âyetlerinin anlaşılması ve yorumlanması bağlamında yapılmaktadır. Hiz. Muhammed'in (s.) eşleri ile olan birlikteliğinin günümüz için elbette çok fazla pratik bir karşılığı bulunmamaktadır. Konu sadece bu bağlamda ele alınırsa gereksiz bir tartışma gibi bile görülebilir. Ancak konunun hareket noktası, dolayısıyla Ahzab suresinin 50-51. âyetlerinin yorumlanması, evlilikleri dörtle sınırlayan Nisâ suresinin 3. âyeti karşısında, o sırada dokuz evli olan Hiz. Muhammed'in durumu ile ilgilidir. Hiz. Muhammed (s.), Allah'ın bu sınırlamasına uymuş mudur; yoksa Cenâb-ı Allah, onun eşlerinin mü'minlerin anneleri olması sebebiyle onların Hiz. Peygamber'den ayrıldıklarında başkalarıyla evlenemeyecekleri için, Hiz. Peygamber'i bu konuda istisna mı etmiştir? Bu konuda yerleşik ve yaygın kabul, evlilikleri dörtle sınırlayan Nisâ suresinin 3. âyetinden Hiz. Peygamber'in istisna tutulduğu şeklindedir. Buna göre de Ahzab suresinin 50-51. âyetlerinin dört evlilik sınırlamasının çözümü ile ilgili değil; Hiz.

56 İzzet Derveze, *Et-Tefsîrül-Hadis*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000, İnternet nüshası 2019, 2. Baskı, c, VII, s, 401; Derveze, *Et-Tefsîrül-Hadis*, Çeviri: Mustafa Altınkaya, Ekin Yayınları, İstanbul 1997, c, VI, s, 39, Derveze, *Kur'ân'a Göre Hiz. Muhammed'in Hayatı*, c, II, s, 73.

Peygamber'in dokuz eşi ile birlikteliğinin tercihi ile ilgili yorumlandığı anlaşılmaktadır. İzzet Derveze, Muhammed Hamidullah gibi bazı son dönem âlimleri ise bu yerleşik ve yaygın kabulün aksine, Nisâ suresinin 3. âyeti ile evlilikleri dörtle sınırlayan Allah'ın emrine Hz. Peygamber'in de uyduğu şeklindedir. Bunların, İbn Sa'd, İbn Habib ve Zemahşerî gibi âlimlerin rivâyetlerini referans göstererek, Ahzab suresinin 50-51. âyetlerini, yukarıda naklettiğimiz gibi, Hz. Muhammed'in dokuz evliliğini fiilen dörde düşüren çözüm olarak anladıkları ve yorumladıkları anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere meselenin temerküz noktası, Ahzab suresinin 50-51. âyetlerini anlamaya yönelildiğinde, Nisâ suresinin 3. âyeti ile evlilikleri dörtle sınırlayan Allah'ın emriyle Hz. Peygamber'in mükellef olup-olmadığı konusundaki temel tercihlerle ilgilidir. Bu temel tercih de konuyla ilgili farklı yorumlara gereken ihtimamın gösterilmesini önemli kılacak değerdedir.

(Prof. Dr. Şefaattin Severcan tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ederiz Hocam. Siz çıkacaksınız, ben katılım belgenizi takdim edeyim.

Hocamıza hayırlı yolculuklar diyelim.

Hemen sıradaki hocamız Doç. Dr. Mustafa Irmak Hocamızı kürsüye davet ediyorum. Mütedeyyin Bir Şairin Gözünden Aile, Cahit Zarifoğlu ve Peygamberî Aile Modeli.

Şair gözüyle neler dinleyeceğiz, onu merak ediyoruz.

Buyurun Sayın Hocam.

MÜTEDEYYİN BİR ŞAİRİN GÖZÜNDEN AİLE: CAHİT ZARİFOĞLU VE PEYGAMBERİ AİLE MODELİ

Doç. Dr. Mustafa IRMAK*

ÖZET

Cahit Zarifoğlu külliyyatı incelendiğinde, onun, hayata ve ilgi duyduğu sosyal meselelere dair düşüncelerinin teorik arka planını *Bir Değirmendir Bu Dünya ve Zengin Hayaller Peşinde* adlı eserlerinde toplanan yazılarında inşa ederken, söz konusu görüşlerini *Yürek Dede ile Padişah*, *Ağaçkakanlar*, *Katıraslan*, *Serçekuş*, *Motorlukuş*, *Kırmızı Gözlü Kara Yılan*, *Küçük Şehzade*, *Savaş Ritimleri*, *Anne*, *Gülücük*, *Ağaç Okul*, *Menziller*, *Korku ve Yakarış* gibi edebiyatın değişik türlerinde kaleme aldığı eserlerinde belirli karakterler üzerinden pratiğe aktardığı görülür. Bu çalışmada, şairin en önemli sosyal konulardan biri kabul ederek yoğun ilgi gösterdiği aile olgusu ve bu olgunun modernizm girdabında içerisine düştüğü çalkantılı durum, onun eserleri çerçevesinde teorik ve pratik yansımalarıyla ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Zarifoğlu, İslam, Aile, Peygamber, Şiir

THE FAMILY FROM A DEVOUT POET'S VIEW: CAHİT ZARİFOĞLU AND HIS PROPHETIC FAMILY MODEL

ABSTRACT

Upon the examination of the Cahit Zarifoğlu corpus, it is seen that he constructs the theoretical background of his thoughts on life and social issues he is interested in his writings collected in his works entitled *Bir Değirmendir Bu Dünya ve Zengin Hayaller Peşinde*. He is also seen to transfer his ideas to practice through certain characters in his works written in different genres

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

of literature like *Yürek Dede ile Padişah*, *Ağaçkakanlar*, *Katıraslan*, *Serçekuş*, *Motorlukuş*, *Kırmızı Gözlü Kara Yılan*, *Küçük Şehzade*, *Savaş Ritimleri*, *Anne*, *Gülücük*, *Ağaç Okul*, *Menziller*, *Korku ve Yakarış*. In this study, the phenomenon of the family, which the poet considers as one of the most important social issues and the turbulent situation of this phenomenon in the vortex of Modernism, is handled with theoretical and practical reflections within the framework of his works.

Keywords: Cahit Zarifoğlu, İslam, Family, Prophet, Poetry.

GİRİŞ

Günümüz Müslümanlarının önemli problemlerinden biri, herhalde, İslamî değerlerin nesilden nesle aktarılmış olmasından doğan *kanıksama* zafiyetidir. Zarifoğlu'nun "Sahabe kokusu var onlarda"¹ dediği sonradan Müslüman olan insanlar İslam'a genellikle dört elle sarılırken atadan göरेrek Müslüman olanların ise çoğunlukla dinin şekilsel kısmına takılarak özü yakalamada problem yaşadıkları müşahede edilmektedir. Kuşkusuz böyle bir ortamda dinî değerleri *asrın idrakine söyletmek* büyük önem arz etmektedir. Bunu yapabilecek en önemli sosyal gruplardan biri, mütedeyyin sanatçı veya edebiyatçılardır.

Son dönem Türk edebiyatının şiir, hikâye, roman, senaryo, günlük, çocuk masalları vb. pek çok dalında başarıyla eser vermiş çok yönlü sanatçılarından biri olan Cahit Zarifoğlu,² özgün görüşlerinin yanı sıra ilgi çeken üslûbuyla "sıradan"ı bile yeniden dikkatlere sunabilme kabiliyetiyle temayüz eden nadide değerlerimizden biridir. O, teknolojinin baş döndüren gelişmelere sahne olduğu bir süreci idrak eden bir Müslüman şair ve entelektüel sıfatıyla, modernizmin Türk-İslam aile yapısını sürüklemeye başladığı olumsuzlukları sezerek toplumunu, kendine has üslûbuyla, bunlara karşı bilinçlendirmeyi vazife telakki etmiştir.

1 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 65.

2 Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Karaçam, Ferman, "Zarifoğlu, Abdurrahman Cahit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 44 s. 135-137; Kahraman, Âlim. *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair*. Kaknüs Yayınları: İstanbul 2003; Andı, M. Fatih-Yorulmaz, Hüseyin. *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle Cahit Zarifoğlu*. Hat Yayınları: İstanbul 2017; Akbayır, Sıddık. *Damlada Ümman Arayan Bir Hafız Cahit Zarifoğlu*. Ankara: Lim Yayınları 2018; Şirin, Mustafa Ruhi. *Güneşe Yol Yapan Çocuk -Cahit Zarifoğlu Kitabı-*. İstanbul: İz Yayıncılık 2018; Toka, Ferhat. *Cahit Zarifoğlu Kitabı*. İzdiham Yayınları: İstanbul 2018; Atay, Selçuk. *Cahit Zarifoğlu Acz ile Ceht Arasında Bir Ömür*. Bir Yayıncılık: İstanbul 2019.

Zarifoğlu'na göre “İslamiyet Peygamber Efendimizin hayatından başka bir şey değildir. Hedef ona benzemek, o ne yaptıysa, ne emretti ise onu yapmak ve yasaklarından uzak durmaktır. Bunu gerçekleştirebilmek için ise Peygamberimizin zihinlerde teşekkül etmesi ve bu görüntünün tek taklit merkezi vasfıyla devamlı olması, tek denetleyici olarak kaybolmaması gerekir. Bize sürekli olarak onu göstermiyorlarsa, biz sürekli onunla olmalıyız.” diyen şaire göre, Peygamberi anlatan makbul siyer kitapları okumak ve bunu yaygınlaştırmak, yapılacakların ve diğer modellerden kaçınmanın en kestirme yoludur.³

Hız. Peygamberin örneğini kendi benliğinde içselleştirdikten sonra bu bilinci topluma aktarmanın gereğine işaret eden Zarifoğlu, idraksizliğin ve gaffetin âdeta mücessem hale geldiği bir zaman dilimi⁴ içerisinde bile olsak, herkese İslam'ı anlatma imkânı ve umudunun hâlâ mevcut olduğunu ve İslam'ın dünya için hâlâ ve ebediyen orijinal, kurtuluş için tek alternatif bulunduğunu anlatabilme umudunu taşır.⁵ Bu çerçevede hayalini kurduğu gazete, insanlara İslam'ı, Peygamberimizin hayatını anlatacaktır. Gazete her ünitesiyle, her insana Peygamberimizin güzel ahlâkının yüz binlerce misâli ve o ahlâkın atmosferi ile yaklaşacaktır.⁶

Yukarıda özetlenen anlayışı, şairin, Hız. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığının düzeyini açıkça göstermektedir.⁷ Sözü edilen prensipleri ilke edinmiş birinin, aile gibi toplumun mayasını oluşturan sosyolojik bir unsura dair görüşlerinin Hız. Peygamber'in sünnetinden ne kadar beslenmiş olacağı rahatlıkla tahmin edilebileceği için tebliğin konusunu *peygamberi aile modeli* şeklinde nitelemenin abartılı bir yaklaşım olmadığı anlaşılabacaktır.

CAHİT ZARİFOĞLU VE AİLE: BİREYLER-İLİŞKİLER-SORUNLAR

Eserleri ve fikirleri incelendiğinde Zarifoğlu'nun, doymak, giyinmek, vakit geçirmek ve derinleşmeye gayret etmeden ibadet etmek için yapmakta

³ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 32.

⁴ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 231.

⁵ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 142.

⁶ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 263-264.

⁷ *Kuşların Dili* adlı eserinde de şair “Ey öğülmesine imkân olmayan, ey hakikati idrak edilemeyen yüce peygamber! Elimden tut da beni bu kara sudan kurtar, yine yola sal” diye dua etmektedir. bkz. *Kuşların Dili*, s. 16.

olduğumuz birçok ufak tefek çalışmanın toplamından ibaret hâle geldiğini ifade ettiği dünya hayatına,⁸ lanetlenmemesi, gereği gibi sevilip değerlendirilmesi ve görevlerin eda edilmesi gereken bir yer olarak baktığı görülür.⁹ 20. yüzyılın, insanoğlunu Tanrı'sından uzaklaştıran genel etkisi altında büsbütün savunmasız kalmaya karşı uyarıcı şair,¹⁰ bu trafik, alışveriş, ticaret halleri, bu moda, televizyon vs. vakıaları içerisinde mümin kalbini, yıkılmaya terk edilmiş, sahip çıkılmayan bir kentin içinde, ayakta tutulmaya gayret edilen bir tek eve benzetir.¹¹ Şeytan yakında bir yerde tezgâh kurmuş ve bizimle savaşa başlamıştır. Şeytanî bir duygu önümüzde paralı askerlerini, kiralık katillerini, gerillalarını indirmektedir. Arkamızı verdiğimiz kaya duvar, siyaset laboratuvarlarında üretilen mikroplar tarafından için için kemirilmiştir bile.¹²

Böyle bir atmosfer içerisinde İslamî yaşayışın nasıl olacağı meselesine kafa yoran merhumun en fazla dikkat çektiği konulardan biri, bireyler arası ilişkileri ve sorunlarıyla birlikte ailedir. Eserlerinde doğrudan hadislerle de işaret etmekle¹³ birlikte Zarifoğlu, daha çok dolaylı anlatımı seven bir sanatçıdır. Bu nedenle onun, konuyla ilgili doğrudan yorumlarını içeren makalelerinin yanı sıra şiir, hikâye ve romanlarına serpiştirilmiş, dikkatlice bakıldığında ise Hz. Peygamber'in aile anlayışından beslendiği görülen tasvirlerine de dikkat etmek gerekecektir.

İdeal Aile Tablosu

Günümüz evliliklerinin önemli bir kısmında, yıllar ilerledikçe eşlerin birbirlerine karşı sevgi ve saygılarının azaldığı gözlenmektedir. Zarifoğlu bunu fark etmiş olmalı ki özellikle *Yürek Dede ile Padişah* adlı hikâyesinde, seksen yaşlarını aşmış bir çiftin dilinden, bir karı-kocanın birbirlerini incitmeden ömür boyu nasıl yoldaş olabileceklerini Hz. Peygamber'in sünnetinden mülhem ilkelerle ve etkileyici üslûbuyla anlatmaktadır.

Hikâyenin iki ana kahramanı, Yürek Hasan ile karısı Ayşe Nine'dir. Birbirlerine karşı son derece saygılı, birbirlerinin emrine âmâde¹⁴ ve bunun

8 *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 130-131.

9 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 15.

10 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 24.

11 *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 90.

12 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 11.

13 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 54, 57, 63, 96; *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 89, 248, 249.

14 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 30-31.

doğal bir sonucu olarak tabiata karşı da son derece şefkatlidirler.¹⁵ Birbirleri için yüz yüze ya da gıyaben dua ederler.¹⁶ Son söz evin reisi olarak erkek de görünse de işleri istişare ile olup¹⁷ bu süreçte de tatlı nükteler ve sevimli nazlar yaparak birbirlerinin gönüllerini hoş tutmak ana hedefleridir.¹⁸ Karısına *cankuşum*, *gül yanaklım*, *kadıncığım*, *cici hanımım*, *gözümün nuru*, *sultanım*, *güzel hatunum*, *can yoldaşım*¹⁹ gibi sözlerle hitap eden Yürek Dede, yaptığı en basit yemek için bile eşine içten teşekkür etmeyi ihmal etmez.²⁰ Kocasına *yol yoldaşım*, *dünya arkadaşım*,²¹ *beyim*, *efendim*²² diye karşılık veren Ayşe Nine ise abdest alması için ona ibrikten su döktüğünde kutsal bir iş yapar gibi hizmet eder.²³ Evde kılınan namazlar, Yürek dedenin imametinde eda edilir ve sabah namazından sonra uyunmaz.²⁴ Misafire, bir süre onlarsız kaldıklarında Allah tarafından unutulduklarından endişe edecek kadar düşkündürler.²⁵ Zikredilen hususlar, onların altmış beş yıllık evlilik hayatlarının tamamı için söz konusudur.²⁶

Zarifoglu'nun diğer hikâyelerinde çizdiği ideal/mutlu aile modeline bakıldığında da *Gül Suyu* adlı şiirinde geçen "De hazırlanalım kahramanlık gün doğmadan kalkmakta"²⁷ mısraında ifadesini bulduğu üzere, hayata sabah namazıyla birlikte başlayan bir yapı görülür. Örneğin *Serçekuş*'ta anlatılan

- 15 El ele tutuşup otları, ağaçları dolaşırlar. Her birinden hatır sorarlar. Toprağa basmaya korkar, otları ezmekten çekinirler. *Yürek Dede ile Padişah*, s. 32.
- 16 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 10, 11-14, 41, 60, 78 vd.
- 17 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 11, 41, 27-28, 56, 57-59.
- 18 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 10.
- 19 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 11-14, 21, 30-31, 41, 74 vd.
- 20 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 75.
- 21 İki cihan saadeti temeli üzerine kurulu bu ailede sadece dünyanın zikri Yürek Dede'yi rahatsız etmiş olacak ki "O nasıl söz hanım, Allah öte dünyada ikimizi de bir arada dilesin isterim" diye cevap vermiştir. *Yürek Dede ile Padişah*, s. 28.
- 22 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 74.
- 23 Yürek Dede, ayağını yıkarken ibriği hanımının elinden alma inceliği göstermektedir. *Yürek Dede ile Padişah*, s. 11-14.
- 24 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 11-14. Köylüler yaylaya gittiklerinden Yürek Dede'nin camiye gitme imkânı yoktur.
- 25 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 32, 38. Ayrıca bkz. *Savaş Ritimleri*, (Romanlar içinde), s. 18.
- 26 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 8.
- 27 *Korku ve Yakarış*, s. 17.

ve midesinden önce Allah'ı düşünen bir ailede²⁸ sabah namazı için camiye giden baba, namazdan sonra evine döner ve hep birlikte sofraya oturulur. Sofra adabı, şairin üzerinde dikkatle durduğu hususlardan biridir. Ortadaki çorba kabına evin bütün elleri bir bir uzanır. Herkes kaşığı çorba kabının içine mümkün olduğu kadar kendi önünden daldırır. Sofrada pek konuşulmaz. Aile sanki Allah'ın huzurunda secde gibidir. Herkes sofraya bezinin önüne düşmüş ekmek kırıntılarından kendi önüne düşenleri titizlikle toplayarak bereketin burada olduğu duygusuyla besmeleyle ağzına atar. Tabağın dibi bir güzel sünnetlenir. Nihayet dua edilerek sofradan kalkılır.²⁹

Çocuklarına sıcak gözlerle bakıp karısına tatlı sözler söyledikten sonra baba çalışmaya gider. Helalinden kazanmasının bir sonucu olarak onun üzerine bütün gün rahmet yağar.³⁰ Ayrıca *Küçük Şehzade*'de, saraya getirilen altınları araştıran Şehzade'nin ağzından haram lokma sorgulanmakta ve helalinden kazanmaya bir kez daha dikkat çekilmektedir.³¹ Aile, kazanılan para için şükreder, fazlasına tamah etmez, yoksulların hâlini gözetir³² ve har vurup harman savrulmaması konusunda son derece duyarlıdır. Buna göre, bir kibrit çöpünün israfıyla bir ormanın har vurulup harman savrulması arasında bir fark yoktur.³³

İdeal bir ailenin en önemli unsurlarının başında çocuk gelmektedir ve Zarifoğlu sıklıkla bol çocuklu aileler tasvir eder. Aile, evlatlarına Gök, Kaya, Taş gibi isimler vermez, iyice düşünüp araştırarak onlar gibi olsun diye büyük dinî şahsiyetlerin isimlerini tercih eder.³⁴ Tam dokuz çocuklu bir ailenin³⁵

28 *Serçekeş*, s. 29. Ayrıca bkz. *Savaş Ritimleri*, (Romanlar içinde), s. 69, 151.

29 *Serçekeş*, s. 29, 30; ayrıca bkz. *Yürek Dede ile Padişah*, s. 11-14.

30 *Serçekeş*, s. 28.

31 *Küçük Şehzade*, s. 40, 41.

32 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 65, 69. *Özetler* adlı şiirin son dizeleri bu vurguyu pekiştirir: akraba açken uzanamasın elimiz ekmeğe/komşu tasalıysa tasalansın evimiz/iştihayla gülünmez bizde/az biraz tebessüm edilir/dünya için sevinilse. bkz. *Menziller*, s. 78.

33 *Küçük Şehzade*, s. 8; *Yürek Dede ile Padişah*, s. 56.

34 *Yürek Dede ile Padişah*, s. 46.

35 *Savaş Ritimleri*'nde sözü edilen Afgan aile de çok çocukludur. *Savaş Ritimleri*, (Romanlar içinde), s. 39. Bir ailenin başına gelebilecek en büyük sıkıntılardan biri olan çocuk sahibi olamama durumu da Zarifoğlu hikâyelerinde kendine güçlü bir yer bulmuştur. *Ağaçkakanlar* hikâyesi, bu nedenle hayatları zindan olan mutsuz bir ağaçkakan çiftinin nihayet sahip olabildikleri bir çocukla imtihanlarının hikâyesi-

hayvanat bahçesi ziyaretinin anlatıldığı *Dünyanın En Vahşi Hayvanı* adlı hikâyesinde yazar, ailecek yapılan hazırlık telaşının sergilendiği manzarayı tatlı bir üslupla betimler.³⁶ Eşinin ve çocuklarının hazırlanması süresince oldukça sabırlı davranan, tatlı bir dil kullanan³⁷ ve dokuz sayısını bile az bulan babaya bu kadar çocuğa bakmanın maddî açıdan zor olacağı hatırlatılınca o, çocukların dünyaya gelmeden rızıklarının yollandığını, maişetlerini sağlamakdan daha önemli olanın onları güzel bir şekilde yetiştirerek kendilerine dinlerini öğretmek olduğunu ifade eder.³⁸ Bu anlayışı, Zarifoğlu'nun şiirine de net bir şekilde yansımıştır:

“Baba ben” ben
Yeryüzünü diledim
Erkek giysileri giyindim gördüm ki
Helâlinden kadın
Ve bol ve düzgün çocuk gerekli³⁹

Avrupa’da Aile

Zarifoğlu Batılı aile modelini yakından takip etmiş ve Avrupa’da bulunduğu süreç içerisinde onların aile bireyleri arasındaki ilişkileri dikkatle gözlemlemiştir. “Eğer Batı’nın içinde bulunduğu bu durumlar, Batı’nın sınırları içerisinde olup bitse idi ve Doğu; Batı’nın bu kadar güdümünde olmasa idi, eğer Batı böyle delicesine taklit edilmiyor olsa idi, bütün bunlar bizi pek az ilgilendirecekti.”⁴⁰ şeklindeki sözlerinden, Batılıların anlayışının, Avrupaî yaşantıyı taklitte yarışan Türk toplumuna derinden etki edeceği düşüncesiyle konuya ilgi duyduğu anlaşılmaktadır.

Avrupa’da erkeklerin evlenme konusunda son derece isteksiz hâle geldiklerini aktaran Zarifoğlu, bu durumun kadınları telaşlandırdığını ifade eder. Zira

sini konu edinmektedir. Erkek çocuk sahibi olamamayı sorun eden bir babanın psikolojisi de *Savaş Ritimleri* adlı romanın girişinde ele alınmaktadır.

³⁶ *Dünyanın En Vahşi Hayvanı*, (Motorlukuş içinde), s. 19.

³⁷ *Dünyanın En Vahşi Hayvanı*, (Motorlukuş içinde), s. 22.

³⁸ *Dünyanın En Vahşi Hayvanı*, (Motorlukuş içinde), s. 20.

³⁹ *Menziller*, s. 115. Ayrıca *Çoğalmak* adlı şiirinde: Benim çok çocuğum oldu/Kadınım sen onların yüzlerini/Çalılardan kolla (*Menziller*, s. 9) der. *Sevgili Dostum* adlı şiiri de: Sevgili dostum insan kalabalığımız/Diye söz etti bizlerden/O yüzden/Mümkün olduğunca doğurur/Bizde kadınlar (*Menziller*, s. 28) dizeleriyle biter.

⁴⁰ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 171.

psikologların açıkladığına göre uzun yıllardan beri uygulana gelen geniş cinsel hürriyet, erkekleri evlilik müessesine karşı ilgisiz hâle getirmiştir. Sadece evliliğe değil asıl kadına karşı ilgisiz hale geliyorlarmış. Şaire göre bunun temelinde *kadınların da maddeleştirildiği* gerçeği yatmaktadır. Buradan hareket edilirse, ona göre, hangi düşünce sisteminde yaşarsa yaşasın insanın, bazı değerlerin maddeleştirilmesine er veya geç tepki göstereceği düşüncesine varılacaktır. Ekonominin insanın iç hayatını düzenlemesinin şaşılması gereken sonuçları olarak evlilik maddî bir işleyiş kazanmış, çocuklara karşı insanda doğuştan mevcut duygular bir görev ve giderek çıkar ilişkisine dönüşmüştür.⁴¹ Avrupa'lı kadın, ekonomik zorlukların yanı sıra, gerek vücudu ile ilgili endişeleri ve gerekse aile mefhumunun zayıflaması gibi sebeplerle, artık doğurmak da istememektedir.⁴² Şaire göre, uygar toplumun insanları çocuklarını, anne ve babalarını, karı-kocaları da birbirlerini gerçek manada sevmiyorlar. Ancak anamalı çıkarların sıkı denetiminde ve uyumlu kişiler olmaları için gördükleri eğitimin tesirinde kalarak birbirlerine karşı görevlerini yapıyorlar.⁴³

Zarifoğlu'nun bu yorumları bizzat kendi gözlemlerine dayanmaktadır. Otostopla yaptığı Avrupa gezilerinde, kendisinde bu insanların aşırı derecede yalnız, egoist ve sevgisiz oldukları kanaati hâsıl olur. Anlattığına göre evlerinde pansiyoner olarak kaldığı ailenin küçük çocukları vardır. Anneleri, bahçede oynarlarken dikkatle onları izler, düştükleri zaman yardımlarına koşmuş. Onların giyimlerine ve yiyeceklerine dikkat edermiş. Ama şair bir gün olsun onları kucağına aldığına, sevip okşadığına, öptüğüne şahit olmaz. Bunun istisna olmadığını özellikle vurgulayan Zarifoğlu, tanıdığı diğer ailelerin de çocuklarına karşı böyle davrandığına işaret eder. Evlatlarıyla bir arada yaşayan bu insanlar, onlarla yabancı gibidirler. Yetişkin çocuklar eğer evi terk edip kendi hayatlarını başka evlerde geçirmiyorlarsa, mutfak giderlerine, kiraya katılmak durumundadırlar. Bu, evlatların, anne babalarına bir jesti, bir ikramı şeklinde değil, birlikte oturup yaptıkları aile bütçesinin gereğidir. Yani bu insanlar arasında bizim alışık olduğumuz manada bir duygu alışverişi, bir aile bağı âdeta yoktur.⁴⁴ Zarifoğlu bu problemi çiçek metaforu üzerinden etraflıca incelemektedir.⁴⁵

41 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 94-95.

42 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 178.

43 *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 179.

44 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 174-175.

45 *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 41.

Asabi Mizaçlı Hanımı “İdare Etme”

Eşlerin uyumu veya uyumsuzluğu, aile bireylerinin tamamını derinden etkileyen en önemli meselelerdendir. Zarifoğlu’na göre insanın heva ve hevesine uyup uymama konusunda çekildiği imtihanlarda en çetrefil soru, kadındır. Bu soru karşısında temkinli olmak, heva ve hevese kapılmamak, kadından dininden dolayı uzaklaşmak veya ona dininden dolayı yakınlık duymak, böyle birini kabul ettikten sonra da başka bahanelerle ona eziyet etmemek Müslüman erkeğe tavsiye edilmiş, zaman zaman emredilmiştir.⁴⁶

Hanımları asabi mizaçta olan birçok büyük zattan söz edildiğini belirten şair, hepsinde de karılarına karşı yumuşaklık, merhamet vasıfları bulunduğunu ve onların hanımlarını deyim yerindeyse “idare” ettiklerini ifade eder. Bu zevat, hanımlarının sabah akşam kendilerine, eve, çocuklara hizmet ettiklerini düşünür, haklarını ödeyemeyeceklerinden korkar, ailenin namus ve iffetine, İslam’a bir zarar getirecek davranış içinde olmadıkları sürece mizaçlarından ileri gelen bütün asabilikleri, huysuzlukları anlayışla, sükûnetle karşılar, onları incitmezler. Hoş tutar, alttan alırlar. Onlara asla bağırılmazlar. Bu seviyeye gelmenin, elbette her babayiğidin kârı olmadığına dikkat çeken şair, kişinin ilkin çok şuurulu olarak böyle davranmaya niyet edip, adım adım kendini bu seviyeye yaklaştırmaya çalışmadıkça başarılı olma imkânının bulunmadığını ifade eder. Zira mutlaka kişinin tepesinin atacağı bir an olacaktır. Kadınların, bazı eksikliklerini mutlaka düzeltereğim diye ısrarla ve tehditlerle, üzerine giden erkeğin başarısız kalacağı hadisile de sabit olmuştur.⁴⁷

Eşlerini idare eden, ufak tefek meseleleri alttan alarak ailesini koruyan tarihî veya çağdaş şahsiyetlerden örneklerle konuyu izaha çalışan Zarifoğlu’nun anlattığına göre bir zat, huysuzluklarından bîzâr hâle geldiği karısını şikâyet amacıyla Hz. Ömer’e gider. Kapıyı çalacağı zaman bakar ki içerden tartışma sesleri geliyor. Adam derhal oradan uzaklaşmaya davranır. Fakat Hz. Ömer onu görerek durdurur ve niçin geldiğini sorar. O da: “Ben karımdan şikâyet etmek amacıyla gelmişim, ama vazgeçtim, gidiyorum” der. Hz. Ömer durumu anlar ve tebessüm eder.⁴⁸

Şairin konuyla ilgili güncel örneği, Maraş’ta babasının da mensup olduğu bir büyük zat olan Abit Efendi’dir. Anlattıklarına göre bu zat çok cömert,

⁴⁶ Zengin Hayaller Peşinde, s. 187.

⁴⁷ Zengin Hayaller Peşinde, s. 186-187.

⁴⁸ Zengin Hayaller Peşinde, s. 186.

çok merhametliymiş. Eline geçeni muhtaç olanlara verir, geleni boş çevirmez, kimse gelmezse o arar bulurmuş. Birçok defa, gelen fakire verecek bir şey bulamadığı için, ocaktan yeni pişmiş yemeği tenceresiyle birlikte tasadduk ettiği olmuş. Bunlardan dolayı karısı, Abit Efendi'ye durmadan çıkışır, azarlar, kıyametleri koparırmış. Rahmetli hoca bunları sükûnetle dinler, ona asla kırıcı söz söylemez, onu teselli eder, bir yandan da bildiğini okurmuş.⁴⁹

Çocuklara Değer Verme

Merhametin yalnız insanlarda değil diğer canlılarda da yaşayan bir duygu olduğuna ve en yırtıcı hayvanların bile eşleri, çocukları ve yakınları için hiç eksilmeden bu duyguyu taşıdıklarına işaret eden Zarifoğlu'na göre, bununla birlikte, akıl sahibi varlıklar olarak bazı insanların eğer kalbinde merhametin zerresi kalmamışsa hayvandan bile aşağı konuma düşmesi potansiyel olarak mümkündür.⁵⁰ Bu çerçevede o, çocuklara değer vermeyi ve onları dikkatle dinlemeyi tavsiye eder. Bu da kişinin yaptığı işe kendini vermesiyle mümkündür. Birdenbire başarılamayabilirse de birey bu konuda kendini eğitmelidir. Kişi zamanla bir müziği, bir insanı, bir çocuğu kendini vererek dinlemeyi öğrenecektir.⁵¹ Evine gelen Afgan misafirinin, şairin çocuklarına “Siz Betül'sünüz, Siz Ayşe'siniz, Siz Ahmet'siniz” şeklindeki değer veren ifadelerle hitap etmesi ve onları sadece mektuplardan tanınmasına rağmen çocukların isimlerini doğru hatırlaması şairin dikkatini çekmiş ve misafirinin söz konusu hassasiyetinden duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.⁵²

Çocuklara karşı şefkatli ve merhametli davranmanın İslamî bir ilke oluşunu tarihî verilerle açıklamaya çalışan Zarifoğlu'nun ilk örneği, bir ile vali tayin edilmek üzere olan bir şahısla ilgilidir. Bu kişi evlatlarına sevgi göstermediği için bu görevden uzak tutulmuş, halka acımaz diye eline valilik beratı verilmemiştir.⁵³ Yine Hz. Ömer, çölde aç çocuklarını, kazanda taş kaynatarak avutmaya çalışan kadını görünce ağlamıştır. Hz. Peygamber de namazda iken, bir çocuğun ağladığını duyacak olsa, onun ıstırabını dindirmek için namazı hafif tutardı. Böylece İslam'da sevgi ve merhamet hissi, aile içi

49 Zengin Hayaller Peşinde, s. 186.

50 Hz. Süleyman'la Kirpi (Yürek Dede ile Padişah içinde), s. 85.

51 Bir Değirmendir Bu Dünya, s. 27-28.

52 Mektuplar, s. 122.

53 Hz. Süleyman'la Kirpi (Yürek Dede ile Padişah içinde), s. 82-83.

bir duygu alışverişi olmaktan başlayarak, dünyaya, insanlara, hayvanlara ve bütün yaratılanlara bakışın temeli, çıkış noktası olmuştur.⁵⁴

Zarifoğlu'nun, askerliğini yapmak üzere Sarıkamış'a giderken uçakta karşılaştığı bir manzara karşısında hissettikleri, onun bu konudaki duyarlılığını gösteren güzel bir anekdottur. *Mektuplar*'ında aktardığına göre uçakta yakınındaki koltuklardan birinde, babasının anne ve babası yanına bırakılacak olan iki yaşını bile doldurmamış bir çocuk vardır. Almanya'da yerleşmiş bir çiftin evladı olan çocuk anasının kucağında, biberonun altına ağzını dayamış sütünü emmektedir. Şair, bu yaşta, memeden yeni kesilmiş bir çocuğun, dedeyle ninenin yanında ama babasından iki bin kilometre uzakta büyüyecek olması karşısında hüüzlenir. Çocuk kimbilir kaç yaşına kadar onları senede bir kez ancak görebilecektir. Nihayet dayanamaz ve annesine "Hiç imkân yok muydu yanınızda kalabilmesi için?" diye sorar. "Yoktu" diye cevap verir kadın. Gerekçesi ise şudur: Kadın gündüzleri çalışıyormuş. Çocuğu yanına veriyorlarmış ama tahsilde olan beyi onun ağlamalarından ders çalışamıyormuş. Şair kadına "Yanınızda bakıp büyütecek şartları sağlamadan neden çocuk yaparsınız?" demeyi gönlünden geçirse de, hemen yanında oturan babasının bu sözü yakışsız bulacağını düşünerek söylemekten vazgeçer.⁵⁵

Çocukların Eğitimi

Çocuklara değer vermek çok önemli olsa da iyi bir eğitimden geçirilmedikleri sürece onların istenilen seviyeye getirilmeleri mümkün olmayacaktır. "İslamî eğitimin başladığı saat hangisi?" "Çocuk ne zaman eğitime başlayacak?" "Ona İslamî dinamikler, şaşmaz prensipler ne zaman ve ne şekilde verilecek?" gibi sorularla konunun önemine işaret eden Zarifoğlu, evlenmeye niyet eden bir Müslümanın, bu niyetinin özünde hangi prensiplerin bulunması gerektiğiyle söze başlar.⁵⁶

Buna göre İslam'da eğitim doğum öncesinden başlamaktadır.⁵⁷ Bu eğitimin yetiştirme, telkin ve tebliğ metodu son nefes verilirken de devam

⁵⁴ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 42-43.

⁵⁵ *Mektuplar*, s. 32.

⁵⁶ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 233.

⁵⁷ Hatta Zarifoğlu, Macar müzisyen Kodaly'den yaptığı şu alıntıyla konuyu daha ilginç bir noktaya taşır: "Eskiden çocuğun müzik eğitimi, doğumundan 9 ay önce başlamalı, diye düşünürdüm. Şimdi aynı düşüncede değilim. Çocuğun müzik eğitimi annesinin doğumundan 9 ay önce başlamalı." *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 233.

eder. Yeni doğmuş çocuğun kulağına ezan okunur. Son nefesini vermekte olana tevhit kelimesi söylettirilir. Dünyadan ayrılırken zihninin ve hissinin Allah'la meşgul olması için başında Kur'an-ı Kerim okunur. Mezar başında defin sonrası yapılan telkini de İslam'ın ferde, hangi noktaya kadar sahip çıktığının bir delili olarak zikretmek gerekir. Bununla da kalmaz: Hayattakiler geçmişlerine Fatihalar okuyarak, birbirlerine karşı kıyamete kadar sürecek bir alaka ve sahiplenışı yaşarlar.⁵⁸

Döneminin eğitim sisteminden memnun olmayan ve memleketin yarım asırdır sırtında İslam dışı bir düzenin kamburunu taşıdığını ifade eden Zarifoğlu'na göre, düşmanlarımız bu kamburun üzerinde hora tepmektedir.⁵⁹ İslamî esasların yürürlükte olmadığı bir devlette yaşadığımıza dikkat çeken şair, çocuklara mekteplerinde, şiddetle reddettiğimiz düşünceler ve zevklerin aşılandığını ifade etmektedir.⁶⁰ Ona göre eğitimin İslam'a uygun olabilmesi için ailede, okulda ve toplumda kesintisiz olarak devam etmesi gerekir. Eğer bu eğitim ailede atadan görerek devam ediyor da okulda ve cemiyette devam etmiyorsa, bugün olduğu gibi iş hayatından aile münasebetlerine, hayat görüşlerinden ekonomiye, iç siyasetten dış siyasete kadar her alanda, karışıklık, anarşi, ahlaksızlık ve bozulma hüküm sürer. Toplumda inanç bakımından farklılaşmış gruplar ortaya çıkar ve idareler bu farklılıkları demokratik bir düzen içinde barışık bir şekilde bulundurmaya boşuna gayret ederler. Ona göre uyumlu bir toplum, farklı inanıştaki yığınları barışık olarak bir arada tutmanın yolları aranarak değil, toplumu tek inanış etrafında bütünleştirmekle sağlanabilir. Bizim toplumsal yapımızın temelini oluşturan olgu ise İslam'dır. Allah'tan hayırlı evlat dilenerek sahip olunan ve doğumlarından sonra kulaklarına ezan okunan ve hayata bu inanç ortamında başlayan çocuğu, toplum ve eğitim düzeni, İslam'dan koparacak şekilde çekip çeviriyor, hırpalıyor ve saptırıyorsa, bireyde ve dolayısıyla toplumda psikolojik çatışmalar, uyumsuzluk ve huzursuzluğun doğması kaçınılmaz olur.⁶¹

Mütedeyyin ailelerin çocuklarının üniversitelere gittikten sonra bozulduğuna işaret eden Zarifoğlu, Anadolu'da başları örtülü, alınları secdeli anaların kız çocuklarının büyük şehirlere üniversiteye gittiklerinde, bir sömestr sonra boyanmaya başladıklarına, yataklarına giriş saatlerinin uzadığına ve

⁵⁸ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 119.

⁵⁹ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 38.

⁶⁰ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 36.

⁶¹ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 120.

diskoteklere gittiklerine işaret eder. İstanbul'a okumaya gittikten bir iki sene sonra köyüne dönen ve hâlâ tarlasında çalışarak, nasırlı ellerinin kazancını kendine gönderen babasına keçi dışkılarını göstererek "Şu kara kara şeyler ne acaba?" diye soran gencin yaşattığı trajediye temas eder.⁶² Ana babaların küçük yaştan itibaren Kur'an'ı, namazı, guslü, orucu öğrettikleri yavrucukları artık ebeveynini beğenmez hâle gelmişlerdir. Okul, kendilerinin çocuklarına bu şekilde öğrettiklerinin üzerine daha bir şeyler koyacağına onları tümüyle unutturacak noktalara getirmiştir. Ona göre çocuklarla ailelerin ayrılık noktası burada başlıyorsa da iş burada kalmıyor. Rahatlıkla ailesinden, kendi değerlerinden kopan insan, milletinden de kopabilecek bir serbestlik kazanıyor. Ailelerin ve devletin on milyonlarca lira sarf ederek yetiştirdiği insanların gözleri dışa çevriliyor. Acımadan, sırf daha müreffeh bir hayat için emeklerini yabancı devletlere satıyorlar. Hizmetlerini seve seve içinden çıktıkları topluma vermeleri gereken binlerce doktor, Amerika ve Avrupa ülkelerinde, kendi dininden, medeniyetinden olmayan insanlara hizmet veriyor. Karşılığında Türkiye'yle kıyaslanmayacak kadar çok para alıyor, refah içinde yaşıyor, kazandıkları para ile vicdanlarının seslerini çoktan bastırmış bulunuyorlar.⁶³

Zarifoğlu, çocukların karşısına rol model olarak kimlerin çıkarıldığını meselesine özel ilgi gösterir. Zira insanlar, zihinlerinde kimleri canlandırıyor, onların zihinlerinde kimler örnek insan olarak teşekkül ediyorsa, doğal olarak onlara benzemeye çalışacaklardır. Bu örneğin belirmesi için de kişinin o örnekle sık sık karşılaşması, onun zihne taşınması gerekmektedir. Bu bağlamda toplumun kişiye model olarak benimsettiği kişiler veya kişinin sık sık ve etkin şekilde karşılaştığı modellerin kimler olduğuna dikkat edilmelidir. Özellikle yetişme çağındaki insan kimlere hayranlık duyuyor, kimlere benzemeye çalışıyor? Günümüzde film yıldızları, önemli iş adamları, başarılı yöneticiler, televizyon veya radyo sunucuları ve politikacılar gibi çoğunlukla şişirilen birtakım hayallere boş tahminler sağlayan, manevi özelliklerden yoksun kişiler rol model olarak sunulmaktadır. Bu kişilerin basın organları tarafından kabartılan kişilikleri, hayatları ruhsal değerlerden çoğunlukla uzaktır. Zihinde teşekkül eden modeller bunlar olunca, yetişme çağındaki insanların değersiz amaçlar peşinde koşuşlarına bakarak onları küçümsemek, horlamak yararsız olacaktır. Kendilerine sunulan örneklerle benzemekten başka yapabilecekleri bir şey yoktur.⁶⁴

⁶² *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 158.

⁶³ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 108-109.

⁶⁴ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 30-31.

Yukarıda bahsi geçen sorunlara, Zarifoğlu, şu sözlerle bir çözüm önerisi getirmeye çalışır: “Efendiler! İlmihal okuyun. Evlerinizi Müslümanlığın öğrenildiği, konuşulduğu ve yaşandığı Müslümanhaneler haline getirin. Bu akşam evinize dönünce etrafınıza Müslüman gözüyle bir bakın, acaba İslam’a aykırı neler var? Eşyalarınıza, eşinizin, çoluk çocuğunuzun kılığına kıyafetine, eline yüziine, ağızlarından çıkana, oturup kalkmalarına bir nazar edin. Bakın düzeltilecek ne çok şey var. Ama ilkin öğrenmek gerek düzeltmek için. Okuma yazma öğrendiniz, liseler, üniversiteler bitirdiniz, kendinizi allâme bilirsiniz ama belki Müslümanca taharetlenmeden bile haberiniz yok. Kendinizi ve evinizi tepeden tırnağa İslam’a göre yeniden tertip etmediğiniz sürece, İslam tek millettir, diye düşünmenin anlamı kalmaz.”⁶⁵ Bunun yanı sıra kişi duaları ve Kur’ân’ı Kerim’i öğretmeye başladığı çocuğuna öğrettiklerinin anlamını da belletmelidir. Zira anlamı kavranmadan okunacak bir şey hayata uygulanamaz, yaşanamaz. Yalnız Kur’ân okumayı değil, o harfleri tanıdıkça yazabilmeyi de öğretmelidir.⁶⁶

Meşgul/İlgisiz Ebeveyn

Zarifoğlu, ailesini ihmal eden baba modelini bir hikâyesinde avcılar üzerinden tasvir eder. *Serçekuş*’ta anlattığına göre, avcıların hemen hepsinin avcılıklarından ev halkı memnun değil. Çoğu ördek etini ekşi, yaban kaz etini sası, tavşanlarınkini kedi eti, bıldırcınlarınkini acı buluyor. Ve hepsi erkeklerinin av yoluna evlerini ihmal ettiklerini düşünüyorlar. Onları çocukları adına azarlıyorlar. Eve harcanması gereken onca paranın yola, silaha ve sair av malzemelerine harcandığını düşünüyorlar.⁶⁷ Aynı eserde, avcı ile eşi arasındaki kavgaya varmayan bir gerginlikten de sayfalarca söz edilmektedir.⁶⁸

Küçük Şehzade’nin, padişah babasına çeşitli vesilelerle her ulaşmak istediğinde kapıda nöbetçi tarafından engellenmesi⁶⁹ de baba-çocuk arasındaki iletişim kopukluğu mesajı olarak okunmalıdır. “Odaların bulunduğu dar koridordan geniş bir koridora, oradan geniş bir merdivenle alt kata, oradan upuzun bir koridorla yan binaya, oradan başka koridorlara, başka merdiven-

⁶⁵ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 38-39.

⁶⁶ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 33.

⁶⁷ *Serçekuş*, s. 58.

⁶⁸ *Serçekuş*, s. 58-60.

⁶⁹ *Küçük Şehzade*, s. 16, 18-19.

lere derken babasının odasının bulunduğu bölüme girdi”⁷⁰ ifadeleri, çocuğun babasına ulaşma yolunda karşılaştığı engelleri sembolize etmektedir.

Çocukları ihmal eden ebeveynin bu ihmalinin, hayır yolunda koşmalarından doğması da ona haklılık kazandırmamaktadır. Şair bu baba modeline değişik örnekler verir. Birini şöyle anlatır: “İnsan sever bir dost, başka çocuklar için kendini helak eder, küçük gelirini bile onlarla bölüşürken, derlerdi ki kendi evini ve çocuklarını ihmal eder. Kendisi anlatmış, bir gün eve her nasılsa erken gelmiş. Beş yaşlarındaki kızı kapıyı açmış. Tam adımını atıp içeriye girecekken kız dönüp içeriye seslenmiş: Annee, bak bir adam geldi.”⁷¹

Bu mevzu, şairin çocuk şiirlerinde de kendine yer bulmuştur. Zarifoğlu, meşgul babaya hitap ettiği *Çalışan Baba* adlı şiirinde bir çocuğun ağzından şöyle seslenir: Baba/Yine mi büroya/Ne olur/Eve getir/Bir akşam/Şu büroyu/Bakalım/Neresi bizden güzel.⁷² Aynı çocuğun çalışan anneyi anlatışı ise daha kısa ve vurucudur: Korkunç/Bir fırtına çıkıyor/Annem evden gidince.⁷³

Zarifoğlu bu konuda kendini de sıygaya çeker. Yoğun memuriyet hayatının yanı sıra yıllık izinlerini *Mavera* dergisi çalışmalarıyla geçirmek durumunda kalınca, “Evlerimizi o kadar ihmal ediyoruz ki onlar adına bize bile isyan duyguları geliyor”⁷⁴ itirafında bulunur ve kendisiyle birlikte babalara şöyle seslenir: “Eve erken gelin ve çocuklarınızla ilgilenin. Çocuk babasını görmek ister. Bununla babanın hâkimiyetini, koruyucu sevgisini göreceksiniz, yaşayacaksınız, kişiliğini bununla pekiştirecektir.”⁷⁵ “Eğer bir baba iseniz bu akşam özel olarak evinize çocuklarınızla ilgilenmek üzere gitmenizi rica ediyorum. Onların yüzlerine dikkatle bakın: Neler biliyorlar, sorular sorarak bir deneyin. Sizden neler bekliyorlar, öğrenmeye çalışın. Onlarla biraz konuşursanız, isteklerinin sakız, çikolata gibi şeylerden ibaret olmadığını, sizden kişiliklerinin tekâmülü için sevgi, dikkat ve istikrarlı bir otorite istediklerini göreceksiniz.”⁷⁶

⁷⁰ *Küçük Şehzade*, s. 48.

⁷¹ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 103-104.

⁷² *Gülücük*, s. 39.

⁷³ *Gülücük*, s. 38.

⁷⁴ *Mektuplar*, s. 159.

⁷⁵ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 103.

⁷⁶ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 105.

Ana-Babaya Saygı Göstermeyen/Söz Dinlemeyen Çocuklar

Zarifoglu'nun, ana babasına saygısızlık yapan, onların sözünü dinlemeyen ve yaşlanan ebeveynine eziyet eden çocuklara bakışı, onların, yaptıklarının bedelini ahrete kalmadan daha dünyada misliyle ödeyecekleri düşüncesi üzerine kuruludur. Anlattığına göre bir karı koca, yanlarında barınan, iyice yaşlanmış, bakıma muhtaç hasta dedeye, yemeğini bir çanak içinde verir, sofraya oturtmazlarmış. Ölmesini bekledikleri zavallı ihtiyarın, kendilerini yetiştiren, dünyaya getiren insan olduğunu çoktan unutmuşlar. Günün birinde bu karı koca beş altı yaşındaki çocuklarının bahçede, bıçakla bir tahta parçasını oymaya çalıştığını görmüşler. Ne yaptığı sorulunca çocuk: "Tahta çanak yapıyorum. Siz yaşlanınca yemeğinizi onunla vereceğim"⁷⁷ demiş.

Şairin bu bakış açısı hikâyelerine de yansımıştır. *Kırmızı Gözlü Kara Yılan* hikâyesinin kahramanı olan Kara Yılan, ana babaya saygısızlığının bedelini en ağır şekilde ödeyen figürlerden biri olarak karşımıza çıkar. Bulunduğu muhite hâkim bir konuma gelen bu güçlü Kara Yılan, ahaliye "Bu toprakları iki gün içerisinde boşaltacaksınız" şeklindeki baskısına itiraz eden babasına "Baba, sen karışma, yoksa seni de kovarım" şeklinde cevap verir. Babası bir şey daha diyecektir, ama Kara Yılan'ın kuzgun derisi kara bıçaklar gibi parlar, kırmızı gözlerini babasına diker. Baba yılanın dili tutulur.⁷⁸ Kendine devasa bir saray yaptırmaya niyetlenen Kara Yılan, nihayet saray bitince, tek başına dolaşmış sayısız odaları. En dip odaları anasıyla babasına, bir katını hizmetkârlarına, kalanıysa kendine ayırır.⁷⁹ Hikâyenin sonunda Kara Yılan kendi kuyruğunu ısırmak suretiyle ölüp hareketsiz kalınca, uzaktan bakıp duran karıları, oğulları ve torunları da bu nefis ziyafetin iştah açan kokularına dayanamayarak onun üzerine atılırlar.⁸⁰

Motorlukuş hikâyesinin kahramanı olan kırlangıç da annesinin sözünü dinlememenin bedelini çok ağır ve hazin bir sonla ödemektedir. Annesi, nasihat düzeyinde kalmayıp "Bana bak, bir daha o taraflara gidersen bacaklarını kırarım senin, kanatlarını ikiye böler dereye atarım" diye bağırmasına rağmen⁸¹ bildiğini yapan kuş, netice itibarıyla bir felakete maruz kalır. Zarifoglu'nun

⁷⁷ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 106.

⁷⁸ *Kırmızı Gözlü Kara Yılan*, (*Motorlukuş* İçinde), s. 57.

⁷⁹ *Kırmızı Gözlü Kara Yılan*, (*Motorlukuş* İçinde), s. 59.

⁸⁰ *Kırmızı Gözlü Kara Yılan*, (*Motorlukuş* İçinde), s. 76.

⁸¹ *Motorlukuş*, s. 8.

yarım kalan romanı *Anne* de ana-babasına asi olan pilot Selman'ın başına gelen trajediyi anlatır.⁸²

Küçülen Aileler

Zarifoğlu'na göre sanayileşmiş ülkeler, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeleri bir pazar olarak kullanmak, bunun için de onların kendilerini toparlamalarına imkân vermemek için, onları, ürettiklerinden çok tüketmeye alıştırmaktadır. Bunun nasıl gerçekleştirildiğini, müsrifliğe varan bir tüketim alışkanlığının nasıl körüklenip durduğunu ve eşyaya karşı nasıl sükûnet bulmaz bir açlığın meydana getirildiğini anlamak için etrafımıza bakmamız veya daha kestirmesi şöyle kendimizi bir yoklamamız yeterlidir.⁸³

Batıda Sanayi Devrimi'yle birlikte büyük aile modelinin ortadan kalktığını ifade eden Zarifoğlu, nineler, dedeler, oğullar, gelinler ve torunlarla aynı çatının altında yaşayan ve yaşlanıp bütün aile fertlerinin gözleri önünde, onları kedere boğarak ölen insanlar yoktur artık, der. Ölüirken ve öldükten sonra da aile için bir şey ifade eden, hâlâ bir şey olan insanlar, hastane köşelerinde ölüyor, cesetleri günlerce, morgların galvaniz kaplı soğuk kutularının içinde kalıyor. Kapıldıkları maddî hırslarla kendi işlerine dalan, küçük küçük aile birimleri oluşturan batılı, ürettiği malı satmak ve durmadan satabilmek için Doğu ülkelerine yöneldiğinde, orada büyük aile engeliyle karşılaşır. Filmler, radyo-televizyon programları ve basın organları vasıtasıyla, gençlerin, egoizme çekilmeleri, kendi evlerini kurma konusunda bir istek sahibi kılınmaları, kendi salonlarını, mutfaklarını, banyolarını, yatak odalarını tanzim etme zevkini tatmaları, büyük aile mefhumunu silip atmaya yetecektir.⁸⁴

Şaire göre aileler, birbirlerine zincirleme bağlı tesirlerle, çorap söküğü gibi sökülüyor. Büyük şehir ve kasabalarda yeni tarz evler, apartman daireleri, hem küçük hem de -belki küçük olmaktan ziyade- fert sayısı artacak bir aileyi barındırmayacak şekilde başka şeylerle dolu: Yani eşyalarla. Evlerde insanlar değil, âdeta eşyalar oturuyor.⁸⁵ Baba ocağındaki evlat da evlenip aynı evde, aynı eşyaları bu sebeple kullanmak istemiyor. O da kendi evine, kendi eşyalarına sahip olmak, bizzat kendisi tüketmek istiyor. Hasbelkader aynı

⁸² *Anne*, (Romanlar içinde), s. 203-276.

⁸³ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 189-190.

⁸⁴ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 190-191.

⁸⁵ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 189.

evde oturmaya mecbur kalmışsa, ortaya çıkabilecek bir sürü sürtüşmenin, geçimsizliklerin asıl sebebinin bu olduğu anlaşılmayacaktır bile.⁸⁶

Bir yazarın geniş aile modelini bencil bulan cümlelerini alıntıl原因an Zarifoğlu, bunun aksini düşünmektedir. Alıntılanan ifade şöyledir: “Bugünün ana ve babaları eskiden olduğu gibi çocuklarını kendi yaşlılık dönemlerinin bir güvencesi olarak görmüyorlar. Başlıca amaçları onları iyi eğitmek, başarılı ve sorumlu yurttaşlar olarak toplum yaşamına katabilmektir.” Yazarın söz konusu ettiği aşamanın Batı toplumu için geçerli olabileceğini ancak biz de ise evlatların “mürüvvetini görmek” istendiğini ve bunun umulduğunu ifade eden Zarifoğlu, bu anlayış, ana-babanın yaşlılığındaki güvencesini de içine alsa da tatlı biçimde içine alır ve yukarıdaki yazarın ifadelerinde hissedilen o kaba maddi çağrışımlardan uzaktır, der.⁸⁷ Ayrıca şair, sözü edilen bakış açısına karşı şu soruları da sorar: Kızlarını çeyizi ile evlendiren, erkek çocuğunu geniş ve kuvvetli duygularla bir arada tutulan aile içinde evlendirip aynı evde bir oda ve döşek açan, bu aşamadan sonra bile bir mecburiyet veya evlat tarafından bir “jest” olmadıkça onun kazancından tencere payı istemeyen ana-baba mı çocuğunu geleceğinin güvencesi olarak görmektedir? Yoksa böyle bir sonuç, böyle bir aile yapısının art niyetsiz tabii bir sonucu mudur?⁸⁸

Geniş aileye dönebilmenin imkânını sorgulayan Zarifoğlu, bu sorulara olumlu veya olumsuz bir yanıt vermemekle beraber toplumda bunu başaracak kesimlerin, hangi düşünceye sahip iseler, diğer düşüncelere sahip olanlara karşı madden ve manen üstün olmayı başarabileceklerini ifade etmektedir. Zira büyük aile, bozulmaya karşı direnebilmenin, tüketim alışkanlığına kapılmayıp sömürülmeye karşı koymanın ve topluca bir güç oluşturmaının önemli garantilerinden biridir.⁸⁹

Eşya Tutkusu

Günümüz insanların hayata bakış açısının çoğunlukla ekonomik oluşu, Zarifoğlu’nun ele aldığı bir diğer meseledir. Servetin, insanı bir değirmen gibi öğüten bu evcik (dünya) için değil, bilakis ötedeki esas ev için olması gereğine işaret eden şair,⁹⁰ günümüzde bu anlayışın bozulduğuna ve kendi

⁸⁶ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 190.

⁸⁷ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 192.

⁸⁸ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 193.

⁸⁹ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 190-191.

⁹⁰ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 12.

çocukluk arkadaşlarımıza bile esvaplarına, cüzdanlarının şişkinliğine, memuriyetlerindeki derecelerine bakarak değer biçmekten kendimizi alamadığımız gerçeğine dikkat çeker.⁹¹ “Borcumuz var, bize düşmez” diyerek kurban kesmeyen ve maişet meselesini baş mesele haline getiren günümüz insanının borç dediği de yenilenen koltuk takımının, buzdolabının, çamaşır makinesinin ve mukaddesat düşmanı programlar izleten televizyonun taksitlerinden başka bir şey de değildir, der.⁹² “Cengi attın dünyaya daldın/Tezeğe konan sinekler gibi”⁹³ “Bir deli akıl çırpınıyor aramızda/Rızık korkusu can korkusu baş mesele”⁹⁴ “Başını eğmiş zalimleri dinlersin/Dersin ‘lokmam ellerinde”⁹⁵ gibi dizeler onun konuya bakışını güzelce özetlemektedir.

Zarifoglu hikâyelerinin pek çoğunda eşya azlığının övgüsüne, fazlalığının ise yergisine sıkça rastlanır. *Katıraslan* bunun güzel bir örneğini teşkil eder. Bir yolculuğa çıkan Aslan ile Tilki’nin yolculuğa hazırlanışı tasvir edilir: Tilki bir yiğit eşek bulmuş kendisine. İki de halı heybe atmış, bir semerine bir terkisine. Kap kacak, portatif çadır, kazma kürek, urganlar, halatlar, yazlık kışlık esvaplar, kremler, pudralar, diş fırçası, havlular, bornozlar. Aslanın ise heybesi çok daha mütevacıdır.⁹⁶ Hikâye boyunca her fırsatta eşya azlığının Aslan’a sağladığı avantajlar söz konusu edilir. Örneğin Aslan, çantasındakileri, Tilki’ye birkaç saniye içerisinde gösterebilmiştir.⁹⁷ Bir süre sonra, insanlar tarafından takip edildikleri için, Tilki’nin fazla eşyalarından kurtulması gerekir. Hiçbirinden vazgeçemediği için konuyu Aslan’a danışmaya karar verir. Aslan onu eşyalarından vazgeçmeye ikna eder. Tilki, geride bıraktığı eşyalara, “Şimdi gözler/Eğleşir eşyada”⁹⁸ dizelerini doğrularcasına öyle bir bakış atar ki yürek dayanmaz ancak çaresiz bir gözü arkada, bir gözü aslanda onu izler.⁹⁹ Bir süre sonra ise “Neden o kadar eşyayı kendime yük ettiğimi

⁹¹ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 55.

⁹² *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 38.

⁹³ *Korku ve Yakarış*, s. 61.

⁹⁴ *Korku ve Yakarış*, s. 62.

⁹⁵ *Korku ve Yakarış*, s. 62.

⁹⁶ *Katıraslan*, s. 8-9.

⁹⁷ *Katıraslan*, s. 10. Başka örnekler için bkz. s. 22, 34, 46.

⁹⁸ *Korku ve Yakarış*, s. 96.

⁹⁹ *Katıraslan*, s. 35-36.

hâlâ anlayamıyorum. Size ne kadar teşekkür etsem azdır” diyerek Aslan’a şükranlarını arz eder.¹⁰⁰

“Medeniyetin başımıza ördüğü çorabı çekiyorum çekiyorum çıkmıyor” diyen ve medeniyetten bîzâr hale geldiğini söyleyen¹⁰¹ Zarifoğlu, kapitalist anlayışın dayattığı dünyaya gönüllü bir şekilde girdiğimizden ve çıkmak için de herhangi bir gayret göstermek gibi bir niyetimizin olmayışından söz eder. Babalar evlendirecekleri çocuklarının ev ihtiyaçlarını temin için ceplerine, alacakları eşyaların peşinat kısmı olarak birkaç milyon lira koyuyorlar. Yola çıktıklarında bu evlilik için ayırdıkları milyonlarca liranın yetmeyeceğini hemen anlıyor ve biricik evlatlarını mahzun etmemek için bir o kadar milyon lira da borçlanıveriyorlar. Ve sonra kurulan bu yeni ve ayrı yuvada da (zira baba evinde yeni evlilere yer kalmamacasına eşyalar oturmaktadır) insanlardan çok eşyalara yer ayırıyorlar, der.¹⁰² Bu eşyaları temin için var gücüyle çalışan insanlar, bu nedenle, zinde olmaları gereken sabah saatlerinde bile yorgundurlar.¹⁰³ *Bazı Özlemler* adlı şiirindeki “Evler eşyaları atıp insanları çağırabilir”¹⁰⁴ mısraının, onun bu konudaki özlemini yansıttığı söylenebilir.

Zarifoğlu, bulduğu her fırsatta kahramanlarının sade evlerinin tasvirini yapar. Yolculuğa çıkmadan önce eşyalarını bir saatten az sürede toplayan Yürek Dede ile Ayşe Nine’nin varlıkları bir kat ince yatak, küçük bir kıl çadır, biraz un, biraz bulgur, tarhana, mercimek, bir avuç nohut, bir avuç da pirinçten oluşan bir iki erzak torbası, bir ibrik, bir küçücük leğen, birkaç sahan, bir tek kazan, birkaç tas ve bir bakraçtan ibarettir.¹⁰⁵ Sadece bir odadan ibaret olan bir başka köy evinde ise bir şilte, bir ibrik, bir sahan, bir de ağır mı ağır bir baltadan başka bir şey yoktur.¹⁰⁶

Hikâye kahramanlarının bu sade yaşantıları, imkânsızlıktan kaynaklanan bir zorunluluk değil bilakis bilinçli bir tercihin sonucudur. Bunu

¹⁰⁰ *Katıraslan*, s. 83. Zarifoğlu’nun *Katıraslan* hikâyesinin bir Modernizm eleştirisi ihtiva ettiği bilinmektedir. Bu açıdan hikâyenin derin anlamına bakılırsa eşyaların gelenek-görenekleri temsil ettiğine ve konumuzun dışına çıkacağına dikkat edilmelidir.

¹⁰¹ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 92-93.

¹⁰² *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 176.

¹⁰³ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 173 Ayrıca bkz. *Hikâyeler*, s. 50.

¹⁰⁴ *Korku ve Yakarış*, s. 56.

¹⁰⁵ *Yürek Dede ile Padişah*, s. 14.

¹⁰⁶ *Köyümüze Yağdı Karlar*, (*Yürek Dede ile Padişah* içinde), s. 87.

Şeyh Abdülkadir'in hikâyesinde görmek mümkündür. Şeyh Abdülkadir'in, konukların çoğunu dışarıda bırakacak kadar küçük evinde birkaç hasır, bir iki kilim, bir leğen, bir ibrikten başka eşya yoktur. Büyük hediyelerle onu sınamak için gelen padişah "Bakalım benim getirdiğim hediyeleri görünce ne yapacak? Bunlar onu değiştirecek mi acaba?" diye düşünmekten kendini alamaz.¹⁰⁷ Ne var ki padişahın bir saray yaptırmaya yetecek cömert ihsanını¹⁰⁸ hayır-hasenat ve vakıf işlerinde değerlendiren Şeyh Abdülkadir, kendi gösterişsiz evinde kalmaya devam eder.¹⁰⁹

Eşyada sadeliğin övüldüğü bu sahnelerden başka, eşya tutkusunun eleştirildiği önemli tasvirlerden biri *Kırmızı Gözlü Kara Yılan* hikâyesinde geçmektedir. Kara Yılan'ın kendisine yaptırdığı devasa saray şöyle tasvir edilir: "Böyle bir saray dünyanın hiçbir yerinde yok. İçinde öyle mobilyalar varmış ki taa İtalya'dan okyanusun öte ucundan. Hele salonlar dolusu antikalar, tümü antik Yunan. Hele hele resim koleksiyonu, ne orijinal pikassolar, sezanlar. Dali bile var, deli gözleriyle."¹¹⁰

Televizyon

Türk toplumu üzerinde derin izler bırakmayı başaramış bir kitle iletişim aracı olarak televizyon, Zarifoğlu'nun gündemindeki meselelerden bir diğeridir. Ona göre, kitle iletişim araçları dışımızdakini de içimize getirince, kötülüğün ayrı ayrı yurtları kalmamıştır.¹¹¹ Bir frengin eskiden birkaç yüz kilometre yolu kat edebilmesi için on yıllar, asırlar geçiyordu. Şimdi evinde otururken bu mesafeleri ve asırları gerektiren zamanı aşıyor ve gözlerin önünde arz-ı endam ediyor. Yani mikrop yuvasına oturuyor. Tedbirsizlik edip biraz üşütmeni bekliyor. Her gün bir yeni mikrop kümesi daha gövdeye yerleşip biraz üşütmeni gözlüyor. Çağdaş ekonominin kısılcı içinde daha çok yemek içmek ve giyinmek (tüketmek) yolunda kapılmış akıntıya gidiyorken, mikrop palazlanıyor, sarıyor, bir ur gibi kuşatıyor.¹¹²

¹⁰⁷ *Küçük Şehzade*, s. 64-65.

¹⁰⁸ *Küçük Şehzade*, s. 69.

¹⁰⁹ *Küçük Şehzade*, s. 75.

¹¹⁰ *Kırmızı Gözlü Kara Yılan*, (*Motorluluk* içinde), s. 59-60.

¹¹¹ *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 215.

¹¹² *Zengin Hayaller Peşinde*, s. 215-216.

Şaire göre kitle iletişim araçları ile koca koca ulusların bünyelerinde doku nakilleri gerçekleştirilmektedir.¹¹³ Radyo ve televizyon programları, Müslümanlar yok kabul edilerek hazırlanmakta ve bütün yıl fuhuş tellallığı, ahlaksızlık borazanlığı yapıldıktan sonra bir iki mevlit yayını yaparak işin farkında olmayan zavallı Müslümanların ağzına birer parmak bal çalınmaktadır. Mevlithanlara tek tip elbise giydirerek onları kilise korolarındaki gibi karanlık ve şahsiyetsiz bir görünüme soktukları da gözden kaçırılmaktadır.¹¹⁴

Zarifoğlu, insanımızın, *İhyâ, Kimyâ-yı Saâdet, Nimet-i İslâm, Ahmedîye ve Reşahât* gibi kitapları okuyup istifade etmesine rağmen bu okumanın çoğunlukla bilinçsiz olması sebebiyle okuyucuların, elde ettiği kazançları bir afet gibi süpüren televizyonun başından da ayrılmadıklarına işaret eder. Ayrıca bu kazançların üzerine kara ve habis bir gölge gibi çullanan mukaddesat düşmanı veya tahripçisi gazeteleri ve yayınları da okuması¹¹⁵ toplumun manevî açıdan uğradığı zararın boyutunu artırmaktadır. Muhalif ya da düşman bilinen biri tarafından söylendiği takdirde, cinleri tepemize çıkaracak nite-likteki şeyleri, evlerimize yerleştirdiğimiz televizyon, kendi hanemizde bize ve çocuklarımıza defalarca söylemekte ve bizi bu düşman düşünce ve fiillere karşı yumuşatarak, dirençsiz hale getirmektedir.¹¹⁶ Bu yönüyle televizyon, şaire göre, kendi hanemizde kendi elimizle suratımıza inen büyük bir şamardır. Zira o, dinimizin sakınılmasını emrettiği yasakları ve haramları Müslüman hanenin içine kadar getirir ve Müslüman, karısıyla, kızıyla bu programları memnuniyetle seyreder. Bu konuma düşen ve televizyon karşısında muhallebi gibi gevşemiş bir Müslümanda ise mukaddesatımız elden giderken değil cihat etmek, kalkıp bir farzı ifa edecek kuvvet ve istek bile kalmayacaktır.¹¹⁷

Seyredilmediği hâlde, televizyonun evde bir fon olarak sesinin devam etmesi, şairin dikkat çektiği noktalardan biridir. Ailelerin *laf dinlemeyen zaman çocuklarından* şikâyet etmeden önce, sürekli açık tutulan televizyon ve radyolarla onların aslında dinlememeye alıştırıldıklarına ve aile bireylerinin ve özellikle de çocukların izlemese de bu seslerden etkilendiği hususuna işaret eden yazar, durumu, şehir gürültüsüyle benzeştirerek izah eder. Büyük şehirde

¹¹³ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 151.

¹¹⁴ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 115.

¹¹⁵ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 37.

¹¹⁶ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 36.

¹¹⁷ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 17.

yaşayanların bir süre sonra şehrin gürültüsüne alışıp neredeyse sesleri duymaz hâle gelmesi pratiği televizyon ve radyolar karşısında da tekrarlanmaktadır. Şair “Sürekli açık tutulan radyo ve televizyonların bulunduğu salonlarda büyüyen çocukların, öğretmenlerini, bu şekilde büyümeyen çocuklara nazaran ne derece dikkatle dinlediklerini, öğretmenlerinin anlattıklarına ne derece “yoğunlaştıklarını” tetkik edip araştıran oldu mu acaba?” diye sorar. Bu duymadığımız seslerin, gürültülerin insan siniri üzerinde nasıl etkiler yaptığını, büyük şehirlerde yaşayanların bu sebeple sinir hastalıklarına daha sık yakalandıklarını düşününce anlamaktayız ki o seslere rağmen kendi işine dalabilen, başka şeyler düşünebilen insan, bunları duymakta ve bunlardan etkilenmektedir, der.¹¹⁸

Zarifoğlu’nun televizyonun olumsuz etkilerinden kurtulmaya yönelik reçetesi yakın ve uzak vadede gerçekleştirilmesi beklenen formüllerden oluşmaktadır. Onun yakın vadede önerisi, her ailenin kendi içinde yapacağı ve neticede İslamî duyarlılığa sahip bir haneyi meydana getirecek şu pratiklerden oluşmaktadır: “Efendiler kendimize gelelim! İşe evimizden başlayarak kendimize gelelim. İşte küçük formülümüz. Geniş bir İlmihal kitabı temin et, sindire sindire oku! Karını, bacını, çocuklarını karşına diz, her gece muntazaman oku ve anlat! Ailecek İslam’ı öğren! Öğreniyor muyuz acaba diye kontrol et! Öğrenilenleri tatbik et, tatbik ettir! O zaman gör bakalım evinde televizyon barınabiliyor mu? Üzerine vazife olmayan İslamî konularda cahilane tartışmalara girebiliyor musun? Dünyanın dört bir tarafında şehit olurken, sen tıka basa yemek yeyip, lanetli televizyonun karşısına kurulu geyirebiliyor musun?”¹¹⁹

Şairin uzak vadede çözüm önerisi Müslümanların medyaya hâkim olmasıdır. Ona göre Mason, Hıristiyan yahut materyalist güçlerin hâkimiyetine girmeyi önleyecek şekilde bir statüye sahip dünya çapında Müslüman bir veya birkaç haber ajansının kurulması tek çaredir ama görüldüğü kadarıyla böyle bir teşkilatın organize edilmesi ihtimali henüz ufukta görülmüş değildir.¹²⁰ Televizyona getirilen bütün İslamî görünüşlü programlar, mevlitler, hac programları ve hatta Diyanet İşleri’nce yapılan vaaz ve nasihatlerin hepsi bir afyonlamadan ibarettir. Onların arkasında İslam düşmanlarının iblisa-

¹¹⁸ Zengin Hayaller Peşinde, s. 217-218.

¹¹⁹ Bir Değirmendir Bu Dünya, s. 38.

¹²⁰ Zengin Hayaller Peşinde, s. 254-255.

ne niyetleri vardır. Daha başka ve kesin bir ifadeyle; televizyon bütünüyle Müslümanların kontrolünde olacağı günlere kadar, onu bir torbaya koyup ağzı mühürlenmelidir. Aksi halde hep mesul olacaksınız, der.¹²¹

İslam Dünyasına Duyarsızlık

Müminleri bir beden azaları gibi gören nebevî şuurun bir yansıması olarak Cahit Zarifoğlu'nun belki de en önemli yönü, İslam dünyasında olan bitenlere dair fevkalade duyarlılığıdır. Şiir kitaplarından birinin sırf Afganistan savaşı mağduru çocuklarla ilgili olduğu düşünülürse, onun hassasiyeti takdir edilir. Afganistan'ın işgalinden sonra Türkiye'de kalan Afganlıların özellikle de çocuklarının yakın takipçisidir.¹²² Afgan şairi olarak da bilinen Zarifoğlu, Müslümanların siyasî alanda bilinçlenmelerini arzu eder ve demokrasi, Batıcılık, Batı, Batıcı, Emperyalizm nedir, dünyadaki hemen hemen bütün Müslümanların boğazına nasıl ve kimler saldırmışlardır? İşte bunların, kaba hatlarıyla da olsa, bilinmesini ister. Bunlar bilinmelidir ki, siyasî bir tercih, bir hareket söz konusu olduğu zaman, Müslümanların, yanılmadan neyin yanında yer alacaklarını kestirmeleri mümkün olsun.¹²³

Bununla birlikte ona göre Müslümanlar olarak yardımlaşma hissimiz güdükleşmiştir. İslam dünyasının her tarafında Müslümanlar mı katlediliyor yoksa Mecusiler mi umurumuzda değildir.¹²⁴ Kolay mı mükemmel Müslüman olmak?! diye soran şaire göre, kişinin etliye sütlüye karışmadan dindarlığını bireysel olarak yaşaması yeterli olmayacaktır.¹²⁵ Müslüman, en azından, kendi günübürlük ve bencil endişelerini bir tarafa bırakarak, dünyanın her yanındaki Müslüman kardeşlerinden, özellikle Allah'ın rızasını tahsil ve İslam'ı egemen kılmak için savaş veren Müslümanlardan haberdar olmalıdır. Bu en asgarî idrak seviyesinde bile, gülüp, konuşup, yeyip, içip hoşça yaşamaktan, zihnen de olsa bir feragat, bir kaçış mevcuttur.¹²⁶ Zarifoğlu'nun, müstakil araştırmalara ihtiyaç duyan bu yönüne burada küçük bir işaretle yetinmiş olalım.

¹²¹ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 118.

¹²² *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 209-211.

¹²³ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 36-37.

¹²⁴ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 148.

¹²⁵ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 21.

¹²⁶ *Bir Değirmendir Bu Dünya*, s. 22.

SONUÇ

Güçlü bir dindarlık anlayışına sahip olduğu görülen ve Modernizm karşısında bir tutum olarak geleneğe yaptığı vurguyla temayüz eden Cahit Zarifoğlu'nun aile anlayışının da bu iki ilke çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Eşler arasında saygı ve sevgi çerçevesinde tezahür eden son derece zarif bir iletişimin görüldüğü bu aile, sadece dünya değil iki cihan birlikteliği üzerine kuruludur. Kadın, erkeğe hizmeti kutsal bir görev gibi telakki ederken, erkek de eşinin gönlünü hoş tutmak için azami gayret göstermektedir. İşlerin istişare ile görüldüğü hanede son söz Kur'an'ın yüklediği *ka vvâm* misyonu çerçevesinde erkeğe aittir. Bu görece ayrıcalık ona, teritorinin güçlü erkeği sıfatıyla, üç-beş tebaalı bir devletçikte diktatöryal bir rejimin tepe noktasına hunharca kurulma fırsatı vermemekte, aksine, omzuna büyük bir sorumluluğun ağır yükünü indirmektedir. Şairin büyük aile hassasiyetine katılmakla beraber, belli bir bilinç düzeyine sahip olunamaması ve bu zafiyetin özellikle ekonomik zorluklarla iç içe bulunması hâlinde, büyük ailelerin bireyleri arasında birbirlerini azılı düşman görececek düzeyde onulmaz yaraların açıldığı gerçeğinin esefle müşahade edildiğine dikkat çekmek gerekir. Şairin vefatının üzerinden otuz yılı aşkın bir zamanın geçtiği günümüzde yalnız anne veya yalnız babasıyla yaşayan çocukların sayısının giderek arttığı göz önünde bulundurulursa, toplumun zamanla çekirdek aileyi bile arayacak hâle geleceği söylenebilir. Çocuğuna vakit ayıramayan meşgul ebeveyn, ana-babasına itaat etmeyen haylaz evlat, modernizmin şairin yaşadığı dönemdeki en güçlü silahı televizyon, kapitalizmin ekonomik ihtiraslarının kurbanı olarak küçül(tül)en aileler, evi, olmasa da olacak eşyalarla doldurma hastalığı ve İslam dünyasında yaşanan kısımlara duyarsızlık gibi konular şairin dikkat çektiği temel sorunların başında gelmektedir. Televizyonun, başta çocuklar olmak üzere aile üzerindeki daha ziyade olumsuz cereyan eden etkileri meselesine hassasiyetle eğilen şairin bu değerlendirmeleri, bugün sosyal medyayı da temsil eden daha geniş bir figür olarak anlaşılırsa, görüşlerinin geçerliliğini ve tazeliğini halen koruduğu ve günümüz İslam aile anlayışına pek çok yönüyle ışık tuttuğu anlaşılabacaktır. Zarifoğlu'nun, yazdıkları ve yaptıklarıyla haklı olarak kazandığı *Afgan şairi* payesi, İslam dünyasının sorunlarının Suriyeli sığınmacılar üzerinden ister istemez temel gündem maddelerimizden biri olduğu şu günlerde, ev eşyalarının modelini yükseltmek için gecesini gündüzüne katan günümüz Müslümanlarına verilen etkili bir ders olarak karşımızda durmakta ve bu konuda motive edici bir rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbayır, Sıddık. *Damlada Umman Arayan Bir Hafız Cahit Zarifoğlu*. Ankara: Lim Yayınları 2018.
- Andı, M. Fatih-Yorulmaz, Hüseyin. *Bir Dağ Nasıl Söylerse Öyle Cahit Zarifoğlu*. Hat Yayınevi: İstanbul 2017.
- Atay, Selçuk. *Cahit Zarifoğlu Acz ile Ceht Arasında Bir Ömür*. Bir Yayıncılık: İstanbul 2019.
- Kahraman, Âlim. *Cahit Zarifoğlu Yürek Safında Bir Şair*. Kaknüs Yayınları: İstanbul 2003.
- Karaçam, Ferman. “Zarifoğlu, Abdurrahman Cahit”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 44 s. 135-137.
- Şirin, Mustafa Ruhi. *Güneşe Yol Yapan Çocuk -Cahit Zarifoğlu Kitabı-*. İstanbul: İz Yayıncılık 2018.
- Toka, Ferhat. *Cahit Zarifoğlu Kitabı*. İstanbul: İzdiham Yayınları 2018.
- Zarifoğlu, Cahit. *Zengin Hayaller Peşinde*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Zarifoğlu, Cahit. *Bir Değirmendir Bu Dünya*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2013.
- Zarifoğlu, Cahit. *Menziller*. İstanbul: Beyan Yayınları 2013.
- Zarifoğlu, Cahit. *Korku ve Yakarış*. Beyan Yayınları: İstanbul 2013.
- Zarifoğlu, Cahit. *Hikâyeler*. Beyan Yayınları: İstanbul 2014.
- Zarifoğlu, Cahit. *Gülüçük*. Beyan Yayınları: İstanbul 2017.
- Zarifoğlu, Cahit. *Katırsan*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Zarifoğlu, Cahit. *Mektuplar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Zarifoğlu, Cahit. *Kuşların Dili*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Zarifoğlu, Cahit. *Romanlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Zarifoğlu, Cahit. *Yürek Dede ile Padişah*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Zarifoğlu, Cahit. *Küçük Şehzade*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Zarifoğlu, Cahit. *Motorlukuş*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.
- Zarifoğlu, Cahit. *Serçekuş*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.

(Doç. Dr. Mustafa Irmak tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Teşekkürler.

Vakti tasarruflu kullanmak için hemen ben diğer hocamıza sözü vermek istiyorum. Doç. Dr. Recep Tuzcu Hocamız, Selçuk Üniversitesinden, Geleceğin Ailelerine Sünnetin Sabitelerinden Yol Haritaları.

Buyurun Hocam.

SÜNNETİN SABİTELERİNDEN GELECEĞİN AİLELERİNE YOL HARİTALARI

Doç. Dr. Recep TUZCU*

ÖZET

İnsan, çiftler halinde yaratılmış ve neslinin devamı için nikâh akdi emredilmiştir. Evlilik akdinin amacı insanın fitri ihtiyaçlarını karşılamak ve hayırlı nesil yetiştirmektir. Hz. Peygamber döneminde aileler, kendi kabilesi ya da antlaşmalı aileler vasıtasıyla güvenliğini ve ihtiyaçlarını sağlayabiliyordu. Hz. Peygamber bu şartların gereği olarak oluşan örfü büyük oranda onaylamıştır. Ancak o, vahiy doğrultusunda kadın ve erkeğe bazı haklar ve görevler yükleyerek aileyi yeniden tesis etmiştir. Gizli ve süreli nikâhı, eşlerin ve çocukların hak ve sorumlulukları temin etmeyen birliktelikleri yasakladı. Evlilikte eşlerin karşılıklı sevgi ve saygı duyabileceği denklikte olmalarını sağlayacak evlilik öncesi görüşme, konuşma, anlaşmanın yanında kadın ve erkeğin kendi hür iradeleriyle evlenmeleri esasını da gözetmiştir. Aile hukukunun korunması için mutlak surette nikâh akdini şart koşan İslam peygamberi hak ve sorumlulukların yerine getirilmesinde eşlerin insan onurunu incitecek söz ve iffetini lekeleyecek davranışlardan sakındırmıştır. İslam özellikle annelik gibi kutsal bir statüye layık görülen kadınlardan kocalarına itaat etmelerini ve onların maddi imkânlarını zorlamamalarını tavsiye etmiştir. Erkeklerden de kadının hakları konusunda maruf ölçüler içinde hayırhah ve anlayışlı olması istenmiştir. İnsan içinde yaşadığı çağın ve toplumun çocuğudur. Bu sebeple gelecek kuşağın İslami geleneğin öngördüğü hayat tarzını, evrensel değerleri de dikkate alarak çağdaş bir yoruma ulaştırmak dine uygun hayat tarzı için şarttır. Çiftler, evlilikle fitri ihtiyaçlarını karşılama yanında evdeki rol ve görevleriyle gelecek nesilleri yetiştirirler. Evlenen çiftlerin birbirinden

* Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

hoşlanmaları, denk olmaları, özgür iradeleri ile bir araya gelmeleri, özel hayatlarını iffet ve sadakat çerçevesinde sürdürmeleri, karşılıklı anlayışı, nezaketi korumaları, saygı sınırını aşmadan şakalaşmaları tavsiye edilmiştir. Çiftlere özellikle birbirlerine karşı hayırhah ve yardımsever olmaları, istişare etmeleri, birlikte karar vermeleri, gerekli gördükleri takdirde kısa süre düşünme, ayrılık fırsatı vermeleri bu da yetmez se aile büyüklerinin hakemliği tavsiye edilmiştir. Sonuç olarak geleceğin ailelerine sünnet; eşler arasında sevgiye dayanan bağlılık, sadakate dayanan kıymet bilmek, emek ve fedakârlığı takdir etme sanatı olduğunu haber vermektedir. Bir başka deyişle çiftler haliyle, kalbiyle ve diliyle sevgisini hissettirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Aile, İlke, Değişim, Gelenek.

ROAD MAPS FROM BASIC PRINCIPLES OF SUNNAH TO FUTURE FAMILIES

The human was created in couples and was ordered to continue his generation. The purpose of the marriage contract is to meet human needs and bring up auspicious generation. In the period of the prophet, families were able to provide security and needs through tribe or contracted families. The prophet has largely approved customs emerged as a result of these conditions. However, he re-established the family by assigning certain rights and duties to women and men in the direction of revelation. He forbade secret marriage and mut'a (term marriage) unions that do not guarantee the rights and responsibilities of couples and children. In addition to pre-marriage interviews, speeches and agreements that would ensure the equality for the spouses to love and respect each other, he also considered the principle that women and men marry with their own free will. The prophet of Islam stipulated an absolute marriage contract for the protection of the rights of family members and avoided behaviors and statements that would tarnish the honor and stain chastity of the spouses in the fulfillment of the rights and responsibilities. Islam recommends particularly that woman who deserves a sacred status as motherhood should obey her husband and not force him to exceed his financial limits. Man is also asked to be charitable and understanding about woman's rights. Human is the child of the age and society in which he lives. Therefore, it is imperative for the future generation to reach a contemporary interpretation to live in accordance with religion by considering the lifestyle and universal values of Islamic tradition. In addition to meeting the natural needs of couples in marriage, they train

future generations with their roles and duties at home. It is recommended that married couples love each other, be equal, come together with their free will, protect their private lives within the framework of chastity and loyalty, maintain mutual understanding and courtesy, and joke without exceeding the limits of respect. It is also advised that the couples be charitable helpful to each other, consult with each other, decide together, and give each other the opportunity to think for a short time, and finally consult the seniors in the family when necessary. As a result, the tradition tells the future families that marriage is an art of love-based commitment between spouses, knowing value based on loyalty, and appreciating labor and sacrifice. In other words, couples should make each other feel their love in heart, language, and behavior.

Keywords: Tradition, Family, Principle, Change, Tradition.

1. GİRİŞ

Hız. Peygamber'in nikâha dair sünnet ve hadislerini doğru anlamak aktüel hayata uyarlamak için vahyin indiği dönemin örfünün iyi bilinmesi gerekmektedir. Çünkü Hız. Peygamber de vahiy doğrultusunda Cahiliye toplumundaki bazı uygulamaları devam ettirmiş, bir kısmını ıslah ederek düzeltilmiş, bir kısmını da yasaklamıştır. Biz de çağımızın değişen şartlarını göz önünde bulundurarak ve vahyin maksadına ve sünnetin sabitelerine arz ederek aile hayatımızı düzenlemeliyiz.

İnsanoğlu, inandıkları ile yaşadıkları örtüştüğü oranda huzurludur. Ancak daha da önemli olanı, değişime rağmen inandığı sabitelerini, korunması ve geleceğe taşınmasıdır. Zamanın ve şartların neleri değiştirmesini hoş karşılayabileceği, nelere dokunulmasına sıcak bakamayacağı konusunda insan irade ve yetki sahibidir. Ancak mihenk taşı mesabesindeki sabitelerin değişime kurban edilmesi, gerekli önem atfedilmediğinden yitip gitmesi de benzer oranda büyük bir problemdir. Dolayısıyla bir Müslüman her kararında dini sabitelerinin ve değişen şartların farkında olmalıdır.¹

İslam öncesi Mekke'de ailenin geçimi ve güvenliğinden erkek sorumluydu. Kur'an'da bu sebeple "ricâl" erkekleri ailede "kavvamûn alan nisâ" (Nisâ, 4/34); yani aileyi ayakta tutan kişiler olarak nitelemiştir. . Erkekten beklenen ailenin güvenliği ve ekonomisini sağlamasıdır. Cahiliye döneminde aile,

1 Huriye Martı - Abdurrahman Han, "Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler" *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 16/ 36 (Ocak-Haziran 2016): 37.

kabilesi ya da antlaşmalı olduğu kişilerle hareket etmediğinde güven ortamı ve geçimini sağlama imkânı çoğunlukla kaybederdi. Bu şartlar erkeğin aile içinde riyasetini tartışmasız kılmaktaydı. İslam bu şartların devam ettiği dönemde inmiştir. Bu sebeple kadının ancak babasının izni ile evlenebilmesi, ev işlerini yapması, aile yönetiminin erkekte olması gibi maruf uygulamaları sünnet onaylamıştır. Vahiy kültürel Arap aklında maruf olarak bilinenlerden birçok uygulamayı onaylamış ve eşlerin maruf olan örfi hukuka tabi olarak geçinmelerini öngörmüştür. Bu yüzden mana ve muhtevayı bugüne doğru tercüme edebilmenin temel şartı, onu öncelikle kendi tarihsel bağlamında okumaktır.² Hz. Peygamber de vahyi esas alarak toplumundaki yanlış yargıları eleştirmiş ve örfi uygulamaları vahyin amacına uygun bir norma tedricen ulaştırmıştır.

Hz. Peygamber'in yaşadığı toplumda örfün çizdiği aile tablosu, bir diğer toplum için anlamlı veya uygulanmaya müsait olmayabilir. Bu sebeple "Ben ancak bir insanım, size dininize dair bir şey emredersem onu hemen alın, ama kendi görüşümle bir şey emredersem takdir edersiniz ki ben de bir insanım."³ İzahına ihtiyaç duymuştur. Gelenek ve değişim arasındaki orta yol sabit nasların maksadına uygun ilkelerle güncel marufu yakalamak ve topluma rehberlik etmek her dönem Müslüman âlimlere dini bir görevdir.

İslam âlimleri Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin bağlayıcılığı hususunda konumunu; tebliğ, fetva, kaza, imaret (devlet başkanlığı), olarak dörde ve daha fazla kısımlara ayırmıştır.⁴ Bu açıdan hadislerin anlaşılmasında Hz. Peygamber'in hangi konumda söylediği önemlidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in otoritesini kullanmak isteyenlerin nakil döneminde değişen toplumsal kabullere dayanan bazı örfleri hadise idrac etmiş olabilecekleri unutulmamalıdır. Bu açıdan hadisleri çağımızın marufu ve dinin nasları üzerinden değerlendirmek gerekmektedir.

Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetlerinin Türk kültüründe nasıl anlaşıldığı ve günümüz şartlarında nasıl anlamamız gerektiği hususunda bize bazı ipuçları verecektir. Hz. Peygamber'in hâkim, devlet başkanı veya bir

2 Mustafa Öztürk, *Cahiliyyeden İslamiyet'e Kadın* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016): 187.

3 Müslim, "Fedâil", 140.

4 Şihabuddin Ahmed b. İdris el-Karafi, *el-İhkam* (Haleb: 1967): 86-1091; Muhammed b. Muhammed b. Âşûr et-Tahir, *Mekasıdu's-Şeri'ati'l-İslamiyye* (Tunus: 1987): 27-39.

beşer olarak dönemindeki şartların marufunu da göz önünde bulundurarak meselelere verdiği fetva, hükümlerin nasların illet ve maksadı üzerinden günümüz şartları dikkate alınarak tekrar içtihat imkânı vermektedir. Bu fıkhîta “*Ezmanın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz*” külli kaidesi cihetinden örfî uygulamaların güncel marufu dikkate alarak değerlendirmek gerekmektedir. Ailede bu değişimi dikkate almadan dini nassı ve sünnetin maksadına uygun bir hayat düzeni ile günümüzü dine uygun inşa edemeyiz.

Sanayi devrimi ile iş hayatına kadınların dâhil olmaları ile ailede maruf olgular daha hızlı bir şekilde değişmiştir. Aktüel erkek-kadın algısı üzerinden ayet ve hadisleri okumak tarihi yanlışları ihtiva eden birçok hatalı yorumların da ana sebebi olduğu söylenebilir. Değişen şartların doğurduğu aktüel marufu oluşturmada sünnetin vahye dayanan sabitelerini göz önünde bulundurmamak dini bilinci ifade etmektedir. Her kültür kendi geleneğini ısrarla sürdürmeye devam edip karakteristik yapısından ödün vermeyecektir; ancak esas olan dini/ahlaki ilkelerle özgün toplum normlarını bezemek her sosyo-dini yapının esas amacıdır. Vahiy, indiği dönemin şartları ve örfî hayatı ıslahla birlikte uygulanabilir bir devamlılığı gözeterek daha iyi olanı tavsiye etti. Hz. Peygamber kendisi örfîye uygun şekilde diğer krallar gibi çok evlilik yaparak döneminin örfüne uydu. (Nisa, 4/3) Kur’an sınırsız kadınla evliliği serbest bırakmakla birlikte Hz. Peygamber dönemin şartlarını da gözeterek bunu dörtle sınırladı. Hatta marufun aynı kronolojide farklı toplumlarda değişiklik göstereceği unutulmamalıdır. Bizim de içinde doğduğumuz Türk kültürü ve günümüz şartları üzerinden bir değerlendirme yaptığımızı ifade etmemiz daha doğru olacaktır. Hz. Peygamber dönemi ile günümüz ailesinde şartların değişimine bağlı olarak aşağıdaki tespitleri yapmak mümkündür:

1. Teknoloji ile insanların ihtiyaçları artmıştır ve hayat düzenini değiştirmiştir.

2. Kadının üretime katkısı ve kazancı artmış⁵, irade hürriyeti, tasarruf yetkisi artan kadın ailede karar verici “kavvam” konumuna yükseldiğini ifade etmektedir.

5 Sahabeden Şifa binti Abdillâh ile Ensar’dan Ümmü Atiyye adlarındaki hanımlar ve daha başkaları, gerek Peygamberimizin sağlığında ve gerekse halifeler döneminde; ordunun cephe gerisi hizmetleriyle, çarşı pazarın tanziminde görev alan hanımlardan sadece birkaçıdır. Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fî temyizi’s-sahabe*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârul-ceyl, 1412), 4: 34.

3. Evlilik yaşı çeşitli sebeplerle gecikmektedir.
4. Doğum oranı düşmüştür.
5. Sıla-i rahim azalmıştır.
6. Çocuklar İslam kültürü yanında evrensel değerlerle yetişmektedir.
7. Hızlı değişim değerlerin korunamamasına ve çekirdek ailede bireylerin bağlarının zayıflamasına sebep olmuştur.
8. Neticesinde huzur evleri, çocuk esirgeme kurumları ve mor çatılar artmıştır.

Kadınlar, özellikle de çalışan kadınlar, erkeğin ev işlerine yardımının yanı sıra erkeklerden mali tasarruflarında özgür iradelerine saygı duyulmasını, hatta çoğunlukla uyulmasını beklemektedir. Erkekler ise gelenekte her istediğine itaat eden kadın beklentisi aktüel marufa ayak uydurma konusunda isteksiz gözükmekte fakat ne var ki kadından kazancını ailenin ihtiyaçlarında harcamasını beklenmektedir. Kadın da gelenekte bilindiği üzere nafakayı kocasını karşılaması gerektiği algısı ile harcamak istememektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) kocanın nafaka sorumluluğu hakkında şöyle demiştir: “*Bakmakla yükümlü olduğu kimselerin hakkını vermemek, o kimseye günah olarak yeter.*”⁶ Ailenin geçimi için helal rızık kazanmak din ve örfte erkeğin yükümlülüklerinden biridir.⁷ İnsanın onurlu ve ahirette hesabı verilebilir bir hayat için gayret etmesi şarttır. Erkekten beklenen nafaka temini evlilikte geçimin devamı açısından önemlidir. Kocanın hanımının temel nafaka masraflarını örfte uygun olarak karşılaması gerekir.⁸ Kadın zengin olsa bile koca, hanımının nafaka masraflarını karşılamakla yükümlüdür. Kadının nafakası karşılanmadığı takdirde kocasının malından nafaka hakkı vardır.⁹ Beklentileri karşılanmayan eşler aksi durumda ailelerde meydana

- 6 Ebû Davûd et-Tayalisi, Süleyman b. Dâvud el-Carud, *Musnedü Ebi Dâvud et Tayalisi*, Thk. Muhammed b. Abdul Muhsin et-Türki (B.y.: Daru Hecer, 1419/1999), 2: 77; Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyârî, *el-Musannef*, Thk. Habîbu’r-Rahmân el-A’zamî (Beyrut: el-Mekte’ül-İslâmî, 1403/1983), 24: 39; İbn Hanbel, *Müsned*, 2: 160, 193, 194, 195; Ebu Davûd, “Zekât”, 45; Müslim, “Zekât”, 40; Ebû Dâvud, “Zekât”, 46.
- 7 İbn Hanbel, *Müsned*, 2: 476; Buhârî, “Zekât”, 17; Müslim, “Zekât”, 39, II, 692; Ebû Davud, “Zekât”, 40; Nesâî, “Zekât”, 60; İbn Hibbân, *Sahih*, 8: 130.
- 8 Bakara, 2/233.
- 9 Buhârî, “Buyû”, 95; Nesâî, “Kudat”, 31; İbn Mâce, “Ticaret”, 65.

gelen anlaşmazlıkları ve neticesinde boşanmayı çıkış yolu görmektedirler. Bu aktüel marufun toplumda tam oturmadığını, çözüm için zamana ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Kanunlar ve İslam, kişinin mal edinmede bireyi esas almaktadır. Aktüel maruf ailenin mali yönetimini kazanan ve harcayanlar arasında anlaşmalarına bırakılmıştır. Kanunların ve İslam'ın ortak hedefi annelik görevi ve fitrî sebeplerle kadının her türlü ihtiyacının karşılanarak çalışmasına ihtiyaç duymaması hedefini gözetmektedir. Gelenekte maruf olan da kadının fitratına uygun olan da güven ortamında ihtiyaçlarının karşılanmış olması ve kazanma ihtiyacı hissetmemesidir. Bununla birlikte İslam insanın çalışmasını teşvik etmektedir. Kadına, doğum ve annelik gibi erkekten farklı yaratılışı sebebiyle çalışma hayatında pozitif ayrımcılık yapılması doğru bir uygulamadır. Bu husus fitrî fark; eşitliği değil erkek ve kadının eşdeğer olduklarına işaret eder. Kadınların da bu yaratılış farklılıklarına uygun olan pozitif ayrıma itiraz etmedikleri, farklılıklarını kabul ettikleri anlamına gelmektedir. Aslında kadın tarihi süreçte de çalışmaktaydı. Aktüel maruf kadının da çalışarak hayatını kazanması ve üretime katkı vermesini zorunlu olması yönünde değişmiştir. Aktüel maruf ve gelenekteki maruf mukayese edilirse şunları demek mümkündür. Çok evlilik, asrısaaadet döneminin şartları gereği oluşan örfe dayanmaktaydı. Asabe hakları ve görevlerinin hükmen bu gün hem Türkiye Cumhuriyeti Medeni kanunları hem de toplum tarafından uygulamada ilga edilmesiyle kadını yarım miras yerine ya tam miras ya da hiç almaması, tasarrufunda baba ve kocasından izin alması gibi bazı uygulamalarıyla aktüel marufun ne olduğunun tartışmalı hale geldiğini söyleyebiliriz.¹⁰

Bu konuda kadının, maddi ve manevi güveni için yarım miras alması ve geri kalanı asabesinin yerine getirmediği görevleri yerine sosyal güvenlik sistemine aktararak kadınların devlet güvenliğinde her türlü ihtiyacını karşılanması önerilebilir. Asabe görevini yerine getirmediğinde bu görev dini naslara göre devlet başkanına aittir. Bu konuda kadına hak ve bu görevlerin devredilmiş olması doğu bölgelerinde toplumun örfü olan mirastan hiç pay alamaması, batı bölgelerinde tam miras almak ve sorumluluk kendine yüklenmiş olmak şeklindedir. İşleyişin din açısından ikisi de sorunları olduğu yaşanan olaydan anlaşılmaktadır. Çünkü kadın tabiatı itibarı ile huzur or-

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Recep Tuzcu, "Fıkhi ve Siyasi İhtilaflar Bakımından İbn Abbas'ın Asabe Rivayetinin Sened ve Metin Açısından Tahlili", *Fırat İlahiyat Dergisi*, 22/1 (Ocak-Haziran 2017): 55-82.

tamında elde ettiği bu güvene rağmen dış şiddete maruz kalması erkeklerin kadınlara zaafı sebebi ile devam etmektedir. Bu anlamda ricalle ait kadını baba evinde asabesi olanlar evliliğinde kocasının sağlaması ve buna dair bazı kurallar koyması kadını bu tür baskı ve şiddetten korumaya yöneliktir. Bu açıdan erkekte kadına karşı kavvamlık, koruyuculuk görevi devam etmekte olup sadece geçimi temin edecek miktarda kazanç elde etmekle sınırlanamaz.

Günümüzde değişen maruf yönünde kız adayların erkeklerden beklentilerinin değiştiği görülmektedir. Kızlar erkek adaylarda öncelikle maddi refah düzeyi, yakışıklılık, kibarlık, toplumsal statü aramakta ve erkekten saygı görmek istemektedir. Erkekler de kızlarda öncelikle görsellik, güzellik ve geçmiştekinin aksine aile bütçesine katkı açısından meslek sahibi olmasını aramaktadır. Her iki tarafta da dini şuur kıstası alt sıralara düşmüş durumdadır. İnsanî temel özelliklerin aranması yanında haram ve helale dikkat edecek şuurun aranması erkek ve kadında müsellemdir. Din açısından erkekte dinî şuur, güzel ahlak, ailesini idare ve sevkte hoşgörü, temel ihtiyaçlarını karşılama ve kötülöklere karşı koruma yetkinliğı aranır. Adaylardaki bu vasıfları eş ve çocuklarının ona güven ve saygı duymasını sağlayacaktır. Erkeğin ailesine karşı sorumluluk bilinci ile hayat mücadelesi; dışarda maişeti kazanma gayreti, evde güler yüz ve tatlı sözüyle eşini ve çocuklarını rahatlatması beklenir. Erkek ailesinin emiri olarak aileyi sarıp sarmalarken, zaman zaman aile bireylerinin hatalarını ısrarla, sabırla, söz ve davranışları ile düzeltmeli, ailesini kollamalıdır. Ailesinin rızkını helalinden kazanmak, onların eğitimlerini sağlamak, hatalarını, bağışlamak ve düzeltmek konusunda gayretindeki erkeğin ibadet niyetiyle mücadelesinde, enerjisi ve gücü asla bitmez.

2. SÜNNETİN SABİTELERİ

Aile içi görev ve sorumlulukları yerine getirmede, İslam Peygamber'inin ailesine karşı engin merhamet, sevgi, sadakat ve hoşgörsü; Müslüman bireylerde fiile dönüştüğü sürece sünnetin gündelik hayatta sürdürülebilirliğı mümkün kalacaktır. Sünnetin vaz edilme illetlerine/gerekçelerine baktığımızda İslam'ın getirdiğı aile düzeninde; şu sabiteler hayatımızda devam ettirilmelidir:

1. Sevgi
2. Din bilinç
3. İffet/ahlak

4. İstişare
5. Hür irade
6. Evlilik akdi
7. Ahde vefa,
8. Hayırlı nesil
9. Anlaşmazlıkların çözümü

Hz. Peygamber'in vahye dayanan sünnetinde evlilikte temel umdeleri örnekleri ile aşağıdaki şekilde izah edebiliriz.

2.1. Sevgi

İnsanlar evlilik akdinde haklar elde etmekten çok sevgi ve saygıya dayalı sorumluluk ve fedakârlık bilincini kazandırmanın önemi yaşanan olaylar üzerinden her geçen gün daha belirginleşmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber, “*evlenecek kişilerin görüşmesi evliliğin devamı açısından önemlidir*” buyurmuştur.¹¹ Allah da “*boşunuza gidenleri nikâhlayınız*” (Nisa, 4/3) buyurarak bu görüşmenin ve hoşlanmanın önemine vurgu yapmıştır.

Kadının varlık olarak erkeğe hoş gösterildiğini (Ali İmran, 3/14) Kur'an beyan ettiği gibi, Hz. Peygamber de bu fitratı şu şekilde dile getirmiştir: “Bana -şu dünyanızdan üç şey;- güzel koku, kadınlar ve gözümlün nuru namaz sevdirildi.”¹² “Vedûd” (Bürûc, 85/14) olan (sevginin kaynağı) Allah “*Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de Allah'ın (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.*” (Rûm, 30/21) eşler arasındaki muhabbete tezahür ederek varlığına ulaşacağımızı ifade etmiştir. “*Aranızda sevgiyi var eden O'dur*” (Rum, 30/21) ayetleri evlilikte insanlar arasında doğru bir iletişim kurulduğunda sevginin zamanla arttığına ve bağların kuvvetlendiğine işaret etmektedir. Kur'an'da evlenecek inanan kulların, Allah Teâlâ'ya şöyle dua etmeleri tavsiye edilmektedir: “*Rabbimiz bize eşlerimizden ve soyumuzdan göz aydınlığı olanları hibe et derler.*” (Furkan, 24/74).

Evlenecek adaylar, görüşmeler sayesinde karşılıklı eğitim ve kültür seviyeleri, fiziki özellikleri, ahlaki durumu ve maddi imkânlardaki dengeyi tespit edecek, bu da evlilik döneminde uyumu getirecektir. “Dengi ile kalkmayan dumanı havadan gelir” deyimi bir tecrübeyi dile getirmektedir. Bir

¹¹ Tirmizî, “Nikâh”, 5.

¹² Nesâî, “İşretü'n-nisâ” 1.

hayat süreceğimiz kişinin hatasıyla sevabıyla hayat boyu taşıyabileceğimiz kişi olduğuna mantık ve kalbimiz aradığını işte bu demelidir. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminin algısını da vurgulayarak “Kadın şu dört sebeple evlilikte tercih edilir; malı, neseb ve kültürü, güzelliği, dindarlığı. Sen dindar olanı tercih et evin bereketle dolsun”¹³ tavsiyesinde bulunmuştur. Kadının tercih sebepleri arasında sayılan bu hususları kızlarımızın erkeklerde aradığı eş seçiminde aktüel maruf kadınların daha etkin olması yönünde değiştiği ve bu tavsiyeleri onların dikkatine de sunmak gerektiği açıktır.

Sevgi, saygı ve anlayış eşlerin sevgi bağlarının kuvvetlenmesine aradaki bağlılığın artmasına vasıta olur. İnsanlara yardımcı olmak sevgi ve saygının oluşumunda önemli bir yoldur. Yumuşak huylu, fedakâr ve güler yüz sahibi eşlerin insanı huzurlu ve mutlu edeceği aşikârdır. Bu konuda Hz. Peygamber’i örnek alan insanın evde başlayan bu başarısı iş hayatı ve arkadaşları arasında da devam edecektir.

2.2. Dini Bilinç

Müslüman evlilikte eşini seçerken kendi inanç dünyasına¹⁴ ve var oluş amacına uygun sürdürülebilir bir aile hayatı yaşayabileceği bir yol arkadaşı tercih etmelidir. Kur’an putperest, müşrik ve kâfir kadınlarla evliliği yasaklamaktadır. (Bakara, 2/221; Mümtahine, 60/10) Bu hususta evlenilecek erkeğin de kadından bir farkı yoktur. Din açısından ikisi de aynı konumdadır. Bu sebeple eş seçiminde ayette kötü kadınların kötü erkeklerle, iyi kadınların da iyi erkeklerle uygun olduğu (Nur, 24/26) vurgulanmıştır. Ayette erkekler ile kadınlar Müslüman ve mümin olma ortak paydasından itibaren diğer bütün dini ahlaki üst değerler noktasında ayrı ayrı fakat birbirine eşit olarak zikredilmiştir. Muhammed b. K’ab (r.a.): “*Onlardan bir kısmı da: ‘Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver. Bizi cehennem azabından koru!’ derler*” (Bakara, 2/201) ayetindeki iyilik ve güzellikten maksat; salih ve salihâ eştir,” demektedir.

Toplumsal cinsiyet bağlamında sosyal ve siyasal bir bağlılık olarak “ve- layet”in de son derece önemli olduğunu belirtmek gerekir. Kur’an Tövbe suresi 71. ayetinde “*mümin erkekler ve mümin kadınlar bazısı bazısının, biri*

¹³ Buhârî, “Nikâh”, 16.

¹⁴ “Ey insanlar, dikkat ediniz, Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arap’ın Acem’e, Acem’in Arap’a; beyazın siyaha, siyahın beyaza bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva ileldir.” Bkz. İbn Hanbel, *Müsned*, 5: 411.

birinin velisi; himaye eden ve koruyucusudur.” beyanıyla velayet noktasında da mümin kadınlar ile mümin erkekler denk/eşit olarak zikredilmişlerdir.¹⁵ Hadislerde eş seçiminde önerilen “sen dindâr olanını seç bereket bulasın”¹⁶ ifadesi dini ilkeleri dikkate alan bilinç ve davranışa sahip olan eşin seçimi önerilmiştir. Evlenilecek eş bize dünyada ve ahirette huzuru yakalamada rıza-i bâriyi gözetiyor olması gerekmektedir.

2.3. İffet

Hız. Peygamber veda hutbesinde insanlara hitaben “*Ey insanlar, bu zilhicce ayınızda, bu Mekke şehrinizde (Kurban Bayramı) gününüz nasıl mukaddes ise kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız (şeref ve namusunuz da) öyle mukaddestir*” buyurmuştur.¹⁷ Hız. Peygamber “*Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek gözû haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur*” tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁸

İnsan, cinsiyet açısından kadın ve erkek olarak eşit değil; eşdeğer yaratılmış, farklı fonksiyonları ile birbirini tamamlamışlardır. Kadın, annelik işlevi sebebi ile şefkat, merhamet, latif, güzellik sıfatları ile erkeklerin ilgisine mazhar olacak şekilde yaratılmıştır. Erkeğin kadına karşı zaafı Kur’an’da “*bulika’l-insana daife*” (Nisâ, 5/28) dile getirilmiştir. Bu iki ayrı cinsiyet nikâh akdi ile birliktelikleri sevgi ve huzurun kaynağı olacağı zinadan kaçınmaları gerektiği dile getirilmiştir. İki cinsiyetin farklılıklarını icra edebilmesi için beden ve zihni melekeleri farklı psikolojide yaratılmıştır. Kur’an’da toplumsal cinsiyet konusuyla irtibatlandırılacak farklı beyanlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları İslam (Allah’a teslimiyet) ve imandan oluşan üst değer içeriklidir. Bu değerler çerçevesinde toplumsal cinsiyet rolleri kadın-erkek kategorilerine göre değil, iman ve teslimiyet sahibi olup olmamaları ölçütlerine göre belirlenir. Nitekim Kur’an ve sünnet üzerinden kadın-erkek eşitsizliği gündemi oluşturan bir kısım gruplar, uhrevi değerler dışında kadın ve erkeğin sosyal hayatta sahip olduğu/olacağı miras, şahitlik, çok-eşlilik gibi konularda eşitsizliğin söz konusu olduğunu dile getirirken üstünlüğün yalnızca “takva” ile sağlanacağı ilkesini göz ardı etmişler; uhrevi eşitlik hatta üstünlük noktasında kadına tanınan “annelik” pozitif ayrımcılığını da hiçe saymışlardır.

¹⁵ Öztürk, *Cabilyyeden İslamiyet’e Kadın*, 199-201.

¹⁶ Buhârî, “Nikâh”, 16.

¹⁷ Buhârî, “İlim”, 9; Müslim, “Kasâme”, 30.

¹⁸ Buhârî, “Savm” 10; Müslim, “Nikâh”, 3.

İslam iffetli olanı iffetli olana uygun görmüştür. İffetini koruyamayanla evliliği uygun görmemiştir. Hz. Peygamber de insanın iffetli kalabilmesinin yolunun evlilikle mümkün olacağını haber vermiştir. Kadın ve erkek iffetini evlilikle korudukları için muhsan olarak nitelenmiştir. Erkek ve kadın iffetlerini korumada örtü gibi olduklarında ayetlerde vurgulanarak fitrî ihtiyacı evlilikle gidermek gerektiği dikkatlere sunulmuştur.

2.4. İstişare

Allah inananlara hitaben “Onların işleri aralarında danışma iledir” (Şurâ, 42/38) istişarenin, toplu yaşamının bir gereği ve ilkesi olduğunu dile getirmiştir. Aile de toplumun en küçük birimi olarak bireyleri arasındaki hususları istişare ile karara bağlaması gerekmektedir. Bu anlamda Enes b. Malik’in Hz. Peygamber’e isnad edilen “İstihare eden aldanmaz. İstişare eden de pişman olmaz.”¹⁹ Haberi de önemli işlerimizi görüş sahipleri ile istişareyi tavsiye etmektedir. Bu sebeple aile kuracakların da aile olanların da işleri istişare üzere olmalıdır.

Evlilik öncesinde eşlerin aileleri ile istişare ederek bir karara ulaşmaları kadar, evlilikten sonra aralarındaki işleri istişare üzerine yürütmeleri de sağlıklı evlilik için şarttır. Eşlerin çözemedikleri konuda alanın uzmanlarından yardım alarak yollarına devam etmeleri önemlidir. Bu anlayışı kazanan aileler karşılaştıkları daha kolay ve hızlı çözüme ulaşmış olacaklardır. Aileyi ilgilendiren her meselede eşlerin görüşlerinin alınması aradaki sevgi ve saygının artmasına katkı vereceği aşîkârdır. Bu konuda eşlerimizi dinlemek birçok problemi doğmadan çözüme kavuşturma imkânı verecektir.

2.5. Hür irade

Allah insanı yeryüzünde halif olarak, varlıklara hükmedip, imar ederek ibadet etsin diye yaratmıştır. İnsan bu sorumluluğu yürütebilecek yetenek, akıl ve vahiyle desteklenmiştir. Bu konuda örnek uygulamaları gösteren kendi cinsinden peygamberler seçilmiştir. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli hususiyetin akıl ve özgür iradesi, iyi olanı kötü olandan ayırma yeteneğidir. Bu sebeple söz ve fiillerinden sorumlu tutulmuştur. Bunun yanında zaafı sebebiyle de ilahi yardıma, duaya ve yüce güce dayanma ihtiyacı ile yara-

¹⁹ Teberânî, Süleymân b. Ahmed b. Ahmed b. Eyyub Ebû'l-Kâsım, *el-Mu'cemu'l-Ev-sat*, Thk. Tarık b. İvadullah b. Muhammed- Abdül-Muhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: dârü'l-haremeyn, 1415), 6: 635.

tılmıştır. Her akliselim isteğini nasıl ifade edeceğini vahiy ve Peygamber'in gerekliliğini kabul etmiştir. İnsan vahyin bildirdiği dünya ve ahiret huzuru ve imarı için gerekli ilke ve değerlerin doğruluğunu ve neticesinin faydalı olduğunu kavramaya yetenekli kılınmıştır. Allah'ın göklere, yere ve heybetli dağlara arz edilince reddettiği "emanet"i; akıl ve irade sahibi gören, düşünen, istidlal eden insan kabul etmiştir. (Ahzab, 33/72)

Evlilik sözleşmesi, ailenin haklarını ve sorumluluklarını koruma altına alan akdi ifade etmektedir. Aile bireyleri, bu akitle toplumun temeli mesa-besindedir. Aile bireylerinin din ve örfe dayanan sorumlulukları ve hakları tespit edilmelidir. Bu sözleşmenin yaptırımını ve bağlamı inanç ve örfe uygun olmadığında ailede sıkıntılar bitmez. Günümüzde yaşanan tatsız olaylar yanında boşanmaların artması da kaçınılmazdır. Son dönemde evliliklerin azalması ve boşanmaların artmasında medeni hukuk, din ve kültürel algı arasındaki olu-şan açının artmasının etkili olduğu açıktır. Evlilik konula-rında evlenecek kadınların izni olmadan velisince evlendirilmelerini Hz. Peygamber, yasaklamıştır.²⁰ Hansa binti Hizam el-Ensâriye'nin babası izin almadan nikâhını kıydı. Hansa'nın Hz. Peygamber'e şikâyeti üzerine nikâh akdi geçersiz sayıldı.²¹ Aktüel maruf ve hukuk kadınların evlilik konusunda hür iradesi yönündedir. Ancak ailesi ile istişare etmesi önerilmiştir.²² Ne yazık ki geleneğin güçlü olduğu yerlerde dinin de yetki verdiği nikâh akdinde kızların hür iradesi dışında evlendikleri de bir gerçektir. Müslüman olan bu ailelerin Hz. Peygamber'in sünnetine uyarak kızın rıza göstermediği biri ile evlendirilmesine vesile olmaması gerekmektedir.

2.6. Nikâh Akdi

Erkek ve kadın, yaratılış itibariyle birbirinden farklı özelliklere sahiptir. Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır.²³ Allah Âdem'i ve eşi Havva'yı bir nefisten yaratmıştır. (Nisa, 4/1) Ayette iki cinsiyetin birlikte tamamlanacağı ve huzur bulacağı vurgulanmıştır. Ancak nikâh akdinin kayıt altına alınıp resmileştirilmesi gerekir. Kur'an'da akitlerin yazılması emredilmektedir. (Bakara, 2/255) Nitekim Osmanlı Aile Hukuku

²⁰ Buhârî, "Nikah", 42.

²¹ Buhârî, "Nikah", 43.

²² Mâlik b. Enes. *Muvatta*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî (Mısır: Dâru İhyai turasi'l-arabî, ts.), "Nikâh", 1093.

²³ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 94

Kararnamesinde de mahalle kadısına kayıt yaptırılmayan nikâhların geçersiz sayılacağı ifade edilmiş ve resmi nikâh üzerinde ısrarla durulmuştur. 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'yle nikâhların tescil edilmesi esası getirilmiştir.²⁴ Evlilik insanlara Allah'ın emri ve peygamberlerin sünnetidir. İnsan duygularının huzurda istikrarının süreklilik kazanması açısından sosyal bir zorunluluktur. Evlilik, neslin kültür ve dini inançlarla eğitilerek, ahlaki ve insanî umdelerin nesilden nesile aktarıldığı ortamı hazırlayan önemli bir akittir. İnsanlar akde dayanan ailesi ile birlikteliğinde sorumluluklarını ihmal ettiklerinde aile bireylerinin problemlerle karşı karşıya kalmaları kaçınılmazdır. O halde aile bireylerinin haklarını koruyan nikâh akdine dayanan evlilik esastır.

Sosyal bir varlık olarak insanın kalabalıklar içinde yalnızlığını gidererek sosyalleşeceği ilk yer ailesidir. Bu ortamı sağlayan evlilik İslam'da teşvik edilmiş, bu kişinin sosyo-psikolojik durumu yanında sağlıklı toplumun temeli olarak açıklanmıştır.

Bu sebeple *"hoşunuza giden kadınlarla evlenin"* ilahi emrine uygun olarak Hz. Peygamber ümmetine nikâhın sünneti olduğunu söylemiş²⁵ ve *"Evlenin çoğalın sizin çokluğunuzla kıyamette övüneceğim, gençler evliliğe gücü yetenler evlensin"* buyurmuştur. Evliliğin insanı haramdan koruyucu bir kale olduğuna işaretlerle evli insanlar "muhsan" (korunmuş kale) olarak tabir edilmiştir. Bu açıdan sabit sünnet evlilik olup bekârlık sultanlık değildir. Sebepleri; helalinden haz almak, onure edilmek; insan olarak sevgi ve saygıyı yaşama ihtiyacını karşılamak ve salih nesil yetiştirmektir. Buna da ancak Allah'ın emrine uymak ve Hz. Peygamber'in sünnetine ittiba ile ulaşılır.

Hz. Peygamber vahiy doğrultusunda süreli evlilik olan mut'a nikâhı gibi cahiliyede var olan bazı evlilik türlerini yasaklamıştır. Fıtrata uyan ve ilahi yasada emredilen evlilik yerine cinsel sapkınlığın ya da zıddı ruhbanlığın toplumları helâke sürükleyeceği aşikârdır. *"... Kim Allah'tan haramlarına karşı sakınırsa; Allah ona işinde bir kolaylık verir."* [Talak, 65/3]

Nikâhın üçüncü faydası ruh ve kalbin huzur ve rahatlamasını sağlamasıdır. Dünyada nefsin ihtiyaçlarını karşılamada sürekli baskı altındaki ruh körelir, eşi ile geçirdiği vakit negatif duygularını giderir, bunun yerine canlı bir şekilde günlük yaşamına dönmesine yardım eder. Yüce Allah kadın

²⁴ Madde: 37. Bkz. Fahrettin Attar, "Nikâh", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 112-117

²⁵ Buhârî, "Nikâh", 1.

ve erkek hakkında şöyle buyurmaktadır: “Sizi bir tek candan (Âdem’den) yaratan, ondan da huzur bulsun diye eşini (Havva’yı) yaratan O’dur.” (A’raf, 7/189) Bu husus haberde şöyle dile getirilmektedir: “Akıllı Müslüman vaktini üç kısma ayırır: Bir kısmında Rabbine münacat eder, bir kısmında nefsini muhasebeye çeker, bir kısmında da nefsinin tatmin için nefsinin isteklerini helal yoldan tadar. Çünkü nefsin tatmini, diğer iki vakitte insanın rahat ve huzurlu olması için gereklidir.”

Aksi durumda ya sapkınlık ya da ruhbanlık olacaktır ki bu ise insanın ruhî gelişimi açısından hastalıktır. Eşlerin gözünün dışarda olması ve cinsel hayatlarında sürekli heyecan aramaları ve cinsel sapkınlıkları zührevi hastalıkların yayılması sebep olacaktır.

Toplumun bazı fertlerinin de, toplumun bozulmuşluğunu da bahane ederek şehvî ihtiyaçlarını bastırıp ruhbanlık (Hadid, 57/27) yolunu seçtikleri ve sorumluluklarından kaçtıkları bilinmektedir. İslam ruhbanlığı ve bu tür sapkınlıkları yasaklamakta; evliliği ise teşvik etmektedir. Allah evlilikte, eşlerin birbirine karşı soğuk ve kaba davranmasını yasaklamaktadır. Maide suresi 87. ayetinde “*Ey inananlar, Allah’ın size helal kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın. Çünkü Allah, sınırı aşanları sevmez*” buyurmaktadır. Bu açıdan evlenmeye gücü yeten, imkânı olan bir kimsenin evlenmemesi hikmete aykırı ve haramdır. İslâm fıtrata aykırı olan bekârlığı tasvip eden ruhbanlığa veya haddi aşmayı yasaklamıştır. Evliliğe imkânı ve velisi olmayanlara toplumun yardım etmesi, halk tabiri ile “baş göz edilmesi”, sağlıklı toplumun bekası için önemlidir. Bu konuda yakın akrabalara, komşulara ve devlet başkanına kadar sorumluluk vardır. Aksi durumda gayri meşru yolları, fitnenin kapısını açarız ve toplumumuzu ifsat ederiz.²⁶

2.7. Ahde Vefa

Evlilik akdi ile adaylar kanunların gereklerini ve toplumun örf ve beklentilerini yerine getirmeyi kabul etmiş, onaylamış olmaktadırlar. Eşler arasında adalet, güç değil hak eşitliğine, kuvvetlerin değil saygınlıkların eşitliğine dayanır. Hz. Peygamber “Kadınlar konusunda Allah’tan korkun! Çünkü siz kadınları Allah’ın emaneti olarak aldınız ve Allah’ın adıyla (nikâh kıyarak) onları kendinize helâl kıldınız.”²⁷ Kur’an, erkeklerin nikâhla hanımlarına “sağlam bir teminat” verdiğini (Nisâ, 4/19) hatırlatır. Ayrıca her iki eşin de bir-

²⁶ Tirmizî, “Nikah”, 3.

²⁷ Müslim, “Hac”, 147.

birlerinin iffet örtüsü ve koruyucusu olduğunu vurgular. (Bakara, 2/187) İnsanın iffetini, özelini koruması, kendini eşine saklaması şarttır. Bu sebeple “Dikkat edin! Sizin, hanımlarınızın üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız kimselerin evinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Hanımlarınızın sizin üzerinizdeki hakkı ise onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılamandır.”²⁸ Hadislerde ahde vefada adalet ve merhamet vasfına dikkat çekilmektedir: “Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında, sınırsız merhamet sahibi Rahman’ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklardır.”²⁹ “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.”³⁰ “Sizin en hayırlınız, kadınlarına en hayırlı olanınızdır.”³¹ Ben eşlerine en hayırlı olanıyım.”³²

Ailede sevgi, fedakârlık, iyi ve kötü olanı paylaşım yerine “benmerkezcilik” anlayışı bireyleri yalnızlığı tercih eder hale getiren etkenlerden biridir. Bunların yanı sıra insan hakları bildirgesi ile dünya üzerinde birey olarak insana yüklenen değer, seküler toplumlarda özellikle sanayi devriminden sonra yükselen kapitalizmin etkisiyle aile-içi manevi ilişkilerin dahi bireyselleşmeye kurban edilmesine sebep olmuştur. Evrensel mahiyette en küçük toplumsal birim niteliği taşıyan aile dahi, 18.yy. toplum otoritesini tekeline alan ekonomi kurumuyla öncelikle bireyselleşmiş daha sonra da Marksist çıkar ilişkilerinin etken ve etkin olduğu bir yapı halini almıştır. İşte bu sosyo-ekonomik değişimler, toplumların karakteristik özellikleri olan din, dil, kültür, gelenek gibi manevi değerlerinde de önü alınamaz yozlaşma ve bozulmalara neden olmuştur. Diğer taraftan yükselen kadın-erkek eşitliği çığırtaçlığı kadının erkek karşısında adilane bir pozisyon almasını öngörerek sürdürülebilir ve yaşanabilir bir toplumsal ilişkiler silsilesini olumlamak yerine, dini/ahlaki öğreti ve değerlerden yoksun zorlu bir cinsler-arası ayrılığı öncelemede, hayatı her iki cins için de zorlaştırma yoluna gitmektedir.

²⁸ Tirmizî, Radâ’, 11.

²⁹ Nesâî, “Âdâbü’l-kudât”, 1.

³⁰ Buhârî, “Tevhid”, 2

³¹ İbn Mace, “Nikâh” 50.

³² Tirmizî, “Menakıb”, 64; İbn Mace, Muhammed b. Yezid, *es-Sunen*, Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dârü’l-Fıkr, ts.), “Nikâh”, 50.

Kadınların kırılgan yapılarını anlatmak için Hz. Peygamber sözlerinde bazı teşbihi belîğ sanatı kullanarak az, öz ve anlaşılır şekilde ifade etmiştir. O, teşbihi belîğ sanatıyla kadınları kolay kırılabilir kristallere³³ benzetmiştir. Kültürümüzde Bilge Tonyukuk tarafından bu şöyle dile getirilmiştir: “İnce olanı kırmak, yufka olanı delmek kolay imiş.”³⁴ Kadın, yaratılışı itibarı ile ince ve zarif ruhlu ve yüreklidir. Çabuk kırılıp dökülür, alınganlık gösterir. Bu sebeple naz makamında yaratılan kadın ile ilgilenmek ve onu hoşnut etmek gerekir. Tarhan’a göre erkek ve kadında duygu ve düşüncede temel bazı ayrılan noktalar tabii olarak bulunmaktadır. Kadında duygusal zekânın daha gelişmiş olması onu daha nazik ve kırılgan bir varlık olarak davranmasına sebep olacaktır.³⁵ İlahi nizamın kadın yaratılışını böylesine naif ve nazik surette tayini, sosyal bir varlık olan insanın birlikte yaşama hukuku çerçevesinde erkek cinsi için de temel davranış kalıpları dikte etmesi kaçınılmazdır. Bu noktada kadına atfedilen dişil acziyet yaftası biyolojik/fizyolojik yapısıyla insan ırkının, neslin/nesebin, ailenin, toplumun, milletlerin ve son olarak dinin istikbalini “anne olarak” mümkün kılan kadına nispet edilen bu statüyü hiçe saymanın da ötesinde âdetullahı muhalefet etmek anlamını ihtiva etmektedir.

Hz. Peygamber’in, eşlerinin dünyalık taleplerine tepki olarak bir ay “i’la” yaparak yatak cezası uyguladığı rivayetlere yansımıştır. Ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “*En hayırlınız, ailesine hayırlı davranandır. Ben de sizin aranızda ailesine karşı en hayırlı davrananınızım.*”³⁶ sözleri, eşlerden özelde erkekten hayırhah olmasını istemektedir. Gelenekte erkekten beklenen ailesinin nafakasını temin etmesi, evi tedbir etmesi bugün kadına karşı olan anlayışı kısmen değişmiştir. Bu konuda eşlerin değişen denge oranında yardımlaşması örf haline gelmiştir. Bu sebeple annelerin sadece kızları değil erkekleri de ev işlerini yapabilecek şekilde yetiştirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde çalışan anneye evdeki işlerin tamamını yüklemek zulüm olur. Bu konuda evdeki işleri kadınların yapması örfi olduğu gibi erkeklerin ev işlerinde çalışan eşine

33 Buhârî, “Edeb”, 90.

34 “Yuyka erkli toplağan uçuz ermi, yinçe erklig üzgeli uçuz yuyka kalın bolsar toplağuluk alp ermi, yinçe yogan bolsar üzgölük alp ermit” (Bilge Tonyukuk Yazıtı 13-14). Bkz. Cengiz Alyılmaz, “Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (2010): 158.

35 <https://www.e-psikiyatri.com/kadin-erkek-beyni-arasindaki-farklar-neler-63999> (erişim: 27.11.2018).

36 İbn Mâce, “Nikâh”, 50.

yardım etmesi artık; aktüel marufun bir gereği haline gelmiştir. Bu hususta eşlerin hoşgörüsü, fedakârlıkları oranında sevgi ve saygının artacağı muhakkaktır. Kadının da kamusal alandaki görünürlüğü ve faaliyet alanı sayesinde ev ekonomisine sağladığı katkı, bugün gelenekteki nafaka temini konusunda rollerin yeniden pay edildiğinin en bariz örneğidir. Ev içinde anne ve eş olarak statülenen kadın, kamusal/sosyal/ev dışı alanda da aile geçimini sağlamak adına eğitim ve hizmet sektörlerinde gayret sarf etmektedir. Sonuç olarak gelenekte erkeğin boynuna yüklenen nafaka temini, bugün kadınlar için de söz konusu ise erkeğin ev-içi ücretsiz emeğe karşılıksız katkıda bulunması da kadının ev içi ekonomiye katkı sağlayarak fatura giderlerini karşılaması da bugün hoşgörüsüyle karşılanmalıdır.

Değişmeyen ilke kanaat sahibi olmak aile saadetindendir. İnsanın istekleri çoğu zaman onu yaratılış amacı dışına çıkarır. Hevasına tabi olana hayatının tek gayesi kazanıp tüketmek ya da zevk ve hazzın ilahlaşması, ahiret sorumluluğunu unutmak şeklinde ortaya çıkar. Ahiret hesabı olmayan insanın huzurunun kaçacağı ve helâke sürükleneyeceği açıktır.

Kur'an'ın toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin değerleri içinde İslam ve iman üst değerleri, iffet gibi diğer bazı temel dinî, ahlakî değerler takip eder. “Onlar (hanımlarınız) size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz.” (Kur'an-ı Kerim Meali, 2013, Bakara, 2/187). Bu konuda Ahzab suresi 35. ayetiyle istidlalde bulunulabilir. Bazı rivayetlere göre Ümmü Seleme'nin, “Ey Allah'ın Rasulü! Kur'an'da hep erkeklerden söz ediliyor; buna mukabil biz kadınların esamesi okunmuyor,” tarzında bir serzenişi üzerine nazil olan bu ayette³⁷ iman, itaat ve sadakatle, zorluklara göğüs geren, Allah'a bağlılık gösteren, malını Allah yolunda harcayan, oruç tutan, iffetlerini koruyan, Allah'ı çok anan erkek ve kadınların mağfiret ve mükâfat açısından eşit olduğu haber verilmiştir.

Nübüvvetin on ikinci senesinde (621) Mekke'nin Akabe mevkiinde bir grup Medineli Müslüman erkekle Hz. Peygamber arasında yapılan Birinci Akabe Biatındaki şartlar, onların hiçbir şeyi Allah'a şirk/eş koşmayacaklarına, hırsızlık ve zina yapmayacaklarına, çocuklarını öldürmeyeceklerine, maruf

37 Taberi, Muhammed b. Cerir, *Câmiul-beyan fi tevilil-âyi'l-Kur'an*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetür-risale, 1420/2000), 10: 300; İbn Ebî Hâtim, Ebu Muhammed Abdurrahman, *Tefsiru İbni Ebi Hatim*, thk. Esad Muhammed et-tayyib (Sayda: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.), 9: 3133.

olan hususlarda emirlere uyacaklarına dair Hz. Peygamber'e söz vermelerini³⁸ gerektiriyordu. Hudeybiye Antlaşması ve Mekke'nin fethi hakkında nazil olan Mümtahine suresi 12. ayette mümin kadınlara yapılması emredilen biat şartlarıyla³⁹ aynı olması bu gerçeğin müşahhas delilidir. Biat şartlarının aynı olması Kur'an'da kadının teklifte muhatap bir birey olma noktasında erkekten ayrı tutulmadığını gösterir.

Kur'an, kanaat sahibi olmayı ve birtakım sıkıntılarla İslam'ın ilkelerini çığnemedenden mücadele etmeyi emreder. Kur'an'da Müslim, mümin, boyun eğen, veren, sadık, sabırlı, huşu, zekâtı veren, dinin yasaklarından korunan, günahların tamamından sakınan, edeplerini koruyan, Allah'ı çokça zikreden erkek ve kadınlara Allah'tan bağışlanma ve büyük karşılık vaat edilmiştir. (Ahzab, 33/35) Kanaat sahibi olmak veya kanaatsiz olmak erkek ve kadın insan cinsine hastır. (Nisa, 5/34)

Eşlerin muhsan kalabilmesinin yolu eşini anlayabilmekten ve onun istek ve arzularını makul çerçevede karşılamaktan geçmektedir. Eşlerin sürekli isteksizlikleri ve ilgisizlikleri karşı tarafı değersiz hissettirebilir. Eşlerin mutlaka özel hayatlarına vakit ayırmaları ve usulüne uygun birliktelik yaşamaları günün yorgunluğunu giderecektir. Bu konuda sorunları olanların mutlaka uzmanlardan yardım almaları gerekir. Aksi takdirde karşılanmayan maddi ve manevi ihtiyaçlar evlilikleri sonlandırabileceği kadar ruh sağlığını da bozacaktır. Günümüzde boşanmaların eşler arasındaki bu uyumsuzluk noktasında yoğunlaştığı de bilinmektedir. Bu insani durum sebebiyle eşlerinin kendileri ile ilgilenmemesi sebebi ile kadınlardan kocalarını Hz. Peygamber'e şikâyet gelenler olmuş ve erkeğe nafile ibadetinden bu görevin Allah'ın

38 Ebû Muhammed Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dârü'r-İ-Ma'rife, 2004), 2: 55-60.

39 "Ey Peygamber! Mümin kadınlar sana gelip Allah'a hiçbir şeyi asla ortak koşmayacaklarına, hırsızlık yapmayacaklarına, zina etmeyeceklerine, (kız) çocuklarını öldürmeyeceklerine, gayri meşru çocuk dünyaya getirip kocalarına nispet etmeyeceklerine, iyi ve yararlı işlerde sana karşı gelmeyeceklerine dair biat etmek istediklerinde onların bu biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlanma dile. Çünkü Allah çok affedici, çok merhametlidir." Ayette yer alan "velâ ye'tine bi-bühtânin yefterînehum beyne eydihinne ve ercühinne" ifadesi, bir kadının gayri meşru çocuk sahibi olması ve bu çocuğu kendi kocasına nispet etmesi manasına geldiği gibi iftira manasına da gelir. Bkz. Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiul-ahkamul-Kur'an*, thk. Hişâm Semir Buhari (Riyad: Dârü Alami'l-kitab, 1423/2003), 28: 48.

rızasını kazanmada daha önemli olduğu hatırlatılmıştır.⁴⁰ Bu konuda eşler arasında ölçü kaçırıldığında kadın ya da erkek akde ve ahde vefa etmemiş olur ve aile içi şiddetin haklı müsebbibi haline gelebilir. Aile içi şiddet ya da tecavüz konusunda çıkarılan kanunların problemleri çözmek yerine arttırdığı ya da gizlenen bu tür hadiselerin gün yüzüne çıkmasına sebep olduğu söylenebilir. Aileye ait sırların ortaya çıkarılmasının çiftlerin mahremiyetini alenileştirdiği ve tekrar bir arada yaşamalarını zorlaştırdığı unutulmamalıdır. Bu hususta eşlerin ayrılışlar da bazı mahrem durumlarını gizlemeleri gerektiğini sabit olan sünnet önermiştir. Çiftlerin ihtiyaçları konusunda isteklerinin karşılanmaması ve isteğe bağlı nikâhsız partnerlerle ihtiyacın giderilmesine kanunların yol vermesi de ayrıca ele alınması gereken diğer problemdir. Burada çiftlerin ihtiyaç ve isteklerinde dengeyi kaybetmeleri birbirini tetikleyen şiddeti ortaya çıkarmakta hatta aile bireylerinin biri diğerini öldürmeye teşebbüs edebilmektedir. Eşlerin burada kilit ve anahtar rolüyle zamanında birbirlerinin ihtiyaç ve isteklerine cevap vermesi gerekmektedir. Bu açıdan cinsel eğitim sürecinde erkek ve kadına fonksiyonel farklılıklarını tamamlayıcı unsur olduklarının öğretilmesi bir zarurettir.

Ayrıca eşlerin zaman zaman isteklerinin hastalık ve farklı sebeplerle karşılanamadığı durumlar olabilir ve bazı sıkıntılar yaşanabilir. Eşler arasında zaman zaman bu tür kırılmalar ve yanlış anlaşılmalara veya hatalar yaşanabilir. Bu hataların tashih ve telafisinde eşlerin iyi niyeti yanında, yakınların ve dostların yardımı da gerekebilir. Bu konuda eşlerin arasını bulmaya gelen kişilerin de iyi niyet sahibi olmaları şarttır.

2.8. Hayırlı nesil

Evlat sahibi olmanın dört yönden meziyet olduğu bilinmelidir. İnsanın beka duygusunu tatmin eder. Vefatından sonra amel defterine iyilik kaydedilmesine vesiledir. Dünya ve ahirette göz aydınlığı ve cennet azığıdır.

Kutlu Nebi (s.a.v.) “İnsan öldüğünde üç şey dışında amelleri kesilir: sadaka-i câriye (faydası kesintisiz devam eden sadaka), kendisinden yararlanılan ilim, kendisine dua eden salih evlat”⁴¹ Hz. Peygamberin “*evleniniz çoğalınız kıyamet günü sizin çokluğunuzla övüneceğim.*”⁴² hadisiyle evlilikteki amacın hayırlı nesil yetiştirmek olduğu anlaşılır. Buna ilaveten Hz. Peygam-

⁴⁰ Buhârî, “Vudu”, 8; Ebû Dâvud, “Tatavvu”, 28.

⁴¹ Müslim, “Vesâyâ”, 14.

⁴² Abdurrezzak, *Musannef*, 6: 173.

ber “Çocuklarınıza ikramda bulunun, onlara güzel bir terbiye verin.”⁴³ talebi ile de çocukların iyi eğitilmesini ve güzel ahlaklı yetiştirilmesini istemiştir.

Bu hususta Allah “*Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.*” (Tahrim, 66/6) Hz. Peygamber de “*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır.*”⁴⁴ buyurmaktadır. “*Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adil davranın.*”⁴⁵ “*Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim.*” diyen Akra’ b. Hâbis’e Hz. Peygamber “*Merhamet etmeyene merhamet edilmez!*”⁴⁶ uyarısında bulunmuştur.

Gelecek neslin merhamet ikliminde yetiştirilmesinin önemini, günümüzdeki şiddet olayları çok açık şekilde ortaya koymaktadır.

2.9. Anlaşmazlıkların çözümü

Sevgi, merhamet ve sadakat her insanda saygı doğuran değerlerdir. Eşlerin ev ve aile konusunda istişare etmeleri, tarafların istek ve arzularını dikkate almaları ve aralarında alınan kararlara uymaları beklenir. Bu konuda iki tarafın özen gösterdiği konulara dikkat etmek mutluluğun formülüdür. Eşlerin özel hayatlarında sürekli uyumsuzlukları evlilikleri sonlandırabilir.

Hz. Peygamber Allah adına akit ve ahit veren eşlere tavsiyesi “*Mümin bir kimse, eşine nefret beslemesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmese de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır.*”⁴⁷ tavsiyesi ile eşlerin hoş görünün önemini ve küçük meselelerle uvalarını kurban etmemelerini hatırlatır.

Ailede şiddet ve boşanma konusu güncel bir problemdir. Problemin temelinde; erkeklerin kadının harcamalarını kısıtlaması ile kadının kocasının yatak çağrısına sürekli kulak tıkaması vardır. Eşlerin bu konuda tutumları sevgi ve saygının anahtarı olduğu kadar problemlerin başlangıç noktasıdır. Bu durumlarda eşlerin makul ölçülerde isteklerini imkân nispetinde yerine getirmesi gerekir. Bu isteklerin sınırı zorlaması ya da sorumluluktan kaçınmak evliliği sonlandırabilir. Bu anlamda Hz. Peygamber de eşlerinin dünyaya dair istek ve arzuları karşısındaki tutumuyla aslında eşler arasında şiddet yerine bir süre ayrı yaşama ile problemin giderilebileceği sünnetini koymuştur.

⁴³ İbn Mâce, “Edeb”, 3.

⁴⁴ Tirmizi, “Menakıb”, 63.

⁴⁵ Buhârî, “Hibe”, 13.

⁴⁶ Buhârî, “Edeb”, 18.

⁴⁷ Müslim, “Radâ”, 61.

Ayrıca Hz. Peygamber eşlerine ayrılabilmelerinde muhayyerlik koyarken Hz. Ayşe'ye ailesi ile istişare etmeden bir karara varmamasını tavsiye etmiştir.⁴⁸ Hadislerde kadının kocasının çağrısına olumlu karşılık vermesi gerektiği⁴⁹ vurgulanarak ülfet ve muhabbetin kaynağı olan bu davete olumsuz yanıtlar süreç içerisinde eşlerin birbirlerini değersiz hissetmesine yol açacaktır.

Boşanmayı tek makul çözüm kılacak derecede şiddetli geçimsizlik halinde dahi eşlere geçmişteki güzel günlerin hatırasına uygun davranmalarını öneren Kur'an'ın kıyamete kadar var olacak ilke olarak erkeklere hanımlarını boşamada bir süreci yaşamaları talimatını vermiştir.

Hz. Peygamber cahiliye döneminden intikal eden kadına karşı şiddet alışkanlığını sürdürme eğiliminde olanları uyararak, "Allah'ın hanım kullarına vurmayın!"⁵⁰, demiştir. Hz. Ayşe'nin ifadesiyle Peygamberimiz, "bir kadına ya da bir hizmetçiye bir tek tokat bile atmamıştır."⁵¹ Hz. Peygamber, Ebû Huzeyfe'ye, bunun için günde defalarca Allah'tan af dilemesi gerektiğini söylemiştir.⁵² Kadınlar ya da erkeklere ailede herhangi bir şiddet yetkisi verilmemiştir.

Hz. Peygamber eşlerini asla dövmediği gibi "*eşlerinizi dövüp arkasından nasıl onlarla aynı yatağa gireceksiniz?*" diye erkekleri uyarmıştır.⁵³ Allah Nisa suresi 21. ayetinde "*eşlerinizle beraber oldunuz, iyi günler geçirdiniz, kadınları ağır bir sözleşme ile nikâhınıza aldınız. Onlarla maruf üzere geçininiz ya da onları boşayın*" demektedir. Bu açıdan inananlar için bu dini ilkeye samimiyetle uymak ve mükâfatını Allah'tan beklemek esas olandır. Gelenekte maruf ve aktüel marufta erkek için önerilen doğru davranış; sözlü uyarıdan sonra kadının hatalı davranışı devam ederse bir süre ayrı kalmaktır. Böylesi bir davranış evliliği kurtarabilir. Eşlerin arasını aile büyükleri de bulamamışsa eşlerin bedensel şiddete yönelmesi yerine ayrılması daha uygundur. Aksi takdirde bedensel şiddete yönelmek bireyi hem kanun hem de toplum ve kendi vicdanında suçlu kılacaktır. Hz. Peygamber ve eşleri arasında da

48 Buhârî, "Mezalim", 26; Müslim, "Sıyam", 1085.

49 Buhârî, "Bedü'l-halk", 7.

50 Ebû Dâvûd, "Nikâh", 41-42.

51 Müslim, "Fedâil", 79.

52 İbn Mâce, "Edeb", 57.

53 İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Heysem Abdülğafur (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/1999), 33: 244.

zaman zaman tartışmalar olmuş, fakat şiddet yerine pasif direniş göstererek evliliğin devamı için eşlere düşünme fırsatı vermiştir. Hür iradeleri ile evlenen eşlerin aynı şekilde evlilik akdine son vermeleri mümkündür. Allah'ın en hoşlanmadığı helal boşanmadır.⁵⁴ Ancak eşlerin artık yürütebilmesi imkânı kalmayan evliliğe devam etmeleri de doğru değildir. Evlikte yaşadıkları iyi ve kötü hatıraların eşlerde sır olarak kalması tavsiye edilmiştir. Bu şekilde düşmanlık ile güzel hatıraları olan iki insan olarak kalmaları istenmiştir.⁵⁵

Ayrılık ve veya ölümde eşlerin dostlarına muamele konusunda da Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'nin dostlarına gönderdiği hediyeleri unutmamak gerekmektedir. Bir anlamda vefalı kalmak esas olandır.

3. SONUÇ

İnsan olma paydası, eşleri sosyal bir varlık olarak beraber kılan en önemli unsurdur. Aile, fedakârlık, hoşgörü, hediyeleşme, vakit ayırma, istişare gibi değerlerle ayakta duracak bir kurumdur.

Aile içi ilişkiler özelinde bakıldığında, merhamete bir kavram olarak daha koyu anlamlar yüklendiği görülür. Merhamet, aile içinde buyurgan tavrı, güce dayalı iktidarı, duygusal bencilliği ortadan kaldıran bir işlev görür. İlişkilerin yatay biçimde seyretmesini sağlar. Fedakârlığı güçlendirir ve başkasını kendisine tercih etme anlamına gelen “ısar ahlakını” pekiştirir. Bu sayede insan, aile fertlerine iyilik ve yardımda bulunmanın yanı sıra onlarla uyum içinde bir yaşam tarzı geliştirmenin yollarını öğrenir.

Aile, muhababını anlama ve onun tarafından anlaşılma ihtiyacının en yoğun yaşandığı ortamdır. Eşlerin davranışlarını kanunlar düzenlese de her kanunî olan her durumda yukarıda zikrettiğimiz ahlaki değerleri ve huzur ortamını sağlamaz. Aileyi “eşlerin haklarının arandığı yer” haline getiren sebepleri yok etmek elimizdedir.

Geleceğin ailelerine sünnetin sabitelerinden yol haritası olarak denklik, özgür iradeleri ile nikâh akdine evet diyen eşlere sevgi, merhamet, nezaket, saygı, maruf/örfü esas almak, infakla hayırhah olmak, sadakat, itaat ve imkâna kanaat, nesil yetiştirmek, özellerinin korunmasını önerebiliriz.

Sonuç olarak kadının itaatkâr, erkeğin müsamahakâr ve hayırhah olması sünnetin öngördüğü ölçüdür. Bu sağlanırsa eşler arasında yakınlaşma, sevgi

⁵⁴ Ebû Dâvud, “Talak”, 3.

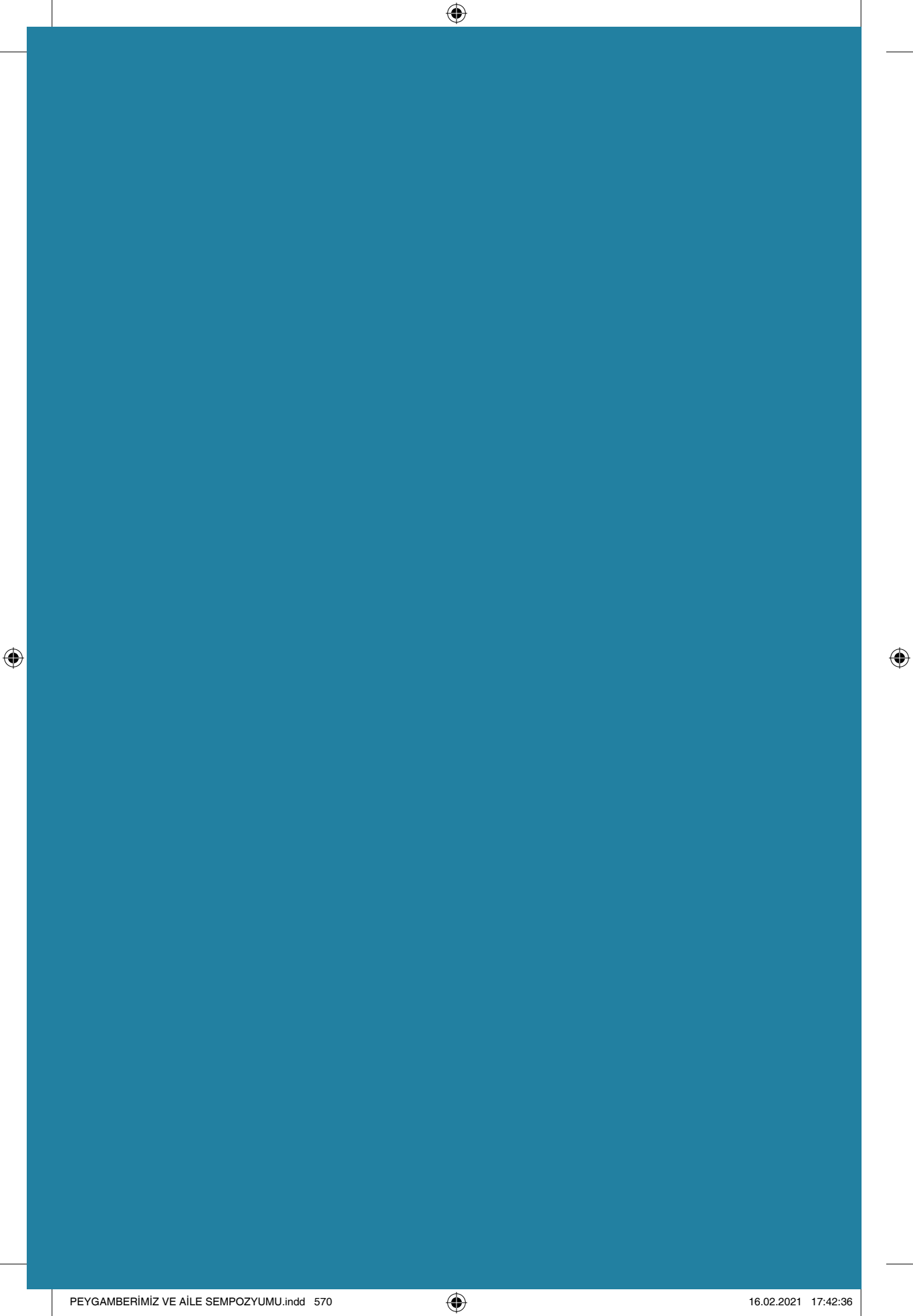
⁵⁵ Müslim, “Nikâh”, 124; Ebû Davud, “Edeb”, 32.

ve saygı kökleşecek; ailede uyum ve iyi bir geçim olacak, İslam'ın evlilikte ortaya koyduğu hedefe ulaşılacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Musannef*. Thk. Habîbu'r-Rahmân el-A'zamî. 2. baskı. Beyrut: el-Mekteû'l-İslamî, 1403/1983.
- Aylılmaz, Cengiz. "Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (2010): 158.
- Attar, Fahrettin. "Nikâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sabîh*. Beyrut: Dâr-ru'l-Erkâm, 1995.
- Ebû Dâvud et-Tayalisi, Süleyman b. Dâvud el-Carud. *Musnedü Ebi Dâvud et Tayalisi*. Thk. Muhammed b. Abdul Muhsin et-Türkî. I-IV. B.y.: Daru Hecer, 1419, 1999.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî el-Ezdî. *es-Sunen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981.
- İbn Âşûr, Muhammed b. Muhammed et-Tahir. *Mekasıdu's-Şeri'ati'l-İslamiyye*. Tunus, 1987.
- İbn Ebî Hâtim, Ebu Muhammed Abdurrahman, *Tefsîru ibni Ebi Hatim*, thk. Esad Muhammed et-tayyib (Sayda: el-Mektebetu'l-asriyye, ts.)
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsabe fî temyizi's-sahabe*. Thk. Ali Muhammed el-Becâvî. I-VIII. Beyrut: daru'l-ceyl, 1412.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, Thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid, Heysem Abdülğafur, 2. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1420/1999.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *Sahib*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1414/1993 Karafî, Şihabuddin Ahmed b. İdris. *el-İhkam*. Haleb: 1967.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik. *es-Siretü'n-nebeviyye. I-IV*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2004.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *Sünen-i İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dârü'l-fikr, ts.

- Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiul-ahkamü'l-Kur'an*. thk. Hişam Semir Buhari. Riyad: Dâru Alami'l-kitab, 1423/2003.
- Martı, Huriye - Han, Abdurrahman. "Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler" *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 16/ 36, Ocak-Haziran 2016, ss: 37.
- Mustafa Öztürk, *Cahiliyyeden İslamiyet'e Kadın*. Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.
- Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahib*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1997
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman. *Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Abdulgaffar Süleymân el-Bündârî- Seyyid Kevserî Hasen. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991/1411.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *el-Müctebâ mines-sünen*. Haleb: Mektebetü'l-metbuati'l-İslamiyye, 1406/1986
- Taberânî, Süleymân b. Ahmed b. Ahmed b. Eyyub Ebû'l-Kâsım. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. Thk. Târik b. İvadullah b. Muhammed- Abdül-Muhsin b. İbrahim el-Huseynî, I-X. Kahire: dâru'l-haremeyn, 1415.
- Taberî, Muhammed b. Cerir. *Câmiul-beyan fi tevilil-Kur'an*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. b.y.: Müessetür-risale, 1420/2000.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. es-Sünen. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1401/1981
- Tarhan, Nevzat. <https://www.e-psikiyatri.com/kadin-erkek-beyni-arasindaki-farklar-neler-63999> (erişim: 27.11.2018).
- (Doç. Dr. Recep Tuzcu tebliğini sundu)
- OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ederiz Sayın Hocam.
- Hemen sıradaki hocamıza sözü vermek istiyorum.
- Dr. Öğretim Üyesi Rahile Kızılkaya Yılmaz Hocam, Kendi Ailesinin Bir Ferdi Olarak Allah Resulü ve Günümüz Toplumuna Örnekliği.
- Süreniz 20 dakika hocam.
- Buyurun.

KENDİ AİLESİNİN BİR FERDİ OLARAK ALLAH RESÛLÜ (S.A.V.) VE GÜNÜMÜZ TOPLUMUNA ÖRNEKLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Rahile KIZILKAYA YILMAZ

ÖZET

Aile çatısı altında biraraya gelen fertlerin hayatlarını düzenleyen İslam dini, bu fertlerin yaşamları boyunca karşılaşacakları her türlü durum için de yaşayan Kur'an olan Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ideal yaşantısını örnek olarak sunmaktadır. Aile hayatının tanziminde her ferdin ihtiyaç duyduğu temel ilkeler, sünnet ve hadisler aracılığıyla tespit edilmiş ve bu temel ilkeler nesiller boyunca Müslüman toplumlarda uygulanmaya çalışılmıştır. Aile bireyleri arasında tesis edilmesi elzem olan sevgi, saygı, adalet, anlayış, merhamet, vb duygu ve ilkeler, Müslüman toplumlara başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere hadisler, sünnet ve Müslüman toplumun maruf örfü aracılığıyla intikal etmiştir.

Hayatlarının her aşamasında Hz. Peygamber'in sünnetine ve hadislerine müracaat eden Müslüman bireylerin, özellikle toplumun en temel ve en önemli müessesesi kabul edilen aileyi ilgilendiren her meselede Hz. Peygamber'in örneğine ve önderliğine her geçen gün daha fazla ihtiyaç duydukları izahtan varestedir. Bu sebeple tebliğimizin amacı, İslam'ın ön gördüğü ilkeler çerçevesinde bir hayat süren Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bizzat aile yaşantısından bazı örnekleri sunmak ve bir aile bireyi olarak Onun örneğini ortaya koymaktır.

Bu bağlamda bir aile ferdi olarak Hz. Peygamber ve örneği esas alınarak daha ziyade O'nun (s.a.v.) bir evlat, bir eş, bir baba ve bir dede olmasını ortaya koyacak örnekler üzerinde durulacaktır. Böylece Allah Rasûlü'nün vefalı bir evlat olması; duyarlı ve empati duygusuyla eşlerine yaklaşan zarif bir

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı

eş olması; muhabbet ve sorumluluk bilinciyle evlatlarını yetiştiren bir baba olması ve son olarak şefkat ve ilgi odaklı bir tutumla torunlarıyla iletişim kuran bir dede olması vurgulanacaktır.

İster çekirdek ister geniş aile olsun, aile bireyleri arasında tesis edilmesi zaruri bilinç ve mesuliyetin örnekleri hiç şüphesiz Hz. Peygamber’de ve onun aile hayatında mevcuttur. Sevgi, saygı ve vefa esaslı pekçok örneğe şahit olunan karı-koca ilişkisinin Sünnet ve hadisler üzerinden tespit edilip ortaya konulması, günümüz toplumunda büyük yaralar alan aile kurumunun kendi dinamiklerine kavuşmasını sağlayacaktır. Yine aynı şekilde anne-ba-ba-evlat ilişkisinin de sünnet ve hadislerden beslenerek topluma sunulması, bu bağların iki taraflı bir şekilde kuvvet kazanmasına imkan sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Aile, Toplum, Eş, Baba, Evlat, Dede

THE MESSENGER OF ALLAH (PBUH) AS A MEMBER OF HIS OWN FAMILY AND HIS EXEMPLARY CHARACTER FOR TODAY’S SOCIETY

Islam that regulates the lives of individuals who come together under the family structure, presents the ideal life of our Prophet (pbuh) as living Qur’an for all kinds of situations these individuals will face during their lives. The fundamental principles that each individual needs in the regulation of family life have been determined through sunnah and hadiths and these main principles have been tried to be applied in Muslim societies for generations. Feelings and principles which are essential to be established among family members, such as love, respect, justice, understanding, compassion, etc., have been transferred to Muslim societies firstly through the Qur’an, hadiths, sunnah and the known tradition of the Muslim community.

It is clear that Muslim individuals who apply to the sunnah and hadiths of The Prophet (pbuh) at every stage of their lives need for His exemplary character and His leadership in every matter that concerns the family, which is regarded as the most basic and most important institution of society. For this reason, the aim of our communicate is to present some examples of the family life of our Prophet (pbuh) who lived a life in accordance with the principles established by Islam and to reveal His example character as a family member.

In this context, The Prophet (pbuh) as a member of family and his personality will be taken as a basis to understand the examples of The

Prophet's (pbuh) family life. By the way it will be clear that how is The Prophet (pbuh) as a son, a husband, a father and a grandfather. Thus, it will be highlighted that the Messenger of Allah (pbuh) is a loyal son; being an elegant husband approaching their wives with a sense of sensitivity and empathy; and a grandfather who communicates with his grandchildren in a compassionate and behaving them with affectionate.

Whether it is a nuclear or extended family, there is no doubt that examples of consciousness and responsibility must be established among family members which exist in The Prophet (pbuh) and his family life. The relationship between husband and wife which is witnessed by many examples of love, respect and fidelity, should be determined and put forward through sunnah and hadiths. In this way family institution that has suffered great wounds in today's society will reach its own dynamics. Similarly, the mother-father-son relationship should be presented to the society by feeding from sunnah and hadith. So it will allow to the links to gain strength on both sides.

Keywords: The Prophet (pbuh), Family, Society, Husband, Father, Son, Grandfather.

GİRİŞ

Aile çatısı altında biraraya gelen fertlerin hayatlarını düzenleyen İslam dini, bu fertlerin yaşamları boyunca karşılaştacakları her türlü durum için yaşayan Kur'an olan Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) (v. 632) ideal yaşantısını örnek olarak sunmaktadır. Aile bireyleri arasında tesis edilmesi elzem olan sevgi, saygı, adalet, anlayış, merhamet vb. duygu ve ilkeler, Müslüman toplumlara başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere hadisler, sünnet ve Müslüman toplumun maruf örfü aracılığıyla intikal etmiştir. Aile hayatının tanziminde her ferdin ihtiyaç duyduğu bu temel ilkeler, sünnet ve hadisler aracılığıyla tespit edilmiş ve nesiller boyunca Müslüman toplumlarda uygulanmaya çalışılmıştır.

Hayatlarının her aşamasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetine ve hadislerine müracaat eden Müslüman bireylerin, özellikle toplumun en temel ve en önemli müessesesi kabul edilen aileyi ilgilendiren her meselede Hz. Peygamber'in örnekliğine ve önderliğine her geçen gün daha fazla ihtiyaç duydukları izahtan varestedir. Bu sebeple yazımızın amacı, İslam'ın ön gördüğü ilkeler çerçevesinde bir hayat süren Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bizzat aile yaşantısından bazı kesitler sunmak ve bir aile bireyi olarak Hz.

Peygamber'in (s.a.v.) örneğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda bir aile ferdi olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve örneği esas alınarak daha ziyade O'nun (s.a.v.) bir evlat, bir eş, bir baba, bir dede olmasını ortaya koyacak rivayetler üzerinde durulacaktır. Böylece Allah Resûlü'nün (s.a.v.) vefalı bir evlat; duyarlı ve empati duygusuyla eşlerine yaklaşan zarif bir eş; muhabbet ve sorumluluk bilinciyle evlatlarını yetiştiren bir baba ve son olarak şefkat ve ilgi odaklı bir tutumla torunlarıyla iletişim kuran bir dede olması ele alınacaktır.

Öncelikle Allah Resûlü'nün (s.a.v.) kendi ailesinin bir ferdi olarak nasıl bir tutum sergilediğini tespit etmek üzere birkaç örneğe başvurulacak, ardından aile içerisindeki rollerinde ön plana çıkan özelliklerine değinilecektir.

I. BİR AİLE FERDİ OLARAK HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) VE ÖRNEKLİĞİ

Aile bir bütün olarak değerlendirildiğinde, aileyi teşkil eden fertler de bu bütünün olmazsa olmaz birer parçası mahiyetinde kabul edilir.¹ Aile fertlerinin ihmal edilmesinden sakındıran ve onların ihtiyaçlarını gidermeyi bir sadaka olarak tasvir eden Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Geçindirdiği kimseleri ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter*" buyurmaktadır.² Aile içerisindeki duygusal, fiziksel, psikolojik birliktelik; esasında bütün aile bireylerine lazım gelen ve onları topluma sağlıklı birer birey olarak sunan asgari müşterek zeminlerdir. İşte birey de ilk eğitimini aile ortamında alarak kişiliğini bu çatı altında şekillendirmektedir.

Aile içi iletişim problemlerinin hem en büyüğü hem de diğer problemlere zemin teşkil etmesi sebebiyle empatiye ve önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Zira aile bireylerinin ve toplum fertlerinin sahip olması halinde muhtemel pekçok sorunun kalmayacağını söyleyebileceğimiz tek yaklaşım empati kurarak muhabbetine muamelede bulunmaktır. Bu bağlamda aile fertlerine karşı duyarlı ve empati duygusuyla hareket eden bir peygamber örneğiyle karşılaşmaktayız. O'nun (s.a.v.) bu temel yaklaşımını ortaya koymak üzere şu hâdiseye dikkat çekmek yeterlidir: "Allah Resûlü'nün (s.a.v.) Hz. Âişe'nin (v. 58) odasında bulunduğu bir vakit, Hz. Safiyye (v. 50)

1 Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, II, 196.

2 "*Çocuğuna, eşine, hizmetçine yedirdiğin sadakadır.*" Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, thk., Halid Abdurrahman, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, s. 44.
Başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Bir kişi sevabını umarak ailesine harcamaya yaptığında, bu harcama onun için sadaka olur*" buyurmuştur. Buhârî, *İmân*, 41.

hizmetçisini göndererek pişirdiği yemekten Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ikramda bulunmayı arzu etmiştir. Hz. Âişe validemiz, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) kendi odasında iken Hz. Safiyye'den gelen yemek ikramından hoşlanmamış ve hizmetçinin elinde bulunan ikram tabağına elini vurarak ilgili kabın düşüp kırılmasına ve içindeki yemeğin etrafa dökülmesine neden olmuştur. Allah Resûlü (s.a.v.), sabırla ve sükûnetle yerinden kalkıp etrafa saçılan yemeği ve kırılan kabı toplamaya çalışmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), odada kendileri dışında bulunanlara yönelerek Hz. Âişe validemizin davranışının tam da sebebi olan duyguya çok kısa ve çok açık bir şekilde işaret ederek 'Anneniz kıskandı!' buyurmuşlardır. Yaşanan duruma üzülen ve pişmanlık içerisinde ne yapması gerektiğini soran Hz. Âişe'ye de '(Kırılan) tabak gibi bir tabak, (dökülen) yemek gibi bir yemek' şeklinde cevap vermiştir.”³ Esasında Hz. Peygamber (s.a.v.), çok önemli bir davranış örneği ortaya koyarak dikkate değer mesajlar vermektedir. Şöyle ki 'Anneniz kıskandı!' şeklindeki kısa açıklamayla, hem muhatabının durumunu ve duygularını esaslı bir şekilde ifade etmiş hem de istenmeyen bir şekilde sonuçlanan bir durum karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiği hakkında bir yol göstermiştir. Allah Resûlü (s.a.v.), Hz. Âişe'nin bizzat davranışının kaynağı olan kıskançlığa işaret ederek aslında başta aile içerisinde olmak üzere hayatımızın her aşamasında iletişim halinde olduğumuz bireylerin davranışlarının ana sebebini tespitiye yönelik bir çabayı ortaya koymaktadır. Zira bizzat aile fertlerimizin söz ve davranışlarına kaynaklık eden duyguyu tespit etmek, öncelikle onları daha iyi anlamamızı sağlar, daha sonra da onunla kurulacak ikili ilişkiyi daha sağlam tesis eder.

Aile bireyleri arasında tesis edilmesi gereken önemli bir duygu da emanet ve sorumluluk hissidir. Bu his ve bilince sahip aile fertleri birbirlerine hem birer emanet(çi) gibi bakacak, hem de kendisine emanet edilen aile bireylerine karşı ciddi bir sorumluluk hissi ve bilinci taşıyacaktır. Herkesin üzerine düşen sorumluluğu en iyi şekilde yapmasını tavsiye eden şu hadis, aile içerisindeki mesuliyete işaret etmesi sebebiyle ifade edilmeye değerdir: “Hepiniz sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur

3 Buhârî, Nikâh, 108; Nesâî, Işratü'n-nisâ, 4.

ve yönettiklerinden mesuldür.”⁴ Herkesin sorumluluğunu bildiği bir aile içerisinde yetişen bireyin, ferdi sorumluluklarının yanı sıra içinde yaşadığı toplumdaki ictimai mesuliyetten kaçınmayacağını da söylemek mümkündür.

Allah Resûlü’nün (s.a.v.) gündelik hayatı⁵ her devrin insanı için merak konusu olmuştur. Günümüz Müslümanının ilgisi dahilinde olan bu konu, sahabe döneminde dahi araştırılan ve sorulan bir mesele olmuştur. Bu çerçevede Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ev içerisindeki halini aile fertleriyle olan münasebetini merak eden Esved (b. Yezîd) (v. 75) şöyle demiştir: “Hz. Âişe’ye ‘Resûlullah (s.a.v.) evinde ne yapardı?’ diye sordum. Hz. Âişe şu cevabı verdi: ‘Kendi ailesinin içinde yani kendi evinin hizmetinde bulunurdu. Namaz vakti gelince de namaza çıkardı.’⁶ Allah Resûlü’nün (s.a.v.) sade ev hayatına dair işaretler içeren bu rivayet, Müslümanlara aileleriyle sürdürdükleri gündelik hayat hakkında fikir vermektedir. Kendi işini gören, günlük hayatı içerisinde aile fertlerine yük olmayan, hatta zaman zaman onlara yardımcı olan bir Peygamber’in (s.a.v.) ümmeti olarak bizler, müşterek bir hayat yaşadığımızı göz önünde bulundurarak aile içerisinde yardımlaşmaya daha fazla özen göstermeye çalışmalıyız.

Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) aile fertleriyle ilişkini üzerinde tesis ettiği bir ilke de şefkattir. O’nun (s.a.v.) bizzat aile içindeki tutumunu yakından müşahade eden Enes b. Malik (v. 93), Allah Resûlü’nün (s.a.v.) bu halini şöyle tarif etmektedir: “Aile fertlerine karşı Hz. Peygamber’den (s.a.v.) daha şefkatlisini görmedim.”⁷ O’nun (s.a.v.) şefkat içerisindeki söz ve fiillerine muhatap olan bütün aile fertleri, bu temel ilkenin tesiriyle kendi tutumlarına yön vermişlerdir.

Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ailesi içerisindeki temel davranış kodlarına işaret ettikten sonra şimdi de bizzat O’nun (s.a.v.) ailevî rollerinde ön plana çıkan ana ilkelere ve bunlara dair bazı hadislerle yer verelim. Karı-kocanın aileyi teşkil eden ana unsurlar olduğu muhakkak, bu sebeple öncelikle Allah Resûlü’nün (s.a.v.) bir eş olarak örnekliğini analiz etmeye başlayalım.

⁴ Buhârî, İstikrâz, 20.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Demircan, Adnan, *Asr-ı Saadet Dünyası: Hz. Peygamber (sas) Döneminde Gündelik Yaşam*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.

⁶ Buhârî, Ezân, 44.

⁷ Müslim, Fedâil, 63.

II. EŞ OLARAK HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) VE ÖRNEKLİĞİ

Sevgi, saygı ve vefa esaslı pekçok örneğe şahit olunan karı-koca ilişkisinin Sünnet ve hadisler üzerinden tespit edilip ortaya konulması, günümüz toplumunda büyük yaralar alan aile kurumunun kendi dinamiklerine kavuşmasını sağlayacaktır. Bu amaç doğrultusunda eşlerin birbirleri için ruhsal ve bedensel sükûneti tesis ettiğine ve bu sekinet halinin Allah'ın varlığına dair bir delil olduğunu ifade eden şu ayeti zikretmek uygun olacaktır: “Size kendi cinsinizden, kendileriyle ısınıp kaynaşacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet koyması O’nun varlığını gösteren delillerdendir.”⁸

Eşler arasında sevginin, saygının, sadakatin, vefanın zarureti her toplum kabul eder ve bu doğrultuda ilişkilerini sürdüren çiftlerin aile yaşantısını takdir edip örnek olarak sunar. Tesisi halinde eşler arasındaki ilişkiyi derin bir muhabbetle taçlandıran bu prensiplerin en iyi örneğini yine Sevgili Peygamberimiz’de (s.a.v.) görmekteyiz. O’nun (s.a.v.) “*Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi davrananınızdır. Ben aileme en iyi olanınızdım*”⁹ hadisi, hem Allah Resûlü’nün (s.a.v.) nasıl bir eş olduğunu en iyi şekilde tasvir eder hem de her konuda olduğu gibi karı-koca münasebetinde de O’nun (s.a.v.) bizler için üsve-i hasene¹⁰ olduğunu ortaya koyar.

Eşlerine değer veren, onların görüşlerini önemseyen Peygamber Efendimiz (s.a.v.), ilk vahiyde karşılaştığı zorluğu Hz. Hatice (v. 620) validemizle aşmaya çalışmıştır.¹¹ Allah Resûlü’nün (s.a.v.) sevgili eşinden aldığı cevap da Müslüman ailenin iki temel unsuru olan karı-koca için örnek mahiyetindedir. Zira Hz. Hatice validemiz “Korkma! Allah’a yemin ederim ki Allah hiç bir zaman seni utandırmaz, mahzun etmez. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten aciz olanların ağırlığını yüklenirsin; fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırır, misafir ağırlarsın,

⁸ Rûm, 30/21.

⁹ İbn Mâce, Nikâh, 50.

¹⁰ Hz. Muhammed (s.a.v.) için kullanılan “güzel örnek” anlamındaki bu Kur’ânî tabir, Ahzâb Sûresi’nin 21. ayetinde yer almaktadır. İlgili ayetin meali şöyle: “Andolsun ki, sizin için, Allah’ı ve âhiret gününü ümid eden ve Allah’ı çokça anan kimseler için, Resûlullah’ta güzel bir örnek vardır.” Ahzâb, 33/21.

¹¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk vahyi alınca önce sevgili eşi Hz. Hatice’ye danışmış ve o da Allah Resûlü’nü (s.a.v.) teselli ederek O’na (s.a.v.) iman eden ilk kişi olmuştur. Belâzürî, *Ensâbu’l-üşraf*, I, 112.

hak yolunda ortaya çıkan olaylarda halka yardım edersen”¹² diyerek aslında eşini nasıl yakından tanıdığını ortaya koymakta ve kendisini yaşadığı vahiyy tecrübesine inandırmaktadır. Sevgisiyle, inancıyla, malıyla her daim Allah Resûlü’nü (s.a.v.) destekleyen Hz. Hatice’yi vefatından sonra hayırla yâd eden, onun hatırasına vefalı bir şekilde davranan Hz. Peygamber (s.a.v.), sevgili eşi için şu latif ifadeleri zikretmiştir: *“Allah bana ondan daha hayırlısını vermemiştir. Çünkü herkes beni inkâr ederken o, bana iman etti. Herkes beni yalanlarken o, beni tasdik etti. İnsanlar mallarını esirgerken o, bana arka çıktı. Ve Allah Teâla bana ondan çocuklar nasib etti.”*¹³ Eşine yönelik muhabbetini ve vefasını, Hz. Hatice’nin vefatından sonra da sürdüren Hz. Peygamber (s.a.v.), onun dostlarına bazı hediyeler göndererek¹⁴ eşinin aziz hatırasını canlı tutmuştur. Yine aynı şekilde Hudeybiye Barış Antlaşması’ndaki bazı maddeleri Müslümanların aleyhinde görerek hayal kırıklığı yaşayan ashâbına karşı nasıl davranması gerektiği konusunda sevgili eşi Ümmü Seleme (v. 62) validemizle istişare ederek onun kanaati doğrultusunda saçını tıraş edip kurbanını kesen Peygamber Efendimiz (s.a.v.),¹⁵ eşlerine danışan, onların fikirlerini önemseyen yönleriyle Müslüman çiftlere örnek olmuştur. Ayrıca bu hadiseler, öncelikle ailede neşvü nema bulması gereken ve toplumsal meselelerde de pekçok problemi gideren istişarenin önemini de dikkatimize sunmaktadır.

İnsanlar arasında en çok kimi sevdiği sorulduğunda tereddüt etmeden Hz. Âişe validemizi söylemesi, hatta ikinci sırada söyleyeceği kişiyi dahi birincisi üzerinden tanımlayarak, birinci sıradakiyle ilişkilendirerek ‘Babasını’ diye cevap vermesi,¹⁶ Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) eşlerine olan derin muhabbetini tarif eden örneklerden sadece birisidir. Vefatı öncesinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sevgili eşi Hz. Âişe validemizin göğsüne yaslanarak son nefesini vermesi, biz ümmeti için hem muhabbet hem sadakat hem de vefanın en iyi örneğiğidir.

¹² İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, s. 112.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 117-118.

¹⁴ Buhârî, *Menâkıbu’l-Ensâr*, 19.

¹⁵ Buhârî, *Şurû*, 15.

¹⁶ Söz konusu hadis, Buhârî’de şöyle yer almaktadır: “Amr b. el-Âs anlatıyor ‘Resulullah’a (s.a.v.) ‘İnsanlar içerisinde en çok kimi seviyorsun?’ diye sorduğumda Resulullah (s.a.v.) ‘Âişe’ cevabını verdi. ‘Peki erkeklerden en çok kimi seviyorsunuz?’ diye sorunca, ‘Babasını’ buyurdu.” Buhârî, *Fedâilü Ashâb*, 4.

III. BABA OLARAK HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) VE ÖRNEKLİĞİ

Muhabbet ve merhametin, baba ve çocuk arasında olmazsa olmaz duygular olduğu bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem kendi çocuklarına hem de çevresindeki diğer çocuklara gösterdiği muhabbet ve şefkat pekçok hadiste zikredilmektedir. Üçü erkek dördü kız olmak üzere yedi çocuğu olan Hz. Peygamber (s.a.v.), yavrularından Hz. Fâtıma (v. 11) hariç tamamının vefatına şahit olmuştur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evlatlarından bazılarının hastalığını, bazılarının evliliğini, bazılarının da ölümünü konu alan rivayetlerin hemen tamamına bakıldığında Allah Resûlü'nün (s.a.v.) muhabbet, ilgi, şefkat ve zarafet dolu davranışlarıyla, sözleriyle karşılaşılır. Özellikle baba-çocuk arasındaki ilişkinin esasını teşkil eden muhabbet ve merhamet, Hz. Peygamber'de bariz bir şekilde görülür. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.), sefere her gittiğinde aile fertlerinden en son Hz. Fâtıma ile vedalaşır¹⁷ ve seferden her döndüğünde de kızına sarılır ve onu öpermiş.¹⁸ Oğlu İbrahim'in (v. 632 ?) vefatına üzülen, gözyaşı döken ve bunun çok fitrî bir davranış olduğunu belirten Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Göz ağlar, kalp hüzünlenir*"¹⁹ buyurarak hem üzüntüsünü hem de bunu sonucunda döktüğü gözyaşlarının insanî olduğunu ifade etmiştir.

Baba-çocuk arasındaki ilişkinin bir başka katmanı vardır ki bunun hem en belirgin hem de en naif örneğini Hz. Peygamber'de (s.a.v.) görmek mümkündür. Kendi çocuğuna saygı göstermekten, ona değer vermekten hatta bunu çok bariz bir şekilde ortaya koymaktan geri durmayan Peygamber Efendimiz (s.a.v.), sevgili kızı Hz. Fâtıma yanına geldiğinde kalkıp ona yer vermiştir. Hz. Âişe bu durumu şöyle tarif etmiştir: "Fâtıma Peygamber'in (s.a.v.) yanına girince Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu. Hz. Peygamber (s.a.v.), Fâtıma'nın yanına girince Fâtıma da ayağa kalkar, onu öper ve meclisine oturturdu."²⁰

¹⁷ Ebû Dâvûd, Tereccül, 21.

¹⁸ İbnü'l-Esir el-Cezerî, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sabâbe*, thk. Muhammed İbrahim Benna, Muhammed Ahmet Âşur-Mahmud Abdülvehhab Fayid, Kahire, 1970, VII, 220.

¹⁹ Buhârî, Cenâiz, 91.

²⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 144.

Anne-baba-çocuk münasebetinin sadece sevgi ve şefkat ile sınırlı olmadığını hatta daha önemli olmak üzere aile okulunda ebeveyne düşen bir başka önemli görevi şu hadis hatırlatmaktadır: “Bir babanın evladına verebileceği en değerli hediye, güzel terbiyedir.”²¹ Bu hadis, aile okulunda babaya düşen önemli göreve işaret ettiği gibi, Allah Resûlü’nün nebevî metodu olan bizzat gösterme ve uygulamaya dair ebeveyn-evlat arasındaki bir başka münasebete de dikkat çekmektedir ki o da çocuğa kazandırılacak güzel ahlakın ancak aile içerisinde mümkün olduğudur.

Bu başlık altında evlatlarıyla münasebetine temas edilen Allah Rasulu’nun (s.a.v.) kendisinin de nasıl bir evlat olduğuna kısaca yer verilmesi uygun olacaktır. O’nun (s.a.v.) anne-babasına ve yetişmesine katkı sunan diğer yakınlarına yönelik hassasiyeti onları hep hayırla anıp duacı olduğu bilinmektedir. Anne-baba hakkına riayet konusundaki hassasiyeti ve bu yöndeki sözlü, fiilî sünneti de dikkate değerdir.²² Henüz doğmadan babasını, altı yaşında iken de annesini kaybeden Hz. Peygamber’in anne-babasının hâtırasını güzel muhafaza ettiği ve onları her daim hayırla yâd edip onların yakınlarına ve dostlarına ihtimam gösterdiği bilinmektedir.²³ Ayrıca sütannesini Halîme’ye ve onun ailesine ihtiramda bulunduğuna dair rivayetler²⁴ de vardır. Yine ilk sütannesini Ebû Leheb’in (v. 624) cariyesi Süveybe’ye (v. 628) gösterdiği hürmet, eşi Hz. Hatice’nin dikkatinden kaçmamış, hatta onu azad etmek için çaba sarfetmeye yönlendirmiştir.

21 Tirmizî, Birr, 33. Çocukları terbiye etme konusunda ebeveyne görevini hatırlatan bir başka hadis de şudur: “Çocuklarınıza ikramda bulunun ve onları güzel terbiye edin”. İbn Mâce, Edeb, 3.

22 Hz. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurmuştur: “Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise anne babanın öfkesine bağlıdır.” Tirmizî, Birr, 3.

23 Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Amine’nin Ebvâ’da bulunan kabrini ziyaret ettiği sırada ve onun rikkat ve şefkatini hatırlayarak gözlerinin yaşardığı rivayet edilmiştir.

24 “Hz. Muhammed (s.a.), bir gün otururken, sütbabası, sütannesini ve sütkardeşi çıkageldiler. Hz. Muhammed (s.a.) hemen ayağa kalktı. Omuzlarına örttüğü şalının (aba veya cübbesinin) bir ucunu sütbabasının, öteki ucunu da sütannesinin altına serdi. Sütkardeşini de önüne oturttu.” Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “Anamdan sonra anam (kadar sevdiğim kadındır)” diye tanımladığı bir diğer sütannesini Ümmü Eymen’i ve ona muamelesi de unutulmalıdır.

IV. DEDE OLARAK HZ. PEYGAMBER (S.A.V.) VE ÖRNEKLİĞİ

Aile mektebinde kişinin aldığı roller cinsiyetiyle, yaşıyla, konumuyla değişiklik arz etmektedir. Henüz içinde doğup büyüdüğü ailenin çocuğu olarak başlayan bu süreçteki ailevî roller, kişinin evlenip çekirdek ailesini kurmasıyla değişir ve daha sonra çekirdek ailede yetişen çocukların evlenip kendi ailelerini kurmalarıyla gelişir ve geniş aileye dönüşür. Her fert, kimi zaman bu rollerden sadece birini yüklenirken kimi zaman bunların birkaçına ya da tamamına aynı anda sahip olabilmektedir. Allah Resûlü (s.a.v.), sahip olduğu bu ailevi rollerin tamamını hakkıyla taşımış ve gereklerini en güzel şekilde yerine getirmiştir. Bu başlık altında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir dede olarak ailesi içerisinde nasıl bir tutum sergilediği birkaç örnek üzerinden irdelenecek ve bu örnekler üzerinden bazı temel ilkeler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Resûlullah'ın (s.a.v.) Hz. Fâtıma'dan olan torunları Hz. Hasan (v. 49) ve Hz. Hüseyin (v. 61) ile diyalogunu, sevgisini, şefkatini pekçok rivayette görmek mümkündür. Onlara olan sevgisini sözlü ve fiilî olarak ifade eden Hz. Peygamber, onları cennet gençlerinin efendileri²⁵ olarak tanımlayıp kendilerine her daim hayır duada bulunurdu. Üsâme b. Zeyd'in (v. 54) naklettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hasan'ı ve Hz. Hüseyin'i yanına alıp *"Ey Allahım! Onları sevdiğim için, onları sevmeni niyaz ediyorum"* diye dua ederdi.²⁶ Torunlarına olan muhabbetini sözlü olarak ifade eden Hz. Peygamber (s.a.v.), onlara çeşitli hediyeler vermek suretiyle de sevgisini fiilî olarak ortaya koymuştur. Bir seferinde kendisine verilen hediyeler arasında bulunan kolyeyi ailesinin en sevgilisine vereceğini söyleyen Hz. Peygamber (s.a.v.), dikkatleri üzerine çekmiştir. Hatta hanımları merakla bu kolyeyi kime vereceğini beklerken Hz. Peygamber (s.a.v.), kolyeyi çok sevdiği torunu Ümâme'nin (v. 50) boynuna takarak onu ne kadar sevdiğini izhar etmiştir.²⁷

Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.v.) torunlarına olan şefkat ve merhametini kimi zaman namaz kılarken kimi zaman kıldırırken torunlarını sırtında taşıdığına dair rivayetlerde de görmek mümkündür. Hatta bazen erkek

²⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadisinde onlar hakkında şöyle buyurmuştur: *"Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir."* Tirmizî, Menâkıb, 31.

²⁶ Buhârî, Menâkıb, 27; Müslim, Fedâil, 17; Tirmizî, Menâkıb, 31.

²⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 101, 260.

torunlarını kız torunu Ümâme'yi sırtına aldığı,²⁸ düşmesinler ve sırtında biraz daha kalsınlar diye secdelerini uzattığına dair rivayetler mevcuttur.²⁹

Bir gün torunlarını öpüp okşarken bir bedevi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna gelmiş ve şaşkınlığını gizleyemeden: "Benim on çocuğum var, bunlardan hiçbirini öpmüş değilim" demiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.v.), "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" buyurmuştur.³⁰ Bu olay esasında Peygamberimiz'in (s.a.v.) hem baba hem de dede vasfını bariz bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Karı-koca, anne-baba-evlat ilişkisinin sünnet ve hadislerden beslenerek topluma sunulması, aile fertlerinin birbirleriyle olan bağlarını kuvvetlendireceği ve bu sağlam birlikteliğin de bir bütün olarak topluma müsbet tesir edeceği unutulmamalıdır. Bu çerçevede "Biz seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"³¹ ayetinin mucibince bir ömür yaşayan Sevgili Peygamberimiz'in (s.a.v.) bütün ilişkilerinde olduğu gibi aile fertleriyle olan münasebetlerinde de temel ilkenin merhamet olduğunu söylemek mümkündür. Bu ana ilkeye muhabbetin, değer vermenin, empati ile yaklaşmanın, sorumluluk almanın eşlik ettiği ve bu temel dinamiklerin tamamının nebevî bir yöntemle bir potada eriyerek aile içerisinde sürdürüldüğü görülür.

Eşleriyle muhabbet ve saygı ekseninde bir ilişki kurarak onlarla müşterek bir hayatı paylaştığını her fırsatta sözlü ve fiilî olarak ifade eden Hz. Peygamber (s.a.v.), çocuklarını ve torunlarını kız-erkek ayırmadan öpmüş, onlara sevgisini göstermiştir. Çocuklarının ve torunlarının her biriyle ayrı ayrı ilgilenip onlarla şakalaşmış, hastalıklarına ve ölümlerine üzülmüştür. Kendilerine değer verdiği aile fertleriyle yakından ilgilenmiş ve maddî-manevî ihtiyaçlarıyla, eğitimleriyle, terbiyeleriyle alakadar olmuştur. Hanım sahâbîlerden Şifâ bint Abdullah'a (v. 20) eşi Hz. Hafsa'ya (v. 45) okuma-yazma öğretmesi konusundaki emriyle dikkat çeken Allah Resûlü (s.a.v.), ailesiyle ilgili önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

28 Hz. Peygamber (s.a.v.), kızı Zeynep'in yavrusu Ümâme'yi çok severdi. Mescitte namaz kıldırırken rükûya vardığında onu yere bırakır, secdeden başını kaldırdığı zaman tekrar omzuna alırdı. Müslim, Mesâcid, 41-43.

29 Buhârî, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41.

30 Müslim, Fedâil, 65.

31 Enbiyâ, 21/107.

Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) aile içerisinde tesis ettiği bu davranış kodlarının topluma müsbet sirayet ettiği başta yakın çevresinde bulunan ashabı olmak üzere herkes tarafından malum olup kendisinden sonra gelen nesillere de intikal eden bir mirastır. Bu nebevî mirasa sahip çıkıp bunları bizzat uygulayarak sürdürmek de biz ümmetine düşen en mühim vazifedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, I-L, thk. Şu'ayb el-Arnâvût v.dğr., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1416/1995-1421/2001.
- Ali Özek [ve öte.], *Hazreti Peygamber ve Aile Hayatı*, yay. haz. İsmail Lütü Çakan, İsmail Kurt, İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, [t.y.]
- Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *DİA*, II, 196-200, İstanbul 1989.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eş-râf*, Beyrut, 1974.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'il, *el-Câmi'us-sahibu'l-müsned min hadisi Rasûlillâh sallallâhu 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmihî*, I-IX, thk. Muhammed Zühreyr b. Nâsir en-Nâsir, I. Baskı, Dâru Tavki'n-necât, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Edebül-Müfred*, thk. Halid Abdurrahman, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.
- Demircan, Adnan, *Asr-ı saadet Dünyası: Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Gündelik Yaşam*, İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yesar İbn İshak, *Siyeru İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen*, I-II, thk. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-'Arabîyye, Kahire, 1395/1975.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ts.
- İbnü'l-Esir el-Cezerî, İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Muhammed İbrahim Benna, Muhammed Ahmet Âşur-Mahmud Abdülvehhab Fayid, Kahire, 1970.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, Dâru İhyâi'l-kütübî'l-'arabîyye, ts; thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, Beyrut, 1430/2009.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî bi-şerhi'l-Hâfiz Celâleddin es-Süyûtî ve Hâşiyeti'l-İmâm es-Sindî*, I-V, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.

Prof. Dr. Ali Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği -II. Bölüm”
<http://www.sonpeygamber.info/aile-iliskilerinde-hz-peygamber-in-ornekligi-ii-bolum->(Erişim: 01.08.2019)

Sancaklı, Saffet, “Hz. Peygamber’in Yakın Çevresindeki Hanımlara Karşı Muâmelelerdeki Nezaket, Zarafet ve İncelik”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2009, cilt: XLV, sayı: 1, s. 91-120.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve dğr., I-V, Dâru İhyâi’t-turâsi’l-‘arabî, Beyrut, ts.; (ta’lik ve yay haz. İzzet Ubeyd ed-Du’âsî), I-X, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, İstanbul, ts.

Yılmaz, Rahile, “Peygamber’in Süt Kardeşleri” <http://www.sonpeygamber.info/peygamber-in-sut-kardesleri?page=4> (Erişim: 01.09.2019)

(Dr. Öğretim Üyesi Rahile Kızılkaya Yılmaz tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ederiz Dr. Öğretim Üyesi Rahile Kızılkaya Hocamıza.

Oturumumuzu tamamlamış olduk.

Şimdi, sorular için ayırabileceğimiz beş - altı dakikamız var. Soru sormak isteyen arkadaşlarımız varsa kime soru soracağını söyleyerek sorusunu sorarsa, bu süreyi de bu şekilde değerlendirebiliriz.

Yok sanıyorum.

Beş dakika önceden oturumumuzu tamamladık. Tekrar bir değerlendirme konuşması yapmamıza gerek yok, ilkeler zaten tespit edildi, bunlar söylendi.

BİR KATILIMCI – Çok kısa söz alabilir miyim.

OTURUM BAŞKANI – Buyurun.

BİR KATILIMCI – Kıymetli hazırun, şimdi asabe sistemi ya da kabile sistemi değiştikten sonra toplumumuzda erkeğe yüklenen asabelik aslında birçok meseleyi de ilgilendiriyor yani ailedeki erkeğin sorumluluğu meselesi, asabe meselesi. Bunu bir makale olarak da yazdım. Mal meselesi de öyle. Yani burada toplumlardaki, örfteki değişimdeki bu hususlar, erkeğe yüklenen asabelik yani kardeş olarak, amca olarak babadan sonra eve dönen kız için ya da kızkardeş için ya da yeğeni olan kadın için yapması gereken görevleri var. Miras hukukunda erkeklere ikili birli taksiminde bu husus gözetilmiştir yani erkeğe yüklenen sorumluluklar var. Erkekler bunun farkında değil. Miras meselesi de çok tartışılan bir husus.

Yine şahitlikle ilgili konuda yani ağır cezayı gerektiren konularda kadınların şahit tutulmasını İslam çok doğru bulmaz çünkü onların bu şiddet içeren olaylar içerisinde baskı altında kalmasını da hoş görmez. Yani İslam'ın kadının güvenliği açısından bazı konularda onlara haklarını kısıtladığı gibi konular, aslında kadının güvenliğiyle alakalı meselelerdir. Burada da toplumda yanlış algılar var yani kadına mirasta yarım verildiğiyle ilgili, şahitlik meselesinde kısıtlandığıyla ilgili meseleler var. Bu da toplumda çok iyi anlaşılmamaktadır. Kızkardeş eve döndükten sonra erkek kardeşi onun bütün ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bugün, ne kanunlar buna müsaittir ne de toplum buna müsaittir. Bu sistem olarak değiştiyse o zaman bütün kanunlar sosyal güvenlikte, bu anlamda miraslarının sosyal güvenlik kurumuna aktarılması, korunması da devrede ya da geçiminin de devlete yüklenmesi gibi çünkü asabenin olmadığı yerde devlet asabedir.

Bu sistem oturtulmadığı sürece, kadınla ilgili sorunlar devam edecektir. Çünkü boşandığı eş ile kavgaları bitmiyor yani birçok mesele var ama esas nirengi noktalarına giremedik tabii tebliğ süresi kısa, bu konular çok uzun, ayrı ayrı meseleler.

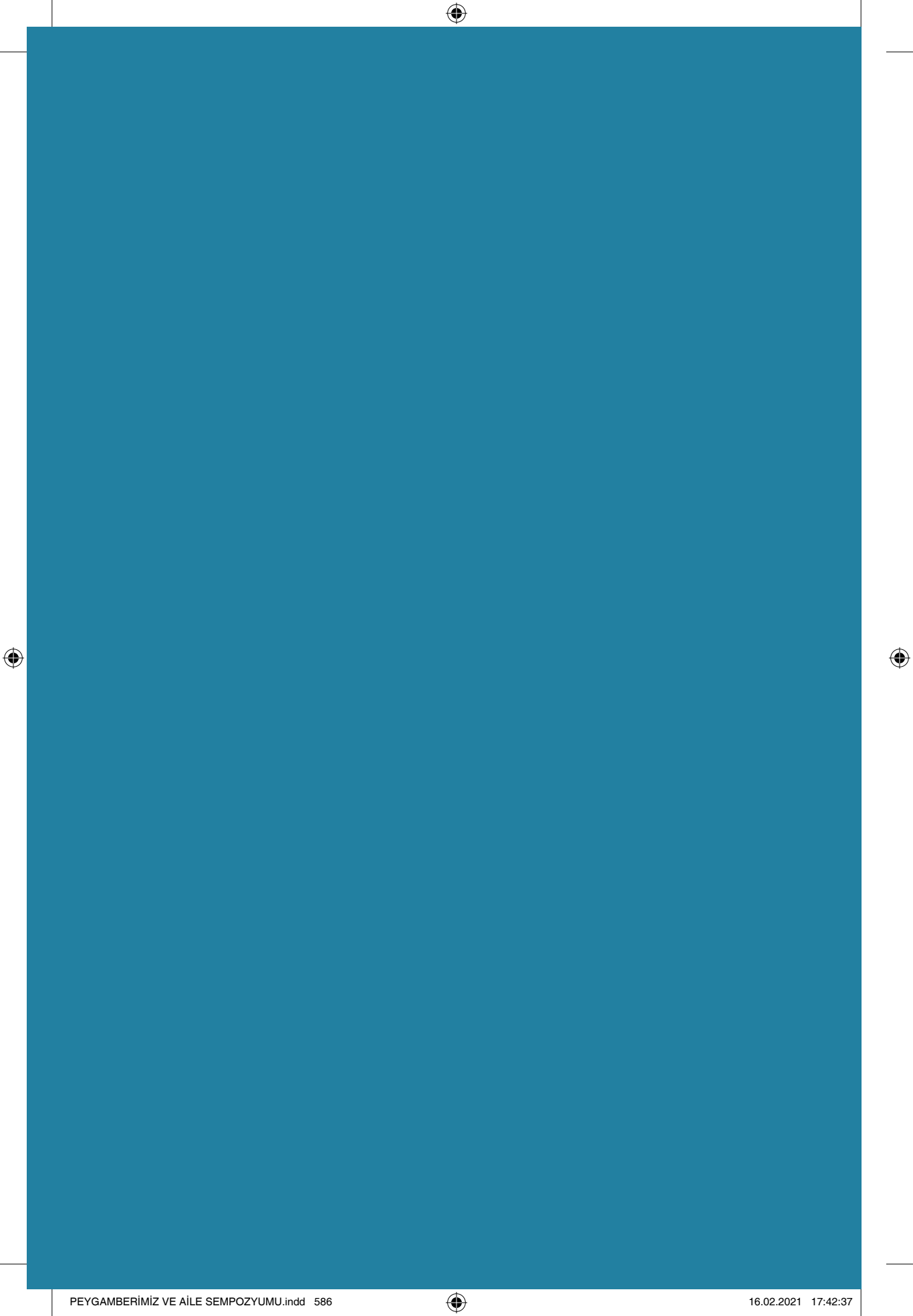
Dikkatinizi çekmek istedim.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ederiz.

Bir sonraki oturumumuz saat 13.30'da başlayacak.

Oturumu kapatıyorum, hepinize teşekkür ediyorum.

BEŞİNCİ OTURUM

AİLEYİ AYAKTA TUTAN DEĞERLER

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

23 KASIM 2019
(13.30 – 15.45)

OTURUM BAŞKANI – Beşinci Oturumu açıyoruz. Hayırlara vesile olmasını diliyoruz inşallah, faydalı olur, tebliğlerimiz bilgi birikimimizin, tecrübelerimizin artmasına katkı sağlar diye düşünüyorum.

Aileyi Ayakta Tutan Değerler bu oturumun ana teması. Bu bağlamda beş sunum dinleyeceğiz inşallah.

Bu sunumların birincisi, Bir Değer Olarak Aile, Ailenin Metafizik ve Metabiyojik Temelleri Üzerine Bir Tartışma konu başlıklı. Bu sunumu Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal ve Beşeri İlimler Fakültesinden Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Çevik sunacak; buyurun hocam.

İkinci sırada, Katar'dan bir misafirimiz var. Kur'an ve Sünnette Aileyi Ayakta Tutan Kurucu Değerler konu başlıklı bir sunumu var. Prof. Dr. Nema Muhammed el Benna; buyurun hocam.

Üçüncü sırada, Ailenin Bir Değer ve Erdem olmasının Önündeki Engeller başlıklı sunumuyla Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Türkeri; buyurun efendim.

Dördüncü sırada, Kimlik ve Kişilik Oluşumunda Ailenin Rolü başlıklı tebliğiyle Sümeyra Güneşel, Ataşehir Müftülüğünde Vaize Hocamız; buyurun.

Beşinci sırada, Hindistan'dan bir misafirimiz var, Arşi Han, Batı Epistemolojik Paradigmasının İslam Aile Yapısı ve Değerlerine Yansımaları başlıklı sunumunu yapacak; buyurun efendim.

Bugün bundan sonra bir oturum daha olacağından, zaman kazanmak için hemen Prof. Dr. Sayın Mustafa Çevik Hocamıza sözü veriyoruz.

Buyurun Hocam.

BİR AİLE METAFİZİĞİ DENEMESİ

Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK

ÖZET

BİR AİLE METAFİZİĞİ DENEMESİ

-AİLENİN METAFİZİK TEMELLERİ ÜZERİNE BİR TARTIŞMA-

Aile kurumunun önemi anlatılırken çoğu zaman onun toplum sağlığı için taşıdığı önemden hareket edilir. Burada ailenin kendisinden hareketle önemini anlatmak yerine onun sebep olduğu veya olacağı durumlardan dolayı önemli olduğuna dair bir yaklaşım vardır.

Ailenin fiziksel, biyolojik ve sosyolojik yararlarının ötesinde bir değer olarak öneminin ve anlamının ortaya konulması gerekir. Böyle bir noktadan hareket edilmesi durumunda aileyi değerli kılan şeyin kökeni ve sınırı tartışma konusu olacaktır. Yani aileyi değerli kılan şey nedir? Gördüğü işlev mi yoksa başka bir şey midir onu değerli kılan?

Ailenin değerinin gördüğü sosyal, biyolojik, ekonomik ve siyasal işlev ve yararın yanında kendinden kaynaklı bir anlamı, değeri ve kutsiyeti var mıdır? Var ise nedir? Bu çalışmada bu soruların çerçevesinde kalarak ailenin kendinden kaynaklı dini, felsefi ve ahlaki anlamının netleştirilmesi ele alınacaktır.

Bu çerçevede ailenin kökeni sorunu ele alınacaktır. Aile kurumu Marxist ve Darwinist kuramların ileri sürdüğü gibi insanlığın tarihsel süreç içinde ihtiyaç nedeniyle “icat” ettiği bir kurumsal araç mıdır yoksa dinlerin ileri

* Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Öğretim Üyesi

sürdüğü gibi Hz. Âdem ve Havva ile birlikte insanın doğasında verili/fitri bir parçası mıdır?

Bu sorudan sonra “Bütün doğada var olan üreme şeklinin bir erkek ve bir dişiden olmasına benzer şekilde insandaki üreme şeklinin de bu doğrultuda olmasının biyolojik, fiziksel ve toplumsal olanın dışında bir anlamı var mıdır?” sorusu tartışılacaktır.

Aileyi oluşturan “erkek”, “kadın” ve “çocuk” ögeleri sadece biyolojik süreçler midir? Yoksa bunların biyoloji ve sosyal yapı taşları olmasının ötesinde de anlamları var mıdır?

Bu çerçevede yapılacak tartışmalarla bir “aile felsefesi” problemi olarak ailenin kökeni ve değeri konusu tartışılacaktır.

BİR AİLE METAFİZİĞİ DENEMESİ

Aile ve İnsan Doğası Sorunu

Eğer bir toplumun, bir medeniyetin aile felsefesi yoksa egemen kültürlerin dayattıklarını anlamak ve uyarlamakla geçirir bütün enerjisini. Bir süre sonra kendisi olmayan bir toplum ortaya çıkar. Genci eski genç olmaz, yaşlısı eski yaşlı olmaz. Öğretmeni, öğrencisi, esnafı kendi kültürüne yabancısıdır. Artık böyle bir topuma düşen tek şey geçmişine dönük nostalji ve hayıflanma seramonileridir.

Bir ülkenin ve bir medeniyetin aile felsefesi yok ise sağlıklı aile politikaları geliştirmek yerine piyasanın kendisine dayattığı aile anlayışının ideal politika olduğuna inanmaya başlar. Çünkü herhangi bir konuda bir sabiteniz (ilke) yok ise “piyasa”nın önünüze koydukları etrafında dolaşırsınız. Ülkenin olmadığı yerde temel ilke piyasa beklentileri olur. Arz talep dengesi belirleyici olur. Burada iki şey ortaya çıkar: metalaşma ve yabancılaşma. Eğer aile felsefeniz ve bir aile anlayışınız yok ise veya var ama yitirmişseniz piyasa sizin aile yapınızı önce yabancılaştırır sonra metalaştırır.

Piyasa öyle bir şeydir ki en temel şey olan “değer”leri bile metalaştırır. Paraya dönüştürür. Son birkaç yıldır “değerler eğitimi”ne yönelik üretilen sözde eğitim malzemesi yayıncılık piyasasının en tutulan “meta”ıdır mesela. Aile de böyle bir şeydir. Aile danışmanlığı, aile terapisi ve aile koçluğu gibi tanımlanmamış çok sayıda meslek aile konusunda üretilmiş yanlış politikaların oluşturduğu boşluktan para kazanmayı hedeflemektedir.

Şimdi acaba bir aile felsefesi var mıdır? Var da yitirdik mi? Buna bakalım. Bu soruya cevap vermeden önce “İnsan nedir?” sorusunu, bununla bağlantılı olarak “İnsan Doğası” sorununu ve bununla bağlantılı olarak “ortak insani öz” sorununu anlatmamız gerekir. Ve bu “insan doğası” ön kabulü üzerinden de bir “aile felsefesi”ni irdedeceğiz.

Hız. Âdem’in yaratılışı. Kutsal kitabımıza göre Hız. Âdem yaratılınca ardından aynı “benlikten” (nefs) bir de Havva yaratıldı. Allah Âdem ile Havva’nın ayrı olmasını istemedi. Onların bir aile olmasını istedi. Ancak Âdem ile Havva’nın birlikteliğinden yani aile olarak kalmasından rahatsız olan biri vardı. Şeytan. Şeytan onları kandırarak yasaklanan şeyi yapmalarına sebep oldu ve bu onların ayrılıklarına ve dünya sürgününe neden oldu. Denilebilir ki şeytan aileye karşıdır. Veya şöyle: Şeytan insanın bir aile olarak yaşamasını istemedi.

Allah aile kurulmasını ve sürdürülmesini istiyor, şeytan ise aileyi ve ailenin sürdürülmesini istemiyor. Ve o gün bugündür insanlar aileye karşı olanlar ve aileye taraftar olanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bugün yeryüzünde ailenin varlığını korumaya çalışanlar ile aileyi yıkmaya çalışanlar olmak üzere iki grup vardır. Aileye gerek yok diyenler “aslında doğal olan serbest üremeydi aile arızı durumdur” demişler ve diyorlar; aileye gerek var diyenler ise “doğal olan aileydi serbest üreme arızı durumdu,” der. Birincisine göre aile bilinci yoktu, insan aileyi üretti. İkincisi görüşe göre ise aile vardı, insanlar bu değeri kaybetmektedir. Giderek yaşadığının doğru şey olduğuna inanmaya başladı insanlık.

İnsanın Adem ve Havva kıssasında olduğu gibi yaratıldığına inanan başta Müslümanlar olmak üzere bütün semavi dinler ailenin “verili insan doğası”nın bir sonucu olduğunu kabul eder. İnsanın özünde kadınlık ve erkeklik olduğu gibi doğal üreme şekli de bu öze dahildir. Bu cinsiyet doğuştan verili bir özdür, toplumun, coğrafyanın ve ekonominin “yapı”sından devşirilmiş değildir. Meşhur Marxist söylem ile, ekonomik “alt yapı” devlet, din, ahlak ve aile gibi “üst yapı”yı üretmiş değildir. Kimi toplumsal cinsiyet (gender) savunucularının ileri sürdüğü gibi cinsiyet değişmekte olan bir süreç değil verili olan doğal bir sabitedir insan için.

Her türlü zihinsel bilginin dışarıdan yapılan dayatmaların ürünü olduğunu iddia eden “yapısalcılar” a göre kadınlık ve erkeklik şeklindeki biyolojik yapı doğuştan olsa da onların getirdiği rol dağılımları yapının birer ürünüdür. Ve bu yapı değiştikçe de evlilik, nikah, cinsiyet, cinsiyet kimliğinin

sayısı ve yapısı, anne-babalık ve aile şekli de dönüşecektir. Postgenderizm ise biyo-teknoloji ve genbiliminin gelişmesiyle birlikte giderek bu alandaki bütün bu tanımlamaların anlamını yitireceğini ileri sürer. Sadece toplumsal cinsiyet değil biyolojik cinsiyetin de giderek grileşeceğini, kişinin cinsiyetini belirlemesini bir özgürlük sorunu olarak ele alır. Bu konuda sabit insan doğasını değil de değişken insan doğasını esas alanlar cinsiyet sorununu salt özgürlük bağlamında ele almışlardır. Özgürlüğü tek sınırsız bir değer olarak ele aldığımızda absürd birçok sonuçla karşılaşırız. Bunun tipik örneği 2010 yılında İsviçre Parlamentosu tarafından Yeşiller Partisi temsilcisi Daniel Vischer tarafından aile bireylerinin karşılıklı rızalarının olması durumunda evlenmelerinin önündeki yasağın kaldırılmasını teklif eden yasa önerisiydi.

[The Telegraph, Allan Hall, 13.12.2010]

İnsana ve insan doğasına dair kadim tartışma bugün bu konuda da sürmektedir. Neydi kadim tartışma? Bir taraftan “her şey değişiyor, değişmeyen tek şey değişmez” diyen görüş, öbür taraftan “beden değişse de esas olan ruhtur, ruh değişmez” diyen görüş. Bu iki farklı anlayışın insan ontolojisine uyarlanması ise şöyle: Birinci görüşe göre insan bedenden ibarettir. Beden değişince her şey değişir. İkinci görüş ise insan beden artı ruhtan ibarettir. Beden değişse de ruh kalıcıdır.

Benzer şekilde genetik ve biyo-teknoloji değişse de insanın ortak özü dediğimiz ruh değişmeyeceği için aile tanımlaması ve aile anlayışı da korunabilir. Elbette ruhun istikametini yitirmemesi için insanların eğitilmesi gerekir. Devletin varlık nedeni doğadaki dengeyi korumaktır. Hem insan doğası hem de çevresel doğanın dengesi. Mutedil olanı, adil olanı seçmek ve korumaktır esas görev.

Aile ve “Ortak İnsani Öz” Sorunu

Yapısalcıların ve ekofeministlerin doğacı anlayışlarından farklı olarak biyolojinin ötesinde bir “insanlık,” bir “kadınlık” ve “erkeklik” özü var mıdır? Bu sorunun gözden kaçırılmaması gerekir. Sadece biyolojik öz vardır bilişsel ve zihinsel bir öz yoktur denilince aslında bir “insan” özünün de varlığı inkar edilmiş olur. Ne demek “bir öz sahibi olmak”?

Doğuştan bir “ortak öz” sahibi olmak demek insanı diğer varlıklardan ayıran biyolojinin ötesinde bir “aşkın öz” (müteal, transandantal) yani manevi, kimliksel ve ruhsal bir öz var demektir. İnsanı insan yapan şey zaten bu özdür. Yoksa insanların biyolojik yapıları aynıdır. Genleri farklıdır sadece. Ama o

genetik farklılık biyolojik farklılığı ortaya koyar. İnsanların birbirini anlamasını sağlayan şey biyoloji değil onun ruhudur. Bu ruha ne dersek diyelim, İngilizce konuşulan dünyada bu "mind" denilen şeyi ve onun bedenle olan ilişkisini, "mind" yani ruh, zihin veya manevi kişilik yoktur diyerek sorunu çözemezsiniz. İnsandaki bu öz, her ne ise, insanı insan yapan şeydir. Öyle ki bu özü taşımayan bir insanın, kişi hakları da verilmez. Mesela akli dengesi bozulmuş birinin evlilik, ehliyet alma, oy kullanma, menkul ve gayrimenkul alma gibi hakları yok kabul edilir. Çünkü insanın "kişi" olması için o "ruh" diyebileceğimiz şeyin, pekâlâ "akıl" da diyebilirsiniz, var olması gerekir. Onun için ateist varoluşçuların ileri sürdüğü gibi "Varlık özden önce" değil, "Öz varlıktan önce" gelir.

Peki insan için doğuştan bu "öz" kabul edilmez ise ne olur, kabul edilirse ne olur? Önce kabul edilmemesinin nasıl bir anlam ve sonuç doğuracağına bakalım. Şöyle ki: İnsanın doğuştan bir ortak "insani öz"e sahip olmadığını söylediğimizde insanın evrilerek diğer canlılardan koptuğunu ve kopuş sonrası yeni bir tür olarak, doğal çevrenin şartlarına adapte olmak için, varlığını şekillendirdiğini kabul etmemiz gerekir. Ve bunun ardından insanın bugün böyle bir yapıya yarın da başka türlü bir yapıya sahip olduğunu peşinen kabul etmemiz gerekecektir. Çünkü bir "insan doğası" veya "insan özü" şeklinde bir sabiteye inanmıyor olmak bu değişime ve bu değişimle birlikte yeni "insanlık" durumları, yeni ahlak, yeni hukuk, yeni devlet ve yeni eğitim anlayışına sahip olmak demektir. Bunun için de örneğin bu gün adil veya haksızlık olarak kabul edilen şeyin dün veya gelecekte pekala öyle kabul edilmeyebileceğini de kabul etmektir. Ve tabi ki bu kabul edildiğinde zorunlu olarak bu gün sizin adil veya gayri adil bulduğunuz şeyin "size göre" adil veya gayri adil olduğu gerekçesiyle reddedilebileceğini kabul etmiş olursunuz. Bu durumda ise yeryüzünde herkesin kabul ettiği bir haksız durumdan veya uygulamadan söz edemeyiz. Çünkü evrensel bir hakikat, evrensel bir hukuk, evrensel bir insan anlayışına sahip değiliz. Değişken bir insan yapısı, sürekli evrilmekte ve dönüşmekte olan bir insan doğası üzerinden sabit bir adalet, zulüm, doğru, yanlış, hak ve hakikat tanımlaması yapılamaz.

Benzer şekilde "aile"nin insan doğası ile ilişkili verili bir öz olduğunun rasyonel izahını yapan bir aile felsefeniz yok ise ailenin insanlık tarihinde, aşk, dindarlık ve sevgi sonucu değil de, kadının köleleştirilmesi gibi birtakım kötü niyetlerle üretilmiş bir arızı kurum olduğunu ileri süren anlayışa teslim olursunuz. Ailenin insanlık tarihi için bir "arızı" durum olduğunu söylemek

ailenin şeklinin, yapısının, anlamının, amacının değişebileceğine razı olmak demektir. Daha açık bir ifade ile, mesela evlenilebilecek kişilerin yakınlığı, cinsiyeti, evliliğin doğurduğu yükümlülükleri gibi kuralların aile için şart olmadığını kabul etmiş olursunuz. Bir “aile öz”ünün olduğunu inkâr etmek veya inkârına razı olmak ailenin herhangi bir kuralının olmadığını kabul etmekle eş değer sayılır. Çünkü örneğin “şu kişilerle evlenemezsin evlendiğinde bir aile kurmuş olmazsınız,” diyebilmeniz için bir aile tanımınızın ve aile çerçevenizin olması gerekir. Eğer aile için çizilmiş bir çerçeve kurallar sisteminiz yok ise hem aile kurma şartınız olamaz hem de aile olduktan sonra bağlayıcı kurallardan söz edemezsiniz. Bu da aslında fiili olarak aile kurumunun ortadan kaldırılması anlamına gelir.

Sınırları tanımlanmamış bir aile “öz”ünü kaybetmiş olur. Öyle bir kültürde artık ya ailenin anlamı kalmaz ya da her türlü sıradışı ilişkiye aile denmeye başlar.

Elbette bilimsel gelişmeler, iletişim ve ulaşım teknolojisinin getirdiği imkânlar nedeniyle her aile kuran kişilerin fiziksel olarak her an bir arada bulunmaları zor olabilir. Burada esas önemli nokta sahip olunan aile anlayışının meşruiyetinin dayandığı referanslardır. Ailenin kökenine dair tartışma ailenin insan doğasında (erkek, kadın ve çocuk) verili bir yapı mı yoksa sonradan üretilmiş uydurulmuş bir yapı mı olduğu tartışmasını beraberinde getirir. Eğer aile verili bir yapıdır diyorsanız ailenin Hz. Adem ve Havva’dan geldiğini kabul edersiniz. Ama eğer aile üretilmiş bir yapıdır diyorsanız ailenin daha sonra emperyal amaçlarla emek sömürüsü için üretilmiş bir tür “enstrüman” olduğunu kabul edersiniz.

Ailenin Meşruiyet Kaynağı “Ortak İnsani Öz”

İnsanın verili bir “ortak öz”ünü veya “insan doğası”nı kabul etmek ne anlama gelir? Ve bunun aile felsefesi açısından anlamı nedir?

Özcülük ve yaratılış arasındaki ilişki yaratmanın doğasında olan bir şeydir. Şöyle ki: Yaratma var ise amaçlılık vardır. Amaca uygunluk eylemin sınırlılığını belirler. Bu ilkeli hayat denilen ahlaktır. Ahlak eğer yapının ürünü kabul edilir ise çevreye bağımlı ve görelidir. O zaman ahlakın değişkenliği savunulabilir. Ama eğer ahlak icad değil de verili olanın keşfi ise onun da yaratılmış insan doğasındaki öz ile ilişkisi var demektir ve verili olan evrensel olur. Çünkü insana ve tarihe göre değişmez.

Ahlakın evrenselliği ile “insanlık özü” birbirinden bağımsız değildir. Kadınlik ve erkeklik cinsiyet özü de “insan özü”nden bağımsız değildir. Ancak kadın ve erkek öz farkı hukuk önünde bir ayrımın temelini oluşturamaz. Çünkü adalet de bir ahlak ilkesi olarak insan özünde vardır. Ortak öz ortak hukuki muamele ister.

Özcü yaklaşım insanın yaratılmışlığını beraberinde getirir. Biyolojinin ötesinde bir ortak özden bahsedebiliyor isek bunun amaçlı olarak verilmiş olması gerekir. Çünkü biyolojinin ötesindeki bir anlam dünyası biyolojinin evrilme kurallarıyla izah edilemez. İzah etmeye kalkışanların buldukları en özgün teori “alt yapı-üst yapı” ilişkisi teorisi ve onun farklı alanlardaki türevleridir.

Aile yapının ürünü kabul edilir ise biyolojik cinsiyet eşitliği dahil her türlü değişim ve dönüşüm normal kabul edilmiş olur. Ama eğer aile anlayışı özcü ise değişim beklentisi veya müdahalesi çevrenin baskısıyla değişimden çok adalet ve haklar konusuyla sınırlı kabul edilir. Esasen insanın özgürlük alanı da kendi doğasını dönüştürmeye yeterli değildir. Bütün insanların aklını kullanması, dil iletişimi kullanması, üzüntüleri, mutlulukları, umutları vs. her konuda benzer düşünüyor olması alışkanlık değil “ortak öz” dediğimiz şeyin bağlayıcılığı ile ilgilidir. Dolayısıyla varoluşçu düşüncede dile getirildiği gibi insan dünyaya geldikten sonra özünü oluşturuyor değildir. Öyle olsaydı bu kadar farklı coğrafyalarda yaşayan insanların benzer bir formata sahip olması mümkün olamazdı. Eğer verili “ortak öz”den söz ediyorsak bütün insanların benzer şekilde düşünmesi, davranması ve inanmasından yola çıkarak bunu anlayabildiğimiz için. İnsan yapının eseri diye kabul edilirse kadınlik ve erkeklik kimliği de ve dolayısıyla aile de yapının eseri olmuş olur. Eğer insan konusunda özcü isek kadın ve erkek konusunda da ve dolayısıyla aile yapısı konusunda da bir özcü anlayış ortaya koymak gerekir.

Özcü olduğumuzda insanın ve ailenin özü korunması gerekir. Yapısalcı olduğumuzda ise insanın ve kadın-erkek kimliğinin sürekli olarak duruma ve yapıya göre değişmesinin mümkün ve normal olabileceğine inanmak gerekecektir. Onun için sahip olduğumuz “insan doğası” veya genel olarak insan anlayışımızın bizim aile anlayışımızı ve aile felsefemizi de temellendirdiğini unutmamak gerekir.

Başta Müslümanlar olmak üzere bütün semavi din geleneklerinde aile korunması gereken mukaddes bir kurum olarak kabul edilir. Ve ailenin kurulmasının engelleyici ve ifsad edici yapıların ve kuramların her türlü ve

ailenin dağılmasına yol açan her türlü duygu, tutku, hırs, anlayış ve düşünce “şeytani,” ailenin kurulması ve korunmasına yol açan her türlü eylem ve anlayış da rahmanidir bu geleneğe göre.

Bugün bütün dünyada ailenin insan için, insanlık için gerekli olduğunu kabul eden bir muhafazakar duruş vardır. Ancak aile karşıtı ideolojilerin kapitalizm ile oluşturduğu paralel eylem ve iş birliği ailenin muhafaza edilmesini zorlaştırmaktadır. Öyle ki sabit, tanımlanmış doğal aile kurumunun gerekliliğini savunmak bile kolay görünmüyor.

Oysa her canlı gibi insan yavrusu da olgunlaşana kadar onu dünyaya getiren veya ona duygusal bir bağ ile bağlanacak koruyucu veya evlat edinen ebeveyn tarafından korunmalıdır. İnsan yavrusu için doğal ortam “ana kucacı” dediğimiz bu ortamdır. Elbette istisnai durumları hariç tutuyoruz. Mazeret durumu için her konuda ve her zaman ayrı ve geçici yaklaşım olmak zorundadır.

Aile Yapısının Metafiziği

Metafizik nedir? Heidegger, metafiziği “varolanı, varolan olarak ve bütünyle kavramak üzere yeniden ele geçirmek için onun ötesi hakkında soru sormak” şeklinde tanımlar. [Heidegger 1991: 38]

Ailenin yapısını düşündüğümüzde evrendeki kurulu düzenin mikro düzeydeki ürünü içerdiğini görebiliriz. Mesela evrende her varlık artı eksi kutuplarından oluşmaktadır; varlığını sürdürebilmek, varlığın anlamlı hale getirebilmek için kendisinin alternatifi olan varlığa ihtiyaç duymaktadır. Aileyi oluşturan anne, baba ve çocuklar için düşündüğümüzde kadın ise erkeğe erkek ise kadına ihtiyaç duymaktadır. Çocuk da biyolojik bütünlüğünü korumak ve ruhsal bütünlüğünü inşa etmek için aile ortamına girerek, orada yaşaması, uyum ve çatışma arasındaki gerilimle kendi karakterini inşa etmektedir.

Aile ile evrendeki yapı arasındaki metafizik verili özellik sadece bununla sınırlı değildir. Canlı ve cansız her varlık bir türün altında yer alıyor ise aynı şekilde insan da ailesinin geriye doğru götüren bir varlık kategorisi de buna benzer şekilde bir hiyerarşik düzen içinde yer almaktadır.

Aile metafiziği ile kastettiğimiz bir başka şey ise ailenin insan için içerdiği hakikat merkezi olması. Şunu demek istiyoruz insan evrende başıboş bırakılmış bir varlık değildir, sadece biyolojisi ile değil epistemolojik açıdan da merkezi bir hakikat ortamında büyümek zorunda kalıyor. Bu durum insanın seçimine bağlı değil insanda ve insan doğasında içkin olarak verili

bir durumdur. İnsanın büyümesinin ve yetişkin olmasının uzun bir süre almasının nedeni insanın biyolojik ve epistemolojik açıdan bağımlı olmaya zorlanmış olmasıdır. Bunun anlamı şudur, insan epistemolojik süreçlerini, hakikate ilişkin sorularını kendi başına inşa etme yetkinliğine sahip bir canlı türü değildir. Başka bir ifadeyle insan hakikatin merkezi değil hakikati keşfedebilecek ajanstan öte bir varlık da değildir. Hakikatin ne olduğunu Allah'tan insana insandan da nesilden nesile aktarmak insan türü için bir seçim değil bir zorunluluktur. İnsan buna mahkûm edilmiştir. Mahkum edilen yer ailedir, aile sadece üç beş insanın bir araya gelmesi değil aile bir mekandır, mekan kelime itibarı ile olunan yer demektir, insan ailenin içinde olur. Egzistansiyel anlamda olmak aile içinde mümkündür. Aile başıboş bir egzistans durumunun önüne geçmesini ve insanın yönlendirilmiş bir egzistans altında olmasını sağlamak için doğamızda verili bir durumdur.

İnsanın dışındaki canlıların yetişkin olma sürecinin çok kısa sürmesi ve insanın ömrünün ortalama dörtte birinin yetişme zamanı ile geçmiş olması bir başka deyişle ailenin kontrolünde olması bir tesadüf olamaz. İnsan buna mecbur ve maruz kılmıştır. İnsan olgunlaşabilmek için aile ortamına mecburdur, ailenin böyle bir metafizik temeli vardır. Bu ailenin ontolojisinin hakikatin antolojisi ile doğrudan ilişkili olduğunun en açık göstergesidir.

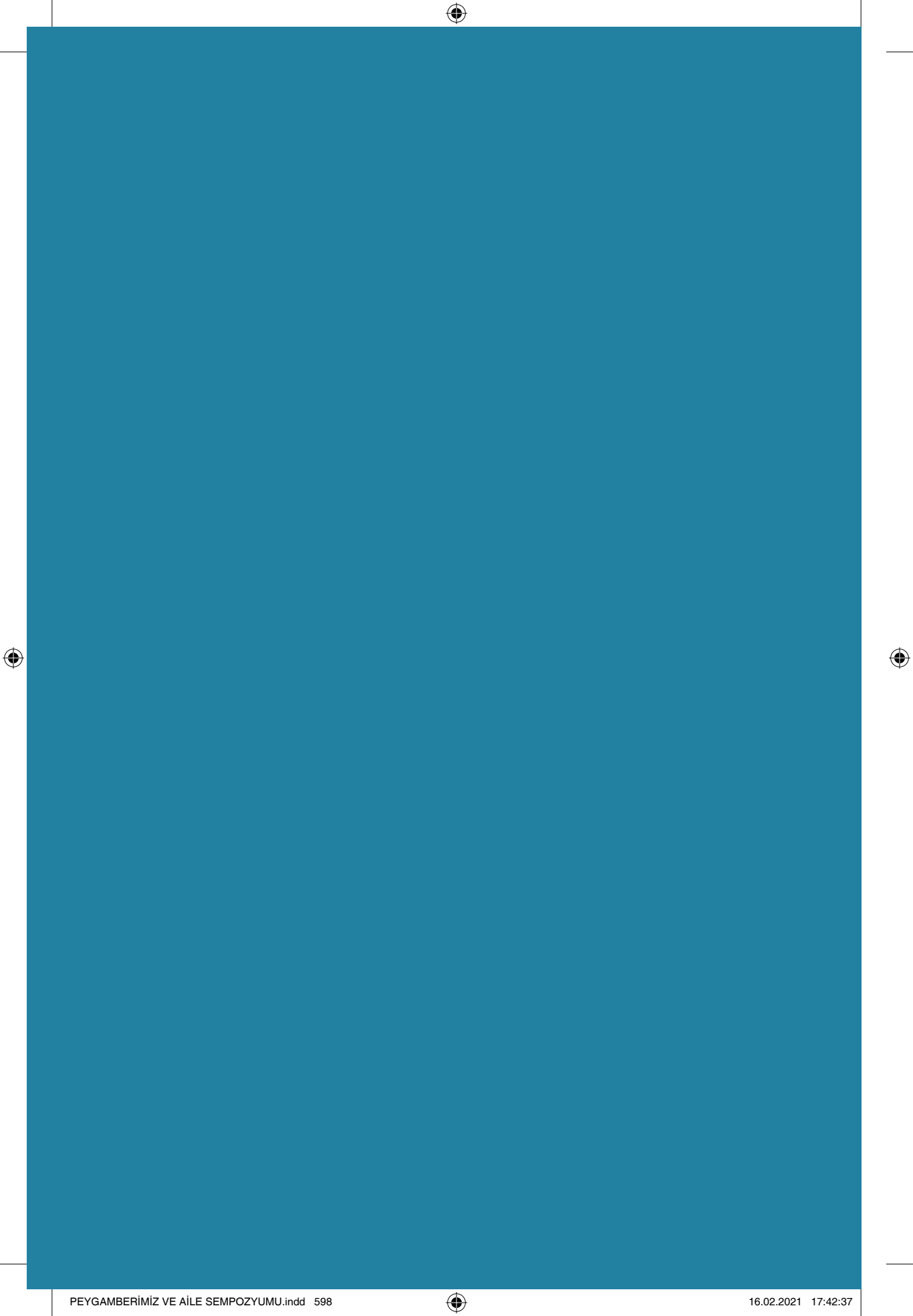
Buna paralel olarak insanın aileden bağımsız olarak var olma sürecini yürütmesi yani ailesiz büyümesi hakikat bulma konusunda daha meşakkatli ve daha uzun bir çile gerektirir. Bireylerin toplumdan ve insanlık mirasından bağımsız olarak hakikati tek başına ve yeniden keşfetmeye kalkışması nesilden nesile aktarılan insanın akıl ve veli bilgi yani vahiy bilgisi ile irtibatını koparıp bütün bu ontolojik yapıya, bu ontolojiye meydan okumasından başka bir şey değildir. Teşekkür ederim.

(Prof. Dr. Mustafa Çevik tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ediyoruz Sayın Hocam.

Yani dinî söylemle anladığımı özetleyecek olursam, meleklerin endişelerinin aksine yeryüzünde kan döken, fesat çıkaran değil ıslah eden bir varlık olabilmesi için insanın dünyada önce bir ailesinin olması gerektiğini, insan kadar eski bir kurum olduğunu ailenin ve aileyle birlikte olduğu zaman bir değer ifade edeceğini bu tebliğden anlamış olduk.

Şimdi, Nema Muhammed El Benna Hocam, buyurun.

KUR'AN VE SÜNNETTE AİLE OLUŞUMU İÇİN TEMEL ÖLÇÜT OLAN DEĞERLER

Prof. Dr. Nema Muhammed el-BENNA*

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على المصطفى سيد الأولين والآخرين
وعلى آله وصحبه وسلم تسليما كثيرا أما بعد،

فمن نافلة القول التأكيد على أن الإنسان -مطلق الإنسان- هو نتاج التقاء مصدرين
رئيسيين يعملان على تكوينه؛ الأول هو المصدر البيولوجي والذي تمثله الخصائص
الوراثية بكل أبعادها، والثاني هو المصدر الاكتسابي بمعنى أن الإنسان أهم ما يميزه
قدرته على التعلم والتأثر بما يصل إليه ممن يحيطون به فيكتسبه ويصبح جزءا من كيانه.

ويقدر الله تعالى الحكيم الخبير -بما خلق وبمن خلق- أن يجتمع هذان المصدران
في حلقة واحدة هي "الأسرة"، فكان أن غالب تكوين الإنسان معتمد على أسرته
بالدرجة الأولى؛ فمنها يأخذ جيناته الوراثية بما تحمله من خصائص مادية أو معنوية،
وثانيا هي المساحة التأثيرية الأولى فيه كونها هي المحيطة به في أخطر سنوات
عمره التكوينية فتغذو مكتسباته منها بالضرورة تفوق ما سواها، ثم تتسع دائرة التأثير
اجتماعيا وثقافيا باتساع امتداد الأسرة نسبا ومصاهرة وقراة وعلاقة.. الخ.

من هنا أرشد الخالق الحكيم خلقه لخطورة هذا المكوّن "الأسرة" بكل جزئياته،
فجاءت النصوص -قرآنا وسنة- تبين الأدوار لكل من هم في هذه الدائرة، وتوضح
طبيعة العلاقات فيها، وتضبط منظومة القيم الحاكمة فيها، وترشد لكيفية تحقيق
منفعة جميع مكونات الأسرة بتوازن جميل.

* Katar Üniversitesi Şeriat Fakültesi Kur'an ve Sünnet Bölümü

وتزخر المكتبة الإسلامية بالعديد من الكتابات عن الأسرة المسلمة، فجزى الله كل من ساهم في إثرائها خير الجزاء، إلا أن هذه الورقة ستسهم في تأصيل وتأسيس أحد أخطر مكونات الأسرة وهو ”القيم الحاكمة والضابطة للأسرة“ بالاعتماد على القرآن والسنة. من هنا كانت هذه الورقة البحثية الموسومة بـ

”القيم التأسيسية الضابطة لكيونة الأسرة في القرآن والسنة“

ضمن محور الأسرة من منظور القرآن والسنة، والتي سنتناول بالضرورة الآيات القرآنية والأحاديث النبوية عن الأسرة لبيان أهميتها وتأسيسها وحمايتها، لكن ستكون مركزة على الأحاديث النبوية التي تشكل أنموذجا عمليا دالاً على تلك القيم، ولعل ما يميز هذه الدراسة حديثاً اعتمادها على الصحيح من الروايات وكلها من صحيح البخاري مما يجعل الاطمئنان لها.

وقد جاءت هذه الورقة البحثية بتمهيد ومبحثين:

التمهيد: مفهوم القيم في القرآن والسنة وخصائصها

المبحث الأول: أوزان القيم ومعاييرها وطبيعتها

المبحث الثاني: القيم الفطرية الإنسانية الإسلامية الضابطة لكيونة الأسرة المسلمة

المبحث الثالث: القيم الإسلامية المكتسبة الضابطة لكيونة الأسرة المسلمة

والله ولي التوفيق والقادر عليه

التمهيد: مفهوم القيم الإسلامية

القيم في اللغة: قال ابن منظور¹: “وَالْمَعْنَى جَعَلَهَا اللَّهُ قِيَمَةَ الْأَشْيَاءِ فَبِهَا تَقُومُ أُمُورُكُمْ..وَالْقِيَمَةُ: وَاحِدَةُ الْقِيَمِ، وَأَصْلُهُ الْوَأْوُ لِأَنَّهُ يَقُومُ مَقَامَ الشَّيْءِ..وَالْقِيَمَةُ: ثَمَنُ الشَّيْءِ بِالتَّقْوِيمِ. تَقُولُ: تَقَاوَمُوهُ فِيمَا بَيْنَهُمْ، وَإِذَا انْقَادَ الشَّيْءُ وَاسْتَمَرَّتْ طَرِيقَتُهُ فَقَدْ اسْتَقَامَ لَوَجْهٍ.

1 ابن منظور، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي الإفريقي (ت: 711هـ)، لسان العرب، مادة قوم، بيروت - دار صادر، ط3، 1414هـ، 503 499-12

والاستقامة: التَّقْوِيمُ.. وكل من ثَبَتَ عَلَى شَيْءٍ وَتَمَسَّكَ بِهِ فَهُوَ قَائِمٌ عَلَيْهِ.. وَخُلُقُكَ قِيمٌ أَيْ مُسْتَقِيمٌ حَسَنٌ.. الدِّينُ الْقِيَمُ أَيْ الْمُسْتَقِيمُ الَّذِي لَا زَيْغَ فِيهِ وَلَا مَيْلَ عَنِ الْحَقِّ. وَقَوْلُهُ تَعَالَى: فِيهَا كُتِبَ قِيَمَةٌ؛ أَيْ مُسْتَقِيمَةٌ تُبَيِّنُ الْحَقَّ مِنَ الْبَاطِلِ عَلَى اسْتِواءٍ وَبُرْهَانٍ.. وَالْمِلَّةُ الْقِيَمَةُ: الْمُعْتَدِلَةُ.. دِينًا قِيَمًا أَيْ مُسْتَقِيمًا. قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ: الْقِيَمُ هُوَ الْمُسْتَقِيمُ“.

وجاء عند الزبيدي²: قَامَ (الْأَمْرُ) قَوْمًا: (اعْتَدَلَ) وَاسْتَوَى.. أَقَمْتُ الشَّيْءَ وَقَوْمَهُ فَقَامَ بِمَعْنَى {اسْتَقَامَ}. قَالَ { وَالْإِسْتِقَامَةُ: اعْتِدَالُ الشَّيْءِ وَاسْتِوَاؤُهُ.. {وَالْقِيَمَةُ، بِالْكَسْرِ وَاحِدَةٌ: الْقِيَمُ}، وَهُوَ ثَمَنُ الشَّيْءِ {بِالتَّقْوِيمِ، وَأَصْلُهُ الْوَأُو؛ لِأَنَّهُ {يَقُومُ} مَقَامَ الشَّيْءِ.

يتبين لنا أن لفظ قيمة ترجع إلى جذر (ق و م)، وتأتي بمعان منها:

الرعاية والحفظ، ومنها: قِيَمُ الْقَوْمِ: من يسوس أمرهم وَيَقُومُهُمْ. ورمح قَوِيمٌ، ورجل قَوِيمٌ³. والقائم في الملك ونحوه: الحافظ. قِيَمُ الْقَوْمِ: الَّذِي يَقُومُ بِأُمُورِهِمْ⁴

الثبات والديمومة، ومنها: وفي الحديث: ولا آخر إلا قائماً، أي: لا أموت إلا ثابتاً على الإسلام⁵ وكل من ثَبَتَ عَلَى شَيْءٍ وَتَمَسَّكَ بِهِ فَهُوَ قَائِمٌ عَلَيْهِ. والاستمرارية: وإذا انقاد، واستمرت طريقته، فقد استقام لوجهه.

وأقام الشيء: أدامه. وما للافن قيمة: ثبات ودوام على الأمر⁶

الاستقامة، القِيَمُ: الاستقامة. دينا قِيَمًا: مُسْتَقِيمًا وَيُقَالُ: رُمِحَ قَوِيمٌ، وَقَوَامٌ قَوِيمٌ، أَيْ: مُسْتَقِيمٌ⁷. وكل من كان على الحق فهو القائم الممسك به. والقِيَمَةُ: الملة

2 الزبيدي، محمد بن محمد بن عبد الرزاق الحسيني، أبو الفيض، الملقب بمرتضى، (ت: 1205هـ)، تاج العروس من جواهر القاموس، المحقق: مجموعة من المحققين، مادة ق و م، 33/308-312.
3 الفراهيدي، الخليلي بن أحمد (ت: 170هـ)، العين، تحقيق: د مهدي المخزومي، د إبراهيم السامرائي، دار ومكتبة الهلال، 233/5.

4 ابن دريد، أبو بكر محمد بن الحسن بن دريد الأزدي (ت: 321هـ)، جمهرة اللغة، المحقق: رمزي منير بعلبكي، دار العلم للملايين - بيروت، ط1، 1987م، 979/2.

5 العين، الخليل بن أحمد، 233/5.

6 أساس البلاغة (2/112)

7 الهروي، محمد بن أحمد (ت: 370هـ)، تهذيب اللغة، تحقيق: محمد عوض مرعب، بيروت، دار إحياء التراث العربي، ط1، 2001م، 267/9.

والرازي، زين الدين أبو عبد الله محمد بن أبي بكر بن عبد القادر الحنفي الرازي (ت: 666هـ)، مختار الصحاح، تحقيق: يوسف الشيخ محمد، بيروت - صيدا المكتبة العصرية - الدار النموذجية، ص263. وابن منظور، أبو الفضل، جمال الدين ابن منظور الأنصاري الرويفعي الإفريقي (ت:

المستقيمة. وقوله: وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ أَي: المستقيمة. وقوام كل شيء: ما استقام به. وَقَوْلُهُ تَعَالَى: (فِيهَا كُتِبَ قِيَمَةٌ) أَي: مُسْتَقِيمَةٌ تَبِينُ الْحَقَّ مِنَ الْبَاطِلِ عَلَى اسْتِوَاءٍ وَبِرْهَانٍ⁸ قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ: وَفِي الْحَدِيثِ «أَتَانِي مَلَكٌ فَقَالَ: أَنْتَ قُتْمٌ، وَخَلْقُكَ قِيَمٌ» أَيُّ مُسْتَقِيمٍ. «ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيَمُ» أَيُّ الْمُسْتَقِيمِ الَّذِي لَا زَيْغَ فِيهِ وَلَا مِثْلَ عَنِ الْحَقِّ⁹. ومنها الاعتدال والاستواء، وَقَامَ الشَّيْءُ، واستقام: اعتدل واستوى¹⁰، استقام الشَّعْرُ: اتزن. وَقَوْمٌ دَرَاهُ: أَزَالَ عَوْجَهُ¹¹

الثلث، قال: ”والقيمة: ثمن الشيء بالتقويم¹².

النهوض والوقوف، ومنا قامت الدابة: وَقَفَتْ¹³

القيم في الاصطلاح: فقد جاء في معجم اللغة العربية المعاصرة: “القيم: الفضائل الدِّينِيَّةُ وَالْخُلُقِيَّةُ وَالْاجْتِمَاعِيَّةُ التي تقوم عليها حياة المجتمع الإنساني”¹⁴

يقول بن بيه: “القيم هي تلك المبادئ الخلقية التي تمتدح وتستحسن وتذم مخالفتها وتستهج، ولعلنا لا نتوقف طويلاً عند وصف هذه المبادئ بأنها خلقية؛ لأن الأخلاق تحتاج إلى تعريف، وباختصار فهي تلك السجايا الكامنة في النفس، وهي أيضاً المظهر الخارجي لتلك السجايا.. وإذا كان الأمر كذلك فلا يسمى قيمة إلا ما كان مستحسنًا على أن يحظى باستحسان عام ومستمر، فما يحبه شخص من طعام لا يمكن أن يُسمى قيمة، لكن هذا الاستحسان العام قد يكون قاصراً على مجتمع معين أو يكون عامًا للبشرية كلها”¹⁵ ونقلت عنه¹⁶.

711هـ)، لسان العرب، مادة قوم، بيروت - دار صادر، ط3، 1414هـ، 498/12.

8 المحكم والمحيط الأعظم، 6/ 592.

9 النهاية في غريب الحديث والأثر، 4/ 135.

10 ابن منظور، لسان العرب، 12/ 498.

11 المحكم والمحيط الأعظم، 6/ 592-590.

12 الهروي، تهذيب اللغة، 9/ 269.

13 الصحاح تاج اللغة وصحاح العربية (5/ 2016).

14 أحمد مختار عبد الحميد عمر (ت: 1424هـ) بمساعدة فريق عمل، معجم اللغة العربية المعاصرة، عالم الكتب، ط1، 1429 هـ - 2008 م، 3/ 1878.

15 <http://binbayyah.net/arabic/archives/148>

16 الدكتور إبراهيم أبو محمد، منظومة القيم ودورها في التجديد والنهضة، القاهرة: دار العواصم، ط1، 2009م، ص: 17.

وعرف بعض الباحثين القيم الإسلامية فقليل هي¹⁷:

- مجموعة من المعايير والأحكام النابعة من تصورات أساسية عن الكون والحياة والإنسان والإله، كما صورها الإسلام، وتتكون لدى الفرد والمجتمع من خلال التفاعل مع المواقف والخبرات الحياتية المختلفة، بحيث تمكنه من اختيار أهداف وتوجهات لحياته تتفق مع إمكانياته، وتتجسد من خلال الاهتمامات أو السلوك العملي بطريقة مباشرة وغير مباشرة¹⁸.

وقيل: هي حكم يصدره الإنسان على شيء ما مهتدياً بمجموعة المبادئ والمعايير التي ارتضاها الشرع محدداً المرغوب فيه والمرغوب عنه من السلوك¹⁹. وقيل هي تلك المعايير الأخلاقية الإسلامية التي تسيّر عليه حياة الفرد والمجتمع، ويمكن باتباعها أن يصل إلى درجة الكمال²⁰.

القيم: هي ما يعدل الفرد أو الجمع عن الاعوجاج والانحراف ويبقيه دائماً الاستقامة وينهض به لتحقيق مكانة وقدر مستحسن في محيطه. أما القيم الإسلامية: هي ما جاء في الدين الإسلامي مما يعدل الفرد أو الجمع عن الاعوجاج والانحراف ويبقيه دائماً الاستقامة عليها، وينهض به لتحقيق مكانة وقدر مستحسن في الدنيا والآخرة.

المبحث الأول:

أوزان القيم ومعاييرها وطبيعتها

القيم ليست سلوكيات راقية تسبح في عالم الخيال والمثالية، إنما هي نتاج سلوكي لمنظومة متكاملة من العقيدة والفكر والتربية، وبقدر ما تكون هذه المنظومة على قدر من التمكين والقوة بقدر ما تتجلى سلوكيات هذه القيم في واقع الحياة.

17 أفدت هذه التعريفات من دراسة بعنوان القيم الإسلامية في التعليم وأثرها على المجتمع للباحث محمد أمين الحق، مجلة دراسات، الجامعة الإسلامية العالمية شيتاغونغ، المجلد 9، ديسمبر 2012، ص 335-344

18 علي خليل مصطفى، القيم الإسلامية والتربية، بيروت: دار طيبة، ط1، 1980م، ص 34.

19 صالح بن عبد الله وآخرون، نضرة النعيم في مكارم أخلاق الرسول الكريم، جدة: دار الوسيلة للنشر والتوزيع، ط4، 81/1.

20 محمد أمين الحق، القيم الإسلامية في التعليم وأثرها على المجتمع، مجلة دراسات، الجامعة الإسلامية العالمية شيتاغونغ، المجلد 9، ديسمبر 2012، ص 335-344.

لن يتحلى الزوج بهذه القيم فقط لأنه مسلم ولن تتمثل الزوجة هذه القيم فقط لأنها تدين بهذا الدين ولن يتحلى أفراد الأسرة بهذه القيم لأنهم نشأوا من أم وأب مسلمين، إنما هي عقيدة راسخة خرجت من عالم العادة إلى فضاء عبودية شاملة للإله الواحد الأحد بحق، بوعي واذان فتتجلى تلك العبودية في إعمار واستخلاف حقيقي، ولا يمكن أن تؤتي هذه القيم ثمارها ما لم تصدر عن قلوب ترسخت فيها عقيدة أنتجت فكرا سويا يتمثل واقعا في منظومة قيمية منسوجة بجمال وإبداع.

هذه القيم كما يقول طه عبد الرحمن ”عبارة عن معان ومثل تخصّ عالما مثاليا، والحال أن الإنسان لا يمكن ادّعاء إنشاء هذا العالم من تلقاء نفسه، ولا أن يدعي تصويره بعقله المادي، فليس هذا العالم المثالي امتدادا عموديا للعالم الواقعي، كأنما هو المجال الذي يتحقق فيه ما لا يمكن أن يتحقق في هذا العالم. ولا هو امتداد أفقي للعالم الواقعي، كأنما هو المصير الذي يؤول إليه هذا العالم. وإنما هو من جنس غير جنسه، ومن صنع غير صنعه، والإنسان بحكم طبيعته المادية لا يمكن أن يصنع إلا ما هو من جنس العالم الواقعي، ولا أن يتصور إلا ما هو على قانونه، لهذا لا بد أن يكون قد تلقى هذه المعاني المثالية وعرفها، لا عن طريق النظر، وإنما عن طريق الخبر، ولا خبر يمكن أن يعرفه بها إلا الخبر الديني، الذي يكون الأصل فيه التعريف بالواقع“²¹.

مما سبق نعلم أن التوحيد: هو القيمة الحاكمة الأعلى لكل القيم في تشريعنا الإسلامي، لأنه وقبل كل شيء منبع تلك القيم، وله حضور قوي في كل منظومة القيم في الإسلام، ”وهو الذي يزودها بالمعنى ويحدد وجهتها وقبالتها، ويسدّد كثيرا من آليات اشتغالها“²²، كما أن التوحيد كقيمة عليا حاكمة سبب دوام هذه القيم واستمرارها وثباتها، ثم هو القادر على حماية منظومتنا القيمية من أي عبث من الداخل أو الخارج، وهو الذي يمكننا من التعامل مع المتغيرات مع الاحتفاظ بخصوصيتنا القيمية.

21 طه عبد الرحمن، الحق الإسلامي في الاختلاف الفكري، الدار البيضاء، المركز الثقافي العربي، 2005م، ص 227.

22 سعيد شبار، منظومة القيم في القرآن والبناء التكاملي لوظائف الأسرة، مجلة حراء، العدد 49، 2019م.

ثم تليه قيمة العبودية بشقيها (الإعمار والاستخلاف)، فإن قيمة التوحيد وهي القيمة الحاكمة العليا يظهر أثرها من خلال تلك القيمة الأساسية وهي العبودية قال تعالى {وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ} [الذاريات: 56]، تلك العبادة بمفهومها العام الذي يتجلى من خلال قيمة الإعمار للكون -في كل مناحي الإعمار- وعدم الإفساد فيه -بشتى صور الإفساد- لينسجم الكون والمخلوق والخلائق بحركة متناسقة انسيابية تؤدي الوظيفة لكل منهم على أفضل صورة. هذه الحركة يضبط إيقاعها بقية القيم في شتى مجالات الحياة.

إن هذه القيم الثلاث ترأسها قيمة التوحيد بلا منازع، كالطائر رأسه التوحيد وجناحاه التي لا يستطيع الطيران دونهما هما الإعمار للكون والاستخلاف فيه وهو ما عبرت عنه بالعبودية الشاملة الحققة.

ثم تأتي بعد ذلك القيم الأخرى في كل مجال قيم إيمانية وقيم أخلاقية وقيم علمية وقيم تربوية وقيم سلوكية وغيرها مما يجتهد في تقسيمه لتتفنن في حركة هذا الطائر بانسياب وقوة للوصول إلى هدفه.

من الأهمية بمكان معرفة أوزان هذه القيم ومواقعها وأحجامها، يقول د إبراهيم أبو محمد "الخلل في معايير القيم وزنا وحجما وموقعا يسبب اضطرابا وتراجعا فإنه من الضروري ألا تتجاوز كل قيمة قدرها وحجمها ومكانها ومكانتها في المنظومة التشريعية العظيمة، ولقد كان سلفنا الصالح مدركا لهذه الحقيقة واعيا بقضية الترتيب وكان عمدتهم وأساسهم الذي اعتمدوه ومعارهم هو القرآن والسنة²³"

هذه القيم لها أوزان فمنها الكبير ومنها الصغير، منها الجزئي ومنها الكلي، منها القيم الحاكمة ومنها القيم المحكومة، منها القيم السيادية والقيم التابعة، القيم المعرفية والقيم السلوكية والقيم الشعورية، منها قيم الحركة وقيم الإطار العام، لدينا قيم فطرية وقيم دينية، وغيرها. يقول ملكاوي:

"فالحق، والعجل، والخير، والإحسان، والتقوى هي قيم عليا حاكمة رئيسية، بينما الحياء، والبر، والصبر، والعفو، والوفاء هي قيم مشتقة فرعية.

²³ إبراهيم أبو محمد، منظومة القيم ودورها في التجديد والنهضة، القاهرة، دار العواصم، ط1، 2009م، ص 15.

والعدل، والشورى، والحرية قيم في البناء السياسي للأمة، والتكافل، والكرم، والصدقة، قيم في البناء الاجتماعي للأمة، بينما الشجاعة، والحلم، والصدق، هي قيم في التزكية النفسية للأفراد.

وقد يكون التصنيف على أساس التمييز بين قيم الأمر وقيم النهي.

وقد يكون التصنيف على أساس القيم الواجبة والقيم المندوبة.

وقد تكون "مقاصد الشرع" الخمسة نظاما مناسباً لتصنيف القيم، تندرج تحت كل منها قيم فرعية منبثقة عنها"²⁴.

مثلث الوجوه القيمية: سأتناول القيم في هذا البحث على اعتبار أن كل قيمة من هذه القيم عبارة عن مثلث بأبعاد ثلاثية الوجوه هي: المعرفة، الوجدان، والسلوك. فكل قيمة لها بُعد معرفي من حيث الوعي بها، ولها بُعد وجداني تزكوي روحاني من حيث شعور الفرد فيها، وبعد سلوكي من حيث هي معيار للسلوك. لكن يغلب على القيمة تصنيفها تبعاً للأثر الأكبر لها: روحية نفسية (إيمانية)-تربوية-سلوكية.

كيف تعمل القيم: تعمل القيم أحياناً بصورة السبب والنتيجة، بمعنى إذا توفرت القيمة الأولى أدت إلى القيمة الثانية، فقيمة التقوى مثلاً تؤدي إلى قيمة العدل، وقيمة العدل تؤدي إلى قيمة المساواة، وقيمة المساواة تؤدي إلى قيمة الرضا وهكذا.

وتعمل القيم حيناً آخر بصورة مختلفة هي صورة الدوران، بمعنى أن القيمة الأولى تؤدي إلى القيمة الثانية والقيمة الثانية بدورها تؤدي إلى الأولى وهكذا، فقيمة التقوى تؤدي إلى قيمة العلم، وقيمة العلم تؤدي إلى قيمة التقوى يقول تعالى {وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ} [البقرة: 282] ويقول تعالى {إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ} [فاطر: 28]، وقيمة الحب تؤدي إلى قيمة الرعاية، وقيمة الرعاية تؤدي إلى قيمة الحب وهكذا.

²⁴ ملكاوي، فتحي حسن، التأصيل الإسلامي لمفهوم القيم، مجلة إسلامية المعرفة: مجلة الفكر الإسلامي المعاصر، العدد 54، 2008م، ص 11 كلمة التحرير.

المبحث الثاني:

القيم الفطرية الإنسانية الإسلامية الضابطة لكينونة الأسرة

إن الفطرة قاسم مشترك بين البشر في كل الشعوب، وإن مصدر القيم الفطرية بالرؤية الإسلامية هو الخالق عز وجل، وهو الذي أودعها في الإنسان منذ خلقه، وكلما كان الإنسان أقرب من خالقه كان أقرب من قيمه الفطرية، ونؤمن أن الله برحمته بعث الرسل لرد الناس إلى القيم الفطرية عند تشويهاها أو انتكاسها.

نحن نؤمن أن الله تعالى خلق الإنسان-مطلق الإنسان- وأودع فيه القابلية للخير والشر، إلا أنه أركز في جبلته الأساسية الخيرية وحب الحق والجمال، فمركز في فطرة الإنسان قيم من الخالق جل وعلا هي ما نعبر عنه بالقيم الفطرية الإنسانية-عند الأسوياء من بني البشر- ولعل أهمها فيما يتعلق بالأسرة:

المشاعر الإيجابية بين الزوجين مما يمكن أن نعبر عنه إنسانيا بقيمة المودة والألفة: الأسرة -التي تكونت برابط قانوني مستقيم- غالبا ما يكون الدافع لهذا الارتباط وجود كم جيد من العاطفة التي تشجع كل من الزوج والزوجة على تحمل أعباء هذا الكائن الجديد-الأسرة- بكل تبعاته، وأحيانا كثيرة تتولد هذه المشاعر الودية بعد الارتباط لوجود رصيد ضخمة من التجارب المشتركة والمصالح المتداخلة والألفة بطول المعاشرة.

المشاعر الإيجابية مترجمة عمليا من الوالدين للأبناء مما يمكن أن نعبر عنه بقيمة الحب والرحمة والرعاية: وهذه أيضا فطرة غُرست في قلب الوالدين، فنجد الوالدان يقومان على رعاية الأبناء وحبهم والعطف عليهم ومتابعتهم والقيام على رحتهم وتلبية رغباتهم ومتطلباتهم.

المشاعر الإيجابية من الأبناء للوالدين مما يمكن أن نعبر عنه بقيمة الحب: فالنفس مجبولة على حب من أحسن إليها، وعندما يتلقى الأبناء الإحسان من الآباء يتولد لديهم شعور بحبهم فطريا، والارتباط بهم وتقليدهم والدفاع عنهم.

المشاعر الإيجابية وتترجم عمليا بين الإخوة والأخوات مما يمكن أن نعبر عنه بقيمة الحب والاحترام والعون.

التبادل النفعي أو المصلحي: فحين يغيب الحب عن الأسرة، قد يحل محله قيمة تبادل المنافع أو المصالح، فمن مصلحة الزوجة وجودها في هذا الكيان، ومن مصلحة الزوج وجود الزوجة لتلبية بعض رغباته واحتياجاته، ومن مصلحتهما معا رعاية الأبناء والتشارك في القيام بمهام الأسرة.

هذه أمثلة من القيم الإنسانية سواء كان الإنسان مسلما أم غير مسلم، لكن لنطوف ابتداء في القيم الفطرية الإنسانية الإسلامية:

--قيمة التشاركية الأسرية والدعم والرعاية--: يقول صلى الله عليه وسلم: «نِسَاءُ قُرَيْشٍ خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبْنَ الْإِبِلَ، أَحْنَاهُ عَلَى طِفْلِ، وَأَرْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ»²⁵، ومن أجمل مواقف الدعم من الزوجة لزوجها هو موقف السيدة الأولى السيدة خديجة رضي الله عنها عندما جاءها الرسول صلى الله عليه وسلم من الغار، وفيه «فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْجُفُ فُؤَادُهُ، فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَ: «زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي» فَرَمَلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ، فَقَالَ لَخَدِيجَةَ وَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ: «لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي» فَقَالَتْ خَدِيجَةُ: كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا، إِنَّكَ لَتَصِلَ الرَّحِمَ، وَتَحْمِلُ الْكُلَّ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، فَاِنْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلٍ»²⁶، عندما نقف على مواقف السيدة الأولى لهذه الرسالة نعلم طبيعة البيوت التي تُبنى على: السكينة والسكن للزوجة عند الملمات- الدعم المادي والمعنوي بين الزوجين- الرصيد المليء من المودة الذي يُمكن عند استحضاره لحل أكبر معضلات الأسرة- التشاركية التي جعلت زوجها يثقها ما ألقاه وأخافه- ومشاركتها إياه بتذكيره بجميل صفاته لتبث الطمأنينة في قلبه.

وقولها فانطلقت مع ما سبق: تشير لقيمة المحبة التي تجعل الزوجة تسارع لراحة قلب زوجها وتسكينه بل ودعّمه لما قد يكون آت وهي لا تعلمه بعد.

--قيمة الرحمة--: ومن أجمل صور الرحمة رحمة الوالد بأولاده وخصوصا عندما تغلب مفاهيم خاطئة مثل أن الرجولة في القسوة وعدم الحنان فتأتي الشريعة

25 البخاري، صحيح البخاري، 4/164.

26 البخاري، صحيح البخاري، 7/1.

الإسلامية لتعدل المفاهيم: ففي رواية جاء أعرابي إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: تُقْبَلُونَ الصَّيَّانَ؟ فَمَا تُقْبَلُهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوَأَمْلِكُ لَكَ أَنْ نَزَعَ اللَّهُ مِنْ قَلْبِكَ الرَّحْمَةَ»²⁷، وَعَنْ أَنَسٍ: «أَخَذَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّمَهُ»²⁸، وجاء أن أبا بكر دخل على أهله، فإذا عائشة ابنته مضطجعة قد أصابتهَا حُمَى، فَرَأَيْتُ أَبَاهَا فَقَبَّلَ خَدَّهَا وَقَالَ: «كَيْفَ أَنْتِ يَا بُنَيَّةُ»²⁹.

وقد جاء أن ابنة للنبي صلى الله عليه وسلم أرسلت إليه، وهو مع النبي صلى الله عليه وسلم عليه وسلم وسعد وأبي، نحسب: أن ابنتي قد حضرت فاشهدنا، فأرسل إليها السلام، ويقول: «إِنَّ لِلَّهِ مَا أَخَذَ وَمَا أَعْطَى، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ مُسْمًى، فَلْتَحْسِبْ وَلْتَضْبِرْ» فَأَرْسَلَتْ تُقْسِمُ عَلَيْهِ، فَقَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقُمْنَا، فَرَفَعَ الصَّبِيَّ فِي حَجْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنَفْسُهُ جُبْتُ، ففأضت عينا النبي صلى الله عليه وسلم فقال له سعد: ما هذا يا رسول الله؟ قال: «هَذِهِ رَحْمَةٌ وَضَعَهَا اللَّهُ فِي قُلُوبِ مَنْ شَاءَ مِنْ عِبَادِهِ، وَلَا يَزَحِمُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ إِلَّا الرُّحَمَاءَ»³⁰.

-- قيمة العدل --: -العدل والإنصاف حتى من النفس: قال تعالى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: 135]، وقال عمار: "ثَلَاثٌ مَنْ جَمَعَهُنَّ فَقَدْ جَمَعَ الْإِيمَانَ: الْإِنْصَافُ مِنْ نَفْسِكَ، وَبَذْلُ السَّلَامِ لِلْعَالَمِ، وَالْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ". ومن جميل صور العدل الأسري عدل الزوج مع زوجاته: عن عائشة رضي الله عنها، قالت: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا أَفْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ، فَأَيُّهُنَّ خَرَجَ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا مَعَهُ، وَكَانَ يَقْسِمُ لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ يَوْمَهَا وَلَيْلَتَهَا»³¹. والعدل مع الضعفاء هو قمة الرقي الإسلامي فعن عروة بن الزبير، أنه سأل عائشة رضي الله عنها، عن قول الله تعالى: {وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا} [النساء: 3] إلى {وَرُبَاعَ} [النساء: 3]، فقالت: «يَا ابْنَ أُخْتِي هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجْرٍ وَلَيْهَا تُشَارِكُهُ فِي مَالِهِ، فَيُعْجِبُهُ مَالُهَا وَجَمَالُهَا،

27 البخاري، صحيح البخاري، 7/8.

28 البخاري، صحيح البخاري، 7/8.

29 البخاري، صحيح البخاري، 64/5.

30 البخاري، صحيح البخاري، 117/7.

31 البخاري، صحيح البخاري، 159/3.

فَيُرِيدُ وَلِيَّهَا أَنْ يَتَزَوَّجَهَا، بَغَيْرِ أَنْ يُقْسِطَ فِي صَدَاقِهَا، فَيُعْطِيهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ، فَتُهْوَأُ أَنْ يُنْكِحُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ، وَيَبْلُغُوا بِهِنَّ أَعْلَى سِتِّهِنَّ مِنَ الصَّدَاقِ.³²

العدل العاطفي والمادي بين الأطفال: فعَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْخُذُنِي فَيُقْعِدُنِي عَلَى فَخِذِهِ، وَيُقْعِدُ الْحَسَنَ عَلَى فَخِذِهِ الْآخَرَى، ثُمَّ يَضُمُّهُمَا، ثُمَّ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ ارْحَمْهُمَا فَإِنِّي أَرْحُمُهُمَا»³³

العدل بين الأبناء في الأعطيات: جاء عن النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ يَقُولُ: أَعْطَانِي أَبِي عَطِيَّةً، فَقَالَتْ عَمْرَةُ بِنْتُ رَوَاحَةَ: لَا أَرْضَى حَتَّى تُشْهَدَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي أُعْطِيتُ ابْنِي مِنْ عَمْرَةَ بِنْتِ رَوَاحَةَ عَطِيَّةً، فَأَمَرْتَنِي أَنْ أَشْهَدَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «أَعْطِيتُ سَائِرَ وَلَدِكَ مِثْلَ هَذَا؟»، قَالَ: لَا، قَالَ: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ»، قَالَ: فَرَجَعَ فَرَدَّ عَطِيَّتَهُ.³⁴ وفي رواية أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أَلَاكَ وَلَدٌ سِوَاهُ؟»، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَأَرَاهُ، قَالَ: «لَا تُشْهَدُنِي عَلَى جَوْرِ» وَقَالَ أَبُو حَرِيرٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ، «لَا أَشْهَدُ عَلَى جَوْرٍ»³⁵.

--قيمة الحب--: قال تعالى {وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً} [الروم: 21]، الحب هو القيمة الأبرز في العلاقة الزوجية بكافة أطرافها الزوجين، والآباء والأمهات ثم بامتداد العائلة، وهو الذي يدفع الزوج لفعل ما تحب زوجته طالما لا مضرة فيه: عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَيَّيَانِ بِغِنَاءٍ بُعَاثَ، فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفَرَاشِ، وَحَوَّلَ وَجْهَهُ، وَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ، فَأَنْتَهَرَنِي وَقَالَ: مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَقَالَ: «دَعُهُمَا»، فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزَتْهُمَا فَخَرَجَتَا³⁶. وهو الذي يدفع الزوجة لترقب سعادة زوجها والخوف عليه والحرص على مصالحه، فتجد الحب مع الحكمة هو المحرك في حادثة مثل التي ترويها السيدة عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فتَقُولُ: لَمَّا

32 البخاري، صحيح البخاري، 139/3.

33 البخاري، صحيح البخاري، 8/8.

34 البخاري، صحيح البخاري، 158/3.

35 البخاري، صحيح البخاري، 171/3.

36 البخاري، صحيح البخاري، 16/2.

جَاءَ قَتْلُ ابْنِ حَارِثَةَ، وَجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَعَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعْرِفُ فِيهِ الْحَزْنَ، قَالَتْ عَائِشَةُ: وَأَنَا أَطْلُعُ مِنْ صَائِرِ الْبَابِ، تَغْنِي مِنْ شِقِّ الْبَابِ، فَأَتَاهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: أَيُّ رَسُولِ اللَّهِ إِنَّ نِسَاءَ جَعْفَرٍ، قَالَ: وَذَكَرَ بُكَاءَهُنَّ، فَأَمَرَهُ أَنْ يَنْهَاهُنَّ، قَالَ: فَذَهَبَ الرَّجُلُ ثُمَّ أَتَى، فَقَالَ: قَدْ نَهَيْتُهُنَّ، وَذَكَرَ أَنَّهُ لَمْ يُطِيعْنَهُ، قَالَ: فَأَمَرَ أَيْضًا، فَذَهَبَ ثُمَّ أَتَى فَقَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ غَلَبْنَنَا، فَزَعَمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «فَاحْثُ فِي أَفْوَاهِهِنَّ مِنَ التُّرَابِ» قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُلْتُ: أَرَزَعَمَ اللَّهُ أَنْفَكَ، فَوَاللَّهِ مَا أَنْتَ تَفْعَلُ، وَمَا تَرَكْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْعَنَاءِ.³⁷

ولا يمنع الدين من ان يصرح الزوج بحبه لزوجته أمام من يسأل فقد ورد أن عَمْرُو بْنَ الْعَاصِ قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: «عَائِشَةُ» قُلْتُ: مِنْ الرِّجَالِ؟ قَالَ: «أَبُوهَا» قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «عَمْرُو».³⁸

ومن صور قيمة الحب الجميلة في الأسرة حب الوالدين للابن أو الابنة وحب الابن أو الابنة لوالديها، ونسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «إِنَّ فَاطِمَةَ مِثِّي، وَأَنَا أَتَخَوَّفُ أَنْ تُفْتَنَ فِي دِينِهَا»³⁹، وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: دَعَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ فِي شَكْوَاهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ، فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَبَكَتْ، ثُمَّ دَعَاَهَا فَسَارَّهَا بِشَيْءٍ فَضَحِكَتْ، فَسَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَتْ: «سَارَّني النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ يُقْبِضُ فِي وَجَعِهِ الَّذِي تُوفِّي فِيهِ فَبَكَيتُ، ثُمَّ سَارَّني فَأَخْبَرَنِي أَنِّي أَوَّلُ أَهْلِهِ يَتَّبِعُهُ فَضَحِكْتُ»⁴⁰، وَعَنِ الْمُسَوِّرِ بْنِ مَحْرَمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ عَلَى الْمَنْبَرِ: «إِنَّ بَنِي هِشَامِ بْنِ الْمُغِيرَةِ اسْتَأْذَنُوا فِي أَنْ يُنْكَحُوا ابْنَتَهُمْ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ، فَلَا آذَنْ، ثُمَّ لَا آذَنْ، ثُمَّ لَا آذَنْ، إِلَّا أَنْ يُرِيدَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ أَنْ يُطَلِّقَ ابْنَتِي وَيُنْكَحَ ابْنَتَهُمْ، فَإِنَّمَا هِيَ بَضْعَةٌ مِنِّي، يُرِيدُنِي مَا أَرَاهَا، وَيُوْذِنُنِي مَا آذَاهَا»⁴¹.

37 البخاري، صحيح البخاري، 143/5.

38 البخاري، صحيح البخاري، 166/5.

39 البخاري، صحيح البخاري، 83/4.

40 البخاري، صحيح البخاري، 10/6.

41 البخاري، صحيح البخاري، 37/7.

ولا يسجل لنا أجمل من أن يختار الزوج الموت على صدر زوجته، الذي يحوي قلبا عمره الإيمان والحب والرعاية لهذا الزوج، فعن عائشة رضي الله عنها، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يسأل في مرضه الذي مات فيه، يقول: «أين أنا غدا، أين أنا غدا» يريد يوم عائشة، فأذن له أزواجه يكون حيث شاء، فكان في بيت عائشة حتى مات عندها، قالت عائشة: فمات في اليوم الذي كان يدور علي فيه، في بيتي، فقبضه الله وإن رأسه لبين نحري وسحري، وخالط ريقه ريقى، ثم قالت: دخل عبد الرحمن بن أبي بكر ومعه سواك يستن به، فنظر إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم، فقلت له: أعطني هذا السواك يا عبد الرحمن، فأعطانيه، فقبضته، ثم مضعته، فأعطيته رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستن به، وهو مستند إلى صدرى⁴² وفي رواية "فاستن بها كأحسن ما كان مستنا، ثم ناولنيها، فسقطت يده، أو: سقطت من يده، فجمع الله بين ريقى وريقه في آخر يوم من الدنيا، وأول يوم من الآخرة"⁴³.

المبحث الثالث:

القيم الإسلامية المكتسبة الضابطة لكيونة الأسرة

قيمة المرجعية: التزام مرجعية حاکمة متوافق عليها ملزمة لجميع أطراف الأسرة:

كثيرة جدا هي المواقف التي تبين خطورة هذه القيمة، علما أنها سبب رئيسي لتجاوز كثيرا من الخلافات الأسرية، منها: ما روته أم هانئ بنت أبي طالب، تقول: ذهبت إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم.. فقال: «مرحبا بأم هانئ»،.. فقلت: يا رسول الله زعم ابن أُمِّي أَنَّهُ قَاتِلٌ رَجُلًا قَدْ أَجْرَتْهُ فَلَانُ بْنُ هُبَيْرَةَ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «قد أجرتنا من أجرت يا أم هانئ»، قالت أم هانئ: وذلك ضحى⁴⁴.

لقد اختلف موقف الأخت مع أخيها سياسيا، والاختلاف مقبول وهو قيمة مهمة في الرؤية الإسلامية، لكن مع هذا الاختلاف القوي الذي أوشك فيه أن يقتل الأخ من أجارته الأخت كان كلاهما وقافا على المرجعية السياسية فالتزما أمر هذه المرجعية الشرعية ولم ينتصر أي منهما لموقفه الذاتي بل التزما حكم المرجعية الشرعية.

42 البخاري، صحيح البخاري، 13/6.

43 البخاري، صحيح البخاري، 13/6.

44 البخاري، صحيح البخاري، 100/4.

وفي هذا الموقف من جميل القيم: إنه لا سبيل للذكر على الأنثى بوصفه ذكرا في أمر من أخطر الأمور المتعلقة بأمن الدولة. وإن الأخ الرجل عندما يمضي عهد أخته وإجارتها وهو كاره لها. كما إن المرأة الحرة صاحبة المبدأ، تفدي حفاظها على عهدها بروحها.

وهذه المرجعية تتعدى الجانب السياسي لنرى مرجعية مشاعرية أيضا: فعن أبي هريرة رضي الله عنه، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «فوالذي نفسي بيده، لا يؤمن أحدكم حتى أكون أحب إليه من والده وولده»، وقوله «لا يؤمن أحدكم، حتى أكون أحب إليه من والده وولده والناس أجمعين».

وللمرجعية تراتبية في هذا الدين القويم، وتعلو المرجعية الدينية الشرعية على المرجعية النسبية: فعن أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنهما، قالت: قدمت علي أمي وهي مشركة في عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم، فاستفتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم، قلت: وهي راغبة، أفأصل أمي؟ قال: «نعم صلي أمك»⁴⁵. ونرى في الأسرة المسلمة المرجعية الشرعية الحاكمة حتى في أدق الأمور مثل التزين فقد ورد عن عائشة، أن امرأة من الأنصار زوجت ابنتها، فتمعط شعر رأسها، فجاءت إلى النبي صلى الله عليه وسلم فذكرت ذلك له، فقالت: إن زوجها أمرني أن أصل في شعرها، فقال: «لا، إنه قد لعن الموصلات»⁴⁶.

ويخضع لهذه المرجعية جميع افراد الأسرة سواء وافقت رغبته أم لا: فقد جاء أن معقل بن يسار، كانت أخته تحت رجل، فطلقها ثم خلى عنها، حتى انقضت عدتها، ثم خطبها، فحمي معقل من ذلك أنفا، فقال: خلى عنها وهو يقدر عليها، ثم يخطبها، فحال بينه وبينها، فأنزل الله: {وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ} [البقرة: 232] إلى آخر الآية «فدعاه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقرأ عليه»، فترك الحمية واستقاد لأمر الله⁴⁷. ولا يختلف بهذا أسرة الرسول عليه الصلاة والسلام، فعن عائشة، رضي الله عنها: أنها اشترت نمرقة فيها تصاوير، فقام النبي

45 البخاري، صحيح البخاري، 164/3.

46 البخاري، صحيح البخاري، 32/7.

47 البخاري، صحيح البخاري، 58/7.

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْبَابِ فَلَمْ يَدْخُلْ، فَقُلْتُ: أَتَوُبُ إِلَى اللَّهِ مِمَّا أَذْنَبْتُ، قَالَ: «مَا هَذِهِ التَّمْرِقَةُ» قُلْتُ: لَتَجْلِسَ عَلَيْهَا وَتَوَسَّدهَا، قَالَ: «إِنَّ أَصْحَابَ هَذِهِ الصُّورِ يُعَذِّبُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يُقَالُ لَهُمْ: أَحْيُوا مَا خَلَقْتُمْ، وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ الصُّورَةُ»⁴⁸

--قيمة المسؤولية--:

فالمسلم بشكل عام مسؤول بحكم وظيفته الاستخلافية والإيمارية للكون، لكن المسؤولية في الأسرة أدق وأطرافها مشتركة، ويترتب على هذه المسؤولية الدينية مسؤولية أخروية قال تعالى {وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ} [الصفافات: 24]، وَعَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «كُلُّكُمْ رَاعٍ فَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَلَا مِيرَ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ، وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، أَلَا فِكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»⁴⁹.

قيمة الأحسنية: الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- خلق الوفاء--:

قَالَ تَعَالَى {وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا} [الأنعام: 152]، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَحَقُّ الشُّرُوطِ أَنْ تُؤْفُوا بِهِ مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ»⁵⁰، وعندما تروي السيدة عائشة فضل السيدة خديجة وأعظم مواقفها مع الرسول صلى الله عليه وسلم ونصرتها له نعلم على أي القيم تُبنى البيوت، ونستطيع التمييز بين الغيرة -التي سنراها في مواقف السيدة عائشة- عندما تكون حالة طبيعية وبين إعطاء كل ذي حق حقه، فما منعت الغيرة السيدة عائشة أن تفيها حقها وتعطيها مكانتها وتصف عظيم موقفها في حالة مفصلية من حياة الدعوة الإسلامية.

عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ أَنَّهَا قَالَتْ: أَوَّلُ مَا بُدِيَ بِهِ..فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزْجِفُ فُؤَادَهُ، فَدَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ بِنْتِ خُوَيْلِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَقَالَ: «زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي» فَرَمَلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْغُ، فَقَالَ لِحَدِيجَةَ وَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ: «لَقَدْ خَشِيتُ عَلَى نَفْسِي» فَقَالَتْ خَدِيجَةُ: كَلَّا وَاللَّهِ مَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا، إِنَّكَ لَتَصِلُ

48 البخاري، صحيح البخاري، 168/7.

49 البخاري، صحيح البخاري، 150/3.

50 البخاري، صحيح البخاري، 190/3.

الرَّحِمَ، وَتَحْمِلُ الْكُلَّ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتُعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ، فَاَنْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلٍ .. فَقَالَتْ لَهُ خَدِيجَةُ: يَا ابْنَ عَمِّ، اسْمَعْ مِنْ ابْنِ أَخِيكَ، فَقَالَ لَهُ وَرَقَةُ: ..“⁵¹

ومن أجمل صور الوفاء وفاء الزوج لزوجته حتى بعد مماتها فعن عائشة رضي الله عنها، قالت: مَا غَرْتُ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مَا غَرْتُ عَلَى خَدِيجَةَ، وَمَا رَأَيْتُهَا، وَلَكِنْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْثِرُ ذِكْرَهَا، وَرُبَّمَا ذَبَحَ الشَّاةَ ثُمَّ يَقْطَعُهَا أَغْضَاءً، ثُمَّ يَبْعُهَا فِي صَدَائِقِ خَدِيجَةَ، فَرُبَّمَا قُلْتُ لَهُ: كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا امْرَأَةً إِلَّا خَدِيجَةُ، فَيَقُولُ «إِنَّهَا كَانَتْ، وَكَانَتْ، وَكَانَ لِي مِنْهَا وَلَدٌ»⁵² وَعَنْهَا، قَالَتْ: اسْتَأْذَنْتُ هَالَةَ بِنْتُ خُوَيْلِدٍ، أُخْتُ خَدِيجَةَ، عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَعَرَفَ اسْتِئْذَانَ خَدِيجَةَ فَارْتَاعَ لِذَلِكَ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ هَالَةَ». قَالَتْ: فَغَرْتُ..⁵³

الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- خلق الصبر--: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ لِعُرْوَةَ: ابْنُ أُخْتِي «إِنْ كُنَّا لَنَنْظُرُ إِلَى الْهَلَالِ، ثُمَّ الْهَلَالِ، ثَلَاثَةَ أَهْلَةٍ فِي شَهْرَيْنِ، وَمَا أُوقِدَتْ فِي آيَاتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَارٌ»، فَقُلْتُ يَا خَالَةُ: مَا كَانَ يُعِيشُكُمْ؟ قَالَتْ: «الْأَسْوَدَانِ: التَّمْرُ وَالْمَاءُ»⁵⁴. ومن جميل الصبر في السرة ما كانت تقوم به أسماء لزوجها الزبير حتى قالت أسماء: فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ: «إِخْ إِخْ» لِيَحْمِلَنِي خَلْفَهُ، فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسِيرَ مَعَ الرِّجَالِ، وَذَكَرْتُ الزُّبَيْرَ وَغَيْرَتَهُ وَكَانَ أَغْيَرَ النَّاسِ، فَعَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنِّي قَدْ اسْتَحْيَيْتُ فَمَضَى، فَجِئْتُ الزُّبَيْرَ فَقُلْتُ: لَقِينِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَعَلَى رَأْسِي النَّوَى، وَمَعَهُ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَأَنَاخَ لِأَرْكَبَ، فَاسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ وَعَرَفْتُ غَيْرَتَكَ، فَقَالَ: وَاللَّهِ لَحِمْلُكَ النَّوَى كَانَ أَشَدَّ عَلَيَّ مِنْ رُكُوبِكَ مَعَهُ، قَالَتْ: حَتَّى أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ بَعْدَ ذَلِكَ بِخَادِمٍ تَكْفِينِي سِيَّاسَةَ الْفَرَسِ، فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَنِي.⁵⁵

51 البخاري، صحيح البخاري، 7/1.

52 البخاري، صحيح البخاري، 38/5.

53 البخاري، صحيح البخاري، 39/5.

54 البخاري، صحيح البخاري، 153/3.

55 البخاري، صحيح البخاري، 35/7.

وفي هذه الرواية قيم جميلة كقيمة التعاون بين الزوجين والحياء ومراعاة رغبات الزوج وطبيعته ودعم الأهل لابتئهم المتزوجة.

الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- خلق الرحمة --: وفي هذا الخلق تتجمع العديد من الأخلاق مثل: الحنان، الرقة، اللطف، والحب. وقد ذكرت سابقا الرحمة كخلق فطري إنساني إسلامي، إلا ان الإسلام أمر باكتساب صور أخرى للرحمة، فمن صور الرحمة الأسرية رحمة رب البيت بالخدم ومساواته قدر المستطاع بمأكلك ومشربك وملبسك، وإعانتة إن كلفته فوق طاقته: فَعَنِ الْمَعْرُورِ بْنِ سُوَيْدٍ، قَالَ: لَقِيتُ أَبَا ذَرٍّ بِالرَّبَذَةِ، وَعَلَيْهِ حُلَّةٌ، وَعَلَى غُلَامِهِ حُلَّةٌ، فَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ، فَقَالَ: إِنِّي سَابَيْتُ رَجُلًا فَعَيَّرْتُهُ بِأَمِّهِ، فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأَمِّهِ؟ إِنَّكَ امْرُؤٌ فِيكَ جَاهِلِيَّةٌ، إِخْوَانُكُمْ خَوْلُكُمْ، جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَحْتَ أَيْدِيكُمْ، فَمَنْ كَانَ أَخُوهُ تَحْتَ يَدِهِ، فَلْيُطْعِمْهُ مِمَّا يَأْكُلُ، وَلْيَلْبِسْهُ مِمَّا يَلْبَسُ، وَلَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا يَغْلِبُهُمْ، فَإِنْ كَلَّفْتُمُوهُمْ فَأَعِينُوهُمْ»⁵⁶

الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- خلق الرفق --:

ويصدق على الرفق الحديث السابق، كما يروى أَنَسُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فيقول: "خَدَمْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَشْرَ سِنِينَ، فَمَا قَالَ لِي: أَفٍّ، وَلَا: لِمَ صَنَعْتَ؟ وَلَا: أَلَا صَنَعْتَ"⁵⁷. ويتجلى خلق الرفق بأبهى صوره في هذه الرواية: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلَ رَهْطٌ مِنَ الْيَهُودِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: السَّامُ عَلَيْكُمْ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَفَهَّمْتُهَا فَقُلْتُ: وَعَلَيْكُمْ السَّامُ وَاللَّعْنَةُ، قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَهْلًا يَا عَائِشَةُ، إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ» فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قَدْ قُلْتُ: وَعَلَيْكُمْ"⁵⁸.

ومن جميل صور خلق الرفق في الأسرة الرفق في الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر: عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْتَ

56 البخاري، صحيح البخاري، 15/1.

57 البخاري، صحيح البخاري، 14/8.

58 البخاري، صحيح البخاري، 12/8.

فَاطِمَةَ، فَلَمْ يَدْخُلْ عَلَيْهَا، وَجَاءَ عَلِيٌّ، فَذَكَرْتُ لَهُ ذَلِكَ، فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «إِنِّي رَأَيْتُ عَلَى بَابِهَا سِتْرًا مَوْشِيًّا»، فَقَالَ: «مَا لِي وَلِلدُّنْيَا» فَأَتَاهَا عَلِيٌّ، فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهَا، فَقَالَتْ: لِيَأْمُرَنِي فِيهِ بِمَا شَاءَ، قَالَ: «تُرْسِلُ بِهِ إِلَى فُلَانٍ، أَهْلُ بَيْتٍ بِهِمْ حَاجَةٌ»⁵⁹ وفي هذه الرواية من القيم إضافة للرفق الرقي في العلاقة بين الأب وابنته/ والزوج وزوجته/ والابنة وأبيها.

الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- خلق البر وصلة الرحم --

قال تعالى: {وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَوْفَ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا (23) وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا} [الإسراء: 23، 24]

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا أُنبِتُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ؟» ثَلَاثًا، قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ - وَجَلَسَ وَكَانَ مُتَكَيِّمًا فَقَالَ - أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ»، قَالَ: فَمَا زَالَ يُكْرِّرُهَا حَتَّى قُلْنَا: لَيْتَهُ سَكَتَ⁶⁰. وعن أسماء بنت أبي بكر، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَتْ: أَتَنِي أُمِّي رَاغِبَةً، فِي عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَصِلُهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ» قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا: {لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ} [الممتحنة: 8]⁶¹

وسئل رسول الله صلى الله عليه وسلم: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ يَدْخِلُنِي الْجَنَّةَ.. فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «تَعْبُدُ اللَّهَ لَا تُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمُ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِي الزَّكَاةَ، وَتَصِلُ الرَّحِمَ»⁶²، وفي حديث آخر يَقُولُ: «مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ لَهُ فِي رِزْقِهِ،

59 البخاري، صحيح البخاري، 163/3.

60 البخاري، صحيح البخاري، 172/3.

61 البخاري، صحيح البخاري، 4/8.

62 البخاري، صحيح البخاري، 5/8.

وَأَنْ يُنْسَأَ لَهُ فِي أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ»⁶³. وعن النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَيْسَ الْوَاصِلُ بِالْمُكَافِي، وَلَكِنَّ الْوَاصِلُ الَّذِي إِذَا قُطِعَتْ رَحِمُهُ وَصَلَهَا»⁶⁴

وفي معرض الوصية بقيمة البر عن عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْعَمَلِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ؟ قَالَ: «الصَّلَاةُ عَلَى وَفْتِهَا» قَالَ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: «بِرُّ الْوَالِدَيْنِ» قَالَ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: «الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» قَالَ: حَدَّثَنِي بِهِنَّ، وَلَوْ اسْتَرَدُّتُهُ لَرَادَنِي.⁶⁵

وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَحَقُّ النَّاسِ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قَالَ: «أُمُّكَ» قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «تُمَّ أُمُّكَ» قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «تُمَّ أُمُّكَ» قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: «تُمَّ أَبُوكَ»⁶⁶

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجَاهِدُ؟ قَالَ: «لَكَ أَبَوَانِ؟» قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ»⁶⁷

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ مِنْ أَكْبَرِ الْكِبَائِرِ أَنْ يَلْعَنَ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفَ يَلْعَنُ الرَّجُلُ وَالِدَيْهِ؟ قَالَ: «يَسُبُّ الرَّجُلُ أَبَا الرَّجُلِ، فَيَسُبُّ أَبَاهُ، وَيَسُبُّ أُمَّهُ»⁶⁸

عَنْ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ الْأُمّهَاتِ، وَمَنْعًا وَهَاتِ، وَوَادَ الْبَنَاتِ، وَكَرِهَ لَكُمْ: قِيلَ وَقَالَ، وَكَثْرَةُ السُّؤَالِ، وَإِضَاعَةُ الْمَالِ»⁶⁹

الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- خلق الاحترام المتبادل وعدم الإيذاء المادي والمعنوي-- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ» وقوله صلى الله عليه وسلم عندما سئل: أَيُّ الْإِسْلَامِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «مَنْ سَلِمَ

63 البخاري، صحيح البخاري، 5/8.

64 البخاري، صحيح البخاري، 6/8.

65 البخاري، صحيح البخاري، 2/8.

66 البخاري، صحيح البخاري، 2/8.

67 البخاري، صحيح البخاري، 3/8.

68 البخاري، صحيح البخاري، 3/8.

69 البخاري، صحيح البخاري، 4/8.

المُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ، وَيَدِهِ». وهذه في العلاقة الزوجية تُراعى بشكل أعلى فعَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَجْلِدُ أَحَدُكُمْ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ، ثُمَّ يَجَامِعُهَا فِي آخِرِ الْيَوْمِ»⁷⁰

الأحسنية الأخلاقية الأسرية -- الفضل لا العدل في الأسرة --: قال تعالى: {وَلَا تَسْؤُوا الْفُضْلَ بَيْنَكُمْ} [البقرة: 237]، في التعاملات التي يكثر فيها الاحتكاك، وتكثر فيها تقلبات الأحوال، لعل التعامل المثمر يكون بالفضل لا بالعدل وخصوصا في الأسرة وبين الزوجين فعَنِ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ»⁷¹.

وفي الحديث الطويل الذي فيه ظن الصحابة أن الرسول صلى الله عليه وسلم طلق زوجاته، فلم يعاملهن الرسول بالعدل بل بالفضل وجزء منه أذكره: “فَوَاللَّهِ إِنْ أَرْوَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُرَاجِعْنَهُ، وَإِنْ إِحْدَاهُنَّ لَتَهْجُرُهُ الْيَوْمَ حَتَّى اللَّيْلِ، فَأَفْرَعَنِي، فَقُلْتُ: خَابَتْ مَنْ فَعَلَ مِنْهُنَّ بَعْظِيمٌ، ثُمَّ جَمَعْتُ عَلَيَّ ثِيَابِي، فَدَخَلْتُ عَلَى حَفْصَةَ، فَقُلْتُ: أَيُّ حَفْصَةَ أَتُعَاضِبُ إِحْدَاكُنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَوْمَ حَتَّى اللَّيْلِ؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، فَقُلْتُ: خَابَتْ وَخَسِرَتْ أَفْتَأْمُنُ أَنْ يَعْضِبَ اللَّهُ لِعُضْبِ رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَهْلِكِينَ لَا تَسْتَكْثِرِي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا تُرَاجِعِيهِ فِي شَيْءٍ، وَلَا تَهْجُرِيهِ، وَاسْأَلِينِي مَا بَدَا لَكَ”⁷². وفي مواقف الرسول مع زوجاته في غيرتهن كثيرا ما يتبين تعامله معهن بالفضل لا بالعدل.

--قيمة الحب والمودة في الأسرة المسلمة--: ذكرت الحب في المبحث السابق كقيمة إنسانية فطرية، لكن وجدت الحب في الشريعة الإسلامية وفي السرة المسلمة بالذات يأخذ أبعادا جميلة أحببت ذكرها منها: استثمار الحب بربط الطفل بقيم عالية رفيعة فعَنِ ابْنِ عَمِ الرُّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: صَمَّنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: «اللَّهُمَّ عَلِّمَهُ الْكِتَابَ»⁷³.

70 البخاري، صحيح البخاري، 32/7.

71 البخاري، صحيح البخاري، 12/1.

72 البخاري، صحيح البخاري، 133/3.

73 البخاري، صحيح البخاري، 26/1.

وفي أثناء كتابة صلح الحديبية، يقول الرسول: «أَنَا رَسُولُ اللَّهِ، وَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ»، ثُمَّ قَالَ لِعَلِيٍّ: «امْحُ رَسُولُ اللَّهِ»، قَالَ: لَا وَاللَّهِ لَا أَمْحُوكَ أَبَدًا.

ورأيت الحب في الأسرة المسلمة يكون في الرضا والغضب، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنِّي لَأَعْلَمُ إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً، وَإِذَا كُنْتُ عَلَيَّ غَضَبِي» قَالَتْ: فَقُلْتُ: مَنْ أَيْنَ تَعْرِفُ ذَلِكَ؟ فَقَالَ: «أَمَّا إِذَا كُنْتُ عَنِّي رَاضِيَةً، فَإِنَّكَ تَقُولِينَ: لَا وَرَبِّ مُحَمَّدٍ، وَإِذَا كُنْتُ عَلَيَّ غَضَبِي، قُلْتُ: لَا وَرَبِّ إِبْرَاهِيمَ» قَالَتْ: قُلْتُ: أَجَلُ وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَهْجُرُ إِلَّا اسْمَكَ.⁷⁴

ثم وجدت في الأسرة المسلمة الحب الفطري، لكن لا يعلو على الحب العقدي: فَعَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ أَبَا طَالِبٍ لَمَّا حَضَرَتْهُ الْوَفَاةُ، دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ أَبُو جَهْلٍ، فَقَالَ: «أَيُّ عَمٍّ، قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، كَلِمَةً أَحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ»⁷⁵.

--قيمة الرعاية في الأسرة المسلمة--

هي قيمة أساسية في الأسرة المسلمة، بكل جوانبها ومنها:

الرعاية الجسدية والعاطفية: رعاية الأب لابنته: وجاء أن أبا بكر دخل على أهله، فَإِذَا عَائِشَةُ ابْنَتُهُ مُضْطَجِعَةٌ قَدْ أَصَابَتْهَا حُمَّى، فَرَأَيْتُ أَبَاهَا فَقَبَّلَ خَدَّهَا وَقَالَ: «كَيْفَ أَنْتِ يَا بِنْتِي»⁷⁶، عَنْ سَهْلِ، قَالَ: «لَمَّا كُسِرَتْ بَيْضَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِهِ، وَأُذْمِيَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ رِبَاعِيَّتُهُ، وَكَانَ عَلَيَّ يَخْتَلِفُ بِالْمَاءِ فِي الْمَجْنِ، وَكَانَتْ فَاطِمَةُ تَغْسِلُهُ، فَلَمَّا رَأَتْ الدَّمَ يَزِيدُ عَلَى الْمَاءِ كَثْرَةً، عَمَدَتْ إِلَى حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا عَلَى جُزْجِهِ، فَرَقَا الدَّمَ»⁷⁷.

الرعاية التأديبية والتعليمية والتربوية فعن رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «ثَلَاثَةٌ لَهُمْ أَجْرَانِ: رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ، آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالْعَبْدُ الْمَمْلُوكُ إِذَا أَدَّى حَقَّ اللَّهِ وَحَقَّ مَوْلَاهُ، وَرَجُلٌ كَانَتْ عِنْدَهُ أُمَةٌ فَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ

74 البخاري، صحيح البخاري، 36/7.

75 البخاري، صحيح البخاري، 52/5.

76 البخاري، صحيح البخاري، 64/5.

77 البخاري، صحيح البخاري، 38/4.

تَأْدِيبَهَا، وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا، ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ“⁷⁸، وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَتْ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَلَبْنَا عَلَيْكَ الرِّجَالَ، فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ، فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ، فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ، فَكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُنَّ: «مَا مِنْكُمْ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلَاثَةَ مِنْ وَلَدِهَا، إِلَّا كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ» فَقَالَتْ امْرَأَةٌ: وَاثْنَتَيْنِ؟ فَقَالَ: «وَاثْنَتَيْنِ»⁷⁹.

الرعاية المعرفية عن عائشة، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كَانَتْ لَا تَسْمَعُ شَيْئًا لَا تَعْرِفُهُ، إِلَّا رَاجَعَتْ فِيهِ حَتَّى تَعْرِفَهُ.⁸⁰

الرعاية التنصحية: ورد أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَهُوَ يَعِظُ أَخَاهُ فِي الْحَيَاءِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «دَعُهُ فَإِنَّ الْحَبَاءَ مِنَ الْإِيمَانِ»⁸¹، ومع نصح الأخ لأخيه على قيمة تعدد سمة الخلق الإسلامي، إلا أن الرسول صلى الله عليه وسلم نصح الأخ ترك نصح أخيه في أمر كله خير، فليس كل نصح أفراد الأسرة مقبول ويجب الأخذ به.

الرعاية الإيمانية: من المهم في الرعاية الإيمانية استثمار العلاقات والوشائج الأسرية إن وجد الشخص المميز الثقة، كما أن للأسرة حظ ونصيب من العبادة أمامهم لما يكون له من أثر الاقتداء، ولا يخفى أن مشاركة الأطفال في نشاطات إيمانية تنمي فيهم جوانب إيجابية، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: بَيْتٌ فِي بَيْتِ خَالَتِي مَيْمُونَةٌ بِنْتُ الْحَارِثِ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا فِي لَيْلَتِهَا، فَصَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ جَاءَ إِلَى مَنْزِلِهِ، فَصَلَّى أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ نَامَ، ثُمَّ قَامَ، ثُمَّ قَالَ: «نَامَ الْغُلَامُ» أَوْ كَلِمَةً تُشَبِّهُهَا، ثُمَّ قَامَ، فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ، فَجَعَلَنِي عَنْ يَمِينِهِ، فَصَلَّى خَمْسَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ نَامَ، حَتَّى سَمِعْتُ غَطِيطَهُ أَوْ خَطِيطَهُ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ“⁸²، وعن عائشة رضي الله عنها، قَالَتْ: دَخَلَ

78 البخاري، صحيح البخاري، 31/1.

79 البخاري، صحيح البخاري، 32/1.

80 البخاري، صحيح البخاري، 32/1.

81 البخاري، صحيح البخاري، 14/1.

82 البخاري، صحيح البخاري، 35/1.

عَلَيْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي رَجُلٌ، قَالَ: «يَا عَائِشَةُ مَنْ هَذَا؟»، قُلْتُ: أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ، قَالَ: «يَا عَائِشَةُ، انْظُرُونِ مَنْ إِخْوَانُكُمْ، فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ».⁸³

رعاية الضعفاء من الأهل والحرص بل التنافس عليها: فَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَبِعَتْهُمْ ابْنَةُ حَمْزَةَ: يَا عَمَّ يَا عَمَّ، فَتَنَاولَهَا عَلِيٌّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَأَخَذَ بِيَدِهَا، وَقَالَ لِفَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ: دُونَكِ ابْنَةُ عَمِّكِ، حَمَلَتْهَا، فَأَخْتَصَمَ فِيهَا عَلِيٌّ، وَزَيْدٌ، وَجَعْفَرٌ، فَقَالَ عَلِيٌّ: أَنَا أَحَقُّ بِهَا وَهِيَ ابْنَةُ عَمِّي، وَقَالَ جَعْفَرٌ: ابْنَةُ عَمِّي وَخَالَتُهَا تَحْتِي، وَقَالَ زَيْدٌ: ابْنَةُ أَخِي، فَقَضَى بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَالَتِهَا، وَقَالَ: «الْحَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الْأُمِّ»، وَقَالَ لِعَلِيِّ: «أَنْتَ مِنِّي وَأَنَا مِنْكَ»، وَقَالَ لِجَعْفَرٍ: «أَشْبَهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي»، وَقَالَ لِرَزِيدٍ: «أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا»

الرعاية المالية/ الكفاية المالية: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: جَاءَتْ هُنْدُ بِنْتُ عُثْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ، فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ مَسِيكٌ، فَهَلْ عَلَيَّ حَرْجٌ أَنْ أُطْعِمَ مِنَ الَّذِي لَهُ عِيَالُنَا؟ فَقَالَ: «لَا حَرْجَ عَلَيْكَ أَنْ تُطْعِمِيهِمْ بِالْمَعْرُوفِ»⁸⁴

الرعاية الممتدة: لكل أفراد الأسرة، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَرْجِعُ أَصْحَابُكَ بِأَجْرِ حَجٍّ وَعُمْرَةٍ، وَلَمْ أَرَدْ عَلَى الْحَجِّ؟ فَقَالَ لَهَا: «ادْهَبِي، وَلِيُزِدْكَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ»، فَأَمَرَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ أَنْ يُعْمِرَهَا مِنَ التَّعْنِيمِ، فَانْتَظَرَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَعْلَى مَكَّةَ حَتَّى جَاءَتْ⁸⁵

الرعاية من الأجداد: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ، أَخَذَ تَمْرَةً مِنْ تَمْرِ الصَّدَقَةِ، فَجَعَلَهَا فِي فِيهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْفَارِسِيَّةِ: «كِنْ، كِنْ، أَمَا تَعْرِفُ أَنَّا لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ»⁸⁶. وَفِي رِوَايَةِ الْأَجْدَادِ لِلْأَحْفَادِ يَقُولُ أَبُو قَتَادَةَ: «خَرَجَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَمَامَهُ بِنْتُ أَبِي الْعَاصِ عَلَى عَاتِقِهِ، فَصَلَّى، فَإِذَا رَكَعَ وَضَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَفَعَهَا»⁸⁷.

83 البخاري، صحيح البخاري، 170/3.

84 البخاري، صحيح البخاري، 131/3.

85 البخاري، صحيح البخاري، 55/4.

86 البخاري، صحيح البخاري، 74 / 4.

87 البخاري، صحيح البخاري، 7/8.

الحماية والرعاية الصحية والأمنية: وفي هذا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا كَانَ جُنْحُ اللَّيْلِ، أَوْ أَمْسَيْتُمْ، فَكُفُّوا صَنِيَانَكُمْ، فَإِنَّ الشَّيَاطِينَ تَنْتَشِرُ حِينَئِذٍ، فَإِذَا ذَهَبَ سَاعَةٌ مِنَ اللَّيْلِ فَحُلُّوهُمْ، فَأَغْلِقُوا الْأَبْوَابَ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَفْتَحُ بَابًا مُغْلَقًا، وَأَوْكُوا قِرْبَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَخَمِّرُوا آيَتَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَلَوْ أَنْ تَعْرُضُوا عَلَيْهَا شَيْئًا، وَأَطْفُوا مَصَابِيحَكُمْ»⁸⁸، قَالَ لَنَا عِكْرِمَةُ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَشْيَاءَ قَصَارٍ حَدَّثَنَا بِهَا أَبُو هُرَيْرَةَ؟ «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الشُّرْبِ مِنْ فَمِ الْقَرْبَةِ أَوْ السِّقَاءِ، وَأَنْ يَمْنَعَ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ خَشَبَهُ فِي دَارِهِ»⁸⁹.

قيمة الجزاء:

من مميزات تكوين الأسرة المسلمة ثبوت قيمة الجزاء في أذهان أفراد الأسرة جميعا، فلا يكاد يصدر عن أي منهم قول أو فعل أو إيماءة إلا كان له ميزان جزائي، ومن فوائد هذا الميزان الجزائي إعطاء قيمة الامتداد أو قيمة امتدادية للقول أو الفعل أو الإشارة أو الصمت. ولننظر إلى هذه النصوص:

قال تعالى: {مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ} [النحل: 97]

وقال تعالى: {مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُونَ فِيهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ} [غافر: 40]

وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِذَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ»⁹⁰.

وَعَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ نَفَقَةً تَبْتَغِي بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلَّا أُجِزْتَ عَلَيْهَا، حَتَّى مَا تَجْعَلَ فِي فَمِ امْرَأَتِكَ»⁹¹.
وَعَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لِي مِنْ أَجْرِ فِي

88 البخاري، صحيح البخاري، 111/7.

89 البخاري، صحيح البخاري، 112/7.

90 البخاري، صحيح البخاري، 20/1.

91 البخاري، صحيح البخاري، 21/1.

بَنِي أَبِي سَلَمَةَ أَنْ أَنْفَقَ عَلَيْهِمْ وَلَسْتُ بِتَارِكِهِمْ هَكَذَا وَهَكَذَا، إِنَّمَا هُمْ بَنِي؟ قَالَ: «نَعَمْ، لَكَ أَجْرٌ مَا أَنْفَقْتَ عَلَيْهِمْ»⁹²

ونجد قيمة الجزاء الإيمانية تعلو حتى ألم الفقد: يَقُولُ أَنَسُ: أَصِيبَ حَارِثَةُ يَوْمَ بَدْرٍ وَهُوَ غُلَامٌ، فَجَاءَتْ أُمُّهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَدْ عَرَفْتُ مَنْزِلَةَ حَارِثَةَ مِنِّي، فَإِنْ يَكُنْ فِي الْجَنَّةِ أَصْبِرْ وَأَحْتَسِبْ، وَإِنْ تَكُ الْآخَرَى تَرَى مَا أَصْنَعُ، فَقَالَ: «وَيْحَكَ، أَوْهَيْبَتِ، أَوْجَنَّةٌ وَاحِدَةٌ هِيَ، إِنَّهَا جِنَانٌ كَثِيرَةٌ، وَإِنَّهُ فِي جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ»⁹³

ومع الجزاء والامتدادية هناك اقتران للبر: فقد روي أَنَّ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تُوْفِيَتْ أُمُّهُ وَهُوَ غَائِبٌ عَنْهَا، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمِّي تُوْفِيَتْ وَأَنَا غَائِبٌ عَنْهَا، أَيَنْفَعُهَا شَيْءٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ بِهِ عَنْهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ»، قَالَ: فَإِنِّي أَشْهَدُكَ أَنَّ حَائِطِي الْمِخْرَافَ صَدَقَةٌ عَلَيْهَا.⁹⁴

وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ أُمِّي افْتَلَتَتْ نَفْسَهَا وَأَرَاهَا لَوْ تَكَلَّمْتُ تَصَدَّقْتُ، أَفَأَتَصَدَّقُ عَنْهَا؟ قَالَ: «نَعَمْ تَصَدَّقُ عَنْهَا»⁹⁵

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اسْتَفْتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنَّ أُمِّي مَاتَتْ وَعَلَيْهَا نَذْرٌ، فَقَالَ: «اقْضِهِ عَنْهَا»⁹⁶.

قيمة التفاعلية او التشاركية السرية:

تعاني معظم الأسر من الجفاف العاطفي، ومن الخرس الزوجي كما يُطلقون عليه، وهو عدم وجود تفاعلية بين الزوج وزوجته أو بين أفراد السرة والوالدين، استوقفتني نصوص تعالج هذه المشكلة منها: عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، مَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَصْنَعُ فِي الْبَيْتِ؟ قَالَتْ: «كَانَ يَكُونُ فِي مِهْنَةٍ

92 البخاري، صحيح البخاري، 66/7.

93 البخاري، صحيح البخاري، 77/5.

94 البخاري، صحيح البخاري، 7/4.

95 البخاري، صحيح البخاري، 8/4.

96 البخاري، صحيح البخاري، 9/4.

أَهْلِهِ، فَإِذَا سَمِعَ الْأَذَانَ خَرَجَ»⁹⁷ فهو يشارك أهله عملهم في البيت وهذه التشاركية تولد المحبة والمودة بين الزوجين أو بينهما وبين الأبناء.

مشاركة الهموم والقضايا: فنراه صلى الله عليه وسلم يخاطب زوجته ويشاركها همومه قَالَتْ لِي: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ”يَا عَائِشَةُ لَوْلَا قَوْمُكَ حَدِيثُ عَهْدُهُمْ - قَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ - بِكُفْرٍ، لَنَقَضْتُ الْكَعْبَةَ فَجَعَلْتُ لَهَا بَابَيْنِ: بَابٌ يَدْخُلُ النَّاسُ وَبَابٌ يَخْرُجُونَ“⁹⁸

التشاركية العبادية: فعَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي وَأَنَا رَاقِدَةٌ مُعْتَرِضَةً عَلَى فِرَاشِهِ، فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتِرَ أَتَيْتُ نِيَّ، فَأَوْتَرْتُ»⁹⁹.

التشاركية المالية: عَنْ أَسْمَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لِي مَالٌ إِلَّا مَا أَدْخَلَ عَلَيَّ الزُّبَيْرُ، فَاتَّصَدَّقْ؟ قَالَ: «تَصَدَّقِي، وَلَا تُوعِي فَيُوعَى عَلَيْكَ»¹⁰⁰

تشاركية المواقف: وعبد الله بن عمر يشارك والده ووالده يبدي رأيه: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ شَجَرَةً لَا يَسْقُطُ وَرَقُهَا، وَهِيَ مِثْلُ الْمُسْلِمِ، حَدِّثُونِي مَا هِيَ؟» فَوَقَعَ النَّاسُ فِي شَجَرِ الْبَادِيَةِ، وَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ، قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَاسْتَحْيَيْتُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبَرْنَا بِهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هِيَ النَّخْلَةُ» قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَحَدَّثْتُ أَبِي بِمَا وَقَعَ فِي نَفْسِي، فَقَالَ: «لَأَنْ تَكُونَ قُلْتَهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَكُونَ لِي كَذَا وَكَذَا»¹⁰¹. وفي موقف الرسول صلى الله عليه وسلم والسيدة عائشة في حادثة الإفك نوع من التشاركية بين السيدة عائشة ووالديها، وبين الرسول وأصحابه المقربين.

التشاركية النفسية: عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حَدَّثَتْهُ أَنَّهَا قَالَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ أَتَى عَلَيْكَ يَوْمٌ كَانَ أَشَدَّ مِنْ يَوْمٍ أَحَدٍ، قَالَ: ”لَقَدْ لَقِيتُ مِنْ قَوْمِكَ مَا لَقِيتُ..“¹⁰²

97 البخاري، صحيح البخاري، 58/7.

98 البخاري، صحيح البخاري، 37/1.

99 البخاري، صحيح البخاري، 25/2.

100 البخاري، صحيح البخاري، 158/3.

101 البخاري، صحيح البخاري، 38/1.

102 البخاري، صحيح البخاري، 115/4.

التشاركية في الأجر كما المال: عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا يَحِلُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَصُومَ وَزَوْجُهَا شَاهِدٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَلَا تَأْذَنَ فِي بَيْتِهِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، وَمَا أَنْفَقَتْ مِنْ نَفَقَةٍ عَنْ غَيْرِ أَمْرِهِ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَيْهِ شَطْرَهُ»¹⁰³

التشاركية التاريخية: عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ، وَأُمَّ سَلَمَةَ ذَكَرْنَا كَنِيسَةً رَأَيْنَهَا بِالْحَبَشَةِ فِيهَا تَصَاوِيرُ، فَذَكَرْنَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: «إِنَّ أَوْلَيْكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ، بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا، وَصَوِّرُوا فِيهِ تِيكَ الصُّورَ، أَوْلَيْكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»¹⁰⁴

تشاركية اللعب مع الأبناء قَالَ غُرُوزُ: «كُنْتُ أَذْخُلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الصَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ» يقصد في أثر ضربة للزبير يوم اليرموك.

التشاركية القصصية: حديث أم زرع الذي قصته السيدة عائشة على الرسول صلى الله عليه وسلم وهي قصة طويلة جدا لها مغزى، فشاركها الرسول الكريم المغزى وطمأنها.

تشاركية المحادثة في السفر: عَنْ عَائِشَةَ، ”أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ، فَطَارَتِ الْقُرْعَةُ لِعَائِشَةَ وَحَفْصَةَ، وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ بِاللَّيْلِ سَارَ مَعَ عَائِشَةَ يَتَحَدَّثُ، فَقَالَتْ حَفْصَةُ: أَلَا تَرْكَبِينَ اللَّيْلَةَ بَعِيرِي وَأَرْكَبُ بَعِيرَكَ، تَنْظُرِينَ وَأَنْظُرُ؟ فَقَالَتْ: بَلَى، فَركَبْتُ، فَجَاءَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَمَلِ عَائِشَةَ وَعَلَيْهِ حَفْصَةُ، فَسَلَّمَ عَلَيْهَا، ثُمَّ سَارَ حَتَّى نَزَلُوا، وَافْتَقَدَتْهُ عَائِشَةُ، فَلَمَّا نَزَلُوا جَعَلَتْ رَجُلَيْهَا بَيْنَ الإِذْخِرِ، وَتَقُولُ: يَا رَبِّ سَلِّطْ عَلَيَّ عَقْرَبًا أَوْ حَيَّةً تَلْدَغُنِي، وَلَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَقُولَ لَهُ شَيْئًا“¹⁰⁵.

قيمة الأمن والاطمئنان والسكينة: فمن دواعي الأمن مخاطبة المرأة في الرؤية الإسلامية على أنها صاحبة بيت الزوجية، مع أن الرجل هو المالك الحقيقي ماديًا له، لكن ليشعرها أنها المترتبة على عرش تحقيق وظيفة ذلك البيت.

103 البخاري، صحيح البخاري، 30/7.

104 البخاري، صحيح البخاري، 50/5.

105 البخاري، صحيح البخاري، 33/7.

قال تعالى: { لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ } ﴿الطلاق: 1﴾

* وقال تعالى: { وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ } ﴿يوسف: 32﴾

* وقال تعالى: { وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى } (الأحزاب: 33)

* وقال تعالى: { وَادْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ } ﴿الأحزاب: 43﴾

ومن دواعي الأمن السكنية بين الزوجين في الأسرة أيضا قال تعالى: { وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْتَكَرُونَ } [الروم: 21] فجعل هناك اطمئنان وسكن بعش الزوجية.

ومن دواعي الأمن والسكنية والاطمئنان طمأنة الزوج زوجته بمكانتها وعدم التفكير بطلاقها، ومثاله حديث أبو زرع وأم زرع الذي روته السيدة عائشة فقالت بعد أن ذكرت جميل إكرام أب زرع لزوجته أم زرع: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «كُنْتُ لَكَ كَأَبِي زَرْعٍ لِأُمِّ زَرْعٍ»¹⁰⁶.

قيمة التراتبية:

للقيم أوزان كما أشرت سابقا ومراتب، وتؤكد الشريعة الإسلامية على تراتبية العبادات والأفعال والأقوال فترى:

تراتبية الأحسنية المتعدية تليها الأحسنية الفردية: عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «إِيمَانٌ بِاللَّهِ، وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ»، قُلْتُ: فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: «أَعْلَاهَا ثَمَنًا، وَأَنْفُسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا»، قُلْتُ: فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ؟ قَالَ: «تُعِينُ ضَايِعًا، أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقٍ»، قَالَ: فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ؟ قَالَ: «تَدْعُ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ، فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ»¹⁰⁷

تراتبية الوشائج والعلائق الأسرية والعائلية في الدعوة والتوجيه: حيث قام رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: { وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ } [الشعراء: 214]، قَالَ: «يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ - أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا - اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ، لَا أَعْنِي عَنْكُمْ مِنْ

¹⁰⁶ البخاري، محمد بن إسماعيل (ت256هـ)، صحيح البخاري، تحقيق: محمد زهير بن ناصر الناصر، ك. النكاح، باب: حسن المعاشرة مع الأهل، دار طوق النجاة، ط 1، 1422هـ، 28/7.

¹⁰⁷ البخاري، صحيح البخاري، 144/3.

اللَّهُ شَيْئًا، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا صَفِيَّةُ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ سَلِينِي مَا شِئْتَ مِنْ مَالِي لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا»

التراتبية في العبادات: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَاسْتَأْذَنَهُ فِي الْجِهَادِ، فَقَالَ: «أَحْيِ وَالِدَاكَ؟»، قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَفِيهِمَا فَجَاهِدْ»¹⁰⁸

تراتبية عبادة الوقت: فعن ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ: سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «لَا يَخْلُونَ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ، وَلَا تُسَافِرُنَّ امْرَأَةً إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ»، فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اكْتُبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا، وَخَرَجْتُ امْرَأَتِي حَاجَةً، قَالَ: «أَذْهَبَ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ»¹⁰⁹

وكذا تراتبية عبادة الوقت: عن ابن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: إِنَّمَا تَغَيَّبَ عُثْمَانُ عَنْ بَدْرٍ، فَإِنَّهُ كَانَتْ تَحْتَهُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَكَانَتْ مَرِيضَةً، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمُهُ»¹¹⁰

تراتبية الأعمال التعبدية النافلة: عن أبي هريرة، عن النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ”لَمْ يَتَكَلَّمْ فِي الْمَهْدِ إِلَّا ثَلَاثَةً: عِيسَى، وَكَانَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ جُرَيْجٌ، كَانَ يُصَلِّي، جَاءَتْهُ أُمُّهُ فَدَعَتْهُ، فَقَالَ: أَجِيبُهَا أَوْ أَصَلِّي، فَقَالَتْ: اللَّهُمَّ لَا تُمِثَّهُ حَتَّى تَرِيَهُ وَجُوهَ الْمُؤْمِسَاتِ.“¹¹¹

تراتبية العواطف: عن عُزْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ أَحَبَّ الْبَشَرِ إِلَيَّ عَائِشَةَ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ، وَكَانَ أَبَرَّ النَّاسِ بِهَا..¹¹²
قيمة التوارثية:

108 البخاري، صحيح البخاري، 59/4.

109 البخاري، صحيح البخاري، 59/4.

110 البخاري، صحيح البخاري، 88/4.

111 البخاري، صحيح البخاري، 165 / 4.

112 البخاري، صحيح البخاري، 180/4.

نجد التوارث العلمي (زينب تروي عن أمها أم سلمة، عروة يروي عن عائشة، أسماء تروي عن عائشة، أنس يروي عن زوج أمه أبي طلحة) حيث: ”يروي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ زَيْنَبَ بِنْتَ أُمِّ سَلَمَةَ، أَخْبَرَتْهُ أَنَّ أُمَّهَا أُمَّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرَتْهَا، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ سَمِعَ خُصُومَةً بِنَابِ حُجْرَتِهِ، فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ“¹¹³

يروي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ امْرَأَتِهِ فَاطِمَةَ بِنْتِ الْمُثَنِّرِ، عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهَا قَالَتْ: أَتَيْتُ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ خَسَفَتِ الشَّمْسُ..“¹¹⁴

التوارث الديني المبصر: في حديث طويل تروي السيدة عائشة كيف نشأت وعقلت والديها مسلمين، وخروج أبيها للحبشة ثم منع ابن الدغنة أبا بكر من الهجرة وإدخاله بجواره، ثم رد الجوار¹¹⁵، ثم موقفها وأختها من الهجرة كلها وكثير غيرها ينبثق عن توريث سليم مبصر للدين من الآباء للأبناء.

الاحترام والتوقير بالتورث القيمي: عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ كَانَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفَرٍ، فَكَانَ عَلَى بَكْرٍ لِعُمَرَ صَعْبٌ، فَكَانَ يَتَقَدَّمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَيَقُولُ أَبُوهُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ، لَا يَتَقَدَّمُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحَدٌ“¹¹⁶

التورث العقدي: عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، قَالَ: لَمَّا وَقَفَ الزُّبَيْرُ يَوْمَ الْجَمَلِ دَعَانِي.. وَيَقُولُ: «يَا بُنَيَّ إِنْ عَجَزْتَ عَنْهُ فِي شَيْءٍ، فَاسْتَعِنْ عَلَيْهِ مَوْلَايَ»، قَالَ: فَوَاللَّهِ مَا دَرَيْتُ مَا أَرَادَ حَتَّى قُلْتُ: يَا أَبَةَ مَنْ مَوْلَاكَ؟ قَالَ: «اللَّهُ»، قَالَ: فَوَاللَّهِ مَا وَقَعْتُ فِي كُرْبَةٍ مِنْ دِينِهِ، إِلَّا قُلْتُ: يَا مَوْلَى الزُّبَيْرِ أَقْضِ عَنْهُ دَيْنَهُ، فَيَقْضِيهِ..“¹¹⁷

التوارث السليم: وإذا أردت استزادة فعليك أن تدرس كيف ربت عفراء ولديها / كيف ربت عفراء ولديها: قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ: ”إِنِّي لَفِي الصَّفِّ يَوْمَ بَدْرٍ

113 البخاري، صحيح البخاري، 131/3.

114 البخاري، صحيح البخاري، 37/2.

115 البخاري، صحيح البخاري، 98/3.

116 البخاري، صحيح البخاري، 162/3.

117 البخاري، صحيح البخاري، 87/4.

إِذِ التَّقْتُ فَإِذَا عَنْ يَمِينِي وَعَنْ يَسَارِي فَتَيَانِ حَدِيثَا السِّنِّ، فَكَأَنِّي لَمْ أَمِنْ بِمَكَانِهِمَا، إِذْ قَالَ لِي أَحَدُهُمَا سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ: يَا عَمَّ أَرْنِي أَبَا جَهْلٍ، فَقُلْتُ: يَا ابْنَ أَخِي، وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ قَالَ: عَاهَدْتُ اللَّهَ إِنْ رَأَيْتُهُ أَنْ أَقْتُلَهُ أَوْ أَمُوتَ دُونَهُ، فَقَالَ لِي الْآخَرُ سِرًّا مِنْ صَاحِبِهِ مِثْلَهُ، قَالَ: فَمَا سَرَرْنِي أَنِّي بَيْنَ رَجُلَيْنِ مَكَانَهُمَا، فَأَشْرْتُ لَهُمَا إِلَيْهِ، فَشَدًّا عَلَيْهِ مِثْلَ الصَّقْرَيْنِ حَتَّى ضَرَبَاهُ، وَهُمَا ابْنَا عَفْرَاءَ¹¹⁸

الخاتمة:

لا يستطيع بحث الإحاطة بكل القيم الإسلامية الواردة في القرآن والسنة بل يلزم هذا الكم الكبير كتاب يشمل منظومة القيم الجميلة، وهذا امر لا بد منه لأن من المعلوم أن واقع أمتنا وواقع أسرنا في هذا العصر يتعد كثيرا في مجمله عن قيمنا الإسلامية، ولهذا أسباب عديدة داخلية وخارجية، مما يشكل تحديا حقيقيا في تنزيل هذه القيم في هذا الزمن، تغيرت طبيعة الأسرة وتبعثرت أدوار أفرادها ولم تعد هي وحدها الفاعل الأقوى في ميدان التورث المبصر للعقيدة والفكر والتربية وغرس القيم بدءا من الأب والأم أو الزوج والزوجة وانتهاء بدائرة العائلة الأوسع الجد والجدة والعم والعمة والخال والخالة، فإذا أردنا إعادة تفعيل الدور الحقيقي الاستخلافي والتكيني والإعماري للأمة لا بد من إعادة تفعيل منظومة القيم المستمدة من الثابتين الراسخين أصولنا العقدية الهادية: القرآن والسنة.

والحمد لله رب العالمين

118 البخاري، صحيح البخاري، 78/5.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Bütün övgüler âlemlerin rabbi olan yüce Allah'a olsun. Yüce Allah'ın selam ve rahmeti öncekilerin ve sonrakilerin efendisi Hz. Muhammed Mustafa'yı, onun pak ailesini ve ashabını kuşatsın. Bu girişten sonra şunları kaydetmek mümkündür:

İnsan, mutlak manada, iki ana kaynağın birleşiminin ürünüdür, aslında bu hükmü vurgulamak dahi gereksizdir. Bu kaynakların ilki, biyolojik yönle ifade edilir ve tüm boyutlarıyla genetik özellikleri içine almaktadır. İkinci kaynak ise insanın kazanım ve edinimle ilgili yönüdür, onun öğrenme ve etrafındakilerle etkileşim kurma kapasitesi, varlığının bir parçası olan kazanımlarını belirlemektedir.

Hakim ve Habir olan Allah yarattıklarında bu iki kaynağın “aile” isimli tek bir halkada birleşmesini murat etmiştir. Bunun için insanın oluşumunun ve yeterliliğinin büyük kısmı ailesine bağlıdır. Genlerini ve onların taşıdığı maddi ve manevi özellikleri aldığı aile, insanın hayatının en önemli yıllarında kendisini çevreleyen ilk nüfuz sahasıdır. Oradan öğrendikleri ve edindikleri/ kazandıkları zorunlu olarak diğer kaynaklara nazaran daha belirleyicidir. Etki dairesi, sosyal ve kültürel bakımdan ailenin, akrabalık, hısımlık vb. yönlerden elde ettiği genişlik ile artmaktadır.

Bu noktadan hareketle Yüce Yaratıcı, insanlara aile denen yapının önemini bütün detayları ile göstermiş, Kur'an ve sünnetin lafızları aile dairesinde olan herkesin görev ve sorumluluklarını belirlemiş, oradaki ilişkilerin niteliğini açıklayıp ondaki üst değerleri vurgulamış ve güzel bir denge ile bahsedilen yapının tüm fertlerinin nasıl menfaatinin sağlanacağını izah etmiştir.

İslami literatür, Müslüman aile hakkında pek çok kaynakla doludur, Allah Teala bu hususta katkı sunanların hepsini en güzel şekilde mükafatlandırsın. Bizim araştırmamızda ailenin en önemli dinamiklerinden biri olan değerlerin inşa edilmesini, onun kökenlerine inen şekilde Kur'an ve sünnet çerçevesinde irdelenmiştir. Bu noktadan hareketle aşağıdaki başlık altında bir çalışma hazırlanmıştır:

KUR'AN VE SÜNNETTE AİLE OLUŞUMU İÇİN TEMEL ÖLÇÜT OLAN DEĞERLER*

Kur'an ve sünnet perspektifinden aile ekseninin incelenmesinden ötürü, ailenin önemi, kurulması ve korunmasına ilişkin ayet ve hadislerle yer ve-

* Çeviren : Muhammed Emin UYSAL (Mütercim/Tercüman)

rilecektir. Ancak özellikle değerleri somut bir şekilde yansıtan, onların fiili uygulaması olarak nitelenebilecek rivayetler seçilecektir. Buhari'deki haberlere dayanılarak konunun anlatılması, araştırmanın ayrıcalıklı bir yönüdür, bahsedilen kaynağın güvenilirliğinden ötürü sunulan hadisler konusunda kafa karışıklığına gerek yoktur.

Bu tebliğ, bir giriş ve üç araştırma konusundan oluşmaktadır.

Giriş: Kur'an ve Sünnette Değerler Kavramı ve Özellikleri

Birinci Konu: Değerlerin Ağırlıkları, Standartları ve Doğaları

İkinci Konu: Ailenin Kurulmasına Dair İslami, İnsani ve Fıtri Değerler

Üçüncü Konu: Ailenin Kurulmasına Dair Kazanım Yoluyla Elde Edilen İslami Değerler

Allah başarının sahibi ve ona ulaştıracak yegâne güçtür.

GİRİŞ: İSLAMİ DEĞERLER KAVRAMI

Değerler/Kıyem Kelimesinin Sözlük Anlamı

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا

Ayetinde kıyamen ifadesinin kıyemen şeklinde de okunduğunu belirten İbn Manzûr, şöyle demektedir:

Bu takdirde ayetin manası şu olmaktadır: Allah malları onları işlerinizi ayakta tutmanız için kıymetler kılmıştır. Kıyemin tekili ise kıymettir, aslı vâv'dır zira kıymet/değer bir şeyin aslının yerini tutar, kıymet, bir şeyin belirlenen pahasıdır.¹

İstikamet: Düzeltmek, bir hususta sebat edip ona tutunan kişiye “*kāim 'aleyhi*” denmektedir. *Hulūku ke kayyimun*: Ahlaken düzgün ve güzel demektir. *Zalike'd-dinu'l-kayyim*: İçinde eğrilik ve haktan sapma olmayan din Allah Teâlâ'nın “Onda değerli kitaplar” vardır, buyruğu *el-milletu'l-kāime*: Mutedil, doğru. Ebu İshak “*kayyim*” *mustakim* manasındadır” demektedir.

Zebidî'nin eserinde şu bilgiler yer almaktadır: *Qāme'l-emru kavmen*: Bu ifade işin yerli yerinde ve doğru olduğunu belirtir.² *Eḳamtuş-şey'e*: *Ḳavvamtuhu*:

¹ Ebu'l-Fadl, Cemaluddin İbn Manzûr el-Ensari el-Ruveyfî el-İfrikî (ö. h. 711) *Lisānu'l-Arab*, K-V-M maddesi, Beyrut, Dar Sadır, 3. baskı, h. 1414, 12/498.

² Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Huseynî, Ebu'l-Feyd Murtaza (ö. h. 1205) *ez-Zebîdî, Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kāmûs*, thk: Bir grup yazar,

Onu düzelttim. *İstikamet*: itidal ve düzgünlük. *Kıymet* kafın kesrası iledir, bir şeyin belirlenen değeri manasındadır. Aslı vavdır, o bir şeyin yerini tutmak manasına gelen *ķāme meķāmebu yeķūmu* kökündendir.

Böylelikle Arapçada değer anlamına gelen “kıymet” kelimesinin aslının k-v-m kökü olduğu anlaşılmaktadır.

a. Bakım, esirgeme: *Ķayyimu’l-kavmi*: İşlerini yürüten ve düzelten kimse kavmin kayyımıdır.³ *Rumh ķavīm, racul kavīm: El-Ķāimu fi’l-mulki*: Malı koruyan. Bir kavmin işlerini görenlere *kayyim* denmektedir.⁴

b. Bu kelimenin kök anlamlarından biri de sebat ve dayanıklılıktır, bir hadiste “*La aķirru illā ķāimen*” ifadesi geçer. Bahsedilen cümle, “Sadece İslam üzerine sebat ederek ölürüm” demektir.⁵ Bir hususa bağlanan ve tutunan kişiye “*ķāim aleyhi*” adı verilmektedir. Başka bir anlamı da kalıcılıktır: Eğer bir insan boyun eğre ve yöntemini sürdürürse yüzüne istikamet kazanır.

c. *Eķāmeş-şey’e*: Onu sürdürdü. Falan kişinin işinde sebat ve devamlılığı yoktur anlamında da “*mā li’l-fulāni ķıymetun*” cümlesi söylenmektedir.⁶

d. *İstikamet: Dinen kayyimen*: yani dosdoğru ve düzenli bir din: *Rumhūn ķavīm*: Sağlam mızrak,⁷ hakta olan her şey onunla kaim ve onu tutandır. *el-Ķayyime*: düzgün, doğru demektir. Allah Teāla’nın “Bu dosdoğru dindir, *zalıke dinu’l-kayyime*” buyruğunda kastedilen de budur. Bu kökten gelen *ķıvām* kelimesi de bir varlığın/insanın tam ve eksiksiz olmasını sağlayan hususlar demektir. Yüce Allah’ın “*Fihā kutubun kayyime*” buyruğunda söz

K-v-m, Maddesi, 33/308-312.

3 Halil b. Ahmed el-Ferahidi (ö. h. 170), *el-’Ayn*, thk: Dr. Mehdi el-Mahzumi, Dr. İbrahim es-Samerrai, Dar ve Mektebetu’l-Hilal, 5/233.

4 Ebū Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdi el-Basrî (ö. 321/933), *Cemheratu’l-Luğa*, thk: Remzi Munir Ba’albeki, Daru’l-’ilm li’l-Melayin, Beyrut, Birinci Baskı, 1987, 2/979.

5 Halil b. Ahmed, *el-’Ayn*, 5/233.

6 *Esasu’l-Belāğa*, 2/112

7 Muhammed b. Ahmed el-Herevî (ö. h. 370), *Tehzibu’l-Luğa*, thk. Muhammed İvad Mur’ib, Beyrut, Dar İhyai’t-Turasi’l-’Arabi, birinci baskı, 2001, 9/267. Zeynu’d-din Ebu Abdillāh, Muhammed b. Ebu Bekir b. Abdulkadir el-Hanefi er-Razi (ö. 666), *Muhtaru’s-Sıhab* thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, el-Mektebetu’l-’Asriyye, Ed-Daru’n-Nemuzeciyye, Beyrut, Sayda, beşinci baskı, h. 1420. İbn Manzur, Ebu’l-Fadl, Cemaluddin İbn Manzur el-Ensari el-Ruveyfii el-İfriki (ö. h. 711), *Lisānu’l-’Arab*, K-V-M maddesi, Beyrut, Dar Sadır, 3. baskı, h. 1414, 12/498.

konusu kitapların hakkı batıldan ayırdığı, delil ve burhanla gerçekleri ortaya koyduğu anlatılmaktadır.⁸ İbn Esîr, şöyle demektedir: “*Zalike'd-dinu'l-kayyim: 'İçinde eğrilik ve haktan sapma olmayan din.'*”⁹

e. Bu kelimenin anlamlarından biri de itidal, istiva, düzenli olmak demektir. *İstekāme*: İtedele, isteva, *istekāme's-si'ru*: Şiir istikamet kazandı, ölçülü oldu.¹⁰ *Kavveme Der'ehu*: Bir şeyin eğrilikliğini giderdi.¹¹

f. Paha, değer demektir, kıymet kelimesi ise esasen Arapçada bir şeyin doğru bir şekilde belirlenen karşılığı, ederi demektir.¹²

g. Başka bir anlamı ile kıyam, ayağa kalkmak durmak demektir, bu manadan hareketle ayağa kalkan hayvan için *Ḳāmeti'd-dābbetu* denir.¹³

Terminolojide Değerler: el-Mu'cemu'l-'Arabiyye el-Mu'āşira adlı eser-de değerler şu şekilde tanımlanmaktadır: İnsan topluluğunun/toplumunun yaşamını ayakta tutan dini, ahlaki, sosyal erdemler.¹⁴ Bin Beyye'nin görüşü şu biçimdedir: Değerler yapılması uygun ve hoş görülen, karşı çıkılması çirkin bulunup kınanan ahlaki prensiplerdir. Bu prensiplerin ahlaki olup olmaması üzerinde çok durmaya gerek yoktur. Zira ahlak tarife muhtaç değildir, o insanın özünde saklı bulunan huylardır. Belki ahlak, o huyların yansıması olarak da nitelenebilir. Buna göre değer denilen hususlar genel ve sürekli bir kabul görmelidir. Bir kişinin sevdiği yemek, “değer” olarak adlandırılmaz. Sözü edilen genel kabul belirli bir toplumla sınırlı kalacağı gibi tüm insanları da kuşatabilir.¹⁵ Bu sözler Bin Beyye'den alıntılanmıştır.¹⁶

Bazı araştırmacılar, İslami değerleri şu şekilde tanımlamıştır:¹⁷

8 *el-Muhkemu ve'l-Muhitu'l-A'zam*, 6/592.

9 *en-Nihaye fi Garibi'l-Eser*, 4/135

10 İbn Manzur, *Lisānu'l-'Arab*, 12/498.

11 *el-Muhkemu ve'l-Muhitu'l-A'zam*, 6/590-592.

12 el-Herevi, *Tehzibu'l-luğa*, 9/269.

13 *es-Sıhab Tacu'l-Luga ve Sıhabu'l-'Arabiyye*, 5, 2016

14 Ahmed Muhtar Abdulhamid Ömer (ö. 1424) vd. *el-Mu'cemu'l-'Arabiyye-tu'l-Mu'āşira*, Alemlu'l-Kutub, birinci baskı, h. 1429/m. 2008, 3/1878.

15 <http://binbayyah.net/arabic/archives/148>.

16 İbrahim Ebu Muhammed, *Manzumetu'l-Kıyem ve Devruha fi't-Tecdid ve'n-Nah-da*, Kahire, Daru'l-'Avasım, birinci baskı, 2009, s. 15.

17 Bu tanımlar hususunda araştırmacı Muhammed Emin el-Hakk'ın *el-Kıyem el-İslamiyye fi't-Ta'lim ve Eseruha 'ale'l-Muctemai* adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

*Kâinat, hayat, insan ve ilah hakkındaki tasavvurlardan doğan hüküm ve standartlar grubu...*¹⁸

*İnsanın herhangi bir şey hakkında şeriatın benimsediği bazı prensipler ve ölçüler çerçevesinde hüküm vererek istendik ve istenmedik davranışları belirlemesidir.*¹⁹ Başka bir tanım da şudur: *Ferdin ve toplumun hayatını yöneten ve uyulması halinde insanı kemale taşıyan ahlaki ve İslami ölçülerdir.*²⁰

Değerler: Ferdi ve grubu sapmalardan uzaklaştırıp daima istikamette tutan ve hayat çizgisinin eğimden korunmasını sağlayan, insan ve grupların çevresinde bir statü ve konum kazanmasına sebep olan hususlardır.

İslami Değerler: İslam dininde bireyleri ve toplulukları sapmalardan uzaklaştırarak düzgün kalmalarını sağlayan, insan ve grupların dünya ve ahirette bir statü ve konum kazanmasına sebep olan hususlardır.

BİRİNCİ KONU: DEĞERLERİN AĞIRLIKLARI, STANDARTLARI VE DOĞALARI

Değerler, bir ütopyada yaşanan yüksek davranışlar değildir; fikir, akide, terbiye gibi konulara dair bir bütün sistemdir. Bu sistem, güçlü ve oturaklı olması yanında hayatın realitesinde yansıyan meyveler vermekte, fiiller oluşturmaktadır.

Erkek bu değerleri sadece Müslüman olduğu için elde etmeyecektir, kadın bu değerleri sadece İslam dinine mensup olduğu için kazanmayacaktır. Aile fertleri bahsedilen kıymetleri anne babaları Müslüman olduğu için taşımayacaklardır. Bu hususları edinmek için alışılan dünyadan tek ve biricik olan İlah'a ibadetin kapsamlı alanına denge ve bilinçle yönelmek lazımdır. Böylelikle kulluğun kâinatı imara ve hakiki bir hilafete dönüşmesi söz konusu olacaktır. Anılan hususların umulan meyvesini vermesi ancak estetik ve üretkenlikle dolu bir değerler manzumesini oluşturan sağlam bir fikir üreten köklü bir inançtan kaynaklanacaktır.

18 Ali Halil Mustafa, *el-Kıyem el-İslamiyye ve't-Terbiye*, Beyrut, Dar Taybe, birinci baskı, 1980, s. 34.

19 Salih b. Abdullah ve diğerleri, *Nadratu'n-Naimi fi Mekarimi Ahlaki'r-Resuli'l-Kerimi*, Cidde, Daru'l-Vesile li'n-Neşri ve't-Tevzi, dördüncü baskı, c. 1, 81.

20 Muhammed Emin el-Hakk, *el-Kıyem el-İslamiyye fi't-Ta'lim ve Eseruha 'ale'l-Muctemai*, Mecellet Dirasat, el-Camiatu'l-İslamiyyetu'l-'Alemiyye, c. 9, Aralık 2012, s. 334-335.

Bu değerler, Taha Abdurrahman'ın deyimi ile ideal âlemimizi ilgilendiren mana ve örneklerden ibarettir. İnsan, bu dünyanın kendiliğinden oluştuğunu veya maddi aklıyla dünyayı algılayabileceğini iddia edemez. Bu ideal âlem, fiili dünyanın dikey bir uzantısı da değildir. Sanki dünyada gerçekleşmesi mümkün olmayan şeylerin olduğu farklı bir boyuttur. Reel dünyanın yatay düzlemde de bir uzantısı değildir, sanki dünyanın varacağı sondur. O âlemin cinsinden, fiilinden değildir. İnsan maddi tabiatı gereği sadece reel dünyanın cinsinden olan fiiller işleyebilir, ancak onun kanununa göre etrafı tasavvur edebilir. Fiili âlemin dışına çıkması, başka bir dünyanın işini işlemesi mümkün değildir. Bu noktadan hareketle değerleri nazar/düşünme ve araştırma yoluyla değil, haber ve işitme yoluyla öğrenmiş olmalıdır. Bahsedilenleri kendisine aktaracak tek kaynak da, içinde olduğu durumu ona tanıtan dini haberdur.²¹

Tevhit/tevhid, İslam şeriatında bütün değerlerin başıdır, çünkü o her şeyden önce bahsedilen değerlerin kaynağıdır. İslam'daki değer manzumelerinin tamamında tevhidin büyük önemi vardır. Tevhit, değerleri anlamlandıran, yön ve kiblelerini belirleyen çalışmalarını denetleyen güçtür. Tevhit, yüksek bir değer olarak diğer değerlerin devamı ve kalıcılığını sağlamakta, kıymetler manzumesini özgün yanları ile bozulmaktan korumaktadır.

Kulluk değeri, imar ve halifelik şeklindeki iki yönü ile tevhidi izlemektedir. Tevhid, üst hakim değerdir, tevhidin gerçekleşmesi ile kulluk ortaya çıkmaktadır. Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “*Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsin diye yarattım*” (Zariyat, 51/56). Söz konusu ibadet, genel manası ile kâinatın bütün açılarından imarında ve tüm bakımlardan fesattan uzak tutulmasında tecelli etmektedir. Bu değerle kâinat, mahlûkat ve insanın tutarlı ve akıcı bir şekilde görevini en iyi şekilde icra etmesi sağlanmaktadır. Onun ritmi hayatın diğer alanındaki değerleri de ayarlar.

Tevhit, bir kuşun başına, kainatı imar ve hilafet görevini yerine getirmek ise kuşun kanatlarına benzemektedir. Daha sonra ise her alandaki imani, ahlaki, ilmi, eğitimsel, davranışsal değerler bulunmakta, ilgili değerler, kuşun hedefe isabetli ve güçlü bir şekilde varmasını sağlamaktadır.

Değerlerin ağırlıklarının, mekanlarının ve hacimlerinin öğrenilmesi önemlidir, Dr. İbrahim Ebu Muhammed şöyle demektedir: *Değer ölçülerinin ağırlık, hacim ve konumlarını tespit etmede düşülen bir hata, gerilemeye ve*

21 Taha Abdurrahman, *el-Hakku’-İslami fi’l-İhtilafi’l-Fikri*, ed-Daru’l-Beyda, el-Merkezu’s-Sekafi el-’Arabi, 2005, s. 227.

*karmaşaya yola açmaktadır. Her değerın hükümler manzumesindeki ölçüsünü, mekanını, konumunu aşmaması gerekmektedir. Selef-i salihin, bu gerçeği kavradıkları için öncelik ve sıralama meselesinin önemini anlamaktaydılar. Onların esas aldıkları ve başvurdukları temel ölçü Kur'an ve Sünnettir.*²²

Değerlerin belirli ağırlıkları vardır, onlar arasında bazı ölçütlere bağlı olarak küçük, büyük, cüz'i, külli, hakim, mahkum, üstün, tabi, bilişsel, davranışsal ve hissi olarak sınıflandırılan türler olduğu gibi hareketlerimizi belirleyen, hayatın genel çerçevesiyle fitrat ve dinle alakalı değerler de bulunmaktadır. Melkavî şöyle söylemektedir:

a. "Hakikat, adalet, hayır, ihsan, takva başat ve hakim üst değerlerken haya, iyilik, sabır, af, vefa ana hususlardan üretilen yan kıymetlerdir.

b. Adalet, şura, özgürlük, ümmetin siyasi yapısını belirleyen, dayanışma, cömertlik, sadaka, ümmetin sosyal yapısını şekillendiren, cesaret, hilm ve doğruluk bireylerin şahsiyetlerini arındıran değerlerdir.

c. Bu sınıflandırma ayrıca emir ve nehiy değerleri şeklinde bir ayrım temelinde gerçekleştirilebilir.

d. Vacip, değerler ve mendup değerler esasına göre de bir sınıflandırma yapılabilir.

e. Bahsedilenler yanında şeri maksatlar, değerleri kategorileştirmek için uygun bir kıstas olarak görülebilir. Her değerın yanında ondan doğan yan hususlar vardır."²³

Değer Yönleri Üçgeni: Bu araştırmada değerlere bilgi, vicdan ve davranış şeklinde üç yönü bulunan üçgen değerler olarak yaklaşılabacaktır. Her değerın algılanması bakımından bilişsel bir boyutu, ferdin duygusu itibarı ile vicdani bir boyutu, davranışa ölçü olması açısından davranışsal bir boyutu vardır. Ancak değerlerin sınıflandırılmasında onun ruh, iman, psikoloji, eğitim ve davranış bakımından taşıdığı etki daha önemli görülmektedir.

Değerler Nasıl Çalışır? Değerler, bazen sebep-sonuç ilişkisi ile çalışmaktadır, bu ilişkide bir değerın olması ikinci değerın varlığını doğurmaktadır. Söz gelimi takva değeri, adalet değerine sebep olmaktadır. Adalet eşitlik değerini, eşitlik rıza değerini üretmektedir.

²² İbrahim Ebu Muhammed, *Manzumu'tl-Kıyem ve Devruha fi't-Tecdid ve'n-Nahda*, Kahire, Daru'l-'Avasım, birinci baskı, 2009, s. 15.

²³ Fethi Hasan Melkavî, *et-Te'sil el-İslami li-Mefhumi'l-Kıyem*, Mecelletu'l-Fikri'l-İslami'l-Muasır, sayı 54, 2008, s. 11, başyazı

Bazen de değerler, dönüşümlülük-karşılıklılık benzeri bir ilişki şeklinde çalışmaktadır. Birinci değer, ikinci değer oluşmasına vesile olurken ikinci değer de birinci değer oluşmasına katkı sunmaktadır. Takva ilim değerine yol açarken ilim de takvaya zemin hazırlamaktadır. Allah Teala şöyle buyurmaktadır: “Yüce Allah’tan sakının. O size öğretiyor.” (Bakara, 2/282) “Allah’tan sadece âlim kulları hakkıyla korkmaktadır.” (Fatır, 35/28) Sevgi değeri, bakıma götürürken ilgilenmek ve esirgemek de sevginin doğumuna sebep olmaktadır.

İKİNCİ KONU: AİLENİN KURULMASINA DAİR İSLAMİ, İNSANİ VE FITRİ DEĞERLER

Fitrat bütün halklardan tüm insanlar için ortak bir paydadır, İslami bakışa göre fitri değerlerin kaynağı Yaratıcıdır. İnsana fitratı yerleştiren O’dur. İnsan Yaratıcıya ne denli yakın olursa fitrat değerlerine de o ölçüde yakın olmaktadır. İnancımızda Yüce Allah’ın, rahmeti ile peygamberler yollayıp insanları bozulan veya değiştirilen fitrat değerlerine döndürmeyi murat ettiği bildirilmektedir.

Bizler Allah Teâla’nın insanı, mutlak olarak insan türünü yaratıp onun içine hayır ve şer kabiliyetini yerleştirdiğine ve ağır basacak şekilde onun yaratılışına hayır temellerini, hak ve güzellik sevgisini koyduğuna inanmaktayız. Dolayısıyla insanın özünde Allah tarafından oluşturulan ve insani fitri değerler olarak nitelenmesi mümkün bulunan birtakım değerlerin âdemoğlunun akıllı ve sağlıklı fertlerinde korunduğu söylenebilir. Anılan değerlere ilişkin aile bağlamında şu hususlara değinmek mümkündür:

Eşler arasındaki olumlu duygular: Bu hisleri insani bakımdan sevgi ve ülfet değerleri şeklinde tanımlamak mümkündür. Aile, sağlam bir kanuni bağla oluşmaktadır. İlgili bağın oluşmasında temel faktör, genelde erkek ve kadını yeni yapının/ailenin tüm yüklerini taşımak için cesaretlendiren ve hatırı sayılır miktarda bulunan duygu yoğunluğudur. Çoğu zaman da sevgi, ortak tecübeler ve müşterek faydalar elde edilen büyük krediden, eşler arası uzun süren arkadaşlık sonrası ısınmadan dolayı doğmakta ve şiddetlenmektedir.

Anne babaların çocuklara dönük olumlu duygularının fiile dökülmesiyle ise sevgi, merhamet ve bakım değeri oluşmaktadır. Anne babanın kalbinde çocukların bakımını üstlenmek, onları sevip kollamak, onlara merhametle yaklaşmak, onların istek ve arzularını karşılamak fitraten yerleşiktir.

Evlatların anne babasına dönük olumlu hisleri, sevgi değeri ile açıklanabilir. İnsan ruhu, kendisine iyilik yapanı sevmek üzere kodlanmıştır. Evlatlar,

anne babalarından iyilik görürse yaratılışları icabı onlara karşı içlerinde bir sevgi hissi doğmakta, onlara duygusal olarak bağlanmakta, onları taklit ederek (başkalarına) karşı savunmaktadır.

Olumlu hisler, erkek ve kız kardeşler arasında sevgi, saygı ve yardım değeri çerçevesinde fiile dökülmektedir.

Çıkar ve Fayda Paylaşımı: Ailede sevginin azalması durumunda onun yerine çıkar ve fayda paylaşımı ilkesi geçmektedir. Kadının bu yapıda bulunması onun faydasıdır, kadının varlığı erkek için ise bazı ihtiyaç ve arzularını karşılanması anlamına gelmektedir. Ailedeki görevlerin ve çocukların bakımının ortaklaşa yürütülmesi her ikisinin de çıkarıdır.

Bunlar, gerek Müslümanlara gerekse gayri müslimlere uygulanan insani tavırlardır, ancak başlangıç olarak İslami ve insani nitelikteki fitri değerleri ele alalım.

Aile İçinde Paylaşımçılık, Destek ve Bakım: Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *Kureyş kadınları deveye binen en hayırlı kadınlardır. Çocuklarına en merhametli, elindeki eşi en çok gözeten onlardır.*²⁴ Kadının kocasına destek verdiği güzel örneklikler arasında Hz. Hatice'nin davranışları yer almaktadır. Hz. Peygamber'in mağaradan dönüşünden sonraki süreçte onun yaptıkları oldukça önemlidir. Hadiste şöyle aktarılmaktadır: *"Nebi (s.a.v.) yaşadıkları kalbini titretir halde geri döndü, Hatice b. Huveylid'in yanına girdi. "Beni örtün" "Beni örtün" buyurdu. Onu örttüler, korku ondan gidince Hatice'ye haberi anlattı, "Kendime bir şey olmasından korktum" buyurdu. Hatice "Asla! Allah seni hiçbir vakit küçük düşürmez! Sen akraba bağlarını gözetirsin, acizleri yüklenirsin, yoksullara kazandırırısın, misafire ikram edersin. Musibetlere karşı insanlara yardım edersin." dedi. Onunla birlikte Varaka b. Nevfel'e gitti.*²⁵ Hz. Peygamber'in ilk eşi, Hz. Hatice'nin tutumlarına bakıldığında huzur ve gönül rahatlığı ile kurulan ailelerin yapısını öğrenmekteyiz. Eşler arasındaki maddi ve manevi desteği, ailenin en büyük sorunlarını çözmek için kullanılabilecek büyük kredili sevgiyi, kadın ve erkek arasında kocanın karısına başına gelen üzücü hadiseleri anlatmasını sağlayan duygu paylaşımını, Hz. Hatice'nin eşine güzel sıfatlarını hatırlatarak kalbinde huzur oluşmasına neden olmasını görmekteyiz.

²⁴ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/164.

²⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/7.

Hadisin orijinal metninde geçen “*Fentalakat*” – *Harekete geçti, gitti* sözü, daha öncesinde geçen ifadelerle birlikte sevgi değerini göstermektedir. Kadının kocasının kalbini huzura kavuşturmak ve onu teselli etmek amacıyla başına gelecekleri bilmeseyse bile onun yanında olduğunu vurgulamak için hızla hareket etmesini vurgulamaktadır.

Merhamet Değeri: Merhametin en güzel biçimlerinden biri de babanın evlatlarına sergilediği merhamettir.

Özellikle erkekliğin sertlik, merhamet ve özlem duygularını göstermek olduğu şeklinde yanlış bir anlayış bulunduğu hesaba katıldığında söz konusu tavrın değeri daha iyi kavranmaktadır. İslam şeriatının prensipleri de böylesi yanlış anlayışları düzeltmek amacına matuftur. Rivayete göre Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bir çöllü Arap gelmiş ve Ona: “*Çocukları öpüyor musunuz? Biz onları öpmüyoruz.*” demiştir.²⁶ Nebi (a.s.) “*Allah senin kalbinden merhameti söküp aldıysa ben sana bu merhameti sağlayabilir miyim?*” buyurmuştur.²⁷ Hz. Enes’ten (r.a.) aktarıldığına göre Resulullah oğlu İbrahim’i öpüp koklamıştır. Hz. Ebubekir’in hummaya yakalanan kızı Hz. Aişe’yi hasta yatağında ziyaret edip yanağını öptüğü ve “*Kızcağızım! Nasılsın?*” dediği de kaynaklarda kaydedilmektedir.²⁸

Üsâme bin Zeyd (r.a.) şöyle anlatmaktadır: Kızı Nebi’ye (s.a.v.) “Oğlum ölmek üzeredir, lütfen bize kadar geliniz.” diye haber gönderdi. Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Alan da veren de Allâh’tır. O’nun katında her şeyin belli bir vakti vardır. Sabretsin ve ecrini Allâh’tan beklesin!*” buyurarak kızına selâm gönderdi. Bunun üzerine kızı, Allâh Rasûlü’ne: “Ne olur, mutlaka gelsin diye tekrar haber yolladı.” Bu defa Allâh Rasûlü (s.a.v.) yanında Sa’d bin Ubâde, Muâz bin Cebel, Übey bin Kâ’b, Zeyd bin Sâbit ve başka bâzı sahâbiler olduğu hâlde, kalkıp kızının evine gitti. Çocuğu Hazret-i Peygamber’e verdiler, kucığına aldı. Yavrucağ nefes almakta güçlük çekiyordu. Rasûlullâh’ın mübarek gözlerinden yaşlar boşandı. Durumu gören Sa’d bin Ubâde: “Ey Allâh’ın Rasûlü, bu ne hâldir?” dedi. Allâh Rasûlü de: “*Bu, Allâh’ın, kullarından dilediğinin kalbine koyduğu merhamet duygusudur. Zâten Allâh, ancak merhametli kullarına rahmet eder.*” buyurdu.²⁹

²⁶ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/7.

²⁷ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/7.

²⁸ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 5/64.

²⁹ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 7/117.

Adalet Değeri: Adalet ve insaf kendi aleyhimize dahi olsa uygulanmalıdır: “Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olun.” (Nisa, 4/135). Ammar (r.a.) şöyle söylemiştir: Üç şey vardır ki onları toplayan imanı(nın eksik parçalarını) toplamış demektir. Kendi aleyhine dahi insafı olmak, herkese selam vermek, zorlukta dahi infak etmek... Aile arasındaki adaletin güzel biçimlerinden biri erkeğin eşlerine adil olmasıdır: Hz. Aişe’den aktarıldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) yolculuk yapmak istediğinde hanımları arasında kura çekerdi, ok kime çıkarsa o Peygamberle yola çıkardı. Eşlerinin her biri için gün ve gecesini bölüştürürdü.³⁰

Zayıf Kimselere Adalet: Urve b. Zübeyr’den nakledildiğine göre o Hz. Aişe’ye Yüce Allah’ın “Eğer adaletsizlik yapmaktan korkarsanız.” buyruğunu sormuş, Hz. Aişe kendisine şu cevabı vermiştir: Ey kardeşimin oğlu! Burada kasıt, velisinin hüccesinde olan yetim kızdır, velisinin malına ortak olur, velisi onun malını ve güzelliğini beğenir ve onunla evlenmek ister. Ancak mehrinde indirim yapmaz ve başkalarının bir genç kıza vereceği mehrin benzerini verir. Velileri onlara adil olmaları ve en yüksek mehirleri sunmaları gibi haller dışında yetimlerle evlilikten men edilmişlerdir.³¹

Çocuklar Arasında Duygusal ve Maddi Adalet: Usame b. Zeyd’den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Allah resulü kucağının bir tarafına beni, diğer tarafına Hasan’ı oturturdu. Sonra bize sarılır ve şöyle buyururdu: *Allahım! Onlara merhamet et! Gerçekten ben onlara merhamet ediyorum.*³²

Çocuklar Arasında Hediyeelerde Adalet: Nu’mân b. Beşir’den rivayet edildiğine göre Nu’mân minberin üstünde şu hadiseyi nakletmiştir: “Babam bana bir hediye vermişti, karısı Amre b. Revaha ‘Ben Allah resulünü bu işe şahit tutmadıkça asla razı olmam’ dedi. Babam Nebi’ye (s.a.v.) gelip şöyle dedi: ‘Ben Amre b. Revaha’dan olan bu oğluma bir hediye verdim. Bana seni şahit tutmamı emretti.’ Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Diğer evlatlarına da böyle hediyeler bağışlar verdin mi? O “Hayır” dedi. Bunun üzerine “Allah’tan korkun! Çocuklar arasında adil olun” buyurdu. Babam geri dönüp bağıştan vazgeçti.³³ Bir rivayette Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Senin başka bir çocuğun var mı? O da evet dedi. Bunun üzerine Resulullah sav şöyle buyurdu: Beni zulme

30 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/159.

31 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/139.

32 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/8.

33 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/58.

tanık kılma.” Ebu Cerir’in Şa’bi’den rivayetinde “*Ben zulme şahitlik etmem*” şeklinde geçmektedir.³⁴

Sevgi Değeri: Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “*Sizin aranızda sevgi ve merhamet meydana getirdi.*” (Rum, 30/21) Sevgi, eşler arasındaki bağda, anne baba ve çocukların ilişkilerinde, ailenin geri kalanında her bakımdan en önde olan değerdir. Sevgi, bir zarar olmadığı müddetçe kocayı, karısının istediğini yapmaya yöneltir: Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre o şunları aktarmıştır: “Resulullah (s.a.v.) bir gün yanıma girdi ve yanımda iki komşu vardı, Bugas gününe dair şarkılar söylemekteydi, Resulullah yatağa uzandı ve yüzünü çevirdi. Ebu Bekir geldi ve bana kızarak Hz. Peygamber’in yanında şeytanın mizmarları mı buyurdu? Resulullah (s.a.v.), ona döndü ve “*Onları bırak*” dedi. O uyuyunca kadınlara işaret ettim, dışarı çıktılar.”³⁵ Sevgi, kadının kocasının mutlu olmasını beklemeye iten, onun için korkmasını sağlayan, onun maslahatlarını gözetmesine neden olan bir değerdir.

Sevgi Hz. Aişe’nin rivayet ettiği şu hadiselerde olduğu gibi hikmetle birlikte temel hareket değeridir. İbn Harise, Cafer b. Ebu Talib ve Abdullah b. Revaha’nın vefat haberi geldiğinde Hz. Peygamber, oturmuştu, hüzün yüzünden belli idi. Aişe şöyle diyor: Kapıdan gelip geçeni gözetliyordum. Yani kapının eşiğinden gözetliyordu. Bir adam geldi, Ey Allah’ın resulü! Cafer’in akrabası olan kadınlar! dedi, onların ağlamasından bahsetti. Hz. Peygamber o adama ağlamamalarını söylemesini emretti. Ardından adam gitti ve geri geldi. Şöyle dedi: Onları ağlamaktan men ettim. Ona itaat etmediklerini söyledi. Yine emretti, sonra gitti ve geldi “Allah’a andolsun bizi yendiler! dedi. Hz. Aişe, Hz. Peygamber’in ona “Gidip onların ağzına toprak saç” dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe (r.a.) şöyle demiştir: Allah senin burnunu süründürsün. Allah’a yemin olsun ki sen bunu yapmayacaksın! Resulullah’ı yorgunluk içinde bıraktın.³⁶

Din, kocanın karısına olan sevgisini açıklamasını yasaklamaz, nitekim rivayet edildiğine göre Amr b. As şöyle demiştir: Nebi’ye gittim, “Sana insanların en sevgilisi kimdir?” diye sordum. O da “Aişe” buyurdu. “Erkeklerden kim?” diye sordum. “Onun babası” buyurdu, “Sonra kim?” dedim. O “Ömer” buyurdu.³⁷

³⁴ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/171.

³⁵ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 2/16.

³⁶ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 5/143.

³⁷ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 5/166.

Ailedeki sevginin güzel örneklerinden biri de anne babanın çocuğuna, çocuğun anne babasına olan sevgileridir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Fatıma bendendir, ben onun dininde fitneye düşmesinden korkarım.”*³⁸ Hz. Aişe’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber ölümüne yol açan hastalık sırasında Hz. Fatıma’yı (r.a.) çağırıp ona gizlice bazı hususlar söylemiş, bunun üzerine Hz. Fatıma ağlamıştır. Ardından onu yine çağırmış, gizlice bir şeyler konuşmuş, daha sonra Hz. Fatıma gülmüştür. Hz. Aişe diyor ki: Bunun sebebini Fatıma’ya sorduk. Bize şöyle dedi: “Resulullah bana bu ağrı ve acılar sırasında Yüce Allah’ın canını alacağını haber verdi, ağladım. Sonra ailesinden onu takip eden ilk kişi olacağımı bildirdi, sevindim ve güldüm.”³⁹ Misver b. Mahreme’den aktarıldığına göre Hz. Peygamber’i minberin üstündeyken şöyle işitmiştir: *“Hişam b. Muğire’nin oğulları, kızlarını Ali b. Ebu Talib’le evlendirmek için izin istiyorlar, izin vermiyorum, asla izin vermiyorum, asla izin vermiyorum. Ali b. Ebu Talib kızımı boşayıp onların kızları ile evlenirse, bu işi kendisi bilir. Kızım benden bir parçadır, onu rahatsız eden hususlar beni rahatsız eder, ona eziyet veren şeyler bana da eziyet verir.”*⁴⁰

Bu bağlamda karısının sevgi, esirgeme ve imanla dolu kalbini taşıyan sinesine baş koyarak ölmeyi seçen bir kocanın durumundan daha güzel bir örnek kaydedilemez. Hz. Aişe (r.a.) anlatıyor: *“Ben yarın neredeyim? Ben yarın neredeyim?”* dedi, Aişe’nin gününü soruyordu, bunun üzerine diğer zevceleri onun istediği yerde kalmasına müsaade ettiler. Ölene dek Aişe’nin evinde idi. Hz. Aişe anlatıyor: Benim günümde, benim evimde öldü. Allah Teala onun canını benim bağrımda (boynumla böğrüm arasında) aldı. Onun tükürüğü benim tükürüğümle karışmıştı. Ölmeden önce yanına Hz. Ebubekir’in oğlu Abdurrahman girmişti, yanında misvak vardı, dişlerini fırçalıyordu, Resulullah ona baktı *“Bana o misvakı ver! Abdurrahman!”* dedi. Abdurrahman, bana misvakı verdi, onu kestim ve çiğneyerek yumuşattım, Peygamber’e verdim, başı göğsüme yaslanmış olduğu halde o da dişlerini misvakladı.⁴¹ Başka bir rivayette şu kayıt vardır: Peygamber dişlerini olabilececek en güzel şekilde misvakladı, sonra misvak elinden düştü (veya eli yere düştü) Allah onun hayatının son, ahiretinin ilk gününde benim ve onun tükürüğünü birleştirmişti.⁴²

38 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 4/83.

39 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 7/37.

40 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 6/10.

41 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 6/13.

42 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 13/6.

ÜÇÜNCÜ KONU: AİLENİN KURULMASINA DAİR KAZANIM YOLUYLA ELDE EDİLEN İSLAMİ DEĞERLER

Referans Değeri: Ailedeki Taraflar İçin Geçerli Olacak Üzerinde Uzlaşılan Bir Değerin Bulunması

Bahsedilen hususun önemini ortaya koyan çok sayıda tutum ve davranış vardır. Ümmü Hani Hz. Ali ile anlaşmazlık yaşamış, bunun üzerine Peygambere gelerek “Ey Allah’ın resulü! Anamın oğlu, benim eman verdiğim kimseyi (İbn Hübeyre’yi) öldüreceğini söyledi. Allah resulü de “*Senin koruma verdiğine biz de koruma vermişiz, ey Ümmü Hani!*” buyurdu, Ümmü Hani’nin aktardığına göre bu hadise kuşluk vaktinde olmuştur.”⁴³

Bahsedilen örnekte kız kardeşle erkek kardeşin tavırları siyasi olarak birbirinden ayrılmıştır. Esasen ihtilaf İslam açısından kabul edilen önemli bir değerdir. Erkek kardeşin kız kardeşin eman verdiği kimseyi öldürmeye yaklaştığı söz konusu çetin ihtilafta her iki taraf da siyasi otoriteye boyun eğmiş, onun yasal hâkimiyetine kendilerini teslim ederek şahsi duruşlarının taraftarlığını sürdürmemişlerdir. Bu durumda güzel değerler vardır. Erkek kızkardeşinin sözünü ve emanını gözetir. Hür kadın prensip sahibi olduğu gibi canını sözünü tutmak için feda eder.

Bu yetkili mercinin/merciin siyasi yönün ötesinde duygulara ilişkin olması da gerekmektedir. Ebu Hüreyre’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sizden biriniz ben kendisine babasından ve çocuğundan daha sevgili olmadığım sürece iman etmez.*”

Sizden biriniz ben kendisine babasından, evladından ve tüm insanlardan daha sevgili olmadığım sürece kâmil manada iman etmiş olmaz.”

Sağlam dinde referans değerler arasında bir sıralama bulunmaktadır, dinin referans değeri her daim soy itibarından üstündür. Esmâ b. Ebubekir (r.a.) anlatıyor: Müşrik annem Hz. Peygamber devrinde beni ziyarete gelmişti, Nebi’ye nasıl davranacağıma dair fetva sormuştum, (Ravinin sözüne göre Esmâ annesine iyi davranmaya istekli idi) “*Annemle akrabalık ilişkilerini sürdürüyüm mi?*” dedim. O da bana “*Evet, annen ile yakınlık ilişkilerini sürdür*” buyurdu.⁴⁴ Müslüman ailede süslenme gibi en ince hususlarda dahi hâkim

⁴³ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 4/100.

⁴⁴ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/164.

referansın din olduğu görülmektedir. Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Ensar'dan bir kadın kızını evlendirmişti, kızın saçları döküldü. Nebi'ye gelerek durumu ona izah etti, "Kızımın kocası onun saçına ekleme yapmamı emretti" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Hayır, saçına ekleme yapanlar lanetlenmiştir."*⁴⁵

Bu referansa ailenin tüm fertleri isteyerek veya istemeyerek boyun eğer: Makıl b. Yesar'ın kardeşi bir adamla evliydi. Adam onu boşadı ve ondan ayrıldı, kadının iddeti bitti. Sonra ona tekrar görücü oldu, Ma'kıl bu işe sinirlenerek burun çevirdi ve şöyle dedi: Hanımı elindeyken, onunla birlikteyken ondan ayrıldı sonra şimdi tekrar görücü oluyor. Onların evlenmesine engel oldu. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi: *"Kadınları boşarsanız, onlar da ecellerine ulaşırsa onlara zulmetmeyin."* (Bakara, 2/232) Resulullah (s.a.v.) Ma'kıl'ı çağırды ve ona bu ayeti okudu. Ma'kıl öfke ve kızgınlığını bırakarak Allah'ın emrine uydu.⁴⁶ Hz. Peygamber'in ailesi de bahsedilen konuda farklı değildir, Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre o içinde resimler bulunan bir yastık almıştır. Nebi (s.a.v.) kapıya gelip eşikte durmuş ancak içeri girmemiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe *"İşlediğim günahı Allah'a sığınırım"* demiştir. Nebi (s.a.v.) *"Bu yastık nedir?"* deyince *"Oturup yaslanmanın içindir"* demiştir, bunun üzerine Hz. Nebi (s.a.v.) *"Bu suretin sahipleri Kıyamet gününde azap edilir ve yarattıklarına can verin denir. Melekler, içinde suret olan eve girmez."* buyurmuşlardır.⁴⁷

Sorumluluk Değeri

Müslüman kainata halife olma ve onu imar etme vazifesinden ötürü genel olarak sorumludur. Ancak aile mesuliyeti daha hassastır ve ailenin tarafları onda ortaktır. Bu dünyevi mesuliyetten uhrevi bir mesuliyet oluşmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Onları tutun! Şüphesiz onlar sorumludur"* (Saffat, 37/24). Hz. Peygamber'den rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: *"Her biriniz gözeticisiniz ve hepiniz gözettiklerinizden sorumlusunuz. İnsanlar üstündeki emir, onları gözetken kişi olmakla onlardan mesuldür. Adam, ev halkının üzerinde gözetici ve onlardan sorumludur. Kadın kocasının evi ve çocuğu üzerinde gözetici ve sorumludur. Köle efendisinin malı için gözetici ve ondan*

⁴⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/32.

⁴⁶ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/58.

⁴⁷ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/168.

sorumludur. Dikkat edin! Her biriniz gözeticisiniz ve her biriniz gözetiminiz-dekilerden sorumlusunuz.”⁴⁸

En Güzel Yaklaşım: Aile İçinde En Güzel Ahlakı Ortaya

Koyma: Vefa Ahlakı

Allah Teala şöyle buyurmuştur: “Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız dahi olsa adaletli olun, Allah’a verdiğiniz sözü tutun.” Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Uymanıza en layık şartlar, fercleri kendinize helal kıldığınız şartlardır.*”⁴⁹ Hz. Aişe’nin, Hz. Hatice’nin faziletlerini ve Resul’le birlikte sergilediği yüce tutumları aktarması aracılığıyla İslam toplumunda evlerin kurulmasını belirleyen değerleri öğrenmekteyiz. Hz. Aişe’nin doğal yapısından kaynaklı olarak gelişen kıskanç tavırları ile herkese hakkının verilmesi prensibini uygulaması arasında bir fark gözetildiği, kendisinin insafı elden bırakmadığı anlaşılmaktadır. Kıskançlık onun Hz. Hatice’nin hakkını teslim etmesine ve İslam davetinin kritik bir aşamasındaki yüksek tutumlarını nitelemesini engellemiştir.

Şeyhayn’ın Urve b. Zübeyr’den naklettiği vahyin başlangıcı ile ilgili hadis-i şerifte Hz. Aişe validemiz (r.a.), Efendimizin (s.a.v.) Hirâ mağarasından döndüğü hali şöyle anlatmıştır: “Kalbinde bir titreme (bir korku) vardı. Hatice’nin yanına geldi ve: ‘Beni örtün, beni örtün!’ buyurdu. Onu örttüler. Korku gidinceye kadar öyle kaldı. (Sükunete erince) Hz. Hatice’ye(r.a.) başından geçenleri anlattı ve; ‘Nefsim hususunda korktum!’ dedi. Hz. Hatice de: ‘Asla korkma! Vallahi Allah seni ebediyen rüsva etmeyecektir. Zira sen, sıla-i rahimde bulunursun, doğru konuşursun, işini göremeyenlerin yükünü taşırsın. Fakire kazandırırsın, misafire ikram edersin, Hak yolunda zuhur eden hadiseler karşısında (halka) yardım edersin!’ dedi. Sonra Hz. Hatice, Aleyhissalatu vesselam’ı alıp Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdi’l-Uzza b. Kusay’a götürdü. Bunun üzerine Hz. Hatice ‘Ey amca oğlu! Kardeşinin oğlunu (oğlundan) dinle’ dedi. Varaka ona şöyle dedi...”⁵⁰

Vefanın en güzel biçimlerinden biri de insanın eşinin ölümünden sonra dahi onu anmasıdır. Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Hz. Hatice’yi kıskandığım kadar Hz. Peygamber’in başka hiçbir hanımını kıskanmadım. Onu da görmemiştim. Ancak Nebi (s.a.v.) onu çokça anardı,

⁴⁸ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/150.

⁴⁹ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/190.

⁵⁰ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 1/7.

bazen bir koyun keser, onun uzuvlarını ayırır ve Hatice'nin arkadaşlarına gönderirdi. Ben de bazen "Hatice'den başka sanki dünyada kadın yok" derdim. Peygamber de şöyle derdi: "O şöyle şöyle idi, ondan çocuğum oldu."

Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Hatice'nin kardeşi Hale b. Huveylid, huzura çıkmak için izin istedi. Nebi (a.s.) Hatice'nin izin istemesini andı, irkildi.⁵¹ Hz. Aişe şöyle demektedir: "Bunun üzerine kıskandım."⁵²

Ailede En Güzel Ahlakı Ortaya Koyma: Sabır Ahlakı

Hz. Aişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o Urve b. Zübeyr'e şöyle demiştir: "Ey kardeşimin oğlu! Biz hilali gözlerdik, sonra yine hilali gözlerdik, iki ay ve üç hilal gördüğümüz halde Allah resulünün (s.a.v.) evinde ateş yakılmamış olurdu. Urve anlatıyor: Ey teyzeciğim! Siz ne ile yaşıyordunuz? dedim. İki kara, su ve hurma.⁵³ Ailedeki güzel sabırlardan biri Esmâ'nın kocası Zübeyr'e gösterdiği sabırdır. Esmâ (r.a.), şöyle demiştir: Hz. "Peygamber beni terkisinde taşımak için devesini çöktürüp "İh" "İh" dedi. Erkeklerle birlikte yürümekten utandım, Zübeyr'in kıskançlığını hatırladım. Resulullah (s.a.v.) benim utandığımı bilip hareket etti. Zübeyr'e geldim ve şöyle dedim: 'Allah resulü (s.a.v.) başımda çekirdek varken benimle karşılaştı, yanında ashabından bir grup erkek vardı, devesini benim binmem için çöktürdü. Ondan utandım ve kıskançlığını hatırladım.' Bunun üzerine şöyle dedi: '(Onların göreceği şekilde) Çekirdek ve öz taşıman bana onun yanına binmeden daha ağır geldi.' Hz. Esmâ şöyle demektedir: 'Ebu Bekir, bu durumdan sonra bana bir hizmetçi yolladı, atlara seyislik yapmam da dahi bana yetmekte idi, Ebubekir sanki beni azat etmişti.'⁵⁴

Bu rivayette eşler arasında işbirliği, hayâ, eşin ihtiyaçlarının gözetilmesi ve evli kızın desteklenmesi gibi güzel değerler bulunmaktadır.

Aile İçinde En Güzel Ahlakı Ortaya Koyma - Merhamet Ahlakı:

Bu hususta özlem, incelik, lütuf ve muhabbet gibi pek çok yan ahlak vardır. Daha önce de belirtildiği üzere merhamet, insani ve İslami bir ahlakıdır. Ancak İslam, merhamete dair yeni biçimlerin kazanılmasını da istemiştir. Aile içi merhamete ilişkin biçimler arasında ev sahibinin hizmetlilere güzel davranması ve onlara elinden geldiğince eşit yaklaşması, yediğinden yedirmesi,

51 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 5/38.

52 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 5/39.

53 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/153.

54 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/35.

içtiğinden içirmesi ve giydiğinden giydirmesi, gücünün yetmediği yerlerde ona yardım etmesidir.⁵⁵

En Güzel Yaklaşım: Aile İçinde En Güzel Ahlakı Ortaya

Koyma: Rıfk - Yumuşaklık Ahlakı

Geçen hadis, yumuşaklığı göstermektedir, Enes (r.a.) şöyle demektedir: “Nebi’ye on sene hizmet ettim. Bana ‘Öf’ veya ‘Bunu niye yaptın?’ ‘Şöyle yapsaydın ya?’⁵⁶ demedi.” Rıfk ahlakı, en belirgin surette şu rivayette ortaya çıkmaktadır: Hz. Aişe’den aktarıldığına göre Yahudilerden bir grup Hz. Peygamber’in huzuruna çıktı ve “Es-sâmu aleykum” dedi. Hz. Aişe, “Ve ‘aleykumussâmu ve’l-la’netu’ dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ey Aişe! Yavaş ol! Allah her işte rıfkı, yumuşaklığı sever.” buyurdu. Hz. Aişe “Onların dediklerini duymadın mı ey Allah’ın resulü!” dedi. Hz. Peygamber “Duydum ve onlara ‘Aleykum -Sizin üzerinize olsun’ dedim.”⁵⁷

Ailede yumuşaklık ahlakının en güzel biçimlerden biri de iyiliği emretme kötülüğü yasaklama hususunda gösterilecek yumuşaklıktır. İbn Ömer’den (r.a.) aktarıldığına göre Nebi (s.a.v.) bir gün Hz. Fatıma’nın evine gelmiş ancak girmemiştir. Hz. Ali eve gelince Hz. Fatıma durumu ona bildirmiş, o da Hz. Peygamber’e giderek hadiseyi iletmış (eve girmeyişinin sebebini sordu). O da cevaben “Ben onun kapısının önünde süslü bir örtü gördüm”, “Dünyadan bana ne?” buyurmuştur. Hz. Ali Hz. Fatıma’ya gelerek söylenenleri aktarmış, Hz. Fatıma şöyle demiştir: Bana emretsin! Hz. Peygamber ihtiyaç sahibi bir aileye onu göndermesini emretmiştir.⁵⁸ Bu rivayet baba ve kız ilişkisinde yüksek seviyeyi göstermektedir.

En Güzel Yaklaşım: Aile İçinde En Güzel Ahlakı Ortaya

Koyma: Sıla-i Rahim Ahlakı

Allah Teala şöyle buyurmuştur:

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.

⁵⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/15.

⁵⁶ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/14.

⁵⁷ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/12.

⁵⁸ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/163.

Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster” diyerek dua et.” (İsra, 17/23-24)

Abdurrahman b. Ebi Bekre’den rivayet edildiğine göre Ebu Bekre (r.a.) şöyle demiştir: Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Size günahların en büyüğünü haber vereyim mi?” Üç defa bu sözü tekrar etti. Evet ey Allah’ın resulü! dediler. “Allah’a ortak koşmak, anne babaya isyan – sonra sırtını yaslayarak oturdu-dikkat edin! Yalancı şahitlik!” dedi, bunu o kadar tekrar etti ki ‘Keşke sussa’ dedik.⁵⁹ Esmâ b. Ebubekir’den (r.a.) rivayet edildiğine göre Esmâ’nın annesi müşrik olduğu halde Hz. Peygamber devrinde onu isteyerek ziyaret etmiştir. Hz. Peygamber’e bu hususu ‘Onunla akrabalık bağımı gözeteyim mi?’ diye sormuş? o da ‘Evet’ buyurmuştur. İbn ‘Uyeyne Allah Teala bunun üzerine “Allah sizle dininiz hususunda savaşmayanlara iyi davranmanızı yasaklamaz” (Mumtehine, 60/8) ayeti inmiştir.⁶⁰

Nebi’ye (s.a.v.) şöyle bir soru sorulmuştur: Ey Allah’ın resulü! Bana beni cennete sokacak bir amel söyle! Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah’a ibadet edersin, O’na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılar, zekatı verirsin, akrabalarını gözetirsin, sıla-ı rahmi kesmezsin.”⁶¹ Başka bir hadiste de Nebi (s.a.v.) şöyle buyrulmuştur: “Kim rızkının genişletilmesi ile mutlu olmayı ve hatalarına verilecek cezaların ertelenmesini dilerse sıla-ı rahimde bulunsun.”⁶² Allah resulünden rivayet edildiğine göre “Akrabalarını asıl gözetken karşılıklı davranan değil, akrabaları onlarla ilişkisini kestiği halde onları arayıp sorandır.”⁶³

İyilik/birr kıymetini öğütleme hususunda Abdullah b. Mesud’dan nakledilen şu rivayete yer verilebilir: “Amellerin hangisi Allah katında daha sevimlidir” diye Nebi’ye sordum: “Vaktinde kılınan namaz” buyurdu. “Sonra hangisi” dedim. “Anne babaya iyilik” dediler. Daha sonra hangisi dedim. “Allah yolunda cihat” buyurdu. Abdullah şöyle diyor: Bana bu sözleri söyledi. İstesem size daha fazlasını anlatırdım.”⁶⁴

59 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/172.

60 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/4.

61 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/5.

62 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/5.

63 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/6.

64 Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 8/2.

Ebu Hüreyre (r.a.) şu hadiseyi nakletmektedir: Hz. Peygamber'e bir gün bir adam geldi ve "Ey Allah'ın resulü! Güzel davranmama, hoşça dostça muameleme en layık insan kimdir?" diye sordu, Hz. Peygamber "annen" buyurdu, adam "Daha sonra kimdir?" dedi, Hz. Peygamber yine "annendir" dedi, Adam soruyu bir kere daha tekrarladı yine "Annendir" cevabını aldı. Ardından yeniden sordu "Annenden sonra buna en layık insan babandır" buyurdular.⁶⁵

Abdullah b. Amr'ın aktardığına göre bir adam Nebi'ye gelerek "Cihad edeyim mi?" diye sordu, O da "Annen baban sağ mı?" buyurdu. Adamın "Evet" demesi üzerine "Onlarda cihad et, onları razı etmeye çalış" buyurdu.⁶⁶

Abdullah b. Amr b. As'dan rivayet edildiğine göre bir gün Hz. Peygamber (s.a.v.) "Büyük günahların en ulularından biri de kişinin anne babasını lanetlemesidir", buyurmuştur, bunu duyanlar "ey Allah'ın resulü kişi anne babasını nasıl lanetler?" dediler. "Birisi başkasının babasına söver, o da sövenin babasına annesine söver, böylelikle anne babasını lanetlemiş olur."⁶⁷

Muğire b. Şu'be'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Yüce Allah, annelere haksızlık yapmayı, hakları vermekten geri durmayı, haksız olacak şeyleri istemeyi, kızları gömmeyi size yasaklamıştır. Dedi-kodu yapmayı, çok soru sormayı ve malı zayı etmeyi sizin için hoş görmemiştir."⁶⁸

Ailede En Güzel Ahlakı Ortaya Koymak: Karşılıklı Saygı, Maddi ve Manevi Zarar Vermemek:

Abdullah b. Amr'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müslüman insanların dilinden ve elinden emin olduğu kimsedir. Muhacir de Allah'ın yasaklarını terkedendir." Hz. Peygamber'e İslam'ın hangi ameli daha üstündür diye sorulmuştur, bunun üzerine "Müslümanların kendisinden elinden ve dilinden rahatta olduğu kişi (nin ameli) üstündür" buyurmuştur. Eşler arasındaki ilişkide bu durum daha yüksek bir hassasiyetle gözetilmektedir: "Biriniz karısını kölelerin bazı sahiplerce amansız dövülmesine benzer şekilde dövüp sonra da geceleyin onunla birleşmesin."⁶⁹

⁶⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/2.

⁶⁶ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/3.

⁶⁷ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/3.

⁶⁸ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/4.

⁶⁹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/32.

Ailede En Güzel Ahlakı Ortaya Koymak: Ailede Adaleti Değil Lütfu ve İkramı Esas Almak:

Allah Teâlâ, “*Aranızdaki lütfu ve fazileti unutmayın*” buyurmaktadır. İnsanların birbiri ile yakın temas kurduğu ve kişilerin beden ve ruh durumlarının sürekli değiştiği durumlarda, özellikle aile içinde ve eşler arasında faydalı bir yaklaşımın kurulması adaletle değil erdemle gerçekleşebilmektedir.⁷⁰ Hz. Enes’in aktardığına göre Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe kâmil manada iman etmiş olmaz.*”

Ashabın Resulullah’ın karılarını boşadığını sandığını anlatan uzunca bir hadiste onun karılarına adaletin gereği ile yetinmekten ziyade onlara ikram ve lütufta bulunduğu anlaşılmaktadır. Hadisin bir kısmını buraya almaktayım: “(Hz. Ömer’in karısı) ‘Allah’a yemin olsun ki Hz. Peygamber’in hanımları da ona cevap veriyorlar ve geceye kadar onu terk ediyorlar’ dedi. Bu beni (Hz. Ömer’i) korkuttu, içimden onlardan her kim bunu yaparsa o büyük bir hüsrana uğrar dedim. Elbiselerimi topladım ve giyip yola koyuldum, Hafsa’nın yanına girdim: ‘Biriniz Allah resulünü sinirlendiriyor geceye kadar onla küs mü kalıyor?’ dedim. O bana ‘Evet’ dedi. Bunun üzerine şöyle dedim: ‘Bunu yapan kaybetmiştir, Allah Teâlâ’nın peygamberinin öfkesi için gazaplanmayacağından nasıl emin oluyor? Helak olursun, Resulullah’a çok söz söyleme! Ona hiçbir konuda cevap verme! Onu bırakma! Bir arzun, olmasını ihtiyaç gördüğün bir şey olursa benden iste!’”⁷¹ Nebi’nin kıskançlık halleri yaşayan eşlerine yönelik tavırları, onun adaletten daha çok lütuf ve ikramla onlara yaklaştığını göstermektedir.

Sevgi Değeri: Müslüman Ailede Sevgi Değeri:

Bir önceki konuda sevginin insani ve fitri bir değer olduğundan bahsedilmiştir. Ancak İslam şariatında ve Müslüman ailede sevgi, vurgulamak istediğim farklı ve güzel boyutlar kazanmaktadır. Bunlardan biri de çocuğun sevgisini yüksek ve üstün değerle bağlamak suretiyle sevgi yatırımı yapmaktır. Hz. Peygamber’in amcasının oğlu İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber onu kucaklamış ve *Allahım! Ona kitabı öğret* diye dua etmiştir.⁷²

Hudeybiye anlaşmasının yazılması sırasında Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Ben Allah’ın resulüyüm, Ben Muhammed b. Abdullah’ım.*” Daha sonra

⁷⁰ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 1/12.

⁷¹ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 3/133.

⁷² Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 1/26.

ise Hz. Ali'ye Resulullah ifadesini silmesini buyurmuştur, o da *"Hayır, Allah'a yemin olsun, seni (senin adını) asla silemem"* demiştir.

Müslüman ailede sevginin hoşnutluk ve öfke anlarının tamamında olması gerekmektedir, Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şöyle demiştir: *"Ben senin benden razı ve bana öfkeli olduğun zamanları bilirim."* Hz. Aişe anlatıyor: Ona "Bunu nereden biliyorsun?" diye sordum, bana şöyle buyurdu: *"Sen benden razı olduğunda 'Muhammed'in rabbine yemin olsun ki hayır' dersin. Bana öfkeli olduğunda 'İbrahim'in rabbine yemin olsun ki hayır' şeklinde konuşursun."* Ben (Hz. Aişe) şöyle dedim: Ey Allah'ın resulü! Senin sadece ismini bırakırım.⁷³

Müslüman ailede inanç sevgisinin önüne geçmeyen bir fitri sevgi vardır. İbn Müseyyeb'den nakledildiğine göre Ebu Talip ölüm döşeğindeyken Hz. Peygamber onun yanına girmişti, Ebu Cehil de Ebu Talib'in huzurunda idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Ona ey amca! La ilahe illallah de. Bu kelimeyi söylemen halinde Allah katında müdafin olacağım"* buyurmuştu.⁷⁴

Müslüman Ailede Gözetimin Değeri

Müslüman ailede temel değer, her yönden uygulanan gözetim ve bakımdır, çok sayıda gözetim türü vardır:

Duygusal ve Bedensel Bakım: Babanın kızına ve oğluna uyguladığı bakım bu duruma örnektir: Rivayete göre Hz. Ebu Bekir (r.a.) eve geldi ve ailesinin yanına girdi. Kızı Aişe hastalanmış, ateşler içinde yatıyordu. Bunun üzerine babası kızının yanağından öptü, "Nasılsın ey kızım?" dedi.⁷⁵ Sehl'den rivayet edildiğine göre: Hz. Peygamberin miğferi kırıldığında⁷⁶

Edeplendirme, Öğretme ve Eğitim Açısından Bakım: Resulullah'tan rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur:

*"Üç kişiye iki ecir vardır: Ehl-i kitaptan olup kendi nebisine ve Hz. Peygamber'e iman eden, Allah'ın ve efendisinin hakkını tam veren köle, elinde bulunan bir cariyeyle edeplendirilerek en güzel şekilde eğiten sonra onu azat ederek evlenen kişi bu kişilere iki ecir vardır."*⁷⁷

⁷³ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/36.

⁷⁴ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 5/52.

⁷⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 5/64.

⁷⁶ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/38.

⁷⁷ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/31.

Ebu Said el-Hudri'den rivayet edildiğine göre kadınlar, Hz. Peygamber'e şöyle dediler: Erkekler senle ilgili olarak bize galip geldiler. Bize kendinden bir gün ayır. Hz. Nebi onlara bir gün söz verip onlarla buluştu. Onlara vaaz verdi ve hayrı emretti, onlara söyledikleri arasında şu söz vardı: “Üç çocuğunu kaybeden her kadına bu kayıp ateşle kendisi arasında bir hicap olur.” Bir kadın “2 çocuk da böyle midir?” dedi, Nebi (s.a.v.) “İki de böyledir” dedi.⁷⁸

Bilgi Bakımı: Hz. Peygamber'in hanımı Hz. Aişe'den nakledildiğine göre o, bilmediği bir şey duyduğunda onu araştırır ve öğrenirdi.⁷⁹

Öğütleşme Bakımı: Rivayete göre Resulullah (s.a.v.) Ensar'dan bir adamı ziyaret etti, o adam da kardeşine haya hususunda nasihat vermekte idi. Nebi (s.a.v.) ona şöyle dedi: “Bırak onu, haya imandandır.” Kardeşin kardeşe nasihat vermesi İslam ahlakı bakımından bir değere sahip olsa da Nebi (s.a.v.) tamamen hayırlı bir iş olan haya hakkında şahsın kardeşine öğütler yönlendirmeyi bırakmasını buyurmuştur. Aile fertlerinin her nasihatı geçerli değildir, ona uymak gerekmemektedir.⁸⁰

İmani Bakım: Eğer güvenilir ve özel bir şahıs bulunursa imani bakımdan aile içi ilişkileri ve bağları kullanmak gerekmektedir.⁸¹ Aynı şekilde ailenin örneklik özelliği bakımından ibadette büyük bir payı vardır. Çocukların imani etkinliklere katılmasının onlarda güzel özellikler yetiştireceği aşikardır. İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Hz. Peygamber'in eşi olan teyzem Meymune'nin evinde kaldım. O gün Hz. Peygamber onun yanında idi. Nebi (s.a.v.) yatsı namazını kıldırıldı, sonra eve geldi. Dört rekat kıldı sonra uyudu, ardından uyandı. Sonra şöyle dedi: “Oğlancık uyudu mu? (Veyahut buna benzer bir şey söyledi.)” Sonra namaz için ayağa kalktı, ben de ayağa kalktım, soluna durdum. Beni sağına aldı. Sonra beş rekat kıldı, ardından iki rekat daha kıldı. Ardından uyudu, hatta horlamasını bile duydum.” Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Nebi (s.a.v.) benim yanıma geldi. Yanımda bir erkek vardı, “ey Aişe! Bu adam kim?” dedi, sütkardeşim dedim, o da “sütkardeşlerinizin kim olduğuna bakın, sütkardeşliği ancak aklık sebebi ileddir.” buyurdu.⁸²

⁷⁸ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/32.

⁷⁹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/32.

⁸⁰ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/14.

⁸¹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/35.

⁸² Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/170.

Zayıf Akrabaları Gözetme, Bu Hususta Yarışma: Nebi (s.a.v.) bir gün dışarı çıktı. Hz. Hamza'nın kızı onu ve arkadaşlarını takip etti, "Amca" dedi. Ali onu aldı, elinden tuttu. Fatıma'ya "Amcamın kızına iyi bak" dedi. Onun bakımı için Ali, Zeyd ve Ca'fer birbiri ile tartıştı. Ali "Ona bakmaya en layık olan benim, o benim amcamın kızı" dedi. Cafer "Amcamın kızı ve teyzesi benim nikâhım altında" dedi. Zeyd: Kardeşimin kızı dedi. Nebi (s.a.v.) "Teyze anne hükmündedir" buyurarak kızın teyzesinde kalmasına hükmetti. Ardından Ali'ye "Sen bendensin, ben de sendenim", Ca'fer'e "Ahlak ve yaratılış olarak bana benzedin.", Zeyd'e "Sen bizim kardeşimiz ve mevlamızsın" buyurdu.

Mali Bakım, Mali Yeterlilik: Hz. Aişe'den aktarıldığına göre Hind b. Utbe b. Rebia bir gün Hz. Nebi'nin huzuruna çıkmış ve "Ey Allah'ın resulü! Ebu Süfyan, eli sıkı bir adamdır, onun malından çocuklarımızı doyurabilir miyim?" demiştir. Bu soruya cevaben Hz. Peygamber "Örfe göre onları doyurup onlara yedirmende bir beis yoktur" buyurmuştur⁸³

Aile Fertlerinin Tamamını Kapsayan Bakım: Aişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre o Hz. Peygamber'e şöyle dedi: "Ya Resulallah! Ashabın umre ve hac ile ecir kazanıp dönüyorlar, ben ise sadece bir hacc yaptım. Bunun üzerine "Sen git! Kardeşin Abdurrahman seni terkisine bindirsin." Abdurrahman'a, ona Tenim'den umre yaptırmasını emretti. Resulullah o gelene dek kendisini Mekke'nin yüksek yerlerinde bir yamaçta bekledi."⁸⁴

Dedelerin İlgisi: Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan sadaka mallarından bir hurma alıp ağzına atmıştı. Nebi (s.a.v.) ona Farsça 'kih kih' dedi, sonra "Sen bizim sadaka yemediğimizi bilmiyor musun" buyurdu.⁸⁵ Dedelerin torunlarla ile ilgilenmesi ve onlara bakmasına dair Ebu Katade (r.a.) şunları aktarmaktadır: Nebi (s.a.v.) bizim yanımıza geldi, omzunda torunu Umame b. Ebi'l-'As vardı. Onunla birlikte namaza durdu, rükûa eğildiğinde küçük kızı yana koymakta, ayağa kalkınca onu tekrar almakta idi.⁸⁶

Sağlık ve Güvenlik Bakımından Koruma ve Gözetme: Bu hususta Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Gece çöktüğünde, akşamladığınızda evlatlarınızı tutun. Çünkü şeytanlar, o vakitte yayılırlar. Gece biraz ilerlerse onları bırakın."

⁸³ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/131.

⁸⁴ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/55.

⁸⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 74/4.

⁸⁶ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 8/7.

*Kapılarınızı kilitleyin. Allah'ın ismini anın. Şeytan kapalı bir kapıyı açmaz. Kırbalarınızın ağzını bükün. Allah'ın adını anın, kapılarınızı iyice örtün. Allah'ın adını anın. Onun üstüne bir şey konsun. Kandillerinizi söndürün.*⁸⁷ İkrime şöyle demektedir: Size Ebu Hüreyre'nin bize haber verdiği kısa şeylerden haber vereyim mi?: Hz. Peygamber, kırbanın ağzından içmeyi yasakladı. Evinin yanında komşunun duvarına ahşap engellemesini yasakladı.⁸⁸

Karşılığın Değeri

Müslüman bir aile oluşmasının bir avantajı da aile fertlerinin zihninde ahiretteki ödül ve cezanın sabit hale gelmesidir, zira onlardan sadır olan her söz, fiil ve ima ödül ve ceza bakımından bir ağırlığa sahiptir. Bu ağırlık ölçüsü ile bütün söz ve fiillerin, işaret ve susuşların kalıcılık ve geçerlilik değeri belirlenmektedir. Şu ayet ve hadislerle bakalım:

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *“Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”* (Nahl, 16/97)

Allah Teala şöyle buyurmuştur: *“Kim bir kötülük yapmışsa sadece o kötülüğünün miktarınca ceza görecektir; kim de -erkek olsun kadın olsun- inanmış bir kişi olarak dünya ve âhirete yararlı iş yapmışsa işte böyleleri de cennete girecekler, orada kendilerine hesapsız nimetler verilecektir.”* (Gafir, 40/40)

Ebu Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edildiğine göre Resulullah şöyle buyurmuştur: *“Kişi, sevap umarak ailesine harcarsa sadaka vermiş olur.”*⁸⁹

Sa'd b. Ebi Vakkas'tan (r.a.) aktarıldığına göre Nebi (s.a.v.) ona şöyle demiştir: *“Sen Allah rızası için yaptığın her bağış ve harcamada muhakkak sevap kazanırsın. Karının ağzına koyduğun lokmadan dahi sana ecir yazılır.”*⁹⁰ Zeynep b. Ebi Seleme'den rivayet edildiğine göre Ümmü Seleme (r.a.) Peygamber'e şöyle sormuştur: Ebu Seleme'nin evlatları için harcadıklarımda, onları terketmememde, onlarla şöyle şöyle ilgilenmemde benim için sevap var mıdır?

87 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/111.

88 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/112.

89 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/20.

90 Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/21.

(Bildiğin gibi) onlar benim öz çocuklarımdır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Evet, sana onlar için harcadıklarının sevabı vardır.*”⁹¹

Enes (r.a.) şöyle demektedir: Harise Bedir günü yaralandı. Henüz toy bir delikanlı idi. Annesi Nebi’ye gelerek şöyle dedi: Ey Allah’ın resulü! Harise’nin benim nezdindeki değerini bilmektesin. Eğer cennette olursa sabreder, Allah’tan sevap umarım, sonu başka türlü olursa yapamam, sabredemem. Bunun üzerine Hz. Peygamber, şöyle buyurdu: “*Yazık sana yoksa aklını mı yitirdin? Tek bir cennet mi var sandın? Cennetler çoktur ve o Firdevs cennetindedir.*”⁹²

Ödül ve kapsayıcılık unsurlarına ek olarak iyiliğe yakın olmak vardır: Rivayet edildiğine göre Sa’d b. Ubade’nin annesi (O annesinin yanında değilken) vefat etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber’e şöyle dedi: Ey Allah’ın resulü! Ben öldüğünde annemin yanında değildim. Bir sadaka verirsem kendisine fayda verir mi? Bunun üzerine Nebi (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Evet.*” Sa’d b. Ubade bu söz üzerine “Ben seni şahit tutarım ki Mihraf duvarı onun için sadakadır” dedi.⁹³

Hz. Aişe’den rivayet edildiğine göre bir adam Nebi’ye şöyle dedi: Annemin canı aniden tutuldu, konuşabilseydi sadaka vereceğini düşünüyorum, onun yerine sadaka verebilir miyim? Hz. Peygamber “*Evet, onun yerine sadaka ver*” buyurdu.⁹⁴

İbn Abbas’dan rivayet edildiğine göre Sa’d b. Ubade Hz. Peygamber’e bir fetva sormuş, şöyle demiştir: “Annem bir adak adamıştı ama vefat etti.” Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Onun yerine yap.*”⁹⁵

Etkileşim ve Sırların Paylaşımının Değeri

Ailelerin geneli duygusal bakımdan çorak bir iklimden ve eşler arasında iletişimsizlikten muzdariptir. Karı ve koca arasında etkileşim olmaması yahut aile fertlerinin anne baba ile kopukluğu bu durumu yansıtmaktadır. Bu problemi ele alan ayet ve hadisler üzerinde durmak gerekmektedir.⁹⁶

⁹¹ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 7/66.

⁹² Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 5/77.

⁹³ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 4/7.

⁹⁴ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 4/8.

⁹⁵ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 4/9.

⁹⁶ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 7/58.

Dertlerin ve Problemlerin Paylaşımı: Hz. Peygamber'in hanımını muhatap aldığını ve onunla dertlerini paylaştığını görmekteyiz.⁹⁷ Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber ona şunu buyurmuştur: “Ey Aişe! Kavminin küfürden çıkışı yakın olmasaydı, Kâbe'yi bozar, ona iki kapı yapardım. İnsanların girdiği ve çıktığı iki kapı oluşturdum.”⁹⁸

İbadette Paylaşıcılık: Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Hz. Peygamber namaz kılardı, o da yatağında uzanmış olurdum. Vitr kılmak istediğinde beni uyandırır, ben de vitir kılardım.”

Malda Paylaşıcılık: Esmâ (r.anha) şöyle söylemiştir: “Ey Allah'ın resulü! Benim Zübeyr'in bana getirdiğinden başka malım yoktur, sadaka vereyim mi? O şöyle buyurdu: “Sadaka ver, kısma ki sana da kısılmasın.”⁹⁹

Tutumlarda Paylaşıcılık: Abdullah b. Ömer, babasıyla durumunu paylaşmakta, babası da ona kendi kanaatini belirtmektedir. Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir ağaç vardır ki yaprakları dökülmez. O Müslümana benzemektedir. O ağacı bana bildirin!” İnsanlar onun çöl ağaçlarından olduğunu tahmin ettiler. Benim kalbime onun hurma ağacı olduğu doğdu. Abdullah diyor ki: Utandım, söylemedim. Orada bulunanlar “Ey Allah'ın resulü! “Bize onu haber ver!” dediler. Abdullah anlatıyor: “Babama kalbime düşen fikirden bahsettim, bana ‘Onu söyleseydin bu, benim için şundan ve şundan daha sevimli idi’ dedi.

Hz. Peygamber ve Hz. Aişe'nin ifk hadisesi hususundaki tutumları, anne baba ve akrabaların olayın içine katılması biçiminde bir çeşit paylaşıcılık içermiştir.¹⁰⁰

Psikolojik Paylaşıcılık: Allah resulünün eşi Hz. Aişe'nin aktardığına göre o, Hz. Peygamber'e şu soruyu sormuştur: Uhud gününden daha şiddetli bir gün başına geldi mi? Bunun üzerine Nebi (s.a.v.): “Senin kavminden neler gördüm...” buyurmuştur.¹⁰¹

Ecirde Paylaşıcılık: Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kocasının izni olmadan kadının oruç

⁹⁷ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/37.

⁹⁸ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 2/25.

⁹⁹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/58.

¹⁰⁰ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 1/38.

¹⁰¹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/115.

*tutması, onun evine misafirler alması caiz değildir. Onun kocasından habersiz yaptığı her hayrın yarısı kocasına yazılır.*¹⁰²

Tarihi Bilgilerin Paylaşımıcılığı: Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme Habeşistan'da gördükleri içinde tasvirler olan bir kiliseyi haber vermişlerdi. Nebi'ye de bildirdiler, o (s.a.v.) onlara şöyle dedi: *“Onlar içlerinden salih biri öldüğünde kabrinin üstünde bir mescid inşa ederler, sonra bahsettiğiniz suretleri yaparlardı. Bu insanlar, Allah katında yaratılmışların en şerhileridir.”*¹⁰³

Çocuklarla Oynamada Paylaşımıcılık: Urve b. Zübeyr küçükken babası Zübeyr'in (r.a.) Yermuk Savaşı'ndan kalan yara izlerine parmaklarını sokarak oynadığını söylemektedir.

Öykülerin Paylaşımı: Hz. Aişe belirli bir hedefle uzunca bir hikâye olan Ümm Zer' hikâyesini Peygambere anlatmıştır, o da kendisine ilgi göstermiştir.

Yolculukta Konuşma Paylaşımıcılığı: Hz. Aişe'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yolculuğa çıktığında kadınları arasında kura çekerti. Kura Aişe ve Hafsa'ya çıktı. Nebi (s.a.v.) Aişe birlikte yürüdü, konuşuyordu, Hz. Hafsa (r.a.) “Bu gece sen benim deveme bin, ben de senin deveme bineyim, sen bak ben de bakayım” dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe “Tamam” dedi. Nebi (s.a.v.) Aişe'nin devesine geldi, o devenin üzerinde Hafsa vardı. Ona selam verdi, sonra hareket ettiler, bir yerde deveden indiler. Aişe Hz. Peygamber'i kaybetti. Deveden indiklerinde Aişe, ayaklarını ızdır otuna soktu, şöyle diyordu: “Ey rabbim! Başıma bir akrep veya yılan getir, beni soksun. Ona hiçbir şey diyemiyorum.”¹⁰⁴

Güvenlik, Huzur ve Rahatlama Değeri: İslami perspektifte kadına dönük emniyet faktörlerinden biri onun kocasının evinin sahibi olarak görülmesidir. Erkek maddi yönden gerçek sorumlu olarak değerlendirilse de kadının kendini evin işlerini gerçekleştirmek üzere tahta geçen bir kraliçe olarak hissetmesi istenmiştir.

Kur'an'da birçok yerde kadınlara ev sahibi olarak hitap edilmiştir: Ayetlerde şöyle buyurulmuştur:

“Onları evlerinden çıkarmayın.” (Talak, 65/1)

¹⁰² Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/30.

¹⁰³ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 5/50.

¹⁰⁴ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 7/33.

“Evinde bulunduğu kadın, onunla ilişkiye girmek istedi.” (Yusuf, 12/23)

“Evlerinizde oturun ve daha önce Câbiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın.” (Ahzab, 33/33)

“Hânelerinizde okunan Allah’ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin ve hatırlayın.” (Ahzab, 33/34)

Eşler arasında sekinet ve huzurun oluşması: *“Onlara ısınıp kaynaşsınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun âyetlerindendir. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.” (Rum, 30/21)*

Kocanın Karısının Yerini ve Kıymetini Bilmesi ve Onu Boşamayı Düşünmemesi: Ebu Zer’ ve Ümm Zer’ hadisini nakleden Hz. Aişe Hz. Peygamber’in nezdinde Ebu Zer’in gözünden Ümmü Zer’ gibi olduğunu kaydetmiştir.¹⁰⁵

Sıra ve Hiyerarşi Değeri

Değerlerin daha önce zikredildiği üzere çeşitli ağırlıkları ve mertebeleri bulunmaktadır. İslam şeriatı; ibadetler, fiiller ve sözler arasında bir hiyerarşi gözetmektedir.

Kamu ve Bireysel Faydalarda Sıra Gözetmek:

Ebu Zerr’den (r.a.) rivayet edildiğine göre o şöyle demektedir: Nebi’ye sordum, “Amellerin hangisi daha hayırlıdır?” dedim. O, “Allah’a iman ve O’nun yolunda cihat etmek” buyurdu. “Kölelerin hangisini azat etmek daha efdaldır” dedim. “Daha pahalı olan ve ailesi nezdinde daha değerli bulunanları serbest bırakmak daha iyidir” buyurdu. Eğer böyle yapmazsam? (köle azat etmezsem) “Kaybolmuşsa yardım edersin, iş sahibi olmayana iş öğretirsin.” Bunu yapmazsam “İnsanlardan kötülüğünü uzak tutarsın, bu da kendin için vereceğin bir sadakadır.”¹⁰⁶

Davet ve İrşatta Aile Bağlarının Sırasını Gözetmek: Hz. Peygamber (s.a.v.) Allah azze ve celle “Yakın akrabalarını uyar” (Şuara, 26/214) âyetini indirildiğinde şöyle dedi: “Ey Kureys topluluğu! Siz kendinizi satın alın. Ben size fayda sağlamayam. (Veya buna yakın bir söz söyledi.) Ey Abdimenaf oğulları! Ben size

¹⁰⁵ Buhari, Muhammed b. İsmail (ö. 256) *Sahihu’l-Buhari*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır Babu’n-Nikah, Husnu’l-Muaşere mea’l-Ehl, Dar Tavki’n-Necat, birinci baskı, 1422, 7/28.

¹⁰⁶ Buhari, *Sahihu’l-Buhari*, 3/144.

Allah'a karşı yarar sağlayamam. Ey Abbas b. Abdulmuttalib! Allah'tan gelecek bir hususta sana faydam olmaz. Ey Peygamberin halası Safiyye! Allah'tan gelecek bir hususta sana faydam olmaz. Ey Muhammed'in kızı Fatıma! Benden malımdan istediğini iste ama ben Allah'tan sana gelecek bir hususta fayda sağlayamam."

İbadetlerde Sıra Gözetme: Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre Nebi'ye bir adam gelmiş, cihat için ondan izin istemiştir. Bunun üzerine "Annen baban hayatta mı?" buyurmuştur, o da "Evet" deyince "Onlarda cihat et, onların hoşnutluğunu kazanmaya çalış" buyurmuşlardır.¹⁰⁷

Anın Gereği Olan İbadette Sıra Gözetmek: İbn Abbas (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir erkek bir kadınla yalnız kalmasin, bir kadın mahremi olmadan yolculuğa çıkmasin." Bir adam kalkıp Resulullah'a şöyle dedi: 'Ey Allah'ın resulü! Falan gazveye katılmak üzere yazıldım, karım da hacca gitmek üzere yolculuğa çıktı.' Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Git, karınla birlikte hac yap!"¹⁰⁸

Anın Gereği Olan İbadette Sıra Gözetmek: Bu hususta başka bir örnek de şudur: İbn Ömer o şöyle demiştir:¹⁰⁹

Nafle Amellerde Hiyerarşi: Ebu Hüreyre'den (r.a.) aktarıldığına göre Nebi (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Beşikte üç kişi dışında kimse konuşmamıştır. İsa (a.s.) bunlardan biridir. Bir ikincisi şudur: İsrailoğullarında Cüreyc adında bir adam vardı, annesi ona gelmiş ve onu çağırıyordu, Cüreyc içinden onun çağrısına cevap mı vereyim yoksa namaza mı devam edeyim deyip namazı bozmadı. Bunun üzerine annesi "Allah'ım sen ona kötü kadınların yüzünü göstermeden canını alma!" diye beddua etti..."¹¹⁰

Duygu Hiyerarşisi: Urve b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre, Aişe Hz. Peygamber'den ve Ebubekir'den sonra en çok Abdullah b. Zübeyr'i severdi, o insanlar arasında Aişe'ye hayrı en çok olan kişi idi.¹¹¹

Miras Değerleri

İlmi Miras Alma: Zeynep b. Ebi Seleme, annesi Ümmü Seleme'den, şu hadisi nakletmektedir: Odasının kapısında yaşanan bir tartışmayı duyan

¹⁰⁷ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/59.

¹⁰⁸ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/59.

¹⁰⁹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/88.

¹¹⁰ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/165.

¹¹¹ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/180.

Resulullah dışarı çıkarak tartışanların yanına gitmiştir. (Bu hadisi ayrıca Urve teyzesi Hz. Aişe'den, Esma kardeşi Hz. Aişe'den, Enes annesi Ümmü Süleym'den rivayet etmektedir. -Yani annelerle çocukların, çocuklarla yakınları olan büyüklerin arasında bir ilim ilişkisi - nakil faaliyeti bulunmaktadır.)¹¹²

Hişam b. Urve'nin, hanımı Fatıma b. Münzir'den onun da Esma b. Ebi Bekir'den (r.a.) naklettiğine göre o şöyle demiştir: "Güneş tutulduğunda Hz. Peygamber ve Aişe'nin yanına geldim."¹¹³

Bilinçli Dini Aktarım: Hz. Aişe, uzunca bir hadiste nasıl yetiştiğini ve Müslüman olan anne babasını durumunu nasıl kavradığını anlatmaktadır. Bu hadiste babasının Habeşistan'a yolculuk fikrinden ve İbn Dağine'nin onu engelleyip himayesine almasından bahsetmekte, babasının koruma teklifini reddettiğini söylemektedir. Kardeşinin ve kendisinin göç konusundaki tutumları ve diğer hususlar, kuşaklar arasında bilinçli bir bilgi aktarımının yaşandığını göstermektedir.¹¹⁴

Değerlerin Aktarılması Yoluyla Saygı ve Oturaklılık: Abdullah b. Ömer'den (r.anhuma), rivayet edildiğine göre Abdullah Hz. Peygamberle birlikte bir yolculukta idi: Abdullah babasına ait zorlu bir devede yolculuk yapmakta idi. Deve bazen Hz. Peygamber'i geçmekte idi, babası Abdullah'a: "Ey Abdullah! Hiç kimse Hz. Nebi'yi geçmesin." dedi.¹¹⁵

İnanç Mirasını Aktarma: Abdullah b. Zübeyr'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Zübeyr (r.a.) Cemel günü ona şöyle demiştir: "Ey oğlum! Bir hususta aciz kalırsan Mevlam'dan ona karşı yardım al. Abdullah şöyle diyor: Babamın ne demek istediğini bir an anlamadım sonra ona 'Ey baba senin mevlan kim?' dedim. O 'Mevlam Allah'tır' dedi. Allah'a yemin ederim ki ne zaman borç gibi bir sıkıntıya düşsem 'Ey Zübeyr'in mevlası! Bana yardım et! Onun borcunu öde' diye dua ederdim, Allah Teâla da o borcu öderdi."¹¹⁶

Sağlıklı Dini Aktarım: Daha fazla bilgi almak isteyen Afra'nın iki çocuğunu nasıl yetiştirdiğini incelemelidir. Abdurrahman b. Avf şöyle demiştir: "Bedir Savaşı'nda ben saflar arasında idim, etrafa baktım, nereye baksam, sağımda ve solumda yaşları küçük iki genç görüyordum. Öyle ki tam olarak

¹¹² Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/131.

¹¹³ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 2/37.

¹¹⁴ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/98.

¹¹⁵ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 3/162.

¹¹⁶ Buhari, *Sabihu'l-Buhari*, 4/87.

nerede bulunduklarını anlayamadım. Onlardan biri arkadaşından gizli olarak benim yanıma geldi ve şöyle dedi: ‘Ey amca! Ebu Cehil’i bana göster!’ Ona şunu dedim: ‘Kardeşimin oğlu! Ebu Cehil’i ne yapacaksın?’ O şöyle dedi: ‘Allah’a söz verdim. Eğer onu görürsem onu ya öldüreceğim yahut bu uğurda öleceğim.’ Bir süre sonra diğer genç de arkadaşına gözükmemeye çalışarak yanıma geldi, o da benzer şeyler söyledi. Böyle iki adamın arasında durmak hoşuma gitmedi, onlara Ebu Cehil’i işaret ettim. Onlar Ebu Cehil’in üzerine kartal gibi çullandılar, iki taraftan ona vurdular. O iki genç Afra’nın oğulları idi.”¹¹⁷

SONUÇ

Kur’an ve sünnette geçen değerlerin tamamı küçük çaplı araştırmalarla incelenemez. Çok sayıda hususun birleşiminden oluşan bu büyük birikim için yüce değerler sistemini ele alan bağımsız bir kitap gereklidir. Böylesi bir çalışmanın yapılması ise zaruridir, zira ümmetimizin ve bilhassa ailelerimizin realitesi İslami mefhumlardan oldukça uzaklaşmış, yabancılaşmıştır. İç ve dış aktörler kaynaklı pek çok sebebi bulunan yabancılaşma, zamanımızda dini değerlerin uygulanması önünde büyük bir problem teşkil etmektedir. Aile yapısı değişmiş ve ev içindeki rollerin düzeni farklılaşmıştır. Aile karı-kocadan yahut başka bir deyişle anne babadan başlayıp geniş aile dairesine, dede, nine, hala, teyze, dayı gibi unsurlara uzanan geleneksel yetiştirme biçimini yitirmiştir, artık eğitimde, inanç, fikir ve değerler aşılama ve bilinçli bir miras oluşturmada başat aktör değildir. Ümmetin geleceğe taşınması, güçlendirilmesi ve onarılması açısından onun taşıdığı rol yeniden etkinleştirilmek istenirse inancın hidayet veren iki sabit ve köklü kaynağından, Kur’an ve sünnetten çıkarılan değerler sistemi aktifleştirilmelidir.

Alemlerin rabbi Allah’a hamd olsun.

(Muhammed Nema Muhammed El Benna tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Nema Muhammed El Benna, gerçekten öyle bir tebliğ konusu var ki birkaç doktora tezi çıkar, rahatlıkla çıkar bunda hiç şüphem yok. Çok iyi çalışılmış bir konu. Sabahtan da konuştuk, arkadaşlar, Müslümanca yaşamadan önce Müslümanca düşünmeyi öğrenmemiz gerekiyor yani İslami değerler üzerinde o kadar güzel, o kadar kapsamlı bir sunum yaptı ki Allah kendisinden razı olsun. Biz bunları öğretemiyoruz arkadaşlar,

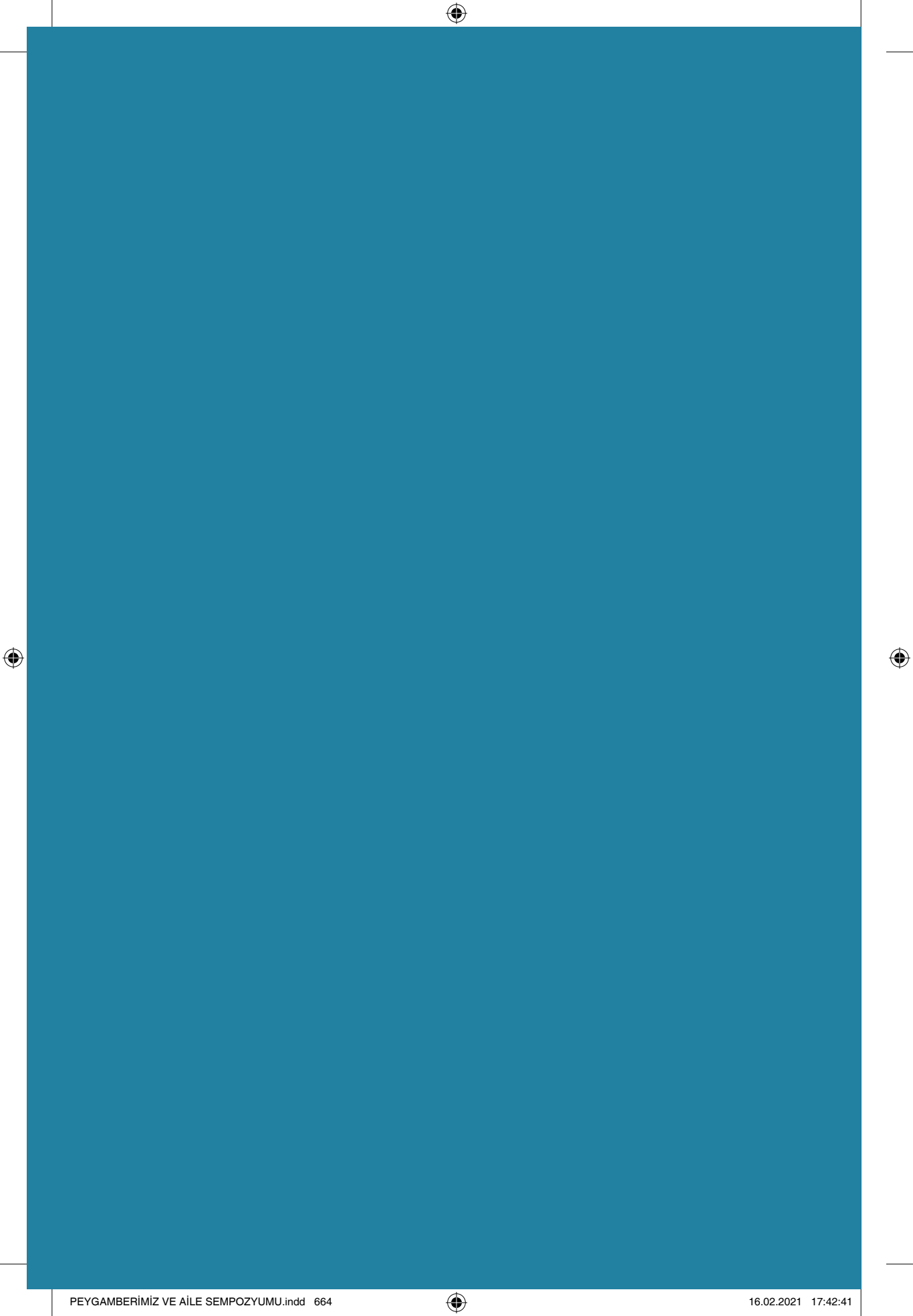
¹¹⁷ Buhari, *Sabihu’l-Buhari*, 5/78

biz bunları öğretemiyoruz, hakikaten Müslümanlık deyince ne yapmam lazım; namaz kılmam lazım, başımı örtmem lazım... Başka? İslam'ın Mekke döneminde Resulullah ne anlattı bu millete? Bizim İslam diye öğrettiğimiz her şey Medine-i Münevvere'nin ikinci yılında başlıyor. Peki, on üç yıllık Mekke döneminde ne anlattı? Kur'an'ın yüzde 80'i Mekke'de nazil oldu, 114 sûrenin 93 tanesi Mekke'de nazil oldu, ne anlattı Allah Teala burada? İşte bunlar, Müslümanlığın değerleri.

Ben tekrar kendisine çok teşekkür ediyorum, inşallah basıldığı zaman gerçekten çok istifade edeceğiz, sağ olsunlar, var olsunlar.

Şimdi, üçüncü sunum için Prof. Dr. Mehmet Türkeri Hocamızı kürsüye davet ediyoruz. Ailenin Bir Değer ve Erdem Olması Önündeki Engeller.

Buyurun Sayın Hocam.

AİLENİN BİR DEĞER VE ERDEM (KAZANIM ALANI) OLMASININ ÖNÜNDEKİ (ZİHİNSEL) ENGELLER

Prof. Dr. Mehmet TÜRKERİ*

ÖZET

Bu bildiri ailenin hem bizzat, kendi başına bir değer olduğunu hem de bazı değerlerin ve erdemlerin kendisiyle kazanıldığını ortaya koymayı ve aynı zamanda bu anlayışın önündeki zihinsel engelleri analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışma dört basamak üzerinden gerçekleşmektedir.

(i) Bir ‘şey’in **değer** olmasının ve ‘**değer alanı**’ olmasının ne anlama geldiğini çözümlemek,

(ii) **Ailenin bir değer alanı olmasının ne anlama** geldiğini açıklığa kavuşturmak,

(iii) **Ailenin bir değer alanı olmasının gerekçelerini** (hem kendisinin değerini hem de onun sayesinde varlık imkânı bulan değerleri) ortaya koymak ve

(iv) Ailenin bir değer (ve erdem kazanım alanı) olmasının önündeki zihinsel **engelleri** tespit etmeye çalışmak.

Bir şeyin değer olması ne anlama gelir? Değer, süje-süje ya da süje-obje ilişkisinden doğan bağlantısal bir şeydir. Ancak bu ilişki pozitif yönde kurulabileceği gibi negatif yönde de kurulabilir. Konumuz açısından, **aileye yönelik ilişkimizin negatif değil de pozitif değer üretecek tarzda kurulması** önemlidir.

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Bir ‘şey’in değer alanı olması her şeyden önce onun **ahlaki, etik, estetik ve dini yönden** bir değer olması anlamına gelir. Ahlaki bir alan, değerlerin ortaya konulduğu zemini ifade eder. Bu zeminin temelinde **‘irade özgürlüğü’** yatmaktadır. İrade özgürlüğünün, **‘iyi’** nitelmesini hak edecek bir davranışa yönelik olması gerekir ki bundan bir ‘değer’ çıksın. Aksi takdirde, irade özgürlüğü kötü nitelmesinin kapsamına giren davranışlara da neden olabilir ki bundan negatif değerler ortaya çıkar.

Aile bir değer alanıdır. Ailenin bir değer alanı olması onun **ontik, ahlaki, dini ve pedagojik** yönden değer olduğunu ihtiva eder. Bunun yanı sıra aile **iffet, hikmet ve dostluk** erdemlerinin kazanımı bakımından bir değer alanıdır.

Ailenin bir değer ve erdem kazanma alanı olarak algılanmasını gölgeleyen bazı hususlar vardır. Hayata, (aileye, eşe ve çocuklara) **pesimist ve hedonist bakış**; hayata ve aileye yönelik tutumumuzda **değer bilincinin unutulması**, ihmali ve göz ardı edilmesi; **ahlaki kemal (yetkinleşme) amacının umursanmaması**; aileye ve eşe yönelik bakışın **küçümseyici** olması; erdem amacına yönelik iradeye dayalı sevme ile değil de içgüdüsel sevgiyle hareket etme; **egoist bakış açısı**; eş seçiminde **amaç değerlerin araç değerlerle yer değiştirmesi**; **evliliğin amacı ile yararlarını birbirine karıştırma**; hayata ve aileye yönelik bakışta **biyolojik ve psikolojik açıklamalarla yetinip axiolojik** yani değersel yöne olan ihtiyacı görememe.

Aileyi bir değer olmaktan çıkaran bu tür negatif unsurlar, diğer unsurların etkisi az olmamakla birlikte, büyük ölçüde, hayata ve aileye bakışta, bireyin kendi bakış açısıyla ilgilidir. Bu konuda medyanın ve rol modellerin vb. bireyin bilincini etkileyen tesiri vardır. Bildirimiz bu konuda bireyin kendi gücünü görmesine ve bilinçli olmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Değer, Aile, Erdem, Değer Alanı, Değer Sorumluluğu.

ABSTRACT

Family as a sphere of value and virtue attainment, and its obstacles

This paper aims to put the family as a value on its own and that the values and virtues are acquired in them, as well as to analyse the mental barriers to this approach.

This study is carried out on four steps:

(i) To analyse what it means that a ‘thing’ become a ‘value’ and become an ‘value area’

- (ii) To clarify what it means that the family become a value area,
- (iii) To explain the reasons for the family being a value area (both its values and the other values existing because of it.) and,
- (iv) Trying to identify mental barriers to family being a value (and virtue acquisition area).

What does it mean that something becomes a value? Value is a connected thing arising from the subject-subject or subject-object relationship. However, this relationship can be established in a positive or negative direction. From our point of view, it is important that our relationship with the family should be established in a way that produces positive value, not negative.

To become a value area for a thing means that, above all, it is a value in terms of moral, ethical, aesthetical, and religious aspects. A moral field expresses the basis on which values are put forward. The basis of this ground or field lies in 'freedom of will'. Freedom of will must be directed to a behaviour that deserves the character of 'good', so from that there is a 'value' emerged. Otherwise, freedom of will can lead and cause to behaviours that fall within the scope of bad characterization, so from that the negative values would emerged.

The family is a value area. The fact that the family is an area of value includes that it is a value by its ontic, moral, religious and pedagogical aspects. In addition, family is a field of value in terms of acquiring virtues of chastity, wisdom and friendship.

There are some issues that overshadow the perception of the family as an area of value and acquiring virtue. A pessimist and hedonist view of life (family, wife and children); forgetting, neglecting and ignoring the consciousness of value in our attitude towards life and family; ignoring the aim of moral 'kamel' (empowerment); the condescending view for family and spouse; acting with instinctive love, not with wilful love and not for the purpose of virtue; egoist perspective; substitution of objective values with vehicle values in spouse selection; mixing the purpose of marriage with benefits of it; not being able to see the need for axiological aspects, that is value, by contenting only biological and psychological explanations at the glance towards life and family.

Such negative elements, which deprive the family from being a value, are largely related to the individual's own point of view in life and family,

despite the influence of other elements is also not minimal. In this regard, media and role models, etc. they affect the individual's consciousness. Our paper aims to contribute to the individuals to see their powers and to stay consciousness on this subject.

Keywords: Value, Family, Virtue, Sphere of Value, Value Responsibility.

Saygıdeğer Hanımefendiler ve Beyefendiler

Hepinizi selamlıyorum.

Bu bildiride toplumun temel taşı konumundaki ailenin bir değer ve erdem kazanım alanı olduğunu ve onun önündeki engelleri ortaya koymaya ve incelemeye çalışacağız.

Öncelikle bir 'şey'in değer ve erdem kazanım alanı olmasının ne anlama geldiği açıklanmalıdır. Ondan önce ise değer ne olduğu sorusunun cevabının verilmesi gerekir.

DEĞER NEDİR?

Değer, teknik anlamıyla, süje-süje ya da süje-obje ilişkisinden doğan, sübjektif ve objektif yanları bulunan, sübjektif ve objektif yanların bağlantısından doğan ilişkisel bir şeydir.¹ Ancak bu ilişki olumlu yönde kurulabileceği gibi olumsuz yönde de kurulabilir. Bu bağlantının olumsuz yönde kurulması negatif değer üretirken olumlu yönde kurulması pozitif değer üretir. Asıl olan bu ilişkiden negatif değil pozitif değerlerin üretilmesidir. Buradan hareketle şunları söyleyebiliriz. Değer, kurulan ve inşa edilen bir şeydir. Değerin kurulması için bilinçli varlığın katılımı varoluşsal öneme sahiptir. Bu insanın sorumluluğu ne sadece bilinçli varlık dediğimiz insana ne de sadece onun dışındaki diğer varlığa yüklenebilir. Bilakis her ikisinin katılımı gerekir. Bununla birlikte değer kurmak için karşıdan ilk hareketin gelmesini beklemek doğru değildir. Değeri bir köprüye benzetecek olursak köprünün bir ayağını biz kurmakla sorumluyken diğer ayağını karşı taraf kurmak durumundadır, diye önce karşı tarafın bir şeyler yapmasını beklememiz ve kendimizin hiçbir şey yapmaması doğru değildir. Bir örnek verecek olursak, bir dostluk ilişkisinde önce karşı tarafın bir şeyler yapmasını beklemek, yani bize dostça davranılmasını beklemek ve bu sorumluluğun kendimiz açısından ne tür yükümlülükler getirdiğini düşünmemek dostluk ilişkisinin yürümesi bir yana kurulmasını engeller. Yine süje-obje ilişkisi açısından bir örnek

1 Mehmet Türkeri, *Etik Bilinç*, 2. baskı, İstanbul: Lotus Yay., 2014, s. 34.

verecek olursak, insan-çevre ilişkisine bakalım. İnsan-çevre ilişkisinin değer üretebilmesi için bu ilişkinin pozitif yönde kurulması gerekir. Çevreye değer veriyor olmak, çevre için olumlu şeyler yapıyor, olumsuz şeyleri yapmıyor ve bu konuda pozitif yönde tutum sergiliyor olmak demektir.

Değer ile ilgili bu tanım açısından bakarsak aile bir değer alanıdır. Ancak aile bireylerinin ilişkilerinin negatif yönde değil de pozitif yönde kurulması gerekir ki, bundan pozitif değerler çıkabilsin. Biz Türkçede değeri pozitif içerimli olarak kullanıyoruz ve değer dediğimizde pozitif değeri kast ediyoruz. Ancak bilmeliyiz ki, pozitif değerlerin çıktığı alan aynı zamanda negatif değerlerin de çıktığı alandır. Böyle olduğu için, insanın iradesi ve bilinciyle pozitif değerleri üretmesi ahlaki ve dini açıdan vaz geçilmez öneme sahiptir. Nitekim Kur'an, hayatın ve ölümün yaratılmasını, insanlardan hangilerinin daha güzel ve iyi davranış ortaya koyacağını tespit amacına bağlamıştır.² Yine Hz. Peygamber, insanların iman yönünden en yetkininin ahlak bakımından en güzel olanı, olduğunu ifade etmiştir.³ İşte din ve ahlak, bu her iki alan açısından insanın hayatla (ve hayatın içindeki tecrübe alanlarıyla ve kişilerle) ilişkisini iyi ve güzel dediğimiz pozitif yönde kurulmasını öngörür. Zira ahlak ve din tıpkı sanat gibi bir değer alanıdır.

Ahlaki bir alan, iyi değerinin ortaya konulduğu zemini ifade eder. Bu zeminin temelinde '**irade özgürlüğü**' yatmaktadır. İrade özgürlüğünün, '**iyi**' nitelmesini hak edecek bir davranışa yönelik olması gerekir ki bundan bir 'değer' çıksın. Aksi takdirde, irade özgürlüğü kötü nitelmesinin kapsamına giren davranışlara da neden olabilir ki, bundan negatif değerler ortaya çıkar. Aynı durum aslında din için de geçerlidir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a kulak verirsek, "din, **irade** ile yapılan **hayırlar için** vazife ve mükellefiyetler yükleyen ilahi kanunlardan ibarettir."⁴ Ona göre, "...Kur'an insanın yaratılmasındaki hikmetin iyi ve hayırlı işler ifası olduğunu tebarüz ettirmektedir..."⁵

2 Mülk, 67/2.

3 *Hadislerle İslam* (İ Mümin / İnanan ve Güven Veren Güzel İnsan), Diyanet İşleri Başkanlığı, (<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/?p=kitap&h=g%C3%BCzel+ahlak+iman&i=1.1.615&t=0> Erişim: 16.10.2019), 2. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2013, 1: 615; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

4 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Mukaddime, C. IV, İstanbul: Eser Neşriyat, 1982, 4: VII; Mehmet Türkeri, *Elmalılı'nın Ahlak Felsefesi*, 4. baskı, İstanbul: Lotus Yay., 2017, s. 49.

5 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 5: XIV; Türkeri, *Elmalılı'nın Ahlak Felsefesi*, s. 49.

BİR DEĞER ALANI OLARAK AİLE

Aile bir değer alanıdır. Ailenin bir değer alanı olması onun **ontik, ahlaki, dini** ve **pedagojik** yönden değer olduğunu ihtiva eder. Bunun yanı sıra aile **iffet, hikmet** ve **dostluk** erdemlerinin kazanımı bakımından bir değer alanıdır.

Her şeyden önce, aile bireyin ilk toplumsal evresidir. Genel olarak, hemen hemen hiçbir birey, bütün hayatı boyunca, tek başına, dünyadan uzaklaşarak, dağ başında yaşayamaz. Yaşasa bile, onun ancak toplumsal çevrede kazanabileceği değer ve erdemleri kazanma imkânı yoktur. Ahlaki ve dini değerler ile, iffet, hikmet ve dostluk gibi erdemlerin kazanımı ancak toplumsal çevrede söz konusu olur. Bu değer ve erdemlerin amaç edinilerek ve onların gereklerini yerine getirerek yaşamak toplumsal çevreyi ahlaki çevreye dönüştürmüş olur. İşte toplumun varlık taşı olan aile böyle bir yola bizi açar. Bu, ailenin **ontik değerini** ortaya koyar. Zira toplumun devamı büyük ölçüde aynı karakteristiğe sahip aile ile olur.

Dini ve ahlaki değerlerin neşvü nema bulması, bireyin ilk toplumsal çevresi olan ailede söz konusudur. Bu o kadar önemlidir ki, ailede bu tür değerlerin yeşertilmemesi durumunda bireyin toplumda bunları edinmesi çok zordur. Zira aile çevresinde birey yetişirken belli tutumlar ve huylar kazanacaktır. Bu huylar ve tutumlar değer ve erdemler çıkaracak bir yapıda değilse o zaman bu açılardan problemli demektir. Dolayısıyla bu durumun düzeltilmesi büyük emek ister. Örneğin bireyin **dürüstlük değerine** sahip olabilmesi ve onu hayata geçirebilmesi için öncelikle ailede bu değer benimsenmiş ve gereğinin yapıyor olması gerekir. Anne-baba çocuğuna dürüstlük değerinin bir unsuru olan doğru sözlü olmayı tavsiye eder, ancak kendisi bir şekilde yalan konuşursa o zaman çocuk söze değil eyleme bakacak ve yaşayarak öğrenme modelini kendine rehber edinecektir.

Diğer bir ahlaki ve dini erdem olan **cömertlik** örneğine baktığımızda da durum aynıdır. Ebeveyn, hayatın temel amacı ve gayesi sadece para ve mal-mülk imiş gibi yaşar, bütün bir gündelik hayatını ve enerjisini mal-mülk ve para kazanmaya ve onu elde tutmaya harcarsa öyle bir ailede yetişen bir çocuğun cömert olmasından ziyade cimri ya da savurgan olması çok daha muhtemeldir. Cömertlik için malın ve paranın nasıl kazanılacağı, nasıl elde tutulacağı, nerelere ve hangi niyet ve motivasyonla harcanacağı konusunda ahlaki ve dini ilkeler söz konusudur. Şimdi bunları öğrenme ve onları hayatımızda uygulamaya çalışmaz isek ve yetiştiğimiz aile de birtakım sıkıntılar

çekmiş ise o zaman kurduğumuz ailede para ve mal-mülke yönelik yaklaşımımız büyük ölçüde cimrice olabilecektir. Dolayısıyla cömertliği getirecek ilkelere göre hareket edilmemiş olacaktır. Böyle bir durumda yetişen çocuğa, aile bireyine **paylaşma ve infak değerini** kazandırmak zor olacaktır.

İffet (itidal) erdemi, ailede yeşertilmesi gereken bir erdemdir. Bu erdem, bir değer olarak **insan onuru ve haysiyetinin** bir gereğidir. Bu erdem sadece cinsel konularda değil aynı zamanda hayatımızda ölçülü ve itidalli olma konusunda da dini ve ahlaki ilkelere uymayı ve onlara göre yaşamayı gerektirir. Arzu gücümüzü, gerektiği yerde ve zamanda, gerektiği ölçüde, gerektiği miktarda, sırf erdem hatırına kullanmayı ifade eder. Burada dikkat edilmesi gereken arzu gücünün bizi boyunduruğuna almaması ve bizi gütmemesidir. Arzu gücünün akıl gücüne uyması ve bu güçle ilgili erdemin ortaya çıkartılması asıldır. Sürekli arzuları peşinden koşan ve bunu gerçekleştirmek için maddi imkânları elde etme çabası içinde olan ve maddi imkânsızlıklardan şikâyet eden anne babanın bulunduğu ailede yarının yetişkini olan çocuğun hatırına erdem gelmeyebilecektir. İffetin alt erdemi olan **utanma (hayâ)** açısından da örneklendirecek olursak, utanma, her şeyden utanma ile hiçbir şeyden utanmama arasında bir ortadır. Aile ortamında bu aşırılıklar söz konusu olursa o zaman utanma erdemi çocuğun hayatında yer etmeyebilecektir. Utanma iffet erdeminin alt dalı olduğundan bu konudaki eksiklik iffet erdeminin de sakatlayabilecektir. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz cömertlik erdemi de iffet erdeminin alt dalıdır. Cömertlik konusundaki yanlışımız aynı zamanda iffet erdeminin de sakatlayacaktır.

Dürüstlük değeri için vazgeçilmez olan söz ve davranış tutarlılığı, **bilgelik** (hikmet) erdemiyle de ilgilidir. İslam âlimleri, bilgeliği düşünce ve tefekkür gücünün erdemi olarak görmüşler ve değişik şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin hikmeti, onun teorik ve pratik yanlarını göz önünde bulundurarak, F. Razi, bilgi (ilim) ya da yerli yerinde yapılan davranış (fi’lu’s-savab) şeklinde,⁶ Elmalılı ise, “ilmi savab veya fi’li savab değil, ilmi savab ile fi’li savaptır”⁷ şeklinde doğru bilgi ve yerinde davranış birlikteliği olarak değerlendirmiştir. Ancak, hemen hemen hiçbir İslam düşünürü bu iki yandan

6 Fahreddin Razi, *Mefatihul-gayb*, (İrşadu’l-Akli’s-Selim ile beraber), İstanbul: Şirket-i Sahaviyye-i Osmaniyye, 1307, 2/515; Mehmet Türkeri, *Seçilmiş Eserlerine Göre Fahrettin Razi’nin Ahlak Felsefesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 1999, s. 100.

7 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 2: 925; Türkeri, *Elmalılı’nın Ahlak Felsefesi*, s. 123, 124.

birisi eksik olduğunda diğer yan için hikmet nitelemesini kullanmamışlardır. Dolayısıyla önemli olan her ikisinin birlikte bulunmasıdır. Tefekkür gücünün yerli yerinde kullanılması, öğrenilmesi gereken bilgilerin öğrenilmesi, eğitim alınması vb. hepsi aile içinde bunların değer olarak görüldüğü ve uygulandığı bir ortamda ancak yeşerebilir. Öğrenme, okuma vb. etkinlikleri para kazanma, makam-mevki, çıkar, itibar ya da haz için değil de sırf erdemli bir kişi olmak ve erdemli bir hayat yaşamak amacıyla gerçekleştirmek bilgelik erdeminin bir gereğidir. Bütün bunlar elbette bir sevgi ortamında var olabilir. O yüzden sevgi zemininde ve ekseninde kurulan ve sürdürülen bir aileden ancak değerler ortaya çıkabilir.

Sevgi bir duygudur. Onun içgüdüsel olmaktan çıkarılıp iradeye dayalı bir hale dönüşmesi ve erdemli bir hayat amacı çerçevesinde yaşanması durumunda **dostluk** dediğimiz erdem kazanılacaktır. Yine bu erdemin yerleşebilmesi ailede güçlendirilmesiyle kolaylaşır. Dostluk konusunda eksik olan şey, sürekli bireyin karşıdan bir şeyler beklemesidir. Burada asıl olan bireyin kendisinin bu erdem için neler yaptığı ve ne gibi çaba harcadığıdır. Dostluk, üç çeşit olarak sınıflandırılır. Haz, çıkar ve erdem dostluğu.⁸ İlk ikisiyle ilgili olarak dostluk ifadesinin kullanımı mecazidir. Asıl olan erdem dostluğudur ve bu yukarıda belirttiğimiz gibi, erdemli bir hayat amacı çerçevesinde yaşayanlar arasında vuku bulur. Erdem dostluğu, haz vericidir ve dostlar birbirine yardımcı olur. Ancak, onlar birbirleriyle ilişkilerini haz ya da menfaat üzerinden kurmazlar. Şimdi, bir ailede sadece para, makam-mevkii, elde edilecek menfaatlardan ve keyiflerden söz edilir ve bunların peşinden koşacak şekilde yaşanırsa o zaman dostluk erdemi, ailede kurulmamış olur.

Tevbe, sabır, şükür, ümit ve çekinme, kanaat, iyi niyet, içtenlik ve samimiyet, kendini kontrol (murakabe), tefekkür, güven, sevgi ve muhabbet gibi aynı zamanda dini açıdan önem arz eden erdemler⁹ de ailede yer bulduğunda oradan çocuklara ve yeni nesillere geçer. Sabırsız, öfkesine

8 Aristotle, *Nicomachean Ethics*, (The Basic Works of Aristotle içinde), ed. Richard McKeon, New York: The Modern Library, 2001, 1156a-b; Farabi, *Fusulü'l-Medeni* (Siyaset Felsefesine Dair Görüşleri), çev. Hanifi Özcan, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1987, s. 52; İbni Miskeveyh, *Tehzibü'l-Ahlak*, Beyrut: Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1985, s. 113; Türkçesi, *Ahlakı Olgunlaştırma*, çev. A. Şener va., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983, s. 122; Türkeri, *Etik Bilinç*, s. 194, 198, 204.

9 Muhammad Abulquasem, *The Ethics of Al-Ghazali*, Delmar, New York: Caravan Books, 1978, s. 153, 178.

hâkim olamayan, şükürsüz, kendine hâkim olamayan, sürekli başkasına suç bulan kişilerin oluşturduğu ailede erdemlerin kazanılması pek mümkün görünmemektedir. Zira çocuklar yaşantısal olarak ebeveynlerini örnek alacaklardır. Eğitim hayatları boyunca ve aileden ayrıldıktan sonra kendini geliştirme sürecine girmeleri durumunda davranışlarını değiştirme şansı olacaktır. Ancak bu zorlu bir süreçtir. Bunların erdemlerin yeşerdiği ailede yetişen bir genç için erdemli hayatı sürdürmek daha kolay olacaktır.

Sadece yukarıda örneklendirdiğimiz erdemler ve değerler açısından değil aslında hemen her değer ve erdemin bireyin ilk toplumsal çevresi olan ailede kazanılması ya da temellerinin atılması söz konusudur. Böyle bir temel atma olmadan bireyin topluma katılması negatif değerlerin hayata geçmesi ihtimalini artırır.

Değerlerin ve erdemlerin ailede kazanılması varoluşsal öneme sahip olmasına rağmen, toplumsal yaşayışta bireylerin bir şekilde edindiği ve sahip olduğu negatif anlayışlar yüzünden ailenin bu işlev ve imkânını yitirebildiği görülebilmektedir. Bunların başında, aile bireylerinin çocuğun değerleri ve erdemleri okulda öğreneceği inancıdır. Bu, konuyla ilgili aile öğretimini ertelemekle kalmaz, bu konuda, hayatın olumsuzluklarından hareketle çıkarılan ve çoğu kimse tarafından bir tür ilke edinilen ters anlayışların yer etmesine neden olabilecektir.

AİLENİN BİR DEĞER VE ERDEM (ALANI) OLMASININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Bize göre ailenin bir değer ve erdem kazanım olarak görülmesini perdeleyen bazı yanlış anlayış ve kanaatler vardır. Bunların başında bireylerin hayata bakışında -farkında ya da değil- egoist, pesimist ve hedonist bir tutum takınmış olmalarıdır.

Egoist yaklaşım,¹⁰ bireyin her yapacağı şeyi kendi çıkarına bağlamasına dayanır. Bu anlayışta öncelikle “bundan benim ne çıkarım olacak?” sorusu sorulur. Çıkara uygun olan davranış yapılır, çıkara uygun olmayan davranış ise büyük ölçüde yapılmaz. Zorunluluk (hukuki, dini, ailevi, insani vb.) söz konusu olduğunda ise, çıkarına uygun olmayan, işine gelmeyen davranış ihmal edilir, savsaklanır ya da içi boşaltılarak, sevmeden, mecburiyet hissiyle yapılır. **Pesimist** tavır ise, hayatta her şeyin kötü gittiği, bunları düzeltmenin

¹⁰ Bkz. A. A. Stroll, A. A. Long, *Etik Kuramları*, der. ve çev. Mehmet Türkeri, 4. Baskı, İstanbul: Lotus Yay., 2017, s. 110-116.

mümkün olmadığı, insanların bozulduğu, gerçek dostun ve sevenin bulunmadığı gibi inançlarla kötümser ve karamsar bir yaklaşımı içerir. Böyle bir karamsar ve egoist tavra, çoğu zaman, **hedonist** tutum eşlik eder. Kötü bir dünyada, kendimizi biraz olsun unutmak, rahatlatmak için arzu gücümüzle ilgili birtakım davranışlar ortaya konur ve bu “kendi paramla kazandım, kendim yiyorum, (sana ne)” mottosuyla yaşama tarzını çıkarır. Böyle bir kişinin, aile kurmadan önce aile kuracağı kişiye bakışını, aile kurduktan sonra da aile fertlerine yaklaşımını karakterize eder. Bu doğrultuda herkes kendine “kendince uygun” eş, aile, yaşam, meslek vb. aramaya yönelir. Böyle olunca aile, karı koca olma bir değer ve değer alanı olmaktan çıkar, bir tür ticari ilişki içeren bir şeye dönüşür. Öte yandan **altruist (özgeci)** tavır başından dışlandığı için, başkası için, eşi için, çocukları için, ailesi için bir şeyler yapmayı kendi arzuladığı ve beklediği hayat tarzından bir tür ödün verme olarak görür. Bazı şeyleri haz almak için yapar, haz alamadığı ya da yeterince haz alamadığını düşündüğünde kurduğu ailenin ya da ilişkinin (aslında ticari ilişkinin) kar-zarar dengesinin aleyhine olduğuna karar verir. Bu, **karamsarlığa** sevk eder. Bu noktada toplumu ve dini, bir değer olarak değil bir tür sorumluluk baskısı olarak algıladığı için, dünyada ve ahirette başını belaya sokmamak için bütün olan biteni çekmek zorunda hisseder ve bunu sabır diye değerlendirir. Ya da bütün köprüleri yıkar, kendi içgüdüsel arzularını doyuramadığı için, “sevgim bitti” anlayışıyla kendine başka bir yol çizer. Bütün bu anlayışlar bireyin aslında, fiiliyatta, değer ve erdem peşinden gitmediğini ve aileyi bir değer olarak almadığını gösterir. Burada değeri, maddi anlamıyla değil, teknik anlamıyla yani insani değerler anlamında kullandığımızı ifade edelim. Bireyin hayata yaklaşımında melyorist, altruist ve erdemsel bakışın yer alması gerekir ki, o bireyin kurduğu ilişkilerden ve yaptığı edimlerden değer üretilebilsin.

Melyorist bakış, bir yandan her şeyin kötü olduğu ve hiçbir şeyin düzeltilmeyeceği inancını diğer yandan her şeyin güzel olduğu ve değiştirecek, düzeltecek hiçbir şeyin olmadığı düşüncesini dışlar ve hayatta iyiyi bir adım daha öteye götürmenin hassasiyetini ifade eder.¹¹ **Altruist** bakış ise, bireyin hayatını yaşarken diğer bireylerle ilişkisini ve onların iyiliğini düşünerek hareket etmesini sağlar.¹² Onun yaptıklarından diğer bireylerin etkileneceği ve bir toplum içinde yaşadığı gerçeğini unutmaz. Bu iki bakışı değer üretme

¹¹ Türkeri, *Etik Bilinç*, s. 31.

¹² Bkz. Türkeri, *Etik Bilinç*, 32.

sahasına çeken şey ise **erdemsel bakış** ve yaklaşımıdır. Bir işi yapmadan, yaparken ve yaptıktan sonra, konunun erdem(ler) açısından düşünülmesini beraberinde getirir. Bireyin, çıkarını, hazzını, mal-mülk kazanımı, itibarını vb. değil erdemin gereğini düşünmesini ifade eder. Ancak erdemlerin ne olduğu, tanımları ve onların bünyesindeki alt erdemlerin öğrenilmesi ve yaşadığımız şeylerin bunlarla bağlantısının kurulması gerekir. Aksi takdirde erdemli olma durumu sadece sözde kalır. Bu durumu aile açısından değerlendirecek olursak, herkes insani değerlere ve erdemlere önem verdiğini söyler. Ancak bireyler ailenin kurulmasından tutun da işleyişine varana kadar daha çok ve öncelikli olarak maddi şeyler üzerinde durursa o zaman değer ve erdemlerin yeri en azından ikincil olacaktır. Ne zaman ki sorunlar yaşanmaya başlar, o zaman değer ve erdemlere atıfla şikayetler de söz konusu olur. Bu hazırlığında dâhil etmediğimiz değer ve erdemlerin, maddiyatla kurduğumuz dünyada yine bunlar açısından çıkan sorunları, beklentilerimizin boşa çıkmasından doğan problemleri çözmesi için, lakin karşı tarafa fatura kesmek için atıf yapılmasını beraberinde getirir. Bu durumda sorunlar çıktıktan sonra değerlere ve erdemlere atıf yapılmış olmaktadır. Elbette davranış sonuçları değerler ve erdemler bakımından değerlendirilebilir. Ne var ki, asıl sorun o davranışın ortaya çıkması sürecinde (başında, sürecinde, motivasyonunda vb.) değerler ve erdemler devreye girmemiş olmaktadır. Bu aynı zamanda aileye bakışta değer bilincinin olmadığı anlamına gelir.

Değer bilinci, bir şeye, davranışa, kuruma, hayata, aileye vb. bakışta onu öncelikle değer olarak görmeyi ifade eder. Değer olarak görmek, çıkar, menfaat, haz, mal-mülk, itibar gibi unsurları amaç edinmeden tavır sergilemek demektir. Aile için yapılacak şeylerin değerli olduğu düşünülerek yapılmasıdır. Bunun adı değer sorumluluğudur.¹³ **Değer sorumluluğu**, yaptığımız şeyleri mecburiyet hissiyle değil, severek, isteyerek yapmayı ifade eder. Günümüzde aileden uzaklaşmanın sebeplerinden birisi belki de ona yönelik bakışımızın olumsuz olmasıdır. Aileyi sorumluluk gerektiren bir şey olarak görmeyen neredeyse kimse yoktur. Ancak bunun peşinden bireylerin “ben bu sorumluluğa “hazır değilim” kanaati gelir. Bu ilk etapta tuhaf karşılanmayabilir. Lakin sonuçta aileden, aile kurmaktan uzaklaşma söz konusudur. Bizim burada vurgulamak istediğimiz şey, aile bir değer olarak görülürse ondan uzaklaşılmaz ve mümkün olduğunca ona yaklaşılmaya

¹³ Mehmet Türkeri, Lotus Yay., İstanbul: *Etik Değer Açısından Eğitim, Siyaset, Kamu, Çalışma Hayatı ve Bilim*, 2017, s. 29, 30.

çalışılır. Maddi gerekçeler, kişisel keyif alanlarının kısıtlanacağı düşüncesi, evlilik, eş ve aile ile ilgili olumsuz görüşler, bu alana adım atacak bireylerde olumsuz bir kanaat oluşturabiliyor. Aileye ve eşe (karşı cinse) yönelik hor görücü, küçük düşürücü ve küçümseyici bakış bunun cabasıdır.

Aile kuracak bireyin karşı cinsi küçümsemesi değer kurulumunu temelden sakatlar. Çünkü değer, bildirimizin başında belirttiğimiz gibi, bilinçli varlığın başka bir bilinçli varlıkla ilişkisinden doğan bir şeydir. Karşı tarafın **küçümsemesi** bu ilişkinin değer üretecek tarzda kurulmasını engeller. Öte yandan bu tavrı sergileyen kişi karşı tarafı küçük ve değersiz gördüğü için değer ilişkisi kurulmamış oluyor. Böyle durumdaki kişi kendinin de değerini düşürmüş oluyor. Çünkü karşıdakini bir tür nesne konumuna düşürmüş oluyor. Erkeğin kadına bakışı ya da kadının erkeğe bakışında karşı tarafı bir tür hayvan gibi algılamayı sağlayacak ifadeler ve nitelendirmeler kullanılıyor. Ben bu ifadeleri bildiride yazmak istemiyorum. Ama hepimizin şu ya da bu şekilde en azından duyduğu kadarıyla, hayvanlar için kullanılan küçümseyici ifadelerin insanlar için de kullanılması bu ilişkinin değer olarak kurulmadığı ya da kurulmayacağı anlamına gelir.

Ahlaki yetkinleşme, insani değerler açısından önemli bir unsurdur. İslam dini ahlaki yetkinleşmeyi bir hedef olarak bize gösterir. Kur'an, insanlardan hangilerinin daha iyi-güzel davranış (amel) ortaya koyacağını sınamak için ölümün ve hayatın yaratıldığını bize bildirir.¹⁴ Yine Hz. Peygamber hadislerinde bunu ifade etmekte ve bu durumu iman ile bağlantılandırmaktadır. İman açısından en üstün olmayı ahlak açısından en yetkin (kâmil) olmaya bağlamaktadır.¹⁵ Durum böyle olmasına rağmen insanların hayat koşuşturmacasında sergiledikleri tutum bu amacı pek yansıtmaz görünmektedir. Bireyin hayata, aileye vb. yönelik tavrı daha çok maddi imkân, itibar, makam-mevki ve meslek kazanma olarak karakterize olmaktadır. Bütün bu koşuşturmacada ahlaki yetkinleşme, kişinin vakti, parası ve keyfi yerinde olduğunda, merak ederse meşgul olabileceği bir kişisel gelişim olarak kalmaktadır. Ahlaki yetkinliğin kurucu unsuru olan bilgelik (hikmet), iffet, cömertlik, cesaret ve adalet gibi erdemler hayatımızı ve hayatımızdaki

¹⁴ Mülk, 67/2.

¹⁵ *Hadislerle İslam* (I Mümin / İnanan ve Güven Veren Güzel İnsan), Diyanet İşleri Başkanlığı, (<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/?p=kitap&h=g%C3%BCzel+ahlak+iman&i=1.1.615&t=0> Erişim: 16.10.2019), 1: 615; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

şeyleri şekillendirmede spesifik rehberleme olarak yer almamaktadır. Zaman zaman, genelde de başkalarını eleştirme babından, çıkarımıza dokununca buna sebep olanları kınamak için kullanılmaktadır. Davranışımız konusunda erdemler bu konuda ne der, diye sorma tavrı geliştirilmeyince onlar sözde ve soyut olarak kalmaktadır. Oysa erdemleri dikkate alarak davranışlarımızı düzenleme ahlaki yetkinleşmenin olmazsa olmazıdır. Ailenin kurulması ve devamı sürecinde maddi şeylere yapılan yatırım hâkim konumdur. Böyle olunca ailedeki bireylerin ve yeni aile kuracak bireylerin beklentileri de bu çerçevede olmaktadır. Söze geldiğinde ve genel olarak erdemli insan aranılır ve öyle olması beklenir. Ancak spesifik davranış ve ilişkilerde tek tek erdemlerin bağlantısı kurulmaz. Örneğin yaptığımız bir mali harcamanın cömertlik erdemi gereği harcanması gerektiği, yeri, zamanı, miktarı, motifi vb. pek düşünülmez görünmektedir. Erdem amacına yönelik iradeye dayalı sevgi ile hareket etme değil de içgüdüsel sevmenin daha çok görülmesi belki bunun göstergelerinden kabul edilebilir.

İçgüdüsel sevmeye, bir şeyi, bir kişiyi içiniz alıyorsa ve doğal olarak ona yönelik duygu oluşuyorsa söz konusudur ve bunun kredisinin ne zaman tükeneceği belli olmaz. Dolayısıyla tükenebilir. Karşı tarafta hoşumuza giden şeyleri görmek, görmek istediğimiz gibi görmek zaman zaman da aynı şeylerden ya da kişilerden hoşlanmamak ve nefret etmek, yani sevginin bitmesi durumu olarak ifade edilebilir. Oysa insanın ayırt ediciliği olarak **erdemsel bir hayat yaşama amacı çerçevesinde kişilerin birbirini sevmesi** ve bunu beslemesi gerçek sevgiyi ve dostluk erdemini beraberinde getirecektir.¹⁶ “Güzel yüzlüye kırk günde doyulur, güzel huyluya kırk yılda doyulmaz” şeklindeki atasözümüz bunu açıkça ifade etmektedir. Burada kırk yılda doyulmayan şey, huy güzelliğidir. Huy güzelliği ise değerler ve erdemlerle oluşan ahlaktır. Ancak, biraz önce belirttiğimiz gibi bu ahlakın hedeflenmesi gerekir. Zira bunun tesadüfen oluşması çok zor hatta imkânsızdır. Böylesi bir ahlakın hedeflenmesi değerleri ve erdemleri spesifik anlamda dikkate alarak yaşamayı gerektirir. Bunun gereği olarak **amaç değerlerin araç değerlerle yer değiştirmemesi** gerekir.

Amaç değerler, hayatımızı kendisi için yaşadığımız şeylerdir. Böyle olmaya layık değerler insani değerlerdir ve bu değerleri hayata geçirmede bilgelik, iffet, cömertlik, yiğitlik ve adalet gibi erdemlerin bize rehberlik etmesi önemlidir. Böyle olunca maddi imkânlar ve başarılar, para, mal-mülk,

¹⁶ Bkz. Farabi, *Fusulü'l-Medeni*, s. 52; Türkeri, *Etik Değer*, s. 28.

makam-mevki, itibar vb. araç değerler konumundadır. Eğer insan, fiili hayatta bunları amaç edinerek yaşarsa o zaman onlar amaç değer konumuna çıkartılmış olur. Oysa bunlar ahlaksal açıdan amaç olamayacak şeylerdir. Bunu ahlak kitaplarından, bilgelerden, dinden ve beşeri tecrübeden hareketle tespit etmek mümkündür. Ne var ki, insanlar, hayatı yaşarken **genel olarak değerlere ve erdemlere atıf yapsalar da, spesifik olarak tek tek işlerinde,** ilişkilerinde, ticaretlerinde vb. araç değerleri öne çıkarıyor görünmektedirler. Bunu, hemen kötü niyetle ve ikiyüzlülükle yaftalamayalım. İnsanlar değer ve erdemlere genel olarak atıf yapmakta, genel olarak bunları önemsedğini söylemektedir. Oysa hayat pratik safhalarında pek çok tekil davranış ve ilişkiden oluşmaktadır. Bütün bu tekil durumlarda erdemlerin ve değerlerin nereye oturduğunu düşünme şeklinde bir öğrenme gerçekleştirilmediğinden değerler ve erdemler sözde ve havada kalmaktadır. Aynı durum eş seçiminde de geçerli görünmektedir. Birey, eşinin genel olarak dürüst, adaletli, cömert, cesur vb. olmasını ister. Ancak eşini seçerken evi, mesleği, yeterli kazancı, yakışıklılığı /güzelliği vb. olup olmadığına bakar. Evlilik hazırlığı maddi açıdan en ince ayrıntısına kadar düşünülür, planlanır ve uygulamaya konulur. Bunlar için gerekli maddiyat zaten olması gereken türündendir, diye görülür. Böyle olunca hali vakti yerinde olanlar, varlık sahibi olanlar daha çok tercih edilerek ya da öyle amaçlanarak yaşanır. Ancak hayat yaşanmaya başladığında, huylar ortaya çıkmaya başladığında eşlerin tavırlarından ve davranışlarından şikâyet edilir. Varlıklı biriyle evlenince meselenin maddiyat olmadığı anlaşılabılır, lakin iş işten geçmiştir ve maddiyat hedeflendiği için insanın değeri düşmüş görünmektedir. Kıt kanaat biriyle evlenince, hedeflenen amaçlar gerçekleşmediği için küçümseyici tavırla aile içi değer zemini baltalanmış olur. Burada ayrıca, iki taraftan her birinin, değere dayalı ve erdemsel davranışları, sabrı ve fedakârlığı karşı taraftan beklemesidir. Bu durum da değerın kurulmasını engeller.

Hız. Peygamberin dindarlık ölçütünü öne çıkardığı aile kurma şartları zaman zaman İslam âlimlerince genişletilmiştir.¹⁷ Örneğin Kınalızade, evlenmek için, ahlak, iyilik, şan gibi şartlara bakılması gerektiğini makam-mevkinin yüksekliği, mal çokluğu, soyunun büyüklüğü ve şekil güzelliği gibi özelliklere bakılmaması gerektiğini belirtir. Ama bu özellikler

17 Nasreddin Tüsi, *Ahlâk-ı Nâsiri*, çev. Rahim Sultanov, A. Vahap Taştan, Hâbil Nazlıgöl, Ankara: Fecr Yay., 2005, s. 213-214; Kınalızade, Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, Matbaat-ı Bulak, Yy., 1248, (C. 1-3), 2: 18 vd.; Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, sad. Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yay., 2016, s. 314, 325.

olursa bu durumu “yüksek bir mertebe” olarak nitelendirir.¹⁸ Şimdi, sıradan bir kişi dini yaşayışı konusunda niye bu “yüksek mertebe”yi hedeflemesin? Eğer böyle bir hedefi olursa onu kınamamız gerekir, çünkü nur üstüne nurdur, diyoruz. Pratikte ise bu durum doğrudan bu özelliklerin aranmasına neden olabiliyor. Zira bu özellikler maddidir ve karşılığı vardır oysa ahlak, iyilik vb. soyuttur. Dolayısıyla insanlar ahlaki ve dini değerlerin kendilerinde zaten bulunduğunu varsaydıklarından diğer özelliklerin peşine düşebilirler.

Ailenin temeli olan evliliğin **amacı** ile **yararlarını** birbirine **karıştırma**, amaç değerleri ile araç değerleri birbirine karıştırmaktan doğan sorunlara benzer sorunlar çıkarır. Hz. Peygamber bir eşin dört şey için nikâhlanılacağı, bunlardan soy, mal-mülk ve güzelliğin değil de dindarlığın / salihliğin önemsenmesi tavsiyesinde bulunmuştur.¹⁹ Dindarlık, özelliği ahlaki içerime sahiptir, çünkü ülfet, sevgi ve iffeti içerir. Yer yer kullanılmış olan “salih” nitelemesi de bunu doğrular görünmektedir. Bireyin evlilik için öncelikle ve ön şart olarak mal-mülk, soy ya da güzellik gibi şeyleri hedeflemesi, dindarlık ya da salih/a özelliğinin zaten var olduğunu düşünmesi problem çıkarabilir. “Layık değil miyim?”, “hak etmiyor muyum?”, “Filanca, şu şu maddi imkânları olanlarla evlendi, benim (benim çocuğumun) neyim eksik.” türünden yaşayış ilkeleri, en hafif şekliyle, dindarlık, salihlik, ahlaki özellikler ve manevi özellikleri yararlar görünmektedir. Ayrıca evliliğin değişik yararları vardır. Bunlardan birisi de çocuk sahibi olmaktır. Gerçi bu, yani neslin devamı, yer yer evliliğin sebebi ve amacı olarak da zikredilmektedir.²⁰ Çocuk sahibi olmak, dolayısıyla neslin devamı evlilik amacı olarak düşünülecek olursa, Hz. Peygamberin hadisinde zikredilen dindarlık (dolayısıyla salihlik ve ahlakilik) amacı değil de soy özelliği amaç olmuş olacaktır. Bu durum biyolojik çoğalmayı ahlaki yetkinleşmeye tercihe götürebilir. Bu durum ise ahlaki yetkinleşme amacının gündelik hayattan uzaklaşmasına neden olabilir. Bu durumun, yanlış anla-

18 Kınalızade, *Ahlâk-ı Alâî*, 2: 20; Türkçesi, *Ahlâk-ı Alâî*, sad. Murat Demirkol, s. 315. Tercüman Yayınlarından neşredilen nüshada bu durum “nurun ala nur” olarak ifade edilmekte ise de bu, asıl metinde “yüksek mertebe” olarak geçmektedir. Kınalızade Ali Efendi, (*Ahlak-ı Alâî*) *Devlet ve Aile Ahlakı*, haz. Ahmet Kahraman, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, ty., 2: 74.

19 *Hadislerle İslam* (IV Evlenmek / Hayatı Paylaşmak), Diyanet İşleri Başkanlığı, (<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/?p=kitap&i=4.0.38> Erişim: 17.10.2019), 4: 38; Buhari, Nikah, 15.

20 Ebu Hamid Gazali, *İhya’u- Ulumi’d-Din*, çev. Ahmed Serdaroglu, İstanbul: Bedir Yay., 1975, 3: 223; Krş. Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırı*, s. 213; Kınalızade, *Ahlâk-ı Alâî*, 2: 18.

şılmaya yol açmamak için, şu şekilde açıklığa kavuşturulması gerekir. Neslin devamı, ailenin ve toplumun ontik varlığının şartıdır. Bunu amaç edinmek, aile kuracak kişinin /kişilerin insani bakımdan, ahlaki yetkinleşmesini amaç edinmesinden ayırt edilmelidir. Bu ikincisi ihmal edilirse o zaman, bir değer alanı olarak dini ve ahlaki boyut devre dışı kalabilir.

Ahlaki yetkinleşme yolunda evlenme, aile kurma, çocuk yapımı ve bakımı son derece önemlidir. Günümüzde, çocuk bakımı ve yapımının çok ciddi bir sorumluluk getirdiği düşüncesiyle ondan uzak durma durumu söz konusu olabilmektedir. Zira insanlar değişik gerekçelerle (“böyle bir dünyaya çocuk getiremem”, “kendim çocuğum”, “bakabileceğimi ve iyi yetiştirebileceğimi sanmıyorum”, vb. gibi) çocuk yapımına uzak durabilmektedirler. Ayrıca buna yönelik negatif bir düşüncenin de zaman zaman yaygınlaştığı söylenebilir. Kariyere odaklanma, maddi imkânları öncelikle kazanma ve hazırlama, evliliğin yürüyüp yürümeyeceği konusunda kesin bir kanaate sahip olmama gibi nedenlerle bu konuya soğuk durulmaktadır. Zaman zaman “ben, evde oturup çocuk doğuracak ve ona bakacak biri değilim”, “ne yapar yapar seni okuturum, hatta çocuk bile bakarım” türünden kanaatler bu konuya yaklaşımın olumsuz olduğunu göstermektedir. Bu durum çocuk yapımı, bakımı ve eğitimine aslında değer verilmediğini göstermektedir.

Ailenin kurulmasına ve işlemesine yönelik bakışta sadece psikolojik ya da biyolojik bakış, **aileyi bir değer olarak görmeyi** engelleyebilir. Örneğin evlenmeye hazırlık için, “geldik, geçiyoruz”, “yaş ilerliyor”, “hayvanlar bile çift yaşıyor” türünden kanaatler durumu biyolojiye bağlar. Bu durumun ise bizim insan olma ayırt ediciliğimizle bir ilgisi yoktur. Zira insani denilen şeyleri hayata yine kendimiz getiririz. Eğer onların bilincinde olmazsak onlar hayatımızdan çıkıp gidecektir. Yine evliliği psikolojik bir ihtiyaç olarak görmek de yeterli değildir. Bu salt bir ihtiyaç giderme olarak düşünülürse, o zaman karşımızdaki kişi nesne amaçlı düşünülmüş, biz ise bir tür çıkar amaçlı düşünülmüş oluruz. Aile kurulduktan sonra, aileyle ilgili sorumlulukları, bir tür mecburiyet hissiyle yapmak onu değer vurgusuyla yapmaktan uzaklaştırır. Oysa, aileyi ve onun unsurlarını bir değer olarak görme, onun için yapılacak şeyleri çıkar ya da bir tür ticari hesapla değil de sırf değerli olduğu için yapmayı, yani bu tür davranışların kendi başına amaç olduğunu düşünmeyi gerektirir. Genelde gözlenen ve şikâyet edilen konu, her bireyin kendi (keyfi, kişisel ve aile dışı) özgürlüklerinden taviz vermemesi adına karşıdan taviz koparma şeklinde gerçekleşebilmesidir. Hemen hemen hiç kimse

ailenin değerli olmadığını söylemez ve neredeyse herkes ailenin sorumluluk gerektiren bir şey olduğunu düşünür ve söyler. Hiç kuşkusuz bu çok doğrudur. Ancak bu kanaatin peşinden çoğu zaman “ben bu sorumluluğu almak için kendimi hazır hissetmiyorum” şeklinde bir görüş gelir. Bu ise evliliğin geciktirilmesi ya da ertelenmesi olarak kendini gösterir. Bu arada bireysel motivasyonda, kişi, örneğin “ben akşam eve erkenden gidecek ... değilim”, “ben şu şu şeylerimden vaz geçmem” şeklindeki fikirler de cabasıdır. Şimdi eğer aile bir değer olarak görülse, o değere yaklaşmak, onu gerçekleştirmek için çabaya koyulmak gibi edimlerin söz konusu olması gerekmez mi? Ya da şöyle soralım: “Aile kurmaya yönelik negatif düşünceler ve ondan uzaklaşmalar onu bir değer olarak gördüğümüz anlamına gelir mi?” Zaman zaman medyadan da duyulan, yer yer de bilim adamlarının ağzından çıkabilen erkek ya da bayan cinsine yönelik açıklamalar bu değersel yönü perdeleyebilmektedir. Örneğin, “erkek, sadece döller, bırakır” türünden ifadeler psikolojik ya da biyolojik açıdan doğru olabilir. Ancak bu, axiolojik yani değersel açıdan eksiktir. Yani bu bakışta insanın, ailenin ve aile için bir şeyler yapmanın değerleri gerçekleştirme alanı olduğu gerçeği eksik kalmış olmaktadır. Aile kurulduktan sonraki süreçte de **değer vurgusunun** sürmesi gerekir ki, değer üretmek mümkün olsun. Aksi durum bu özel ilişkiyi bir tür ticari ya da çıkar ilişkisine döndürür.

Ailede ve çocukların yetiştirilmesinde biz ahlakı ciddiye alıyorsak, o zaman hayatımızı erdemlerle şekillendiriyoruz, demektir. Erdemlerin ne olduğu, nasıl gerçekleştiği vb. konularda ahlak kitaplarından yararlanabiliriz. Dolayısıyla hayatımızı erdemlerle şekillendirdiğimizi söyleyip bu kitaplardan hiçbir ipucu elde etmeden yaşıyorsak o zaman keyfimize göre yaşadığımız ihtimali çıkabilir. Gündelik hayatta buna dikkat edilmelidir. Çünkü eğitimi aldığımız çoğu konuda dahi hatalar yapabiliyorken hiç eğitimin almadığımız konuda doğru davrandığımızı düşünmemiz safdillik olur. Pratik bir ipucu olarak söyleyecek olursak gündelik hayatını sadece para kazanma, haz elde etme, şan, şöhrat için yaşayan ve düzenleyen birinin hayatında ahlaki değerden söz edilemez. Erdemleri ciddiye almak, insanın bu sayılanlarla ilişkilerini belli şekilde düzenlemeyi de gerektirir.

Son olarak, irade ve sevgi ile başlayan aile birlikteliğinin devamında da değer vurgusunun sürdürülmesi gerekir. Böyle bir vurgu erdem amacıyla yaşanan hayatı ahlaki kılacaktır.

SONUÇ

Hemen hemen hiç kimse ailenin değerli bir şey olmadığını söylemez. Ancak, söylemde değerli bulduğumuz aileye ilişkin tavrımız, şu ya da bu gerekçeyle, değer üretecek tarzda olmazsa o zaman, fiilen aile değerli olmuş olmaz. Pratikte, aileye yönelik yaklaşımımız severek, isteyerek ve can-ı gönülden değil de mecburiyet hissiyle, istemeye istemeye, davranış üretirse, teoride değer kabul ettiğimiz şey pratikte var olmamış olacaktır. Oysa asıl olan, değer hem teoride hem de pratikte pozitif olarak var olmasıdır. Bu konuda, başkasının değil de kendimizin hangi noktada olduğumuzu, egoist, hedonist ve pesimist olup olmadığımızı, ahlaki yetkinleşme amacına, erdemsel bakışa, değer sorumluluğuna sahip olup olmadığımızı, hayata bakışta amaç değerleri araç değerlerle yer değiştirip değiştirmediğimizi düşünmemiz bize yardımcı olabilecektir.

Teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Abulquasem, Muhammad. *The Ethics of Al-Ghazali*. Delmar, New York: Caravan Books, 1978.
- Aristotle. *Nicomachean Ethics*. (The Basic Works of Aristotle içinde), Edited by Richard McKeon, New York: The Modern Library, 2001.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, 1982.
- Farabi. *Fusulü'l-Medeni*. (Siyaset Felsefesine Dair Görüşleri), Çev. Hanifi Özcan, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., 1987.
- Gazali, Ebu Hamid. *İhya'u-Ulumi'd-Din*, Çev. Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yay., 1975.
- Hadislerle İslam*, Diyanet İşleri Başkanlığı, (<https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/?p=kitap&h=g%C3%BCzel+ahlak+iman&i=1.1.615&t=0> Erişim: 16.10.2019), 2. baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2013.
- İbni Miskeveyh. *Tehzibü'l-Ahlak*, Beyrut: Daru'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1985.
- , *Ahlakı Olgunlaştırma*, Çev. A. Şener va., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983.
- Kınalızade, Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*, C. 1-3, Yy.: Matbaat-ı Bulak, 1248.
- , *Ahlâk-ı Alâî*, Sadeleştiren, Murat Demirkol, Ankara: Fecr Yay., 2016.

- , *Ahlak-ı Alâî, Devlet ve Aile Ahlakı*, Haz. Ahmet Kahraman, İstanbul: Ter-cüman 1001 Temel Eser, ty.
- Razi, Fahreddin. *Mefatihü'l-Gayb*, (İrşadu'l-Akli's-Selim ile beraber), İstanbul: Şirket-i Sahaviyye-i Osmaniyye, 1307.
- Stroll, A. A., Long A.A. *Etik Kuramları*, Derleyen ve Çeviren Mehmet Türkeri, 4. baskı, İstanbul: Lotus Yay., 2017.
- Tûsî, Nasreddin. *Ahlâk-ı Nâsiri*, Çev. Rahim Sultanov, A. Vahap Taştan, Hâbil Nazlıgöl, Ankara: Fecr Yay., 2005.
- Türkeri, Mehmet. *Elmalılı'nın Ahlak Felsefesi*, 4. baskı, İstanbul: Lotus Yay., 2017.
- Türkeri, Mehmet. *Etik Bilinç*, ikinci baskı, İstanbul: Lotus Yay., 2014.
- Türkeri, Mehmet. *Etik Değer Açısından Eğitim, Siyaset, Kamu, Çalışma Hayatı ve Bilim*, İstanbul: Lotus Yay., 2017.
- Türkeri, Mehmet. *Seçilmiş Eserlerine Göre Fahrettin Razi'nin Ahlak Felsefesi*, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 1999.

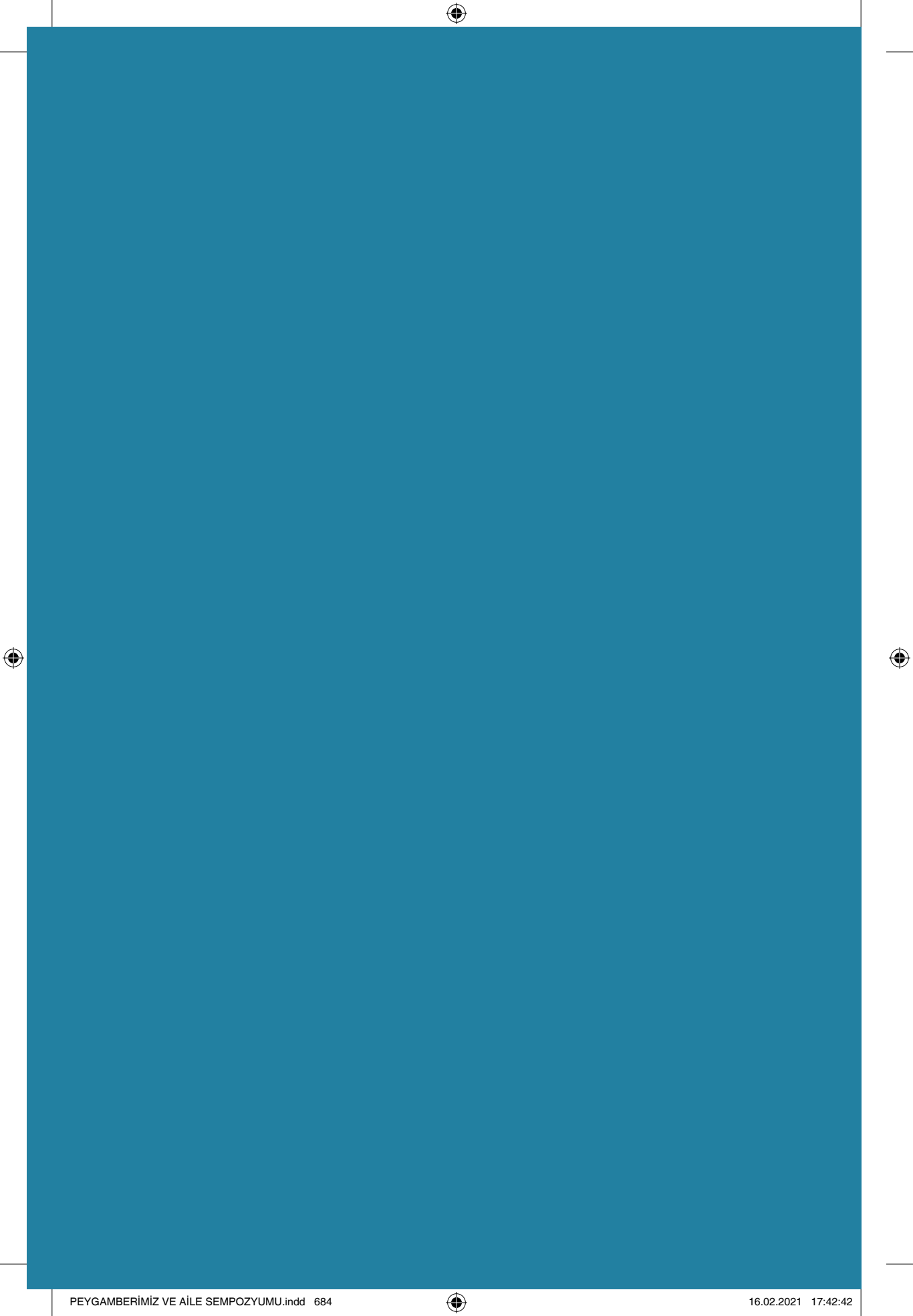
(Prof. Dr. Mehmet Türkeri tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ederiz Sayın Hocam.

Aile içinde değerler eğitiminin ve değerlerin kazanılmasında önce örnek şahsiyetlerin samimiyetlerine vurgu yapıldı.

Şimdi, sırada, Kimlik ve Kişilik Oluşumunda Ailenin Rolü başlıklı tebliğiyle Sümeyra Güneşer.

Buyurun Hocam.

KİMLİK VE KİŞİLİK OLUŞUMUNDA AİLENİN ROLÜ

Sümevra GÜNEŞER*

ÖZET

İnsan topluluklarının bir araya gelerek toplumu oluşturması üyeleri arasındaki ilişkilerde bir düzen ve hiyerarşi ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında aile hem büyük sistemin bir parçası hem de kendi içerisinde barındırdığı alt sistemleriyle, içinde bulunduğu toplumu oluşturan en küçük birimdir.

İslami literatürde, inanan kimselerin temel yaşam felsefelerini oluşturmada etkin bir hadis-i şerif'te buyurulduğu üzere;

“Müminler birbirini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”¹

Günümüzde uygulanan aile terapileri, bu hadiste ifadesini bulduğu üzere; aileyi bir vücut gibi görüp biyolojik/fizyolojik yapıları izah eden sistemler kuramının ortaya koyduğu temel ilkelere dayanmaktadır.

Son yüzyılda batı kaynaklı çalışmaların ulaştığı noktaya on beş asır öncesinden işarette bulunan İslami literatüre hâkim kimseler için bu, sürpriz olmasa da, manevi danışmanlık alanında yeni başlayan çalışmalar için faydalı bir argüman olacaktır.

Aile, yoğun etkileşimlerin yaşandığı mühim bir alan olarak kişinin günlük hayatı üzerinde kontrol gücüne sahip bir kurumdur. Öyle ki çocuğu yetiştiren üç ebeveyn yani anne, baba ve bu ikisi arasındaki iletişime katkı yapan ninenin olduğu aile atmosferine işaret edilmektedir. Çünkü çocuk

* Diyanet İşleri Başkanlığı/Ataşehir Müftülüğü ADRB Vaizi

1 Buhari, Edeb, 27.

bir süngerin kovadaki bulunan sıvıyı çektiği gibi ilk yaşlarında bulunduğu ortamdaki müsbet veya menfi her şeyi çeker. Kimlik ve kişiliği bu ortam tarafından şekillenir.

Son verilere göre çocuk eğitiminde 0-6 yaş dönemi kritik kabul edilir ve çocuğun travmatik olaylardan korunması önemsenir. 7 yaş itibariyle sözlü terbiye ve eğitim dönemi daha aktif hale gelir. Aynen sünnette buyrulan ‘7 yaş itibariyle çocuğu namaza davet ediniz’ buyruğu da bize bunu anımsatır. Öncesinde yalnızca hâl ile terbiye mevzu bahistir.

Aile mühim bir kaynak, problemleri olan insanlar için bir sığınaktır. Sistemik yaklaşım aileleri sürece dahil ederek ailelerin kaynaklarından faydalanmaya çalışır, duygusal problemlere sahip olan bireylerin yakınları da bundan büyük miktarda etkilenir. Bu nedenle bireyin değil ailenin problemi vardır.

Sistemik yaklaşım sadece aileleri değil diğer yaşam sistemlerini de gözden geçirir ve grup bilincini geliştirir. İslam nizamındaki cami ve cemaat kültürünün hizmet ettiği sosyalleşme, birlik ve beraberlik kültürünün temelini yine namazda ilk cemaati Hz. Hatice olan Peygamber’in (s.a.v.) aile hayatında bulabiliyoruz.

Bu yaklaşımdan yola çıkıldığında aile bireylerinden birinin güçlendirilip diğerinin yok sayıldığı çalışma politikaları tek kanatla uçmaya benzetilebilir. Yeni nesillerin temellerinin atıldığı aile ortamları için ancak holistik yaklaşımlarla sadra şifa çalışmalar üretilebilir. Netice itibariyle ailenin tüm fertlerinin dinî, manevî ve psikolojik anlamda desteklemesiyle toplum imar edilir. Bu çalışmamızda dini eğitim altyapısına sahip personeliyle toplumun her bireyine ayrı hizmetler üreten aile ve dini rehberlik merkezi çalışmalarının önemine işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Çocuk, Eğitim, Sistemik Yaklaşım

THE ROLE OF FAMILY IN THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY AND IDENTITY

ABSTRACT

The Family as a System human societies come together and form society by order and hierarchy with regards to the relations among its members. From this perspective, the family is both the smallest unit that forms the society in which it is a part of the big system and its subsystems.

In the Islamic literature, as stated in an effective hadith to create the basic philosophies of life of believers; “Believers are like a body that loves

one another, pity one another and protect one another. When one limb of the body is sick, the other limbs are therefore affected by insomnia and febrile illness.” (Bukhari literary 27)

Today, family therapies, as expressed in this hadith, are based on the basic principles of the theory of systems that explain the biological / physiological structures of the family as a body.

The fact that western sources have reached this point just in the last century which had been pointed out fifteen centuries ago, this is not a surprise for those who have mastered Islamic literature, but it will be a useful argument for new studies in spiritual counseling.

Family, as an important area of intense interactions, is an institution that has the power to control one’s daily life. So much so that three parents who raise the child, the mother, father, and the communication between these two mean the family atmosphere. Children attract all the positive or negative things in their environment, just like a sponge absorbs the liquid contained in a bucket.. Identity and personality are shaped by this environment.

According to the latest data, the 0-6 age period is considered critical in child development so the protection of the child from traumatic events is of paramount importance. From the age of 7 on, verbal education / training play a more active role. This is exactly what was recommended in the Sunnah: ‘Invite the child to prayer by age 7’ Prior to this, child behaviour is mostly shaped by modelling.

The family is an important resource, a refuge for people with problems. The systemic approach seeks to benefit from the resources within the family by involving them . When a person has an emotional problem, it effects the all members of the family. Therefore, it is not just the problem of the the individual but the whole family.

The systemic approach analyses not only families but also other living systems and improves group awareness. The foundation of the socialization, unity and solidarity was established by the prayer in the mosques within Islamic community culture. The first spirit of jamaah can be seen in the family life of the the Prophet as He performed his prayer with his wife Hz. Hatice.

Based on this approach, policies in which one family member is empowered and the other is ignored can be compared to flying with one wing. Sustainable health methods can be produced only with holistic approaches

for family environments where the foundations of new generations are laid. Consequently, the society is reconstructed with the support of all members of the family in religious, spiritual and psychological terms. In this study, it will be pointed out the importance of family and religious guidance center works that produce separate services for each individual of the society with the personnel having religious education.

Keywords: Family, Child, Education, Systemic Approach.

GİRİŞ

Kimlik ve kişilik kavramlarına yönelik araştırmalar günümüzde psikolojik danışmanlar, klinik psikologlar, çocuk gelişimi uzmanları, aile terapistleri ve sosyal hizmet uzmanları gibi farklı alanlarda çalışan uzmanların ve akademisyenlerin ilgisini çekmektedir. Yaygın kabule göre kimlik ve kişilik oluşumuna etki eden faktörlerin başında da aile gelmektedir.

İnsan hakkında çalışma yapan tüm disiplinlerin temel konuları arasına girmesi hasebiyle kimlik kavramı pek çok farklı tanıma sahiptir. Tam da bu sebeplerle kavram bizi, hakkında bilgi sahibi olduğumuz zannıyla yanılgıya düşürüyor. Öyle ki kavramın fazlaca kullanılması neticesinde oluşan belirsizlik bunun içini boşaltmakta ve böylece ‘kimlik’ birçok şeyi ifade eder gibi görünüp çoğu zaman hiçbir şey ifade etmez bir hâle dönüşmektedir.² Bu çok boyutluluk sebebiyle kavramla alakalı çalışmalar güçleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında konuyu sınırlandırmak önem arz etmektedir.

“*Kimlik ve Kişilik Oluşumunda Ailenin Rolü*” başlıklı çalışmanın ilk bölümü olan “Kimliğe Kavramsal Yaklaşım” başlığı altında ‘Kimlik’ kavramı ana hatlarıyla izah edilecektir. Ardından Kimlik kavramı ile yakın anlamlarda kullanılan ‘Kişilik’ kavramı üzerinde durulacaktır. Aile kavramının da çalışmaya katkı sağlayacak şekilde izahı yapıldıktan sonra çalışmanın konusuyla yakından alakalı olan Ericson’un psikososyal kimlik kuramı üzerinde durulacak ve ilk bölüm tamamlanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Sistemler Kuramı ve Sistemik Aile Terapileri hakkında bilgi verilecek, ardından Aile ve dini Rehberlik çalışmalarının bu sisteme benzer yönlerine işaret edilen son başlıkla tebliğ tamamlanacaktır.

2 R. Saim Dalbay “Kimlik Ve Toplumsal Kimlik Kavramı” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018): 161-176.

KİMLİK

“Size sıkı sarıldığınız sürece sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Allah’ın kitabı ve Rasûlünün sünneti.”³

Bu hadisi şerife bakıldığında insanın yeryüzüne halife kılınması ve büyük sorumluluğu üstlenmesi neticesi ihtiyaç duyduğu rehber, Allah (c.c) tarafından lütfedilmiştir. İnsandan murad olunan yegâne şey ise kimliğini ve kişiliğini oluştururken dikkate alacağı bu rehberlere sıkıca tutunmasıdır.

“Kim Rasûl’e itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur...” (En-Nisa, 4/80) “Allah ve Rasûlü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir kadın ve erkeğe, o işi kendi isteklerine göre seçme ve görme hakkı yoktur. Kim Allah’a ve Rasûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.” (El-Ahzâb, 33/36) “Andolsun sizin için Allah’ın Rasûlünde (uyulacak) güzel bir hayat örneği vardır.” (El-Ahzâb, 33/21)

“Hiçbiriniz gönlü (arzuları) benim tebliğ ettiğim gerçeklere uymadıkça (kâmil) mü’min olamaz.”⁴

Zikredilen bu ayet ve hadislerden anlaşılacağı üzere Müslüman kişinin kimlik ve kişiliği ana kaynak Kur’ân-ı Kerîm ve Rasûlullah’ın sünnetinden beslenmeli ve dahi bu iki kaynağa sıkı sıkıya bağlanmalıdır.

İnsanlık tarihinde uzun bir geçmişi olan kimlik konusu 20. yüzyılda sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. İnsan hakkında çalışma yapan tüm disiplinlerin temel konuları arasına girmesi hasebiyle kimlik kavramı pek çok farklı tanıma sahiptir.

Kimlik (identity) Latince bir kelime olan süreklilik ve aynılık anlamına gelen ‘iden’ kelimesinden türemiştir. Türkçe’de ise kim soru kökünden gelen zorunlu bir aidiyeti ifade eden ve hangi kişi anlamındaki “kim?” sorusunun cevabıdır. Diğer bir deyişle “*Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirli nitelik ve özelliklerin bütünü. Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, kimlik belgesi, kimlik kartı, tanıtma kartı, hüviyet. Yahut da bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü.*”⁵ olarak da tanımlanabilir.

3 Muvatta, Kader, 3; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1, 93; İbn Abdilberr, *el-Cami*, II, 134, 221; ayrıca bk. Ebû Davud, Menâsik 56; İbn Mâce, Menâsik 84; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III. 26 (Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yayınları, 2006, 64’den alıntı.)

4 Et-Tebrîzî, *Mişkâtul-Mesâbih*, I/66: (Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, 66’dan alıntı).

5 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi. 1998, 1324; <https://sozluk.gov.tr> (14.10.2019)

“Ben kimim?” ve “ben nereye aitim?” gibi sorularla alakalı olan “kimlik” kavramı kişinin ne olduğu ve nasıl tanındığına işaret eder, bu sebeple var olmak için farklılığa ihtiyaç duyar. Bu farklılığı garanti altına almak için farklılık yerine öteki anlayışı sergiler. Bir başka görüşe göre kimlik insanların diğerleri ile aynı ya da farklı noktalar bağlamında bir aidiyet problemidir. Bu anlamda kimlik benliğin nasıl tanımlandığını ve başkalarıyla alakalı olarak nasıl sınıflandığını gösterir.⁶ Tüm bu farklı yaklaşımlara rağmen konunun merkezinde “özne”nin olması da bir kolaylık unsuru olmuştur. Nitekim kimlik bir özne (birey) meselesidir.⁷ Kısacası kimlik kişinin kendisine sorduğu “ben kimim” sorusunun cevabı olduğu gibi çevrenin de kişiyi nasıl tanımladığının bir bütünüdür.

İlgili literatüre bakıldığında kimlik kavramına dair birkaç temel kuram yanında pek çok farklı modellerin olduğu dikkat çekmektedir. Konuya daha genel ve sistematik bir açıdan bakılacak olursa ‘*Kimlik*’ kavramı iki kategoride mütalaa edilmektedir:

a. Öznelci Yaklaşımına göre kimlik; yaşam boyu genel olarak aynı kalan, tutarlı gerçek ben yani öz anlamına gelmektedir. Kişinin değişmez parçaları, doğuştan getirdiği özellikleridir. Öznelci yaklaşım insanın sadece iç dünyasını alıp dış unsurları yok sayması sebebiyle eleştirilmiş ve nesnelci yaklaşıma yerini bırakmıştır.

b. Nesnelci Yaklaşımına göre ise insanın iç dinamikleri yanında dış etkileşimleri ile oluşan bir bütünlüktür. Yani kimliği oluşturan temel unsurlar arasında sosyal çevre de aktif rol oynamaktadır.

Psikanalitik geleneğin kurucusu olarak bilinen Freud bireyin yabancı kişi ya da nesneleri içine atıp özdeşleşmesiyle kimliğin oluştuğunu öne sürer. Ancak kimliği cinsiyet üzerinden tanımlaması ve kimliği cinsellik ve biyolojik güçler tarafından şekillendiği üzerinde fazla durması sosyal çevreyi geri planda bıraktığını göstermiştir. Bu sebeple monist bulunmuş ve yeni Freud’cüler onun aksine kimliği psikoseksüel değil psikososyal etkileşimlerin oluşturduğunu söylemişlerdir.

Sosyolojik yaklaşıma göre ise kimlik, öncelikle öznenin kendini tanıyıp bilmesi, ardından kendisine ve “öteki”lere ait tutumları öğrenmesi neticesi

⁶ Dalbay, 162, 163.

⁷ Hüseyin Aydoğdu, “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü” *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), 2004, 115-147.

geliştirilmiş olan süreçler ağıdır. Bunların ilki özneye ait iç dinamikler, ikincisi de özneye ait dış dinamiklerdir.⁸

Freud'un takipçilerinden olan ancak bu konuda yeni bir açılım geliştiren E. Ericson'a göre kimlik, psikososyal sekiz dönemde bireyin yaşadığı farklı çatışmaların çözüm sonuçlarıdır. Fakat her birey bu çatışmaları aynı biçimde yaşamaz, kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Bu açıdan Ericson'a göre kimlik; öznenin kendi gelişim sürecinde şekillenen bir süreçtir. Bu durumda Ericson, birey, toplum ve kültür arasında bağ kurarak, kimliğin öznenin nüvesinde, fakat aynı zamanda kendi topluluk kültürünün nüvesinde yerleşik bir süreç olarak değerlendirmektedir. Nitekim bütün kültürel bağlardan kopuk bir kimlik düşünülemez.⁹

Kimlik kavramı fiziksel, bilişsel ve toplumsal öğeleri barındıran bir kavram olduğu için kimliğe ortak bir tanım bulunamadığı da söylenebilir. Nitekim kimliği açıklarken bazen duygu bazen de psikolojik bir yapıya işaret eden Ericson, kimliğin bilinç ve bilinçdışı mekanizmaların bileşimi olarak ortaya çıktığını açıklamıştır.

KİŞİLİK

Kişilik kelimesi sözlükte¹⁰ isim olarak; “*bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin bütünü şahsiyet. İnsanlara yakışacak durum ve davranış. Bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü.*” Sıfat olarak ise; “*Herhangi bir kişi için, herhangi bir kişiye yetecek miktarda olan. Herhangi bir sayıdaki kişiden oluşan*” anlamlarına gelmektedir.

Kişilik bireyi diğerlerinden ayıran doğuştan getirdiği ve sonradan kazanıp tutarlı olarak sergilediği davranışlarının tamamıdır. Fiziksel, duygusal, sosyal ve zihinsel niteliklerinin süreklilik arz eden yanlarını kapsar.¹¹

Kişilik kavramının kimlik kavramı ile birlikte hatta birbirleri yerine kullanıldığına rastlanılsa da aralarında pek çok fark vardır. Bir benzetme ile açıklanacak olursa kimlik bireyin dışa açılan dünyasının iskeletini oluşturuyorsa kişilik bu iskeleti nasıl hareket ettireceğini belirler. Örneğin bir kişinin

8 Aydoğdu, H. 117.

9 Aydoğdu, H. 119.

10 <https://sozluk.gov.tr>. (14.10.2019)

11 Osman Özdemir, Pınar Güzel Özdemir, Muhammed Tayyib Kadak, Serhat Nasıroğlu, “Kişilik Gelişimi” *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar* 4 (2012): 566-589.

‘arkadaş kimliğinin’ oluşumunda bulunduğu fiziki ortam ve somut şartlar daha belirleyici durumda iken bu kimliğe yön veren tavırları, duruşu ise kişiliğini yansıtır. Bu durumda kişilik bireyin diğerleri ile iletişim kurduğu vakit ortaya çıkan özellikleridir. Nitekim kişilik varsayıma dayanır ve iç dünyaya ait bu özelliklerin tamamının gözlemlenmesi mümkün değildir. Oluşumunda pek çok kriter söz konusu olan kişilik hem kalıtım hem de çevresel faktörlerden etkilenir. Kalıtım yoluyla gelen özellikler bireyin potansiyelini oluştururken çevresel etkenler bu potansiyeli gösterme imkanını belirler. Anne babadan genetik yollarla zekâ düzeyi ve becerileri gibi konularda etkilenen birey, çevresel anlamda da hayatın ilk yıllarında içine doğduğu aile ortamının özellikleri, beslenme, beş duyu ile edindiği deneyimler ve anne babanın hayatın ilk yıllarında verdiği bakım kalitesine göre şekillenir.¹²

Kişilik bireyin kimliğini ve rollerini nasıl yerine getirdiğiyle anlaşılan bir iç dünya bilgisidir. Bu durumda çoğunlukla öznelidir. Kişiliği doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen, belirleyen şartlar bireyin direkt muhatap olduğu aileden başlayarak bireye ait her tür konuyu alakadar eden ailesel ve sosyal koşulları içerir.

ERICSON’UN GELİŞİM KURAMINA FARKLI BİR BAKIŞ

Kimlik ve kişilik kavramlarının anlam alanına bakıldığında bireyi birey yapan her tür aracın doğrudan veya dolaylı olarak bu sürece etki ettiği görülmektedir. Bu durumda bireyin doğumdan ölüme kadar tüm hayatını kapsayan Erikson’un gelişim evreleri kuramı konunun izahında faydalanılacak temel yaklaşım olacaktır.

Psikinalatik gelişim kuramlarının temel kavramları üzerine Erikson sekiz aşamalı bir gelişim modeli oluşturmuştur. Psikanalitik gelişim kuramı yaşamın ilk 6 yaşını kapsayan çocuk yaşantısı ve cinsellik odağında kalırken Erikson toplumsal öğeler ve yaşamın tüm dönemlerini dikkate almıştır. Bu sebeple Erikson’un klinik gözlemlerine dayanarak oluşturduğu bu kuram diğer psikososyal kuramlardan ayrılmaktadır.¹³

Erikson sosyal çevre yanında biyolojik temelli özelliklerin de üzerinde durur. Böylelikle doğuştan getirilen (epigenetik) özellikler temeli üzerine

¹² Özdemir, age, 567.

¹³ Hasan Atak, “Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1), 2011, 163-213.

oturarak kişilik gelişimini açıklar. Epigenetiğe göre gelişmekte olan şeylerin belirli bir planları olur, aynen anne karnındaki bebeğin organlarının belirli zaman dilimlerinde oluşması ve gelişmesi gibi, kişi de hayatında belirli zaman dilimleri içerisinde gelişerek kişiliği şekillenir. Bu durumda bireyin gelişim dönemleri biyolojik temellere dayalı hiyerarşik bir sırayla meydana gelmektedir.¹⁴

İnsan hayatı boyunca sekiz gelişim evresinden geçmektedir. Bu dönemlerin kendine özgü gelişim hedefleri vardır. Bireyin bu hedefleri gerçekleştirmesi her gelişim döneminde karşısına çıkan farklı çatışma ve karmaşaların üstesinden gelmesine bağlıdır. Ayrıca Ericson'a göre insanın bireysel gelişimi, yaşamı boyunca geçirdiği sekiz psiko-sosyal evrede gerçekleşir. Ayrıca bireyin ahlaki, bilişsel ve dini gelişiminin olgunlaşması bu gelişim alanlarının diğer aşamalarındaki bireylerle etkileşimde bulunmasının önemli katkısı vardır.¹⁵

Benlik Psikolojisi¹⁶ olarak da adlandırılan Erikson'un geliştirdiği insanın sekiz evresi şunlardır:

1. Temel Güvene Karşı Güvensizlik Duygusu (0 – 1 Yaş)

İnsan yaşamının ilk bir ya da iki yılında bakım vermesi için bağımlı olduğu kişilerden temel ihtiyaçlarını düzenli bir şekilde alması veya alamaması güven duygusunu etkiler. Bu dönem sağlıklı geçirilebilirse temel güven duygusu edinilir. Anneden ihtiyaç duyduğu huzuru alarak geliştirdiği temel güven duygusu bireyin inancında tutarlılık göstermesinde etkilidir. Erikson'a göre dini duyguların edinilmesi bu dönemle alakalıdır.¹⁷

Çocuğa yaşamının ilk dönemlerinde verilen güven, daha sonra gelişecek olan dindarlığın temelini oluşturmaktadır. Tüm inançlarda yaratıcıya yönelik acziyeti ifade eden çocuksu bir boyun eğme, diz çökme, secde etme şekillerinde ibadetler bulunur. Netice itibarıyla çocuk bu dönemde anne babasının sevgisi ile ilgili olarak ilk din tecrübesini yaşar. Bu dönemki iletişim güven ve

¹⁴ Özdemir, age, s. 571-572.

¹⁵ İbrahim Gürses, M. Akif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, 20(2), 153-166.

¹⁶ Jerry M. Burger, *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, Türkçesi: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul 23 (2006), 164.

¹⁷ Gürses, age, 155.

ümit temelinde olmalıdır çünkü ebeveynine güven duymayı öğrenen çocuk Allah'a güven duymayı öğrenecektir.¹⁸

Tesadüf olmamalıdır ki güvene dayalı olarak verilen şey manasına gelen آمن (emn)¹⁹ kelimesinden türemiş olan iman da terminolojide Allah'a ve gönderdiği dinine inanmak anlamına gelir. İnsanın dünyaya geldiğinde ilk ihtiyaç duyduğu şey güven duygusudur.

2. Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç Duygusu (1 – 3 Yaş)

Davranışlarının artık kendine ait olduğunu öğrenen çocuk bu aşamada fazlaca müdahale görürse kendi yeteneklerine olan inancı zayıflar. Çevresini keşfetmesine izin verilerek desteklenen çocuk ise bu dönemde özerklik duygusunu kazanır.²⁰

Bu dönemde artık sosyal kanunlar fark edilmeye başlanır. Kişinin irade gelişimi oluşur. Kendi istekleri yanında diğerlerinin isteklerini de fark etmeye başlayan birey dünya mı onu yoksa o mu dünyayı yönetiyor bunu keşfetmeye çalışır. Özerkliğini kazanmış kişiler her tür zorluk karşısında yolunu bulma gücünü kendinde bulurlar.²¹

Örnek alma sürecindeki çocuk, ebeveynin pek çok kişilik özelliğini taklit eder, aynı zamanda kültürel ve ahlaki değerleri bunların oluşum standartlarını da özümser.²²

3. Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3 – 6 Yaş)

Bu dönemde kendi kendine girişimlerde bulunmaya başlayan çocuk bu konuda desteklenirse girişimci yanı gelişir. Motor ve dil gelişimi sayesinde fiziksel ve sosyal çevresini tanımaya başlayan çocuğun girişkenliği arttıkça sorun olan davranışları da artar. Bu durumda eleştirilirse ileride teşebbüs ettiği girişimlerden ötürü suçluluk duyan bir yapısı olur. Ancak her yaptığı da desteklenemeyeceği için orta yolu bulmak gereklidir.²³

Bu dönemde diğer çocuklarla nasıl iletişim kuracağı, nelere dikkat etmesi gerektiği gibi konularda çocuk desteklenmelidir.

¹⁸ Gürses, age, 161.

¹⁹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/iman>, (23.10.2009)

²⁰ Gürses, age, 156.

²¹ Burger, *Kişilik*, 166.

²² Özdemir, age, 568.

²³ Gürses, age, 156.

4. Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik Duygusu (7 – 11 Yaş)

Artık yaşantılarından bazı sonuçlar çıkarabilecek düzeye gelen çocuk için bu dönemin en mühim kazanımı çalışkanlık duygusunu edinmesidir.

Kendisini başkalarıyla kıyaslaması sebebiyle yetersizlik duyguları gelişebilir. Diğer taraftan öğrendiği ve başardığı şeylerle çevresinin takdirini kazanmak bir ihtiyaç halini almıştır. Bu dönemde aile ve öğretmenlerin çocuğun başarı ihtiyacını görmesi ve desteklemesi gerekmektedir.²⁴

Erikson'ın Kuramına göre başarı duygusunun gelişimi için çok kritik olan ilkökul yıllarına kadar inen sınav baskısının, öğrencilerin psikosoyal gelişim düzeyleri üstünde olumsuz etkileri olması kuvvetle muhtemeldir.²⁵

Çocuklar güvenilir rol model olarak yetişkinlere ihtiyaç duyar. Bunun karşısında yetişkinler de onlara eğitim etkinlikleriyle dini değerleri öğretirler ve onlarla inançlarını paylaşırlar.²⁶

İslami literatüre baktığımızda da görürüz ki çocuğun eğitiminde örgün eğitimin yanında ailenin önemi büyüktür. Hz. Peygamberin (s.a.v.) “*Her çocuk fıtrat üzere doğar, ancak anne-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusileştirir.*”²⁷ hadis-i şerifini günümüz için düşündüğümüzde din dışı tüm hareketleri bu zaviyeden görebiliriz. Günümüzde okullar, radyo-televizyon, sanal veya gerçek sosyal ortamlar gibi iletişim ve haberleşme ortamları çocukları etkilemektedir. Ailenin fonksiyonu doğrudan olduğu gibi bu ortamlardaki tercihleriyle de aileler çocuklarını yönlendirirler.²⁸ Bu durumda ailelere akademik başarının daha üstünde değerler olduğu hatırlatılıp kendileri ve çocukları üzerindeki yapay baskının hafiflemesi sağlanabilir. Nitekim Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risâlet öncesi dahi toplumda kendisinden övgüyle söz ettirmesinde zenginliği veya siyasî açıdan güçlülüğü değil ahlâkî pek çok güzelliklere sahip olması etkili olmuştur.²⁹

24 Gürses, age, 157.

25 Sevgi Özgüngör, Necla Acun Kapıkıran, “Erikson'un psikosoyal gelişim dönemleri ölçeklerinin Türk kültürüne uygunluğunun karşılaştırmalı olarak incelenmesi: ön bulgular” *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2016, 4 (36).

26 Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. 161.

27 Ahmed b. Hanbel, II/315, 346; Buhari, “Kader”, 3; Müslim, “Kader”, 22-24.

28 İsmail Lütfi Çakan, *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yayınları, 2006, 483.

29 Ünal Kılıç, “Hz. Peygamber'in Ahlak'ı ve Güzel Ahlaka Verdiği Önem”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 79-97.

5. Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası (11 – 17 Yaş)

Ergenlik olarak bilinen bu dönem kimlik oluşumu için kritik bir dönemdir ve bu dönemde kimliğin sağlıklı gelişmesi daha önceki evrelerin sağlıklı geçirilmiş olmasına bağlıdır.

Ergenlikte kişinin aşk, iş ve dünya görüşü olarak üç temel alanda yaşadığı deneyimler kimlik keşfinin motorudur. Kimlik keşfinin yönü ve zamanlaması da bu sürecin en önemli iki bileşenidir.³⁰

Ben kimim sorusunu kendine soran birey bilişsel ve bedensel gelişimine uygun bir kimlik geliştirmeye yönelir. Bu dönemde idealize ettiği kimselerle özdeşlik kurma ve onları taklit yolunu seçer. Bu dönemde kimlik duygusunu edinemeyenler kimlik karmaşasına sürüklenir.³¹

Akıl-baliğ olma şeklinde tanımlanan İslamî literatürdeki mükellefiyet bu dönemde başlar. Yani kişi kimlik kazandığı dönemde artık vahyin muhatabıdır.

Kimlik ve kişilik buhranına düşen, İslâmî vasıftan uzaklaşmış kimseler, Kitap ve Sünnet'e gereği gibi sarılmamanın neticesini yaşarlar.³²

6. Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (17 – 30 Yaş)

Bir önceki dönemde kimliğini bulan kişi için artık başkalarıyla yakınlıklar kurabildiği bir dönem başlamıştır. Evlilik ve kariyer önemlidir. Bu süreçte karşısına çıkacak krizleri sağlıklı atlatan birey sevgi alıp verme gücüne sahip olur. Aksi halde başkalarıyla ilişki kurmakta zorluk çeker ve bu durum toplumdan yalıtılmışlık ve terk edilmişlik hislerini getirir.

Gizli davet döneminde tebliğin aktarıldığı nadide mekânın sahibi olan sahabe Erkam'ın 17 yaşında oluşu bu dönemin sağlıklı yürütüldüğü takdirde kişilere ne kadar büyük fırsatlar çıkabileceğine bir kanıt olabilir. Nitekim risaletin Mekke dönemi boyunca eğitim ve tebliğ mekânı olarak kullanılabildiği hususi ve daimi yer, Rasûlullah'ın kendi evi ve bazen arkadaşlarının evi dışında, malum olduğu üzere, 'Dâru'l-Erkam'dır.³³

³⁰ Atak, age, 164.

³¹ Gürses, age, 157.

³² Çakan, İ.Lütfi, *Hadislerle Gerçekler*, 67.

³³ M. Hanefi Palabıyık, "Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, (27), 31-68.

7. Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30 – 60 Yaş)

Bu dönemde birey verimli ve yaratıcıdır. Neslini devam ettirmenin yanı sıra kariyeri açısından da üretken olduğu bu dönemde evlenmemiş ya da iş hayatına atılamamış kişiler kendini verimsiz olarak görür. Bu dönemdeki kişilere çevresinin destek olması beklenir.³⁴

Bu dönemde bireyler kendilerinden sonra gelen nesli yönlendirerek üretkenlik duygusu geliştirirler. Bunu yapamayan bireyler boşluk duygusu ile beraber gelen durgunluğa kapılırlar. Evlat yetiştirerek hayatına anlam kattığını hisseden bireylere karşın bu dönemi keyifsiz geçirenler hayatlarından memnun olmayan mutsuz bireylerdir. Çocuk yetiştirmenin kişisel gelişime olan katkısını fark edememek çocuk için de ebeveyn için de çok acı verici olmaktadır.³⁵

8. Benlik Bütünlüğüne Karşı Uyumsuzluk (60+ Yaş)

Bu döneme geldiğinde birey önceki aşamalarda edindiği olumlu birikim vesilesiyle benliğini bulmuş olmak ya da yaşadığı olumsuzluklar sebebiyle umutsuzluk içinde olur. Bu aşamanın sağladığı üretkenliğin neticesinde ulaşmış olması beklenen doyum hissi ya da anlamsız bir hayat yaşamış olmanın mutsuzluğu arasındaki çatışmaya göre anlaşılır. Eğer önceki dönemleri sağlıklı geçirmişse birey bu dönemde ölümü kabullenir, nitekim hikmete ulaşmıştır.³⁶

Geçen yaşamlarında her şeyin daha farklı olmasını dileyen ancak sona yaklaştığını bilen umutsuz bireyler diğerlerine tiksinti ve nefretle bakarak duygularını ifade ederler. Yeryüzünde bir insanın umutsuzluk içinde kıvrınması kadar üzücü bir şey olmaması gibi bütünlük duygusuna ulaşmış yaşlı bir insandan daha mutluluk verici bir şey de yoktur.³⁷

Bu bilgilerden istifade ederek Erikson'un gelişim evreleri dini gelişime uyarlanabilir. Bu bilgiler ışığında çocukların din eğitimi için anne babalarıyla ilişkilerinin çok mühim olduğu ve insanların ihtiyaç ve alakalarının yaş ve dönemlere göre değişebildiği çıkarılabilir.³⁸

Burada Muavvizeteynin ikincisi, Kur'ân-ı Kerîm'in son sûresi olan Nas sûresi (Nas, 114/1-6) akla gelebilir. Nas insan kelimesinin çoğulu; insanlar

³⁴ Gürses, age, s. 158.

³⁵ Burger, *Kişilik*, s. 170.

³⁶ Gürses, age, s. 159.

³⁷ Burger, *Kişilik*, s.170.

³⁸ Gürses, age, 161.

anlamına gelmektedir. Meâlinde; insan ve cin türünden olup çok tesirli bir şekilde kişiye vesvese vericilerden sığınacağı yegâne makam tarif buyrulmuştur. Öyle bir tarif ki Yüce Allah'ın üç vasfı ayrı ayrı zikredilmiştir. İlk ayet insanın doğar doğmaz ihtiyaç duyduğu yaratıcı vasfı olan Rab; o Rab ki insan bebek haliyle annesinde tezahürünü görür ve annesini zanneder. Anne ne kadar ihtiyaçları görüp gözetmede mahir olursa insan yavrusunun yaratılmış olmasına güveni o denli kuvvetli başlıyor. İkinci safhada artık özerklik kazanmaya başlayan birey hayatta bazı kurallar olduğunu ve bir kural koyucunun olduğunu görmeye başlıyor. Bu da kısacık ömrünün en muktedir varlığı babasında tezahür eden melik vasfıdır. 7 yaş itibariyle namaza davet eden, akli ermeye başlayınca anne babanın odasına girerken müsaade istemesi gerektiğini öğreten bir kural koyucu. Bu vasfı ile de nasıl bir iletişim kurarsa insan inancını o denli geliştirecektir. Ergenlik yani akıl balığ olma çağına geldiğinde ise artık somuttan soyuta geçiş başlayacaktır. Şimdiye kadar ihtiyaçlarını görüp gözeten anne ve hayatındaki kuralları koyan babanın ötesinde bir itaat mekanizmasına ihtiyaç duymaya başlayan genç insan hayatını sorgular, yer yer itaatsizleşir. Çoğu ebeveyn bu dönemde çocuklarını tanıyamadıklarından yakındır. Doğrudur çünkü bu dönemde artık kendi kimliğini oluşturmanın sancıları başlamıştır.

Tüm bu bilgiler neticesinde denebilir ki; yeni nesillerin sağlıklı oluşumu o nesille muhatap olan yediden yetmişe tüm toplumun dönüşümüyle ancak mümkün olacaktır.

AİLE

Sözlükte: “*Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik; aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümüdür.*” Ayrıca: “*birlikte oturan hısım ve yakınların tümü; eş, karı; aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü*” anlamlarına gelen aile diğer bir ifadede; “*temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu*”³⁹ gibi anlamlara da gelmektedir.

Anayasamızın, Ailenin Korunması başlığını taşıyan 41. maddesinde “Aile, Türk toplumunun temelidir”.⁴⁰ şeklindedir.

³⁹ <https://sozluk.gov.tr> (14.10.2019)

⁴⁰ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2016.pdf (14.10.2019)

Aileyi oluşturan fertler zamanlara, bölgelere, sosyal ve iktisadî yapıya göre farklılaşmaktadır. Geniş aile, bir aile reisinin başkanlığında eş, çocuk, gelin, torun, damat, dayı, amca, hala ve teyzelerden oluşmaktadır. Ataerkil veya anaerkil oluş durumuna göre de aileyi oluşturan fertler değişmektedir. Dar veya çekirdek aile ise yalnızca anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır. Aile yönetiminin anne ya da babada oluşuna göre de ataerkil (pederşâhî – patriarcal) yahut anaerkil (mâderşâhî – matriarcal) aileler oluşmuştur. Ayrıca eş sayısına göre de tek eşlilik (monogami) ya da çok eşlilik (poligami) özellikleri gösteren aile modelleri mevcuttur.⁴¹

İnsan, fitratı gereği sosyal bir varlıktır. Allah Teâlâ'nın koyduğu kanunlara bakıldığında dünya üzerine ailesiz gelen hiçbir insan olmamıştır. İlk insan Hz. Âdem dahi dünyaya yerleştirildiğinde Hz. Havva ile bir aile formundaydı.

İslâm'da aileye çok önem verilmiştir. İnsanlar pek çok ayet ve hadisle aile kurmaya teşvik edilmiştir. “Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur...”⁴² hadisinden de anlaşılacağı gibi kişinin huzur bulacağı aile sayesinde nesli devam eder hem de günah sayılan kötülüklerden korunur.

SİSTEMLER KURAMI

Bir sistemin kendini nasıl sürdürdüğünü tanımlayan genel sistemler kuramı, aile terapisindeki üç temel düşünce okulunun üzerine bina edildiği ilkeleri ihtiva eder. İnsanların bir araya gelerek toplumu oluşturmaları, bireyler arasındaki ilişkilerde bir düzen ve sıralama ile gerçekleşmektedir.

New York'ta başlatılan disiplinler arası Macy Konferanslarında genel sistemler kuramı ve sibernetik sistemler kuramı doğmuştur. Bu toplantılara katılan Gregory Bateson'un sibernetik hakkındaki konuşmaları iletişim, antropoloji ve aile terapisi gibi pek çok alanın uzmanlarını etkilemiştir. Bu farklı disiplinlerden çalışmacılar; işleyen bu sistemlerin; mekanik parçaların, sosyal grupların ve hayvanların aynı temel prensiplerle çalıştığını keşfetmişlerdir.⁴³

⁴¹ Mehmet Âkif Aydın, “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 196-200.

⁴² Buhâri, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh, 1.

⁴³ Diane Gehart, *Aile Terapisi Yeterliklerinde Uzmanlaşma*, Edit: Tahsin İlhan, Hüdayar Cihan, Pegem Atıf İndeksi, 2017, 38.

“Patoloji bireyde değil, sistemde, sistemdeki öğelerin arasındaki ilişki kalıplarındandır” diyen Bateson’a göre bireylerden birinin günah keçisi ilan edilmeyip kişiler arası ilişkiye odaklanması gerektiğini vurgular. Aile ve çift terapilerinde sistemin anlaşılması ve gereken değişimin sağlanmasına yönelik yol haritası verilmektedir. Bu durumda ailedeki ilişki kalıplarının incelenmesi gereklidir. Bu şekilde suçlu ya da problemlili olan birey değildir ve sisteme ait bu problemlerin çözülmesiyle bireyin de sorunlarının giderileceği düşünülmektedir.⁴⁴

Sistem Yaklaşımının Temel Kuralları:⁴⁵

1. Sistemi oluşturan parçaların her biri de ayrı bir sistemdir.
2. Her bir parça diğerleriyle bir düzen, sıra ve etkileşim içinde çalışır.
3. Parçaların ayrı ayrı toplamı bir bütün olarak çalışmalarıyla aynı şey değildir. Diğer bir deyişle sistem, parçaların toplamından büyüktür.
4. Her sistem kendi içerisinde bir düzenle çalışır. Biri çalışmazsa yahut değişim yaşarsa diğerlerini de etkiler.
5. Sistemlerin de insanlar gibi optimum ölçüleri, kapasiteleri vardır.
6. Bir sistemi hangi güçle iterseniz o güçle karşılık verir.
7. Her sistem fonksiyon olarak ne üretirse o kadar yan etki üretir.
8. Sistemin basit veya karmaşık oluşu neden ve sonucun bağlamsal yakınlığıyla orantılıdır. Sistemler döngüsel çalışır.
9. Sistemler iki türlü geri dönüş yapar:
 - a. Psiko feed-back: Bireyin hatalar yaparak doğruyu öğrenmesidir.
 - b. Sosyo feed-back: İnsan sosyal yaşam içerisindeki davranışlarına aldığı pozitif ya da negatif geri bildirimlere göre ilişkilerini düzenler. Pozitif geri dönüşte sisteme verilen bir etkinin artarak devam etmesi ve sistemin buna tepki vermeyişi sonucu sistemin dengesi bozulur. Negatif geri dönüşte ise bir termostat işlevi gibi sistemden karşılık gelen tepki ile sistemin dengesi korunur.⁴⁶

⁴⁴ Nazlı Özburun, Derleme: Genel Sistem Teorisinden Etkilenen Aile Terapisi Modellerinin Karşılaştırılması. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 2018, 1.2: 172-188.

⁴⁵ Özburun, 174-175.

⁴⁶ Saliha Hallaç, Fatma Öz, “Aile kavramına kuramsal bir bakış” *Psikiyatri ve Güncel Yaklaşımlar*, 2014, 6.2: 142-153.

Genel sistem teorisi sistem yapısını ve sistem kontrolünü etkileyen etkenleri birbirinden ayırır. Sistem yapısı sınır, bütünlük ve hiyerarşiyi içeren aile unsurları arasındaki ilişki ve fertleriyle birlikte aile organizasyonunu gösterir. Sistem kontrolü ise hedeflere ulaşmak üzere ailenin etkinlik ve işleyişi ile ilgili süreçtir. Yaşayan sistemlerin farklı derecelerde çevresiyle geçirgenliği vardır.⁴⁷ Mekanik sistem geçirgenliği en az olan kapalı sistemleri ifade ederken organik sistem geçirgenliği yüksek olan açık sistemi ifade eder. Sağlıklı olanı ise yarı geçirgen model yani her ikisinin de uçlarına gitmeden orta halli olmaktadır.

İslamî kültüre göre birey hem kendisini geliştirmek ve kâmil insan olma yolunda ilerlemek için etkileşime açık hem de mahremiyetini korumak adına kapalı olabilmelidir.

AİLE TERAPİSİ MODELLERİ VE SİSTEMİK AİLE TERAPİSİ

Aile terapisi yaklaşımı sistemik bakış açısından beslenerek farklı ekollere ayrılmıştır. 1940'lı yıllarda gündeme gelen aile terapisi yaklaşımlarını şekillendiren iki temel yaklaşım, sistem kuramı ve sosyal yapılandırmacılık kuramlarıdır. Geleneksel terapiler sistemik terapiden etkilenirken daha yeni modellerin sosyal yapılandırmacılık kuramından etkilendiği görülmektedir.⁴⁸

Tek bir öncü kişi ya da öncü ekole sahip olmayan aile terapisinin daha çok Bateson, Watzlawick, Haley, Bowen ve Whitaker'in şizofren hastalarla yürüttükleri aile araştırması projesine dayandığı söylenebilir.

Ruh sağlığı çalışanları bireylerin tedavisi için aile ortamının olumsuz etkilerini fark ederek problemlili kişiyi kliniğe yatırma yoluyla bu sorunu çözmüşlerse de tedavi sonrası bireyin aynı ortama dönmesiyle problemlerin yeniden ortaya çıktığı görülmüştür. Bu durumda sorunların kişiye dayalı değil kişiler arası ilişkileri hedef alan bir yaklaşımla çözülebileceği fark edilmiştir.⁴⁹

Sistem içerisindeki aile; özünde ortak geçmiş ve amaçlarda birleşen duygusal bağı olan en az iki bireyden oluşan, aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için stratejiler üreten bireylerin oluşturduğu bir yapıdır.

⁴⁷ Hallaç, age, 145.

⁴⁸ İlhan, age, 38-39.

⁴⁹ Özburun, age, 173.

Aile her biri farklı kabiliyet ve potansiyele sahip bireyler için kolaylaştırıcı, ara bulucu, uyum sağlayıcı ve koruyucu bir sistemdir. Aile kendisini oluşturan alt sistemlerle beraber bir üst sistemin parçasıdır. Aile oluşurken bireylerin her biri kadar fiziksel koşullar, sosyokültürel yapı ve kişiler arası ilişkiler de etkilidir.⁵⁰

Aile üyeleri arasındaki değişim diğer aile üyelerini de etkiler. Bu değişim ile durgunluk arasında dengeyi yine aile kendisi kurabilir. Bu süreçte aile üyelerinin davranışları incelenirken doğrusal değil döngüsel değerlendirme yapılmalıdır. Aileyi oluşturan üç temel alt sistem vardır:

1. Karı kocanın oluşturduğu eş alt sistemi.
2. Anne babanın oluşturduğu ebeveyn alt sistemi.
3. Çocukların oluşturduğu kardeşler alt sistemidir.”⁵¹

Her bir üye bireysel olarak birer alt sistem olduğu gibi diğer aile üyeleriyle olan etkileşimleri ile de farklı kombinasyonlarla birden fazla alt sisteme dahil olur. Örneğin anne tek başına bir alt sistemdir aynı zamanda eşiyle ebeveyn alt sistemine ve çocuklarıyla ayrı alt sistemlere dahildir. Bunlar arasındaki ilişkiler döngüsel olarak incelendiğinde bireysel olarak görülen pek çok durumun etkileşimsel olaylardan kaynaklı olduğu görülebilir.

Türkiye’de de aile terapisi diğer ülkeler gibi çok ilgi duyulan bir uzmanlık alanıdır. Fakat bu ilgiye rağmen yeterli aile terapisi standartları henüz oluşmamıştır.⁵² Özel sertifika programları dahilinde verilen aile terapisi eğitimi daha çok klinik psikolog, psikiyatrist gibi ruh sağlığı çalışanlarının uzmanlık alanına girmektedir. Ancak bu alandaki ihtiyacın artması ve yakın tarihlere kadar yalnızca özel üniversitelerde rastlanılan Aile Danışmanlığı yüksek lisans programlarının artık devlet üniversitelerinde de açılmaya başlanması, Aile Danışmanlığı sertifika programlarının yaygınlaşması gibi faktörler aile alanında yapılan akademik çalışmalara ivme kazandırmıştır.

⁵⁰ Özburun, age, 174-175.

⁵¹ Hallaç, age, 146.

⁵² Yeşim Korkut, Türkiye’de aile terapisi ve terapistlerinin durumu. Psikoloji Çalışmaları/Studies in Psychology, 2007, 27: 13-30.

AİLE VE DİNİ REHBERLİK FAALİYETLERİNE SİSTEMİK YAKLAŞIM

Toplumu din konusunda aydınlatan ve insanların İslâmî ibadet ve ritüelleri sağlıklı yürütmeleri için ihtiyaç duyulan hizmetleri sunan Diyanet İşleri Başkanlığı cami içi ve cami dışı olarak iki şekilde hizmet yürütmektedir. Başkanlığın hızla artırdığı cami dışı din hizmeti politikasına yeni ihtiyaçlara binaen “*sosyal açılımlı din hizmeti*” projesi eklenmiştir.⁵³ Ailenin korunması ve güçlendirilmesine hizmet eden Aile ve Dini Rehberlik büroları gençlik, bağımlı, engelli bireyler gibi farklı koordinatörlük alanlarına ayrılarak hizmetin daha profesyonel bir şekilde yürütülmesine katkı sağlanmıştır. Ancak her bireyin bir aileye mensup oluşu ve temel İslami anlayışa bakıldığında birbirinden ayrı düşünilemeyen ailenin tüm unsurlarına aynı anda hizmet üreten Aile ve Dini Rehberlik bürolarına fiiliyatta alan sınırlaması uygulanmamıştır ve kadın, çocuk, genç, yaşlı, engelli, bağımlı ayırmaksızın senenin özel günlerini de katarak tüm aile unsurlarına yönelik bir çalışma takvimi oluşturulmuştur.

İslâmî literatürde, inanan kimselerin temel yaşam felsefelerini oluşturmada etkin bir hadis-i şerif’te buyurulduğu üzere;

“Müminler birbirini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.”⁵⁴

Günümüzde uygulanan aile terapileri, bu hadiste ifade bulduğu üzere; aileyi bir vücut gibi biyolojik/fizyolojik yapıları izah eden sistemler kuramının ortaya koyduğu temel ilkelere dayanmaktadır.

Son yüzyılda batı kaynaklı çalışmaların ulaştığı noktaya on beş asır öncesinden işarette bulunan İslami literatüre hâkim kimseler için bu, sürpriz olmasa da manevi danışmanlık alanında yeni başlayan çalışmalar için faydalı bir argüman olacaktır.

İnsanın mutlak bilme gücüne sahip olmaması, onun var olanın bilgisine bir zaman süreci içinde erişmiş olması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Yani insan var olanın bilgisine belli bir zaman süreci içinde nüfuz etmektedir. Bu sebeple de kavramların içeriği sürekli değişmektedir.

⁵³ Salih Aybey, “Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3.2: 139-140.

⁵⁴ Buhari, Edeb 27.

Aynı kelimeleri ve aynı mantığı kullandıkları halde çok defa insanların, bir konuda anlaşılamamalarının baş sebebi, bu kavramların içeriklerinin değişken oluşundan ve herkeste aynı olmamasındandır. Bu sebeptendir ki Kur'an'da ve sünnette geçen herhangi bir bilim dalı ile alakalı bilgileri tespit edebilmek için o bilim dalı ile ilgili ön bilgiye sahip olmak gereklidir. Bir fıkıhçı için Fıkıh Usulü bilgisi ne kadar mühimse, İslâmî temel kaynaklarda yer alan sosyolojik bilgileri inceleyip açıklamak için de sosyoloji bilmek o kadar mühimdir.⁵⁵ Bu nedenle din hizmeti dahil her alanda ilmi gelişmelerden haberdar olmak ve hizmet alanlarında bu gelişmelerden istifade etmek çok mühimdir.

Danışma hizmeti ve saha hizmeti olarak iki başlıkta toplanan Aile ve Dini Rehberlik çalışmalarında öncelikle vaizler, yeterli sayıda vaiz olmadığı takdirde din hizmetleri uzmanı, eğitim uzmanı ve dinî yüksek okul mezunu Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin-kayyım unvanlarındaki personel görevlendirilebilmektedir.

Bürolarda nöbet usulü ile bulunan büro personeli, kendisine başvuran kişilerin aileleri ve aile bireyleri ile alakalı dini sorularına çözüm üretir aynı zamanda bir rehber olarak danışana tavsiyelerde bulunması beklenir. Nitekim inançlı kimseler hayatlarını dini öğretilere dayandırarak dinin umut ve güven veren iklimini yaşamlarına taşımak isterler ve bu sebeple herhangi bir problem yaşadıklarında çözüm için ilk olarak dini rehberlik alabilecekleri bir mercii arayışına girerler.⁵⁶

Aile ve Dini Rehberlik faaliyetlerine sosyal hizmette diğer ruh sağlığı çalışma alanlarına kaydığı yönünde eleştiriler getirilmiş olması Aile ve Dini Rehberlik hizmetlerinin hareket noktası olan öğretileri çok iyi bilememekten kaynaklanabilir. Nitekim İslam açısından bakıldığında dini öğreti aktarılırken danışma ve rehberlik tamamlayıcı bir unsurdur.⁵⁷ 20. yüzyıl başlarında papazların klinik psikoloji ve danışma psikolojisi gibi alanlarda eğitimler alarak dini rehberlik ve danışma hizmeti vermesini öngören 'pastoral care'

⁵⁵ Celal Kırcı, *age*, 237-238.

⁵⁶ Yasemin Angın, Nurullah Altaş, "Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi" Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 18.2: 662.

⁵⁷ Suat Cebeci, "Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik" *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 8, No. 19, 53-69, Haziran 2010, 60.

ismiyle batıda başlamış olan dini rehberlik faaliyeti İslam toplumlarında mevcut din hizmetine benzemektedir.⁵⁸

Terminolojisi ve metodolojisi oluşum sürecindeki Aile ve Dini Rehberlik çalışmalarına her geçen gün yeni yaklaşımlar olacaktır. Nitekim Türkiye’de teoloji ile davranış bilimlerini bir araya getiren özgün bir hizmet olarak hem teorik hem de pratik yönden gelişmeye devam etmektedir.⁵⁹ Bu çalışmanın konusu olan sistemik yaklaşım ele alındığında Aile ve Dini Rehberlik faaliyetlerinin bu bilimsel temele uyan faaliyetler olduğu fark edilmektedir. Temelde ailenin büyük sistemin bir parçası olduğu felsefesine uygun olarak geniş bir hizmet yelpazesine sahip olan Aile ve Dini Rehberlik Dairesi, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hizmet ürettiği tüm alanlarla olduğu gibi diğer kamu kurum ve kuruluşları ile de etkileşimli şekilde faaliyetlerini yürütmektedir. Örneğin kurumun kendi içindeki hizmetlerinden 4-6 yaş eğitime veli seminerleri ile destekte bulunan Aile ve Dini Rehberlik Büroları diğer taraftan Diyanet’le protokolleri bulunan Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda öğrenci ve velilere yönelik seminer faaliyetleri yürütmektedir. Ayrıca bu seminerler yalnız anneye ya da babaya yönelik değil her iki ebeveynin davet edilmesi şeklinde planlanır.

Kuruma bağlı Kur’an kurslarında olduğu gibi imkân sunulan her platformda hizmetler tanıtılır ve toplumun tüm kesimlerine hizmet sunulması için gayret sarf edilir. Netice itibarıyla İslâm kültüründe yapılan her hayırlı işi gören yüce Allah vardır ve büyük sisteme yapılan küçük büyük her hareket toplumun inşasına katkı sağlayacaktır. “*Birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhâl onu diksın*”⁶⁰ hadisinden de anlaşıldığı üzere kişi, bu amelin karşılığını görüp görmeyeceğini de düşünmeyecek, yaşamın son bulduğunu dahi bilse yapmak üzere olduğu faydalı ameli tamamlaması emredilmektedir. Bu gibi sosyal hayata dair ayet ve hadisler yakından incelendiğinde bireye sürekli bağlı bulunduğu büyük sistem hatırlatılıp hayatını bu bilinçle tanzim etmesinin emredildiği görülüyor. Bu bakımdan da sistem kuramının aileye yönelik danışmanlık hizmetinde İslâmî öğretilere uygunluğu göze çarpmaktadır.

Diğer taraftan müftülüklere bağlı bürolarda yürütülen danışma nöbetlerinde erkek, bayan, genç, yaşlı, çocuk her yaş ve cinsiyetten yani sistemin her

⁵⁸ Cebeci, age, 53.

⁵⁹ Angın, age, 663.

⁶⁰ İbn Hanbel, *Müsned*, III, 184.

parçasına hizmet sağlanır. Gelen soru veya soruna göre diğer aile bireyleri sonraki görüşmeye davet edilir. Bu hizmeti alan bireyler genel olarak psikolojik destek alma imkânı olmayan yahut modern ruh sağlığı yaklaşımlarına karşı tereddütleri olan kimselerdir. Bu anlamda da köprü vazifesi gören Aile ve Dini Rehberlik Büroları devletin kontrol ve desteğiyle halka sunulan güven, umut ve samimiyet içeren hizmetler yürütmekte olup memnuniyet dolu geri dönütler almaktadır.

Sistemik yaklaşım sadece aileleri değil diğer yaşam sistemlerini de gözden geçirir ve grup bilincini geliştirir. Bu yaklaşım İslam nizamındaki cami ve cemaat kültürünün hizmet ettiği sosyalleşme, birlik ve beraberlik anlayışına benzer. Aile ve Dini Rehberlik Bürosu bu sosyalleşmeyi sağlamaya imkân bulamayan kimselere yönelik de hizmetler üretmektedir. Örneğin sosyal hizmet kurumlarındaki çocuklarla huzurevi sakinlerini bir araya getirerek kendi sistemlerinden kopmuş olan kimsesiz bireylerin bu deneyimi yaşamasına katkı sağlar.

Makro sistemi oluşturan tüm mikro sistemleri hedef kitlesi kabul eden Aile ve Dini Rehberlik çalışmalarının daha sağlıklı ve profesyonel şekilde yürütülmesi için kurum içi eğitimler verilmektedir. Eğitim ve saha hizmetinin aynı anda yürütülmesi gereği bu eğitimlerde pratik katkı sağlayacak işlevsel programlar tercih edilmektedir. Bu da ihtiyaçların doğru tespit edilmesi ile mümkün olmaktadır.

Netice itibarıyla aile bireylerinden birinin güçlendirilip diğerinin yok sayıldığı çalışma politikaları tek kanatla uçmaya benzetilebilir. Yeni nesillerin temellerinin atıldığı aile ortamları için ancak bütüncül yaklaşımlarla sadra şifa çalışmalar üretilebilir. Teoloji ile davranış bilimlerini bir araya getiren Aile ve Dini Rehberlik hizmeti özgün bir hizmet olarak hem teorik hem de pratik yönden gelişmeye devam etmektedir.

SONUÇ

Toplum ancak ailenin tüm fertlerinin dini, manevi ve psikolojik anlamda desteklemesiyle imar edilir. Kişiliğin şekillenmesinde en başta anne ya da onun yerine geçerek bakım hizmeti sunan kimse dâhil, aile, okul, şehir ve onun da dışında kalan tüm hayatı çevreleyen insanlar mühim rol almaktadır. Mutlu insanlardan oluşan sağlıklı bir toplum oluşturmak için bireyin her dönemde gelişen ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamasını sağlamak ve problemlerini çözmesinde destek olmak gereklidir.

Bireylerin kendisi ve yaşadığı çevre ile alakalı problemlerini çözmek için bir din görevlisine müracaat etmesi, dinin kendisine göstereceği yolu kabul etme eğiliminde oluşunu göstermektedir. Öyle ki din; ahlaki, duygusal ve estetik her açıdan hayatını şekillendirmesine müsaade ettiği yegâne kaynaktır. Bu durumda bir din görevlisi olan Aile ve Dini Rehberlik personelinin sunacağı yardımın, danışanların yaşamında düzenleyici ve toparlayıcı bir işlevi olmalıdır. Bu durumda danışman kendisine yöneltilen sorunun dini hükmü ile birlikte karşısındaki danışanın yaşam becerileri kazanmasına katkıda bulunmayı hedefler. Bu ise ancak kişiye dair çok yönlü bilgi gerektiren ve hedefe yönelik gelişen aşama ve sistemlerde ilerleyen bir terapi süreci ile mümkün olabilir.

Temel öğretiler noktasında olmasa da metot bakımından sistemik yaklaşıma benzer yönleriyle ADRB çalışmalarının bilimsel bir zemine oturması için konu daha yakından incelenip eğitimler planlanarak personelin yeterliliği sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Angın, Yasemin; Altaş, Nurullah. Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 18.2: 661-689.
- Atak, Hasan. “Kimlik gelişimi ve kimlik biçimlenmesi: Kuramsal bir değerlendirme.” *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 3.1 (2011): 163-213.
- Aybey, Salih. “Dini Danışmanlık Bağlamında Aile ve Dini Rehberlik Büroları.” *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3.2: 137-152.
- Aydın, Mehmet Âkif, “AİLE”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2: 196-200.
- Aydoğdu, Hüseyin. “Modern Kimlikte Öznenin Ölümü.” *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10 (2004).
- Burger, Jerry M. *Kişilik*, Kaknüs Yayınları, Türkçesi: İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu, İstanbul 23 (2006).
- Cebeci, Suat, “Bir Din Öğretimi Yaklaşımı Olarak Dini Danışma ve Rehberlik” *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 8, No. 19, 53-69, Haziran 2010.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadislerle Gerçekler*, Erkam Yayınları, 2006.
- Dalbay, R. Saim. “Kimlik” ve “Toplumsal Kimlik” Kavramı.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2018): 161-176.

Diane Gehart, *Aile Terapisi Yeterliklerinde Uzmanlaşma*, Edit: Tahsin İlhan, Hüdayar Cihan, Pegem Atıf İndeksi, 2017, 001-646.

Gürses, İbrahim, and M. Akif Kılavuz. "Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20.2 (2011): 153-166.

Hallaç, Saliha; Öz, Fatma. "Aile kavramına kuramsal bir bakış" *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2014, 6.2: 142-153.

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/iman>

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2016.pdf

Kılıç, Ünal, Hz. Peygamber'in Ahlak'ı ve Güzel Ahlaka Verdiği Önem. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, 13(1), 79-97.

Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, İstanbul: Tuğra Neşriyat (1993).

Korkut, Yeşim. "Türkiye'de aile terapisi ve terapistlerinin durumu" *Psikoloji Çalışmaları/Studies in Psychology*, 2007, 27: 13-30.

Özburun, Nazlı. Derleme: "Genel Sistem Teorisinden Etkilenen Aile Terapisi Modellerinin Karşılaştırılması". *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 2018, 1.2: 172-188.

Özdemir, Osman; Özdemir, Pınar Güzel; Kadak, Muhammed Tayyib; Nasıroğlu, Serhat "Kişilik gelişimi." *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4.4 (2012): 566-589.

Özgüngör, Sevgi, and Necla Acun Kapıkıran. "Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri ölçeklerinin Türk kültürüne uygunluğunun karşılaştırmalı olarak incelenmesi: ön bulgular." *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4.36 (2016).

Palabıyık, M. Hanefi. "Cahiliye Dönemi ve İslam'ın İlk Yıllarında Okuma-Yazma Faaliyetleri." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007): 31-68.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi. 1998 (Sümeysra Güneşer tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ederiz Sümeysra Hanım'a.

Şimdi, son sumunu yapmak üzere Arshi Khan, Batı Epistemolojik Paradigmasının İslam Aile Yapısı ve Değerlerine Yansımaları başlıklı sunumu yapacaklar.

Buyurun hocam.

REFLECTIONS OF WESTERN EPISTEMOLOGICAL PARADIGM ON THE ISLAMIC FAMILY SYSTEM AND VALUES

Prof. Dr. Arshi KHAN

The Almighty Allah revealed His Holy Book Quran through the last and most important Prophet and Messenger in Islam Hazrat Mohammad *Rasoolullah*^{SAW} for the welfare and success of the entire humanity by following the Commands of The Almighty Allah and the *Sunnet-e Nabevi*. The *Islamic-Nebevi* epistemological paradigm deals with a distinct pattern of the individual and family life which included fundamental rights of parents, grand-parents, children, wife, husband, daughters, sons, relatives and servants in addition to neighbours in addition to duties and responsibilities. This pattern of family with the characteristics of harmony, accommodation, tolerance and togetherness directed towards salvation was based on individual and collective responsibilities to the creatures and The Creator as well as to do justice which begins with the self.

The anchoring factor of the family system was based on what an individual should do and not what the individual desires to do by following the principles, values, practices and laws advocated by The Prophet Mohammad^{SAW}. Family is most primary unit of *mabram* members with financial and other responsibilities on the shoulders of the head of the family. *Islamic-Nebevi* paradigm brought about togetherness and strong linkages between generations against social and cultural (not physical) segregations, separations and atomization. The symbiotic and co-habitation mode of the family system got badly affected by the violations of the codes and conduct set by our Prophet^{SAW}. These violations grew with the uncontrolled insatiable desires and material temptations for conveniences, luxury, entertainment and self-interests. These factors which

* AMU, INDIA (Aligarh İslam Üniversitesi, Hindistan)

are basically the weakness of human personality became the glorious goal of the globalist individual by projecting and promoting false-self vis-à-vis real-self underlined by Islamic values. It is in this context, an attempt is being made to reflect upon the challenges posed by the impact of the western epistemological paradigm vis-à-vis the family system and values.

EPISTEMOLOGICAL DOMAIN

Origin, nature, domain, purpose and validity of knowledge have always been the play-ground for philosophers, intellectuals and others who have consistently been changing their allegory to explain knowledge and its absolute possession by human beings. Their search for the root cause of knowledge shifted from time to time from fire, air, water, soil, sun, animals, nature, human, renaissance, reformation, industrialization, urbanization and modernization. Discoveries and innovations supplemented by globalization and monopoly over technology and digital sciences. Certainly, these developments, growth and comforts in certain pockets of the world have revolutionized the pattern of change on the planet but they have at the same time brought into existence anger, hatred, violence, malice, knavery, restlessness, disorder in sleeping, eating, dressing, living and believing.

There have been massive increase in environmental disorder and major cities are becoming famous for highly commercialized hospitals, doctors, arrangement of human organs, casinos, tortures, money transactions and entertainments. This clearly shows irreversible race for consumerism, materialism, disquiet, dissatisfaction, bewilderment, and acute individualism. Increasing damages to the nature and the continuous attempt for its take-over are some of the instances to indicate unlimited dimension of human knowledge. This epistemological paradigm comes in conflict with the Islamic paradigm which looks at The Creator of the cosmos as the source of all knowledge Who knows what we do not know. In other words, human beings and their knowledge have their limits and boundaries and such limitations cannot withstand the real source of knowledge-God. Search and claim for absolute and unlimited knowledge by human beings have resulted in opinions, deceptions, confusions, prejudices in addition to violence, radicalism, concentration of wealth in few hands, monopoly, exploitations, discriminations disinformation and fake-news. Human advancements through Hellenism, Paganism, Papalism, Colonialism, Nationalism, Nazism,

Marxism, Liberalism and Liberal Millenarianism have not even solved the problems of families and their members in their own zones.

Malaeyka bowed down before the First Prophet Alaihissalam and the First Man after The Almighty Allah commanded this except Iblees. Why is the main question here. Incomplete knowledge and shortsightedness made him deceptive. Narrowness of his sense and perception misguided his ability to find out not only negative but also positive qualities of human being. When *malaeyka* told The Almighty Allah that we are already doing *tasbeeh* and *hamdo-sana* for you so why do you want to create human being as your Caliphate who will disturb the system on the planet, The Almighty replied I know what you do not know.¹ *Malaeyka* replied we know only what You have given to us. In reality You are all-knowing. Ibid. Ignorant (*jahil*), non-believer (*mulhid*) and arrogant (*magroor*) Ulema look alike the one who disobeyed the Command of the The Almighty Allah to before Adam^{AS}.

Iblees had the arrogance of being superior and created from fire while Adam^{AS} was made from clay. He failed to look into the Command of The Almighty Allah and believed in his knowledge which caused great damage to him. This incomplete knowledge and arrogance of Iblees caused *zillat* (humiliation) and degeneration. His shortsightedness, feeling of pride and greatness caused his negligence. The almighty Allah attributed human beings with distinguished virtue and light of *rooh*, *aql* and *shaoor*. Allah is All-Powerful and omnipotent Who enriched human beings with capabilities. Unknowledgeability, unawareness (*naa-waqfiyat*) and lack of enlightenment (*baseerat*) of Iblees benighted (*gumrah*) him. Knowledge based on rightly guided path can be the basis of cogitation (*ghaur-o-fikr*) otherwise the state of confusion and deception will follow.²

Discourse in Social Sciences has never been free from theoretical fault-lines and bias caused by the varied experiences and experiments of human beings in general and material-man-nature monism in particular. Civilisational diversities, cultural varieties and human geographical and communicational pluralities have hardly been analysed by temporal thinkers and their followers. Thus their views could not satisfy many of us to know about the Truth/Reality, nature and meaning of life and the civilisational purpose of living

1 Abdul Hameed Ahmad Abu Suleyman, *Insaan* (in Urdu) (New Delhi: Institute of Objective Studies, 2004), p. 11.

2 Ibid., p. 12.

together without discrimination, oppression, exploitation, domination, hatred and violence. The question about knowledge and its methodology remains unaddressed or inadequately explained by philosophers. Philosophy became more a personal, sectional and privatized academic ownership with limited or flawed direction to the humanity for seeking real bliss, success and satisfaction. Philosophy was taken over by Naturalist, Epicurean, Cynic, Skeptic, Papalist, Realist, Royalist, Contractualist, Hedonist, Marxist, German-British Idealist and their followers at present which resulted in the search for a black colour portrait in a dark room. This brought human civilizations into conflict and intolerance by dividing human beings into 'we and they', 'friends and enemies', 'peace and threat' and other self-proclaimed perceptual constructions.

Thus civilization in the modern age in particular lost its meaning because it lost its purpose and philosophy. A civilization is described as a systematic set of laws that deals with building human personality by purging animalistic instincts and unfolding the purpose of the life on the earth. The Athenian School of political thought and Stoics have also identified soul (not body) as substance and essential aspect of the human being. Plato says that humans without souls are hollow entities. Plato argues that one has first to perceive what is invisible but intelligible-the Soul. One has to know oneself. Humans are often egoistic, but the divine element in them makes them more than mere animals. Plato says that, humans must remain virtuous and remember God, the Perfect Being to enjoy true happiness. Nobody can be wicked and happy together, only spiritually liberated individual whose soul is beautiful and well ordered, can experience true happiness. Only a country ordered according to the principles of virtue can claim to have the best system of government. Plato said this in the context of providing the model of a perfect *Polis*.

Parmenides of Elea, founder of the Eleatic School of Philosophy describes two views on Reality. In the way of truth, Reality is One, without change, timeless in existence, uniform and necessary. In the way of opinion, he explains the 'world of appearances' in which sensory faculties lead conceptions which are false and deceitful. His disciple Zeno of Elea, known for mathematical logic and inventor of Dialectic, -discredited the existence of Plurality of things with serious inconsistencies. He says that Plurality, Motion and Change are Illusion. The true Being behind the illusion is One and not plurality.

It is static and unchangeable. Belief in plurality and change is mistaken. In particular, motion is nothing but illusion.

Appearance and growth of fault-lines in the domain of epistemological paradigm and ontology over centuries caused by human errors and actions to know the reality, source and methods of knowledge have basically disrupted the search for true source for justice, peace, security, development and fraternity. Hellenism, Roman imperialism, Papalism, Nationalism and Modernism came up with their own paradigm for solving/answering questions/issues related to human security, welfare, development, peace and justice but all of them could not provide a model, theory and knowledge to achieve desired human goals. Their references to a particular race, culture, ethnicity, Papality, territoriality, material monism, natural determinism, experimentalism, human absolutism (in terms of human rationality and autonomy) and innovationism have not been remedial measures vis-à-vis the search for security, peace, justice, equality and development for human beings.

Imperialism, Colonialism, neo-Imperialism, Nuclear monopoly of the very few and the politics of subterfuge and deception have further divided human beings into iron-curtains something worse than Cold War hostilities. Decades after decades in the recent era, we are witnessing hundreds of sponsored internal wars, sectarian killings, manufactured terrorism disrupting the established structure of even modern State system, International institutions, International laws, and social groups. The script-writers and directors of global terrorism and war criminals have become security, strategic and innovative global actors while the predicaments of victims are being misused selectively for the advancement of the interests of evil-doers. Media all over the world seem to be interested in their physical survival and powers of the few governments in the world have become intervening and decisive forces for the rest of the world. As a result, chaos, amateurishness, *stasis*, falsehood, selfishness, racism, factions, individualization of concepts and epistemological paradigm, occupation, deceptions, hatred and violence, in addition to the growth of billionaires and the growth of the poor, etc are some of the prevailing and existing realities in the entire world today.

EPISTEMOLOGICAL BIAS AND KNOWLEDGE

This has happened because of the embrace of an epistemological paradigm hostile to man at the individual and collective level. Epistemology pertains to

knowledge, understanding, nature, origin, source and purpose of knowledge and methodology of knowledge. It includes questions like-why do we want to know? What do we want to achieve? Who do we want to resist? How do we look at the challenges? Methodology is the way or *modus operandi* of achieving things in a particular area of study or activity. Methodology comprises a body of methods and principles which can be called means, mechanisms, plan and technique. This (liberal-Western-modern-secular-materialist) paradigm focused on the one ultimate category or reality that is nature/physical world-the universe by making it independent entity for its potentiality and existence. This reductionist and materialist paradigm rejects the independent existence of The Almighty Creator of the universe and human beings.

The paradigm effect enforced the factor of Hegelian dialectic and Marxian dialectical materialism legitimizing human causality and materialist causality. The liberal-modern-Western search for knowledge based on inductive pyramid of ‘-observation-man-material determinism’ has finally resulted in ‘physical-evidential-tangible-existential’ paradigm of knowing things, thoughts and concepts with confused and fogged precepts. Liberal epistemological paradigm’s constraints inherent in its contextual frame excluded the Quranic source of knowledge, *Tauheed* and Yaqeen in dependability of the causes and effects on the Creator and Sustainer-The Almighty. The Quranic epistemology rejects the ‘causality factor’ as an absolute category and an independent factor for happening.

Scientific and technological developments, digital advancements, open economy, human rights slogans and growth of democratic institutions on all continents and liberal intellectualism have taken place with the growth of war crimes, nuclear weapons, proxy wars, internal conflicts, genocides, human rights violations and violation of citizenship rights. Promotion of liberal education, economy and democracies should have reduced anti-human tendencies and incidents for a better world. At present, terrorism is being converted into nationalism and a mode of relations and bargaining among states. Trillion of dollars’ expenditure on the weapons of mass destruction has become legitimate state policies on the pretext of security. Media and money have become the source of national and international leadership on the pretext of democracy and civilized world. Our knowledge brought chaos to three kingdoms of nature-animal world, vegetal world and mineral world. Need of peace and security has become like exploratory search in human

mind, families, states and the world. Thirsty people drawn towards salty water are in search for plain water as both waters look alike. Extraneous things and sources have chained our minds and body-based (exclusion of the soul) category seems to be the source of our knowledge.

Humanistic existentialism, Homeric reference and Promethean urge seem to be determining factors in knowing things. Relative values are being identified with Absolute values. The former are ignored while the latter are affirmed. There is a need to make distinction between the world of mankind and the world of nature with the choice to know the ultimate purpose (biological/physical or spiritual/ethical/moral) on the earth. Have we attempted seriously to trace deceptive and illusive contents and to separate them from the body of our knowledge? Knowing 'self' and achieve his/her destiny is the path towards achieving happiness and success. Being too confident of the organic capacity of the nature and the rational human capability in this world shall be like the 'second Fall of Man'. Hegelian dialectics theory to explain the doctrine of change and the change for better, Kantian theory of democratic peace and Marxian dialectical materialism for explaining social change are framed in Man-Nature determinism paradigm.

Western epistemological paradigm views the world as a market and machine and the purpose of existence is to control everything and utilize both physical nature and human nature for a better world. Materialistic-consumerist international culture has enveloped the mankind into the bundle of illusions or illusive realities and pleasures. Some of them are (internationalisation/globalisation of) hamburger, pizza, ice-cream, blue jeans, printed T-shirts, DJ, Batman and Rambo at the cost of what was dear to different consumers. *Doner-shawarma, lahmajun, dosa, chapatti, sohan-halwa, sherwani, lungi and dhoti, darhi and choti* have become the symbol of the backward and developing world. Interest-based banking and profit-based economic adventurism have been pushing us to the devastative corridor. 80 percent of the education system in the US is run by MNCs. Majority of media houses, banking system including weapon industries are owned by global capitalists.

Majority of representative in the US Congress are indebted to huge fundings by commercial elements and lobbies which have been instrumental for several American aggressions. Majority of universities and research institutions in the US are funded by interested actors. Such kinds of developments have created a biased set of opinion, views and knowledge

vis-a-vis Palestinians, Iran, and Muslims. This has resulted in enslavement of the soul, mind and intellect affecting the potentiality to know the truth. There is also no intellectual humility and has caused alienation of majority of American intellectuals from the knowledge to decide what is *aequum* and *iniquum* in case of terrorism, 9/11 terrorism, Palestinians, Muslims, Islamophobia, Political Islam, Iran and Islam.

There is also bias in terminology all around the countries and the world. Quranic approach to politics and governance is termed as fundamentalism, radicalism, political Islam, zealous Islamist, etc. economic imperialism is commended as globalization, open economy and structural reform. Holocaust is identified with the sufferings of Jews only while millions of killings, deaths, migration and expulsion in various parts of the world lack metaphor and allegory. Sponsored, trained and funded terrorists in Syria were described as the agencies for democracy while the civilian Palestinians' call for liberation from occupation and freedom is viewed as a threat to democracy.

The script-writers and directors of global terrorism are deeply involved in radicalizing and poisoning the minds of youths by money and false promises in Africa, Europe, Canada, Australia, Russia, Iran, Pakistan, India, Turkey, Egypt, Yemen, Philippines, KSA, and in other places to fight against their States on the pretext of democracy, human rights and freedom. These States are sabotaged and demonized when they confront armed groups and conspirators. Saudi nuclear policies and Israeli nuclear arsenals are neither news nor headlines but Iranian civil nuclear programme is thwarted by all means including the cyber method. The ongoing destruction of Yemen by Saudi-coalition forces causing civilian tragedy is completely covered up while the Turkish initiative for containing the PKK (Marxist Militant Kurdish group on Turkey-Syria border) affiliated SDP, PYD, YPG and YPJ in Syria (which are threats to Syria and Turkey) is considered threat to regional stability and the security of Israel. These Marxist militants are supported by those countries which have banned and dismantled communist parties and associations in their own countries. Turkey-bashing started particularly by the Western media after it decided to strengthen its security and started taking military actions against militants in northern Syria. Which criterion of knowledge will explain this phenomenon?

There are many live examples to substantiate the apparent bias in concern, news, views, metaphor and policies. Why these kinds of things have happened are questions basic to our knowledge, source and method

of knowledge and the purpose of knowledge. Plato's allegory of cave while referring to theory of Forms indicates that the world we live in is not an easy source of truth because things in it change, appear and disappear. Thus the history of human thought and the world has been the history of transition, transformations, radical shifts, perceptions and opinions which got reflected in different social, political and economic settings in addition to differentiated conceptual categories, conflicting political thoughts and epistemological paradigms.

Most of the ancient Greek thinkers talked about the Nature and found the Cosmos organic. The nature-centric approach focused on the nature determination of the things in human thinking, activities and institutions. This resulted in polytheism-worshipping Olympian gods and goddesses in addition to other gods. This was reflected in the race for leading Hellas. This got manifested in Homeric and Promethean conceptions of individualism, self-pursuit, ethnic and racial chauvinism and human supremacy. Sophists advocacy for a successful life and pleasure focused on Man and his interests. To Protagoras, man is the measure of all things. They drew the human thought towards contemporary trend of glorifying the individual and material developments existing in all liberal thoughts and institutions in this contemporary world.

Human beings have always been the major subject of discussion both in Islamic Humanities and Social Sciences. Almost theories in Social Sciences are built up on the basis of the theorist's perception of human beings set in his/her epistemological paradigm. In Islam, human beings considered as *Ashraful Makhluqat* were created along with this universe by The Creator to live a meaningful life to gain fruits in this world and Hereafter. Islam teaches moral and virtuous life and family system to attain the ultimate goal of *Maghfirat*. The Almighty Creator and Sustainer created two worlds-one is limited in its existence and the other is everlasting. This world is also very important in the sense that it is used to gain and promote *Taqwa*, righteousness and good deeds.

The liberal-modern-secular intellectual discourse does not talk about the Omnipotence of The Creator and finds the potential of existence of the universe within it. Syed Muhammad Naquib Al-Attas has called it 'disenchantment of nature'.³ They consider this universe as organic and natural

3 Syed Muhammad Naquib Al-Attas, *Islam and Secularism* (Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization, 1993), p. 18.

in mostly secular sense. Human beings are taken as biological physical, social and political entity and their civilization and culture are also considered as the result of traditions and pattern of life created by human beings. Thus there is a total secular-modern explanation and understanding of the planet and planetary life. This is why, they call the universe organic while the Islamic scholars do not question *Tauheed* and *Risalat* and believe that the potential of the existence of the universe lies outside it and not in it.

The ultimate purpose of life, in the eyes of modernists, is physical and material comforts and developments and not moral upgrading. Christianity is largely secularized in the world while Islam is deeply connected with its fundamentals. Therefore, the concept, nature, origin and purpose of human life and family are entirely different from Hellenic, Promethean and Utilitarian paradigm. Unlike atomized, liberal, secular and materialist life, *Nebevi* concept of human life and family is basically preparatory in nature for a successful and dignified shift to the next world of a deathless life with good earnings made on this earthly planet. Death is the end of the planetary life. Hereafter begins with the termination of this life. Unlike segregation and exploitation based on racial, colour, nationality and socio-economic status of the individual and the community, Islam rejects such distinctions for the purpose of asserting supremacy or even primacy as human beings belong to the same parents-one pair of male and female.

It is in the midst of arrogance, ignorance and confusions, ethical and moral conducts and commitments within the family system have become vital and fundamental to the needs and objectives of training and producing individuals and groups conducive to harmony, peace, tolerance and sustainable development. Modern world can claim to achieve many things but not peace, calm and tranquility within the individual and the family. The remedial measures lie in the Quranic instructions and *Sunnate-e-Nebevi*. Selfishness, self-interests, false-self and self-glorification seem to have become like an order in society turning human beings into a kind of Hobbesian 'state of nature' where everyone is at psychological war with one another. The spirituality aspect of the individual has eroded to a large extent which needs to be controlled through restoring moral principles of the family system.

Family is one of the most important issues and subjects of discussion today in the context of challenges, risks and pressures faced by human society in all parts of this world. Family and its components are faced with multifaceted

problems. On the one hand, family structure and values are getting eroded due to the impact of westernization and increasing individualism. Western views, human bewilderment and family break-down are increasing mainly due to the erosion of the *Nebebi Sunnat* in human life. Lack of commitment and loyalty to The Almighty to attain *summum bonum* has brought about circular problems to the systematic and systemic aspects of family. Meaningless custom, traditions, scientific and digital inventions have over-burdened family life in terms of money, mind and time. Moreover, *Islamic-Nebevi* family order is getting far from us as it never existed before. These are the challenges to family life resulting in turbulence and discords. Husband-wife relations, family feuds, disruption of family relations, mutual discords in family, violation of rights in family, divorce, inheritance, apostasy, drug addictions and family conflicts are some of the problems faced by the family system.

There is a lack of Islamic notion of family life and growing inclination towards westernization is further distract us from our fundamental obligations to Our Creator and Sustainer. Secret of the success of human being and prosperity lies in the righteous way of family life. Family is the source of human values. A child is nurtured in the midst of family members-parents, elders, siblings and learns to live with contended life. In Islamic epistemology, human life is not for the self only but for the benefits of the family members and others. This has also been said by Parmenides, Socrates, Plato and classical Stoics.⁴ An individual in Islam is obliged to maintain his duties and responsibilities towards relations before and after his/her marriage. Problems in family have occurred due to the absence or weakness to follow the Quranic instructions and *Sunnat-e-Nebevi* regarding family relations between husband and wife, between parents and children. These relations are at risk today.⁵

Family is the basis roots and need of human beings which provides physical and psychological ambience and primary-level symbiosis for the child to learn language, *tarbiyet* and other tasks of life. The family system provides social and psychological framework and pattern for the development

⁴ See George H Sabine, *A History of political Theory* (New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd., 1973); Y. Masih, *A Critical History of Western Philosophy* (New Delhi: Motilal Banarsidass, 1994); D. R. Bhandari, *History of European Political Thought* (Bangalore: The Bangalore Printing & Publishing Co. Ltd., 1980).

⁵ See Umme Kulsum, *Bachche Ki Tarbiyet: Islami Taleemat Ki Roshni Mein* (Islamabad: Dawah Academy, International Islamic University, 2000).

of thought, action and personality. This required a degree of stability, strength and goodness of the family system. Family plays a vital role in the construction of the individual as human being with proper education and *tarbiyet*. Therefore, Islam has stressed upon the establishment and continuation of morally sound, strong and stable family system. In Islam, family is like a tree with its roots and branches inextricably linked with each other. The roots and branches need sincere caring and monitoring.⁶

In Islam, family is the primary and smallest socio-cultural and religious realm for its members to get the pattern of life through education, training and *tarbiyet*. This is the main platform for the individual members to perform duties and responsibilities besides the possession of respective rights. Role of the members of the family have mutual obligations and concerns for using available opportunities-life, time, leisure and available resources within the family to attain peace, development and virtuous life. Family has the central position in Islam to prepare its members for social progress, unity, tolerance and stability. An individual irrespective of gender gets primary social identity in the family as father, son, son-in-law, grandson, mother, daughter, daughter-in-law, grand-daughter with religious and moral obligations in relations to one another.

Family is the collectivity of a few individuals which gives birth to other families. Islam recognizes the utility of the family system in various Sura of the holy Quran-*Sura Nabah, Sura Hud, Sura Baqrah, Sura Fatir, Sura Furqan, Sura Rum, Sura Nisa*. The family system begins with *Nikah-a Nebevi Sunnat* to formalize marriage and contractual bond between bride and groom to protect eye, ordering sexual needs and reducing animalistic desires and passions. Our Prophet^{SAW} identified *Nikah* with moral goodness. The Holy Quran called *Nikah* as a strong bond. Four things are generally considered for entering into this bond-wealth, race/tribe/ethnicity, beauty and *seerat/eimaan/ikhlaq*/character. Religious and faithful woman is considered to be a good wife and life partner of man in bond. In Islam, there is a focus on strong and stable relations between husband and wife and good relations between parents and children and their relations with other relatives. Husband is commanded to fear Allah in relation to the rights of wife and obligations to children including the burden of wife's needs and expenditures. The best

⁶ Ibid.

individual is the one who is good for the household socially, morally and economically. A man is good if he is good for his wife.⁷

We Muslims always say that we believe in the Holy Quran but Its Instructions are not commonly found in our life. The family life begins with *nikah* and relatives on the sides of husband and wife enter into relations. Sura Naba speaks of the male-female pair indicating married life. In *Sura Nur*, married life is considered better than the bachelor life. The Holy Quran has addressed to the basic physical needs of human beings and *nikah* is one of the institution and lawful methods to build family and to keep the young generation away from sex-related crimes, depressions and distractions. Family breakdown and the intensity of immorality have brought about many problems- rapes, molestations, stalking, teasings, lesbianism, dowry, dowry-deaths, female feticides, abortions, child-rapes, live-in partnership, divorce, smuggling of human organs, women trafficking, old-age homes, adultery, juvenile crimes, psychiatry problems in youths and old-age people, inter-religious marriages, apostasy and atomization of individuals. Marital life with proper relations within it can become the basic and primary unit and institution of peace, harmony, *koinonia* (together mindedness), and symbiosis.⁸

In *Sura Rum*, *Rab-al Alameen* says that there exists *muhabbet* (love) and *rahmet* (blessing) between husband and wife. *Sura Nisa* is addressed to husband to lead a good life with wife. A husband may not like something from the side of his wife but The Almighty Creator has kept many other benefits for the husband from the side of his wife. *Sura Baqrah* talks about the rights of husband over his wife and vice versa. Wife, children, grandchildren were called *rahmet* in *Sura Nahal*. There are moral requirements of good treatment for parents and help for deprived relatives in addition to keep good relations with distant relatives. Children are equated with coolness in eyes and the light of life. Our Prophet^{SAW} had great affection for children who were called flowers of heaven. Such kind of children need education and *tarbiyet*, good etiquettes and good character.⁹

Parents are obliged to provide good environment to children to learn good habits and morals to become *saleh* so that they could succeed in this

7 See Mohammad Faheem Akhtar and Zeeshan Sarah, *Azdwaji Zindagi Aur Islami Taleemat* (New Delhi: Qazi Publishers & Distributors, 2019).

8 Ibid.

9 Ibid.

world and *akhirat* (Hereafter). This requires *saleh* and responsible parents. In Islam, there is a special focus on *saleh* mother to humanize children. Mother has a very high status in Islamic family system. There are several useful suggestions for building healthy family life from pre-marriage phase to marriage, pregnancy, child-birth, nurturing to the later phase. The Holy Quran says to save yourself and your family from hell. It prohibits parents to be blind in love and affection for their children. Parents will be rewarded by The Almighty Allah for building a good life of their children. Children can lead a good life if they are born and nurtured in *saleh* family and get guidance from senior generations.

Islam reached its moment of finality with the Holy Prophet Mohammad^{SAW} with the message of virtuous peace and moral happiness. Islam came as a blessing (*rahmat*). Muslims and their social life required the blessing and grace of The Almighty Creator and Sustainer. This grace can reduce and remove restlessness and bewilderment along with other vices of the individual and can make family-life happy and healthy. Westernization has sacrificed the family-life and value for the sake of ensuring the rationality, autonomy and fairness of the individual. Its disturbing results have now been compelling many of us to return back to the family system.

CONCLUSION

We need to walk outside the Western epistemic threshold in this arcane world. There exists the crisis of knowledge due to split between religion and science, between religion and secular domains and between the moral and political aspects of the individual. This split later turned into a 'grand divide' between the 'acceptable and subjectable' by lowering the status of morality and religion. Obedience and loyalty to The Almighty Creator and Sustainer are being corrupted by the deepening of the 'causality' and logical positivism-sensory factors as the basis of knowledge. Relativization with logical positivism and reflexivity of the Western and free pattern of life have caused skepticism and ambiguities in our understanding. Therefore, our epistemic frame of defining the purpose of human beings in smallest collectivity-family seems to be biased, borrowed and arbitrary.¹⁰

¹⁰ See Abdelwahab M. Elmessiri, ed., *Epistemological Bias in the Physical and Social Sciences* (London, Washington: The International Institute of Islamic Thought, 2007).

There is an urgent need to cure the disease-self-doubt and bewilderment caused by the pestilential winds of modernization in the West against Faith and Theology. Western intellectuals secularized churches and Christianity. August Comte justified and glorified the turbulent transition of society from the so-called primitive to the modern stages and from theology to science. Friedrich Nietzsche^{SAW} emancipation of the world without religion. Sigmund Freud equated religion with illusion. Their religious counterparts re-conceptualized the Christian Gospel. William Ockham's wrong conclusion on Ibn Sina's thought on essence and existence put the existence of God in doubt.¹¹ In Western epistemology, our knowledge is based on the existence of objects. This has caused 'disenchantment of nature', 'desacralization of politics', 'deconsecration of values'¹² which have adversely affected the Islamic patter of the family system.

Modernist theologians among Christians have made fanciful claims that the historical process which made the world secular, has its roots in biblical faith and the fruit of Gospel must be seen as an indigenous....¹³ Having faith in the evolutionary process and applying to theism, they and others believe in the shift-infantile man to matured man for the purpose of integrating religion with evolutionary theory of development which results in circular reasoning. Experience (through evolution) and consciousness (theories of evolution) become the source to view human history and development to validate Western assertion with regard to secularization, experience, consciousness and belief. The West has focused on culture and civilization because they are based on human experiences and evolution. On the contrary, Islam rejects any application to itself¹⁴ to define its spiritual and intellectual history ending at circular reasoning. Islam rejects historical explanation of religion because secularization is seen as a historical development in line with human evolution, experience and consciousness.¹⁵

Christianity is based on revelation but Islam is a revealed religion.¹⁶ Doctrine of Christianity, Incarnation, and Redemption, etc are cultural

11 Syed Muhammad Naquib Al-Attas, *Islam and Secularism*, p. 10.

12 Ibid., p. 18.

13 Ibid., p. 23.

14 Ibid., p. 25.

15 Ibid., p. 27.

16 Ibid.

creations -humanly contrived factors. St. Paul, one of the followers of Jesus^{AS}, established a new religion-Christianity because he departed from original Revelation in which God sent Jesus^{AS} to the children of Israel to correct their deviation from their Covenant with God.¹⁷ Christianity had no revealed laws so it is considered as created by man which adopted Roman laws and Graeco-Roman thought as world-view, created its own cosmology and Latinized its intellectual and theological symbols and concepts. The West took religion as incomplete and imperfect. On the contrary, The Holy Quran says that Islam is already made complete and perfect for mankind from the very beginning. Therefore, Islam transcends history and not subject to self-searching evolution and development.¹⁸ Islam has its own absolute vision of God, of the universe, Reality, of man, its own world-view and vision of the Hereafter.

Western ways of thinking and believing has caused the disruption of the family system in the Muslim world. This disruption grew due to the weakening of the Islamic world-view. Our attraction towards the revolutionizing spirit of the Western society took us to believe in religion, civilization and culture as 'historical process' and focus on world's existential nature have caused deliverance of man from religion. This can be called as loosening of the world from religious understanding of itself, dispelling of all closed world-views and breaking of scared symbols.¹⁹ has termed it 'defatalization of history'. Attempts have been made to liberate nature from religious overtones and separating nature/universe from God. Historical change and developments have looked at nature as organic by itself and in itself. Similarly, the Machiavellian notion of Power, Bentham's Hedonism and Morgenthau's Realism have separated ethics from politics. Moreover, transient and relative nature of all cultural creations and every value system including and world-views have confused many of us about the nature of *Sunnat-e-Nebevi* as they are historical, evolutionary and relative.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid., pp. 30-31.

¹⁹ Ibid., p. 18.

BATILI EPİSTEMOLOJİK PARADİGMANIN İSLAM AİLE SİSTEMİ VE DEĞERLERİ ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

Yüce Allah, İslam'da son ve en önemli peygamber olan Hz. Muhammed (s.a.v.) aracılığıyla Allah'ın emirlerine ve peygamberin sünnetine riayet etmek suretiyle tüm insanlığın huzur ve kurtuluşu için Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. İslami-Nebevi epistemolojik paradigma belirli bir birey ve aile hayatı modelini öngörür ve bu modele göre anne-baba, büyükanne-büyükbaba, çocuklar, karı-koca, kız ve erkek evlat, akrabalar, hizmetlilerin ve ayrıca komşuların temel haklarının yanı sıra birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları önemli bir yer tutar. Kurtuluşa giden yolda uyum, kolaylık, hoşgörü ve birliktelik özellikleri barındıran bu aile modeli, yaratılana ve Yaratan'a karşı bireysel ve toplumsal sorumlulukların yanı sıra insanın fitratından gelen adaletli davranma vasfına dayanmaktadır.

Aile sistemini ayakta tutan unsur, Hz. Peygamberin tavsiye ettiği ilkelere, değerlere ve kanunlara uyarak bireyin yapmak istediklerinden ziyade yapması gerekenlere dayanmaktadır. Aile, maddi sorumluluklar ve benzeri diğer sorumlulukların aile reisinin omuzlarında olduğu, mahrem üyelerden oluşan en önemli birimdir. İslami-Nebevi paradigma, sosyal ve kültürel (fiziki olmayan) ayrımcılıklar, ayrılıklar ve bölünmelere karşı nesiller arasında birliktelik ve güçlü bağlar oluşturmuştur. Hz. Peygamberin belirttiği davranış kurallarının ihlal edilmesi aile sistemindeki birlikte yaşama kültürünü olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu ihlaller rahatlık, lüks, eğlence ve şahsi çıkarlara yönelik kontrol ve tatmin edilmeyen istekler ve maddi cazibeler ile birlikte daha da artmıştır. Temelde insan karakterinin zayıflığı olan bu unsurlar, İslami değerlerin vurguladığı gerçek benliğe karşı sahte benlik oluşturup ona katkıda bulunarak küreselci bireyin yüce gayesi halini almıştır. Bu bağlamda, Batılı epistemolojik paradigmanın aile sistemi ve değerleri üzerinde oluşturduğu etkinin meydana getirdiği sınamaları ele almak için bir girişimde bulunulmuştur.

EPİSTEMOLOJİK ALAN

Bilginin kaynağı, doğası, alanı, gayesi ve geçerliliği, insanın sahip olduğu bilgiyi ve mutlak mülkiyetini açıklamaya yönelik sürekli alegorisini değiştiren

* Çeviren : Ali Osman DEMİR (Mütercim/Tercüman)

filozoflar, entelektüeller ve benzerleri için daima oyun alanı olmuştur. Bilginin temel sebebine yönelik arayışları zamanla ateşten, havadan, topraktan, oğuldan, hayvanlardan, doğadan, insandan, rönesanstan, reformdan, sanayileşmeden, kentleşmeden ve modernleşmeden sapmaktadır. Ve sonrasında küreselleşme, teknoloji ve dijital bilimlerin tekeli ile desteklenen keşifler ve buluşlar. Elbette dünyanın belirli bölgelerindeki bu gelişmeler, büyüme ve refah dünya üzerindeki değişim modelinde reforma yol açmış ancak aynı zamanda öfke, nefret, şiddet, garez, hilebazlık, rahatsızlık ve uyku, yeme, giyinme, yaşama ve inanç bozukluklarını da beraberinde getirmiştir.

Çevresel bozulmada büyük bir artış gözlenmekte ve büyük şehirler ise oldukça ticarethane haline gelmiş hastaneleriyle, doktorlarıyla, insan vücuduna yapılan müdahalelerle, gazino ve kumarhaneleriyle, zulümlerle, parasal işlemlerle ve eğlence sektörüyle ün kazanır hale gelmiştir. Bu durum, tüketimcilik, materyalizm, huzursuzluk, hoşnutsuzluk, büyülenme ve akut bireysellik adına geri dönülemez yarışın açık bir göstergesidir. Doğaya verilen zararın artması ve doğa üzerinde sürekli bir tahakküm kurma çabası, insanın bilgisinin sınırlı boyutlarını gösteren durumlardan bazılarıdır. Bu epistemolojik paradigma, bizim bilmediğimizi bilen, evrenin Yaratıcısını tüm ilmin kaynağı olarak gören İslami paradigma ile çatışmaktadır. Diğer bir deyişle, insanın ve sahip olduğu bilginin sınırları vardır ve bu sınırlılıklar bilginin gerçek kaynağı olan Allah için hiçbir şey ifade etmez. İnsanın mutlak ve sınırsız bilgi arayışı ve iddiası farklı fikirler, aldatmacalar, karışıklıklar, önyargılar ve bunlarla beraber şiddet, radikalleşme, küçük bir kesimin aşırı zenginleşmesi, tekelcilik, istismar, ayrımcılık, dezenformasyon ve yalan haberler gibi sonuçlar doğurmuştur. Helenizm, Paganizm, Papacılık, Sömürgecilik, Ulusalcılık, Nazizm, Marksizm, Liberalizm ve Liberal Milenyumcular eliyle gerçekleştirilen beşeri ilerlemeler etkili oldukları bölgelerde dahi ailelerin ve aile üyelerinin sorunlarını çözememiştir.

İblis dışında tüm melekler Allah emrettikten sonra İlk Peygamber ve İlk İnsan olan Hz. Adem'e secde etmiştir. Burada sorulması gereken temel soru: neden? Onu aldatan şey eksik bilgisi ve dar görüşüydü. Algılarının geniş kapsamlı olmaması, iblisin insanın hem olumlu hem de olumsuz özelliklerini görebilme yetisini yanlış yönlendirmiştir. Melekler Yüce Allah'a O'nu zaten tesbih ettiklerini ve O'na hamd-ü senada bulunduklarını ifade etmiş, neden yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak bir halife yaratmak istediğini sorduklarında, Yüce Allah onların bilmediğini, yalnızca kendisinin bildiğini

söylemiş²⁰ ve melekler de yalnızca O'nun bildirdiklerini bilebileceklerini dile getirmiştir. Gerçekte her şeyi bilen Sen'sin. (a.g.e.) Cahil, inkarcı ve kendini beğenmiş alimler, Yüce Allah'ın Hz. Adem'e secde emrine uymayan İblis'e benzemektedir.

İblis, üstün olduğunu, ateşten yaratıldığını, Adem'ina.s. ise çamurdan yaratıldığını söyleyerek kibirlenmiştir. Allah'ın emrine uymamış, kendi bilgisine güvenmiş ve çok büyük zarar görmüştür. İblis'in bu eksik bilgisi ve kibri onu zillete ve yozlaşmaya sürüklemiştir. Dar görüşlülüğü, kibirliliği ve büyüklük taslaması onu gaflete düşürmüştür. Yüce Allah insana ruh, akıl ve şuur gibi ayırt edici özellikler bahşetmiştir. Allah her şeye gücü yetendir ve insanı ona verdiği kabiliyetler ile zenginleştiren kadir-i mutlaktır. İblis'in bilgisizliği, farkındasızlığı ve basiret eksikliği onu karanlığa hapsedmiştir. Sırat-ı müstakime dayalı bilgi enine boyuna düşünmeye esas teşkil edebilir, aksi takdirde karışıklık ve aldatma hali devam eder.²¹

Sosyal Bilimlerde söylem hiçbir zaman, genel düzeyde insanların çeşitli deney ve deneyimleri ve özelde ise madde-insan-doğa birliğinin sebep olduğu teorik fay hatlarından arı olmamıştır. Medeniyetsel çeşitlilik, kültürel farklılıklar ve insanın coğrafi ve iletişimsel çoğulculuğu geçici düşünürler ve onları takip edenlerce neredeyse hiç analiz edilmemiştir. Bu nedenle, onların görüşleri çoğumuzu hakikat/gerçek, doğa ve hayatın anlamının yanı sıra ayrımcılık, zulüm, istismar, tahakküm, nefret ve şiddet olmaksızın birlikte yaşamının medeni gayesini bilmek ve öğrenmek isteyen birçoğumuzu tatmin etmemiştir. Bilgi ve bilgi metodolojisi meselesi, filozoflarca ya ele alınmamış ya da tatmin edici düzeyde açıklanmamıştır. Gerçek mutluluk, başarı ve tatmin arayışında olan insanlığı yönlendirmedi yetersiz kalması veya hatalı yönlendirmesiyle, felsefe daha kişisel, ideolojik ve özelleştirilmiş bir akademik mülkiyete dönüşmüştür. Mevcut durumda felsefe Natüralistler, Epikürcüler, Kinikler, Septikler, Papacılar, Realistler, Kralcılar, Toplumsal Sözleşmeciler, Hedonistler, Marksistler, Alman-İngiliz İdealistler ve onların müntesipleri tarafından alıkonulmuş durumda olup adeta karanlık bir odada siyah renkli bir portre arayışı halini almıştır. Bu durum, insanları 'biz ve onlar', 'dost ve düşman', 'barış ve tehdit' ve kendinden menkul diğer algısal yapılara ayırıştırarak insan medeniyetini çatışmaya ve tahammülsüzlüğe sürüklemiştir.

20 Abdul Hameed Ahmad Abu Suleyman, *Insaan* (Urduca) (Yeni Delhi: Institute of Objective Studies, 2004), s. 11.

21 a.g.e., s. 12.

Bu nedenle, modern çağda medeniyet, gayesini ve felsefesini kaybetmiş olduğundan özellikle de anlamını yitirmiştir. Medeniyet, insanı hayvani içgüdülerinden arındırıp dünya üzerindeki hayatın gayesini açıklayarak insana kişilik inşa eden birtakım sistematik kanunlar olarak tanımlanmaktadır. Atina Siyasi Düşünce Okulu ve Stoacılar da ruhu madde ve insan olmanın temel bir boyutu olarak kabul etmiştir. Platon, ruhları olmadan insanların birer sığ varlıklar olduğunu söyler. Önce görünmez fakat algılanabilir olan ruhu algılamak gerektiğini savunur. Kişi kendini bilmek zorundadır. İnsan çoğunlukla egoisttir fakat sahip oldukları ilahi unsur onları hayvanlardan farklı kılmaktadır. Platon, insanın erdemli kalması, Tanrı'yı yani gerçek mutluluğa götürecek Mükemmel Varlık'ı hatırlaması gerektiğini söyler. İnsan içinde kötülük varken mutlu olamaz; yalnızca güzel ve iyi ruha sahip, manen özgürleşmiş bireyler gerçek mutluluğu tadabilir. Yalnızca erdem ilkelerine göre müesses bir ülke en iyi yönetim sistemine sahip olduğunu iddia edebilir. Platon, bunu mükemmel bir devlet (polis) modeli oluşturma bağlamında söylemiştir.

Elea Felsefe Okulu'nun kurucusu Elealı Parmenides'in gerçeklik hakkında iki görüşü vardır. Hakikat anlamında gerçek birdir, değişmez, zamandan münezzeh, yekpare ve gereklidir. Fikir anlamında ise, duyuşsal kabiliyetlerin yanlış ve aldatıcı kavramlara sevk ettiği 'görüntüler dünyası'nı anlatmaktadır. Matematiksel mantık alanında meşhur olan ve Diyalektiğin mucidi olarak bilinen Platon'un öğrencisi Elealı Zenon, ciddi tutarsızlıklar içeren nesnelerin çokluğu fikrini reddetmiştir. Ona göre çokluk, hareket ve değişim yanılgıdan ibarettir. Yanılgının arkasındaki gerçek varlık tektir ve çoğul değildir. Statiktir ve değiştirilemezdir. Çokluk ve değişime olan inanç hatalıdır. Özellikle de hareket, yanılgıdan başka bir şey değildir.

Bilginin gerçekliğini, kaynağını ve yöntemlerini bilmek adına yüzyıllar boyunca beşeri hataların ve fiillerin sebep olduğu epistemolojik paradigma ve ontoloji alanında fay hatlarının ortaya çıkıp genişlemesi adalet, barış, güvenlik, ilerleme ve kardeşlik gibi kavramların gerçek kaynaklarına yönelik arayışı sekteye uğratmıştır. Helenizm, Roman emperyalizmi, Papalık, Ulu-salcılık ve Modernizm beşeri güvenlik, refah, gelişim, barış ve adalet ile ilgili sorulara/sorunlara kendi çözüm/yanıt paradigmalarını getirmiş ancak bunlar hepsi birlikte olsa dahi istenen beşeri hedefleri gerçekleştirme konusunda bir model, teori ve bilgi sunamamıştır. Onların belirli bir ırka, kültüre, etnisiteye, Papalığa, bölgeselciliğe, materyal bircilik, doğal determinizm, deneyselcilik,

beşeri mutlakiyetçilik (insanın akılcılığı ve özerkliği bakımından) ve yenilikçiliğe dair atıfları insanın güvenlik, barış, eşitlik ve gelişim arayışına yönelik iyileştirici önlemler olmamıştır.

Emperyalizm, kolonicilik, neo-emperyalizm ve azınlığın nükleer tekelciliği, aldatma ve kandırma siyaseti insanları demir perde benzeri Soğuk Savaş düşmanlıklarından daha fazla bölmüştür. Son yüzyılda on yıllar boyunca yüzlerce sponsorlu iç savaşlara, mezhep çatışmalarına ve yapay teröre tanıklık ediyoruz ve bunlar modern devlet sistemlerinin, uluslararası kuruluşların, uluslararası hukuk ve toplumsal grupların müesses nizamlarını da bozmaktadır. Küresel terör ve savaş suçlarının senaristleri ve yönetmenleri güvenlik, stratejik ve yenilikçi küresel aktör kimliklerini sahiplenirken, mağdurların içinde bulunduğu çıkmaz ise özel olarak kötülerin çıkarlarını daha da arttırmak için kötüye kullanılmaktadır. Tüm dünya medyası bu mağdurların fiziki olarak hayatta kalmalarını önemsiyormuş gibi davranırken, yalnızca az sayıdaki güçlü devlet dünyanın geri kalanı üzerinde müdahaleci ve karar verici güç haline gelmiştir. Bunun sonucunda karmaşa, amatörlik, durağanlık, yalancılık, bencillik, ırkçılık, ihtilaflar, kavramların ve epistemolojik paradigmanın bireyselleştirilmesi, işgaller, kandırmacalar, nefret ve şiddet, zenginlerin daha da zenginleşmesi ve fakirlerin daha da fakirleşmesi ve benzeri günümüz dünyasına tahakküm eden gerçeklikler halini almıştır.

EPİSTEMOLOJİK ÖN YARGI VE BİLGİ

Bunun sebebi ise bireysel ve toplumsal düzeyde insanın fıtratına aykırı bir epistemolojik paradigmanın benimsenmesidir. Epistemoloji bilgi ile, bilginin anlaşılması, doğası, ortaya çıkışı, kaynağı ve amacı, bilginin metodolojisi ile ilgilidir. Neden bilmek istiyoruz gibi sorular sorar. Başarmak istediğimiz şey ne? Kime karşı koymak istiyoruz? Sınamalara karşı tutumumuz ne? Metodoloji, bir çalışma alanında ya da faaliyette bir şeyleri başarmanın yolu veya bunu başarmak için izlenen yöntemdir. Metodoloji araç, mekanizma, plan ve teknik olarak adlandırılan birtakım yöntem ve ilkeler bütünüdür. Bu paradigma (liberal-Batılı-modern-seküler-materyalist), potansiyeli ve varoluşu bakımından bağımsız bir varlık haline dönüştüren yalnızca nihai bir kategori veya gerçeklik, yani doğa/fiziksel dünya - evren, üzerine odaklanır. Bu indirgemeci ve materyalist paradigma, evreni ve insanı yaratan Yüce Yaratıcı'nın bağımsız bir şekilde var olduğunu reddeder.

Bu paradigma etkisi, beşeri nedensellik ve materyalist nedenselliği meşrulaştıran Hegelci diyalektik faktörünü ve Marksist diyalektik materyalizmi güçlendirmektedir. “Gözlem, insan ve materyalist determinizmin” tümevarımsal piramidine dayanan liberal-modern-Batılı bilgi arayışı, en nihayetinde karıştırılan ve net olmayan hükümler içeren “fiziksel, delillere dayanan, somut ve varoluşçu” bilgi, düşünce ve kavram paradigmasına dönüşmüştür. Liberal epistemolojik paradigmanın bağlamsal çerçevesindeki sınırlılıklar Kur’an’a dayalı bilgi kaynağı, tevhid ve yakın kavramların Yaratıcı ve Yaşatan olan Allah ile ilgili sebep-sonuç ilişkisini dışarıda tutar. Kur’an epistemolojisi, varoluş bakımından nedensellik faktörünü mutlak bir kategori ve bağımsız bir faktör olarak görmeyi reddeder.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, dijital ilerlemeler, açık ekonomi, insan hakları sloganları ve dünyanın her yerindeki demokratik müesseselerin gelişmesi ve liberal zihincilik savaş suçlarının, nükleer silahların, vekalet savaşlarının, iç çatışmaların, soykırımların, insan hakları ihlallerinin ve vatandaşlık haklarının ihlalleri ile birlikte meydana gelmiştir. Liberal eğitimin, ekonomi ve demokrasilerin gelişmesinin daha iyi bir dünya için insan onuruna yakışmayan eğilimleri ve olayları azaltmaya hizmet etmesi gerekirdi. Mevcut durumda ise terörizm, ulusalcılığa, bir ilişki yürütme şekline ve devletler arası pazarlık unsuruna dönüştürülmektedir. Kitle imha silahlarına yapılan trilyonlarca dolarlık harcamalar güvenlik bahanesiyle meşru devlet politikası haline gelmiştir. Medya ve para, demokrasi ve medeni dünya kılıfıyla ulusal ve uluslararası liderlik kaynağı olmuştur. Sahip olduğumuz bilgi, hayvanlar alemi, bitkiler alemi ve madenler alemi olmak üzere doğada bulunan üç alemde kaosa sebep olmuştur. İnsanların barış ve güvenlik ihtiyacı, insan aklı, aile, devletler ve dünyaya yönelik istikşafı araştırmaya dönüşmüştür. Bu durum, temiz su arayışında olan susamış bir insanın tuzlu suda boğulmasına benzer. Dışarıdan gelen şeyler ve kaynaklar zihnimizi ve bedenimizi (ruh haricinde) esir almış ve yeni bilgi kaynağımız olmuştur.

Hümanist varoluşçuluk, Homerci referans ve Prometeci ihtiyaç şeylerin bilinmesinde belirleyici faktörler gibi görünmektedir. Göreli değerler mutlak değerler ile aynı görülmektedir. Göreli değerler görmezden gelinirken mutlak değerler ön planda tutulmaktadır. Dünyada var olmamızın nihai gayesini (biyolojik, fiziksel veya manevi, etik, ahlaki) bilebilmemiz için insanın dünyası ve doğanın dünyası arasında bir ayrım yapılması gerekmektedir. Ciddi anlamda aldatıcı ve hayali içerikleri tespit edip onları sahip olduğumuz bilgi

kaynağından çıkarmaya çalıştık mı? Kendini bilmek ve kaderini gerçekleştirmek mutluluk ve başarıya giden yoldur. Doğanın organik kapasitesine ve insanın akli kabiliyetlerine duyulan aşırı güven, insanın ikinci defa “cennetten kovulması”na sebep olacaktır. Değişim doktrinini ve iyiye doğru değişimi açıklamaya çalışan Hegelci diyalektik, demokratik barışı açıklamaya çalışan Kantçı teori ve sosyal değişimi açıklamaya çalışan Marksist diyalektik materyalizm, İnsan-Doğa determinist paradigmada çerçevesine oturtulmaktadır.

Batılı epistemolojik paradigma dünyayı bir pazar ve makine olarak görür ve varoluşun gayesini de daha iyi bir dünya yaratmak için her şey üzerinde kontrol sahibi olmak ve hem fiziksel doğayı hem de insan doğasını bu amaçta kullanmak olarak niteler. Materyalist-tüketimci uluslararası kültür insanoğlunu ilüzyonlar ya da yanıltıcı gerçeklikler ve zevkler yumağıyla sarıp sarmalamıştır. Bunlardan bazıları hamburger, pizza, dondurma, blue jean, baskılı tişörtler, DJ, Batman ve Rambo gibi faktörlerin farklı tüketicilerin sevdiği şeyler pahasına uluslararasılaştırılması ve küreselleştirilmesidir. Döner, kavurma, lahmacun, dosa, çapati, sohan helva, şervani, lungi ve dhoti, darhi ve choti gibi figürler geri kalmış ve gelişmekte olan dünyanın sembolleri olmuştur. Çıkar amaçlı bankacılık ve kar amaçlı ekonomik maceracılık bizleri hüsrana koridoruna sürüklemektedir. ABD’de eğitim sisteminin %80’i çok uluslu şirketler tarafından idare edilmektedir. Silah sanayii dahil, medya kuruluşlarının ve bankacılık sisteminin çoğu küresel kapitalistlere aittir.

ABD Kongresi temsilcilerinin çoğu, birçok Amerikan saldırısına aracılık eden ticari unsurlara ve lobilere devasa miktarlarda borçlu konumdadır. ABD’deki üniversitelerin ve araştırma enstitülerinin çoğunluğu ilgili çıkarıcı aktörler tarafından finanse edilmektedir. Bu tür gelişmeler ise Filistin, İran ve Müslümanlar aleyhine birtakım ön yargılı fikir, görüş ve bilgi oluşturmıştır. Bu durum ise ruhu, aklı ve zihni köleleştirerek hakikate ulaşma ihtimalini sekteye uğratmaktadır. Ayrıca entelektüel tevazunun olmaması terör, 11 Eylül terör saldırıları, Filistinliler, Müslümanlar, İslamofobi, Siyasi İslam, İran ve İslam gibi konular bakımından Amerikalı entelektüellerin çoğunun neyin *aequum* neyin *iniquum* olduğu bilgisinden mahrum kalmasına sebep olmuştur.

Dünya genelinde tüm ülkelerde terminoloji alanında da bir ön yargı mevcuttur. Kur’an’ın siyasete ve yönetime yaklaşımı fundamentalizm, radikalizm, siyasi İslam, aşırı İslamcılık ve benzeri şekillerde ifade edilirken ekonomik emperyalizm ise küreselleşme, açık ekonomi ve yapısal reform olarak methedilmektedir. Holokost yalnızca Yahudilerin çektiği acı için kul-

lanılırken dünyanın çeşitli yerlerindeki ölümler, kıyımlar, göçler ve sınır dışı etme uygulamalarını ifade edecek bir metafor veya alegori yoktur. Suriye’de bulunan sponsorlu, eğitilmiş ve paralı teröristler demokrasi unsurları olarak gösterilirken Filistinli sivillerin işgalden kurtulma ve özgürlük çağrısı ise demokrasiye tehdit olarak görülmektedir.

Küresel terörizmin senaristleri ve yönetmenleri, demokrasi, insan hakları ve özgürlük bahanesiyle kendi devletlerine karşı savaşmaları için Afrika, Avrupa, Kanada, Avustralya, Rusya, İran, Pakistan, Hindistan, Türkiye, Mısır, Yemen, Filipinler, Suudi Arabistan ve diğer yerlerde bulunan gençleri para ve yalan vaatler ile radikalleştirmek ve onların zihinlerini zehirlemek için hummalı bir çalışma yürütmektedir. Silahlı gruplar ve komplocular ile karşı karşıya geldiklerinde bu devletler baltalanmakta ve şeytan gibi lanse edilmektedir. Suudi Arabistan’ın nükleer politikaları ile İsrail’in nükleer silahları ne manşetlere ne haberlere konu olmakta ancak İran’ın sivil nükleer programına, siber yöntemlerin de içerisinde bulunduğu her türlü yol ile karşı çıkmaktadır. Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Yemen’de sivil trajedilere yol açan ve devam eden tahribatı tamamen örtbas edilirken Türkiye’nin PKK (Türkiye-Suriye sınırında bulunan Marksist Militan Kürt grup) ile organik bağı bulunan SPD, PYD, YPG ve YPJ’yi (hem Suriye’ye hem Türkiye’ye yönelik tehdit unsurları) Suriye’de kuşatma müdahalesi, bölgesel istikrara ve İsrail’in güvenliğine tehdit olarak görülmektedir. Bu Marksist militanları destekleyenler ise kendi ülkelerinde komünist partileri ve dernekleri yasaklayan ve lağveden ülkelerdir. Türkiye güvenliğini arttırma ve Suriye’nin kuzeyinde militanlara karşı askeri müdahalelere başlama kararı aldıktan sonra özellikle Batı medyası tarafından Türkiye karşıtı propagandalar başlatılmıştır. Bu olguyu hangi bilgi kriteri açıklayabilir?

Kaygılara, haberlere, görüşlere, metaforlara ve politikalara yerleşmiş açık taraflı ve ön yargılı tutumu kanıtlayan birçok canlı örnek mevcuttur. Bu tür şeylerin ne sebeple meydana geldiği sorusu sahip olduğumuz bilgi, bilgi kaynağı ve yöntemi ve bilginin amacına ilişkin temel teşkil eden sorulardandır. Platon’un mağara alegorisi, İdealar Kuramına atıfta bulunurken yaşadığımız dünyanın içerisindeki şeyler değiştiği, ortaya çıktığı ve kaybolduğundan dolayı kolay bir hakikat kaynağı olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, beşeri düşünce tarihi ve dünya tarihi, aslında farklılaştırılmış kavramsal kategoriler, ihtilafli siyasi düşünceler ve epistemolojik paradigmalardan yanı sıra farklı toplumsal, siyasi ve ekonomik ortamlarda kendini gösteren geçişler, dönüşümler, radikal değişiklikler, algılar ve fikirlerin tarihinden ileri gelmektedir.

Antik Yunan düşünürlerin çoğu tabiat üzerinde durmuş ve kainatın organik olduğunu bulmuşlardır. Tabiat merkezli yaklaşım, insanın düşüncelerinde, faaliyetlerinde ve müesseselerinde doğanın determinist role sahip olduğu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu durum, diğer tanrılara ilaveten Olimposlu tanrı ve tanrıçalara tapmaya yani politeizme sebep olmuştur. Benzer şekilde bu durum, Hellas'ı (Yunanistan) yönetme yarışında kendini göstermiştir. Bu durum ayrıca Homeros ve Promete'nin bireysellik, kendini arama, etnik ve ırkçı şovenizm ve insanın üstünlüğü kavramlarında belirgindir. Sofistler, başarılı bir hayatı ve hazzı insana ve insanın çıkarlarına bağlamışlardır. Protagoras'a göre, insan her şeyin ölçüsüdür. İnsan düşüncesini, günümüz dünyasındaki tüm liberal düşünce ve kuruluşlarda mevcut olan bireyi ve maddi gelişimi yücelten çağdaş eğilimlere yöneltmektedir.

İnsan, daima hem İslami Beşeri Bilimlerin hem de Sosyal Bilimlerin en büyük tartışma konusu olmuştur. Sosyal Bilimlerdeki neredeyse tüm kuramlar, kuramcının kendi epistemolojik paradigmasında yer alan insan algısı üzerine temellendirilmektedir. İslam'da *Eşref-i Mahlukat* olarak kabul edilen insan, hem bu dünyada hem de ahirette mükafat kazanma yolunda anlamlı bir hayat sürmesi için Yaratıcı eliyle kainatla birlikte yaratılmıştır. İslam, nihai *mağfiret* gayesinin gerçekleşmesi için ahlaki ve erdemli bir hayat ve aile sistemi öğretir. Ar-Rezzak olan Yüce Yaratıcı, biri fani diğeri baki olan iki alem yaratmıştır. Bu dünya hayatı, *takva*, ihsana erişmek ve salih ameller işlemek ve bunların teşvik edilmesi amacıyla ayrıca büyük önem arz etmektedir.

Liberal-modern-seküler düşünce söyleminde, Yaratıcı'nın her şeye kadirlik vasfına yer verilmez ve evrenin varoluş sebebini evrenin kendi içinde barındırdığı iddia edilir. Syed Muhammad Naquib al-Attas bunu 'doğanın büyüünün bozulması' olarak adlandırır.²² Onlar, en seküler anlamda evreni organik ve doğal kabul etmektedir. İnsan, biyolojik, fiziksel, sosyal ve siyasi bir varlık olarak kabul edilmekte ve medeniyet ve kültürün de insanların ürettiği gelenek-göreneklerin ve yaşam tarzının bir sonucu olduğu değerlendirilmektedir. Böylece, dünyayı ve dünya hayatını açıklamaya ve anlamaya yönelik tamamen seküler-modern bir yaklaşım söz konusudur. Bu nedenle, İslam alimleri *tevhid* ve *risalet* gibi kavramları sorgulamadıklarından ve evrenin varoluş sebebini evrenin içinden ziyade dışında olduğuna inandıklarından evrenin organik olduğunu kabul etmektedirler.

²² Syed Muhammad Naquib al-Attas, *Islam and Secularism* (Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization, 1993), s. 18.

Modernistlerin gözünde hayatın nihai gayesi, ahlaki gelişmenin aksine fiziksel ve maddi anlamda refaha erişme ve gelişmedir. Hristiyanlık büyük ölçüde sekülerleşmiş durumdayken İslam sabitelerine güçlü bir şekilde bağlı durumdadır. Bu nedenle, insan hayatı ve aile kavramı, bunların doğası, ortaya çıkışı ve gayesi Helenist, Prometeci ve Faydacı paradigmadan tamamen farklıdır. Atomik, liberal, seküler, materyalist yaşamın aksine Nebevi insan hayatı ve aile aslında bu dünyada elde edeceğimiz hayırlı kazançlar sayesinde ahiretteki ölümsüz hayata başarılı ve onurlu bir geçiş yolunda bir hazırlık evresidir. Ölüm, dünyevi hayatın sonudur. Ahiret ise dünyadaki hayatın sona ermesiyle başlar. Bireysel ve toplumsal ırk, renk, milliyet ayrımı ve sosyo-ekonomik statüsüye dayalı ayrıştırmaların ve istismarın aksine İslam, tüm insanların aynı ana babadan, yani erkek ve kadın olarak bir çiftten meydana gelmesi sebebiyle üstünlük ve öncelik iddialarına sevk edecek bu tür ayrımları reddeder.

Kibir, cehalet ve akıl karışıklığının ortasında aile sistemi içindeki etik ve ahlaki davranışlar ve yükümlülükler uyum, barış, hoşgörü ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlayacak birey ve toplumların eğitimi ve böyle birey ve toplumlar yetiştirmeye yönelik ihtiyaçlar ve amaçlar bakımından esas teşkil edip hayati öneme sahip olmuştur. Modern dünya, birey ve aile bünyesinde barış, sükunet ve huzur dışında birçok şeyi mümkün kılma vaadinde bulunabilir. İyileştirici tedbirler ise Kur'an ve Sünnet'te bulunmaktadır. Bencilik, şahsi menfaatleri her şeyin üzerinde tutma, kendini yanlış konumlandırma, kendini yüceltme gibi tutumlar insanları herkesin birbiriyle psikolojik harp halinde olduğu bir tür Hobbes'un 'doğal duruma' iten bir düzen halini almıştır. Bireyin manevi yönü büyük ölçüde erozyona uğramıştır ve aile sisteminde ahlaki ilkelerin yeniden tesis edilmesi ile kontrol edilmesi elzemdir.

Dünyanın her yerinde insan toplumunun karşı karşıya kaldığı sınamalar, riskler ve baskılar bağlamında aile bugün en önemli mesele ve tartışma konusudur. Aile ve aileyi aile yapan unsurlar çok yönlü sorunlar ile karşı karşıyadır. Bir yanda aile yapısı ve aile değerleri batılılaşma ve artan bireysellik sebebiyle aşınmaktadır. Batılı düşüncelerde, insanın aklının karışmasında ve ailenin bozulmasındaki artışın en büyük sebebi, insanların hayatlarında Nebevi sünnetin erozyona uğramasıdır. "En üstün iyi" konuma yükselmeyi sağlayacak Allah'a bağlılığın ve sadakatin eksikliği, ailede sistematik ve sistemik açıdan sorunlara sebep olmuştur. Hiçbir anlamı olmayan adetler, gelenekler, bilimsel ve teknolojik icatlar para, akıl ve zaman bakımından aile hayatına taşınması

zor yükler yüklemektedir. Bununla birlikte, İslami-Nebevi aile düzenine hiç sahip olmadığımız gibi bu değer giderek bizden uzaklaşmaktadır. Bu durum ise aile hayatında düzensizlik ve anlaşmazlıklara götüren sorunları da beraberinde getirmektedir. Eşler arasındaki ilişkiler, aile içi kavgalar, ailevi ilişkilerin bozulması, aile içindeki karşılıklı anlaşmazlıklar, aile içinde hakların ihlali, boşanma, miras, din değiştirme, madde bağımlılıkları ve aile içi çekişmeler aile sisteminin karşı karşıya kaldığı sorunlardan bazılarıdır.

İslami aile hayatı kavramının eksik olması ve batılılaşmaya yönelik artan meyil bizleri Yaşatıcımız olan Allah’a karşı temel yükümlülüklerimizden daha da uzaklaştırmaktadır. İnsanın başarısının ve refahının sırrı, iyi bir aile hayatındadır. Aile, insani değerlerin kaynağıdır. Bir çocuk, anne-baba, kardeşler, büyükler ve diğer aile üyeleri arasında yetişir ve hoş bir hayat sürmeyi öğrenir. İslam epistemolojisinde insan hayatı yalnızca bireyin menfaatlerini değil aynı zamanda aile bireylerinin ve diğer insanların menfaatlerini de ilgilendirir. Parmenides, Sokrates, Platon ve klasik Stoacılar da bunu söylemektedir.²³ İslam’a mensup bir birey evlilik öncesi ve evlilik sonrası ilişkiler ile ilgili görev ve sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Ailede içinde yaşanan sorunların kaynağı eşler arasında ve anne-baba ve çocuklar arasındaki aile ilişkilerine yönelik Kur’an talimatlarının ve Hz. Peygamber’in sünnetinin yok sayılması ya da bunların yerine getirilmesindeki eksikliktir. Söz konusu ilişkiler günümüzde risk altındadır.²⁴

Aile, çocuğun dil, terbiye ve hayata dair diğer görevlerini öğrenebilmesi için fiziksel ve psikolojik ortamı ve birlikte yaşama kültürünü birincil düzeyde sağlayan temel kaynak ve insan için bir ihtiyaçtır. Aile sistemi; sosyal, psikolojik bir çerçeve ve düşünce, eylem ve kişilik gelişimine yönelik bir model sunmaktadır. Bu model ise aile sisteminde bir ölçüde istikrar, güç ve iyilik gerektirir. Bireyin insan olarak doğru eğitim ve terbiye ile donatılmasında aile hayatı öneme sahiptir. İslam, bu nedenle, ahlaki bakımdan sağlam, güçlü ve istikrarlı bir aile sisteminin tesis edilmesinin ve devam ettirilmesinin

23 Bkz. George H. Sabine, *A History of Political Theory* (New Delhi: Oxford & IBH Publishing Co. Pvt. Ltd., 1973); Y. Masih, *A Critical History of Western Philosophy* (New Delhi: Motilal Banarsidass, 1994); D. R. Bhandari, *History of European Political Thought* (Bangalore: The Bangalore Printing & Publishing Co. Ltd., 1980).

24 Bkz. Umme Kulsum, *Bachche Ki Tarbiyet: Islami Taleemat Ki Roshni Mein* (Islamabad: Dawah Academy, International Islamic University, 2000).

önemini vurgulamıştır. İslam'da aile, kökleri ve dalları birbirine ayrılmaz bir şekilde bağlı bir ağaç gibidir. Kökler ve dallar ise içten bir ilgi ve dikkat ister.²⁵

İslam'da aile; aile üyelerinin eğitim, öğretim ve *terbiye* aracılığıyla bir hayat modeli oluşturmada en önemli ve en küçük sosyokültürel ve dini alandır. Burası, aile bireylerinin, her birinin kendi haklarına sahip olmasının yanında görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmesi için ana platformdur. Aile üyelerinin görevi, huzura, gelişime ve erdemli bir hayata ulaşmak için aile içinde hayata, zamana, boş vakte ve mevcut kaynaklara dair eldeki imkanları kullanmada karşılıklı yükümlülükleri yerine getirmekte ve ilgi göstermektedir. Aile, İslam'da merkezi bir konuma sahiptir ve aile üyelerini sosyal gelişim, birlik, hoşgörü ve istikrar bakımından hazırlamayı amaçlar. Bir başkasıyla olan ilişkileri doğrultusunda, bir birey cinsiyetine bakılmaksızın, öncelikli sosyal kimliğini aile içerisinde baba, erkek evlat, üvey erkek evlat, erkek torun, anne, kız evlat, üvey kız evlat, kız torun gibi roller olarak kazanır.

Aile, birkaç bireyin daha sonra daha büyük ailelere dönüşmek üzere oluşturduğu birlikteliktir. İslam, Kur'an-ı Kerim'de Nebe, Hud, Bakara, Fâtır, Furkan, Rum ve Nisa gibi çeşitli surelerde aile sisteminin faydalarından bahsetmektedir. Aile sistemi, gözün haramdan korunması, cinsel ihtiyaçların düzenlenmesi ve hayvani arzu ve isteklerin azaltılması amacıyla gelin ve damat arasındaki evliliği ve nikah akdini resmileştirmek üzere Hz. Peygamber'in sünneti olan nikah ile başlar. Hz. Peygamber, nikahı güzel ahlakla özdeşleştirmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre *nikah* güçlü bir bağdır. Genellikle bu bağın kurulması için dört hususa dikkat edilir: zenginlik, soy-sop, güzellik ve *ruh güzelliği/ahlak*/karakter. Dindar ve inançlı bir kadının iyi bir eş ve kocasına bağlı bir hayat arkadaşı olduğu kabul edilir. İslam'da eşler, anne-baba ve çocuklar ve akrabalar arasında güçlü ve istikrarlı ilişkilerin önemi üzerinde durulmaktadır. Erkeğe, eşinin ihtiyaçları ve masrafları dahil olmak üzere eşinin hakları ve çocuklarına karşı yükümlülükleri ile ilgili Allah'tan korkması emredilmiştir. İnsanların en hayırlısı ailesine sosyal, ahlaki ve ekonomik olarak hayırlı olandır. Eğer erkek eşine iyiye iyi biridir.²⁶

Biz Müslümanlar daima Kur'an-ı Kerim'e inandığımızı söyleriz fakat talimatlarını genel olarak hayatımızda tatbik edemeyiz. Aile hayatı *nikah* ile başlar ve hem erkeğin hem de kadının akrabaları ilişkisiye dahil olur. Nebe

²⁵ a.g.e.

²⁶ Bkz. Mohammad Faheem Akhtar and Zeeshan Sarah, *Azdwaji Zindagi Aur Islami Taleemat* (New Delhi: Qazi Publishers & Distributors, 2019).

Suresinde kadın ve erkek çiftin evlilik hayatından bahsedilir. *Nur Suresinde* evliliğin bekarlıktan daha hayırlı olduğu ifade edilir. Kur'an-ı Kerim'de insanın temel fiziksel ihtiyaçları ele alınmıştır. Nikah, ailenin inşası ve genç neslin cinsellik ile ilgili suçlardan, depresyondan ve dikkat dağınıcı şeylerden korunması için bir müessese ve meşru bir yöntemdir. Ailenin parçalanması ve ahlaksızlığın artması; tecavüz, taciz, takip taciz, tahrik etme, lezbiyenlik, çeyiz, başlık parası gibi maddi sebeplerden kaynaklı kadının kocası veya kocanın ailesi tarafından öldürülmesi ya da kadını intihara zorlayacak baskı ve şiddet uygulanması, kız bebeklerin cenin halindeyken öldürülmesi, kürtaj, çocuk tecavüzleri, nikahsız birlikte yaşama, boşanma, organ kaçakçılığı, kadın ticareti, yaşlı bakım evleri, zina, çocuk suçları, gençlerde ve yaşlılarda psikiyatrik sorunlar, farklı dine mensup insanların evlenmesi, din değıştirme ve bireyin ayrışması gibi birçok soruna sebep olmuştur. İyi ilişkilerin hakim olduğu evlilik hayatı barışın, uyumun, kardeşliğin (ortak akıl ile hareket etme *koinonia*) ve birlikte yaşama kültürünün temel ve birincil yapı taşı ve müessesesidir.²⁷

Rum Suresinde alemlerin Rabbi eşler arasında *muhabbet* (sevgi) ve *rahmet* (bereket) olduğunu ifade eder. *Nisa Suresinde* erkeğe eşiyle iyi ve güzel bir hayat sürmesi söylenir. Bir erkeğin eşi ile ilgili hoşuna gitmeyen şeyler olabilir fakat Yüce Allah erkeğin eşinde seveceği pek çok özellik de var edebilir. *Bakara Suresinde* eşlerin birbiri üzerindeki haklarından bahsedilir. *Nahl Suresinde* eşin, çocukların ve torunların *rahmet* olduğu ifade edilir. Anne-babaya iyi davranma, ihtiyacı olan akrabalara yardım etmenin yanı sıra uzak akrabalar ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi gibi ahlaki gereklilikler vardır. Çocuklar, göz aydınlığı ve hayatın nuruna benzetilmiştir. Cennet çiçekleri olarak adlandırdığı çocuklara karşı Hz. Muhammad s.a.v. derin sevgi ve muhabbet duyardı. Çocuklar dolayısıyla eğitime, *terbiyeye*, görgü kurallarına ve iyi bir karaktere ihtiyaç duyar.²⁸

Anne-baba çocuğun iyi ve güzel alışkanlıklar edinmesi için iyi bir ortam hazırlamakla yükümlüdür ve böylelikle çocuk hem bu dünyada hem de ahirette başarılı olur. Bu da ancak *salih* ve sorumluluk sahibi anne-babalar ile mümkündür. İslam'da çocuklara insani değerler kazandırılmasında *salih*a bir annenin önemi üzerinde durulur. İslami aile sisteminde annenin yeri çok özeldir. Evlilik öncesi aşamalardan evliliğe, hamileliğe, doğuma, çocuk

²⁷ a.g.e.

²⁸ a.g.e.

yetiştirmeye ve sonraki adımlara kadar sağlıklı bir aile hayatı için pek çok öneriler mevcuttur. Kur'an-ı Kerim, bize kendimizi ve ailemizi cehennemden kurtarmamız gerektiğini söyler. Anne-babaların evlatlarına karşı sevgi ve ilgide duyarsız olmasını yasaklar. Anne-babalar çocukları için iyi bir hayat kurmanın karşılığını Yüce Allah'tan alacaktır. Çocuklar eğer salih bir ailede doğar, büyür ve büyüklerinden rehberlik alırsa, iyi bir hayat sürebilir.

İslam, Hz. Muhammad'in (s.a.v.) erdemli bir barış ve ahlaki mutluluk mesajı ile kemale ermiştir. İslam, *rahmet* olarak gelmiştir. Müslümanlar ve sosyal hayatları Yüce Allah'ın fazilet ve bereketine ihtiyaç duyar. Bu fazilet, bireyin diğer kötülükleri yanında rahatsızlığını ve akıl karışıklığını azaltabilir ve aile hayatını daha mutlu ve sağlıklı hale getirebilir. Batılılaşma, bireyin akılcılığı, özerkliği hatırına aile hayatını kurban etmiştir. Bunun rahatsız edici sonuçları artık birçoğumuzu aile sistemine geri dönmeye zorlamaktadır.

SONUÇ

İçinde yaşadığımız bu belirsiz dünyada Batılı epistemik eşikten uzak durmalıyız. Din ile bilim, din ile seküler alanlar ve bireyin ahlaki ve siyasi yönleri arasındaki bölünmeden kaynaklı bilgi krizi mevcuttur. Bu ayrım daha sonra din ve ahlakın konumunu daha alt seviyelere çekilmesi suretiyle 'kabul edilebilir ve özelleştirilebilir' arasında daha büyük bir bölünmeye dönüşmüştür. Allah'a itaat ve sadakat, bilginin temelini duyuşal faktörlere dayandırıldığı 'nedensellik' ve mantıkçı pozitivistin derinleştirilmesi suretiyle yozlaştırılmaktadır. Görelileştirme, mantıkçı pozitivism ve Batılı ve özgür hayat modelinin düşünömselliği ile birlikte anlayışımızda septisizm ve belirsizliklere yol açmıştır. Dolayısıyla, toplumsal yapının en küçük birimi olan aile içinde insanın amacını tanımlamaya yönelik epistemik çerçevemiz tarafı, ödünç alınmış ve nedensiz görünmektedir.²⁹

Batı'da İnanç ve İlahiyata karşı modernleşmenin tehlikeli rüzgarlarının sebep olduğu kendinden şüphe etme ve şaşkınlık hastalığının acilen tedavi edilmesi gerekmektedir. Batılı düşünürler kiliseyi ve Hristiyanlığı sekülerleştirmiştir. August Comte, toplumun sözde primitiflikten modernizme ve ilahiyattan bilime sorunlu geçişini meşrulaştırmış ve yüceltmıştır. Friedrich Nietzsche, dünyanın kurtuluşunu din olmadan tasvir etmiştir. Sigmund Freud,

29 Bkz. Abdelwahab M. Elmessiri, ed., *Epistemological Bias in the Physical and Social Sciences* (London, Washington: The International Institute of Islamic Thought, 2007).

dini illüzyon olarak nitelendirmiştir. Bunların karşıtları ise mutlak Hristiyan Dogmasını yeniden kavramsallaştırmışlardır. William Ockham'ın İbni Sina'nın öz ve varoluş konusundaki düşüncesi ile ilgili vardığı yanlış sonuç Tanrı'nın varlığı olgusunu şüpheli konuma getirmiştir.³⁰ Batılı epistemolojiye göre sahip olduğumuz bilgi, nesnelerin varlığına dayanmaktadır. Bu durum ise 'doğanın büyüünün bozulmasına', 'siyasetin kutsiyetini yitirmesine', 'değerlerin takdisiyetten arınmasına'³¹ sebep olmuş, dolayısıyla İslami aile sistemi modelini olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Hristiyanlar arasındaki modernist teologlar, dünyayı sekülerleştiren tarihsel sürecin köklerinin İncil'e dayandığını ve Gospel'in meyvelerinin bozulmadığını kabul etmek gerektiğine dair komik iddialarda bulunmaktadır...³² Evrimsel sürece inanarak ve deizme yönelerek, bu teologlar ve diğerleri din ve döngüsel muhakemeyle neticelenen evrimsel gelişim teorisini entegre etmek amacıyla olgunlaşmamış insandan olgunlaşmış insana dönüşüme inanırlar. Tecrübe (evrim aracılığıyla) ve bilinç (evrim teorileri) kavramları sekülerleşme, tecrübe, bilinç ve inanç ile ilgili Batılı iddiaları doğrulayacak şekilde insan tarihinin ve gelişiminin incelenmesinde kaynak olmuştur. Kültür ve medeniyet, beşeri tecrübe ve evrime dayandığı için Batı bunlara odaklanmıştır. Öte yandan İslam, döngüsel mantıkla sonlanan manevi ve entelektüel tarihi tanımlamak için 'kendi kendiliğe' yönelik tüm uygulamaları reddeder.³³ Sekülerleşme insan evrimi, deneyimi ve bilinci ile aynı doğrultuda gerçekleşen tarihsel bir gelişim olarak görüldüğünden, dinin tarihsel olarak açıklanması gerektiğini benimseyen yaklaşımı reddeder.³⁴

Hristiyanlık vahye dayanır ancak İslam vahyedilmiş bir dindir.³⁵ Hristiyanlığın temel doktrini, hulul ve kefarete ve benzeri kavramlar kültürel yaratımlar olup insan eliyle icat edilen unsurlardır. Hz. İsa'nın havarilerinden St. Paul (Aziz Pavlus), Hristiyanlığı yeni bir din olarak tesis etmiş; çünkü o İsrailoğullarının Tanrı'ya verdikleri ahitten dönmemeleri için Tanrı'nın Hz. İsa'ya gönderdiği orijinal vahiyden uzaklaşmıştır.³⁶ Hristiyanlıkta vahyedil-

30 Syed Muhammad Naquib al-Attas, *Islam and Secularism*, s. 10.

31 a.g.e., s. 18.

32 a.g.e., s. 23.

33 a.g.e., s. 25.

34 a.g.e., s. 27.

35 a.g.e.

36 a.g.e.

miş hiçbir kanun yoktu, dolayısıyla Hristiyanlık dünya görüşü olarak Roma kanunları ve Yunan-Latin düşüncesini benimseyen insan ürünü olarak görülmüş, kendi kozmolojisini yaratmış ve entelektüel ve teolojik sembollerini ve kavramlarını oluşturmuştur. Batı, dini eksik ve kusurlu kabul etmektedir. Öte yandan, Kura'n-ı Kerim ise İslam'ın en başından beri insanoğlu için tamamlanmış ve mükemmel olduğunu ifade eder. Bu nedenle İslam, tarih çizgileri ile sınırlı ve var olma çabası içinde olan evrim ve gelişimin nesnesi değildir.³⁷ İslam'ın kendine has mutlak bir Tanrı, evren, hakikat, insan, dünya görüşü ve ahiret vizyonu vardır.

Batılı düşünce ve inanç biçimleri İslam dünyasındaki aile sisteminin bozulmasına sebep olmuştur. Bu bozulma İslami dünya görüşünün zayıflamasından kaynaklanmıştır. Batı toplumunun devrimci ruhuna olan ilgimiz bizim dini, medeniyeti ve kültürü 'tarihsel bir süreç' olarak görmemize sebep olmuştur ve dünyanın varoluşçu doğa anlayışına yönelik vurgumuz insanı dinden uzaklaştırmıştır. Bu durum dünyanın dini anlayıştan uzaklaşması, tüm kapalı dünya görüşlerinin yok sayılması ve kutsal sembollerin parçalanması olarak adlandırılabilir.³⁸ 'Tarihin kader kavramından bağımsız açıklanması' olarak da ifade edilmektedir. Doğayı/evreni dinsel anlamlardan ve Tanrı'dan arındırmaya yönelik girişimler olmuştur. Tarihsel değişim ve gelişmeler doğayı kendi kendine ve kendi içinde organik olarak görmüştür. Benzer şekilde, Makyaveli'nin iktidar anlayışı, Bentham'ın hedonizmi ve Morgenthau'nun realizmi ahlaki siyasetten ayırmıştır. Ayrıca, tüm kültürel yaratılışların ve tüm değer sistemlerinin geçici ve göreceli doğası ve dünya görüşleri, tarihsel, evrimsel ve göreceli olduğundan *Peygamberin Sünneti* konusunda hepimizin kafasını karıştırmıştır.

(Arşi Han tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok teşekkür ediyoruz Sayın Hocam.

Hocamın bıraktığı yerden ben de birkaç cümle etmek istiyorum. Arkadaşlar, aile kendiliğinden fesada mı uğruyor, yoksa aile ifsat mı ediliyor? Ben bu ikinci hususa üstadın bıraktığı yerden devam etmek istiyorum birazcık.

Efendim, diyorlar ki “Şeytanın en büyük başarılarından bir tanesi kendisini unutturmasıdır.” Yani Adem dünyaya geldi, Havva dünyaya geldi de İblis

³⁷ a.g.e., ss. 30-31.

³⁸ a.g.e., s. 18.

Mars'a gitmedi, İblis de dünyaya geldi ve şeytanın bir kavgası var, ciddi bir kavgası var ve bunun dostları var. Şimdi, bizim iki gündür konuştuğumuz, yarın da konuşacağımız problemlerin dışında –belki bir sonraki oturumda değinilir- çok ciddi problemlerimiz var. Nedir? Hemen kısaca madde madde sıralamak istiyorum.

Birincisi, arkadaşlar dünyayı yöneten ve kendilerini ilah gibi gören aileler var dünyada. Bunlar çok güçlü aileler. Mesela bunlardan bir tanesi Rockefeller ailesi, 1914'te bir vakıf kuruyor. Amacı ne? Dünya nüfusunu azaltmak. Bunlar, 1917 senesinde gıda sektörüne el atıyorlar. Raf ömrü uzun olan gıdaları üretmeye başlıyorlar. O içinde emülgatörler olan gıdalar üretiyorlar. Ağzınıza attığımız zaman çok hoşunuza gidiyor, üç günde bozulan yoğurt on günde, on beş günde bozulmuyor, iki aylık, üç aylık gıdalar oluyor, margarinler oluyor. Bunlar ilk başta bizim çok hoşumuza gitti, bunları hemen biz mal bulmuş mağribi gibi kapıştık. Oysa bunların sinsi bir hedefi vardı.

Peşinden devam ettiler, GDO'lu ürünleri ürettiler yani genlerle oynadılar bu insanlar. Mesela Antalya'dan biberi yüklüyorsunuz kamyonu boyu 7 santimetre, Ankara'da 12 santimetre olarak çıkıyor kamyonundan, bu bir gerçek. Yani bunlar neler yapıyorlar!

Aynı şekilde, mesela bir başka problem işte, Hazret-i Aişe annemiz kaç yaşındaydı? Kaç yaşındaysa yaşında. Hazret-i Ebubekir ahlaksız bir insan mı ki Hazret-i Aişe'yi verecek? Resulü Ekrem, dünyaya ahlakı öğretmek için gönderilmiş, onun aldığı yaş ahlaka aykırı geliyorsa bu sizin ahlakınızın yanlışlığından kaynaklanıyordur. Onu gönderen Allah ahlaksızlığa izin mi verecek ki ikide bir de “Hazret-i Aişe'nin yaşı kaçtı?” diye gündeme getiriyor. Bunlar neyimize yarayacak bizim? Geleneği tenkit edeceğiz diye diye geleneğin ta gerisine, cahiliyeye kadar gittik. Biz toplantılarda, başka toplantılarda Resulullah'ın otoritesini tartışıyoruz. Biz Mekke'li müşrik miyiz hâlâ Resulullah'ın otoritesini tartışacağız? Resulullah'ın otoritesi tartışılmaz. Bu din böyledir, bunun kırmızı çizgisi vardır.

Şimdi ne oldu? Bakın kırk günlük piliçleri yiyoruz, lezbiyenlik aldı başını gitti, et ucuz diye özellikle öğrenci yerlerinde, yurtlarda, özel okullarda bunlar yediriliyor. Bu hem cinsel zafiyeti artırıyor, karşı cinsten de uzaklaştırıyor, insanlar hemcinslerine meyyal hâle geldiler. Bakın, bunlar hepsi organize işler. Kırk günde eğer yaşamaz ölürse, ondan da yine yem yapıyor, o tavuklara da onları yediriyorlar. Hazret-i Aişe kaç yaşında evlendi? Şu anda kızlar

sekiz yaşında bülüğa eriyorlar arkadaşlar ve bunlar anormal durumlar. Sekiz yaşında bülüğa eren kız yirmi beş yaşında menapoza giriyor arkadaş. Bu bir fesattır ve bu tesadüfi değildir. Bunu, bu adamlar yapıyorlar. Biz bunları atlıyoruz maalesef.

Efendim, doğum kontrolünü teşvik... Türkiye’de kime yaptırdılar bunu, Türk Eğitim Vakfına. Sahibi kim gidin bakın bakalım. Bütün Türkiye’de kasaba kasaba, köy köy dolaştılar; bakacağın kadar çocuk yap, doğur doğur nereye kadar? Bunun altındaki tezgahı biz okumadık. Oysa ki bu propagandaları yaparken bile etnik ayrımcılık yaptılar, herkese, her köye gitmediler, bazılarını gittiler, bazılarını bıraktılar. Ondan sonra sürekli açlıkla tehdit... Şeytan insanı, dostunu açlıkla korkutur. Bir ayet vardır şeytanın açlıkla korkutacağına dair. Allah Teala 90 ayette “rızkı kefilim” der yine de hiç kimse aldırılmaz “ya aç kalırsak ne olacak?” der. Bu cahiliye âdetidir. Bakamayız diye çocuğu öldürmek “ve izel mevudetü suilet bi eyyizembin kutilet.” niye öldürürsünüz çocukları? Bastılar doğum kontrolünü, kendi nüfusları bitti, Müslüman coğrafyada da etkili oldular. Türkiye’nin nüfusu şu şartlarda 135 milyona bakacak kapasitededir arkadaşlar. Ben bunu size istatistikleri okuduğum için söylüyorum.

Sonra ne yaptılar, sezeryanı teşvik ediyorlar, illa sezeryanla doğum yapılınsın. Kadına pozitif ayrımcılık. Kadını sürekli kayırıyorsunuz, arkadaşlar kadın sizin koruyacağınız biri değil, o bir insan yahu, kadın erkekten güçlüdür. Eğer bir kadının doğumda çektiği acıyı erkek bir kere çeksin, bir daha kıyamete kadar çocuk doğurmaz. Yani siz bu kadını ne zannediyorsunuz. Benim tutamadığım sıcak tencereyi bütün kadınlar tutar. Aman kocasından koru, otobüs şoföründen koru, hocasından koru... Nasıl bir varlık hâline getiriyorsunuz kadını? Nefret edilen bir kadın var. Peki, pozitif ayıracaksınız, anneler kadın değil mi? Dün burada kadının İslam’da mirasından bahsedildi. Anne, çocukları varsa 1/8 alır. Hangi anne medeni kanuna göre mirastan hisse alır? Hani pozitif ayrımcılık yapıyordunuz? A ölmüş, oğlu B’yi, karısı C’yi, annesi D’yi, babası E’yi bırakmış; ne babaya miras var ne anaya miras var, Medeni Kanunu sorgulasanız. Resulullah’ın hadisi olunca herkes sorgulamaya kalkıyor. Ayet olunca tarihsel diyor, Medeni Kanunu niye sorgulamıyorsunuz? Kimse sorgulamıyor.

Anneler de kadındır. Madem pozitif ayrımcılık yapacaksınız, onlara da bu hakları vereceksiniz. Çağdaş dünyada anneler bu kadar itilmez. Göstermelik anneler günü yapmakla annenin değeri anlaşılmaz.

Devam ediyoruz, kadın haklarını savunanlar ne kadar samimi, buna bir bakın, kimler savunuyor? Fıtrata operasyon yapıyor arkadaşlar. Madde madde geçiyorum.

Bakın, burada hocahanım ebeveynden bahsetti... Biliyor musunuz Meksika'da embiryoya ikinci annenin DNA'sı, Ukrayna'da üçüncü annenin DNA'sı zerkediliyor, üç anneli çocuklar üretilmeye başlandı. Neden bunu yapıyorlar? Ailesi olmasın, ana babasını tanımasın diye. Bunlar üretiliyor artık arkadaşlar, iki anneli, üç anneli çocuklar yapıyor.

Aşılardan yan etkisi. Gidiyorsunuz çocuklara, efendim çocuklar hiperaktif... Öyle, 10 dakika kitap okuyamıyor çocuk. Hayatı level atlayarak yaşayacağını zannediyor, dolayısıyla oturup okuyunca sıkılıyor. Haydi gidelim doktora, haydi gidelim psikoloğa... Ne yapıyorlar? Özellikle son yılların aşılardan çocuklarımızı delirtiyor arkadaşlar. Bunlara tedbir almak gerekiyor.

Biz fikhı kurcalayarak aileleri kurtaramayız. Esas problemler bunlar. Adamlar suikast yapıyor toplumlara.

Devam ediyorum. Cinsiyet eşitliği nedir? Kadın erkek... Alakası yok. Uçakta bile var, kadın mısın erkek misin, diğer misin? Diğere alıştırıyor. Telefonlarına mesaj geliyor, çocuğunuz ne zamandan beri kırmızı pantolon-giyyor diye. Yahu giyyor... eğitimler veriliyor, cinsiyet eşitliği, biraz kadın biraz erkek. Bunlar gençlerin idolleri hâline getiriliyor maalesef.

Kadının ekonomik özgürlüğünün altında aslında ne var? Aile ne demek aile? Aile; "ve vecedeke ailen feağnâ" muhtaçları bir araya getiren bir müessesedir. İnsanlar birbirine muhtaç olunca aile olurlar. Herkesi birbirine muhtaç olmaktan çıkarırsanız o zaman herkes tek başına yaşamaya karar verir, kimsenin kimseye eyvallahı olmaz. Tabii bunlar uzun konular ama madde madde söyleyeceğim çünkü başka konuşma fırsatım yok.

Şimdi, modernizme geçeceğiz diye dikkat edin milattan 4 bin yıl önceki konuşma diline geçtik, kimse artık konuşmuyor, sarı kafaları gönderiyorlar birbirlerine, imojileri. Bu Sümerlerin yazı dilidir. Konuşma bitti. Bunu yapıyorlar, bunlar organize işler, tesadüfi değil. Şeytan boş durmuyor arkadaşlar ve avaneleri, dostları var.

Devam ediyorum. Biliyorsunuz, Avustralya'da, Avrupa'nın kuzey ülkelerinde artık işe girmek için adam "çip takacağım sana" diyor. Çipli insanlar var, beyninize yerleştiriyor, sizi hack'leyebiliyor, kontrol ediyor, normal düşünmeyeceksiniz, ben ne istiyorsam onu düşüneceksiniz, diyor. Çipe razı

olmazsan işe almıyorlar, öyle bir durum var. Çipler, internet ve cep telefonunun oluşturduğu -dün hocamızın dediği gibi- teflon bir nesil. İnanın bir I Phone için anasını kesecek bir nesil yetişti şimdi. Umurunda bile değil, oymuş buymuş, kimse... Birisi geliyor, buna allahsızmarladık mı denilir, güle güle mi denilir bunu bilmiyor. Sen ne öğretiyorsun yahu. Oturmayı kalkmayı bile bilmiyorlar, bildikleri google'daki bilgilerden ibaret şeyler. Aa bunlar çok biliyor... Bunların hiçbir halt bildikleri yok, kimse kusura bakmasın. Yaşamayı bilmiyorlar. Bilgi, google gibi olmak demek değildir. Bilgi, irfana dönüşürse o zaman insan faziletli bir varlık olur.

Devam ediyorum. Biliyor musunuz, şu anda Çin'de tam 1 milyon robot kadın yapıldı. Adam sürekli kadından nefret et, erkekten nefret et diyor. Peki, ne yapayım? Üreme kardeşim. Bu adamın derdi üreme, çoğalma, ailen olmasın. Şimdi, robot, cinsel ilişki dâhil her şeyi yapabiliyor ama henüz topluma sürme vakti gelmedi. Gelince, fazla mı konuşuyor, basarsın tuşuna susacak. Evlenme kadınıla diyecek, robotla evlen bunu diyecek. Peki, çocuğum olsun dersen, sperm bankalarına git. Biliyor musunuz, geçenlerde İngiliz'in bir tanesi açıklama yapıyor, 800 tane çocuğum var diyor. Sperm bankası, İngilizlerden alıyorlar, Yahudilerden alıyorlar. Erkek erkekle evlenecek, kadın kadınıla evlenecek, çocuk sperm bankasından yapılacak. Bu tezgah iblisin tezgahıdır. Bakın bunları biz ihmal ediyoruz.

Devam ediyorum. Adam diyor ki, Ortadoğu'da savaşları biz çıkarıyoruz. Neden? Neslin tükenmesi lazım. Çocuk ölümleri var ama yeterli değil, diyor Hanry Kissinger açıklama yapıyor. Efendim Suriye'de teröristler varmış, bir geliyor Amerika bombalıyor çocukları gidiyor, sonra Rusya geliyor, bombalıyor. Kimi bombalıyorsun? Teröristi. Terörist bombaladığı falan yok, çocukları öldürüyor, kadınları öldürüyorsunuz. Bu bir tezgah. Biz hâlâ şununla bununla uğraşıyoruz. Bırakın Allah aşkına! Bir gün gelecek Kur'an ve sünnete sımsıkı sarılacağız ama o zaman onların dilinden anlayacak adam kalmayacak.

Fıkıh ahlaklıdır, kimse Ebu Hanife'nin aklıyla dalga geçmeye kalkmasın, kimsenin haddi değildir.

Evet, içi boşaltılan dinler var. Dikkat edin, proje şudur: Şeriata aykırı olacaksınız, fıkıhsız hayat yaşayacaksınız, sürekli hadisler üzerinden sünneti, Peygamberi sorgulayacaksınız. Bir din peygambersiz ve kitapsızsa onun adı Deizmdir arkadaşlar. Şeriatsız ve peygambersiz din olmaz. Bu Pavlos'un uydurduğu Hristiyanlıktır. Onlar ta o zaman Deist olmuştur.

Bu tezgahların farkına varmak zorundayız.

Hemen bitiriyorum, söz bende diye rahat rahat konuşuyorum.

Nedir amaç? Dünya nüfusunu 500 milyona indirmek, amaç bu. İlk etapta 1 milyar, son tahlilde 500 milyon. Çok akıllı aileler, üç beş aile yönetecek, diğerleri çipli varlık olacak. Aile istemiyorlar, aile olmayacak, toplum olmayacak, güçlü devletler olmayacak. Dikkat edin, bugün Suriye diye bir devlet yok, bugün Irak diye bir devlet yok, bugün Beyrut diye bir devlet yok, bugün Kudüs diye bir devlet yok, bugün Mısır diye bir devlet yok, bugün Yemen diye bir devlet yok, bugün Libya diye bir devlet yok. Ortadoğu'da devletlerin olmaması gerekiyor. Onun için küçük küçük hareketler kalacak ki hepsi buraya bir devlet kuracak. Bunlar büyük hedefler, bizim bunları atlamamız lazım.

Aile aile diyoruz, işte Kadıköy evlendirme dairesinde geçen gün yürüyüş yaptılar, “beni kapatma evlendirme dairesini kapat” diye. Bunları ne zaman konuşacağız? Bunlar da bizim problemlerimiz ve ciddi oturumlarda bunları oturup sorgulayacağız.

Biz aileyi böyle tutmamız lazım, kocalarımızı böyle tutmamız lazım, karılarımızı böyle tutmamız lazım; bunlar bir gün gelecek asarı atık olacak. Çünkü dünya nüfusu artmıyor, özellikle bizde var, operasyonların da büyüğü biz yiyoruz efendim.

Peki, korsan bir tebliğ oldu, kusura bakmayın.

Hocalarımıza soruları olan varsa birkaç dakika söz vereyim.

Herhâlde soru yok.

Peki efendim, teşekkür ediyoruz.

BİR KATILIMCI – Söz istiyorum Hocam.

OTURUM BAŞKANI – Buyurun.

BİR KATILIMCI – Salamünaleyküm.

Çok teşekkür ediyoruz, çok güzel bir konuşmaydı, program çok güzeldi.

Prof. Dr. Nema Muhammed konuşurken tercüme yapılırken tam algılayamadım, ege kemiği olayını anlatıyordu, tercümenin ne dediğini anlamadım. Acaba orayı bize birazcık daha açıklayabilir misiniz? Kadının ege kemiğinden yapıldığından bahsedilmişti.

Teşekkür ediyorum.

NEMA MUHAMMED EL BENNA (Katar) – Benim anladığım, Havva Aleyhisselamın nasıl yaratıldığı. Kur'an-ı Kerim'de ve hadisi şeriflerde herhangi bir mesnet yoktur. Bir hadisi şerif var, eğer kemiğinden yaratıldı şeklinde ifade ediliyor fakat Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir işaret yok bu şekilde. Belki bundan amaç, şefkatinden dolayıdır, en akla yatkın olan bu. Adem Aleyhisselam nasıl yaratıldıysa Havva Aleyhisselam da aynı şekilde yaratılmış olması gerekiyor.

Bilmiyorum anlaşıldı mı çeviriden.

ALTINCI OTURUM

AİLE SORUNLARINA KUR'AN VE SÜNNETTEN ÇÖZÜMLER

Oturum Başkanı
Osman TIRAŞCI
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

23 KASIM 2019
(13.30 – 15.45)

OTURUM BAŞKANI – Bismillahirrahmanirrahim. Yüce Allah’a hamd, O’nun Resulü Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v.) Efendimiz’e de salat ve selam olsun.

Ahmet Hocamın da ifade ettiği gibi, namaz vakitlerine göre ayarlandığı için oturma saatleri, ben sözü çok fazla uzatmadan hemen hocalarımı davet edeceğim ama girizgâh mahiyetinde, bu oturuma geçmeden önce, hocalarımı davet etmeden önce birkaç konuya özellikle temas etmek istiyorum izin verirseniz.

Tabii, Başkanlığımız her yıl Mevlid-i Nebi haftasında, geçmişte kutlu doğum haftalarında belli bir konu seçer, belli bir ana tema etrafında o haftayı değerlendirmeye çalışırdı. Geçen yıl Hazret-i Peygamber ve Gençlik, bu yıl da Peygamberimiz ve Aile konusunu işlemeye çalıştı. Geçtiğimiz günlerde Mevlid-i Nebi Haftası münasebetiyle gerek yurt içinde gerekse yurt dışında değişik programlar icra edildi. Bu hafta da, bugünlerde de burada sizlerin katılım ve katkılarınızla inşallah bu sempozyumu Başkanlık olarak düzenlemiş oluyoruz. Ben, sempozyumun düzenlenme düşüncesinin, fikrinin ortaya atıldığı andan bugüne gelinceye kadar ve bundan sonra katkısı olan, olacak olan bütün arkadaşlarımıza, siz değerli hocalarımıza teşekkür ediyorum. Cenab-ı Hak yaptıklarınızın boşa çıkmaması noktasında bizden yardımını esirgemesin.

Tabii, aile denildiği zaman burada çok şeyler söylenebilir, söylenecek. Ben sözü daha fazla uzatmadan bu oturumda sunumlarını gerçekleştirecek olan, Boşanma Tasarrufunda Sebeb-i Nüzul Bağlamında Kur’an’ın Giderdiği Kadın Mağduriyeti konulu sunumunu yapmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı Şanlıurfa İbrahim Halilullah Eğitim Merkezi Müdürü Doç. Dr. Ahmet Gündüz Hocamı davet ediyorum.

İkinci olarak, Aile Problemlerinin Sebeplerinden Biri Olan Evliliğin Zorlaştırılması ve Hazret-i Peygamber’den Çözümler başlıklı çalışmasını bizimle paylaşacak olan Prof. Dr. Adem Dölek Hocamızı, kendileri Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden, davet ediyorum.

Üçüncü olarak, Aile İçi Problemlerin Giderilmesinde Hazret-i Peygamber’in Önerdiği Arabuluculuk Yöntemi konulu sunumunu yapmak üzere Prof. Dr. Abdurrahman Candan Hocamızı davet ediyorum, kendileri Kırıkkale Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi; buyurun hocam.

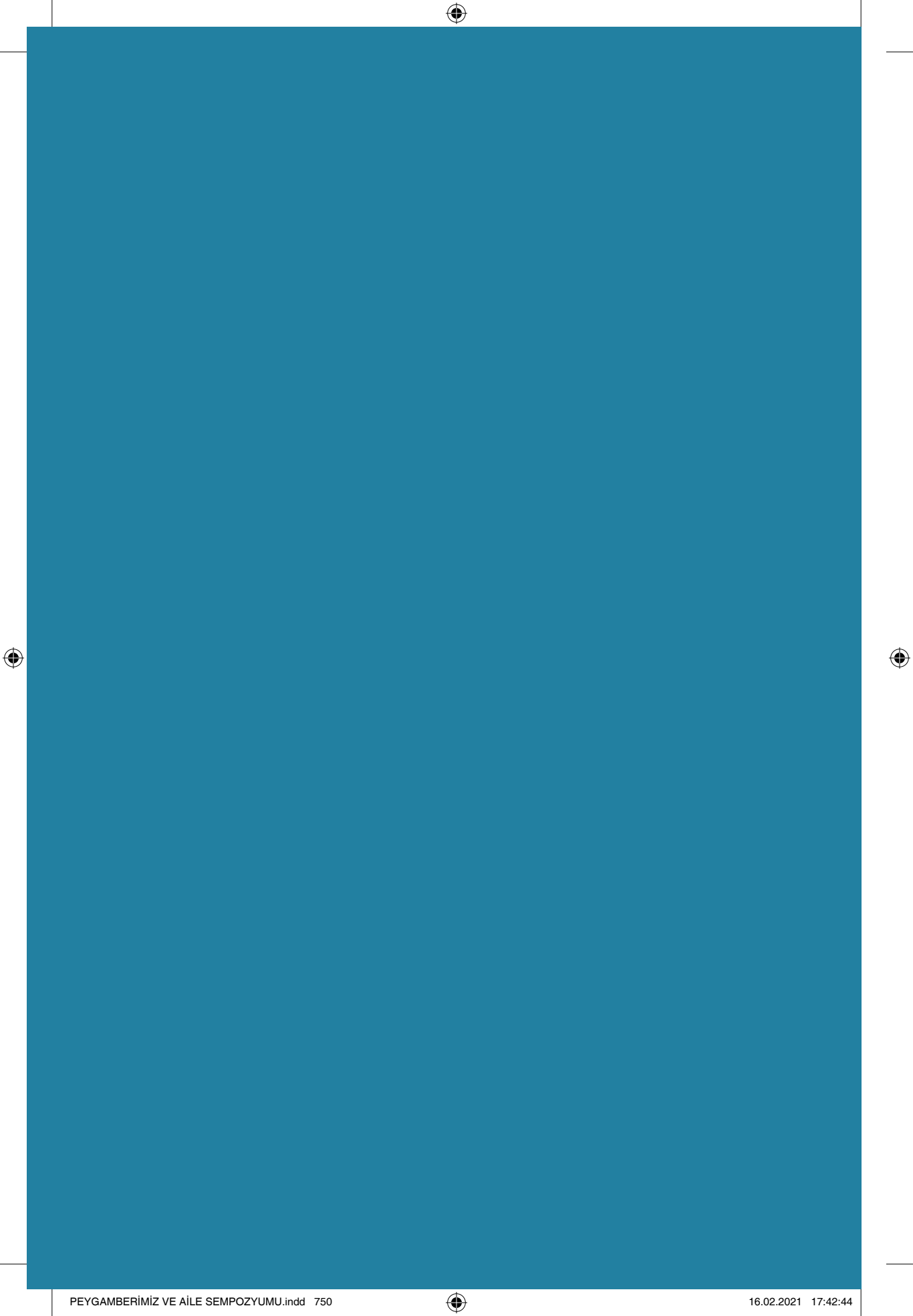
Dördüncü olarak, Peygamber Ailesinden Çözümler, Kötülük Problemi Bağlamında Felsefi Bir Değerlendirme başlıklı sunumunu yapmak üzere Prof. Dr. Rifat Atay Hocamız ile Hikmet Çamcı Hocamızı, kendileri Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeleridir ve Dr. Cahit Ünver Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni Hocamızı davet ediyorum. Hocalarım buyurun.

Beşinci olarak, Hazret-i Peygamber'in Çözüme Kavuşturduğu Boşanma Olayları isimli sunumunu yapmak üzere Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Gültekin Hocahanımı davet ediyorum. Buyurun.

Değerli hocalarım, kıymetli misafirler; her bir sunum yapacak arkadaşımıza, arkadaşlarımızın yaptığı program çerçevesinde 20'şer dakikalık süre vereceğiz. Son olarak genel müzakere için de 35 dakikalık bir süre takdir edilmiş. Şu an itibariyle biraz süremizi aştık ama hocalarımız eğer 15 dakikada toparlayabilirse, birkaç dakika da ilave vermek suretiyle 20 dakikaya yakın bir süre içerisinde konuları toparlamalarını istirham edeceğim.

Şimdi, ilk konuşmayı yapmak ve sunumunu gerçekleştirmek üzere Doç. Dr. Ahmet Gündüz Hocamıza sözü vereceğim, Boşanma Tasarrufunda Sebeb-i Nüzul Bağlamında Kur'an'ın Giderdiği Kadın Mağduriyeti başlıklı sunumunu yapacaklar.

Hocam söz sizin.

BOŞANMA TASARRUFUNDA SEBEB-İ NÜZÛL BAĞLAMINDA KUR'ÂN'IN GİDERDİĞİ KADIN MAĞDURİYETLERİ

Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ*

ÖZ

Örfi kuralların sosyolojik ortamlara göre şekillenmesi haksız birtakım uygulamaların oluşmasına sebebiyet verebilir. Zira anlayışlar vahiy kökenli kurallara dayanmadığı sürece, konulan kuralların eskimesi veya bertaraf edilmesi neticesi mutlaka ortaya çıkacaktır. Böylesi bir durumda zayıflar ezilecek, hakları hep gasp edilecek, haliyle mağdur olacaktır. Cahiliyye kültürü böylesi bir durumu resmetme adına en bariz örneklerden biridir. Zira kadınlar mevcut kurallar ve gelenekler sebebiyle evlilik kurumunda çoğu zaman saadetten mahrum kalmışlardır. Talakın çok basit bir fiil olarak görülmesi, bununla ilgili bir sınırın olmayışı yeni bir ailenin kurulmasını çoğu zaman imkânsız kılmıştır. Kadının ailesinin bir gurur uğruna eşlerin tekrar bir araya gelmesine mani olması da bunun diğer bir sebebidir. Bu çerçevede karşılaşılan sorunlara Kur'ân zamana yayarak çözümler getirmiştir. Erkek veya kadını kayırmaktan ziyade, mağduriyeti giderme ve aile bütünlüğünü sağlamaya yönelik hükümler getirmiştir. Aileyi; çölün katı kuralları yerine, beşerin vasfına yakışır medeni kurallar üzerine bina ederek bir medeniyet inşa etmiştir. Çünkü bir düzenin medeniliği mağduriyetlerin giderilmesi ile doğru orantılıdır.

Anahtar Kelimeler: Talâk, Ayet, Kadın, Cahiliyye, Sebeb-i Nüzûl, Zihâr, İddet.

* Şanlıurfa Diyanet Eğitim Merkezi Müdürü

GİRİŞ CAHİLİYYE DÖNEMİNDE EVLİLİK ANLAYIŞI

Kadının narin ve korunması gereken bir varlık olduğuna ilişkin zihinlerde bir mefhum yok denecek kadar azdı. İffet tükendiği için sapkın ve sapıkça birtakım tasarruflar da söz konusu idi. Sapık anlayışlar evlilik akitlerine de yansımış ve kabul görmüştür. Bu evlilik türlerinden bazıları ve yapılış şekilleri şöyledir:

1. Bedel veya mübadele nikâhı: Erkelerin her birinin diğerinin hanımının yatağına gitmesidir.¹

2. Nikâh-ı Makt: Büyük oğlun, babasının ölümünden sonra üvey annesi ile evlenmesidir. Bu “نكاح الضيق” (Nikâhu'd-dayzan) olarak da bilinir.²

3. Nikâh-ı İstibd'a: Bir erkek çocuğa sahip olmak üzere eşi başka birine sunmaktır.³

4. Şiğâr nikâhı: Birinin kızını, kız kardeşini veya velayeti altında bulunan bir bayanı bir başkasının kendisini mehirsiz olarak evlendirmesi karşılığında ona vermesi şeklinde yapılan nikâhtır.⁴

5. Muta Nikâhı: Geçici evlilik.⁵

6. Müşterek Nikâh: On kişiden az olmak üzere bazı erkeklerin aralarında anlaşarak bir kadını kendilerine ortak eş yapmalarıdır. Ayrıca aralarında Muâhat (kardeşlik) akdi yapan iki kişi mallarında oldukları gibi, kadınlarında da ortak olurlardı. Yemen'de görülen nikâh türlerinden biri de aileden sadece büyük erkek kardeşin evlenmesi, kalan erkek kardeşlerin de bu kadınla fiilen münasebette bulunabilmesi şeklinde idi.⁶

İnsanlar evliliğin asıl gayesini ve hedefini unutmuş, bu konuda sapık yollara girmişlerdi. Bu dönemde kadının iffeti, mütevazılığı ve sadeliği

1 İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: D.İ.B Yay., 2005), 40.

2 Cevâd Ali, *el-Muffassal fi tarihi'l-arab kable'l-islâm* (Beyrut: Dârü's-Sâkî, 2001), 10: 206.

3 Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 40.

4 Daha geniş bilgi için bkz.; Humeydi, *el-Abvâlu's-şahsiyye*, 33-35.

5 Daha geniş bilgi için bkz. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yay., 2004), 208-210.

6 Şemseddin Günaltay, “İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri” *Marife Dergisi* 3, (Konya 2002), 197-198.

unutulmuş, insanların gözünde hiçbir değeri kalmamıştı. Öyle olmasaydı borçlulara rehin olarak bırakılmazdı. Borç karşılığındaki bu esaret; ancak borç bitince sona ermekteydi.⁷ Bu durum evlilik kurumunun ne durumlara düştüğünü ortaya koymaktadır.⁸

1. Boşama Sayısı

Cahiliye dönemine bakıldığında zaman boşama yetkisinin erkekte olduğu görülmektedir. Bu bir kültürden ziyade; erkeğin fizyolojik yapısındaki takati, evin geçiminden sorumlu oluşu, ailenin her türlü tehlikeye karşı bilek gücü ile himaye edebilmesi ile yakından alakalıdır. Bir nevi fitrat ve yaratılışla alakalı bir şeydir. Bu sebeple İslâm'ın da, boşama yetkisini erkeğe vermesinde cahili kültürün izlerini aramak yanlış olacaktır. İslâm bir fitrat dini olması münasebetiyle erkeğin bu yetkisi konusundaki tabîî durumu aynen benimsemiş, yetkiyi elinden almamıştır. Fakat garezi bir maksat uğruna yetkinin kötüye kullanılması sebebiyle gelişen olaylar neticesinde, bunu toplumun maslahatı yönünde sınırlandırmıştır. Bunu Kur'an'ın şu ayetleri ile yapmıştır:

*“Boşanma iki keredir. Bundan sonra ya güzelce tutma ya da bırakıvermedir. Eşlerin Allah'ın emirlerini muhafaza edememesinden korkmadıkça hanımlarınıza vermiş olduğunuzdan (mehirden) hiçbir şeyi almanız sizlere helal değildir. Eğer eşlerin Yüce Allah'ın emirlerini gözetememesinden korkarsanız, o vakit kadının fide ödemesinde (mehirinden feragat etmesinde) eşlere bir vebal yoktur. İşte bu hususlar Allah'ın emirleridir, onları bozmayın! Allah'ın yasalarını ancak zalimler görmezden gelir.”*⁹

Ayetin Sebeb-i Nüzûlü

Cahiliye kültürünün kadın cephesinde ortaya çıkardığı bir kısım mağduriyetlerin temel sebeplerinden biri, boşama sayısı idi. Bu sebeple Bakara Sûresi 229. ayet nazil olmuştur. Nazil olma sebebiyle ilgili olarak *Kütüb-i Tis'a*'da bazı rivayetler nakledilmektedir. Bunlardan biri 'Urve'nin babasından aktardığı şu rivayettir: “Buna göre o zamanlar kişi eşini bin defa bile boşasa, iddet süresi dolmadan tekrar eş olarak alabilmekteydi. Sahabeden

7 El-Hârisi, Ebû Muâz Talâl İbn Muî'd, *Ekseru min elfi malûmatin ve delilin ala mûsdâkiyyet'l-islâmi'l-celîl* (Suudi Arabistan: İtrâk li'-Tibaa'ti ve'n-Neşri, H. 1429), 320.

8 Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, vd. (İstanbul: İnkılab Yay., 1990), 2:20.

9 Bakara, 2/229.

biri eşini boşadı, iddetinin bitmesine az bir zaman kala onu tekrar geri aldı, akabinde tekrar boşadı ve ona şöyle dedi “Ne seni tastamam bırakırım ne de başkasının helali olmana fırsat veririm.” Bu olayın akabinde Allah (c.c) bu ayeti indirdi.¹⁰ Bu rivayet Mürsel bir rivayettir. Ancak senedi sahihtir. Tirmizî’nin Hz. Aişe yoluyla aktardığı şu rivayet¹¹ ise bunun Şâhidi¹² konumundadır: “O zamanlar insanların uygulaması şu şekildeydi: Adam eşini canının istediği kadar boşayabilirdi. Yüz veya yüz kereden daha fazla boşasa bile iddeti dolmadan önce tekrar geri alabiliyordu. Bu durum şu hâdiseye kadar devam etti: Ensâr’dan olan bir sahâbî hanımına, “Allah’a yemin olsun ki ne seni tamamen boşayıp bağımı koparacağım, ne de sahipleneceğim.” dedi. Hanımı bunun nasıl olacağını sorunca da şöyle dedi: “Seni boşarım ve tam iddetin biteceği vakit tekrar alırım.” Bunun üzerine eşi Hz. Aişe’nin yanına gitti ve olanları ona anlattı. Ancak Hz. Aişe, Hz. Peygamber (s.a.v.) hazır olana kadar bir şey söylemedi. Resûlullah (s.a.v.) geldiğinde Hz. Aişe mevzuyla ona anlattı. Resûlullah (s.a.s) de “Boşanma iki keredir. Bundan sonra ya güzelce tutma ya da bırakıvermedir.” ayeti inene kadar bir şey söylemedi.¹³

Taberî’nin İbn Cüreyç’ten naklettiği benzer bir rivayette konuya ilişkin bazı ayrıntılar bulunmaktadır. Hangi sahâbînin başından geçtiğine dair açık isimler belirterek buna yer vermektedir. Buna göre, Sâbit b. Kays’ın¹⁴ hanımı

10 İmâm-ı Mâlik, İbn Enes Ebû Abdullah, *Muvatta’ul-imâm mâlik rivâyetu yah-ya el-leyis*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbakî (Mısır: İhyâ’-t-Turâsî’l-Arabî, tsz.) Talâk, 29 (2:588). Ayrıca bkz. Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, *Sünenul-beyhâkî el-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir el-‘Atâ (Mekke: Mektebetü Dâri’l-Bâz, 1994), 7: 333 (14727).

11 El-Humeydân, ‘İsâm b. Abdilmuhsin, *es-Sahîhu min esbâbi’n-nüzûl* (Beyrut: Müessesetü’r-reyyân, 1999), 70.

12 Şâhid: “Ferd olduğu sanılan bir hadîsin, cami, sünen, müsned ve cüz vb. hadis kaynaklarında manâ açısından bir benzerine rastlanırsa, bu benzer hadise Şâhid denir. Zira bu ferd olduğu sanılan rivayeti takviye etmiş, onun şahidi olmuştur.” Bkz. Mücteba Uğur, “Şâhid”, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: T.D.V Yay., 1992), 370.

13 Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru İhyâ’-t-Turâsî’l-Arabî, tsz.) Talâk, 16 (3: 497). Ayrıca bkz. Hâkim, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek ‘ala’s-sahîbeyn*, thk. Mustafa Abdulkadir ‘Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 2: 307 (3106).

14 Sâbit b. Kays b. Şemmâs: Hazrec kabilesindendir. Sahabenin içerisinde tanınmış biridir. Hz. Peygamber kendisini önceden şehadetle müjdelemiştir. Yemâme savaşında da şehit düşmüştür. Bkz. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takribu’t-tehziib*, thk. Muhammed ‘Avvâme (Suriye: Dâru’r-Reşid, 1986), 133.

olan Habîbe¹⁵ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) yanına varıp kocası Sâbit'i şikâyet etti. Resûlüllâh (s.a.v.) Sabit'in eşine mehir olarak aldığı bahçeyi geri verip veremeyeceğini sordu. O da: "Evet veririm" dedi. Allah Resûlü de (s.a.v.) Habîbe'nin eşi Sâbit'i yanına davet etti ve olayı kendisine anlattı. Sâbit de teklifin kendisi için makul olduğunu söyledi. Sâbit şöyle demiştir: "Bu sözlerimin akabinde *"Eşlerin Allah'ın emirlerini muhafaza edememesinden korkmadıkça hanımlarınıza vermiş olduğunuzdan (mehirden) hiçbir şey almanız sizlere helal değildir. Eğer eşlerin Yüce Allah'ın emirlerini gözetememesinden korkarsanız, o vakit kadının fidyeye ödemesinde (mehirinden feragat etmesinde) eşlere bir vebal yoktur. İşte bu hususlar Allah'ın emirleridir, onları bozmayın! Allah'ın yasalarını ancak zalimler görmezden gelir."* ayeti indi".¹⁶ Benzer rivayetler *Kütüb-i Tis'*de da vardır. Ancak buralarda bu olayın bu ayetin nüzûl sebebi olduğuna dair sarîh bir kayıt bulunmamaktadır.¹⁷

'Urve'nin naklettiği rivayet sahih bir rivayettir.¹⁸ Taberî de Tirmizî'nin 'Urve yoluyla aktardığı rivayete benzer¹⁹ mürsel²⁰ ve sahih²¹ bir rivayeti kayda geçmiştir.

15 Bazılarına göre Sâbit b. Şemmâs'ın hanımı olan kadın Übey b. Selûl'ün kızı olan Cemile'dir. Bazılarına göre ise bu Habîbe bt. Sehl el-Ensâriyye'dir. İbn Müseyyeb, Cemile bt. Übey b. Selûl'ü Ümmü Cemil diye şeklinde künyelendirmiştir ki O Sâbit b. Kays'tan önce Hanzala b. Ebû Âmir el-Gasîl ile evlendi. Ondan boşanınca sırası ile Sâbit b. Kays, Mâlik b. ed-Duhsim ve Hubeyb b. Essâf el-Ensârî ile evlenmiştir. Bkz. İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstî'âb fî marifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, H. 1412), 5: 1802. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Muhammed el-Bâcevî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, H.1412), 7: 556.

16 Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî tevilî ayî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ahmed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 5: 557.

17 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, *el-Câmi'u's-sahîb el-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987) Talâk, 11 (5: 2021, 2022); Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî el-kübrâ*, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bendârî; Seyyid Kisrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), Talâk, 34 (6: 169). Ayrıca bkz. Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasen, *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1966), 3: 254 (38).

18 İmâm-ı Mâlik, Talâk, 29 (2: 588). Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen*, 7: 333 (14727).

19 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 5: 539.

20 el-Humeydân, *es-Sahîhu min esbâbi'n-nüzûl*, 71.

21 "Adalet ve zabt sahibi kişilerin senedin en başından sonuna kadar yine kendileri gibi adalet ve zabt sahibi olan kişilerde şâz ve illetten hali olarak naklettikleri rivayetlere Sahih Hadis denir." Bkz. El-Beykûnî, Ömer b. Muhammed b. Futûh, *Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyyeti* (Halep: Mektebetü Dâri'l-Felâh, tsz.), 36

‘Urve²² ve Hz. Aîşe’den²³ gelen rivayetler bir bütün olarak göz önüne alındığında görülecektir ki, bu rivayetlerin hepsi birbirini destekler mahiyettedir. Bu sebeple hepsini birlikte değerlendirmek mümkündür. Buna göre yukarıda bahsi geçen ayet, kadınların boşanma konusunda uğradıkları mağduriyet sebebiyle nazil olmuştur. Cahiliye kültürünün etkisi sebebiyle biri boşama yolu ile eşine sıkıntı vermiştir. Boşama yoluna gitmiş; ancak iddet süresinin bitmesine az bir süre kala sonsuz boşama sayısının verdiği fırsat ile eşini tekrar nikâhına almaya kalkmıştır. Fakat bunu eş ile yeni bir yuva kurmak ve ünsiyeti tazelemek için değil, sırf ona eziyet etmek için yapmıştır. Her ne kadar Sabit b. Kays ve eşî Habîbe ayetin nüzûlü olayında adı geçen kimseler arasında zikredilseler de, bu durum Cahiliye kültürünün boşama sayışı konusunda genel bir profili idi.

2.1. İddet Süresi

İddet, lügat olarak adet, saymak manasındadır. Bu sebeple sayılanlara da iddet denilebilmektedir. İstılâhî olarak ise şu manayı ifade etmektedir: Evlilik akdinin boşanma veya başka bir nedene binaen sona ermesi durumunda; kadının başka biri ile evlenebilmesi için gözetilmesi, beklenmesi gereken süredir.²⁴ Talâk Süresi’nde Yüce Allah “Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onların iddetlerini dikkate alarak boşayın ve iddeti sayın”²⁵ diyerek müminleri Allah Resûlü’nün (s.a.s.) şahsında uyarmaktadır. Eşi ölen kadınların iddet sürelerine ise Bakara Süresi 234. ayette bir açıklık getirilmektedir: “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakan kişilerin eşleri, kendi başlarına dört ay on gün olmak üzere iddet beklerler. İddetlerini bitirdikleri zaman, artık kendileri hakkında meşru bir şekilde yapacakları bir tasarruftan dolayı size herhangi bir vebal yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁶ Fakat bu ayete dair Kütüb-ü Tis’â’da sarîh bir sebep-i nüzûl zikredilmemektedir. İddet süresine ilişkin bir düzenleme ihdas eden ayet ise Bakara Süresi 228. ayettir: “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç adet süresi beklerler ve Allah’ın

²² İmâm-ı Mâlik, Talâk, 29 (2: 588).

²³ Tirmizî, Talâk, 16 (3: 497).

²⁴ El-Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf ‘alâ muhimmeti’t-ta’ârif*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, H. 1410), 506; Bilmen, Ömer Nasuhi, “İddet” *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi) 1968, 2: 368.

²⁵ Talâk, 65/1.

²⁶ Bakara, 2/234.

rahimlerinde yarattığını gizlemeleri, kendilerine helâl olmaz. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa gizlemezler. Kocaları da, barışmak istedikleri takdirde o süre içerisinde onları geri almaya daha layıktırlar. Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları kadar, kadınların da erkekler üzerinde örfe uygun belli hakları vardır. Yalnız erkekler için, kadınlar üzerinde bir derece fark vardır. Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁷ Konunun bağlamından sapmamak için bu ayete ilişkin rivayetlere ve bunun getirdiği hükümlere yer vereceğiz.

Ayetin Sebeb-i Nüzûlü

Bu çerçevede adı zikredilenlerden biri Abdullah el-Ğıfârî'dir. Abdullah, Kuteyle ile evli idi. Nakledilen rivayete göre o eşinin gebeliğinden habersiz olarak onu boşadı. Gebe olduğunu öğrenince de tekrar aldı. Fakat eşi de doğurduğu çocuk da vefat etti. Bunun üzerine şu hükümler nazil oldu “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç adet süresi beklerler.”^{28 29} Yüce Allah böylesi durumlarda bazı kadınların gebeliğine ilişkin gizli saklı bir tavır sergilediğini bildiği için “Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri, kendilerine helâl olmaz. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa gizlemezler.”³⁰ hükmünü indirdi. Kadınların gebeliğini gizlemelerinin nedeni, kocalarının çocuk sebebiyle kendilerine geri dönme korkusuydu. Bu sebeple kadın bunu gizler, çocuk doğunca da başkasına nisbet ederdi.³¹

Ebû Dâvud'un naklettiği bir rivayete göre Esmâ bt. Yezîd b. es-Seken³² eşinden boşanmıştı. Bu sırada Resûlüllah (s.a.s.) İslâm'ı tebliğe başlamıştı.

²⁷ Bakara, 2/228.

²⁸ Bakara, 2/228.

²⁹ Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celaledin, *Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, 2002), 45. Ayrıca bkz. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1: 67.

³⁰ Bakara, 2/228.

³¹ İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-'Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, thk. Abdulhakim Muhammedu'l-Enîs (Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1997), 1: 580.

³² Esmâ bint Yezîd b. es-Seken b. Râfî b. İmriü'l-Kays b. Zeyd el-Eşheliyyetî'l-Evsiyyetî'l-Ensâriyye: Muaz b. Cebel'in amcasının kızıdır. Ümmü Seleme künyesi ile bilinir. Ayrıca ona “Kadınların hatibi” de denilirdi. Yermük savaşında çadırının direği ile Rumlardan dokuz kişi öldürmüştür. Yaşı baya ilerlemiş olarak vefat etti. Bkz. eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, *el-Ahâdu ve'l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira (Riyad: Dâru'r-Râye, 1991), 6: 128 (3349); İbn Ebû Dünyâ, Abdullah b. Muhammed Ebû Bekir el-Kuraşî, *Mekârimu'l-ahlâk*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim (Kahire: Mektebetu'l-Kur'ân, 1990),

Ancak bu dönemde boşanmadan sonraki iddet süresine ilişkin belli bir düzenleme henüz yoktu. Bunun üzerine bu ayetler nâzil oldu.³³

Bu ayetin nüzûlüne dair *Kütüb-u Tis'a*'da yer alan tek hadis Esmâ bt. Yezid ve eşi ile ilgili bilgi veren rivayettir. Ayetin nüzûlü ile birlikte tarihte iddeti belirlenen ilk Müslüman kadın da bu olmuştur.³⁴ Esmâ'nın yaşadığı olay ferdi bir olay değildir. Esmâ bu durumu yaşayan kadınlardan sadece biriydi. Çünkü bu konuda İslâm henüz bir düzenleme yoluna gitmemiştir.

2.2. İddet Süresinin Uzatılmasını Engellemesi

Kur'ân iddet süresini belirlemek suretiyle bir belirsizliği izale etmiştir. Bunun yanında maksatlı birtakım tasarruflar neticesinde ortaya çıkabilecek kadın mağduriyetlerini izale etmek için de tedbir alma yoluna gitmiştir. Her ne kadar iddet süresi üçe indirilmiş olsa da bu süre bile bazı tasarruflar yoluyla ıstırap arz edecek uzun bir süreye dönüştürülebilmektedir. Bunu da hoş görmeyen Yüce Allah iddet süresini beyan eden ayetten³⁵ birkaç ayet sonra şöyle emretmektedir:

*“Kadınları boşadıktan sonra iddetleri sona ererken artık onları ya iyilikle tutun yahut da iyilikle bırakın. Haksızlık ederek ve zarar vermek amacıyla onları nikâh altında tutmayın. Bunu yapan kişi muhakkak kendine kötülük etmiştir. Allah'ın âyetlerini alaya almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, (size verdiği hidayeti), öğüt olmak üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilir.”*³⁶

Ayetin Sebeb-i Nüzûlü

Her ne kadar birçok rivayette isim belirtilmiyorsa da³⁷ bazı rivayetlere göre bu ayet Sâbit b. Yesâr hakkında nâzil olmuştur. Çünkü eşini boşamış

1:61 (173); Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-M'ucemu'l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefi (Musul: Mektebetu'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1983), 24: 157 (403); İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 489.

33 Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eşâ's es-Sicistânî, *Sünen ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhayiddin Abdulhamid, tlk. Kemâl Yusuf el-Hût; zyl. Elbânî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.), Talâk, 36 (1: 694). Ayrıca bkz. Beyhakî, *es-Sünen* 7: 14 (15155).

34 Ebû Dâvûd, Talâk, 36 (1: 694).

35 Bakara, 2/228.

36 Bakara, 2/231.

37 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1: 414.

ve her seferinde iddetinin bitmesine az bir süre kala eşine geri dönmüştür. Bu şekilde eşi için dokuz ay boyunca uzayıp giden sıkıntılı bir iddet süreci ortaya çıkmıştır. Bu sebeple de “*Haksızlık ederek ve zarar vermek amacıyla onları nikâh altında tutmayın.*”³⁸ ayeti nâzil oldu.³⁹ Ayetin farklı bir kısmı için ise farklı bir rivayet de nakledilmektedir. Buna göre Cahiliyye döneminde kölesini azad edip sonra tekrar köleliğe döndüren, eşini boşayıp defalarca geri alan kimselere neden yaptığı sorulunca, pişkince; eğlendiğini söylemiştir. Bu sebeple de “*Allah'ın âyetlerini alaya almayın.*” ikazı nâzil oldu.⁴⁰

İmâm-ı Malik'in naklettiğine göre; o dönemde kişi eşini boşardı. Ancak bir aile kurma ve ona eş olma gibi bir gaye ve niyeti olmadığı halde, sırf zarar vermek ve nikâh akdini eziyete dönüştürmek için iddeti uzatma yoluna başvururdu. Bunun üzerine “*Kadınları boşadıktan sonra iddetleri sona ererken artık onları ya iyilikle tutun yahut da iyilikle bırakın. Haksızlık ederek ve zarar vermek amacıyla onları nikâh altında tutmayın.*...”⁴¹ ayeti nâzil oldu.⁴²

Hasan-ı Basri'den sahih ve Mürsel olarak gelen ve bu nüzûl sebebinin teyit eden benzer bir rivayet vardır.⁴³ Bu Mürsel rivayeti teyit eden Taberî'nin aktardığı bir başka rivayet de vardır.⁴⁴

Erkeğin iddet süresinin uzamasını sağlayarak kadına zarar vermesi ve onu ezme istemesi Kur'an'ın ifadesiyle Allah'ın ayetleri ile alay etmektir.⁴⁵ Bunu yapan kimseler azabı hak ettikleri için kendi kendilerine zulüm etmişlerdir. Böylece hem kadına hem de kendilerine karşı zalim olmuşlardır.

3. Zihâr

Zihâr Cahiliyye döneminde en ağır boşamalardan biri idi. Ancak İslâm bunu talâk olmaktan çıkarıp kefâret ödenmesi gereken kötü bir söz olarak değerlendirmiştir. Böyle bir kolaylık getirilmesinin sebebinin yine bu hükmü getiren ayet açıklamaktadır: “*Bu kolaylık, Allah'a ve Peygamberine inanmış*

38 Bakara, 2/231.

39 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 10-11.

40 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 13; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 1: 414.

41 Bakara, 2/231.

42 İmâm-ı Mâlik, *Talâk*, 29 (2: 588).

43 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 5: 8-9.

44 el-Humeydân, *es-Sahîhu min esbâbi'n-nüzûl*, 71.

45 Bakara, 2/231.

*olmanızdan ötürüdür.*⁴⁶ Ahzâb Sûresi'nin dördüncü ayetinde⁴⁷ de Zihâr'a temas edilmektedir. Ancak çalışmamız kapsamında zihâr ile ilgili olarak ele alacağımız ayetler Zihâr'ın nasıl bir söz olduğunu ve bunun için yerine getirilmesi gereken kefâretlerin ne olduğunu belirten şu ayetlerdir:

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir; esasen Allah konuşmanızı işitir. Doğrusu Allah işitendir, görendir. İçinizde hanımlarıyla “zihâr” yapanlar bilsinler ki, hanımları anneleri değildir. Anneleri ancak, onları doğuranlardır. Doğrusu söyledikleri kötü ve asılsız bir sözdür. Allah şüphesiz affedendir, bağışlayandır.

Hanımlarını zihâr yoluyla boşamak isteyip, sonra sözlerinden dönenlerin, ailesiyle temas etmeden bir köle azad etmeleri gerekir. Size bu hususta böylece öğüt verilmektedir. Allah, işlediklerinizden haberdardır.

*Azad edecek köle bulamayanın, ailesiyle temastan önce iki ay birbiri peşinden oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış düşünüyü doyurur. Bu kolaylık, Allah'a ve Peygamberine inanmış olmanızdan ötürüdür; bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır; inkâr edenler için can yakıcı azap vardır.”*⁴⁸

Ayetin Sebeb-i Nüzûlü

Hız. Aişe'den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Bütün sesleri duyan Allah'a hamd olsun. Mücâdile lakabıyla bilinen kadın Allah Resûlü'ne gelip onunla konuştu. Bu arada ben de evin bir köşesinde idim. Ama ne dediğini duymuyordum. Bunun üzerine ‘Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.’ ayeti nâzil oldu.”⁴⁹ Nesâî'nin tahriç ettiği Hız. Aişe'den gelen rivayette şikâyetinde bulunan kadının adının

⁴⁶ Mücâdile, 58/4.

⁴⁷ “Allah insanın içine iki kalp koymamıştır. Allah, zihâr yapmanız sûretiyle eşlerinizi, anneleriniz gibi yaratmamıştır.” Ahzâb, 33/4.

⁴⁸ Mücâdile, 58/1-4.

⁴⁹ İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü ibn Mâce*, Thk. Muhammed Fuâd Abdülhakî (Beyrut: Dâr'ul-Fîkr, tsz.), İmân 13 (1: 67); İbn Hanbel, Ebu Abdullah eş-Şeybânî, *Musnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (Kahire: Müessesetü Kurtubâ, tsz.), 6: 46. Ayrıca bkz. El-Vâhidî, Ebû Hasen Ali b. Ahmed; *el-Vasît fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed M'ivâd (Beyrut: Dârul-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 428; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23: 225-226.

Havle olduğu nakledilmektedir.⁵⁰ İbn Mâce de Havle bt. S'alebe'nin⁵¹ Allah Resûlü'ne varıp, kocası için çocuklar doğurduğunu, eşinin gençliğini yediğini ancak yaşı ilerleyince ve çocuk doğuramaz hale gelince kocasının zihâr yaptığını söyleyerek şikâyetle bulunduğunu ve 'Ya Rabbi! Ben sıkıntımı sana arz ediyorum' şeklinde bir ifade kullandığını söyler. Ayrıca Havle (r.ha) daha ayrılıp gitmeden "*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetle bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir.*" ayetinin nâzil olduğunu nakleder. Bu olayı anlatan Hz. Aîşe, Havle bt. S'alebe'nin sözlerini bizzat işittiğini söylemiştir.⁵² Ebû Dâvûd'un aktardığı benzer bir rivayete Resûlullâh (s.a.v.), Havle bt. Mâlik b. S'alebe'ye "Eşin senin amcan oğludur. Onun hakkında Allah'tan kork!" demiştir.⁵³ Ebû Dâvûd'un Hişâm b. U'rve'den yaptığı rivayette göre ise zihâr kefareti bildiren ayetlerin iniş sebebi, çok kötü huylu olan Evs b. es-Sâmit'in çok kızınca eşi Cemile için zihâr yapmasıdır.⁵⁴

Bu konudaki en ayrıntılı rivayetlerden biri Ahmed b. Hanbel'in tahrîç ettiği Havle bt. S'alebe'den gelen şu rivayettir: Mücâdile Sûresi'nin ilk ayetleri vallahi benimle Evs b. es-Sâmit⁵⁵ hakkında nâzil oldu. Ben onun eşi idim. O ihtiyar ve huysuz biriydi. Bir gün ona karşılık verdim, o da kızıp "Sen bana annemin sırtı gibisin" dedi. Sonra çıkıp akrabalarının oturdukları bir yerde bir süre oturup bekledi. Bir müddet sonra da çıkıp yanıma geldi ve cinsel anlamda

⁵⁰ Nesâî, Talâk, 33 (6: 168).

⁵¹ Havle bt. S'alebe: Evs b. es-Sâmit'in eşi olup, adının Havle olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Huveyle olduğunu söyleyenler de vardır. Ancak Havle olduğu görüşü daha yaygındır. Tam ismi konusunda da farklı görüşler vardır. Bazılarına göre adı Havle bt. Hakîm, bazılarına göre ise Havle bt. Mâlik b. S'alebe b. Asram b. Fahr b. S'alebe b. Ğunm b. Avf'tır. Daha geniş bilgi için bkz. İbnu'l-Esir, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem, *Usdu'l-ğabe fi marifeti's-sababe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid; Âdil Ahmed Abdulmevcud (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 7: 92.

⁵² İbn Mâce, Talâk 25 (1: 666). Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâb-u nüzûli'l-Kur'an*, 427; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23: 226; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 523 (3791).

⁵³ Ebû Dâvûd, Talâk 17 (1: 674).

⁵⁴ Ebû Dâvûd, Talâk 17 (1: 675).

⁵⁵ Evs b. es-Sâmit b. Kays b. Asram b. Fahr b. S'alebe b. Ğunm: Annesinin adı Kurratu'l-'Ayn bt. 'Ubâde'dir. Evs, Havle bt. S'alebe ile evlenmiş ve bundan er-Rab'î adında bir çocuğu olmuştur. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla biraz sinirli biri imiş. Evs b. es-Sâmit, Resûlullâh (s.a.v.) ile beraber başta Bedir, Uhud ve Hendek olmak üzere bütün savaşlara katılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. İbn S'ad, Ebû Abdullah Muhammed b. S'ad b. Mun'î el-Hâşimî, *et-Tabakâtul-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâr-u Sâdir, 1968), 3: 546-547.

beni arzuladı. Buna karşılık ben de “Havlecğin nefsinı kudret elinde tutana yemin olsun ki Allah ve Resûlü hüküm verene kadar bana yar olmazsın, sen söylediğini söyledin!” dedim. Üstüme atıldı. Ancak ihtiyar biri olduğu için onu üzerimden savdım, kendimi kurtardım. Sonra komşularımdan birine gidip elbiselerini ödünç aldım. Allah Resûlü’ne varıp oturdum ve eşimin yaptığını, onun kötü huyunu şikâyet ettim. Buna karşılık Allah Resûlü: “Ey Havlecik, o senin amcanın oğlundur ve de yaşlı biridir. Onun hakkında Allah’tan sakın!” dedi. Vallahi daha ben ayrılmadan benim hakkımda vahiy nâzil oldu. Allah Resûlü’nü vahiy haleti sardı. Bu hal üzerinden kalkınca bana: “*Ey Havlecik! Allah senin ve eşin hakkında vahiy indirdi.*” dedi. Sonra “*Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetle bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir... inkâr edenler için can yakıcı azap vardır.*”⁵⁶ ayetlerini okudu. Bana, eşime köle azat etmesini emretmemi söyledi. Ben de: “Azat edecek bir şeyi yok” deyince “*İki ay peş peşe oruç tutsun!*” dedi. Buna karşılık: “Vallahi o ihtiyar biri, oruç tutamaz.” dedim. “*Altmış fakiri doyursun*” deyince de “Bir şey verecek durumu yok.” dedim. Bunun üzerine Allah Resûlü “*Ona otuz sâ⁵⁷ kadar hurma ile destek olurum.*” dedi. Ben de, “Otuz sâ’ da ben destek olurum.” dedim. Resûlullah (s.a.v.): “*Doğru olanı yaptın. Git ve bunu onun yerine tasadduk et, sonra ona iyi davran.*” dedi. Ben de öyle yaptım.” Şuayb Arnavut bu hadisin senedinin zayıf olduğunu söylemiştir.⁵⁸ Ancak aynı rivayeti benzer bir senetle nakleden İbn Hibbân’ın rivayetinin⁵⁹ ise sahih ve rivailerinin sikâ olduğunu belirtmiştir.

Cahiliyye döneminde kişinin eşini boşamasının yollarından biri de zihâr yapması idi.⁶⁰ Zihâr yapan kişinin eşi kendisine ebediyen haram olurdu.⁶¹ Bu

⁵⁶ Mucâdile, 58/1-4.

⁵⁷ Sâ’: Eskiden genelde hububat ölçmek için kullanılan bin dirhemlik bir ölçü birimidir. Bir sâ’ günümüzde 2,917gr’a denk gelmektedir. Bkz. İbrahim Ural, “Sa’” *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara, D.İ.B Yay. 2006), 566. Daha geniş bilgi için bkz. Cengiz Kallek, Sa’” *D.İ.A* (İstanbul: T.D.V Yay., 2008), 35: 317-319.

⁵⁸ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6: 410. Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâb-u nüzûlî’l-Kur’ân*, 429; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 23: 225.

⁵⁹ İbn Hibbân, *Sahîb İbn Hibbân*, 10: 107-110 (4279). Benzer rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mucemu’l-Kebîr*, 1: 225 (616); Behâkî, *es-Sünen*, 7: 389 (15051); İbn Cârûd, Ebû Muhammed en-Nisâbüri, *el-Müntekâ mine’s-Süneni’l-Müsnedeti*, thk. Abdullah ‘Amr el-Bârûdî (Beyrut: Müessesetü’l-Kütübî’s-Sakâfiyye, 1988), 186. (746).

⁶⁰ Cevâd Ali, *el-Muffassal fi Tarihi’l-Arab*, 10:222.

⁶¹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 23: 227-228.

sebeple bu yol boşamanın en ağır olanlarından biriydi. Zihâr ile ilgili hükmü belirten ayetler hicrî altıncı yılda nâzil olmuş⁶², böylece İslâm dini; söylenen sözü ağır bir söz olarak kabul etmekle birlikte, Cahiliyye dönemine ait böyle bir hükmü ortadan kaldırmıştır. Ancak böylesi bir durumda kefâretlerden birini yerine getirene kadar kişinin eşine cinsel anlamda yaklaşmasını haram kılmıştır.⁶³

Bu ayetlerin hakkında indiği hanım sahabenin kim olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişler ve üç ayrı isim dile getirmişlerdir:

1. Havle bt. S'alebe
2. Cemile
3. Huveyle.

Bu şahsın Huveyle olduğunu söyleyenler de bunun tam ismi konusunda ihtilaf etmişler ve şu isimleri zikretmişlerdir:

1. Huveyle bt. S'alebe,
2. Huveyle bt. Sâmit,
3. Huveyle bt. Huveylid,
4. Huveyle bt. ed-Duleyc.⁶⁴

Zihâr ile ilgili olarak nâzil olan Mücadile Sûresi'ndeki ilk dört ayetin hakkında nâzil olduğu ve hadislerde Mücadile lakabıyla meşhur olan hanım sahabenin adının Cemile olduğunu ifade den rivayetler varsa da en sahih olan görüşe göre bu kişi Havle bt. S'alebe'dir.⁶⁵ Kocasının adının Sahr b. Seleme b. Sahr b. Süleymân⁶⁶ olduğu da nakledilmekle birlikte, yukarıdaki

⁶² el-Yâfir', Ebû Muhammed Afifuddîn Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman, *Mirâtu'l-Cinân İbratu'l-Yekazân fî Marifeti mâ Y'uteberu min Havâdisi'z-Zemân*, thk. Halil el-Mansûr (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1: 14.

⁶³ Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâi'u'l-Beyân tefsîru ayâtî'l-abkâm mine'l-Kur'ân* (İstanbul: Dârsâdet, tsz.), 2: 490.

⁶⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23: 219; İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed, *Abkâmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, tsz.), 5: 185; İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Telkîh-u fuhûm-i ehli'l-eserî fî 'uyûni't-târihi ve's-siyer* (Beyrut: Şirketu Dâri'l-Erkam, 1997), 239.

⁶⁵ Müzeynî, Hâlid b. Süleyman, *el-Muharrar fî esbâbi'n-nüzûl* (Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, H. 1427), 2: 958; el-'Utmî, Ebû Abdullah Osman el-Sâlimî, *Ğâyetu'l-me'mûl fî't-tâlikât ala's-sahîbi'l-müsned min esbâb en-nüzûl*, (Sana: Mektebetu's-Sana tsz.), 511.

⁶⁶ İbn Arabî, *Abkâmu'l-Kur'ân*, 5: 186

rivayetlerde de görüldüğü gibi Evs b. Samit'tir.⁶⁷ İbn Abbâs'ın,⁶⁸ Taberî'nin⁶⁹ ve İbn S'ad'ın⁷⁰ ifade ettiğine göre İslâm dini geldikten sonra yapılan ilk zihâr Evs b. es-Sâmit'in eşi Havle bt. S'alebe'ye yaptığı zihârdır.

4. Yuvasına Dönme İmkânı Olan Kadına Engel Olunmaması

Bazı sıkıntılar yaşayan aile fertlerinin yuvalarını tekrardan ihya etme gayretleri bazen sonuçsuz kalabilmektedir. Bunun nedenlerinden biri de kadının akrabalarının konuyu bir gurur meselesi yapmaları ve buna engel olmalarıdır. Böyle bir konu ile ilgili olan ayetin meâlinde şöyle buyrulmaktadır:

*“Kadınları boşadığınızda, müddetleri sona ermişse, kocaları ile güzellikle anlaşmışlarsa evlenmelerine engel olmayın. İçinizden Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse bundan ibret alır. Bu sizin için daha nezih ve daha pakıttır. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”*⁷¹

Ayetin Sebeb-i Nüzûlü

M'akıl b. Yesâr'dan (r.a.) nakledildiğine göre o şöyle demiştir: “Kız kardeşimi birisi ile evlendirdim. Bu şahıs onu boşadı. İddeti bitince de gelip tekrar istedi. Ben de ona: “Seni onunla evlendirdim, önüne serdim ve sana kıymet verdim. Sen ise onu boşadın. Şimdi de gelip tekrar evlenmek istiyorsun. Hayır, vallahi o sana asla geri dönmeyecek.” dedim. Aslında fena bir adam değildi. Kadın da ona dönmek istiyordu. Bunun üzerine Allah (c.c), “*Evlenmelerine engel olmayın!*” ayetini indirdi. Ben de: “Ey Allah'ın Resûlü! Şimdi yaparım işte.” dedim.”⁷²

Ebû Dâvûd'un ve Nesâî'nin M'akıl b. Yesâr kanalıyla aktardığı rivayette M'akıl b. Yesâr'ın kız kardeşini evlendirdiği kişi amcasının oğludur. Bu şahıs

⁶⁷ İbn Hanbel, *el-Müsned*, 6: 410; el-Vâhidî, *Esbâb-u nüzûlî'l-kur'an*, 429; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23: 225; İbn Hibbân, *Sahih İbn Hibbân*, 10: 107-110 (4279). Benzer rivayetler için bkz. Taberânî, *el-M'ucemu'l-Kebir*, 1: 225 (616); Behâkî, *es-Sünen*, 7: 389 (15051); İbn Cârûd, Ebû Muhammed en-Nisâbüri, *el-Mün-tekâ mine's-Süneni'l-Müsnedeti*, thk. Abdullah Amr el-Bârûdî, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sakâfiyye, 1988, 186. (746).

⁶⁸ İbn Kesîr, Ebûl-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, H. 1419), 8: 63.

⁶⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 23: 227.

⁷⁰ İbn S'ad, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8: 378.

⁷¹ Bakara, 2/232.

⁷² Buhârî, Nikâh, 37 (5: 1972); Tirmizî, Tefsîr, Bakara 3 (5: 216). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 190 (2719); eş-Şeybânî, *el-Ahâdu ve'l-Mesânî*, 2: 323.

eşini bir ric'î talâkla boşadı. İddeti ile bâin olana kadar geri almadı. Tekrar evlenmek istediği zaman da M'akıl kız kardeşiyle evlendirmeyeceğine dair yemin etti. Fakat ayet nâzil olunca evlendirdi ve yemin kefareti verdi.⁷³

Ayet eşini boşayan, ancak tekrar eski eşi ile evlenmek istediği zaman da kadının kardeşinin engel olduğu biri sebebiyle nâzil olmuştur. Evlenilmesine engel olunan kadının kim olduğu konusunda ihtilaf vardır: İbn Cüreyc'in,⁷⁴ İbn Hacer'in⁷⁵ İbn Abdilber'in⁷⁶, Beydâvî'nin⁷⁷, Mukâtil'in⁷⁸ ve daha birçok kişinin aktardığına göre bu kadın Cumeyl bt. Yesâr'dır. El-Hemâdânî'nin rivayet ettiğine göre ise Fâtıma bt. Yesâr'dır.⁷⁹ Er-Râzî onunla tekrar evlenmek isteyen eski kocasının Cemil b. Abdullah b. Âsım⁸⁰ olduğunu söylerken,⁸¹ Mukâtil'in⁸², Beğavî⁸³, Kurtubî⁸⁴, İbn Abdilber⁸⁵ ve İbn Mâkûlâ⁸⁶ ve daha

73 Ebû Dâvûd, Nikâh, 21 (1: 635); Nesâî, es-Sunenu'l-Kübrâ, Tefsîr, Bakara 40 (6: 302). Ayrıca bkz. el-Vâhidî, *Esbâb-u nüzûlî'l-Kur'ân*, 83.

74 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 5: 20; İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdulmelik *Ğavâmidü'l-esmâ'i-l-mübhemeti'l-vâkia'ti fi mutûni'l-ahâdisi'l-müsnedeti*, thk. İzzuddîn Ali es-Seyyid ve Muhammed Kemaluddin İzzudîn (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, H. 1407), 1: 293.

75 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 35, 48.

76 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 5: 1801-1802.

77 Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve esrâr-ru't-tevil*, thk. Abdulkâdir Arafât (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1: 522.

78 Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşir el-Ezdî el-Belhî, *et-Tefsîru'l-kebir*, thk. Mahmûd Şahhâta (Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turâs), H. 1423, 1: 197.

79 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 5: 21.

80 Ebû Beddah; bu künyesi olup adı ve vefat tarihi konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Sika bir ravi olup rivayet ettiği hadis sayısı azdır. Bkz. el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-kemâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980), 33: 65; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 12: 20.

81 er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Mefâtihu'l-ğayb*, 'Îmâd Zekî el-Bârûdî, Mısır: el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, 2003, 6: 101-102.

82 Mukâtil b. Süleyman, *et-Tefsîru'l-Kebir*, 1: 197.

83 Beğavî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Mesûd, *Me'âlimu't-tenzil*, thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye ve Süleyman Müslim el-Harş (Riyad: Dâru Taybe, 1997), 1: 276.

84 Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'ân*, tkl. Ahmed el-Berduni, İbrahim el-İtfiyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 3: 158.

85 İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, 5: 1801-1802.

86 İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah b. Ebû Nasr, *el-İkmâl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H. 1411, 2: 125.

birçok kişi⁸⁷ o şahsın Ebû Beddâh Âsım b. ‘Adiy b. ‘Aclân olduğunu söylemektedirler. Et-Tahâvî ise bunun M’akıl b. Sinân olduğunu rivayet etmiştir.⁸⁸

Süddî’den rivayet edildiğine göre eşini boşayan kişi Câbir b. Abdullah’tır. Boşadığı kadın ise amcasının kızıdır.⁸⁹

Yukarıda aktardığımız sahih rivayetlerde M’akıl b. Yesâr,⁹⁰ başından geçenleri anlatmaktadır.⁹¹ Bu da gösteriyor ki olaya bizzat şahit olmuştur. Ayrıca bu olayın söz konusu bu sahâbe hakkında nâzil olduğuna dair birçok kaynak bulunmaktadır.⁹² Yine birçok kaynakta geçtiği için söz konusu hanım sahâbenin M’akıl b. Yesâr’ın kız kardeşi Cümeyl bt. Yesâr olduğu; onunla evlenmek isteyen kişinin ise eski eşi ve amcasının oğlu olan Ebû Beddâh Âsım b. ‘Adiy b. ‘Aclân olduğu kanaatindeyiz.

Bir dulun sığınacağı ilk yer muhtemelen baba ocağı veya erkek kardeşinin evdir. Ayrıca istisnalar hariç bugün olduğu gibi o dönemin şartları içerisinde de bir bayan ailesinden istenmekte idi. Sebeb-i nüzûlde evliliğe engel olduğu görülmektedir. İşte bu sebeplerden dolayı bizce “فَلَا تَغْضُلُوْهُنَّ” (*Engel olmayın!*) nehyindeki hitap velileredir. Ancak burada velinin nehyedildiği şey, velinin dinî anlamda elinde bulundurduğu ve nikâhı geçersiz kılacak olan engelleme yetkisi değil de kadının sahipleri olarak örfî anlamdaki engellemeleridir.

5. Kadının Eşiyle Arasını Bulmak

Cahiliyye anlayışının aksine İslâm’ın aile ile ilgili en önemli prensiplerinden biri ailenin bekasıdır. Bu sebeple bir anlaşmazlık çıktığında önce çözüm bulunmasını tavsiye eden Kur’ân meâlen şöyle buyurmaktadır:

⁸⁷ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, 5: 1801; İbnu’l-Esîr, *Usdu’l-Ğabe*, 7: 52; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Telhisu’l-habîr fi ahâdisi’r-râfi’iyyi’l-kebir* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1989), 2: 563; İbn Hacer, *Fethu’l-Bâri*, 9: 186.

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi’u li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 3: 158.

⁸⁹ El-Vâhidî, *Esbâb-u nüzûli’l-Kur’ân*, s. 84; Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, 47.

⁹⁰ M’akıl b. Yesâr: Künyesi Ebû Ali olup Rıdvân beyâtında bulunanlardandır. Basra’daki M’akıl nehri kendisine nisbet edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzîb*, 540.

⁹¹ Buhârî, Nikâh, 37 (5: 1972); Tirmizî, Tefsîr, Bakara, 3 (5: 216); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 190 (2719); eş-Şeybânî, *el-Ahâdu ve’l-Mesâni*, 2: 323.

⁹² Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, 5: 20; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 6: 101-102; el-Beğavî, *Me’âlimu’t-Tenzil*, 1: 276; Suyûtî, *Lübâbu’n-Nukûl*, 47; İbn Abdilber, *el-İstiâb*, 5: 1801-1802.

“Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyâldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır.”⁹³

Ayetin Sebeb-i Nüzûlü

Hz. Aişe'den yapılan rivayete göre: “Birinin bir eşi vardı. O, bu eşine fazla gidip gelmek yerine ondan ayrılmak istiyordu. Bu sebeple eşi, ‘Bazı haklarımdan vazgeçme karşılığında beni nikâhında tut.’ dedi de bu ayet nâzil oldu.”⁹⁴ Taberî'nin bir benzerini naklettiği rivayette eşini boşamak isteyen bu kişinin iki ešli olduğu belirtilmektedir.⁹⁵ Hz. Aişe'den gelen benzer diğer bir rivayet ise şöyledir; “*Anlaşmak daha hayırlıdır.*”⁹⁶ ayeti bir adam hakkında nâzil olmuştur. Bu adam uzun süredir evli olup, ondan çocukları dünyaya gelmiş olan eşinden boşanıp başka bir kadınla evlenmek isteyince, eşi kendisini nikâhında tutmasını; ancak buna karşılık bazı haklarından feragat ettiğini söylemiştir.⁹⁷

Ebû Dâvûd'un senedinde Abdurrahman b. Ebû Zinâd'ın yer aldığı ve Hz. Aişe'ye dayandırılan bir rivayetine göre; yaşı ilerleyen Sevede bt. Zâm'a Resûlullâh'ın (s.a.v.) kendisini boşamasından korkmuş ve O'nun gönlünü kazanmak için gününü Hz. Aişe'ye vermiştir. İşte bu olay ve durumda olan kadınlar hakkında bu ayet nâzil olmuştur.⁹⁸ Bu hadisin benzerini İbn Ab-

⁹³ Nisâ, 4/128.

⁹⁴ Buhârî, Mezâlim 12 (2: 865); Tefsîr, Nisâ, 104 (4: 1680); Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, tsz.), Tefsîr, Nisâ, 3021 (4: 2316); Nesâî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, Tefsîr, Nisâ, 4/105 (6: 329). Buhârî'de benzer rivayetler için bkz. Sulh 4 (2: 958); Nikâh 94 (5: 1998).

⁹⁵ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 9: 271-272.

⁹⁶ Nisâ, 4/128.

⁹⁷ İbn Mâce, Nikâh, 48 (1: 634); benzer bir rivayet için bkz. el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 187.

⁹⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh, 39 (1: 649). Ayrıca bkz. Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 203 (2760); Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-M'ucemu'l-evsat*, thk. Târik b. İvâdu'llah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyinî (Kahire: Dâr-ur'l-Haremeyn, H. 1415), 5: 258 (5254); benzer bir rivayet için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 9: 281.

bâs'tan rivayet eden Tirmizî bunun Hasen-Ğarib⁹⁹ olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰

Ebû Dâvûd'un ve Taberî'nin Hz. Sevede ile ilgili aktardığı rivayetin senesinde Abdurrahman İbn Ebû Zinâd vardır.¹⁰¹ Abdurrahman b. Ebû'z-Zinâd, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'ye göre zayıf bir ravidir.¹⁰² Özellikle Bağdat'a yerleştikten sonra hıfzı zayıflamıştır.¹⁰³ Benzer şekilde Tirmizî ve Taberânî'nin kaydettikleri İbn Abbâs'tan gelen rivayetin¹⁰⁴ senesinde ise Süleyman b. Muâz var ki bu Seyyiu'l-Hıfz'dır.¹⁰⁵ Tirmizî naklettiği rivayetin Hasen-Ğarib olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶ Sahîhayn'da Hz. Sevede'nin yaşı ilerleyince gününü Hz. Aişe'ye verdiğine dair rivayetler¹⁰⁷ bulunmakla beraber Sevede'nin (r.ha) bunu Allah Resûlü'nün kendisini boşaması korkusuyla yaptığı ve bundan dolayı bu ayetin nâzil olduğu şeklinde bir kayıt bulunmamaktadır. Kaldı ki Allah Resûlü'nün eşlerinin çoğunun yaşı ileriye idi. O'nun eşlerinden herhangi birinden bir menfaat edinme gibi bir teşebbüsü asla olmamış, bilakis onlara karşı adaletli olma konusunda çok titiz davranmıştır.¹⁰⁸ Sahîhayn'da ve İbn Mâce'de Hz. Aişe'den gelen rivayetler bu ayetin meçhul biri hakkında nâzil olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁹ Bütün bunlar sebebiyle bu ayetin Hz. Sevede

99 Tirmizî'nin kullandığı Hasen-Ğarib ifadesinin ne anlama geldiği konusunda İbn Teymiye, hadisin bir noktaya kadar hasen bir noktadan sonrasında ise ğarib olduğunu ifade ettiğini söylerken; Zerkeşi ise bunun hadisin metin yönünden hasen, senet yönünden ğarib olduğunu ifade için kullanıldığını söylemektedir. Bkz. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 363.

100 Tirmizî, Tefsîr, Nisâ, 5 (5: 249); benzer rivayetler için bkz. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 9: 272, 281; Taberânî, *el-M'ucemu'l-Kebîr*, 11: 284 (11746); 24: 32 (85).

101 Ebû Dâvûd, Nikâh, 39 (1: 649); Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 203 (2760); Taberânî, *el-M'ucemu'l-Evsat*, 5: 258 (5254); Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 9: 272.

102 es-Sahâvî, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekir b. Osman b. Muhammed, *et-Tuhfetu'l-Latîfe fî Târihi'l-Medîne-ti's-Şerîfeti* (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyyeti, 1993), 2: 126.

103 İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, 340.

104 Tirmizî, Tefsîr, Nisâ, 5 (5: 249); Taberânî, *el-M'ucemu'l-Kebîr*, 11: 284 (11746); 24: 32 (85).

105 İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, 253.

106 Tirmizî, Tefsîr, Nisâ, 5 (5: 249).

107 Buhârî, Hibe, 14 (2: 916); Şahâdât, 30 (2: 955); Müslim, Radâ', 1463 (2: 1085).

108 Daha geniş bilgi için bkz. ez-Zübeyr b. Bekkâr, İbn Abdullah el-Kureşî el-Esedî el-Mekki, *el-Muntahab min Kitâbi Ezvâci'n-Nebî*, thk. Sekîne eş-Şihâbî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, H. 1403), 23.

109 Buhârî, Mezâlim 12 (2: 865); Tefsîr, Nisâ 104 (4: 1680); Müslim, Tefsîr, Nisâ 3021 (4: 2316). Buhârî'de benzer rivayetler için bkz. Sulh 4 (2: 958); Nikâh 94

hakkında değil de rivayetlerde adı belirtilmeyen meçhul bir kişi hakkında nâzil olduğu kanaatindeyiz.

Dul bir kadının sosyal hayatın şartları içerisinde hayat mücadelesi vermesi gerçekten de büyük zorluklar içermektedir. Hele yaşı ilerlemiş ve bakacak çocukları da varsa vahim sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Çünkü bir yandan aile reisi kaybedilmiş bir yandan sosyal hayatın getirdiği yük narın bir yapıya sahip olan kadının omuzlarına binmiştir. İşte böylesi sıkıntıları mümkün oldukça en aza indirmenin en iyi yolu eşlerin arasını bulup aile birlikteliğini sağlamaktır. Anlaşabilmek, sorunun çözülmesi veya en aza indirilmesi demektir. Anlaşmak güzel veya ehven sonuçlar elde edilmesini sağlaması sebebiyle hayırlıdır.

SONUÇ

Cahiliyye döneminin Cahiliyye ile isimlendirilmesinin birçok haklı gerekçeleri vardır. Mesele okuma yazmayı bilenlerin sayısı ile endeksli bir şey değildir. Her ne kadar okuma yazma oranı az ise de belâğat konusundaki maharetleri bu açığı kapatacak nitelikteydi. Asıl sebep yaşantıyı şekillendiren kurallar ve inançlardı. Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemlerde Tevrat ve İncil tahrif edilmiş idi. Hayatı belirleyen kurallar daha çok örfe göre şekillenmişti. Böylesi bir ortamda aile kurumu da buna göre şekillenmiştir.

Erkeğin kadına göre fitraten daha güçlü olması, ailenin bekasını ve iâşesini temin etmesi aile konusunda ona birtakım sınırsız yetkiler kazandırmıştır. Bu durum aile birlikteliğini sonlandırmaya ilişkin yetkilere de sirayet etmiştir. Eş sayısında bir sınır olmadığı gibi boşama sayısında da bir sınır yoktu. Haliyle boşanma akabinde ortaya çıkan iddet süresinde de bir sınırsızlık ortaya çıkmaktaydı. Sınırsızlığı kendine kalkan edinen kocalar genelde bunu bir kin aracı olarak kullanmaktaydı. Çünkü eşini defalarca boşamakta ve iddeti bitmesine az bir süre kala tekrar nikâhına almaktaydı. Böylesi bir evliliğin saadete dönüşmesi zaten imkânsızdır. Kur'ân bu mahiyette gerçekleşen olaylara istinaden bir sınır getirmiştir. Boşama sayısını üç ile sınırlamıştır. Benzer şekilde iddet konusuna da bir düzenleme getirmiştir. Bir boşama ile aile bağını tamamen sonlandırmak yerine üç şans tanımak suretiyle taraflara aileyi tekrar kurma imkânı sağlamıştır. Ancak bunu da temelde aile kurma niyetine bağlamıştır. Böylece kadını sınırsız gel-gitlerden kurtarmıştır.

(5: 1998). İbn Mâce, Nikâh 48 (1: 634); benzer bir rivayet için bkz. El-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 187.

Ailevi problemlerde doğal olarak eşlerin aileleri de etkilenmektedir. Çoğu zaman da herkes kendi çocuğunun veya yakınının haklı olduğuna inanmakta ve itibarının zedelendiğine hükmetmektedir. Bu sebeple konuya müdahil olduklarında istenmeyen farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Anne-babanın veya kardeşlerin evine sığınan kadını kocasına vermemesi, geri dönebilmesi için çok ağır şartlar öne sürmesi her dönemde karşılaşılan mevzulardır. Bazen kadın yakınlarını çiğnememe adına bu karara boyun eğmektedir. Kur'an tarafların itibarından ziyade aile kurumunun ihyasını ve idamesini hesap ettiği için bu şekildeki bir uygulamayı tasvip etmemiştir. Bu sebeple de kadının yakınlarını özellikle uyarmıştır.

Bir anlık öfke bir ailenin yıkılmasına yetebilmektedir. Boşama yetkisini elinde bulunduran erkeğin maksadını aşan bir sözü kadının hayatını zindana çevirebilmektedir. Cahiliyye döneminde bu şekildeki sözlerden biri de kişinin eşine zihâr ile ilgili sözleri sarf etmesiydi. Zira bu en büyük boşama lafızlarından biriydi. Kur'an bunu boşama yerine cezayı gerektirecek bir söze dönüştürmüştür. Cezalandırılan taraf ise erkektir. Böylece kadını koruma altına almış ve erkeği de tedip etmiştir.

Kur'an birçok konuda olduğu gibi aile hukuku konusunda da gelişen olaylara istinaden hükümler getirmiştir. Bunlar içerisinde ailenin dağılmakla karşı karşıya kaldığı boşama ile ilgili konular da yer almaktadır. Ayetlerin içerdiği muhtelif hükümlerin tamamına bakıldığında kadının cahiliyedeki gibi mağdur olmasının önüne geçilmektedir. Bununla birlikte aile birlikteliğinin taşınması gereken niyetin sevgi, saygı, affetme ve saadet olması gerektiği açıkça vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afzalur Rahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. Yusuf Balcı, Hakan Bayrak, vd., İstanbul: İnkılab Yay., 1990.
- Altuntaş, Halil ve Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara: D.İ.B Yay., 2005.
- Beğavî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Mesûd, *Me'âlimu't-tenzil*, thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye ve Süleyman Müslim el-Harş, Riyad: Dâru Taybe, 1997.
- Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-tevil*, thk. Abdulkâdir Arafât, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, *Sünenu'l-beyhâki el-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir el-'Atâ, Mekke: Mektebetu Dâri'l-Bâz, 1994.

- El-Beykûnî, Ömer b. Muhammed b. Futûh, *Şerhu'l-manzûmeti'l-beykûniyyeti*, Halep: Mektebetu Dâri'l-Felâh, tsz.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1968.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, *el-Câmi'u's-sabîh el-Muhtasar*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987.
- Cevâd Ali, *el-Muffassal fi tarihi'l-arab kable'l-İslâm*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 2001.
- Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebû'l-Hasen, *Sünenmu'd-Dârekutnî*, thk. es-Seyyid Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1966.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Altınoluk Yay., 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî, *Sünen ebi Dâvûd*, Thk. Muahammed Muhyiddin Abdulhamid, tdk. Kemâl Yusuf el-Hût; zyl. Elbânî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.
- El-Vâhidî, Ebû Hasen Ali b. Ahmed; *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecid*, Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed M'ivad, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Günaltay, Şemseddin, "İslâm'dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu Aile ve Türlü Nikâh Şekilleri" *Marife Dergisi*, 3 (Konya 2002): 189-199.
- Hâkim, Muhammed b. Abdullah, *el-Müstedrek 'ala's-sabîbeyn*, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- El-Hârisî, Ebû Muâz Talâl İbn Mu'îd, *Ekseru min elfi malûmatin ve delilin ala mis-dâkiyyet'l-islâmî'l-celîl*, Suudi Arabistan: İtrâk li'-Tibaa'ti ve'n-Neşri, H.1429.
- El-Humeydân, 'İsâm b. Abdilmuhsin, *es-Sahîhu min essâbi'n-nüzûl*, Beyrut: Mus-sesetu'r-reyyân, 1999.
- El-Humeydî, Muhammed Muhyiddin b. Abdulhamîd, *el-Abvâlu's-şahsiyye fi's-şeria-ti'l-l-islâmiyye*, Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Abdilber, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstî'âb fi marifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, H.1412.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed, *Abkâmu'l-Kur'an*, tdk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tsz.
- İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdulmelik *Ğavâmidu'l-esmâ'i-l-mübheme-ti'l-vâkia'ti fi mutûni'l-ahâdisi'l-müsnedeti*, thk. İzzuddîn Ali es-Seyyid ve Muhammed Kemaluddin İzzudîn, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, H.1407.

- İbn Cârûd, Ebû Muhammed en-Nisâbü'rî, *el-Müntekâ mine's-süneni'l-müsnedeti*, thk. Abdullah Amr el-Bârûdî, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, 1988.
- İbn Ebû Dünyâ, Abdullah b. Muhammed Ebû Bekir el-Kuraşî, *Mekârimu'l-ablâk*, thk. Mecdî es-Seyyid İbrahim, Kahire: Mektebetu'l-Kur'an, 1990.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-Ucâb fî beyâni'l-esbâb*, thk. Abdulhakim Muhammedu'l-Enîs, Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1997.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Muhammed el-Bâcevî, Beyrut: Dâru'l-Ceyl, H.1412.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Takribu't-tehziib*, thk. Muhammed 'Avvâme, Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1986.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Telhîsu'l-habîr fî ahâdisi'r-râfi'iyi'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989.
- İbn Hanbel, Ebu Abdullah eş-Şeybânî, *Musnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Kahire: Müessesetü Kurtubâ, tsz.
- İbn Kesîr, Ebûl-Fidâ İsmail b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H. 1419.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü ibn Mâce*, Thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki, Beyrut: Dâr'ul-Fikr, tsz.
- İbn Mâkûlâ, Ali b. Hibetullah b. Ebû Nasr, *el-İkmâl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, H.1411.
- İbn S'ad, Ebû Abdullah Muhammed b. S'ad b. Mun'î el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1968.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Farac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Telkîh-u fuhûm-i ehli'l-eseri fî 'uyûni't-târihi ve's-siyer*, Beyrut: Şirketü Dâri'l-Erkam, 1997.
- İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kerem, *Usdu'l-ğabe fî marifeti's-sahabe*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid; Âdil Ahmed Abdulmevcud, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İmâm-ı Mâlik, İbn Enes Ebû Abdullah, *Muvatta'u'l-İmâm Mâlik rivâyetu Yahya el-Leysî*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbakî, Mısır: İhyau't-Turâsi'l-Arabî, tsz.
- Kallek, Cengiz "Sa" *D.İ.A.*, İstanbul: T.D.V Yay., 2008, 35: 317-319.
- Karaman, Hayrettin, Ali Özek, İbrahim Kafi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadreddin Gümüş, Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Ankara: T.D.V Yay., 2003.

- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed, *el-Câmiu' li ahkâmi'l-Kur'an*, tlk. Ahmed el-Berduni, İbrahim el-İtfiyyîş, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- El-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekî Abdurrahman Ebû'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-kemâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Marûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1980.
- Mukâtil b. Süleyman, İbn Beşîr el-Ezdi el-Belhî, *et-Tefsîru'l-kebîr*, thk. Mahmmûd Şahhâta, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâs, H.1423.
- El-Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *et-Tevkîf 'alâ muhimmeti't-ta'ârîf*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, H.1410
- Müslim, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, tsz.
- Müzeynî, Hâlid b. Süleyman, *el-Muharrar fî esbâbi'n-nüzûl*, Dammâm: Dâru İbni'l-Cevzî, H.1427.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî el-kübrâ*, thk. Abdülğaffar Süleyman el-Bendârî; Seyyid Kisrevî Hasan, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed, *Mefâtihu'l-ğayb*, 'İmâd Zekî el-Bârûdî, Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, 2003.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâi'u'l-Beyân tefsîru ayâti'l-ahkâm mine'l-Kur'an*, İstanbul: Dârsaâdet, tsz.
- Es-Sahâvî, Şemsuddin Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman, *et-Tuhfetu'l-latîfe fî târihi'l-medîneti's-şerîfeti*, Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyyeti, 1993.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara. D.İ.B Yay., 2005.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Kemal Celaleddin, *Lübâbu'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sakâfiyye, 2002.
- Eş-Şeybânî, Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk Ebû Bekir, *el-Ahâdu ve'l-mesânî*, thk. Bâsim Faysal Ahmed el-Cevâbira, Riyad: Dâru'r-Râye, 1991.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-M'ucemu'l-evsat*, thk. Târik b. 'İvadullah b. Muhammed ve Abdulmuhsin b. İbrahim el-Hüseyinî, Kahire: Dâru'l-Haremeyn, H.1415.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-M'ucemu'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefî, Musul: Mektebetu'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1983.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî tevîli'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ahmed Şâkir, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, tsz.

Uğur, Mücteba, “Şâhid”, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: T.D.V Yay., 1992, 370.

Ural, İbrahim, “Sa” *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: D.İ.B Yay. 2006.

El-Utmî, Ebû Abdullah Osman el-Sâlimî, *Ğâyetu'l-me'mûl fi't-t'alikât ala's-sahîbi'l-müsned min esbâb en-nüzûl*, Sana: Mektebetu's-Sana, tsz.

El-Yâfir', Ebû Muhammed Afîfuddîn Abdullah, *Mirâtu'l-cinân 'ibratu'l-yekazân fi marifeti mâ y'uteberu min havâdisi'z-zemân*, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.

Ez-Zübeyr b. Bekkâr, İbn Abdullah el-Kureşî el-Esedî el-Mekkî, *el-Muntahab min kitâbi ezvâci'n-nebî*, thk. Sekîne eş-Şihâbî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, H. 1403.

(Doç. Dr. Ahmet Gündüz sunumunu yaptı)

OTURUM BAŞKANI – Şanlıurfa Halilullah Eğitim Merkezi Müdürümüz Doç. Dr. Ahmet Gündüz Hocamızdan, Boşanma Tasarrufunda Sebeb-i Nüzul Bağlamında Kur'an'ın Giderdiği Kadın Mağduriyeti başlıklı sunumunu dinledik. Hocam özellikle dört ayetle ilgili konulardan bahsetti; boşanma sayısı, iddet süresi, zihar, yuvasına dönme imkânı olan kadına engel olunmaması konuları. Bir de kadının eşiyle arasını bulmayla ilgili bir şey vardı sonunda ama vakit yetmediği için onu sunamadı. Onu inşallah bu sunumlar basıldığında görme imkânı olacak.

Ben teşekkür ediyorum kendisine.

Şimdi, ikinci konuşmacımız ”Aile Problemlerinin Sebeplerinden Biri Olan Evliliğin Zorlaştırılması ve Hazret-i Peygamber'den Çözümler” başlıklı çalışmasını bizimle paylaşacak olan Prof. Dr. Adem Dölek Hocamız, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Hocam buyurun.

AİLE PROBLEMLERİNİN SEBEPLERİNDEN BİRİ OLAN EVLİLİĞİN ZORLAŞTIRILMASI VE HZ. PEYGAMBER'DEN ÇÖZÜMLER

Prof. Dr. Adem DÖLEK

ÖZET

Toplumu bir vücuda benzetirsek aile, o toplumun hücresidir. Hücreler ne kadar sağlam olursa vücut da o kadar sağlam olur.

Aile, en az bir erkek ve bir kadının meşru ölçülerle evlenerek bir arada yaşamasıyla oluşmaktadır. İslâm, aileye büyük önem vermiştir. Bu bakımdan evlilik İslâm'a göre bir yönü ile ibâdet bir yönü ile de muâmelâttir. Hem ibadet hem de muâmelât olan böylesine önemli bir yuvanın sağlam temeller üzerine tesis edilmesi gerekmektedir.

Aile yuvasının sağlam temeller üzerine kurulabilmesi için farklı karakterdeki iki cinsin müşterek bir hayat sürdürebileceği birlikteliğin, evlilik öncesi yerine getirilmesi gereken ve evlilik boyunca eşleri ve aileyi mutlu edecek olmazsa olmaz birtakım şartları vardır. Bu şartların son derece itina ve ihtimamla yerine getirilmesi gerekir. Aksi hâlde henüz daha işin başında ortaya çıkan problemler, evlilik hayatı boyunca ailenin huzurunu ve mutluluğunu bozabilmektedir.

Bu şartların en önemlilerden biri, **evliliğin kolaylaştırılması** ve **zorlaştırılmaması**dır. Evliliğin kolaylaştırılması; mihrin, ziynet eşyalarının, tefrişatın, ev eşyalarının, düğünün yapılma şeklinin, alınan ya da kiralanan evin ve buna benzer durumların makul ölçülerde olmasıdır. Ebeveynlerin ve mürüvvetlerini görmek istedikleri evlatlarının mutlu olmalarını temin için evlendirmelerin hemen ilk devresinde mutluluğu kaybettirecek birçok olumsuz ya da yanlış durumların sergilendiği bugünün toplumunda çok bâriz

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

bir şekilde görülmektedir. Bu durumlar ise evlilik yapanları ve evlendiren ebeveynleri ileride birçok rahatsız edici problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu problemlerin çözümünde Hz. Peygamberin kıyamete kadar gelecek ümmetine yaptığı tavsiyelerinin ve kendi hayatında icra etmiş olduğu örnek yaşayışının etkili olacağı bir gerçektir. Konumuz açısından Rasûlüllah (s.a.v.) “*Nikahın en hayırlısı, en kolay olanıdır.*” hadîsi ne kadar da mânidârdır.

Bu bildiride, aile yuvasının kurulması aşamasında oluşan ve aile hayatının huzurunu kaybettiren problemler ve bu problemlerin çözümünde Hz. Peygamberin rehberliği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Hadis, Evlilik, Nikâh, Aile.

GİRİŞ

İnsan, yaratılış itibarıyla tek başına yaşayabilecek bir varlık değildir. O her zaman kendi sevinç ve hüznlerini paylaşabileceği, kalb-i sâni (ikinci kalp) olarak nitelendirilen kendi cinsinden bir eşe ihtiyaç duyar. Bu durum, insanlık tarihinde Hz. Âdem’den beri olagelmıştır.

Bir erkek ve kadının meşru ölçüler içerisinde hayatlarını birleştirerek ortak bir hayat kurmalarına nikâh veya evlilik denilmektedir. Böyle bir evlilikle toplumun temeli olan aile oluşturulmaktadır.

İslâm, aileye büyük önem vermiştir. Bu bakımdan evlilik İslâm’a göre bir yönüyle ibâdet bir yönüyle de muâmelâtıdır¹. Hem ibadet hem de muâmelât olan böylesine önemli bir yuvanın sağlam temeller üzerine tesis edilmesi gerekmektedir.

Aile hayatının huzurlu ve mutlu olabilmesi, Rabbimizin öğrettiği ve Peygamber Efendimizin de uygulamalı olarak bizlere göstermiş olduğu bir evliliğin yapılmasına ve meşru ölçüler çerçevesinde devam ettirilmesine bağlıdır.

Evlilik hayatının meşru ölçüler ve huzur içerisinde devam ettirilmesi, İslâm’ın uygun gördüğü güzel ölçüler muvacehesinde olmasıyla mümkün olacaktır. Bunun olabilmesi için de insanların sıkıntıya ve huzursuzluğa düşmesine sebep olan her türlü zorluklardan azamî surette uzak durulması gerekir.

¹ Seyyid Ahmed Zühdi, *el-Mecmûatu’z-Zühdiyye fi’l-Ahkâmîd-Diniyye*, Dersaadet, 1311, II, 4.

Toplumu bir vücuda benzetirsek aile, o toplumun hücresidir. Hücreler ne kadar sağlam olursa vücut da o kadar sağlam olduğu gibi sağlam temeller üzerine kurulmuş ailelerden oluşan toplum da o nisbette sağlam ve huzurlu olur.

Aile yuvasının sağlam temeller üzerine kurulabilmesi ve aile huzurunun temini için evlilik öncesi yerine getirilmesi gereken ve evlilik boyunca eşleri ve aileyi mutlu edecek olmazsa olmaz birtakım şartları vardır. Bu şartların son derece itina ve ihtimamla yerine getirilmesi gerekir. Aksi hâlde henüz daha işin başında ortaya çıkan problemler, evlilik hayatı boyunca ailenin huzurunu ve mutluluğunu bozabilmektedir.

Bu şartların en önemlilerden biri, **evliliğin kolaylaştırılması ve zorlaştırılmamasıdır**. Evliliğin kolaylaştırılması; mehirin, ziynet eşyalarının, tefrişatın, ev eşyalarının, düğünün yapılma şeklinin, alınan ya da kiralanan evin ve buna benzer durumların makul ölçülerde olmasıdır. Ebeveynlerin ve mürüvvetlerini görmek istedikleri evlatlarının mutlu olmalarını temin için evlendirmelerin hemen ilk devresinde mutluluğu kaybettirecek birçok olumsuz ya da yanlış durumların sergilendiği bugünün toplumunda çok bâriz bir şekilde görülmektedir. Bu durumlar ise evlilik yapanları ve evlendiren ebeveynleri ileride birçok rahatsız edici problemlerle karşı karşıya bırakmaktadır. Ya da birçok genç, bu zorluklar karşısında çaresiz kalarak evliliği geciktirme ya da bekar kalma yolunu tercih etme durumunda kalmaktadır. Bunun neticesinde de başka vahim problemler ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu problemlerin çözümünde Hz. Peygamberin kıyamete kadar gelecek ümmetine yaptığı tavsiyelerinin ve kendi hayatında icra etmiş olduğu örnek yaşayışının etkili olacağı bir gerçektir. Konumuz açısından Rasûlüllah (s.a.v.) “*Nikâhın en hayırlısı, en kolay olanıdır.*”² hadîsi ne kadar da mânidârdır.

1. MEHİR KONUSU

İslâm'da evlilikte kadına mehirin verilmesi vaciptir ve kadının hakkıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de “(Evlendiğiniz) *kadınlara, gönül hoşluğu ile mehirlerini verin/نَحْلَهُنَّ صَدُقَاتِهِنَّ*”³ buyrulmuştur. Bu sebeple de evlilik hazırlıkları yapılırken doğal olarak mehir ve çeyiz alımları olmaktadır. Ancak mehirin asgarî ya da en yüksek miktarı tayin edilmemiştir. Evlenen

2 Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, İst., 1992, Nikâh, 31.

3 Nisâ, 4/4.

erkeğin maddî imkânına göre fazla miktarda verilebileceği gibi imkânı olmayan birisinin, evleneceği kadına mehir karşılığında Kevser sûresini öğretmesiyle evlenmesi de câizdir. Bununla birlikte mezhepler arasında mehirin asgarî miktarı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Hanefîler en az on dirhem olmasını şart koşmuşlardır.

”وَآتَيْتُمْ إِخْدَاهُنَّ قِنْطَارًا“⁴ âyeti, mehirin fazla verilebileceğine işaret etmekle birlikte mehirde efdal olanın az olmasıdır. Çünkü hadislerle ve bazı sahabilerin uygulamalarına bakıldığında efdal ve fazilet mevzubahistir. Bu da kişinin durumuna göre değişebileceğini, efdal olanın ise az ve makul olanın olduğudur.

Şunu hemen ifade edelim ki, günümüzde mehir konusunda birçok olumsuz durumlar yaşanmaktadır. Meselâ, insanların, kız istemeleri esnasında aşırı derecede mehir talep edilmesi veya dinde hiç yeri olmayan süt parası ya da başlık parası istenmesi gibi durumlar görülmektedir.

Rasûlullah (s.a.v.), “*Nikâhın en hayırlısı en kolay olanıdır*” خَيْرُ النِّكَاحِ أَيْسَرُهُ⁵ buyurmuştur. Şârihler, hadiste geçen “*en kolay olanıdır*” ifadesini, mehir bakımından az olanı ve nişan meselesinde kolaylık gösterilmesi şeklinde açıklamışlardır⁶. Münâvî (v. 1031/1622), mehirin az tutulduğunda, aşırılığa kaçılmadığında bereketin umumileşeceğini ve eşler arasında ülfetin oluşabileceğini belirtmiştir. Bu kolaylığın mehirde olduğu gibi düğün yemeği ve diğer işler için de geçerli bir durum olduğunu belirtir.⁷

Hadisin bir diğer rivayet şeklinde “*خير الصداق أيسره*”/Mehirin en hayırlısı kolay olanıdır⁸ veya “*خير النساء أيسرهن صداقاً*”/kadınların en hayırlısı, mehir bakımından en kolay olanlarıdır.”⁹ şeklinde nakledilmektedir. Yani kadın

4 Nisâ, 4/20.

5 Ebû Dâvud, Nikâh, 31.

6 Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, Beyrut, 1972, III, 482; et-*Teyisir bi Şerhi'l-Cami's-Sağîr*, I, 528; V, 568; Azimâbâdî, Muhammed Şemsulhak, *Avnu'l-Mabûd alâ Sünen-i Ebi Dâvud*, Medine, 1968, VI, 107.

7 Münâvî, *Feyzu'l-Kadir*, III, 482.

8 Hâkim, Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek alâ's-Sahihayn*, Beyrut, 1990, II, 192; Beyhâkî, Ahmed b. Hüseyin, *es-Sunenu'l-Kübrâ* (tahk: Muhammed Abdulkadir Atâ), Beyrut, 2003, VII, 379.

9 İbnu Hibban, *Sahih İbni Hibban bi Tertibi İbni Balban*, IX, 342.

tarafının kocayı kaldıramayacağı yükün altına sokmamasıdır ki bu davranış, eşler arasındaki muhabbetin devamını sağlayacaktır.¹⁰

Bu hadisler dikkat edildiğinde İslâm'da imkânlar nisbetinde evliliğin kolaylaştırıldığı görülmektedir. İslâm'ın bu kolaylaştırıcı durumu kabullenilmediğinde imkânı olmayan kişiler, maddî güçlerini aşan miktardaki mehri verme konusunda söz verdiği miktarı ödeyememe veya ödeyebilmek için kredi çekerek faize bulaşma gibi durumlarla karşı karşıya kalacak ve harama girmiş olacaktır. Her iki hâlde de evliliğe haramla ve olumsuz durumlarla başlamış olacaktır. Hâlbuki Rasûlullah (s.a.v.) “*Binalarda haramlardan sakının, zira haram yıkılmanın esasıdır.*”¹¹ *اتَّقُوا الْحَرَامَ فِي الْبُنْيَانِ فَإِنَّهُ أَساسُ الْخَرَابِ* buyurmuştur. Bu hadis, evlilik binasının kurulması konusunda değerlendirildiğinde evliliğin temeline haram yerleştirilmek suretiyle her an yıkılmasına zemin hazırlanmış olunmaktadır.

Böyle bir problemin çözümü bakımından Rasûlullah'ın asırlar öncesinden ümmetine “*خيرهن أيسرهن صدقا*”¹² *Kadınların en hayırlısı mehir bakımından en kolaylık gösterenleridir*”¹² tavsiyesi ne kadar da manidârdır.

Bu ve daha önce zikredilen ve hadislerin gereğinin yapılması, gençlerin hem kolaylıkla evlenmesi hem de ailelerin kolaylıkla çocuklarını evlendirmesi açısından önem arz etmektedir. Evlilik öncesi çıkabilecek birçok problemi de engellemiş olacaktır. Bu husustaki kolaylıkların esas alınması aynı zamanda hem gençlerin hem de ailelerin mutlu olmalarına vesile olacaktır. Aksi hâlde borç altında ezilen ve borç stresine girmiş üç ailenin durumu huzur getiremez.

Konu ile ilgili Saffet Köse şöyle der: “Bu hadisler ve ve sahabe görüşleri dikkatle incelendiğinde aile kurumunun asaletini ve nikâhın büyüğü yapısını gölgeleyecek ölçüde kıran kırana bir mehir pazarlığı yaparak mehri gündeme oturtmamak, nikâhı bir alış-veriş görüntüsüne sokmamak gerekir. Mehirin yüksek tutulması nikâhın değerini, evlenenlerin şerefini gösteren bir tutum olarak değerlendirilmemelidir.”¹³

10 San'ânî, Muhammed b. İsmail, *et-Tenvir, Şerhu'l-Cami's-Sağır*, Riyad, 2011, II, 503.

11 Kuzâî, Muhammed b. Selâme, *Müsned*, Beyrut, 1985, I, 388.

12 İbnu Hibban, IX, 342.

13 Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Konya, 2015, s. 83.

Hayatın her alanında ümmetine örnek olan Rasûlullah (s.a.v.), kendi evliliklerinde de kolaylıklar uygulamış ve ashabına da her vesile ile bu tür kolaylıkları tavsiye ederek birçok sahabinin evlenmesine vesile olmuştur. Nitekim bizatihi kendisi, eşi Safiyye'nin azat edilmesini mehri saymıştır. Ebû Seleme, Hz. Aîşe'ye, Rasûlullah'ın eşlerine ne kadar mehir verdiğini sorması üzerine Hz. Âîşe de "12,5 Ukıyye şeklinde cevap vermiştir. Hz. Ömer de Rasûlullah'ın, eşlerine ve kızlarına on ukıyyeden fazla mehir vermediğini belirtmiştir.

Hz. Aîşe'nin naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.), "*Kadının, isten-
diğinde mehirde kolaylık göstermesi, kadının bereketindendir.* / *مَنْ يُنِّمِ الْمَرْأَةَ
تَسْهِيلَ أَمْرِهَا وَقَلَّةَ صَدَاقِهَا*"¹⁴ buyurmuştur. Urve de "Kadının mehirde zorluk
göstermesini, kadının ilk bereketsizliği" olarak değerlendirmiştir¹⁵. Buradaki
bereketsizliği huzursuzluğa sebep olması şeklinde yorumlamak mümkündür.
Zira bereket huzurun sebebidir.

Rasûlullah'ın mehir konusunda kolaylaştırıcı tavsiyelerine ashabından da örnek vermek gerekirse; Rasûlullah (s.a.v.), kızı Fatıma'yı Hz. Ali'ye verdiğinde Hz. Ali, mehir olarak vereceği bir şeyinin olmadığı söylemiş, Rasûlullah (s.a.v.) de daha önce kendisine hediye ettiği Hutamiyye denilen zırhı vermesini istemiştir. Hz. Ali de bu zırh ile bir demir yüzük vermiştir¹⁶.

Ukbe b. Âmir'in naklettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.), bir adama "Seni filan kadın ile evlendirmemi ister misin?" der. Adam da "evet" diye cevap verir. Rasûlullah o kadına da "Seni filan erkekle evlendirmemi ister misin?" diye sorar. Kadın da "evet" deyince bunları evlendirir. Ancak herhangi bir nehir tesbit edilmez. Bu kişiler karı koca olurlar. Ukbe'ye ölüm durumu hâsıl olunca "Rasûlullah (s.a.v.), beni filan kadınla evlendirmişti ve bir mehir de belirlememişti. Siz şahit olun ki, Hayber'deki hissemi ona mehir olarak veriyorum" der. Kadın da o hisseyi alır ve eşinin ölümünden sonra yüz bin (dirhem)e satar.¹⁷

Buradan çıkarılabilecek ders, evlenme konusunda gösterilen kolaylık ve erkeğin kadının mehirini daha sonra da verebileceğidir

¹⁴ İbnu Hıbban, IX, 405.

¹⁵ İbnu Hıbban, *Sahih*, IX, 405.

¹⁶ İbnu Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtul-Kübra* (tahk: Ali Muhammed Ömer), Kahire, ts., VIII, 20; Apak, Adem, "Hz. Fatıma'nın (rah) Evliliği ve Aile Hayatı", *Cennet Kadınlarının Seyyidesi Hz. Fâtıma*, (heyet), Sivas, 2017, 68-69.

¹⁷ Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, VII, 379.

Beyhakî (v. 458/1066)'nin naklettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.), “Bir kişi, bir avuç dolusu yiyecek karşılığında bir kadın ile evlense o onun mehiri olur./”¹⁸ buyurmuştur. Bir başka rivayette de “من أعطى في صداق امرأة ملء حفنة سويقاً أو تمرّاً فقد”/Kim kadına mehir olarak bir avuç sevik/kavud veya hurma verse, kadını kendine helal etmiş olur.”¹⁹ şeklinde nakledilmektedir.

Rasûlullah (s.a.v.), bazı sahabilerin durumuna göre, Kur'an'dan bazı sûreleri öğretilmesi²⁰, yirmi âyet öğretilmesi, demir yüzük, bir çift ayakkabı verilmesi²¹ karşılığında evliliğe müsaade etmiştir. Ümmü Süleym, mehir karşılığında Ebû Talha'nın Müslüman olması şartını koşmuştur.²² Bir rivayette de “Kim bir dirhem mehir karşılığında kadını kendisine helal edinmek ister de (kadın da buna razı olursa), o kadını kendisine helâl edinmiş olur/”²³ buyrulmuştur. Hz. Cabir der ki, “Biz (mehir olarak) bir ya da iki avuç un ile evlenirdik.”

Rasûlullah (s.a.v.), Abdurrahman b. Avf'ın üzerinde sarı bir renk görünce durumunu sorar. O da, Ensar'dan bir kadın ile evlendiğini söylemesi üzerine ne kadar mehir verdiğini sorar. Abdurrahman da “İki dirhem ağırlığında altın” verdiğini söyler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.), “Bir koyun kesmek suretiyle düğün yemeği de ver” buyurur²³.

Fakihler “Mehirde aşırı gitmenin mekruh olduğu” başlığını koyarlar. Mehir, altın, gümüş vs. ile olacağı gibi Kur'an öğretme karşılığı da olabilir. Bu sebeple esas olan “Kadınlara, gönül hoşluğu ile mehirlerini verin/ وَأَتُوا”²⁴ âyeti gereğince bir kadınla mehirsiz olarak evlenmek caiz olmadığı gibi “Din kolaydır/kolaylıktır/”²⁵ hadisi ile yukarıda zikredilen hadisler ve uygulamalar da dikkate alındığında mehir hususunda kolaylık göstermek de dinimizde bir asıldır. Çünkü insanların işlerini nizam

18 Beyhakî, *es-Sunenu'l-Kübrâ*, Kübra, VII, 389.

19 Ebû Davud, Nikâh, 29.

20 Buhârî, *el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahibu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, İst., 1992, Nikâh, 6;

21 Ebû Davud, Nikâh, 30-31.

22 Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, İst., 1992, Nikâh, 63.

23 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Nikâh, 47.

24 Nisâ, 4/4.

25 Buhârî, İman, 30.

ve intizam altına alan, neyi ve nasıl yapması gerektiğini öğreten İslâm Dini kolay bir dindir. Onun hayata uygulanışını asla zorlaştırmamak gerekir.

Şunu hemen ifade edelim ki, evlilik şartlarının zorlaştırılması neticesinde evlenemeyen veya evlendirilemeyen gençlerin artması, evlilik yaşlarının çok gecikmesi neticesinde toplumda büyük fitnelerin ve olumsuz olayların hızlı bir şekilde yayıldığı müşahade edilmekte hatta birçok insanın da şikâyetçi olduğu görülmektedir. Bu problemin zuhur etmesinde anne-babaların hissesi büyüktür. Şartların ağırlaştırılmasının, zamanında evlendirilmeyen veya evlenemeyen gençlerin kötü yollara düşmesine zemin hazırlamak olduğunun bilinmesi gerekir.

İbrahim Canan (v. 2009) bu konuda şöyle der: “Fazla mehir istenmesi, herkesin yenebileceği bir zorluk değildir. Mihr-i müeccel makul bir miktarda tutulabilse de mihr-i muaccel denen evlenmeden önce yapılan harcamaların makul imkân nisbetinde mütevazı tutulması uygundur. Hele günümüzde evlenme yaşının, yükselmesi, bir kısım bekârların artması buradan ileri gelir.”²⁶

Günümüzde aile hayatına giren olumsuz diğer bir durum da, kız tarafının mehir olarak aşırı derece ziynet eşyası istemesi neticesinde bu miktarı alamayan erkek tarafının, istenilen altını almak için tanıdıkları bir kuyumcu ile anlaşarak talep edilen altını kiralanmakta ve düğünden bir kaç gün sonra gelinden alınıp kuyumcuya iade edilmektedir. Böyle bir durumda gelin hanımın buna rızası yoksa bu evlilik büyük risk altındadır. Aynı zamanda böyle bir durum da kız tarafını aldatma söz konusudur.

2. ÇEYİZ KONUSU

Aile problemlerinin sebeplerinin ortaya çıkmasının sebeplerinden biri de evlilik öncesinde çeyiz alınırken aşırı lükse düşkünlük, israfa varan harcamalar ve eşya alımları, binlerce liraya gelinlik alımı, Adan Z’ye kadar her şeyin alınmasına özen gösterilmesi çabasıdır. Bu durumların esas itibarıyla sünnet ile hiç de örtüşmediği görülmektedir.

Bu bildiriye hazırlarken bazı esnaftan kendileriyle yaptığımız görüşmelerde konu ile ilgili çok ilginç bilgiler aldık. Bunların hepsini bura zikretmek uygun değildir. Sadece bir iki örnek vermek mümkündür. Mesela, oturma grubu almak için mağazaya gelen evlenecek çiftler ve anne babalarıyla birlikte oturma grubunun dışında, kızın beğendiği bir kanepenin alınmaması

²⁶ İbrahim Canan, X, 258.

yüzünden yüzüklerin çıkarılıp atıldığı ifade edilmiştir. Bir başka nişanlı gelin ve damat adayı nikâh şekeri almak için şekerçiye gelirler, erkek tarafının maddî durumu zayıftır. Gelin adayı pahalı bir şeker beğenir. Damat adayı da bunun çok pahalı olduğunu söyler. Bunun üzerine gelin adayı “Kendine güvenmiyordun da niçin bu işlere giriştin!?” diyerek annesi ile birlikte dükkânı terk edip giderler. Damat adayı ile annesi de ağlamaklı bir vaziyette dükkân- da kalırlar. Yine esnafın anlattığına göre eşya almak için mağazalara giden gelin adayının yanındaki kadın akrabalarının, haddinden fazla pahalı eşya aldirtmak suretiyle oğlan tarafını aşırı derecede masraf altına sokmaları yeni çiftler ve aileleri arasında birçok problemlerin yaşanmasına sebep olmaktadır.

Rasûlullah (s.a.v.)’in, gerek eşleriyle evlenirken gerekse kızı Fatıma’yı evlendirirken alınan çeyiz eşyaları dikkate alınarak örnek alınması, günümüzde âdeti problem oluşturan çeyiz alımının ve hazırlanmasının makul seviyelerde tutulmasına, bu sebeple de ortaya çıkacak problemlerin önlenmesine katkıda bulunacaktır. Nitekim Hz. Fatıma’nın ya da Hz. Ali’nin çeyiz eşyalarının sayısının, çok zaruri ihtiyaç olanlardan olmakla birlikte bir elin parmaklarını geçmediği görülmektedir²⁷. Adem Apak’ın tesbitine göre, “Düğün esnasında Hz. Fâtıma’nın (r.anhâ) babasının evinden götürdüğü çeyizi ise kadife bir örtü, içine hurma lifi doldurulmuş deri bir yastık, iki el değirmeni, yine deriden yapılan iki su kabından ibaretti. Hz. Ali de düğün esnasındaki mâl varlıklarını şöyle özetler: Fâtıma ile evlendiğimde bir koç derisi dışında yatağımız yoktu, onu gece yatak, gündüz de oturmak üzere sergi olarak kullanırdık. Bu zamanda herhangi bir hizmetçimiz de yoktu.”²⁸. Durum böyle olmakla birlikte bu iki eş arasında eşya konusunda bir problemin zuhur ettiğine dair bir haber nakledildiği tesbit edilmemiştir. Aynı şekilde Rasûlullah (s.a.v.)’in evliliği öncesi eşya alımı ve hazırlanması konusunda da herhangi bir problemin vuku bulduğuna dair kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır.²⁹

27 Bkz. İbnu Sa’d, *Tabakât*, VIII, 24, 25.

28 Apak, s. 68. Ayrıca bkz, İbnu Sa’d, VIII, 21-22.

29 Durum bu minvalde olmakla birlikte Kur’ân’da belirtildiği üzere Rasûlullah’ın evlilik döneminde Medine’de eşlerinden bazılarının dünyalık bazı şeyler istemeleri üzerine âyet nazil olmuş ve şöyle buyrulmuştur: “Ey Nebi! Hanımlarına de ki: Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size birşeyler vereyim ve sizi güzelce boşayacağım. Şayet Allah’ı, Rasûlünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şüphesiz ki Allah sizden güzel işler yapanlar için büyük mükâfat hazırlamıştır.” (Ahzab, 33/28-29). Bu ayet üzerine Rasûlullah (s.a.v.), eşlerini evliliği devam ettirip et-

Şunu hemen ifade edelim ki, günümüzde de alınan çeyiz eşyalarının bu kadar olsun demek istemiyoruz. Biz, ihtiyaç fazlası eşyanın alınmamasını, alınan eşyaların da zamanın şartlarına göre makul seviyede tutulmasına dikkat edilmesini, aşırı masraflara girilmemesini tavsiye ediyoruz. Böyle bir uygulamanın, üç aileyi borç stresinden kurtarıp, mutlu yeni bir aile yuvasının kurulmasına ve devam ettirilmesine büyük oranda katkısının olacağını belirtmek istiyoruz.

3. EV KONUSU

Ebeveyn ya da evlenecek adaylar, çoğu zaman geniş bir ev almak ya da çok geniş bir ev kiralamak sevdasına düşmektedirler. Yeni kurulacak aile fertlerinin iki kişi olmasına rağmen 150-200 m2 ev almakta ya da kiralamaktadırlar. Sebebi de çok eşya alınca “Eşyam fazla” şeklinde gerekçe ileri sürülmektedir. Ya da geniş ev tutunca evi nasıl dolduracağı düşünülmekte ve “Şurası boş kaldı, burası boş kaldı” şeklinde bir gerekçeyle boşluklar doldurulmaya çalışılmakta, bu sebeple de büyük bir borç yükünün altına girilmektedir. Bu masrafa imkânlar yetmeyince soluk bankalarda alınmaktadır. Borç, ise hem evlenen çiftleri hem de ebeveynlerini büyük bir sıkıntıya maruz bırakmakta ve bu aileler içerisinde uzun müddet huzursuzluğa hatta yeni problemlerin zuhuruna sebep olmaktadır. Hâlbuki evlenen çiftler için en azından çocukları oluncaya kadar, 80-100 m2’lik bir evin fevkalade yeterli olduğu dikkate alınmamaktadır.

Yapılan araştırmalarda Hz. Peygamber’in Medine’de Mescid-i Nebevînin yanında eşleri için tesis edilen dokuz hücre-i saadetinin 10x10=100 m2 civarında olduğu belirtilmiştir.³⁰

Bununla birlikte Rasûlullah (s.a.v.), “*Kişinin mutluluk sebeplerinden birinin geniş/uygun bir ev olduğunu* / *وَالْجَارُ الْمَسْكَنُ الْوَاسِعُ،* *وَالْمَرْكَبُ الْهَنِيءُ*”³¹ bildirmiştir. Ancak bu genişliğin ölçüsünün ne olduğu açıkça bildirilmemiştir. Çünkü bu genişlik, kültürlere, aile fertlerin

tirmeme hususunda onları serbest bırakmış, onlar da “Biz Allah’ı, Rasûlünü ve âhireti tercih ediyoruz” diyerek dünyalık istemekten vazgeçmişler ve Rasûlullah ile birlikteliğe devam etme kararlarını bildirmişlerdir. (Bkz. Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân* (tahk: Abdullah b. Abdilmuhsin), Beyrut, 2006, XVII, 118.

³⁰ Bkz. Canan, III, 187.

³¹ Harâiti, *Mekarimu’l-Ahlâk*, II, 33.

azlığına ya da çokluğuna göre farklılıklar arz etmektedir. Gerek sünnetin genel durumuna gerekse sosyologların tesbitlerine göre fert başına 12-14 m2 oda olarak düşünülmüştür. Şimdi bu verilere göre ebeveyn odası, çocuk odası ve misafir odası, banyo, tuvalet, mutfak olmak üzere ortalama toplam 100 m2 civarında bir evin çekirdek bir aile için yeterli görülebileceği dikkate alınmalıdır.

Günümüze baktığımızda yeni evlenmiş daha henüz çekirdek aile denilen eşlerden oluşan iki kişilik bir aile için 150 m2den-200 m2ye kadar geniş ev tutulmakta ve buna gerekçe olarak da Hz. Peygamber'in bu tavsiyesi ileri sürülmektedir. Her şeyden önce Hz. Peygamberin, 200 m2 ev tavsiye ettiğine dair herhangi bir hadis nakledilmemiştir. İkincisi, Hz. Peygamberin sünneti sadece bu da değildir. Kulluğun esasları dikkate alınmadan işimize gelen alınmakta, işimize gelmeyen reddedilmektedir.

Bu tür problemlerin çözümünde Rasûlullah (s.a.v.)'in şu tavsiyelerinin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) “*Tutumlu olan, aile sıkıntısı çekmez* / مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ”³² buyurmuştur. Bir başka hadiste de “*الاِقْتِصَادُ نِصْفُ الْعَيْشِ* / *Tutumlu davranmak geçimin yarısıdır.*”, “*Kim tutumlu davranırsa Allah onu zenginleştirir, kim de tebzir ederse Allah da onu fakirleştirir, kim mütevazı davranırsa Allah onu yüceltir, kim de kibirlenirse Allah onun belini kırar.* / وَمَنْ تَوَاضَعَ رَفَعَهُ اللَّهُ وَمَنْ تَجَبَّرَ أَفْقَرَهُ اللَّهُ وَمَنْ بَذَرَ أَغْنَاهُ اللَّهُ وَمَنْ اقْتَصَدَ أَعْنَاهُ اللَّهُ”³³ burulmuştur.

Hadise dikkat edildiğinde tutumlu olmak maddî mânevî zenginliğin sebebi, lüzumsuz yere harcamak ve israf etmek de fakirliğin sebebi olduğu belirtilmiştir.

Tutumluluk sadece yeme içme konularında değil aileyi ilgilendiren her konuyu içermektedir. Ev konusunda; yapımından, tefrişatına ve dekoruna varıncaya kadar her şeyinde tevazu ve sadelik esas alınmalıdır. Bu hususta Rasûlullahın güzel örneğine dikkat edilmelidir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'in sadece yeme, içme, namaz kılma konularında değil, hayatın her alanında örnek olduğu asla unutulmamalıdır.

Şunu hemen belirtelim ki, sabit ve yeterli bir geliri olmayan kişilerden evlilik öncesi ev satın alınmasının istenmesi kişileri bir hayli sıkıntıya sokmaktadır. Bu durumun zamana bırakılması en güzel çıkar yol olarak

³² Bezzar, III, 160-161.

³³ Bezzar, III, 160.

düşünülmelidir. Bu başarılabilindiğinde evlilik öncesinde birçok problemin önüne geçilmiş olacaktır.

4. ÇALIŞAN HANIM ARANMASI

Evlilik döneminde ortaya çıkan problemlerin sebeplerinden biri de günümüzün en önemli modasından birisi olan erkek adayın ya da erkeğin anne babasının, oğluna resmî ya da özel kurumlarda çalışan ve maaşı olan bir kadını aramasıdır. Hatta bu da yetmemekte, çalışan kadının anne babasının borçlarını ödemeyen, kredi borcu bulunmayan bir kadın olması istenmektedir. Hâlbuki Rasûlullah Efendimiz burada da ölçüyü koymuştur: “*Kadınlar, dört özelliğinden dolayı nikâhlanır; mâlî, soyu, fizikî güzelliği ve dindârlığı. Sen dindâr olanı tercih et ki ellerin bereketlensin.*” لِمَالِهَا وَلِحَسْبِهَا. / تُنَكِّحُ النِّسَاءَ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسْبِهَا. / وَلِجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا فَاطْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ³⁴.

Kadın eşte aranması gereken birinci özelliğin dindârlık ve güzel ahlâk, sâliha ve uyumlu olma özelliğidir. Bu özelliğin ilk sırada olması, elin ve evin bereketli yani huzurlu olmasına vesile olacağı hadiste çok açık şekilde ifade edilmiştir³⁵.

Şunu hemen ifade edelim ki, dindârlık ve ahlâk güzelliği sadece kadınlar için aranan bir durum değildir. Erkekler için de olması gereken öncelikli bir vasıftır. Nitekim Rasûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur: “*Size ahlâkı ve dinî hoşunuza giden biri geldiğinde (kızınıza talip olduğunda) onu evlendirin, eğer bunu yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve yaygın bir bozulma olur.*” إِذَا آتَاكُمْ مِنْ تَرْضَوْنَ خُلُقَهُ وَدِينَهُ فَأَنْكِحُوهُ إِلَّا تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ عَرِضٌ³⁵.

Görüldüğü üzere hadiste, adaylarda aranması gereken en önemli vasfın, dünyevî ölçüler değil, öncelikle güzel ahlâk ve dinî yaşayışın olmasının gerekliliği bildirilmektedir. Günümüzde ise ekseriyetle adayların dünyevî makâm, mevki, zenginlik, vs. birinci sırada yer almakta ve onların dinî ve ahlâkı durumları sorulmamaktadır. Bu da aile problemlerinin zuhur etmesinde en önemli âmillerden biri olmaktadır. Bu özellikler, erkek adaylarda da aranması gereken vasıflardır.

Kur’ân, annenin evinin güneşi olduğuna işaret ederken aynı zamanda

³⁴ Ebû Dâvud, Nikâh, 2.

³⁵ Adem Dölek, *Aile Problemlerine Hz. Peygamberden Çözümler*, İst., 2012, s. 24-25.

annenin son derece sadaketli/sıddıka³⁶, evin aslı ve esası/ümm³⁷, ve doğurgan/vâlîde olma³⁸ vasfıyla zikretmektedir. Rasûlullah (s.a.v.) de Hz. Hatice'yi anlatırken çocuklarının anası, evimin terbiyecisi/أُمُّ الْعِيَالِ وَرَبَّةُ الْبَيْتِ³⁹ olarak tavsif etmektedir.

Rasûlullah (s.a.v.) bir başka hadisinde de “Doğurgan siyah bir kadın, doğurgan olmayan çok güzel kadından daha hayırlıdır./سَوْدَاءُ وَلَوْ دَخِيرٌ مِنْ حَسَنَاءَ لَا تَلِدُ”⁴⁰

Hiz. Ömer, kadınların üç sınıf olduğunu söyleyerek bunlardan birinin “İffetli, müslime, yumuşak huylu, yumuşak dilli, sevimli, doğurgan ve zamanın şartlarına göre kocasının imanına ve hayırlı işler yapmasına yardım eden, kocasının aleyhine zamanın şartlarına yardım etmeyen kadın”⁴¹ olduğunu bildirir. Bir başka sözünde de “Kişi, imanından sonra ahlâkı güzel, sevimli ve doğurgan kadından istifade ettiği daha hayırlı bir şey yoktur.”⁴² der.

Durum böyle olunca evlenecekler ya da evlendirecek olanlar, birinci özellik olan güzel ahlâk sahibi ve sâliha olmanın yanında, ikinci sırada çalışan değil çalışkan ve doğurgan bir kadın aramaları gerekmektedir. Aksi hâlde daha henüz işin başında iken ileride zuhur edecek birçok sıkıntılara maruz bırakacak problemlere davetiye çıkarmak, huzursuzluğa götüren trene binmek demektir.

5. ANNE BABANIN RIZALARININ ALINMAMASI VE ONLARIN KALPLERİNİN KIRILMASI

Evlilik döneminde zuhur edecek problemlerden birinin de günümüzde ailelerinin haberi olmadan birçok gencin, bulunduğu iş yerinde ya da eğitim gördüğü memlekette ya da sosyal medya aracılığıyla anlaşılarak evliliklerine

³⁶ Mâide, 5/75.

³⁷ Bkz. Kur'an-ı Kerim'de geçen Ümmühât/أُمُّهُت kelimeleri. (Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mucemu'l-Müfreh li Elfâzı'l-Kur'ânı'l-Kerim*, s. 79-80)

³⁸ Mesela, bkz. Bakara, 2/233.

³⁹ İbnu Sa'd, VIII, 57; İbnu Hacer, Şihabuddin Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe*, Beyrut, ts., VIII, 102.

⁴⁰ Taberanî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mucemu'l-Kebir*, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 2002, XIX, 416.

⁴¹ İbnu Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef* (tahk: Muhammed Avvame), Dımaşk, 2006, III, 559.

⁴² İbnu Ebî Şeybe, III, 559.

karar vermeleridir. Durumdan ailelerinin haberi olduğunda ise kültür veya inanç farklılıkları ya da ailelerin birbirleriyle ülfet edememeleri gibi daha birçok sebeple, kendi aralarında anlaşılan gençlerin hayalleri ya ailelerinin hayalleri yıkılmaktadır. Böyle ailelerdeki isteksizlik, evlenen çiftelere de yansımaktadır. Evlilik sonrasında aile içi huzursuzluklar devam edip gitmektedir.

Böyle bir problemim çözümü, Rasûlullah'ın "*Nikâh ancak velinin izniyle olur/ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ*"⁴³ hadisinin hayata geçirilmesi ve bu düstura riayet edilmesiyle mümkündür. Hadîsin bazı rivayetleri de şu şekilde nakledilmektedir: "*Nikâh ancak velinin izniyle olur, herhangi bir kadın velisinin izni olmadan evlenirse o evlilik bâtıldır, bâtıldır, bâtıldır. Velisi bulunmayanın velisi de devlet yetkilisidir. / بَاطِلٌ بَاطِلٌ بَاطِلٌ وَلِيٌّ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ بَاطِلٌ لَا نِكَاحَ إِلَّا بِوَلِيِّ، وَأَيُّمَا امْرَأَةٍ نِكَحْتُ بَعِيرٌ وَلِيٌّ فَنِكَاحُهَا بَاطِلٌ بَاطِلٌ بَاطِلٌ*"⁴⁴

Bu konuda Saffet Köse şöyle açıklama yapmıştır: "Hanefiler dışındaki üç mezhebe göre velinin izni alınmadan, dolayısıyla veliden habersiz kıyılan nikâh bâtıldır. Ebû Hanife ise reşit kızların evliliğinde veli iznini gerekli görmez. Ancak izin vermemesine rağmen kızın evlenmesi hâlinde bu evlilikten rencide olması veya ayıplanması ya da zarar ortaya çıkması hâlinde veli nikâha müdahil olabilir ve feshedebilir."⁴⁵

Şunu belirtmek gerekir ki anne babalarının izinlerini almada evlilik yapan gençlerin, bu şekildeki evliliklerinden memnun olmayan birçok anne baba, kalben evlatlarına kırılmakta ve hayatları boyunca evlatları ile ünsiyet edemeyen birçok ebeveyn bulunmaktadır. Bu sebeple de anne babalarının kalplerini rencide eden ve hayır dualarını alamayan evlatları da hayatlarında asla mutlu olamamaktadır.

SONUÇ

Mutlu bir aile yuvasının kurulabilmesinin ve aile problemlerinin asgarî düzeyde tutulabilmesinin en önemli sebeplerinden biri, evlilik öncesinde alınması gereken tedbirlerdir. Bu tedbirlerden biri, evliliğin olmazsa olmaz şartlarından olan mehir konusunda, evlenenlerin mâlî imkânlarını dikkate alarak sünnete uygun şekilde makul ve kolaylaştırıcı yönü tercih etmeleri-

⁴³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (Tahk: Şuayb el-Arnaût), Beyrut, 1995, IV, 121.

⁴⁴ Ebû Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, Dâri Hıcr, ts., III, 72.

⁴⁵ Geniş bilgi için bkz. Köse, s. 94-95.

dir. Evliliği âdete mâl satar gibi bir duruma getirmemek ve kolaylaştırmak niyetiyle de kadının hakkına tecavüz etmemektir.

Diğer bir tedbir, hâcât-ı asliyeden olan evin alınmasında veya kiralanmasında makul ölçülerde, lükse varan bir boyuta taşımadan maliyeti ya da kirası ödenebilecek ve ailenin ihtiyacına cevap verecek ölçülerde olmasına dikkat edilmelidir.

Yine eşya ve çeyiz alımında günün şartlarının ve kısa zamanda modanın değişmesi ya da şahısların zevklerinin değişmesi dikkate alınarak ihtiyaç fazlası ve aşırı pahalı eşya almaktan son derece kaçınılmalıdır.

En önemli tedbirlerden biri de, eş seçiminde adayların öncelikle ahlâkı düzgün, sâlih/sâliha, uyumlu ve çalışkan olmalarına dikkat edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel (v.241/855), *Müsned* (Tahk: Şuayb el-Arnaût), (I-L), Beyrut, 1995.
- Azimâbâdî, Muhammed Şemsulhak, *Avnu'l-Mabûdalâ Sünen-i Ebi Dâvud* (I-XIV), Medine, 1968.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn (v. 458/1066), *es-Sunenu'l-Kübrâ* (İbnu't-Türkmânî'nin Zeyl'i ile birlikte), (I-XI), Haydarâbâd, 1344 h.
- Bezzâr, Ahmed b. Amr (v. 292/904), *Müsned/el-Babru'z-Zebhâr* (Tahk: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah), (I-XX), Medine, 1988.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (v. 256/870), *el-Câmiu'l-Müsnedu's-Sahibu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillah (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmihî* (I-VIII), İst., 1992.
- Canan, İbrahim (v.2009), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII), Ankara, 1988.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as (v. 278/888), *Sünen* (I-V), İst., 1992.
- Ebû Davud et-Tayâlisî (v. 204/819), *Müsned* (tahk: Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî), (I-IV), Dârî Hırc, ts.
- Hâkim, Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbüri (v. 405/1014), *el-Müstedrek alâ's-Sahîhayn* (I-V), Beyrut, 1990.
- İbnu Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed (v. 237/851), *el-Musannef* (tahk: Muhammed Avvame), (I-XXVI), Dimaşk, 2006.
- İbnu Hacer, Şihabuddin Ahmed b. Ali (v. 852/1448), *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe* (I-VIII), Beyrut, ts.
- İbnu Hibban, *Sahîb-i İbni Hibban bi Tertib İbni Balban* (v. 739/1338), (Tahk: Şuayb el-Arnaût), (I-XVIII), Beyrut, 1993.

İbnu Sa'd, Muhammed (v. 230/844), *et-Tabakâtul-Kübra* (tahk: Ali Muhammed Ömer), (I-XI), Kahire, ts.

Kur'ân-ı Kerim.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (v. 671/1272), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (tahk: Abdullah b. Abdilmühsin), (I-XXIV), Beyrut, 2006.

Kuzâî, Muhammed b. Selâme (v. 454/1062), *Müsnedü's-Şihâb* (I-II), Beyrut, 1985.

Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, İst., 1992.

Muhammed Fuad Abdalbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes gi Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerim*, İst, 1987.

Münâvî, Abdurraûf (v. 1031/1622), *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağır* (I-VI) Beyrut, 1972.

Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), *Sünen* (I-VIII), İst., 1992.

San'ânî, Muhammed b. İsmail (v. 1182/), *et-Tenvîr Şerhu'l-Cami's-Sağır* (I-XI), Riyad, 2011

Seyyid Ahmed Zühdi, *el-Mecmûatu'z-Zühdiyye fi'l-Ahkâmi'd-Diniyye, Dersaadet*, 1311 h.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed (v. 360/970), *el-Mu'cemu'l-Kebir* (I-XXV), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.

(Prof. Dr. Adem Dölek tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Adem Hocam'a ben de teşekkür ediyorum. Hocamız, Aile Problemlerinin Sebeplerinden Biri Olan Evliliğin Zorlaştırılması noktasında beş ana başlık hâlinde bize sunum yapmaya çalıştı; biri mehir, diğeri çeyiz konusu, üçüncüsü çalışan hanım aranması hususu, dördüncüsü evin geniş olması konusu, beşincisi de -son cümleleriydi hocamızın- anne babaların rızalarının alınmaması ve evliliğe başlama sürecinde onların kalplerinin kırılmış olması önemli bir husus olarak gündeme getirilmiş oldu hocamız tarafından.

Üçüncü konu başlığımız, "Aile İçi Problemlerin Giderilmesinde Hazret-i Peygamber'in Önerdiği Arabuluculuk Yöntemi." Bu konuda Prof. Dr. Abdurrahman Candan Hocamız, Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi, sunumunu yapacak.

Hocam buyurun.

AİLE İÇİ PROBLEMLERİN GİDERİLMESİNDE HZ. PEYGAMBER'İN ÖNERDİĞİ ARABULUCULUK YÖNTEMİ

Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN*

ÖZ

Arabuluculuk, insanlar arasında meydana gelen ihtilafların çözümünde, husumetlerin giderilmesinde başvurulabilecek önemli bir araç konumundadır. Problemlerin dostluk zemininde çözülmeye çalışılması, husumetler derinleşmeden, yargıya intikal etmeden sükunetin sağlanması, tarafların uygun bir şekilde buluşturularak uzlaşma ortamının sağlanması önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de arabuluculuğun önemine işaret edilmiş, Peygamber Efendimiz davaların önemli bir kısmını bu şekilde çözmüştür. İslam medeniyetinin farklı dönemlerinde bu yöntem başarıyla uygulanmıştır. Ahilik ve Lonca teşkilatları esnaf arasınında yaşanan birçok problemi bu yöntemle çözüme kavuşturmuştur. Hukûk-ı Âile Kararnâmesinin 130. Maddesi bu konuyla ilgilidir. Aile içinde yaşanan problemlerin çözümünde arabuluculuk sisteminin daha işlevsel hale getirilmesi ve bu hususun hukuki alt yapısının hazırlanması aile içinde yaşanan birçok problemin selamet içinde çözülmesine yardımcı olacaktır.

GİRİŞ

Aile içinde zaman zaman yanlış anlamalar, alınganlıklar, küskünlükler yaşanabilmektedir. Özellikle hayat tecrübesi yeterli olmayan genç evliler arasında bu durum daha sık görülmektedir. Sorunlarını çözemeyen çiftlere yardımcı olunmadığı takdirde problemleri daha da büyüebilmektedir. Kendi hallerine bırakılan, aile büyükleri ve erdemli insanlar tarafından tekrar bir araya getirilmeyen ve nasihat edilmeyen çiftlerin huzursuzluğu mahkeme salonlarına intikal etmektedir. Bu şekilde vahim sonuçlara neden olabilecek

* Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

küskünlük ve dargınlıkları daha büyümeden engelleme faaliyeti anlamına gelen arabuluculuk Hz. Peygamber tarafından uygulanmış ve teşvik edilmiştir.

Arabuluculuk, karı-koca veya diğer husumetli kişi ve topluluklar arasında var olan problemleri yargıya intikal etmeden çözüme teşebbüsüdür. Kul haklarını ilgilendiren, özellikle aile konularındaki uyuşmazlıkların sona erdirilmesinde önleyici bir tedbirdir. Her iki tarafı dinleyen, samimi ve çözüm bulma arayışı içinde olanların tarafsız bir şekilde çözüm bulmaya çalışmasıdır. Kur'an-ı Kerim'de, *“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”* (Nisâ, 4/35) buyurularak, eşlerin arasını bulacak ve kalıcı çözüm üretecek şekilde her iki taraftan da birer kişinin hakemliğine başvurulması önerilmiştir. Peygamber Efendimiz de arabuluculuğun namaz, oruç ve sadaka vermek kadar önemli olduğuna işaret etmiştir. (Ebû Dâvûd, Edeb, 50)

Uyuşmazlık ve kırınlıkların çözülmesi İslam'ın temel hedefleri arasındadır. Kırınlık yaşayan çiftlerin tekrar bir araya getirilmesi ve uzlaştırılması için Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in önerdiği “arabuluculuk” erdeminin yaygınlaştırılması, öneminin anlatılması ve kurumsal bir müessese haline getirilmesi için çalışmalar yapılması bunun farkında olan bütün mü'minlerin görevidir.

ARABULUCUK YÖNTEMİNİN ANLAM ALANI, KAYNAKLARI VE İŞLEVİ

Arabuluculuğun Sözlük ve Terim Anlamı

Arabuluculuk Arapçada daha çok “ıslah, musalaha, ıslah-u zâtî'l-beyn” lafızlarıyla ifade edilmektedir. Bunların kökü olan “sa-lu-ha” lafzı da barış, huzur, anlaşma, iyi olma, anlaşmazlıkları giderme anlamına gelmektedir. Fıkıh kaynaklarında “sulh” kavramının birbirine yakın tanımları yer almaktadır. Ortak nokta, ihtilafların giderilmesi, tarafların selamete erişme girişimi, ihtilaflı olanların bir şekilde uzlaşmaları şeklindedir. Hanefî fakihlerden Herevî sulhu, “kişinin fesadın zıddına durumunu düzeltmesi veya husumetlilerin aralarındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak için yaptıkları akit”¹ şekilde

1 Herevî, Nuruddin b. Ebu'l-Hasan Ali b. Sultan, *Fethu babi'l-inaye şerhu'n-nukaye*, Daru'l-Erkam, Beyrut, ts, III, 185.

tanımlarken, İbn Abidin ise “lügat anlamıyla, kişinin istikametini aklın gerektirdiği şekilde düzeltilmesi, istilah anlamıyla da anlaşmazlığın giderilmesi, husumetin giderilmesi”² şeklinde, önceki tanımla örtüşen ancak daha geniş bir anlam yükleyerek tanımlamıştır. Şafii fakihlerden Beycûrî de zikredilen tanımların içeriği ile uyumlu olarak şöyle demiştir: “Luğat itibarıyla sulh anlaşmazlığın giderilmesi anlamına gelir. Istilah anlamıyla da bu anlaşmazlıkları gideren bütün akitler bu kapsama girmektedir”³ Bu şekilde konuya genel bir çerçeve kazandırmıştır. Malikî fakihlerden İbn Arf de sulhu, “var olan veya olma ihtimali olan bir husumete karşı kişinin hak veya davasından bir ivaz karşılığında vaz geçmesi”⁴ şeklinde tanımlamıştır. Fıkıh kaynaklarında yer alan tanımların bu şekilde birbirine yakın anlam ifade edecek şekilde olduğu görülmektedir. Ortak payda, husumetin giderilmesi, tarafların bir araya getirilerek ihtilaflarını çözmeleri veya olabilecek ihtilafların önüne geçmeleri şeklindedir.

İslah-u zâtî'l-beyn ve musalaha ise iki veya daha fazla tarafın aralarındaki problemleri çözmesi anlamında kullanılmaktadır. İki tarafın aralarındaki uyuşmazlıkları kendi istekleriyle veya üçüncü kişilerin tavsiye ve telkinleriyle çözmeleri arasında bir fark yoktur. Terim olarak da, “tarafların, niza ve çekişmeyi önlemek için aralarında karşılıklı rıza ile yaptıkları anlaşma” anlamında kullanılmaktadır.⁵ Buna göre sulh ve musalaha anlamına gelen arabuluculuk aile, borçlar ve devletler hukukundan yargılama usul hukukuna kadar İslam hukukunun birçok alanında taraflar arasında mevcut anlaşmazlığın karşılıklı rıza ile giderilmesini kapsadığı gibi üçüncü bir şahsın onları uzlaştırması şeklinde de değerlendirilmektedir.⁶ Hâkimin vereceği karar, her zaman *davacı* (müddeî) ve *davalı* (müddeâ aleyhi)yı memnun etmeyebilir. Bu nedenle hâkim, tarafları arabulucuya veya sulh olmaya yönlendirebilir.⁷

2 İbn Abidin, Muhammed Emin, *Haşiyetü reddi'l-muhtar*, Darü'l-Fıkr, Beyrut, 1992, V, 628.

3 Beycûrî, İbrahim, *Haşiyetu Beycûrî ala şerhi İbn'l-Kasım*, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, I, 720.

4 Nazravî, Ahmed b. Guneym b. Salim el-Malikî, *el-Fevakihu'd-devânî*, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, ts, II, 312.

5 Çeker, Orhan, *İslam hukukunda akidler*, Tekin Kitapevi, Konya, 2014, s. 173-174

6 Bkz. Bardakoğlu, Ali, “Sulh”, *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, M.Ü.İ. Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, IV, 1819.

7 Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, DİB Yay., Ankara 1991. s. 193.

Yakın Kavramlarla İlişkisi

Arabuluculuk kavramına benzer anlamlar taşıyan bazı terimler de bulunmaktadır. Bunların en önemlileri “tahkim, afv ve ibra” kavramlarıdır. Tahkim, genellikle “İki hasmın kendi aralarında anlaşarak bir veya birden fazla hakem tayin etmeleri ve ihtilafın bu şahıs(lar) tarafından çözülmesi”⁸ anlamında kullanılmaktadır. Buna göre arabuluculuk iki tarafın karşılıklı olarak bazı haklarından vazgeçmeleri veya her iki tarafın bir şekilde uzlaştırılmasından ibaret iken tahkimde iki kişi adına belirlenen kişi karar vermektedir.⁹ Arabuluculukta iki taraf, üçüncü bir şahsın girişimiyle anlaşırken kendi iradeleri ile hareket etmektedirler. Tahkimde ise iradelerini devrettikleri kişinin belirlediği çözüme uymaktadırlar. Şekil itibarıyla tahkim ve musalahada üçüncü kişinin varlığından söz edilmektedir. Arabuluculukta devrede olan kişi her iki tarafın vardıkları kararlar çerçevesinde hareket ederken, tahkimde üçüncü kişi kendi kanaatine göre karar vermektedir. Mahkeme sürecinde önemli olan hakların zayi olmaması, kısa sürede hakların yerini bulması, her hak sahibinin yok olan hakkına kavuşmasıdır. Hak ararken hak kaybına uğramadan sonuca varılması yargılamanın amaçlarındandır. Uyuşmazlıkların çözüm sürecine bakıldığında yargı yolunun tahkim ve arabuluculuğa göre daha zaman alıcı ve masraflı olduğu söylenebilir. Çünkü hem mahkeme aşamasına gelinceye kadar hem de mahkeme sürecinde zaman ve ekonomik olarak daha fazla gayret sarf edildiği bilinen bir gerçektir. Tahkimde ise daha az masraf ve zaman kaybı olmaktadır. Çünkü daha az şekli süreç ve işleyiş mevcuttur. Arabuluculukta ise çözüm arabulucunun performansı ile taraflara bağlı olmakla birlikte süreç daha hızlı olmaktadır. Mahkeme süreci kamuya açık olurken tahkimde ve özellikle karı koca anlaşmazlıklarında sadece aile meclislerine ve ilgilenenlere açık olmaktadır. Arabuluculukta ise süreç tamamen taraflar arasında kalmakta ve gizli olmaktadır. Arabuluculuktan mahkemeye kadar, özelden genele doğru bir metot izlenmekte, her iki taraf açısından sonuçtan memnuniyet azalabilmektedir.¹⁰

⁸ Ferahidî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, Darü Mektebeti'l-Hilal, byy. II, 66; Haskefi, Muhammed b. Ali, b. Muhammed, *ed-Dürrü'l-Muhtar*, thk.: Abdülün'im Halil, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1423, I, 474.

⁹ Ahmetoğlu, Şahin, *Mezhepler Tarihinin 100'ü*, Otto Yayınları, Ankara, ts., s.42.

¹⁰ Şen Yusuf, İslam Hukukunda Arabuluculuk, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, c. 11, sayı: 22, s.112.

Af ise kötülükten ve cezalandırmaktan sakınmak, kötülük ve haksızlık edenden vazgeçmek anlamında kullanılmaktadır.¹¹ Buna göre af kavramı, anlaşmazlıkların sonlandırılması, düşmanlıkların sonlandırılması anlamı itibariyle musalaha kavramı ile örtüşmekle birlikte bunun tek taraflı olması ve çoğu zaman kendi kanaatiyle gerçekleştirilmesi itibariyle arabuluculuk kavramından ayrılmaktadır.

İbra ise bir kimsenin bir başka şahsın zimmetindeki hakkını düşürmesi, bir kimseyi bir davadan, bir haktan beri kılması anlamında kullanılmaktadır.¹² İbra genellikle alacaklı kimse tarafından borç ve diğer mal esaslı akitlerde söz konusu olmaktadır. Hak sahibi hakkından vazgeçerek anlaşma sağlanmaktadır. Arabuluculuk ise mal, kişisel husumetler, cinayetler ve diğer tüm akitlerde söz konusu olabilmektedir. İbrada karşı tarafın rızası aranmazken arabuluculukta aranmakta ve varılan anlaşma her iki tarafı da bağlamaktadır.

Arabuluculuğun Meşruiyeti ve Hikmeti

Uyuşmazlık, anlaşamama neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Zaman ilerledikçe iletişim şekilleri, ortaklıklar ve buna paralel olarak da ihtilaf konuları da artmaktadır. Özellikle modern dönemlerde işlemlerin çeşitlenmesine ilave olarak bireyin bencilleşmesi, aşırı faydacı bir karaktere bürünmeye başlaması ile birlikte tahammül ve katlanma kültürü azalmakta, bireyler kendilerini kutsama noktasına ulaşabilmektedirler. Bunun neticesinde de toplumsal ilişkiler daha karmaşık ve girift bir hal almakta ve istenmeyen birçok sorun ortaya çıkabilmektedir. Her birey, nefsinin ve ona taalluk eden hakların öncelikli olduğunu ve ilgili kararların bizzat kendisi tarafından verilmesi gerektiği noktasına varmaktadır. Bu da uyuşmazlıkların sayısının ve çeşidinin artmasına neden olmaktadır.

İnsan hayatının neredeyse her aşamasında ve her noktasında anlaşmazlıkların ortaya çıktığı gözlemlenebilmektedir. Konumuz aile olduğu için aile bireylerinin yemek yiyeceği yerler, eve alınacak eşyalar, çocukların eğitimi ile ilgili konular, akraba ilişkileri, ziyaretler, davetler vs. farklı potansiyel uyuşmazlık kalemleri bulunmaktadır. Ailenin ötesinde anlaşamama, uyuşamama, artık bir endüstri haline dönüşmüştür. Son yüzyıla kadar tüketim, israf, bencillik bu boyutlarda olmadığı, yargılama konuları da daha sade

11 İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemaluddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Darü'l-Maarif, Beyrut, 1407, XV, 27.

12 Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay. İst. 1998, s.172.

olduğu için tarafların yararını temin etmek üzere düzenlemeler yapılmıştı. Ancak farklı kültürler, aşırı tüketim hırsı, israf, bencillik, doymaz bilmeyen nefislerin arzu ve istekleri çok fazla problem çeşidinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Hukuk sistemlerinin bu anlamda bütün düzenlemeleri ve hakları tanımlaması ve uygun düzenlemeler yapması çok zordur. Bu nokta anlaşmazlıkların konuşarak, uzlaşarak giderilmesi için uygun yapılanmaların aktif hale getirilmesi, gelenekte var olan uygulamaların artık kurumsal bir veçheyle insanlara sunulmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Problemlerin dostane ortamlarda, geleneksel olarak uygulanan yöntemlere başvurularak çözülmesi herkesin yararına olacaktır.

Allah, dinin temel ilkelerini ve genel kuralları insanların hayatını düzenlemek için belirlemiştir. İnsanları ıslah edecek ve ifsat edecek hususları en iyi bilen ve bunun için gerekli düzenlemeleri koyan da O'dur. İslam hukukunun genel yapısı ve düzenlemeleri bu çerçevede şekillenmiştir. İnsan fıtratına uygun, muhtemel problemlere çözüm üretebilecek bir yapı arz etmektedir. İnsanların dünya ve ahiret saadetini temin edecek genel düzenlemeleri içermektedir. İslam'ın temel gayesi yeryüzünü imar etmek ve en uygun yaşam ortamını oluşturmaktadır. Ortaya konulan şer'i hükümlerin her biri insanların yararına ve temel maksatları sağlamaya yöneliktir. Bu anlamda önem verilen ve yaşatılması istenilen düzenlemelerden biri de hasımların arasını bulmak ve aralarında söz konusu olan anlaşmazlıkları kaldırarak kaliteli bir ortam ve yaşam biçimi oluşturmaktadır. Arabuluculuğun temelini oluşturan sulh, akitlerin efendisi olarak da tanımlanmaktadır. Çünkü bununla sadece anlaşmazlıklar, kin ve nefret giderilmiyor, bu durumlara neden olan sebeplerin birçoğu ortadan kalkıyor ve insanlar arasında uzlaşma, anlaşma zemini oluşuyor.

Arabuluculuk, insanlar arasında meydana gelen ihtilafların çözümünde, husumetlerin giderilmesinde, öncelikli bir araç konumundadır. İlişkilerin dostluk zemininde sürdürülebilmesi için problemlerin yargıya intikal etmeden veya ettikten sonra da şahıslar uygun bir şekilde buluşturularak uzlaşma ortamının sağlanması önemlidir. Kişilerin bir araya getirilerek yargının uzun ve zahmetli süreçlerinin kısaltılması problemlerin derinleşmesini önleyeceği gibi zaman ve mal israfının önüne geçebilecektir.

Arabuluculuk temelde Müslüman toplumların önemli özelliklerinden biri olmakla birlikte hukuk ve ahlakla da ilgilidir. Uyuşmazlıklarda çözüm sürecinin bir aşaması olması ve yargılamada yardımcı bir enstrüman olması

hukuki boyutuyla ilgilidir. İnsanların ihtilafa düşmemeleri için çaba göstermek, sıkıntılarından haberdar olduktan sonra müdahalede bulunmak, çözüm yolunu göstererek katkıda bulunmak da arabuluculuğun ahlakî yönünü göstermektedir.

Musalaha yapmak için çaba gösterilmesi gerektiği yönünde fıkıh kaynaklarında detaylı bilgiler yer almaktadır. Öyle ki bu hususu teklifi hükümler çerçevesinde değerlendirenler de olmuştur. Fakihler, musalaha yaparak, arabuluculukta bulunmanın, ihtilafları ortadan kaldırmanın normal şartlarda mendup, toplum ve bireyler açısından kesin bir yararın gerçekleşeceğine kanaat getirdiği takdirde vacip, aksine bir zararın gerçekleşebileceğine kanaat getirildiğinde de girişimde bulunmanın haram olacağını belirtmişlerdir.¹³ Böylece konuyu insani bir erdem veya toplumsal bir rol olmaktan daha öteye taşıyarak dini bir görev gibi değerlendirmişlerdir.

Arabuluculuğun meşruiyeti ile ilgili olarak kitap, sünnet ve icmadan delil getirilerek bir temellendirmenin yapıldığı görülmektedir. Başvurulan deliller zikredilerek genel bir değerlendirme yapılacaktır.

3.1. Kur'an-ı Kerim'den Esas Alınan Deliller

1- وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”¹⁴

Toplumun temelini oluşturan aile yuvasının dağılmaması için öncelikli olarak arabuluculuk müessesesinin çalıştırılması toplumun selameti açısından önem arz etmektedir. Ailenin korunması için gerekli resmi ve sivil kaynaklı tüm tedbirlerin alınması gerekir. Nitekim aile kurumuna gereken önemi vermeyen ve korumayan toplumların birçok sorunla yüzleştiklerine ve enerjilerinin önemli bir kısmını harcadıklarına tanık olmak mümkündür.¹⁵ Mahkeme sürecine geçmeden insanlar arasında ikna yolunu benimsemek,

¹³ Hıraşi, Ebu Abdullah Muhammed, *Şerhu muhtasari Halil*, Matbaatu Muhammed Efendi, Mısır, 1307, I, 221; İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, *Camiu'l-Fıkıh*, Darü'l-Vefa, Mısır, 2000, IV, 419.

¹⁴ Nisa, 4/35.

¹⁵ Çağlayan, Harun, İnsan Onuru Bağlamında Sorumluluk Bilinci, e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VIII/2 (Güz 2015) s.113.

tarafları ikna etmeğe çalışmak, Ku'an'ın da tavsiye ettiği bir metottur.¹⁶ Ayeti kerimede sıkıntı yaşayan evlilerin tekrar bir araya getirilebilmesi için yetkililerin, akrabaların arabuluculuk yapabilecek kişileri tayin etmeleri istenmektedir. Bu şekilde davranılması halinde uzlaşmak isteyenlere Allah'ın yardım edeceği bildirilmektedir. Burada yakın akrabalarından hakem veya arabulucu tayin edilmesinin istenmesi bağlayıcı bir şart değil tavsiye niteliğindedir. Akrabalar dışında bu işi yapabilecek kişiler bulunduğu takdirde onlara başvurulur.¹⁷ Ayette zikredilen tahkim, günümüzde fıkıh kaynaklarında yüklenen anlamdan daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Çünkü burada söz konusu olan hakemlerin verecekleri kararlar çoğu zaman bağlayıcı değildir. Burada Müslümanlara yönelik olan hitap daha çok arabuluculuk yapmalarına yöneliktir.¹⁸ İslam hukukunun genel yapısı dikkate alındığında hakemlerin öncelikli olarak arabulucu olma rolleri de bulunmaktadır. Bu itibarla da hakemlerin öncelikli görevi insanları uzlaştırmaya yönelik olmalıdır. Bundan dolayı hakemlerin birinci aşamada ihtilaf yaşanan konularda taraflara nasihatle bulunmaları esastır.¹⁹

2- لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

“Onların toplanıp gizlice konuşmalarının çoğunda hayır yoktur; ancak kim sadakayı, iyiliği ve insanların arasını bulmayı emrederse onun sözünde hayır var. Allah'ın rızasını kazanmak için bunları yapana pek büyük bir mükâfat vereceğiz.”²⁰

Bu ayet-i kerimede, Allah katında en faziletli ve hayırlı amelin insanların arasını bulmak olduğu belirtilmektedir. Bu da ihtilaf, husumet, düşmanlık ve tartışma ortamının ortadan kaldırılıp aralarında sevgi, yakınlık ve muhabbet ortamının oluşturulmasıyla gerçekleşir. Allah, sadece kendi rızasını dikkate alarak insanlar arasında arabuluculuk yapıp anlaşmalarını sağlayan kişilere büyük mükâfat vereceğine işaret buyurmuştur. Allah'ın bir fiile teşviki, o fiilin meşru olduğunu göstermektedir. Ayette geçen “أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ” ifadesi

16 Şen, Yusuf, “, 2012/2, c. 11, sayı: 22, s.13.

17 İbn Kesir, *Tefsiru Kur'ani'l-Azim*, Thk.: Mustafa Seyyid Muhammed vd. Mües-setü Kurtuba, Mısır, 2000, IV, 30.

18 Akgündüz, Ahmet, “Hakem” *DİA*, c.15, s.172.

19 Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Abkâmü'l-Kur'an*, Thk.: Abdüsselâm Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2007, c. 2, s. 241.

20 Nisa, 4/114.

mal, kan davaları, ailevi problemler vd. bütün konularda oluşan anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için girişilen arabuluculukları kapsamaktadır.

3- وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

“Eğer bir kadın kocasının sadakatsizliğinden yahut kendisine sırt çevirmesinden endişe ederse aralarını bir barış girişimiyle düzeltmelerinde kendileri için bir sakınca yoktur. Ve barış hep hayırdır. Nefisler, cimrilik ve doymazlığa hazır hale getirilmiştir. Güzel davranır, sakınıp korunursanız Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.”²¹

Ayet-i Kerimede, her ne kadar arabuluculuktan bahsedilmezse de anlaşma ve uzlaşmanın en hayırlı çözüm olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ayette yer alan “وَالصُّلْحُ خَيْرٌ” ifadesi nefislerin arzulanan sükûnete erişebilmesi ve anlaşmazlıkların giderilebilmesi için mutlak anlamda anlaşmayı teşvik etmektedir. Bu anlamda karı ve koca arasını bulacak, onları huzura eristirebilecek her girişimin ayrılıktan ve anlaşmazlıktan daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü ihtilaf ve iletişimsizliğin devamı kötülük, bunun devam etmesi de geçimsizlik ve neticede hiçbir kimse tarafından istenilmeyen ayrılık olabilmektedir.²² Yine bu ayette sulhun daha hayırlı olduğu ifadesinden insanların sulha erişmelerinin akl-ı selimin kabul ettiği, insan nefsinin gerçekleştiğinde sükûnete erişip huzur bulduğu ortamın temin edilmesi anlamına geldiği ve bunun insanların yararına olduğu belirtilmiştir.²³ Bunun yanında ayette yer alan bu ifadenin başında yer alan “ال” takısının kelimeye cins anlam kattığı belirtilmiştir. Bu durumda ayet, her türlü uyuşmazlığın musalaha ile giderilmesine işaret etmektedir. Sadece muhalaa yapımlarının anlaşılmasının ayetin manasını daralttığı, birinci manada anlaşılmasının ayetin manasını daha da genişlettiğine işaret edilmiştir.²⁴

²¹ Nisa, 4/128.

²² Kurtubi, *el-Cami' li ahkâmî'l-Kur'an*, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Müessesü'r-Risale, Beyrut, 2006, VII, 166.

²³ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadir*, thk.: Seyyid b. İbrahim, Darü'l-Hadis, Kahire, 1993, I, 779; Kurtubi, a.g.e, IV, 403.

²⁴ İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tabrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tunisiyye, Tunus, 1984, V, 216.

4- وَأَنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَجَاتِلُوا آلَئِي تَبَغَىٰ حَتَّىٰ آتَىٰ أَمْرَ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسَطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Mü’minlerden iki topluluk çarpışacak olursa, aralarını bulup düzeltin. Şayet biri diğerine tecavüzde bulunacak olursa, artık tecavüzde bulunanla, Allah’ın emrine dönünceye kadar savaşı; eğer sonunda (Allah’ın emrini kabul edip) dönerse, bu durumda adaletle aralarını bulun ve (her konuda) adil davranın. Şüphesiz Allah, adil olanları sever”²⁵.

Ayette aralarında anlaşmazlık ve çatışma bulunan tarafların adalete dayalı bir anlaşmaya davet edilmesi, bunun yolunun da Allah’ın kitabının hükümlerine tabi olarak mümkün olabileceği anlatılmaktadır. Allah’ın kitabında belirtilen hususları kabul ederek anlaşmaya yanaşan tarafların insaf, ahlak ve adalet ölçüleri içinde buluşturulmaları da arabulucuların temel görevidir²⁶. Bu ayetlerde geçen (فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا) “Aralarını bulup düzeltin.” ifadesi mutlak olarak zikredilmiştir. Bazı fakihlere göre burada emrin mutlak olarak zikredilmesi vucûbiyet ifade etmektedir.²⁷ Bir fiilin vacip olması da ancak onun uygun olması durumunda mümkün olabilmektedir. Buradan da aracı olmanın, insanların arasını bulmanın uygun olan davranışlardan olduğu sonucu da ortaya çıkmaktadır.

Devletlerarası uyumsuzluklar, bazı arabulucular araya girip anlaşma veya uzlaşma ile neticelendirilmediği takdirde büyük savaşlarla neticelendiği ve neticede büyük yıkımların olduğu, kadın ve çocukların sahipsiz ve perişan kaldığı, maddi servetlerin yok olduğu, insanların birçok sıkıntılara girdiği bilinmektedir.

5- فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلَحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Eğer mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah ve Rasûlüne itaat edin.”²⁸

²⁵ Hucûrat, 49/9.

²⁶ Taberi, Muhammed b. Cerir, *Tefsiru’t-Taberi*, Daru’t-Tevfik, Mısır, 2004, XXV, 130.

²⁷ Lahim, Abdulkerim b. Muhammed, *el-Matla’ an kenaizi zadi’l-müstanki*, Darü Küni İşbiya, Riyad, 2011, IV, 249

²⁸ Enfal, 8/1.

Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c), insanlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların sulh yoluyla çözüme kavuşturulmasını sadece teşvik etmekle kalmamış onlara sulh yapmalarını defalarca emretmek suretiyle sulhun meşru bir muamele olduğunu açıkça göstermiştir. Çünkü Allah (c.c), meşru olmayan bir şeyi emretmez. Ayrıca Allah (c.c), sulhta büyük hayırlar bulunduğunu özellikle belirterek sulha verdiği önemi bariz bir şekilde gözler önüne sermiştir. İnsanların çekişme, çatışma ve anlaşmazlıklara düşmesinde hiçbir hayrın bulunmadığını, bilakis bu durumların insanların birbirlerine kin beslemelerine, netice olarak da istenmeyen olayların ortaya çıkmasına sebep olduğunu belirtmiştir.²⁹

6- وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِإِيمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

*“Allah adına yaptığınız yeminler, iyiliğe, takva bilincine ve insanlar arasında barışın getirilmesine engel teşkil etmesin. Zira Allah, her şeyi duyan, her şeyi bilendir.”*³⁰

Ayet-i kerimede iyilik ve takva ile birlikte insanlar arasında barışın temin edilmesine engel olacak şekilde yemin edilmemesi istenmiştir. Bu şekilde yemin edildiği takdirde hadislerde ifade edildiği üzere yeminin bozulup kefareti verildikten sonra erdemli davranışların yapılması gerekir.³¹

7- فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

*“Ama her kim, vasiyet edenin bir hata yaptığından veya (bilerek) bir kusur işlediğinden endişe eder ve bunun üzerine mirasçılar arasında bir uzlaşma sağlanırsa (bu nedenle) kendisine bir günah terettüb etmez. Doğrusu Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır.”*³²

Vasiyet usulüne uygun olur, bir yanlışlık ve haksızlık bulunmazsa bunun hayatta kalan ilgililerce yerine getirilmesi gerekir. Vasiyeti yerine getirmeyip, ölünün iradesi dışında değişiklik yapanlar sorumlu ve günahkâr olur. Bir mal veya menfaat, dini ve ahlakî kurallara uygun olmayan bir şekilde vasiyyet

29 Ellek, Hasan, Kur'an ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2013/2, c. 2, sayı: 3, s. 12-13.

30 Bakara, 2/224.

31 Müslim, Eymân, 9; Buhârî, Farzu'l-humus, 5.

32 Bakara, 1/182.

edilmişse vârislerle, lehlerinde vasiyet yapılan kimselerin arasına girerek durumu düzeltmek, sakıncalı olmak bir yana müminlerin vazifeleri cümlesindendir. Bu şekilde arabuluculuk yapmak, müminleri yanlıştan çevirmek için güzel bir yöntemdir.

8- وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Sakın işi gücü dünyada fesat çıkarıp düzeni bozmak olan ve insanlar arasını düzeltmek için gayret göstermeyen o haddi aşanların isteklerine uymayın.”³³

Bu ayet ve bu anlamı ifade eden diğer ayetlerde de³⁴ insanların arasını düzeltme için çaba göstermemenin bir ihmal olduğu ifade buyurulmuştur.

3.2. Hadislerden Esas Alınan Deliller

Ebu'd-Derdâ'nın naklettiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) “Dikkat edin! Size derece bakımından oruç, namaz ve sadakadan daha faziletli olan şeyi bildireyim mi?” diye sordu. “Elbette.” dediler. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: “İki kişinin arasını düzeltmektir. İki kişinin arasını bozmak ise (imanı) kökünden kazır.”³⁵

Namaz ve orucun Allah katında ne denli önemli olduğu bilinmektedir. İnsanlar arasında arabuluculuk yapmak, aralarında meydana gelen ihtilaf ve anlaşmazlıkları gidermek de önemli hatta onlardan daha önemlidir. Çünkü namaz ve orucun yararı kişinin zatıyla ilgilidir. Sadakanın yararı da başkasını kapsamakla birlikte, dünyevi bir yarar ve geçimi sağlamaya yöneliktir. Arabulucuk ise birçok açıdan daha yararlıdır. Çünkü bu vasıta ile toplum bir araya gelmekte, vahdet ilkesi işlevsel hale gelmekte ve dinin birçok ahkâmının ortadan kalkmasına neden olan büyük zararların ortadan kalkmasının önü açılmaktadır.³⁶ Hadiste insanların arasını düzeltmeye teşvik, boz(ul)maktan kaçınmaya da teşvikte bulunmaktadır. Çünkü islah, anlaşma, buluşturma, barıştırma, dinin temel ilkelerine daha fazla bağlanmayı sağlamaktadır. İnsanların arasının bozulması ise dine bağlanmayı zedelemekte, temel anlayış ve ibadetlerin yerine getirilmesinde bazı hasarlara yol açabilmektedir. Bu gediklerin onarılması için çalışmak ve yıkılmasını engellemeye çalışmak toplumun genel yapısına katkı sağlayacağı için bir kişinin nefisini terbiye

³³ Neml, 26/151-152.

³⁴ Neml, 26/48.

³⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 50; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 56.

³⁶ Makdisi, Şihabuddun Ebu'l-Abbas, *Şerhu Süneni Ebi Davud*, Darü'l-Felah, Mısır, 2016, XVIII. 681.

etmek için namaz ve oruç tutmasından daha hayırlı olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde insanların arasını bozmak ve açılmasına yol açacak faaliyetlerde bulunmak sadece kişilerin arasını bozmaya neden olmamakta, dini değerlerin aşınması ve neticede toplumda dine karşı bir önyargının oluşmasına neden olduğu için imani bir zaafın oluşmasına sebebiyet vermektedir.³⁷

Humeyd b. Abdurrahman, annesi Ümmü Gülsüm b. Ukbe'den şöyle nakletmiştir: "Resûlullah'ı (s.a.v.) şöyle derken işittim: *İyi şeyler söyleyerek iyi sözler taşıyarak (küs) insanların arasını bulmaya çalışan kimse yalancı sayılmaz.*"³⁸

Ancak, "Müslümanlar arasında sulh caizdir; fakat bir haramı helâl ya da bir helâli haram kılan sulh bundan istisnadır."³⁹ buyurarak da haram ve helâl çizgisinin korunması gerektiğine vurgu yapmıştır. Dolayısıyla iki insanı barıştırmak adına Allah'ın sınırlarını aşmak, arabuluculuk esnasında helâl ile haramı birbirine karıştırmak hatta tarafların gönlü olsun diye haram olan teklif ve imkânlar sunmak kesinlikle doğru değildir. İki kişi arasında arabuluculuk yapan kişilerin taraflar arasında söz getirip götürürken yalancının söz konusu olmadığı, çünkü arabulucu, her bir tarafa da inandığı doğru konuları aktarmaktadır. Şer olan konularda da ise susmaktadır. Bu şekildeki haberler de yalan kapsamında değerlendirilemez. Gerçek yalan, kişinin hakikatin zıttına beyan ettiği hususlardır. O da bu konularda sustuğuna göre yalancı sayılmaz.⁴⁰ Çünkü kavaid-i külliyyede belirtildiği gibi susan kişiye herhangi bir söz nisbet edilmez.⁴¹ Buna göre insanlar arasında arabuluculuk yapan kişinin söz aktarırken hayırlı olanı aktarması, bunun yanında fıkhen haram sayılan ve insanların kaçınmaları gereken konuları ihlal ederek bir çözüm bulması uygun değildir. Çünkü neticede arabuluculuk haramların önünü almak, büyük zararların önlenmesini sağlamaktadır. Burada ayrıca vurgulanmak istenen yalancının kendisinin kötü olmadığı hususu değil, yalan neticesinde oluşan günahın boyutuna işaret edilmektedir. Yalan, arabuluculuk veya diğer bütün konularda fark etmeksizin yalan sayılır. Ancak bazen küçük bir zarar ile büyük yararlar elde edilebilir. Bu şekilde arabulucu konumunda olan ki-

37 Azimabâdi, Muhammed b. Eşref b. Edip b. Emir es-Sıddiki, *Avnu'l-ma'bud şerhu süneni Ebi Davud*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, XIII, 178.

38 Tirmizi, Birr ve sıra, 26.

39 İbn Mâce, Ahkâm, 23; Ebû Dâvûd, Kadâ (Akdiye), 12.

40 Askalani, İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, thk.: Abdulkadir Şeybe, Mısır, 2001, V, 353.

41 Zerka, Muhammed, *Şerhu'l-kavaidi'l-fikhiyye*, Darü'l-kalem, Dımeşk, 2012, s. 337.

şinin iki taraf arasında bildiği hayırlı haberleri söylemesi, bildiği kötülükler hususunda ise susması istenilmektedir. Kişiye hilaf-ı hakikat beyanlarda bulunması kesinlikle sözkonusu değildir.⁴²

Hız. Peygamber, mü'minleri diğer insanların kırgınlıklarını gidermek için arabuluculuk yapmaya teşvik etmiş ve bizzat kendisi de birçok insanın ve kabilenin barışmasına öncülük etmiştir.⁴³ Mesela bunun bir örneği Hız. Peygamber'in kapısının önünde yaşanmıştır. Hız. Âişe validemizin anlattığına göre, Resûlullah (s.a.v.) kendi kapısı önünde bir alacak davasından dolayı hasımların yüksek sesle tartıştıklarını işitmişti. Borçlu olan, alacaklıdan borcun bir miktarından vazgeçmesini ve alacağı konusunda müsamahalı davranmasını istiyordu. Alacaklı, Hız. Peygamberin yanında yer alan şairlerden Ka'b b. Malik, borçlu da Müslüman ordu komutanlarından Abdullah b. Hadred idi. Borç veren ise, "Vallahi, bunu yapmam!" diyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) evinden çıktı ve "Bir iyiliği işlemek üzere Allah adına yemin eden kim?" diye sordu. Borç veren, "Benim ey Allah'ın Resûlü!" deyince, Efendimiz, "(Borçlu) hangisini tercih ediyorsa öyle yap." buyurdu.⁴⁴ Yine başka bir olayda Evs kabilesinden İbn Übey, Hazrecli İbn Revâha ve taraftarlarının birbirleriyle silahsız olarak sopalarla dövüşmeleri üzerine, Hız. Peygamber aralarına girerek onları barıştırmıştır. Ayrıca Ensar'dan İmran, karısını akrabalarına ziyarete göndermemesi olayında kadın tarafı ile erkeğin amcaoğulları arasında çıkan kavgada Resûlullah arabulucu göndermiş ve tarafları barıştırmıştır.⁴⁵

Toplumsal huzura katkı sağlayan arabuluculuk, sadece Müslümanlar arasındaki kırgınlıklar ve küskünlükler için değil toplumun bütün fertleri için geçerlidir. Nitekim Asr-ı Saadet'te Müslümanlar ile Ehl-i Kitap arasındaki borç-alacak ilişkilerinde de bazen anlaşmazlıklar ortaya çıkıyordu. Meselâ Câbir'in (ra) anlattığına göre, babası Abdullah, bir Yahudi'ye borcu varken ölmüştü. Câbir, Yahudi'den borcu ertelemesini istemişse de o bunu kabul

⁴² Abdalbaki, Muhammed Fuad, *el-Lü'lüü ve'l-mercan fima ittefeka aleyhi's-şeyhan*, Daru İsa el-Babi el-Halebi, ts., III, 198.

⁴³ Buhârî, Sulh, 3.

⁴⁴ Buhârî, Sulh, 10; Buhârî, Salât, 71.

⁴⁵ Yazır, Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 6, s. 4462; Şen, Yusuf, İslam Hukukunda Arabuluculuk, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2, c. 11, sayı: 22, s.119.

etmemişti. Bunun üzerine Resûlullah'a gidip Yahudi ile arasında aracılık etmesini rica etmiş, Peygamberimiz de onu kırmamıştı⁴⁶.

Sehl b. Sa'd es-Sâidi şöyle anlatmıştır: “Kubâ'da yaşayan, Evs kabilesinin bir kolu olan Amr b. Avfoğulları kavga etmişler ve aralarında kırgınlık ve dargınlık oluşmuştu. Durum Resûlullah'a haber verildiğinde, *'Haydi onları barıştırmaya gidelim.'* diyerek yola koyuldu⁴⁷ ve aralarını düzeltmek için ashâbıyla birlikte Amr b. Avfoğulları'nın mahallesine gitti. Giderken de Bilâl'e, *'Ben gelmeden ikinci namazının vakti girerse, Ebû Bekir'e söyle, halka namazı kıldırın.'* buyurdu.”⁴⁸ Askalânî hadisin şerhinde buna benzer olaylar meydana geldiğinde yetkililerin harekete geçmelerinin aynı şekilde önemli ve caiz olduğu sonucunun ortaya çıktığını belirtmektedir.⁴⁹

Peygamberimiz günün birinde Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye, *“Ebû Eyyûb! Allah ve Resûlü'nün razı olacağı bir sadakayı sana söyleyeyim mi?”* buyurdu. Resûlullah'ın bu hitabına hemen, *“Elbette.”* Dedi. Ebû Eyyûb. Bunun üzerine Resûlullah, *“Birbirlerine kin besleyip anlaşmazlığa düştüklerinde insanların arasını bulmaya çalış!”* tavsiyesinde bulundu.⁵⁰

Peygamber Efendimiz hukukî davaların çözümünden önce şöyle buyurdu: *“Ben, ancak bir insanım. Davalarınızı bana getiriyorsunuz. Bazılarınız delilini ifade etmede bir kısmınızdan daha başarılı olabilir ve ben ondan dinlediklerime göre karar verebilirim. Şu hâlde şayet ben herhangi birine kardeşinin hakkı olan bir şeyin verilmesine hükmedersem, o kimse bunu almasın. Çünkü ben (bu hükümle) ona ateşten bir parça vermişimdir.”*⁵¹ Bir gün yine eski bir miras dâvasını çözmek üzere iki kişi müracaat eder. Dâvayı çözecek delilleri olmayınca Efendimiz biraz önce zikredilen hususu ifade buyurur. Bundan etkilenen iki adam da ağlaşıp birbirlerine *“benim hakkım senin olsun”* derler. Peygamber Efendimiz de *“Madem bu şekilde davranıyorsanız, o zaman gidip malı taksim ediniz. Sonra hakkı araştırınız. Bundan sonra da kura ile kendi payınıza düşeni belirleyip helâlleşiniz!”*⁵² buyurur.

46 Buhârî, İstikrâz, 9; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 17.

47 Ebû Ya'lâ, *Müsned*, XIII, 458.

48 Ebû Dâvûd, Salât, 168-169.

49 Kastalânî, Ahmet b. Muhammed b. Ebu Bekr, *İrşadüs-sari li şerhi sahibi'l-Buhari*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1990, VI, 168.

50 Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir*, IV, 138; Beyhakî, *Şuabül'imân*, VII, 490.

51 Buhârî, Ahkâm, 20; Müslim, Akdiye, 4.

52 Ebu Davud, Kaza, 7. H.No. 3583.

Hız. Peygamberin çok bilinen uzlaştıırma hadisesi de çok sevdiği kızı Fatıma ile damadı Hız. Ali arasında geçmiştir. Allah'ın Resûlü, kızı Fâtıma'nın evine gelmiş ve evde Ali'yi göremeyince Fâtıma'ya, *"Amcanın oğlu nerede?"* diye sormuştu. Fâtıma, *"Aramızda bir kırgınlık oldu. Bana kızdı, çıkıp gitti. Gündüz uykusunu yanımda uyumadı."* diye cevaplamış, bunun üzerine Allah'ın Resûlü, *"O nerede, bir bak."* diyerek Ali'yi araması için birini göndermişti. Adam geri geldiğinde, *"Ey Allah'ın Resûlü! Mescitte uyuyor."* demişti. Hız. Ali'yi uzanmış, bir yanından elbisesi açılmış, üstü başı toz toprak içinde kalmış hâlde gören Resûl-i Ekrem, bir taraftan onun üzerindeki toz toprağı silerken, diğer taraftan da, *"Kalk ey toprağın babası (Ebû türâb)!"* diyerek tesellide bulunmuştu.⁵³ Aile içinde yaşanan olayı erdem ve vakarla karşılayan Hız. Peygamber taraf olmadan ikisini tekrar bir araya getirmiş ve örnek ailenin nasıl oluşturulacağını bizlere göstermiştir. Farklı münasebetlerde de eşlerin arasını düzeltmeyi ısrarla tavsiye eden Allah Resûlü, *"Kadını kocasına karşı kıskırtan kimse bizden değildir."*⁵⁴ uyarısında bulunmuştur.

*"Güneşin doğduğu her gün, insanın bütün eklemleri için sadaka vermesi gerekir. İki kişinin arasını düzeltmen sadakadır. Bir kimseyi kaldırarak hayvanına binmesine yardımcı olman veya eşyasını ona yüklemen sadakadır. Güzel söz de sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Yoldaki rahatsızlık veren şeyleri kaldırman sadakadır."*⁵⁵ Müminin günlük olarak yapacağı sadakaların içinde arabuluculuğun sayılması önemlidir. Özellikle bunun görev olarak bilinmesi ve Allah katından mükafat alınması için bir fırsat olarak değerlendirilerek yapılmasına işaret edilmiştir. Her doğan gün vurgusu, bu ve diğer hayırlı eylemlerin sürekli yapılması gerektiğine işaretir.

Hız. Ömer'in Kûfe kadısı Ebu Musa el-Eş'ari'ye gönderdiği talimatnamesinde, *"Hasımları arabuluculuk yapmaya yönlendirin. Çünkü davaların mahkeme kararıyla hükme bağlanması onlar arasında düşmanlık meydana getirir."*⁵⁶ Hız. Ömer bu talimatı sahabilerin büyük çoğunluğunun hayatta olduğu bir ortamda göndermiş ve günümüze kadar ulaşan bir itiraz ile karşılaşmamış olması arabuluculuğun önemini ve başvurulabilecek bir yöntem

53 Buhârî, Salât, 58; Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 38.

54 Ebû Dâvûd, Talâk, 1.

55 Müslim, Zekât, 56.

56 Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, Thk.: Muhammed Abdulkadir Ata, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, VI, 109.

olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Hatta bunun icma seviyesinde bir kabulle karşılandığına işaret edenler olmuştur.

Aile İçi İhtilafların Çözümünde Arabuluculuk

Toplumun çekirdeği olan ailenin yapısını sağlamlaştırmak, yuvanın çözülmesini, ailenin dağılmasını önlemek, Kur'an-ı Kerim'in amaçlarından biridir.⁵⁷ Bunun için de aile bağları zayıflayıp, kopma noktasına geldiğinde karı ile kocanın aralarının bulunması, onların barışmalarının temin edilmesi veya barıştırılması ve böylece ailenin dağılmasının önlenmesi önemlidir. Bunu öncelikli olarak kendileri temin edeceklerdir. Eşlerin, kendi aralarında bu anlaşmayı sağlayamamaları halinde arabuluculuk devreye girecektir.⁵⁸ Arabuluculuk ile ilgili olarak yukarıda verilen metinlerde görüldüğü üzere Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin tavsiye ettiği yöntem karı-koca arasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde de uygulanabilir.

Kur'an-ı Kerim, anlaşmanın, sorunları çözmenin hayırlı bir yöntem olduğunun altını özellikle çizmiş ve uyuşmazlık yaşayan tarafların kendi aralarında anlaşamamaları halinde öncelikli olarak aile büyüklerini bu da mümkün olmadığı takdirde bu konuda ehliyetli Müslümanları devreye sokarak huzur ortamının temin edilmesini istemiştir. Hatta uyuşmazlık içindeki tarafların aralarını düzeltmeye çalışıp arabuluculuk yolunu tercih etmeleri hususunda azami çabayı sarf etmeleri özellikle istenmiştir. Müslümanların bu hususta devreye girmeleri kardeşlik hukukunun gereğidir. Diğer arabuluculara başvurmadan önce öncelikli olarak aile büyüklerinin devreye sokulması önemlidir. Kur'an-ı Kerim'de yakın akrabalarından arabulucuların seçilmesi tavsiye edilmiştir. Özellikle hakemlerin yakınlardan seçilmesinin bazı hikmetleri vardır. Bazıları şöyle not edilebilir:

Birincisi, yakınlar aileden olduklarından aile içi sırları saklayıcı davranırlar. Uyuşmazlık dışarıya taşıkça çözüm de zorlaşır.

İkincisi, uyuşmazlığa sebep olan konuları daha iyi bilirler, soruna olan hakimiyet çözümü kolaylaştırır. Çünkü insan kendisini haklı çıkaracak noktalara vurgu yaparken hatalarını makul gösterecek şekilde yorumlar ya da gizler.

⁵⁷ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâl ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara, 1982, I, 555.

⁵⁸ Dumlu, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Salâh Meselesi*, DİB. Yay. Ankara, 1997, s.104.

Üçüncüsü sorunun çözümünde daha yapıcı davranırlar, sonuç alıcı hamlelerle arabuluculuk görevini hakkıyla icra ederler.

Dördüncüsü, hakemler, akrabalık hakkının getirdiği saygınlığı yapıcı ve olumlu yönde kullanarak yumuşak bir otoriteyle çözümü kolaylaştırabilirler.

Beşincisi, hakemler yakın oldukları için uyuşmazlık yaşayan akraba çift ile çeşitli vesilelerle karşılaşabileceklerinden çözümün kalıcılığında ve sürekliliğinde dengeleyici rolünü üstlenebilirler.⁵⁹

Arabulucu rolü verilen hakem(ler) uyuşmazlık içindeki tarafların kendi rızaları ile seçtikleri kişilerden oluşur ve asıl görevleri anlaşmazlık konusu olan sorunları adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde çözüp aileyi kurtarmaya çalışmaktır. Bunun için bütün güç ve imkanları sarf etmeleri gerekir. Burada özellikle vurgulanan arabulucu rolündeki hakemlerdir. Fıkıh kavramı olarak bilinen ve anlaşmanın sağlanamadığı, aile birliğinin devamının mümkün olamayacağı durumlarda karı-kocanın ayrılığına hükmedilebileceği anlamında hakemlik konumuzun dışındadır. Nitekim İmam Ebu Hanife ve Ahmed b. Hanbel'e göre tarafların rızası olmaksızın hakemler, aile birliğinin sonlanmasına hükmedemezler. İmam Şafii'ye göre ise ayette her iki tarafı da destekleyici unsurlar bulunmaktadır. İlk olarak ayetin üslûbu, uyuşmazlıkları çözmek için tayin edilen kişilerin sadece arabuluculuk görevi bulunduğuna, mümkün olan ölçüler içinde anlaşmazlığı sonlandırmak ve arayı bulmak ayetteki karşılığıyla ıslah ile görevli olduklarına delalet etmektedir. Dolayısıyla taraflar yetki vermedikçe hakemlerin karı-kocanın ayrılığına hükmedemeyecekleri de söylenebilir.⁶⁰

Kur'an-ı Kerim'in öngördüğü karı-koca geçimsizliklerinin aile büyüklerinden seçilecek hakemler yoluyla çözümlenmesi, mahkemeye gitmeden önce başvurulabilecek etkili bir usuldür. Günümüzde bu yöntemin kurumsallaştırılması gerekir. Ancak bunun en önemli engeli, inşa edilen zihinle aile büyüklerinin sorunun bir parçası olması eğilimidir. Batılı insanın karı-kocayı, işçi işvereni, hasta-hekimi, öğrenci-öğretmeni, çocuk ebeveyni, müşteri-tüccarı, karı-kocayı sürekli çatıştırdığı ve bizim de artık aynı zihniyetle tanıştığımız dikkate alınırsa hakemler taraf olup duygusal hareket ederek yakınının yanında yer alabilir, bu da sorunu çözme yerine daha da derinleştirilebilir. O sebeple aile büyüklerinin çözümün bir tarafı olabildikleri bir

⁵⁹ Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramla ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehir Vakfı Yay. Konya, 2014, s.338-339.

⁶⁰ Köse, Saffet, *a.g.e.*, s. 339.

zihin dünyasında hakemlik fayda verebilir ve hukuk sisteminin bir unsuru olarak işlev görebilir.⁶¹

Bu şekilde işlevsel hale getirilen arabuluculuk yönteminin bireysel ve toplumsal olarak birçok yararının olduğu görülecektir.

Günümüzde işlevsel hale getirilecek arabuluculuk yöntemi neticesinde aile, yargı yükü ve genel olarak toplum birçok şekilde yararlanacaktır. Özet olarak şu hususlarda daha başarılı sonuçlara ulaşılabileceği söylenebilir.

İslam hukuku diğer hukuk sistemlerinden farklı olarak birey, toplum ve Allah'a karşı sorumluluk taşıyan niteliklere sahiptir. Yargı aşamasında delil yetersizliği, şahit problemleri vb. nedenlerden dolayı dava reddedilir veya düşerse de hak zayı olmaz. Hak sahibinin hakkı düşmez. Haksızlık yapanın sorumluluğu ve ihlal ettiği haklar ilanihaye zimmetinde borç olarak kalır. Arabuluculuk veya sulh ile uzlaşma sağlanması halinde taraflar karşılıklı olarak rızalaşacakları için hakkın teslimi daha kolay olacak, dava sahipleri gönül rahatlığına erişeceklerdir.

Arabuluculuk ile husumetler ve anlaşmazlıklar sona ermekle birlikte insanların sevgi ve muhabbet kanalları da zedelenmemektedir. Konuşarak, anlaşarak zulüm veya zulme neden olan hususlar ortadan kaldırıldığı için ilişkilerin seyrinde bir değişiklik oluşmamaktadır.

Arabuluculuk ve musalaha yargının yükünü hafifletecektir.

Bu şekilde problemlerin çözümünde, yargının yanında arabuluculuk, anlaşma, affetme vb. şekillerde de hakkın teslim edilebileceği müesseselerin yolu da açılacaktır.

İhtilaflı kişilerin üzerindeki psikolojik yük hafiflemektedir. Yaşadıkları sıkıntıların çözümü veya kaybettiği hakkı elde etmek için çözüm arayışı içinde olan kişiler, arabulucular marifetiyle problemleri çözüldüğü zaman rahatlamaktadırlar. En sağlam yol olarak başvurulmuş yargı yolu uzun ve meşakkatli bir süreç gerektirdiği için maksadın hasıl olmadığı bir çok dava da bilinmektedir.

Arabuluculuk, üzerinden uzun yıllar geçmiş, çözülmesi zor, girift hale dönmüş problemlerin çözümünün yegâne araçlarından biridir.

Anlaşmazlıklarda her iki tarafın özellikle helalleşerek barışması, problemleri çözmesi İslam'ın ruhuna en uygun çözümdür. Bu şekilde taraflardan

⁶¹ Köse, Saffet, *a.g.e.*, s. 340.

biri değil her ikisi kazanacaktır. Modern tabirle burada “kazan-kazan” durumu söz konusu olacaktır.

Arabuluculuğun Tarihi Gelişim Süreci

Arabuluculuk müessesesinin geçmişinin insanlık tarihi kadar eski olduğu da söylenebilir. Müslüman toplumlarda arabuluculuk olarak nitelendirilebilecek istikrarlı ve düzenli yapının ahilik ve lonca⁶² düzenleri olduğu belirtilmektedir. Zira ahilik örgütlenmesinin en temel işlevi, uzlaştırıcılık ve arabuluculuk idi. Bu noktada ahiliğin, taşrada yaşanan sorunları merkeze göndermeksizin kendi iç mekanizması ile çözme ve kendi kendine yetme özelliği olduğu söylenebilir. Bu nedenle ahilik kurumu oldukça gelişmiş bir arabuluculuk sistemine sahip olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aynı durumun lonca örgütlenmesi için de söz konusu olduğu belirtilmektedir. Lonca örgütlenmesi içinde yer alan ve genellikle beş kişiden oluşan “İdare Kurulunun”, “Ehli Hibre” olarak adlandırılan son iki üyesi esnaf arasında, esnafla idare arasında veya idare kurulu içinde meydana gelen anlaşmazlıklara hakemlik eder, uyuşmazlıkları çözerdi.⁶³ Bu yapılar önemli işlevler görmekle birlikte devlet kontrolünde ancak bağımsız ve çoğu zaman sözlü ve uygulamalı teamüllere bağlı kalarak hizmet vermekteydi. Dönemin şartları ve toplumsal yapı benzer teşkilatlanmaların bu şekilde faaliyet göstermesini sağlamıştır.

Bunun yanında İslam toplumlarının ilk dönemlerinden itibaren hukukun temel bir yöntemi olarak kabul edilip pratikte başvurulmakla birlikte halk arasında herhangi bir hukukî veçhesi olmaksızın insanların kendi iyi niyet ve toplumsal sorumluluk bilinciyle icra ettikleri bir sulh/arabuluculuk yöntemi oldukça işlevsel olmuştur. Hukukî veçhesi olan sulhun ise mahkemelerin sıklıkla başvurdukları bir yöntem olduğu bütün ilim erbabınca bilinmektedir. Farklı dönemlerde “müslîhûn” olarak bilinen, toplum tarafından kabul gören şahsiyetler, problemler daha yargı aşamasına gelmeden, tarafları kadıların huzuruna varmadan barıştırmışlardır. “Muslihûn” diye isimlendirilen şahsiyetlerin hukukun bütün alanlarında aktif rol aldıkları bilinmektedir. Başta aile hukuku olmak üzere, ceza hukuku, ticari anlaşmazlıklar vd. hukuk alanlarında bu müessesenin aktif bir rolünün olduğu bilinmektedir. Bu

⁶² Lonca: Teşkilâtlanmış esnafın birliğiyle ilgili çeşitli fonksiyonların icra edildiği özel yerin adı olup teşkilâtlanmış esnaf gruplarını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Kal’a Ahmet, “Lonca” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003, <https://islamansiklopedisi.org.tr/lonca>, Erişim: 20.11.2019.

⁶³ Cirit, İsmail, Rüşdü, *Arabuluğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, s.20.

şahsiyetlerin kadı sicillerinde az da olsa yer alan kayıtlarında “es-sulhu hayr” düsturu ile hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bunların toplum içinde kabul görmesi, hatta müdahil olmalarının memnuniyet vermesi yerleşik uzlaşma kültürünün bir tezahürü olduğu söylenebilir.

Hukukçular bu hususları dikkate alarak sulhu “âdî” ve “adlî” olmak üzere iki bölüme ayırmaktadırlar. “Âdî sulh” herhangi bir şekle tâbi olmayan, “adlî sulh” ise mahkeme kontrolünde belli şekli hüviyete sahip sulh’tur.⁶⁴ “Âdî sulh”, aralarında hukuki bir dava bulunan tarafların mahkemeye müracaat etmeksizin kendi aralarında yapmış oldukları sulhtur. Herhangi bir yönlendirme veya hukukî prosedür gerektirmeyen bu tür bir anlaşmaya varmak taraflar adına her zaman mümkündür. Şer’iyye sicillerinde bu tür sulh kayıtları az da olsa mevcuttur.⁶⁵ Kayıtlarda bu tür sulh kayıtlarının az olmasının nedeni, bunların daha çok aile içinde ya da bu konuda ehliyetli insanlar tarafından sonuçlandırılıp kapatılmasından kaynaklandığı söylenebilir. Aile içindeki sorunlar İslami kültürün yapısından dolayı gizli tutulur, fazla duyulması istenmez ve yoğun bir çaba ile büyük sorunlara yol açmadan çözüme kavuşması istenir. Hatta yakın akrabalarından birçoğunun da olaylara tanıklık etmesi istenilmez. Bu sebeplerden mütevellit, sicillerde bu türden kayıtlar fazla yer almaz.

Ahilik ve lonca örgütlenmelerinin kısmen uyguladıkları, daha çok esnaf arasındaki muamelata dair sorunları yapı içinde devreye giren arabulucuların marifetiyle çözdükleri anlaşılmaktadır. Bu yapılardan sonra Müslüman toplumlar içinde tespit edilebildiği kadarıyla arabuluculuğa ilişkin ilk yazılı düzenleme 1917 tarihli Hukûk-ı Âile Kararnâmesi ile yapılmıştır. Kararnâme’nin 130. maddesinde eşler arasında ihtilaf meydana geldiğinde taraflar yargıya başvurdıklarında hakim tarafından her iki tarafın ailesinden birer hakem tayin edileceği açıkça ifade edilmektedir. Madde metni şu şekildedir: “Zevceyn beyninde niza’ ve şikak zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hâkem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup

⁶⁴ Atar, “Sulh”, DİA, C. 37., s.481.

⁶⁵ Zeynep Abacı Dörtok, “Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri”, *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı: 20 Sayfa: 105-115 Yayın Tarihi: 2006, s. 108; Yıldırım, Adem, Mağdur Haklarına Yönelik Kurumsal Yapılar (Sulh ve Uzlaştırma), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, 2014, s. 251-270.

da hâkem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu suretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdat ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini ıslaha çalışır. Kabil olmadığı sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlaa eyler. Hakemler ittifak edemezler ise hakim evsaf-ı lâzimeyi hâiz diğer bir heyet-i hâkemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat'î ve nâkâbil-i itirazdır.”⁶⁶ Nisa sûresinin 35. ayetini esas alarak oluşturulan bu metinde karı-koca arasındaki geçimsizliklerde tarafların hakemlerinden oluşan bir heyet olaya müdahale edecek, tarafları dinleyecek ve çözüm yoluna gidecektir. Böylece aile sınırları çevreye yayılmadan çözülmüş olacaktır. Hakem heyeti demek olan Aile Meclisi'nin yetkileri hakkında Hanefi mezhebi, hakemlerin tarafların vekili olmadığı gerekçesiyle meclisin sadece nasihatta bulunacağı, taraflar arasındaki nikahı fesh etme yetkilerinin olamayacağı görüşündedir. Buna karşılık Makili mezhebi, hakemleri aynı zamanda tarafların vekili olduğu gerekçesiyle nikahın feshine veya boşamaya bile karar verebilecekleri ve onların tüm kararlarının bağlayıcı olduğu görüşünde olmuştur.”⁶⁷ Aile kararnamesi bu konuda Maliki görüşünü zamanımız açısından daha faydalı gördüğünden maddeleri arasına almıştır.⁶⁸

Özellikle aile ile ilgili davalar, nişan, kız kaçırma, miras taksimi, boşanma, aile içi anlaşmazlıklar vb. konularda arabuluculuk sistemi çok rahat işletilebilir. Yakın geçmişimizde bunun çok güzel örnekleri anlatılır. Ülkemiz hukukçularından Prof. Dr. Fatih Uşan, arabuluculuk konulu sempozyumun açılış konuşmasında bu konuyu yaşanmış bir örnek üzerinden şöyle izah etmektedir: “Rahmetli dedem, sözü dinlenen bir adammış, miras taksimi, kız kaçırma, alacak borç ilişkilerinde hep ara bulurmuş, hatta öyle ki ilçeye dava açmaya giden taraflara hâkim, siz Uşan dedeyi gördünüz mü diye sorar, hayır cevabına, önce o'nu bir görün, o halledemezse bana gelin dermiş. Dolayısıyla, dava şartı arabuluculuğun, bize, yapımıza, genlerimize de çok uygun olduğunu düşünüyorum, yeter ki engellemeler olmasın.”⁶⁹

⁶⁶ *Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi*, Yayına hazırlayan ve notlar ekleyen: Orhan Çeker, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya, ts., 130. madde s. 58.

⁶⁷ Çeker, Orhan, *Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi*, s. 15.

⁶⁸ Bkz. Ğaryânî, Sadık Abdurrahman, *Müdevvenetü'l-fıkhi'l-Mâlîki*, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut, 2002, II, 658-659.

⁶⁹ Uşan, Fatih, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyum*, Ankara, 2019, Açılış Konuşması, s.15.

Günümüz meri hukukunda arabuluculuk müessesesi ile ilgili hukuki düzenlemeler 22 Haziran 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6235 sayılı Kanun ile özel hukuk anlaşmazlıklarının çözümüne alternatif bir yöntem olarak “Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk” Kanunu düzenlenmiştir. Arabuluculuk ilk etapta “ihtiyari” bir yardımcı çözüm yöntemi olarak uygulanmıştır. Kanunun düzenlenmesinden itibaren geçen beş yıl içinde 2018 yılı sonu itibariyle, tarafların “ihtiyari” olarak arabuluculuk yöntemi ile uzlaştıkları uyuşmazlık sayısı 90 binin üzerindedir.

Bu süreçte öncelikle 2018 yılında uygulanmak üzere 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu ile iş uyuşmazlıklarının bir kısmı açısından, daha sonra, 7155 sayılı Kanun ile ticari davalar açısından, dava açmadan önce arabuluculuğa başvuru koşulu (dava şartı ismiyle) getirilmiştir. Bu ise bir yıl içerisinde zorunlu olarak yaklaşık dört yüz elli bin uyuşmazlığın arabulucular önüne gelmesini, yaklaşık iki yüz bin uyuşmazlık da tarafların anlaşması suretiyle giderilmesini sağlamıştır.⁷⁰

Dünyada ise arabuluculuk yirminci yüzyılda devletler tarafından kabul edilmiş ve kurumsallaştırılmıştır. ABD’de 1964 tarihli Yurttaşlık Yasası ile toplum hayatına girmiş, 1980’li yıllarda İngiltere ve Avusturalya’da, 1990’lı yıllarda ise Avrupa ülkelerinde yayılmaya başlamıştır. Avrupa Birliğinde “Hukuki ve Ticarî Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin 21 Mayıs 2008 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Direktifi” kabul edilmiştir. Arabuluculuğun Avrupa Birliği ülkelerindeki gelişimine baktığımızda, “Avrupa Birliği Arabuluculuk Direktifi”nin önemli etkisinin olduğu, Avusturya, Slovakya, Romanya gibi bazı ülkeler arabuluculuk konusunda yazılı mevzuat geliştirmeyi tercih etmelerinin yanında Hollanda, Birleşik Krallık, Slovenya gibi bir kısım ülkelerin yazılı düzenlemeye gerek duymadan arabuluculuk sistemini uyguladığı, bu ülkelerdeki arabuluculuk girişimlerinin %60-%80 oranlarında başarı ile sonuçlandığı belirtilmektedir.⁷¹

Ülkemizde aile uyuşmazlıklarının çözümü söz konusu kanuna dahil edilmemiştir. Hatta aile bakanlığı tarafından aile içinde arabuluculuk marifetiyle barıştırma yasaklanmıştır. Kadın konukevlerinin açılması ve işletilmesi hakkında 05.01.2013 tarihli resmi gazetede yayınlanan yönetmeliğin, 4. Maddesinin 8 bendi şöyle düzenlenmiştir: “Koruyucu veya önleyici tedbir

⁷⁰ Erdoğan, Ersin, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyum* (Editör) Ankara, 2019, s. 8.

⁷¹ Cirit, İsmail, Rüşdü, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, s. 21.

kararlarının alınması ve yerine getirilmesi aşağıda şiddet mağduru ile şiddet uygulayan arasında Ceza Hukuku kapsamında uzlaşmaya ya da hukuki uyumazlıklarda arabuluculuk önerilemez. Ancak çatışma, çözüme yöntemlerine ilişkin danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilebilir.”

Buna benzer olarak 6284 Sayılı Ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair kanuna ilişkin uygulama yönetmeliğinin birinci bölümünün 35. maddesi de şöyle düzenlenmiştir: “Tedbir kararları, kararın niteliğine göre kamu kurum ve kuruluşları tarafından ŞÖNİM ile işbirliği içerisinde ivedilikle yerine getirilir. Koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının alınması ve yerine getirilmesi aşamasında şiddet mağduru ile şiddet uygulayan arasında uzlaşma ya da arabuluculuk önerilemez.”

Asıl mevzumuz olan Aile içi ihtilaflarda arabuluculuklara ihtiyaç vardır. Bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı müftülüklerde hizmet vermeye devam eden aile rehberlik büroları bu hizmeti sistematik, uzmanlık eğitimi alan kişiler marifetiyle yapmaları halinde toplumda önemli bir işlev görecektir.

SONUÇ

Arabuluculuk, üzerinde çalışılmış, tarihsel tecrübe, deneysel yöntemler uygulanarak tarafları tekrar görüşmeye ve değerlendirme ortamına getirebilmek için müzakerelerde bulunmak amacıyla tarafları buluşturan, birbirlerine karşı tavırlarını gözden geçirmelerini ve anlamaya çalışmalarını sağlamak için kendi aralarında yeni çözümler bulmak amacıyla iletişim sürecinin devamı ve yeni imkanlar oluşturmayı hedeflemektedir. Bunun yanında taraflar çözüm bulamadıkları takdirde çözüm önerileri sunabilen, dini referanslara vakıf, bu işi gönülden ve Allah rızası için yapan, tarafsız ve bağımsız kişilerin müdahil olması şeklinde ihtiyarî olarak gerçekleştirilen bir barıştırma, kaynaştırma, bir araya getirme faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Arabuluculuk, uhrevi sevabı ve de dünyevi yararları çok olan, Peygamber Efendimiz tarafından uygulanan ve tavsiye edilen, sonraki dönemlerde farklı şekillerde icra edilen, halen bazı İslam ülkelerinde gönüllü ve resmi zevat tarafından deruhte edilen, birçok ailenin tekrar bir araya gelmesinde büyük yararlılıklar gösteren bir yöntemdir. Arabuluculuk, yargı süreci ile kıyaslandığında, maliyet, gizlilik, tarafların anlaşmazlık konularını anlama ve belirleme, farklı bakış açılarını değerlendirme, her iki tarafın yararını gözetme, çözüm önerileri sunma ve her iki tarafı da memnun etme bakımından birçok yararı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulgaki, Muhammed Fuad, *el-Lü'lüü ve'l-mercan fima ittefeka aleyhi*-şeyhan, Daru İsa el-Babi el-Halebi, Mısır, ts.
- Ahmetoğlu, Şahin, *Mezhepler Tarihinin 100'ü*, Otto Yayınları, Ankara, ts.
- Akgündüz, Ahmet, "Hakem" *DİA*, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-bari*, thk.: Abdulkadir Şeybe, Mısır, 2001.
- Atar, "Sulh", *DİA TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, DİB Yay., Ankara 1991.
- Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâl ve Çağdaş Tefsiri*, Ankara, 1982.
- Azimâbâdî, Muhammed b. Eşref b. Edip b. Emir es-Sıddıkî, *Avnu'l-ma'bud şerhu süneni Ebi Davud*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.
- Bardakoğlu, Ali, "Sulh", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, M.Ü.İ. Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- Beycûrî, İbrahim, *Haşiyetu Beycûrî ala şerhi İbn'l-Kasım*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999.
- Beyhaki, *es-Sünenü'l-kübra*, thk.: Muhammed Abdulkadir Ata, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Abkâmü'l-Kur'an*, thk.: Abdüsselâm Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2007.
- Cirit, İsmail, Rüşdü, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 2019.
- Çağlayan, Harun, İnsan onuru bağlamında sorumluluk bilinci, e-makâlât Mezhep Araştırmaları, VIII/2 (Güz 2015).
- Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Akidler*, Tekin Kitapevi, Konya, 2014.
- Dumlu, Ömer, *Kur'an-ı Kerim'de Salâh Meselesi*, DİB. Yay. Ankara, 1997.
- Ellek, Hasan, Kur'an ve Hadis Işığında İnsanlar Arası Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözümü, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2013/2, c. 2, sayı: 3.
- Erdoğan, Ersin, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyum* (Editör) Ankara, 2019.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yay. İst. 1998.
- Ferahidî, Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, Daru Mektebeti'l-Hilal, byy. ts.

- Ğaryânî, Sadık Abdurrahman, *Müdevvenetü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut, 2002.
- Haskefî, Muhammed b. Ali, b. Muhammed, *ed-Dürrü'l-muhtar*, Thk.: Abdülmün'im Halil, Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1423.
- Herevî, Nureddin b. Ebu'l-Hasan Ali b. Sultan, *Fethu babî'l-inaye şerhu'n-nukaye*, Daru'l-Erkam, Beyrut, ts.
- Hıraşî, Ebu Abdullah Muhammed, *Şerhu Muhtasari Halil*, Matbaatu Muhammed Efendi, Mısır, 1307.
- İbn Abidin, Muhammed Emin, *Haşiyetü reddi'l-muhtar*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1992.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Dâru't-Tunisiyye, Tunus, 1984.
- İbn Kesir, *Tefsîru Kur'ani'l-Azim*, thk.: Mustafa Seyyid Muhammed vd. Müessesetü Kurtuba, Mısır, 2000.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemaluddin Muhammed, *Lisanü'l-Arab*, Darü'l-Maarif, Beyrut, 1407.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Camiu'l-fikh*, Darü'l-Vefa, Mısır, 2000.
- Ka'la Ahmet, "Lonca" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Kastalânî, Ahmet b. Muhammed b. Ebu Bekr, *İrşadüs-sari li şerhi sahihi'l-Buhari*, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1990.
- Köse, Saffet, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, Mehîr Vakfı Yay. Konya, 2014.
- Kurtubî, *el-Camiu li ahkâmî'l-Kur'an*, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2006.
- Lahim, Abdulkarim b. Muhammed, *el-Matla' an kenaizi zadi'l-müstanki'*, Darü Küni İşbilya, Riyad, 2011.
- Makdisi, Şihabuddun Ebu'l-Abbas, *Şerhu Süneni Ebi Davud*, Darü'l-Felah, Mısır, 2016.
- Nazravî, Ahmed b. Guneym b. Salim el-Malikî, *el-Fevakihu'd-devânî*, Darü'l-Ma-rife, Beyrut, ts.
- Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnâmesi*, Yayına hazırlayan ve notlar ekleyen: Orhan Çeker, Mehîr Vakfı Yayınları, Konya, ts.
- Şen Yusuf, İslam Hukukunda Arabuluculuk, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012/2.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l-kadir*, thk.: Seyyid b. İbrahim, Darü'l-Hadis, Kahire, 1993.
- Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tefsiru't-Taberi*, Daru't-Tevfik, Mısır, 2004.
- Uşan, Fatih, *Arabuluculuğun Geliştirilmesi Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 2019.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili*, İst., 1990.
- Yıldırım, Adem, Mağdur Haklarına Yönelik Kurumsal Yapılar (Sulh ve Uzlaştırma), *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, 2014.
- Zerka, Muhammed, *Şerhu'l-kavaidi'l-fikhiyye*, Darü'l-kalem, Dımeşk, 2012
- Zeynep Abacı Dörtok, "Bir Sorun Çözme Yöntemi Olarak Sulh: 18. Yüzyıl Bursa Kadı Sicillerinden Örnekler ve Düşündürdükleri", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı: 20 Yayın Tarihi: 2006.

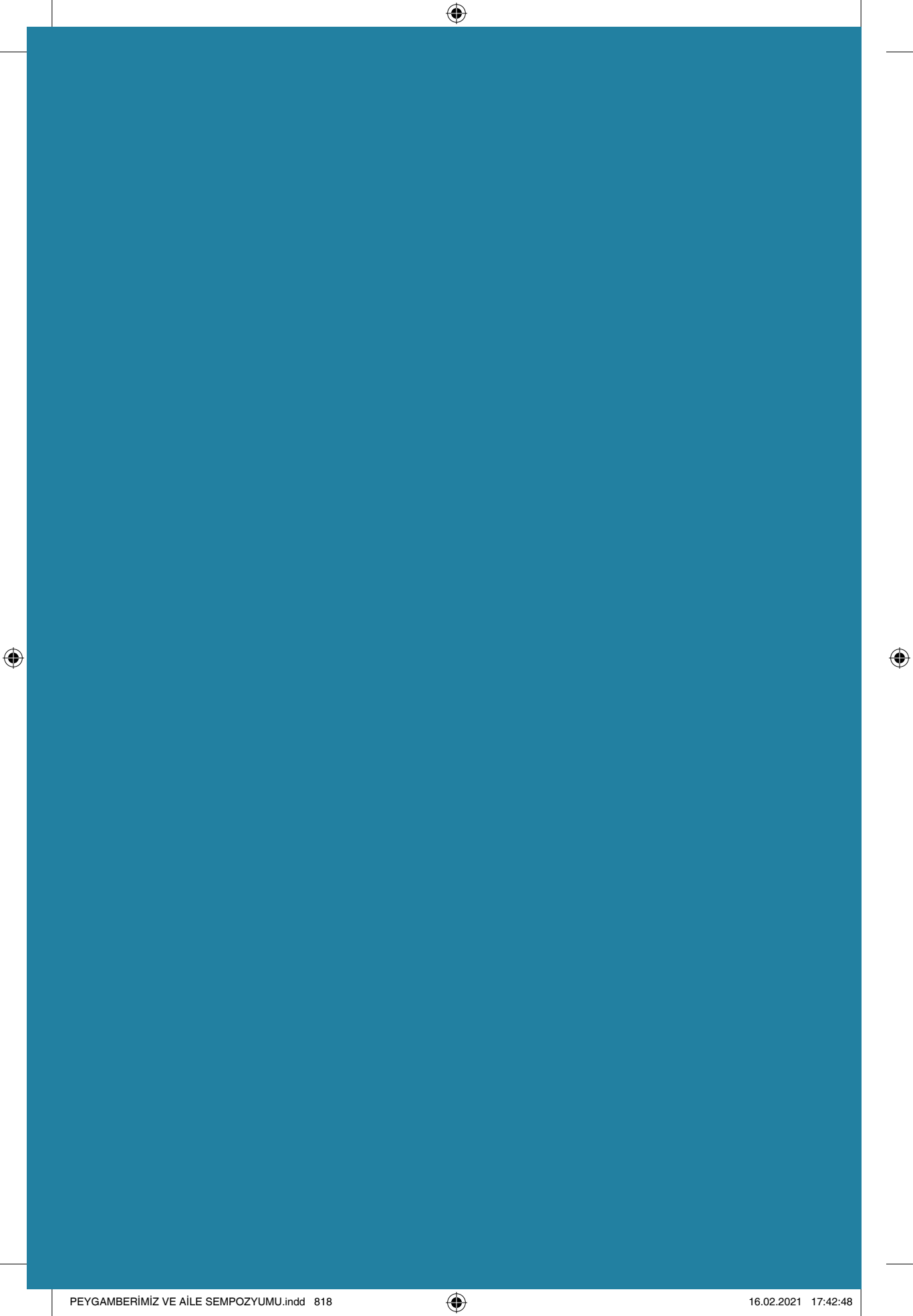
(Prof. Dr. Abdurrahman Candan tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Prof. Dr. Abdurrahman Candan Hocama ben de teşekkür ediyorum. Aile İçi Problemlerin Giderilmesinde Hazret-i Peygamber'in Önerdiği Arabuluculuk Yöntemi üzerinde dört başlık üzerinde konuyu bizlere izah etmeye çalıştılar. Önce tanımlamalarını yaptı, ardından yakın kavramlarla ilişkisini ortaya koydu. Hemen ardından meşruiyet ve hikmeti üzerinde birkaç cümleyle durduktan sonra aile içi ihtilafların çözümünde arabuluculuk müessesesinin bugün ülkemizde hak ettiği yerde olmadığını, özellikle Aile Bakanlığı uhdesinde mutlaka bunun karşılığının olması gerektiğinin üzerine biraz daha basa basa durdu. Teşekkür ediyoruz kendisine.

Şimdi, dördüncü sunumu yapmak üzere, Peygamber Ailesinden Çözümler, Kötülük Problemi Bağlamında Felsefi Bir Değerlendirme başlıklı sunumuyla Prof. Dr. Rifat Atay ve Hikmet Çamcı hocalarımızı kürsüye davet ediyorum.

Sunumu Hikmet Çamcı Hocamız yapacaklar. Kendisi Dr. Cahit Ünver Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni.

Hocam buyurun.

PEYGAMBER AİLESİNDEN GÜNÜMÜZ AİLE SORUNLARINA ÇÖZÜMLER: KÖTÜLÜK PROBLEMİ BAĞLAMINDA FELSEFİ BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Rıfat ATAY*

Doktorant, Hikmet ÇAMCI**

ÖZET

Bu çalışmada, modernleşme ile değişen aile kurumunun zayıflığından kaynaklı problemlerin çözümünde Hz. Muhammed'in hayatından bazı örnekler nefis-yapılandırma teodisesi çerçevesinde felsefi bir bakış açısıyla tartışılacaktır. Bildiride, günümüzde sanal dünyanın etkisi ile ortaya çıkan aile içi iletişim problemlerine (sorumluluk alma, empati, olgunlaştırma) felsefi bir bakış açısıyla yaklaşılacaktır. Bunu yaparken hayatı itibarıyla bize örnek olan Hz. Peygamber ve ailesini bu probleme konu edinip nefis-yapılandırma teodisesi ekseninde çözümleme-anlama yoluna gidilecektir. Bu teodise akıllı toplumsal bir varlık olan insanın, insan-ı kâmil olmaya meyilli olduğu, yaşadığı kötülüklerin insanın mükemmelleşme sürecine katkı sağladığı görüşündedir.

Bildiride Hz. Peygamber'in hayatında (vahiy geliş ve eşiyile yaşadığı kabulleniş süreci, boykot dönemi, eşlerinin kıskançlıkları gibi) bir insanın yaşaması zor tecrübelerini çözümleme-anlama yoluna gideceğiz. Öncelikli amacımız, Hz. Peygamber'in aile içi sorunları nasıl çözümlediğini, hangi ilkelere dayandığını, aile içi ilişkilerini nasıl yapılandırıldığını görmektir. İkinci olarak da, ekran üzerinden sosyalleşerek iletişim ihtiyacını gideren, birbiriyle konuşmayan, empati kuramayan, sorumluluktan kaçan, kendi dünyası içinde yaşayarak aile kurumuna zarar veren günümüz bireyleri için bir farkındalık yaratmak ve aile içinde yaşanan iletişim problemlerinin çözümüne bir katkı sağlamaktır.

* Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri

** Dr. Cahit Ünver Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni

Anahtar Kelimeler: Aile, Peygamber Ailesi, Kötülük Problemi, Nefs-yapılandırıcı Teodise, Sorumluluk, Hoşgörü

Title: Solutions to Today's Family Problems from the Prophet's Family: A Philosophical Reading within the Context of the Problem of Evil

ABSTRACT

In this study, some examples from the life of Prophet Muhammad will be discussed from a philosophical point of view within the framework of soul-making theodicy in solving the problems stemming from the weakness of the family institution that changed with modernization. In this paper, the problems of communication within the family (taking responsibility, empathy, maturation) that are created by the influence of the virtual world will be approached from a philosophical point of view. While doing this, the Prophet Muhammad and his family, who are exemplary of us in terms of his life, will be the subject of this problem and will be analyzed and understood in the axis of the soul-making theodicy. It is of the opinion that the human being, a wise social being, is inclined to become a perfected human, and that the evils s/he experiences contribute to the perfection process of the human being.

In this paper, we will try to analyze and understand the difficult experiences of a person in the life of Prophet Muhammad (revelation and its acceptance process with his wife, boycott period, jealousy of his spouses, etc.). Our primary aim is to see how the Prophet Muhammad solved domestic problems, what principles he based on, and how he structured domestic relations. Secondly, to raise awareness and contribute to the solution of communication problems in the family for today's individuals who eliminate the need for communication by socializing on the screen, do not talk to each other, cannot empathize, escape from responsibility, harm the family institution by living in their own world.

Keywords: Family, the Prophet's Family, Evil, Soul-Making Theodicy, Responsibility, Tolerance

GİRİŞ

Aile, tabiatı gereği medeni olan insanın bir arada yaşama zorunluluğu¹ sonucunda ortaya çıkan toplumsal bir kurumdur. Ailenin ihtiyaca göre

¹ Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınevi 2011): 52B bk. *Ahlâk-ı Alâî*, Haz: Mustafa Koç, (İstanbul, Klasik Yayınları, 2007): 130,

şekillenen yapısı gereği, modernleşmenin de gereklerine uyum sağlamak için değişim² göstermektedir. Bu değişim beraberinde bazı toplumlar için istenmedik sorunları ortaya çıkarmakta ve toplumun modern şartlara göre yeniden yapılandırılması için gayret gösterme gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. İnsanın kendi çağında ortaya çıkan problemlere kendinden öncekilerin tecrübelerinden faydalanmak suretiyle çözüm üretmesi onu zaman israfından ve benzer hataları tekrar etmekten kurtaracağı ise aşıkardır. Bu bağlamda, anlama faaliyetimize Hz. Peygamber'in hayatından örnekleri konu edindik. Ayrıca H. Ziya Ülken'in ifadesiyle, derdi olan, "insanlığa yeni bir sözle gelmeli, bütün insanlar için yeni bir hakikat söylemelidir."³ tümcesi gereğince çağımızın konforlu ortamında acı ve sıkıntıdan kaçan⁴ modern insanın da, çekirdek aileyi oluşturmada ve olgunlaştırmada sorumluluğu kendi eline alması gerekmektedir.

Peki bu nasıl yapılmalıdır sorusuna ise, kötülük problemine cevap olarak modern dönemde John Hick tarafından yeniden gündeme getirilmiş nefis-yapılandırma teodisesi (soul-making theodicy) ekseninde Hz. Peygamber'in hayatından örnekleri tartışarak cevap üretilmeye çalışılmıştır. Dünyada çok az kişinin nefis-yapılandırmayı gerçekleştirebildiğini iddia eden bu teodiseye göre, doğuştan ben-merkezli olan insan, peygamberler, azizler, dini gelenekler ve kendi dini tecrübeleri vasıtasıyla kendini açığa çıkaran Tanrı'ya karşılık verebilir.⁵ Dünya tarihinde kendini yapılandırmış az sayıda insan varsa şüphesiz bunlar arasında Hz. Muhammed (s.a.v.) ilk akla gelenlerden biri olacaktır. Bundan dolayı O'nun örnekliğinden aileyi olgunlaştıracak önermeler çıkarılabilecektir. Çalışmanın hedefi, Müslümanlar için örnek olan Hz. Muhammed'i günümüz insanının kendince yeniden okuyup sorunlarını çözecek ilkeler bulmasına katkı sağlayabilmektir. Metodumuz ise, ilk önce aile, kötülük ve nefis-yapılandırma teodisesini tanımlamak ardından seçtiğimiz örnekleri felsefenin şumullülük, objektiflik, rasyonellik ve tutarlılık

haz.: Hüseyin Akgül, (İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser: 30, ts.): 136.

- 2 Ergün Yıldırım, "Aile ve Evlilik Türleri", *Aile Sosyolojisi*, Canatan; Kadir, Yıldırım Ergün, (İstanbul, Açılım Kitap, Eylül 2018): 70-76.
- 3 Hilmi Ziya Ülken, *İnsani Vatanseverlik*, (İstanbul, Ülken Yayınları, 1998): 87.
- 4 Bu görüş ile ilgili bk. John Hick, *Evil and the God of Love*, (Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2010): 297.
- 5 John Hick, "Ruh-oluşturma Teodisesi", Peterson, Micheal, vd., *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Çev: Rahim Acar, Nebi Mehdiyev, Hümeysra Özturan, Osman Bas, (İstanbul, Küre Yayınları, 2018): 434.

ilkelerine göre çözümlemek, anlamak olacaktır. Bu aşamada aile kavramını incelemeye geçmek yerinde olacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Aile Kavramı

Aile yapı itibarıyla çok çeşitlilik gösteren bir kurumdur. Kan bağından belli bir ihtiyacı karşılamak amaçlı insanların bir araya geldiği toplulukları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Aile yapısındaki var ve yok olmuşların çeşitliliği, insanlık tarihi boyunca aile kurumunun değişimi nedeniyle aile kavramının evrensel bir tanımının yapılamayacağı⁶ iddia edilse de konu olarak ele aldığımız aile kavramının tanımını vermek yerinde olacaktır. Aile kelimesi Arapça ‘a-v-l’ olarak alındığında anlamı, bakmakla yükümlü, sorumluluğu altındakilerin geçimlerini üstlenen kişi⁷ olarak anlaşılmaktadır. Arapça kökenli aile kelimesinin sözlükte anlamı: “a. (aile) 1. top. b. Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik: 2. Aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimselerin tümü: 3. Birlikte oturan hısım ve yakınların tümü. 4. b/k. Eş, karı. 5. Aynı gaye üzerinde anlaşılan ve birlikte çalışan kimselerin bütünü. 6. Temel niteliği bir olan dil, hayvan veya bitki topluluğu, familya.”⁸ olarak verilmektedir. Bu tanımlardan aile denilen kavramın kan bağı ya da kan bağı olmaksızın belli bir amaç etrafında toplanmış bireylerin sorumluluk paylaşımı ekseninde kurgulandığı görülmektedir. Dolayısıyla aileye dair bir sorun varsa sorumlulukla alakalıdır denilebilir.

Bu dünyada her şey bir ölçüye⁹ göre gerçekleşmektedir. Evirilerek tedricen olduğu iddia edilen bir dünyada yaşayan insan için ölçülü nesnel dünya gerçeği, ahlaki tabiatın gelişimi için bir temeldir.¹⁰ İnsan ilk önce akıllı ve toplumsal bir varlık olarak ortaya çıkmış ardından ikinci aşamada ruhani

6 Kadir Canatan, “Aile Kavramının Tanımı”, *Aile Sosyolojisi*, Canatan; Kadir, Yıldırım Ergün, (İstanbul, Açılım Kitap, Eylül 2018): 60-62.

7 İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mükerrerem, “AVL”, *Lisânu’l arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr vd. (Kahire, Daru’l-Maarif, ts.):3174.

8 “Aile”, *Türkçe Sözlük*, haz.: Şükrü Halûk Akalın, vd., (Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011): 57.

9 Bk. Kamer 54/49.

10 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 431.

ve ahlaki olarak olgunlaşmıştır.¹¹ İnsan, doğası gereği medeni¹² bir varlık olduğu için genellikle aile birlikteliği içinde yaşamaya muhtaçtır. Bu onun ekonomisi, sosyal yardımlaşma ve dayanışması için kaçınılmazdır.

İnsanın oluşturduğu bu yapı, tıpkı insanın kendisi gibi mükemmel olarak başlayamaz. Emekleme, gelişme ve olgunlaşma evresi olması gerekir. Aile zamanla tıpkı insanın kendisi gibi tecrübeledikleri karşısında aile fertlerinin takındığı tutum, aldığı karar ve sergilediği davranışları neticesinde olgunlaşır ya da olgunlaşmaz. Ailedeki olgunlaşma, kemalin tabiatı gereği tedricen gerçekleşebilmektedir. Aile fertlerinde eğer empati ve sempati yeteneği, sorumluluk paylaşımı varsa olgunlaşma daha kolay ve çabuk olabilmektedir. Peygamber ailesinde olan olgunluğun, bu ailenin bireylerinin sorumluluk almaktan kaçınmamaları ve birbirinin yerine kendini koyup akılcı hareket ederek sorun çözümlerinden kaynaklandığı görülmektedir.

Bu araştırma modern aileyle alakalı olduğundan aile sınıflandırmasına yönelik birçok yaklaşım olmasına rağmen tercihimiz, modernleşme sürecini de göz önünde tutarak aileyi, geleneksel geniş aile, modern çekirdek aile¹³ olarak sınıflandıranı kabul edip bunların tanımlarını vermek olacaktır. *Geleneksel geniş aile*, anne-baba, çocuklar, kuzenler, dede-nine, büyükanne, büyükbaba, kardeşler vs. yer aldığı geleneksel toplumlarda görülen aileye denir. Geleneksel dönemde görülen bu aile türü geniş, çok işlevli, mahrem, dayanışmacı, akrabalık bağları ilişkilerinin güçlü olduğu ve bir arada yaşama özelliklerini taşıyan bir toplumsal yapıyı¹⁴ akla getirmektedir. Geleneksel geniş ailede kuzenler, amca, dayı, hala ve teyze aynı aileden sayılmakta, güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma bu akrabalık bağlarıyla sağlanmaktadır. Geleneksel ailenin bazı özellikleriyle modernleşerek devam ettiği görülmektedir. Değişmiş geniş aile olarak ifade edilen modernleşmiş bu yapı, çekirdek ailelerin ziyaretleşme, modern dijital iletişim kanalları (Whatsapp grupları vs.) aracılığıyla düzenli ilişkilerini sürdürerek sosyal ve ekonomik dayanışmayı devam ettirmektedir.¹⁵ Hatta bu kan bağı olmayan belli bir amaç etrafında kurulmuş resmi, özel her grupta bu aile özellikleri görülmektedir. İnsanlar

11 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 425-426.

12 Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*: 52B.

13 Ergün Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, (Eylül 2018): 70.

14 Ergün Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, (Eylül 2018): 71.

15 Ergün Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, (Eylül 2018): 73-74.

modernleşme sürecinde geleneksel ailenin dayanışma ve sorumluluk paylaşımındaki gücünü¹⁶ bu yolla devam ettirdikleri görülmektedir.

Modern çekirdek aile, modern dünyada en çok gördüğümüz eşler ile onlara bağımlı çocuklardan oluşan toplumsal bir birimdir.¹⁷ Modern çekirdek aile, sanayi toplumlarının karakteristik özelliklerinden biridir. Bu ailenin temel özelliği sanayi üretiminin istediği ve desteklediği tüketiciliktir. Bu aile bir üretim yeri değildir. Üretim ailenin dışında, sanayi bölgelerinde, çarşılarda gerçekleşen bir faaliyettir. Üretim dışarda olduğu için modern ailede ekonomik faaliyetlerde ve halkla ilişkilerde çatışma önlenir. Bu tip aile her şeyini bir başkasına bıraktığı gibi ailenin en temel işlevi olan eğitim işlevini çeşitli sosyal gruplara, okullara, arkadaşlara, dijital dünyaya vs. bıraktıkları¹⁸ bunun ise modernleşme sürecini devam ettiren toplumlar için alışılmışın dışında problemlerle karşılaşmalarına neden olduğu görülmektedir. Evli çiftlerin çocuklarıyla beraber oluşturdukları modern çekirdek aile, ekonomik ve sosyal koşullara cevap vermek için Batı endüstriyel toplumuna ve onun ilkelerine bağlanmakta, kökeni de buraya dayanmaktadır. Bu toplum yapısı ekonomiyi ev içinden çıkarıp fabrika ya da çarşıda kazanılan maaşla elde edilen maddiyatı öne çıkarmıştır. Bu ise, kadınların daha fazla erkek ayrımcılığıyla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca çalışan, ev hanımı ayrımı ortaya çıkmıştır. Modernleşmenin ortaya çıkardığı aile, üye sayısı az, geç evliliğin görüldüğü, eşler arası eşit rol dağılımı, bireyin özne olarak varlığı gibi özelliklerle¹⁹ yapılandırılmaktadır.

Çağın insanı olarak bu tebliğde konu edindiğimiz, kendine çözüm bulmaya çalıştığımız aile, çağın iletişim imkanlarını kullanarak yardımlaşma ve dayanışma eksenli kurulan geniş aile ve tüketici çekirdek ailedir. Modern insanın en önemli özelliği olan acıdan uzak durması neticesinde ahlaki .kötülük karşısında verdiği ilk tepkinin sorumluluğu başkasına yüklemek, acıdan kaçmak olması, bu durumun ise toplumları ayakta tutan aile kurumuna zarar verdiği görülmektedir. Atalarının zorluk içerisindeki hayatına karşılık uygarlığın ilerleyişi modern insana her türlü rahatlığı sağ-

16 Bk. Ergün Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, (Eylül 2018).

17 Gordon Marshall, “Çekirdek Aile”, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Der-ya Kömürcü, (Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999): 112-113.

18 Ergün Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, (2018): 74-75.

19 Ergün Yıldırım, *Aile ve Evlilik Türleri*, (2018): 75-76.

lamış, artan bedensel konfor, modern insanı daha da yumuşatmış, atalarına kıyasla tabi, ahlaki kötülüklere karşı daha hassas, zayıf ve kırılgan olmuştur. Acının bilimsel ve tıbbi metotlarla hafifletilebilir olması, insanların da bu imkanlardan faydalanma hakkının olması, modern insanı acıya kin besler²⁰ hale getirmiştir. Kötülüklere karşı kalkan²¹ olarak kurgulanan aileyi kısaca anlattıktan sonra, kötülük problemi ve buna karşı geliştirilen savunmalardan biri olan nefis-yapılandırma teodisesini anlamaya çalışalım.

1.2. Kötülük Problemi

Kötülük problemini anlamada yardımcı olacağını düşündüğümüz İsmet Özel'den bir alıntıyla başlamak yerinde olacaktır. “Dünyaya gelmek, bir saldırıya uğramaktır. Doğan bebek, havanın ciğerlerine olan saldırısının verdiği acıyla haykırır. Soğuk saldırı bize, sıcak saldırı. Açlığın, hastalığın, korkunun saldırılarını savuşturma yoluyla yaşarız, hayatta kalırız. Yaşiyor olmak, savaşıyor olmaktan başka bir şey değildir. Bir gün son nefesimizi verdiğimizde bize yapılan ilk saldırıyı tamamen püskürtmüş oluruz. Savaş bitmiştir.”²² Bu açıdan bakıldığında, akıllı ve tecrübe eden²³ varlık olarak insan hayatının merkezinde kötülük sorunsalının durduğu görülmektedir.

İnsanların istenilen veya beğenilen nitelikte²⁴ olmayan şeyler için kullandıkları kötü kelimesinden türetilen kötülük, *TDK Büyük Türkçe Sözlük*'te kötü olma durumu olarak tanımlanmaktadır. İnsanların, kendilerinin arzulamadığı durumları ifadede kullandığı kötülük, felsefe tarihinde kabaca ahlaki ve doğal kötülük olarak ikiye ayrılarak ele alınmıştır. *Ahlaki kötülük*, insanın kendi özgür iradesinden kaynaklı ortaya çıkan acı ve haksızlık içeren kötü karakterli eylemleri ifade eder. Adam öldürmek, sahtekarlık, hırsızlık gibi eylemler ahlaki kötülüğe örnek olarak verilebilir. Bu eylemlerden insan, ahlaki olarak sorumlu tutulabilir. *Doğal kötülük* ise, insanın özgür iradesi dışında gerçekleşen, acı ve ıstırap veren, sel, yangın, açlık, salgın hastalıklar,

²⁰ Hick, *Evil*, (2010): 297.

²¹ Bk. İsmet Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, (İstanbul, Şule Yayınları, 1997): 9.

²² Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 9.

²³ Bk. Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, (Ankara, Doğu Batı Yayınları, Ekim 2017): 152.

²⁴ Bk. Tuncar Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, (Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011): 561.

bedensel eksiklikler gibi²⁵ doğa olaylarıdır. Türkçede kötülük genelde ahlaki kötülük olarak anlaşılır²⁶ doğal afetler kötülük olarak anlaşılmaz. Batıda ise kötülüğün karşılığı olarak İngilizcede “Evil” kelimesi kapsamlı kullanılmasına rağmen ahlaki kötülükle ahlaki olmayan kötülük ayırt edilir. Almanca “Übel” genel olarak kullanılmasına rağmen ahlaki olmayan kötülük için kullanılır, “Böse” kelimesi ise tamamen ahlaki kötülük için kullanılır. Fransızcada ise, “Le mal” bütün kötülüklerle ilgili olarak kullanılır.²⁷ Felsefi problem olarak da her şeye gücü yeten, her şeyi bilen mükemmel Tanrı ile kötülüğün bir arada olmasının mantıken olası olup olmadığı, Tanrı’nın kötülüklerle müdahale edip etmemesi gerekliliği tartışılmıştır. Kötülük problemine mantıksal ve kanıta dayalı eleştiriler yapılmaktadır. Mantık problemi olarak kötülük eleştirisi yapanlar ‘mutlak iyi, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen Tanrı vardır’ önermesiyle ‘kötülük vardır’ önermelerine birlikte inanmanın mantıksal olarak tutarsız olduğunu²⁸ söylemektedir. Delil problemi olarak kötülük eleştirisi yapanların iddiası dünyada var olan kötülüklerle karşı teistlerin Tanrı savunusunun tutarsız olup olmadığı değildir. Bu kadar kötülük varken makul bir savunuyu izahının olamayacağıdır.²⁹ ‘Mutlak iyi bir Tanrı varsa bu kötülükleri önler. Böyle olmadığına göre muhtemelen Tanrı yoktur’³⁰ fikrine dayanır. Buna karşı yapılan savunular ise, özgür irade teodisesi, Augustine’ci teodise, İrenaus’çu teodise, süreç teodisesi ve nefis-yapılandırıcı teodisedir. Kötülük problemi ekseninde yapılan eleştirilere karşı yapılan savunular (teodise) içinden Hick’in nefis-yapılandırma teodisesine göre problemimizi ele alacağız. Diğer teodiselerin bakış açısına değinmeyeceğiz.

Aktif bir hayat süren insan, diğer hayvanlar gibi yaşamaz, hayatını oluşturduğu değerler etrafında yaşar. Eğer bir karar verip bu oluşturduğu değerler içinde yaşamazsa rastlantısallık içinde yok olup gider. İnsanın

25 Micheal Peterson, William Hasker, Bruce Reichenbach, David Basinger, *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, Çev: Rahim Acar, (İstanbul, Küre Yayınları, 2017): 277.

26 Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise Batı ve İslam Din Felsefesinde “Kötülük Problemi” ve Teistik Çözümler*, (Ankara, Vadi Yayınları, Nisan 1997): 24.

27 Hick, *Evil*, (2010): 12.

28 J. L. Mackie, “*Evil and Omnipotence*”, *Mind* 64 (1955): 200.

29 Micheal Peterson, vd., *Akıl ve İnanç*, (2017): 285.

30 William Rowe, “Delilci Kötülük Argümanı”, *Din Felsefesi Seçme Metinler*, ed: Micheal, Peterson, vd., çev.: Rahim Acar, vd., (İstanbul, Küre Yayınları, 2018):438.

bundan kurtulması için davranışlarını yönlendiren değerlere ihtiyacı vardır.³¹ John Hick'in yapıp-etmelerimiz için bir dayanak noktası olarak kurguladığı teodisesini bir başlık altında anlamaya devam edelim.

1.3. Nefs-Yapılandırma Teodisesi

John Hick'in, Aziz İreneaus'un düşüncesinden yola çıkarak oluşturduğu teodisedir. Bu teodise insanı mükemmel değil de gelişim sürecinde olgunlaşmamış bir varlık olarak görmektedir. Hick insanın mükemmel değil de kusurlu ve gelişmekte olduğunu söylediği teodisesi şu iki düşünceden oluşmaktadır. Birincisi, insanın Tanrı'yla belli bir mesafede varlığa gelmiş olması gerekir ki bu mesafe epistemik, bilişsel bir mesafedir.³² Tanrı'nın sanki olmadığı bir dünya fikri bu epistemik mesafeyi oluşturur.³³ Böylece insan Yaratıcısını özgürce bilme ve sevmeye özgürlüğüne sahip olur. Bunun için Tanrı'nın başlangıçta insanı Tanrı'yı bilen ve seven kişiler olmadıkları bir halde yaratması gerekir. Aksi mantıksal açıdan imkansızdır. İnsan bu epistemik mesafe neticesinde Tanrı'nın çocukları haline gelebilir. İkincisi ise, insani ahlaki tabiatla alakalıdır. Tanrı'nın amacı en değerli ahlaki iyiliklere haiz kişiler yaratmak ise mükemmel değil kusurlu varlıklar yaratmak durumundadır. Zira kişiler, yeni cevapların yeni anlayışlara kapı araladığı, yeni ahlaki imkanlara açık olan, ahlaki tabiatını geliştirmeye olanak sunan çevre ve kendi kişisel, toplumsal geçmişleri doğrultusunda özgür seçimleri ile çok değerli iyilikler elde ederler.³⁴

Hick'in varsayımı, kişinin Yaratıcıyı özgürce tanıması ve sevmesi için Tanrı'ya belli bir epistemik mesafede ve en değerli iyiliğe ulaşmak için ahlaki olarak kusurlu ve olgunlaşmamış bir varlık olarak yaratıldığıdır. Bu varsayımdan amacı ise insanın kuvvelerinin ruhani ve ahlaki mükemmellik içinde Tanrısal krallıkta tam fiili duruma gelmesidir.³⁵ Hiçbir çaba ve seçim gerektirmeyen bir durumda gelişim ortaya çıkmaz düşüncesinde olan Hick, kaçınılacak tehlikelerden ve kazanılacak ödüllerden yoksun bir dünyada insan aklının ve imgelemesinin, bilimin, sanatın dolayısıyla medeniyet ve kültürün

31 Takiyettin Megüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, (2017): 152-156.

32 Hick, *Rub-olusturma Teodisesi*, (2018): 426.

33 Micheal Peterson, vd., *Akıl ve İnanç*, (2017): 308.

34 Hick, *Rub-olusturma Teodisesi*, (2018): 426-428.

35 Hick, *Rub-olusturma Teodisesi*, (2018): 428-429.

hiçbir gelişim göstermeyeceği görüşündedir. Fikrini ispatlamak içinse Held ve Heim'in yavru kedi deneyini³⁶ argüman olarak kullandığı görülmektedir.

Kimsenin ıstırap çekmediği bir yerde doğru ve yanlış fiil arasında bir fark olmayacaktır. Böyle bir dünyada var olan değerlerin de sakinlerinin bencilce hayvanilikten sevgiyle özveride bulunmaya doğru gelişmesi amacına hizmet etmeyeceği açıktır. Fani kişilerin kendi ahlaki ve ruhani seçimleri vasıtasıyla tedricen Tanrı'nın halis kulları haline gelebilmeleri için Tanrı'ya epistemik bir mesafede yaratıldıkları varsayımı, acısız ve stressiz bir dünya yerine, bir parçası olduğumuz cinsten bir dünya gerektirir. Karşılaşılabilecek zorluklar, çözülecek sorunlar, sıkıntılar, acılar, sevinçler, ödüller, başarısızlık ve zafer olasılıklarının olduğu bir dünya gerektirir. Kişinin zeka, kararlılık, cesaret gibi özelliklerinin gelişmesi böyle ortamlarda mümkündür. Kişideki karşılıklı sevgi, sorumluluk, ortak bir yarar için hareket etme gibi yüksek değerler böylelikle gelişebilir.³⁷ Tanrı'nın insanlığa ilişkin muradı mükemmel fani kişiler yaratmaktır. İnsanların baştan mükemmel bir varlık olarak yaratılması imkansızdır. Çünkü insanın epistemik mesafeden Tanrı'yı kendi rızasıyla idrak etmeye özgürce ulaşmalı ve ahlaki yönüyle iyiyi kötüyü özgürce seçmelidir. Evrimsel süreç içerisinde yaratılan insan, ruhani ve ahlaki olarak olgunlaşmamış bir varlıktır ve din açısından muğlak, ahlak açısından dikkat gerektiren bir dünyadadır. Ahlaken kusurlu kişi ve kötü dünya mükemmel fani kişilerin tedricen oluşması için gereklidir.³⁸ Bu görüşlere sahip Hick, İrenaeus'çu teodisenin akla yatkın olması için eskatolojik gerçekleşmenin/doğrulamanın gerekli olduğu düşüncesindedir. İnsanların çoğu, dünyada gerçekleşme olasılığı olan nefis-yapılandırmasını gerçekleştirememektedir. Bundan dolayı ölümden sonra bir dünyayı kendi varsayımı için vazgeçilmez olarak görmektedir.³⁹ İnsanların çoğu gerçekleştirmemişse bir kısmı gerçekleştirmiş demektir. Bu nefis-yapılandırmasını gerçekleştirdiği varsayılan kişilerden biri olan insanları kaynaştırma "başarısının gizi, sahabelerine örnek olan davranışlarında"⁴⁰ yatan Hz. Muhammed'in hayatından örneklerimizi tartışmaya, anlamaya başlayabiliriz.

36 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 430-431.

37 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 431.

38 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 432.

39 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 434.

40 James C. Davis, *Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Tarihi*, çev: Barış Bıçakçı, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2019): 127.

2. KÖTÜLÜK PROBLEMİNE HZ. PEYGAMBER'İN HAYATINDAN FELSEFİ YORUMLAR

İnsan hayatı rastlantılara bırakılamaz, gelen zor durumlara karşı karar vermek zorundadır. Bu gelenle mücadele etmesi için bu karara ihtiyacı vardır. Çünkü insan hayatı hareket için, bir amaca, hedefe ihtiyaç duymaktadır. İnsan karşılaştığı kötü durumlardan nasıl sıyrılır? sorusuna onun bir değer üretmesi⁴¹ ve bir değer organı oluşturması gerekir cevabını veren Hick, sevmeyi, belli bir ortak amaç uğruna fedakârlık etmeyi, diğerine karşı mesuliyet hissini insanın özellikleri⁴² arasında görür. Bu özelliklerin insanın olgunlaşmasına imkân sunduğunu iddia eden Hick'e göre insan, peygamberler vasıtasıyla Tanrı'ya hiçbir kısıtlama olmadan karşılık⁴³ verebilir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in hayatından örnekleri kendimize araştırma konusu yaptık. Modern ailenin sorunlarını çözmede bir değer organı çıkarmak için Hz. Muhammed'in hayatından örnekleri incelemeye karar verdik.

Kötülük problemi insanların ister ahlaki ister doğal olsun kötülük karşısında kendi üzerine düşen sorumluluğu almaktan kaçması, sorumluluğu Tanrı'ya veya bir başkasına atma çabası olarak görülebilmektedir. Kötülük problemine sadece teorik açıdan bakan onu ahlaki boyuttan uzak düşünme eğilimi, meseleye bilgelikten uzak bir bakış açısının⁴⁴ neticesidir. Bu bölümün ikinci başlığı altında Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamberi vahiy sürecinde ikna çabalarında ise kötülük problemine ahlaki önceleyen bilgece yaklaştığı akli yürütmeleri görülmektedir. İnsani ilişkilerde en temel sorunlardan biri insanların tabiatları, makam, mevki, statülerinin gerektirdiği sorumluluğu almaktan kaçınmalarıdır. Bu yüzden ilk olarak sorumluluk kavramını destekleyen bir hadisle anlama faaliyetimize başlamak yerinde olacaktır. Sorumlulukla ilişkilendirebileceğimiz hadis, Buhari'nin "Cuma" babında geçmektedir. Hadis şöyledir:

41 Takıyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, (2017): 152-153.

42 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 429.

43 Hick, *Rub-oluşturma Teodisesi*, (2018): 435.

44 Mehmet Türkeri, "Din Felsefesi Tarihinde Etik Sorunu," *DEÜİFD*, XXX, 2009: 49.

2.1. Çoban Hadisi

“Abdullah ibn Ömer şöyle diyordu: Ben Resûlullah’tan işittim, şöyle buyuruyordu: ‘Her biriniz çobandır ve her biriniz tebaasından⁴⁵ sorumludur. Devlet adamları birer çobandır ve tebaasından sorumludur. Erkek, ailesinde bir çobandır ve o da tebaasından sorumludur. Kadın da kocasının evinde bir çobandır ve eli altındakilerden sorumludur. Hizmetçi de efendisinin malında bir çobandır ve elinin altındakilerden sorumludur.”⁴⁶

Hadisi incelemeye sorumluluk kavramının tanımını vererek başlamak yerinde olacaktır. “Sorumluluk: Kişinin kendi eylemlerini ya da kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi.”⁴⁷ olarak tanımlanmaktadır. Sorumluluk kavramını üç boyutta anlamaktayız. Bunlar, kişinin kendine karşı sorumluluğu ki, bu kişinin kendini yeniden yapılandırması, kendini olgunlaştırması, eğitmesi olarak anlaşılabilir. İkinci boyutu Tanrı’sıdır ki onun tavsiyelerine ve Tanrı’sının tabiatına uygun davranması, ibadet etmesi, Tanrı’sını bulması olarak anlaşılabilir. Üçüncüsü ise, bunlar dışında kalanlardır ki, ailesi, toplumu, tebaası (canlı-cansız), bunlar karşısında ortaya çıkan ilişkinin gereklerini yapması olarak anlaşılabilir. Hukuk kurallarına uyması, adaletli olması, çevreyi koruması, tüketicilikten (israf) kaçınması gibi örneklendirilebilir.

Hadiste ilk olarak kişinin kendine karşı sorumluluğundan bahsedildiği görülmektedir ki, bu kişinin kendi nefsini eğitmesi, kendini canlı tutması manasına gelmektedir. Hick’e göre sınırlı ama hakiki hürriyete sahip insan Tanrı’yla ilişki kurma özelliği yüklenmiş ve kişinin kendini yapılandırmasını ise ancak bu ilişkide bulabileceğini⁴⁸ belirtmiştir. Kişi nefsini terbiye edecekse ancak Rabbini tanıyarak, onun isteklerine uyarak bunu gerçekleştirebilir. Bilişsel, duyuşsal, psikomotor, ahlaki, kültür alanlarında kişinin kendini oluşturması, olgunlaştırması böylelikle gerçekleşebilir. Bunun dışında sahip olduğumuz statüye göre bireye tanımlanmış olan görevleri, yükümlülükleri yerine getirme anlamındadır. Çevreye karşı görevlerimiz, diğer insanlara karşı görevlerimiz, eşyaya karşı görevlerimiz bu yükümlülüklerin konularıdır.

45 Biz burada “tebaa” kelimesinden herkesin kendi kimliği gereği onu takip eden veya ona ilenmiş, yetki alanında olanları anlıyoruz.

46 Buhari, “Cuma”, 11.

47 Bedia Akarsu, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul, İnkılâp Kitapevi, Eylül 1998): 162.

48 Hick, *Ruh-oluşturma Teodisesi*, (2018): 435.

Genel olarak tanımlardan sorumluluk eylem sonrası olarak anlaşılrsa da sorumluluk kavramı eylem öncesi ortaya çıkan insanda bir farkındalık yaratan, insanın hareketlerini yönlendiren temel etkidir. Ayrıca sorumluluk, özgür iradenin belirleyicisidir.⁴⁹ Bu bağlamda kişinin kendi çobanı olmasını kişinin kendini yeniden yapılandırması olarak anlamak mümkündür. Çünkü insan potansiyeli olan bir varlık⁵⁰ olmakla birlikte mükemmel bir varlık değildir. Kendini tanımladıktan sonra eksiklerini gidererek iyi olan yanlarını çoğaltarak olgunlaşabilir. Devlet adamı adalet dairesinden çıkmayarak halkını olgunlaştırabilir. Eşler sorumluluklarını yerine getirerek bazen kendi bazen de diğerinin yükümlülüklerini üstlenerek aileyi olgunlaştırabilirler. Görevli yetkisinin gereklerini yerine getirerek kendine verilen emaneti koruyarak içinde bulunduğu ortamı olgunlaştırabilir. Ortaya çıkan bu ahlaki değer kuran yapı, kan ya da çıkar birliği etrafına kurulmuş aile üyelerine kendilerini hatırlatarak kendilerini yeniden yapılandırmalarına vesile olabilecektir.

2.2. Vahiy Olayı

İkinci örnek, bir insanın en zor zamanlarından biri olan hal değişikliğiyle alakalıdır. Normal, düşünen, sorumluluk sahibi bir insanken, peygamberlik görevinin tevdi edilmek ve bu sorumluluğun gerekliliğiyle yüz yüze gelmek... Hem bilinmeyen hem de kötü olduğu düşünülen, anlamlandırılmayan bir hal; kötülüğün tanımı başka ne olabilir ki? Hepimizin zaman zaman içine düştüğümüz anlamakta zorlandığımız anlar başımıza gelmiştir. Öğrencilik, çalışma hayatı, evlenmek gibi statü değiştiren durumlarla karşılaşmışızdır. Çoğunu da hemen ilk safhalarında, onu anlayana kadar kötü olarak nitelemişizdir. Bir insanın ölümden sonra ancak ulaşacağı bir makamı⁵¹ hayattayken yaşayacak olmak kutlu ama o kadar da zor bir görevdir.

Böylesi ıstırap dolu yolda, vahiy sürecinin ilk zamanlarında Hz. Peygamber, Hz. Hatice'ye kendinden korktuğunu söylediğinde Hz. Hatice: "Öyle deme; Allah'a yemin ederim ki, Allah hiçbir vakit seni utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin, fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırırın, misafiri ağırlarsın, hak yolunda ortaya çıkan olaylarda yardım edersin" diyerek cevap vermiştir.

49 Nurettin Topçu, *İsyan Ahlakı*, Ter. Mustafa Kök, Musa Doğan, (İstanbul, Dergâh Yayınları, Aralık 1998): 97; daha ayrıntılı bilgi edinmek üzere kitabın 'Sorumluluk İdeali' bölümüne bakılabilir.

50 Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, (2017): 151.

51 Hick, *Rub-Oluşturma Teodisesi*, (2018): 434.

Ona kendi kişiliğini, tabiatını (özdeşlik) hatırlatmıştır. Bu işin üstesinden gelebilecek donanımına sahip olduğunu kendine hatırlatmıştır. Ayrıca iyi, iyidir. Kötü, kötüdür. O halde iyi, kötü olmaz (çelişmezlik) demek istemiştir. Böylelikle Hz. Peygamber'in kendini kötü olarak düşünmesinin mantıksız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca mantık problemi olarak kötülüğü ileri sürenlerin Tanrı'yla kötülüğün varlığının bir arada olmasının mantıken tutarsız olduğunu iddia etmelerine karşın, Hz. Hatice ahlakı incelemiştir. Bundan dolayı da onun, Hz. Peygamber'e, sen ahlaklı, iyi bir adamsın; Tanrı da iyi, o halde sana kötülük bulaşmaz, dediği görülmektedir. Mantık problemi olarak kötülük problemine yaklaşanlardan ayrılan tarafının da kötülüğe etik boyutunda yaklaşmasıdır.

Sonrasında Hz. Hatice kendi argümanını desteklemek için kanıt getirme yoluna gitmiştir. İlk olarak, bu konuda uzman kabul edilen birinden yardım istemek için kocasını, amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürmüştür. Hz. Peygamber tecrübesini anlattıktan sonra, Varaka olayın çözümlemesini şöyle yapmıştır: "Bu gördüğün, Allah'ın Musa'ya gönderdiği Nâmûs'tur. Ah keşke senin da'vet günlerinde genç olaydım! Kavminin seni çıkaracakları zaman keşke hayatta olsaydım!"⁵² Varaka bu vesileyle, Hz. Peygamber'in statüsünü kendine bildirmek, O'na sorumluluklarını hatırlatmak istemiştir. Kendini geliştirmesinde ve olgunlaştırmasında O'na yardımcı olsun diye kendi tabiatını hatırlatmış, bu tabiatın ve sorumlulukların neler olduğunu, ne tür zorlukları ihtiva ettiğini belirtmiştir. Çünkü kişi kendini yapılandırmak istiyorsa ilk önce dürüst olarak kendini ve problemi tanımlaması gerekmektedir. Ancak bunun sonucunda farkındalık ortaya çıkar; çünkü farkındalık tanımaktan, bilmekten⁵³ ortaya çıkmaktadır.

Varaka ile konuşmanın devamına Muhammed Hamidullah şunu eklemektedir. Varaka ile konuşmanın ardından, belki de onun teklifiyle, Hz. Hatice'nin bir delil bulma hevesiyle Hz. Peygamber'den o varlığı bir daha görürse kendine haber vermesini ister. Hz. Peygamber Cebra'il'i gördüğü vakit Hz. Hatice'ye söyler. Ondan kendisine yanına yanaşmasını ister. Hz. Hatice, Hz. Peygamber'in yanına gelince sorar. Hz. Peygamber gördüğünü söyleyince, Hz. Hatice O'na bir eşin sarılması gibi sarıldığında tekrar sorar. Hz. Peygamber o varlığı görmediğini söyleyince bunun üzerine Hz. Hatice bu gelenin melek olduğuna kanaat getirdiğini, şeytan olsa yanlarında kalacağını

⁵² Buhari. "Bed'ü'l-vaḥy", 3

⁵³ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, (İstanbul, BDS yayınları, 1992): 707.

söyleyerek Hz. Peygamber'i akli ikna yoluna gitmiştir.⁵⁴ Uzmanın verdiği ödevi yerine getirmek olarak anlaşılan bu olay, aynı zamanda kişinin akli olarak ikna edildiğinde onun sorunların üstesinden gelebileceği anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber bu çabalardan sonra görevine hazır hale gelmiştir.

Bu uygulamayı, ailecek uzman yardımı almanın önemini göstermesi açısından da yorumlamak mümkündür. Zira onlar aile olarak uzmanın kendilerine söylediği akılcı bir uygulamayı gerçekleştirmişlerdir. Şöyle ki, Hz. Peygamber aynı tecrübeyi yaşadığında Hz. Hatice kendine haber vermesini istemiş ve karı koca samimiyeti anında varlığı görüp görmediğini sormuştur. Hayır cevabını alınca da, kötü olanlar mahreme önem vermezler, bu halimiz mahremdir. Öyleyse, bu varlık kötü bir varlık değildir, çıkarımıyla Hz. Peygamber'i ikna etmeyi hedeflemiştir.

Bir adamın bir halden başka bir hale geçmesini ifade eden vahiy sürecini aynı zamanda bir insanın yüklenebileceği en zor görevi kabullenme olarak anlamak mümkündür. Hz. Peygamber, vahiy öncesi inzivaya çekilme süreciyle zihin olarak hazır hale gelmesine rağmen, hakkında bilgisi olmadığı için yaşadığı tecrübeyi kabul edememiştir. Yaşadığı tecrübeyi bilme-anlama aşamasındayken eşinin Hz. Peygamber'i ikna çabalarını bu konuda akıl yürütmeler olarak görmek mümkündür. Hz. Hatice, Tanrı iyileri utandırmaz; sen iyilik yaparsın, öyleyse seni de utandırmaz, teziyle Hz. Peygamber'i ikna etmeye çalışmıştır. Yani akılcı bir yol izlemiştir. Ayrıca akli ikna yanında, Hz. Peygamber'in henüz kendini fark etmediği dönemde O'na iman etmiş ilk kişi olarak Hz. Hatice eşinin yanında olduğunu eylemle de göstermiştir. Sözde kalmamış, inancını haliyle ortaya koymuştur. Böylelikle Hz. Peygamber, peygamberlik görevine başlamıştır. Hz. Hatice, bütün zorluklarına rağmen O'nun yanında kalarak bu güç görevde O'na devamlı destek olmuştur.⁵⁵

Günümüz ailesinde de eşler böyle maddi manevi statü değişimi yaşayabilirler. Böylesi durumlarda eşlerden birinin diğerini ilk önce akli olarak ikna yoluna gitmesi, ona kendi ve yaşayacağı halin tabiatını bulamada yardım etmesi, gücü yetmediğinde veya gerektiğinde ayrıca uzman yardımı alınması, uzmanın verdiği ödevlerin yapılmasının gerekliliği ve her şeyden önce eşinin

⁵⁴ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, (Ankara, Yeni Şafak, 2003): 82-83.

⁵⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 465-466.

yanında olduğunu hal, tavır ve hareketiyle belli etmesi son derece önemlidir. Böylelikle kişi kendinin farkına varıp olgunlaşabilir.

2.3. Boykot Olayı

Hız. Peygamber'in, Müslümanların yaşadığı, bir insanın hayatı boyunca karşılaşılabileceği en zor bu dönem, boykot, açlık, dışlanmak, fakirlik, çocuk ve yaşlı ölümleri gibi insanın yapıp etmelerinden dolayı bir başkasının maruz kaldığı bütün kötülüklerin yaşandığı bir dönemdir. Müşrikler, Müslümanlara karşı alay, hakaret, işkence uygulamalarına rağmen onları yollarından döndüremeyince boykot kararı aldılar.⁵⁶ Onları Ebu Talib Mahallesi'nde toplanmaya mecbur ettiler.

Bu zor dönemde Ebu Talib boykota maruz kalan kişilerin liderliğini eline aldı. Hız. Peygamber, Erkam'ın Evi'nden bu mahalleye taşındı. Üç yıl süren⁵⁷ boykot, dokunaklı hikayelerin yaşandığı bir zaman dilimiydi.⁵⁸ Acıların Müslümanlar için normal olduğu bu dönemde de Hız. Hatice maddi manevi kocasına destek olmuş, servetini harcamıştır.⁵⁹ Hız. Peygamber kendisine gelen sahabeye bunca kötülüğe karşı acele etmemelerini söyleyip onlara ümit vermiştir.⁶⁰ Helak olmamak için sabrı gerekli görmüştür. Sahabenin olgunlaşıp yok olmamaları bu sıkıntılı dönemleri sabrederek mücadele etmeleriyle gerçekleşmiştirlerdir.

Hick, acının insana ne katabileceği konusunda Held ve Heim'in yavru kediler üzerinde yaptıkları deneyi örnek vermiştir. Bu deneyde iki yavru kедiden biri özgür bırakılmış, varması gereken yere kendi tecrübeleri ve gözlemleriyle gitmiştir. Diğer kedi yavrusu ise bir arabaya bindirilip aynı yollardan götürülmüş, ancak bunun için herhangi bir irade göstermediği gibi emek de harcamamıştır. Birinci kedicik bu yeni yerde güven içerisinde davranırken diğer kedi yavrusu yolda herhangi bir zorlukla karşılaşmadığı için herhangi bir gelişme göstermemiştir. Dolayısıyla, acıdan, tehlikeden ve ödülден uzak bir dünyada medeniyetin ortaya çıkmayacağı⁶¹ bir gerçektir.

⁵⁶ Buhârî, "Hac", 45.

⁵⁷ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, (Ankara, TDV Yayınları, 2015): 69-70.

⁵⁸ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (2003): 213.

⁵⁹ Ünal Kılıç, "Bir Eş Olarak Hız. Hatice", *Hız. Hatice Sempozyum Bildirileri*, (Sivas, 2015): 65.

⁶⁰ Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 28.

⁶¹ Hick, *"Ruh-oluşturma Teodisesi"*, (2018): 430-431.

Müslümanlar boykot sürecinde zayıf olarak yaşamaya mecbur edildikleri tecrübeden güçlü olarak çıkmışlardır. Çünkü felakete maruz kalmak dayanışmanın, sevginin oluşmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Böylelikle sonraki aşamada bireysel ego yok olmuş ve mükemmel topluluk⁶² ortaya çıkmıştır. Boykot sonrasında Mekke'den Yesrib'e göçe zorlanan bu topluluk Medine'yi inşa ederek Müslümanların 'Asr-ı Saadet' olarak isimlendirdiği dönemi ortaya çıkarmıştır. Acılara sabretmiş, bu dönemden karakter inşa ederek çıkmış kişiler sahabe olarak anılmış, İslam geleneğinde önemli bir delil, bilgi ve görgü kaynağı olmuşlardır. Ashabın yaşadığı bu dönüşümü, Hick'in nefis-yapılandırıcı teodisesinin önemli bir göstergesi olarak da okumak mümkündür.

Boykot bir kişinin veya grubun belli bir amaca ulaşmak için diğeriyle ilişkisini kesme metodu olarak sıkça kullanılan bir yöntemdir. Ancak tabiatı gereği alınan kararlar çoğunlukla, boykot edilen muhatabın doğal ve ahlaki kötülüklerle baş başa kalmasına sebep olmaktadır. Genelde boykot kararları sosyal ilişkilerin ve ticaretin kesilmesi, birleşmelerin askıya alınması gibi konularda alındığından, muhatabın temel yaşamsal ihtiyaçlarını (ilaç, yiyecek, içecek, yakıt gibi) karşılayamaz hale getirmektedir. Dayanışma ve iş bölümü gibi insanı insan yapan temel özellikleri askıya alarak karşı tarafı cezalandırarak pes ettirmeyi hedefleyen boykot, insanlık dışı bir harekettir. Bu özelliğinden dolayı insan direnişiyle karşılaşmıştır. Peygamber ailesi ise, sorumluluk paylaşımıyla böyle kötü hallerin üstesinden gelebilmişlerdir. Amcası geniş ailenin yönetimini, maddi olarak eşinden kuvvetli olan Hz. Hatice ise kocasının görev ve sorumluluklarını omuzlayarak ailenin ve Müslümanların her türlü ihtiyaçlarını gidermeyi üstlenmiştir. Bütün zor anlarında Hz. Hatice Hz. Peygamber'in devamlı yanında olduğundan O da onu her zaman hayırla anmıştır.⁶³ Peygamber'in diğer eşleri yanında güçlü, dirayetli tavrı Hz. Hatice'nin her zaman övgüyle anılmasına sebep olmuştur. Müslümanlar tarafından da örnek bir insan olarak kabul edildiği görülmektedir.

2.4. Hudeybiye Antlaşması

Hudeybiye Antlaşması, bireysel egonun aşılmasıyla mükemmel bir topluluğu oluşturan ashabın, tabiatlarını unutup, egolarının esiri olunca karşındakileri ve kendilerini unuttukları andır. Zira Hz. Peygamber antlaşmayı

⁶² Hick, "Ruh-olusturma Teodisesi," (2018): 434.

⁶³ M. Yaşar Kandemir, "Hatice", 16:465-466.

imzaladıktan sonra sahabesinden kalkıp kurban kesip tıraş olmalarını istemiş, bu emri üç defa tekrarlamış olmasına rağmen onlar kayıtsız kalmışlardır. Hz. Peygamber, yanında bulunan eşi Hz. Ümmü Seleme'nin yanına girip olanların bu üzücü kayıtsızlığını anlatınca o, isteklerini sahabesine yaptırmak istiyorsa konuşmadan dışarı çıkıp kurbanlık devesini kesmesini, berberine tıraş olmasını salık vermiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ümmü Seleme'nin dediğini yapmış, bunu gören sahabe, Hz. Peygamber'i takip ederek emre itaat etmiştir. Öylesine büyük bir kalabalık oluşmuş ki birbirini öldüreyazdıkları⁶⁴ anlatılmaktadır.

Özetle anlattığımız bu olayda Hz. Peygamber'in yaşadığı sorunu ailesiyle konuştuğunu, istişare yaptığını, makul çözüm önerisini dinlediği görülmektedir. Eşlerin birbirini dinlerken duygularına kapılmamaları ve meseleyi aklın ilkeleri çerçevesinde değerlendirip çözüm önerileri sunmaları gerekliliğinin ne kadar faydalı olduğu görülmektedir. Felaketlerin doğurduğu dayanışma ve sevgi neticesinde, insanın bireysel egodan kurtulabilirse olgunlaşacağı iddiasındaki nefis-yapılandırıcı teodiseye göre burada kendi tabiatını ve karşısındakinin tabiatını unutan, bireysel egolarına teslim olan sahabenin böylelikle sevdiği kişiyi zora soktukları görülmektedir. Bu zor durum karşısında Hz. Peygamber'in hanımının kendisine örnek insan olduğunu hatırlattığı ve buna göre davranması gerektiğini söylediği görülmektedir. Bunun neticesinde Hz. Peygamber kendi gizini, örnekliliğini⁶⁵ kullandığında insanların alışkın oldukları ve beklendikleri üzere Hz. Peygamber'i takip ettikleri görülmektedir.

2.5. Hz. Aişe'nin Def Çaldırması

Bir bayram gününde, Hz. Aişe'nin yanında Buas Savaşları'na ait ezgiler söyleyen iki kız vardır. Bu eğlence yaşandığı esnada Hz. Peygamber yüzünü çevirmiş yatar durumdayken Hz. Ebu Bekir içeri girmiş ve Hz. Aişe'ye "Peygamber yanında şeytan işi çalgılar?!" diyerek Hz. Aişe'ye çıkmış, bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ebu Bekir'e onları rahat bırakmasını söylemiştir. Hz. Aişe, babasının gafil anında kızları yolladığını; ayrıca başka bir bayram gününde ise Hz. Peygamber'in kendini zencilerin oyunlarını izlemeye gö-

⁶⁴ Buhârî, "eş-Şürûd", 15.

⁶⁵ James C. Davis, *Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Tarihi*: 127.

türdüğünü, kendisini kaldırıp oyunu izlemesini sağladığını, sıkıldığında ise geri döndüklerini⁶⁶ anlatmaktadır.

Aile üyelerinin birlikte ya da ayrı eğlenmeleri, hoş vakit geçirmeleri önemlidir. Zamanı birlikte kullanmak, ailenin birbirine alışması ve kaynaşmasında önemli bir unsurdur. Bu örnek olaylarda bireylerin birbirine saygı göstermeleri, birbirlerine kendi isteklerini empoze etmemeleri gerektiği görülmektedir. Kişinin tabiatına uygun davranılırsa, onun gelişimine izin verilmiş olunabilir. Yaratılış gereği kendi egosu peşine koşan insan, peygamberler ve iyi insanlar önderliğinde Tanrı'ya karşılık verebilir, ki iyi insanların önderliğiyle ortaya çıkan farkındalık Tanrı varlığının yaşam tarzımız üzerine etkisini⁶⁷ ortaya çıkarır, böylelikle de tamlatabiliriz.

Hz. Peygamber'in eşinin tabiatına uygun davranması, onun kendi halinde eğlenmesine izin vermesinin nedeni, ona değer verdiğini, meseleyi çözerken onu merkeze alarak çözdüğünü göstermesidir. Bu metot, eşinde bir farkındalık yaratarak onun nefis-yapılandırmasını gerçekleştirmesine izin vermesini sağlamaktadır.

2.6. Müminlerin Annesinin Tabağı Kırması

Hz. Enes'ten rivayet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber, Müminlerin annelerinden birinin⁶⁸ yanındayken bir diğeri cariyesiyle bir tabak yemek göndermiş, Hz. Peygamber'in evinde bulunduğu eşi, tabağı getiren hizmetçinin eline vurmuş, tabak hizmetçinin elinden düşüp kırılmış, bunun üzerine Hz. Peygamber kırılan parçaları toparlamış, sonra içinde bulunan yemeği yine tabağın içine koymaya başlamış ve bu esnada orada bulunanlara "Anneniz kışkandı" buyurmuştur. Sonra Hz. Peygamber'in kırılan tabağın yerine yeni bir tabak alarak sahibine gönderdiği⁶⁹ anlatılmaktadır.

Bu olayda Hz. Peygamber'in herhangi bir olumsuz tavır göstermediği⁷⁰ rivayet edilmektedir. Peygamber'in karşıdaki kişinin tabiatına, statüsüne göre davrandığı görülmektedir. O, genelde makam olarak kendinden alt seviyedekiler için örnek olmayı tercih etmiş ve bizzat kendi yaparak sorunları

⁶⁶ Buhari, "İdeyn", 2.

⁶⁷ Hick, *Rub-olüşturma Teodisesi*, (2018): 434.

⁶⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yayınlanan *Hadislerle İslam*, III/409'da verilen tercümede, yemeği yollayan Hz. Hafsa, tabağı kıran da Hz. Ayşe olarak belirtilmiştir.

⁶⁹ Buhari, "Nikah", 108.

⁷⁰ İbni Mace, "Ahkam", 14.

çözmüştür. Burada konuşarak sorunu çözme yoluna gitmediği görülmektedir. İnsanların gözü önünde kendi evinde gerçekleşen olay, Hz. Peygamber'i tebaası karşısında zor duruma sokmasına rağmen, tabağı ve yemeği bizzat kendi toplamış; bunu normal kıskançlık duygusuyla açıklayarak kendisine yapılanı hoş görmüş fakat bir başkasının zararının karşılanmasını da ihmal etmemek gerektiğini göstermiştir. Birini eğitirken diğerinin hakkını koruduğu görülmektedir. Hukuksal olana özen gösterdiğini, bu alanda kanunlara göre hareket ettiğini, hukukun üstünlüğünü vurguladığını, kurallara uyulunca olgunlaşmanın gerçekleşeceğini gösterdiği anlaşılmaktadır. Hukukla kastedilen de, doğal olarak, diğer ve kişinin kendi haklarıdır.

2.7. Hz. Enes ve Çocukluk

Hz. Peygamber'in hizmetçisi olarak anılan küçük Enes uzun yıllar O'nun yanında bulunarak bazı ihtiyaçlarını gidermesine yardımcı olmuştur. Enes, Hz. Peygamber'in kendini bir yere göndermek istediğini, bu işe gitmek istemediğini, fakat giderken yolda çocuklara denk geldiğini, onlarla oynarken vakti unuttuğunu ve nihayet Hz. Peygamber'in onun yanına gelip gülümseyerek ona gitmesi gereken yeri hatırlatıp gönderdiğini⁷¹ anlatmıştır. Hz. Enes, başka bir hadiste ise Hz. Peygamber'in, hizmetinde bulunduğu sürece bir işinde niye böyle yaptın ya da yapmadın dediğini hatırlamadığını⁷² söylemiştir.

Hz. Enes'in Hz. Peygamber için anlattığı tecrübe ve yorumundan, Hz. Peygamber'in hataları olgunlukla karşıladığı, kişinin akıl ve yaşına göre müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Hele de çocuk söz konusu ise öfkelenmeden yanına giderek tatlı dille doğruya yönlendirmek çok mühimdir. Karşımızdaki kişi yeni bir halle karşılaştığında ilk anda durumu anlamayabileceği, dolayısıyla öfkeye kapılma ya da oradan uzaklaşma yerine, onun olgunlaşmasında karşılaştığı yeni durumu anlamasını sağlamak gerektiği, çocuk bile olsa kişinin kendinin farkına varıp meseleyi çözümleyebileceği anlaşılmaktadır. Bunun için Hz. Peygamber'in bizzat çocuğun yanına gidip durumu anlamasını sağladığına dikkat edilmelidir. Durumun önemli olduğunu anlayan Hz. Enes'in, görevini yerine getirdiği görülmüştür. Hz. Enes'in anlattıklarından yola çıkarak, çevremizdeki insanlar hareket etmiyorsa onların yetişmesi, üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi için sözümüzle ve örneklili-

⁷¹ Ebû Dâvûd, "Edeb", 1.

⁷² Ebû Dâvûd, "Edeb", 1.

mizle durumu onlara kavratarak, hoşgörülü davranarak olayı anlamalarının sağlanabileceği anlaşılmaktadır.

2.8. Yahudi Kızı Suçlaması

Son örneğimiz de Hz. Peygamber'in eşleri arasında yaşanan ırkı üstünlük tartışmasına dairdir. Hz. Safiye bir gün Hz. Peygamber'in yanına girmiş ve Hz. Aişe ile Hz. Hafsa'nın kendi aleyhine söyledikleri hakaretimiz bir sözü O'na aktarmıştır. Hz. Peygamber ise: "Sen de şöyle demeliydin: Siz benden nasıl hayırlı olabilirsiniz? Benim kocam Muhammed (s.a.v.), babam, Harun (a.s.), amcam ise Musa (a.s.)'dır." demiştir. Hadisin devamında, kendilerini amca kızı ve Hz. Peygamber eşi olmakla Hz. Safiye'den üstün olduklarını söyledikleri rivayet edilmektedir. Aynı bapta başka bir hadiste ise Hz. Safiye'ye Hz. Hafsa'nın "Yahudi kızı" diyerek hakaret ettiği, Hz. Peygamber'in ise onu bir peygamberin kızı (Harun), diğerinin amcası (Musa) ve kendisinin de kocası (Hz. Peygamber)⁷³ olduğunu söyleyerek övmek ve merkeze almak suretiyle teskin ettiği görülmektedir.

Hz. Peygamber'in, bireyin kendi karakteri dışında geldiği aile, ırk ve herhangi bir unsurdan dolayı değerli olmadığını, kişiyi asıl önemli ve değerli kılanın karakter olduğunu Hz. Safiye'yi merkeze alarak gösterdiği görülmektedir. Böylelikle onun kişiliğini güçlendirmeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Bizim irademiz dışında gerçekleşen ırk, aşiret, akrabalık gibi durumlardan dolayı başımıza kötü olaylar gelebilir. Bu, nesnel dünyanın çoğunca kaçınılmaz bir gerçeğidir. Bu nesnellikten, gerçeklikten yola çıkarak kendimizin ve Tanrı'nın farkına varmamız gerekir ki, nesnellığe göre sorumluluğu elimize alıp, gerçeğe dayanıp hareket ederek Tanrı'ya ulaşım mükemmelleşmek mümkün olur. Fakat insanların çoğu, mükemmelleşme sürecini tamamlayabilmek için devam eden ahiret hayatına ihtiyaç duyar. Burada Hz. Peygamber, Hz. Safiye'yi merkeze alarak kendini geliştirmesini, kendi soyundan bunu başarmış insanların olduğunu, kendinin de bunu yapabileceğini belirterek onun kendini yapılandırmasında ona katkıda bulunduğu görülmüştür.

SONUÇ

İnsan türünün hâlâ varlığını devam ettirebilmesinin belki de en esaslı nedeni aile kurumunu oluşturmaktır. Bu yüzden aile, insanlık için çok önemlidir. İnsanlığın evrimsel gelişiminde modern dünyanın sunduğu kon-

⁷³ Tirmizi, "Menâkıb", 64.

for, zorluklara karşı ataları kadar dirençli olmayan, acıdan kaçan insanları ortaya çıkardı ki, acıdan kaçmak ya da sorumluluklarını başkalarına yüklemek modern insan için bir yaşam tarzına dönüşmüştür. Aile kurumu da bu modern davranıştan nasibini alarak atalarına göre daha çabuk sonlandırılan kısa ömürlü aile yapısı bir gerçeğe dönüşmektedir. Medeniyet değerlerinin aktarımında temel yapı taşı olan ailenin oluşmasına imkân verilmeyince medeniyetin olgunlaşmasının da gerçekleşmediği görülmektedir. Hick'e göre de, hiçbir çaba ve seçim gerektirmeyen nesnel dünyaya dayanmayan, tehlike ve ödülün yoksun dünyada medeniyet ve kültür hiçbir gelişim göstermeyecektir. Oysa ki sevgi oluşturmak, sorumluluk yüklenmek, bir başkası için kendinden vazgeçmek, insanların temel özellikleri arasındadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber, doğmadan önce babasını, çocukluk döneminde annesini ve dedesini kaybetmiş, amcasının yanında büyümüş, yani insanların kötü diye addettiği ama ruhunu olgunlaştıran birçok olayı erken yaşlarda tecrübe etmiştir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber ailesinin yaşadıkları zorluklar neticesinde İslam Medeniyeti ıstıraplar sonrası kurulan güçlü bir medeniyet örneği teşkil etmektedir.

İlk olarak ele aldığımız hadiste kişinin kendisinin, ülke yöneticisinin, aile üyelerinin ve çalışanların, kısaca herkesin tabiatı gereği alması gereken sorumluluklardan kaçmaması gerektiği ortaya çıkmıştır.

İkinci örnekte Hz. Peygamber'in hayatının dönüm noktası olan vahiy sürecinde eşinin O'nun sorumluluğunu üstlendiğini görülmektedir. Hz. Hatice'nin ilk önce Hz. Peygamber'e kendi iyi tabiatını hatırlatarak O'nu ikna etmek için aklın işleyiş kurallarına uygun konuştuğu görülmektedir. Burada ayrıca mantık problemi olarak kötülüğe yaklaşanların aksine, insanı merkeze alarak kişinin iyi ahlaklı olmasından yola çıkarak kötülüğün ortaya çıkmayacağını iddia ettiği görülmektedir. Akli ikna çabalarının yanında Hz. Hatice'nin bir eş olarak uzman kişilerden yardım aldığı ve onların tavsiyelerini uyguladığı görülmektedir. O'na inanan ilk insan olması, O'nun yanında olduğunu hareketleriyle de göstermesi demektir.

Diğer bir olay ise, kan bağı ve inananlardan oluşan yeni Müslüman toplumun birlikte başa çıktıkları "boykot" hadisesidir. Boykotu, inananların sabırla yücelemelelerini tavsiye eden örnek insan Hz. Peygamber, O'nun aile reisliği görevini üzerine alan amcası, ekonomik yükümlülüklerini üzerine alan eşi, bu zor durumda sorumluluk paylaşımına giderek güçlü şekilde

sahip çıktıkları bir tecrübeye dönüştürmüşlerdir. Bu boykottan bir değer oluşturarak hep beraber Medine İslam Devleti'ni inşa etmişlerdir.

Hz. Enes, Hz. Aişe ve diğer hanımları ile ilgili problemlerde, damadı ve amcası oğlu Hz. Ali'nin kızı Hz. Fatıma ile yaşadığı ailevi problemlerde her bireyin tabiatına/karakterine uygun davranmayı tercih ettiği görülmektedir. Ayrıca karşısındaki ile kişinin kendi değerini merkeze alarak iletişime geçtiğini görülmektedir, ki her iki durum da doğrudan nefis-yapılandırıcı teodise ile ilgilidir. Kendisi söz konusu olduğunda ise, hanımlarına (Hudeybiye) ya da ashabına danıştığını görülmektedir. Kendi geniş ailesi söz konusu olduğunda (bir devlet başkanı, bir peygamber olarak) tebaasına örnekliğini kullandığı görülmektedir. Konuşmayıp sadece yaptığında ise sahabenin peşinden birini öldürecekmişçesine koştukları görülmektedir.

O'nun örnekliğinde, boykot sonrasında, Mekke'nin acılarına sabretmiş, bu evreden karakter inşa ederek çıkmış kişiler "Sahabe" olarak anılmış, İslam geleneğinde önemli bir delil, bilgi ve görgü kaynağı olmuşlardır. Yesrib'in, Medine olmasıyla gerçekleşmiş bu mükemmel topluluk, Müslümanların 'Asr-ı Saadet' olarak isimlendirdiği dönemin inşasını sağlamıştır. Hem Ashabın bu davranışları hem de Hz. Peygamber'in ailesi, Hick'in nefis-yapılandırıcı teodisesine ve dolayısıyla günümüz modern ailesine iyi bir örnek teşkil etmektedir. Teşekkür ediyorum.

KAYNAKÇA

"Aile". *Türkçe Sözlük*. haz.: Şükrü Halûk Akalın... vd. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.

Akarsu, Bedia. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi, Eylül 1998.

Buhari, Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhari*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Canatan, Kadir.- Yıldırım, Ergün. *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, Eylül 2018.

(Dr. Hikmet Çamcı tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Hikmet Çamcı Hocamıza ben de teşekkür ediyorum. "Peygamber Ailesinden Çözümler, Kötülük Problemi Bağlamında Felsefi Bir Değerlendirme" başlığı altında iki ana madde ve onun altında tali maddelerle konuyu ele aldı. İlkinde kavramsal çerçeveyi çizdi; aile kavramı, kötülük problemi, nefis yapılandırma teodisesini anlattı. Tali başlıklar altında ise Kötülük Problemi, Kötülük Problemi Bağlamında Felsefi Bir Değerlendirme ve bu bağlamda çoban hadisi, vahiy, boykot, Hudeybiye Anlaşması,

Hazret-i Aîşe annemizin def çaldırması ve müminlerin annesinin tabağı kırması konularını inceledi ve sizinle paylaşmaya çalıştı.

Teşekkür ediyorum.

Son tebliğı sunmak üzere, Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Gültekin Hanımefendi'yi kürsüye davet ediyorum, Uşak Üniversitesi İslami ilimler Fakültesinden. Hocahanımın konusu, “Hazret-i Peygamber’in Çözümüne Kavuşturduğu Boşanma Olayları” olacak.

Hocam buyurun.

HZ. PEYGAMBER'İN ÇÖZÜME KAVUŞTURDUĞU BOŞANMA OLAYLARI

Dr. Öğretim Üyesi Ayşe GÜLTEKİN*

ÖZET

Kur'an-ı Kerim'de hem ilk Peygamber Hz. Adem hem de Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Yakub, Hz. Yusuf vb. diğer peygamberlerin hayatı anlatılmaktadır. Bu anlatımlarda peygamberlerin tevhid mücadelesi yanında aile hayatlarıyla ilgili detaylara da yer verilmektedir.

İslam'da evlilik insan fıtratına uygun, yerilen değil teşvik edilen bir uygulama olarak dikkat çekmektedir. Evliliklerde eşler ayrılmama, ölene kadar beraber bir ömür geçirme kastıyla bir araya gelirler. Ancak evliliğin yürütülemediği durumlarda Hz. Peygamber tarafından "Allahu Teâlâ'ya en sevimsiz gelen helal" olarak nitelenen boşanma kaçınılmaz bir son olarak karşımıza çıkar.

Yüce Allah Hz. Peygamber'in biz mü'minler için "üsve-i hasene" (en güzel örnek) olduğunu açıkça beyan eder. Bundan dolayı Müslümanlar ibadet, ahlak, ticaret vb. bütün uygulamalarda Hz. Peygamber'i örnek aldıkları gibi, evliliklerinde de, evliliklerini yürütemeyip boşandıklarında da Hz. Peygamber'i örnek almak durumundadırlar. Hadis kitaplarında yer alan "Kitâbü't-Talâk" bölümlerini incelemek, Hz. Peygamber'in boşanma problemleri karşısındaki tavrını öğrenmemizi sağlaması ve karşılaşılan problemlere nasıl çözüm bulunabileceğinin ortaya konulması açısından bizlere önemli katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kütübü Sitte, Kitâbü't-Talak, Hadis, Hz. Peygamber, Boşanma, Çözüm.

* Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

THE EVENTS OF THE DIVORCE RESOLVED BY THE PROPHET

Abstract

In the Holy Quran, the life of the first Prophet Adam, as well as the life of Prophet Ibrahim, Moses, Jacob, Yusuf etc., is described. In these narratives, family lives of prophets' take place as well as details of their struggle in the cause of monotheism.

In Islam, the marriage is suitable for human nature, and is an encouraged practice, not humiliated. When two people are married, spouses come together with the intent of not to divorce and to spend a life together until they die. However, divorce, which the Prophet describes as the most unpopular halal according to Allah Teala, may be an inevitable end in the case of troublous marriages.

Allah Almighty explicitly declares that the Prophet is the best example for us believers. Therefore, Muslims, in case of divorce, have to take the Prophet as a model, as well as they tread in Prophet's footsteps in all their practices such as worships, morality, trade etc. To examine the chapters of "Kitâb al-Talâq" in Hadith books will enable us to learn the attitude of the Prophet against divorce problems and provide important contributions to us in revealing how to find solutions to the encountered problems.

Keywords: Kutub al-Sittah, Kitâb al-Talâq, Hadith, The Prophet, Divorce, Solution.

KÜTÜBÜ SİTTE RİVAYETLERİNE GÖRE HZ. PEYGAMBER'İN ÇÖZÜME KAVUŞTURDUĞU BOŞANMA OLAYLARI

İlk Peygamber olan Hz. Âdem ve ona eş ve arkadaş olarak yaratılan Havva aynı zamanda dünya üzerinde kurulan ilk ailenin ve kendilerinden sonra kurulacak ailelerin temelini oluştururlar. Hz. Âdem'den itibaren gönderilen Peygamberlerin evli ve çoluk çocuk sahibi olmaları, aile sahibi olmanın insan fitratına uygun bir davranış olduğunu ortaya koymaktadır.

Cenâb-ı Hak bir yandan evliliğin "Misâk-ı Galîz", ağır bir sorumluluk olduğunu hatırlatırken, (Nisâ, 4/21) diğer yandan insanları evlenmeye ve evlendirmeye teşvik etmektedir. (Nûr, 24/32) Evlilik dünya hayatının sıkıntılarına karşı kişileri daha donanımlı hale getirmekte, eşler arasındaki işbirliği, yükleri

ve sorumlulukları hafifletmekte, aile yuvasında yetiştirilen çocuklar sayesinde neslin devamı sağlanmaktadır. Ahlaki ve duygusal yönden birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayan, sorumluluk bilinciyle hareket eden eşler arasında oluşan sevgi ve merhameti varlığına delil gösteren Allah, bunun, üzerinde iyi düşünülüp ibret alınması gereken bir durum olduğunu açıklamaktadır.

(Rûm, 30/ 21)

Hız. Peygamber'in "sünnetim"¹ diye tanımladığı evlilikte aslanan, eşlerin hem dünya hayatının tamamında hem de ahirette birbirlerine eş olmayı sürdürmeleridir. Ancak işler her zaman istendiği gibi gitmeyebilir, kurulan evliliklerde sıkıntılar, anlaşmazlıklar baş gösterebilir ve eşler arasındaki çatışmalar aile hayatının devamını tehlikeye sokabilir. Evliliklerinde istediği huzuru bulamayan kimselerin hemen boşanma yoluna gitmemeleri, evliliğin sıkıntılı yanları yanında kendilerine sağladığı faydayı da göz ardı etmemeleri Kur'an'ın tavsiyesidir. "Eğer eşlerinizden hoşlanmadıysanız, biliniz ki Allah hoşlanmadığınız şeyde sizin için birçok hayırlar takdir etmiş olabilir" (Nisa, 4/19) ayeti erkeklere hitap etmekle beraber, her iki cinse de evlilikte hayal ettiklerinin her zaman yüzde yüz gerçekleşmeyeceğini hatırlatmakta, bu durumda tarafların boşanma kararı vermekte acele etmemelerini tavsiye edip evlilikte katlanılan bazı sıkıntıların ileride tahmin edemeyecekleri iyiliklere ve hayırlara sebep olabileceğini vurgulamaktadır. Eşlerin evliliği devam ettirme yönündeki çabalarının yetersiz olması durumunda ailelerin ve akrabaların devreye girmesini tavsiye eden Cenâb-ı Hak samimiyetle eşlerin arasını düzeltmeye çalışan aile büyüklerinin problemlerin çözümünde ve boşanmanın engellenmesinde başarılı olacaklarını haber vermektedir. (Nisa, 4/35)

Evliliği kurtarmak için tüm çareler denenip ortak bir hayatın yürütülemeyeceği anlaşılınca Allah'ın en hoşlanmadığı helal de olsa boşanma devreye girmektedir. Müslüman evlenirken İslam'ın koyduğu kurallara uyduğu gibi, boşanırken de Kur'an ve sünnetin belirlediği esaslara uymalı ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir. Ancak zamanımızda da artarak devam eden boşanmalarda tarafların birbirlerinin hak ve hukukunu gözetmedikleri, boşanma öncesi, boşanma anı ve boşanma sonrasında İslam'ın emrettiği hususları göz ardı ettikleri bir vâkıdır. Bu çalışmada Kütübü Sitte'de yer alan Talak Bölümündeki hadisler taranarak Hız. Peygamber'in müdahale ettiği, çözüme kavuşturduğu, tavsiyede bulunduğu boşanma hadiseleri incelenecek,

1 Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5; Nesâî, "Nikâh", 4; İbn Mâce, "Nikâh", 1.

modern çağın en büyük sorunlarından birisi olan boşanma konusunda sünnete uygun davranışların neler olduğu tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Kütübü Sitte'ye Göre Hz. Peygamber'in Çözümüne Kavuşturduğu Boşanma Olayları

Kütübü Sitte'nin tamamında Talak Bölümleri yer almakta ve bu bölümlerde diğer konular yanında Hz. Peygamber'e intikal ettirilen boşanma olaylarına ve Hz. Peygamber'in bu konuları nasıl çözüme kavuşturduğuna yer verilmektedir. Tebliğimizin konusu Talak Bölümlerinde yer alan boşanma olaylarıyla sınırlıdır. Tesbitimize göre Abdullah b. Ömer'in eşini hayızlı iken boşaması, Fâtıma bint Kays ve Berîre'nin boşanma olayları isim zikredilerek yer verilen boşanma olaylarıdır. Bunun dışında Hz. Peygamber'e intikal ettirilmiş ve onun tarafından çözüme kavuşturulmuş liân, zihâr ve muhâlea olayları da incelenecek örnekler arasındadır.

1- Abdullah b. Ömer'in Karısını Hayızlı İken Boşaması

Abdullah b. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre o, karısını Rasûlullah (s.a.v.) döneminde hayızlıyken boşamıştı. (Babası) Ömer b. Hattab (r.a.) Rasûlullah (s.a.v.)'e bu durumu sordu. Rasûlullah (s.a.v.) de: "Ona(oğluna) emret de karısına dönsün. Sonra hayızdan temizleninceye kadar, sonra hayız olup bir daha temizleninceye kadar onu tutsun (boşamasın). Daha sonra isterse onu nikâhında tutsun, isterse ona dokunmadan (onunla cinsi beraberlik yaşamadan) boşasın. İşte Yüce Allah'ın kadınların boşanmalarını emir buyurduğu iddet budur" dedi.² İbn Ömer "Bunun üzerine ben karıma döndüm. Yapmış olduğum boşama da kadın için bir boşama sayıldı." demektedir, başka bir rivayette ise İbn Ömer'e "Bu talâkı hesaba katıyor musun?" diye soru sorulduğu, İbn Ömer'in bu soru üzerine "Ne demek, elbette." dediği nakledilmektedir.³

Tirmizi "Sünnete Uygun Boşama Şekli" başlığı altında İbn Ömer hadisine yer vermekte ve bu hadisin İbn Ömer vasıtasıyla değişik şekillerde de rivâyet edildiğini söyleyerek hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Rasûlullah (s.a.v.)'in ashabından ve sonraki dönemlerden ilim

2 Buhârî, "Talâk", 1, 2.

3 Müslim, "Talâk", 7, 11, 12. Abdullah b. Ömer'in eşini boşaması hakkındaki rivayetler hakkında bkz. Buhârî, "Talâk", 1, 2, 44, 45; Müslim, "Talâk", 1-14; Ebû Dâvûd, "Talâk", 4; Tirmizî, "Talâk ve Liân", 1; Nesâî, "Talâk", 1-6, 76; İbn Mâce, "Talâk", 2.

adamları uygulamalarını bu hadise göre yaparlar ve şöyle derler: “Sünnet olan boşama şekli kadının temizliği anında ve cinsi münasebet olmaksızın yapılan boşamadır.” Bazı ilim adamları, “Koca kadını temizlik döneminde iken üç talakla boşarsa, bu da sünnete uygun sayılır.” demektedirler. Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’in görüşü budur. Bazı ilim adamları da şöyle demektedirler: “Üç talak aynı anda kullanarak boşamak sünnete uygun değildir, kadın her temizlik döneminde tek talak verilerek boşanmalıdır.” Bu Süfyân es-Sevrî ve İshâk’ın görüşüdür. “Hamile kadının boşanması konusunda ise ilim adamları “Koca dilediği zaman karısını boşayabilir.” demektedirler. Bu Şâfiî, Ahmed ve İshâk’ın görüşüdür. Kimi ilim adamları ise: “Her ayda bir talak vermek suretiyle boşayabilir.” görüşündedirler.”⁴

İbn Mace İbn Ömer hadisini naklettikten sonra konuyla ilgili Abdullah b. Mes’ûd’un şu sözlerine de yer vermektedir:

“Koca karısını her temizlik hâlinde onunla cinsel beraberlikte bulunmadan bir talâkla boşar. Kadın üçüncü kez temizlenince, yine onunla cinsel beraberlik yaşamadan kocası onu son bir talâkla boşar. Bu son boşamadan sonra iddet olarak kadına bir kere aybaşı âdeti görmesi gerekir. Yâni bir kere hayız görüp temizlenince iddeti bitmiş olur.”⁵

Buhârî’nin konuyla ilgili olarak Talak bölümünün girişinde işaret ettiği ayet Talak Sûresinin ilk ayetidir ve Cenâb-ı Hak bu âyetle şöyle buyurmaktadır: “Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik hâlinde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz olan Allah’a karşı gelmekten sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hariç onları (iddet bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarır.” Buhârî ayetin ardından ayette geçen “İddeti sayın” kelimesine açıklık getirmekte ve “Sünnete uygun olan boşama, kocanın eşini adet dönemi bitip temizlenmişken cinsi münasebette bulunmadan boşaması ve buna iki kişiyi şahit tutmasıdır.” açıklamasını yapmaktadır. Âyetten ve İbn Ömer’in eşini boşaması ile ilgili rivayetlerden anlaşıldığına göre erkek hanımını adet görürken boşamamalı, adet döneminin sona ermesini beklemeli ve boşama işlemini temizlik döneminde gerçekleştirmelidir. Hadiste her temizlik dö-

4 Tirmizî, “Talâk ve Liân”, 1.

5 İbn Mâce, “Talâk”, 2.

neminde bir boşama hakkının kullanmasının tavsiye edilmesi, boşanmanın aceleyle verilmemesi gereken bir karar olduğuna işaret etmektedir.

Adet döneminde şizofreni, panik atak vb. pek çok ruhsal bozukluk şiddetlenmekte, depresyon yoğunlaşmakta, migren, astım, epilepsi gibi pek çok bedensel hastalığın adet öncesi ve adet esnasında kötüleştiği bilinmektedir.⁶ Adet öncesi ve adet esnasında yaşanan duygu durum bozuklukları kadını daha öfkeli, daha hassas ve kırılgan hale getirebilir ve bu durum eşler arasında gereksiz tartışmaların yaşanmasına sebep olabilir. Hz. Peygamber bu sebeplerden dolayı kadının hayızlıyken boşanmasını doğru bulmamış ve İbn Ömer'e eşine dönmesini emretmiştir. Temizlik döneminde kadınla beraber olmadan boşanma hakkının kullanılmasının emredilmesi ise, erkeğin eşiyle beraber olmaya ihtiyaç hissettiği anda durumunu ve bu evliliği sona erdirmeye kararını yeniden gözden geçirmesi içindir. Temizlik döneminin başında eşiyle beraber olan erkek ise, eşine bir müddet ihtiyaç hissetmeyecek, eşine ihtiyaç duyduğunda ise boşama hakkını kullandığı için iş işten geçmiş olacaktır.

Boşanma yetkisini elinde bulunduran erkeğin bu yetkiyi kullanma şekli ve evliliği sona erdirip erdirmemesi yönünden kısımlara ayrılan talak, erkeğin Kur'an ve sünnete uygun olarak boşama yapıp yapmamasına göre sünnî ve bid'î talâk şeklinde, evliliği hemen sona erdirip erdirmemesi yönünden ise bâin ve ric'î talâk olmak üzere ikiye ayrılır. Kur'an ve sünnete uygun olarak yapıp sünnî adını alan talakta alimlerin çoğunluğuna göre şu şartların bulunması gerekir:

Kadın hayız halinde iken boşanmamalı,

Boşamanın yapılacağı temizlik döneminde erkek eşiyle cinsel münasebette bulunmamalı,

Boşama hakkının sadece bir tanesi kullanılmalı ve bu boşama geri dönüşü imkanı tanımalı,

Boşandığı için iddet bekleyen kadın bu süre içerisinde ikinci kez boşanmamalıdır.⁷

⁶ Füsün Akdeniz, Figen Karadağ, "Adet Döngüsünün Duygudurum Bozuklukları Üzerine Etkisi Var mıdır?", *Türk Psikiyatri Dergisi* 17/4 (2006): 296-304.

⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, trc: Ahmed Meylânî (İstanbul: Beyan Yayınları, 1991), 3: 27-29; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, trc: Tayyar Tekin (İstanbul: Pınar Yayınları, 1987), 3: 100-102; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), 2: 210-212.

Kur'an ve sünnette belirtilen esaslara uygun olmayan boşamaya ise “bid'î talâk” adı verilmektedir. Bu tarife göre şu boşamalar bid'î talak kapsamındadır:

Kadını hayızlı iken (adet döneminde) boşama,

Kadını adeti bitip temizlik dönemine girildiğinde cinsel münasebetten sonra boşama,

Kadını bir temizlik döneminde veya bir mecliste birden fazla boşama.⁸

Kocanın yeni bir nikâha ve mehre gerek olmadan boşadığı eşine iddet süresi içerisinde yeniden dönmesine imkan veren talak, ric'î talak,⁹ olarak isimlendirilmektedir. Ric'î talak kocaya boşanma kararını gözden geçirme ve evliliği devam ettirme imkânı tanıdığı için tavsiye edilmekte ve böylelikle erkeğin bir anlık öfkeyle evliliği bitirmesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ric'î talakla boşanan kadın özel bir sebep yoksa iddetini kocasının evinde geçirmekte, aynı ortamı paylaşan çiftlerin süreç içinde kusur ve ihmallerini gözden geçirerek, konuşup anlaşarak problemlerini çözmeleri ve evliliğe devam kararı almaları umulmaktadır.

Geri dönüşe imkân tanımayan nikâh ise bâin talak olarak isimlendirilmekte, birinci veya ikinci boşama sonrasında iddet müddeti bittikten sonra eşler arasındaki ayrılık yeni bir nikâh ve mehirle geri dönüşe imkân tanıdığı için bu boşama beynûnet-i suğra, üçüncü boşamadan sonra yeniden dönüş imkânı kalmadığı için bu ayrılık beynûnet-i kübrâ diye isimlendirilmektedir. Bâin talakın hukuki sonuçlarına göre boşama ile evlilik bağı kesin olarak sona ermekte, birinci ve ikinci boşamalardan sonra talâk sayısı eksilmesine rağmen, koca eşine geri dönmek istediğinde yeni bir mehir belirlenip tekrar nikâh akdi yapıldığında evliliğin devamı mümkün olmaktadır. Üçüncü talakın kullanılması durumunda ise şartlar daha da ağırlaşmaktadır. Bu durumda kadın meşru bir evlilik yapıp boşanmadıkça veya kocası ölmedikçe tarafların yeniden evlenmeleri mümkün değildir. Rifâa el- Kurazî'nin karısı Rasulullah'a gelmiş, Rifâa'nın kendisini kesin olarak boşadığını, bu boşamadan sonra Abdurrahman b. Zübeyr el-Kurazî ile evlendiğini, ancak Abdurrahman'ın iktidarsız olduğunu ve aralarında cinsi münasebet yaşanmadığını söyleyip ilk kocasına helal olup olmayacağını sormuştu. Hz. Peygamber'in kadına,

⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3:29-31; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, 3:102-103; Hayrettin Karaman, *Mukâyeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 1:305.

⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3:23; Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, 3:109; Hayrettin Karaman, *Mukâyeseli İslam Hukuku*, 1:303.

ikinci kocasıyla aralarında cinsi münasebet yaşanmadıkça ilk kocasına helal olamayacağını söylemesi, bu konuda verilen hükümlere dayanak oluşturan hadislerdendir.¹⁰ Bain talakla yapılan boşamalarda boşanma anına kadar ödenmeyen mehrin hemen ödenmesi gerekmekte, iddet süresince kadın kocasının evinde kalmakta ve kendisine iddet nafakası ödenmektedir. İddet süresi içinde eşlerden birisi ölürse diğeri ona mirasçı olamamaktadır. Ancak Şafiiler dışındaki üç mezhebe göre koca eşini mirastan mahrum bırakmak için bâin talakla boşamışsa kadın eşine mirasçı olabilir.¹¹

Kütübü Sitte imamlarının Abdullah b. Ömer'in eşini boşaması ile ilgili rivayetleri genellikle "Sünnete Uygun Boşama"¹² ve "Ric'î Talak"¹³ başlığı altında vermeleri boşamada aslolanın ric'î talak olduğunu düşünmeleri sebebiyledir. Hz. Âişe'nin anlattığına göre önceleri talak sayısı üçle sınırlandırılmamıştı. Bir erkek karısını yüz kere bile boşasa, iddet içerisinde geri dönüş yaparsa bu kadın onun karısı sayılırdı. Bir adam eşini cezalandırmak için, "Seni bain talakla boşamayacağım, ama karım olarak da barındırmayacağım" demiş, eşi bunun nasıl olacağını sorunca da "Seni boşayacağım ve iddetin dolmadan her defasında sana geri döneceğim" diye cevap vermişti. Kadın Hz. Âişe'ye gelerek problemini anlattı. Hz. Peygamber bu mesele kendisine iletiildiğinde sustu. Nihayetinde "Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidyе vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir." (Bakara, 2/229). âyeti indi ve boşama sayısı üçle sınırlandırılarak erkeklerin eşlerine zulmetmelerinin önüne geçilmiş oldu.¹⁴

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları

¹⁰ Buhârî, "Talâk", 3, 6; Müslim, "Nikâh", 111-115.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, 3:113-117.

¹² Ebû Dâvûd, "Talâk", 4"; Tirmizî, "Talâk ve Liân", 1; Nesâî, "Talâk", 2; İbn Mâce, "Talâk", 2.

¹³ Nesâî, "Talâk", 76.

¹⁴ Tirmizî, "Talâk ve Liân", 16.

takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın. Bununla içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere öğüt verilmektedir. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” [Bakara, 2/ 232] ayeti ise Ma'kıl b. Yesâr'ın kız kardeşi hakkındadır. Bu kadın bir adamla evlenmiş ve bu adam Ma'kıl b. Yesâr'ın kız kardeşini boşamış, iddet içindeyken de eşine dönüş yapmamış, ancak iddet bittikten sonra eşyle yeniden evlenmek istemişti. Ma'kıl b. Yesâr da buna öfkelenmiş ve bu evliliğe engel olmuştu. Hz. Peygamber inen ayeti kendisine haber verince öfkesi yatışmış ve Allah'ın emrine boyun eğmişti.¹⁵ İnen âyetten anlaşıldığına göre ric'î talakla boşanan kadının kocası iddet içinde veya iddet bittikten sonra eşine geri dönmek ister, eşi de bunu kabul ederse onların evlenmelerine engel olmamak da Kur'an'ın emridir.

Tirmizi Talak kitabında yer alan ve Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre Nebî (s.a.v.) Hz. Ömer'in kızı Hafsâ (r.a.)'yı boşamış, sonra da iddet süresi içinde ona geri dönmüştür.¹⁶

İbn Mâce'nin “Ric'at” babında yer verdiği bir hadiste ise İmran b. Husayn'a karısını bir veya iki talakla boşayan sonra da iddet bitmeden karısına dönüş yapıp onunla cinsel ilişkide bulunan, boşamayı da geri dönüşünü de şahitlendirmeyen bir adamın durumu sorulmuş, o bu durumun sünnete aykırı olduğunu, boşamanın ve ric'î talakla boşanan eşi geri dönmenin şahitler huzurunda yapılması gerektiğini söylemiştir.¹⁷ Şahitlendirmenin vacip mi yoksa müstehap mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre boşama esnasında şahit bulundurmamak menduptur. Sahâbeden Hz. Ali, İmrân b. Husayn, tâbiînden Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Sîrîn ve İbn Cüreyc ile Muhammed Ebû Zehre, Abdurrahman es-Sâbûnî, Ahmed Muhammed Şâkir, M. Yûsuf Mûsâ ve Ali el-Hafîf gibi çağdaş âlimler ise boşamanın şahitlendirilmesi ile ilgili emrin [Talâk, 65/2] vücut ifade ettiği ve boşanma esnasında iki şahit bulundurmanın konuya ilişkin hak ve menfaatlerin korunması için gerekli olduğu görüşündedirler.¹⁸

Rasûlullah döneminde, Hz. Ebû Bekr'in halifelik yıllarında ve Hz. Ömer'in ilk halifelik yıllarında üç talak bir talak sayılmış, Hz. Ömer insan-

¹⁵ Buhârî, “Talâk”, 44.

¹⁶ İbn Mâce, “Talâk”, 1; Nesâî, “Talâk”, 76.

¹⁷ İbn Mâce, “Talâk”, 5; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 5.

¹⁸ Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul:TDV Yayınları, 2010), 39: 498.

ların bu konuyu suistimal ettiklerini görünce onları cezalandırmak için üç talakın da geçerli olmasına hükmetmiştir.¹⁹ Hz. Ömer bu kararıyla talakta acele edilmesinin önüne geçmeye çalışmış ve bundan sonra uygulama bu şekilde olmuştur. Ancak günümüzde aynı anda üç defada boşamanın Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi tek boşama olarak kabul edilmesi maslahata daha uygundur.²⁰

Boşama fiilini gerçekleştiren erkeğin karısını boşarken kaç talakı kastettiğini kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Rükâne b. Abdi Yezîd karısını kesinlikle diyerek boşamış, sonra da kastının üç talak değil bir talak olduğuna yemin etmişti. Rasulullah bunun üzerine “Neyi kastettinse odur” diyerek eşiyle iki talak hakkıyla evliliğini devam ettirmesine izin vermişti.²¹ Bu rivayetten anlaşıldığına göre kocanın boşamasının bir talak mı, üç talakla yapılan kesin ayrılık mı olduğu konusunda şüpheye düşüldüğü zaman kocanın beyanı esas alınmaktadır. İmam Tirmizi alimlerin bu konuda ihtilaf ettiğini, elbette sözü kullanılarak kesinlikle boşamak ifadesini Hz. Ömer’in bir talak, Hz. Ali’nin ise üç talak olarak kabul ettiğini söylemektedir. Şâfiî, Sevrî ve Kûfeliler de erkeğin kastına göre hüküm verilmesi gerektiğini görüşündedirler.²²

2- Fâtıma bint Kays’ın Boşanması

Babası Kays b. Hâlid’den dolayı Fihriyye nisbesiyle anılan Fâtıma bint Kays, annesi Ümeyme bint Rebî’a sebebiyle de Kinâneoğullarına nisbet edilmiş, her iki kabile de Kureys’in bir kolu olduklarından onun hakkında “el-Kuraşîyye” nisbesi de kullanılmıştır. Küçük yaştayken Medine’ye hicret etmiş ve hicretten sonra “Kureys’in seçkin gençlerinden olan” Ebû Amr b. Hafs ile evlenmiştir. Bu evlilik bir müddet sonra boşanmayla sonuçlanmıştır. Kocasını Hz. Ali’yle beraber Yemen’e gitmek üzere yola çıkmış ve bir vekil göndererek son talak hakkını kullanıp kendisini boşadığını haber vermiştir. Kaynaklarda kocasının onu niçin boşadığına dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak onun boşanması kocanın karısını gıyaben boşayıp boşayamayacağı, üç talakla boşanan kadının nafaka ve mesken hakkına sahip olup olamayacağı

¹⁹ Müslim, “Talâk”, 15-17; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 10; Nesâî, “Talâk”, 9.

²⁰ Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul:TDV Yayınları, 2010), 39: 499.

²¹ Ebû Dâvûd, “Talâk” 10, 14; Tirmizî, “Talâk”, 2; İbn Mâce, “Talâk”, 19. Elbânî hadislerin zayıf olduğunu belirtmektedir.

²² Tirmizî, “Talâk”, 2.

ve bir Müslüman bir kadına evlenme talebini iletğinde diğerinin onunla evlenmek için girişimde bulunup bulunamayacağı konularında pek çok tartışmaya sebep olmuştur.²³

Fâtıma'nın boşanmasına dair en çok rivayete İmam Müslim'in Sahîh'inde ve Nesâî'nin Sünen'inde rastlamaktayız. Buhârî Talak kitabında "Fâtıma bint Kays'ın Kıssası" konu başlığı altında öncelikle konu ile ilgili şu ayetlere yer vermektedir:

"Rabbiniz olan Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilemezsin, olur ki Allah, sonra yeni bir durum ortaya çıkarıverir." [Talâk, 65/1]

"Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin... Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin; rızkı ancak kendisine yetecek kadar verilmiş olan kimse, Allah'ın kendisine verdiğinden versin; Allah kimseye, verdiği rızkı aşan bir yük yüklemez. Allah, güçlükten sonra kolaylık verir." [Talâk, 65/6-7]

Buhârî'nin Sahîh'inde yer alan rivayetlerin Fâtıma bint Kays'tan nakledilen rivayetler değil Hz. Âişe'nin ondan nakledilenleri eleştirdiği rivayetler olması dikkat çekicidir.²⁴

Fâtıma bint Kays'tan nakledilerek anlatılan boşanma olayını parantez içinde farklı bilgileri de vererek özetleyecek olursak; Kocası Ebû Amr b. Hafs kendisi yokken vekil göndererek (Ayyâş b. Ebî Rabîa) onu kesin olarak boşamış ve ona çok düşük bir nafaka (nafaka için bir miktar arpa, başka bir rivayete göre beş sa' hurma ve beş sa' arpa) yollamıştı. (Hiç nafaka tahsis etmemişti, nafaka konusundaki emrini Hâris b. Hişam ile Ayyâş b. Ebî Rabîa'ya vermiş, onlar da "Hamile değilsen nafaka hakkın yoktur" demişlerdi.) Fâtıma vekile (Ayyâş b. Ebî Rabîa'ya) kızdı. (Kocasının akrabalarına haber gönderdi ve kocasının akrabalarıyla arasında husumet ortaya

²³ Geniş bilgi için bkz. Sare Nur Erel, Fâtıma bint. Kays'ın Hayatı ve Rivayetleri, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, 2008), 5-7.

²⁴ Buhârî, "Talâk", 41.

çıktı) (Akrabaları ona “Nefsini bizden kaçırma” dediler.) Fâtıma (Fâtıma ve kocasının gönderdiği vekil veya Hâlid b. Velid birkaç kişiden oluşan bir grupla) (Meymune’nin evinde iken) Rasulullah’a geldi ve durumunu anlattı. (“Kocamın evinde iddet beklersem bana hücum edip saldırılmasından korkuyorum” dedi.) Rasulullah da ona nafaka ve süknâ olmadığını (nafaka olmadığını ama iddet beklemesi gerektiğini) söyledi. (Bunun üzerine kadın boşandığı evden başka bir eve taşınmak için izin istedi.) Allah Rasulü (Ona iddet beklemek için Ümmü Şerik’in evine geçmesini söyledi. Sonra “İlk muhacirler onun yanına sık gelip giderler.” diyerek bundan vazgeçti.) “Sen (amcaoglun olan) İbn Ümmi Mektûm’un yanına taşın ve onun yanında kal. O gözleri görmeyen bir adamdır. Sen onun yanında dış elbiseni (başörtünü) çıkarabilirsin.” (İddetin bitince bana haber ver) dedi (Kendi aile fertlerim içinde iddet beklememe izin verdi).²⁵

Fâtıma bint Kays’ın kocasının evinde değil de Abdullah b. Ümmi Mektûm’un evinde iddet beklemesinin sebebi bâin talakla boşanmış olmasıdır. Buhârî 41. bab başlığında “Boşanmış kadın kocasının evinde iddet beklerken kendisine hücum edilmesinden yahud ailesi aleyhine kötü sözler söylenmesinden korktuğunda (bu kadın boşandığı evden başka bir evde iddetini geçirebilir)” diyerek Fâtıma bint Kays’ın özel durumuna işaret etmektedir. Hz. Âişe Fâtıma bint Kays’ın durumunun genele teşmil edilemeyeceğini, bu durumun ona has özel bir durum olduğunu “Fâtıma ıssız bir yerdeydi. Bulunduğu mekânda başına bir iş gelmesinden korkuldu. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) onun taşınmasına ruhsat verdi.” değerlendirmesinde bulunarak açıklığa kavuşturmaktadır. Bundan dolayı kocası ölen kadınların evlerini terk etmelerini hoş karşılamamakta ve Fâtıma bint. Kays’ın “Üç talakla boşanan kadınlara nafaka ve süknâ yoktur” şeklindeki değerlendirmelerine “Fâtıma bint Kays’ın nesi var? Söylediği söz hakkında Allah’tan sakınmaz mı?” diyerek itiraz etmektedir.²⁶

Sare Nur Erel ise Fâtıma’nın, diliyle kocasının akrabalarına eziyet ettiği şeklindeki Saîd b. el-Müseyyeb’e ait ifadeye işaret etmekte, İbn Abbâs’ın da Fâtıma’nın kötü konuşmaları sebebiyle mesken hakkından, hamile olmadığı

²⁵ Müslim, “Talâk”, 36-54. Fâtıma bint. Kays rivayetleri için bkz. Buhârî, “Talâk”, 41, 42; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39; Tirmizî, “Talâk ve Liân”, 5; Nesâî, “Talâk”, 16, 70, 72, 73; İbn Mâce, “Talâk”, 10.

²⁶ Buhârî, “Talâk”, 41. Benzer rivayet için bkz. Ebû Dâvûd, “Talâk”, 40; İbn Mâce, “Talâk”, 9.

için de nafaka hakkından mahrum kaldığını söylediğini nakletmektedir. İbn Hacer ise bu izahı kabul etmeyerek “Fâtıma eğer nafakaya müstehak olsaydı Resûlullah (s.a.v.) onun nafakasını verdirir, dilini tutmaması buna mani olmazdı.” demektedir. Konuyla ilgili bir başka açıklama ise Fâtıma bint. Kays’ın “Ey Allah’ın Resûlü! Kocam beni üç talakla boşadı. Kocamın tekrar bana yaklaşmasından korkuyorum.” demesi ve bunun üzerine Hz. Peygamber’in “Kocanın evinden başka bir eve taşın.” buyurmasıdır.²⁷

Hz. Ömer’in, “Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun.” (Talâk, 65/6) ayetini delil göstererek, “Bizler iyice ezberleyip ezberlemediğini bilemediğimiz bir kadının söylediği söz dolayısıyla ne Rabbimiz’in Kitabını ne de Peygamberimizin sünnetini terk ederiz”²⁸ demesi de, Fâtıma bint Kays’ın durumuna göre hüküm verilemeyeceği kanaatinde olduğunu göstermektedir. Tirmizi’nin Fâtıma bint Kays hadisi hakkındaki değerlendirmesi şu şekildedir:

“Talak bâin olup ric’i değilse boşanan kadının mesken ve nafaka hakkı yoktur.” Hasen el- Basrî, Atâ b. Ebî Rabah ve eş-Şa’bî’nin kavli budur. Ahmed ve İshak da bu kanaattedirler. Aralarında Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes’ûd’un da bulunduğu bazı sahâbiler ise “Üç talakla boşanan kadına nafaka ve mesken vardır” demektedirler. Süfyan es-Sevrî ve Kûfelilerin kavli budur. Bazı ilim adamları ise “Mesken var, nafaka yok” kanaatine sahiptirler. Mâlik b. Enes, Leys b. Sa’d ve eş-Şâfiî bu görüşe sahiptirler. İmam Şâfiî bu konu hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “Allah’ın kitabına dayanarak kadına mesken hakkı tanıyoruz. Zîrâ Allahu Teâlâ “O kadınları iddetleri bitene kadar oturdukları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Apaçık bir kabahat işlerlerse o başka” buyurmaktadır. Müfessirler açık kabahatin dili uzun olma, kocasının akrabalarına karşı kadının incitici sözler söylemesi anlamına geldiğini söylerler.” İmam Şâfiî Hz. Peygamber’in Fâtıma bint Kays’a mesken hakkı tanımamasının sebebi olarak Fâtıma’nın uzun dilli olmasını gerekçe göstermekte, Hz. Peygamber’in Fâtıma hakkında verdiği hükme dayanarak da “Üç talakla boşanan kadına nafaka yoktur” demektedir.”²⁹

Hadisin bazı tariklerinde Fâtıma, iddetinin sonunda kendisine Muaviye, Ebû Cehm ve Üsâme b. Zeyd’in evlenme teklifinde bulunduğu, Hz.

²⁷ Sare Nur Erel, Fâtıma bint. Kays’ın Hayatı ve Rivayetleri, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, 2008), 10-11.

²⁸ Tirmizi, “Talâk ve Liân”, 5; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 40.

²⁹ Tirmizi, “Talâk ve Liân”, 5.

Peygamber'in "Muaviye hiç malı olmayan fakir bir adamdır. Ebû Cehm ise kadınlarını döven bir kimsedir. Sen Üsame b. Zeyd ile evlen. Allah'a taat ve Rasulullaha itaat etmek senin için daha hayırlıdır" dediğini, kendisinin de Rasulullaha itaat ederek Üsame ile evlendiğini ve bu evlilikten çok memnun kaldığını söylemektedir.³⁰

3- Berîre'nin Boşanması

Hız. Âişe'nin satın alarak âzâd ettiğı cariyelerden olan Berîre, Utbe b. Ebî Leheb'in veya ensardan birinin câriyesiydi. Efendisiyle dokuz yılda hürriyetinin bedelini ödeyip âzâd olma konusunda bir anlaşma yapmış, sonra da Hız. Âişe'ye kendisini satın almasını teklif etmişti. Sahiplerinin velâyet hakkı kendilerinde kalırsa bu satışa razı olacaklarını söylemeleri üzerine, Hız. Âişe onu satın almaktan vazgeçti. Hız. Peygamber durumu öğrenip velâyet hakkının parayı ödeyip köleyi âzâd edene ait olduğunu, bu konuda ileri sürülen şartın geçersiz olduğunu söyleyince, Hız. Âişe bedelini ödeyip Berîre'yi satın aldı ve hürriyetine kavuşturdu. Berîre hürriyetine kavuştuktan sonra da Hız. Âişe'ye hizmet etmeye devam etti.³¹

Berîre'yle ilgili olarak talak bölümlerinde yer alan hadis, hürriyetine kavuştuktan sonra köle olan eşile evliliğini devam ettirme konusunda muhayyer bırakılması, onun evliliğı devam ettirmeyi değil ayrılmayı tercih etmesi konusunu işlemektedir. İmam Buhârî "Evli Cariyenin Satılması Talak Olmaz", "Kölenin Nikâhı Altında İken Hürriyetine Kavuşan Cariyenin Muhayyer Bırakılması" ve "Hız. Peygamber'in Berîre'nin Kocasına Hakkında Şefa'at Etmesi" başlıklarıyla ve sadece bâb başlığını koyarak dört bölümde konuyu işlemekte ve Berîre hakkında yedi hadise yer vermektedir. Bu hadislerle göre Berîre âzad edilmeden önce Muğîs adında siyahî bir kölenin karısıdır. Hız. Âişe Berîre'yi satın almak istemiş, fakat efendileri velâ hakkı kendilerinde olması şartıyla buna razı olacaklarını söylemişlerdir. Hız. Âişe durumu Hız. Peygamber'e anlatmış, Hız. Peygamber de "Sen Berîre'yi satın al ve hürriyetine kavuştur. Çünkü velâ hakkı ancak âzâd edene aittir." buyurmuştur. Hız. Âişe Berîre'yi satın almış ve Berîre evliliğini sürdürüp sürdürmeme konusunda serbest bırakılmıştır. Berîre kocasından ayrı kalmayı seçmiş, kocası Muğîs bu ayrılıktan perişan olup Medîne sokaklarında Berîre'nin arkasında ağlayarak dolaşmaya başlamıştır. Amcası Abbas'a "Muğîs'in Berîre'ye olan aşırı

³⁰ Müslim, "Talâk", 47-49.

³¹ Emin Aşıkutlu, "Berîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 503.

sevgisine, Berîre'nin Mugîs'e olan nefretine hayret etmiyor musun?" diyerek bu duruma çözüm bulmak isteyen Hz. Peygamber, Berîre'ye kocası Muğîs'e dönmesini söylemiş, Berîre bunun emir mi tavsiye mi olduğunu sorunca, Allah Rasûlü bunun bir emir olmadığını, sadece arabuluculuk yapıp şefa'at etmek istediğini söylemiştir. Berîre bu teklifi "Benim o adama ihtiyacım yoktur" diyerek geri çevirmiştir. Hadislerin bazılarında şu ilave de mevcuttur:

Hz. Peygamber bir gün ocakta pişen bir et görmüş, ancak ocakta pişen et Berîre'ye sadaka olarak verildiği için Hz. Peygamber'in bu eti yemeyeceği düşünülmüş ve ona ikram edilmemiştir. Hz. Peygamber de "Berîre'ye sadaka bize hediye" diyerek bu eti yemesinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir.³² Hz. Âişe Berîre kıssasında velâ hakkının azad edene ait olması, azad edilen cariyenin evliliğinin devamı konusunda serbest bırakılması ve sadaka olarak verilen şeyleri, sadaka alan kimsenin Hz. Peygamber'e hediye etmesi halinde bundan faydalanmanın Hz. Peygamber ve ailesine helal olması şeklinde üç tane dini hüküm olduğunu söylemektedir.³³

Rivayetlerin çoğunda Mugîs'in köle olduğu nakledilirken Hz. Âişe'den gelen bir rivayette onun hür olduğu da nakledilmektedir.³⁴ Urve ise "Berîre'nin kocası hür olsaydı, Rasûlullah Berîre'yi muhayyer bırakmazdı" diyerek bu konudaki kanaatini belirtmektedir. Muhtemelen böyle bir durumun önüne geçmek için karı koca olan iki cariyesini azad etmek istediğini önce hangisinden başlaması gerektiğini soran Hz. Âişe'ye Allah Rasûlü kadından önce erkeği azad etmesini emretmiştir.³⁵

Bu rivayetlerde dikkat çeken en önemli hususlardan birisi de Hz. Peygamber'in azad edilen cariyenin hukukunu koruması, onun eşiyle barışmasını arzuladığı halde eşiyle evliliğini devam ettirme konusunda onu zorlamamasıdır. Berîre'nin Hz. Peygamber'e bunun bir emir mi tavsiye mi olduğunu sorması, sahabenin sünnetin bağlayıcı olanı ile olmayanı konusunda farklı düşündüklerinin bir göstergesidir. Berîre'nin Hz. Peygamber'in tavsiyesine uymaması problem olmamış, bu tavrından dolayı ne Allah Rasûlü ne de ashab-ı kiram onu kınamamışlardır.

32 Buhârî, "Talâk", 14-17. Berîre hadisi hakkında bkz. Ebû Dâvûd, "Talâk", 19-22; Nesâî, "Talâk", 30-32.

33 Buhârî, "Talâk", 14; Nesâî, "Talâk", 30.

34 Ebû Dâvûd, "Talâk", 20.

35 Ebû Dâvûd, "Talâk", 22; Nesâî, "Talâk", 29; İbn Mâce, "İtk", 10.

4- Sâbit b. Kays'ın Boşanması

Sâbit b. Kays b. Şemmâs Hazrec kabilesine mensuptur. Hicretten önce Müslüman olmuştur. Bedir Savaşı dışında bütün savaflara katılmıştır. Yaşadığı toplumda saygın bir yeri olan Sâbit b. Kays, belağat ve fesahati güzel, hazır-cevap, gür sesli ve güzel konuşan bir kimseydi. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde, Sâbit b. Kays büyük bir süvari grubuyla onu karşılamış ve “Ya Rasûlallah! Biz canlarımızı, çocuklarımızı ve kadınlarımızı koruduğumuz gibi seni koruyacağımıza söz veriyoruz. Bunun karşılığı olarak bize ne var?” diye sormuş, Allah Rasulü, “Cennet!” diye cevap vermişti. Bu olay ve bazı heyetlere Rasûlullah adına hitab etmesi sebebiyle önceleri “Hatibü'l-Ensâr” diye tanınırken “Hatibü'r-Rasûl” adıyla anılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber kâtiplerinden olan Sâbit b. Kays hakkında “Sâbit b. Kays b. Şemmâs ne iyi adamdır”³⁶ buyurmuş, hastayken ziyarete gittiği Sâbit için “Ey insanların Rabbi, (bu hastalığı) Sabit b. Kays b. Şemmâs'dan gider”³⁷ diye dua etmiştir. Hz. Ebûbekir'in hilafeti döneminde yalancı peygamber Müseylimetü'l-Kezzâb'a karşı yapılan Yemâme Savaşı'nda şehit olmuştur.³⁸ “Sâbit b. Kays'ın rivayet ettiği hadisler meşhur dokuz hadis kitabında yer almış, oğulları Muhammed, Kays, İsmâil, Yahyâ, Abdullah ile Enes b. Mâlik kendisinden rivayette bulunmuştur.”³⁹

Talak bölümlerinde yer alan muhalea konulu rivayetler Sâbit b. Kays hakkındadır. “Elbiseyi çıkarmak, evlilik bağına son vermek” anlamlarına gelen hul',⁴⁰ eşler karşılıklı rıza ile anlaşarak evlilik bağına son verdikleri için muhâlea diye isimlendirilmektedir. İslam Hukukunda ise kadının vereceği bir bedel karşılığında eşyle anlaşarak kendisini boşattırması, karşılıklı rıza ile evliliğe son vermesi⁴¹ anlamına gelmektedir. Müslim hariç Kütübü Sitte'nin diğer kitaplarında yer alan rivayetlere göre, Sâbit b. Kays'ın karısı

³⁶ Tirmizî, “Menâkıb”, 105.

³⁷ Ebû Nuaym el-Isbehânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998), 1:465.

³⁸ Geniş bilgi için bkz. Sevdener Yalçın Ücüoğlu, Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ın Hayatı ve İslâm Tarihindeki Yeri, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Konya, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016).

³⁹ Mustafa Karataş, “Sâbit b. Kays b. Şemmâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul:TDV Yayınları, 2008), 35: 353.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, Tsz), 8:76.

⁴¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3: 33.

eşinden boşanmak için sabahın karanlığında⁴² Hz. Peygamber'e müracaat etmiştir. Bazı rivayetlerde Sabit b. Kays'ın karısı ifadesi mevcutken,⁴³ bazı rivayetlerde bu kadının ismi Habibe bint. Sehl,⁴⁴ bazı rivayetlerde Abdullah b. Übeyy'in kızkardeşi Cemile bint. Selûl,⁴⁵ bazı rivayetlerde ise Meryem el- Meğâlibiyye⁴⁶ olarak geçmektedir.

Buhârî'nin Sahîh'inde geçen rivayetlerde "Kocam Sâbit b. Kays'ı dini ve ahlakî konularında ayıplamıyorum. İslam'a girdikten sonra nankörlük etmek de istemiyorum", "Kocam Sâbit b. Kays'a din ve ahlak konularında gücenip darılmıyorum. Onu sevmediğimden ona takat getiremiyorum", "Kocam Sâbit b. Kays'ın dini ve ahlakî konularında söz söyleyip intikam almak istemiyorum. Ona karşı nankörlük etmek de istemiyorum"⁴⁷ ifadeleri yer alırken, İbn Mâce'de geçen bir rivayette ise Sabit'in kısa boylu, çirkin bir adam olduğu ve eşi Habibe'nin "Ya Rasulallah! Allah korkusu olmasaydı, Sabit yanıma girdiğinde (yaratılışı itibarıyla onu çirkin bulduğumdan) yüzüne tükürürdüm" dediği nakledilmektedir.⁴⁸ Nesâî ve Ebû Dâvûd'da geçen bazı rivayetlerde ise Sâbit'in eşi Habibe bint Sehl'i veya Cemile bint Selûl'ü dövdüğü ve kolunu kırdığı anlatılmaktadır.⁴⁹ Hz. Peygamber kadının şikâyetlerini dinlemiş ve gerekçelerini haklı bulup bu evliliğin sağlıklı bir şekilde devam etmeyeceğini anladığı için Sâbit b. Kays'ın eşine "Sâbit'in sana mehir olarak verdiği bahçeyi geri verir misin?" diye sormuş, kadın bu teklifi kabul edince de onların arasını ayırmıştır.⁵⁰ Bazı rivayetlerde ise kadın Rasulullah'a kocasının mehir olarak verdiklerinin yanında olduğunu, dilerse geri verebileceğini söylemiş, Sâbit de verdiği mehri alarak onu boşamıştır.⁵¹ Bir rivayette ise Sâbit ona iki bahçe verdiğini söylemiş, Hz. Peygamber de onları alıp eşini boşamasını

42 Nesâî, "Talâk", 34; Ebû Dâvûd, "Talâk", 18.

43 Buhârî, "Talâk", 12; Ebû Dâvûd, "Talâk", 18; Tirmizî, "Talâk ve Liân", 10; Nesâî, "Talâk", 35.

44 Ebû Dâvûd, "Talâk", 18; Nesâî, "Talâk", 35; İbn Mâce, "Talâk", 22.

45 Buhârî, "Talâk", 12; Nesâî, "Talâk", 53; İbn Mâce, "Talâk", 22.

46 İbn Mâce, "Talâk", 23.

47 Buhârî, "Talâk", 12. Benzer ifadeler için bkz. İbn Mâce, "Talâk", 22.

48 İbn Mâce, "Talâk", 22.

49 Ebû Dâvûd, "Talâk", 18; Nesâî, "Talâk", 53.

50 Buhârî, "Talâk", 12; Nesâî, "Talâk", 35; İbn Mâce, "Talâk", 22.

51 Ebû Dâvûd, "Talâk", 18.

söylemiştir.⁵² Allah Rasulü kadının bu boşanmadan sonra bir hayızlık iddet beklemesini emretmiştir.⁵³

Buhârî, konuyu “Hul’ ve hul’de talâk nasıl olur” isimli bab başlığı altında işlemiş, konuyla ilgili hadisleri nakletmeden önce “... Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah’ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu başka. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah’ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuyla düşerseniz, kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.” (Bakara, 2/229) âyetine yer vermiş, Hz. Ömer’in devlet başkanı ve hakim huzurunda gerçekleşmeye de yapılan muhaleayı geçerli saydığını, Hz. Osman’ın kadının saç bağı (gibi değersiz şeyler) hariç sahip olduğu şeylerle yapılan muhaleaya izin verdiğini nakletmiş, Tâvus’un, “Kocanın karısından fide alması ancak Allah’ın buyurduğu gibi karı kocanın iyi geçinme ve arkadaşlık etme hususunda eşlerden her birinin yapmaları gereken şeyler hususunda “Allah’ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korktuklarında helal olur.” dediğini aktarmıştır. Bu bab başlığı Buhârî’nin bu konudaki fikhî görüşünü yansıtmaya açısından önemlidir.

Hadislerden anlaşıldığına göre geçerli mazeretlere sahip olan kadın, ister kocasıyla anlaşarak, ister hâkime başvurup eşiyle arasında ortak bir çözüm bulunmasını isteyerek, kocasının da razı olduğu bir çözümle, gerekirse bazı haklarından feragat ederek eşinden boşanma hakkına sahiptir. Boşanma sebebinin dayak olayından kaynaklandığı şeklindeki rivayetlere göre hadisi değerlendiren İsmail Hakkı Ünal hadis hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Anlamını sunduğumuz hadis, insanlık tarihi boyunca genelde kadının maruz kaldığı baskı ve aile içi şiddete karşı sevgili Peygamberimizin fiili tepkisini ortaya koymaktadır. Burada Hz. Peygamber’in Sabit’e, dövme sebebinin sormadan karısını boşamasını emretmesi son derece anlamlıdır. Görüldüğü üzere o, çoğu zaman yapıldığı gibi, “Aile içinde olur böyle şeyler” veya “Kol kırılır yen içinde kalır” dememiş, mağdur olan kadını böylesine acımasız bir kocanın elinden kurtarmıştır. İşte bu, Hz. Peygamber’in sünneti,

⁵² Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18.

⁵³ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 18; Tirmizî, “Talâk ve Liân”, 10; Nesâî, “Talâk”, 53; İbn Mâce, “Talâk”, 23.

bu konuda bize nasıl davranmamız gerektiğini gösteren örnekliğidir. Çünkü o, evlilik hayatında eşleriyle ufak tefek dargınlıklar yaşasa bile, onlara asla el kaldırmamış, kırıncı ya da incitici sözler söylememiştir.”⁵⁴

5- Zihâr Yoluyla Boşanma

Sözlükte sırt, arka gibi anlamları olan zahr kelimesinden gelen zihâr fikhî bir terim olarak kocanın, hanımını veya hanımının baş, yüz, sırt gibi bir organını, aralarında ebediyyen evlenme engeli bulunan akrabalarından bir kadına veya onlardan birinin mahrem bir uzvuna kendisine haram kılmak maksadıyla benzetmesi anlamına gelmektedir. İslam öncesinde Câhiliye Arapları arasında kadını zarara uğratan bir boşama çeşidi olan zihâr genellikle, “Sen bana annemin sırtı gibisin” cümlesiyle yapılır ve bu boşamadan sonra kadın kocasına ebediyyen haram olur, ancak başkasıyla da evlenemez ve böylelikle çok büyük bir zarara uğramış olurdu.

Evlenmesi yasak olan birine ya da onun bir uzvuna benzeterek yapılan zihârda bakılması yasak olan başka organların değil de sırtın kullanılmasının sebebi hakkında değişik yorumlar mevcuttur. Birinci görüşe göre sırt kelimesi cinsel beraberlikten istiadir. İkinci görüşe göre, geçimsiz ve itaatsiz olan kadını, kocası sırtını dönerek yalnız bıraktığı için bu ismi almıştır. Üçüncü görüşe göre ise bu isimlendirmede Yahudi geleneği etkili olmuştur. Yahudilik’te kadına arkadan yaklaşma yasağı vardı. Bunu öğrenen Araplar, zahr (sırt) kelimesiyle erkeğe en yakın mahremi olan anneyi bir araya getirerek kesin bir ayrılık ifadesi geliştirmişlerdir. Erkekler eşlerine zihâr uygulamasını onlara kızdıklarında ceza vermek için yapar ve böylece ebediyen bir araya gelemeyecek şekilde hanımlarından ayrılmış olurlardı. Zihâr sanılanın aksine Araplar arasında çok yaygın bir uygulama değildir. Mekke ve Necid bölgelerinde bu uygulamanın hiç bilinmediği de rivayet edilmiştir. Zihârla ilgili âyetlerin Medine döneminin geç yıllarında nazil olması ve bunun Müslümanların karşılaştığı ilk zihâr oluşu bu çirkin uygulamanın çok da yaygın olmadığını ortaya koymaktadır.⁵⁵

Müslim hariç diğer Kütübü Sitte müellifleri Talak bölümünde zihâr konusuna yer vermişlerdir. Buhârî zihâr bab başlığından hemen sonra zihâr hakkında inen Mücadele Sûresinin ilk dört ayetine yer vermekte, hür ve ca-

⁵⁴ İsmail Hakkı Ünal, “Yen İçinde Kalmayan Kırık Kol”, *son peygamber.info* (Erişim tarihi:22.10.2019)

⁵⁵ Ahmet Yaman, “Zihâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 387.

riyenin zihâr kefareti hakkında bazı fikhî bilgiler aktarmakta, ancak konuyla ilgili rivayetlere yer vermemektedir.⁵⁶ Konuyla ilgili Buhârî'nin naklettiği ayetlerin meali şöyledir;

“Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a şikâyetle bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir; esasen Allah konuşmanızı işitir. Doğrusu Allah işitendir, görendir. İçinizde karılarına “zihâr” yapanlar bilsinler ki, karıları anneleri değildir; anneleri ancak, onları doğuranlardır. Doğrusu söyledikleri kötü ve asılsız bir sözdür. Allah şüphesiz affedendir, bağışlayandır. Kadınlarından zihâr yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azad etmelidirler. İşte bu hüküm ile size öğüt veriliyor. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. Azad edecek köle bulamayanın, eşiyle beraber olmadan önce iki ay aralıksız oruç tutması gerekir. Buna gücü yetmeyen, altmış düşkününü doyurur.” 4. âyetin devamında da şöyle buyrulmaktadır: “Bu kolaylık, Allah’a ve Peygamberine inanmış olmanızdan ötürüdür; bunlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır. İnkâr edenler için can yakıcı azap vardır.” (Mücâdele, 58/1-4).

Konuyla ilgili kaynaklarda iki rivayet göze çarpmaktadır. Bu rivayetlerden birisi İbnü’l-Alâ el-Beyâzî’nin başına gelen zihâr olayından, diğeri de Evs b. Sâmî’tin eşine zihâr yapmasından bahsetmektedir. İbnü’l-Alâ el-Beyâzî şehveti çok güçlü olduğundan bu durumun orucuna engel olacağı düşüncesiyle Ramazan ayı boyunca eşine zihâr yapmış, fakat sözünü tutamamış ve eşiyle beraber olmuştu. Yakınlarıyla beraber, bu meseleyi danışmak üzere Hz. Peygamber’e gitmek istemiş, ama onlar kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine tek başına gidip durumunu anlattı ve cezası neyse sabredeceğini, Allah Rasûlü’nün kendisi hakkında Allah’ın bildirdiği şekilde hükmetmesini istedi. “Bir köle azat et” teklifine, “Benim kendimden başka bir şeyim yok” cevabını verdi. “İki ay üst üste oruç tut” denilince, başına gelenlerin zaten oruç yüzünden geldiğini söyledi. Atmış fakir doyurma şartını ise maddi durumunun iyi olmadığını, kendilerinin de aç gecelediğini anlatarak yerine getiremeyeceğini açıkladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Züreykoğullarının zekât memuruna git. O sana onların zekâtından ödeme yapsın. Böylelikle atmış fakiri doyurursun, kalanından da sen ve ailen yersiniz” dedi. İbnü’l-Alâ el-Beyâzî kavmine dönüp “Sizin yanınızda güçlük ve kötü düşüncelerle karşılaşmışken Hz. Peygamber’in yanında genişlik ve güzel düşünceler buldum. Sizin zekâtınızın bana verilmesini emretti” diyerek Hz. Peygamber

⁵⁶ Buhârî, “Talâk”, 23.

ile arasında geçen konuşmayı bildirdi.⁵⁷ Nesâî bu olayı isim zikretmeden nakletmekte, İbn Mâce ve Tirmizî'de ise bu kişinin adı Seleme b. Sahr el-Beyâzî olarak geçmektedir. Bazı kaynaklarda bu isme Selman b. Sahr olarak da rastlanmaktadır.⁵⁸

Konuyla ilgili ikinci rivayet ise yukarıda zikrettiğimiz, Mücadele suresinin ilk ayetlerinin inmesine sebep olan Evs b. Sâmit'in zihâr yapmasıdır. Ubâde b. Sâmit'in kardeşi olan Evs b. Sâmit'in karısı Huveyle bint Mâlik b. Sâlebe (Havle bint Sâlebe) Hz. Peygamber'e gelerek kocasını zihâr yaptığı için şikâyet etmiş ve şöyle demişti: "Ey Allah'ın Rasûlü, kocam gençliği yedi. Ona çocuklar doğurdum. Yaşlanıp çocuktan kesildiğim zaman da bana zihâr yaptı". Rasûlullah da ona sabırlı olmasını tavsiye etmişti. Fazla zaman geçmeden, Cenâb-ı Hak Mücadele Suresinin yukarıda meâlini verdiğimiz ilk dört ayetini indirdi ve zihâr kefareti; köle azat etmek, peş peşe iki ay oruç tutmak, kişi bunu da yapamıyorsa atmış fakiri doyurmak olarak belirlendi. Huveyle eşinin bunlara gücünün yetmeyeceğini söyleyince Hz. Peygamber huzuruna getirilen bir arak hurmayı (30 sâ' karşılığı bir ölçek) Huveyle'ye verdi, o da bu kadar hurma ilave edip bu hurmaları atmış yoksula dağıttı ve amcasının oğlu olan kocasına geri döndü.⁵⁹

Hz. Peygamber zihâr hakkında nazil olan ayetlere uygun hüküm vererek, hem cahiliye döneminin uygulamalarından olan zihârın keffaret ödenerek ortadan kaldırılacağını uygulamalı olarak anlatmış, hem de hata yapıp yaptığı hatadan pişman olan bir kimseye karşı nasıl davranılması gerektiğini göstermiştir. Ödenen zihâr kefareti ile kadına yapılan zulmün de önüne geçilmiş olmakta ve evlilik birliğinin devam etmesi sağlanmaktadır. Kütübü Sitte'de Hz. İbrahim'in karısı Sare için "Bu benim kız kardeşimdir" demesine de yer verilmekte, Buhârî konuya karısına ikrah altındayken "Bu benim kız kardeşimdir" diyen kimseye bir şey gerekmeyeceği şeklinde bir bab başlığıyla yer verdiğinden, bu durumun Buhârî tarafından zihâr olarak değerlendirilmediği ortaya çıkmaktadır.⁶⁰

57 Ebû Dâvûd, "Talâk", 17; Tirmizî, "Talâk ve Liân", 20; Nesâî, "Talâk", 34; İbn Mâce, "Talâk", 25.

58 Tirmizî, "Talâk ve Liân", 20.

59 Ebû Dâvûd, "Talâk", 17; Tirmizî, "Talâk ve Liân", 20; Nesâî, "Talâk", 34; İbn Mâce, "Talâk", 25.

60 Buhârî, "Talâk", 10.

6- Mülâane Yoluyla Boşanma

“Karşılıklı lanetleşme” anlamına gelen mülâane, fikhî bir terim olarak kocanın hakim huzurunda karısının zina yaptığını veya hamile olan eşinin karnındaki çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmesi ve bunu yeminle pekiştirmesi, kadının ise bunu kabul etmeyerek kocasının yalan söylediği iddiasıyla kendisinin mâsum olduğuna aynı şekilde yemin etmesidir. Mülâane ayetlerinin inmesiyle karısını zina ile suçlayan erkeğe kazf cezası verilmesi ve zina ile suçlanan kadının cezalandırılması engellenmiştir. Eşler birbirlerine yönelik çok ağır ithamlarda bulundukları için İslam hukukçularının çoğunluğuna göre ebediyen birbirlerine haram olurlar ve kesinlikle birbirleriyle yeniden evlenemezler.⁶¹

Buhârî ve Nesâî’nin 12 ayrı bab başlığıyla mülâane konusundaki hadisleri aktarmaları, İmam Müslim’in kitabında Liân adıyla ayrı bir bölümde çok sayıda hadise yer verilmesi, Tirmizi’nin boşanma konusuyla ilgili hadislerin yer aldığı bölüme Kitabü’t-Talak ve’l-Liân adını koyması ve diğer Kütübü Sitte müelliflerinin de konuya dair pek çok rivayeti nakletmeleri konuya verilen önemi ortaya koymaktadır.

Buhârî konuyla ilgili ilk bab başlığında öncelikle mülâane ayetlerine yer vermiş, sonra da bu konuda bazı fikhî değerlendirmeler yapmıştır. Mülâane ayetleri olarak bilinen ayetler şunlardır:

“Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah’ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir. Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ve şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise Allah’ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır.” [Nûr 24/ 6-9].

Mülâane ayetlerinin iniş sebebi olarak kaynaklarda iki ayrı olaya işaret edildiği görülmektedir; Uveymir el-Aclânî ile karısının boşanması, Hilal b. Ümeyye ile karısının boşanması.

Aclân oğullarından olan Uveymir, (Âsım b. Adiyy’in akrabası olan bir adam) Benû Aclân’ın reisi Âsım b. Adiyy’e gelerek “Ne dersiniz? Bir

⁶¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Akif Aydın, “Lian”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara:TDV Yayınları, 2003), 27: 172-173.

adam karısıyla beraber birisini bulsa, koca adamı öldürür, sizler de kocayı mı öldürürsünüz? Bu adam başka ne yapsın? Bunu benim için Rasûlullah'a sorunuz.” demiş, Âsım da Hz. Peygambere gelerek bu soruyu iletmiştir. Ancak Hz. Peygamber böyle bir soru sorulmasını hoş karşılamamış, bunun üzerine Uveymir kendisi gelip aynı soruyu Hz. Peygamber'e sormuş, Hz. Peygamber de ona Allah'ın haklarında ayet indirdiğini haber vererek eşiyile birlikte gelmesini istemiş, “İçinizde tevbe edecek var mı?” diye sormuş, onlar tevbe etmeye yanaşmayınca Allah'ın emrettiği üzere aralarında mülâane yapmalarını emretmiştir. Karı koca mescide lanetlenmişler, lanetleşmeden sonra Uveymir “Ya Rasûlallah! Eğer ben bu kadını nikâhımda tutarsam, ona iftira etmiş olurum” demiş ve Rasûlullahın huzurunda karısını üç talâkla boşamış ve bundan sonraki uygulamalarda mülâane sonrası eşlerin birbirlerinden boşanmaları adet haline gelmiştir. Kadının mehri kendisinde bırakılmış, doğan çocuk annesine nisbet edilmiş ve kadının mirasçısı olmuştur. Hz. Peygamber doğacak çocuğun sahip olduğu özelliklere bakarak kimin yalan söylediğinin anlaşılabilceğini söylemiş ve kadın kocası Uveymir'i haklı çıkaracak özelliklere sahip bir çocuk doğurmuştur.⁶²

İkinci rivayete göre ise Hilâl b. Ümeyye karısını Hz. Peygamber'in huzurunda, Şerîk b. Sehmâ ile zînâ etmekle suçlamış, Peygamber (s.a.v.) de Hilâl'e “Ya dört şahit getir, ya da sana had cezası uygulanacaktır” buyurmuştur. Hilâl ise “Biz böyle bir durumla karşılaştığımızda şahit aramaya mı gideceğiz? Biz gelene kadar zaten iş işten geçmiş olur.” diyerek bu karara itiraz etmiştir. Hz. Peygamber had cezasını uygulama kararında ısrar etmiş, bunun üzerine Hilâl b. Ümeyye doğru söylediğine yemin etmiş, Allah'ın hakkında ayet indirerek onu cezadan kurtaracağına inandığını belirtmiş ve hakkında mülâane ayetleri nazil olmuştur. Rasûlullah Hilâl ve eşine haber göndermiş, onlar huzura gelince ikisinden birinin yalancı olduğunu Allah'ın bildiğini söylemiş ve onları tevbe etmeye davet etmiştir. Kadın beşinci yemine geldiğinde duraklamış, sonra kavminin şerefine leke süremeyeceğini belirterek son yemini de yerine getirmiştir. Hz. Peygamber kadının doğacak çocuğunun özelliklerine dikkat edilmesini istemiş, kadının kocasının iddiasını haklı çıkaracak bir çocuk do-

⁶² Buhârî, “Talâk”, 3, 29, 31, 32, 33, 36, 52; Müslim, “Liân”, 1, 2, 6, 12; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 27; Nesâî, “Talâk”, 36, 39, 42; İbn Mâce, “Talâk”, 27. Rivayetlerin bazılarında isim zikredilmemekte bir adam veya Ensârdan bir adam gibi genel ifadeler kullanılmaktadır. Bkz. Buhârî, “Talâk”, 27, 30, 34, 35; Müslim, “Liân”, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 13; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 27; Tirmizî, “Talâk ve Liân”, 22; Nesâî, “Talâk”, 40, 41, 44, 45; İbn Mâce, “Talâk”, 27.

ğurması üzerine Hz. Peygamber lian hakkındaki hükümler infaz edilmemiş olsa bu kadına zina haddi uygulayacağını söylemiştir.⁶³

Kütübü Sitte’de Uveymir el-Aclânî’nin başından geçen mülâane olayına daha fazla yer verildiği görülmektedir. Ayetlerin bu iki kişiden hangisi hakkında indiği konusunda farklı görüşlere rastlanmakta, hatta iki olayı da nüzul sebebi olarak gösterenler yanında, ayetlerin iki defa nazil olduğunu da iddia edenler bulunmaktadır.⁶⁴ Zihâr ve lian olaylarında hüküm Allah tarafından verilmiş olsa da bu hükümleri icra eden Allah Rasulü’dür. Hükümleri uygularken Hz. Peygamber’in zihâr kefaretinde olduğu gibi kolaylık prensibini benimsemesi ve zihâr keffareti ödemesi gereken kişiye maddi yardımda bulunması, mülâane olayında gerçek sonradan ortaya çıktığı halde hakkında önceden hüküm verilip olay karara bağlandığı için yeniden cezalandırma yoluna gitmemesi dikkat çekicidir.

Konuyla ilgili bir başka rivayet de şu şekildedir:

Çöl halkından bir bedevî veya Fezâre oğullarından bir adam Hz. Peygamber’e gelmiş ve karısının siyah bir oğlan çocuğu doğurduğunu ve bu durumu garipsediğini ve karısından şüphelendiğini söylemiştir. Hz. Peygamber adama develeri olup olmadığını sormuş, develeri olduğunu öğrenince de renklerini söylemesini istemiştir. Adam kırmızı develere sahip olduğunu söyleyince onların içinde boz renkli bir deve olup olmadığını sormuş, adam da olduğunu söylemiştir. Hz. Peygamber bu durumu açıklamasını isteyince de “Soyunun bir damarına çekmiş olabilir” cevabını vermiştir. Hz. Peygamber bunun üzerine “Senin oğlun da soyunun bir damarına çekmiş olabilir” diyerek adamı ikna etmiş ve çocuğunu reddetmesine izin vermemiştir.⁶⁵

Nesâî’nin Sünen’inde geçen rivayetin sonunda “Rasulullah “Bir adamın kendi karısından olan çocuğunu karısının zina ettiğini görmedikçe kabul etmemesi caiz değildir.” şeklinde hüküm vermiştir” şeklinde bir ilavesinin bulunması⁶⁶ ve olaya şahit olanların bedevinin üstü kapalı bir şekilde karısını

⁶³ Konu ile ilgili rivayetler için bkz. Buhârî, “Talâk”, 28; Müslim, “Liân”, 11; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 27; Nesâî, “Talâk”, 37, 38; İbn Mâce, “Talâk”, 27.

⁶⁴ Geniş bilgi için bkz. Enbiya Yıldırım, Mülâane Ayetlerinin Nüzûl Sebebi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1(2001): 191-200.

⁶⁵ Buhârî, “Talâk”, 25; Müslim, “Liân”, 18-20; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 28; Nesâî, “Talâk”, 46.

⁶⁶ Nesâî, “Talâk”, 46.

zina etmekle suçladığı yönündeki ifadeleri⁶⁷ bedevinin karısından şüphelenip boşanmak istediğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in bu iddiayı çürütmek için adama develerinden örnek vererek çocuğun siyah olmasının tek başına yeterli bir delil olamayacağını, bu durumun soya çekime bağlı bir durum olabileceğini söylemesi, boşanmanın enine boyuna düşünülmesi gereken bir iş olduğunu, somut deliller olmadan kimseyi suçlamanın, hele hele zina isnadında bulunarak boşanmak istemenin doğru bir tavır olmadığını ortaya koymaktadır.

Kütübü Sitte'den tesbit edebildiğimiz rivayetlerden anlaşıldığına göre; Hz. Peygamber her konuda olduğu gibi boşanma olaylarında da daima hak ve hukuku gözetmiş, evlilik birlikteliğinin devamı için çaba harcamış, boşanmanın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise her iki tarafın da sıkıntıya düşmemesi için gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Akdeniz, Füsün- Karadağ, Figen "Adet Döngüsünün Duygudurum Bozuklukları Üzerine Etkisi Var mıdır?", *Türk Psikiyatri Dergisi* 17/4 (2006):296-304.
- Aşıkkutlu, Emin. "Berîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5:503. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. Aydın, Mehmet Akif. "Lian". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27:172-173. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbni Kesir, 1423/2002.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Davud*. Cidde: Dâru'l-Kible, 1419/1998.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsbehânî. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1419/1998.
- Erel, Sare Nur. "Fâtıma bint. Kays'ın Hayatı ve Rivayetleri", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

⁶⁷ Müslim, "Liân", 19; Ebû Dâvûd, "Talâk", 28.

- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *es-Sunen*. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 1436/2015.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, Tsz.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Hafîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Trc: Ahmed Meylânî. İstanbul: Beyan Yayınları, 1991.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Karataş, Mustafa. "Sâbit b. Kays b. Şemmâs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35:353. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Müsne-düs-Sabih*. Riyad: Dâru's-Selâm, 1420/1999.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Seyyid Sâbık, *Fıkhu's-sünne*, trc: Tayyar Tekin. İstanbul: Pınar Yayınları, 1987.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *el-Câmiu'l-Kebir*. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-İslâmiyye, 1430/2009.
- Ücüoğlu, Sevdener Yalçın. Sâbit b. Kaysb. Şemmâs'ın Hayatı ve İslâm Tarihindeki Yeri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Yen İçinde Kalmayan Kırık Kol", <http://www.sonpeygamber.info/yen-icinde-kalmayan-kirik-kol> (Erişim tarihi:22.10.2019)
- Yaman, Ahmet. "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44:387-390. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Yıldırım, Enbiya. "Mulâane Ayetlerinin Nüzûl Sebebi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2001): 191-200.

(Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Gültekin sunumunu yaptı)

OTURUM BAŞKANI – Dr. Öğretim Üyesi Ayşe Gültekin Hocahanıma biz de teşekkür ediyoruz. Bizim kayıtlarımızda Hazret-i Peygamber'in Çözüme Kavuşturduğu Boşanma Olayları olarak geçmişti ama o biraz daha daraltarak Kütüb-ü Sitte'ye göre... Sanıyorum konu başlığı öyle verildi. Kütüb-ü Sitte'ye Göre Hazret-i Peygamber'in Çözüme Kavuşturduğu Boşanma Olaylarını bizimle paylaştı. Bu çerçevede Abdullah Bin Ömer'in hanımını hayızlıyken boşaması konusu, Fatıma Bint Kays'ın boşanması, Behire'nin boşanması, Sabit Bin Kays'ın boşanması gibi kişilerle ilgili boşanma olay-

larının yanı sıra, boşanma kavramlarıyla ilgili olan zihar yoluyla boşanma ve müdahale yoluyla boşanma konularını da bizimle paylaşmış oldu. Kendisine teşekkür ediyorum.

Şimdi, 15 dakikalık bir süremiz kaldı. Bunun birkaç dakikasını belki en sonunda ben toparlama adına kullanmak istiyorum, bu 35 dakikalık genel müzakere süresinin 20 dakikasını sunumlarda harcamış olduk. Zamanı da geçirmek istemediğim için 15 dakika içerisinde toparlayalım.

Genel müzakere çerçevesinde söz almak isteyen arkadaşlarımız varsa...

Buyurun hocam.

BİR KATILIMCI - Hakkı teslim etmek adına bir hatırlatmada bulunmak istedim.

Hocam, 2015 yılında bir arabuluculuk faaliyeti kanunen mevzuata girmişti diye söyledi. Ben biraz baktım, 2017 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aileye yönelik de bir arabuluculuk çalışması başlatmış fakat şöyle bir şeyi var: Aile içi şiddet durumlarında arabuluculuğu kabul etmiyor, bu nokta doğru. Diğer konularda arabuluculuğu kabul ediyor, hatta kendisi de hizmet tahsis ediyor. Bunu arz etmek istedim.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyoruz.

Buyurun Hocam.

Dr. ÖĞRETİM ÜYESİ HATİCE DÜLBER – Abdurrahman Hocama bir şey sormak istiyorum.

Ben de hadisçiyim aslında. Ayşe Gültekin hocamızın söylediği gibi, Peygamberimizin fiillerini, tasarruflarını değerlendirirken arabulucuk görevinde mesela Tahir Bin Aşur'un da değerlendirmesi var, aynı örneği kullanıyor. Bir de, şu anda isimlerini hatırlamıyorum, iki sahabe borçluyken, tartışırken Peygamberimiz aralarına giriyor, bunu affet gibi bir arabuluculuk yapıyor ama Tahir Bin Aşur bunu – siz vacip olarak değerlendirdiniz ya- istersek yapabiliriz ama istersek bu örneği alamayız çünkü Peygamberimiz burada arabuluculuk yapmak istiyor, tıpkı Bedir'de olduğu gibi. Bu konuyu nasıl değerlendiriyoruz? Hani Tahir Bin Aşur değerlendirmiş bunu. Bu konuda görüşlerinizi almak istiyorum.

OTURUM BAŞKANI – Buyurun hocam.

Prof. Dr. ABDURRAHMAN CANDAN – Arkadaşımız bir tavzihatta bulundu, teşekkür ederim.

Ben resmi belgelerden gittim, Aile ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına da gittim, orada konuyla ilgili bir baş müfettiş arkadaşımızla görüştüm. İlgili maddeyi okuyorum: “Koruyucu ve önleyici tedbir kararlarının alınması ve yerine getirilmesi aşağıda şiddet mağduru ve şiddet uygulayan arasında ceza hukuku kapsamında uzlaşmaya yer olduğu uyuşmazlıklarda arabuluculuk önerilmez ancak çatışma çözme yöntemlerine ilişkin danışmanlık ve rehberlik hizmeti verilebilir.” Diğer madde: “Kişiler arasında uzlaşma ya da arabulucuk önerilmez.” İlgili şeylerin fotoğrafları da bende, onu da söyleyebilirim.

Bunun bir yönetmelik bağlamında bağlayıcı olduğunu ben anladım, onu da önermediklerini... Kendilerince bazı gerekçeleri vardı; dediler ki, işte arabuluculuk bir araya geldiklerinde... Anladığım kadarıyla zemini hazırlanmadan taraflar bir araya getiriliyor bir odada, sonra ikisi de kalkıp dövüşüyorlar. Farklı şeyler olmuş, hatta cinayet olmuş, ondan sonra maddeyi koyduklarını söylüyor. Hâlbuki, bunun usul ve yöntemi bu değil. Siz benden daha iyi bilirsiniz bunun yöntemini.

Gönlümüz zaten olması yönünde, olsa çok daha memnun kalacağız. Bunun kurumsal bir yapıya dönüşmesi lazım. Avrupa Birliği meclisi, Avrupa’nın genelinde bunu psikologlar eşliğinde neredeyse zorunlu hâle getirmiş, gözlemliyor. Hatta eğer aile kabul ederse ailenin içerisine uzun süreli olarak psikolog evde kalıyor, gözlemliyor, iyi anlıyor. Biz de Kur’anî yöntem, zaten aile efradı bunu iyi biliyor. Psikoloğa ya da oraya gelmesine de gerek kalmasın diye zaten önerimiz bu şekildeydi.

Bununla ilgili verileri sizinle paylaşabilirim daha sonra.

Hocamın söylediği şey, zaten ben de ifade etmiştim, durumuna göre vaciptir, ancak normalde mubahtır. Fıkıh kaynaklarımızda ifade edilen bu bilgi, artık aradaki cümle, zaman baskısıyla... Yani durum öyle bir hâl alır ki, cinayet olacak, birbirlerini kesecekler biçeceklere, sen de tanık oluyorsun, mutlaka müdahale etmemiz lazım. Bugün haber ajanslarında bir haber düştü, hocanın da ifade ettiği, doğrusu arabulucu illa çezecek değil. Diyoruz ki suhuletle çözsün, boşanma da olabilir, bu artık bir gerçekliktir. Önemli olan gönül kırılmasın. Elbette ki cinayete varmasın, birbirini anlasın... Kardeşim, olmuyor. Olmuyor da bir çözümdür, neticede bir çözümdür. Bugün ajanslara düşen haberi okudunuz, içimiz burkuldu. 1 Ocak ile 1 Kasım arasında işlenen cinayet sayısı 304’tür, korkunç bir şey, bir yılda 304 ölümle neticelenen...

Korkunç bir şey yani ne yaşıyoruz, neredeyiz, ne yapıyoruz, nasıl bir toplumuz, niye bu hâle geldik? Bunların çoğu da bizim dinî referanslarla ilgili değil. Bize dayatılan, bize anlatılmak istenen, bizim zihin arka planımıza yerleştirilen seküler anlayıştır. Varlığımızla barışmayan, örtüşmeyen çözüm önerileridir. Varlığımız, dinî referanslarımızla örtüşmeyen hayat tarzıdır. Yüzde 65'i, bu cinayetlerin yüzde 65'i ayrılan koca ve sevgililer tarafından işlenmiştir. Dolayısıyla, iş çok farklı boyutlardadır.

Biz kendi aramızda elbette konuşacağız, çözüm önerileri sunacağız, bunun için yanmamız gerektiğine inanıyorum. Bu, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in bize önerdiği, uyguladığı, nesiller boyunca devam eden o geleneğin ne şekilde, karınca kararınca katkıda bulunacağını anlatmaya çalıştım.

Arz ederim.

OTURUM BAŞKANI – Abdurrahman Hocama teşekkür ediyorum.

Buyurun hocam.

SÜMEYYE DUMAN (Muğla Köyceğiz Vaizi) – Aslında alanım felsefe. İki günden beri yoğun olarak bir tefsir, hadis programından sonra bütün bir sempozyumda sadece bir felsefe bölümünün olmasını büyük bir kısmen olarak görüyorum. Çünkü biz özellikle liseli ve üniversiteli gençlerle bir araya gelirken onlarda şöyle bir durum tespiti yapıyoruz: Salt ayet ve hadislerle bir din anlatımı, artık gençleri dine çekme noktasında yeterli değil. Çocukların zihninde sıkıcı bir peygamber, ak sakallı, böyle bir tasvir var zihinlerinde. Biz onlara şunu söylüyoruz: Aklınıza böyle bir tasvir gelmesin, Peygamberimiz aslında sizin görebileceğiniz en iyi felsefeci. Çok şaşıyorlar. O yüzden teşekkür ediyorum sunumunuz için hocam.

İki soru sormak istiyorum.

Birincisi, sunumunuzdaki çoban ve kendini bilme hadisinden yola çıkarak sonuç olarak şuna varabilir miyiz, günümüzdeki toplumsal, ailevi meselelerin temelinde kendini bilmeyen, tanımayan insanların sebebiyet verdiğini söyleyebilir miyiz?

İkincisi de, sunumdaki teori için neden **John Hick'i** seçtiniz, söz gelimi Farabi, Gazali, İbn-i Sina'yı tercih etmediniz? Bunu da öğrenmek istedim.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ederiz.

Buyurun Hocam.

Dr. HİKMET ÇAMCI – Ben, aile tanımı çok olduğu için, tebliğde ailenin temel fonksiyonunu sorumluluğu paylaşmak adına, çoban hadisini tercih ettim. Sorumluluğu genel olarak önemsiyorum, sorumluluk bilincini, yüksek lisans tezimde de incelemiştim. Onu da kendimce üçe bölerek inceliyorum yani kaliteli birey, kaliteli toplumu oluşturuyor, bu bir realite. Teodiselerde ya da başka bir şeyde gördüğümüz, toplumsal herhangi bir olayda gördüğümüz şey, hepimiz çalışıyoruz, işyerlerimizde, yaşadığımız yerlerde halkla muhatabız. Buralarda genelde gördüğümüz şey şu... Gene John Hick'ten gidelim, oradan toparlayayım, John Hick modern insanı şöyle tanımlıyor: Modernitenin bize getirdiği bir şey var, rahatlık. Mesela şöyle düşünün: Eskiden insanların başı ağrıdığına bu büyük bir problemdi, şimdi ağrı kesiciler var, hastaneler var, doktorlar var, hap yetmiyorsa iğne var, iğne yetmiyorsa ağrı merkezleri var. Hayatımız kontrollü. Bu kontrol insanların acıyla olan münasebetini değiştiriyor. Atalarımız gibi onunla mücadele edip, ona irade gösterip, ondan kemale gitmiyor; bunun yerine yadsımayı ya da kaçmayı tercih ediyor. Modern ailenin problemini de böyle görmek istediğimizden bu hadisi aldım. Modern ailede niye boşanma var? Evet, boşanıyor çünkü rahatlık var, o rahatlık içerisinde insanlar bir şeyle mücadele etmek yerine suçu başkasına atıyor. Hatta bazen Tanrı'ya suçu atıyorlar.

John Hick'i niye seçtiğimize gelince. Esasında bu benim tebliğim değildi, Rifat Hoca'yla yaptığımız bir şey, bu hocamın tavsiyesi.

Hocam siz de görüyorsunuz, çocuklarla biz de çalışıyoruz öğretmen olarak, en yeni teori John Hick'in teorisi.

Bir de insan kendini yapılandırmalı. Bir insan eğer kendini bilirse, kendini tanırsa, ki bunun için her şeyi yapmalı, her türlü bilgiyi kullanmalı, Tanrı'yı ancak öyle bileceğini düşünüyoruz. Tanrı dediğimizde de şu anlaşılmalı: Bizim hayatımızı yönlendirir. Hayatımıza ilkeleriyle yön veririz. Tanrımız o zaman karşımıza çıkar. Neye göre hareket ediyorsun, neye göre sorumluluk alıyorsun? İşte, eşyadan bahsediyoruz. O yüzden kendini tanımak çok önemli. Ki Tanrının kim ya da ne olduğunu böylelikle ortaya çıkarabiliriz diye düşünüyorum.

OTURUM BAŞKANI – Peki hocam, teşekkür ediyorum.

Buyurun Hocam.

Prof. Dr. RİFAT ATAY – Öncelikle organizatörlere bu konuda teşekkür ediyorum. Ben aslında bu tebliğ başlığını sunarken biraz tereddütlüydüm

çünkü felsefe ne kadar Diyanet söylemine uyardı? Bu hayli yumuşatarak yazdığımız bir yazı işin doğrusu. Gider mi, gitmez mi diye düşündük. Başka bir tebliğ teklifim daha vardı, onun kabul edileceğini beklerken bunun kabul edildiğini, özellikle geçtiğini söylediler arkadaşlar beni biraz şaşırtarak. O nedenle tekrar teşekkür ediyorum böyle bir şeyden dolayı.

İkincisi, beklediğimiz bir soru idi, neden John Hick? Çünkü, aslında Gazali'de de dünyaların en iyi teodisesi var, onun cevabı böyle fakat nefis yapılandırıcı teodise John Hick'de var. Konu hakkında güncel literatür, onları kazandırmış. Biz aynı adla başka bir teodis olmadığı için onu tercih ettik.

Teşekkür ediyorum ilginiz için.

OTURUM BAŞKANI – Adem Hocam da birkaç cümleyle katkıda bulunmak istiyorum diyorlar.

Buyursunlar.

Prof. Dr. ADEM DÖLEK – İki cümle söyleyeceğim.

Birincisi, her sahih hadis doğrudur, bunda tereddüt yok ama her doğru söz hadis değildir.

İki: Hocamız bir şey söyledi, salt ayet ve hadisle din anlatımı hakkında. Resulullah (s.a.v.) salt dediğimiz Kur'an ve hadisle asrı saadeti yetiştirdi.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Bir cümleyle hocam, buyurun.

BİR KATILIMCI – Hocam asrı saadette Peygamber Efendimiz nasıl anlattı, anlatırken hedeflediği gaye neydi? Hocahanımın ifade ettiği oydu. Onun amacı, anlatmak istediği gayeyi, hedefi bugün gençlerimizin anlayacağı bir üslubla nasıl anlatabiliriz? Basit bir örnek, o zaman çok eklemek yeniliyordu, kuru eklemek yeniliyordu; bugün çocuklarımız en güzel pastayı da yemiyor. Dolayısıyla çocuklarımızı nasıl gıdalandırıyorsak bu nebevi sünnetten de bu şekilde istifade etme cihetine gidebiliriz. Hocahanım onu arz etmeye çalıştı.

Arz ederim.

BİR KATILIMCI – Kesinlikle hocam, yeni bir dil geliştirmeye ihtiyacımız var.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu yılki Mevlid-i Nebi ana teması olarak Peygamberimiz ve Aile konusunu seçmiş olmasının ne kadar isabetli olduğu buradan da gözüküyor.

Ama ben şu soruyu sorarak ve birkaç cümle de ilave ederek bitirmek istiyorum. Doğrusu biz bugün evlilik mi yapıyoruz evcilik mi oynuyoruz, bilmiyorum. İnsanlar film seyrederken zannediyorlar ki kendi hayatları da bir film, kapıyı çekip vurunca her şey bitecek zannediliyor oysa hayatın gerçekleri çok farklı.

O bakımdan İslam'ın son direniş ve diriliş kalesi ailedir muhterem hocalarım, takdir buyurursunuz. Bize besmeleli evlilikler, kibleli evler, amantülü hayatlar lazım. Ne evsizleşelim ne de evcilleşelim, sadece evli kalalım. Kendimize dönelim, birbirimize dönelim, evimize dönelim. Bunun için doğrusu bu işi yapanları küçümseme anlamında söylemiyorum ama evlilik terapisine de gerek yok, tedavi için ithal reçetelere de ihtiyaç yok. Sanıyorum evlilikte şu beş kelime bizim için reçete olarak kâfi diye düşünüyorum: Sabır, sorumluluk, sadakat, samimiyet ve sevgi.

Hepinizi Allah'a emanet ediyorum.

Teşekkür ederim, hocalarıma da teşekkür ediyorum ayrıca.

YEDİNCİ OTURUM

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA AİLEYİ KUŞATAN RİSK ALANLARI

Oturum Başkanı
Bünyamin ALBAYRAK
Din Hizmetleri Genel Müdürü

23 KASIM 2019
(16.15 – 18.30)

OTURUM BAŞKANI BÜNYAMİN ALBAYRAK (DİB Din Hizmetleri Genel Müdürü) – Bismillahirrahmanirrahim.

Muhterem hocalarım, kıymetli misafirlerimiz; hepinizi saygıyla, hürmetle selamlıyorum.

Rasulullah (s.a.v.) Efendimiz'in Mevlid-i Nebi'sinin gölgesinde, aşkının gönüllerimizde, feyzinin, bereketinin aramızda olduğu bir zamanı yaşıyoruz; sınırsız hamd ü senalar olsun. Rasulullah Efendimiz'in veladeti vesilesiyle birçok faaliyet, etkinlik düzenlendi. Bugün de hamd olsun çok kıymetli bilim insanları, ilim insanları, ulemayı kıram hocaefendilerimizin, akademisyenlerimizin göstermiş oldukları yol haritasını, en güzel şekilde dinleyip, anlayıp, kendimize göre oradan ödevler çıkarma gayreti içerisindeyiz. Allah'a sınırsız hamd ü senalar olsun.

Tabii, 45 tebliğ, 9 oturum, 1 panelden oluşuyordu sempozyumumuz. Bugün gerçekleştireceğimiz Yedinci Oturum, Günümüz Dünyasında Aileyi Kuşatan Risk Alanları, bizim aile ve dinî rehberlik hizmetlerimizde en sık karşılaştığımız sorular, sorunlar, problemler. Şimdi inşallah birazdan, Allah nasip ederse muhterem hocalarımızın bizlere sunacakları tebliğleri ile bu alandaki risk alanlarını belirleyeceğiz. Tabii ki bunlara karşı dikkat kesilip, daha donanımlı hâle gelip, daha bilinçli hâle gelip, hizmet politikalarımızı milletimize daha faydalı olabilmesinin yollarını tesbit edip, hep beraber müzakere etmiş olacağız.

Şimdi ben hemen muhterem hocalarımı arz ediyorum.

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Necip Yılmaz Hocam; buyurun.

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami Bilimler Fakültesinden Doç. Dr. Bülent Akot Hocamız; buyurun.

Niğde Ömer Halisdemir –Allah rahmet eylesin- Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden yine Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz Çelik Hocam; buyurun.

Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesinden Doç. Dr. Ömer Bozkurt Hocamız; buyurun.

Ve Ankara Müftülüğü vaizemiz, hocamız Belgizar Özbek Hanımefendi; buyurun hocam.

Muhterem hocalarım, tekrar hoş geldiniz.

Acizane, sempozyum tertip heyetinin bir ferdi olarak muhterem hocalarımın şahsında 45 çok saygıdeğer hocamızın her birerine bu vesileyle şükranlarımı arz ediyorum, sağ olsunlar, ilgi gösterdiler, gayret gösterdiler, nezaket gösterdiler; tebliğlerini, daha önce özetlerini bizlerle paylaştılar.

Ben bu vesileyle hocalarımın huzurunda bir iki hususu daha hemen arz edeyim. Bazı konu başlıklarının içerisinde tebliğlerin izdüşümünün uygun olmadığını görebilirsiniz çünkü bana bir iki hocam hatırlattı bunu. Arkadaşlar, normalde biz sempozyumu 26 tebliğ ile sınırlayacaktık. Fakat muhterem hocalarımızın sempozyuma yoğun teveccüh gösterdiklerini ve hazırlanan tebliğlerin gerçekten çok kıymetli, birbirinden değerli olduğunu gördüğümüzde biz bunu merkezde hocalarımıza, bilim kuruluna arz ettik ve efendim iki oturum ve 46 tebliğ olsun dedik. Bir hocamız mazeretinden dolayı katılamadı ve doğal olarak 45 tebliğle beraber iki salonda bunu gerçekleştireyoruz.

Bir hususu daha arz edeyim, muhterem akademisyen hocalarımız tebliğ basılırsa okursunuz şerhini çok düştüler. Biz tebliğlerin yer aldığı geçen seneki Peygamberimiz ve Gençlik kitabını her bir hocamıza hediye ettik, zannediyorum hocalarımıza ulaşmıştır. İnşallah, Allah nasip ederse, hemen bu sempozyumun akabinde hocalarımız bize tebliğlerini ulaştırdıklarında, oturumların deşifresi de yapılarak Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğümüzce bu tebliğler, müzakereler de kitap olarak basılacak. Çünkü biz şöyle düşünüyoruz: Geçtiğimiz yıl Peygamberimiz ve Gençlik çalışmaları bizim taşrada oluşturduğumuz gençlik koordinatörlerimiz vesilesiyle bir eyleme dönüştü. Bu yıl da hocalarımızın Peygamberimiz ve Aile temalı tebliğleri, sunumları, Allah nasip ederse, en kısa zamanda 402 ADRB büromuza, 922 ilçe müftülüğümüze, 81 il müftülüğüne ve 3 bin Aile ve Dinî Rehberlik Büro mensubuna ulaştırılacak. Tabii ki kıymetli, saygıdeğer tebliğ sahibi hocalarımıza da.

Muhterem hocalarım, bu oturumu Allah nasip ederse, 18.30'da tamamlamayı hedefliyoruz. Çok saygıdeğer hocalarımızın zamanı olabildiğince bereketli ve planlı kullanmaları temennisiyle... Bir şey daha var ki çok kıymetli hocalarıma, değerli hocalarım sizlerin huzurunda bir teşekkür borcum var, Aile Dinî Rehberlik Bürosundan hocalarım burada. Bu hocalarımızın dün akşam sekizden, dokuz buçuk, ona kadar; bu akşam da yine sekizden dokuza kadar Huriye Martı hanımefendiyle de oturumu oluyor. Değerli

arkadaşlar, bu yoğunluk içerisindeki gayretinizden dolayı ben hepinize ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

İnşallah, bütün bu çalışmalar, bereket olur, feyiz olur, rahmet olur. Hocalarımızın hayırlı ilmi çalışmalarının artmasına ve bizim de bunları milletimize ulaştırmamıza vesile olur.

Bir hususu daha arz etmek istiyorum. Bu sempozyum vesilesiyle, bugün akşam nasip olacak, bu salonda Diyanet Televizyonundan inşallah Farklı Bakış özel programını 22.00'den sonra gerçekleştireceğiz. Orada da ifade edilecek. Geçen sene ve bu sene alaylı, mektepli akademisyen hocalarımızın, üstatlarımızın üniversitelerde oluşturduğu bilgiyi Aile Dinî Rehberlik Bürolarında bizatihi milletimize bire bir ulaştırdık, arkadaşlarımızla buluşturduk Allah'a hamdolsun. İnşallah sonucu hayrolur. Biz bu haftadaki sempozyumları bu mantıkla, bu bereketle sürdürmeye devam edeceğiz.

Tabii, bir teşekkür borcumuz daha var, unutmayalım; uluslararası bir sempozyum düzenlediğimizden, yurt dışından misafirlerimiz var, ta Hint Müslümanlarını temsilen aramızda hocamız var. Onlarla da ayrı bir bereket kazandı, bir ümmet şuuru, bir gönül coğrafyası, ümmet coğrafyasını hep beraber oluşturduk, Peygamber gölgesinde bir çalışmaya dönüştü.

Değerli hocalarım, ben sözü daha fazla uzatmadan Tedbirül Menzîl Düşünce Geleneği ve Çağımızda Ailenin Karşı Karşıya Olduğu Tehditler. Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Necip Yılmaz Hocamızla başlayacağız.

Muhterem Hocam buyurun.

TEDBİRÜ'L-MENZİL DÜŞÜNCE GELENEĞİ VE ÇAĞIMIZDA AİLENİN KARŞI KARŞIYA OLDUĞU TEHDİTLER

Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa Necip YILMAZ*

İslam ahlak düşüncesi üç temel unsurdan meydana gelir. Bunlar tehzîbu'l-ahlak, tedbirü'l-menzil ve tedbirü'l-müdüdüdür. İnsan yaşamı boyunca bütün yapıp etmelerini, bilgisi, görgüsü ve ilmi geleneğin ışığında oluşturduğu düşüncelere göre yapar. Bu anlamda sosyal bir müessese olan ailenin de her kültürde var olan temel değerler üzerine kurulması ve o değerlerin bir düşünce sistemi içinde içerisinde hayata geçirilmesi gerektiği ortadadır. İnsan dünyaya geldiğinden itibaren değişik aşamalardan geçer. Tüm bu aşamalar bir aile içinde gerçekleşir. Ailede gerçekleşen her şey hayatın diğer alanlarında olduğu gibi bir düşüncenin sonuçlarına göre olması gerekir. İslam ahlak düşüncesinin unsurlarından biri olan tedbirü'l-menzil ailenin kurulması ve sürdürülmesini ele almaktadır. İslam ahlak düşüncesinin verileri ışığında aileyi oluşturan fertlerin ilişkilerinin nasıl olacağının ele alındığı bu ilmi gelenekte toplumun temelini oluşturan ailenin bir düşünceye göre kurulması, sürdürülmesi, ortaya çıkacak muhtemel sorunların yine gelenek ışığında çözülmesi hedeflenmektedir. Daha çok felsefi tarzda yazılmış ahlak literatüründe tedbirü'l-menzil kavramıyla karşılaşırız. Farabî, İbn Sina, Harizmî, Nasıruddin Tusî, Kınalızâde Ali Çelebi, Kâtip Çelebi, Taşköprülüzâde eserlerinde bu konuyu ele almışlardır. Başta Gazzali olmak üzere ahlak alanında eser kaleme almış diğer düşünürler de kendi düşünce sistemlerinin geleneği içerisinde tedbirü'l-menzil konusuna değinmişlerdir.

Küreselleşmeyle birlikte dünya küçük bir köy haline gelmiş durumdadır. Teknolojinin sınırları aşan tarzda gelişmesi, dünyanın diğer ucundaki en küçük olayın her ferдин ilgi alanına girmesi insanı etkisi altına almaktadır.

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu anlamda sosyal gelişmelerden en çok etkilenen ailedir. Geleneklerin ortadan kalkması, aile ilişkilerinin zayıflaması değerlerin yaşatılmasını zorlaştırmaktadır. Aileyi oluşturan bireylerin gerekli yetkinlikte olmaması yetişen çocukların da gerekli donanımlara sahip olmadan hayata atılmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu da zincirleme birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bunun en önemli nedeni gelenekten kopuştur. Her kültür kendi geleneği içinde ancak var olur. Bu anlamda tedbirü'l-menzil alanında yazılmış eserler günümüzde karşılaştığımız sorunlara ışık tutacak mahiyettedir. Kınalızade Ali Çelebi ailenin reisi olan babanın önemine dikkat çekmekte, Nasıruddin Tusi de babanın aile içindeki konumunu Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in "Hepiniz çobansınız, yönetiminiz altındakilerden sorumlusunuz" hadisine atıfta bulunarak açıklamaktadır. Tedbirü'l-menzil literatürü günümüzde İslam ailesinin karşı karşıya olduğu sorunları aşmada aydınlatıcı olabilecek fikirleri barındırmaktadır. Bu tebliğde bu literatürün günümüz sorunlarını çözmede ışık tutabileceği ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Tedbirü'l-Menzil, Ahlak, Küreselleşme, İnsan

GİRİŞ

"Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik"¹ olarak tarif edilen aile yerine getirdiği işlevler dolayısıyla toplumun yapı taşı olarak kabul edilmektedir. Aile insanın varoluş yolculuğunun başlangıç noktasıdır. İnsan gerek tutum ve davranışlarını, gerek hayatını devam ettirebileceği temel bilgileri ve gerekse hemcinsiyle olan ilişkilerini nasıl sürdüreceğine dair yaklaşımları aile içinde edinir. Bu yönüyle aile toplumun, kültürün, medeniyetin temelidir. İnsanlık tarihinin her döneminde aile var olmuş, her toplum, her kültür kendine özgü bir aile meydana getirmiştir. Toplumların varlığı bir anlamda aileye bağlıdır. Çünkü toplumları geleceğe taşıyan nesiller aile içinde doğup büyümekte, yetişmektedir. Eğer aile, nesillere toplumu ayakta tutan değerleri iyi aktaramazsa, toplumun ayakta kalması ve yaşaması da zorlaşır. O toplumsal kurumlar içerisinde toplum hayatının en işlevsel dinamiklerinden biridir. Toplum hayatının en küçük örneğidir. Aile ekonomik, biyolojik, psikolojik, sosyolojik, hukuksal birçok fonksiyonu yerine getiren bir kurumdur.²

1 *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 45, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

2 Erkal, Mustafa, *Sosyoloji*, s. 92, Der Yayınları, İstanbul 2001.

Tarihi süreç içerisinde gelişen aile tipleri otorite, çevre, akrabalık, hane halkının durumu, yerleşim biçimleri ve mülkiyet ilişkileri açısından değerlendirilerek sosyal bilimciler tarafından kavramsallaştırılmıştır. Türk aile yapısı da değişik açılardan ele alınarak incelenmiştir. Bu araştırmalardan birine göre aile tipleri karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile; aile reisi, evli oğulları, gelin ve torunların birlikte oturduğu ataerkil geniş aile; aile reisinin kendi ana babası veya karısının yakınlarıyla birlikte oturduğu geçici geniş aile, ölüm boşanma v.b durumlarda karı ya da kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı parçalanmış aile olmak üzere kategorize edilmiştir.³

Sosyal hayatı belirleyen temel faktörler değişime uğramaya başladığında insanın tutum ve davranışları da bundan payını almaktadır. Önceleri ailenin yapısını belirleyen esas öge toprağa bağlı ekonomik yapı idi. Sanayi devrimi sonrası değişen ekonomik ilişkiler ağı yeni iş alanlarının oluşmasının yolunu açtı. Hızlı kentleşme, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte değer yargılarında da farklılaşmalar meydana geldi. Hukuki düzenlemeler de geleneksel aile yapısını değiştirdi, sınırlarını daralttı, daha önce var olan yetkileri kaybordu, bu yetkilerin kimisi devlete geçmiş oldu.⁴ Toplumsal değişme fertlerin hayatlarında olduğu gibi toplum hayatında da belirgin etkiler doğurur. Bireyselleşmenin artmasıyla toplum hayatındaki ilişkiler, ferdin toplum içindeki konumunda da farklılaşma meydana getirdi. Önceleri toplumla birlikte var olan fert bireyselleşmeyle kendini tek başına konumlandırmaya, ilişkilerini ben merkezli tasarlamaya başlar. Bu ise yabancılaşma olgusunu beraberinde getirir. Fert bir yandan topluma yabancılaşırken diğer yandan aile bağları gevşemeye başlar. Aileyi etkileyen en önemli değişim aile içindeki rollerin farklılaşmasıdır. Bir yandan özgürlük gibi gelen kimi davranış kalıpları diğer yandan geleneksel değerler üzerine kurulu yapıyı dönüştürür. Nüfusun çoğunluğunun köyde yaşadığı dönemlerde aile yapısı daha çok geniş aile şeklindeydi. Kentleşmeyle ve ekonomik durum sebebiyle geniş aile yapısı çekirdek aileye doğru evrilmiş durumdadır. Çekirdek aile yapısının ideal aile yapısı olduğu ve Türk aile yapısının da esasen bu esasa dayandığı konusundaki arayışlar ve zorlamalar⁵ da Müslüman Türk aile

3 Timur, Serim, *Türkiye’de Aile Yapısı*, s. 27, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972.

4 Ülken, Hilmi Ziya, “Aile”, *Aile Yazıları-I* içinde, s. 20, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

5 Türk aile yapısının esasen çekirdek aileye dayandığı konusunda biraz da zorlama gayretlerle fikirler ortaya atılmıştır. Bunların birinde şöyle denilmektedir:

yapısının gelişim seyrini etkileyen faktörlerdendir. Sanayileşme ve modernleşmenin düşünsel arka planı ailenin kültürel temellerini tahrip etmiş, kişiyi toplumun dışına savurmuştur. Kendine yabancılaşma, aileye yabancılaşma ve topluma yabancılaşma yeni bir insan tipi meydana getirmiş durumdadır. Aile içindeki rollerin farklılaşması, erkeğin daha çok ev içinde etkin hale gelmesi, ev işlerine yardım etmesi, kadının gelir getiren bir konuma gelmesi, çocukların ilk eğitimlerinin anne baba yerine yeni şartların ortaya çıkardığı sonuçlar dolayısıyla daha çok bakıcılar eliyle ve bazen de yabancı uyruklu bakıcılar tarafından üstlenilmesi etkileri daha sonra toplumsal yaşamda ortaya çıkacak birçok sorunun kaynağı olarak ifade edilebilir.

Ülkemizdeki aile yapısının dönüşümü üzerinde etkili olan birçok sebep sıralanabilir. Bunların bir tebliğ içerisinde ortaya konması elbette mümkün değildir. Batılılaşma, modernleşme, küreselleşme ve diğer sosyolojik nedenler dolayısıyla birçok alanda olduğu gibi öncelikle ailenin demografik yapısında değişimler meydana gelmiştir.⁶ Buna bağlı olarak tek çocuklu ailelerin sayısı giderek artmaktadır. Aileyi etkileyen en önemli hususların başında mahremiyetin ortadan kalkması gelir. İletişim araçlarının yaygınlaşması, yabancı sinema sektörünün geleneksel aile yapısına ters dizi ve filmlerinin hiçbir sınır tanımadan ekranlarda seyredilir hale gelmesi mahremiyet anlayışına darbe vurmuş, mahremiyeti dönüştürmüştür⁷, kuralların gevşemesine yol açmıştır. İletişim ağının gelişmesiyle birlikte geleneksel ilişki biçimleri de değişmiştir. Artık aile bireyleri akraba, iş çevresi, yaşadığı köy, mahalledeki tanıdıklarından öte sosyal medya yoluyla ilişkiler geliştirmeye başlamışlardır. Bu ilişkilerin biçimi ailenin düzenini bozduğu gibi bunalıma düşen aile fertlerini yeni arayışlara itmektedir. Bu da zincirleme birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ilişki biçimleri eşler arasında sadakati yok ettiği gibi boşanmaların artmasında en etkili faktörlerden biri haline gelmiş

“Nitekim geniş ailenin Anadolu kırsal toplumunda da bir kural teşkil etmediğini ve yerleşmiş önyargılara rağmen, gerçekten çekirdek ailenin Türk toplumunun genelinde asıl aile tipini oluşturduğunu biz de gördük.” Nur Vergin, “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”. *Aile Yazıları-II* içinde, s. 312, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

⁶ Meriç, Ümit, “İslam’da Aile”, *Aile Yazıları-II* içinde, s. 425-432, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

⁷ Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü*, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

durumdadır. Bunun sonucunda eşler arasında duygusal yönden kopuşlar yaşanmakta, ilişkiler soğumaktadır.

Sosyal medyadan en çok etkilenenlerin başında çocuklar gelmektedir. Teknolojik bağımlılık bir yandan çocukların duygusal gelişimlerini engellerken diğer yandan buna paralel olarak aidiyet duygusunu da zayıflatmaktadır. Birçok çocuk kendini ailenin bir ferdi olarak hissetmesinde zorluklar yaşamaktadır. Ailenin yaşadığı sevinç ve üzüntü durumlarını içselleştirememekte, aile ile bütünleşememektedir. Olayları tek yönlü olarak değerlendirmek diğer açıları görmemizi engeller. Bu tek yanlı bakışın belki de en tipik örneklerinden birisi kadının iş hayatında daha görünür olmasının çağdaşlaşma kriterlerinin en belirgin olduğu anlayışıdır. Kadının iş hayatında rol üstlenmesi hiç kuşkusuz önemlidir. Hem bakış açısı itibarıyla, hem olaylara yaklaşımı itibarıyla ve hem de insan ilişkilerinin daha düzeyli olmasında kadının rolü elbette tartışmasız bir gerçektir. Ancak bir başka açıdan meseleye baktığımızda iş hayatına kadının daha fazla görünür olması çocukların daha az sevgi ile yetiştirmesine sebep olmaktadır. Çocuk kimliğini, kişiliğini oluşturmada sevgini yeri tartışılmaz. Ancak günümüz çalışma hayatının koşullarında çalışan bir annenin çocuğunun yeterince anne sevgisini almasının mümkün olmadığı aşîkârdır. Sağlıklı bireyler yetişebilmesi için çocukluk çağında çocukların yeterince anne sevgisi alabilmeleri için gerekli düzenlemelerin yapılması bir zarurettir. Son yıllarda bu yönde atılmış adımlar olmasına rağmen bunların yeterli olmadığı ortadadır.

Yukarda kısmen değindiğimiz gibi toplumsal hayat üzerine etki eden birçok faktör bulunmaktadır. Ancak televizyon, bilgisayar, cep telefonu ve bugün giderek artan teknolojik aletlerin meydana getirdiği etki hiç kuşkusuz temel sosyal değişim faktörlerinin yanında bugün sınırları kestirilemez durumdadır. Popüler kültür bugün toplumu kuşatmıştır. Teknolojinin insan davranışları üzerindeki olumsuz etkileri konusunda ülkemizde ciddi manada araştırmaların olduğu pek söylenemez. Aslında bu noktada bir çıkmaz ile karşı karşıya olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu etkiler dolayısıyla gerek aileyi oluşturan bireyler, gerek aile ve gerekse toplumsal yapı büyük tehdit ile yüz yüze bulunmaktadır. Tarihi süreç içerisinde her zaman toplumu etkileyen birçok sorun olmuştur. Bu sorunlara zamanın şartları içerisinde çözümler üretilmiştir. Bugün ailenin karşı karşıya olduğu tehditleri aşmada nasıl bir yol izlenmesi gerektiği tartışılmaktadır. Ülkemizde sosyolojik araştırmaların yetersizliği ve kendi kültür ve medeniyetimizin bakış açısının merkeze

alınmaması sorunları çözmediği gibi yeni çıkmaz sokaklara girilmesine sebep olmaktadır.

Ailenin kuruluşu, gelişimi, aile bireylerinin görevleri, birbirlerine karşı olan sorumlulukları, çocukların yetiştirilmesi, aile bütçesi, gelir kaynakları, seçilecek mesleklerde aranması gereken nitelikler, ailenin yüz yüze geldiği sorunları aşmada neler yapması gerektiği ile ilgili İslam ahlak düşüncesi geleneği içerisinde oluşturulmuş bir yönetim anlayışı bulunmaktadır. Buna tedbirü'l-menzi-l-aile yönetimi denmektedir. Günümüzde ailenin karşı karşıya olduğu tehditleri aşmada bu yönetim anlayışı ne tür çözümler önermektedir? Bu husus ele alınacaktır.

I. İSLAM AHLAK DÜŞÜNCESİNDE TEDBİRÜ'L-MENZİL KAVRAMI

Tedbir sözlükte bir kimsenin işini çekip çevirmesi, sonunu hesap etmesi anlamına gelmekte olup ıstılahî olarak siyaset ve yönetimi ifade etmektedir. İbn Bacce tedbir kavramını bir düzen üzere meydana gelen hadiselerle bağlı olarak değerlendirir ve bu yüzden Cenab-ı Hakk'a âlemin müdebbiri, yöneticisi dendiğini dile getirir.⁸ Tedbirü'l-Menzi-l ifadesi ise felsefi tarzla yazılmış ahlak kitaplarında aile yönetiminin nasıl olması gerektiği ile ilgili fikirlerin ortaya konulduğu bölümdür. İslam ahlak düşüncesinin tehzibu'l-ahlâk, tedbirü'l-menzi-l ve tedbirü'l-müdün şeklinde tasnif edilmesi ilk kez Ebu Abdullah Muhammed Harizmî tarafından *Mefatihu'l Ulûm* adlı eserinde yapılmıştır.⁹ Tedbirü'l-menzi-l bölümünde karı-koca, çocuk, hizmetçi ve malla ilgili yönetim esasları, aile fertlerinin hak ve sorumlulukları, ailenin geçimi, mal kazanımı, korunması, harcanması v.b. hususlar ele alınır.¹⁰

İslam ahlak felsefesi geleneği içerisinde ailenin düzeni ile ilgili konular tedbirü'l-menzi-l kavramı ile ortaya konulmuştur. Tusî ve Kınalîzâde Ali Çelebi'nin de ifade ettiği gibi burada menzi-l ifadesi maddi anlamında evi değil aileyi oluşturan unsurları ifade etmektedir. Tedbirü'l-menzi-l kavramına

8 İbn Bacce, *et-Tedbirü'l-Mütevahhid*, s. 18, Çevirenler: Mevlüt Uyanık-Aygün Akyol, Elis Yayınları, Ankara 2017.

9 Çağırıcı, Mustafa, "İslam Düşüncesinde Aile Ahlakı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-3 içinde, s. 342, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

10 Çağırıcı, Mustafa, "Tedbirü'l-Menzi-l, *TDVİA*, 40, s. 260, İstanbul 2011.

Farabi, İhvan-i Safa, Harizmî, Nasıruddin Tusî, Katip Çelebi, Taşköprizâde, Kınalızâde Ali Çelebi yer vermiş İbn Sina ise kimi eserlerinde tedbirü'l-men zil ifadesini kullanırken bazı eserlerinde de el-hikmetü'l-men ziliyye kavramını tercih etmiştir.¹¹

Farabî ahlakın bölümlerine ilişkin kavramları tanıtırken değ indiği tedbirü'l-men zil kavramını Harizmî pratik felsefenin bölümlerini açıklarken ele alarak bunları kişinin kendini yönetmesi, yakınların yönetilmesi ve toplumun ve ülkenin yönetilmesi şeklinde sıralar. İhvan-i Safa'nın Resail'inde siyasetin kısımları anlatılırken tedbirü'l-men zil kavramına değ inilmiştir. Tedbirü'l-men zil kavramına Gazzali de *İhya*'da, Nasıruddin Tusî *Ahlak-i Nasırı*'da ve Kınalızâde Ali Çelebi *Ahlak-i Ali* adlı eserinde yer vermişlerdir.¹² Kâtip Çelebi *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde pratik felsefeyi faziletlerle bezenmek olan tehzi-bü'l-ahlak; baba, evlat, efendi köle gibi aynı evi paylaşanların yönetiminin ele alındığı tedbirü'l-men zil ve aynı şehri paylaşanların yönetiminin söz konusu olduğu tedbirü'l-müdü'n şeklinde üç kısımda incelemektedir.¹³ Kâtip Çelebi tedbirü'l-men zili ferdin eşi çocukları ve hizmetkârları arasında itidalin nasıl sağlanacağını, dengeden sapmış olanların nasıl düzeltilileceğini öğreten ilim diye tanımlamaktadır. İlm-i tedbiri'l-men zil bir evde ortaklaşa yaşayanların yararına olan şeylerin bilgisidir. Bir ev ahalisinin aralarında olması gereken paylaşmanın nasıl olacağının ortaya konmasıdır.¹⁴

Genel hatları ile tedbirü'l-men zil düşünce geleneğinin satır başları bu şekilde ifade edilebilir. Bu gelenek içerisinde ortaya konulmuş olan tüm fikirlerin bir tebliğ in sınırlarını aşacağı şüphesizdir. Bu düşünce geleneğinin günümüzde Müslüman Türk aile yapısının karşı karşıya olduğu tehditleri önlemede çare olabilecek yönleri üzerinde durulacaktır. Bu noktada Gazzali, Farabi, İbn Sina, Nasıruddin Tusî ve Kınalızâde Ali Efendi'nin düşüncelerine yer verilecektir.

¹¹ Çağırıcı, Mustafa, a.g.y, s. 260.

¹²

¹³ Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 381, İstanbul 1941.

¹⁴ Orman, Sabri, "Oikonomia'dan İlm-i Tedbir-i Menzil'e: İslam'ın Entelektüel Geleneğinde Medeniyetler Arası Bilgi Değişimi", *Medeniyet ve Değerler* içinde, s. 191, İto Yayınları, İstanbul 2013.

II. İSLAM AHLAK DÜŞÜNÇESİNDE AİLE KURUMUNUN ESASLARI

İslam ahlak düşüncesinde aile yönetiminin esasları konusunda ilk ele alınması gerekli husus ailenin ulvi bir amaç, Allah'ın rızasını kazanmak için tesis edilmesi gereğidir. Seküleşmeyle birlikte insanın tüm diğer faaliyetleri gibi ailenin kuruluşunda da maddi yön giderek daha bir ağırlık kazanmaktadır. İslam ahlak filozofları genelde bu konuya değinmekle birlikte Gazzali ailenin kuruluş amaçlarını ele alırken bu konuya daha fazla ağırlık vermiştir. Cenab-ı Hak dünyanın düzeni için belli kurallar koymuştur. Bu kurallara uymak kulun görevidir. Ancak bu kuralları yerine getirirken temel amaç Allah'ın rızası olmalıdır. Aile de kurulurken bu ulvi amaç hedeflenerek kurulmalıdır.¹⁵

İslam dünyasında ilk filozof Kindî kabul edilir. O yaşamış olduğu çağda kendisine kadar gelmiş ilmi disiplinlere hâkim olan bir bilgindi. Kindî ile başlayan fikri derinlik Farabi ile devam etmiştir. İslam felsefesinin kurucu filozofu Farabî'dir. Farabi çağındaki temel meseleleri ele aldığı gibi ahlaki konular üzerinde de durmuştur. Siyaset felsefesi alanında yazdığı eserlerde devlet başkanında bulunması gereken vasıflara değinir ve devlet başkanıyla aile reisi arasındaki benzerliğe dikkat çeker ve bu noktada insanın temel yetilerini ele alır. Onun insanın davranışlarını nasıl olması gerektiği ile ilgili değişik açıklamalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı nazarî (teorik) yönünü oluşturduğu gibi diğer açıdan da deneyimlerden hareketle oluşturulmuş olan bir de ameli (pratik) yönü bulunmaktadır.¹⁶ Ahlak düşüncesi bu iki temele dayanır. Aile içerisindeki davranış şekilleri geçmişten gelen deneyimler ve geleneklerin ışığında oluşur. Kültürel seviyenin şekline göre teoriden güç alır. Aile iradeye dayanan bir birlikteliktir. Bu birliktelik bir amaca yönelik olarak gerçekleşir. Bunun sürdürülmesinde bir yöneticinin olması kaçınılmaz bir husustur. İşte bu açıdan birçok filozof özellikle Farabi aile reisliğine büyük önem vermiş ve aile reisliğinde bulunması gereken birçok niteliği ortaya koymuştur. Bunların başında düşünme yeteneği gelmektedir. Zira insan diğer tüm işlerde olduğu gibi aile içerisinde gerek olumlu birtakım hususların gerçekleşmesinde gerek karşılaşılan zorlukların aşılmasında insanın

¹⁵ Gazzali, *İhyau Ulumi'd-Din*, Tercüme eden: Ahmet Serdaroğlu, c. 2, s. 75, Bedir Yayınevi, İstanbul tarihsiz.

¹⁶ Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri*, s. 192, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.

olumlu sonuçlar üretebileceği en esaslı yetisi düşünme yeteneğidir. Farabî buna menzili taakkul adını vermektedir.¹⁷

Farabi aileyi idare eden kişinin özelliklerini sıralamadan önce ferdin yetileri üzerinde durur. Bu yetileri besleyici yeti (bireysel/bedensel varlığın sürekliliğini sağlamaktır), duyu yetisi (duyulur varlıkları algılamaktır), hayal gücü yetisi (duyulur biçimleri korumak, onları birbirleriyle birleştirmek veya ayırt etmek), arzu yetisi (iş bir şeye şevk duymak veya duymamaktır), düşünme yetisi (makulleri düşünmek, iyi ile kötüyü temyiz etmek, bilgilere ve sanatlara sahip olmaktır)¹⁸olarak sıralar. Ailenin kimlerden oluştuğu, oluşması gerektiği tarihi süreç içerisinde tartışılan konulardandır. Farabi ailenin unsurlarını kari-koca, efendi-köle, anne-baba, çocuklar ve mal-mülk sahibi olarak belirtmektedir.¹⁹Aile, çeşitli unsurlardan oluşan bir birliktir. Bu çeşitli unsurları uyumlu birlik hâlinde bir arada tutacak ve onların sürekliliğini sağlayacak bir kimsenin varlığının gerekliliği ortadadır. Aile içindeki unsurları bir hedef doğrultusunda yönetecek, onların birbiriyle uyumunu sağlayacak ve her birini diğerine bağlayacak olan aile reisidir. Farabî bu birlikteliği sağlayan aile reisinin önemli olduğunu belirtir. Ve bunu bir yönetim şekli olarak ele alarak aile reisinin görevleri üzerinde durur.²⁰

Farabi ailede de aile reisinin önemine aile bireylerinin istenen yetkinliğe ulaşması açısından ele alır. Ailenin yerine getirdiği birçok fonksiyon vardır. Bunlardan en önemlisi eğitimidir. Çocuklar ilk eğitimlerini ailede alırlar. Aile ev halkının eğiticisi, müeddibi, öğretmenidir. Eğitimin etkili olabilmesi için eğitenle eğitilen arasında maddi olmayan bir bağ bulunmalıdır. Farabî bunun ancak sevgi ile sağlanabileceği görüşündedir. Ahlaki erdemlerin kazanılmasında aile reisi aile mensuplarının fitri özelliklerini dikkate alarak yaklaşmalı, her bir ferdin kişisel özelliklerini göz önünde bulundurmalıdır. Aile reisi düşünme gücüyle bunları bilmeli ve ona göre hareket etmelidir. Farabi, ailede reisin erkek mi kadın mı olacağına dair bir görüş belirtmemektedir.²¹ O daha çok nitelikler üzerinde durmaktadır. Dile getirdiği nitelikler

17 Farabi, *Fusulu'l Medeni*, s.75, Çeviren: Hanifi Özcan, Farabî'nin İki Eseri içinde, İfav Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.

18 Farabi, *Kitabu Mebadii Arai Ehli'l-Medineti'l-Fazıla*, s. 132-141, çeviren: Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.

19 Farabi, *Fusulu'l Medeni*, s. 61.

20 Farabi, *Fusulu'l Medeni*, s. 61-63.

21 Cihan, Ahmet Kamil, "Farabî'nin Eserlerinde Aile Reisliği", *Bilimname* XII, s. 48, Kayseri 2007

başta düşünme gücü kimde bulunursa onun ailenin reisi olması gerekir. Bu özelliklerden bazıları şunlardır:

O kişisel olgunluğa ulaşmış, ailenin de olgunluğunu gerçekleştirmeye yönelik bir karaktere sahip olmalı, erdemli şehrin ilk reisinin maksadını bilmeli, aile üyeleri arasında kurulan ortaklığı koruyabilmeli, aile için en iyi ve en yararlı olanı doğru tayin edebilme özelliğine sahip olmalı, aile üyelerini aynı amaç doğrultusunda idare etmesini bilmeli, onların eğitim ve öğretim bakımından gelişmelerini sağlayabilmeli, menzili taakkülde çıkarım gücüne sahip olmalıdır.²² Farabî'nin aile reisliğine verdiği bu önem ailenin kurulmasında, çocukların yetiştirilmesinde göz önünde mutlaka bulundurulması gereken bir husustur. Tedbirü'l-menzil ya da bir başka ifadeyle el-hikmetü'l-menziyye alanında yazdığı risale ile kendisinden sonraki filozofları etkilemiş olan bir başka filozof İbn Sina'dır.

İbn Sina *er-Risale fi's-Siyaseti'l-Menziliyye* (*Aile Siyasetine Dair Risale*) adlı risalesinde "İlm-i tedbir-i menzil" (aile yönetimi) konusunu ele almış ve kendisinden sonra bu alanda yapılan çalışmaların çerçevesini çizmiş, bir aile yönetim anlayışı ortaya koymuştur. Oluşturmuş olduğu aile yönetim anlayışını, öncelikle aile kurumunun var oluşunun nedenlerini ortaya koyarak başlar ve şu düşüncelere yer verir: Allah, insanları hem akıl ve görüşlerinde, hem de mülklerinde, mertebelerinde ve konumlarında farklı yaratmak suretiyle ihsanda bulunmuştur. İnsanların dünyanın bağlı bulunduğu hikmeti, güzel siyaseti ve sağlam tedbiri incelemeye en layığı ve hak sahibi, şanı yüce Allah'ın insanların yönetimini ellerine verdiği, ülkelerin yönetimini kendilerine emanet ettiği hükümdarlar, daha sonra sırayla milletlerin önderliği kendilerine verilen, köylerin ve kentlerin yönetimine ehil kılınan valiler, ev sahipleri ile aile ve çocuk terbiyecileridir. Bunların her biri, sorumluluğundaki varlıkların, buyurma ve yasaklama yetkisine girenlerin ve eli altındaki halkın yöneticisidir.²³

Her insanın hayatını sürdüreceği azığa, ihtiyaç fazlası azığını ihtiyaç duyduğunda kullanabilmesi için saklama gereği duyar. Aynı şekilde insan, edindiği azığı saklayacağı ve ihtiyaç zamanı için koruyacağı bir yere de muhtaçtır. Bunun için bir eve sahip olacaktır. Bunları korumaya ve bu işi yapacaklara da ihtiyaç duyar. İnsanın gönlü Allah'ın erkeğe can yoldaşı kıldığını

²² Cihan, a.g.m, s. 48.

²³ İbn Sina, "*er-Risale fi's-Siyaseti'l-Menziliyye*", çeviren: Vecdi Akyüz, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-3* içinde, s. 907, Ankara 1992.

eşe de muhtaç olur. Böylece evdeki üye sayısı çocukların doğmasıyla daha da artmıştır. Aile sahibi olanlar, işlerinin yolunda yürümesi için aile fertlerini koruması, külfetlerine katlanması, özendirmek, sakındırmak suretiyle gerekli tedbirleri alması gerekir.²⁴

Ardından İbn Sina aile fertlerinin aralarındaki ilişkileri ele alır. Bu noktada aile fertlerinin arasındaki uyuma dikkate çeker. Bu uyumun sürebilmesi için aile reisi olan erkeğin özelliklerine değinir. Bu noktada heybet (otorite-saygınlık) üzerinde durur. Heybetin bütün aile problemlerini çözeceğini belirtir ve şöyle der:

“Heybet (otorite-saygınlık), erkeğin siyasetinin başı ve direğidir, her boşluğun kapanacağı nesnedir, tamlığı her noksanı tamamlar, her olmayanın yerini tutar, her kaybolanı telafi eder, yerini hiçbir nesne tutamaz, onsuz erkek ile eş arasındaki iş tam olmaz.”²⁵

Aile yönetimi konusunda daha önceki geleneği sistemleştiren Nasıruddin Tusi olmuştur. Tusi *Ahlak-i Nasiri* adlı eserinde İbn Sina'nın ortaya koymuş olduğu aile yönetim anlayışını sürdürmüş, çağına göre yeni ilavelerde bulunmuştur. Tusi adı geçen eserindeki aile yönetimi ilgili bölümde aileye olan ihtiyacı, aile yönetiminin esaslarını ele almaktadır. Tusi ev idaresi felsefesini (hikmet-i menzil) “geçim araçlarını kolaylaştırmada ve işbirliği gereğince aranılan yetkinliğe erişmede umumun yararına yol açacak şekilde bu topluluğun durumunu incelemek” şeklinde açıklamakta²⁶ ve aileyi düzenleyen ilkelere değinmektedir. Buna göre aileyi düzenleyen esas ilkeler üç tanedir. Bunlar kurulduktan sonra ailenin dengesini korumak, bozulduğunda onu yeniden kurmak, bireysel olarak her bir üyenin ve bütün olarak ailenin ortak refahın artırmaktır.²⁷ Tusi aile reisi ile aile fertlerinin ilişkisini doktor-hasta ilişkisine benzetir. Nasıl ki doktor hastası için gerektiği kadar gereken zaman içinde tedavi uyguluyorsa aile reisi de aile üyeleri herhangi bir tehlike ile karşılaştıklarında gerekli önemleri almalıdır, bu önlemleri alabilecek bir bilgi ve tecrübe birikimine sahip olmalıdır. Tusi bu hususta şöyle demektedir:

²⁴ İbn Sina, a.g.r, s. 908.

²⁵ İbn Sina, a.g.e, s. 913.

²⁶ Nasıruddin Tusi, *Ahlak-i Nasiri*, s. 189, Çeviren: Anar Gafarov-Zaur Şükurov, 2. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul 2007.

²⁷ Gafarov, Anar, *Nasıruddin Tusi'nin Ahlak Felsefesi*, s. 243, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Aile reisinin bakışı “ilk amaç olarak biraradalıkta var olan dengeye yönelik olmalı; o dengenin korunması veya tekrar elde edilmesini doğru şekilde takdir etmeli ve tek tek bireyin halini düzenlemede doktorun ayrı ayrı organa uyguladığı tedaviyi örnek almalıdır. Çünkü eve nispetle evin rükünlerinin her biri, bütün vücut yapısına nispetle insan organlarının her birisi yerindedir. ... Bir yönden doktor konumunda olan, bir bakımdan da üyelerin daha üstünü bir üye konumunda bulunan ev idarecisinin, ev ehlinden her bireyin doğası, özelliği ve fiiline; ve o fiilin biraradalığından ortaya çıkan dengeye vakıf olması gerekir ki, böylece onların, evin düzeninin gereği olan yetkinliğe ulaştırsın ve eğer bir rahatsızlık meydana gelirse de onu ortadan kaldırsın.”²⁸

Nasiruddin Tusî'nin aile reisinin konumu ile ilgili yaptığı benzetme çok önemlidir. Çünkü burada aile reisinin konumu ve yetkinliği çok bariz bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu da aile reisinin aileyi ilgilendiren temel meselelerde bilgi, görgü ve deneyime sahip olunması gerektiğidir. Doktor-hasta ilişkisi benzetmesiyle de çok çarpıcı bir halde sunulmuştur.

Aile yönetimi konusunda sistemli bir düşünce ortaya koyanlardan biri de Osmanlı âlimlerinden Kınalızâde Ali Çelebi'dir. O *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserinde tedbirü'l-menzip konusunu da ele almıştır. İslam ahlak düşünce geleneğinde aile yönetimi konusunda ortaya konan düşünceleri aktaran Kınalızâde döneminin anlayışlarını da eserine yansıtmış, yer yer şiirler ve çarpıcı örneklerle konuyu zenginleştirmiştir. Kınalızâde öncelikle tedbirü'l-menzip kavramını açıklayarak konuya girmekte ve şöyle demektedir:

*“Ev idaresi ilmi, ev halkı arasında düzen ve intizamın nasıl kurulacağını ve en uygun şekilde geçimin nasıl sağlanacağını bilmeye yarayan bir ilimdir.”*²⁹

Daha sonra tedbirü'l-menzip ilminin önemi üzerinde durarak bu ilmin aile mutluluğu için gerekli olduğunu belirtir. Bu ilim birtakım kurallar, esaslar, ilkeler ve kanunlar üzerinde kurulmuştur. Bu kurallar, ilkeler, esaslar ve kanunlar filozofların eserlerinden öğrenilmelidir. Ev, evin nitelikleri, aile reisi, aile bireylerinin birbirlerine karşı sorumlulukları, çocukların terbiyesi, aile bütçesi vb. aile konusu içinde yer alan konuları tek tek ele alarak kendi bakış açısını ortaya koyan Kınalızâde, özellikle çocukların eğitime etki eden başat faktörlerden biri olan dadıların, çocuk bakıcılarının durumuna dikkat çekmektedir. Günümüzde de çalışma hayatında hanımların daha fazla

²⁸ Tusî, ag.e, s. 190-191.

²⁹ Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 295, Sadeleştiren: Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016.

görünür hale gelmesi çocuk bakıcılarını zorunlu hale getirmiştir. Bu noktada anadili Türkçe olmayan bakıcılar da görev almaktadırlar. Kınalizâde her ne kadar bunu sütanneliği konusunda ele alsada, bugün çocuk bakıcılarının çoğu sütannelik yapmasada, çocuk, hizmetini gören kimselerin davranışlarından, tutumlarından olumlu ya da olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu noktada Kınalizâde şöyle demektedir:

“Çocuğun eğitimi için ‘endamlı düzgün, kuvvetli, hastalıksız, akıl sağlığı yerinde ve güzel huylu dadı tutulmalıdır. Filozoflar ‘Süt emme ikinci doğumdur.’ demişlerdir. Dadının huy ve adetleri süt yoluyla çocuğa geçer ve çocuk onun ahlakını alır.”³⁰

Bugün ailenin karşı karşıya olduğu temel problemlerin başında aidiyet duygusu gelmektedir. Küçük yaşta çocuk ihtiyaç duyduğu anne sevgisini yeterince alamadığında daha sonra bu durum aile bireylerinin sağlıklı iletişiminin gelişmesine engel olmaktadır. Günümüz koşulları içinde aile bütünlüğünün sağlam esaslar üzerinde kurulabilmesi için baba-anne-çocuk bütünlüğünü sağlayacak şekilde yeni düzenlemeler yapılması bir zarurettir. Bu noktada Kınalizâde’nin önemle üzerinde durduğu gibi anne-babanın göz önünde bulundurması gereken en önemli husus çocukların ilâhi bir lütuf ve şükür sebebi olduğu gerçeğidir.³¹ Şayet anne-baba çocuğun varlığına şükür gözüyle bakarsa tüm önlemleri almak için gerekli çabayı mutlaka gösterecektir. Bundan dolayı Kınalizâde ailenin oluşumunda ve gelişiminde ulvî amaçların olması gerektiğini belirterek metafizik bir arka plana işaret eder. Kısa başlıklarla İslam ahlak düşüncesinde aile yönetimine dair İslam ahlak filozoflarının düşüncelerine 5 ana başlık halinde işaret ettik. Bunlardan yola çıkarak günümüzde ailenin karşı karşıya olduğu problemler nasıl bir çözüm üretebiliriz?

III. ÇAĞIMIZDA AİLEYİ TEHDİT EDEN UNSURLAR VE İSLAM AHLAK DÜŞÜNCESİ GELENEĞİNDEN BU SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İnsan toplum halde yaşayan bir varlıktır. İnsanlık tarihi boyunca insanlar daima toplum olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu yüzden istisnasız tüm filozoflar insan ile ilgili kurdukları ilk cümlelerden biri onun sosyal bir varlık oluşunun dile getirilmesi olmaktadır. Bugün iletişim çağında yaşıyoruz.

³⁰ Kınalizâde, a.g.e, s. 328.

³¹ Kınalizâde, a.g.e, s. 327.

Ancak insanlar derin bir yalnızlık içerisinde. Aile içinde, toplumda, okulda, apartmanda, caddede insanlar yan yana ama yalnız yaşamaktadırlar. İslam'ın ibadet hayatı belli zaman dilimlerinde insanların bir araya gelmelerini zorunlu kılmaktadır. Ancak buna rağmen insanlar arasındaki ilişki biçimlerinde bir değişim olamamaktadır. Bunu aşabilmenin yolu nasıl ki bilimsel projeler için kaynak ayırıyorsa insanların sosyalleşmesi, çocukların daha ilk yaşlardan itibaren sosyalleşebilmeleri için projeler üretilmelidir. Bugün üstünkörü ve içtenlikten yoksun faaliyetlerin bir sonuç doğurmadığı ortadadır. Bu bir kültür haline dönüştürülmeli ve her kademede yöneticiler tarafından titizlikle takip edilmelidir. Aşırı bireyselleşmenin sonuçlarından biri olan bu yalnızlık psikolojisi ferdin kendinin toplumun bir parçası olduğunu hissedebilmesi ile aşılabılır.

İkinci olarak ailenin karşılaştığı problemleri aşmada üzerinde durulacak husus aile reisinin konumudur. Farabi'nin de belirttiği gibi kişinin cinsiyeti çok fazla bir önem arzetmez. Aile reisinde bulunması gereken nitelikler kimde bulunursa o aile reisi olmalıdır. Aile kişilerden meydana gelen bir topluluk olduğuna göre onu yöneten birisi mutlaka olmalıdır. Modernleşme ile birlikte artan bireyselleşme topluluk bilincini zayıflatmıştır. Çocukların yetişme tarzlarındaki yetersizlikler ilerdeki rollerini benimsemelerinde kendilerini hazır hissetmemektedirler. Erkek çocuklar baba rolünü, kız çocuklar anne rolünü üstlenmede çekingenlikler yaşamaktadır. Bu noktada çocuklar daha çocukluk çağında zihnen bu rollere hazır hale getirilmelidir. Lise ve üniversitelerde zihnen bu rolleri üstlenmeye yardımcı olacak dersler konulmalıdır. Mesela tüm kız çocukları için **Dikiş-Nakış, Temel Aşçılık Becerileri** vb., erkek çocukları için de **Ev Ekonomisi, Temel Yaşam Becerileri** ve fitratına uygun diğer seçmeli dersler konulmalı ve bu dersleri almaları özendirilmeli, hem erkek hem de kız çocukları hayattaki rollerini daha da içselleştirebilmeleri için ilkokul 4. Sınıftan lise son sınıfa kadar içeriği yöresel şartlara göre de düzenlenecek şekilde seçmeli **Yaşam Kültürü** dersi konulmalıdır. Tabii yemek pişirme sadece kadının görevi değildir. Ancak ülkemizde genelde bu görevi kadınlar yapmaktadır. Erkeklerin bunu yapması nadir bir durumdur. Her ne kadar bu sayı giderek artsa da genel durum budur. Kız ya da erkek çocuk bir davranışın bilgisine sahip olmadığında sorunlar meydana gelmektedir. Bunu aşmanın yolu eğitimle yeterli yetkinliğe kişinin eriştirilmesidir.

Buradan anlaşılmaktadır ki temel mesele aile bireylerinin gerekli yetkinliği elde edebilecek bir eğitim sürecinden geçirilmesi gerekliliğidir. Bugün

yeni evliler aile, çocuk, insan ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusunda en küçük bilgiye ve deneyime, zihinsel arka plana sahip olamadan aile kurmaktadır. Bu da bir dizi sorunu beraberinde getirmektedir.

İslam ahlak filozoflarının üzerinde durduğu diğer konu çocukların yetiştirilmesi konusudur. Bu noktada Kınalizâde'nın dikkat çektiği husus çocuk bakıcılarının durumudur. Aynı dili konuşmayan, farklı dindeki bakıcıların elinde yetişen çocuklar gerekli ilgi, özen ve sevgiyle yetişmemektedirler. Daha sonra bu durum aile içi iletişimi zorlaştırmaktadır. Eşlerin birbirine gerekli ilgiyi göstermesi, eşin heybete, saygınlığa sahip olması, çocukların daha küçük yaşlardan itibaren yeteneğine göre sanatlara alıştırılması bugün karşılaşılan sorunların çözümünde çare olabilecek diğer hususlardır. Anne-babaların yaptığı en büyük yanlışların başında çocuğa hiçbir şey yaptırmaması ve çocuğun atıl hale gelmesidir. Bu tür çocuklar hem aile içinde hem de daha sonra kendisi aile kurduğunda sorunlar yaşamaktadırlar. Ailenin kuruluşunda ulvi bir amacın olması, aile reisinin gerekli yetkinliğe, bilgi ve beceriye sahip olması, kocanın gerek toplum içerisinde ve gerekse aile içinde saygınlığının olması, çocukların anne sevgisi alarak büyümesi İslam ahlak düşüncesi geleneğinden istifade ederek günümüzde karşılaşılan problemleri aşmada çözüm olabilecek fikirlerden bazılarıdır.

SONUÇ YERİNE

Her medeniyet havzası kendi değerleri doğrultusunda gelişme kaydeder. Karşılaştığı sorunları aşmada da yine kendi medeniyet değerleri ancak çare olabilir. Türk İslam ailesinin bugün yüzyüze olduğu sorunların temelini kültürel yabancılaşma oluşturmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte Batı kültürü daha görünür hale gelmiş, Batılı yaşam tarzı tüm kültürleri etkilediği gibi İslam kültür havzasını da derinden etkilemiştir. İnsan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları aşabilmek hayata, olaylara kendi medeniyet penceresinden bakabilmekle ancak mümkün olabilir. İslam medeniyeti köklü bir medeniyettir. Bu medeniyetin klasiklerinden yola çıkarak tüm sorunlar aşılabılır. İslam ahlak düşüncesinde aile yönetimi ile ilgili ortaya konan görüşler yukarda da kısmen dile getirdiğimiz gibi ailenin karşı karşıya olduğu tehditleri ortadan kaldıracak fikirler barındırmaktadır. Bu noktada en önemli görev resmi kurumlara düşmektedir. Aile gerek kurulurken, gerek devam ederken ve gerekse bir tehditle karşı karşıya kaldığında aile fertleri birlikteliğin sevincini doya doya yaşamada, sorunları aşmada bir yetkinliğe sahip olabilecek bir alt yapı hazır hale getirilmesi gerekir. Hayatın tüm süreçleri hakkında

temel bilgilerin yer aldığı bir kitapçık bile çok önemlidir. Aile Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve belediyeler bu konuda sorumluluk almalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982.
- Büyük Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Cihan, Ahmet Kamil, “Farabî’nin Eserlerinde Aile Reisiği”, *Bilimname* XII, Kayseri 2007.
- Çağırıcı, Mustafa, “İslam Düşüncesinde Aile Ahlakı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-3 içinde, s.342, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Çağırıcı, Mustafa, “Tedbirü’l-Menzil, *TDVİA*, c. 40, İstanbul 2011.
- Erkal, Mustafa, *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul 2001.
- Farabi, *Fusulu’l Medeni*, çev. Hanifi Özcan, Farabî’nin İki Eseri içinde, İfav Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.
- Farabi, *Kitabu Mebadii Arai Ehli’l-Medineti’l-Fazıla* çeviren: Yaşar Aydın, Litera Yayıncılık, İstanbul 2018.
- , Anthony Giddens, *Mahremiyetin Dönüşümü*, 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.
- İbn Bacce, *et-Tedbirü’l-Mütevabbid*, Çevirenler: Mevlüt Uyanık-Aygün Akyol, Elis Yayınları, Ankara 2017.
- İbn Sina, *er-Risale fi’s-Siyaseti’l-Menziliyye*, Çeviren: Vecdi Akyüz, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-3 içinde, Ankara 1992.
- Katip Çelebi, *Keşfu’z-Zunun*, I.
- Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-i Alâî*, Sadeleştiren: Murat Demirkol, Fecr Yayınları, Ankara 2016.
- Meriç, Ümit, “İslam’da Aile”, *Aile Yazıları-II* içinde, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Nasîruddin Tûsî, *Ahlâk-i Nasrî*, Çeviren: Anar Gafarov-Zaur Şükurov, 2. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul.

Orman, Sabri, “Oikonomia’dan İlm-i Tedbir-i Menzil’e: İslam’ın Entelektüel Geleceğinde Medeniyetler Arası Bilgi Değişimi”, *Medeniyet ve Değerler* içinde, İto Yayınları, İstanbul 2013.

Timur, Serim, *Türkiye’de Aile Yapısı*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972.

Ülken, Hilmi Ziya, “Aile”, *Aile Yazıları-I* içinde, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Vergin, Nur, “Toplumsal Değişme ve Türkiye’de Aile”. *Aile Yazıları-II* içinde, s.312, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Gafarov, Anar, *Nasıruddin Tusî’nin Ahlak Felsefesi*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

(Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Necip Yılmaz tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Efendim biz de Mustafa Necip Yılmaz Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Değerli arkadaşlar, kıymetli hocalarım; tabii tebliğlerin sadece bir fragmanını izliyoruz burada, bunu unutmuyorsunuz inşallah değil mi. Devamı, hocamızın özellikle tebbirul menzil dediğimiz gelenek içerisinde andığı bütün o kadim medeniyetimizin İslam düşünürlerini okuyacağız inşallah, Allah nasip ederse.

Tabii, çok önemli bir – iki nokta benim hemen dikkatimi çekti. Çocuklarla arkadaş olma olayına hızlı değindi geçti hocam. Mustafa Hocamın müsaadesiyle, birisi de bana şunu demişti: Hocam çocukların yüzlerce arkadaşı var, müsaade edin de bir annesi bir babası olsun. Yani, bazen bu söylemlerin hakikaten çok afaki olduğunu daha sonra görüyoruz ve bunun böyle bir şey olmadığını da kısa zamanda yaşadık.

Bir de hocam sevgiye değindi. Bir yerde okumuştum değerli hocalarım, uzun yıllara sari Amerika Birleşik Devletlerinde bir araştırma yapıyorlar. Ailede sevgiyi doya doya, kana kana alan bir çocuğun daha dindar, daha kişilikli, daha karakterist olduğu ortaya çıkıyor ve biz cezaevlerine biliyorsunuz hizmet üretiyoruz. Ben Sincan Cezaevine bir vesileyle Ramazanda misafir oldum, 18 yaş altındaki çocuklarımız –oradaki yetkililerin ifadesiyle söylüyorum- 6 defa yakalanıp serbest bırakılan bir çocuk ve yetkili aynen şu ifadeyi kullandı: “Hocam, bu çocuklar âdeta günahın içine doğuyor.” O

yüzden, işte bu toplantının, bu sempozyumun manası biraz daha kendini gösteriyor.

Hocam çok sağ olun, emeğinize sağlık.

Şimdi, Tüketim Ekonomisi ve Popüler Kültürün Aile Üzerindeki Etkileri. Doç, Dr. Bülent Akot Hocamız.

Hocam buyurun lütfen.

Dikkat çeken, her birerimizin bir anda gözlerini açan bir tebliğ konusu.

TÜKETİM EKONOMİSİ VE POPÜLER KÜLTÜRÜN AİLE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Bülent AKOT*

ÖZET

Bu çalışmada tüketim ekonomisi ve popüler kültürün aile üzerindeki etkileri incelenecektir. İnsanların ilk eğitimlerini aldıkları aile kurumunun yerini bugün tüketim ekonomisi ve popüler kültür doldurmaya çalışmaktadır. Günümüz ailesi kendi özüne aykırı olan tüketim ve popüler kültürün kısılacı altında yaşamaya zorlanmaktadır. Marka ve moda peşinde koşan, idoller etrafında dönen bir dünya meydana getirilmeye çalışılmaktadır. Tüketim ekonomisinin en bilinen unsuru olan teknolojik gelişmeler de önemli bir etken olarak karşımızda durmaktadır. Teknoloji, her ne kadar insana yarar sağlasa da bir taraftan da insanı kendinden uzaklaştırmaktadır. Çalışmada tüketimin ve popüler kültürün, ailenin insana vereceği değerlere etkisi öz şekilde ele alınacaktır. Tebliğde tüketim ekonomisi ve popüler kültür öğelerinden bahsedildikten sonra aile üzerinde ne tür bir etkide bulundukları başlıklar halinde izah edilmeye çalışılacaktır. Nihai olarak da çözüm önerileri getirilerek tebliğ sonuçlandırılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Tüketim, Ekonomi, Popüler Kültür, Teknoloji, Aile.

THE EFFECTS OF CONSUMPTION ECONOMY AND POPULAR CULTURE ON FAMILY

ABSTRACT

In this study, the effects of consumption economy and popular culture on the family will be examined. Today, consumer economy and popular culture

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

are trying to replace the family institution where people received their first education. Today's family is forced to live under the grasp of consumption and popular culture, which is contrary to its essence. We are trying to create a world around idols that pursue brand and fashion. Technological developments, which are the most known element of the consumption economy, also stand before us as an important factor. Although technology benefits human beings, on the one hand, it drives people away from themselves. In this study, the effect of consumption and popular culture on the values that the family will give to human beings will be discussed in a specific way. After the consumption economy and popular culture elements are mentioned in the communique, it will be tried to explain what effect they have on the family. Finally, solution proposals will be brought and the communique will be finalized.

Keywords: Consumption, Economy, Popular Culture, Technology, Family.

1. TÜKETİM EKONOMİSİ

Tüketim, üretilen mal ve hizmetlerin; gereksinim ve isteklerini karşılamaları amacıyla insanlar tarafından kullanılmasıdır. Tüketimin en önemli unsuru, ihtiyaçların tatminidir.¹ Son asır itibariyle kapitalist zihniyetin yükselmesiyle beraber bütün insanlık bir tüketim rüzgarının içine çekilmiş haldedir. İnsan, hayatta kalmak, ihtiyaçlarını karşılamak için tüketmeye meyyaldır. Ancak ihtiyacının fazlasına reklamlar ve çevre etkisiyle yönlendirilen insan, üretimden uzaklaşmış ve sadece tüketiciye dönüşmüştür.

Tüketim kültürü, günlük olaylara yönelik insan tepkilerini standartlaştırmaktadır. Diller ve dinler farklı gibi görünse de, insanlar tamamen birbirlerine benzer hale gelmektedir. Örneğin dünyanın her neresinde olurlarsa olsunlar pek çok genç insan, aynı marka içeceği, aynı restoran zincirinin yemeklerini, aynı markaların kıyafetlerini ve arabalarını kullanmaktadır. Herkes aynı müziği, şarkıcıyı, filmi ve kültürel faaliyetleri takip etmektedir. Çünkü ekonomik gelişmeler bütün toplumlarda çoğunlukla benzer etkileri yapmaktadır.² Dolayısıyla küreselleşmenin getirdiği sonuçlardan biri şüphesiz global bir tüketim kültürüdür. Bu bakımdan otomobillerden bilgisayarlara kadar şehirlerde yaşamın hızı sürekli artmakta, bitmek tükenmek bilmeyen

1 Zehra Cemile Köroğlu, *Tüketim Kültürü ve Din* (Gümüşhane: Gümüşhane Üniv. Yayınları, 2012), 16.

2 Ivan Illich, *Tüketim Köleliği* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 11.

bir telaş yaşanmaktadır. Yaşamın hızı arttıkça tatminsizlik ve tüketim de artmakta, bütün değerler sürekli tüketilmektedir. İnsanlar hızlı tüketip, çabuk sıkılmaktadır. Bu yüzden insan, yoğun tüketim kültürü içinde alım gücü olsun olmasın maddi ve manevi şekilde ezilmektedir. Hızlı yaşam içinde kendini unutan insan, saygı ve gelenekleri de hatırlamamakta, at yarışı benzeri bir yaşama zorlanmaktadır. Sürekli temposu ile hızı artan bir yaşam ve yaşam içinde sürekli yarış içine sürüklenmektedir. Global tüketim kültürü, gereğinden fazla israfa dayalı, yok etmeye yönelik, vurdumduymaz biçimde yapılan bir tüketim haline gelmektedir. Gösterişçi tüketim, daha fazla satın alma, israfa dayalı yaşam biçimi haline gelen toplum yapısında her şey “güç”e göre düzenlenmeye başlar. Dolayısıyla makam ve paranın gücüne göre toplum yeniden şekillenmektedir.³

Tüketim ekonomisi materyalist bir anlayışta ürünlerin bolca tüketilmesini hedeflemez. Çünkü tüketim ekonomisi semiyotiktir. Yani ürünlerin, nesnelerin gösterge, sembol ve uyandırdıkları duygular üzerinden hareket eder. Tüketim kültürü, doğrudan tüketim toplumuna gönderme yapar. Tüketim toplumu, bireysel harcamanın arttığı, yeni anlam ve sembolere dönüştüğü, kredi kartlarının yaygınlaştığı, coğrafyalar arasında gerek sanal gerekse gerçek hareketliliğin ve yer değiştirmenin normal hale geldiği bir toplumdur. Çünkü mekan veya uzam artık iletişim ve fiziksel seyahat için engel değildir. Tüketim toplumu, hem ürünlerin hem de toplumsal ve insani ilişkilerin hızla üretilip tüketildiği bir toplumdur. Çünkü ürünlerin bolluğu bireye, ne kendi ne de diğerleri üzerinde fikir yürütecek fırsat vermektedir. İnsan, düşünemez hale gelmektedir. Bir çeşit fiktisel felç yaşamaktadır. Bu sebeple bazıları için modernitenin akılcı görüşlerini zayıflatan eleştirel düşünce değil, toplumsal bir değişimle ortaya çıkan ve hız kazanan tüketim toplumu olmuştur. Artık küresel bir tüketim toplumunda yaşıyoruz ve tüketim davranışı kalıplarının, iş ve aile hayatımız dahil hayatımızın diğer her yönünü etkilememesinin imkânı bulunmamaktadır. Artık hepimiz daha fazla tüketme baskısı altındayız ve bu yolda kendimiz tüketim ve emek piyasalarında metalara dönüşüyoruz. Tüketim toplumunun özelliği, nesnelerin ve ürünlerin alabildiğince bol bulunması değildir. Nesne ve ürünlerin, yani her şeyin hizmet şeklinde bireyin kişisel kullanımına sunulmasıdır. Böylece birey tükettiği her üründe kendisini özel, seçkin ve önemli hissetmektedir.

3 Mehmet Dilek, “Tüketim Ekonomisinin Aileye Verdiği Zararı Önleme Unsuru Olarak İktisat”, *Katre Dergisi* 3 (2017): 160.

Tüketilen ürün herhangi bir ihtiyacı karşılamaktan veya faydayı sağlamaktan ziyade sizin prestij ve seçkinliğinize özel bir ilgiyi ve hizmet tatminini yerine getirmektedir.⁴ Durum böyle olunca insan, hem kendini hem de dünyadaki maksadını unutmaktadır. Tüketen ancak düşünemeyen topluluklar meydana gelmektedir.

Günümüzde tüketip tüketmemekte iradesini kullanan ve tasarrufu tercih edenlerin yerinin olmadığına inanılır veya bu tipolojiler zaman dışına itilir. Çünkü “harcama, haz, hesapsızlık” gibi kavramlar “tasarruf, çalışma ve mal varlığı” gibi unsurların tahtını yerinden etmiştir. Hatta tüketicilik âdeta bir vatandaşlık göreviymiş gibi empoze edilir. Böylece bütün insanlık modern köle haline dönüştürülür.⁵ Bir Müslüman için gerçek huzura ve mutluluğa ulaşmanın ilk adımı, tüketimin çekim alanından kurtulmak, uzaklaşmaktır. Tüketimin büyüünden gözleri kamaşmış insanların bugün bütünüyle denetimden çıkmış bilim ve teknolojiyi, dolayısıyla ekonomiyi yönlendirmeleri söz konusu olamaz. Çünkü batılı büyük markalara ve benzeri ürünlerine karşı çıkılamayan bir kültürün; bilimine, teknolojisine ve değerlerine karşı çıkması çok mümkün değildir. Ayrıca düşünce ve uygulama, üretim ve tüketim bir bütünün birbirinden bağımsız olmayan iki yüzüdür. Birindeki gelişme ya da gerileme diğerini de etkiler. Tüketim ekonomisi aynı zamanda değerlerde, başka bir deyişle ruhta ortaya çıkan büyük bir depremin de ekonomik boyutta yansımasıdır. Bu yansımayı göz ardı ederek, ruhtaki depremin etkilerini gidermek mümkün değildir.⁶

Bütün bu yaşanan olumsuz gelişmelerin yanında İslam’ın tüketim hakkındaki temel ilkeleri akla gelmektedir. Özellikle doğruluk, temizlik, itidal, infak ve fazilet kavramları ön plana çıkmaktadır. Doğruluk ilkesi, helallerin tercih edilmesini kapsar. Temizlik, insanlara faydalı olan temiz gıdaların tüketimini vazedir. İtidal ilkesi, orta halli, ölçülü olmayı israftan ve cimrilikten kaçınarak yerinde tüketimi gerekli görür. İnfak ilkesi, herkes kazandığının bir miktarını zekât ve sadaka adı altında paylaşabilmelidir. Fazilet ilkesi ise, tüketirken hiçbir zaman Allah’ı hatırdan çıkarmamayı gerektirir.

4 Erol Sungur, “Postmodern Tüketim Kültürü ve Değişen Müslüman Kimliği”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2014): 142, 143.

5 Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 88, 89.

6 Nazif Gürdoğan, “Tüketim Ekonomisine Karşı Tasavvuf”, *Dünden Bugüne İslâm Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (1990): 176-177.

2. POPÜLER KÜLTÜR

Temelde “halka ait” anlamı taşıyan popüler kelimesi, latince “popularis”ten türemiştir. Her kavramda olduğu gibi, popülerlerin tanımlanmasında da yaşanan sosyo-kültürel değişimler etkin bir rol oynamış ve özellikle sanayi devrimi sonrasında kavram “insanların çoğu tarafından sevilen ve tercih edilen” anlamı kazanmıştır.⁷ Kültür ise belirli bir zaman diliminde belirli bir grupla ilişkilendirilen, o grup ve zamana ait özel inançlar, ritüeller, sanatsal tezahürler, hayat tarzları, anlatım biçimleri, semboller içeren ve o bireylerin iletişimsel ve entelektüel davranışlarıyla da ilişkili olan sistemler bütünüdür. Kısacası kültür, bir milletin din, dil, duygu, düşünce ve yaşayış tarzındaki bütünlüğü ifade eder.

Popüler kültür, gündelik yaşama hâkim kültür olarak karşımıza çıkar. Popüler kültür, gündelik yaşamın kitlelere sunduğu kültürdür. Popüler kavramı halka aitliği ifade ederken daha sonraları “pek çok kimse tarafından kabul görmüş ve benimsenmiş olan” için kullanılmaya başlanmıştır. Popüler kültür, önce kullanım sahası oluşturur, devamında tüketilmesi için pazara sunulur. Bu şekilde popüler kültür kendi kendisini ihtiyaç haline getirir. Tüketim ekonomisinin ana dayanağı popüler kültür olur. Popüler kültürün temelinde değerleri yok etme ve anlamsızlaştırma çabası söz konusudur. Popüler kültür ürünleri insanlara geçici zevkler meydana getirerek bağımlı kılar. Kendileri de sürekli olmadıkları için geçici mutluluklar vadeder. Popüler kültür, topluma kendini kabul ettirmek için reklamlardan ve değişik kampanyalardan faydalanır. Sürekli tüketime teşvik ederek tüketim ekonomisinin büyümesini bekler. Popüler kültürün varoluş nedeni, tüketime teşvik ve tüketici kazanma mücadelesinde saklıdır.⁸

Popüler kültür, ilk olarak 1950’lerde Amerika’da kültürün geleneksel olmayan yeni formlarına vurgu yapmak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Bu modern kültür biçiminde etnik ya da ekonomik arka planlarına bağlı olmaksızın insanlar alım gücüne kavuşmakta ve pazardaki tüketimde pay sahibi olmaktadır. Bu şekilde modayı, müziği, hayat tarzlarını etkileme gücüne kavuşmaktadır. Popüler kültür, kitle iletişim araçları, teknolojideki

⁷ Ayşe Zişan Furat, “Popüler Kültürün Din Eğitime Yansımaları”, *Kuram ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik ve Felsefi Temelleri Sempozyum Kitabı* (2010): 149.

⁸ Melek Coşgun, “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu” *Yaşam Bilimleri Dergisi* 1 (2012): 841.

gelişim ve bireylerin kazandığı ekonomik güçle daha da belirginleşmiştir. Böylece inançlar dahil modern hayatın her unsuru üzerinde etkili olmuştur. Bu sebeple popüler kültürün popülerliği onun “insanların kendileri için yaptıkları” videolar, dergiler, moda gibi maddî formları oluşturur. Müzik, sinema ve televizyon programları ise sanatsal ve temsili biçimleri içerir. Ayrıca popüler kültür, eğlence için yapılan alışveriş, spor, konser, kültürel etkinlikler gibi davranışsal formları da içine alır. Buna göre popüler kültür, halkın dışında ya da üstünde yer alanlar tarafından yine halk için üretilen ve toplumsal ilgiyi üzerinde toplayan bir kültürdür. Kola ya da hamburger örneği, kültürün artık sadece yerel motiflerle değil, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle uluslararası öğelerle de üretildiğini anlatmaktadır. Dünyanın herhangi bir ülkesinde konuşulan bir konu evimizin içinde de konuşuluyor ya da herhangi bir yerinde üretilen bir değer bizim hayat biçimimiz üzerinde de etkili olabiliyor. Sınırsız tüketimi vurgulayan açık büfe kültürünün muhafazakâr otellerde kullanılması ve bu otelin girişinde “israf haramdır” [Araf, 7/31]. âyetinin asılı durması bunun en belirgin örneklerindendir.⁹

Popüler kültürde sürekli bir değişim söz konusudur. Çabuk kullanım ve hızlı tüketim temel prensipleridir. Popüler kültür her şeyi ve herkesi içinde barındırabilir. Sanat, siyaset, spor, sinema, televizyon, ticaret, din adamları, erkek, kadın, çocuk, yaşlı ve bütün kültürel öğeler popüler kültürün bir parçası haline getirilebilir. Düşünmeden tüketilen, eleştiri bilincinin gelişimine fırsat tanımadan bir kültür oluşturulur. Bu oluşan kültür, toplumun her alanına nüfuz ederek onun egemen kültürü haline gelmeye başlar. Bu şekilde hâkim kültür olarak toplumu değiştirmeye ve kendi ilkeleri ya da ilkesizlikleri eşliğinde yönlendirmeye çalışır.¹⁰

Özellikle Batı dünyasında dinin insan hayatındaki yerinin giderek azalması ve sekülerleşmeyle birlikte dinin kamusal alandaki otoritesini yitirmeye başlamasıyla insanlar din aracılığıyla tanımladıkları anlam, kimlik ve toplum ruhunu popüler kültür araçlarında bulmaya başlamışlardır. Farklı sosyo-kültürel yapılara sahip toplumlarda farklı şekillerde tanımlanabilecek olan bu durum araştırmacılarca genellikle dinin toplum içerisindeki işlevlerinin popüler kültür tarafından üstlenilmesi şeklinde değerlendirilebilmektedir.¹¹

9 Ekmel Geçer, “Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık”, *Din ve Hayat Dergisi* 22 (İstanbul, 2014): 141-143.

10 Coşgun, Melek, “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, 842.

11 Furat, Ayşe Zışan, “Popüler Kültürün Din Eğitime Yansımaları”, 155-156.

Popüler kültür araçları olan televizyon dizileri ve talk showlar gerçek hayat hikayelerinin anlatıldığı programlar insanların başlarına gelen trajik olayları anlatırken, bir taraftan da izleyenlerin kendi hayatlarıyla empati kurmalarına, karşılaştırmalar yapmalarına neden olabilmektedir. Bu durum da izleyicinin kendi hayatını anlamlandırmasında/tanımlamasında kaynaklık edebilmektedir. Diğer taraftan benzer şekilde yönlendirmeler reklamlarda ve özellikle de moda sektöründe de görülmektedir. “Mükemmel hayat standartlarını”, “mükemmel insanın özelliklerini”, “mükemmel estetik anlayışı” günümüzde bu sektörler tarafından oluşturulmaktadır. Din ve popüler kültür arasındaki ilişkileri, modern dünyada popüler kültürün dinin işlevlerini üstlenmesi bağlamında değerlendiren diğer bir yaklaşım ise, popüler kültürü “mistik tecrübe” açısından ele almaktadır. Bu bağlamda özellikle sinema, spor maçları, partileri, rahatlatma egzersizlerini inceleyen bazı çalışmalar, dinin insanlara sunduğu bu tecrübelerin günümüzde popüler kültürün insanlara sunduğu alternatif bir “aşkınla karşılaşma” tecrübesiyle yer değiştirmeye başladığını savunmaktadırlar. Bu “tecrübelerin” birer “dini tecrübe” olarak görülmesi beraberinde insan-Tanrı arasındaki ilişkinin nasıl yorumlandığı, bunun sosyolojik anlamda nasıl incelenebileceği gibi pek çok farklı soruyu gündeme getirmektedir. Dolayısıyla dinlerin bu tip tecrübelere yaklaşımları açısından da farklı şekillerde yorumlanabilecek bu konu bazı muğlaklıklar içermektedir. Burada genel hatlarıyla ifade edilen din ve popüler kültür arasındaki ilişkiler kuşkusuz bu kadarla sınırlandırılmaz. Günümüzde özellikle “ötenazi, kürtaj, homoseksüellik” gibi tartışmalı konuların hem din hem de popüler kültür tarafından farklı boyutlarda değerlendirilebildiği görülmektedir. Bu bağlamda bazen popüler kültür ürünlerinin insanların düşüncelerini oluşturmada etkin rol oynayabilmektedir. Yapılan araştırmalar popüler kültürün insanların dini algılayışlarını değiştirmede etkin bir rol oynadığı/oyunabileceğini de göstermektedir.¹²

Popüler kültür ve din ilişkisine dair söylenebilecek ilk hususlardan biri, dinin kendisinin ya da dini tören ve programların birer popüler kültür ögesi olabilmesidir. Din hakkında insana aktarılan fakat sonrasında maddi eğilimi artıran, manevî değerleri tüketilen maddelere dönüştüren medyatik öğeler popüler kültür tarafından üretilmiş unsurlardır. Popüler kültürün temel üreticisi ve yayma aracı olarak medya, dini kendi amacı için kullanır. Şöyle ki, bir popüler kültür motifi olarak kullanmasının temel işaretlerinden biri; dinin ancak dinî günlerde reytingin artırılması için pek de gelenekselleşmiş

¹² Furat, Ayşe Zışan, “Popüler Kültürün Din Eğitime Yansımaları”, 156-157.

olmayan karakter biçimleriyle temsil etme çabasıdır. Bunun sonunca dinî motiflerin Türkiye medyasında son dönemlerde artarak yer bulması belki olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Ancak dinin bu sembollerle nasıl temsil edildiğiyle ilgili yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Aslında bu durum, dine ilişkin çalışmaların iletişim tarihinde çok az kullanılıyor olmasıyla da ilişkilidir. İşte bu yüzden günümüz insanı, dindar olmaya çalışırken çoğunlukla geleneksellikle modernlik arasında sıkışmaktadır. Bir yanda geleneksel motiflerden beslenen bir dinî hayat dururken diğer tarafta teknolojik gelişmelerin de etkisiyle oluşan yeni eğilimler, dinî gerekliliklerle çatışıyor gibi görünmektedir.¹³

Mesela umreye giden ya da cami ziyareti yapan kişinin, ibadetini sosyal medya üzerinden paylaşması bu çelişkinin bir örneği olarak ele alınabilir. Müslüman birey, dinin emrettiği ‘ibadette gizliliği’ facebook üzerinden paylaşımında bulunarak bir bakıma ihlal etmektedir. Devamında da daha önce öğrendiği riyanın günah olduğunu anlatan “münâfıklar, insanlara gösteriş yaparlar” (Nisa, 4/142) uyarısı sebebiyle gelgitler yaşayabilmektedir. Şüphesiz sosyal medya üzerinden yapılan her dinî paylaşımın bir tür riya dürtüsüyle ilişkisi olduğunu belirtmek yanlış olacaktır. Ancak dindarlaştan toplumda yerini almak için bu türden paylaşımlara başvuranların var olabilme ihtimalini de unutmamak gerekir. Yine de bunu bir gösterişçi duygunun dışı vurumu olarak okumak yerine, bireyin birbiriyle çelişen duygular arasında karşılaştığı çıkmaz olarak da yorumlamak mümkündür. İçinde bulunduğu çevreyle uyum içinde yaşamayı arzu eden dindar birey, geleneksel ve modern öğretiler arasında ikilemde kaldığında, çareyi yaygın olan davranışta (sosyal medyada paylaşım yapmada) bulmaktadır. Bunun yanında, sosyal medya (facebook, instagram) ve geleneksel medyanın da etkisiyle hızla büyüyen popüler kültür trendlerinden dinî algının ve de dindarların etkilenmemesi gerektiğini söylemek anlamsız olacaktır. Modern hayatı kaçınılmaz sığınak olarak sunan popüler kültür, hâli hazırda dindar bireylerin sosyo-psikolojik ve politik ikilemlerinden de faydalanarak dinî hayat ve değerlerde ciddi değişikliklere sebep olmaktadır. Bütün bu zorunluluklara rağmen, geleneksel olarak bilinen manevî değerleri koruyarak; modern hayatın çelişkilerinden uzak, özgür, zamanın ötesinde/ önünde ve evrensel bir dindar birey olmak da Müslümanın kendi tercihleriyle.¹⁴

13 Geçer, Ekmel, “Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık”, 142-143.

14 Geçer, Ekmel, “Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık”, 143.

3. TÜKETİM EKONOMİSİ VE POPÜLER KÜLTÜR ARASINDA AİLE

Çağımızda tüm modern paradigmlar altüst olmaktadır. İçki, uyuşturucu kullanımı, kürtaj, intihar, yağmalama, cinsel sapıklık, soygun, cinayet, cinnet, şiddet, huzurevleri ve yetimhaneler gün geçtikçe artmaktadır. Her türlü zenginliğe ve modern yaşam olanaklarının artmasına rağmen bu olumsuz süreç durmadan devam ediyor.

XXI. asırda salgın bir hastalık haline gelen tüketim sebebiyle insanlar; alışveriş yapma, kalan boş zamanlarında eğlenme, vakit geçirme, yakınlarıyla buluşma gibi eylemleri çarşı pazarda gerçekleştirmektedir. İhtiyacı olmadığı ve ekonomisi de müsaade etmediği halde alışveriş merkezlerinde zaman geçirmektedir.¹⁵ Dolayısıyla çağımızda insanları ve aileleri etkileyen birtakım unsurları toparlayacak olursak aşağıdaki başlıklar karşımıza çıkar.

- Sinema ve televizyon,
- Moda ve marka,
- Reklamlar,
- İnternet ve sosyal medya araçları,
- Pazarlama ve iletişim stratejileri.

“Tüketici konumundaki ailede çocuk, doğduğu andan itibaren aile üyeleri ile bir etkileşim içindedir. Çocuğun kişiliğinin önemli bir kısmı, yaşamın ilk yıllarında oluştuğuna göre, tüketim ve tüketicilerle ilgili tutum, davranış ve görüşleri de bu yıllarda belirlenmeye ve ortaya çıkmaya başlamaktadır. Doğal olarak, bir bireyin tüketim davranışlarını belirleyen ya da tüketici olarak sosyalleşmesini sağlayan en önemli kurumun aile olduğu söylenebilir. Aile en uzun ilişki kurulan, tüketimin öğrenildiği ve tüketim davranışlarının şekillendiği temel birimdir. Aile tutum geliştirici, davranışı koşullayıcı ve belirleyici bir işleve sahip olduğu için, tüketim davranışları daha çocukken ve aile içinde şekillenmektedir. Bu anlamda kitle iletişim araçlarının 1980 döneminde hızla yayılmasıyla pek çok alanda olduğu gibi tüketim alanında değişiklikler meydana getirmiştir. Küreselleşen dünyada televizyon aracılığı ile yaşam tarzları, yeme alışkanlıkları, tüketim alışkanlıkları reklamlar Müslüman ailesini de etkisi altına almaya başlamıştır. Bu durum, toplumu oluşturan ailelerin tüketim alışkanlıklarının da zamanla değişmesine neden

¹⁵ Melek Coşgun, “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, 838.

olmuştur. Kredi kartlarının kolay alınıp kullanılmaya başlanması ülkemizde tüketimi artırmıştır. Artık üretmeden tüketen veya ürettiğinden fazla tüketen bir tüketim toplumu haline geldiği söylenebilir.”¹⁶

Tüketim ekonomisinin bir parçası haline gelen aileler üzerinde en çok etkili olan unsur, popüler kültürün de önemli bir parçası sayılan internet ve sosyal medyadır. Özellikle anne, baba, eş ve çocuk üzerindeki tesirlerinin bilimsel olarak ortaya konulduğu çalışmalara bakıp bir sonuca ulaşılması gerekmektedir. Örneğin “Pew Research Center’in (Pew Araştırma Merkezi) 2017 yılında yaptığı “Online Harrasment” (Çevrimiçi taciz/rahatsızlık verme) araştırmasına göre Amerikalıların %60’ının internet ortamında rahatsız edici bir durumla karşılaştığını söyler. Çin’den Xingchao Wang ve arkadaşları Personality ve Individual Differences adlı dergide yayınladıkları makalede, eşlerin birlikteyken telefonları ile uğraşmalarının (phubbing) ilişkilerine ve depresyona etkisinin olup olmadığını araştırmış. Araştırmanın sonucunda, eşle birlikte iken dikkati eşe vermek yerine telefonla uğraşmak evlilik doyumunu azalttığı bu durumun da dolaylı olarak eşlerde depresyon olasılığını arttırdığı saptanmıştır.”¹⁷

Danimarka’dan mutluluk ve iyilik hali üzerine araştırmalar yapan bir düşünce kuruluşu (think tank) olan Happiness Research Institue 2015’te Facebook araştırması yapmış. “Araştırmanın sorusu “sosyal medya yaşam kalitesini etkiler mi?” şeklindedir. Araştırmaya katılan 1092 kişi rastgele iki ayrı gruba ayrılmış. Bu iki grubun araştırma öncesi ve sonrası yaşam memnuniyeti araştırılmış. Bir gruba bir hafta Facebook kullanmamaları istenmiş. Diğer gruba eskiden kullandıkları gibi kullanmaları önerilmiş. Bir hafta Facebook kullanımını durduran grubun yaşam memnuniyeti puanı ortalamaları 7.56’dan 8.12’ye çıkmış. (1 en düşük 10 en yüksek memnuniyeti gösterir). Ayrıca Facebook kullanımını durduranların; sosyal aktivitelerinde artış, odaklanmalarında artış, stres düzeylerinde azalma, boşa geçen zamanda azalma, başkalarının hayatını kıskanmada azalma, mutluluklarında artma bulunmuş.”¹⁸

16 Gönül Turan, “Medyanın Aile Harcamalarına Etkisi ve Ailenin Ekonomik İşlevinin Önemi” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi* (2018): 47.

17 <https://www.star.com.tr/yazar/internet-kullaniminin-aileye-etkisi-arastirmalari-yazisi>, (erişim:20.10.2019)

18 <https://www.star.com.tr/yazar/internet-kullaniminin-aileye-etkisi-arastirmalari-yazisi>, (erişim: 20.10.2019).

Başka bir araştırmada da London School of Economy ile Avrupa Birliği'nin ortak yaptığı Türkiye'yi de içeren 25 ülkeden 25.142 çocukla yapılan ankette 9-16 yaş arası çocukların internet kullanım şekilleri sorgulanmıştır. Çocuklar İnterneti okul işlerinde kullandığını (%85), oyun oynadıklarını (%83), kısa video dosyaları izlediklerini (%76) ve anlık ileti kullandıklarını (62%) belirtmişlerdir. En az yapılan etkinlikler ise başkalarıyla paylaşmak için fotoğraf (%39) veya ileti (%31) göndermek, web kamerası kullanmak (%31), dosya paylaşım siteleri (%16) veya blog (İnternet günlüğü) sitelerini (11%) kullanmaktır. Avrupalı 9-16 yaş arasındaki çocukların %12'si internette karşılaştığı bir durumun onları üzdüğünü veya rahatsız ettiğini belirtmiştir. 9-16 yaşındakilerin %14'ü geçen 12 ay içinde "açıkça cinsel içerikli – örneğin, insanları *çıplak veya cinsel ilişki halinde gösteren*" çevrimiçi görüntüler görmüştür. Çocukların %6'sı internette müstehcen veya incitici mesaj aldıklarını ve çocukların %3'ü bu tür mesajları başkalarına gönderdiklerini belirtmiştir. Çocukların %9'u, geçen yıl, çevrimiçi görüştüğü kişilerle yüz yüze buluşmuştur."¹⁹

Bütün bu verilerin ışığında aile tarihsel bir kurumdur. Bazılarına göre süresini doldurmuş bir kurum olarak görülmesine rağmen aile kurumu kıyamete kadar yaşayacaktır. Sosyalistlere göre aile kurumu eşitlik ilkesine aykırı olduğu için yıkılmaya mahkûmdur. Bu durumu da cinsiyet ayrımcılığının kadının sömürülmesine yol açtığı bunun önlenmesi için özgürlük ve eşitlik temelinde oluşturulmuş toplumsal yaşam alanlarında kadının alınıp satılmadığı sürece özgür cinsel yaşam içinde bağımsız onurunu taşıyarak varlık sürdürmesi gerektiği düşüncesini dile getirmişlerdir. Aile kurumuna karşı bakışın olumsuzluğunun yanında yukarıdaki iki etken olan tüketim ekonomisi ve popüler kültür öğelerinin arasında çocuk yetiştirmenin de çok zor olduğu bir çağ yaşanmaktadır. Çocuğun nasıl doğru bir şekilde yetiştirileceği konusunda farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Bu durum ebeveynlerin kafasını daha fazla karıştırmaktadır. Anne ve babalar, günümüzde önceki çağlardan daha kaygılı bir duruma gelmektedir. Özellikle de internet, televizyon ve cep telefonları çocukların ve gençlerin dünyasını bambaşka bir şekilde değiştirmektedir. Teknolojik aygıtlar çocukları ve gençleri her gün ve her gece binlerce şiddet, cinsellik ya da cinsel şiddet görüntüsünün edilgen alıcısı haline getirmektedir. Çocuğun izlediği görüntüler onun bey-

¹⁹ <https://www.star.com.tr/yazar/internet-kullaniminin-aileye-etkisi-araştırmaları-yazısı>, (erişim: 20.10.2019).

nine işlenmekte, imgelemi üzerinde silinmez izler bırakmaktadır. Duygusal gelişimini olumsuz etkilemektedir. Tüm bu gelişmeler ve olumsuz durumlar karşısında uzmanların; “Çocuklarınızla arkadaş olun” sloganı değişerek son yıllarda “Çocuklarınıza ebeveyn olun, onların arkadaşları zaten var.” türünden yaklaşımlara dönüşmüştür. Modern ebeveynler çocuklarını gerçekten sevmeye yerine onları idealleştirme hatasına düşmektedirler. Özgüvenli çocuk yetiştireceğim diye şımarık, asi çocuklar çoğalmaya başlamıştır. Çocuğa aşırı müsamaha göstermek, ebeveynlikte kural ve sınır koymaktan uzaklaşmak, çocuk isteklerine uygun hareket etmek bunun sonucunda da alkol, uyuşturucu kullanımı ile suç işleme oranının arttığı görülmektedir. Ebeveyn otoritesinin belli kurallar çerçevesinde uygulanmasının gerekliliği anlaşılarak psikolojik sloganlar da değiştirilmiştir. Ancak bir dönem bu görüşler doğrultusunda yetişen gençlerin, “gevşek ebeveynlik” sebebiyle ciddi problemler yaşadıkları görülmüştür.²⁰

Aileleri etki altına alan diğer önemli popüler kültür ögesi de moda, imaj ve gösteriş merakıdır. Aynı zamanda tüketim ekonomisine de hizmet eden bu unsurların etkisiyle aile içinde birçok çatışma ve görüş ayrılıkları da meydana gelmektedir. Ebeveynlerin çocuklarını eğitirken bu etkenlerin farkında olmaları da önemlidir. Ancak bugünün ebeveynlerinin de en büyük sorunu, kendi başaramadıkları ideal insan tipini genç bireylerden beklemeleridir. İnsanların aile ve grup içindeki davranışları geçişkenlik arz eder. Tasavvufun hâl dili olarak isimlendirdiği ve en etkili öğrenme şekli olarak da kabul edilen örnekliğin tesis edilmesi meselesidir. Aile içinde gerek internet gerek tüketim gerekse popüler kültürün tüm unsurlarına karşı yetişkin bireylere düşen ilk görev, kendi hayatlarında uygulamak ve davranış yoluyla aktarabilmektir. Aksi halde sadece sözlerde kalan asla fiiliyata geçmeyen bir eğitim modeli karşımıza çıkar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İçinde yaşadığımız tüketim çağı; reklamcılık, ürün ve fiyat farklılaştırılmalarıyla insanların tüketim alışkanlıklarını etkilemektedir. İnsan, tüketim ekonomisinin oluşturduğu yapay ihtiyaçlar rüzgarına kapılmaktadır. Gerçeklikten uzaklaştırılan insan, bilinçsizce tüketen bir makineye dönüştürülmektedir. Bu yapı beraberinde israfı, gelir dağılımında adaletsizliği, sosyal

20 Turan, Gönül, “Medyanın Aile Harcamalarına Etkisi ve Ailenin Ekonomik İşlevinin Önemi”, 23-30.

statüler arasındaki uçurumların daha da artması gibi, toplumsal refah üzerinde olumsuz yönde etkiler meydana getirmektedir. Zengin ve fakir arasında uçurum oluştuğu için sevginin değil nefretin hayat bulmasına sebep olmaktadır.

Tüketim ekonomisinin en temel argümanı olan popüler kültür, şu an toplumu tamamen etkisi altına almıştır. Popüler olanın sorgulanmadan hemen kabul gördüğü bir zaman dilimini yaşamaktayız. Özellikle internet ve medya organları vasıtasıyla popüler kültür, bir çıg gibi büyümektedir. Popüler kültürden neredeyse hiçbir alan veya birey kaçamamaktadır.

Müzik, fast-food, televizyon programları, futbol, yılbaşı, sanat popüler kültürle ilişkilidir. Dolayısıyla popüler kültür kısaca “çabuk kullanım ve hızlı tüketim” olarak ifade edilebilir. Medya, popüler kültürün propaganda aracıdır. Amacı; reklam yaparak ve zaman zaman değişikliğe giderek insanları cezbetmektir. Günümüzdeki popüler kültürün kısaca özeti; tüketici, popüler kültür adı altındaki akıma katılamazsa veya kazara kaçırırsa sosyo-çevre faktörleri tarafından dışlanır ve mutsuz olur. Bu yüzden birey, çevresindeki popüler kültürün gerekliliklerine uyarak mutlu olmayı seçer, ya da mutlu olacağını düşünür. Popüler kültür, bireyin ihtiyacını değil, kendi ihtiyacını empoze eder. Bu yüzden günümüzde insanların çoğunun duyguları, düşünceleri ve dış görünüşü neredeyse aynıdır.

Popüler kültür, tüketim ekonomisini ayakta tutmak için vardır. Tüketim arttıkça kapital düzen yerini daha da sağlamlaştıracaktır. Kitle iletişim araçlarıyla hem tüketim hem de popüler kültür yayılmakta ve güçlenmektedir. Günümüz çekirdek ailelerinde facebook, twiter ve watsap kullanmayan kaç kişi kalmıştır? Bunca karmaşık yapının içinde ailenin kendi değerlerine uygun insan yetiştirme olanağı da elinden alınmaktadır. Aileyi ayakta tutan dini değerlerin popüler kültür karşısında nasıl mücadele edileceğine bile tam olarak tartışılmamaktadır. Çünkü dindar aileler dahi bu resmin içindedir. Resmin içinde yer alan biri resmi eleştiremez. Eleştirebilmesi için resmin dışına çıkabilmesi gerekir. Aileler gelişme ve ilerleme adına popüler kültürün ve tüketim ekonomisinin tam göbeğine düştüklerini fark edememektedir. İnsan denen varlık böyle kaotik bir ortamda manevi bakımdan gelişmek ve ailevi değerleri korumak daha da ileriye yaşatmak istiyorsa alışveriş, internet, sosyal medya, sinema, televizyon, sanat ve spor gibi faaliyetleri kontrol altına almak durumundadır. Bu öğeler insanın yaşamını daha iyi hale getirmek için birer araçtır. Ölçüyle davranıldığı müddetçe gereklidir. Fakat amacından sapmak suretiyle yukarıda saydığımız ve saymadığımız öğeler

insanı yönlendirmeye başladığında özgürlükten, Müslümanlıktan ve ailevi değerlerin öğretilmesinden söz etmek, şikâyetçi olmak yersizdir. Toplumu-muzda ailelerin tüketim ve popüler kültürden olumsuz yönde etkilendikleri herkes tarafından kabul edilmektedir. İdeal anlamda bir aile ortamından ve bireylerinden söz edebilmek için önce anne ve babanın daha sonra da çocukların popüler kültür öğelerine karşı farkında olmaları gereklidir. Daha sonra çevre ve eğitim öğretim ortamlarının bu farkındalıkla düzenlenmesi gerekir. Ayrıca aşağıda maddeler halinde özetlediğimiz unsurların hayata geçirilmesi çözüm önerilerimizdir.

1. Tüketim ekonomisinin her gün pazara değişik bir türünü çıkardığı göz kamaştırıcı ürünlerine karşı tepkisiz kalmak,
2. Hız, haz, harcama ve hesapsızlık dörtlüsünden uzaklaşmak,
3. Modalaşma, markalaşma ve metalaşma üçlüsünün farkına varmak,
4. Hayata dair meşguliyeti ve bedensel faaliyetleri azaltıp tefekkürle tezekkürü merkeze alarak kendini ve gidişatı düşünebilmek,
5. İslam ahlakıyla ahlaklanarak, kanaat kültürünün yaygınlaşmasını sağlamak,
6. İnfak alışkanlığını yayıp sürdürülmesine ön ayak olmak,
7. Diğergamlığın artırılması için çalışmak,
8. Genelde İslam özelde ise tasavvuf ahlakını yaygınlaştırmak,
9. Zihinsel düzlemde ilmi ve irfani kabiliyetleri arttırmak gerekir.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, Jean. *Tüketim Toplumu*, çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Coşgun, Melek. "Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu" *Yaşam Bilimleri Dergisi* 1 (2012): 841.
- Dilek, Mehmet. "Tüketim Ekonomisinin Aileye Verdiği Zararı Önleme Unsuru Olarak İktisat", *Katre Dergisi* 3 (2017): 160.
- Furat, Ayşe Zişan. "Popüler Kültürün Din Eğitime Yansımaları", *Kuram ve Eylem Yönüyle Din Eğitiminin Teolojik ve Felsefi Temelleri Sempozyum Kitabı* (2010): 149.
- Geçer, Ekmel. "Popüler Kültür, Medya ve Değişen Dindarlık", *Din ve Hayat Dergisi* 22 (2014): 141-143.

Gürdoğan, Nazif. “Tüketim Ekonomisine Karşı Tasavvuf”, *Dünden Bugüne İslâm Dünyasında Zihniyet Değişiklikleri ve Çağdaşlaşma Problemleri Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (1990): 176-177.

[https://www.star.com.tr/yazar/internet kullaniminin aileye etkisi araştırmaları yazısı](https://www.star.com.tr/yazar/internet-kullaniminin-aileye-etkisi-arastirmalari-yazisi), (erişim:20.10.2019)

İllich, Ivan. *Tüketim Köleliği*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

Koroğlu, Zehra Cemile. *Tüketim Kültür ve Din Gümüşhane*: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2012.

Sungur, Erol. “Postmodern Tüketim Kültürü ve Değişen Müslüman Kimliği”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2014): 142,143.

Turan, Gönül. “Medyanın Aile Harcamalarına Etkisi ve Ailenin Ekonomik İşlevinin Önemi” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi* (2018): 23-30.

(Doç. Dr. Bülent Akot tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Bülent Akot Hocamıza biz de çok teşekkür ediyoruz, hocam Allah razı olsun, ağzınıza sağlık. Hakikaten önemli tespitler. Herhâlde hocam sonunda züht ve takva, çıkış yolu; tasavvuf, gelenek içerisinde gelişim; çok güzel, harika hakikaten. Herhâlde -ileri düzey mi bilmiyorum ama- orta düzeyde bir sosyal medya kullanıcısıyım hocam. Ali Bardakoğlu Hoca bize derdi ki -İlahiyattan hocam, Diyanet’ten de başkamızızdı- 24 saatte 25 saat çalışacaksınız. Hocam nasıl olur, diyorduk. Şimdi biz öyle çalışıyoruz. İl müftüleri diyorlar ki sabah namaza kalktığımızda ilk işimiz WhatsApp’tan Bünyamin Hoca bize ne gönderdi ona bakarız. Gecenin saat on birinde geciken hutbeyi gönderdiğimiz olur, müftülerim burada bilirler. Hakikaten WhatsApp çok işimize yarıyor. Facebook neyse de WhatsApp bizi mesai saatleri dışında da çok ciddi çalıştırıyor hocam. Yurt dışına gidiyorum, tam bir programa hazırlanıyorum yoğun bir tempoyla, onu kotarayım derken bir mesaj düşüyor. Bir de mavi tiki oldu mu, özel kalem görüyor veya Huriye Hocam görüyor. Ben onu okudum demek oluyor bu tabiatıyla. Okuduktan sonra da mutlaka bir mukabele edip talep edilen bilgiyi karşı tarafa vermek zorunluluğu oluyor. Bu da ister istemez bizim özel hayatımızı kısıtlıyor. Mesela buradan çıkıyoruz, giderken bir süre dinlenmemiz gerekiyor. Hemen orada açıp, kafa onlarla yoğunlaşıyor. Tam bir programa gireceksiniz, olumsuz bir mesajı okuduğunuzda değerleriniz

altüst oluyor, psikolojiniz bozuluyor, neticede siz de insansınız. Peki, buradaki hâzırûnun suçu nedir?

Allah razı olsun hocam, hakikaten çok önemli tespitlerdi.

Tabii hocam bir de bu açık büfe kültürünü hatırlattı. Biliyorsunuz biz 2012-2013'ten beri Antalya otellerine alıştık Diyanet İşleri Başkanlığı olarak. Şunu bilmenizi isterim: Tabii biz burada devletin bize verdiği yolluk yevmiye ödemeleriyle bu eğitimi yapıyoruz. Açık büfe kültürüne biz yabancı olduğumuz için, biz sofrayı koyarız, ortasına sahanı, yanına kaşıkları, ya Allah bismillah, hep beraber kaşıklarız. Şimdi öyle bir şey yok tabii. Hocamın ifadesiyle bu popüler kültür.

Yılmaz Çelik Hocam tebliğini sunacak. Allah razı olsun hocamızdan, benim hocama daha henüz dinlemeden bir teşekkür borcum var. Biliyorsunuz arkadaşlar 2018 yılının Ocak ayında biz Göç ve Manevi Destek Dairesini kurduk, bizim genel müdürlüğümüzün beşinci dairesi oldu. Zeytin Dalı, Fırat Kalkanı harekâtı, Barış Pınarı, İdlib bölgesi tamamıyla bizim genel müdürlüğümüze bağlı. Yurt içindeki bütün Suriyeli kardeşlerimiz, canlarımız, yurt dışındaki millet varlığımız, yurt içindeki bizim yerel göçümüzün her bireri, bu dairemizin hizmet kapsamında, Dairedeki arkadaşlar yoğun bir tempoyla çalışıyorlar.

Şimdi de Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinden Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz Çelik Hocam, Göçler ve Türkiye'deki Mülteci Ailelerin Yaşadığı Sorunlara Çözüm Önerileri konusundaki tebliğini sunacak.

Buyurun Hocam.

HZ. PEYGAMBER'İN AİLE BİRLİĞİNİ TEHDİT EDEN GÖÇ SORUNUNA YAKLAŞIMI: MEDİNE'YE HİCRETİ ÖRNEĞİNDE

Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz ÇELİK*

ÖZET

Bireylerin çeşitli bölgeler arasındaki hareketliliği sonucu ortaya çıkan göç, tarih boyunca insanların isteyerek veya zorunlu olarak karşılaştıkları, ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi ve hatta askeri politikalarını etkileyen sosyal bir olgudur. Göç, hangi nedenle olursa olsun, göç eden ve kabul eden topluluklar için sosyal, ekonomik, politik, psikolojik ve kültürel problemleri beraberinde getirmektedir. Bu problemlerin çözümü hem göçmenler hem de göç edilen coğrafyanın sakinleri açısından zorlu bir süreci beraberinde getirmektedir. Dünyanın hemen hemen bütün coğrafyalarında meydana gelmekle birlikte, özellikle geçiş bölgesi özelliği taşıyan Ortadoğu coğrafyasında göç olgusu çok daha sık yaşanmıştır. Suriye'den, Türkiye başta olmak üzere dünyanın farklı coğrafyalarına doğru 2011 yılında beri devam eden göç dalgası günümüz yönetimlerinin gündemini meşgul eden en önemli konulardan biridir.

Bu tebliğde ele alınacak olan göç, Ortadoğu coğrafyasının bir parçası olan Arabistan Yarımadasında meydana gelmekle birlikte, Suriyeli göçmenlerin problemlerinin çözümüne ışık tutacak niteliktedir. Aslında Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde iki defa göç olayı yaşanmıştır. Birincisi Hz. Peygamber'in yönlendirmesiyle Mekke'den Müslümanlardan bir kısmının Habeşistan'a göç etmesi, ikincisi de Hz. Peygamber'in de bizzat katıldığı, Müslümanların Mekke'den Medine'ye olan göçüdür. Bu tebliğde Medine'ye olan göç esas alınacaktır. VII. yüzyılın ilk çeyreğinde, iki küçük yerleşim yeri arasında

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

meydana gelen bu göç, dünya tarihinde büyük bir medeniyetin, İslâm Medeniyetinin oluşumuna temel teşkil etmiştir. Kendisi de bir göçmen olan İslâm Peygamberi Hz. Muhammed, göçmenlerin karşılaştıkları sorunlara kalıcı çözümler getirmiştir.

Hz. Peygamber, aile, akraba ve yurtlarından ayrılan göçmenlerin, göç ettikleri yeni mekâna uyum sağlaması amacıyla bir dizi sosyal hizmet uygulaması gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede göçmenlerle Medineli yerli Müslümanlar arasında birebir kardeşlik bağı kurma, Medineli bazı Müslümanların evlerini misafirhane olarak kullanma, yeni misafirhaneler yaptırma, Suffa mekânını oluşturma gibi geçici önlemler almış, ele geçen ilk fırsatta göçmenlere konut edindirme uygulamalarında bulunmuştur. Bunun sonucunda birkaç yıllık süre içerisinde Medine’de evsiz göçmen aile kalmamıştır. Bunun dışında Hz. Peygamber, Mekke’de mallarının çoğunu bırakarak Medine’ye göç eden göçmenlerin, çalışarak geçimlerini sağlamaları için ekonomik bazı uygulamalarda bulunmuştur. Bu çerçevede yeni bir pazaryeri kurmuş, tarım ve ticareti geliştirmiş, sermaye sahiplerini, ekonomik durumu zayıf olanları desteklemeye teşvik etmiştir. Ayrıca karz-ı hasen, zekat, sadaka gibi sosyal hizmet kaynaklarını birer meslek edindirme mekanizması şeklinde kullanmıştır. Böylece göçle birlikte ekonomik varlıklarını kaybetmiş olan göçmenlerin iş sahibi olarak geçimlerini sağlamaları yönünde önemli adımlar atmıştır. Hz. Peygamber’in göçten kaynaklanan sorunlara getirdiği sosyo-ekonomik çözümler, günümüz toplumlarında yaşanan benzer sorunların, özellikle Suriyeli göçmenler nedeniyle, başta Türkiye olmak üzere farklı ülkelerde meydana gelen problemlerin çözümüne yönelik katkılar sunabilecek bir özelliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Medine, Göç, Göçmen, Suriye.

PROPHET MUHAMMED’S APPROACHING TO THE IMMIGRATION PROBLEM THREATENING UNITY OF FAMILY: IN THE EXAMPLE OF MEDINA HIJRA

Abstract

The immigration, which becomes as a result of dynamics of people amongst different areas, is a social event making people encounter willingly or by force throughout the history and affecting countries’ economic, social, political, and even military policies. The immigration, for whatever reason it is, brings about social, economic, political, psychological, and cultural problems

for the immigrants and migration receiving. Solution of this problems brings about a hard period for both immigrants and the other people that live in the place of migration receiving. In addition becoming almost all places of the world, the immigration event occurs especially much more often in middle east which has a function of transition region. This migration wave, which has been going on from Syria to different places especially to Turkey since 2011, is one of the most important issues keeping busy agendas of modern day managements.

The immigration, which occurs in Arabian Peninsula that is a part of Middle East, that will be tackled in this essay is such as to illuminate the problems of Syrian immigrants. In the term of Prophet Muhammed living, the immigration event became two times. First one is the immigration of some Meccan Muslims to Abyssinia by the direction of Prophet Muhammed and second one is the immigration, Prophet Muhammed joined himself, that Muslims went from Mecca to Medina. In this essay, the immigrtaion to Medina will be based on. In first quarter of seventh century, this immigration occuring between two small settlements is the basis of creation of a big civilization, Islam Civilization, in the history of world. Prophet Muhammed, who is also an immigrant and the prophet of Islam, solved the problems that immigrants have permanently.

Prophet Muhammed accomplished a lot of executions of social services in order to immigrants leaving their family, relatives, and homeland accommodate on new places. In this sense, he took some precautions such as establishing a bond of fellowship one by one between immigrants and Muslims of Medina, using some houses of Muslims of Medina as a guesthouse, building new guesthouses, creating Suffa places. By the first opportunity, he developed some executions immigrants to have houses. In conclusion of this, there were no immigrant family not having a house in a few years. In addition to this, Prophet Muhammed accomplished some economic executions the immigrants to earn their keep by working beacuse of levaing their products in Mecca by immigrating to Medina. In this sense, he constituted a new marketplace, developed agriculture and commerce, encourage the financiers to support people being bad at economic situation. He used the social service sources like karz-ı hasen, zekat, sadaka as a system of making people have a job,as well. Therefore, he took considerable steps the immigrants to earn their keep, they lost their economic wealth by the immigration.

Keywords: Prophet Muhammad, Medina, immigration, immigrant, Syria.

GİRİŞ

Tarihin bazı dönemlerinde toplumların hayatında büyük değişikliklere neden önemli olaylar meydana gelmiştir. Yazının icadı, kavimler göçü, tarımda sabanın bulunması, Haçlı seferleri, Moğol istilası, İstanbul'un fethi, Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi bunlardan sadece birkaçıdır. Miladi VII. yüzyılda, Arabistan Yarımadasının iki küçük şehri arasında meydana gelen Hicret, dünya tarihinde büyük bir medeniyetin, İslâm Medeniyetinin doğuşunda kilit role sahip olması açısından önemlidir. Hz. Peygamberin önderliğinde Müslümanların, zulme ve baskıya uğradıkları vatanları Mekke'den küçük bir ilçe ölçeğindeki Yesrib'e hicret ederek kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Bu hicret kolay olmamıştır. Hem vatanlarını, hem akrabalarını hem de mal-mülklerini arkalarında bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu göç sırasında birçok aile parçalanmıştır. Ayrıca yeni hicret yurduna intibakları kolay olmamıştır. Önlerinde bekleyen sosyal, ekonomik, psikolojik, kültürel ve politik birçok problemin çözümü için önemli adımlar atılması gerekiyordu. Bunlar dışında göçmenlerde, hava değişimine bağlı olarak bazı sağlık sorunları da ortaya çıkmıştı. Hicret yurdu olan Medine'deki Müslümanları da zor günler bekliyordu. Öncelikle muhâcir kardeşlerine her açıdan destek olmaları gerekiyordu. Vatanlarından kopan 186 ailenin¹ desteklenmesi büyük bir özveri gerektirmekteydi. Ayrıca Kureyş'in ve onlara tabi olan diğer Arap kabilelerinin düşmanlığı, düşmanla işbirliği yapmaya hazır şehirdeki Yahudiler sorunun küçük çapta olmadığını gösteren önemli aktörlerdir. Bunlara bir de Müslüman görünen münafıklar grubu eklendiğinde tehdit daha da tehlikeli bir hal almıştır.

Hz. Peygamber aldığı önlemler ve attığı adımlarla bütün bu sorunları çözmekle kalmamış, on yıl gibi kısa bir süre içerisinde Kureyş ile birlikte hemen hemen bütün Arap yarımadasını itaat altına almıştır. Bu sayede, başlangıçta pek çok problemle mücadele etmek zorunda kalan küçük bir göçmen grubu kendilerine kucaklarını açan ensâr kardeşleriyle birlikte, Hz. Peygamberin önderliğinde, bütün sorunların üstesinden gelerek tarihteki en büyük medeniyet olan İslâm Medeniyetinin temelini atmışlardır.

¹ Bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1991), 1: 181.

1. KAVRAMLAR

1.1. Göç

Göç, fertlerin gelecekteki yaşamlarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere, sürekli ya da geçici bir süre için bir mekandan başka bir mekana yerleşmek amacıyla yaptıkları yer değiştirme olayıdır. Başka bir ifadeyle göç; sosyal, iktisadi, siyasi veya başka nedenlerle, kişi ya da grupların, farklı amaçlarla başka bir yere giderek kalıcı ya da geçici olarak yerleşmeleridir. İç göç ve dış göç olarak ikiye ayrılabilir. İç göç ülke sınırları içinde, dış göç bir ülkeden başka bir ülkeye gerçekleşir. Göç, tüm toplumsal olaylarda olduğu gibi birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Göç eden insanların büyük bir bölümü savaş, iç savaş, etnik ya da dini çatışmalar, siyasi baskı ya da katlanılamaz orana ulaşan yoksulluk nedeniyle, hayatlarını kurtarabilmek amacıyla veya daha iyi yaşam koşulları umuduyla göç etmektedirler. Göç, toplumsal ve ekonomik değişim süreçlerinin hem bir sonucu hem de bir nedeni olarak da değerlendirilebilir. Göç, her şeyden önce kendine özgü olan bir süreçtir. Bu sürecin en önemli unsurları; göçün kaynaklandığı yerleşim, göç eden kişiler ve bütün bu unsurları içine alan göç olgusudur.² Göç, toplumların sosyal, siyasi, iktisadi ve kültürel biçimlenmelerini doğrudan etkileyen temel öğelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Göç ile dil, din, gelenek, kültür vb. pek çok açıdan birbirinden tümüyle farklı geçmişlere sahip fertler aynı ortamda yaşamını sürdürmek durumunda kalmaktadır. Bu nedenle göç, birçok problemin ortaya çıkması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Özellikle ailenin parçalanması önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim Medine'ye Hicretin ilk zamanlarında muhâcirlerin bir kısmı ailelerini bırakarak Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardır. Aynı durum Habeşistan Hicretlerinde de söz konusu olmuştur. Ayrıca asimilasyon tehlikesi de vardır. Bunun tam tersi olan akkültürasyon yani kültürel etkileşim de meydana gelebilir. Kültürel etkileşim sağlıklı bir entegrasyonu da sağlar. Entegrasyon, bireysel göçmen veya göçmen grupların, yeni ev sahibi

2 Bk. Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992): 150; Esra Tuzcu-K. Bademli, Göçün Psikososyal Boyutu, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 6/1 (2014): 56-66); göç hakkında geniş bilgi için bk. İlhan Tomanbay, "Uluslararası Göç, Sığınma ve İnsan Kaçakçılığı/Ticaret Sorunları ve Sosyal Çalışma", *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet*, Yay. Haz. H. Acar-N. Negiz-E. Akman, (Ankara: Maya Akademi, 2013), 301 vd.

toplumun farklı sosyal alanları ve bölümlerine dahil olmaları süreci olarak tanımlanmıştır. Entegrasyon hem göçmenlerin hem de ev sahibi toplumun birbirleriyle etkileşimlerinin bir sonucu olarak yeni durumlara uymaları yolu ile gerçekleşen iki yönlü bir süreçtir.³ Diğer problemler ve çözümleri aşağıda ele alınacaktır. Burada amacı ve sonuçları itibarıyla göçten daha lokal anlamda kullanılan hicret kavramını, hicretin nedenlerini ve meydana getirdiği etkiyi ele almakta fayda vardır.

1.2. Hicret

Sözlükte, terk etmek, bırakmak, ayrılmak, göç etmek, ilgisini kesmek anlamında olan hicret, insanın bedenle, dille veya kalp ile başkasından ayrılması, bulunduğu yerden çıkıp başka bir mekana gitmesidir. İstilah olarak hicret ise kafirler arasındaki vatanını terk edip İslâm yurduna göçmektir. Bütün bu genel anlamlarının yanı sıra hicret daha özel bir anlamda Hz. Peygamber ve ashabının 622 yılında Medine'ye göç etmesi için kullanılan bir terimdir.⁴ Kur'an'da bu kelimenin *hecr* kökünden türeyen birçok kelime kullanılmıştır.⁵ Bazı ayetlerde ise istilah anlamına uygun olarak "Allah emri doğrultusunda kendi vatanını terk ederek başka bir beldeye göç etmek" manasında kullanılmıştır (Bakara, 2/218; Âl-i İmrân, 3/195, Nisâ, 4/89, 97, Tevbe, 9/20). Hicret edenler anlamına gelen ve çoğulu muhâcirin olan muhâcir kelimesi ayetlerin çoğunda Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlar için kullanılmaktadır (Bk. Tevbe, 9/100; Nisâ, 4/100; Tevbe, 9/117; Nûr, 24/22; Mümtetine, 60/10). Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. Yunus, Hz. Lût gibi peygamberler çeşitli nedenlerle vatanlarından hicret etmek zorunda kalmışlardır.

Hadislerde Mekke'den Medine'ye göç olayına işaret edilmekle birlikte kötülükleri terk etme ve onlardan uzak durma gibi farklı anlamlarda kullanıldığı da görülmektedir. Meselâ bir hadiste; "muhâcir Allah'ın yasakladığı

3 Tuomas Martikainen, Din, Göçmenler ve Entegrasyon, Çev. Nebile ÖZMEN, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38/1 (2010): 65.

4 Bk. Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredat Elfazî'l-Kur'an*, thk. Nedim Maraşlı, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y), 534-535; Ahmet Önkal, "Hicret", 17: 458

5 "Yalnız bırakmak" (Nisa, 4/34), "uzaklaşmak" (Meryem, 19/46), "bir kişi veya gruptan ayrılmak" (Müzzemmil, 73/10), "göç etmek" (Nisa, 4/100), "ayrılmak" (Ankebût, 29/26), "kötü şeyleri terk etmek" (Müddessir, 74/5) ve "hakaret etmek" (Mu'minûn, 23/67, Furkân, 25/30) anlamında türevleriyle birlikte toplam otuz bir yerde geçmektedir. Önkal, "Hicret", 17: 458.

kötülük ve günahları terk eden kimsedir.”⁶ denilmektedir. Bir diğer hadiste de hicretin “kötü şeyleri terk etmek” anlamına geldiği belirtilmektedir.⁷ Hadislerde hicretle ilgili dikkat çeken vurgulardan biri de hicretin önemi, fazileti ve hicret edenlerin Allah katındaki değeridir. Bu hadislerden biri şöyledir: “Cennette yüz derece bulunmaktadır. Allah (cc) onları muhâcirler ve yolunda cihat eden mücahitler için hazırlamıştır.”⁸ Bütün bu teşviklerin yanında Hz. Peygamber, hicretin sonucunda olumsuz sonuçlar çıkacaksa hicretin yapılmaması konusunda uyarmıştır. Mesela uzaktan Hz. Peygamber’e biat etmek üzere gelen bir adamın; “Ben sana hicret üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insan geride bıraktım” demesi üzerine Hz. Peygamber adama; “Dön o ikisini ağlattığın gibi güldür” diyerek geri dönmelerini emretmiştir.⁹

Hicret, anlam olarak göç kelimesinden daha lokal anlamda kullanılmaktadır. Göç, yer değiştirmenin bütün anlamlarını ifade etmekte, hicret ise sadece İslâmî literatürde yukarıdaki anlamıyla kullanılmaktadır.

Hicret, İslâm âlimleri tarafından farklı şekillerde tasnife tabi tutulmuştur. Bu tasniflerden en detaylı olanlarından biri İbn Dakikü’l-îd (702/1302)’e aittir. Bu tasnife göre hicret; Sahabenin Habeşistan’a hicreti, Peygamberimizin kendisine inananlarla birlikte Medine’ye hicreti, İslâm’ı öğrenmek için civar kabilelerden Medine’ye gelenlerin ve sonra da kendi vatanlarına dönenlerin hicreti, Müslüman olmak için Mekke’den Medine’ye gelip sonra Mekke’ye geri dönenlerin hicreti ve Allah’ın nehyettiklerinden uzaklaşanların kötülüklerden kaçınma şeklindeki hicreti olmak üzere beş kısımda ele alınmıştır.¹⁰

Hiz. Peygamber’in 23 yıllık tebliğ döneminde Müslümanlar gruplar halinde birkaç defa göç etmişlerdir. I. ve II. Habeşistan hicretleri, Habeşis-

6 Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîbu’l-Buhârî*, (Riyâd: Beytu’l-Efkâr, 1418/1998), “İmân”, 4; Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed b. Sâlih er-Râcîhî (Riyâd: Beytü’l-Efkâr, 1999), “Cihâd”, 4, “Vitr”, 11.

7 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir-Hamza Ahmed ez-Zeyn (Kâhire: Dârü’l-Hadis, 1416/1995), 4: 114.

8 Buhârî, “Cihâd”, 4; “Tevhid”, 22

9 Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 31.

10 Ahmet Ekşi, İslam Hukuku Bakımından Gayrimüslim Ülkelere Hicret, *dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 7/13 (Bahar 2019): 224.

tan'dan Mekke'ye dönüş, Habeşistan'dan Medine'ye birkaç defa hicret¹¹ ve Hz. Peygamber'in önderliğinde Medine hicreti. Hz. Peygamber bunlardan sadece birine katılmıştır.

2. HZ. PEYGAMBER'İN MUHÂCİRLERİN GÖÇ KAYNAKLI SORUNLARINA YÖNELİK BAZI ÇÖZÜMLERİ

Hz. Peygamber evlerini, yurtlarını terkederek Medine'ye hicret ve iltica eden, akabinde Medineli müslümanlar (ensâr) tarafından misafir ve himaye edilen muhâcir müslümanlar, başta barınma olmak üzere çeşitli sıkıntılara maruz kalmışlardır. Nitekim Hamidullah bu durumu ve ciddiyetini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra iki ciddi problemle karşılaşmıştır. Çünkü Mekke'den Medine'ye hicret eden sadece kendisi değildir. Yüzlerce Mekkeli inançları uğruna, evlerini, yurtlarını terketmiş ve üzerlerindeki giysilerden başka hiçbir şeylerini almadan Medinelilere sığınmışlardır. Bu yerinden olan insanların problemi çok ani ve yoğun bir şekilde ortaya çıktı; bu insanlara yeni vatan Medine'nin ekonomik yapısında yer bulmak, çözümü oldukça zor bir problem. Biz, yirminci yüzyılda mültecilerin, çok güçlü ülkeler için bile ne denli zor bir problem oluşturduklarını biliyoruz.”¹²

Müslümanların içine düştükleri durumun farkında olan ve birebir hisseden Hz. Peygamber, derhal harekete geçmiş ve göçün neden olduğu söz konusu sorunları çözmek amacıyla çeşitli uygulamalarda, yönlendirme ve tavsiyelerde bulunmuştur.¹³ Müslümanların Medine'ye hicreti ve buraya intibakları kolay olmamıştır. Hicretin daha ilk zamanlarında muhâcirleri bekleyen önemli problemler ortaya çıktı. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Muhâcirlerin önemli bir kısmının mallarına Mekkeliler tarafından el konuldu. Bu yüzden ekonomik olarak sıkıntı çekilmekteydi.
- Bazılarının eşleri ve yakınları Mekke'de alıkonuldu.

11 Habeşistan'dan dönüşler hakkında bk. Şefaettin Severcan, *Hz. Muhammed ve İslam Daveti Mekke*, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), s. 234-247.

12 Muhammed Hamidullah, “Hicretten Sonra Medine'de Hz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü”, çev. Mustafa Aşkar, *Diyanet İlmi Dergi*, 31/1 (1995): 4.

13 Muammer Bayraktutar, “Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı ve Güncel Değeri”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 2/4 (201): 112.

- Muhâcirlerin, vatanları olan Mekke'ye özlem duymaları.
- Medine'nin havasına adapte olamayışları ve çeşitli hastalıkların baş göstermesi.
- Konut sıkıntısı¹⁴

Muhâcirlerin içinde bulundukları bu sıkıntılar, toplumsal bir krize dönüşmeden Hz. Peygamber aldığı önlemlerle duruma müdahale etmiştir. Bunlar birkaç başlık altında toplanabilir:

- Muâhât
- Toprakların tahsisi ve konut edindirme
- Yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik
- Ticari düzenlemeler, pazaryeri kurulması
- Siyasi düzenlemeler ve Medine Sözleşmesi
- Güvenliğin sağlanması: Seriiye ve gazveler

2.1. Muâhât

Bütün varlıklarını Mekke'de bırakarak hicret eden muhâcirlerin, Medine'ye vardıklarında barınma problemi ile karşı karşıya kalmaları tabi bir durumdur. Söz konusu problemin çözülememesi ise, hem muhâcirlerin açlık ve yokluğa sürüklenmesi, hem de toplumda birtakım sorunların ortaya çıkması ihtimalini taşıyan bir durumdur. İşte böyle bir durumun, ekonomik ve sosyal bir krize dönüşmemesi için Hz. Peygamber'in, Medine'ye hicretten sonra yaptığı ilk önemli iş olan Mescid-i Nebî'nin inşasından sonra, ikinci önemli iş muhâcirlerin iltica sorununu çözmek ve muhtemel kriz ve sıkıntıların önüne geçmek amacıyla ensâr ile muhâcirler arasında kardeşlik tesis etmek olmuştur.¹⁵ Hz. Peygamber, kaynaklarda sayıları farklı verilen muhâcir

¹⁴ Bu konuda bk. Mehmet Emin Sarıkaya, Zorunlu Göç Bağlamında Kur'an'da Göç, *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal* 2/1 (2018): 235-252.

¹⁵ Bk. Apak, Âdem, "Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, (Ankara: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2014), 350; Bayraktutar, "Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı", 111-112.

aileyi bir o kadar Medineli Müslüman aile ile birebir kardeş yapmıştır.¹⁶ Bu kardeşlik bağında, kardeşler ilk dönemlerde birbirlerine varis olmuşlar, fakat Bedir savaşından sonra bu hüküm kaldırılmıştı.¹⁷ Muâhât, muhâcirler üzerinde olumlu etkisini aradan geçen süre nispetinde göstermiş ve bunalım hali sona erdirilmiştir. Dünya tarihinde belki de benzeri olmayan Muâhât uygulamasıyla ensâr ve muhâcirler daha sıkı bir dayanışma içerisine girmişlerdir. Bu uygulamayla muhâcirlerin hem yer problemi, hem de ekonomik problemi hem de yeni coğrafyaya adaptasyon sorunu geçici olarak da olsa çözüme kavuşturulmuştur. Ancak muhâcirler, ensârın bu kucaklayıcı yaklaşımını hiçbir zaman su-i istimal etmemişler, en kısa zamanda geçimlerini sağlamak ve barınma problemini çözmek için arayışlara girerek kardeşlerine yük olmaktan çıkmışlardır.

Her kriz beraberinde birtakım fırsat ve kazanımlarda getirmektedir. Hz. Peygamberin ensâr ve muhâcir arasında uygulamaya koyduğu kardeşlik anlaşması bu durumun en iyi örneklerinden biridir. Zira söz konusu anlaşma neticesinde şu olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Müslümanlar birbirlerine îsâr hasletini hayata geçirerek daha da kenetlenmeye başlamışlardır. Bir işte ortaklaşa çalışmanın önemini ve değerini öğrenmişlerdir. Gaye ve hedefleri gerçekleştirmede kollektif çalışmanın önemini kavramışlar ve Müslümanların kardeş olduğu bilincine ulaşmışlardır. Zengin kimselerin zorluk ve kriz dönemlerinde fakirlerin ihtiyaçlarını gözetmelerinin gerekli olduğunu öğrenmişlerdir. Malda zekat dışında da verilmesi gereken bir hak olduğunu kavramışlar ve toplumun iktisadi ve sosyal yönünü gözetmenin önemini öğrenmişlerdir. Kriz liderinin maslahatın gerektirdiği şekilde malı dağıtabilme hakkına sahip olduğu anlaşılmıştır. Emek, sermaye gibi hasılat ve ürünün bir parçasıdır. Muzâra'a, musâkât ve îcâr akitleriyle ilgili hükümler konulmuştur. Mülkiyete saygı duyulmuştur. Krizlerde yardımlaşma ve dayanışmanın önemini kavramışlardır. Sermaye ve emek arasında mudârebe akdinin meşrûiyeti vs. temin edilmiştir.¹⁸

¹⁶ Bu konuda bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt, (Kâhire: 1374/1955), 1: 504-507; İbn Sa'd, Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Thk. Ali Muhammed Ömer, 11 cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Hânci, 1421/2001), I: 238-239; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 181.

¹⁷ "Allah'ın kitabına göre yakın akrabalar birbirlerine (varis olmaya) daha uygundur. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilendir." Enfâl, 8/75.

¹⁸ Bayraktutar, Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı, 112-113.

2.2. Toprakların Tahsisi, Konut Edindirme ve Suffa

Hız. Peygamber, Medine’de bütün maddi sermayelerini bırakarak göç eden muhâcirlere her fırsatta destek olmaktadır. Ancak bunu yaparken ensârın mağdur olmamasına dikkat gösteriyordu. Muhâcirler de ensâr kardeşlerini zor duruma düşürmemek için azami gayret gösteriyorlardı. Nitekim onlardan bir grup, aynı günlerde Hız. Peygamber’e gelerek, hurma bahçelerini muhâcir kardeşleriyle aralarında paylaşmasını teklif etmişlerdi. Ancak Efendimiz, onlara hurmalıkların mülkiyetinin kendilerinde kalmasının daha uygun olduğunu, hurmalıkların bakımını birlikte yapıp mahsulü aralarında paylaşmalarının yeterli olacağını söyledi. Bu da yetmedi onlar, Hız. Peygamber’den evlerini kendilerinden alıp muhâcirlere vermesini istediler. Onlara hayır duada bulunan Hız. Peygamber, bu tekliflerini de kabul etmedi. Muhâcirler için, ensârın bağışladığı veya sahibi olmayan arsalarda evler yaptırdı.¹⁹ Bu durum üç yıl sürmüştür. Hicretin 4. Yılında Beni Nadir Yahudileri, Medine sözleşmesini bozduklarından dolayı Medine’den sürüldüler. Hız. Peygamber, Beni Nadir topraklarını, iki fakir ensâr dışında, muhâcirlere tahsis etti. Bundan sonra muhâcirler ensâr kardeşlerinin yanından ayrılarak kendi ev ve arazilerine kavuşmuş oldular.²⁰ Ensârın bu fedakarlığı daha sonraları da kesintisiz devam etmiştir. Mesela Hız. Peygamber, Bahreyn’den gelen gelirleri sadece ensâra tahsis etmek istediğinde onlar, bu gelirlerden muhâcir kardeşlerinin de yararlanması istemişlerdi.²¹

Bütün bunlar dışında, İslâm’dan önceki Yesrib’in mimari yapısında dağınıklık vardı. Kabileler farklı gruplara ayrılarak mahalle mahalle yayılmışlardı. Ayrıca Yesrib, Mekke’ye göre daha düz ve genişlemeye müsaitti. Bu yüzden yerleşim yerleri daha geniş bir alana yayılabiliyordu. Bundan dolayı şehrin ortasında ve diğer kısımlarında boş araziler kalmıştı. Hız. Peygamber mescidin sınırlarını işte bu geniş ve boş yerleşim bölgesinin tam ortasına çizdi. Böylece Mescit, Medine sınırlarının bütün yönlerden tam kalbinde kalıyordu.²² Hız. Peygamber bu fırsatı değerlendirerek muhâcirlere uygun araziler tahsis etmiştir. Mesela Zühreoğullarına evleri için mescidin arkasında

¹⁹ Bk. Buhârî, “Menâkıbü’l-ensâr”, 3.

²⁰ Bk. İbn Şihab ez-Zühri, *el-Megâzi*, tahk. Süheyl Zekkâr, (Dımaşk: Darü’l-Fıkr, 1981), s. 73-74; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 181; Şefaettin Severcan, *Hız. Muhammed ve Davetten Devlete Medine*, (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 46-47.

²¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 181.

²² Mustafa Safa, “Hicret Sonrası Medine’de Sosyal ve Dini Hayat”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9/17 (2015): 362.

bir yer tayin etmişti. Hatta burada Abdurrahman b. Avf'ın da sulanmayan küçük bir hurma ağacı (el-Huşşu) vardı.²³ Ebu Yusuf'un naklettiğine göre Hz. Peygamber, Medine'ye hicret akabinde Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e²⁴, Erkam b. Ebi'l-Erkam'a Medine'de birer ev, Hâlid b. Velid'e de kendi evinin yakınındaki el-Mennâ adındaki bir araziye ev yapması için iktâ vermişti.²⁵ Heysemi'deki bir aktarıma göre Hz. Peygamber, Şam'dan bir kısım araziye Temim ed- Dârî'ye iktâ etmiştir.²⁶ Hz. Ali'ye de Yenbu isimli yerden Zul'uşeyre'yi iktâ etmişti.²⁷

Hz. Peygamber'in göçmenlerin barınmalarına yönelik çözümlerinden bir de *suffâ*dır. Evin önünde veya etrafında bulunan avlu, gölgelik ve benzeri mekanlar için kullanılan *suffâ* kelimesi, Hicret'in hemen akabinde inşa edilen Mescid-i Nebvî'nin avlu kısmının üzeri hurma dallarıyla örtülmek suretiyle meydana getirilen gölgelik bir bölümün adı olmuştur. Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinin ardından Mescid-i Nebvî'yi inşa ettirirken ailesine ait odaların yanı sıra Mescid-i Nebvî'nin güney tarafına düşen giriş kısmında, kimsesiz fakir insanların barınması için bir gölgelik yaptırdı. Kâbe'nin kible olmasıyla birlikte bu gölgelik Mescid'in kuzeyine alındı. Daha sonra genişletilen Mescid-i Nebvî'ye dahil edildi. Medine'de yanlarında kalacak akrabaları veya evleri olmayan kimsesiz, fakir muhâcirler burada barındıkları için, buranın sakinlerine Ashâb-ı Suffâ, Ehl-i Suffâ; fakirlikleri sebebiyle ihtiyaçları, Hz. Peygamber ve diğer Müslümanlar tarafından karşılandığı için de, Edyâfu'l-İslâm, Edyâfu'l-Müslimîn, yani Müslümanların misafirleri denilmiştir.²⁸ Ebû Hureyre'nin Buhârî'de geçen ifadeleri Suffâ ehlinin durumu

23 İbn Sa'd, 3: 138.

24 Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, çev. Ali Özek, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1973), 34.

25 İbn Sa'd, 5: 29-30.

26 Heysemî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, çev. Heyet, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011), 9: 511.

27 Geniş bilgi için bk. M. Ali Kapar, "Hz. Muhammed Döneminde İktâ Uygulamaları", *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-* 22 (2019): 290-293.

28 Bkz. İbn Sa'd, I, 219-220; Huzâî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Endelûsî, *Tahrîcû'd-delâlati's-sem'iyye*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut, 1985), 681-682; Samhûdî, Nureddin Ali b. Abdillâh b. Ahmed el-Hasenî, *Vefâu'l-Vefâ bi Abbâri Dârî'l-Mustafâ*, thk. Kâsım es-Samerrâî, (Beyrut, 2001), 2: 191-197; Ket-tânî, Muhammed Abdulhay, et-*Terâtîbu'l-İdâriyye (Hz. Peygamber'in Yönetimi)*, çev. Ahmet Özel, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 2: 53-54; Akif Köten, "Asr-ı Saâdet'te Suffâ Ashâbı", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, Edt. Vecdi Akyüz,

hakkında net bilgiler vermektedir: “Ben Ashâb-ı Suffa’dan 70 kişi²⁹ gördüm. İçlerinde ridası olan bir tek kimse yoktu. Ya izar bağlar ya da boyunlarına bağladıkları bir kisâ giyerlerdi ki, kiminin bacaklarının yarısına, kiminin de topuklarına ancak varabiliyordu. Herbiri namazda avret yerinin görünmesini istemediği için giydiğini eli ile toplardı.”³⁰

Suffa’da, değişik nedenlerle farklı insan grupları kalıyordu. Bunlar sosyal hizmetler açısından desteklenmeye muhtaç gruplar arasında değerlendirilebilir. Suffa, bunlar için hem *yatılı bir mektep* hem de *misafirhâne* veya başka bir tabirle *göçmen barınma yurdu* işlevlerini görüyordu.³¹ Suffa’da, farklı grupların yanında Hz. Peygamberle birlikte Mekke’den Medine’ye hicret eden fakir veya kimsesiz muhâcirler de kalmaktaydı. Abdullah b. Mes’ûd, Bilâl-i Habeşî, Ammâr b. Yâsir, Selmân-ı Fârisî, Suheyb-i Rûmî gibi.³² Heysemî’de, Ebû Zer’in Mescid-i Nebvî’de yani Suffa’da kaldığı kaydı vardır.³³ Bedir esirlerinin başında muhafız olarak görev yapan ve savaşın akabinde azad edilen Şükrân el-Habeşî de Suffa ehline katılanlar arasındadır.³⁴

2.3. Yardımlaşma ve Dayanışmaya Teşvik

Hz. Peygamber, muhâcirlerin Medine’de çektikleri sıkıntıları en aza indirmek için yardımlaşmayı teşvik etmiştir. Öncelikle Kur’an, muhâcir kardeşlerine evlerini açan, onlar için her türlü fedakarlığı yapan ensârı övmüş ve teşvik etmiştir.³⁵ Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde bu duruma şu sözleriyle teşvikte bulunmuştur: “Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir. Ona zulmetmez, onu tehlikeye atmaz. Kim din kardeşinin bir ihtiyacını karşılar, Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Her kim (bu dünyada) bir

(İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 4: 385; Ekrem Ziya Umeri, *Medîne Toplumu*, Çev. Nureddin Yıldız, (İstanbul: Risale Yayınları, 2007), 85-96; İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 140.

²⁹ Ebû Hureyre’nin İbn Sa’d’ta geçen ifadelerinde 30 kişi olarak zikredilmiştir, İbn Sa’d, 1: 219.

³⁰ Buhârî, “Salât”, 58; ayrıca Buhârî, “Büyü”, 1.

³¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2: 769; Köten, “Asr-ı Saâdet’te Suffa Ashâbı”, 4: 388-389; Yeniçeri, *İslâm’ın Dayanışma-Paylaşma Medeniyeti*, 461.

³² Bkz. İbn Sa’d, 1: 219; Samhûdî, *Vefâu’l-Vefâ*, 2: 192; Köten, “Asr-ı Saâdet’te Suffa Ashâbı”, 4: 387; Umeri, *Medîne Toplumu*, 86.

³³ Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid*, 9: 151-152.

³⁴ İbn Sa’d, 3: 47.

³⁵ Bk. Haşr, 59/9.

Müslümanın bir sıkıntısını giderirse bu sebeple Allah da onun kıyamet gününün sıkıntılarından birini giderir.”³⁶

Hız. Peygamber, toplumun zor zamanlarında dahi kimseyi yardıma zorlamamış ama teşvikte ısrarlı davranmıştır. Bu teşvikler sahabiler tarafından birer emir olarak telakki edilmiş ve yerine getirilmiştir. Çünkü böyle dönemlerde yardımlaşma ve dayanışma olmaması durumunda telafisi imkansız zararlar ortaya çıkabilmektedir. Bir sefer esnasında yiyecek ve binek kıtlığı çekilmesi üzerine Hız. Peygamber, ihtiyaç duyanlara yardım edilmesini istemiştir.³⁷ Hız. Peygamber’in bizzat kendisi sözleri ve fiilleri ile fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda insanlara örnek olmuştur. Öyle ki, yakınlarının yaşadığı ekonomik sıkıntıları çözmeden önce, diğer insanların ekonomik sıkıntılarını çözmeyi tercih etmiştir. Bir defasında Medine’ye hizmetçi ve köleler getirilmiş, bunun üzerine el değirmeniyle un öğütmekten elleri kabarmış ve yaralanmış olan Hız. Fatıma, babası Hız. Peygamber’e gelerek hem de ellerini göstererek bir hizmetçi istemiş, Hız. Peygamber de kızına cevaben: “Allah’a andolsun ki, Suffe ehli açlık ve sefalet içerisindeyken, onları bırakıp size veremem. Onlara harcayacak hiçbir şey bulamıyorum. Sadece onları satıp, paralarını onlar için harcayacağım.” demiştir.³⁸ Hız. Peygamber arkadaşlarının da öyle yapmalarını istemiştir.

Hız. Peygamber insanların içinde bulundukları mali sıkıntılara zaman kaybetmeden çözüm üretmiştir. Müslim’de şöyle bir rivayet yer almaktadır: “Bir gün Rasûlullah ile beraber mescitte otururken bir kabile geldi. Halleri ve görünüşleri çok kötüydü. Üstlerinde yırtık pırtık bir parça vardı, yarı çıplak yalın ayak bir deri bir kemik kalmış, kılıçları boyunlarına asılmış sersefil bir vaziyetteydiler. Onları bu halde gören Rasûlullah çok müteessir oldu. Yüzünün rengi kaçtı ve zihni altüst olarak içeri girdi. Sonra dışarı çıkarak Bilâl’e

³⁶ Buhârî, “Mezâlim”, 3; “İkrâh”, 7; Müslim, Ebû’l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîb-i Müslim*, (Riyad: Beytü’l-Efkâr, 1998/1419), “Birr”, 58, “Zikr”, 38; Tirmizî, Muhammed b. İsa, es-*Sünen*, Thk. Muhammed b. Sâlih er-Râcîhî, (Riyad: Beytü’l-Efkâr, 1999), “Hudûd”, 3, “Birr”, 19; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 46.

³⁷ Olay şöyle anlatılmaktadır: “Rasulullah (s.a.v.) ile bir seferde iken bir adam devesinin üzerinde geldi de onu sağa sola çevirmeye başladı. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) ‘*Kimin yanında fazla binit varsa onu biniti olmayana versin. Kimin yanında fazla azık varsa onu azığı olmayana versin*’ buyurdu. Öyle oldu ki hiç birimizin (sahip olduğu) fazla (mal) da hiç bir hakkının olmadığını zannettik”. Bk. Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32; ayrıca bk. Müslim, “Lukata”, 4.

³⁸ Bk. Ebû Dâvûd, “Harâc”, 19; “Edeb”, 100.

ezanı okumasını söyledi. Namazdan sonra halka hitap ederek bu kabileye yardım etmelerini istedi.”³⁹ Hz. Peygamber toplumda bir yardımlaşma ve paylaşma kültürü oluşturabilmek amacıyla da, insanları yarım hurma dahi olsa ellerindeki yoksullarla paylaşmaya teşvik etmiştir.⁴⁰

2.4. Ticari Düzenlemeler, Pazaryeri Kurulması

Mekke’den Medine’ye göç eden muhâcirler para kazanarak geçimlerini sağlamak istiyorlardı. Gerçi bir kısmı tarım, bahçecilik vb. işlerde çalışarak kazanç elde etmeye başlamışlardı. Ancak Mekkeli muhâcirlerin en çok tecrübe sahibi oldukları saha ticaret idi. Hz. Peygamber bu konu üzerinde önemle durmuş ve Müslümanlara ait bir pazaryeri arayışına girmişti. Medine’nin en önemli ve büyük pazarı Beni Kaynuka Yahudilerinin hakim olduğu Kaynuka pazarıydı. Hz. Peygamber bu pazara alternatif olarak mescidin batısında kuzeyden güneye uzanan 500 metre genişliğinde ve 100 metre eninde bir yeri pazar yeri olarak ilan etti ve oraya çadır kurdu. Yahudi Ka’b b. Eşref, Hz. Peygamber’in bu teşebbüsünü Yahudi ticareti için tehdit olarak algılamış, arazide hak iddia ederek Hz. Peygamber’in kurduğu çadırın iplerini kesmiştir. Hz. Peygamber başka bir yer bulmuş ve “İşte sizin pazarınız. Burada devamlı, sabit, köşeler yerler edinmeyin; burada hiçbir vergi de alınmayacaktır” diyerek, Saide oğullarının mezarlığı olan bu yeri onlardan isteyerek orayı eski mezarlardan arındırıp yeni bir pazar yeri ihdas etmiştir.⁴¹ Böylece Medine’de Yahudilerin tekeline olan ticari hayat, yeni bir pazaryeri kurulması ve muhâcirlerin gelmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Mekke’nin ticari tecrübesiyle doğruluk ve dürüstlüğü beraberlerinde getiren Müslüman muhâcirler, faiz ve tefeciliği de kaldırarak Medine’deki pazarlara hakim oldular. Bu tüccarların içinde Hz. Ebu Bekir, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr b. Avvam ve Talha b. Ubeydullah gibi ticarete oldukça mahir kimseler vardı.

Müslüman tüccarlar önceleri çarşılarda kumaş ve giyim eşyası satarak ticaret yaparken daha sonra Şam ve Yemen gibi yerlerden mal getirip götürmeye başladılar. Yahudilerin sürülmesiyle ortaya çıkan boşluğu kısa sürede doldurdular. Bu yeni pazarın yeri yerleşim merkezinin dışında kalıyordu. Vergi alınmayışı malını pazarlamak isteyenler için oldukça cazip geliyordu. Hz. Peygamber burada dükkân yapmayı, çadır kurmayı yasaklamıştı. Satıcı

³⁹ Müslim, “Zekât”, 69.

⁴⁰ Buhârî, “Edeb”, 34; “Zekât”, 1; “Tevhîd”, 36; Müslim, “Zekât”, 66-70.

⁴¹ Safa, “Hicret Sonrası Medine’de Sosyal ve Dini Hayat”, 382-383.

sabahtan geliyor, malını sergiliyor, sattığını satıyor, satamadığını evine götürüyor ertesi gün tekrar geliyordu. Kimsenin özel bir yeri yoktu. Her gelen boş bulduğu, beğendiği bir yerde malını pazarlıyordu. Hz. Peygamber bu pazarı denetliyor, bu esnada ticaretle ilgili kuralları da satıcılara, tüccarlara hatırlatıyordu. Bir defasında yiyeceğin ıslak kısmını alta koyan satıcıya kızarak; “Bizi aldatan bizden değildir” demişti.⁴² Bu pazara tüccarlar Şam, Yemen, Necid, Mekke gibi yerlerden geliyorlardı. Şam’dan gelenler; buğday, arpa, eritilmiş yağ, un, bal, incir, kumaş gibi ticaret eşyaları getiriyorlardı. Bazen Mekke’den hurma almak için gelenler; hırka, cübbe, sarık, koku gibi Çin ve Hint mallarını getirip pazarlıyorlardı. Pazarın bir de hayvan satım bölümü vardı. Süleym oğulları deve, at, koyun getiriyorlardı. Bazı kadınlar yağ, yün, koku ve kumaş gibi mallar satıyorlardı.

Hz. Peygamber’in yeni bir pazaryeri kurması ve bir Pazar nizamnamesi koyması, görevliler tayin etmesi, Medineli tüccarlar için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özellikle muhâcirler açısından ayrı bir öneme sahiptir.

2.5. Siyasi Düzenlemeler ve Medine Sözleşmesi

Hz. Peygamber, Medine’ye hicret ettiğinde şehirde Mekke’dekine benzer bir siyasi teşkilatlanma yoktu. Şehirde yaşayan Evs ve Hazrec gibi Arap kabileleri ile Beni Kaynuka, Beni Kurayza, Beni Nadir gibi Yahudi kabileleri herhangi bir siyasi otoriteye bağlı olmaksızın yaşıyorlardı. Gerçi Yahudilerin Araplara göre daha teşkilatlı ve birbirlerine bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak her iki topluluğun da ortada bir devletleri yoktu. Bu durum şehirde yaşayanları, özellikle muhâcirlerin güvenliği açısından bir risk oluşturmaktaydı. Hz. Peygamber bu riske karşı ensâr ile muhâcirleri kardeş yaparak önemli ölçüde önlem almış oluyordu. Ancak bu yeterli değildi. Çünkü başta Kureyş olmak üzere çevredeki Arap kabileleri ve Medinedeki Yahudiler Müslümanlara pek dostça bakmıyorlardı. Her an bir Yahudi-müşrik Arap ittifakı ortaya çıkabilirdi. İşte bu tehlikeye karşı Hz. Peygamber, muhâcirlerle ensâr arasında kardeşlik akdi yaparak, Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliği kuvvetlendirdikten kısa bir süre sonra, Medine’de yaşayan üç Yahudi kabilesiyle bir sözleşme imzaladı. Kaynaklarda “kitap” ve “sahife” gibi adlarla anılan, günümüzde bazı ilim adamlarınca yazılı ilk anayasa⁴³ diye nitelendirilen bu sözleşmeyle Medine’de yaşayan

⁴² Safa, “Hicret Sonrası Medine’de Sosyal ve Dini Hayat”, 383.

⁴³ Bk. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1: 189.

Müslümanlar, Yahudiler ve Müslüman olmayan Medinelilerin tamamını, tek siyasî birlik altında topladı. Medine İslâm Devleti'nin temelini oluşturan bu sözleşmede, vatandaş tanımı yapılmış, Müslümanlar ve Yahudiler olarak iki tarafın hak ve sorumlulukları tespit edilmiş, devletin sınırları belirlenmiş ve Peygamber Efendimiz şehirde en yüksek otorite olarak kabul edilmişti. Şehrin iç huzurunun sağlanması, dıştan gelebilecek tehlikelerin önlenmesi ve şehrin savunulması, fertler arasındaki hukukî anlaşmazlıkların çözülmesi ve bazı ekonomik yükümlülüklerde dayanışma gibi hususlar karara bağlanmıştı.⁴⁴

2.6. Güvenliğin Sağlanması: Seriyeye ve Gazveler

Hz. Peygamber Medineye hicret ettikten sonra sosyal, siyasî, ekonomik bir dizi önlem almaktaydı. Bunlara ilave olarak gerek şehrin gerekse Müslümanların güvenliğini sağlama ve İslâm'ı etrafa duyurmak amacıyla birtakım askeri faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle Kureyş ve onların etkisindeki diğer Arap kabileleri ile Medine'deki Yahudiler Müslümanlara pek dostça bakmıyorlardı. Her an bir Yahudi-müşrik Arap ittifakı ortaya çıkabilir ve Medine'de Müslümanlara bir saldırı gerçekleşebilirdi. Her ne kadar şehirdeki halkın çoğunluğu İslâm'ı kabul etmişse de içlerinde azımsanmayacak sayıda münafık ortaya çıkmıştı. Kendi semtlerinde yaşayan Yahudi kabileleriyle bir sözleşme imzalanmış olsa da, onlar Hz. Peygamber'e olan düşmanlıklarını gizlice devam ettiriyor ve her fırsatta problem çıkarıp ihanete varan davranışlarda bulunuyorlardı. Diğer taraftan, Hz. Peygamber ve arkadaşlarını yurtlarından çıkaran Mekke müşrikleri de düşmanlıklarını sürdürüyordu. Hicret onların düşmanlığını azaltmamış, muhtemelen ileriye dönük endişeleri sebebiyle daha da artırmıştı. Nitekim vakit kaybetmeksizin Medine Yahudilerini, münafıkları ve Medine civarında yaşayan puta tapıcı Arap kabilelerini, Müslümanlara karşı tahrik etmeye başladılar. Münafıkların lideri Abdullah b. Übey ve yandaşlarına mektup yazarak, Hz. Peygamber ve muhâcirleri Mekke'den çıkarmalarını istemişler, aksi takdirde savaş için Medine üzerine yürümekle tehdit etmişlerdi. Müşrikler, kısa süre sonra Medine üzerine çeteler göndermeye başladılar. Niyetleri Hz. Peygamberi ve Müslümanları yok etmektir. Hz. Peygamber, onlara bu imkânı vermemek için birtakım tedbirler aldı. Bu tedbirlerle Hz. Peygamber, Müslümanların

⁴⁴ İsmail Yiğit, "Hz. Peygamber'in Medine Dönemi Faaliyetleri", *Vahyin Nüzûlünün 1400. Yılında Hz. Muhammed (s.a.v.)*, ed. Ahmet Kavas, İstanbul: İSAV Yayınları, 2011), s. 178; Apak, "Hz. Peygamber'in Hicret Sonrası Medine'de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine", 352-354.

gücünü göstererek düşman ittifakının gözünü korkutmaktı. Ayrıca İslâm'ın anlatılması, çevre kabilelerle antlaşmalar imzalanması, Kureyş'in ticari kervanların gözlemlenmesi ve Medine'de bir askeri güç olduğunun gösterilmesi, bu askeri seferlerin diğer amaçları arasında sayılabilir.

Hız. Peygamber bütün bu amaçlarla Hicretin yedinci ayından itibaren, onların Medine'ye yönelebilecek saldırılarından önceden haberdar olmak ve Mekke kervanlarının Suriye ticaret yollarını kullanmasını engellemek için küçük askerî birlikler (seriyyeler) göndermeye başladı. Hicretin ikinci yılının Safer ayından itibaren de bu birliklerden bazılarını bizzat kendisi komuta etti. Karşılıklı hamleler devam ederken, hicretin ikinci yılının başlarında Müslümanlara, kendilerine zulmeden ve onları yurtlarından çıkaran Mekke müşriklerine karşı, silâh kullanma izni veren âyetler nâzil oldu. "Düşman saldırılarına maruz kalan mü'minlere savaşma izni verildi. Çünkü onlara zulmedilmiştir. Şüphesiz ki Allah, mü'minlere yardım etmeye kadirdir. O mü'minler, sırf Rabbimiz Allah'dır, dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarıldılar." (Hacc, 22/39-40).

Bu âyetlerin inmesiyle birlikte Medine ile Mekke arasında savaş hükümlerinin yürürlükte olduğu bir dönem başladı. İlerleyen safhada, Mekkelilerle işbirliği eden bütün müşriklere ve Ehl-i Kitab'a karşı cihadı emreden âyetlerin inmesiyle cihadın çerçevesi genişledi.⁴⁵

SONUÇ

Hız. Peygamber, Medine'ye hicretten sonra yeni bir siyasi organizasyonun temellerini atmıştır. Bu siyasi organizasyonda özellikle Müslüman göçmenler yani muhâcirleri bekleyen tehditlere yönelik önemli sosyal hizmet uygulamalarının olduğunu görüyoruz. Muhâcirlerin sosyo-kültürel, ekonomik siyasi ve ailevi problemlerinin çözümü, Hız. Peygamber'in en önemli faaliyet alanı olmuştur. Bu çerçevede muâhât, suffâ, pazaryerinin kurulması, Medine Sözleşmesi, arazi iktaları, ev tahsisleri, fey'den pay verilmesi ve bunun gibi uygulamalar hem göçmenlerin zor hayat şartlarını kolaylaştırmış, aile dağılmalarını önlemiş hem de genel anlamda Müslümanları birbirine kenetlemiştir.

Bu faaliyetler Medineli Müslümanlar yani ensâr için de kolay olmamıştır. Mekke'den göç ederek kendilerine sığınan muhâcirleri kucaklamış, pek çok

⁴⁵ Bk. Yiğit, "Hız. Peygamber'in Medine Dönemi Faaliyetleri", 180-181.

imkanlarını onlar için seve seve seferber etmişlerdir. Ensârın bu fedakarlığı gerek Kur’anda övülmüş, gerekse Hz. Peygamber tarafından takdir edilmiştir. Bu durum muhâcir ve ensârın birbirlerine bağılıklarının artmasını ve birçok tehlikeyi beraber göğüslemelerini de beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda ilerde çıkması muhtemel birçok problemin de önüne geçmiştir. Özellikle kabile asabiyetinin çok güçlü olduğu bir toplumda dışarıdan göç eden bir topluluğa karşı her zaman ve her anlamda risk vardır. Hz. Peygamber attığı adımlar ve aldığı önlemlerle bu riskleri minimize etmiştir.

Hz. Peygamber döneminde cereyan eden bu göç ile günümüzde yaşanan Ortadoğu kaynaklı göçlerin nedenleri arasında bazı farklar olsa da sonuç itibarıyla göçmenlere yönelik izlenecek stratejilerde çok fazla değişiklik olmaz. Sonuçta yaşama hakkı elinden alınmaya çalışılan veya kısıtlanan insanlar başka bölgelere göç etmişlerdir. Haliyle bunlara yönelik atılacak adımlar da benzer olacaktır. Hz. Peygamber dönemindeki kontrollü ve planlı göçe mukabil günümüzde özellikle Suriye göçü kontrolsüz ve ani gelişmiştir. Bu durum özellikle ülkemizi derinden etkilemiştir. Bunun sonucunda henüz kitleler göç edeceği ülkelere ve topraklara ulaşmadan göç yollarında ve denizlerde ölümlere yakalanmaktadır. Günümüzde Ortadoğulu göçmenlere ve mültecilere karşı ise başta ülkemiz dahil olmak üzere birkaç İslâm ülkesi hariç, diğer ülkeler özellikle batılı ülkeler kucak açmamakta hatta kendi ülkelerine girişlerinin yasaklamak için her türlü yolu denemektedirler.

İşte böyle bir ortamda Hz. Peygamber’in göç sorununun çözümüne yönelik uygulamaları, günümüz göç sorununun çözümüne de katkı sunabilecek değer ve niteliktedir. Hz. Peygamber’in uygulamalarından yola çıkılarak günümüz göçmen sorunları çok daha soğukkanlı ele alınabilir, daha insani çözümler üretilebilir. Böylece aileler dağılmayacak, toplumlar birbirleriyle uyum sürecine daha kolay gireceklerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir-Hamza Ahmed ez-Zeyn. 20 Cilt. Kâhire: Dârü'l-Hadis, 1416/1995.
- Altınay, Ramazan. “Erken İslâm Toplumunda Zenginler ve Fakirler”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 6/2 (2006): 197-222.
- Apak, Âdem. “Hz. Peygamber’in Hicret Sonrası Medine’de Örnek Toplum Oluşturma Adımları Üzerine”. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. 347-356. Ankara: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2014.

- Bayraktutar, Muammer. Kriz Yönetimi Açısından Hz. Peygamber'in Göç Sorununa Yaklaşımı ve Güncel Değeri. *İlahiyat Akademi Dergisi* 2/4 (201): 99-128.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sabîhu'l-Buhârî*. Riyâd: Beytu'l-Efkâr, 1418/1998.
- Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmet b. Yahya b. Cabir. *Fütûhu'l-Büldân*. çev. Mustafa Fayda, İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmet b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-Eşraf*. 13 cilt. thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Ziriklî, Beyrut: 1996.
- Çelik, Yılmaz. *İslâm'da Sosyal Hizmetler Hz. Peygamber Dönemi*. Konya: Çizgi Yayınları, 2017.
- Demir, Ömer-Mustafa Acar. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm. *Kitâbu'l-Emvâl*. çev. Cemaletdin Saylık. İstanbul: Düşünce Yayınları, 1981.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed b. Sâlih er-Râcihî. Riyâd: Beytû'l-Efkâr, 1999.
- Ebû Yûsuf. *Kitâbu'l-Harâc*. çev. Ali Özek, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1973.
- Ekşi, Ahmet. "İslâm Hukuku Bakımından Gayrimüslim Ülkelere Hicret", *dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*. 7/13 (Bahar 2019): 220-241.
- Er, İzzet. "Muhâcirlerin Medine'ye İntibakının Psiko-Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözümleri". *Diyanet Dergisi*, 25/2 (1989): 63-80.
- Eser, Mithat. *Engelli Sahabiler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2013.
- Güzel, Ahmet. *Hulefâ-i Râşidin Döneminde İdari Yapı*. Konya: Nüve Kültür Merkezi
- H. İbrahim Hasan. *Siyasi, Dini, Kültürel ve Sosyal İslâm Târîhi*. çev. İ.Yiğit- S.Gümüş, İstanbul: Kaynhan Yayınları, 1991.
- Halîfe b. Hayyât. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. tahk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1993.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayınları, 1991.
- Hamidullah, Muhammed. "Hicretten Sonra Medine'de Hz. Peygamber'in Davranışlarındaki Hoşgörü". çev. Mustafa Aşkar, *Diyanet İlmi Dergi* 31/1(1995): 3-11.
- Heysemî, Ebû'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman. *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*. çev. Heyet, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011.

- Hitti, Philip K. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Târîhi*. çev. Salih Tuğ, İstanbul: İfav Yayınları, 1995.
- Huzâî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Endelüsî. *Tabrî-cû'd-delâlati's-sem'iyye*. thk. İhsan Abbas, Beyrut, 1985.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. Çev. Yaşar Güngör-Yusuf Özbek, İstanbul: Ocak Yayınları, 2010.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Nşr. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Kâhire: 1374/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*. çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineveri. *el-Meârif*. tahk. Servet Ukkâşe. İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 1992.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî. *Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: 1998.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem el-Mısırî. *Lisânu'l-Arab*, Nşr. Ahmed Fâris eş-Şidyâk, Beyrut: 1882/1300.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitâbu't-Tabakâtî'l-Kebîr*. tahk. Ali Muhammed Ömer. Kâhire: Mektebetü'l-Hânci, 2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe. *Târîhu'l-Medineti'l-Münevvere*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût, Cidde: 1979.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el Kâmil fi't Târih*. çev. A. Ağırakca-M. B. Eryarsoy-Y. Apaydın, İstanbul: Bahar Yayınları, 1986.
- Kapar, M. Ali. "Hz. Muhammed Döneminde İktâ Uygulamaları". *Tarihîn Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*- 22 (2019): 283-308.
- Kettânî, Muhammed Abdulhay, et-*Terâtîbu'l-İdâriyye* (Hz. Peygamber'in Yönetimi). çev. Ahmet Özel. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Köten, Akif. "Asr-ı Saâdet'te Suffa Ashâbı". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, edt., Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1995, 4: 381-416.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvattâ'*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: 1985.
- Martikainen, Tuomas. "Din, Göçmenler ve Entegrasyon". Çev. Nebile Özmen, M.Ü. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38/1 (2010): 263-276.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccâc. *Sahib-i Müslim*. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1998/1419.

- Önkâl, Ahmet. "Asr-ı Saâdet'te, Mescidin Önemi ve Yaptığı Görevler". *Diyanet Dergisi*. 19/3 (1983): 49-55.
- Önkâl, Ahmet. "Hicret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 458-462. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Safa, Mustafa. "Hicret Sonrası Medine'de Sosyal ve Dini Hayat". *Toplum Bilimleri Dergisi*, 9/17 (2015) : 355-398.
- Samhûdî, Nureddîn Ali b. Abdillâh b. Ahmed el-Hasenî. *Vefâu'l-Vefâ bi Abbâri Dâri'l-Mustafâ*. Thk. Kâsım es-Samerrâi. Beyrut: 2001.
- San'ânî, Ebû Bekir Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el- Himyerî. *el-Musannef*. çev. Hüseyin Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- Sarıçam, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Dîb Yayınları, 2011.
- Severcan, Şefaettin. *Hiz. Muhammed ve İslâm Daveti Mekke*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.
- Şefaettin Severcan, *Hiz. Muhammed ve Davetten Devlete Medine*, Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.
- Şeker, Mehmet. *İslâm'da Sosyal Dayanışma*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târihu'r-Rusulî ve'l-Mülûk*. Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim. Kâhire: 1967.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. es-*Sünen*. Thk. Muhammed b. Sâlih er-Râcihî. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1999.
- Tomanbay, İlhan. "Uluslararası Göç, Sığınma ve İnsan Kaçakçılığı/Ticareti Sorunları ve Sosyal Çalışma". *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet*. Yay. Haz. H. Acar-N. Negiz-E. Akman. 299-327. Ankara: Maya Akademi, 2013,
- Tuzcu, Esra -K. Bademli. Göçün Psikososyal Boyutu. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 6/1 (2014): 56-66.
- Umerî, Ekrem Ziya. *Medine Toplumu*. Çev. Nureddin Yıldız. İstanbul: Risale Yayınları, 2007.
- Yeniçeri, Celal. *İslâm'ın Dayanışma - Paylaşma Medeniyeti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2013.
- Yiğit, İsmail. *Hiz. Peygamber'in Medine Dönemi Faaliyetleri. Vahyin Nüzûlünün 1400. Yılında Hiz. Muhammed (s.a.v.)*. edt. Ahmet Kavas. İstanbul: İSAV Yayınları, 2011.

Zühri, Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah İbn Şihâb. *el-Megâzi*. (tahk. Süheyl Zekkâr), Dimaşk: Darü'l-Fıkr, 1981.

(Dr. Öğretim Üyesi Yılmaz Çelik tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Çok muhterem Yılmaz Çelik Hocamıza biz teşekkür ediyoruz, Hocam Allah razı olsun. Hakikaten çok büyük ihtiyaç duyduğumuz bir alan yani Türkiye artık göç kervanlarının geçiş yolu değil, sonuç noktası. 190 ülkeden ülkemizde yaklaşık 4 milyon küsur misafirimiz var. Tabii Suriye yoğunlukta ama hemen yanında Kuzey Irak'tan, Orta Asya'dan ve son dönemde Kuzey Afrika'dan, Afganistan'dan yoğun göç alıyoruz.

Hocam çok güzel değindi, hocamın müsaadesiyle, göç enteresan bir şey arkadaşlar sosyologlar açısından bakıldığında. Ben de bu ara birkaç kitabı, Kemâl Karpat Hocanın, diğer alanlarda yazan çizenleri okumaya çalışıyorum çünkü Diyanet'te emanet uhdemizde olunca, süreci yönetme imkânınız yok arkadaşlar, imkânınız yok çünkü göç olayı çok hızlı geliyor. Belki şu anda benim burada veremeyeceğim enteresan sayılar var, göç yolunda ölenler var. Şu anda bile olabilir. Kışın karlar kalktığında bir bakıyorsunuz karın altından onlarca ceset çıkıyor. Böyle bir süreç yaşanıyor. Sosyolojik olarak sonucuyla ancak ilgilenabiliyorsunuz. Biz de şu anda zaten göçün Türkiye'de birinci etabı tamamladık diyoruz. İlk etap bunun şok dönemi. Göçmenlere halı getir, kilim getir, ocak getir vs. acil ihtiyaçların karşılandığı dönemdi. Çünkü insanlar zor durumdaydı. Şimdi ikinci etaptayız, asıl şimdi bu insanların eğitimi problemi var arkadaşlar.

Azez bölgesine biz Mart ve Nisan ayında gittik. 460 bin kişi çadırda yaşıyor. Bizim çizmelerle zor dolandığımız yerde, bir kamp var, 7 bin küsur kocasını kaybetmiş dul kadın kardeşimiz çocuğuyla kampta, Azez'de. İşte, Çarşamba akşam hemen İdlib'in bizim sınırimıza yakın, Reyhanlı'ya 20 kilometre mesafede kadın ve çocuklardan oluşan kampa bir bomba attılar karşı taraftan. Bunları kimse duyurmadı. Bize anlık geldiği için ben bunların acısını yaşıyorum. 30'a yakın sabi sübyan çocuk anında orada öldüler. Çok acı bir süreç. Allah kimseye böyle bir acı yaşatmasın.

Tabii hocamın tezini bizim çok daha geliştirmemiz gerekiyor. Türkiye'de ara ara “yahu arkadaş biz bu Suriyelileri taşımak zorunda mıyız, geriye dönsün...” diyenler olabiliyor. Nereye dönsün? Buyurun, merak eden varsa bizim kervana katabilirim. Ben de onlara en yakın zamanda oraları gezdirebilirim. Hanımefendileri yormayalım ama beyefendilerden, hocam ben de bu faaliyette yer alayım diyen varsa gidelim, görelim süreci, bakın o

zaman geriye döndüğünüzde bütün insanların duası, umudun kapısı olmuş Türkiye. Allah memleketimize zeval vermesin. Hocalarımızın çalışmalarına da bereket ihsan eylesin.

Şimdi, değerli hocalarım, Doç. Dr. Ömer Bozkurt Hocamız, Mardin Artuklu Üniversitesinden, Minimal Aile ya da Ailesizlik Distopyası, Tespitler, Sorunlar ve Öneriler başlıklı sunumunu yapacaklar.

Buyurun Hocam.

MİNİMAL AİLE VE AİLESİZLİK DİSTOPYASI: TESPİTLER, SORUNLAR VE ÖNERİLER

Doç. Dr. Ömer BOZKURT*

GİRİŞ

Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşların artması ve bunun üretime etkisi sonucunda buhar gücüyle çalışan makinelerin beraberinde makineleşmiş endüstriyi doğurması, sermaye birikiminde artışa yol açmış ve bütün bu süreç Sanayi Devrimi ya da Endüstri Devrimi olarak adlandırılmıştır. Endüstri Devrimi sosyal yapıda değişikliklere neden olmuştur. Bunun en büyük etkisini aile üzerinde görmek mümkündür. Başlangıçta dede, nine, anne, baba ve çocukların/torunların yer aldığı geniş aile tipi, sanayi devriminin etkisiyle çekirdek aileye dönüşerek anne, baba ve çocuklardan oluşan bir hal almıştır.

Sanayi Devriminden sonra, ilkel hali ilk defa 1966 yılında ortaya çıkan internet; 1972, 1976, 1979 yıllarındaki çeşitli gelişmelerle 1991 yılında ilk gerçek ara yüzüne kavuşarak 1994'te bankacılıkta ve devamında sivil insanlara hizmet vermede kullanılmaya başlandı. 1995 yılından sonra özelleşen internet insanların hayatlarını önemli derecede kolaylaştırarak hızlı veri transferi yapabilme imkânı sağladı. İnternet, e-posta servislerinden sohbet programlarına, facebook, twitter ve instagram gibi sosyal medya araçlarından youtube gibi video paylaşım sitelerine kadar geniş bir alanda etkili oldu. Bu dönem içerisinde bilgisayarlar devasa boyutlardan sırasıyla masaüstü kasalar ve tüplü monitör, kasa ve ince monitör, tümleşik kasa ve monitör, dizüstü bilgisayar, notebook ve ultrabook şeklinde bir evrim geçirdi; nihayetinde android, iOS ve Windows Phone 8 gibi işletim sistemlerine sahip cep telefonlarına kadar küçüldü ya da büyüdü. İnsanlar aylarca bekledikleri mektupları birkaç

* Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı.

saniyede alabilir bir hale geldiler. Dünyanın dört bir yanında anlık iletişim ağları sayesinde bir anda istenilen kişi sayısınca görüntülü veya yazılı sohbet etme imkânı oluştu. Video, resim ve yazılı dosyaların paylaşımı üst düzey bir hıza ulaştı. Dahası bilgisayar ve internet teknolojisi; robotları, yapay zekâları, akıllı evleri, uzaktan kontrollü araba gibi çok sayıda araç ve gereci ortaya çıkardı. Kısaca bütün bu teknolojik gelişimler dünyayı bir cep telefonuna, cep telefonunu da insanların avuçlarına sığdırdı. Bütün bu olumlu ve faydalı gelişmelerin yaşandığı son 25 veya 30 yıllık dönem, yaygın bir kullanımla dijital devrim çağı adını aldı.

Sanayi Devrimi gibi dijital devrim de dünyadaki bütün kurum, kuruluş ve insanlar üzerinde olumsuz etkilerde de bulundu ve bu durum doğal olarak aileye de yansıdı. Daha doğru bir ifadeyle, bireye yansıyan bu devrim aile kurumunu etkiledi. Sanayi devrimi dede ve nineleri aileden çıkarıp anne, baba ve çocuklardan oluşan bir çekirdek aile (nuclear family, elementary family, conjugal family) doğururken, dijital devrim bunun ötesine giderek minimal aile ve tek kişilik aile / ailesizlik yapısına yol açtı.

Son on yıl içerisinde dijital devrimin gençler, çocuklar, sosyal yapı ve aileye yansımaları üzerindeki çalışmalarda bir artış olduğu görülebilmektedir. Akademik dergilerde, özellikle Türkiye bağlamı çalışmalarda, genellikle mevcut durumun tespitine yönelik araştırmalar ağırlık kazanmaktadır. Çalışmamız boyunca bir kısma dikkat çekilen bu çalışmaların yanı sıra daha serbest nitelikli mecralarda yayımlanmış makale ve inceleme yazılarında fütüristik ve distopik yönü ağır basan yaklaşımlar görülebilmektedir. Esasında bu çalışmalar, fazlaca önemsemediğimiz ya da göz ardı ettiğimiz çok sayıda değişkene dikkat çekmek bakımından önem arz eder ki, çalışmamızın da böyle bir niteliğe yakın durduğunu söyleyebiliriz.

Bu bakış açısıyla değerlendirdiğimizde dijital devrimin birey-aile ikiliğinde gerçekleştirdiği/gerçekleştireceği büyük oranda olumsuz değişimin (1) farklı bir tür sosyalleşme getirmesi, (2) biyo-psikolojik yapıyı zedelemesi ve bunların üzerinden insanların (3) özgürlük kavramına dair aşırı noktalara kayarak özellikle değerler konusunda rölatif/göreceli bir zemine dayanması kaçınılmaz oldu. Bu durum değerler konusunda mutlakçı yaklaşımları sarsarak toplumun dayanak noktalarını zayıflattı. Nihayetinde Sanayi Devrimiyle başlayan ailenin küçülme süreci, dijital devrimle birlikte önce çocuk sayısında düşüşü, ardından çocuksuz ailelerde ve boşanma sayısında artışı

ve nihayetinde marjinal bir boyuta ulaşarak tek kişilik aile veya ailesizlikte yükselişi ortaya çıkardı.

Çalışmamızda bu iddialara dair tespitlere ve bunların nedenlerine değinerek gelecekte çocuksuz aileler ve tek başına yaşayan kişilerden oluşan “tek kişilik aileler” veya “ailesizlikler”in doğurabileceği bir tür distopyaya ve bundan kurtulma yollarına dikkat çekeceğiz. Ancak öncelikle bazı kavramları netleştirmek gerekmektedir. Bunlardan “minimal aile” biçiminde tercih etmiş olduğumuz kavram her ne kadar anne, baba ve bunların çocuklarını ifade eden çekirdek aile için kullanılabilir gibi görünse de literatürdeki kavramlarla karşılaştırıldığında bunu “çocuksuz aile”ler için kullanmanın daha uygun olacağını düşünmekteyiz. “Tek kişilik aile” veya “ailesizlik” ise boşanmış ve yalnız olan ya da tamamen evlenmemiş yalnız/bekâr yaşayanları ifade etmek için kullanılmıştır. Boşanmış ve çocuğuyla yaşayanlar için de “tek ebeveynli aile” kavramı yerine “yarım aile” kavramını tercih etmekteyiz. Çekirdek aile belli bir noktaya kadar insanlığın varlığını devam ettirmesinde ciddi bir sorun doğurmazken yeni tip “minimal aile” ve “ailesizlikler” ise büyük tehlikeler arz ederek bir distopyaya dönüşebilir. Bu distopya sadece Batı dünyası için değil İslam dünyası için de söz konusudur ve bunun önemli oranda gerçekleştiği de söylenebilir.

Şimdi ve yakın gelecek dünyasının aile yapısına dair bu ürkütücü sondan kurtulmak için içinde yaşadığımız toplumun dinamikleri olan din ve kültürün yanı sıra evrensel düşünce/felsefe birikimi ve yöntemlerinden yararlanarak kendimize özgü tarzda çözümler bulabiliriz. (İslam dünyası bağlamında) bu çözümü İslam’ın makul, gerçekçi, uygulamalı ve tutarlı yaklaşımını (1. din), yerel uygulamalarımızla birleştirerek (2. kültür), felsefi bir bakışla (3. düşünce) günümüz bağlamını kaçırmayarak oluşturabiliriz.

1. AİLEYE DAİR TESPİTLER VE SORUNLAR: GERÇEK Mİ, DİSTOPYA MI?

Aile kurumunun tarih içerisinde yapısal olarak bazı değişikliklere uğradığı bir gerçektir. Ailenin büyüklüğünde meydana gelen değişim, bu yapısal değişikliklerin en önemli yönüdür. İnsanlık tarihinin genelinde egemen olan büyük/geleneksel aile yapısı zaman içerisinde küçülerek çekirdek aileye, hatta günümüzde çocuksuz aile formuna dönüşmüştür.¹ Bunun en belirgin

¹ Bu genel yaklaşıma dair geniş bir literatür ve bilgi için bkz. Celalettin Vatandaş, “Sekam Araştırması Bağlamında Türkiye’de Aile Yapısı ve Problemleri”, *Savrun*

kanıtı olarak geleneksel yönü güçlü olan Türkiye’de bile son yıllarda evlenme ve doğurganlık hızındaki azalmalar, evlilik yaşındaki gecikmeler, çocuksuz aile sayısındaki artışlar, evlilik dışı birliktelik ve evlilik dışı doğurganlıktaki yükselişler,² dahası hiç evlenmeyen veya boşanmış olan kişi sayısındaki kayda değer artışlar gösterilebilir.³ Bu noktada dağılmış aile yapıları ile tek ebeveynli aile (yarım aile) tiplerinin Türkiye’nin doğu bölgelerinde (Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu) en düşük oranlarda olması, tek kişilik ailelerin ise Türkiye’nin batısında daha yaygın olarak görülmesi dikkate değerdir.⁴ Tek kişilik ve çekirdek aile formlarının kırsal bölgelere göre kentlerde daha yoğun olduğu, geniş aile tipine ise kırsal bölgelerde daha çok rastlandığı vurgulanmalıdır. Bunun birtakım ekonomik ve sosyal nedenlere dayalı olduğu⁵ önem arz etse de bütün bunlardan “çocuksuz aile” ve “tek kişilik aile” formlarını desteklemesi bakımından kentin önemli bir sorun merkezi haline geldiği söylenebilir.

Dünyada Aile Sempozyumu (Sorunlar-İmkânlar-Çözümler), SEKAM Yayınları, İstanbul 2016, s. 54.

- 2 Veriler için bkz. Sutay Yavuz - M. Murat Yüceşahin, “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2012 / 1, s. 78-79. Bütün bu durumlar yurt dışında daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Ayrıntılar için bkz. Bilal Coşan, “Dünyada ve Türkiye’de Sosyoekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 18, sy. 41, ss. 259-294; Muktak Vyas, “DINK Family: Boon or Bane”, *International Journal of Research in Social Sciences*, Vol. 8 Issue 9, September 2018, ss. 713-717; Thomas Baudin, David de la Croix, Paula Gobbi, “DINKS, DEWKS & Co. Marriage, Fertility and Childlessness in the US”, <http://fakultaetsseminar.uni-mannheim.de/material/dinks-dewks-co.pdf>, ss. 1-63.
- 3 İsmet Koç, “Türkiyede Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011”, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*, ed. Mustafa Turgut - Semiha Feyzioğlu, TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İstanbul 2014, s. 46; Yavuz - Yüceşahin, “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar”, s. 95. Burada vurgulanan tüm güncel veriler için Türkiye İstatistik Kurumu (tüik) web sayfasındaki (www.tuik.gov.tr) çok çeşitli veri tablolarına bakılabilir. Burada ifade edilen yargıları destekleyen veriler için bkz. <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (erişim tarihi: 06.12.2019); <http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (erişim tarihi: 06.12.2019)
- 4 Yavuz - Yüceşahin, “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar”, s. 96.
- 5 Ertuğrul Güreşçi, “Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl: 2012, c. 9, sy. 17, s. 153.

Türkiye’de aile ile ilişkili olarak sosyal yapıda gerçekleşen bu değişim büyük oranda Sanayi Devriminin etkileriyle başlamış olup bu devrimin en temel dinamiği ekonomik nedenlerdir. Diğer yandan iş gücü ihtiyacı, kırsaldan kente göç ve bunun sonucunda ailenin küçülmesi gibi sebepler ise bireyselleşmenin artmasını doğurdu. Batı’nın yaşadığı bu süreç Türkiye gibi ülkeleri de peşinden sürükleyerek bir modernleşme çabasına itti. Modern olma çabası siyasi bir destekle topluma sirayet ederek kırdan kente göçü hızlandırdı ve bireyde hak ve özgürlüklere dayalı yeni bazı değerler oluşturdu. Özellikle ekonomik özgürlük bağlamında herkesin (özellikle de kadının) iş gücüne katılımında görülen artış ve bütün bu süreçle ilişkili olarak evlenme ve doğurganlık hızında azalma, boşanma sayısında artış, evlilik yaşında ilerleme ve daha bireysel bir yaşamı tercih etme gibi belli başlı sorunlar ortaya çıktı.⁶

Çocuksuz aileler ve ailesizlik distopyasına gidiş için bir hazırlık evresi olan bu süreç, dijital devrimle birlikte ivme kazandı. Dijital devrim çağının önemli aracı olarak bilgisayar teknolojisi ve internet, ayrılmaz ikili olarak büyük etkilerde bulundu. Bu iki unsurun bir araya gelmesinden ortaya çıkan hızlı iletişim, faydalı sonuçlar kadar büyük sorunlar da doğurdu. Yeni sosyalleşme tarzı ve buna bağlı olarak yalnızlığın buharlaşması ile özgürlük sorunu ve bununla ilişkili olan değerlerde rölativizm/görecelik bu sorunların başlıcaları oldu. Bu sorunları bilgisayar-internet ikilisinden meydana gelen (1) sosyal medya veya dijital medya ile (2) biyo-psikolojik yapıyı saptıran web içerikleri belirledi. Başka bir neden olarak (3) siyasi faktörleri de saymak gerekir.

Birçok alana etkide bulunan sosyal medya öncelikle, yeni bir sosyalleşme alanı ve tarzı ortaya çıkardı. Bu sosyalleşmeyi sanal olarak ifade edersek klasik sosyalleşme tarzı daha çok fizikseldi. Yeni sosyalleşme şekline sahip sosyal medya yüz yüze iletişime oranla kullanım sorunları, “başka bir tür yalnızlık”,⁷

6 Yavuz - Yüceşahin, “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar”, s. 78-79; Ali Bayer, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2 yıl: 4, c. IV, sy. 8, ss. 101-129. Modernizmin bireyselleşmeye götüren yönüne dair bkz. Sibel Karaduman, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Journal of Yasar University*, 2010 17(5), ss. 2886-2899; Mustafa Aydın, *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, Açılım Kitap, İstanbul 2014, s. 209. Güncel veriler için bkz. <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (erişim tarihi: 06.12.2019); <http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (erişim tarihi: 06.12.2019).

7 Araştırmalar da göstermiştir ki sosyal medya kullanımı ile yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Buse Şafak - Süleyman Kahraman, “Sosyal Medya Kullanımının Yalnızlık ve Narsistik Kişilik Özelliği Belirtileri ile İlgili

narsisizm, depresyon ve bağımlılık gibi olumsuz etkilere yol açarken diğer yandan bireylerin yalnızlık, kabul edilme isteği ve ait olma duygusu gibi psikolojik durumlarına da yeni açılımlar getirdi. Bireyler sosyal medya ortamında reddedilme korkusu ve utanç duygusu gibi nedenlerle kendilerini gizleyerek tanımadıkları insanlarla iletişime geçmek suretiyle bir yandan yalnızlıklarından kurtulmaya çalıştı, diğer yandan zıtlıklar ve çatışmalarla yüklü yeni bir kimlik edindi.⁸ Bunun sonucunda bireylerin kural, değer ve tutumları bozuldu hatta ortadan kalktı. Çocukluktan itibaren muhatap olunan bu alanda çocukların öğrenme ve yapma deneyimleri hızlı ve düzensiz bir süreç izledi. Bu durumda çocuklar, yetişkinlerin bile görmemesi gereken şeyleri erken yaşlarda gördü. Şiddet, cinsellik ya da argo içeriklerinin yanı sıra sanal bir oyun, eğlence ortamında büyüyen çocuklar yeni ve “heyecan verici” şeyleri keşfetti. Bütün bunlar çocukların günlük zamanlarının önemli bir kısmını aldı ve sonunda internet, bilgisayar veya oyun bağımlılığı gibi yeni sorunlar da zuhur etti.⁹

Dijital çağ yetişkinlerinin sosyal medyayla ilişkili bu sosyalleşmeleri, büyük oranda gerçek alandan kopuk bir nitelikte oldu ve yalnızlık¹⁰ denen şeyi de değiştirerek kendine özgü bir hale dönüştürdü. Esasında yalnızlık reel alana dair bir durum olup sokakta yalnız başına gezme ve evinde tek başına yaşama gibi tarzlarda anlaşılmaktadır. Sosyal medya bunu bir yalnızlık olmaktan çıkardı ve bir yandan yalnızlığı buharlaştırıp unuttururken diğer yandan bireyselleşmeyi de güçlendirdi. Böylece insanlar evlerinde tek başlarına

İlişkinin Belirlenmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sy. 2, yıl 2019, s. 67. Bu nedenle yalnızlığı “başka bir tür yalnızlık” olarak ifade ettik.

- 8 Şükrü Balcı - Abdulkadir Gölcü - Ayşe Arsal Gölü, “Sosyal Medya Kullanımı ile Kendini Gizleme ve Yaşam Doyumu Arasında Bir Bağlantı Var mı?”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 21, sy. 1, Mart 2019, s. 174-175. Sosyal medyanın olumlu ve olumsuz yanlarını görebilmek adına ayrıca bkz. Sinem Onar Çambay, “Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, 5 (2), ss. 237-247.
- 9 Abdurrahman Özkan - İsmail Hira, “Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Yaş Çocukların Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn Görüşleri (İstanbul Örneği)”, *Kesit Akademi Dergisi*, yıl: 3, sy. 9, Eylül 2017, s. 253; Vusala Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü”, *Yeni Medya Elektronik Dergi - eJNM*, Mayıs 2018, v. 2 is. 2, s. 118-119.
- 10 Yalnızlık konusu, 5-7 Aralık 2018 tarihinde Hacettepe Üniversitesi ve 6-7 Aralık 2019 tarihinde Üsküdar Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen sempozyumlarda farklı ve çeşitli boyutlarıyla ele alınmıştır.

yaşayıp, binlerce insanla iletişim kurarak yalnızlıklarını ortadan kaldırdı. Bu da olumsuz bir sonuç olarak, insanların reel alanda paylaşımında bulunabilme, bir arada yaşayabilme ve tahammül gücünü ve kültürünü zayıflattı. Hatta sanal dünyaya alışan insanlar, daha önce kabul etmeleri oldukça güç olan bir tarzla sanal dünyada tanıştıkları biriyle evlenmeyi de normal karşılamaya başladı.¹¹ Başka bir ifadeyle sanal dünyada şekillenen kişilik, sanal dünyadaki başka bir kişilikle uyum sağlamaya imkân tanıdı. Dolayısıyla sanal dünyada oluşan kişiliğin hayali bir kişilik olmadığı, her türlü çelişkisiyle birlikte reeldeki kişiliğinden kopmayan, tam da gerçek bir kişilik olduğu gerçeği gün yüzüne çıkmış oldu.

Dijital çağın diğer önemli gücü ise kontrol altına alınamayan web içerikleridir. Belli bazı web içerikleri önce biyo-psikolojik yapıyı çarpıtıp bozmakta, eş zamanlı olarak dijital medyanın doğurduğu sonuçlarla birleşerek sonunda özgürlük sorunu ve bununla ilişkili olarak değerler rölativizminin yayılmasına yol açmaktadır.¹² Etkili gücü nedeniyle web içerikleri kişi ve tüzel unsurların elinde proje silahlarına dönüşebilmektedir. Siyasi projelere de alet olabilen web içerikleri, aile hususunda çoğunlukla algısal, psikolojik ve biyolojik yapı üzerinden etkili olmaktadır ki bu da yoğun bir şekilde pornografi üzerinden yapılmaktadır.¹³ Pornografi insanların biyolojik ihti-

11 Sanal dünya üzerinden gerçekleşen evliliği %31,59 oranında olabilir gören önemli bir kesim vardır. Bkz. Vatandaş, “Sekam Araştırması Bağlamında Türkiye’de Aile Yapısı ve Problemleri”, s. 74.

12 Bu tür içeriklerin büyük oranda olumsuz etkileri kadar bazı olumlu yönleri olduğunu söyleyenler olsa da (Bkz. Özden Tandoğan - Ümran Oskay, “İnternet ve Cinsellik”, *Androl Bul*, 2019; 21, ss. 119-122; Zühal Yeniçeri, “Pornografinin Sosyal Psikolojik Boyutları”, *PİVOLKA*, yıl: 4, sy. 18, ss. 17-19.) bu araştırmaların yerel değer ve durumları göz ardı ettikleri kaynak havuzlarından anlaşılabilmektedir.

13 Bu noktada Alfred Kinsey ve onu destekleyen Rockefeller Vakfı’nın uygulamaları ve pornografiyi legalize etme çabaları örnek verilebilir. Pornografinin tarihçesi ve internet dünyasındaki ekonomik yeri ve ilgi alanı olmasına dair ayrıntılar için bkz. Ahmet Hakan Çakıcı, “Porno: Siber Dulluk”, <https://ahmethakancakici.blogspot.com/2019/09/porno-siber-seks-ya-da-siber-dulluk1.html> (E.T. 10.10.2019); Ahmet Hakan Çakıcı, “Ailesiz Toplum, Modern Family... Ya Sonrası?” <http://ahmethakancakici.blogspot.com/2018/11/ailesiz-toplum-modern-family-ya-sonras.html> (E.T. 10.10.2019); Kinsey’in düşüncelerinin ana hatları için bkz. Tuğba Yılmaz Esencan, Nezihe Kızılkaya Beji, “Günümüze Değin Cinsellik Konusunda Yapılan Çalışmaların İrdelenmesi”, *Kadın Cinsel Sağlığı*, c. 17, sy. 63, 2015, s. 303-304.

yaşları nedeniyle rahatlıkla ilgi gösterebilecekleri bir alandır. Bu alan süreç içerisinde normal ilişkilerden başlayarak zamanla tatminsizliğin beraberinde getirdiği nedenlerle marjinal boyutlara ulaşmaktadır. Her türlü cinsel sapkınlık görüntülerine maruz kalmak da biyo-psikolojik yapıyı bozmaktadır.¹⁴ İnsanlar bu bozulmayla, çarpık cinsel ilişkileri normal ve hatta gerekli görmeye yönelmekte ve karşı cinse ilgi duymada sorunlarla karşılaşmaktadır. Başkasına ihtiyaç duymaz bir hale gelmeye başlayan insanlar pornografik görüntülerle yetinmeye ve dolayısıyla tek başına yaşama veya evliyse çocuk yapmama gibi yollara meyledebilmektedirler.

Pornografinin bu etkisinin dünyadaki çeşitli siyasi-politik-ekonomik kesimlerce kullanıldığı hep dile getirilmiştir. Bu kesimlerin pornografi üzerinden çeşitli yol, yöntem ve çabalarla aile yapısını değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçladığı vurgulanmıştır. Komplo teorilerini çağrıştıran bu durumu destekleyen çok sayıda veri ve çalışma bulunmaktadır. Buna göre mezkûr çabaların birinci amacı çocuk doğurmayı engelleyerek nüfusu kontrol altına almaktır. Çünkü eskiden yöneticiler işçi veya asker olarak insana ihtiyaç duyarken -ki bu da aileyi önemli kılıyordu- dijital devrimle birlikte insan yığınlarına ihtiyaç duymamaya başladılar. Bu da aileyi önemsiz kıldı ve bunun sonucunda çiftlerin çocuk edinmelerinin kontrol altına alınması çabasına gidildi ve nihayetinde geleneksel ailenin çocuksuz aileye dönüşmesine dönük ciddi bir adım atıldı. Bu çabaların farklı yol ve yöntemlerle yapıldığına dair örnekler verilebilir: Bunlardan biri, çocuksuz ailenin gerçekleşmesi için aileye dışarıdan ihtiyaca binaen çocuk eklenmesi girişimidir. Başka bir çaba, insanların biyolojik ihtiyaçlarını farklı yollarla doyurarak çocuk yapmalarını engellemektir ki bu noktada robot partnerli birlikteliklere ilgi uyandırılmıştır. Dijital teknolojiyle her türlü cinsel fanteziye hizmet verecek insan tenli bu “robot partnerler”/“robot seks işçileri” üretimi, bu çabalardan biridir. Robotik müdahale yeterli ve tatmin edici olmayınca ve illa heteroseksüel (kadınlı erkekli) bir birliktelik olacaksa çocuk yapmamak için makul gerekçeler üretildi. Bu gerekçelerden biri anti-natalist teorinin önemli savunucularından David Benatar’ın “Misanthropik” (Misanthropic) diye adlandırdığı kanıt ile temsil edilmiştir. Buna göre “İnsanlar, diğer insan ve insan olmayan hayvanların milyarlarcasının acısından ve ölümünden sorumlu olan son derece kusurlu ve yıkıcı bir türdür. Bu raddede bir yıkımın sorumlusu eğer başka bir tür olsaydı,

¹⁴ Bu bağlamdaki bazı zararlar için bkz. Bağdat Deniz Kaynak, “Cinsel İçerikli Yayınların Ergenler Üzerindeki Etkileri ve Bazı Müdahale Yöntemleri”, *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 2017, c. 5, sy. 10, s. 268-276.

biz derhal o türün devamının durdurulmasını tavsiye ederdik.”¹⁵ Bu iddia, insanlığın neslinin devam etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Bu iddianın bir sonraki adımı ise anti-natalist (çocuk doğurma karşıtı) hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir çaba da 1970’lerde “Lavanta Tehdidi” isimli lezbiyen hareketin yayınladığı dört maddelik yönergenin üçüncüsünde yer aldığı söylenen “Doğum kontrolü konusundaki bütün tartışmalara meşru bir gebelikten korunma yöntemi olarak eşcinsellik de dahil edilmelidir.” kuralında gün yüzüne çıkmıştır. Bu yaklaşımın “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” kavramsallaştırması altında yapıldığı da ileri sürülmüştür. Burada aynı cinslere ilgi göstermeyi teşvik ederek “doğal ve üremeye imkân veren evlilik ya da aile”yi zaafa uğratmak temel amaç olmaktadır. Diğer bir yol da farklı cinsel tercihlerin artmasını sağlamaktır ki, en genel ifadeyle söylenecek olursa, eğer toplumlarda kadın-erkek birlikteliğinin % 10’unu eşcinsel, pedofili, robot, hayvan gibi ilişkilere yönlendirmek mümkün olursa, bir iki nesilde dünya nüfusunun milyarlarca varan düzeyde azalması sağlanabilecektir.¹⁶

Komplo teorisi ya da distopik olarak nitelendirilebilecek bu değerlendirmelerde insanın zayıf yönlerinin dışarıdan etkiyle kullanılması söz konusudur. İnsanların biyo-psikolojik yapısına dönük bu saldırılar, insanın doğasını bozarak önce eğer evliyse bu evlilikten çocuk edinmemeye yol açmakta, evli değilse nikahsız yaşama tarzına meyli arttırmakta ve en son raddede karşı cinse ilgi duymasını engelleyerek doğaya aykırı sapmalara ve çarpıklıklara yönlendirerek onu yalnızlaştırmaktadır. Dahası bu sonuçların ortaya çıkması dış bir etkiye ihtiyaç olmadan sadece bu tür web içeriklerinin bulunmasıyla bile ilişkilendirilebilir.¹⁷ Bu aşırı halde kişi dijital sosyallik alanına mahkûm olarak yaşamaya devam edebilmektedir ki bu da minimal aile ya da “tek kişilik aile”/“ailesizlik”lere imkân tanımaktadır. Dahası bunlar üzerinden yaygınlaşan özgürlük algıları ve değerler rölativizmi, sorunun yayılma dayanağı olarak

¹⁵ Anti-natalist teoriye dair bu ifade ve diğer ayrıntılar için bkz. David Benater, “We Are Creatures That Should Not Exist’: The Theory of Anti-Natalism”, <http://www.thecritique.com/articles/we-are-creatures-that-should-not-exist-the-theory-of-anti-natalism/> (erişim tarihi: 06.12.2019), s. 3.

¹⁶ Ahmet Hakan Çakıcı, “Ailesiz Toplum, Modern Family... Ya Sonrası?” <http://ahmethakancakici.blogspot.com/2018/11/ailesiz-toplum-modern-family-ya-sonras.html> Bütün bu tartışmaların ayrıntıları için bkz. Ahmet Hakan Çakıcı, *Ailesiz Toplum, Modern Family... Ya Sonrası?*, Mütalaaa Yayınları, İstanbul 2019.

¹⁷ Bu tür içeriklerin etkileri konusunda bkz. Verda Tüzer, “İnternet, Siberseks ve Sadakatsizlik”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2011; 3(1), ss. 100-116.

dikkat çekmektedir. Kendi zihinsel çıkarımını herkesin kabul etmesi gereken bir ilkeymiş gibi göstermek ve buradan birtakım değerler skalası oluşturmak neredeyse herkesin bir çabası haline dönüşmüş durumdadır. Bunun sınırsız bir özgürlük ve sınırsız bir kendince değerler yığını oluşturmaya götürdüğü ve nihayetinde dayanaksız bir alan oluşturduğu unutulmamalıdır.

Bütün bunlara ilave olarak, çocuksuzluğa ve ailesizliğe bir neden olarak bazı devlet politikaları ve kurumları da gösterilebilmiştir. Aile yerine bireye hizmet sunan fabrikalar, okullar, hastaneler bu kurumlara örnek olarak verilmiştir. Bu kurumları ailenin sonu olarak gösterenler de vardır. Dahası Çin, Rusya ve İsrail gibi bazı ülkelerdeki “komün” uygulamaları buna örnek gösterilerek ailesizlik ve evsizlik olguları gündeme getirilmiştir.¹⁸ Bazı sosyal kurumların ise ailesizliğe daha büyük etkide bulunduğu ileri sürülmüştür. Çocuk esirgeme kurumu, yetiştirme yurdu, yaşlılar evi, kadın konuk evi gibi bu yapılar, yeni alternatifler sunmaktadır. Bütün bunlar ailenin sonu ya da ailenin anlamını yitirmesi şeklindeki bazı uç fikirleri akla getirmektedir.¹⁹ Ayrıca çok kısmi bir şekilde dul maaşı, süresiz nafaka ve boşanmayı kolaylaştırıcı birtakım uygulamalar da bunlara eklenebilir. Her ne kadar toplumsal açıdan faydalı yönleri olsa da bu tür kurum ve kuruluşlar çocuksuz aileye veya ailesizlik distopyasına dolaylı da olsa etki eden unsurlar olarak gösterilebilir.

Netice itibariyle elimizdeki somut veriler dijital çağda çocuksuz aile ve ailesizlik formlarının arttığını ve artacağını açıkça göstermektedir. Bu çerçevedeki araştırma sonuçları bekârlık ve bekârlık süresinin uzadığını, nikâhsız birliktelik (evlilik öncesi veya evlilik dışı ilişki şekilleriyle) sayısının yoğunlaştığını ve buna dair algının olumluya doğru döndüğünü, sosyo-ekonomik nedenlerle de ilişkili olarak evlilik yaşında yükselme olduğunu, çocuk doğurmanın ertelendiğini, nikâhsız yaşamayla paralel olarak evlilik dışı çocuk edinmeye dönük algının olumlu yönde ilerlediğini, boşanma oranında yükseliş olduğunu ortaya koymaktadır. Bu göstergelerin evli olmakla, eğitim durumunun yüksekliğiyle, kentte yaşamayla, yaşadığımız zamana yakınlıkla ve

18 Emre Kongar, “Türkiye’de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, *Aile Yazıları-2*, Derleyen: B. Dikeçligil, A. Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, ss. 147-175.

19 Ergün Yıldırım, “Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu mu? -Kütahya Yetiştirme Yurdu Örneği-”, *Aile ve Toplum*, yıl: 7, c. 2, sy. 9 Ocak-Mart 2005, ss. 93-100.

sosyo-ekonomik durumdaki iyileşmeyle büyük oranda paralellik göstermesi ise üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur.²⁰

2. DİSTOPYADAN ÇIKIŞ YA DA GERÇEK SORUNLARA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dijital devrim çağı, engellenmesi güçleşen sosyal medya ve web içerikleriyle bizi bilinçli nesiller yetiştirmeye zorlamaktadır. Bu nedenle eğitimde yasaklamalara ve engellemelere başvurmak bu çağda çok fazla olumlu sonuçlar vermemektedir. İnsanların her şeyi bütün boyutlarıyla ve en temel esaslarıyla tartışması ve buna göre yol haritaları çizmesi gerekmektedir. Dolayısıyla köktenci çözümler en temel hedef olmalıdır. Elbette teknolojinin geliştireceği yeni güçle tehlikeli dijital alanlara engeller konulmalı ve kanunlar çerçevesinde tedbirler alınmalıdır. Fakat insanları kanıtlamalarla ikna etmeden, sadece yasak ve kanunlarla esaslı çözümler ortaya koymanın zor olduğu da bilinmelidir. Tikel sorunları tümel bağlamda ve teorik düzeye yükselterek ele alıp tartışarak yola çıktığımızda, yukarıda belirlemiş olduğumuz sorun sıralaması tam tersine döndürülmüş olmaktadır. Bu nedenle ilk olarak özgürlüğe yönelik bakışı ve bununla ilişkili olarak da rölativizm sorununu tartışmamız gerekmektedir. Mutlak iyi ve kötü var mıdır, iyi ve kötüyü kim belirler, insan neleri yapmalıdır gibi sorular, değerler özelinde mutlaklık-görecelik üzerinden tartışılarak izah edilmelidir. Bu noktada düşünce tarihinde ister gerçekliği idealde isterse de reelde bulsun, rasyonalist çizgidekiler mutlakçı bir yaklaşımla iyi ve kötünün var olduğunu, bunların kaynağı ve belirleyicisinin akıl olduğunu savunurlar. Başka bir ifadeyle düşünürler, iyi ve kötüyü akılların ortak yaklaşımının belirlediğini ya da zaten belli olan iyi ve kötüyü aklın keşfedebileceğini savunmuşlardır. Bu tutumla iyi ve kötünün bilgisine dair kaynak büyük oranda akıldır. Dinlerde iyi ve kötünün belirleyicisi ya Tanrı (veya peygamberi) ya da dinin kurucusu iken, kültürlerde ise iyi ve kötünün belirleyicisi bir tür toplumsal uzlaşımdır.

Mutlaklığın karşısında septik, sofistik ve görecelilik/rölativizm gibi yaklaşımlar yer alır. Taraftarları mutlaklığı savunanlara göre çok daha az

²⁰ Bu ana fikirlere dair ayrıntılı veriler ve değerlendirmeler için bkz. Vatandaş, “Sekam Araştırması Bağlamında Türkiye’de Aile Yapısı ve Problemleri”, s. 57, 63, 66-68, 71-73, 87, 90-93; Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü”, s. 118-119; Bilal, Coşan “Dünyada ve Türkiye’de Sosyoekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 18, sy. 41, ss. 259-294.

olsa da önemli bir yaklaşım olarak ele alınmaya değerdir. Rölativist yaklaşımlar da esas itibariyle rasyonalist temele dayalıdır. Dahası bir rasyonalist yaklaşım olan existansiyalist (varoluşçu) felsefelerde ilginç bir şekilde bireyin belirleyiciliği ve kendi ilkelerini oluşturması esas kabul edilerek rölativist bir bakış açısı sergilenir. Rasyonalist olmak üzerinden rölativizme giden bu tutumlar günümüzde oldukça yaygınlaşmış ve kendi kurallarını kendi koyma şekliyle güçlenmiştir. Bu durum karşısında mutlaklık-görecelik bağlamında rasyonalist olmanın nasıl bir şey olduğunun belirlenmesi gerekir. Farklı felsefi alanlar içerisinde akli esas alan rasyonalist yaklaşım, sadece tek bir kişinin aklının ortaya koyduğu şeyi ifade etmemektedir. Olması gereken ve bizim de savunduğumuz bakışa göre rasyonellik, bir tür “akıllar uzlaşıcılığı”dır. Daha açık bir ifadeyle bir şeyin rasyonel olabilmesi için o şeyin (1) başka akıllarda da bir karşılığının olması (doğal uzlaşım), (2) başka akılları zihne veya zihin dışına dayalı kanıtlamalarla ikna edebilme özelliğinde olması gerekir. Dolayısıyla doğal uzlaşımında akıl, biyolojik açıdan ortak olduğu diğer akıllarla bazı konularda doğal olarak uzlaşabilmektedir. Kanıtlama yoluyla ikna etmede ise akıl yine biyolojik ve psikolojik yapı ortaklığı üzerinden fakat ikincil ve üçüncül çabalarla diğer akıllarla uzlaşma yoluna gitmekte ve böylece ortak bir karara varmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla rasyonellikte, aklın kendi dışındaki diğer akıllarla bir ilişkiye girmesi ve onları belli konularda kabule götürücü yollar izlemesi ve bunu gerçekleştirmesi gerekir. Aksi takdirde tek bir aklın tek başına belirleyici olma çabası, esasında diğer akıllarla doğal ya da dolaylı bir şekilde uzlaşımı sağlamaya girmediği için rasyonel olmamış olur. Aklın temel ilkelerinin bile diğer akılların kabulüne dayanarak ya da diğer akılların kabulünden çıkarsanarak ortaya konmuş olması bundandır. Bu çerçeveden ele alınacak olursa, söz gelimi “çocuk yapmamalıyız”, “cinsiyetsizliği yaymalıyız” şeklindeki birtakım iddiaların öncelikle başka akıllarca makul karşılanabilmesinin sağlanması ve bunun kabul edilebilir bir husus olduğunun ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik açılardan kanıtlanması gerekir. Aksi takdirde bu tür iddialar rasyonel olmaktan ziyade belli kişi ve kesimlerin kendilerine özgü “tutum”, “duygu” ve “tercih”lerinden öteye geçmemiş olur. Dolayısıyla rasyonellik üzerinden bir mutlaklık-görecelik tartışmasında, aklın zorunlu olarak bir mutlaklığa meyiletmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bundan hareketle de özgürlük fikri üzerinden değerler rölativizmine yönelme çabasının rasyonel olmadığı ve eğer rasyonel olacaksa başka akıllar tarafından tartışılmaya ve kabul edilmeye açık olması gerekmektedir. Bundan olsa gerektir ki, siyasi bağlamda özgürlük belirle-

nirken toplum ve siyaset teorisyenlerinin büyük çoğunluğu pratik bir ilke olarak başkasının özgürlüğünü bir başkasının özgürlüğünün başladığı yerle sınırlandırarak tek merkezlikten kaçınmışlardır.

Bu noktada dinlerin mutlakçı-göreceli bağlamındaki yaklaşımlarına baktığımızda ise elbette ilahi kaynaklı olduğunu iddia eden ve bu konuda kanıtlar ileri süren dinlerin ilkelerinin mutlaklığı noktasında aklın bir ölçüt olarak değerlendirici bir merci olması gerekir. Burada dinlerin ibadet ve muamelatla ilgili kısmından ziyade ahlakla ilgili ilkelerinin akli tutarlılıkla incelenmesinin gerekliliği, akıl-din ilişkisinin temel standartları açısından anlamlı olacaktır. Zira muamelat ve ibadetler noktasında dinler ne kendi aralarında ne de akılla ortaklaşacak çok sayıda yöne sahiptirler. Buna karşılık dinlerin ahlaki ilkeler noktasında kendi aralarında ve rasyonel yaklaşımlarla büyük oranda uzlaştığı söylenebilir. Söz gelimi Platon ve Aristoteles'in ahlak anlayışlarının büyük bir kısmının diğer ilahi dinlerin ilkeleriyle uyumlu olduğu, bu konuda yazılmış çok sayıdaki eser yoluyla anlaşılabilmektedir.

Mutlakçılık-görecelik tartışmasında kültürün rasyonellik ve dinle uyumu kısmi bir şekilde olmaktadır. Çünkü kültürlerde ahlaki olarak nitelenen bazı tikel kuralların başka kültürlerce ahlaki kabul edilmedikleri görülebilmektedir. Bu da toplumsal uzlaşımın rasyonel bir zeminle desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Esasında akıllar da -istisnai olarak- temel bazı konularda uzlaşmamaktadır. İnsanın hata yapabilme potansiyeli ile mutlak hakikatin hep aranan bir şey olarak kaldığını hesaba kattığımızda bu istisnaları makul görebiliriz. Ancak dinler söz konusu olunca onlar kendilerinin mutlak hakikat olduklarını söyleseler de onlara inanmayanlar için bu geçerli bir husus değildir. O zaman mutlak ahlaki ilkeler konusunda kapsayıcı bir yol belirlemek gerekmektedir. Bu konuda tam olmasa da akıl, din ve kültür üçlüsünün uzlaşımını önemli bir çözüm olarak görebiliriz. Böylece mevcut üç güç (akıl, din, kültür) bir araya gelmiş olup hata payını asgari düzeye indirmekte ve değerlerin mutlaklığına giden kapı aralanmış olmaktadır. Bu mutlaklık ve belki de evrensellik, insanın bireysel/sübjektif/rölatif yaklaşımlarını özgürlük kavramıyla özdeşleştirmelerine engel olmaktadır. Böylece insanlar bir toplum içerisinde başkalarıyla birlikte yaşadığını, belli başlı kurallara uyması gerektiğini, bütün insanlık alanını zarara uğratacak şeylerden kaçınması gerektiğini bilecektir. Her şeye rağmen insanların arasında büsbütün farklı yapıda olanları çıkabilecektir. Ancak bunların kendi tercihlerini başkalarına zarar vermeden, başkalarını özendirmeden, başkalarına dikte ettirmeden,

başkalarına öğretmeden yaşamalarına yasal özgürlükler çerçevesinde müsaade etmek gerekir. Bu gereklilik, her hususta olduğu gibi burada da bir istisnanın bulunabileceği kabulü üzerinden olabilmektedir.

Değerlerin mutlaklığı konusundaki rasyonel, dini ve kültürel uzlaşımçı anlayışı, evrenin kendi fiziksel sistematigi üzerinden de destekleyebiliriz. Zira evrenin, dünya ve içindekilerin hassas bir ayar üzere olduğu, belli bir sistematige sahip olduğu artık kabul edilmektedir. Elbette evren üzerine bazı teoriler, evrenin fiziksel sisteminde göreceliklerin olduğunu iddia etmiştir. Tinsel alanda ileri sürülen rölatifliğe, fiziksel alanda da rastlamak mümkündür ve bilim-gerçeklik ilişkisi bağlamında bu tartışmalar devam edip gidecektir. Ancak bu tartışmaların bizatihi sistemin kendi içerisindeki bir düzenle araştırılıp ortaya konduğu da unutulmamalıdır. Kabaca söylenecek olursa, bigbang teorisi, rölativite teorisi gibi teoriler gerek evrende mevcut olan belli bir düzen, gerekse de o düzenin içerisinde yer alan bu teori sahiplerinin zihinsel işleyişleriyle ortaya konmuştur. Dolayısıyla rölatifliğin bir mutlakçı dayanağı vardır. Dahası tinsel alana özgü kıldığımız rasyonelliğin (aklın yapısı gibi) burada fiziksel alanla yapısal anlamda ortaklık gösterdiği de söylenebilir. Kısaca hayat planlanabiliyorsa, aynı şartlar altında aynı deneylerden aynı sonuçlar elde edilebiliyorsa, üretim ve gelişim gerçekleştirilebiliyorsa evrende bir düzen ve sistem var demektir. Bu durum evrenin, dünyanın, bitkilerin, hayvanların ve insanın bir doğası olduğunu bize göstermektedir. Tohumların geliştirilmesi, üremelerin suni olarak yapılabilmesi, tedavi yöntemlerinin bulunabilmesi gibi durumlar hep bir doğanın varlığı sayesinde. Bu doğanın varlığını kabul eden Aristoteles, İbn Sina, İbn Rüşd gibi akılcıların yanında, bu doğaya bir zorunluluk atfetmeyen ama onu hikmetin gereği olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyen Gazali gibi “kelami kaygısı yüksek” düşünürler de olmuştur. Makrokozmos ve mikrokozmos ikilisini evrendeki düzen bağlamında savunan mistik-sufi nitelikli çok sayıda temsilciden de söz edilebilir. Madem böyle bir doğa vardır, öyleyse içindekilerle birlikte bütün bir evrenin doğasını görmeli ve bunun bozulmasına engel olmayı bir ahlaki ilke olarak benimsemeliyiz. Zira bu doğanın bozulması, onu bozanı da içerecek şekilde büyük zararlara yol açacaktır. Bu dünyada bilinen irade sahibi tek mahlûk insan olduğu için bunu bozmaya girişen de şimdilik bildiğimiz kadarıyla kendisidir. Burada ilginç olan husus, insanın, iradesiyle birlikte bu düzen ve sistemin bir parçası olmasıdır. Bu durum kötülük probleminin meşhur tartışmalarına ve mümkün dünyaların en iyisi hususuna kadar teolojik alana dair tartışmalara götürülebilir. Şimdilik bunlara

girmeden kısaca bütün bu tartışma alanlarının da sistemin bir parçası olduğunu belirtmekle yetinebiliriz. İnsanın iradesi/özgürlüğüyle tercih yapması onun için bir bedeli beraberinde getirmektedir. Bu bedel -doğal haliyle- çok da bir sorun doğurmaz. Ancak insanın iradesini manipüle eden ve onun biyo-psikolojik yapısını bozan şeyler devreye girdiğinde, gerekli tedbirlerin alınması bir zorunluluk olmaktadır. Biyo-psikolojik doğa -doğal haliyle- belli hatalar yapma potansiyeline sahiptir; fakat bu hataları arttırmaya dönük dış müdahaleler çoğalırsa bütün sistem alt üst olabilir. İşte insanın bu yönünü bozmaya dönük en ciddi faktörlerden biri, değer yargılarını zedelemek veya ortadan kaldırmaktır ki bu da özgürlük kavramının hasara uğratılmasıyla yakından ilişkilidir. Değer yargılarının ortadan kaldırılmasında hedeflenen şey, insanın en zayıf yanı olan biyolojik doğasıdır. Yemek, içmek, uyumak ve cinsellik bu doğanın en belirgin unsurlarıdır. Bunlara yönelik saldırılar sonucunda, insanın hata yapma olasılığı artmaktadır. İnsan, yiyecek ve içecek tarzına yönelik manipülasyonlarla bedensel açıdan obezleşir, yaşam tarzına dönük projelerle sosyalitesi bozulur, pornografiye yoğun bir şekilde maruz bırakılmakla da biyo-psikolojik yapısı deforme edilir ve cinsel dünyası alt üst olur. Bozuk bir biyo-psikolojik yapı, beraberinde insanın çarpık cinsel ilişki tarzlarına, insan dışı partnerlere, farklı cinsel muhataplara meyletmesine yol açar. Bu da aileyle ilgili sorunları (evlenmeme, evliyse çocuk doğurma, nikâhsız birlikteliklere yöneltme) beraberinde getirir. Evrenin-insanın doğasının varlığı ve korunması gerektiğine dair bu düşünsel temelle dini ve kültürel yaklaşımlar da benzerlik gösterir. İslam özelinden baktığımızda İslam'da ahlaki ilkelerin genel geçerliği, evrenin bozulmaması gerektiği, insanın fitratının önemi sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu konuda Kur'an'da ve Hz. Muhammed'in hayatında önemli örnekler vardır. Kültürümüzde de bunu destekleyen çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

Değerlerin mutlaklığı ve evrenselliği ile evrenin-insanın doğasının korunması gerektiği hususuna dair bu rasyonel, dini ve kültürel temellendirme üzerinden **bazı somut sorunlara** dair değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bu çerçevede modern çağın ve geleceğin en bariz tehlikelerinden biri olan yalnız yaşama sorunu büyük önem arz etmektedir. Yalnız yaşamanın en yalın biçimi bekârlık veya bekârlığa yönelik artarak devam eden olumlu bakıştır. Bu durum tek kişilik aile ya da ailesizlik denen tehlikenin en belirgin hali ve tetikleyicisidir. Bu durum insan türünün devamını tehlikeye atmakta, insanları nikâhsız birlikteliklere itmekte ve doğasının bozulmasına yol açmaktadır. İslam dini de bekâr kalmayı ve evlenmemeyi uygun görmediği gibi

bekârların evlendirilmesi ve şayet fakirlerse Allah'ın onları zenginleştireceğini vurgulamaktadır.²¹ Bununla birlikte Kur'an'da evliliğin helal ve güzel bir şey olduğu,²² kişi evlenmeyecekse iffetini koruması gerektiği²³ belirtilir. Ayrıca bütün bu hususlara Hz. Muhammed'in hayatı ve sözleri de açıklayıcı ve pekiştirici olmaktadır.²⁴

Tek kişilik ailenin veya ailesizliğin diğer bir formu da evlenip fakat çocuk sahibi olmadan boşanmak ve tek kişi olarak yaşamaktır. Çağımızda boşanma oranındaki artış belirgin bir şekilde artmaktadır. Bekârlıkta karşılaşılan sosyal, psikolojik ve biyolojik sorunları içermesi bakımından bu şekilde tek kişilik aile yaşamı, İslam'ın da gündeminde olan bir durumdur. Evvela İslam boşanmayı pek hoş karşılamamakta ve bu konuda eşinden boşanması halinde ona tekrar dönüşü zorlaştırmaktadır.²⁵ Bununla birlikte boşanmadan sonra insanların başkasıyla evlenmesini helal kılan İslam, bu konuda zorluk çıkarılmaması gerektiğine dikkat çekmektedir.²⁶ Benzer durum Hz. Muhammed'in tavsiyelerinde de yer alır. Ayrıca kültürel olarak boşanmanın hoş karşılanmadığı fakat buna müsaade edildiği, boşanmış birinin başka biriyle evlenmesine ise -olumsuz görenler olsa da- olumlu bakıldığı bilinmektedir.

Diğer yandan tek kişilik yaşamların nikâhsız birlikteliklere götürmesi ise günümüzde hem doğal karşılanan hem de artarak ilerleyen bir durumdur. Nikâhsız birliktelikler, neslin belirlenmesi, temel ahlaki prensipler ve kültürel tutumlarla pek bağdaşmamaktadır. Siyasi otoriteler dahi bu konuda devlet bünyesinde bir nikâh sözleşmesini yasal ilke olarak belirlemiştir. İslam dininin en açık yasaklarından biri de nikâhsız birliktelikler olup bu durum genel olarak zina ile ifade edilmiştir.²⁷ Kur'an zinadan uzak durmayı iyi insanların bir vasfı olarak ilan etmiştir.²⁸ Tek başına yaşamının nikâhsız birlikteliklere

21 İbrahim Suresi, 14/32.

22 Maide Suresi, 5/5.

23 Nur Suresi, 24/33.

24 Buhârî, "Nikâh", 8; Müslim, "Nikâh", 5-8; İbn Mâce, "Nikâh", 1, 2; Tirmizî, "Nikâh", 1, 2; Ahmed b. Hanbel, V, 163; Nesâî, "Nikâh", 4. İslam'da ailenin önemi ve evliliğin faydaları için bkz. Mustafa Genç, "İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım 2018, yıl: 5, sy. 30, ss. 272-294.

25 Bakara Suresi, 2/230.

26 Bakara Suresi, 2/232, 235; Nisa Suresi, 4/15; Ahzab Suresi, 33/49.

27 İsra Suresi, 17/32; Nur Suresi, 24/2.

28 Furkan Suresi, 25/68.

götürmesi gibi, nikâhsız birliktelikler de bekâr ve yalnız yaşamının devamını ortaya çıkaran bir durumdur ki bu da büyük tehlikenin işaretidir.

Yalnız yaşamada çok önemli bir sorun dijital sosyalleşmedir. Dijital sosyalleşmenin bekârlığı ve tek başına yaşamayı, yalnızlığı unutturmak ve gidermek yoluyla desteklediğini ve bu yolla insanın geleceğini tehdit ettiğini söylemek mümkündür. Bunun için İslam dininin özellikle ibadetler üzerinden cemaat bilincini arttırmaya dönük tavsiyeleri, selamlaşma, yemeklere ve sohbetlere davet etme, sünnet, düğün vs. gibi çok sayıdaki uygulamaları bu konuda fiziksel sosyalleşmeye destek olması bakımından önemlidir. Dijital sosyalleşmenin bütünüyle ortadan kalkması ve dijital gelişmelere tamamen karşı olunması İslam'ın temel prensipleri içerisinde ifade edilmemiştir. Ancak İslam orta yolu önemser ve her şeyde olduğu gibi burada da denge en temel prensibidir. İnsan sanal bir varlık değildir ama sanal bir yöne de sahiptir. Bu yön onun zihin dünyasıdır. Fakat bu zihin dünyasının dışında insanın bir de fizyolojik bedeniyle ilişkili bir dünyası da vardır. İslam'a göre ifrat ve tefrit zararlara yol açtığı için insanın dünyadan el etek çekmesi beklenmez. Hz. Muhammed'in hayatının her alanında mutedil bir karakter ortaya koymuş olması bunu ifade etmektedir.²⁹ Kültürümüz de insanların birlikte yaşamalarını, birbirlerini sormalarını, düğün, cenaze vb. birçok vesileyle bir araya gelmelerini ister. Öyleyse dijital medya yoluyla oluşan aşırı sanal sosyallik ve sonuçları, gerek bilimsel-düşünsel, gerek dini ve gerekse de kültürel açıdan sağlıklı bir durum değildir.

Yalnız yaşamının öncel biçimi olan çocuksuz aile formlarının, günümüzde artış gösterdiğini daha önce ifade etmiştik. Minimal aile olarak ifade ettiğimiz bu tehlike sosyolojik, ekonomik ve biyolojik açıdan çok sayıda sorunu beraberinde getirmektedir. Yaşlı nüfusundaki artış, bunun ekonomiye maliyeti ve her şeyden önemlisi de neslin kesilmesi bu sorunların en başında gelir. Çocuk yetiştirmenin maliyetli olduğuna dair düşünceler de çocuk yapmayı engellemektedir. İslam dini bu konuda çocuk yapmayı tavsiye etmekte ve bu konuda bir kaygı duyulmaması gerektiğine dair öğütlerde bulunmaktadır.³⁰ Kültürel olarak çocuk yapmanın önem ve değeri de bilinen bir durumdur.

Gerek tek kişilik ailelerin gerekse de ailesizliklerin özellikle sosyo-ekonomik durumu iyi olanlar, eğitim düzeyi yüksek olanlar ve kentlerde yaşa-

²⁹ Nevzat Âşık, "Hz. Peygamber ve İtidal", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1987, c. XXIII, sy. 4, ss. 3-12.

³⁰ En'âm Suresi, 6/151; İsrâ Suresi, 17/31.

yanlar arasında daha fazla yaygın olması bu üç konuya yönelik değerlendirme yapmayı zorunlu kılmaktadır. İlk husus olan sosyo-ekonomik durumu iyi olanların sahip oldukları makam, mevki ve mal varlıklarını kötüye ve kötü yollarda kullanmamaları gerektiği temel etik bir norm olarak söylenmelidir. Zira zenginlik ve makam mevki, insanları güçlü kıldığı için kendiyile yetinme duygusunu destekleyip akabinde nikâhsız birlikteliklere meyli arttırabilir. Araştırmalarda tek kişilik aile tercihlerinin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek kesimlerde daha yaygın olması bu durumu destekler görünmektedir. İslam dininde de makam ve mevkinin kötüye kullanılmaması gerektiği, sahip olunan ekonomik durumun geçici bir şey olduğu ve bunun insanı yoldan çıkarabileceği, bu ekonomik durumun başkalarına yardımla anlamlı kılınması gerektiği, ayet ve hadislerde vurgulanmıştır.³¹

Benzer biçimde eğitim düzeyinin yüksekliği de genel geçer ahlaki hususlarda beklenmedik tutumlara yol açmaktadır. Çocuksuz ve tek kişilik aile yapılarının eğitilmiş olanlarda fazla olması, eğitim sistemini, eğitimde değerler boyutunu yeniden gündeme getirmiştir. Tahammül, hoşgörü, birlikte yaşama kültürü, geleceği ve doğayı koruma hassasiyeti, rasyonel ve reel düşünebilme gibi değerlerle güçlendirilmemiş, aksine yarış ve kazanma güdüsü üzerine kurgulanmış gerçek seküler alanla sınırlı bir eğitim, bu istendik olmayan sonucu maalesef ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle değerler merkezli bir eğitim ve değerler eğitimi önemsenmelidir. İslam'ın ahlaki öne alması ve ahlak dini olması, Hz. Muhammed'i ahlaki açıdan örnek göstermesi ve Hz. Muhammed'in de bu konudaki yaşantısı yeterli örnekler olarak verilebilir.³²

Çocuksuz aileler ve tek kişilik aileler veya ailesizliklerin yaygın olduğu ortamlardan biri de kentlerdir. Kent yaşamı, ilk bakışta medeniyetin ve gelişmişliğin işareti olarak kabul edilir. Oysa kentler bekleneni veremeyerek insanların birbirini kontrol etme olanağını zayıflatan, sıkı ilişki ve değerler homojenliğini engelleyen, gizlenmeyi, kaybolmayı ve kamufle olmayı sağlayan bir alan haline almıştır. Bu özellikleriyle kent, çocuksuz ve tek kişilik aile veya ailesizliklere daha fazla imkân tanımaktadır. Buna karşılık değer yargılarının güçlendirilmesi, kırsaldaki sıkı ilişki ağının transfer edilmesi, şehir içerisinde kırsal değer ağının gerçekleştirici (hemşeri dernekleri, özel günler vb.) yollarla

31 Birkaç örnek için bkz. Ali İmran Suresi, 3/186; Teğabün Suresi, 64/155; Bakara Suresi, 2/261, 262.

32 Örnek olarak bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsani Esaslar", *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1992, c. XXVIII, sy. 1, ss. 29-40.

kentin zararlı yönlerinin zayıflatılması gerekmektedir. Bu nedenle kentlerin dizaynı, sistemi, sosyal ve kültürel alanlarının planlanması bu ilişki ağını gözetecek şekilde olmalıdır. Bu noktada Hz. Muhammed’in “Medine”sinden kentin fizyonomisi ve sosyolojisi bağlamında alınacak örnekler olduğu gibi, bu noktada Mescid-i Nebevi ve işlevi de güzel bir örnek teşkil etmektedir.³³

Çocuksuz aile ve ailesizlikleri desteklediği düşünülen sosyal politikaların da gözden geçirilmesi, bu noktada tedbir vasfının unutulmaması ancak bunun teşvikle dönüştürülmemesi gerekir. Sosyal devlet olmanın gereği olarak ihtiyaç sahibi kişilerin barınması ve korunması için oluşturulmuş ortamların tedbir-teşvik ilişkisi gözetilerek sistemleştirilmesi gerekir. İslam’ın ve yerel kültürün dinamiklerini göz ardı etmeden veya bunları gözeterek bu tür kurumların içerik açısından zenginleştirilmesi şarttır. Bu çerçevede yaşlı bakım evlerinin, çocuk esirgeme kurumlarının, yetiştirme yurtlarının ve kadın bakım evlerinin büsbütün ayrı kurumlar değil, aile ve diğer insanlarla içli dışlı olacak şekilde kurgulanması elzemdir. Bu kurumlara kabullerde mücbir sebeplerle ihtiyaç duyulduğunun hissettirilmesi gerekmektedir. Sosyal politikaların da bu kurumları en basit sorunlarda sığınılacak yerler olarak değil ihtiyaca binaen kullanılmasına veya kullandırılmasına dikkat etmesi gerekir. Bu bağlamda kadın ve erkek arasındaki sorunlar ile cinsiyet tercihlerine dair hususların çözümüne dair kanun, kararname, yönetmelik ve sözleşmelerin de tedbir-teşvik ikilisi gözetilerek oluşturulması önem arz eder. Kadın-erkek ilişkisi, cinsiyet tartışmaları ve kadına yönelik pozitif yaklaşımların dozunun da rasyonel, dini ve kültürel temellere dayalı olarak şekillendirilmesi gerekmektedir. Başka kültür, inanç ve bunlar üzerine geliştirilen yorumlara dayanarak ve güvenerek kurgulanmış çözümlerin, başka inanç ve kültürlerle uygulanması büyük hatalar doğurabilir. Bu noktada sorundaki yerellik-evrensellik ilişkisi, çözümdeki yerellik-evrensellik ilişkisiyle uyumlu olmalıdır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

Alver, Köksal, “İslam Şehrini Kurmak: Hz. Peygamber’in Şehir Tasavvuru”, *TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, c. V, sy. 15, ss. 73-85.

³³ Bu konudaki bir çalışma olarak bkz. Köksal Alver, “İslam Şehrini Kurmak: Hz. Peygamber’in Şehir Tasavvuru”, *TYB Akademi: Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, c. V, sy. 15, ss. 73-85.

- Âşık, Nevzat, “Hz. Peygamber ve İtidal”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1987, c. XXIII, sy. 4, ss. 3-12.
- Aydın, Mustafa, *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, Açılım Kitap, İstanbul 2014
- Balcı, Şükrü - Gölcü, Abdulkadir - Gölü, Ayşe Arsal, “Sosyal Medya Kullanımı ile Kendini Gizleme ve Yaşam Doyumu Arasında Bir Bağlantı Var mı?”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 21, sy. 1, Mart 2019, ss. 173-190.
- Baudin, Thomas & de la Croix, David & Gobbi, Paula, “DINKS, DEWKS & Co. Marriage, Fertility and Childlessness in the US”, <http://fakultaetsseminar.uni-mannheim.de/material/dinks-dewks-co.pdf>, ss. 1-63.
- Bayer, Ali, “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/2 yıl: 4, c. IV, sy. 8, ss. 101-129.
- Benater, David, “‘We Are Creatures That Should Not Exist’: The Theory of Anti-Natalism”, <http://www.thecritique.com/articles/we-are-creatures-that-should-not-exist-the-theory-of-anti-natalism/> (erişim tarihi: 06.12.2019), s. 3-7.
- Buhârî, *Sabîhu'l-Buhârî (el-Câmi'u's-sabîh)*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Peygamberimizin Örnek Ahlakı ve İnsani Esaslar”, *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet Dergisi]*, 1992, c. XXVIII, sy. 1, ss. 29-40.
- Coşan, Bilal, “Dünyada ve Türkiye’de Sosyoekonomik Bir Problem Olarak Tek Ebeveynli Aile Olgusunun Çok Boyutlu Değerlendirilmesi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl: 18, sy. 41, ss. 259-294.
- Çakıcı, Ahmet Hakan, “Ailesiz Toplum, Modern Family... Ya Sonrası?” <http://ahmethakancakici.blogspot.com/2018/11/ailesiz-toplum-modern-family-ya-sonras.html> (E.T. 10.10.2019)
- Çakıcı, Ahmet Hakan, “Porno: Siber Dulluk”, <https://ahmethakancakici.blogspot.com/2019/09/porno-siber-seks-ya-da-siber-dulluk1.html> (E.T. 10.10.2019)
- Çakıcı, Ahmet Hakan, *Ailesiz Toplum, Modern Family... Ya Sonrası?*, Mütalaa Yayınları, İstanbul 2019.
- Çambay, Sinem Onar, “Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, 5 (2), ss. 237-247.
- Esencan, Tuğba Yılmaz & Beji, Nezihe Kızılkaya, “Günümüze Değin Cinsellik Konusunda Yapılan Çalışmaların İrdelenmesi”, *Kadın Cinsel Sağlığı*, c. 17, sy. 63, 2015, ss. 301-310.

- Genç, Mustafa, “İslâm Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Kasım 2018, yıl: 5, sy. 30, ss. 272-294.
- Güleç, Vusala, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü”, *Yeni Medya Elektronik Dergi – eJNM*, Mayıs 2018, v. 2 is. 2, ss.105-120.
- Güreşçi, Ertuğrul, “Türkiye’de Kırsal Göçün Aile Üzerine Etkisi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, yıl: 2012, c. 9, sy. 17, ss. 149-161.
- <http://tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (erişim tarihi: 06.12.2019)
- <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (erişim tarihi: 06.12.2019)
- İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce (es-Sünen)*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Karaduman, Sibel, “Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü”, *Journal of Yasar University*, 2010 17(5), ss. 2886-2899.
- Kaynak, Bağdat Deniz, “Cinsel İçerikli Yayınların Ergenler Üzerindeki Etkileri ve Bazı Müdahale Yöntemleri”, *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, 2017, c. 5, sy. 10, ss. 265-287.
- Koç, İsmet, “Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011”, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Öneriler*, ed. Mustafa Turgut - Semiha Feyzioğlu, TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İstanbul 2014, ss. 24-53.
- Kongar, Emre, “Türkiye’de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri”, *Aile Yazıları-2*, Derlene: B. Dikeçligil, A. Çiğdem, Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1990, ss.147-175.
- Kur’an-ı Kerim.
- Müslim, *Sahîhu Müslim (el-Câmi’u’s-sahîh)*, I-III, thk. Muhamed Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Nesâî, *Sünenü Nesâî*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.
- Özkan, Abdurrahman - Hira, İsmail, “Dijital Medya ve Sosyalleşme: 6-12 Yaş Çocukların Sosyalleşmesine Dair Ebeveyn Görüşleri (İstanbul Örneği)”, *Kesit Akademi Dergisi*, yıl: 3, sy. 9, Eylül 2017, ss. 245-270.
- Şafak, Buse - Kahraman, Süleyman, “Sosyal Medya Kullanımının Yalnızlık ve Narsistik Kişilik Özelliği Belirtileri ile İlgili İlişkinin Belirlenmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 6, sy. 2, yıl 2019, ss. 55-69.
- Tandoğan, Özden - Oskay, Ümran, “İnternet ve Cinsellik”, *Androl Bul*, 2019; 21, ss. 119-122.
- Tirmizî, *Sünennu’t-Tirmizî (el-Câmi’u’s-sahîh)*, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1413/1992.

- Tüzer, Verda, “İnternet, Siberseks ve Sadakatsizlik”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2011; 3(1), ss. 100-116.
- Vatandaş, Celalettin, “Sekam Araştırması Bağlamında Türkiye’de Aile Yapısı ve Problemleri”, *Savrulan Dünyada Aile Sempozyumu (Sorunlar-İmkanlar-Çözümler)*, SEKAM Yayınları, İstanbul 2016, ss. 49-101.
- Vyas, Muktak, “DINK Family: Boon or Bane”, *International Journal of Research in Social Sciences*, Vol. 8 Issue 9, September 2018, ss. 713-717.
- Yavuz, Sutay - Yüceşahin, M. Murat, “Türkiye’de Hanehalkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2012 / 1, ss. 76-118.
- Yeniçeri, Zühal, “Pornografinin Sosyal Psikolojik Boyutları”, *PİVOLKA*, yıl: 4, sy. 18, ss. 17-19.
- Yıldırım, Ergün, “Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu mu? -Kütahya Yetiştirme Yurdu Örneği-”, *Aile ve Toplum*, yıl: 7, c. 2, sy. 9 Ocak-Mart 2005, ss. 93-100. (Doç. Dr. Ömer Bozkurt tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyoruz Ömer Hocamıza, Allah razı olsun hocam.

Hocamızın özellikle ahlak farkımız olmalı tespiti hakikaten çok önemli. Ben dün akşam bu salonda söyledim, hocalarım hatırlayacaklar; pazartesi günü hocam Almanya’da Mercedes fabrikasını gezdim, iki üç saatlik bir geziydi. Teknoloji olabilir, değerli, kıymetli hocam da medeniyet olarak tartışılıyor. Batı’da medeniyet var mıdır, bir de oraya giderek onu da sorguladık. Medeni dediğimiz insanların davranışlarına, hayatına baktığımızda hakikaten medeniyete dair bir iz bulamıyoruz. Belki daha farklı bir ifadeyi kullanmak lazım. Medine’den medeniyete giden yolda biz varız. Ben değerli hocamın tespitinden, hem Yılmaz Bey Hocamızın hem Ömer Bey’in tespitlerinden sonra şu ifadeyi huzura getirmek istiyorum, ara ara dillendiriyorum: Bizim araştırma yapan, çeşitli akademik çalışmalarda, ülkemiz içinde farklı ortamlarda ilmî faaliyetlerde bulunan kardeşlerimizi daha yolun başındayken öncelikle bir Orta Asya Fergana bölgesine, Taşkent, Buhara, Semerkant, Türkistan bölgelerine, devamında da Endülüs Kurtuba civarlarına götürüp tarihte ürettiğimiz o güçlü medeniyeti çok iyi tanıtmak, yaşatmak gerekiyor. Ki bir özgüven sahibi olsunlar, kültürlerine, geleneklerine, birikimlerine saygı duysunlar. Değilse sürekli Batı’nın ürettiği bilgi veya Batı’nın ürettiği kendine mahsus değerleri transferle karşı karşıya kalıyoruz.

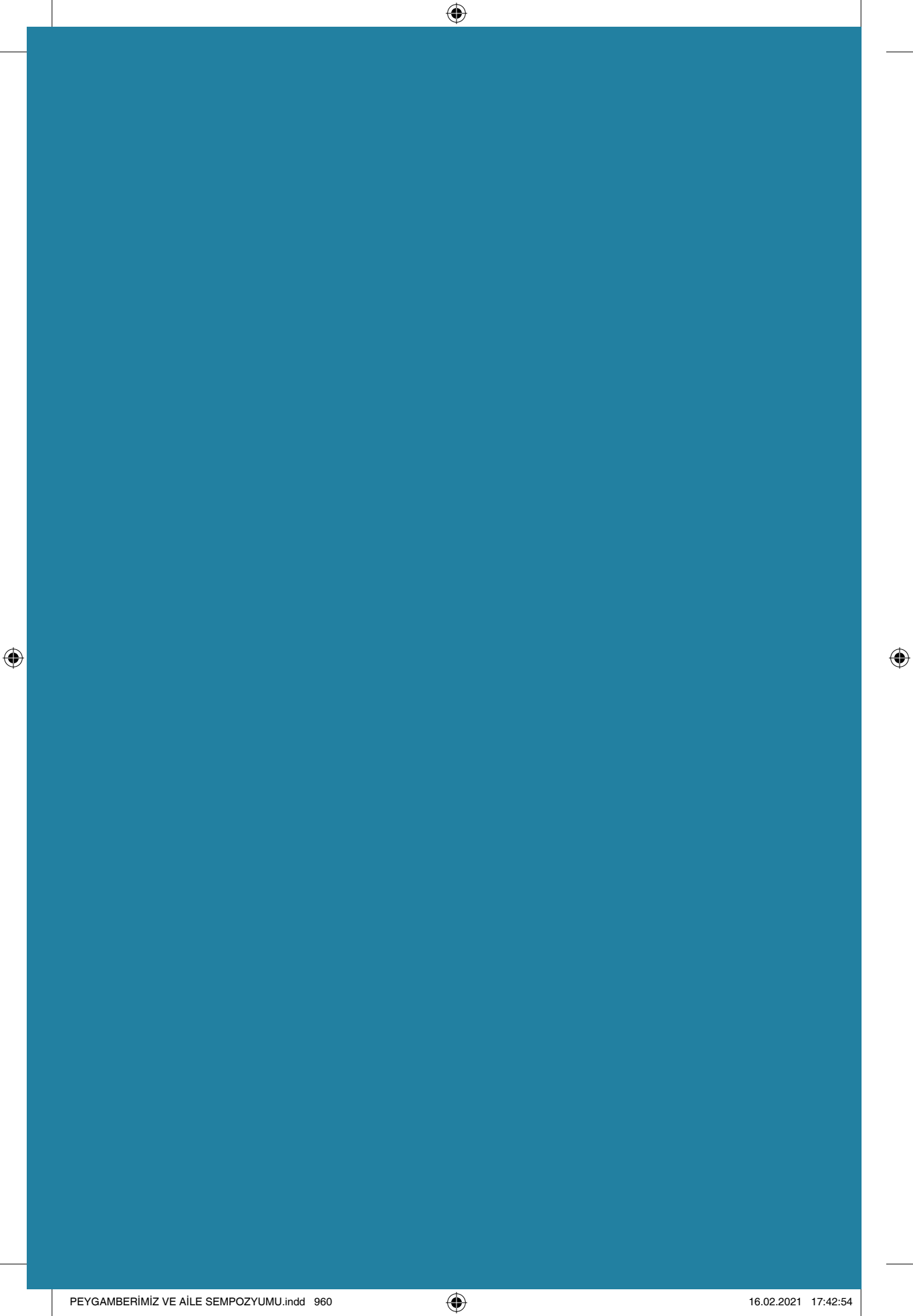
Hocam ara ara dedi, malum, birileri bize göre, İslam'a göre, Kur'an'a göre haram olan, melun olan, lanetlenmiş olan davranışlarını özgürlük adına ifade ediyor hiç çekinmeden, pervasızca, hayasızca; namuslu, iffetli, edepli, hâyâlı olanların da en az onlar kadar cesur olması gerektiğini düşünüyoruz. Biz hakkı hakikati her yerde haykırmalıyız. Hocam çok güzel ifade etti ve insanlığın geleceğini, belki bugün birileri Adem'in, Havva'nın çocuklarının tüketilmesi, yok edilmesi üzerine projeler geliştiriyor, onu bize doğru transfer ediyor tespitinde bulundu. Biz de sağlam aile yapımızla ve değerlerimizle buna karşı koymak zorundayız. Farkımız ahlakımız olmalı. Hocamın sözünden ben öyle bir etiketleme yaptım.

Tabii, bu arada Bülent Bey Hocamızın -ben anladığımı söyleyeyim- kontrollü serbestlik ifadesi vardı. Yine kıymetli Ömer Bey Hocamızın da tespitleri. Şevki Aydın Hocamızın meşhur bir sözüdür- açık toplum dindarını yetiştirmek, açık toplumda yeni nesilleri daha donanımlı hâle getirmek gerekir der.

Ben hocalarımıza teşekkür ediyorum, Allah razı olsun hepsinden. Tabii ki fikirler tartışılacak, konuşulacak. Ayeti kerimenin bize gösterdiği yol, es-taizübillah, "Ellezine yestemiunel gavle feyettebiune ahsene." Bütün sözleri, fikirleri, teorileri, tezleri, ifadeleri dinleyeceğiz, alacağız ama en güzeline tabi olup onun üzerinden yürüyeceğiz inşallah.

Şimdi müsaadenizle Belgizar Özbek Hocamız, Ankara Müftülüğünde Vaiz, Karma Evlilikler ve Aileye Etkisi başlıklı tebliğini sunacaklar.

Buyurun Hocam.

KARMA EVLİLİKLER VE AİLEYE ETKİSİ

Belgizar ÖZBEK*

ÖZET

Aile her dönem için önemini koruyan toplumun temel taşıdır. İslam dininde olduğu kadar diğer semavi dinler de başta olmak üzere birçok aşkın öğretinin kutsallığına işaret ettiği bu yapı kişinin manevi dünyasını, huzur ve mutluluğunu da belirleyen, onun kimliğini ve ilişkilerini sınırlayan bir yapı olmak özelliğini de korumaktadır.

Küreselleşen dünyamızda gittikçe gelişen imkânlar çerçevesinde farklı din, millet ve kültürden insanların tanışıp kaynaşması ve evliliğe doğru giden yakınlaşmaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Günümüzde evlilikler sadece farklı şehirlerden değil farklı ülke ve kültürler arasından da meydana gelmektedir. Karma evlilikler olarak tarif edilen bu farklı aile modelinin beraberinde getirdiği kültürler arası farklar kişiyi manen zenginleştirmekle, beraber bazı zorluklar yaşanmasına da sebep olmaktadır.

Kültür insanoğlunun dünya üzerinde hayatta kalmasının yegâne yolu olarak görülmektedir. Kendisi ile beraber içinde yetiştiği kültürün normlarını her yere taşıyan insan, bunun etkisini ve olumlu ya da olumsuz sonuçlarını diğer insanlarla olan sosyalleşme sürecinde yaşamaktadır.

Bu sosyalleşme ve paylaşmanın birebir en yakın ilişkiler içinde yaşandığı toplumun temel taşı olan aileyi kurarken ve devam ettirirken, çiftlerin farklılıkları krize değil zenginliğe dönüştürmeleri, bu uğurda çaba harcamaları gerekmektedir. Bu farklılıklar özellikle eşlerin içinde büyütüldüğü ve yazısız kanun maddeleri gibi işlev gören ve bireylerin hayata bakışını etkileyen kültür-

* Ankara Müftülüğü İl Vaizi, AÜ Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Öğrencisi

leri ve kültürlerinin yapılandırdığı psikolojileridir. Unutulmamalıdır ki karma evlilik yapan çiftleri etkileyen ve etkileyecek her sorun toplumu ve devletleri de etkilemektedir. Onlardan doğacak çocukların aidiyeti, yaşayacakları dil ve kültür krizleri, manevi hayatları ve onlara sunulacak psiko-sosyal destekler sadece eşlerin değil her iki devletin de sorunu olmaktadır. Bu sebeple doğru analizler yapılması pek çok alandaki çalışmalara ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, Karma Evlilik, Kültür, Uyum.

*Bu tebliğ Felsefe ve Din Bilimleri Alanında doktora tez çalışması olarak halen yazım aşamasındadır.

MIXED MARRIAGES AND ITS EFFECTS ON FAMILY

SUMMARY

Family is the cornerstone of the society that maintains its importance for every period. This structure, in which many transcendent doctrines point to the sanctity of Islam, as well as other celestial religions, maintains its character as a structure that determines the spiritual world, peace and happiness of the person and limits its identity and relations.

In our globalizing world, it is inevitable that people from different religions, nations and cultures will meet and fuse and get closer to marriage. Today, marriages occur not only from different cities but also from different countries and cultures. Differences between cultures brought about by this different family model, which is described as mixed marriages, enrich the person spiritually and cause some difficulties.

Culture is seen as the only way human beings survive on earth. The person who carries the norms of the culture he grows up with everywhere, experiences its effect and its positive or negative consequences during the socialization process with other people.

While establishing and sustaining the family, which is the cornerstone of the society where this socialization and sharing takes place in one-to-one relationships, the couples need to turn the differences into wealth rather than crises and make efforts for this cause. These differences are especially the psychologies in which spouses are raised and functioning as unwritten law articles and which affect the individuals' outlook on life and the psychology of their culture. It should not be forgotten that every problem affecting and

affecting couples having mixed marriages affects the society and the states. The belonging of the children to be born from them, their language and cultural crises, their spiritual lives and the psychosocial support to be offered to them are not only problems of spouses but also of both states. Therefore, accurate analysis will shed light on the studies in many areas.

Keywords: Marriage, Mixed marriages, Culture, Consistency.

GİRİŞ

Dünya yaratıldığından beri üzerinde en çok konuşulan, yazılan, çizilen ve tartışılan sosyal bir olgudur aile. Allah insanı yaratmış ve onu yalnız bırakmamıştır. Huzur ve sükûneti için ona kendi cinsinden bir eş var etmiştir. İşte semavi dinlerin hepsinde kabul gören bu gerçekliğe göre (Âdem ve Havva) erkek ve kadın ilk aileyi tesis etmişlerdir. Ve bu ilk aileden beri aile kavramı toplumun geleceği için bir garanti olarak görülmüştür. Ailenin önemi, aile kurumu olmaksızın toplumun devamının mümkün olmadığı ve korunmasının hayati öneme haiz olduğu hususunda herkesin neredeyse tamamen hemfikir olduğu görülmektedir.¹ Biyolojik ilişkiler sonucu insan soyunun devamını sağlaması yanında toplumda oluşturulmuş kültürel zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, hukuksal vb. bir çok yönü bulunan toplumun en küçük birimi olan aileyi oluşturmak için kadın ve erkek, hukuki açıdan hayatlarını birleştirirler ve bu nikâhla evlilik olarak her toplumda karşılığını bulur.²

Ailenin işlevselliğinin ne tarihte ne de günümüzde önemini yitirmediği görülmektedir. Aileden başka hiç bir kurum tarafından yerine getirilmesi mümkün olmayan sevgi, şefkat, güven hissi gibi ahlaki ve manevi, psiko-sosyal erdem ve özellikleri topluma yerleştiren bu olgunun, günümüzde zayıflıyor ve etkisini kaybediyor³ olduğu iddia edilse de onun bu misyonunu yürütebilecek başka bir oluşumun varlığı dahi söz konusu edilememiştir. Bu sebepten dolayı ailenin varlığı ve önemi hala artarak devam etmektedir.

1 <https://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/YaziliYayinlar/Kutlu%20Dogum%20Kitapları/2009-%20KÜRESELLEŞEN%20DÜNYA-DA%20AİLE.pdf>

2 Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi*. (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990), 2

3 Tarhan, *Evlilik psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), 16

Aile kurmak için evlilik ve evliliğin prosedürlerini yerine getirmek gereklidir.⁴ Bu adımların başında nikâh gelmektedir ki; nikâh iki kişinin birlikte yaşamasının toplum tarafından onaylanması anlamına gelmektedir. Neredeyse tüm toplumlarda aile ancak bu onay/ nikâh ile meşru yani geçerli hale gelir. Nikâh, kendi içinde sosyolojik, psikolojik, kültürel ve manevi anlamlar taşımaktadır. Nikâh ve evlilik kültürden kültüre, dinden dine ve milletten millete farklı ritüellerle başlatılır. Ne kadar farklı şekillerde tören yapılırsa yapılsın amaç iki insanın sevgi, saygı çerçevesinde istek ve ihtiyaçlarını toplumun ve dinlerin kabul ettiği yollardan gidermeleri, yeni nesilleri oluşturmaları gibi ortak bir amaç gütmektedir.

Nevzat Tarhan'a göre de eşleşme biyolojik ama evlilik kültürel bir olgudur. Bir toplum için kültür, o toplum tarafından kabul edilebilir standartlar anlamına gelmektedir.⁵ Toplum tarafından kabul edilen standartların o toplumda yaşayan kişinin beklenti ve mutluluğuna etkisi kaçınılmazdır. Dolayısı ile mutlu ve sağlam evlilikler için kişi bu kararı alırken müstakbel eşini tanımaya çalıştığı kadar kendini, ne istediğini ve yaşadığı toplumu da iyi tanımalıdır.

Evlilik kararı herkes için en hayati kararlardan biridir. Çünkü evlilik, yeni bir yuva kurmak, alışkanlıklarımızı, rutinlerimizi değiştirmek ve yeniden düzenlemek kısacası hayatımızın akışına yeni bir düzen vermek anlamına gelir.⁶

Tüm bu yeni düzenlemeleri yaparken evlilikte aradıklarımızı bulmak, beklentilerimizin karşılanması evlilik kararı ve eş seçiminde kendimizi ve beklentilerimizi ne kadar iyi tanıdığımızla ilişkilidir.⁷

Yeryüzünü imar etmekle görevli olan, kendi onurunu ve başkalarının onurunu korumakla mükellef olan insan⁸, ruhen dinginliğini ve teskinliğini sağlayacak, onu sosyolojik ve psikolojik olarak destekleyecek, eksik taraflarını tamamlayacak eşini hangi kriterlere göre seçmelidir ki evlilikten ve eşinden

4 Güvenç Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, 146

5 Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 14

6 Mustafa Aydın., Mustafa Tekin., Burhanettin Can., Caner Arabacı., Osman Çıt-lak., *Türkiye'de Aile; Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, (İstanbul: Sekam yayınları, 2010), 258,

7 Tarhan, *Evlilik Psikolojisi*, 19

8 Öznur Özdoğan, *Aşkın Yanımız Maneviyet*, (Ankara: Özdenöze yayıncılık, 2009), 11.

beklediklerine kavuşsun? Elbette ki bu kriterler kültürden kültüre toplumdan topluma farklılık gösterecektir. Teknolojinin hızla geliştiği, buna mukabil gittikçe küreselleşerek her şeyin birbirini etkilediği ve sınırların kalktığı günümüzde bu baş döndüren hızdan ve değişimden evliliğe giden kriterler ve aile de nasibini almaktadır.

Modern dünyada artık eğitimin, ekonominin ve turizmin hareketliliği sonucu olarak çok farklı din, dil, renk ve milliyetten oluşan insanların evliliği ve aile kurması gündemdedir. Kısaca ‘Karma Evlilikler’ ya da ‘Karma Aileler’ olarak ifade edeceğimiz bu farklı evlilik ve aile motifi de beraberinde şimdiye dek aile olgusunda karşılaşılmayan ya da çok nadiren görülebilen belli problemleri ve zorlukları ortaya çıkarmıştır.⁹

Karma evlilikleri daha iyi tanımak, avantaj ve dezavantajlarına vakıf olmak, eşlere gerekli desteği sağlamak; bu evliliklerden oluşacak yeni neslin dil, tarih, kültür aidiyetinin nasıl olacağı, bu neslin iyi yetişmesi, sosyolojik ve psikolojik olarak desteklenmesi için her disiplinin kendi alanında çalışması gereklidir.

KARMA EVLİLİK

Modern hayatın sonuçlarından biri olarak karşımıza çıkan yeni durumlarından birinin de farklı etnik, kültür, dil ve inanca sahip bireylerin tanışarak evlenmesi olduğu belirtilmişti. Yaklaşık olarak otuz yıl kadar önce bırakın farklı dinlere mensup insanların evliliğini, aynı dinden fakat farklı mezheplere, kollara aidiyeti bulunan kişilerin bile evliliği neredeyse söz konusu değildi ve asla hoş karşılanmıyordu. Avrupa’da, Kuzey Amerika’da bir Katolik, bir Protestan’la evlenmeyi kolay kolay düşünmez ve dini otoriteler de bunu sıcak karşılamazdı.¹⁰

Aynı şekilde ülkemizde de mezhepler arası evlilikler çok alışılmış ve sıcak karşılanan durumlar değildi. Türkiye’de 20 yıl kadar önce din görevlisi olarak bulunduğum mekânlarda en çok muhatap olduğumuz durumların başında farklı mezhepten kişilerle evlenilmesinin aileler tarafından kabul edilememesi ve bunun doğurduğu sonuçlardı.

⁹ Güngör, *İki Dünya Bir Aile*, 20

¹⁰ Citation/©: Er, H.; Atalay, M. (2013). A Struggle to Live with Differences: Inter-Religious Marriage. *Journal of Intercultural and Religious Studies*. (5). 115-126

Günümüzde artık mezheplerin değil farklı din mensuplarının evliliğini konuşmaktayız. Bu durumun hızla arttığı ve bu yeni duruma göre çözüm odaklı pratikler üretmemiz gerektiği ise kaçınılmaz bir gerçekliği oluşturmaktadır. Karma evlilik yapan bireylerin bu evliliklerindeki uyumu, kurdukları aile ortamına adaptasyonlarındaki başarısı, beklentilerinin ne derece karşılandığını konuşabilmemiz için öncelikle kültür ve uyum kavramlarının üzerinde kısaca durmak gereklidir.

KÜLTÜR

Carl Ratner'a göre kültür; insanlar için, hayvanların bulundukları ortama uyum sağladıkları organları gibidir. Hayvanlar nasıl doğa ile biyolojik mekanizmaları sayesinde etkileşim sağlıyorsa, insanoğlu da tüm insanlığa ait ortak kültürel araçlar geliştirerek toplumla etkileşim sağlar ve kendi kültürü sayesinde doğayla bütünleşerek yaşar.¹¹ Geliştirdiği bu kültürel araçlar, onun evi, yaşama şekli, iş bulması, hayatına ait belli ritüelleridir. Kültür bir toplumun güçlü yönlerinin bir bileşimidir. Kolektif algıları, duyguları ve davranış biçimleri gibi bireysel değil, toplu olana işaret eder. Yapılandırılmıştır ve insanlar tarafından da geliştirilir. Fakat kültürün yapay, sonradan oluşturulmuş olması insanların onu kolaylıkla değiştirebileceği, dönüştürebileceği ve görmezden gelebileceği anlamına gelmez.¹²

Kağıtçibaşı 1996'da Amerika Birleşik Devletleri'nde yazdığı 'Family and Human Development Across Cultures: A view from The Other side' adlı kitabında kişinin kendi kültürünün onun psikolojisini nasıl yapılandırıldığını vurgulamakta ve farklı kültürleri inceleyip, araştırarak yazdığı kitabı ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

-‘Yurt dışındaki doktora öğrenimimden itibaren baskın Amerikan psikolojisinin bazı kuram ve varsayımlarının sanıldığı gibi evrensel olmadığını gördüm. Ve neyin evrensel, neyin kültüre bağlı olduğunun ayırt edilmesi gerektiğine karar verdim.’

Ona göre Amerika'da geliştirilen ve evrensel görülen psikolojik akımlar, farklı kültürleri kapsayamadığı için evrensel olmaktan uzaktır. Çünkü kişi-

¹¹ Carl Ratner, *Kültürel Psikoloji, Kültürler arası Psikoloji, Yerel Psikoloji*, (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi İKÜ yayınevi, 2014), IX.

¹² Ratner, *Kültürel Psikoloji*, 7.

lerin psikolojisi içinde yaşadığı kültüre göre şekillenmektedir.¹³ Dolayısı ile farklı kültürlerde yetişen insanların olayları algılaması, yorumlaması ve ona karşı verdiği tepki elbette ki birbirinden farklı olacaktır. Yapılan bir araştırmada farklı kültürlerin aynı olay karşısında verdiği tepki ve yorumlamalar şu şekilde ölçülmüştür: Bir hastayı her gün ziyaret ederek ona evden yemek taşımak, Meksikalılara göre gayet normal bir davranış olarak kabul edilirken, İngilizlere göre aşırı müdahaleci ve fazlaca fedakârlık içermektedir.

Prof. Dr. Kağıtçıbaşı İstanbul'da Arnavutköy Amerikan Kız Kolejinde yatılı öğrencilik yıllarından bahsederken kız öğrencilerin iki yanaktan öpme, sarılarak ya da kol kola koridorlarda gezmelerinin okula Amerika'dan yeni gelmiş öğretmenleri nasıl şok ettiğini anlatmaktadır. Bizim kültürümüze göre hiçbir sakıncası olmayan bu davranışlar Amerikan kültüründe anlamlandırılabilir ve kabul edilebilir davranışlar değildir. Aynı şoku daha sonra kendisi de Amerika'da öğrenim gördüğü yıllarda hemcinslerine karşı bu tür fiziksel yakınlıklar göstermeme konusunda yaşayacaktır. Yine en yakın arkadaşının üzgünken ona problemini anlatmaması ve problemin kişisel olduğunu söylemesi Kağıtçıbaşı'nı o yaşlarda üzse de bu davranış aslında Amerikan kültürüne göre karşıdakine güvensizliği gösteren bir hareket değil, özel hayata farklı bakışın göstergesidir.

Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde karma evlilik yolu ile evlenen ve yerleşen Türk bireylerin de evlilik hayatında karşılaştıkları kültürel kodlar ve yorumlamalar tebliğimizin üzerinde durmak istediği ana konuların başında gelmektedir. Herkesçe malumdur ki hüznün ve neşenin de kaynağı kültürel kodlar ve anlamlandırmalardır.

UYUM VE KÜLTÜREL UYUM

Uyum, kişinin sahip olduğu bireysel özelliklerini taşıyarak kendi benliği ve çevresi ile kurduğu dengeli ilişki süreci olarak tanımlanmaktadır. Kişi yeni durumlara adapte olup onlarla ilişki geliştirirken onu kendi yapan en temel özelliklerinden feragat etmemelidir.¹⁴

¹³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında İnsan ve Aile*, (İstanbul: Evrim yayınevi, 1998), 67.

¹⁴ http://isamveri.org/pdfdrgr/D02237/2007_12/2007_12_KASAPOGLUA.pdf.

Temel özelliklerimizden vazgeçmeden başkalarıyla girilen uyum süreci altında kendi kimliğimizi daha iyi keşfetmemize ve kendimizi geliştirmemize katkı sağlamaktadır.¹⁵

Evlilikte kişilerin karakter uyumunun mu yoksa amaç ve beklentilerinin mi daha önemli olduğu bir başka tartışma konusudur. Tarhan'a göre kişilerin karakterinden ziyade beklenti ve idealleri uyumlu olmalıdır.¹⁶

Ortak amaç ve beklentilerin olması ise eşlerden birinin diğerini tahakküm altına alması anlamına gelmez. Uyum içinde yaşanan bir birliktelik benlikleri kaybetmeden ve değiştirmeden biz olmayı başarabilmektir. Evlilikteki karakter uyumu, ideal ve beklentilerin uyumu kadar kültürlerin uyumu da önemli bir konudur. Bazen çok basit gibi görünen bir konu yaklaşımlara göre çok büyük bir probleme dönüşebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında inanç birlikteliği kadar eşlerin kültürlerinin evliliğe yüklediği anlam ve evlilikteki rollere yüklediği anlam, karma evlilik yapan bireylerin aile hayatında pozitif ya da negatif olarak kendini göstermektedir. Yüklenen anlamlar arasında uyum ve paralellikler varsa bu evliliğe olumlu şekilde yansırken, paralellik olmaması evlilikte her olayı problem haline de getirebilir.

Amerikalı bir kadınla evlenen Türk erkek, eşinin ailesinin köpeğine ilgi göstermemesinin hatta ondan uzak durmaya çalışmasının, eşinin ailesi tarafından hakaret ve küçümseme olarak algılandığını ifade etmiştir. Amerikan filmi izlemiş olan herkes bilir ki evin köpeği sıradan bir hayvan değil, aile bireylerinden biri gibidir. Ona yapılan her hareket direk aileye yapılmış gibi kodlanmaktadır.

KARMA EVLİLİKLERİ VE AİLEYE ETKİSİ (AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ- DMV BÖLGESİ-)

Tebliğimiz Din Psikolojisi Ana Bilim Dalında yapılmakta olan bir doktora tez çalışmasının parçasıdır. Tez çalışması yaklaşık olarak karma evlilik yapmış 40 Türk birey ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak yapılmaktadır. Çalışmada, Türkiye'de çocukluk ve ilk gençlik evresini geçirerek Anadolu kültürünü almış bu Türk bireylerin Amerika Birleşik Devletleri'ne geldikten sonra yapmış olduğu karma evlilik modeline bakarak, bu evliliklerin Türk

¹⁵ Üstün Dökmen, *Varolmak, Gelişmek, Uzlaşmak*, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2006), 375.

¹⁶ Tarhan, *Evlilik psikolojisi*, 19.

insanına, Türk toplumuna, kültürümüzdeki aile olgusuna etkisi tartışılmaya çalışılacaktır.

Konu dini hükümler açısından değil, yapılan evliliğin ve yaşanan olayların tamamen kültürel psikoloji açıdan değerlendirilmesi ile incelenecektir.

Araştırmacının Amerika Birleşik Devletleri'nde görevli bulunduğu süre içinde muhatap olduğu önemli bir kesim karma evlilik yapmış Türk bireylerden müteşekkildir ve bundan dolayı böyle bir çalışmanın yapılması önemli görülmüştür. Tebliğ metninde araştırmacıya ait genel gözlemlerle olaya yaklaşılmaya çalışılacaktır.

Amerikan İstatistik Bürosunun 2010 yılında yaptığı nüfus araştırmalarına göre Amerika'daki Türk nüfusu 186-206 bin arası bir sayıdadır. Çalışmanın gerçekleştiği Washington Dc, Maryland ve Virginia Bölgesindeki Türk nüfusu ise Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği kayıtlarına göre yaklaşık 13 bin civarında bulunmaktadır.¹⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan ve karma evlilik yapan Türkler üzerine yapılmış en iyi sosyolojik araştırmalardan biri olan 'İki Dünya Bir Aile' isimli çalışmasında Prof. Dr. Özcan Güngör kitabının ön sözünde karma evliliklere götüren motivasyonun pek çok nedeni olabileceğini belirterek özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde karma evlilikler konusunda sıhhatli bir istatistik yapmanın pek mümkün olamayacağını dile getirmektedir. Bunun nedenlerinden bazıları; bu evlilik şeklinin bazen kağıt üzerinde bir evlilik olabilmesi, bazen de resmi ve hukuki boyuttan uzak, birlikte evlilik hayatı yaşamak şeklinde tercih edilebilmesidir. Bireyler eğer çocuk olursa resmi anlamda evlilik prosedürlerini tercih edebilmektedirler.

Aslında bu tercihler her ne kadar onların kişisel aldığı kararlar olarak ifade edilse de, dönemin egemen anlayışının ve kültürünün etkisi altında oldukları görülebilmektedir.¹⁸

Bu konuda yapılmış olan çalışmalar genel olarak bize şunu göstermektedir ki karma evliliklerde çocuk sahibi oluncaya kadar karşılaşılan sorunlara daha kolay çözüm bulunmakta, çözüme kavuşturulamayan konular bile daha

¹⁷ TC Washington Büyükelçiliği; Özcan Güngör, *İki Dünya Bir Aile* (Ankara: Akçağ yayınları, 2016), 105.

¹⁸ Güngör, *İki Dünya Bir Aile*, 105.

rahat tolere edilmektedir. Fakat çocuk sahibi olduktan sonra kişilerin tolere edebileceğini sandığı pek çok konu karmaşık bir hal almaya başlamaktadır.

Çocuk büyütmek bir nevi kişinin kültürel aynasıdır. Bu kültürel aynada herkes kendinden daha çok yansımalar bulmayı amaçlamaktadır. Her ne kadar kendi kültürünü eleştiriyor olsa da çocuk büyütmek söz konusu olduğunda kendi kültürüne karşı yaklaşımlarının değiştiği ve daha pozitif olmaya başladığı fark edilmektedir. Çocuğun doğumu, doğum sırasında ve sonrasında hangi aileden destek alınacağı, çocuğa isim koymak, ismin hangi kültüre ait olacağı, çocuk ile birlikte kullanılacak milli, dini ve kültürel bayramlar, günler, aile ziyaretleri, çocuğun kullanacağı dil ve en önemlisi çocuğun hangi dine, kültüre göre yetiştirileceği en önemli tartışma konularını oluşturmaktadır.

Yapılan gözlemler ve görüşmelerden elde edilen sonuçlar genel olarak işaret etmektedir ki; eğer anne Türk ise bu konuda daha başarılı olmakta, çocukla daha fazla vakit geçirebilmekte, onu kendi aile büyükleri ile ilişkisini düzenleyebilmektedir. Eğer baba Türk ise bu konuda istediği başarıyı tam anlamıyla yakalamakta zorlanmaktadır.

Türk babanın bunu fark etmesi onun kendisini daha yabancı hissetmesine neden olmaktadır. Sadece bu sebepten dolayı Türkiye dönme planları yapmaya başlayabilmektedir.

KARMA EVLİLİKLERDE AVANTAJ GÖRÜLEN DURUMLAR

- **Karma Evliliklerde Türk Eş ile Yapılan Evliliğe Kıyasla Daha Az Beklentiye Sahip Olunması;** Genellikle yabancı eş tercihinin etki eden unsurların başında düğün, ev kurma, davetler gibi ritüellerin daha kolay olması gelmektedir. Ayrıca karma evlilik yapan Türk erkek ise boşanma konusunu da rahatça dile getirmekte ve 'anlaşamazsak boşanırız' ihtimalini işin en başında düşünebilmektedir.

- **Evlilik Kararı ve Sürecinde Çiftlerin Aileleri Daha Az Aktif ve Müdahil Olmaktadırlar:** Karma evliliklerde, evlilik kararı ve sürecin işleyişi sadece evlenecek çiftler arasında gerçekleşmektedir. Aileler onaylamasa bile karara etki edemeyeceğini düşünmekte ve fazla müdahil olmamaktadır.

- **Evliliğe ve Evliliğin Getirdiği Sorumluluklara Yüklenen Anlam:** Ev işleri, çocuk, ailelere yönelik yapılması gerekenler konusunda karma evliliklerde eşler eşit görev dağılımına göre hareket etmektedir.

Örneğin misafir ağırlama kültürden kültüre farklılık gösteren konuların başındadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde karma aile kurmuş Türk erkeklerine bu konudaki yaklaşımları sorulduğunda onlar 'bu davet işini bahçede mangal ve salata ile çözdüklerini' ifade etmişlerdir. Buna mukabil onlara eşiniz Amerikalı değil de Türk olması durumundaki tavırlarının ne olacağı sorulduğunda eşlerinden misafirleri için yemek yapma beklentilerini açıkça ifade etmişlerdir. Onlara göre sebep gayet basittir ve Türk kadınlarının misafir için yemek yapması kültürel olarak beklenen bir durumdur ve Türk erkeklerinin yardımcı olmaları gerekmez. Türk kadınları evlenirken zaten bunu bilmekte ve kabul etmektedirler.

- Kişinin Kimliğini Fark Etmesi ve Kendi Kültürüne Daha Yakınlaşması: Karma evlilik yapan her Türk bireyin özellikle vurgu yaptığı noktaların başında evlilik öncesine göre, evlilik sonrasındaki farkındalığının artmış olmasıdır. Kendi kimliğini, inancını, dilinin önemini evlendikten sonra daha iyi kavradığını ve onları korumak, eksiklerini gidermek için bir gayret içine girdiklerini ifade etmektedirler. Örneğin dini, millî veya kültürel Türk bir grubun da içinde bulunmaları ve burada faaliyet göstermeye çalışmaları oldukça mühimdir. Özellikle anne ya da baba olduktan sonra bu konuda hassasiyetlerin arttığı gözlemlenmiştir. Çok uzak mesafelerden de olsa kültürümüze ait yeri çocuklarına gösterdikleri ve çocuklarında buraya aidiyet hissi oluşturmaya çalıştıkları tarafımızdan devamlı olarak gözlemlenmiştir.

KARMA EVLİLİKLERDE DEZAVANTAJ GÖRÜLEN DURUMLAR

- Karşı Taraftan Emin Olamama: Karma evliliklerdeki inanç ve kültür farklılığından doğan zorluk ve sıkıntıların Amerikalı eş için de geçerli olduğunu görmek gerekir. Eğer bireyin ailesi Müslüman değilse çocuklarının Müslüman biriyle evliliğine asla onaylamak istememektedirler. Buna rağmen evlilik dışı birliktelikler kısmen tolere edilebilmektedir. Çünkü Amerikalı eşin ailesine göre 'evlilik dışı geçici birliktelik' Müslüman ve Türk bir damada ya da geline sahip olmaktan daha iyidir. Ve onlara göre bu durum geçicidir. Bu durumun sebebinin Müslümanlar ya da Türkler aleyhine yapılan kötü propagandanın etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Amerikalı ailelerin bir başka çekincesi bu yakınlıktan tam emin olamamaları, evliliğin Amerika'da kalmak için kolay vize almanın yollarından

biri olarak görülebilmesidir. Bundan dolayı da evlilik dışı birlikteliğe sıcak bakarken nikah ve resmi prosedürlere mesafeli durmaktadırlar.¹⁹

- **Çocuk Sahibi Olmak ve Çocuk Yetiştirmek:** Aynı kültürü, inancı ve kimliği paylaşan insanların bile çocuk yetiştirmede fikir ayrılığına düştükleri kaçınılmaz bir realitedir. Eşlerden biri Müslüman olsa bile İslam'ın farklı kültür ve milletlerde farklı yorumlandığı gerçeği karma ailelerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Özellikle kandil geceleri Türkiye'deki Müslümanlara göre çok önemli görülürken, Arap Müslümanlara göre sıradan gecelerdir hatta gereğinden fazla önem vermek dinen sakıncalıdır. Hal böyle iken farklı dinlere ve kültürlere sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda yaşayacağı sıkıntıların büyüklüğü tahmin edilebilir.

- **Aidiyet Hissi:** Türkiye'de gençlik dönemine kadar yaşamış ve belli kültürel bir eğitim almış kişilerin Amerikan rüyası içinde kendi geleceklerini ve çocuklarının geleceğini garanti altına almaya çalışmasını hedefleyerek Amerika'da yaşamaya uygun şekilde eş seçip evlenmeleri ve yerleşmeleri onları belli başlı bazı kaygıların içine de sokmaktadır. Özellikle sosyal ihtiyaçlarını karşılamak, kültürlerine yakın mekânlarda rahatlamak istemeleri, ibadet için olmasa bile cami müştemilatı içinde bulunan toplantı merkezlerine gelmeleri, buradaki toplantıları takip etmeye çalışmaları dikkate değerdir. Cami müştemilatına gelen bu vatandaşlarımızın önemli bir kısmı Türkiye'de cami müdavimi olmadıklarını ifade etmektedirler. Hatta camilerle ilişkileri nerdeyse yok olan Türk bireyler bile Amerika'da cami eksenli yaşamaya çalışmaktadır. Bu da Diyanet İşleri Başkanlığının yurt dışı hizmetlerinin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Bu kişilerin Başkanlığımızdan en önemli şikâyeti ise cami eksenli faaliyetlere eşleri ve çocukları ile katılamamalarıdır. Genellikle bu tür faaliyetlere yalnız gelmektedirler. Eş ve çocuk katılmak istememektedir. Bu durumu açıklayan belli sebepler olmasına ve bu sebeplerin tümünden Başkanlığımızca halledilmesi mümkün olmamasına rağmen Diyanet İşleri Başkanlığının gücüne duyulan güvenden dolayı Başkanlık, tüm sorunların muhatabı olarak alınabilmektedir. Yurt dışında yaşayan Türkler için Diyanet İşleri Başkanlığı devlet kurumlarının halka direk uzanabilen ve onun yanı başında olabilen, doğum, ölüm vb. özel anlarında desteğini hissettiği bir kurumdur.

¹⁹ Walton Johnson, Michael Warren, *Inside The Mixed Marriage*, (USA; University Press of America, 1994), 173-192.

- **Duygusal ve Kültürel Anlamda Tatminsizlik Hissi:** Duygusal anlamda tatmin, belli ritüelleri yaşamak, belli olaylar ve günler karşısında duygulanmak psikolojik tatmin açısından oldukça önemlidir. Karma evlilik yapan genç bir vatandaşımız ‘annesinin eşine kazak, atkı, gömlek gibi hediyeler aldığını ve bu şekilde Amerikalı damadı ile bir yakınlaşma çabası içinde olduğunu fakat eşinin bu hediyeleri anlamsız bularak bundan rahatsızlığını dile getirdiğini’ ifade ederken farklı kültürlerdeki insanların hediyeye yüklediği tamamen zıt anlamın oluşturduğu kaosa dikkat çekmektedir. Bir kayınvalide damadına hediye alırken nasıl anlaşılacağını hesap etmek zorunda kalmaktadır.

Yine Türk eşin balkonda kahvaltı yapma isteği Amerikalı eşi tarafından çok garip karşılanmış ve ‘Yediklerimizi herkese göstermek mi istiyorsun?’ şeklinde yanıtlanmışır.

Yine eşini çok sevdiğini ifade eden Türk koca maalesef eşiyle aynı şarkıyı dinleyememekten, aynı espriye gülememekten dolayı muzdarip olduğunu ifade etmiştir.

- **Hasta, Akraba, Bebek Ziyareti Gibi Ritüeller:** Türk kültüründe özel durumlar, günler ve bu günlerdeki tavırlarımız bizi birbirimize yakınlaştıran tavırlarımızdır. Hasta ziyareti, cenazeye katılma, bebek ziyaretleri ve belli davetlerimize yüklediğimiz anlam oldukça büyüktür. Aynı aileyi oluşturan fakat farklı kültürlerin şekillendirdiği karma aile yapısında ise bu tarz ritüeller ve ziyaretleşmeler kriz ve çatışmaya yol açabilmektedir. Bazı Türk eşler bu krizleri eşlerinin şu ifadeleri ile açıklamaktadır;

‘Burası restoran mı? / Hastayken neden seni rahatsız ediyorlar? Bu çok saçma. / Neden durmadan birlikte olmak zorundayız? / Yeni doğmuş bir bebeği bu kadar kişinin görmesi ve dokunması sağlığı için zararlı.’ vb.

Görüldüğü üzere kültürel anlam yüklemeler aynı olayı çok farklı boyutlarda yaşanmasına sebep olmaktadır. Özellikle daha hassas olduğumuz hastalık, yeni doğum gibi durumlarda bu farklı anlam yüklemeler eşler arasında kırılmalar ve uçurumlara sebep olabilmektedir.

- **Akraba İlişkileri:** Karma evliliklerin en önemli sonuçlarından biri de doğan çocukların anne veya babalarının aile ve aile yakınlarına karşı mesafeli olmalarıdır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde düzenli hayata geçildiği için çocuklar Türk ebeveynin ailesi ile oldukça az görüşebilmekte, Türkçeyi yeterince konuşmadıklarından ve anlayamadıklarından dolayı da arada sıkı ve samimi ilişkiler kurulamamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Karı kocanın sahip olduğu kişisel özellikler, geçmiş yaşantıları, ortak özellikleri, tecrübeleri birbirine ne kadar benzer veya yakınsa evlilikte işlerin yolunda gitme olasılığı o kadar yüksektir. Aynı kültürel çevreden yapılan evlilikler aile içi uyumu kolaylaştırarak, çocuklara aktarılabilecek davranış modellerine yardım eder.²⁰ Karma evlilikler ise bizim alışageldiğimiz evliliklerden oldukça farklıdır.

İnsan doğası gereği yabancı olduğuna, bilmediğine karşı daha da negatif bir tutum içine girebilir. Her ne kadar sevgi ile de başlasa evlilikten sonra özellikle anne baba olunmasıyla eşler, belli zorluklar karşısında paniklemektedir.

Aslında her evlilikte ortaya çıkabilecek negatif durumlar vardır. Bu durumların karma evliliklerde karşılaşılmamasına kesin gözle bakılmaktadır ve evliliğe adım atan çiftler aile kurmaya bu gerginlikle başlamak durumunda kalabilmektedirler. Bu durum evliliğin kişiye vereceği dinginlik ve huzur haline zarar vermektedir.

Karma evlilik yapan Türk bireyler için kolay olmayan pek çok durum aslında bizim yabancı diye tanımladığımız eşi için de geçerlidir. Evlilik bir okyanusta birlikte aynı teknede yol almak demektir. Ne kadar uyum ve ahenk içinde birlikte kürek çekilirse evlilikten beklenen huzur ve saadet ortamı, dinginlik o kadar yakalanır.

Fakat Türk –Müslüman imajının ve isminin olabildiğince siyasetleştirildiği ve ötekileştirildiği son zamanlarda medya başta olmak üzere pek çok baskının etkisi altında kalınmaktadır. Bir Türk- Müslümanla evlenmiş kişi kendisi de Müslüman olsa bile kendisini pek çok şeyle mücadele etmek zorunda görecektir. Bundan dolayı evlilikte en çok gerekli olan güven hissini yakalaması zorlaşacaktır.

Karma evlilik yapan Türk bireyin kendi kültürüne, diline ait duyduğu özlemi gidermek için harekete geçtiği ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti tarafından oluşturulmuş olan kurum ve kuruluşlardan bu konuda yararlandığı görülmektedir. Çünkü devlet her zaman yurtdışındaki insanımız için en güvenilir dayanaktır. Özellikle fetö olayları ve darbe girişiminden sonra Türklerin dini ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamada; özellikle Diyanet İşleri Bakanlığımız tarafından görevlendirilen din görevlilerinin önemli bir destek sağladığı görülmektedir.

²⁰ http://isamveri.org/pdfrg/D02237/2007_12/2007_12_KASAPOGLUA.pdf

Bu pozitif hizmet alanında ortaya çıkan negatif yön ise Diyanet İşleri Başkanlığımız tarafından görevlendirilen meslektaşlarımızın dil ve yabancı ülke, kültürler konusundaki yetersizliğidir. Özellikle Başkanlığımızın yurt dışına yönelik faaliyetler içinde bulunan kurum ve kuruluşlarla daha sıkı bir iş birliği içinde çalışarak personelinin uzun süreli görevlendirmelerden önce kısa süreli görevlerle bu konuda tecrübeyi artırması gerekmektedir.

Aynı şekilde Amerika’da karma evlilik yaparak kalan Türklerin çocuklarına yönelik yaz kampları ve Türkiye gezileri düzenlenmeli, bu çocukların özellikle üniversite eğitimlerinin bir kısmında Türkiye’deki üniversitelere katılımları özendirilmelidir.

Hayatta yaşadığımız her zorluk aslında kişiyi geliştiren, güçlendiren durumlardır. Karma evlilik modelinde eşler tarafından yaşanan çatışmalar, krizlerde aslında bu şekilde düşünülebilir. Bu çatışmalar kişinin kendisini ve eşini tanımasını ve ortak yönlerin tespit edilmesini sağlayabilir. Bu tespitler iyi yapılır ve eşlerin psikolojik ihtiyaçları karşılanırsa farklılıklardan kaynaklanan problem ve çatışmalar iletişimi eskisinden çok daha fazla güçlendirir. Aynı kültürden gelen eşler aralarındaki farkları daha geç fark edebilmekteyken ve buna karşı nasıl bir kriz yönetimi geliştireceklerini hiç hesaplamamışken, karma evliliklerde eşler bu duruma zaten hazır olarak evlenmekte ve olası kriz durumlarını daha kolay aşabilmektedirler. Özellikle Peygamber Efendimizin farklı kültürlerde yetişmiş kişilerle iletişim ve diyalogunun iyi anlaşılması ve sosyal ve psikolojik yaklaşımlarla yeterince açıklanması karma evlilik modeline problem çözme konusunda ışık tutacaktır. Kısa film ve görsellikler Başkanlığımızca hazırlanmalı, özellikle yurtdışında hizmet verecek görevlilerin eli bu konuda güçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa. Tekin, Mustafa. Can, Burhanettin, Arabacı, Caner. Çıtlak, Osman. *Türkiye’de Aile; Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi*, İstanbul: Sekam yayınları, 2010.
- Dökmen, Üstün. *Varolmak, Gelişmek, Uzlaşmak*, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2006.
- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
- Havilland, William. vd, *Kültürel Antropoloji* (çev.; İnan Deniz Erguvan Sarioğlu), İstanbul: Kaknüs yayınları, 2008.

- Johnson, Walton.; Warren, Michael. *Inside The Mixed Marriage*, USA: University Press of America, 1994.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, İstanbul: Evrim yayınevi, 1998.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Family and Human Devolepment Across Cultur: A view from The Other Side*, Hillsdale, N.J. ; Lawrence Erlbaum, 1996.
- Ratner, Carl. *Kültürel Psikoloji, Kültürler Arası Psikoloji, Yerel Psikoloji*, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi İKÜ yayınevi, 2014.
- Özdoğan, Öznur. *Aşkın Yanımız Maneviyet*, Ankara: Özdenöze yayıncılık, 2009.
- Sayın, Önal. *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edeb. Fak. Yayınları, 1990.
- Tarhan, Nevzat. *Evlilik Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2006.

LİNKLER

http://isamveri.org/pdfdrg/D03844/2013_5/2013_5_ERH_ATALAYM.pdf
(erişim: 20.10 2019)

http://isamveri.org/pdfdrg/D02237/2007_12/2007_12_KASAPOGLUA.pdf
(erişim:22.10.2019)

<http://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/YaziliYayinlar/Kutlu%20Doğum%20Kitapları/2009-%20KÜRESELLEŞEN%20DÜNYA-DA%20AİLE.pdf> (erişim: 20. 10. 2019)

(Belgizar Özbek tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyoruz Belgizar Hocam, çok sağ olun. Hakikaten hocam vaizlik sanatını da kullanarak her şeyi anlattı. Allah razı olsun, çok sağ olun. Hakikaten çok önemli bir konuya dikkatinizi çekti. Beş yıl, Diyanet İşleri Başkanlığının bir vaizesi olarak Amerika'da kalıp oradaki karma evliler hakkında araştırma ve gözlem yapmak tabiki büyük bir imkan. Çünkü bizim şu anda biliyorsunuz otelde 100 tane, Avrupa'da DİTİB dediğimiz Diyanet İşleri Türk İslam Birliği bünyesinde hizmet eden dernek başkanlarımız var, sivil. Bu sabah ben onlarla bir selamlaştım. Yarın nasip olursa yaklaşık 380 kişi daha geliyor. Yani buralarda farklı etkinlik, eğitim, entegre etkinliklerimiz var. Avrupa genelinde 5 milyona yakın insanımız bulunmakta. Hocamın bu tespitleri hakikaten kitapta yer aldıktan sonra da o kardeşlerimiz için farklı kültürler, farklı vilayetler, farklı şehirlerde yaşayan bu insanlar için çok önemli bilgiler içeriyor. Türkiye'de bile Van kültürüyle yetişip

İzmir’de evlilik yapmak, benim gibi Erzurum kültürüyle yetişip Burdur’da evlilik yapmak; mutlaka bunlar da kendini farklı bir şekilde gösterebilir.

BELGİZAR ÖZBEK (Ankara Müftülüğü Vaizesi) – Evet hocam, literatürde böyle geçiyor, karma evlilik.

OTURUM BAŞKANI – Eyvallah! Demek ki biz de karma bir evlilik mensubu olarak huzurdayız. Dolayısıyla bunların her bireri etkili.

Zamanımız hayli ilerledi ama dinleyen hocalarıma hakkı teslim etme adına konuşma hakkı tanıyalım, mikrofon sizde buyurun efendim.

RUKİYE EKEN (Kayseri Develi) – Değerli hocalarım, öncelikle sunumlar için çok teşekkür ediyorum, size saygılarımı sunuyorum.

Mustafa Necip Yılmaz Hocamız, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an kurslarında bayanların yemek eğitimi için kültürel etkinliklerin de yapılmasını bize tavsiye etti. Ben de acizane Kur’an kurslarında biz bazen fahri bir psikolog, bazen bir sığınak, bazen bir anne, bazen giyim kuşamlarıyla örnek alınan bir rol üstlenebiliyoruz. Bunun yanında Diyanet İşleri Başkanlığının farklı hizmet alanları da var. Örneğin ben gençlik koordinatörlüğünü de yürütüyorum bulunduğum yerde.

Bu arada kendimi tanıtmayı unuttum, ismim Rukiye Eken, Kayseri Develi’den geliyorum, hem gençlik koordinatörüyüm hem de aile ve dini rehberlik bürosu koordinatörlüğünü yürütüyorum.

Biz aile ve dinî rehberlik bürosu olarak tatil döneminde yaz okulu faaliyeti yaptık. Genç kızlarımızdaki bahsettiğiniz eksikliklerin giderilmesi, sosyal medyayla yaşanan problemlerin çözümüne katkı olması için ailelerden gelen talepleri dikkate alıp, hem 13-17 yaş kız çocuklarına hem 13-17 yaş erkek çocuklarına ayrı ayrı gruplarda yaz okullarında eğitim verdik. Onlara kendi gruplarına göre; erkeklere hat, karigrafi, ebru, spor, müze gezisi gibi etkinlikler; kızlara yemek tarifleri yine hat, karigrafi, ebru, bebek yapımı, dinî ahlaki konularda bilgiler verdik, beceriler kazandırdık.

Bir de, 2018 yılında gençlik koordinatörlüğü olarak, yine ailelerin isteği üzerine, eliş faaliyetini yaptık, genç kızlarımızla, neticede 300 küsur atkı ve bere örüp Tunceli’nin Pülümür İlçesindeki askerlerimize gönderdik, dağ karakollarına gönderilen bu atkı ve bereler teslim edildi, askerlerimizden bize teşekkürler geldi.

OTURUM BAŞKANI – Alkışlanır hocam, Allah razı olsun, çok sağ olun.

RUKİYE EKEN (Kayseri Develi) – Askerimizin buna ihtiyacı yoktu ama burada bir farkındalık kazandırmak istedik, dağda bizim için nöbet tutan ve soğukta üşüyen, o dağ karakollarında vatan nöbeti tutan, bekleyen askerler olduğunu gençlere anlattık. “Vatan sağ olsun” isimli bir de kompozisyon yarışması düzenleyip kompozisyonun içerisine atkı ve bereleri sarıp süslü bir şekilde askerlere hediye olarak gönderdik. Bize tabii bunun karşılığında teşekkürler geldi, videolar geldi.

Yine 2019 yılının başında da bayrak yarışması düzenledik; elişi sanatlarıyla, filografi sanatıyla yapılan bir bayrak birinci seçildi, onu da Diyanet İşleri Başkanımıza hediye olarak gönderdik.

OTURUM BAŞKANI – Hocam nazar degecek bence durduralım.

RUKİYE EKEN (Kayseri Develi) – Yani elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz aile için.

OTURUM BAŞKANI – Allah razı olsun hocam, iyi ki varsınız.

Çok teşekkür ediyoruz.

Mustafa Hocam böyle bir hatırlatma yaptı. Ben de bu vesileyle hocama hem teşekkür edip, yazın 600 tane öğrencimizi doğu, güneydoğudan İstanbul’a, 600 öğrencimizi Trakya Ege’den Van iline götürdük. Bu sene bu hizmetleri daha ileri daha çok noktalara ulaştıracağız.

Çok sağ olun, teşekkür ediyorum, bu vesileyle de paylaşmış olduk.

Başka söz almak isteyen?

Benim bir teşekkür borcum var, hocalarıma hemen sırayla söz vereceğim. Son zamanlarda böyle birkaç sempozyumda hasbelkader bulunuyoruz fakat heyete müteşekkirim, ben sıkça izledim, bir tane uyku ve uyuklama hali gelmedi. Gerçekten sempozyum bütün katılımcı ve izleyicilerle dikkatle takip edildi.

Ben tabii son sözü kıymetli akademisyen hocalarıma bırakıyorum, inşallah birer cümleyle katkı yapacaklar.

Mustafa Bey Hocamdan başlıyoruz.

Buyurun Hocam.

Dr. MUSTAFA NECİP YILMAZ – Tabii, hocama teşekkür ediyorum bu faaliyetler için ancak bunların resmi program içerisinde yer alması gerekiyor. Geçenlerde böyle bir toplantı yaptık, gençlerimizin sosyalleşmelerine katkı

olması için. Çay demledik, genç bir kızkardeşimize de çayları sen doldur dedim. Ben Rizeliyim, çayı yukarıdan döküyor böyle, dökünce tabii köpükleniyor, o içilmez, yukarıdan dökme dedim. “Ben çay doldurmam zaten, şey yapmıyorum” dedi. Dolayısıyla hem imam-hatip liselerinde, hem kız liselerinde hem erkek hem kızlar kendi hayatlarına uygun rollere alışmaları için onlara uygun dersler olması lazım çünkü mesleklerini içselleştirmeleri lazım. Bu anlamda memnun oldum, bahsettiğiniz o projeyi yaptığınızı bilmiyordum.

Son olarak şunu ifade edeyim: İslam filozoflarının önemseydiği temel konulardan bir tanesi de utanma duygusu, ar duygusu. Çocukta ilk ortaya çıkan gücün bu olduğunu söylüyor. Siz rehberlik yapıyorsunuz, çocuklara -bugün günümüzde bu çok zor, aynı yerde televizyon seyrediliyor, birçok şeyler oluyor- bunun öğretilmesi için metotlar geliştirmemiz gerekiyor. Ben şunu tavsiye ediyorum mesela, çocuğun altını değiştirirken mutlaka yalnız bir yerde, tek başınıza siz kendiniz değiştirin çünkü çocuk bir şekilde onu içselleştirsin ve ona göre de kendisi bir utanma duygusu oluştursun. Çünkü İslam filozofları diyorlar ki “Şayet bir çocuk utanma duygusunu kazanamazsa hiçbir ahlaki erdemi kazandırmak mümkün değil.” Dolayısıyla bu önemli.

Ben teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ediyoruz.

Bülent Bey Hocam, buyurun efendim.

Doç. Dr. BÜLENT AKUT – Teşekkür ediyorum hocam.

Sadece şunu söyleyeyim: Kıymetli hocam bir eleştiriyi başladı, ona cevap olarak, internet ve sosyal medya yasaklansın diye bir önerimiz olmadı; tam tersi, kontrol altına alınsın ve bilinmelidir ki 2007 yılına kadar internet yasası bile çıkmamıştı. 2014’te revize edildi, bir sürü açığı vardı, hâlâ var. Devlete düşen vazifelerden biri oydu, yasaklamak değil bunu kontrol altına almak çünkü bir suç aletine de dönüşmekte ve aileye, insana, özellikle çocuklarımıza, gençlerimize muazzam derecede zararları dokunmakta. Kastımız buydu.

Son olarak yine, hocamın da en son tebliği eleştiriyi başladı ama en sonunda bizim söylediğimizin aynısını söyleyip neticelendirdi.

Çok teşekkür ediyorum kendisine de ve Diyanet İşleri Başkanlığına da bu fırsatı verdiği için, sizlere de. Allah’a emanet olunuz.

OTURUM BAŞKANI – Biz teşekkür ediyoruz Muhterem Hocam.

Yılmaz Bey Hocam, buyurun.

Dr. YILMAZ ÇELİK – Sayın Hocam, üç dakika geçti, ben hızlı bir şekilde kürsüden inmiştim, panikledim bir anda. Diyanet’e gerçekten teşekkür ediyorum, güzel bir program.

Hazret-i Peygamber bize her konuda bir örnek. O açıdan Hazret-i Peygamberin hayatını çok iyi okumak lazım. Son zamanlarda artan sosyal okumalar, Hazret-i Peygamberin hayatının siyasi ve askeri yönlerinin dışında sosyal, ekonomik ve diğer yönleriyle de okunması bizim için çok faydalı. Bu konuda pek çok problemin üstesinden bu yolla gelebiliriz. 1400 yıl, 1300 yıl öncesinden veya yüzlerce yıl öncesinden İslam medeniyetindeki pek çok konuyu aslında bugüne getirip uyguladığımız zaman pek çok konuya çözüm bulabiliriz diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum tekrar.

OTURUM BAŞKANI – Hocam ben teşekkür ediyorum.

Ömer Bey Hocam, buyurun.

Doç. Dr. ÖMER ÇELİK – Hakikat hakikate muhalif olmaz, dolayısıyla yeri gelir kabul ederiz yeri gelir kabul etmeyiz. Bu açıdan bakmak lazım.

Sufilerin yöntemi farklıdır, filozofların yöntemi farklıdır. Hatta bir şey daha söyleyeyim, biraz akılda kalsın. Bilirsiniz nefsi öldürme vardır sufilerde; az ye, az uyu, az konuş, riyazette şu bu falan.

OTURUM BAŞKANI – Yine kontrol altına alıyorlar.

Doç. Dr. ÖMER ÇELİK – Hocam, onlar öldürüyor nefsi, siz öyle yorumlayabilirsiniz ama böyledir. Nefsi öldürme. Biz de nefsi öldürüyoruz, ama biz, tabir yerindeyse teşbihte hata olmasın, atın ölümü arpadan olsun diye nefse veririz, yediririz, içiririz ve nefsi o şekilde öldürürüz. Nefsi öldürmenin yolları farklıdır. Hakikaten farklı veçheleri, yönleri vardır. Bazen tesadüf ederler başka bir fikirle uyusurlar bazen farklılaşırlar. Dolayısıyla bunlar güzel şeylerdir, doğal şeylerdir. Ben Bülent Hocamı çok seviyorum.

OTURUM BAŞKANI – Allah razı olsun, eyvallah! Sağ olun Ömer Hocam.

Hocam buyurun.

BELGİZAR ÖZBEK – Ben sadece şunu eklemek istiyorum: Evet ben bir durum tespiti yaptım. E, sonunda ne var, ne olacak? İnşallah çalışmamı bitirdiğim zaman, Başkanlığımız olarak neler yapabiliriz yani özellikle bu karma evlilik yapan ailelerin çocukları noktasında neler yapabiliriz konusunda

öneriler getirmek istiyorum. Yazılı olarak verdiğim tebliğde birkaç nokta var ama ben bunu bilimsel olarak daha genişleterek sunmak istiyorum. Bu birincisi.

İkinci olarak, gerçekten çok büyük nimet içindeyiz, Başkanlığımız bizi çok önemli noktalarda görevlendiriyor, bize her türlü fırsatı veriyor. Ben enerji ve zaman israfına karşı olarak bunu en iyi şekilde değerlendirmek gerektiğini düşünüyorum. Gittiğim yerlere benden sonra gidecek olanlar bunu okuyup biraz daha hazırlıklı gidebilsinler yani benim çok uzun zamanda, el yordamıyla öğrendiğimi onlar biraz daha bilerek, hazırlıklı olarak gidebilsinler diye bu çalışmayı yaptım. Arkadaşlarımı da bu konuda teşvik etmek istiyorum yani gerekli gördüğümüz şeyleri yazıya dökersek hep beraber, inşallah bizden sonra eğitimin, görevlerin kalitesi artarak devam eder.

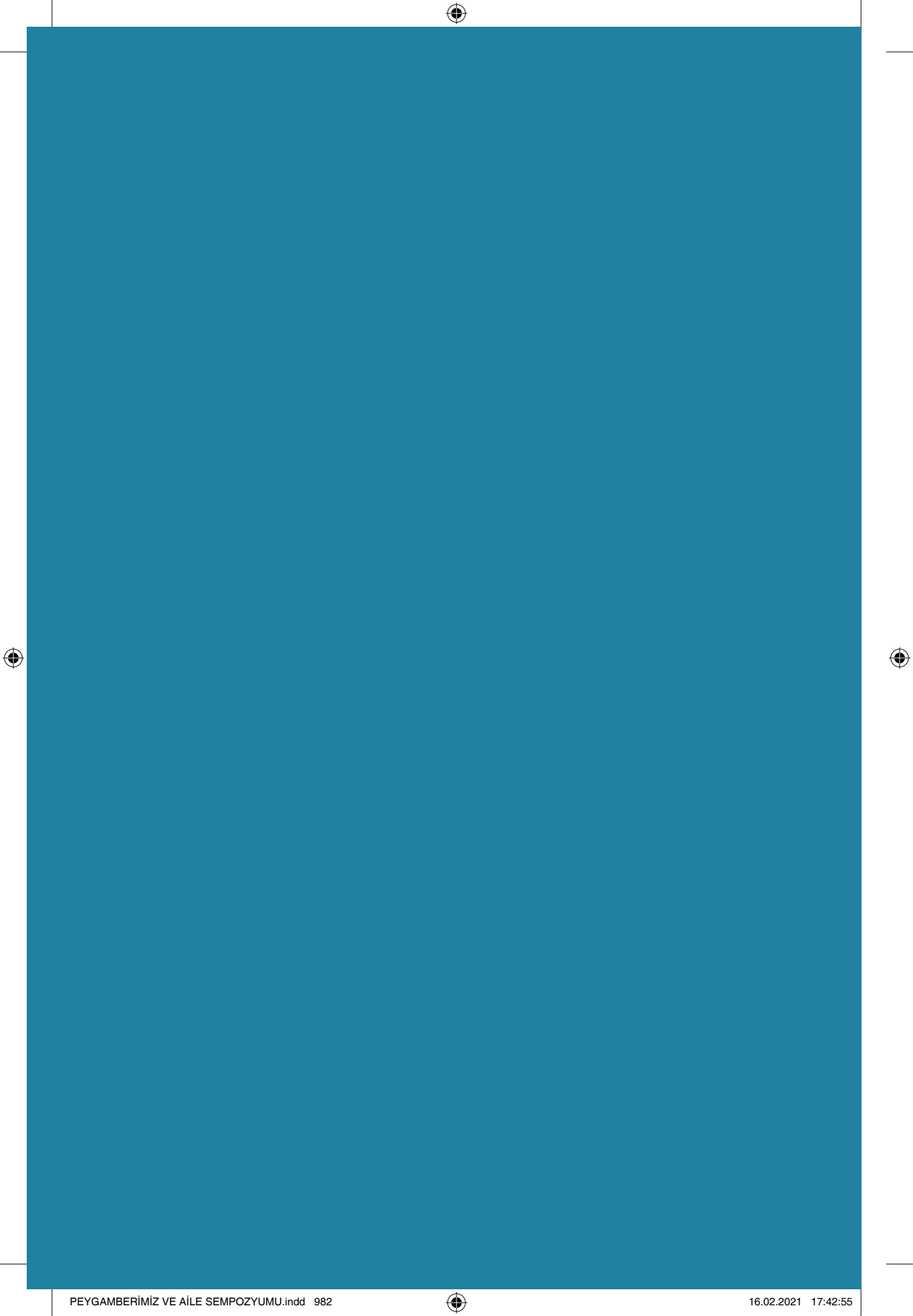
Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyorum.

Muhterem hocalarım, çok kıymetli mesai arkadaşlarım, değerli hazırun bugün sempozyumumuzun son oturumunu yapmış olduk. Allah hepinizden razı olsun. Dediğim gibi, arkadaşlarımız için saat 20.00’de inşallah bir toplantı planı var. Yarın Allah nasip ederse sabah inşallah saat 09.00’da bir toplantı var ve orada da konumuz Diyanet İşleri Başkanlığının Aileye Yönelik Hizmetleri. Bu toplantılarda da daha çok konuşma fırsatı olur. Hocalarımız dört sunum yapacaklar ve akabinde sizin teklif, tenkit ve katkılarınızı bekleyeceğiz.

Hocalarımız emek verdiler, zahmet buyurdular, tebliğlerini hazırladılar. İnşallah en kısa zamanda, tebliğlerin tamamı bize ulaşp hepsi tamamlandı-ğında biz bunları kitap olarak basıp sizlere göndereceğiz. Biliyorsunuz bizim gençlikle ilgili çok güzel bir sloganımız var, “Gençliğe Değer”. Dolayısıyla, aileye her şey daha çok değer çünkü aile bizim yetiştiğimiz ve nesilleri yetiştirdiğimiz bir merkezimiz. Rabb’im nice gözümüzün nuru, gönlümüzün süruru olacak hayırlı evlatlar yetiştirmeyi bizlere nasip eylesin, aile yuvalarımıza saadetler ihsan eylesin, Allah hepinizden razı olsun.

Efendim, vakti şerifleriniz hayrolsun, Allah’a emanet olun.

SEKİZİNCİ OTURUM

AİLEYE YÖNELİK TEHDİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Kerim BULADI
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

23 KASIM 2019
(16.15 – 18.50)

OTURUM BAŞKANI – ... Ortak kullanılan ev. Birkaç kişi -burada mahremiyet söz konusu değil- üç kişi, beş kişi kirayı bölüşmek için bir ev tutuyorlar, orada kalınıyor, şekilde bir aile tipi. Yalnız, çocuğu büyüten anne, tek ebeveynli çocuklar veya anneler, babalar.

Çocuksuz evlilik veya ilişki yani arkadaşlık, nikâhsız birliktelikler.

Hafta sonu birliktelikleri, sadece hafta sonu bir araya geliyorlar.

Ve sonunda da, zingle dediğimiz bekârlar. 2010 yılında Almanya'da 11 milyon zingle yani evlenmemiş, bekâr. Şu anda son baktığımda internete, 16 milyon zingle var Almanya'da. Bu ne demek? Almanya'nın dörtte 1 nüfusuna yaklaşmış. Avrupa'da aile gidiyor ve Avrupa'da aile, evlilik yaşlarının yükselmesiyle, ondan sonra da ötelenmesiyle çökmeye başladı. Aynı durum bizim başımıza da geldi. Şu aile tiplerine bir bakın, aynı durum bizim ülkemizde de yaşanmaya başladı. Hatta inşaat sektöründeki ünlü bir zengin diyor ki, "Ben 35 metrekairelik dairelerden en fazla kazanıyorum." Bu hâlde bir problem var.

Onun için, bu problemleri nasıl çözeceğiz? Yani çözüm üretmemiz gerekiyor. En kolay şey geçmişi tekrar etmek, hikâye etmek. Var zaten orada bir şeyler. Biz bugün ne üretiyoruz?

İnşallah ben bu oturumda çözüm önerilerinin olacağını düşünüyorum çünkü başlığı öyle.

Hocamız Dr. Olgun Gündüz, Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Koruyucu ve Önleyici Hizmetler Daire Başkanı, teşekkür ettiler.

Prof. Dr. Talip Karakaya, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinden teşekkür ettiler.

Üçüncü hocamız, Gülcan Doğanay, Özel Süreyyapaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni.

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu ve Kübra Okçu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Lisans öğrencisi.

Dr. Semin Güler Oğurtan, halk sağlığı uzmanı.

Son konuşmacımız Doç. Dr. Ayşe Esrar Şahyar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden teşekkür ettiler.

Hepiniz hoş geldiniz.

Fazla uzatmadan Dr. Olgun Gündüz Hocamıza söz vermek istiyorum.

Buyurun Hocam.

Hocam, akşam namazının tedahül ediyor, onun için 15 dakikada toparlarsanız memnun olacağız.

Evet, buyurun hocam.

PARÇALANMIŞ AİLELERDE BÜYÜYEN ÇOCUKLAR: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Olgun GÜNDÜZ*

GİRİŞ

Çocukların sağlıklı gelişiminde ailenin rolü tartışılmazdır, ancak aile kompozisyonunun sağlıklı kurulamadığı veya bozulduğu durumlarda çocuğun her iki ebeveyni ile iletişim kurması ve sağlıklı bir ilişki geliştirmesi kolay olmamaktadır. Aile birlikteliğinin ortadan kalktığı durumlarda çocuğun anne ve babası ile aynı ortamda büyümesi imkânsız hale gelirken bu durumda çocuk tek ebeveynli bir aile ortamında veya büyüklerin de yer aldığı geniş bir aile ortamında yetişmek durumunda kalmaktadır. Daha önce evli olan eşlerin bu birlikteliklerinin sonlanması ile oluşan yeni durumlara verilen parçalanmış aile veya dağılmış aile adlandırması, eşlerden birinin boşanma, ölüm, ayrılık, yalnız yaşama gibi durumlarda oluşan aile kompozisyonlarını tarif etmek için kullanılmaktadır¹. Parçalanmış ailede büyüyen çocukların her iki ebeveyni ile birlikte büyüyen çocuklara kıyasla daha olumsuz yaşam süreçleri ile karşılaştıkları bilinmektedir. Bununla birlikte olumsuzlukların giderilmediği durumlarda risklere açık hale gelmeleri de muhtemeldir. Bu koşullarda olan çocukların karşılaştıkları sorunların neler olduğunu ortaya koymak ve bu sorunlara çözüm önerileri getirmek bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

* Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Koruyucu ve Önleyici Hizmetler Daire Başkanı

1 Dağılmış aile veya Parçalanmış Aile tanımları için bakınız. Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018), *Tek Ebeveynli Aileler*, ss.13-14.

AİLE VE ÇOCUK İLİŞKİSİ

Bilindiği üzere ailenin temel işlevi, çocuğun fiziksel, psikolojik ve sosyal alanlardaki gereksinimlerini karşılayarak sağlıklı bir birey olarak yetişmesini temin etmektir. Ebeveyn ve çocuk ilişkisi, çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Hem çocuğun hem de ebeveynin mizaç özellikleri, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkileri etkilemektedir. Özellikle, anne ile çocuk arasında kurulan ilişkinin, annenin ve çocuğun genel mizaç özelliklerinden etkilenmesi kaçınılmazdır (Öngider, 2013a: 425).

Anne ve babanın çocuğa rehberlik yapması ve belli kurallar koyması, çocuğa doğru ile yanlış ve kabul edilebilir ile kabul edilemez davranışlar arasındaki farkı ayırt etmesine yardımcı olur. Anne babanın çocuk ile ilişkileri, çocuğun yaş dönemi açısından farklı özellikler içerir. Okulöncesi dönem, çocuğun anne babasına en çok bağımlı olduğu dönemdir. Gelişim dönemleri açısından anne ve baba ile çocuk ilişkileri üç dönemde ele alınmaktadır. Bunlar 0-18 ay, 18 ay-3 yaş ve 3-6 yaş evreleridir.

Çocuğun doğumu ile başlayan ilk evrede bebek anneye tamamen bağımlıdır. Bu dönemde bebeğe yeteri kadar ilgi, sevgi gösterilmesi ve gereksinimlerinin karşılanması bebek ile anne arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasının en temel koşuludur. Bu şekilde çocuğun anneye güvenli bağlanması da sağlanmış olacaktır. Buna karşın çocuğun ihtiyaçlarının yeterince karşılanmaması durumunda ise, temel güvensizlik duygusunun gelişeceği belirtilmektedir (Öngider, 2013a: 428).

18 ay-3 yaş evresi çocuğun gelişiminin ikinci dönemi olarak tanımlanabilir. Eğer anne-baba ve çocuk arasında sağlıklı bir ilişki sürdürülürse çocuğun bu dönemi özerklik duygusu ile tamamlayacağı belirtilir. Buna karşın, bu dönemde aşırı koruyucu bir anne baba çocuğun bu dönemdeki gelişimini engelleyerek çocuğun utanç ve şüphe duygusu geliştirmesine neden olabilir. Bununla birlikte 18. aydan itibaren ayrılık kaygısı yaşamaya başlayan çocuk bu dönemde annesinden ayrıldığında kaygı duyar ve ağlar. Bebeğin bu durumla başa çıkmasına yardımcı olan anne, çocuğun güvenli bağlanmasını sağlayabilecektir.

3-6 yaş evresinde çocuğun anne-babası ile ilişkileri yeni bir döneme girer. Bu dönem çocuğun anne-babası dışındaki insanlarla ilişkiye girmeye başladıkları ve sosyal etkileşim kurmaya çalışarak girişkenlik duygusu ka-

zandıkları dönemdir. Çocuk diğer çocuklarla etkileşime girdikçe, sosyal bir dünyada yaşamının zorluklarıyla karşılaşır. Çocuğa diğer çocuklarla oynama şekilleri ve aralarında oluşabilecek çatışmaları çözüm yollarının öğretilmesi gerekir. Böylece, kendisine uygun oyun arkadaşları bulan, oyun ve diğer sosyal faaliyetleri öğrenen çocukta girişkenlik duygusu da gelişir. Eğer bu dönemde çocuk, sosyal ilişki kurmayı başaramazsa, suçluluk ve geri çekilme duygusu yaşayabilir. (Öngider, 2013a: 431). Bir başka deyişle bu dönem çocuğun dış dünya ile ilişkilerini arttırması ve sağlıklı ilişkiler oluşturmaya çalışması dönemi olarak da tanımlanabilir.

PARÇALANMIŞ AİLELER

Boşanma, ölüm, ayrı yaşama gibi durumlar neticesinde oluşan aile parçalanması, çocuğun sağlıklı gelişiminin önündeki en büyük engel olarak kabul edilebilir. Ekonomik sorunlar, eşlerin kişilik özellikleri, iletişimsizlik, eşlerden birinin eşi tarafından sevilmediğini hissetmesi, maddi konular, çocuklar, aile yaşantısı ve ailedeki roller üzerinde en yoğun tartışılan konular arasında yer almaktadır. Eğer çiftlerin çatışmayı çözme yetenekleri yoksa çatışmalar en sonunda boşanmayla sonuçlanabilmektedir (Öngider, 2013b: 144). Aile parçalanmasının farklı yaşlardaki çocuklarda farklı etkiler meydana getirdiği bilinmektedir. Yaşı daha küçük olan çocuk anne ve baba sevgisine ilgi ve desteğine daha çok ihtiyaç duyduğundan, meydana gelebilecek her tür değişiklikten daha fazla etkilenebilmektedir. Yaş ilerledikçe anne ve babaya olan ihtiyaç azalacağından boşanma veya ölüm nedeniyle oluşacak olumsuzluklardan daha az etkilenmesi söz konusudur.

Bununa birlikte anne eksikliği küçük çocuklarda baba yokluğu ise daha büyüklerde sorun yaratmaktadır. Yine çocuğun cinsiyeti de anne ve baba yokluğunda farklı etkilenme biçimleri ortaya koymaktadır. Kız çocuğunun anne, erkek çocuğunun ise baba ile iletişimi daha fazladır. Rol model olarak annesini alan kız çocuğu anne yokluğundan daha fazla etkilenirken aynı şekilde rol model olarak babasını alan erkek çocuk da baba yokluğundan daha fazla etkilenen kesim olmaktadır.

Aile parçalanmasının şekli de çocuğun bu parçalanmadan etkilenme biçimi üzerinde belirleyici bir faktördür. Şöyle ki, çocuk üzerinde ölüm nedeniyle aile parçalanmasının yarattığı sonuç ile boşanma neticesinde oluşan sonuç birbirinden farklıdır. Çocuk çoğu kez boşanmanın etkilerini daha

ağır hissetmektedir. Boşanmanın engellenebileceğini ve boşanmaya sebep olan faktörlerin ortadan kalkabileceğini düşünen çocuk boşanmadan daha olumsuz etkilenebilmektedir. Ölüm söz konusu olduğunda çocuk anne veya babasının ölümünü boşanmaya oranla daha çabuk kabullenebilmekte ve bunu kendisine daha iyi açıklayabilmektedir (Şentürk, 2012a: 188). Bununla birlikte boşanmanın çocuk üzerinde olumsuz etki yaratmasının bir diğer sebebi de çoğu boşanmanın tartışmalı bir geçmişe dayanmasıdır. Bu tartışmalı iletişim ortamından çocuk daha çok etkilenmektedir.

Aile parçalanması yaşayan çocuğun bu olaydan etkilenme düzeyini belirleyen bir diğer faktör de çocuğun parçalanma sonrası kiminle ve nasıl yaşayacağıdır. Ölüm ve boşanma nedeniyle ebeveynlerden birinin tekrar evlenmesi veya yalnız olarak yaşamına devam etmesi ortaya çıkan seçenekler arasındadır. Çocuğun anne veya babasının başka biriyle evlenerek meydana getirdiği üvey anne ve babalık durumu kadar dul kalması da çocuk üzerinde birtakım etkiler yaratmaktadır. Üvey anne, baba ve kardeşle çocuğun yaşaması, özellikle ilk zamanlarda uyum sorununu beraberinde getirmektedir. Anne babanın evlenmeyerek dul kalması da ez az üvey anne babalık kadar olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Tek başına kalan anne ise ekonomik sorunlar yanında çocuk üzerinde otorite kurma ve denetleme konusunda güçlükler ortaya çıkmaktadır. Tek başına kalan baba olduğu durumlarda ev işleri, çocuk bakımı gibi alanlarda zorluklar ortaya çıkmaktadır.

ÇOCUKLARDA GÖRÜLEN TEMEL PROBLEMLER

Parçalanmış ailede büyüyen çocukların karşılaştıkları sorunları birkaç başlık etrafında ele almak mümkündür. Bu bölümde bu sorunların belli başlılarının neler olduğu hakkında bilgi verilecektir.

Eğitimde Başarısızlık

Anne baba yoksunluğunun çocuk üzerindeki olumsuzluklarının kendini ilk gösterdiği alanların başında okul hayatı gelmektedir. Anne babanın varlığı ve çocukla olan iletişimi, çocuğun hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olurken buna karşın anne baba eksikliği çocuğun eğitimini olumsuz etkiler. Sevgi ve saygının olduğu mutlu aileye sahip olma, çocuğun başarısını olumlu yönde etkilerken, ailenin yokluğu ve olumsuz aile koşulları, çocuğun okuldaki başarısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Ebeveyn destek, sevgi ve ilgisinden mahrum kalmak, çocuğun öğrenme istek ve arzusunu düşürmektedir. Bununla birlikte olumsuz aile yaşantısı, anne baba eksikliği veya anne baba ilgisizliği, çocuğun içinde var olan yeteneğinin ortaya çıkmasını engellemektedir. Çocuk, ailenin parçalanması ve ailedeki sorunlar sebebiyle, çeşitli konulardaki yeteneğini ortaya çıkarabilecek uygun ortamı bulamamaktadır.²

Psikolojik Problemler

Parçalanmış ailede büyüyen çocukların karşılaştıkları problem alanlarından önemli bir kısmını da ruhsal sorunlar oluşturmaktadır. Bunlar arasında İçerik, Düşük Benlik Algısı, Depresyon gibi faktörler sayılabilir.

Her çocuğun fiziksel gelişiminin yanında duygusal gelişimini destekleyecek anne babaya ihtiyacı vardır. Sevildiğini, desteklendiğini duygularının anlaşıldığını hisseden çocuk ebeveyni ile sağlıklı bir bağlanma ilişkisi geliştirebilirken bunlardan yoksun olma hali çocuğu duygusal bir boşluğa iterek yalnızlaştırır. Sosyal çevresi ile iletişimi giderek azalan bu çocuklar kendilerini de değersiz hissetmeye başlarlar. İhtiyaç duyduğu ilgi ve sevgiyi yeterince alamayan çocukların kişilik gelişimlerinde de sorunlar baş gösterir.

İhmal ve İstismar

Parçalanmış aile çocukları anne baba birlikteliği içinde yaşamadıklarından yetişme dönemlerinde ihmal edilme oranları yüksektir, bu da onların risk grubu içinde değerlendirilmesini gerektirir. Bu ihmalin büyüklüğüne göre zamanla istismara da dönüşebilen bir süreci beraberinde getirir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına göre; "Çocuk istismarı, sorumluluk, güven veya güç ilişkisi bağlamında çocuğun sağlığına, yaşamına, gelişimine veya onuruna fiili ya da potansiyel bir zarara neden olarak fiziksel ve/veya duygusal kötü muamele, cinsel istismar, ihmal veya ihmalkar muamele yahut ticari veya başka amaçlarla diğer sömürünün her tür biçimini" oluşturmaktadır (WHO Raporu, 1999).

Parçalanmış aile çocukları kendilerini büyütmeyle sorumlu birlikte kaldığı ebeveyni veya birlikte yaşadığı büyüklerinden yeterli ilgi, şefkat ve desteği görmediğinde risklere açık hale gelebilmektedir. Fiziksel ve duy-

2 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız Ünal Şentürk, "Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimdeki Başarı/Başarısızlık Durumu", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, yıl 12, cilt 7, Temmuz-Aralık, 2012b.

gusal istismar bu çocukların en çok karşılaştıkları istismar türleridir. Bazı durumlarda bu istismar ekonomik olabileceği gibi bazı durumlarda cinsel istismar da yaşanabilmektedir.³

Parçalanmış ailede büyüyen çocuğun korunma ihtiyacı ebeveyni ve aile bireyleri tarafından karşılanamadığı durumlarda devlet koruma sistemi, Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde bir dizi önlemleri devreye koymaktadır.

5395 SAYILI ÇOCUK KORUMA KANUNU

Çocuk Koruma Kanunu'nun amacı “korunma ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usûl ve esasları düzenlemek” olarak bertilmiştir⁴. Bu kanunda *Korunma ihtiyacı olan çocuk* tanımı yaparak çocukların ihmal ve istismara maruz kalmamaları için alınacak tedbirleri şöyle sıralamıştır. Korunma ihtiyacı olan çocuk: Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuğu ifade eder.

KORUYUCU VE DESTEKLEYİCİ TEDBİRLER

Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler, Çocuk Koruma Kanunu'nun 5. Madesinde tanımlanmıştır. Buna göre, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma konularında alınacak tedbirlerdir. Bunlardan; a) *Danışmanlık tedbiri*, çocuğun bakımından sorumlu olan kimselere çocuk yetiştirme konusunda; çocuklara da eğitim ve gelişimleri ile ilgili sorunlarının çözümünde yol göstermeye, b) *Eğitim tedbiri*, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesine, c) *Bakım tedbiri*, çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine,

3 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız İsmet Galip Yolcuoğlu, “Çocukların İhmal-İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* Cilt 21, Sayı 1, Nisan 2010, ss. 73-83.

4 Çocuk Koruma Kanunu, Resmi Gazete: 15.07.2005–25876.

d) *Sağlık tedbiri*, çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunması ve tedavisi için gerekli geçici veya sürekli tıbbî bakım ve rehabilitasyonuna, bağımlılık yapan maddeleri kullananların tedavilerinin yapılmasına, e) *Barınma tedbiri*, barınma yeri olmayan çocuklu kimselere veya hayatı tehlikede olan hamile kadınlara uygun barınma yeri sağlamaya yönelik tedbirlerdir.

SOSYAL DESTEK MEKANİZMALARI

Çocuk Koruma Kanunu'nda çocuğun öncelikle ailesinin yanında desteklenmesi önceliklendirilmiştir. Bu çerçevede alınan korucuyu ve destekleyici tedbir kararları kendi içinde bir aşamalandırmayı da ihtiva eder. Şöyle ki önce danışmanlık tedbiri ile aile ve çocuk ilişkisinde yolunda gitmeyen süreçler yönetilmeye çalışılır. Bu süreçte ailenin ekonomik yetersizliği söz konusu ise aileye çocuk bakımı konusunda bir destek vermek uygun görülebilir. Bu destek mekanizmasının ismi Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti'dir⁵. Çocuğun devlet korumasına alınarak çocuk evleri sitesi veya çocuk evi gibi bir kuruluşa yerleştirilmesini gerekli kılan bakım tedbiri ise en son çare olarak başvurulması gereken tedbirdir.

SOSYAL VE EKONOMİK DESTEK HİZMETİ (SED)

Yoksulluk içinde olup temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve hayatını sürdürmekte güçlük çeken çocuk ve gençlerin bakımı konusunda ailelerin desteklenmesi amacıyla verilen sosyal ve ekonomik destek hizmeti olarak tanımlanabilir. Bu kapsamda aileye ihtiyacına göre geçici veya süreli olarak para verilmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere SED bir destek modelidir. En önemli hedeflerinden biri çocuğu ailesinin yanında tutmaktır.

KORUYUCU AİLE MODELİ

Koruyucu aile, çeşitli nedenlerle öz ailesi yanında bakımları bir süre için sağlanamayan çocukların kendi aile ortamlarında eğitim, bakım ve yetiştirilme sorumluluğunu kısa veya uzun süreli olarak, ücretli veya gönüllü statüde devlet denetiminde paylaştan, hissettikleri toplumsal sorumluluğu gösterebilen uygun aile ya da kişilerdir.

5 Bu konuda ayrıntılı bir rapor için bakınız “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, 2014, Ankara.

Ailenin parçalanması sürecinde en fazla mağduriyet yaşayan kesim çocuklar olduğundan bu sancılı sürecin dikkatle izlenmesi ve yönetilmesi çocukların sağlıklı gelişimini temin etmek açısından önem taşımaktadır. Çocuğun gelişim döneminde ihtiyaç duyduğu ekonomik, fiziksel ve duygusal gereksinimleri karşılamak öncelikle birlikte yaşadığı ebeveyninin veya aile fertlerinin sorumluluğudur. Bunun aile içinde sağlanamadığı durumlarda Çocuk Koruma Kanunu çerçevesinde çocuğun desteklenmesi gerekir. Özellikle 0-6 yaş aralığında çocukların kendi biyolojik ailelerinin yanında bakımlarının mümkün olmadığı durumlarda kuruluş yerine bir başka ailenin yanına verilmeleri daha sağlıklıdır. Bu noktada *Koruyucu Aile Modeli* önemli bir işlev yüklenmektedir.

Hem *Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti* hem de *Koruyucu Aile Modeli*, çocuğun aile yanında desteklenmesi modelleridir. İlkinde çocuk biyolojik ailesinin yanında desteklenirken diğerinde bakım ve yetiştirme sorumluluğu başka bir aileye verilmektedir. Özellikle 0-6 yaş döneminin gelişim özellikleri dikkate alındığında bu yaş aralığındaki çocukların anne ve baba kompozisyonunun olduğu ailelerde büyütülmesi önem taşımaktadır. Çocuk koruma sistemi bu sebeple çocuğun bir devlet kuruluşuna (çocuk evleri sitesi, çocuk evi) yerleştirilmesinden önce bir ailenin yanında yetiştirilmesini önceliklendirmektedir.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Türkiye’de aile kurumu üzerine yapılan araştırma bulgularına bakıldığında parçalanmış aile oranlarının giderek arttığı görülmektedir⁶. Bu durum anne ve/veya baba yoksunluğu içinde büyüyen çocuk sayısında da bir artış olduğuna işaret etmektedir.⁷ Boşanma oranlarında görülen artışla birlikte değerlendirildiğinde bu gelişmeler aile kurumunun yapısını ve dayanıklılığını tartışmayı zorunlu kılmaktadır.

6 Türkiye Aile Araştırması verilerine göre dağılmış aile oranına bakıldığında 2006’da %13’lük bir orandan bahsedilirken 2016’ya gelindiğinde bu oranın %21’e yükseldiği görülmektedir.

7 Tek Ebeveynli Aile ve Çocuk Yoksulluğu İlişkisine yönelik Türkiye’de yayınlanan aile istatistiksel verilerine göre 2017 yılında toplam hane halklarının %8,5’ini tek ebeveyn ve çocuklardan oluşan hane halkları oluştururken toplam hane halklarının %1,8’ini baba ve çocuklardan oluşan hane halkları, %6,7’sini ise anne ve çocuklardan oluşan hane halkları oluşturmuştur (TÜİK, 2018, Erişim: 29. 10 2019).

Sağlıklı kurulmadığı durumlarda aile birlikteliğinin muhafazasının güçleştiği bilinmektedir. Bununla birlikte aile birlikteliği içinde zamanla gelişen problemlerin çözüme kavuşturulamaması eşlerin birbirleri ile olan iletişim sorunları, ekonomik zorluklar, şiddet gibi nedenlerle aile birlikteliği sonlanmakta bu birliktelik içinde dünyaya gelen çocuklar bu aşamadan sonra velayetin verildiği ebeveyni ile yaşamak durumunda kalmaktadır.

Bu şekilde büyüyen çocukların büyük kısmı anneleri ile kalmakta annenin çalışmadığı ve/veya ekonomik bir gelirin olmaması durumlarda ekonomik sorunların eşlik ettiği bir yaşam döngüsü başlamaktadır⁸. Bu safhada aileye ihtiyaç duyduğu sosyal destek devlet tarafından sağlanabilmektedir. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmeti adıyla aileye çocuğunu veya çocuklarının bakımını yapabilmesi için belli bir miktar ekonomik destek sağlanmakta ve izleme periyodları içinde çocuğun psikososyal durumu da Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri aracılığı ile takip edilmektedir.

Parçalanmış ailelerde büyüyen çocukların maruz kaldığı sorunların azaltılmasının en temel yolu aile birlikteliklerinin sağlıklı kurulmasının temin edilmesidir. Aile kurmadan evvel eşlerin evlilik yeterlilikleri, hazır bulunuşlukları, aile kurumunun getirilerine karşı hazırlıkları önemli bir konudur. Aile danışmanlığı mekanizmasının aile kurmak isteyen adaylara evlilik öncesi süreçte daha etkin işlev görmesi sağlanabilir. Bu şekilde evliliğe ve evlilik kurumunun getirilerine karşı bilinç eşiği yükseltilmesi sağlanabilir.

Bir diğer konu evlilik sürecinde gelişebilecek sorunlarla baş etme yeterliliğidir. Bu yeterlilik ekonomik olabileceği gibi psikolojik ve kültürel de olabilmektedir. Eşlerin sorunları sağlıklı bir şekilde müzakere etmeleri, mantıklı değerlendirme yapabilmeleri iletişimlerinin kalitesi ile doğru orantılıdır. Aile içi iletişim ailede gelişecek sorunların bir bölümünün en temel konusunu oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar aile içi iletişimin ailede görülen sorunların başında geldiğini göstermektedir.⁹ İletişim konusunda aşama kaydedemeyen çiftlerin aile birlikteliklerini daha kolay sonlandırdıkları görülmektedir.

- 8 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız Dalfidan, Fazilet (2019) “Çocukların Yoksullukla Baş Etme Stratejilerinin Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- 9 “Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Penceresinden Türkiye’de Aile İçi Sorunlar” Hasan H. TAYLAN, 2016. Bu araştırma bulgularında en temel aile içi sorunlar sırasıyla, aile içi iletişimsizlik (%42,3); aldatma-sadakatsizlik (%30,5); boşanma (%10,4) ve şiddet (%9,1) olarak belirtilmektedir.

Aile kurulduktan ve aileye çocuk eklendikten sonraki süreçlerin yönetimi daha hassas bir konudur. Çocuğun doğumundan itibaren büyütülmesi ve yetiştirilmesi, hem bilgi hem de yönetim becerisi gerektiren bir alandır. Bu konuda yeterli hassasiyetin gösterilmediği durumlarda çocuklar ihmal edilebilmekte, bu da istismara varan süreçlerin yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu durum, ebeveynlerin çocuk yetiştirme konusunda eğitim almalarının önemini açık etmektedir. Bu konuda Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlükleri aracılığı ile verilen Aile Eğitim Programları önemli bir danışmanlık mekanizması olarak görülebilir.

Her şeye rağmen ailenin parçalandığı durumlarda çocuğun sağlıklı gelişimini temin edecek tedbirlerin alınması, çocuğun ayrılma sürecinin olumsuzluklarından en az etkilenmesini sağlayacaktır. Bu safhada önlemlerin alınması öncelikli olarak planlanması ve yapılması gereken tutum ve davranışların iyi belirlenmesi önem arz etmektedir. Çocukların aile parçalanmasından etkilenme düzeyleri ve biçimleri içinde bulundukları yaşla ve gelişim özellikleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu etkilenme biçimi cinsiyete göre de farklılaşabilmektedir.

Boşanma, ayrılma veya ölüm, sebebi ne olursa olsun aile parçalanmasından doğan en önemli sorun ebeveyn (anne-baba) yoksunluğudur. Çoğunlukla yoksunluğu hissedilen bu ebeveyn baba olmaktadır. Bazı durumlarda çocukların velayeti babaya verildiğinden anne yoksunluğu da oluşabilmektedir. Bu yoksunluklar ebeveynlerin birinin ölümü nedeni ile oluştuğunda kalıcı olabilmektedir. Parçalanmış ailelerde büyüyen çocuklar bir başka adla tek ebeveynli ailede büyüyen çocuklardır.

“Tek ebeveynli olmanın çocukların sosyal hayatına etkileri de genel olarak olumsuzdur. Özellikle ev dışı sosyal hayata daha çok karıştıkları ilkökul döneminde, tek ebeveynli olma sürecinde psikolojik destek almayan ya da anne ve babanın boşanma ya da vefat sonrası düzgün iletişim kurmadığı çocukların kendilerini akranlarından farklı hissettiği görülmektedir. Bu çocuklar tek ebeveynli olmayı utanılacak bir durum olarak görmekte; bu nedenle de çevreleriyle kurduğu iletişimi kısıtlamaktadırlar. Tüm sosyoekonomik seviyedeki ailelerden gelen tek ebeveynli çocuklar, okul başarılarının genel olarak olumsuz etkilendiğini belirtmiştir. Tek ebeveyne sahip olan çocuklar iki ebeveyninin de bulunduğu ailelerde yetişen çocuklarla kıyaslandığında iki kat daha fazla okul terki eğilimindedirler” (Bedel ve Işık, 2015: 74).

Gerek çocuğun dünyasında gerekse aile içinde anne ve babanın ayrı karşılıkları ve fonksiyonları bulunduğundan parçalanma ile birlikte anne ve babanın gördüğü fonksiyonların karşılamaması durumu ortaya çıkmaktadır. Çocuğun anne ve babadan aldığı psikolojik doyum karşılanmadığında, çocukta duygusal boşluklar, içe kapanma gibi psikolojik problemler gelişebilmektedir.

Boşanma veya ayrılma sonucu oluşan ebeveyn yoksunluğu ile ölüm nedeniyle oluşan ebeveyn yoksunluğu aynı değildir. Boşanmış bir ailede çocuğun her iki ebeveyni ile görüşebilme, iletişim kurma ihtimali mevcutken, ölüm neticesinde oluşan durumlarda çocuğun bir ebeveyni ile görüşme ihtimali kalıcı olarak ortadan kalkmaktadır. Diğer yandan anne ve/veya baba kaybı sonrası oluşan durumda büyüyen çocukların konumu daha farklı değerlendirilmelidir. Toplumumuzda yetim ve öksüz gibi adlandırmalarla tanımlanan bu çocukların diğer çocuklara oranla kırılganlık seviyesi daha yüksektir.

Boşanmış çiftlerde çocuğun velayeti kimde ise çocuk onun yanında kalmakta diğer ebeveyni ile görüşmesi daha seyrek gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda velayeti elinde bulunduran taraf çocuğu göstermeme tutumu sergileyebilmektedir. Bu durumlarda çocuğun -başka mahsurlar yoksa- boşanmış dahi olsalar her iki ebeveyni ile sağlıklı iletişim kurması, görüşmesi ve ihtiyaç duyduğu rehberliği, psikolojik doyumu ve sosyal desteği alması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2014) “Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetlerinin Değerlendirilmesi Projesi Araştırma Sonuç Raporu”, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018) *Tek Ebeveynli Aileler*, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bedel A. ve Işık, E. (2015) “Tek Ebeveyni Olan ve İki Ebeveyni Olan Öğrencilerin Kişiler Arası Problem Çözme ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin Karşılaştırılması”, *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 8(1), ss. 70-85.
- Dalfidan, Fazilet (2019) “Çocukların Yoksullukla Baş Etme Stratejilerinin Yeni Çocukluk Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi: İstanbul Örneği” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.
- Öngider, Nilgün (2013a) “Anne-Baba ile Okul Öncesi Çocuk Arasındaki İlişki”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5(4), ss. 420-440.

- Öngider, Nilgün (2013b) “Boşanmanın Çocuk Üzerindeki Etkileri”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, ss. 140-161.
- Taylan, Hasan H. “Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Penceresinden Türkiye’de Aile İçi Sorunlar”, ICPESS 2016-ISTANBUL, 24-26 Ağustos 2016.
- Yolcuoğlu, İsmet Galip (2010) “Çocukların İhmal-İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* Cilt 21, Sayı 1, ss. 73-83.
- Şentürk, Ünal (2012a) *Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile ve Çocuk İlişkisi*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Şentürk, Ünal (2012b) “Parçalanmış Aile Çocuklarının Eğitimdeki Başarı/Başarısızlık Durumu”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, yıl 12, cilt 7, Temmuz-Aralık.
- (Dr. Olgun Gündüz tebliğini sundu)
- Şimdi de Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinden Prof. Dr. Talip Karakaya tebliğlerini sunacaklar.
- Buyurun Hocam.

DEĞİŞEN DÜNYADA SOSYAL MEDYANIN AİLE KURUMUNA ETKİLERİ, YOL AÇTIĞI SORUNLAR VE ALINACAK TEDBİRLER

Prof. Dr. Talip KARAKAYA*

ÖZET

İçinde bulunduğumuz yüzyıl bilim ve teknoloji çağı olduğundan bilimsel ve teknolojik gelişmeler hayatımıza birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bunları özellikle sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda görmek mümkündür. Küreselleşen ve değişen dünyamızda her şey çok hızlı değişmektedir. Bu değişimler bir yandan hayatı kolaylaştırıp pek çok alanda olumlu etkiler göstermekle birlikte diğer yandan birtakım olumsuzluklara da sebep olmaktadır. Çağımızın en önemli özelliklerinden biri şüphesiz internet ve sosyal medyanın çok etkin bir hale gelmesi ve günlük hayatımızın her alanını kaplamış olmasıdır. Sosyal medyayı kullananların sayısı sürekli artmakta, yetişkinler başta olmak üzere bu durumdan çocuklar da oldukça etkilenmektedir.

Sağlıklı bir toplumun temel ihtiyacı olan sağlıklı iletişimin yolu, toplumun çekirdeği olan ailedeki iletişimin sağlıklı olmasından geçmektedir. Geldiğimiz son durumda toplumun tüm alanlarında sosyal medya hesapları ve kullanımı ciddi oranda yaygınlaşmıştır. Aile toplum için son derece önemli sosyal bir kurumdur. Geleceğin toplumunu oluşturacak çocuklar, aileler içinde doğup büyümekte ve içinde bulundukları ailelere göre şekillenmektedir. Dijital bağımlılık aile içerisinde anne-baba ve çocuklar arasında iletişim kopukluğuna yol açmaktadır. Buna bağlı olarak ailedeki iletişim sorunları; eşlerin birbirlerine olan ilgilerinin azalması, aile bireylerinin yalnızlaşmaları, güven duygusunun zayıflaması, yalan söylemek, depresyon, psikolojik bozukluklar, aileden çalınan zaman, düzensiz yaşam, aldatma, ihanet, mahremiyetin

* Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

zedelenmesi, sosyalliğin zayıflatılması gibi çeşitli istenmeyen durumlara yol açabilmektedir. Ayrıca, gazetelerde veya sosyal medya sayfalarında aile dramları haberleri günden güne artış göstermektedir. Özellikle eşler sosyal medya üzerinden birbirlerini aldatmakta, bu durum ise eşlerin birbirlerine karşı şiddet kullanmalarına veya aile kurumunun yıkılmasına yol açmaktadır.

Değişen dünyamızda aile kurumu bundan fazlasıyla etkilenmektedir. Bu felaketin ve yıkımın önüne geçmek de yine en başta bizlere yani ailenin temel direkleri olan eşlere düşmektedir. Bunların başında sadakat ilk sırada yer alırken, eşlerin birbirlerine karşı dürüst davranmaları büyük önem arz etmektedir. Aynı zamanda burada bilinçli aile yapısının oluşturulması ve eşlerin birbirlerine karşı olan güveni artırmaları da oldukça önemlidir. Yine, aile içi eğitim ve öğretim de bu sorunların ortadan kaldırılmasında veya azaltılmasında önemli yere sahiptir.

Bu sunum, günümüzde sosyal medyanın aile kurumu üzerinde etkileri, yol açtığı sorunlar ve alınacak önlemler üzerine olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Sosyal Medya, Aldatma, Sadakat ve Güven.

THE EFFECTS OF AND THE PROBLEMS CAUSED BY SOCIAL MEDIA ON FAMILY INSTITUTION IN A CHANGING WORLD AND THE MEASURES TO BE TAKEN

ABSTRACT

Since the present century is the age of science and technology, scientific and technological developments have brought many changes to our lives. These can be seen especially in social, economic, cultural and political fields. In our globalizing and changing world, everything is changing very quickly. While these changes make life easier and have positive effects in many areas, they also cause some negativities. One of the most important features of our age is undoubtedly that internet and social media become very effective and cover every area of our daily lives. The number of the people using social media is constantly increasing, in the first-place adults and also children are highly affected by this.

The way of healthy communication, which is the basic necessity of a healthy society, is to have a healthy communication in the family which is the core of the society. In the recent situation, social media accounts and usage

have become widespread in all areas of the society. Family is an extremely important social institution for the society. Children who will form the society of the future are born and raised in the families and are shaped according to the families they live in. Digital addiction leads to lack of communication between parents and children in the family. Consequently, communication problems in the family might cause some negative situations such as decrease in spouses' interest in each other, loneliness of family members, weakening of the sense of trust, lying, depression, psychological disorders, time stolen from the family, irregular life, adultery, betrayal, intolerance of privacy, weakening of sociality... Also, the news of family dramas is increasing in the newspapers and social media pages day by day. In particular, spouses cheat on each other through social media, which leads to violence against each other or to the destruction of the family institution.

In our changing world, the family institution is highly affected by this. In order to prevent this catastrophe and destruction, it is up to us, in other words, to the spouses who are the main pillars of the family. While loyalty is the most important one, it is of great importance that the spouses are honest with each other. At the same time, it is very important to establish a conscious family structure and increase the trust of the spouses to each other. Also, family education and training have important roles in eliminating or reducing these problems.

This presentation will focus on the effects of social media on the family institution, the problems it causes and the measures to be taken.

Keywords: Family, Social Media, Adultery, Loyalty and Trust.

DEĞİŞEN DÜNYADA SOSYAL MEDYANIN AİLE KURUMU ÜZERİNDE ETKİLERİ, ÇIKARDIĞI SORUNLAR VE ALINACAK TEDBİRLER

İçinde bulunduğumuz yüzyıl bilim ve teknoloji çağı olduğundan bilimsel ve teknolojik gelişmeler hayatımıza birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bunları özellikle sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda görmek mümkündür. Küreselleşen ve değişen dünyamızda her şey çok hızlı değişmektedir. Bu değişimler bir yandan hayatı kolaylaştırıp pek çok alanda olumlu etkiler göstermekle birlikte diğer yandan birtakım olumsuzluklara da sebep olmaktadır. Çağımızın en önemli özelliklerinden biri şüphesiz internet ve sosyal medyanın çok etkin bir hale gelmesi ve günlük hayatımızın her

alanını kaplamış olmasıdır. Sosyal medyayı kullananların sayısı sürekli artmakta, anne- babalar başta olmak üzere çocuklar da oldukça etkilenmektedir.

Günümüzde sosyal medya artık günlük hayatımızın bir parçası haline gelmiştir. Bilindiği gibi sosyal medya kullanımı öyle boyutlara ulaştı ki insanlar için yemek, içmek gibi bir işleve sahip oldu. Artık paylaşımlarda bulunmayan veya yakın, uzak fark etmeksizin arkadaşlarını beğenmeyen, yorum yapmayan insan, var olmama gibi bir durumla karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır. Sosyal medya kullanımı artık sıradan bir hadise değil tüm insanlığın ortak bir durumu haline geldi. 2016 “Dijital Ajanslar ve Global Web Index” verileri ile hazırlanmış rapora göre dünya genelinde 3,419 milyar insan internete bağlanıyor, 2,307 milyar kullanıcı aktif olarak sosyal medyada yer alıyor. 3,790 milyar mobil cihaz kullanıcısının 1,968 milyarı ise sosyal medyayı mobil cihazlar üzerinden kullanıyor.

Bu rakamların karşısında artık sosyal medyayı vaktimizi bolca harcayıp, bazen psikolojimizi bozan, bazen keyfimizi yerine getiren bir alan olarak sayabiliriz. Bu noktada üzerinde durmak istediğim husus bu kullanımın zararlarına işaret etmektir. Özellikle bu zararların aileye olan kısmından bahsetmeye çalışacağım. Çünkü insan ilk olarak aile ile topluma çıkar, ilk öğretmeni annesi olur ve en önemlisi toplumun en küçük yapı taşı aile oluşturur. Yani ailenin zarar gördüğü yerde toplumun zarar görmeme gibi bir ihtimali söz konusu değildir. Bu açıdan sosyal medyanın fazlaca kullanımının ortaya çıkardığı zararları ailede tahlil etmek genel anlamda zararlarını anlamak için de ışık tutacaktır. Önce sosyolojik olarak ailenin tanımı ve önemi üzerinde durmak istiyorum.

A- SOSYOLOJİK OLARAK AİLENİN TANIMI VE ÖNEMİ

Aile, birey ve toplum arasındaki bağlantı olması nedeniyle hem birey hem de toplum açısından oldukça önemlidir. Birey hayata ailesiyle başlar ve toplumsallaşmanın başlangıç dönemini ailesiyle geçirir. Ailenin, bireyin fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamasının yanında psiko-sosyal ihtiyaçlarını da karşılaması ve topluma sağlıklı bireyler kazandırması beklenmektedir. Çünkü aile, toplumun en küçük, en önemli yapı taşıdır ve toplumun gelişim düzeyi açısından da önemli bir kurumdur.

Aile kavramının evrensel bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Evrensel aile tanımı yapmanın mümkün olmamasının nedeni, ailenin her toplumda

çeşitlilik sergilemesidir. Bu çeşitliliği temel almadan yapılan her tanım yetersiz ve eksik kalacaktır. Her toplum kendi sosyal yapısına ait aile modeline göre bir tanım yapmaktadır. En genel tanımıyla aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan neslinin devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir (Sayın, 1990: 2).

Toplumun en küçük ve en önemli yapı taşı olan aile kurumu oldukça dinamik bir yapıya sahiptir. En köklü toplumsal değişimler karşısında dahi, şekil ve işlev farklılaşmalarına rağmen var olmaya hep devam etmiştir. Her türlü olumsuz koşullar karşısında, gerektiğinde diğer kurumların desteği ile kendini yapılandırmayı başarabilmiştir. Fakat en kapsamlı değişimin yaşandığı zaman diliminde gerçekleşen sanayileşme, iç göç, kentleşme ve modernleşme sonucu oluşan yeni yaşam tarzları, aile kurumunu büyük oranda dönüşüme uğratmış, hatta bazı temel işlevlerini yerine getirmesinde zorlanmasına yol açmıştır.

Zaman ve mekan açısından baktığımızda tarihin her döneminde ve her coğrafyada aile, toplumun en temel ve vazgeçilmez kurumu olmuştur. Bu kurum insanlık tarihinin benimsediği bütün dinler özellikle semavi dinler tarafından kutsal sayılmıştır. Onun bu kutsallığı ise toplumsal yaşamda düzenin, disiplin ve huzurun devamlılığını sağlama özelliğindendir.

Diğer açıdan baktığımızda ise aile, bir çok yönüyle diğer sosyal yapılardan farklı, kendine özgü birtakım özellikleri bulunan sosyal bir kurumdur. Toplumsal yapıdan oldukça fazla etkilenen bu yapıda birtakım değişiklikler meydana gelmekle beraber, ailenin kendine özgü özelliklerinde bir devamlılık söz konusudur. Ailenin kendine özgü özelliklerini şu şekilde sıralamak gerekiyor: Aile evrensel olup bir temele dayanır. Duygusal bir temele dayanan aile aynı zamanda şekillendirme özelliğine de sahiptir. Diğer taraftan aile, kapsamı sınırlı olup sosyal yapıda çekirdek özelliği taşır. Sosyal yapıda çekirdek özelliği taşıması, üyelerinin sorumluluklarının olması, sosyal kurallarla kuşatılması ve sürekli ve aynı zamanda geçici bir tabiata sahip olması ailenin diğer özellikleridir (Gökçe, 1990: 207-209).

Tarihsel ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak aile çeşitleri vardır. Bunları genel olarak şöyle sıralayabiliriz: Geniş aile, çekirdek aile, anaerkil aile, ataer-

kil aile, eşitlikçi aile, gecekondlu ailesi, köy ailesi, kasaba, kent ailesi, çözölen aile, parçalanmış aile, tamamlanmamış aile, tek ebeveynli aile, üvey aile vb.

Aile, ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlarına kadar toplumsal yapı içerisinde önemli fonksiyonlar üstlenmiş sosyal bir kurumdur. Geleneksel toplumlarda ailenin fonksiyonları çok geniş bir alanı kapsarken, sanayileşme ve kentleşme süreciyle birlikte hemen hemen bütün toplumlarda aile kurumunun sahip olduğu kabul edilen fonksiyonları önemli değışim ve dönüşöme uğramıştır. Hatta bu fonksiyonların önemli bir kısmını, başka kurumlara devretmiştir. Tüm bu değışimlere rağmen ailenin işlevlerini şöyle belirtebiliriz: Biyolojik işlevi, psikolojik işlevi, sosyolojik işlevi, eğitim işlevi, kültürel işlevi ve ekonomik işlevi. Günümüzde aileyi en çok etkileyen faktörlerden biri de kitle iletişim araçları ve sosyal medyadır.

B- KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE SOSYAL MEDYA

Kitle iletişim araçları geçmişten günümüze pek çok değışimlerden geçmiş ve sürekli bir gelişim göstermiştir. Günümüzde kitle iletişiminin en yaygın olarak kullanıldığı bir çağda yaşıyoruz. Kitle iletişim araçları yani yaygın deyişle medya, kullandığı sözel ve görsel yönüyle oldukça etkin durumdadır. Bu etkinliğı her alanda görmek mümkündür. Bugün içinde yaşadığımız dünya gittikçe kitle iletişim araçlarını kapsayan medyanın yapılandığı bir dünya haline gelmektedir. Birey ve toplum, kitle iletişim araçları tarafından şekillendirilmektedir.

Sosyal medya, sürekli güncellenebilmesi, çoklu kullanıma açık olması, sanal paylaşımaya olanak tanınması vb. açılardan en ideal alanlardan biri olarak kendini göstermektedir. İnsanlar sosyal medyada günlük düşöncelerini yazmakta, beğenilerini veya eleştirilerini başkalarıyla paylaşmakta, bu düşönceler üzerine tartışabilmekte ve yeni fikirler ortaya koyabilmektedirler. Ayrıca kişiler bilgilerinin yanında çeşitli fotoğraflar, videolar paylaşabilmekte, iş arayabilmekte, alış-veriş yapabilmekte ve sıkılmadan gerçek dünyayı sanal ortamda yaşayabilmektedirler. Bu durum gün geçtikçe tüm dikkatlerin bu alana yönelmesine sebep olmaktadır.

Teknolojide geldiğimiz nokta itibariyle bir çok kitle iletişim araçları şu an kullanılmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Posta, Telgraf, Telefon, Faks, Gazete, Fotoğraf ve sinema, Radyo, Televizyon, Uydular, İnternet ve Sosyal Medya. Kitle iletişim; basın, radyo, televizyon, sinema vb. gibi bir kitlesel araç yardımıyla dolaylı bir biçimde kurulan iletişim sürecidir. Kitle iletişim

kavramının tarihine baktığımızda ilk olarak 1940’larda Harold Lasswel tarafından siyasal bilimler hakkında yapılan araştırmalarında tanımın kullanıldığını görmekteyiz. Burada terimin kullanılmasının amacı ise toplumsal örgütlenmeyi belirten modern koşulları belirtmek ve siyasal karar alma süreçlerinde iletişim teknolojilerinin rolünü vurgulamaktır (Mutlu, 1998: 211).

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin sunduğu geniş olanaklarla birlikte, internet ve sosyal ağların etkisiyle kitle iletişim araçlarının yaşamımızda kapladığı alan giderek artmaktadır. Özellikle çocuk ve gençlerin yeni teknolojilere ve kitle iletişim araçlarına olan ilgileri, hem olumlu hem de olumsuz anlamda etkilerin tartışılmasına sebep olmuştur. Ülkemizde kitle iletişim alanında gelişmeleri içeren ekteki tablo bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tablo: Sabit Telefon, Cep Telefonu ve İnternet Abone Sayısı

Yıl	Ev Telefon Abone Sayısı	Cep Telefonu Abone Sayısı	İnternet Abone Sayısı
1929	15.262	-	-
1980	1.147.482	-	-
1990	6.893.267	-	-
1994	12.305.760	81.276	-
1998	16.959.500	3.382.137	229.885
2000	18.395.171	14.970.745	1.629.156
2010	16.201.466	61.769.635	14.443.644
2015	11.493.057	73.639.261	48.617.291
2016	11.077.559	75.061.699	62.280.191
2017	11.308.444	77.800.170	68.869.578
2018	11.542.100	80.637.671	73.789.734

Kaynak: (TÜİK: // <http://www.tuik.gov.tr>, 2018)

(1994: Türkiye’de cep telefonunun kullanılmaya başlandığı yıl)

(1998: Türkiye’de İnternetin kullanılmaya başlandığı yıl)

Yukarıdaki tabloya göre, sabit telefon sayısı 1929'dan 2000'lere kadar artmıştır. O tarihten sonra günümüze kadar azalarak gelmiştir. Cep telefonu abone sayısı, Türkiye'de kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren günümüze kadar artarak gelmiştir. İnternet abone sayısı ise 1998 itibarıyla büyük bir hızla artmıştır. Kişisel telefonlar ihtiyaç haline geldikten sonra sabit telefon abone sayısına ihtiyaç azalmıştır.

Kitle iletişimin en yoğun kullanıldığı alanlardan biri sanal ortamdır. Sanal ortam, milyonlarca bilgisayarın çevrimiçi hizmet sunucular aracılığıyla birbirine bağlandığı elektronik ortamdır. Sanal ortamda bireyler, fiziksel yakınlık temas olmadan iletişim kurabilmektedirler. Bunun için bir kullanıcı öncelikle bir internet hizmeti sunucusuna bağlanmak zorundadır. Bu sunucu kullanıcıya bölgesel ağlar ya da yüksek kapasiteli ağlar üzerinden internete erişim sağlamaktadır (Töre, 2007:297). Bu nedenle internetin fiziki sınırlarını çizmek mümkün değildir. Kullanıcılar internet hizmet sunucularının sağladığı ağlarla bütün dünya ile iletişime geçebilmektedirler. Bilgisayarlarda her bilgisayarın kendine ait bir IP (İnternet Protokolü) numarası mevcut olduğu için internete bağlı her bilgisayar ağ tarafından görülebilmektedir.

Sanal ortam kavramsal olarak “gerçekten uzak” anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde o denli yaygın ve gerçek hayatımızla bütünleşmiş ki artık bu anlamından uzaklaşmıştır. İnsan yaşamını birçok alanda kolaylaştıran sanal ortam, insanların iletişimsel boyutta dengeyi kuramamasından dolayı yüz yüze iletişim yeteneğini yok eden, insanları yozlaştıran, asosyallığe iten bir unsur haline gelmektedir. Bununla beraber sanal ortamın yararı ve zararı kişinin onu kullanma dozunu ayarlamasına göre değişim göstermektedir.

Kitle iletişim araçlarının ve medyanın etkilemediği bir kurum düşünmek, neredeyse imkânsızdır. Siyasetten sanata, dinden kültürel değerlere kadar pek çok alanı etkiler niteliktedir. Etkilediği kurumlardan biri de elbette aile kurumudur. Medya yayınları ile karı-koca, çocuk ve ebeveyn ilişkilerinde değişiklikler olmuştur. Anne ve eş konumundaki kadın, kimi zaman çocuğuna ve eşine nasıl davranması gerektiğini öğrenmiş, kimi zamansa kendisine nasıl davranılması gerektiği konusunda beklenti içine girmiştir. İzledikleri film, dizi, reklam veya okudukları bir yazı nedeniyle, eşleri ve çocukları ile olan iletişimde nasıl davranması gerektiğini öğrenmekte ve bu şekilde davranmaktadırlar. Yapılan bir araştırmada ülkemizde dijital alanda dünya ülkeleri sıralamalarında üst seviyelerde yer almaktadır. 82,4 milyon nüfusa sahip ülkemizde;

- Nüfusun % 72'sini oluşturan 59.36 milyon İnternet kullanıcısı,
- Nüfusun % 63'nü oluşturan 52 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı,
- Nüfusun % 53'nü oluşturan 44 milyon aktif mobil sosyal medya kullanıcısı var.

Günümüzde sosyal medya araçlarını şöyle gruplandırabiliriz:

- a. Bloglar (Blogger, Wordpress vb.)
- b. Mikroblogging (Twitter, Tumblr vb)
- c. Wikiler (Wikipedia vb.)
- d. Sosyal İşaretleme (Pinterest, Delicious vb)
- e. Medya Paylaşım Siteleri (Youtube, Flickr vb)
- f. Podcasting
- g. Sanal Dünyalar (Secondlife vb.)
- h. Sosyal Ağlar (Facebook, Myspace, Friendfeed, Goog+ vb.

C- SOSYAL MEDYANIN AİLE KURUMU ÜZERİNE ETKİLERİ

Sosyal medyanın olumlu yönlerinin yanında maalesef olumsuz tarafları da bulunmaktadır. Yaşamın bir parçası olan sosyal medya kullanımı bazen aile ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Yapılan bir araştırmada ülkemizde sosyal medya kullanıcılarının günlük üç saat sosyal medya karşısında zaman geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu yıl haziran ayında yapılan bir araştırmada ise ülkemizde en çok kullanılan sosyal medya alanları sırasıyla; Youtube, Facebook, Instagram, Twitter, Whatsapp ve Messenger'dır. Dünyada ise, iki buçuk milyardan fazla insan sosyal medyayı kullanıyor. Sosyal medyayı uygun bulup bulmamanın ötesinde, bu gerçekle nasıl uyum sağlayabiliriz, kısmı önemli bir hale gelmektedir. Sosyal medyanın zararlarını şöyle sıralayabiliriz:

Sosyal medya açısından zarar gören aile iletişimi eksikliği yaşıyor. Zararların tespiti noktasında en basitinden eşlerin dahi birbirleriyle iletişime geçemediği, aralarında bir duvar gibi telefonun bulunduğudur. Birbirini dinlemeyen, anlamak için bir uğraş göstermeyen insanlar birbirlerinden uzaklaşıyor. Herkes kendi âlemine dahi giriyor. Ailede huzur kaçıyor, ailenin temel yapısını zedeliyor. Bu da aile bireylerinin birbirlerine olan güven duygusunu ortadan kaldırıyor. İletişim alanında teknolojik gelişmeler, aparatların daha

da çekici ve etkileyici olmasına neden olmaktadır. Bunu dijital bağımlılık daha da perçinlemektedir. Bu durum aile kurumunun sarsılmasına hatta parçalanmasına yol açmaktadır.

Hayatımızın her sahasına giren sosyal medyanın verdiği zararlardan biri de aile kurumunu birbirine yabancı insanların oluşturduğu bir kurum haline getirmesidir. Sosyal medyanın aile kurumunu tarihsel süreçle beraber ele aldığımızda bizim için ne denli bir yara oluşturduğunu daha iyi anlarız. Günümüzde pek çok aile içi şiddet ve facianın en önemli faktörü sosyal medyadan kaynaklanmış olmasıdır. Bununla ilgili haberlere gazete, internet ve televizyonlarda sıkça rastlamaktayız.

Günümüzde etkisi her geçen gün daha da artan sosyal medyaya bağımlı olmanın diğer menfi yönlerinden biri de kişiyi “narsist” bir görünüme sokmasıdır. Öyle bir ruh halini giren kişinin kendinden başka birini düşünmesi imkânsız olmaktadır. “O girilen psikolojik hal sonrasında insan gittikçe diğer aile bireylerinden uzaklaşıyor. Bu uzaklaşma işte bahsettiğimiz kopmalara ve aile kurumunun çatırdamasına vesile oluyor” (Sayar, 2012).

Yapılan bir araştırmada bir haftada beş saatten daha fazla internet kullanan bireylerin dörtte bir kesiminin, internetin bireylerin ailelerine ve arkadaşlarına ayırmaları gereken zamanı azalttığına inandıkları; bunların %10’unun ise internet yüzünden ev dışı aktivitelere daha az katıldıklarına inandıkları, saptanmıştır. Ergenler üzerinde yapılan bir araştırmada ise direk olarak belirlenmese de ergenlerin fazla internet kullanmalarının, zayıf aile ve arkadaş ilişkileri ile ilişkilendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Sosyal medyanın zararlarından bir diğeri ise bunu aşırı kullanan insanların yakınlarıyla olan iletişimini zedelemektedirler. Özellikle gençler için bu durum sıklıkla tekrarlanmaktadır. Yapılan araştırmalarda da gözleendiği gibi sosyal medya kullanımında süre arttıkça insan içine kapanıyor ve kendi dünyasında yeni bir yaşama alanı ortaya çıkarıyor. Patolojik durum gençler adına daha da riskli bir görüntü sergiliyor. Çünkü onlar teknoloji çağının içinde doğup bu şartlar altında büyümüşlerdir. Bu açıdan bakıldığında, büyüklere oranla gençlerin kendi içlerine kapanarak bir yalnızlığın eşliğinde olma durumu daha da fazla ve tehlike arz etmektedir.

İnternet kullanımıyla birlikte büyük bir ivme kazanan sosyal medya aldatmak isteyen birisi için kolaylaştırılmış bir alandır. Ülkemizde her beş evlilikten biri aldatma nedeniyle son buluyor. Sosyal medyanın aldatmalardaki rolü, çoğunlukla bu niyette olan biri için kolayca diğer insanlara ulaşabilme-

sidir. Bu durumda; kişilerin sosyal medyayı suçlamaktan çok, ilişkilerinin ne durumda olduğunu fark etmesi gerekir. Eğer ilişki kötü gidiyorsa birbirini suçlamadan çözümler bulmak, ilişkide kendisinin ve karşı tarafın yanlış tutumlarını beraberce değerlendirmek gerekiyor.

Aile hayatını tehdit eden sosyal medyanın karşısında uzun zaman geçirmek bir sorun olarak değerlendirilebilir. Yapılan araştırmalarda ülkemizde de her iki boşanmadan birisinin nedeninin ilgisizlik olduğunu belirtebiliriz. Bu durum flörtlerde ayrılma nedenlerinin de başında gelmektedir. Sıkça duyduğumuz söz, “Elinde sürekli telefon, sosyal medyayı takip ediyor veya telefonu elinden hiç düşürmüyor”. Şunun altını çizmemiz gerekiyor. Dikkat alanımızda ne varsa, gündemimiz genelde o olur. Yani sosyal medya özendirici ve cezbedicidir. Bu nedenle uzun süre sosyal medyayla ilgilenmek ilişkilere zarar vermekte ve zedeleyebilmektedir.

Hoşlandığı kişinin kendisine ilgisini sosyal medyadan ölçebilmeye çalışmak. Bazı kişiler sosyal medya paylaşımlarının ne kadar ve kimler tarafından beğeni aldığını çok merak ederler. Hatta hoşlandığı kişinin kendisine ilgisini buradan ölçebilmeye çalışırlar. Bu durum da ilişkilerde sorun oluşturabilmektedir. Kendisinin paylaşımını beğenmeyip, başka birinin paylaşımını beğenmesini bir aldatılma gibi algılayan kişiler mevcuttur. Böyle bir durumun aşırı abartılması da ilişkiyi zedeleyebilmektedir.

Hem bireyleri hem de aileleri etkileyen sosyal medyanın zararlarından biri de aile bireylerini birbirlerini yalnızlaştırmaya itmesidir. Günümüzün en tehlikeli durumlarından biri insanların veya eşlerin sosyal medyanın da etkisiyle yalnızlaşmaya itilmiş olmasıdır. Yalnızlık bireyleri depresyona ve psikolojik sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sanal dünyanın bireyleri yalnızlaştırarak aile ilişkilerinde yaşamsal tehlike oluşturup ciddi sorunlara neden olduğuna dikkati çeken uzmanlar, ailelerin sosyal medya tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu vurgulamaktadırlar. Buna bağlı olarak olumsuz sosyal medya kullanımının aile ilişkilerinin yanı sıra çocukların ruhsal dünyalarını da etkilemekte, sanal dünyada uzun süre vakit geçiren ailelerin çocuklarının internet ve sosyal medya risklerine karşı daha korunmasız olmaktadır.

Sosyal medyanın en etkili olduğu alanlardan biri de mahremiyet alanıdır. Görünüşte muhafazakar olan ailelerin bile zaman zaman aile mahremiyetini zedeleyici paylaşımlarda bulunduğu, sosyal medyada sıkça karşılaşılan bir durum olarak kendini göstermektedir. Elbette bu, dini açıdan hassasiyeti

olan ailelerin dikkat etmesi gereken önemli bir konu. Aile mahremiyetinin pervasızca ve bilinçsizce ortaya saçılması, hem itikadı, hem de ailevi problemlere yol açmaktadır. Bu durumla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler, kendinizi ve ailenizi ateşten koruyunuz, onun odunu insanlar ve taşlardır" buyurulmaktadır. (et-Tahrim, 66/6). Peygamber (s.a.v.) de bu konuda "Hepiniz çoban ve muhafızsınız, maiyetinizde bulunanlardan sorumlusunuz" buyurmuşlardır (Nevevi, "Babü Vücubî Emrihi Ehlehü...": 1: 298).

2019 yılı Kütahya 200 dolayında kişiyle gerçekleştirilen bir anket çalışmasında katılımcıların mahremiyet algısına ilişkin görüşleri incelenmiş ve konuyla ilgili bazı sorular yöneltilmiştir. "Eşimin karşı cinsle olan iletişiminin sınırları olmalıdır." Önermesine katılımcıların, %70,6'sı "katılıyorum", %2,2'si "kısmen katılıyorum", %5'i "bir fikrim yok", % 15'i "kısmen katılıyorum" ve % 7,2'si "katılmıyorum" şeklinde cevap vermiştir. "Eşimin karşı cinsle olan iletişiminin sınırları olmalıdır." önermesine yönelik cevapların ortalamasına baktığımız zaman katılımcıların çoğunlukla "katılıyorum" şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Bu durum geleneksel aile yapısının sahip olduğu niteliklerdendir.

"Eşimin sosyal medya hesap şifreleri bende olmalıdır." önermesine yönelik cevapların ortalamasına baktığımız zaman, katılımcıların çoğunlukla "katılıyorum" şeklinde yanıt verdikleri görülmüştür. Katılımcılar, her ne kadar sosyal medyanın ve dizilerin aileyi olumsuz yönde etkilemesine yönelik görüşlere katılmasalar da eşlerinin sosyal medya şifrelerinin kendilerinde olmalarını istemektedirler. Bu durum ya eşlerine ya da sosyal medyaya güvenmedikleri anlamına gelmektedir.

Sosyal medyanın diğer bir olumsuz yönü aileden çalınan zamandır. İnsan için zaman, geri dönüşü olmayan ve telafi edilemeyen en önemli kaynaktır. Dikkatsiz şekilde harcadığımız ve bir türlü yönetimini öğrenemediğimiz sürece zaman, ilerleyen yaşlarda bize en çok "ah keşke" dedirtecek kaybımız olacaktır. Herkes için çok değerli olan sosyal medya sitelerinde geçirilen gereksiz zamanlar, esasında aileden çalınan zaman anlamına geliyor. Kimi zaman, aile içi ilişkilerin ortada teşhir edilmesi ise ailelere çok büyük zararlar verebiliyor. Bu siteler aracılığı ile tanışıp, evlenen insanların, çoğu kez yuvaları ve hayalleri yıkılıyor, hayata dair umutları yok olmaya yüz tutuyor. Çünkü bu platformlar, aldatmak için çok elverişli alanlardır. İnsanların birbirini sosyal medya aracılığı ile sahte ve maskeli bir kimlikle aldatması oldukça kolaydır. Aldatmak isteyen birisi için yalan söylemek veya gerçeği gizlemek sosyal

medyada daha kolay olabilmektedir. Biliyoruz ki insanlar farklı kimlikler, farklı isimler, farklı fotoğraflarla kendilerini tanıtıyor ve sahte hesaplar açabiliyor. Bu da aldatma öncesi bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

İnsanların bir kısmı, sosyal medya hesaplarında, olduklarından çok daha farklı bir kimlik ile görünüyorlar. Bu hem kendilerine, hem ailelerine ve hem de iletişim halinde oldukları diğer insanlara ciddi zararlar verebiliyor. Çünkü yalan kişinin kişiliğini ve benliğini bozar, hata yapmasına yol açar. Yalan söyleyen karşısındakini değil aslında kendini kandırmaktadır. Bu ikiyüzlülüktür ve çok kötü bir durumdur. Hz. Peygamber münafığın alametini dört olarak belirtir. Bunlardan biri de yalan söylemektir [Nevevi, "Babü Tahrim-i Kezib": 3: 571 ve 572]. Sosyal medya aracılığı ile tanışarak evlenen insanların ciddi bir bölümü karşısındakilere maalesef, olduklarından çok daha farklı bir izlenim vererek onları aldatıyorlar. Bu da ileride tartışmalara, geçimsizliklere ve nihayetinde boşanmalara neden oluyor.

Sosyal medyanın çocuklar üzerindeki etkileri oldukça fazladır. Sosyal medya bağımlısı haline gelen çocuklarının, akademik performanslarının düşmesi ve ders başarılarının aşağıya doğru bir ivme çizmesi ile kimi aileler panik halinde evde interneti iptal etme girişiminde bulunurlar. İçinde bulunduğumuz yüzyılda bu artık çok geçerli bir yöntem değildir. Çünkü internet artık ceplerimizdedir. Yeni nesil çocukların internete erişmesi de oldukça kolaydır. Yasaklar, her zaman insanlara cezbedici gelir ve genellikle aksi bir tepkiye neden olur. Her konuda olduğu gibi bu konuda da, ailelerin bilinç kazanması ve bu bilinci çocuklarına aşılması pek çok problemin çözümü adına yapılabilecek en güzel ve en sağlıklı yöntemdir.

Aileler, sosyal medya ve internet kullanımı ile çocuklarına iyi bir örnek olmalı ve sonrasında ise, sosyal medyanın kullanımı, buradan gelebilecek zararlar hakkında çocuklarını bilgilendirmelidirler. Aksi halde derste başarısızlık, evde her gün internet kullanımı yüzünden çıkan kavgalar ve istenmeyen arkadaşlıklar kronik bir hale dönüşecektir. Bu durum, evde huzur bulamayan ve özgürlüğünün kısıtlanmış olduğunu düşünen çocukların, özellikle ergenlik döneminde ailelerinden uzaklaşmasına bile neden olabilir. Öncelikle aileler sosyal medya kullanımı konusunda bilinçlenmeli ve çocuklarını bilinçlendirmelidirler.

Sosyal medya aracılığı ile çocukları karşılaşabilecekleri cinsel istismardan ve siber zorbalıklardan korumayı da asla ihmal etmemeliyiz. Onları sosyal medyada kolaylıkla avlayabilen mavi balina, uyuşturucu tuzağı, organ mafya-

sı...vb. gibi tuzaklardan ve tehlikelerden korumalıyız. Dolayısıyla çocuklar kontrol edilmeli, bilinçlendirilmeli ve zararlı sitelerden uzak tutulmalıdırlar. İnternet bağımlısı olan çocuklarda depresyon, psikolojik bozukluklar, a sosyalleşme, hayali bir âlemde varolma kaygısı bulunmaktadır. Bu duruma ebeveynler çok dikkat etmeli ve gereken önlemleri mutlaka almalıdırlar. Aksi takdirde çocuğunu başkaları ellerinden alacağını unutmamalıdırlar. Kimi sosyal medya sitelerinde oynanan paralı oyunların bağımlısı haline gelen kimselerin yaşayacağı maddi kayıplar, aile içinde büyük bir huzursuzluk sebebi olmaktadır. Bu yüzden sanal âlemde çok dikkatli olunmalı ve asla kendimizi sanal âlemin o cezbedici tuzaklarına kaptırmamalıyız. Aile ekonomisine zarar verecek bu tip davranışlardan kesinlikle sakınmalıyız.

Günümüzde bazı kişilerin yaptıkları en çirkin tutumlardan biri diğer insanlara karşı küçük düşürücü hareketlerde bulunmasıdır. Bu bağlamda, sosyal medya sitelerinin çoğu, bugün görgüsüzlüğü merkezi haline gelmiş, herkesin birbirine hava attığı platformlara dönüşmüştür. Sosyal medya, özenti hareketler sebebi ile insanların hem kimliklerini kaybetmelerine, hem de “onda var ben de niye yok” düşüncesi ile kendilerini ekonomik sıkıntılara sokmalarına sebep oluyor. Tatil yerlerinde, lüks bir restoranda, pahalı bir alış-veriş merkezinde çekilen resimlerin görgüsüzce paylaşılması, insanlar arasında saçma bir rekabet duygusuna sebep olabiliyor. Bu durum evde gereksiz huzursuzluklara neden olabilmektedir. Eldeki imkânlarla mutlu olmayı bilmek gerekiyor. Bu bağlamda eşler, birbirlerini gereksiz harcamalara ve sıkıntılara sokarak, kendilerine ve ailelerine yazık etmemelidirler.

Sosyal medyanın başka bir olumsuzluğu eşler arasındaki güvensizliğe yol açmasıdır. Sosyal medya kullanımının aile üzerinde olumsuz etkilerinden biri de pek çok ailenin yemek saatleri hariç birbirlerinin yüzünü göremediğidir. Çünkü, sosyal medya kullanımı dijital bir sosyalleşme yaratırken, öte yandan kişilerin bireysel zaman ihtiyaçlarını da artırmaktadır. Aile ve çift hayatının en temelinde var olan bireysellik ve birliktelik ihtiyacı, sosyal medyanın birliktelik ihtiyacını yeterli oranda karşılanmamasına ve bu da kişilerin ilişki içinde yalnızlık şikayetlerinin daha da artmasına neden olmaktadır.

Aile bireylerinin sanal dünyada vakit geçirmeleri yalnızlığı artırıyor, paylaşımı azaltıyor. Paylaşımın azalması aidiyet ve birliktelik duygusunu zayıflatıyor. Bu sayede herkes bireysel alanında diğerinden habersiz ve irtibatsız, birbirlerinin dünyalarını bilmeden ve hissetmeden günler geçirebiliyorlar. Küçük çocukları olan ailelerde ebeveynler, büyük çocukları olan ailelerde

herkes bu tehditle karşı karşıya kalıyor. Birlikte herkesin keyif aldığı etkinlikleri artırmanın ebeveynin sorumluluğu olduğunu unutmamak gerekiyor. Ekran bağımlısı çocuklar yetiştirmemek için onları boş zamanlarında hobi, spor ve sosyal etkinlik gibi alanlara yönlendirmek oldukça önemlidir.

Sosyal medyada aşırı vakit geçiren ebeveynlerin çocukları korunmasızdır. Ebeveyn ve çocuğun aynı sosyal medya hatlarını kullanmalarının çocuğun yaşına uygun olmayan içeriklerle karşılaşma ihtimalini artırdığı görülmektedir. Ebeveynlerin tutum ve davranışları çocuklar tarafından örnek alındığını unutmamalıyız. Sosyal medyada zaman geçirmekten çocuğunun ekranda nelerle vakit geçirdiğini takip etmeye zaman bulamayan ebeveynin yarattığı boşluğu kendince dolduran çocukların internet ve sosyal medya risklerine karşı daha korunmasız oldukları bilinmektedir. Bu durum karşısında çocuklar tehlikeli ve zararlı sitelere kolaylıkla girmekte, istenmeyen olaylarla karşılaşmaktadırlar. Aileler çocuklarını mutlaka kontrol etmelidirler.

SONUÇ VE ALINACAK ÖNLEMLER

Hayatımızın bir parçası olan sosyal medyanın hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Aile ile ilgili olumsuz yönlerini yukarıda maddeleyerek belirttik. Bu olumsuzluklardan kurtulmak bizim elimizde. Bunun için yapılması gereken hususları şöyle belirtebiliriz:

- Bu konuda aileler eğitilmelidir. Sorunları olan aileler ilgili birimlerden mutlaka yardım almalı ve aile konusunda bilgilendirilmelidirler.
- Güven duygusunu aşlamak ve geliştirmek. Güven duygusu pek çok sorunu ortadan kaldırmaya yardım eder.
- Bilinçlenme ve sosyal medyayı bilinçli kullanmak. Aileler bu konuda gerekli yardımları almalılar.
 - a. Aile içi iletişimin ve sohbetlerin artırılması. Örneğin; Birlikte yemek yemek, gezmek vb. gibi.
 - b. Spor ve kültür faaliyetlerinin artırılması.
 - c. Sorunları açıklamak, üzerinde durmak ve çözüm için uğraşmak.
 - d. Çocukları kontrol etmek ve onları sosyal aktiviteye yönlendirmek.
 - e. Hafta sonu geziler düzenlemek.
 - f. Sadakat duygusuna bağlı kalmak.

g. Dürüst olmak, eşlerin birbirlerine karşı güven duygusunu güçlendirmeleri gerekmektedir.

h. Sosyal medyanın zararlarını bilmek.

i. Aile mahremiyetini muhafaza etmek.

j. Yalan ve nifaktan kaçınmak.

Sosyal medyayı kapatıp mutlaka diyalog ortamı oluşturulmalıdır. Günde birkaç saat veya haftada bir gün, televizyonları ve sosyal medyayı kapatarak aile bireylerinin birbirinden haberdar olabileceği bir diyalog ortamı oluşturmaları gerekiyor. Bireyler ve aileler bu iradeyi mutlaka ortaya koymalıdır.

KAYNAKÇA:

Beuscart, J-S, Dagiral, E., Parasie. S. 2019, *Sosyologie d'Internet.*, 2. Ed., Paris:, Ed. Armand Colin.

Gökçe, B. 1990. Temel Kavramlar, Tarihsel Süreç, *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Aile Yazıları I*, 207-209, Ankara. Sistem Ofset.

Mutlu, E. 1998. *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.

Sayın, Ö. 1990. Aile Sosyolojisi-Ailenin Toplumda Yeri. *İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*.

Sayar, K. 2012. <http://www.sosyalmedyahaber.comerişim>: Aralık 11, 2018.

Şişman, H. Nuri. <https://www.ilimvemedenyet.com>› Bilim ve Teknoloji.

Töre, N. (2007). Sanal Ortamda Telif Haklarına Uygulanacak Hukuk, *TBB Dergisi*, 72: 297-376.

Tourain, A. (2013). *La Fin des Sociétés*, Paris: Ed. du Seuil.

TÜİK: <http://www.tuik.gov.tr>, 2018

(Prof. Dr. Talip Karakaya tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Evet değerli arkadaşlar, Prof. Dr. Talip Karakaya Hocamız, sosyal medyanın aile kurumu üzerindeki etkileri ve yol açtığı sorunlar ve alınacak tedbirler üzerinde konuştular.

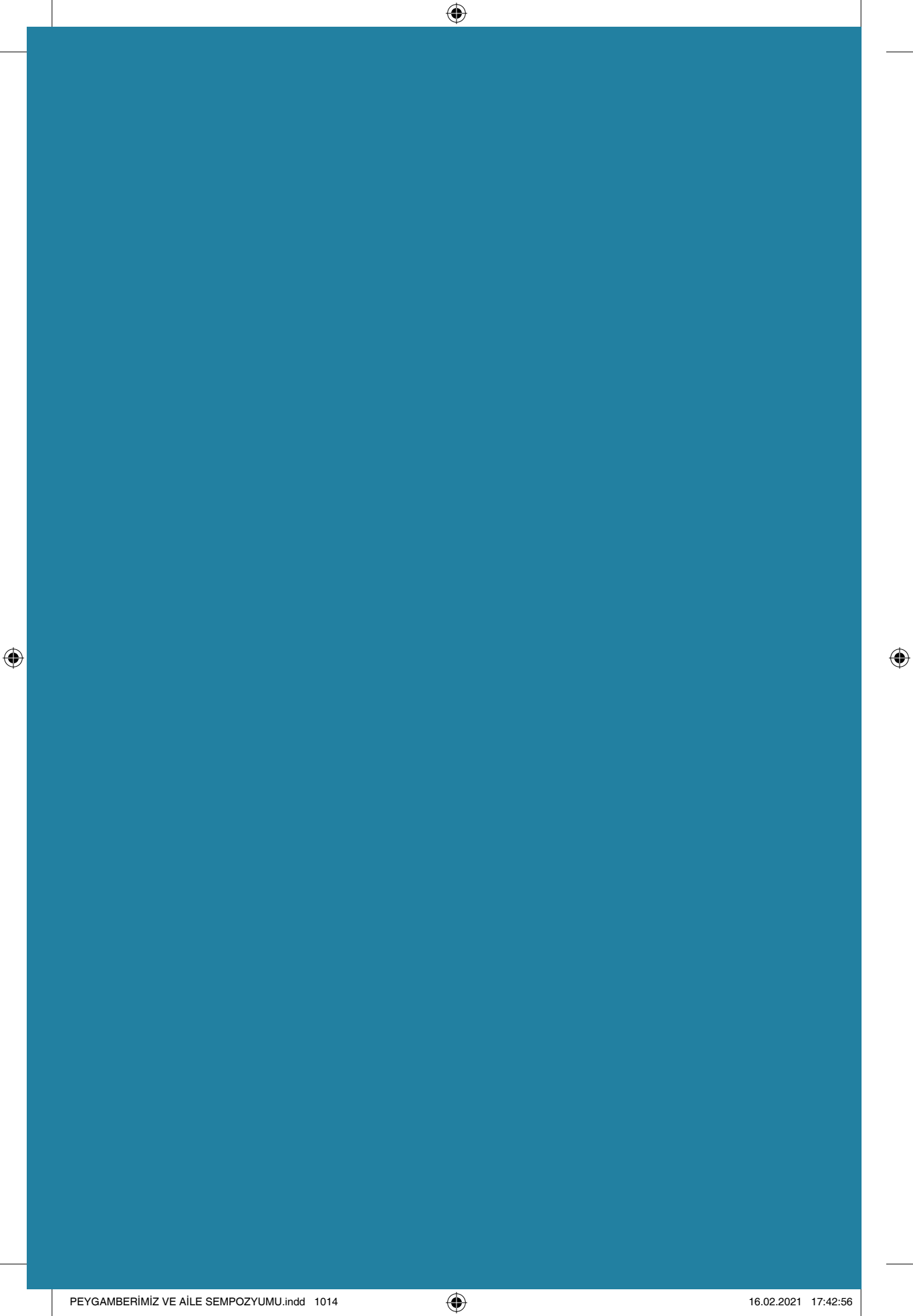
Kendisine çok çok teşekkür ediyoruz.

Öğrencilerimize şunu tavsiye ediyoruz: Sosyal medyada yapılan herhangi bir paylaşım her ne kadar ekranda silinse bile arka planda silinmiyor, bunu her zaman söylememiz lazım. Bir iletişimci getirmiştik öğrencilerimize, ben aynı zamanda klüp başkanlığı yapıyorum, ciddi manalarda hocam gibi

paylaşımlarda bulundu, en son, bir hanımefendinin on sene önceki bir paylaşımına beyi rastlamış telefonda. O da böyle ağır, ileri boyutta bir paylaşım değil, şaka yollu. Bu yüzden boşanma davası açmışlar birbirlerine. Yani sosyal medyada, Facebook'ta veya buna benzer mecralarda paylaşılan şeylerin hiçbir zaman arka planda silinmediği... Hatta bugün on yıldan beri ciddi manadaki holdingler, insan kaynakları diye bir birim oluşturdular. Orada kişinin ismine basıyor, ondan sonra ne yapmış, nereyle konuşmuş, hangi şeyle irtibat kurmuş, neleri paylaşmış orada ortaya çıkıyor ve ondan sonra hesabına gelirse alıyor, hesabına gelmezse almıyor. Onun için bu gerçekten önem arz ediyor. Çocuklarımıza bu hususta en azından bilgi verelim yani kendilerini ileride zora sokacak paylaşımlarda kesinlikle bulunmamaları için.

Evet, şimdi üçüncü sıradaki konuşmacı hocamız Gülcan Doğanay, Özel Süreyyapaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni. Alternatif Aile Modelleri ve Alternatif Çocuk Sahibi Olma Yöntemlerinin Sosyal, Psikolojik ve Dinî-Manevi Açıdan Değerlendirmesi başlıklı tebliğini sunacaklar.

Buyurun Hocahanım.

ALTERNATİF AİLE MODELLERİ VE ALTERNATİF ÇOCUK SAHİBİ OLMA YÖNTEMLERİNİN SOSYAL, PSİKOLOJİK VE DİNÎ-MANEVİ AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Gülcan DOĞANAY*

ÖZET

Toplumun en küçük sosyal kurumu olarak kabul edilen aile; sanayileşme sonrası toplumların modernleşmesi ve küreselleşmesi ile birlikte hızlı bir sosyal dönüşüm ve değişim sürecine girmiştir. Bu değişim ve dönüşüm süreci bireylerin aile kurumuna bakışını da etkilemiş; ailenin dini-manevi hayata bakışlarını çeşitlendirmiş, karmaşıklaştırmış ve dini-manevi hayattan kopmalar olmaya başlayarak yeni aile modellerinin oluşumunda etkili olmuştur.

Günümüzde aile bir kurum olmaktan uzaklaşarak, çiftlerin arkadaşlık veya ortaklık ilişkisine dönüşmeye başlamıştır. Bireylerin, aile yaşamı, evlilik, ebeveynlik, cinsellik, mahremiyet, kadın ve erkek rolleri, çocuk sahibi olma, evlat edinme gibi konulardaki dönüşümünün ve değişiminin sonucu olarak yeni aile modelleri ve alternatif çocuk sahibi olma yöntemleri ortaya çıkmıştır.

Çocuk sahibi olmak ve onu yetiştirmek için bazı bireyler aile bütünlüğünü, anne baba birlikteliğini, aile dayanışmasını, çocuğun ebeveyn ihtiyacının olup olmadığını önemsememekte; ayrıca kendi ihtiyaç ve düşünceleri çerçevesinde çocuk sahibi olma ihtiyacını karşılama fikrini yeterli görerek toplumsal ve manevi değerleri göz ardı etmektedirler.

Toplumsal düzenin değişimi ile sosyal yaşamda geleneksel, dini ve ahlaki açıdan uygunsuz görülen, toplum tarafından kabul görmeyen, benimsenmeyen, nikahsız birliktelikler, bekar kalma, boşanarak hayatını sürdürme, tek ebeveynli aile, eşcinsel birliktelik ve eşcinsel ebeveynlik gibi alternatif aile modelleri; çocuk sahibi olma yöntemleri ise evlat edinme, sperm bankacılığı ve taşıyıcı annelik olarak sıralanabilir.

* Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni

Toplumsal, geleneksel, kültürel ve dini-manevi bağları göz ardı etme ve onlardan kopma bireysel anlamda özgürlük olarak görülse de aile kurumunu çeşitli tehlikelere sürüklemekte; aile bilincinden yoksun, psikolojik, toplumsal, manevi bir uyum ve bütünlük içinde olmakta zorlanan, sağlıklı aile kurmayı başaramayan ve insan neslinin sağlıklı devamını tehlikeye sokan bir zemin hazırlamaktadır. Bu değerlere bağlılık ise aile yapısını, dolayısı ile içinde bulunduğu toplumu ve aile bireylerinin ruh sağlığını koruyucu bir görev üstlenmektedir.

Ailede yaşanan değişim ve dönüşüm, ailenin işlevlerinin değişmesine ve başka kurumlara devredilmesine, zayıflamasına veya tamamen ortadan kalkmasına sebep olmuştur ve olmaya da devam etmektedir.

Bu değişim ve dönüşüm ise gelecekte alternatif ailelerin ve alternatif çocuk sahibi olma yöntemlerinin çoğalacağını ve kuşaktan kuşağa da aktarılacağını göstermektedir. Her dönemde olduğu gibi aile modelleri çeşitlenmekte fakat modernize düşmanı taraftarların düşündüğü gibi aile yok olmamakta, aksine aile modellerine yenisi eklenmektedir. Bu durum sadece ailenin evrimsel bir dönüşümüne işaret etmez, çünkü geçmişten bu yana toplumlarda çeşitli aile modellerinin bir arada bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, alternatif aile modelleri ve alternatif çocuk sahibi olma yöntemlerinin sosyal, psikolojik, dini-manevi açıdan aile yapısına etkisi ve çözüm yollarını incelemek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alternatif Aile Modelleri, Alternatif Çocuk Sahibi Olma Yöntemleri

SOCIAL, PSYCHOLOGICAL AND RELIGIOUS- SPIRITUAL EVALUATION OF ALTERNATIVE FAMILY MODELS AND ALTERNATIVE CHILDBEARING METHODS

The family which is accepted as the smallest social institution of the society; With the modernization and globalization of post-industrialization societies, it has entered a process of rapid social transformation and change. This process of change and transformation also influenced individuals' view of the family; it diversified, complicated the family's outlook on religious-spiritual life, and began to break with religious-spiritual life and became influential in the formation of new family models.

Today, the family has moved away from being an institution and has become a friendship or partnership relationship of couples. New family models and alternative methods of having children have emerged as a result of the transformation and change of individuals in subjects such as family life, marriage, parenting, sexuality, privacy, female and male roles, having children, adoption.

In order to have children and to raise them, individuals do not care about family integrity, parenting, family solidarity, and whether the child has parental needs; In addition, they ignore social and spiritual values by considering the idea of meeting the need to have children within the framework of their own needs and thoughts.

With the change of social order, common-law unions that are traditionally, religiously and morally inappropriate in society, accepted by society as unacceptable behavior, staying single, surviving by divorce, single-parent family, homosexuality and parenting alternative family models; the methods of having a child are adoption, sperm banking and surrogacy.

Even though ignoring and breaking with social, traditional, cultural and religious-spiritual ties is seen as freedom in an individual sense, this situation leads to an increase in individuals who lack family consciousness, forced to be in a psychological, social, spiritual harmony and integrity and who are failed to establish a healthy family. And it is preparing a ground that jeopardizes the healthy continuation of the human generation by dragging its family institution to various dangers. For these reasons, adherence to these values assumes a duty to protect the family structure, hence the society in which it is located, and the mental health of family members.

The change and transformation experienced in the family caused and continues to change the functions of the family and to transfer it to other institutions, weakening or disappearing completely.

This change and transformation shows that in the future alternative families and methods of having alternative children will increase and will be transferred from generation to generation. As in every period, family models are diversified, but the family does not disappear as modernized adversaries think, on the contrary, new ones are added to family models. This does not merely indicate an evolutionary transformation of the family, since it has been seen that various family models have coexisted in societies since the past.

In this study, the effects of alternative family models and methods of having children on social, psychological, religious-spiritual aspects of family structure and solutions are investigated.

Keywords: Alternative Family Models, Alternative Childbearing Methods.

GİRİŞ

Teknolojideki gelişimlerin hızlandığı, küresel değerlerin önemsendiği, değişimin ve dönüşümün hızlı olduğu bu yüzyılda; toplumsal yapılar değişmeye ve yeniden şekillenmeye başlamıştır.¹ Bu değişim ve şekillenmenin; ailenin oluşumuna, çözülmesine ve tekrar oluşma süreçlerinin yaşanmasına da neden olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca bu değişim ve dönüşüm, aile ile ilgili yeni kavramlar ve olguları da beraberinde getirmektedir.² Bu olgular ve kavramlar da ailenin hayat boyu öğrenme süreci devam eden, devamlılığı ve değişimi sürekli olan, sorunlar yaşarken dahi hayata uyum sağlayabilen bir yapıya sahip olma özelliği ile eş değer gelişmektedir.

Ailenin topluma uyum sağlamak adına bilinçsizce geliştirdiği değişim ve dönüşümünün gelişim aşamalarının beklenen sıralanışı ve gidişatı ise şu şekildedir: “Evliliğin ardından çocuk sahibi olma, çalışma, emeklilik ve ölüm veya dul kalma.” Eskiden bu sıralamanın dışına çıkılması, yani evlenmemesi veya çocuğunun olmaması durumunda ailenin ve bireyin dışlanmasına veya hor görülmesine sebep olurken, günümüzde esneklik kazanarak normalleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda alternatif aile modelleri ve çocuk sahibi olma yöntemleri gelişme göstermiştir.

Ailelere ve çiftlere yıpratıcı etkileri olan bu gelişmeler; boşanma, homoseksüel bir çocuğun ebeveyni olma, taşıyıcı anneden veya sperm bankasından çocuk sahibi olma gibi toplum tarafından kabul görmeyen durumlarda toplum aileye bazı zorluklar çıkarabilmekte hatta patolojik damgalanma yaşayabilmektedirler. Aile bireyleri hayatta yaşadıkları bu tarz zorluklarla başa çıkmaya çalışırken farklı rolleri birleştirebilme becerisi sayesinde aile süreci başarılı uyumu sağlayabilmektedir.

¹ Bener, Özgün ve Günay, Gülay, “Gençlerin Evlilik ve Aile Yaşamına İlişkin Tutumları”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2013): 2

² Bener, Özgün ve Günay, Gülay, 2

Topluma uyum sağlamayan, sapma ve anormal aile yapıları olarak görülen ailelerde yaşayan bireylerin yaşadıkları eksiklik, yabancılaşma, başarısızlık, uyumsuzluk ve damgalanma korkusu gibi olumsuz duyguları, zamanla patolojik bir hale dönüşebilmektedir. Ayrıca bu bireyleri aileleri; kendilerinin ve toplumun değer yargılarına, dini kurallarına, örf ve adetlerine uygun bir hayat yaşamaya zorlandıklarında aile bireyleri arasında kopmalar yaşanabilmektedir. Her ne kadar çok konuşulmasa da çoğu ailenin görüşmediği veya aile dışına attığı bir birey bulunmaktadır.

Bu farklı modellerdeki aileler, kendi ebeveynleri ile aile içi ilişkilerini sevgi dolu ve güçlü bir şekilde nasıl kuracağını, çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirmek için neler yapması gerektiğini, ailenin diğer fertlerinin ihtiyacı olması durumunda onlarla nasıl ilgileneceği ve sürekli hale gelmesi için neler yapması gerektiği ile ilgili ne yapacağını bilemediği için zorlandığı gibi gelecek ile ilgili endişelenmekte ve kafa karışıklığı yaşamaktadır.

Aile içi ilişkileri etkileyen ve bununla birlikte yeni bir değişime sebep olan diğer bir olgu da dini-manevi inançların kişisel inançlara dönüşmeye başlamasıdır. Aile bireylerinin kendi dini-manevi hayatlarını değiştirmeye çalışması ile birlikte kuşaklararası fark ve aile içi ilişkilerde gerilim, çatışma ve birbirlerine yabancılaşma başlamaktadır.³ Oysaki ortak dini-manevi inanç ve uygulamalar aile bireylerini, bağlarını ve birliğini güçlendirdiği gibi aile bireylerinin de kişisel inancını güçlendirir. Baskıcı dini-manevi uygulamalar ve inanışlar ise aile bireylerinin ilişkilerine zarar verdiği gibi kapanması zor yaralara da yol açabilir. Bu aile bireyleri aileden ve dinden uzaklaşabilir.⁴

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, toplumsal değişim ile birlikte, ailenin değişimi ve dönüşümü sonucu ortaya çıkan alternatif aile modelleri ve alternatif çocuk sahibi olma yöntemlerinin sosyal, psikolojik, dini-manevi açıdan aile yapısına etkisi ve çözüm yollarını incelemek amaçlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırılan konu ile ilgili alan yazın taraması

3 Froma Walsh, *Normal Aile Süreçleri Büyüyen Çeşitlilik ve Karmaşıklık*. Ankara: Pegem Akademi, 2017, 360

4 Walsh, 362-363

yapılarak kaynaklara ve verilere ulaşılmıştır. Araştırma konusu ile ilgili tez, makale, raporlar ve kitaplar incelenmiş, önceden belirlenen konulara ilişkin değerlendirmeler yapılmış ve elde edilen veriler sistemli bir biçimde birleştirilmeye çalışılmıştır.

ALTERNATİF AİLE MODELLERİ

Toplumsal sistemin bir alt üyesi de aile sistemidir. Toplumsal sistemin değişime uğraması aile sisteminin yani ailenin yapısı ve işlevlerinde değişime yol açmaktadır. Aralarında güçlü bir bağ olması sebebi ile aile sistemi toplum sistemindeki değişikliğe uyum sağlamak için yeniden şekillenmeye ve örgütlenmeye gider. Aile sistemlerinden, aile işlevleri alan yazınına incelediğimizde bunlardan üç tanesini ortak ve yaygın görüş olarak ele alabiliriz. Bu işlevler; toplumsallaşma, cinsellik ve doğurganlık olarak sıralanır. Toplumsallaşma, cinsellik ve doğurganlığa farklı anlamlar yüklenmesi ile beraber alternatif çocuk sahibi olma yöntemlerinin kullanılması yaygınlaşmış, bunun sonucunda ise farklı ailelerin kurulmasına yani yeni aile modellerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Bu modellere aşağıda kısaca değinilmeye çalışılmıştır.

BEKAR KALMA

Son yıllarda dünya genelinde aile kurumunda, evlilik oranında azalma, evlilik yaşında yükselme, boşanmanın artması gibi yaşanan değişimlerin yanı sıra evliliği düşünmeyen, ailesi ile beraber yaşamak istemeyen, üniversite döneminde ailesinden ayrı yaşamaya alışan ya da boşandıktan sonra yalnız yaşamayı deneyen bireylerin sayısının her geçen gün arttığı gözlenmektedir.⁵

Evlenme yaşına gelmiş gençler arasında eğitim, gelir, statü gibi birçok neden gösterilerek yalnız yaşamak tercih edilmekte, evlilik düşünülmemekte ya da geciktirilmektedir. Bekarlık; bireylerin bilinçli bir şekilde tercih ettiği, özgürlük, mesleğinde yükselmenin sağlayacağı olanaklardan yararlanma ve daha fazla eğlenme fırsatı olarak değerlendirilen bir durum olmaktadır.⁶

Bu tarz tercihleri olan gençler daha çok şehirlerde yaşayan, sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyi yüksek, mesleğinde yükselmek isteyen ve arkadaşları ile olan yaşantısının evlilikten daha önemli olduğunu düşünen bireylerden oluşmaktadır. Kariyer yapmak isteyen bireyler, evliliğin sorumluluğunu al-

⁵ Şentürk, Dr. Ünal. "Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 14 / 14 (Eylül 2008): 18.

⁶ Şentürk, 18.

mak istememekte, evliliğin kariyerlerine ve hayatın tadını çıkarmaya engel olduğunu düşünmektedirler.⁷

Bireylerin evliliğe sıcak bakmamalarının farklı birtakım nedenleri de bulunmaktadır. Bunlar evlilik hazırlıklarının masraflı olması, maaşının yetersiz olması gibi sosyal nedenler; özgürlüğünün kısıtlanması, evliliğe kendini hazır hissetmeme ve evlilikten korkma gibi kişisel nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bunlardan bir diğeri de boşanmanın toplumda yaygınlaşmasıdır. Boşanmanın artması, “doğru insan”ı bulma kaygısını ortaya çıkarmaktadır. Ortaya çıkan bu kaygı gençlerin evlilikten, eşten, aileden beklentilerini arttırmakta, evlenmeye karşı çekimser bir tutum sergilemelerine, evlenme konusunda zorlanmalarına, evlenmeyi çeşitli bahanelerle ertelemelerine, evliliğe karşı çıkışlarına ya da evlenmemeyi tercih etmelerine neden olabilmektedir.⁸ Bu gibi nedenlerle bireyler evlenmeyi geciktirmekte ya da hiç evlenmek istememektedir. Bu da önemli gelişim görevlerinden olan evliliğin ertelenmesi veya evlenmemeye yol açabilmektedir. Bu gelişim görevinin ertelenmesinin birtakım güçlükleri de beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu güçlükler bir dizi psikolojik, sosyal ve duygusal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bireyi evliliğe götüren etmenler olarak; biyolojik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçları gerçekleştirme isteği görülmüştür.⁹ Evlilik eşlere, aile birlikteliğinde eksikliklerini giderme, ihtiyaçlarını karşılama, yaşamlarını belirli bir düzene koyma ve istikrarlı bir hayat sürme fırsatı sunmaktadır. Kendini gerçekleştirme, kendini aşma ve çevresine ispat etme gibi bireyin önemli gereksinimleri vardır. Bu gereksinimleri başarmanın bireyler tarafından en tercih edilen yolu ebeveyn olmak, çocuğuna ilgi göstermek ve sevgi beslemektir. Anne ve baba çocuğu ile kendini aşar, duymuş oldukları sevgi ve ilgi yaşamlarına anlam ve değer katar.

Aile kurmak ve çocuk sahibi olmak kişiye sorumluluk ve paylaşım duygusu aşılayarak onu bencillikten korur ve insanlarla anlamlı, sağlıklı bir ilişki kurmasını sağlar. Bu bağlamda insanı bireysellikten kurtarıp sosyalleştirir, yalnızlıktan ve ruhsal anlamda boşluğa düşmekten kurtarır.

7 Şentürk, 18-19.

8 Şentürk, 18.

9 Kalkan, Yrd. Doç. Dr. Melek ve Kaya, Öğr. Gör. Saynur Nevres. “Evlilik Öncesi İlişkileri Değerlendirme Ölçeğinin (EÖİDÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 11 / 11 (Aralık 2007): 35-40.

Evliliğin ertelenmesi veya evlilik yaşının yükselmesi ilerde bazı sorunlar yaşanmasına neden olabilmektedir. Bireyler üreme konusunda sorun yaşayabilmekte, bireylerin çocuğu ile arasındaki yaş farkı kuşak çatışmasını arttırabilmektedir. Bu yaşanan kuşak çatışması; ailenin çocuğu ile doğru iletişimi sağlama, hayata hazırlama, eğitime ve rol model olma gibi görevlerine gölge düşürebilmektedir.

BİRLİKTE YAŞAMA - NİKÂHSIZ BİRLİKTE YAŞAMA

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bazı bireyler evlenmek yerine birlikte yaşamayı tercih etmektedir. Bu tercihlerinin sebepleri; birlikte olduğu bireyin akrabaları ile görüşmek istememe gibi sosyal; düğün masraflarını karşılayamama gibi ekonomik; evliliğin getirdiği sorumluluktan kaçma ve evlilik korkusu gibi psikolojik olabilir. Bazı bireyler ise evlilik öncesi deneme amacı ile birlikte yaşamak istemektedirler. Bu birlikteliklerden bir süre sonra çocukları olabilmekte ve evlenmek yerine ayrılmayı tercih etmektedirler. Bu ayrılma neticesinde yalnız kalan anne ve çocuktan oluşan aileye tamamlanmamış aile denir.¹⁰ Bunun sonucunda da tek ebeveynli ailelerin sayısı artmaktadır. Bu şekilde beraber yaşayan çiftlerin çocukları ise aile büyüklerinin ve ebeveynlerinin maddi manevi desteğinden, dayanışmasından ve koruma fonksiyonlarından yoksun kaldıklarından dolayı psikolojik, ekonomik ve sosyal sorunlar yaşayabilmektedirler. Ayrıca eşcinsel oldukları için yasal engel bulunan veya evlenmeyi tercih etmeyen bireylerde birlikte yaşamayı tercih etmektedirler.

BOŞANMA VE TEK EBEVEYNLİK

Boşanma, aile bireylerinin birinin veya ikisinin evlilik sözleşmesini sona erdirmeye düşüncesi ile başlayıp; bütün aile bireylerini sarsan, ailenin bölünmesi ile ya da dağılmasıyla sonuçlanan ve aileyi yeni denge arayışına sürükleyen karmaşık bir süreçtir.

Boşanmanın sonuçları; kişisel algıya, yaşamdan beklentiye ve evlilik sürecine göre farklılık gösterebilir. Daha açık bir ifade ile evliliklerinde sorun olmadığını düşünen taraf için boşanma ve süreci bir kriz iken, evliliklerinin yaşamını zora soktuklarını düşünen bireyler için yeni fırsatların bir anahtarıdır.

Boşanma ile yeni denge arayışında olan aile; bir süre sonra yeni yaşama uyum sağlayabilmesi için tampon görevi üstlenen, aynı zamanda bireyin

¹⁰ Adak, 35.

yeni hayatına entegrasyonunu sağlayan bir yapıya, tek ebeveynli veya yalnız yaşam şekline bürünecektir. Tek ebeveynli veya yalnız yaşama yalnızca boşanma sonucu değil, aynı zamanda kişinin kendi seçimi doğrultusunda da gerçekleşen bir alternatif yaşam biçimidir.

Tek ebeveynli aileler toplumda yaygın olarak bekar, dul veya boşanmış bireylerin olduğu aile tipi olduğu gibi evlat edinme, yapay dölleme ve taşıyıcı annelik yöntemleri ile de oluşmuş olabilir. Ayrıca toplumumuzda yaygın olmasa da eşcinsel aileler veya ebeveynlerde biyolojik/evlatlık çocuk sahibi olarak tek ebeveyn olabilmektedir.

Geçmişte göç, kıtlık, savaş ve ölüm nedeni ile oluşan tek ebeveynli aileler; günümüzde boşanmaların artması, kadının ekonomik özgürlüğe kavuşması, hiç evlenmemiş bireylerin evlat edinme yolu ile çocuk sahibi olması gibi bir dizi sebepten dolayı artış göstermektedir.

Tek ebeveynli ailelerin güçlü pozitif yanları olduğu kadar bireyin psiko-sosyal yaşamında sorun teşkil edecek negatif yanları da vardır. Tek ebeveynli ailelerin sorunları; psikolojik, ekonomik, sosyal, roller, iletişim, aile yönetimi, çocuğa zaman ayırma, annelik babalık becerileri, çocuk bakımı ve ev ile ilgili yapılması gerekenler olarak sıralanabilir. Tek ebeveynle yaşama, çocuklarda düşük benlik algısı, cinsiyet rol davranışlarında bozulma, duygusal ve davranışsal problemler gibi psikolojik problemlere sebep olabilir. Tek ebeveynle yaşamın güçlü yanları ise birlikte yaşadığı ebeveyni ile güçlü bağ kurma, sorumluluklara katılım ve çatışma ile baş etme yetilerine sahip olma diyebiliriz.

EŞCİNSELLİK, EŞCİNSEL BİRLİKTELİKLER VE EŞCİNSEL EBEVEYNLER

Eşcinsellik, hemcinsine karşı duyulan çekim ve toplumdaki belirli bir kesimin sevgiyi hissetme, cinselliği algılama ve ifade etme tarzıdır.¹¹

Eşcinselliğin doğal bir seçim olduğu algısının oluşturulması, normalleştirilmesi, yaygınlaştırılması, özendirilmesi, topluma bir rol model olarak sunulup insanlara üçüncü bir cinsiyet olarak aksettirilmesi birçok kaynakta yanlış bir tutum olarak değerlendirilmektedir.

11 İş, Sema. Merve. *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?*. İstanbul: Görsel Dizayn Ofset, 2013, s. 158.

Günümüzde pek çok terapist, eşcinsel bireyler danışmaya geldiklerinde genellikle bu durumunun onların cinsel tercihleri olduğu, tedavisi olmadığı için değiştiremeyeceklerini söyleyerek tedaviyi engellemektedirler. Bu yanlış bilgilendirilmenin ve yönlendirilmenin sonucunda birey sıkıntılı bir hayat sürecine sokulmaktadır.¹²

Oysaki “eşcinselliğin, *rol modellerin yanlış alınması, hormonal bozukluklar, çocukluk döneminde şiddete maruz kalma, tacize ve tecavüze uğrama, çocuklukta karşı cins ile ilgili yaşanmış kötü bir deneyim, ciddi aile sorunları, otoriter bir babanın varlığı, baba veya figürlerinin çocuğun hayatında olmaması, aşırı duygusal veya kapalı bir yapıya sahip olunması, erken boşalma, iktidarsızlık, vajinismus veya disparoni gibi cinsel işlev bozuklukları nedeniyle yaşanan başarısızlık ve aşırı sorunlu cinsel deneyimler, genetik yatkınlık, yanlış yetiştirilme yani erkek çocuklarının kız gibi kız çocuklarının da erkek gibi yetiştirilmesi, ebeveyn başta olmak üzere yakın çevrede eşcinsel eğilimleri olan kişi veya kişilerin modellenmesi ve örnek alınması, kızların daha yumuşak tavırları olan erkeklerin ise daha erkeksi tavırları olan kızları aralarına alma eğilimleri, yazılı ve görsel medyanın eşcinselliği özendirici yayınları ve ailenin baskısı*” gibi birçok nedenleri vardır.¹³ Bu nedenle terapistlerin danışmaya gelen danışanlarını aşırı genelleyerek geri çevirmesi yerine asıl nedenlerine odaklanması ve çözüm odaklı düşünmesi gerekir.

Alan yazınında, sağlıklı bir aile ortamında yetişen ve travmaya maruz kalmamış bireylerde eşcinsel bir yaşantıya rastlanmadığı sonucu bunun bir göstergesidir.¹⁴

Dünyada bu bakış açısına sahip psikoterapistler, eşcinsel bireylerde psikolojik tedaviyi maneviyat ve eski eşcinsellerin oluşturduğu destek grupları ile bütüncül tedavi anlayışını benimseyerek tedavi edildiklerinde, anlamlı düzeyde iyileşme sağladıklarını belirtmektedirler. Heteroseksüel evlilik yapmış ya da bekar yaşamaya karar vermiş eşcinsel bireyler, hem cinslerine karşı olan arzularının büyük ölçüde azaldığını ve tedavi öncesinde yaşadıkları acıdan daha az acı çektiklerini ifade etmişlerdir.¹⁵ Bu tedavi sürecinde hedeflenen ise aileden destek alınması, bireyin eşcinselliğinin nedenlerini anlaması, eşcinselliğe sebep olan çocukluk yaralarını iyileştirmesi, hemcinsi ile olmayan

¹² Keçe, Cem. *Olmak ya da Olmamak*. Ankara: Ütopya Grafik, 2010. s. 29.

¹³ Keçe, 35-36.

¹⁴ Keçe, 36.

¹⁵ Keçe, 42.

sağlıklı ilişkiler kurmaya başlayabilmesidir. Tüm bunların sonucunda birey huzurlu ve mutlu yeni bir hayata adım atmış olacaktır.¹⁶

Eşcinselliğin alt tipleri vardır. Bunlardan bazıları tedavi edilebilirken bir bölümü de tedavi edilememektedir.¹⁷ Doğuştan genetik bozukluğu olan bireylerde hormonal tedavi ve/veya psikolojik tedavi uygulanması gerekebilir.

Eşcinselliğe, eşcinsel bireylerin aileleri cephesinden bakacak olursak, ilk öğrendiklerinde yaşadıkları şoktan sonra durumu inkâr edip farklı doktorlara çocuklarını götürerek çözüm aramaları sonucunda psikolojik olarak çökmektedirler. Alan yazınında eşcinsel çocuğu olan aileler yas sürecine benzer beş aşamadan geçtikleri tespit edilmiştir. Bu aşamalar ise şok, inkâr, öfke, karar alma ve kabullenıştır. Çoğu aile karar alma basamağında kalmakta ve kendisini bir eşcinsel ebeveyni olarak kabul edememektedir.¹⁸ Eğer cinsiyet değiştirme gerçekleşirse aileler ölen çocuğunun yasını tutarken yeni doğan çocuğuna da alışmaya çalışmaktadırlar.

Kutsal kitaplara, dine ve gelenekselliğe bağlı toplumlarda, “anormal” ve “gayri ahlaki” bir davranış olarak görülen eşcinsellik; bireylerin aile kurumuna bakış açıları, kültürün değişimi ve dönüşümü ve sekülerleşme ile birlikte normalleşmiştir.¹⁹ Bu bağlamda eşcinsellik, eşcinsel aile ve ebeveynlik kavramlarını gündeme getirmeye başlamıştır.

Aynı cinsten çiftlerin kurmuş oldukları aileler eşcinsel ailelerdir. Bu ailelere; sevgi bağı ile kurulmuş aile²⁰ veya seçimle oluşan aile de denir.²¹

Bazı ülkelerde evlenemeyen ve/veya evlenmemeyi tercih eden eşcinsel çiftlerin uyguladıkları hayat arkadaşlığı, sivil birliktelik uygulamaları ve bağlılık törenleri yasal eşcinsel evliliğin meşru olmayan bir alternatifidir. Bu meşru olmayan birliktelik çeşitleri çiftlere tam olarak yasal hak tanımamaktadır. Fakat bu birliktelik çeşitleri, ilişkilerinin yasal olarak tanınması için bir adım, ailesel ve toplumsal homofobinin azalması, toplumsal meşruiyet kazanması ve

¹⁶ Keçe, 42.

¹⁷ Keçe, 22.

¹⁸ Listag “İlkadım” <https://listag.org/dokumanlar/> (erişim: 15.09.2019), 10-17.

¹⁹ Oktik, Nurgün. ve Ünal Reşitoğlu, Halime. *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018, 275.

²⁰ Adak, Nurşen. *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018, s. 57.

²¹ Adak, 56.

geleneksel cinsiyet rollerinin değişimi gibi konularda değişimin ve dönüşümün yaşanmasını hızlandıracak uygulamalardır. Ayrıca bu birliktelik çeşitlerinin bir dizi psikolojik faydası da vardır. Bu faydalar, bireylere kendilerini kabul etme, ilişkisinde istikrarlı olma ve partnerine bağlılığının artması, benlik gelişimi ve bireysel kimlik algısı olarak sıralanabilir.²²

Son yıllara kadar yasal olmayan eşcinsel evlilikler birçok ülkede yasallaşmaya başlamıştır. Bu ülkelerden bazıları; Hollanda, Fransa, Danimarka, Norveç, Belçika, İspanya, İsveç, Almanya, Güney Afrika, Uruguay, Birleşik Krallık, ABD'nin bazı eyaletleri şeklinde sıralanabilir.²³

Türkiye'de kişisel haklara erişimleri ve güvenlikleri acil konular olduğu için "eşcinsel evlilik" ve "eşcinsel aile" gündemde olan konular olmamıştır. Bazı sivil toplum örgütleri eşcinsel evlilikleri; miras hakkı sağladığı, sosyal haklardan faydalandığı ve çiftlerin evlat edinmeleri kolaylaştığı için son yıllarda talep etmeye başlamıştır.²⁴

Evli veya birlikte yaşayan eşcinsel çiftlerin; yapay dölleme yöntemlerinin gelişmesi, kuluçka doğum, taşıyıcı anneliğin bazı ülkelerde serbest olması ve bazı ülkelerde yasal olarak evlat edinebilmeleri çocuk sahibi olmalarını sağlamakta ve bu durum sadece anne veya sadece babadan oluşan yeni bir aile tipini ortaya çıkarmaktadır.

Eşcinsel çiftlerin; karşı cinsten biri ile birliktelikten veya evlilikten sonra eşcinsel bir ailenin kurulması, eşcinsellerin (lezbiyen ve gey) ortak ebeveynlik sisteminde ilişki yaşamaları, evlat edinme ve tıbbi yardım ile çocuk sahibi oldukları görülmektedir.

Türkiye'de olan eşcinsel bireyler, evlat edinme ve taşıyıcı annelik yasak olduğu için karşı cinsten biri ile birliktelik veya farklı cins ile yapılan evlilikten sonra ebeveyn olabilmektedirler.²⁵ Yurt dışında ise genellikle evlat edinme veya taşıyıcı annelikten çocuk sahibi oldukları yapılan çalışmalarda belirtilmektedir.

Eşcinsel çiftlerin ve ebeveynlerin, eşcinsel evliliklerin ve çocuk sahibi olmanın yasal olduğu ülkelerde sayıları bilinmektedir. Türkiye'de ise damga-

²² Adak, 252.

²³ Oktik, 275.

²⁴ Oktik, 276.

²⁵ İş, 160.

lanma, dışlanma, şiddet görme ve çocuklarının devlet tarafından ellerinden alınma korkusundan dolayı eşcinsel ebeveynlerin ve çiftlerin sayılarını bilmek mümkün değildir.

Çocuk için iki baba, iki anne ya da cinsiyet değiştiren bir ebeveyn ile büyümek heteroseksüel bir ailede büyümekten farklı olmaktadır. Çocuk yetiştirirken taşıyıcı anne, büyükanne, büyükbaba, kardeş, arkadaş veya sperm ya da yumurta donörü aileye dahil olabilmektedir.²⁶

Toplumsal rollerin ilk öğrenildiği ve benimsendiği yer olan ailede çocuk; kadın ve erkek rollerini de öğrenmekte, benimsemekte ve ilerleyen yaşlarında da uygulamaktadır. Aile içerisinde; cinsiyet rollerinin yani kocalık ve karılık rollerinin farklı olduğu, ebeveynlik rollerinin net olmadığı, anne ve/veya baba deneyiminden ve modelinden yoksun olarak tek rol model ile yetişen çocuğun sosyal hayatında ve psikolojisinde bir dizi soruna yol açabilmektedir.

Gabriela Herman, kendisi gibi LGBTİ ebeveynler tarafından yetiştirilen gençlerin neler yaşadıklarını anlatmak için “The Kids” ismini verdiği proje hazırlamıştır. Bu projeye katılan gençlerin verdiği cevaplardan yaşam hikâyeleri incelendiğinde; aileleri açılmadan farklılıklarını hissettikleri, ailesi açıldıktan sonra ondan korkanların, toplum ile farklı bir ailede yaşadığı için sorun yaşayanların, gençlik döneminde bir bölümünün ailesine kızgın, bazılarının ailesi gibi cinsel yönelimi olan gençler olduğu, yaşadığı aileyi normalleştirdiği ve farklı bir aile yapısının olduğunu düşünemedikleri ortaya çıkmaktadır.²⁷

Yurt dışında yapılan iki farklı çalışmada eşcinsel aileler tarafından büyütülen çocukların sosyal uyumlarında, psikolojilerinde, akademik başarılarında ve ilişkilerinde diğer akranları ile bir fark olmadığı ve akademik başarılarının da yüksek olduğu belgelenmiştir.²⁸

Yurt dışında yapılan bu olumlu ve olumsuz yöndeki çalışmalar bize, bu tarz ailelerde yetişen çocuklarla ilgili net bilgi vermemektedir. Dolayısıyla bu alanda daha detaylı yeni çalışmaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

²⁶ Walsh, 16.

²⁷ <https://www.nolm.us/onlar-simdi-yetiskin-escinsel-ebeveynlerin-yetistirdigi-kisiler-cocukluklarini-anlatiyor> (erişim: 15.09.2019)

²⁸ Walsh, 16.

ALTERNATİF ÇOCUK SAHİBİ OLMA YÖNTEMLERİ

Doğal yollardan çocuk sahibi olamayan bireyler, gelişen ve değişen aile yapısı göz önünde bulundurularak aile olsun ya da olmasın farklı yöntemlerle çocuk sahibi olabilmektedirler. Bu yöntemler; aşağıda daha detaylı şekilde ele alınacağı üzere evlat edinme, koruyucu aile, sperm bankacılığı ve taşıyıcı anneliktir.

EVLAT EDİNME - KORUYUCU AİLE

Çocuklar her zaman biyolojik ailesi ile beraber büyümeyebilirler. Anne babanın ölümü, ebeveynlerinin bakabilecek durumda olmaması, ihmal ve istismar vb. sebeplerden dolayı çocuk devlet tarafından alınarak aileden ayrı büyümek zorunda bırakılmaktadır.

Evlat edinme; evlat edinilmesinde bir engel olmayan çocukla, evlat edinmesinde bir engel olmayan birey/çiftler arasında hukuki bağ kurularak, ebeveyn ile çocuk arasında sağlıklı ilişkisinin sağlanmasıdır.²⁹

Koruyucu aile ise çocuğun velayetinin biyolojik ailesinde olması, ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması, yönetmeliğe uygun bir aileye verilerek huzurlu ve mutlu bir aile ortamında büyümesinin sağlandığı aile sistemidir.³⁰

Çocuğu olan veya olmayan bireyin veya çiftin devlet korumasında büyümek zorunda kalan bir çocuğu evinde büyütme kararı vermesi ile başlar. Bu aileler “amaçlı aile” yani sevgi, inanç ve istek ile bir araya gelmiş ailelerdir. Evlat edinme ve koruyucu aile, çocuk sahibi olamayanlar için bir teselli kaynağı, kimsesiz veya terk edilmiş çocuklar için sağlıklı bir aile ortamında büyüme fırsatıdır.

Evlat edinme İslam’dan önce Araplarda yaygın bir adetken Kur’an’da yasaklanmıştır. Arap toplumunda evlatlık alınan birey miras, nesep ve sıhri hısımlıkta öz evlat ile aynı hükümlere sahipti. Türk Medeni Kanununda da Arap toplumu ile aynı uygulama söz konusudur. Yani gerçek anne, baba ve çocukmuş gibi işlem görür. Evlatlık konusu karmaşık ve ayrı bir çalışmada konu edinilebilecek kadar ciddi bir tafsilat içerir. Bilhassa günümüz teknolojik çalışmaları ve tıbbi gelişmeleri bu literatürün daha da genişlemesinin yolunu açmıştır. Örneğin evlat edinen anne, “emzirme destek sistemi” yöntemi, özel diyet, sütü arttıran bitkisel içecekler, ilaç takviyesi, lokal masajlarla çocuğu

²⁹ Oktik, 273.

³⁰ Oktik, 254.

emzirebilmektedir. Böylece aileler dini açıdan çocuğun sütannesi olarak mahremiyet konusunu da çözüme kavuşturmuş olmaktadırlar.

Türk toplumunda ise eskiden koruyucu aile uygulamasına benzeyen besleme, manevi evlat ve süt evlatlık uygulamaları vardı. Bu uygulamaların evlat edinme de olduğu gibi hukuki bir boyutu olmadığı için öz evlat gibi işlem görmezdi.

Evlat edinen ailelerin çoğunluğu çocuk sahibi olamayacak bireylerden oluştuğu için, bu aileler genellikle kayıp duygusu ile başa çıkmaya çalışmaktadırlar. Bu duygu ile aileler yas sürecine girmiş olabilmektedir.³¹ Yas sürecinden çıkmadan evlat edinir veya koruyucu aile olursa çocuk ile uyum sürecinde bazı sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu sorunların en az düzeyde yaşanması için kurum psikologlarına ve sosyal çalışmacılara büyük görev düşmektedir.

SPERM - YUMURTA BANKACILIĞI - TAŞIYICI ANNELİK

Erkeğin sperminin, kadının yumurtasının kalitesi düşükse veya herhangi bir sebepten dolayı erkeğin spermi-kadının yumurtası yoksa (ameliyat, kemo-terapi, genetik vb.) bireyler bu yönetime başvurulmaktadır. Sperm-yumurta donasyonunda kullanılmakta olan yumurtalar-sperm, sperm-yumurta bankalarından tedarik edilir ve bütün tıbbi tarama testleri yapılır. Ayrıca bağışta bulunan sağlıklı fertil erkeklerin veya fertil kadınların fiziksel, tıbbi ve etnik özellikleri kayıt altında alınarak özel şartlar altında muhafaza edilmektedir.

Kadınların başka bir aileye vermek için çocuk doğurma uygulaması yeni olmayıp yıllardır dünyada ve ülkemizde olan bir uygulamadır. Fakat bu kadar gündemde değildi. Teknolojinin ilerlemesi, evlenme ve çocuk sahibi olma yaşının yükselmesi, eşcinsel birlikteliklerin artması ile taşıyıcı annelik daha çok tercih edilir hale gelmiştir. Taşıyıcı anneden çocuk sahibi olabilmek için yumurta ve/veya sperm bağışı, dondurarak embriyo saklama, yapay dölleme ve tüp bebek gibi yardımcı üreme tekniklerinden yararlanılmaktadır.

Çiftlerin yumurta ve sperm hücreleri ile laboratuvar ortamında döllemiş olan embriyolarının, annenin hamilelik için uygun bir rahme sahip olmaması ya da rahminin bulunmaması durumlarında, bir başka kadına transferidir. Başka bir çiftin bebeğini taşıyan bu kadına taşıyıcı anne denilmektedir. Ücret

31 Walsh, 223.

karşılığında yapan kadına “kiralık taşıyıcı anne”, ücret almadan yapan kadına ise “gönüllü taşıyıcı anne” denir.³²

Taşıyıcı annelik dört yöntem ile yapılmaktadır. Birincisi, genetik anne babanın yumurta ve sperminin yardımcı üreme teknikleri ile döllenmesi ve embriyo halinde taşıyıcı anneye yerleştirilmesi; ikincisi, taşıyıcı annenin yumurtası kullanılarak babanın spermi ile döllenerek taşıyıcı anneye yerleştirilmesi; üçüncü, yöntem annenin yumurtalarının sperm bankasından sperm alarak taşıyıcı anneye yerleştirilmesi ve dördüncü, yöntem ise bağışlanan yumurta ve spermin sperm bankasından alınarak taşıyıcı anneye yerleştirilmesi şeklinde olmaktadır. Bu uygulama, bazı ülkelerde kısır bireyler için kısırlık tedavisi kapsamında uygulanmaktadır.³³

Taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olan çiftlere “planlı ebeveyn” denir. Genetik anne tanımadığı bir erkeğin spermi ile hamile kalıp çocuk yaparsa “geleneksel taşıyıcı anne”, annenin doğum yaptığı çocuk ile genetik bağlantısı olmazsa “taşıyıcı anne” denir. Yumurtasının kalitesi düşük olan veya herhangi bir sebepten dolayı yumurtası olmayan (ameliyat, kemoterapi, genetik vb.) kadınlar, oosit bağışi ile eşinin sperminin laboratuarda döllenmesi sonucu kadının rahmine transfer edilebilmektedir. Bu şekilde anne olan bireye “sosyal ebeveyn” denilmektedir. Bu teknolojik gelişim ile birlikte genetik ebeveynlik, biyolojik ebeveynlik, taşıyıcı ebeveynlik gibi yeni ebeveynlik çeşitleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu da beraberinde ebeveynlik rollerini, akrabalık ve aile içi ilişkileri değiştirerek yeni şekiller almasını sağlamıştır. Bu bağlamda farklı anne-babalık çeşitleri ortaya çıkmıştır.³⁴

Adak, yapılan bir çalışmada genetik geçmişi hakkında hiçbir bilgisi olmayan bu çocukların, kendilerine yabancılaşma hissi ve kimlik duygusunda yaşayacağı kırılma ile birlikte yoksunluk duygusu yaşayabileceğini vurgulamıştır.³⁵

Hamilelik ve doğum süreci fizyolojik olduğu kadar psikolojik de bir süreçtir. Anne çocuk birbirine kordon bağı ile fizyolojik olarak bağlanırken,

32 Görgülü, Ülfet, “Taşıyıcı Annelik-Fıkhi Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.15 (Nisan 2010): 198.

33 Görgülü, 199.

34 Oktik, 160-161.

35 Oktik, 162-163.

aralarında duygusal bir bağ da oluşur. Bebeği ilk hissettiği andan itibaren başlayan ve doğum ile birlikte duygusal sevgi bağının kopması zor bir hal alır.³⁶

Çocuk ile taşıyıcı annenin durumu, ona nasıl hitap edeceği, görüşürse ve görüşmezse psikolojik ve sosyal hayatını nasıl etkileyeceği belirsizliğini korurken, bakım veren anne babanın çocuk ile iletişimi, psikolojik ve sosyal problemlerinin neler olacağı ile ilgili bir çalışma yapılmadığı için bilinmemektedir.

Kadını “üreme makinesi” olarak gören bu uygulama, aynı zamanda çocuk satıcılığı olarak da görülebileceği, taşıyıcı anne ve biyolojik baba arasında duygusal bir ilişki başlarsa yaşanabilecek problemler etik açıdan eleştirilmektedir. İlerde taşıyıcı annesini ya da genetik anne veya babasını tanımayan çocuğun kendi kardeşi veya anne/babası ile evlenmesinden doğabilecek problemler tartışma konusudur.

Taşıyıcı annelik geçmişten bugüne gizli yapıldığı için cevap bekleyen birçok soru ile beraber gizemini korumaya devam etmektedir. Çocuk sahibi olmak isteyen çiftler ve taşıyıcı anne bir dizi sorun ile başa çıkmak zorunda kalmaktadır. Bu sorunların ilerleyen yıllarda aile kurumunu nasıl etkileyeceği bilinmemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Aile; bireylerin karşılıklı etkileşim ve iletişim içinde olduğu, ortak geçmişe sahip, bugüne ve yarına ait karşılıklı beklentileri olan bir gruptur.³⁷ Toplumsal değişim ile birlikte ailenin işlevlerinden toplumsallaşma, cinsellik ve doğurganlık anlayışının değişmesi bir dizi toplumsal ve bireysel soruna yol açmaktadır. Bazı aile bireyleri toplumsal değişim ile birlikte toplum içinde bulunmaktan kaçınarak bireysel kimliklerini oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu da bireylerin topluma, kendi kültürüne, dinine, ailesine ve kendisine yabancılaşmasına ve aidiyet duygusunu kaybetmesine neden olmaktadır. Bireyselliğin ön plana çıkması ile kendi düşünceleri ve ihtiyaçları doğrultusunda, manevi ve toplumsal değerleri hiçe sayarak, ebeveyn birlikteliğini, çocuğun anne ve babaya olan ihtiyacını, aile dayanışmasını ve bütünlüğünü önemsemeden bireyler alternatif çocuk sahibi olma yöntemlerine başvur-

³⁶ Görgülü, 201.

³⁷ Yapıcı, Yapıcı, Şenay, “Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 5/4, (2010): 1546.

maktadırlar. Bunun sonucu olarak; aynı çatı altında yaşayan, karı, koca ve çocuktan oluşan birbirlerine evlilik akdi ve biyolojik kan bağı ile bağlı,³⁸ geleneksel aile modelinden farklı alternatif aile modelleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni aile modelleri geleneksel ailenin içersinden mi yoksa geleneksel aileye alternatif mi ortaya çıktığı tartışılıyor ve uzun süre tartışılmaya da devam edilecek gibi görünmektedir.

Ebeveynliğin ise psikolojik, toplumsal ve biyolojik olarak değişime uğraması biyolojik ebeveynlik, bakıcı ebeveynlik, koruyucu ebeveynlik, sosyal ebeveynlik ve taşıyıcı anneden oluşan ebeveynlik gibi yeni ebeveynlik çeşitlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Alternatif çocuk sahibi olma yöntemleri sonucunda anne babalık alınıp satılan bir şekil alarak farklı ebeveynlik rolleri ve çeşitleri oluşturmuştur. Bu da bir dizi etik tartışmanın çıkmasına neden olmuştur ki bu da ayrı bir araştırma alanıdır.

Aile kurumunun bu değişiminin ve dönüşümünün oluşturduğu tartışmalar, makro düzeyde ele alındığında iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, yeniliklere karşı ailenin korunması gereken bir kurum olduğunu savunan, ailenin değişimini toplumun çöküşü ile bağdaştıran, felaket senaryoları kuran ve bunun önlenmesi için çözüm yolu arayan muhafazakâr bakış açısı sergilerken; ikinci grup ise ailenin değişmesinin doğal bir süreç olduğunu savunan ve aksinin toplumu modernizm anlamında geriye iteceğini düşünen ilerlemeci bakış açısıdır. Bu tartışmaların önüne geçilecek gibi gözükmemektedir.

Günümüz ailesinin değişimini ve dönüşümünü; cinsiyet rolleri, cinsiyet yönelimleri, hayat süreçlerindeki gelişim ve değişimleri, kendilerinin, ailelerinin ve nesillerinin geçecekleri yolları, inanç sistemleri, aile bağlarını güçlendirme, sorun çözme ve iletişim becerileri gibi gelişimsel ve sosyo kültürel açıdan inceleyerek sağlıklı aile nasıl oluşturulabilir? Yeni oluşan aile modellerini, çok kültürlü yapıda ve sosyo-ekonomik şartları da gözönünde bulundurarak; ailelerin psikolojik dayanıklılığını ve iyilik halini, yaşadıkları zorluklara uyum sağlama becerilerini, aile süreçlerini, aile yaşam döngülerini, ailenin güçlü yanlarını belirleyerek oluşabilecek sorunlarla başa çıkmalarını kolaylaştıracak çözüm yolları nelerdir? Türk aile yapısında ve yeni aile modellerinde düzenleme yapılması gerekir mi? Yapılacak düzenlemeler uygulanmalı mı? Türk ailesi bu değişimlere uyum sağlayıp entegre olabilir mi? Bu sorular, gelecekte uzmanların cevap bulmaya çalışılacağı türden sorulardır.

38 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi. 2005, s. 45.

Sonuç olarak, literatürü incelediğimizde aile yapısının geleceği ile ilgili üç farklı görüş ortaya çıkıyor. Birincisi, küresel değişime uyum sağladığı ve Türk aile yapısının kendisini koruduğu, tek aile modelini savunan, alternatif aile ve çocuk sahibi olmaya sıcak bakmayan görüş; ikincisi Türk aile yapısının değişmesi gerektiği, bir tek aile modelinin devamının mümkün olmadığı, alternatif aile modellerinin gelecekte kaçınılmaz olduğu görüşü; üçüncüsü ise alternatif aile modelleri karşısında ailenin varlığını sürdürmesinin mümkün olmadığı görüşüdür. Bu görüşlerden yola çıkarak, küresel değişim ve dönüşümün etkisi ile değişmekte olan ailenin gelecekte de değişmeye devam edeceğini öngörmek mümkündür. Bu değişim ve dönüşüm, sosyal, psikolojik ve etik yeni problemlerin oluşmasına zemin hazırlamakta ve yeni araştırma alanları oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adak, Nurşen. *Değişen Toplumda Değişen Aile Sosyolojik Tartışmalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.
- Bener, Özgün ve Günay, Gülay. “Gençlerin Evlilik ve Aile Yaşamına İlişkin Tutumları”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/1 (2013): 1-16.
- Çalışkan, Hazal, Ungan. “Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 22 / 1 (Mart 2017): 489-510.
- Froma Walsh, *Normal Aile Süreçleri Büyüyen Çeşitlilik ve Karmaşıklık*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Görgülü, Ülfet, “Taşıyıcı Annelik-Fıkhi Bir Bakış”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 15 (Nisan 2010): 197-208.
- İş, Sema. Merve. *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?*. İstanbul: Görsel Dizayn Ofset, 2013.
- Kalkan, Yrd. Doç. Dr. Melek ve Kaya, Öğr. Gör. Saynur Nevres. “Evlilik Öncesi İlişkileri Değerlendirme Ölçeğinin (EÖİDÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 11 / 11 (Aralık 2007): 35-40.
- Keçe, A. Cem. *Olmak ya da Olmamak*. Ankara: Ütopya Grafik, 2010.
- Listag (2019) “İlkadım” <https://listag.org/dokumanlar/> (erişim: 15.09.2019)
- Oktik, Nurgün. ve Ünal Reşitoğlu, Halime. *Aileyi Anlamak Disiplinler Arası Yaklaşım*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018.

Şentürk, Dr. Ünal. “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 14 / 14 (Eylül 2008): 7-32.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi. 2005.

Yapıcı, Şenay, .“Türk Toplumunda Aile ve Eğitim İlişkisi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 5/4, (2010): 1544-1570.

<https://www.nolm.us/onlar-simdi-yetiskin-escinsel-ebeveynlerin-yetistirdigi-kisiler-cocukluklarini-anlatiyor> (erişim: 15.09.2019)

(Gülcan Doğanay tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Gülcan Doğanay Hoca’ya biz de teşekkür ediyoruz.

Şimdi de Prof.Dr. İhsan Çapcıoğlu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı. Kübra Okcu, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi. Günümüz Dünyasında Cinsiyet Rollerinin Değişimi ve Ailede Cinsel Kimlik Oluşumu başlıklı tebliğini sunacaklar.

GÜNÜMÜZ DÜNYASINDA CİNSİYET ROLLERİNİN DEĞİŞİMİ VE AİLEDE CİNSEL KİMLİK OLUŞUMU

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU*
Kübra OKCU**

ÖZ

Değişen cinsel kimlik ve roller, cinsel kimlik memnuniyetsizliği, farklı cinsel yönelimler gibi konular her ne kadar kimlik arayışı kapsamı içerisinde değerlendirilse de konu çok boyutlu bir şekilde ele alınmaya ve farklı perspektif ve bilim dallarınca incelenmeye muhtaç görünmektedir. Tarihsel süreçte cinsel rollerden sapmalar ve farklı cinsel yönelimlerin hemen her toplumda mevcut olmasına karşın günümüzde bu durum çok daha farklı boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Daha önceleri cinsel sapmalar ve sapkınlıklar, azınlık grubu faaliyetleri ve yasaklanması gereken olaylar olarak değerlendirilen farklı cinsel yönelimler günümüzde hastalık veya tedavi edilmesi gereken bir süreç olarak değil aksine bireylerin yönelimleri ve insan hakları adı altında ele alınmakta ve isteyen kişilerin bu durumu özgürce yaşayabilmeleri için serbest ve meşru kılınmasına yönelik yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Cinsiyet rollerindeki bu değişimin pek çok önemli nedeni olabilmektedir. Yapılan araştırmalar konuyu biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyal açılardan ele almış ve konuyla ilgili farklı teoriler ileri sürmüşlerdir. Konu sosyolojik boyutta ele alındığında toplumsallaşma sürecindeki kurumların cinsel kimlik edimi üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Aile ile başlayan -ki aile cinsel kimlik eğitimindeki en önemli kurumlardan biri ve ilkidir.- cinsiyet rolleri öğrenimi ilerleyen süreçte arkadaş-akran grubu, okul ve eğitim hayatı, iş ve meslek süreci, kitle iletişim araçları ve medya ile devam etmekte ve önemli oranda bu kurumlar tarafından şekillendirilmektedir. Bu bildiri kapsamında

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekan Yardımcısı

** Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Yüksek Lisans Öğrencisi

ise ailedeki cinsel roller, anne-baba/ebeveynin cinsel roller konusundaki tutumları ve bunun çocuklara yansımaları, çocukların küçük yaşlardan itibaren yetiştirilme tarzları, erkek ve kız çocuklarının ailede gördükleri muameleler, ailedeki cinsel eğitim, ebeveynlerin çocuklarının cinsiyetlerine yönelik tutum ve davranışları gibi hususlar ele alınmaya çalışılacak ve sonuç olarak aile kurumunun hem tarihi süreçte hem de günümüzde bireylerin cinsel kimlik oluşumlarındaki önemi vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsel Kimlik, Aile Kurumu, Farklı Cinsel Yönelimler, Kimlik Arayışı, Cinsel Eğitim.

THE CHANGING GENDER ROLES IN TODAY'S SOCIAL WORLD AND THE GENDER IDENTITY CONSTITUTION IN FAMILY

ABSTRACT

Even if the subjects like changing gender identity and roles, gender identity dissatisfaction, gender orientation difference are dealt within the scope of identity search issue, these subjects should be evaluated multi dimensional and researched under various scientific branches, adopting diverse perspectives. During historical process, gender deviations and diverse gender orientations were present in every society but today this situation turns out with its many different dimentions. Before, while gender and social deviations were considered minority group activities and something to be illegalized, today these are not considered as a process to be treated, contrary are taken as people's orientations and taken under the article of human rights. Today intense efforts are made to legalize it for the people who would like to live gender orientation freely. There are many crucial reasons of changes in gender roles. The researches delved into the issue from biological, psychological, physiological and social perspectives and put forward many theories. When the subject is looked under sociology, we observe that the institutions in socialization periods are very effective on gender identity adoption. Family is the first and the most important institution for the gender identity education. The process goes on within peer group, school life, business life with the effect of mass media and mostly these institutions shape the gender identity roles. In this paper, the gender roles in family, the manners of the mother and the father on gender roles and the reflections on the child, the upbringing of children, the manners and acts the boy and

the girl observed and the gender education in family, the parents' behavior about the gender of the children will tried to be dealed. In conclusion, the familys' important role in historical and todays' social life on constitution of gender identities will be elaborated.

Keywords: Gender Identity, Family Institution, Different Gender Orientations, The Search For Identity, Sexual Education.

GİRİŞ

“Günümüz Dünyasında Cinsiyet Rollerinin Değişimi ve Ailede Cinsel Kimlik Oluşumu” adlı bu bildiride kimlik oluşumu, cinsel kimlik, değişen günümüz şartları ve değişen şartların cinsiyet ve cinsellik konularına etkisi ele alınacaktır. Ayrıca farklı cinsel yönelimlerin nedenlerinden birinin ailedeki cinsel eğitim olup olmadığı sorgulanacaktır. Cinsel kimlik, bireyin kendi bedenini ve benliğini belli bir cinsiyete ait hissetmesi ve ait hissettiği cinsiyete uygun davranışlarda bulunmasıdır.¹

Günümüz düşünce yapısından farklı olarak geçmiş zamanlarda sağlıklı bir cinsel kimlik oluşumu sonucu kişi kendi biyolojik cinsiyetinden (biyolojik olarak erkek veya kadın ise) memnundur ve bu cinsiyete özgü davranışları benimsemekte herhangi bir sakınca görmemektedir. Ancak az önce kurmuş olduğumuz cümle günümüz cinsellik ve cinsiyet algısıyla büyük bir karşıtlık içindedir. Günümüzde özellikle de 1970’li yıllardan sonra cinsellikle alakalı değişen düşünce yapısı erkek ve kadınlık kavramlarını sorgulamış, erkek ve kadınlara özgü davranışların toplumsal birer dayatma olduğunu, bireylerin cinsel benliklerini kendi duygu, düşünce ve davranışlarıyla ortaya koyması gerektiğini iddia etmiş ve sağlıklı bir cinsel kimlik oluşumunun biyolojik cinsiyete uygunlukla değil kişinin kendini ait hissettiği cinsiyete uygunlukla olacağını öne sürmüştür.

Elbette ki bu düşünce değişikliği bir anda ortaya çıkmamış, tarihi bir arka planda ilerlemiştir ve halen daha bu süreç devam etmektedir. Böyle bir düşünce değişikliğine neden olan pek çok psikolojik, sosyolojik, biyolojik etken olup tüm bunlar bildiri kapsamında sırası geldiğinde incelenecektir.

Bildiri toplamda dört başlıktan oluşmaktadır: birinci bölüm “Cinsel Kimlik Oluşumu”, ikinci bölüm “Cinsel Kimlik Rollerinin Değişimi”, üçüncü

1 Emine Kürek, “Cinsel Kimlik Oluşumunda Din Eğitiminin Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2012): 1.

bölüm “Kimlik Oluşumunda Ailenin Önemi ve Cinsel Kimlik”, son bölüm ise “Ailede Cinsel Eğitimle İlgili Hadisler” başlıklarından oluşmaktadır.

“Cinsel Kimlik Oluşumu” başlığı altında kimlik nedir, nasıl oluşur, cinsel kimlik nedir soruları ve cinsel kimliği oluşturan etmenler ele alınacak olup öncelikle bildiri konusuyla ilgili temel kavramlar açıklanacaktır.

“Cinsiyet Rollerinin Değişimi” başlığı altında modern dönemin değişen şartları, önceki dönemler ile modern dönemler arasında düşünce yapısı farklılığı, cinsel kimliğin ve rollerin dönüşümü ve bu dönüşümü etkileyen nedenler ele alınacak olup konu sorgulayıcı bir bakış açısıyla incelenecektir.

“Ailede Cinsel Kimlik Oluşumu” başlığı altında aile nedir, ailenin önemi nedir, kimlik oluşumunda ailenin ve ebeveynlerin rolü, cinsel kimliğin ailede oluşumu, aile yapısının bozulmasının cinsel kimlik dönüşümüne etkisi ve ebeveynlerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarının cinsel kimlik oluşumuna etkisi gibi konular ele alınacak olup bazı düşünceler öne sürülecektir.

Son olarak ise “Ailede Cinsel Eğitimle İlgili Hadisler” başlığı altında Hz. Peygamberin cinsel kimlik oluşumuna dair sözleri, ebeveynlere tavsiye ve uyarıları, çocuk eğitiminde cinsellik konusuna bakışı gibi konular ele alınacak olup sonuç ve öneriler kısmıyla bildiri tamamlanacaktır.

CİNSEL KİMLİK OLUŞUMU

Kimlik kavramının çok farklı tanımları yapılmış olmakla birlikte genel olarak kimlik; bireyin kendine has özellikleri, duygu, düşünce ve davranışları, bireyi kendi yapan şartların tümü ve kısaca “ben kimim?” sorusuna vermiş olduğu cevaptır.² Tanımdan da anlaşıldığı gibi kimlik kavramı çok boyutlu, bireyin pek çok özelliğini ele alan kapsamlı bir kavramdır. Bu kavramın içerisine karakter özellikleri, duygu-düşünceler, tutum ve davranışlar gibi kişilik özellikleri; cinsiyet, yaş gibi biyolojik özellikler; aile, eğitim, okul, akran grubu, iş ve meslek hayatı, medya gibi çevresel özellikler de girmekte ve tüm bunlar kişinin kimlik oluşumuna etki etmektedir.

Kimlik, bireysel boyutta kişinin sahip olduğu tüm özelliklerini ifade ederken toplumsal boyutta ise bireyin ait olduğu grubu ve o gruba olan aidiyet duygusunu ifade eder. Ancak şu konuya dikkat çekmekte fayda var; kimlik bir yandan aidiyet duygusu oluştururken bir yandan da bireyi diğer

2 Ceyda Gün Özkan, Cinsel Kimlik Siyaseti ve Sol Akım”, Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2019): 50.

bireylerden ayırmakta ve aynı zamanda bir farklılık oluşturmaktadır. Her kimlik belli bir gruba aidiyeti ifade ederken belli gruplardan da ayrılığı ve farklılığı öne çıkarmaktadır.

Toplumların sağlıklı bir yapıya sahip olabilmesi için toplum içinde yaşayan bireylerin sağlıklı gelişimi önemlidir. Bireylerin sağlıklı bir kişiliğe sahip olabilmesinin şartlarından birisi de sağlıklı bir kimlik oluşumudur. Kimlik oluşumu pek çok açıdan alt başlığa ayrılabilirse de bu bildiri bir alt başlık olarak cinsel kimlik oluşumunu ele almaktadır. Cinsel kimlik, bireyin kendini belli bir cinsiyet içinde algılaması, bu cinsiyeti kabullenmesi ve bu cinsiyete uygun davranışlarda bulunmasıdır (cinsiyete uygun davranışlar konusu ayrıca ele alınacaktır). Cinsiyet kimliği insanın kendisini kadın ya da erkek olarak tanımlamasıdır. Kişilik ve davranış olarak gösterilen kadınlık ve erkekliğin kişisel ve içsel anlamıdır.³

Biyolojik açıdan erkek cinsiyetine sahip birey ya da biyolojik olarak kadın cinsiyetine sahip birey kendini bu cinsiyete ait hissediyor ve bu cinsiyetin rollerini benimsiyor ise birey kendi cinsel kimliğinden memnun demektir. Ama birey biyolojik cinsiyetinde mutlu değilse, kendini bu cinsiyete ait hissetmiyorsa ve bu cinsiyet rollerini benimsemiyor ise kendi cinsel kimliğinden memnun değil demektir ve buna terimsel olarak cinsel kimlik memnuniyetsizliği denmektedir.

Cinsel kimlik memnuniyetsizliği yaşayan bireyler kendi bedenleri üzerinde birtakım değişikliklere gidebilmekte ve kendini ait hissettiği cinsiyet görünümüne sahip olmak isteyebilmektedir. Ancak her cinsel kimlik memnuniyetsizliği yaşayan bireyin bedenlen bir dönüşüm yaşaması zorunlu olmayıp bireylerin isteğiyle alakalıdır. Bu durum birtakım cinsel kimlik ve rol karmaşasını da beraberinde getirebilmektedir.

Herhangi bir cinsel kimlik ve rol beklentilerini kabullenmeyen, böyle bir beklentiye özgürlüğü kısıtlayıcı ve baskıcı bir araç olarak kabul eden kişiler için tabii olarak böyle bir karmaşa söz konusu değildir. Zira karmaşa ifadesi beklentilerin sonucu ve baskılara aykırı olma durumunda ortaya çıkmaktadır. Ama böyle bir beklenti ve baskı olmadığında bir karmaşa da söz konusu olmayacaktır. Bu düşünce yapısının ne kadar doğru ve tutarlı olduğu tartışmalıdır.

3 Şeyma Karatepe, “Üniversite Öğrencilerinde Cinsiyetsizleşme”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2013): 25.

Cinsel kimliğinin oluşumuna etki eden bazı etkenler vardır. Bu etkenler genel olarak kalıtım ve çevre olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁴ Kalıtım/ biyolojik yapı, doğumla gelen ve bireyin doğuştan getirdiği özellikleridir. Doğuştan gelen bu özellikler yaşam boyu gelişimini devam ettirmekte ve her yaş grubu için farklı gelişim aşamasından geçmektedir. Çevre ise aile, eğitim, okul, arkadaş ve akran grubu, iş hayatı, medya gibi bireyin doğum sonrasında karşılaştığı ve etkilendiği durumları ifade eder.

CİNSİYET ROLLERİNİN DEĞİŞİMİ

Cinsiyet rolü, bireylerin biyolojik cinsiyetlerine atfedilen davranışlar ve rollere denir. Burada sex ve gender olmak üzere iki kavramı da tartışmakta fayda var. Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) günümüz dünyasının en sorunlu kavramlarının başında gelmektedir. Kullanılış olarak baktığımızda cinsiyet kadın ve erkek olmanın doğuştan gelen biyolojik yönünü; toplumsal cinsiyet ise biyolojik cinsiyete toplumun ve kültürün yüklediği anlamı ifade eder.⁵ Biyolojik cinsiyetin bir kimliği vardır. Toplumda erkek biyolojik cinsiyeti olan bir bireyden “erkek” gibi davranması ve yaşaması, kadın biyolojik cinsiyeti olan bireyden de “kadın” gibi davranması ve yaşaması beklenir. Toplumdan topluma bu beklentiler bazen değişiklik gösterse de, genel algı aşağı yukarı aynıdır. Fakat bu algı zaman geçtikçe sürekli küçük değişikliklere uğramaktadır.

Modern dönemle birlikte duygu, düşünce ve olaylara yaklaşımlarda farklılıklar meydana gelmiştir. Modern düşünce yapısı geleneksel düşünce yapısından farklıdır. Batı dünyasında art arda meydana gelen bilimsel, siyasal ve ekonomik dönüşüm toplumu pek çok yönden etkilemiş ve dönüştürmüştür. Fransız devrimiyle siyasal, Aydınlanma Dönemi’yle bilimsel ve Sanayi Devrimi’yle de iktisadi düşünce yapısında değişimler meydana gelmiştir. Toplum artık geleneksel toplum yapısından farklılaşmaya başlamıştır.

Modernleşmeyle beraber zamanla kolektif toplum yapısından bireyci, rasyonel, bürokratik ve uzmanlaşmış toplum yapısına geçilmiştir. İnsanlar artık kendi kararlarını kendileri alan, kendi hayatlarını şekillendiren, özgür-

⁴ Emine Kürek, “Cinsel Kimlik Oluşumunda Din Eğitiminin Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2012): 38.

⁵ Zehra Y. Dökmen, *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (İstanbul: Sistem Yayınları, 2006).

lük ve haklarını bilen ve bunlara sahip çıkan, bireyci, rasyonel kişiler haline gelmişlerdir. Kimlik oluşumu kavramı tam da böyle bir zamanın özelliklerine uygun düşmektedir. Kolektif kimlikten ziyade bireysel kimlik artık sadece kazanılan değil kişilerin kendilerinin de oluşturduğu alanlar haline gelmiştir.

Değişen düşünce yapısı sonrası günümüzde cinsiyet rolleri, geleneksel bir ifade olarak değerlendirilmektedir. Modern dönemin cinsiyet ve cinsellik algısı cinsel kimlik konusunda da kendini ortaya koymaktadır. Modern dönemde cinsel kimlik bireylerin biyolojik ya da toplumsal cinsiyet rollerini edindiği bir süreç değil aksine kendilerinin oluşturdukları ya da yönelimleri sonucu olmak istedikleri ve kendilerini mutlu hissettikleri cinsiyeti seçme sürecidir. Cinsel kimlik oluşumunun farklı yolları ve süreçleri olabilir. Kimileri bunun yönelimlerinin bir sonucu olduğunu dile getirirken kimileri de “benim hayatım benim bedenim” felsefesinden hareketle özgürlük alanı olarak belirlediği cinsel kimliğini sadece ve sadece kendisinin oluşturabileceğini öne sürmektedir.

Cinsel kimlik oluşumu konusunda modern düşüncelere sahip bireylerin de farklı düşünceleri vardır. Kimisi bu durumu doğuştan gelen bir durum, bir yönelim (tercih ve yönelimin farklı şeyler olduğunu kendi durumlarının bir tercih değil yönelim olduğunun altını çizerek) olarak ifade ederken kimisi istediği gibi yaşayabileceği düşüncesinden hareket etmektedir. Cinsel kimlik konusunda bazıları biyolojik cinsiyetinden memnunken bazıları bedenlerinde bir değişim yapmak istemekte, bazıları bedenlerini değiştirmeden karşı cinsin giyim-davranışlarını taklit etmekte, bazıları bedenlerini değiştirsin ya da değiştirmesin hem cinsleriyle duygusal, cinsel bir ilişki yaşamak istediklerini ifade etmektedir.

Geleneksel cinsellik algısından çok farklı bir düşünce yapısı olan modern cinsellik algısı, bireylerin mutlu olduğu sürece istedikleri gibi istedikleri cinsle duygusal-cinsel bir ilişki yaşamasında herhangi bir sakınca görmemekte ve bunu bireylerin hak ve özgürlük alanı olarak değerlendirmektedir. Ancak modern dönemin bu düşünce yapısını kabul etmeyen ve bu düşünce sistemini eleştiren pek çok kesim de bulunmaktadır. Modern dönemin düşünce yapısını kabul etmeyen bazı kesimler, cinsellik konusundaki bu bireyci ve özgürlükçü yaklaşımı tehlikeli bulmakta, konunun sadece bireysel boyutta kalmayacağını ve muhakkak toplumu da etkileyeceğini ifade etmektedir. Ayrıca değişen cinsiyet rolleri ile toplumda büyük bir anominin meydana geleceği, değişen cinsel rollerinin aile yapısını etkileyeceği, toplumda ileriye

yönelik ciddi problemlerin ortaya çıkacağı ve toplum yapısının tehlikeli bir şekilde sarsılacağı gibi teorileri de göz ardı etmemek gerekmektedir.

İnsan hak ve özgürlüklerinin nasıl ve neye göre tespit edildiği, nerede başlayıp nerede biteceği konusunda ciddi bir karmaşa söz konusudur ve bu nedenle bireyler kendi düşünce ve inanç yapısına göre birtakım olayları insan hakları olarak ele alabilmektedir. Bu ise modern düşünce yapısının insan hak ve özgürlükleri konusunda büyük bir karmaşa yaşadığını göstermesi açısından önemlidir.

Sonuç olarak; modern dönemin getirdiği yeni düşünce yapısı, toplumları hemen her alanda etkilediği gibi cinsiyet, cinsellik ve cinsel kimlik konularında da etkilemiş ve dönüştürmüştür. Günümüzde cinsel kimlik oluşumunu etkileyen biyolojik, psikolojik, felsefi ve sosyolojik pek çok etken vardır. Ancak bu boyutların hepsini sınırlı bir çalışma olan bu bildiride ele almamız mümkün değildir. Bu nedenle sıradaki başlıkta sosyolojik etkenlerden aile kurumunu ve ailede cinsel kimlik oluşumunu ele alacağız.

AİLEDE CİNSEL KİMLİK OLUŞUMU

Aile, toplumu meydana getiren kurumların temeli ve toplumun en küçük birimidir. Sağlıklı bir kimlik kadar sağlıklı bir cinsel kimlik gelişimine etki eden faktörlerden birisi de ailedir. Aile bireylerin doğumundan itibaren karşılaştıkları ve hayata dair ilk bilgileri öğrendikleri temel bir kurumdur. Ebeveynler çocuklarının hayata dair her konuda ilk bilgileri öğrenmelerini sağlar. Çocukların doğuştan getirmiş oldukları birtakım kişisel özelliklerinin haricinde çevreden edindikleri ilk bilgiler kendilerine aileleri tarafından öğretilir.

Aile sadece bir eğitim yeri değildir. Sosyolojik açıdan bakıldığında aile toplumdaki tüm kurumların mikro yapıdaki hali gibidir. Eğitim, ekonomi, din, boş zamanlar, diğer birey ve ailelerle ilişkiler gibi sosyal işlevlerin yer aldığı en temel kurumdur. Sağlıklı bir aile yapısına sahip olan, ebeveynleri ve kardeşleriyle sağlıklı iletişim kuran bireyler sağlıklı kimlik gelişimlerine sahip olmaktadır.

Cinsel kimlik gelişimine etki eden biyolojik, psikolojik ve sosyolojik pek çok etkenin olduğunu söylemiştik. Peki ama sağlıklı bir cinsel kimlik ile kastedilen şey nedir? Cinsel kimlik konusundaki tartışmaların kaynağı tam olarak bu soruya dayanmaktadır. Sağlıklı cinsel kimlik biyolojik cinsiyete

uyumlu bir cinsel kimlik midir yoksa bireyin biyolojik cinsiyetine aykırı da olsa kendini mutlu hissettiği cinsiyete uyumlu cinsel kimlik midir?

Bize göre sağlıklı bir cinsel kimlik bireyin biyolojik cinsiyetine uyumlu bir cinsel kimlik algısına sahip olması, biyolojik cinsiyetine uygun davranışlarda bulunmasıdır ve aile kurumu biyolojik cinsiyetine uyumlu davranışlarda bulunan bireylerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Bireylerin cinsel kimliklerinden memnun olmama nedenleri hakkında çok boyutlu araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ancak maalesef şu an için bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Cinsel kimlik memnuniyetsizliği yaşayan bireylerle derinlemesine görüşmeler yapılarak bu durumun biyolojik, psikolojik, sosyolojik nedenleri ya da görüşme yapılan bireylerin ifade edecekleri başka nedenler hakkında araştırmalar yapılmalı ve konu derinlemesine araştırılmalıdır.

Cinsel kimlik memnuniyetsizliğinin sosyolojik nedenleri arasında -pek çok neden olması ve konunun çok boyutlu araştırılması gerektiği hususunun altını çizerek- aile yapısı ve çocukların ebeveynleriyle olan ilişkisinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Anne-babanın kız ya da erkek çocuklarına yaklaşımı, onlarla kurdukları iletişim, anne-babanın aralarındaki iletişimin çocuklara yansımaları, kardeşlerin kendi aralarındaki iletişim ailenin dağılması gibi durumlar cinsel kimlik gelişimine etki etmektedir.

Alfred Adler, çalışmasında eşcinsel bireylerle yapmış olduğu görüşmelerden birkaç örneği bizlerle paylaşmaktadır.⁶ Vermiş olduğu örneklerden birinde kendisine gelen danışanın ablalarıyla ilişkisi dikkat çekmektedir. Danışanın ablası, güzelliği ve zekasıyla kendisinden ve diğer kardeşlerinden öne çıkmakta ve kardeşler hep bu ablanın gölgesinde yaşamak zorunda kalmaktadır. Hem ailesi hem de çevresinden gördüğü davranışlar ve duyduğu sözler danışanda yetersizlik duygusu meydana getirmekte ve danışan kadın cinsiyetine karşı olumsuz algılara sahip olmaktadır. Bir başka vakada erkek danışan, küçük yaşlardan itibaren ablalarıyla oynadığı oyunlarda kendisini ablalarından farklı hissetmekte ve cinsel organında bir farklılık olduğunu düşünmektedir. Muhtemelen ailesi ve kardeşleri tarafından cinsellik konusunda yeterli eğitim görmemiş ve çok küçük yaşta kendi kendine bu durumun farkına varmış olan danışanda bir tedirginlik, bir farklılık ve cinsellik konusunda farklı algılar meydana gelmiştir.

6 Alfred Adler, *Eşcinsellik Üzerine* (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 28.

Bu örneklerde farklı cinsel yönelimlerin ya da cinsel kimlik memnuniyetsizliğinin bütün nedenlerini bulmamamız mümkün değilse de küçük yaşlardan itibaren çocukların cinsel eğitimi ve kendi cinsiyetini algılama konusunda destek almasının önemi gibi hususlar dikkat çekmektedir. 1930’lu yıllardaki bu görüşün şu anda önemini yitirdiği söylene de bizce göz ardı edilmemesi gereken hususlar vardır:

- Cinsel eğitim, diğer pek çok eğitim gibi ailede küçük yaşlardan itibaren çocuklara verilmelidir. Ancak cinsel eğitim doğru ve çocuğun yaşına uygun bir şekilde verilmelidir.⁷ Yanlış bilgiler, hikaye tarzı anlatılar ilerleyen yaşlarda çocuk için ciddi problemler oluşturabilmektedir. Bunun aksine gereksiz ayrıntılar, cinsellikle ilgili bütün ayrıntı ve bilgilerin verilmesi de çocuk için sağlıklı bir durum olmayacaktır. O halde ailelerin çocuklarının cinsel eğitimi konusunda bilinçlenmeleri, gerçeği uygun bir şekilde çocuklara anlatmaları, çocukların biyolojik cinsiyeti hakkında doğru bilgiler edinmelerini sağlamalıdır.

- Günümüzde bazı kişilerin çocuklarını “cinsiyetsiz” yetiştirme çabası olduğunu görmekteyiz. Çocuklara kendi biyolojik cinsiyetleri hakkında herhangi bir bilgi ve eğitim vermemek öncelikle çocukların temel haklarından birini göz ardı etmek demektir. Ayrıca bu durumda çocuklar cinsiyetsiz bir şekilde yetişmemekte aksine anne-babanın cinsel eğitimi doğru bir şekilde vermeyi reddettiği durumlarda çocuklar cinsel eğitim konusunda yalan yanlış bilgiyi arkadaş grubu, sosyal medyadan öğrenmekte ve çoğunlukla yanlış bilgiler edindikleri için de sağlıklı bir cinsel kimlik gelişimi yaşayamamaktadır. Tüm bu durumlarda bizim boş bıraktığımız alanlar kötü niyetli kişiler tarafından doldurulmaya ya da çocukların ilerleyen yaşlarda cinsel kimlik karmaşası yaşamalarına neden olmaktadır. Ailede gerçek ve düzgün bir cinsel eğitimle yetiştikten sonra çocukların ileride cinsel kimlik memnuniyetsizliği ya da cinsel kimlik karmaşası yaşayıp yaşamayacağı üzerine araştırmalara ağırlık verilmelidir. Araştırma sonucunda cinsiyetsiz yetişmenin mi yoksa biyolojik cinsiyete uygun cinsel eğitimin mi daha sağlıklı bireyler meydana getirdiği sorusuna somut veriler bulunabilecektir.

- Aile ortamında ebeveynlerin kız ya da erkek çocuklarına karşı tavırlarında dikkatli olmaları gerekmektedir. Biyolojik cinsiyetlerine uygun davranış,

7 Emine Kürek, “Cinsel Kimlik Oluşumunda Din Eğitiminin Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2012).

tutum ve hatta oyuncak ve kıyafet seçimi konusunda bilgili olunmalıdır. Bu hususta şöyle bir itiraz gelebilir: “Çocukları neden toplumun dayattığı davranış ve tutumlar doğrultusunda yetiştiriyorsunuz, bırakın kendileri istedikleri gibi yaşasın” şeklindeki itirazlara bir önceki maddede açıklama getirilmiştir. Ayrıca burada toplumun değil biyolojik cinsiyetin doğuştan getirdiği birtakım özelliklere uygun davranılmasından bahsedilmektedir. Kaldı ki çocuğa biyolojik cinsiyetine uygun davranışların öğretilmemesi, cinsel kimlik konusunda hiçbir eğitimin verilmemesi sağlıklı bir davranış olmayacak ve bu durum ilerleyen süreçte çocuk için pek çok sorun ortaya çıkaracaktır. Sadece cinsel kimlik konusunda değil diğer pek çok konuda da aile çocuğunu hayata hazırlamak ve onu bilgilendirmek konusunda sorumludur. Eğer hiçbir şekilde karışmayalım çocuklar kendi istedikleri gibi yaşasınlar deniliyorsa bunun ne kadar sağlıklı bir gelişim olduğu konusu sanırım uzman kişilerce değerlendirilecektir. Ve tabi ailenin vermiş olduğu eğitim çocuğun bütün hayatına karışmak demek olmadığına da altını çizmek gerekmektedir. Nitekim aile çocuğu hayata hazırlar, hayata dair bilgi verir, onu korur ve sağlıklı gelişimini sağlar. Çocuk tüm bu eğitimleri aldıktan sonra bile yine kendi karar ve tercihleri, kişisel beklenti ve istekleri olacaktır. Yapılacak itirazlarda bu konuda dikkatli olunması gerektiğini söylemeliyiz.

- Küçük yaşlardan itibaren kız ve erkek kardeşlerin odalarının ayrı olması, birbirlerinin mahrem alanlarına saygı göstermeleri ve yine ebeveynlerin çocuklarının mahrem alanlarına saygı göstermeleri de sağlıklı bir cinsel kimlik için önemlidir.

- Anne-babanın birbirlerine karşı davranışları da cinsel kimlik konusunda çocukları etkilemektedir. Annesine zarar veren bir babanın çocuğu, babasının davranışları yüzünden erkek cinsiyetine karşı nefret duyabilmekte ve kendisini annesi ile ve hatta kadın cinsiyetiyle özdeşleştirebilmekte ve yanlış bir cinsiyet algısına sahip olabilmektedir. Bu durumun tam tersi de mümkündür. Anne-babasının birbirlerine karşı sevgi ve saygı ile yaklaştıklarını, herhangi bir tartışma olmadan aile ortamına birlikte katkı sağladıkları gören bir çocuk ise cinsiyet konusunda çok daha sağlıklı bir algıya sahip olabilmektedir.

Kısaca yukarıda saymış olduğumuz maddeler göz önüne alındığında ailenin ve aile kurumunun çocukların cinsel kimlik gelişimi konusundaki önemi ve yeri ortaya çıkacaktır. Bildiri konusu sınırlı olduğu için konuyu özet bir şekilde geçmek durumundayız. Ancak her bir madde ayrı bir araştırma konusu olacak niteliktedir.

AİLEDE CİNSEL EĞİTİMLE İLGİLİ HADİSLER

Ailede cinsel eğitimin öneminin kavranmasından sonra son olarak İslam'ın ve Hz. Peygamber'in cinsel eğitim konusuna yaklaşımı ve cinsel eğitim konusundaki tutum ve davranışlarını incelemek gerekmektedir. İslam dini pek çok konuda olduğu gibi cinsel eğitim konusunda da insanlara yol göstermiş ve hangi davranışların doğru olduğu konusunda bizleri bilgilendirmiştir.

İslam dini insan fitratını yadırgamamış aksine fitratın getirmiş olduğu arzu ve istekleri meşru ve doğru bir şekilde tatmin edilmesi gerektiğini göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), mahrem konular hakkında bilgi verirken bir sıkılma bir utanma belirtisi göstermemiş, kendisine mahrem sorular yönelten ümmetini terslememiş aksine *“Allah gerçeği açıklamaktan haya etmez.”*⁸ ayetini okuyarak sahabeleri doğruyu öğrenme konusunda utanmaması için teşvik etmiştir.⁹ Konuyla ilgili hadislere baktığımızda öncelikle evlilik ve aile kurma konusunda teşvik karşımıza çıkmaktadır. “Ey gençler topluluğu; sizden kim evlenmeye güç yetirirse evlensin. Zira evlilik, gözü ve mahrem yeri en çok koruyandır. Kim de evlenmeye güç yetiremezse oruç tutsun. Zira oruç, şehvetten alıkoyar, şehveti kırar.”¹⁰ Hz. Peygamber her şeyden önce kişiler arası cinselliğin yaşanmasının meşru yolu olarak evliliği göstermektedir.

Mahremiyetle ilgili bir hadisi şerifte Hz. Peygamber, kadın kadına dahi olsa mahrem yerlerinin gösterilmemesi gerektiğini ve aynı şekilde kadın kadına dokunmanın da bir sınırının olması¹¹ (erkekler için de aynı kurallar geçerlidir.) gerektiğini ifade etmiş ve cinsel kimlik eğitimi ve gelişimi hakkında bilgiler vermiştir.

“Bir erkek diğer bir erkekle vücutları temas edecek şekilde bir yorgan altında yatamaz. Bir kadın da diğer bir kadınla tenleri temas edecek şekilde bir yorgan altında yatamaz.”¹² hadis-i şerifi de İslam'da bireylerin mahremiyetinin önemi ve mahrem alanlara müdahalenin doğru olmadığı hususunda çarpıcı bir hadis olarak karşımıza çıkmaktadır.

8 Ahzab, 33/53.

9 Emine Kürek, “Cinsel Kimlik Oluşumunda Din Eğitiminin Rolü”, Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2012): 96.

10 Buhari, “Nikah”, 10; Müslim, “Nikah”, 1; Ebu Davud, “Nikah”, 1.

11 Müslim, “Hayz”, 74; Tirmizi, “Edeb”, 38.

12 Ebu Davud, “Hamam”, 3; Tirmizi, “Edeb”, 39.

Hız. Peygamber, evlere giriş adabı konusunda da önemli bilgiler vermiş ve evlerin mahrem yerler olduğu, eşlerin uygun bir zamanda olmayabileceği gibi hususlara şu hadisiyle dikkat çekmiştir: “Bir adam, Rasulullah (s.a.v.) evde bulunduğu sırada yanına girebilmek için girebilir miyim diye izin isteyince Allah Rasulü yanındakine “Çık, bu gelene isti’zan (izin alma) adabını öğret, bu maksatla ona selam vererek ben şuyum, girebilir miyim demesini söyle” buyurmuş ve bunun üzerine gelen kimse de aynen öyle yapmıştır.¹³ Bir başka sahabe de Hız. Peygamber’e annesinin yanına girerken de izin alması gerekip gerekmediğini sormuş, Rasulullah da o kişiye annesini çıplak bir halde görmekten hoşlanmayacağını, bu yüzden de izin alması gerektiğini söylemiştir.¹⁴ Böylece Hız. Peygamber, çocukların anne-babalarını uygunsuz bir durumda görmelerinin doğru olmayacağını belirtmiş ve hem anne-babaları hem de çocukları bu konuda uyarmıştır.

Hız. Peygamber’in mahremiyet, aile yaşantısı ve cinsellikle ilgili hadisi şerifleri ve konuyla ilgili ayetler elbette ki bunlarla sınırlı değildir ancak konunun kapsamı gereği bildirimizle alakalı bu hadislerin yeterli olacağını ve maksadımızın anlaşılması olacağını düşünüyoruz.

SONUÇ

Değişen cinsel kimlik ve roller, cinsel kimlik memnuniyetsizliği, farklı cinsel yönelimler gibi konular her ne kadar kimlik arayışı kapsamı içerisinde değerlendirilse de konu çok boyutlu bir şekilde ele alınmaya ve farklı perspektif ve bilim dallarınca incelenmeye muhtaç görünmektedir. Tarihsel süreçte cinsel rollerden sapmalar ve farklı cinsel yönelimlerin hemen her toplumda mevcut olmasına karşın günümüzde bu durum çok daha farklı boyutlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Cinsiyet rollerindeki bu değişimin pek çok önemli nedeni olabilmektedir. Yapılan araştırmalar konuyu biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyal açılarından ele almış ve konuyla ilgili farklı teoriler ileri sürmüşlerdir. Konu sosyolojik boyutta ele alındığında toplumsallaşma sürecindeki kurumların cinsel kimlik edimi üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Aile ile başlayan -ki aile cinsel kimlik eğitimindeki en önemli kurumlardan biri ve ilkidir.- cinsiyet rolleri öğrenimi ilerleyen süreçte arkadaş-akran grubu, okul ve eğitim

¹³ Ebu Davud, “Edeb”, 137.

¹⁴ İmam Malik, *Muvatta*, “İsti’zan”, 1.

hayatı, iş ve meslek süreci, kitle iletişim araçları ve medya ile devam etmekte ve önemli oranda bu kurumlar tarafından şekillendirilmektedir.

Aile sadece bir eğitim yeri değildir. Sosyolojik açıdan bakıldığında aile toplumdaki tüm kurumların mikro yapıdaki hali gibidir. Eğitim, ekonomi, din, boş zamanlar, diğer birey ve ailelerle ilişkiler gibi sosyal işlevlerin en temelidir. Sağlıklı bir aile yapısına sahip olan, ebeveynleri ve kardeşleriyle sağlıklı iletişim kuran bireyler sağlıklı kimlik gelişimlerine sahip olmaktadır.

Bize göre sağlıklı bir cinsel kimlik bireyin biyolojik cinsiyetine uyumlu bir cinsel kimlik algısına sahip olması, biyolojik cinsiyetine uygun davranışlarda bulunmasıdır ve aile kurumu biyolojik cinsiyetine uyumlu davranışlarda bulunan bireylerin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Bireylerin cinsel kimliklerinden memnun olmama nedenleri hakkında çok boyutlu araştırmaların yapılması gerekmektedir. Ancak maalesef şu an için bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır.

Sağlıklı bir cinsel kimlik gelişimi için ailenin önemini ortaya koymaya çalıştığımız bu bildiride birkaç öneri ve tavsiye olarak şunları ekleyebiliriz:

- Cinsel kimlik gelişiminin sağlıklı bir şekilde sağlanabilmesi için öncelikle anne-babaların doğru bir cinsel eğitim almaları gerekmektedir. Bu kapsamda ebeveynler için seminerler ve eğitimler düzenlenmelidir.
- Aynı şekilde çocuklar içinde cinsel eğitim verilmeli ve çocuklar küçük yaşlardan itibaren yanlış cinsiyet algılarından korunmalıdır.
- Televizyon, internet ve sosyal medya ile ilgili bir düzenleme üzerinde çalışılmalı ve bu platformlarda yanlış cinsiyet algılarının aktarılmasının önüne geçilmelidir.
- Üniversitelerin akademik birimlerinde cinsel eğitim ve cinsiyet çalışmalarına özel bir yer ayrılmalı ve bu çalışmalar desteklenmelidir.
- Üniversitelerin belli bölümlerinde cinsiyet ve cinsellik eğitimi öğrenciler için zorunlu ya da seçmeli dersler olarak eklenmelidir.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde konuyla ilgili önemli çalışmalar ve çeşitli platformlar düzenlenmeli, konu için ayrı çalışma alanları oluşturulmalı ve konuyla ilgili çalışma yapacak araştırmacılar desteklenmelidir.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, bünyesindeki personellere konuyla ilgili eğitimler vermeli, personelin cinsellik konusunda varsa yanlış algıları dü-

zeldirmeli, cinsel eğitimle ilgili ayet ve hadisler anlatılarak konu personele doğru bir şekilde anlatılmalıdır.

- Personel eğitiminin haricinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurmuş olduğu özel bir çalışma alanı ile halka da ulaşmalı ve insanlara vaaz, sohbet esnasında uygun gördüğü yer ve zamanlarda konuyu doğru bir şekilde aktarmalıdır.

- Cinsellik ve cinsel eğitim konusu alanında uzman kişilerle (psikolog, sosyolog, tıp uzmanları, biyologlar, çocuk gelişim uzmanları ve ilahiyatçı-lar) iş birliği içinde çalışmalar yürütülmeli ve böylece konu çok boyutlu bir şekilde ele alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Ö. (2016). Ahlaki Girişimcilik ve Şiddet Suskunluktan Söz Patlamasına Türkiye’de Ana Akım Medyada Eşcinsellik. Presented at the Medya ve Şiddet Sempozyumu, LEFKE.
- Akyol Ardıç, Ü., Tamar, M., Bildik, T., Saniye, K. Ç., Özbaran, N. B., & Dalkılıç, M. (2010). Bir gençlik birimine başvuran cinsel kimlik bozukluğu olgularının değerlendirilmesi 10 örnek olgu üzerinden tartışma. Presented at the 20. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi.
- Alan, C. (2019). Türkiye’deki eşcinsel hareketin Kaos GL dergisi aracılığıyla tematik ve söylemsel inşası. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arduman, D. (2019). Cinsiyet, Cinsel Kimlik ve Cinsellik. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atuk, S. (2012). İşbirliği ya da dışlama? Sivil toplumun liberal değerler ve ikili karşıtlıkların ötesinde yeniden kavramsallaştırılması: Türkiye’deki ‘İslam vs. eşcinsellik’ tartışması. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayna, Y. E., & Üstekidağ, H. (2014). Eşcinsel Bireylerde ve Çiftlerde Cinsel İşlev Bozuklukları ve Cinsel Terapi. Presented at the Uluslararası Cinsel Terapi Kongresi.
- Barutçu, A. (2018). Queer Teori: Bir Giriş. Masculinities: A Journal of Identity and Culture
- Başar, K. (2014). Farklı Yönleri ile Cinsel Kimlik, Bedensel Cinsiyet Cinsiyet Kimliği, Cinsiyet Rolü ve Cinsel Yönelim. *Toplum ve Hekim Dergisi*.

- Başar, K. (2010). Eşcinsel yönelim kimliği gelişimi. Presented at the Cinsellik ve Cinsel Tedaviler 8. Ulusal Kongresi, İstanbul.
- Battal, S., Aydın, H., Gülçat, Z. (1989). Cinsel kimlik ve cinsel davranış bozukluklarında kişilik özellikleri. *GATA Bülteni*.
- Burroughs, W. S. (2014). *Queer*. İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Cabadağ, N. (2016). Kuir görünürlüğü müzakere etmek: İstanbul Kurtuluş'taki LGBTİ sakınlerin deneyimleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cervulle, M., Roberts, N. R. (2015). *Homo Exoticus* Irk, Sınıf ve Queer Eleştirisi. İstanbul: Exslibris Yayınları.
- Ceylan, M. F., Güney, E., İşeri, E., & Şener, Ş. (2010). Ergenlikte Başlayan Cinsel Kimlik Bozukluğu Bir Olgu Sunumu. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11 (1), 83-86.
- Çabuk, F. D. (2010). Tıp öğrencileri ve hekimlerin eşcinsellik hakkındaki tutumları ve gey ve lezbiyenlerin sağlık hizmeti deneyimleri. Ankara: Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Çakırlar, C., Delice, S. (2012). *Cinsellik Muamması Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışkan, D. (2014). Kuir anneler ve kızlar: kuir akrabalığın istanbul'daki trans seks işçisi kadınların gündelik yaşamındaki rolü. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoban, B. Z. (2018). *Sınırlarda Dolaşmak Dinlerin Eşcinselliğe Bakışı*. Okur Akademi (1st ed.). İstanbul: Okur Akademi.
- Darıcıoğlu, L. S. (2016). *Queer Temaşa*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Deniz, A. Ç., & Anık, E. (2015). Eşcinsellik ve Muhafazakarlık Arasında Erkek Bedeni AK LGBT Örneği. Presented at the Erkek(lik)ler Sempozyumu, İstanbul.
- Dondurucu, Z. B. (2017). Ötekileştirme Pratikleri Bağlamında İnternet Gazetelerinde Eşcinselliğin Sunumu. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(3), 990-1003.
- Dökmen, Z. Y. (2006). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, 2.basım. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Duymaz, K., Çakın Memik, N., Demirbaş Çakır, E., Çağlayan, Ç., Şentürk, E., Çizmecioğlu, F. M., & Yıldız Gündoğdu, Ö. (2016). Çocuklarda Cinsel Kimlik Bozukluğu Yaygınlığı. Presented at the 26. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi.

- Emirhan, K. (2015). Giyim Alışkanlıklarında Toplumsal Cinsiyetsizliğe Doğru. Presented at the I. Dil, Kültür ve Edebiyat Çalıştayı, Antalya
- Ertan, C. (2009). Türkiye’de erkeklik imgesi ve eşcinsel kimliği. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eser, M. (2008). Ana babaların cinsel kimlik gelişimiyle ilgili tutumlarının çocuğun cinsel kimlik kazanmasına etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eskin, M. (2008). Eşcinsellik. Presented at the 13. Ergen Günleri Sempozyumu.
- Eskin, M. (2000). Ergenlik ve Eşcinsellik. Presented at the 5. Ergen Günleri Sempozyumu.
- Eskin, M. (2016). Eşcinsellik Kuram Araştırma Bilim Ne Diyor. Presented at the III. Azerbaycan Uluslararası Psikoloji Konferansı, Hazar Üniversitesi, Bakü.
- Gelgeç Bakacak, A., Öktem, P. (2006). Sapmış Öteki Olarak Eşcinsellik Etiketlenen mi Etiketleyen mi. V. Ulusal Sosyoloji Kongresi.
- Güçlü, Ö., & Yardımcı, S. (2013). Queer Tahayyül. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gülhan, D. (2014). Feminizm ve Queer Teori de Politik Bir Kategori Olarak Kimlik. TURKMSIC: “Renkli Düşünmeye Var Mısın?”
- Güneş, H. (2010). Cinsel kimlik bozukluğu belirtileri gösteren çocuklarda demografik özellikler, davranış sorunları, ebeveynlerinde çocuk yetiştirme tutumu, cins rolleri ve çift uyumu. Tıpta Uzmanlık. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi.
- Halberstam, J. (2013). Çuvallamanın Queer Sanatı. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Hatipoğlu, A. (2015). Eşcinsellik ve Siyaset. Bilim ve Ütopya, (257), 65–72
- Hatipoğlu, A. (2015). Cinsel Kimlik ve Sol Politika. Teori, (311), 3–15.
- Hazar, C. (2012). Heteronormatif kimliklerin anlamlandırılma süreçleri: Türkiye’de kuir bireyler. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İzgi, E. (2016). Ormanlara Karşı Ağaçları Savunmak: Çuvallamanın Queer Sanatı. Kaos GL
- Jagose, A. (2017). Queer Teori Bir Giriş. İstanbul: Notabene Yayınları.
- Karaman, A., & Yıldırım, Ş. (2016). Toplumsal Cinsiyet Açısından Eşcinsel Bireylerin Hakları. Presented at the 1. Uluslararası Evlilik, Çift ve Aile Danışmanlığı, İzmir.

- Karasu, M., Karlıdağ, S., & Göregenli, M. (2016). Dinin Dindarlığın ve Eşcinselliğin Temsilleri ve Homofobi. Presented at the V. Eleştirel Psikoloji Sempozyumu, Mersin.
- Karatepe, Ş. (2013). Üniversite öğrencilerinde cinsiyetsizleşme. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavas, A. (2014). Eşcinsel İmgenin İnşası. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Keçe, A. C. (2009). Eşcinsellik Kader Değildir Eşcinsel Yönelim Terapisi. Ankara: Ütopya Grafik Yayınları.
- Keleş, Ş. (2015). Psikiyatristlerin ve cinsel azınlıkların cinsel kimlik ve cinsel yönelim konusuna ilişkin değersel söylemleri. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Keniş, Ş. (2012). Islam and homosexuality debates in Turkey: Discursive contestation among muslims over LGBTQ rights / Türkiye'deki İslam ve eşcinsellik tartışmaları: Müslümanlar arasında LGBTQ hakları üzerine söylemsel çatışmalar. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıraç, F. (2013). Eşcinsellikle ilgili dini-psikolojik algılar ve maneviyat: Erkek eşcinsel örneklem. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koptagel İlal, G. (2001). Davranış Bilimleri-Tıpsal Psikoloji, 4.baskı. İstanbul: Nobel Tıp Yayınları.
- Korkmaz, A. (2010). Korkmaz, A., İslami Eşcinsellik Algısında Çağdaş Kırılmalar, Uluslararası Sempozyum, Samsun.
- Kovanlıkaya, Ç., & Dinçel, B. (2013). Toplumsal Görünürlük Yoksunlarının Yeni Medya Görünürlüğü. Presented at the Yeni Medya Çalışmaları Kuram, Yöntem, Uygulama V.
- Küçük, A. S. (2018). Yeni Queer Sineması Yeniden Deneysellik Revizyonizm Historiyografi. KaosQ.
- Kürek, E. (2012). Cinsel kimlik gelişiminde din eğitiminin rolü. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okumuş, N. K. (2018). Sağlam Kulpa Tutunamayanlar Ahlak Eşcinsellik ve Deizm Üzerine. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Okutan, N. (2010). Eşcinsellere yönelik tutumlar: Cinsiyetçilik, romantik ilişkilerle ilgili kalp yargılar ve yetişkin bağlanma biçimleri açısından bir değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özer, E. (2005). Queering the yuppie: Identity and performativity in Ally McBeal / Ally McBeal' da kimlik ve edimsellik. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, C. G. (2019). Cinsel kimlik siyaseti ve sol akım. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkazanç, A. (2018). Feminizm ve Queer Kuram. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özsungur, B. (2010). Cinsel kimlik gelişimi ve cinsel kimlik bozukluğunda psiko-sosyal değişkenleri gözden geçirme. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi.
- Öztop, D. B., & Demirci E. (2012). Cinsel istismar sonrası gelişen cinsel kimlik bozukluğu bir olgu sunumu. Presented at the 22. Ulusal Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kongresi.
- Öztürk, A. (2011). Bir erkeklik alt alanı olarak eşcinsel erkeklik alanı. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sallan Gül, S., Kılıç, S. (2005). Cinselliğin Cinsiyetsizleştirilmesi Sürecinde Erkek Kimliğinin Yeniden İnşası Transeksüeller Travestiler Üzerine Bir Çalışma. GL Sempozyumu, Lezbiyen ve Geylerin Sorunları ve Toplumsal Barış İçin Çözüm Önerileri.
- Sucu, A. (2017). Gender Identity, Cinsel Kimlik. Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu.
- Sukas, S. (2019). Cinsiyetsiz Hikayeler. İstanbul: Küsena Yayınları.
- Şah, U. (2016). Psikolojinin çeşitli alanlarında çalışan psikologların cinsiyete, toplumsal cinsiyete ve Queer Kuramına ilişkin söylemleri. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şah, U. (2015). Cinsiyetsizliği Konuşmak. Eleştirel Psikoloji Bülteni, (6), 134-144.
- Şah, U. (2017). Psikolojide Queer Çalışmaları. KaosQueer: Queer Çalışmaları Dergisi, (6), 42-48.
- Şahin, M. (2018). Türkiye de Erkekliğin Dönüşümü Eğitim Kültür Etkileşim. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Şahinoğlu Bayazıt, D. Z., Urper, O., Uslusoy, B., Panayırıcı, C. (2006). Global Anlamda Eşcinsel Tüketim Pazarının oluşumu ve Reklamların etkisi. Küreselleşme ve Yeni Medya Politikaları, Uluslararası İletişim Sempozyumu.
- Şalgam, D. (2014). Gender and sexual identity construction in early childhood education: The case of a private kindergarten in Ankara / Okul öncesi eğitimde cinsiyet ve cinsel kimlik inşası: Ankara'da özel bir kreş örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tuna, S. (2004). Eşcinselliğe sosyolojik bir yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, S. (2018). Günah Özgürlük İkilemi Eşcinsellik ve Gençlik Dinsel Gelenekler ve Çağdaş Tartışmalar Işığında Eşcinsellik Meselesini Yeniden Okumak. Presented at the Güneysu Sempozyumu II: Gençlik ve Değerler Eğitimi.
- Turan, Ş. (2014). Cinsel Kimlik Gelişimi. Presented at the Ruh Sağlığında Uzman Kadınlar Derneği, Bahar Dönemi Paylaşım Toplantıları.
- Türköne, M. (1995). Eski Türk Toplumun Cinsiyet Kültürü. Ankara: Ark Yayınları.
- Uçuk, S., Bilgiç, D., & Balkıs, A. (2016). Gizli yaşanan eşcinsellik ve toplumsal etkileri. Adana: Presented at the 3. Uluslararası 7. Ulusal Ebelik Öğrencileri Kongresi.
- Utku, M. (2016). Cinsel kimlik inşasında sosyal medyanın özneye etkileri. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınoglu, N. (2013). Eşcinsel ve biseksüel erkeklerin psiko-sosyal sorunları ve bunları etkileyen faktörlerin incelenmesi (İstanbul 2012 çalışması). Tıpta Uzmanlık. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Yardımcı, S., Güçlü, Ö. (2016). Queer Tahayyül. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Yıldırım, L. (2017). Sosyal dışlanma karşısında eşcinsel kimliğin kurulumu. Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, M., Coşut Çakmak, A., Yıldırım, E. A. (2011). Eşcinsel Kadın ve Erkeklerde Cinsel İşlev Bozuklukları. Nöro Psikiyatri Arşivi.
- Yığıtoğlu, G., Keskin, G., Kızılkaya, M., & Aktekin, E. (2016). Toplumun Diğer Bir Ötekisi Eşcinsellik. Manisa: Presented at the IV. Uluslararası ve VIII. Ulusal Psikiyatri Hemşireliği Kongresi.
- Yüksek, B. (2016). Investigation of attitudes towards homosexuality and transgenderism among heterosexual psychologists in Turkey and examination of these attitudes through some personal and professional variables / Türkiye'deki eşcinsel yönelimli psikologların eşcinsellik ve transgenderizme ilişkin tutumlarının araştırılması ve bu tutumların bazı kişisel ve mesleki değişkenler açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

(Kübra Okçu tebliğini sundu)

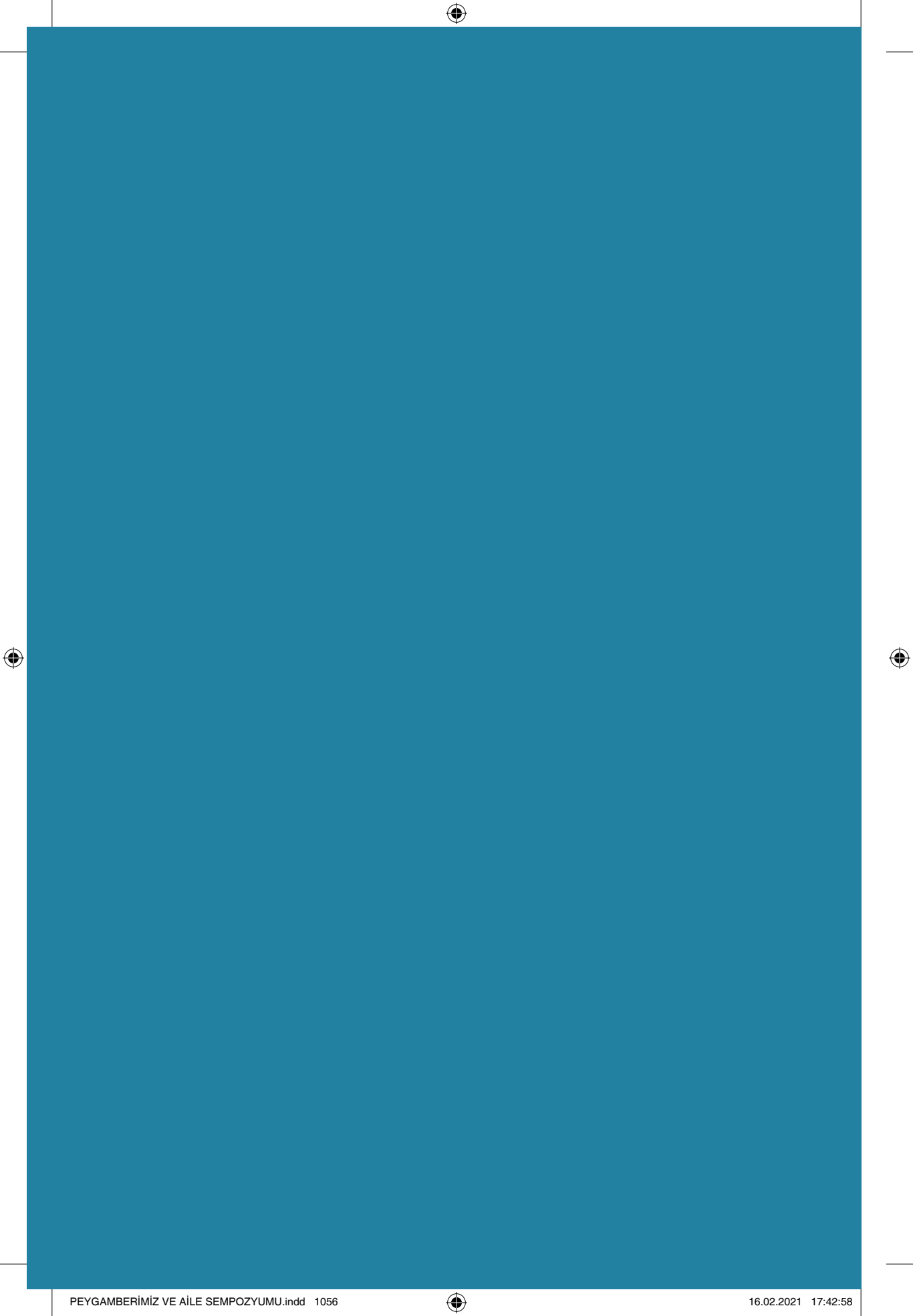
OTURUM BAŞKANI – Kübra Okçu Hocaya ben de teşekkür ediyorum. Aslında çok temel meseleler üzerinde durdu. Ben oturumu açarken de söyledim, “Dün dün de kaldı cancağızım, bugün yeni şeyler konuşmamız lazım.”

Bakınız, bugün Amerika’da LGBT, bunlar önceden gayri ahlaki olarak kabul ediliyordu, şu anda kanunen bunlar cinsel eğilim statüsüne konuldu. Oradan hareketle bugün bütün Avrupa ülkelerinde bu cinsel eğilim statüsüne konuldu. Şu anda da Türkiye bu dayatmayla karşı karşıya. TCE, toplumsal cinsiyet eşitliğinin temelinde biraz önce Kübra Hoca’nın sunduğu, Sayın Hocamızın yazdığı bildirideki hususlar yatıyor. Gerçekten mesele ciddi, neden onur yürüyüşü yapmaya başlıyorlar? Bundan cesaret alarak. Bu da bizim cinsel eğilimimizdir, insan haklarıdır şeklinde ahlaksız bir dayatmayı bu topluma bir insan hakkıymış gibi dayatma çabası var. Böyle bir çaba içerisinde, bu aileyi seven ve bu toplumu seven ve bu toplumun temel taşı niteliğindeki o aileyi korumak isteyen herkesin bu konuda çaba sarf etmesi lazım. Siz bunun için bugün burada önemlisiniz. Gittiğiniz yerlerde en azından, üç kişi de olsa bir kitleye, bir cemaate hitap edeceksiniz değerli arkadaşlar.

Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu Hocamıza ve tebliği güzel bir şekilde bize özetleyen Kübra Okçu Hocamıza teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Şimdi, hemen, vakit kaybetmeden Ailede Şiddetin Psikodinamik Temelleri ve Çözüm Önerileri başlıklı tebliğini sunmak üzere Dr. Semin Güler Oğurtan Hocamızı kürsüye davet ediyorum.

Buyurun Hocam.

ŞİDDETİN PSIKODİNAMİK TEMELLERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Semin GÜLER*

- Şiddeti tanıyor muyuz?
- Şiddetin farkında mıyız?
- Şiddetin temellerini anlıyor muyuz?
- Şiddetin etkilerini gözlüyor muyuz?
- Değerli hazırun!...

Şiddet ile ilgili birçok eğitim aldınız ve seminere katıldınız. İçinizden “yine mi?” kelimesi geçti. Cevaplarını bildiğiniz bu sorularla başlama sebebim buzdağı fenomeni ile şiddetin temellerini anlatmak istememdir. Buzdağı denizler içinde yüzebilen buzul kitlelere verilen isimdir. Şiddet diye tanımlanan söz fiil ve bakışlar buzdağının suyun üstünde kalan görünen kısmıdır. Şiddetin psikodinamik temelleri buzdağının altı gibidir. Buzdağını yani benzetme yapılan şiddet fenomenini ortadan kaldırmak istiyorsak bu temelleri kişi bazında anlamak ve tedaviye yönlendirmek durumundayız. Çözüm buna bağlıdır.

Şiddet: Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlanmaktadır.

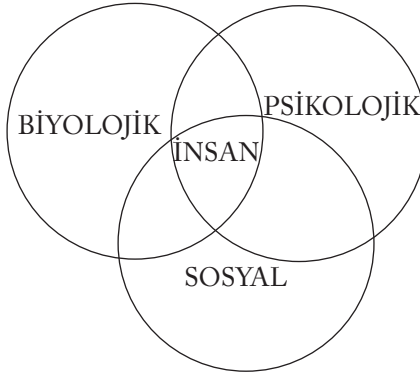
Şiddet; sözel, fiili, ekonomik, sosyal ve cinsel davranış olarak kendini gösterebilir. Toplum olarak artık tanıyoruz ve farkındayız.

* Halk Sağlığı Uzmanı

ŞİDDETİN ETKİLERİ

- Düşük ya da zayıf benlik saygısı
- Kendine güvensizlik
- Diğerlerine güvenme ve sevmeye becerisinden yoksun olma
- Şiddet davranışlarının öğrenilmesi
- Öfke ve intikam duyguları
- Pasif ya da içe kapanma davranışları,
- Kaygı, korku
- Depresyon
- Uyku ve yeme bozuklukları
- Okul sorunları ve başarısızlık
- Madde bağımlılığı
- Evden ya da okuldan kaçma
- Kendini suçlama/değersiz görme
- Fiziksel, ruhsal ve duygusal gelişimde gecikmeler
- Sosyal İlişkilerin bozulması

İNSAN BİYO PSİKOSOSYAL BİR VARLIKTIR

Her insanda bu alanlar eşit ve dengeli değildir. İnsanı yüce Rabbimiz bize tanıtıyor. “İnsan, hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan çok acelecidir!” (el-İsrâ, 11)

- “...Sakın şımarma! Muhakkak ki Allâh şımaranları sevmez.” (el-Kasas, 76)

• “İnsanlara bir rahmet tattırdığımızda ona sevinirler. Şâyet yaptıklarından ötürü başlarına bir fenâlık gelse, hemen ümitsizliğe düşüverirler.” [er-Rûm, 36]

• “İnsanlardan kimi Allâh’a (şüphe ve tereddüt içinde) yalnız bir yönden kulluk eder: Kendisine bir iyilik dokunursa, buna pek memnun olur; bir de musîbete uğrarsa, çehresi değişir (dinden yüz çevirir). O, dünyasını da, âhiretini de kaybetmiştir. İşte bu, apaçık ziyânın ta kendisidir.” [el-Hacc, 11]

• “Şüphesiz ki insan Rabbine karşı pek nankördür. Elbette buna kendisi de şâhittir.” [el-Âdiyât, 6-7]

• “...İnsan zayıf yaratılmıştır.” [en-Nisâ, 28]

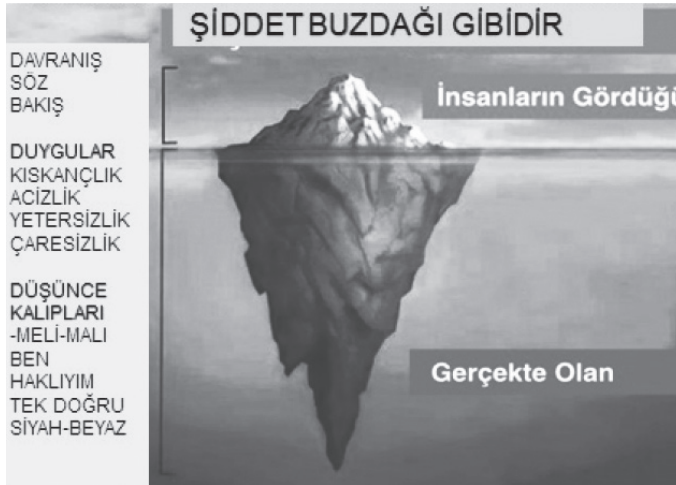
• “...Nefsler kıskançlığa meyilli olarak yaratılmışlardır...” [en-Nisâ, 128]

• “Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenâlık dokunduğunda, sızlanır, feryâd eder, ona imkân verildiğinde ise cimrileşir, pinti kesilir.” [el-Meâric, 19-21]

• “Gerçekten insan dünya malına son derece düşkündür, onu çok sever.” [el-Âdiyât, 8]

İnsanı şiddet uyguladığında bu fitrat özelliklerini görebiliyor ve anlayabiliyoruz. Ancak insana verilen akıl ve iman nimetini kullanabildiği ölçüde bu fitrat özelliklerini sosyal olarak dengelemek ve şiddet yerine sabır ve tevekkülü geliştirebilecektir.

Şiddet buzdağı gibidir. Görünen kısmında şiddet davranışları görünmeyen kısmında duygu ve düşünce kalıpları vardır.

ÇÖZÜMLER

Genellikle şiddet (söz, fiil, bakış) gösteren kişi veya topluluğa uygulananlar

- Yasaklar
- Cezalar
- Zorunlu eğitim
- Yoksunluk

TIBBİ TEDAVİ

Uygulanması gerekenler:

- Duyguları anlama
- Güvenini kazanma
- Doğru iletişim kurma
- Tedaviye ikna ve yönlendirme

ŞİDDET İLE MÜCADELEDE ELDEKİ GÜCÜMÜZ

- Kişinin kendini tanımasını artırmak
 - Sevgi ve sunumu
 - Doğru iletişim becerisi
 - Sorun çözme becerisi
 - Stres ve öfke yönetimi becerisi
 - Farklı düşünce kalıplarını ve hayat tarzlarını anlamak için okumak okumak okumak
 - Tevekkül ve sabrı geliştirmek
 - Aile bireylerinin hepsine iletişim eğitimi uygulamak
- Sorularla başladık sorularla bitirelim!...

NEREDEN BAŞLAYALIM? TOPLUMDAKİ ŞİDDET VE ŞİDDETVARİ DAVRANIŞLARI YOK ETMEK İÇİN

- Kendimiz ve ailemizden
- Bilmeyerek ve istemeyerek Şiddet söz ve fiili kullanıyor muyum? (bir hafta kendinizi evdeki halinizi inceleyin!)

- En küçük bir öfke (hiddet) kabarmasında ne yapıyorum?
- Eşim ve çocuklarım, ana-babama ses yükseltiyor muyum?
- Ne yaparak bunları İslami ölçü-peygamber örneğine yükseltebilirim?

İşte bunların cevabını bilmiyoruz. Her insan kendisi için bu cevapları öğrenmeli ve uygulamalıdır.

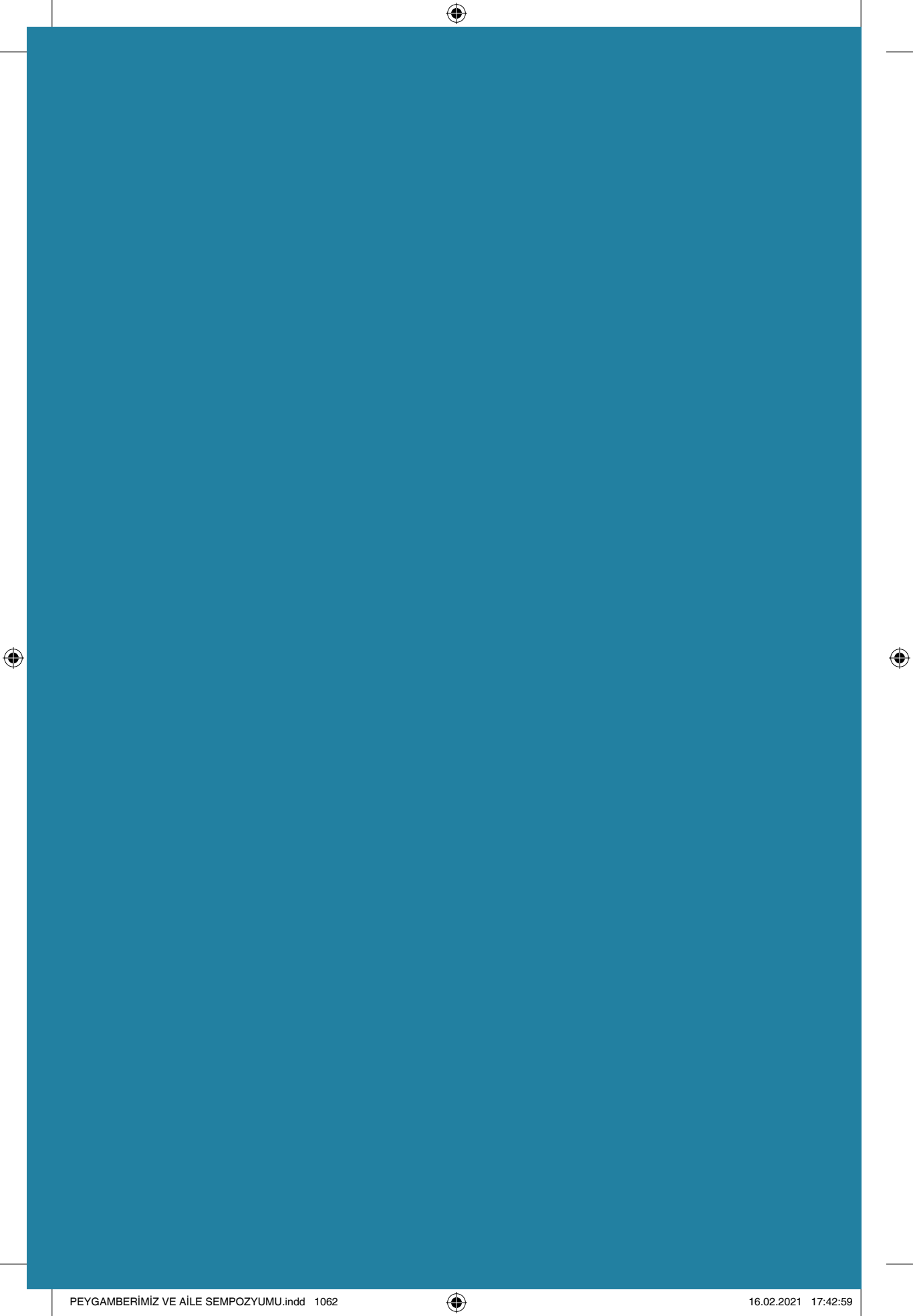
(Dr. Semin Güler Oğurtan tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Değerli arkadaşlar, Dr. Semin Güler Oğurtan Hanımefendiye çok teşekkür ediyoruz.

Kesmek istemiyorum, bütün hocalarımız gerçekten güzel sunumlarını, akıcı sunumlarını verirken kesmek istemiyorum ama vakit gerçekten daralıyor çünkü namaz sıkıntımız var. Burada bir gece boyu konuşsak, akşam namazı gittiği zaman da hiçbir şey yapmamış oluruz bence, onun için namazı birinci gündeme almamız lazım ama maalesef bu toplantılarda, sempozyumlarda hep böyle namazlar aradan çıkarılan bir ödev hâline geliyor. Hâlbuki namaz bizim baş gündemimiz. Onun için hocalarım kusura bakmasınlar müdahale ediyoruz.

Son konuşmacı, Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden, Aile İçi Şiddete Yönelten Sosyal ve Psikolojik Etkenlerle Mücadelede İslami Referanslar başlıklı tebliği sunacaklar.

Hocam buyurun, inşallah 15 dakika içerisinde özetlemenizi bekliyoruz.

AİLE İÇİ ŞİDDETİN PSİKOLOJİK VE SOSYAL ETMENLERİNİ ÖNLEMEDE İSLÂMÎ REFERANSLAR

Doç. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR*

Şiddet, bireyin fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik yönden zarar görmesiyle ya da acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri veya buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranıştır.

Şiddet evde, aile bireyleri arasında, sokakta veya iş yerinde meydana gelebilir. Erkekten kadına, kadından erkeğe, ebeveyninden çocuklara, çocuklar arasında, çocuklardan ebeveyne ya da ailenin yaşlı bireylerine yönelik olarak kendini gösterir. Fiziksel, sözlü-duygusal-psikolojik, ekonomik ya da cinsel şiddet olarak varlık göstermesi bireylerin gücü ve aralarındaki güç ilişkileri ile ilintilidir.

Şiddet bir döngü içinde gerçekleşir. Bu döngünün ilk evresi gerginliktir. Bu evrede şiddet uygulayan birey sorunları bahane ederek gerginlik yaratır. Şiddet uyguladığı kişinin davranışlarını kontrol etmeye çalışır. Mağdur kendisini endişeli hisseder, gergin atmosferi hafifletmeye çalışır. Gerginliği kriz evresi izler, bu evrede fiziksel, sözlü, ekonomik ya da cinsel yönden saldırır. Mağdur kendisini aşağılanmış ve üzgün hisseder, haksızlığa uğrar. Üçüncü evre pişmanlık evresidir. Şiddet uygulayan pişman olduğunu söyleyip mağdurun gönlünü almaya çalışır. Mağdur bu çabayı olumlu karşılar. Pişmanlığı bahane bulma evresi izler. Şiddet uygulayan, davranışları için bahane üretir; mağdur, bahaneleri anlamaya çalışır, kendi algılarından şüphe eder ve kendini sorumlu hisseder. Ancak bu döngü bu noktada kırılmayıp bir başka gerginlikle yeniden başlayacaktır. Özellikle şiddetin maliyeti düşükse döngünün tekrar

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

etmesi kolaylaşacaktır. Bu maliyet düşüklüğü mağdurun fiziksel ve ekonomik yetersizliği sebebiyle karşı koyamamasıdır. En önemli maliyet şiddet karı koca arasında gerçekleşiyorsa boşanma olacaktır. Ancak bu durumda da şiddet uygulaması arttırılarak bu maliyet de kontrol altına alınabilmektedir.¹

Şiddetin oluşma nedenlerini uzmanlar biyolojik, psikolojik ve sosyal nedenlerle izah etmektedir. Biyolojik olarak adlandırılan sebepler şiddet uygulayanın şizofreni, paranoid bozukluk, anti sosyal ve narsistik kişilik bozuklukları, alkol ve madde kullanımı, dürtü kontrol bozuklukları olarak sıralanır.² Şiddetin kökeninin biyolojik nedenleri ile mücadele üzerinde, uzmanlık alanımızın dışında olması sebebiyle durmayacağız. Ancak bu etkenlerle mücadelede bilinen başlıca İslâmî referans gerekli tedavileri almaktır. Tedavi olmayı reddeden bireyler için akıl sağlığına sahip olmamaları nedeniyle fıkıhçılar evliliğin engellenmesi yönünde bir tedbir alınması hususunu tartışabilirler.³ Zira reşit olmayanın nasıl malî ehliyeti reddediliyorsa aile bireylerine karşı şiddet uygulama olasılığı oldukça yüksek olan hastalıklarda pekâlâ evlilik engeli fıkhi yönden tartışılabilir.

Şiddete sevk eden psikolojik etkenler duygusal baskı ve sorumluluklardan kurtulma isteği, yaşanan hayal kırıklıkları içinde bir çıkış yolu bulma talebi, empati yeteneğinin olmaması, aile içi şiddetin olduğu bir ailede büyümek olarak sıralanabilir. Bu durum aynı zamanda sosyal bir neden de kabul edilebilir.

Şiddete sevk eden sosyal nedenler arasında özellikle toplumsal birtakım kabullerin de etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. “Kızını dövmeleyen dizini döver” ya da “Kadının karnından sıpayı sırtından sopayı eksik etmeyeceksin” vb. deyişler kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddete adeta meşruiyet kazandırmaktadır. Keza toplumda mevcut ahlak ve namus anlayışında özellikle erkeğin kendisini eşinin ahlakından sorumlu hissetmesi, aşırı kıskançlık duygusu, yüksek itaat beklentisi, kadını dövme hakkına sahip olduğu inancı şiddeti kolaylaştıran sosyo-kültürel etkenler arasında gösterilebilir. Şiddet toplumun meşru gördüğü bir amaç için gündeme geldiğinde çoğu defa şiddet

1 Şiddetin tanımı, türleri ve döngüsü ile ilgili olarak bk. http://www.evicisiddet.adalet.gov.tr/SIDDET_NEDIR.html#:~:text=%C5%9Eiddet%2C%20bireyin%20fiziksel%2C%20cinsel%2C,her%20t%C3%BCr%C3%BC%20tutum%20ve%20davran%C4%B1%C5%9F%C4%B1r. (Erişim: 20.11.2019)

2 Bu hususta bk. Nazan Bilgel, “Aile İçi Şiddet ve Çocuk İstismarı”, *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2002, s. 68.

3 Nitekim Hukuku Aile Kararnamesinde “Mecnûn ile mecnûnenin bir zarurete mebnî olmadıkça nikâhları caiz değildir.” (HAK, md. 9) hükmü yer almaktadır.

olarak algılanmamaktadır. Erkeklerin kadınlar için “uygunsuz davranışlar” nitelemesi ya da ebeveynin çocukları için “söz dinlememe-saygısızlık, karşılanamayan yüksek istekler” vb. nitelemeleri onlara yönelik şiddete toplumsal bir meşruiyet kazandırabilmektedir.

İşte özellikle bu noktada, Kur’an ve sünnete muhalif olarak şekillenmiş toplumsal değer yargılarını düzelterip yeniden şekillendirmede İslâmî referanslar önem kazanmaktadır. Zira birtakım toplumsal yargılar gayr-i İslâmî olsa da çoğu defa halk nazarında dini-ahlaki bir kılıfa da büründürülebilmektedir. Bu nedenle şiddete kapı aralayan psikolojik ve sosyal etkenlere karşı İslâmî referansları dile getirmek anlamlı olacaktır. Bu durumda şiddeti meşru addeden birey veya toplum, bu meşruiyet düşüncesinin İslâmî referansı olmadığını farkına varacaktır.

Şiddeti önlemeye yönelik İslâmî referanslardan söz etmeye başlamadan önce çok rahatlıkla ifade edilebilir ki, İslam hayatın hiçbir alanında şiddeti onaylayacak bir din değildir. Kelime anlamı silm, selamet, huzur, barış olan bir dinin şiddete yöneltecek hiçbir referansı olamaz. Savaşta dahi öldürmeye ölçüler getiren, saldırgan olmayan kadınlara, çocuklara, mabetlere kapamış din adamlarına dokunmayı yasaklayan⁴, esirlere güzel davranan, onları güzelce yedirip içirmeye teşvik eden⁵ bir dinin birbirine en yakın olan aile bireyleri arasında şiddeti onaylaması beklenemez. Dolayısıyla şiddeti meşru gösterecek herhangi bir yorumun İslâmî olduğunu söyleyemeyiz.

İslâmî literatürde şiddet anlamında unf, gılgat, hiddet, huşunet terimleri kullanılır. Bu terimlerin zıddı olarak ise rıfk, lutf, leyn, hilm ve teysir terimlerinden söz edilebilir. Gerek Kur’an gerekse hadislerde rıfk, lutf, leyn, hilm ve teysir övülüp teşvik edilirken şiddetin farklı boyutlarını anlatan unf, gılgat, hiddet, huşunet yerilir. İyi huylu, uyumlu, geçimli ve nazik olma anlamındaki rıfk, akıllı, sabırlı, temkinli ve yumuşak hareket etme anlamındaki hilm İslam ahlakının adeta temelini oluşturan esaslardır.

Şiddetle mücadelede öncelikle oluşturulması gereken şey, şu ya da bu gerekçelerle zihinlerde kazandığı meşruiyeti ortadan kaldırmak olmalıdır. Şiddeti bir güç göstergesi, istediğini yaptırabilmede etkili bir vasıta olarak addetmek ya da bir te’deb aracı görmek algısının ortadan kaldırılabilmesi önem arz eder. Bu istikamette bir zihin dönüşümü sağlamak Müslüman için peygamberin sünnet ve sîretini ahlak ve edeb yönüyle okumak olacaktır.

4 Müslim, Cihad 25.

5 el-İnsan, 76/8.

Nitekim hadis literatüründe en kapsamlı edeb bölümünü içeren Sünen-i Ebî Dâvud'da Edeb Bölümünün ilk babı hilm kavramı ile başlar, diğer bütün ahlak ve edeb ölçüleri adeta hilm üzere bina edilir. Hilm yumuşaklıkla, şefkatle, bağışlamayla muamele etmek olduğu kadar akıllı ve stratejik hareket etmektir. Dolayısıyla yumuşak huyluluk ve akıl bağı zihinsel dönüşümü sağlamada oldukça etkili bir ilişkidir. Zira “akılsız” olarak nitelenmek kimsenin arzu edeceği bir durum değildir. Nitekim İbn Hibban akıl ile rıfk arasında bağlantı kurarak akıllı insanın rıfk ile davranacağını, rıfkı terk edenin sertliğe yöneleceğini, sertliği seçenin tehlikelere maruz kalacağını anlatır.⁶ Dolayısıyla şiddet hem güçsüzlük hem de akli melekeleri kullanamamanın bir göstergesidir. Öte yandan şiddetin/unfun zıddı olan rıfk, Resûlullah tarafından istediğini elde etmeyi kolaylaştıran bir yol olarak tarif edilmiştir:

“Allah Refîk'tir, rıfk ile muamele edilmesini sever. Unf ile muameleye vermediği pek çok şeyi rıfk ile muamele edene verir”⁷ diyerek şiddet yolu ile bir amaca bir isteğe kavuşulacağı zannını bertaraf etmiştir. Bir başka hadisinde ise *“Rıfkıtan mahrum olan kimsenin her hayırdan mahrum olacağını”* ifade buyurmuştur.⁸

Üzerine yolcu bindirmek istemeyen binek devesine sert davranmaması için Hz. Âişe'yi *“Ey Âişe, rıfk ile davran. Rıfk bulunduğu yeri süsler, unf ise bulunduğu yeri çirkinleştirir”* diyerek uyarmıştır.⁹ Dolayısıyla unf/zorbalık ve şiddet yoluyla hedefe ulaşmanın zorluğu istikametindeki bir farkındalık da bireyin zorbaca ve şiddet içeren davranışlardan uzaklaşmasını kolaylaştıracaktır.

Bu tebliğde ana vurgu “şiddet ile hele ki aile içi şiddetle (karı koca-ebeveyn ve çocuklar-çocuklar arası-yaşlı bireylere yönelik; fiziksel, psikolojik, ekonomik, cinsel) İslâmî öğretiler arasında hiçbir ortak nokta olmadığı”dır.

Şiddetle mücadele sürecinde oluşturulması gereken zihinsel dönüşümde saygınlık ve değer bakımından insanların eşitliği esasının yerleştirilmesi bir diğer önemli husus olmalıdır. Zira İslam, kadını, erkeği, çocuğu, yaşlısı, genci, hizmetçisi ve efendisi ile her bireyi saygın addetmekte, üstünlüğü sosyal ve ekonomik statüyle, cinsiyetle değil tamamen Allah'a yakınlıkla değerlendirmektedir. Resûlullah'ın, *“Bir Müslümanın değerinin ve saygınlığının Allah*

6 İbn Hibban, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban el-Büstî, *Ravzatu'l-ukalâ ve nüzhetü'l-fudalâ*, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamid), Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, ts., s. 215.

7 Müslim, Birr 77; Ebû Dâvud, Edeb 11; İbn Mâce, Edeb 9.

8 Müslim, Birr 74; Ebû Dâvud, Edeb 11; İbn Mâce, Edeb 9.

9 Ebû Dâvud, Cihad 1, Edeb 11.

katında, Kâbe'nin değeri ve saygınlığından daha yüce olduğu istikametindeki hadisi¹⁰ insanın değerini oldukça dikkat çekici bir dille anlatmaktadır.

Herhangi bir bireyin toplumsal ya da aile içi statüsü ne olursa olsun, diğer bireylere karşı üstünlük taslama, onları kendilerine bağımlı, üzerlerinde her türlü tasarrufta bulunabileceği adeta kendi mülkü gibi görme hakkı bulunmamaktadır. Nitekim aile içi şiddete sevk eden ve şiddeti meşru gösteren yaklaşımlardan biri de karı kocadan birinin diğerini ya da çocuklarını kendilerine bağımlı ve adeta kendi mülkleri gibi görme algısıdır. Oysa İslam ne kadını erkeğin ne de erkeği kadının mülkü olarak kabul eder. Ana babaya da çocukları üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunma hakkı vermez. Bireylerin birbirlerine karşı sorumluluklarının varlığına dikkat çeker, sorumlulukları yerine getirmeye yönlendirir. Aile bireylerinin nafakasının temininden babayı sorumlu tutar, ailede işlerin yürütülmesinin sorumluluğunu erkeğe yükler. İnfak yükümlülüğü ve işlerin yürütülmesi sorumluluğu (kavvam olma) erkeğin kadın karşısındaki başlıca rolüdür.¹¹ Buna karşılık Peygamber Efendimiz aile yönetiminde kadının rolünü “râiye” yani aileye çoban olma metaforu ile izah etmiştir.¹² Dolayısıyla bu tablo aile yönetiminin ebeveyn arasında paylaşımlı olduğunu, kimsenin kimseye karşı mülk statüsünde olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Âişe Peygamber Efendimizin “*Hiçbir zaman hiçbir kadına ve hiçbir hizmetçiye vurmadığını*” dile getirmiştir.¹³ Bir Müslüman için dini anlama ve yorumlamada tartışmasız tek referans Peygamber Efendimizdir.

Çocuklar ile ebeveynleri arasındaki ilişki de böyledir. Ana baba çocuğu besler, büyütür, eğitir, doğru olanı öğretir, iyiye yönlendirir ancak çocuk bağımsız bir bireydir. Sevimlik kadar saygıyı da hak eder. Hata yapı yapı gelişir, büyür. Hataları karşısında çocuğa şiddet uygulamak anne babanın hakları arasında değildir. Resûlullah'ın çocuklara karşı olan tavrını anlatan Enes b. Malik “*Ona dokuz sene hizmet ettim. Yaptığım her iş arzu ettiği gibi de olmazdı. Ama bana hiçbir gün yaptığım bir işten dolayı ‘neden bunu böyle yaptın’ dediğini ya da yapmadığım işler için ‘bunu neden yapmadın?’ dediğini bilmiyorum. Bana of bile dememişti*” diyerek anlatmıştır.¹⁴ Dikkat edilirse,

¹⁰ Tirmizî, Birr 85; İbn Mâce, Fiten 2.

¹¹ en-Nisa, 4/34.

¹² Buhârî, Nikâh 89; Müslim, İmâre 20.

¹³ Müslim, Fezâil 79; Ebû Dâvud, Edeb 5; İbn Mâce, Nikâh 51.

¹⁴ Müslim, Fezâil 54; Ebû Dâvud, Edeb 1.

Peygamberimiz evindeki hizmetçi çocuğun yaramazlık ve ihmalkârlıkları karşısında bile şiddet ile hareket etmek bir yana kınayıcı bir söz dahi etmeyecek kadar sabırlı davranmıştır. Ağaçları taşıyan,¹⁵ kuş yuvalarını bozan¹⁶ çocuklar şikâyet konusu olarak huzuruna getirildiğinde, onları tatlılıkla irşad etmenin ötesinde bir şey yapmamıştır. Hepsinden dikkat çekici olan Mekke fethi günü okunan ezan ile alay eden gençler huzuruna getirildiğinde, onlara dahi sert davranmamış, içlerinden en güzel sesli bulduğu Ebû Mahzûre'yi Mekke'de Harem-i Şerifin müezzini olarak görevlendirmiştir.¹⁷ Bu ve benzeri örnekler toplumsal yargılar bakımından “yaramaz” ya da “saygısız” olarak etiketlenen ya da şikâyet konusu olan çocuklara karşı, ceza değil, irşad ve ıslah ile terbiye yöntemini uyguladığını görmekteyiz.

İslâmî değer yargılarının şiddet ile mücadele kapsamında nasıl oluştuğu incelendiğinde, özellikle şiddet döngüsünün ilk evresi olan gerginlik evresi ile yoğun bir mücadele yürütüldüğü söylenebilir. Bir başka deyişle İslam ahlakının ilkeleri gerginliği önleme, gerginlik ortaya çıktıysa krize dönüşmesinin önüne geçme istikametinde şekillenmiştir.

Gerginlik herhangi bir sorunu ileri sürerek ortaya çıkarılır. Bu esnada gerginliğin krize dönüşmesinde en etkili unsur öfke hissi ve öfke patlamalarıdır. Oysa gerek Kur'an gerek sünnet öfke ile mücadeleyi oldukça önemsemiştir. Müminlerin özellikleri arasında “*öfkeyi yutanlar ve insanları affedenler*” sıfatları belirtilmiştir.¹⁸ Nitekim öfkeyi yenebilmek ve affedebilmek huylarına sahip bir bireyin haklılığını şiddet yoluyla ifade etmesi beklenemez. Peygamberimizin hadislerinde de öfkesini yenen kişi pehlivan gibi güçlü kişi olarak tanımlanmıştır.¹⁹ Bu oldukça önemli bir tanımlamadır. Zira şiddetin psikolojik arka planı üzerinde duran araştırmacılar, kendiyile ilgili sorunları olan, kendine güven sorunu yaşayan, iletişim becerileri yetersiz, empati yeteneğinden yoksun bireylerin şiddete yöneldiğini göstermektedir. Kendisini ekonomik ya da sosyal açıdan güçlü hisseden kişinin şiddet uygulamadığı ileri sürülmektedir. Şiddetin güç değil aslında güçsüzlük anlamına geleceğinin farkında olmak, şiddete yönelmeyi engelleyici bir değer yargısı olacaktır.

¹⁵ Ebû Dâvud, Cihad 85.

¹⁶ Vâkıdî, Muhammed b. Ömer el-Medenî, *el-Meğâzî*, (thk. Marsden Jones), I-III, Beyrut 1409/1989; I, 398.

¹⁷ İbn Mâce, Ezan 2.

¹⁸ Âl-i İmran, 3/134.

¹⁹ Buhârî, Edeb 102; Müslim Birr 106.

Peygamber Efendimizin “*Haklı bile olsa tartışmayı sürdürmeye cennetin ortasında/merkezinde bir ev verileceğine kefilim*”²⁰ sözü, gerginlik ortamlarının ateşini söndürmek bakımından oldukça kıymetli bir teşviktir. Keza öfkeyi “şeytan kaynaklı” bir huy olarak tavsif etmesi de²¹ öfkeden beslenmenin anlamına dair önemli bir farkındalık oluşturmaktadır. Tartışmayı sürdürmemek, öfkenin zaaf, şiddetin güçsüzlük olduğu bilincine varmak gerginlik ortamında şiddet döngüsünün kırılmasını sağlayacaktır. Bu erdemlere hilm, sabır, affetmek erdemleri de eklenince şiddet döngüsü ilk andan itibaren kırılmış ve krize dönüşmeden sonlanmış olacaktır.

Şiddete yönelten psikolojik etkenler arasında sayılan bir unsur da kendi ihtiyaç ve isteklerinin daha önemli olduğuna inanma halidir. Oysa İslam geleneğinde kişinin, bilip uyması halinde olgun Müslüman kabul edileceği, medâr-ı İslam addedilen hadislerden biri de “*Kendisi için istediği iyiliği mümin kardeşi için de istemedikçe kişi olgun Müslüman olamaz*” hadisidir.²² Bu hadis Müslümanı bencillikten bütünüyle uzaklaştırmaya yöneliktir. Kişinin kendisini ve kendi ihtiyaçlarını herkesten önemli görmesi İslam terbiyesinin noksanlığıdır. Oysa İslâmî terbiyeye sahip Müslüman kendisi için istediği hayrı bir başkası için de ister, hatta yeri gelir îsarda bulunur. Îsar ile olgunlaşacağına inanır. Bu inanç ve olgunlukta bir bireyin eşi ve çocukları karşısında bencilce isteklerini kabul ettirme adına zorbalığa başvuracağı düşünülemez.

Şiddete sevk eden sosyal etkenler arasında hatalı gelişen namus ve ahlak anlayışı, eşinin ahlakından kendisini sorumlu hissetme, toplumun bu sebeple kınamasından çekinme, namus ve ahlak adına şiddet uygulayan kişinin toplumda yerilmemesi ve bu sebeplerle şiddetin meşru addedilmesi gibi sosyo-kültürel kabullerin olduğu da bilinmektedir. Oysa İslam hiç kimsenin bir başka kimsenin günahından ötürü sorumlu tutulmayacağını net bir biçimde ortaya koyar. Hz. Peygamber döneminde karısının zina ettiğine şahit olan Uveysir b. Mâlik, Resûlullah’a gelerek durumu anlatmış ve kendisine bir çözüm yolu gösterilmesini talep etmiştir. Olaya şahit olunca zina edeni öldürse kendisine kısas uygulanacağını, şikâyet etse kazif ispat edemediği sürece cezası alacağını belirterek çaresizliğinden dert yanmıştır. Uveysir’in bu yaşadığı bu durum birçok toplumda katil suçuna sürükleyen, hatta toplumsal yargılar bakımından katil suçunun meşru görüldüğü bir olaydır. Oysa katil

20 Ebû Dâvud, Edeb 8; Tirmizî, Birr 58.

21 Ebû Dâvud, Edeb 4.

22 Buhârî, İman 7; Müslim İman 71.

suçuna kısas, zina iftirasına kazif, zina suçlamasına şahitlik talebi yönündeki hukukî ölçüler Uveymir'i şiddetten alıkoymuştur. Nihayetinde inen mülâane ayetleri [en-Nûr, 24/6-9] tatbik edilmiş, Uveymir karısını boşamıştır.²³ Benzer şekilde karısının biri ile zina ettiğine şahit olsa adamı kılıcının keskin tarafı ile öldüreceğini söyleyen Sa'd b. Ubâde'ye, Resullah "Sa'd'ın bu söylediğinin şaşılacak bir şey olduğunu oysa kendisinin de Allah'ın da gayretinin gizli ya da açık her tür kötülüğü yasaklamak olduğunu" dile getirmiştir.²⁴ Dolayısıyla gayret huyu her türlü kötülükten kaçınmak istikametinde gelişmelidir. Kişinin eşini sevip kıskanması tabii olsa da şahit olduğu kötülüğü hukuki bir zemin olmaksızın kendi kendine infaz ile çözebileceği anlamında değildir. Dolayısıyla kişinin eşi ya da çocuklarından birinin zina haline dahi şahit olsa yapabileceği şey hukukî süreç başlatmak veya boşanmak olacaktır. Sosyo kültürel kodlar bakımından zinanın en meşru şiddet sebebi olarak algılanmasına karşılık, İslam dininde bu durum mülâane ya da boşanma ile sonuçlandırılmakta, bireylerin şiddet işlemesi olağan karşılanmamaktadır. Gayret yani kişinin eşi kıskanması ile ilgili olarak da Resûlullah, gayreti Allah'ın sevdiği ve sevmediği gayret olarak ikiye ayırmış, bir gerekçeye bir şüpheye dayanmayan gayretin Allah'ın sevmediğini belirtmiştir.²⁵ Dolayısıyla kıskançlık gerekçesi ile sözlü ya da fiziksel şiddet uygulamak bir yana temelsiz ve gerekçesiz bir kıskançlık dahi Allah'ın buğz edeceği bir kıskançlık olarak vasedilmiştir.

Şiddetin çeşitleri arasında tanımlanan ekonomik şiddet, şiddetin gizli bir yüzü olarak toplum içinde varlık gösterebilmekte toplumsal yargılar bakımından "cimrilik" ya da "müsriflik" ile sınırlı bir tanımla sıradanlaştırılabilmektedir. Oysa kişinin kadın olsun erkek olsun ailesinin geçimine katkıda bulunmasının hayır hatta sadaka nitelikli ameller arasında gösteriliyor olması, israf ile cimrilik arası dengede kerem ve cömertlik ile muamelenin teşviki bu istikamette gelişecek şiddetin önündeki İslâmî referanslar olmalıdır. Ebû Süfyan'ın karısı Hind'in Resûlullah'a gelerek kocasının ailenin geçimi için yeterince harcama yapmamasından şikâyet etmesi karşısında Peygamber Efendimizin "mârufa uygun ölçüde onun malından gizlice alabileceğini" söylemesi dikkat çekicidir.²⁶ Bu yaşantıda Hind yaşadığı ekonomik baskıyı

²³ Buhârî, Talak 29; Müslim, Liân 1.

²⁴ Buhârî, Nikâh 106; Müslim, Talak 17.

²⁵ Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübra*, (thk. Muhammed Abdülkâdir Ata), I-X, Beyrut 1424/2003; VII, 503.

²⁶ Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr 23; Müslim, Akdiye 9.

yok saymamış, gizlememiş, çözüm arayışına yönelmiş, Peygamberimiz de bu baskıyı kanıksamasına, baskı karşısında sessiz kalmasına yönelik bir tavır göstermek yerine hakkı olan ölçüde almaya yönlendirmiştir.

Psikolojik şiddet de aile içinde her bireyden her bireye yönelik olabilir. Hakaret, küçük düşürme, kendini ifade etmesine engel olmak, aşağılayıcı sözler, yetersiz hissettirecek söz ve davranışlar insan ruhu üzerinde fiziksel şiddetten çok daha fazla yıkıcı izler bırakabilir. Resûlullah'ın sünnet ve sîreti bu konuda kadın için de erkek için de önemli öğretiler içerir. İnsanlara sövmek, kötülemek, hakaret ve küfür etmek cahiliyeden kalma huylar hatta büyük günahlardan sayılmış,²⁷ Müslümana sövmek fâsıklık olarak nitelenmiştir.²⁸ Erkeklerle *“hanımlarına çirkinsin demelerini yasaklaması, herhangi bir kırgınlık zamanında uzak durmak istediklerinde evi terk etmeden uzaklaşmalarını emretmesi”* dikkat çekicidir.²⁹ Resûlullah hanımlara yönelik bir vaazında onları çokça lanet etmekten sakındırmış, lanet etmeyi cehenneme götüren sebepler arasında saymıştır. Yine kadınlara, kocalarından gördükleri iyilikleri görmezden gelmeyi, onlarda bir kusur görür görmez *“senden hiç hayır görmedim”* demeyi nankörlük olarak nitelemiş ve nankörlüğün de cehenneme götürecektir sebepler arasında olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Dikkat edilirse burada kadınlara yönelik uyarı eşlerinden iyilik görmediklerini iddia etmek, yapılan iyilikleri görmemek gibi huyları gidermek istikametindedir. Nitekim bu huylar sözlü şiddet niteliği arz etmektedir.

Şiddetin gerginlik evresi öfkeyi yenme, bağışlayıcı olma, müdarada bulunma, affetme gibi ahlaki ilkelerle giderilmeye çalışılırken kriz evresine geçilip de şiddet gerçekleşirse o durumda da Resûlullah'ın şikâyetleri çözümü kavuşturma yöntemlerine dair önemli birtakım bilgiler bulunmaktadır. Peygamberimiz erkeklerle hitap ettiği bir günde kadınlara fiziksel şiddet uygulandığı istikametindeki haberler karşısında sert uyarılarda bulunmuş ve *“Sizden biriniz karısını köle döver gibi dövüp de aynı günün sonunda nasıl onunla aynı yatağa girer?”* demiştir.³¹ Bir başka hadisinde ise *“Hanımını dövenlerin hayırlı kimseler olmadıklarını”* ifade buyurmuştur. Hatta Resûlullah'ı bu sözü irad etmeye sevk eden husus sayıları yetmişe ulaşan çok sayıda kadının

27 Buhârî, İman 22; Müslim, Eyman 38.

28 Buhârî, İman 36, Edeb 44; Müslim, İman 116.

29 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübra*, VII, 497.

30 Buhârî, İman 19, Hayz 6; Müslim, İman 132.

31 Buhârî, Nikâh 92.

peygamberimizin evinin önünde toplanarak kocalarını şikâyet etmeleridir.³² Mirastan mahrum bırakılma, istemediği kişi ile zorla evlendirilme, zıhar yoluyla boşanma gibi şikâyetlerle tek tek gelip peygamberimize eşlerini ya da ailelerini şikâyet eden kadınlar hep olagelmışse de bu örnek topluca bir ayaklanma, bir nevi eylem görüntüsü vermektedir. Dolayısıyla ahashap hanımlarının herhangi bir şiddet karşısında susup içlerine atmak, bu durumdan utanmak yerine bazen bireysel bazen topluca hareket ederek yetkili mercie seslerini duyurdukları söylenebilir. Onların bu tavrı peygamberimiz tarafından herhangi bir şekilde kınanmamış bilakis onları darp eden kocalarını, Resûlullah “hayırlı kimseler” olmayacakları istikametinde uyarmıştır.

Peygamberimizin şiddete başvuran kişileri uyarmakla kalmadığı, şiddet içeren bir evliliği nihayete erdirdiği de bilinmektedir. Kocası tarafından darp edildiğini gelip peygamberimize şikâyet eden Ümmü Cemil bint Abdillâh’ı Resûlullah kocasından ayırmıştır.³³ Zübeyr b. el-Avvam ile Esma bint Ebî Bekr’in evliliği de maalesef Zübeyr’in Esma’yı dövmesi sebebiyle sona ermiş bir evlilik tir. Bu evliliğin sona ermesi de fakih bir sahabî olan oğulları Abdullah’ın müdahalesi ile gerçekleşmiştir.³⁴

Netice itibarıyla, aile içi fiziksel, ekonomik ya da psikolojik şiddet unsurlarının hiçbir i Kur’an ve sünnet merkezli bir İslam anlayışında herhangi bir referans bulamaz. Bilakis şiddete sevk eden sosyal ve psikolojik etkenler İslam edeb ve ahlak ilkelerinin yaygınlaştırılması ile ortadan kaldırılabilir. Buna rağmen devam eden şiddet olgusu karşısında İslâmî tutum sessiz kalmak, zulme boyun eğmek, katlanmak, cahiliye temelli toplumsal yargılardan çekinmek değil bilakis adaletin temini ve zulmün bertaraf edilmesi için hukukî ilkeler doğrultusunda yetkili mercilere müracaat etmektir.

(Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar Hocamıza teşekkür ediyorum.

³² Hâkim en-Nisâbü’rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, (thk. Mustafa Abdülkâdir Ata), I-IV, Beyrut 1411/1990, II, 208.

³³ İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi’s-sahâbe*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd), I-VIII, Beyrut 1415, VIII, 368. Hz. Âişe’den menkul bir rivayete göre de Habibe bint Sehl, kendisini döven kocası Sabit b. Kays’ı Resûlullah’a şikâyet etmiş, Resûlullah da onları muhâlea yoluyla boşamıştı. Bk. Ebû Dâvud, Talak 18.

³⁴ İbn Asâkir, Ebu’l-Kasım Ali b. el-Hasen, *Târihu medineti Dımeşk*, (thk. Amr b. Ğarâme), I-LXXX, Beyrut, 1415/1995, LXIX, 17; Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Abdillâh, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, I-XXV, Beyrut 1415/1995, II, 292.

Evet arkadaşlar, şimdi 15 dakikamız var, buçukta bitireceğimizi söylemiştim.

Bu oturumda güzel şeylerden söz edildi, bahsedildi. Sizi de tebrik ediyorum, size teşekkür ediyorum, çok sabırla dinlediniz hakikaten, sabahtan beri bu kadar dikkat gerçekten önemli bir sabrın göstergesi.

Şimdi, 10 dakikalık size bir zaman tanıyalım, söz isteyen arkadaşlarımız varsa hemen onlara bir söz verelim.

Hocam bir açıklamada bulunacakmış.

Dr. SEMİN GÜLER OĞURTAN – Evlenme niyeti dedi Esra Hocam, tıp hukukundan bahsediyorum, bizi bağlayan çok şey var. Biliyorsunuz evlenmek isteyenler aile hekimine başvuruyor, sağlık raporu için tahlil alıyorlar. Aile hekimi her ikisinin TC'sinden daha önce geçirdiği varsa hastalıklar ve kullandığı ilaçları görebiliyor ama yemin ederim diğer eş adayına söylediği zaman mesleği elinden alınır. O kadar ağır bir cezamız var. Bu kadar fazla... Aids olabilir insan, şizofren olabilir ancak bunu diğer adaya biz söyleyemiyoruz kanun var bu konuda. Dolayısıyla Türkiye'de aidsli insan söylemeden evlenebiliyor, şizofren evlenebiliyor.

Psikozlar için söyleyeceğim, ikinci açıklamam yani şizofren bir çeşit psikozdur. Tedavi altında evlenebilir, çocuğu olabilir, genetik yatkınlık sadece yüzde 10'dur. O çocuk sevgi dolu bir ailede şizofren baba veya anneye rağmen büyürse şizofren olmaz çünkü yüzde 90 çevreden etkileniyor insanların psikolojisi. Bu çevre de ailemizdir. O yüzden 0-6 yaş dönemi, anne, baba varsa evde yaşlı, varsa ağabeyler, ablalar, hepsinin birlikteliği çocuğa bir şeyler kazandırır ya da kaybettirir.

Üçüncüsü de, gerginlik evresinde eğitim şart, evet eğitim şart ama bize hekim olarak şiddet vakaları pişmanlık evrende gelir. O dönemde yakaladık, harika, tedaviyi kabul ediyorlar pişmanlık evresinde, tıbbi tedaviyi, ilaç dâhil veya psikoterapiyi kabul ediyorlar ve çok vaka bir daha asla geri dönmedi yani boşanma yerine mutlu bir aileye geçiş yaptılar. Pişmanlık evresinde çevrenize tavsiye edin, mutlaka, ya psikoterapi ya hekim tedavisi, psikiyatrik tedaviyi öneriyoruz.

Teşekkür ederim.

OTURUM BAŞKANI – Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Evet, Adem Hocam, buyurun.

BİR GÖREVLİ – Müsaade ederseniz söyleyeceğim bir şey var.

Kıymetli arkadaşlar, Huriye Martı Hocamızın bir konferansı var bugün, saat 20.00’de, aşağı salondaydı ama salon burası yani mozaik salonda olacak. Akşam saat 20.00’de sadece ADRB görevlilerine yönelik konferansı var, bu salonda.

OTURUM BAŞKANI – Hocam buyurun, çok kısa olsun.

BİR KATILIMCI – Çok kısa, bir hocahanımın sunumuyla ilgili.

Hadislerde ... yani erkeklerin kadınlaşması, kadınların erkekleşmesi özellikle ailede ebeveyn bir defa cinsine göre, kadın kadın gibi giyinmeli, erkek de erkek gibi giyinmeli. Dolayısıyla çocuklarımız önce kıyafet karışıklığından dolayı cinsiyet karışıklığına gidiyorlar. Hadisteki çözümü burada buluyorum.

Bir diğer çözüm, genel bir çözüm, ayette var “vema kânallahü ... yestağfirun.” İçinde Resulullah’ın olduğu ve istiğfar eden bir topluma Allah azap etmez, diyor. Şiddet önleneyecekse biz önce hadis okumalıyız.

OTURUM BAŞKANI – Peygamberimizi hatırlatmalıyız, diyorsunuz.

BİR KATILIMCI – Bir başka nokta, hocahanım buna işaret etti...

İki: Herkes kendi eksikliğini, yanlışını kabul ederek eşine karşı yaptığı hatadan dolayı özür dileyebilmeli ve kendisinin eksik olduğunu kabullenmeli.

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Ben teşekkür ediyorum Hocam.

Buyurun.

FEYZA YORULMAZ (Muğla-Marmaris Vaizi) – Benim Gülcan Hocam’a bir sorum vardı.

Sunumunda eşcinselliğin bazı vakalarının tedavisinin olmadığını söyledi. Acaba o neye göre tespit ediliyor veya sebep ne, biyolojik mi?

GÜLCAN DOĞANAY – Bana ilk geldiklerinde, doktora gidip gitmediklerini soruyorum, gittilerse doktorun ne dediğini soruyorum; gerçekten bir sorun var mı? Çünkü ilk etapta şeye bakıyorlar bildiğim kadarıyla, mesela erkek görünümlü gitti, erkek özelliklerini taşıyor mu ona bakıyorlar, sonrasında hormonlarında bir sorun var mı diye bakılıyor. Ben ilk önce soruyorum, var mı diye, varsa dokunmamam lazım. Bir tane vardı öyle, erkek görünümlü ama yüzde 80 kadın teşhisi konulmuş. Cinsiyet değiştirmesi gerekiyor ama ailenin tek erkek çocuğu olduğu için aile böyle bir şeyi kabul etmiyor ve sürekli etrafı “hayır” diyor, o kendi isteyerek yapıyor. Bütün taşkınlıkları sergiliyor. Şu anda bir hukuk öğrencisi, üçüncü sınıfta, avukat olacak ve bütün aşırılıkları da sergiliyor bu yüzden. Benimle görüşmelerine devam ederken

belirli düzeyde iyileşmeler vardı. Ama ben bunu, bu çalışmayı cinsiyetinde kalsın diye devam ettirmiyorum. Daha sağlıklı bu süreci nasıl atlatabilir diye devam ediyorum. Çünkü bu tür bireylerin aileleri için de çok zor. Geçenlerde yine farklı bir şey için aradılar, çok ünlü bir psikiyatr, eğer oğlum cinsiyet değiştirmezse intihar eder demiş, aile cinsiyet değiştirmeye çok tepkili.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyoruz Hocam.

Bir arkadaşımız daha var, ona da söz verelim.

BİR KATILIMCI – Arkadaşlarımı beklettiğim için özür dileyerek soruyorum. Ben Ayşe Esra Şahyar Hocamıza sormak istiyorum. Kırşehir ADRB Vaizi Nimet Uğurlu.

Peygamber Efendimiz'in hayatında şiddet yok, dünden beri ayeti kerimede iki dövün ifadesini de gördük. Peygamber Efendimiz'in çocukları namazı yedi yaşında başlatın, on yaşına geldiklerinde şayet namaza başlamazlarsa onları dövün, hadisini bu şiddet konusunda nasıl anlamamız lazım.

Teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. AYŞE ESRA ŞAHYAR – Bizim Marmara İlahiyattan yeni emekli olan Ali Akyüz Hocamızın bu konuyla ilgili bir makalesi var, İSAM'ın veri tabanında da girip bakabilirsiniz. Hocamın orada dikkat çektiği husus, “vadribu aleyhinin.” Mustafa Ersöz hoca rivayetin sıhhati üzerinde bir çalışma yapmış ama Ali Akyüz Hoca metin üzerinden bir değerlendirmesi var. “Vadribu aleyhine”den hareket ederek, “ala” ile geldiğinde “darabe”nin dövme anlamına gelmediğini, biraz daha sert ifadelerle, daha kesin bir dille ihtar etmek anlamına geldiğini anlatıyor makalesinde. Zaten bunun hadislerde bir örneği de yok. Dinî hadislerde bir örneği olmadığı için, İslam'ın genel ilkeleri arasında *onüf*, hiddet gibi unsurlar da olmadığı için, her şey rıfk temelli olduğu için, İslam'ın esası olan bir ibadetin... Biz hepimiz bugün biliyoruz ki dövme yoluyla çocuklara öğretilmesi mümkün değil yani o çocuk nefret eder, bir daha namaz kılmaz. Bu bir vakıadır. Bizim önümüzde korkup kılsa bile yüzümüzü çevirdiğimiz andan itibaren o kılmayacaktır ve hayatının geri kalan kısmında nefret edecektir. O yüzden daha kesin bir dille söylemek, daha katı bir dille söylemek, net ifade etmek. Hocam hangi kelimeyi kullandınız siz? İhtar, evet, bu anlamda hoca değerlendiriyor, ben de böyle değerlendirmenin genel ilkelere daha uygun olduğu kanaatindeyim.

OTURUM BAŞKANI – Hocam, bu husus dünkü oturumda tartışıldı. Bazı hocalarımız “darabe” kelimesi üzerinde, hakiki mana vermeyi düşünüyor yani dövme şeklinde anlıyor.

Arkadaşlar, şu ifadelerle bitirelim. (Karşılıklı konuşmalar)

Oturum olarak son sözleri şöyle toparlayayım: Cinsel ihtiyacın nasıl karşılanacağını düzeltemeyen hemen hemen dünyada bir toplum olmadığı biliniyor. Peki, cinsel ihtiyacımızı neyle düzenleyeceğiz? Meşru nikâh akdiyle düzenleyeceğiz. Bunun için kariyer yapma kaygısı ve buna benzer şeylerle evlilik yaşı artık 30'un üzerine erkeklerde ve kızlarda çıktı. Bu hususta devamlı teşvikkâr ve önce kendi aile çevremizden başlayarak bir kere aile kurmanın özendirilmesi gerekiyor.

Bir de hocamız, sağlıklı iletişimden bahsetti. Bir hocamızın hanımı vefat etti, vefat ettiği akşam böyle bir toplantıda konuşuyoruz. Nanoteknolojide, teknik üniversitede profesör, bir vaka anlattı, dedi ki: "Bir komşumu ziyarete gittim, komşumuz bize yemek hazırlamış. Yemeği yedikten sonra hanımefendi dedi ki kocasına, 'bak beyefendi, hoca ne diyore?' ne demiş hoca, 'eline sağlık, çok teşekkür ederim' demiş" Demek ki o beyefendi, hayat boyu "eline sağlık" dememiş hanımına. Ben de soruyorum öğrencilerime, 300 öğrenciye konferans verdiğim zamanda veya 300 kişiye vaaz verdiğim zamanda, kaç kişi evde hanımına, evin şartlarına göre yemek yaptıktan sonra "hanımefendi, eline sağlık, çok teşekkür ediyoruz" canıgönülünden, iç dünyanızı da gözetleyerek... Cevap verin, diyor. El kaldırılıyor, üçte 1 arkadaşlar. Biz, böyle hoyrat bir anlayışla... Bu anlayışla iletişim olmaz.

Peygamber (s.a.v.) "selamı yayın" diyor, evde de yayacağız, caddede de yayacağız, sokakta da yayacağız, öğrencilere de bunu belirteceğiz.

Öfke kontrolünden bahsedildi. Biliyorsunuz, öfke kabiliyet potansiyel olarak bizde vardır. "Velemma seketea an musel gadap." Musa Aleyhisselam Tur'dan döndüğü zaman bakıyor ki putperest olmuş toplum, Harun Aleyhisselam'ı dinlememişler, Tevrat levhalarını yere atıyorlar. Ondan sonra "Velemma seketea an musel gadap" Musa'nın gazabı dinince... Demek ki hepimizde öfke kabiliyeti var, potansiyel olarak var ama bunu eğitmek, bunu belli bir seviyede tutmak önemli.

Gerçekten bu oturumda, bu anlamda çok güzel şeylere temas edildi. İnşallah faydalı olmuştur.

Ben öncelikle hocalarıma ve esas teşekkürü layık olan sizlere çok teşekkür ediyorum. İnşallah bu konuştuklarımızı sizler de bir yerlerde anlatırsınız, inşallah bu insanlara bir hizmetimiz olur.

DOKUZUNCU OTURUM
DİYANET İŞLERİ
BAŞKANLIĞININ AİLEYE
YÖNELİK HİZMETLERİ

Oturum Başkanı
Dr. Fatih KURT
Dini Yayınlar Genel Müdürü

24 KASIM 2019
(09.00 – 10.50)

OTURUM BAŞKANI DR. FATİH KURT (Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yayınlar Genel Müdürü)- Bismillah...

Muhterem hocalarım, kıymetli meslektaşlarımız; Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzün düzenlediği, açılış günü olarak Perşembe gününü kabul edersek dördüncü gününe çıkmış olduğumuz sempozyumumuzun değerlendirme oturumu öncesinde son oturumunu açmış bulunuyoruz. Cenab-ı Allah oturumumuzu hayırlı, bereketli eylesin.

Ben, ilk önce oturumda tebliğ sunacak olan kıymetli hocalarımızı davet edip, ardından bir mukaddimeyle hocalarıma söz vermek istiyorum.

İlk tebliği sunacak olan Diyanet İşleri Başkanlığımız Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanımız Sedide Akbulut Hocamızı davet ediyorum, buyurun değerli hocam.

İkinci tebliği sunacak olan Diyanet İşleri Başkanlığımızın kıymetli Başkanlık Uzmanı Fatih Yıldız hocamızı davet ediyorum.

Üçüncü tebliği sunacak olan Başkanlığımız Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğümüz Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Daire Başkanımız Lokman Arslan Hocamızı davet ediyorum.

Oturumumuzda dördüncü tebliği sunacak olan Türkiye Diyanet Vakfımızın Kadın Aile ve Gençlik Merkezi Müdürü Nurcan Yavuzyiğit Hanımefendiyi davet ediyorum.

Bugün 24 Kasım, Türkiye’de, ülkemizde öğretmenler günü olarak kutlanıyor; iyyin, güzelin, hakikatin insanlarımıza ulaştırılması noktasında fedakârca hizmet eden, görev yapan bütün hocalarımızın gününü ve sizlerin de bir öğretmen, muallim olarak gününüzü sözün başında tebrik etmek istiyorum. Rabb’im bizi son nefesimize kadar iyyinin, güzelin, hakkın, hakikatin insanlığa ulaştırılması noktasındaki varlığımızı daim eylesin.

Değerli hocalarım, Diyanet İşleri Başkanlığımız kurulduğu günden hamdolsun bugüne kadar İslam Dininin itikat, ibadet esaslarına yönelik sahih dinî bilgiyi toplumumuza ulaştırma görevi, ibadethaneleri yürütme vazifesiyle beraber hamdolsun hayatın içerisinde, insanımızla beraber, insanımızın doğumundan ölümüne, düğününden cenazesine her zaman yanında olmuştur ve buradan hareketle aileye yönelik, ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesine yönelik de her zaman önemli fonksiyonlar icra etmiştir personeliyle, çalışanlarıyla birlikte. Başkanlığımızı, kurulduğu günden bugüne kadar bu hizmetleri yürüten ve bizlere emanet eden bütün

geçmişlerimizi, büyüklerimizi, Başkanlık hizmetlerimizi konuşacağımız bu oturum öncesinde hayırla, duayla yad etmeyi bir görev addediyor, ahrete göç edenlere Cenab-ı Allah'tan rahmet, hayatta olanlara da sağlıklı, bereketli ömürler niyaz ediyorum.

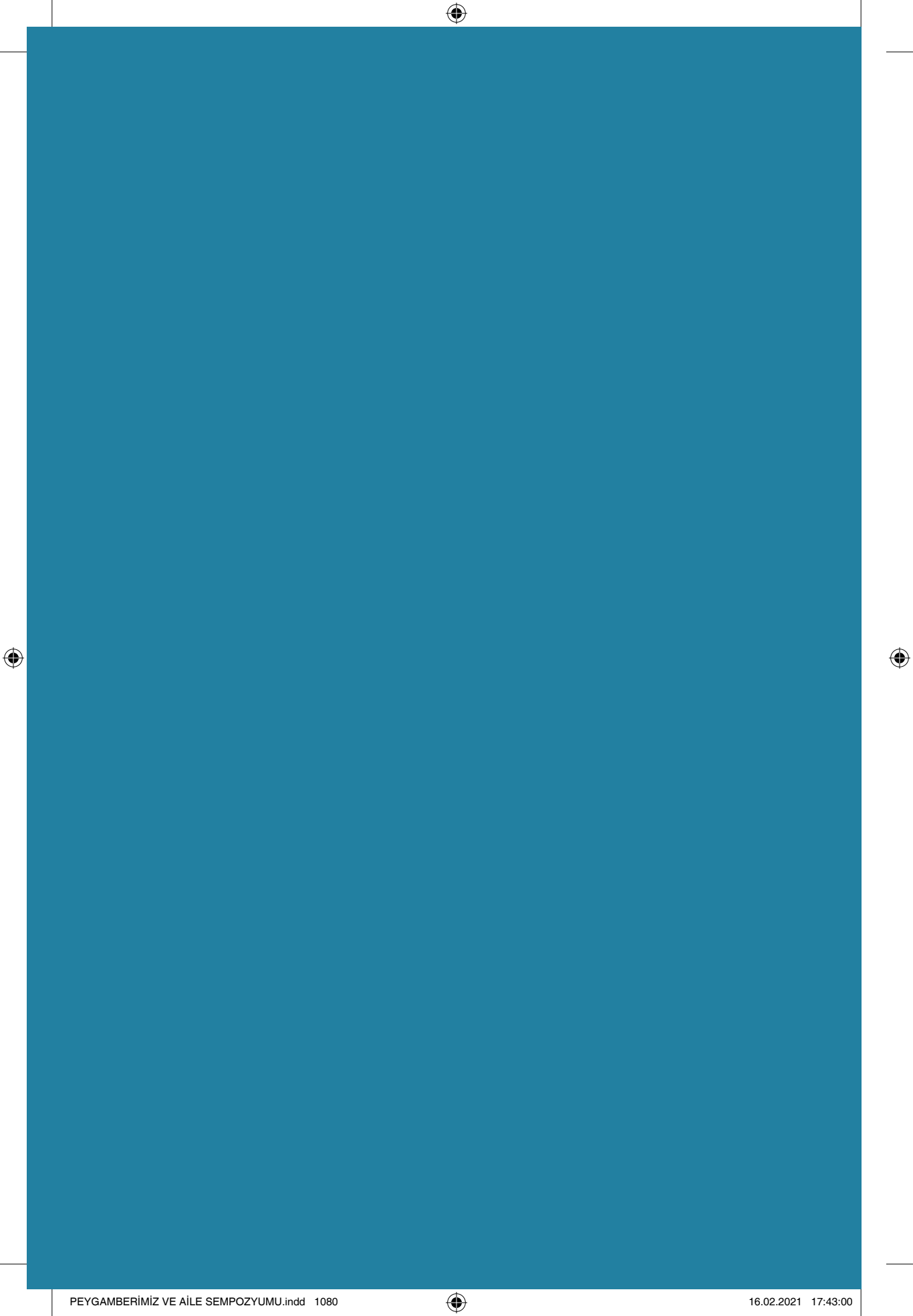
Tabii, son on beş yıl içerisinde Başkanlığımız hamdolsun daha fazla halka, vatandaşa, insana dokunan bir hizmet politikası yürütmekte veya hizmet imkânı ve fırsatı bulmakta. Bir şeye itiraz etmeliyiz, tabii yapmış olduğumuz çalışmalarımızı, faaliyetlerimizi hiç şüphesiz belki ihlas, samimiyet, Allah rızası için yapmamızdan hareketle, yaptıklarımızı anlatabilme, sizlerin yaptığını vatandaşlarımıza duyurabilme noktasında eksikliğimiz var. Aramızda çok değerli hocalarımız da var. Zaman zaman farklı vesilelerle konuşup dertleştığımızde, kurumumuzun yapmış olduğu hizmetleri, yapmış olduğu faaliyetlerin büyük bir kısmını akademimizin önemli bir kısmının, kendi akademimiz, ilahiyat akademisinin bile büyük bir kısmının haberdar olmadığı gerçeğiyle karşılaşyoruz. O yüzden bu oturumun, ailenin konuşulduğu bu sempozyum içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığının aileye yönelik hizmetlerinin bir oturum olarak belirlenmesini ve kayıtlara girmesini, bu hizmetlerin tescillenmesini, kamuoyuyla bildiri-tebliğ şekliyle paylaşılmasını da önemli görüyorum.

Bu vesileyle son oturumda, sempozyumun böyle tamamlanmasını programladığı için Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüze de teşekkür edip, tebrik ediyorum.

Sözü fazla uzatmadan, ilk tebliğini sunmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığının Aile Konusunda Hedefleri, Prensipleri ve Söylemleri başlıklı tebliğini sunmak üzere sözü Sedide Akbulut Hocamıza bırakıyorum.

Hocamızın süresi yirmi dakika.

Buyurun Hocam.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLE KONUSUNDA SÖYLEMLERİ VE HEDEFLERİ

Sedide AKBULUT*

ÖZET

Aile, insanlık tarihi boyunca varlığı ve işlevselliği ile her zaman toplumsal hayatın önemli bir yapı taşıdır. Geçmişte sahip olduğu değerlerle bugünün ve geleceğin dünyasında da yerini koruyacaktır. İslam Dini ailenin kuruluş aşamasında nikah akdi ile başlayan süreçten eşler arasındaki ilişkiye, çocukların eğitiminden büyüklere yönelik davranış modellerine kadar aileye ilişkin pek çok usul ve esaslar belirlemiştir.

İslam dininin korunmasını emrederek toplumsal hayatın huzurunu da amaçlayan beş temel esası arasında var olan nesil, emniyeti aile kurumunun önemine işaret etmektedir. Bireyler aileyi, aileler toplumları, toplumlar milleti ve devleti var edecek ve güçlü kılacaktır. Bu nedenledir ki güçlü birey güçlü aile, güçlü aile de güçlü toplum demektir. Bireyin dokunulmazlığı kadar ailenin yıkılmaması da hem ahlaki hem hukuki normlarla koruma altında olmalıdır.

İçinde yaşadığımız yüzyıl küreselleşmenin etkisiyle pek çok sorunsalı dünya coğrafyasında eş zamanlı yaşanılır hale getirmiştir. Aile içi iletişimsizlikten şiddete, bireyselleşmeden hedonizme pek çok tehdit unsuru aileyi kuşatmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı bu savrulmalar karşısında dinin sabitelerine yeniden sarılmak, onları iyileştirici unsur olarak aile hayatına yansıtmak için farkındalık çalışmaları gerçekleştirmektedir.

Aileye yönelik bazı sorunların yanlış din algısından kaynaklandığı düşünüldüğünde yanlış algıların sahih kaynaklarla düzeltilmesinin, aileye ait

* Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı

sorunların çözümüne katkı sağlayacağı bir gerçektir. Bu bağlamda, duyarlılığı ve farkındalığı artıracak ve doğru bilgilendirmeyi sağlayacak Başkanlığa ait pek çok faaliyet Aile ve Dinî Rehberlik Büroları tarafından yürütülmektedir.

Bu tebliğde Diyanet İşleri Başkanlığının aile olmanın ve aile kalabilmenin sabitelerinden sevgi, saygı, merhamet, adalet üzerine bina ettiği yaklaşımları ve hizmetleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Diyanet İşleri Başkanlığı, İslam, Farkındalık, Hak ve Sorumluluk, Sevgi, Merhamet, Adalet.

SUMMARY

The family has always been an important building block of social life with its existence and functionality throughout human history. It will preserve its place in today's and future's world with its past values. Islam has determined many procedures and principles regarding the family, from the process that started with the marriage contract during the establishment phase of the family, to the relationship between the spouses, from the education of the children to the behavioral models towards the elders.

Generation security, which is among the five basic principles aiming at the peace of social life by ordering the protection of Islam, points to the importance of the family institution. Individuals make family, families make societies and societies make nations, state and they make them stronger. Therefore, a strong person means strong family; strong family means strong society. The protection of family as well as the inviolability of person should be protected by both moral and legal norms.

The century that we live in has made many problematic issues synchronously in the World with the effect of globalization. Many threats such as violence, miscommunication among family members, individualization and hedonism have surrounded the family. The Presidency of Religious Affairs conducting awareness studies in order to cling to the constants of religion in the face of these drifts and reflect them to family life has a healing factor.

Considering that some problems regarding the family caused by the wrong perception of religion, it is a fact correcting the wrong perceptions with genuine sources will contribute to the solution of family problems. In this context, many activities of the Family and Religious Guidance Offices of the Presidency which will increase sensitivity and awareness and provide accurate information.

In this study, the approaches and services of the Presidency of Religious Affairs are based on love, respect, compassion and justice, which are the constants of being a family and staying a family.

Keywords: Family, The Presidency of Religious Affairs, Islam, Awareness, Right and Responsibility, Love, Mercy, Justice.

GİRİŞ

İslam dini, bireysel kazanımlarla toplumsal huzurun sağlanacağı perspektifiyle insanı muhatap alır. Bireylerin inançlarını biçimlendiren ilkeler ve davranışlarını düzenleyen kurallar sunar. Bu inanç ve davranışların ilk şekillendiği yer aile olduğu için, aile yapısının korunmasına büyük önem verir.

Aile, toplumsal yapının değişiminden ve dönüşümünden bağımsız bir kurum değildir. Bu nedenle kaygılı nostalgik bakıştan kurtulup bir sosyal kurum olarak ailenin konumunu bu değişim ve dönüşümle birlikte düşünmek gerekmektedir. Yaşanılan bu gelişmelerden nasibini alan aile kurumu farklı tanımlamalar ve acımasızca yargılamalarla karşı karşıya getirilmiştir. Bireyleriyle bir bütün olarak düşünüldüğünde aileye dair çözümlerin, ‘din ve değerler’ bağlamında ele alınmasıyla mümkün olacağı görülmektedir.

Toplumsal değişimle ilgili kapsamlı bir bakış açısına erişmek için din ile toplum arasındaki iki yönlü ilişkinin derinlikli bir şekilde incelenmesi mutlaka başka araştırmaların alanı olacaktır. Bu tebliğde, yasal sorumluluk verilmiş bir Kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığının ailenin modern zamanlarda karşılaştığı yoğun sorun yumağı içinde işlevini yerine getirebilmesi veya sorun çözme kabiliyetini geliştirebilmesine yönelik bakışı, prensip ve söylemleri ele alınacaktır. Bu anlamda, kurumsal hizmetlerin etkinliğinin önemi bir kez daha gündeme getirilecektir.

DAYANAKLAR

Diyanet İşleri Başkanlığı, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un 1. Maddesi’nde ifadesini bulan “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek üzere,” olarak kurulmuştur. Bu görev toplumumuzun hem İslam dinine ait doğru bilgiye ulaşmasını, hem de sosyal problemler karşısında dinin birleştirici ve onarıcı bir manevi destek kaynağı olarak topluma sunulmasını içermektedir. Din Hizmetleri

Genel Müdürlüğü adı geçen Kanun'un 7. maddesi 3.¹ ve 7.² fıkralarında ifadelerini bulan "Aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak." ile yükümlendirilmiştir.³

Cami içi din hizmetlerinin yanı sıra, sosyal ve kültürel içerikli din hizmetleriyle de toplumsal birliği ve huzuru tehdit eden pek çok etkenle mücadelenin, bireyleri ve aileyi kuşatan değersizlik sarmalına yönelik çaba harcamanın, köklü kurumsal yapısı dikkate alındığında Başkanlığın asli vazifelerinden birisi olduğu görülecektir. Toplumsal ilgi ve destek bütün boyutlarıyla ele alındığında bugün gelinen noktada, Başkanlığın ürettiği ve sürdürdüğü hizmetlerin genel kamuoyunda hatırı sayılır bir kabulünün⁴ olduğu ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, toplumumuzun aile hakkında dinî açıdan doğru bilgilen- dirilmesi, aile bireylerinin değişim ve dönüşümler sonucu maruz kaldıkları riskler karşısında dinî bilgi ve manevi destek üniteleri ile güçlendirilmesi amacıyla 2011 yılında Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı ihdas edilmiştir. Toplumun diğer katmanlarıyla birlikte ilgi ve korunmaya muhtaç gruplara sunulacak dinî rehberlik hizmeti de Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığının görev tanımı içerisinde yer almaktadır. Daire, sosyal hizmet kurumlarında kalan

- 1 Öğrenci yurtları, eğitim kurumları, gençlik merkezleri ve kampları, ceza infaz kurumları, sağlık kuruluşları, sosyal hizmet kurumları ve benzeri yerlerde işbirliği esasına göre manevi danışmanlık ve din hizmeti sunmak.
- 2 Aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dinî konularda aydınlatma ve rehberlik yapmak.
- 3 Diyanet İşleri Başkanlığı (2019-2023) Stratejik Planında Sunuş bölümünde, Başkanlığın cami içinde; namaz kıldırma, cami dersleri, vaaz, irşat hizmeti, cami dışında; halkın geneline açık konferans, sempozyum gibi ilmî aydınlatma hizmeti, çocuk, yaşlı, hasta, engelli ve kadınlar gibi dezavantajlı gruplara yönelik manevi rehberlik hizmeti verdiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzuruna katkıda bulunmak amacına dönük olarak "birlik ve beraberliği engelleyen toplumsal problemlerin çözümüne katkı sağlamak ve pekiştirilmesine yönelik özel nitelikli. (Gençlik çalışmaları merkezleri, aile ve dinî rehberlik merkezleri, göç ve manevi destek merkezleri vb.) hizmet mekânı sayısının artırılması hedeflenmiştir. Stratejik Plan bağlamında hazırlanan yıllık Eylem Planları çerçevesinde aileye yönelik farkındalık çalışmaları ise sürdürülebilirlik ilkesiyle gerçekleştirilmektedir.
- 4 Necdet Subaşı, "Cumhuriyet'ten Günümüze Dinsel Modernleşme ve Dinî Yapıların Değişimi", Türkiye'de Toplumsal Değişim, (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 290.

çocuk, genç ve kadınlara yönelik manevî destek temelli projeler üretmekte ve yürütmekte, ilgili birimlerle, kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmakta,⁵ taşrada Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının ilgili çalışmalarını koordine etmektedir. Dairenin hizmet alanları, aileye yönelik faaliyetler ve sosyal hizmet kurumlarında yürütülen manevi destek hizmetleri olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır.⁶

Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı, doğru dinî ve ahlaki bilgilere sahip, aile olmanın sorumluluğunu taşıyan, bilinçli ve güçlü bireylerden oluşmuş sağlıklı bir aile yapısının oluşturulmasına ve korunmasına katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Kur'an ve sünnet ışığında, ahlâk eksenli bilgiyi temel alarak aile hakkında topluma güncel dinî bilgi sunmak, aileyi ve aile içinde bireyi tehdit eden problemlerin çözümüne dinî katkı sağlamanın yanı sıra, ayrıca toplumun kırılgan kesimlerine dinin manevî desteğini ulaştırmayı kendisine misyon olarak belirlemiştir. Bu misyonunu, sağlıklı bireylerden ve mutlu ailelerden oluşan huzurlu bir toplum yapısına kavuşmak için hizmet veren, zamana aşına, değişimin farkında, etkin ve güvenilir bir birim olma vizyonuyla gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Ülkemizde 1950'li yıllardan itibaren yaşanan hızlı sanayileşme ve kentleşmeye paralel olarak geleneksel aile sisteminden çekirdek aile sistemine doğru bir değişim yaşanmaktadır. Aile yapısından başlayan bu değişim aile bireylerinin rollerine, ilişkilerine ve değerlerine de yansımaktadır. Bu değişim sonrasında, diğer gelişmiş ülkelere göre güçlü bir aile yapımızın olduğu görülmekle birlikte pek çok sorunun ailelerimizi tehdit ettiği gerçeği izahtan varestedir. Geleneksel algı ve zihin kalplarının gölgesinde kalan kız çocuklarının doğdukları günden itibaren uğradıkları her türlü ayrımcılık (eğitimsiz bırakılmaları, küçük yaşta evlendirilmeleri ve mirastan mahrum edilmeleri gibi), aile içi şiddet, aile içi çatışmalar, bakıma ve yardıma muhtaç yaşlıların yalnızlığa itilmesi, çocuk ihmal ve istismarı, töre ve namus cinayetleri, ailede mahremiyet bilincindeki zafiyetler, boşanma, başta sigara, alkol ve uyuşturucu olmak üzere zararlı madde kullanımı gibi sorunlar aileyi tehdit eden faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

5 Başkanlığımız ile AÇSHB arasında 22 Ağustos 2013'te imzalanan Protokol aileye yönelik çalışmalarda Kurumlar arası işbirliği konusunda büyük katkı sağlamaktadır. 2018 yılında revize edilerek yeniden imzalanmıştır.

6 Bkz: 17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği.

Bunların yanı sıra kitle iletişim araçlarının gelişimi; değer ve sınır tanımsızın aile mahremiyetini, aile bireylerinin haklarını, ailenin saygınlığını zedeleyebilmektedir. Sadakatsizlik, vefasızlık, tahammülsüzlük, bilinçsizlik ve şiddet gibi sebeplerle ailelerimiz ciddi anlamda zarar görmektedir. Dolayısıyla ailenin kurulması, korunması ve sağlıklı bir şekilde geleceğe taşınması için çözüm üretmek hepimizin sorumluluğudur. Bu bağlamda Kur'an ve sünnetten beslenen sağlam referanslarla ve değişmez sabitelerle bugünün ailelerine yol gösterecek çalışmalara duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.

Toplumda aileye yönelik bazı sorunların yanlış din algısından kaynaklandığı mülahaza edilmektedir. Yanlış din algısının da sahih kaynaklarla düzeltilmesinin, aileye ait sorunların çözümüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, duyarlılık ve farkındalığı artıracak ve doğru bilgilendirmeyi sağlayacak Başkanlığa ait pek çok faaliyet Aile ve Dinî Rehberlik Büroları tarafından yürütülmektedir. Din görevlilerimiz resmî hizmet tanımlarına uygun olarak, din hizmetinin doğru ve etkin şekilde sunumunun yanı sıra vatandaşlarımızla iç içe olmaları sebebiyle, rehberliğe yönelik pek çok müracaat ile de karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu meyanda sahih bilgi sunulurken kamu kurum ve kuruluşlarına yönlendirmeler yapılmakta; aynı zamanda sosyal ve kültürel faaliyetler, proje bazlı çalışmalar ile çocuk, kadın ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet kurumlarında manevi destek hizmetleri de Aile ve Dinî Rehberlik Büroları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Hizmet birimlerinin yanı sıra belli periyotlarla düzenlenen İl Müftüleri İstişare Toplantıları ve Din Şûralarında yayımlanan sonuç bildirelerinde “aile bireylerine yönelik her türlü ayrımcılık, aile içi şiddet, kadına ve çocuğa yönelik şiddet, töre ve namus cinayetleri, kız çocuklarının eğitimi; aile, kadın ve çocuklara yönelik din hizmeti” gibi konular gündeme alınmaktadır. Aile kurumunun yıpratılmasının ve yozlaştırılmasının, başta toplumsal çözülme olmak üzere pek çok problemi beraberinde getirdiğine vurgu yapılarak ailenin saygınlığını korumak ve sürekliliğini sağlamak amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinin önemine ve yürütülmesi konusundaki kararlılığa dikkat çekilmektedir.⁷

Görüyoruz ki bugün dinimizin aileye bakışı, huzurlu bir aile ve toplum için öğrettiği değerler maalesef yeterince bilinmemektedir. Bu durum kadın ve aileye dair değerlerin istismar edilmesine de neden olmaktadır.

7 Kararlara ilişkin detaylı bilgi için bkz. Ek-1 “Şura, Seminer ve Toplantılarda Alınan “Aile ve Kadın” Konulu Kararlar”.

Diyanet İşleri Başkanlığı, dinin “yanlış onaylayıcı bir referans” olarak kullanılmasını önlemeyi; birlikte ve barış içinde yaşadığımız, birbirimize insan olarak, aile bireyleri olarak saygı ve sevgi duyduğumuz bir dünyayı inşa etme çabasında yüce dinimizin kalıcı öğretisini yapı taşı kılmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda bugün üretilen çalışmalar Başkanlığın toplumsal sorunlara yönelik duyarlılığının ve çözüm çabalarına müdahil olma kararlılığının açık ifadesidir. Böyle bir yaklaşımda, insanların hayatında önemli bir referans ağına sahip olan dinin, sosyal hayata dair açmazların çözümünde olumlu rol oynayabileceği düşüncesi temel alınmaktadır.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de son derece hızlı bir toplumsal dönüşümün yaşandığı tablo göz önüne alınarak düşünüldüğünde, 2011 yılında yapılan Aile Yapısı Araştırması’nın sonuçları, bireylerin anlam ve ahlakla ilgili sorulara verdikleri cevaplar, ailelerin dine yükledikleri anlam bütün ezberleri bozacak cinstendir. Araştırmaya göre dinî bilgi ve pratiklerin ilk öğrenildiği yer % 55-60⁸ gibi oranlarla aile olarak görünmektedir. Bireylerin yeni aile kurarken eşinin dindarlığının en belirleyici ve güçlü etken olması⁹ da dinin aile üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. İşte bu durum, dinin “onarıcı” rolüne referans kabul edilebilecek güçlü bir dayanak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başkanlık, gerek Kur’an ve hadislerde geçen, gerekse Müslümanların tarihi tecrübelerinde yer edinen konular hakkında toplumu aydınlatırken, süreç içindeki yorum, yaklaşım ve uygulama zenginliğini olduğu gibi yansıtmaya çalışmakta, ayrıca bu zengin mirasın günümüzde nasıl yorumlanması gerektiğini de açık bir şekilde ifade etmektedir.¹⁰

BAŞKANLIĞIN AİLE KONUSUNDAKİ SÖYLEMLERİ TEMEL REFERANSLAR

Diyanet İşleri Başkanlığı, “aile kurmak”, “aile olmak” ve “aile kalmak” bağlamında; İslam’ın temel kaynaklarını referans alarak hurafe ve bid’atlerden arındırılmış, zamanın olumsuz getirilerine karşı güçlü durabilen ve fitrata uygun bir aile yaklaşımını geliştirme gayretindedir.

⁸ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara 2011, s. 197.

⁹ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ankara 2011, s. 87-92.

¹⁰ Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Eğitim Seti, Yayınlanmamış kitap, (Ankara 2018), 7.

Bilindiği gibi aile, insanlığın başlangıcından bugüne süren ilk beraberliğin adıdır ve insanlık tarihinin en eski kurumudur. Eşler ile başlayıp çocuklarla büyüyen ve akrabalarla genişleyen bu beraberlik, hayata tutunma ve ebedi kazanımların çabasında olan insanı yalnız bırakmayacaktır. İnsan; çocuk olur, genç olur, yetişkin olur ve bütün bu dönemler boyunca ailesinin açtığı pencereden dünyayı görür. Bu pencere pek tabiidir ki kişinin hayata bakışını ve duruşunu; kendisi, ailesi ve içinde yaşadığı toplum için oluşturduğu bakış açısını da içinde barındıran, topyekûn yaslandığı ahlaki prensiplerine açılır. Kişinin ilk alışkanlıklarını kazandığı yer olarak aile, önemsenmeyi, korunmayı ve güçlendirilmeyi hak etmektedir.

1. AİLE KURMAK

İlahî vahyin bize yüklediği sorumluluklar çerçevesinde meseleye baktığımızda yüce kitabımızın aile kurmayı ve sağlıklı nesiller yetiştirmeyi ısrarla tavsiye ettiği görülür. Bu hayat modelini tavsiye eden ; “Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler Allah onları lütfuyla zenginleştirir.”¹¹ ayeti evlenmeyi ve evlendirmeyi teşvik ediciliğinin yanı sıra bu konuda atılan adımların Allah’ın yardımıyla destekleneceği müjdesini de içerir. Hz. Peygamber aile kurmayla ilgili ; “Evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur.”¹² buyurarak, evliliğin aynı zamanda bireylerin dinini ve ahlak dünyasını koruyacak yönüne işaret etmektedir.

Bireyselleşmenin kabul dünyamızda yer etmeye başladığı, hazza dayalı tercihlerin ilk sıraları aldığı günümüzde aile olmak adına endişelerin yaşandığını göz ardı edemeyiz. 2018 TÜİK verilerine baktığımızda ülkemizde evlenme oranlarında ciddi düşüşlerin yaşandığı, çocuk yaşta evlilikle mücadele ederken göz ardı edemeyeceğimiz şekilde hızla yükselen evlenme yaşı aile kurmanın önündeki engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Evliliğin kurulma aşamasında yaşanan zorluklar ve belirli ekonomik yaptırımlarla başlaması yeni neslin gözünü korkutmakta dolayısıyla ya ertelenmekte ya da hiç gündem oluşturmamaktadır. Bu bağlamda helal sınırlar içerisinde meşru ihtiyaçlarla ve tarafları ekonomik yıkıma uğratmayacak evlilik planları nebevi sünnet ölçüsündeki tercihlerle yol almalıdır.

¹¹ Nûr, 24/32.

¹² Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh, 1.

Eşler arasındaki uyumun sağlanması olarak ifade edeceğimiz bir denklğin, bir ölçütün mevcut olması şüphesiz önemlidir.” Dinimiz, evliliğin sağlam temeller üzerinde kurulması ve sağlıklı işleyişinin devamı açısından “denkliğe”; soy, Müslüman oluş, hürriyet, meslek, dindarlık ve zenginlik konularında tavsiye ve öğüt niteliğinde değinmiştir.¹³

Hz. Peygamberin “Kadın dört sebepten biri için nikâhlanır; malı, nesebi, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanı seç ki iki elin bereket görsün.”¹⁴ hadisi, nebevi öğretinin bütününe bakıldığında kadın olsun erkek olsun evlenecek kişilere eş seçerken dikkat etmeleri gereken hususların ne olması gerektiğini işaret etmektedir.

Aileyi sağlam temeller üzerine kurmak, iyi bir aile olabilmek ve kalabilmek için ön şarttır. İnanç eksenli yaklaşımla kurulan yuvanın sağlıklı bir şekilde devam etme ihtimali daha fazla olacaktır.

2. AİLE OLMAK

Eş olmayı aile olmanın anlamı ile birlikte düşündüğümüzde, fiziksel olduğu kadar zihinsel ve duygusal bir uyum ve tamamlanmaya da işaret ettiğini görürüz. “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.”¹⁵ âyet-i kerimesi, aile olmanın salt çekirdek aile olma anlamına gelmeyeceğini, eşlerin yakınları vasıtasıyla genişleyerek büyük bir çatı altında aile olunacağını ifade eder. Yine başka insanlarla aile ilişkisi kurmanın temelinin “Allah’tan korkmak/layıkıyla sakınma esası”na dayandığını bu ayeti kerimeden öğrenmekteyiz. Aile yapımızı ister çekirdek ister geniş olarak adlandıralım ilişkilerimizi belirleyecek olan ölçü ayeti kerimenin de işaret ettiği. İnsanların birbirini razı etme söylemlerinden öte Allah’ı razı etme yükümlülükleri vardır. Ve O razı edildikten sonra beşeri beklentilerin telafı ve tedavi edilebilirliği görülecektir.

Bununla birlikte Kur’an-ı Kerim’de bahsedilen aile modelleri bizi, aile olmanın ne anlama geldiği üzerine düşünmeye ve örnek almaya sevk etmektedir. Mesela, hayırla yâd edilen İmrân ailesine;¹⁶ evladını tufandan

¹³ *İslam Ansiklopedisi*, 2002, XXV, “Kefâet”, s. 166.

¹⁴ Buhârî, Nikah, 16; Müslim, Radâ, 53.

¹⁵ Hucurât, 49/13.

¹⁶ Âl-i İmrân, 3/33-34.

tuğyandan kurtarmaya çalışan Hz. Nuh'un babalığına;¹⁷ Hz Yakup'un evlatları arasındaki kıskançlığın sebep ve sonuçlarına; pişmanlıklarla dolu geçmişin ardından kardeşlerine afv ve ikramla yaklaşan Hz. Yusuf'un iffet ve izzetine,¹⁸ Hz İbrahim'in hem evlat hem baba modelliğine yer verilir. Bu örnekler bize aile olmak becerisini, sorunlarla karşılaştığımızda çözüm önerilerini, kişinin önce kendisini sonra da ailesini korumak için maddi ve manevi olarak güçlü olmasını ve kul olma bilinciyle hareket etmesini öğretecektir.

Elbette aile olmak her daim geniş imkân ve fırsatlar içinde hareket etmek demek değildir. Hayatın sıkıntılı anlarında da kişinin öncelikle ailesini tercih etmesi ve bu meyanda sorumluluk alması ondan beklenen ahlaki tavidir. Nitekim Allah Resûlü, kişinin ailesi için harcadığı her kuruşa sadaka ecri verileceğini bildirmektedir.¹⁹ O; "Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınıyım."²⁰ buyurarak hayırlı insanın kim olduğuna işaret eder.

Sağlam bir ahit, güçlü bir akitle kurulan ailenin hangi esaslar üzere var olduğunun beyanı olan "Allah'ın varlığının belgelerinden biri de, kendileriyle huzur bulasınız diye sizin için kendi cinsinizden eşler yaratıp, aranızda sevgi ve merhamet var etmesidir. Bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."²¹ ayeti aile olmanın sabitelerine vurgu yapmaktadır. Bilindiği gibi aile, üyeleri arasında hukuki olduğu kadar ahlaki sorumlulukları da barındıran bir sistemdir. Kendine ait ölçülere sahip olması gereken bu sistemde, ihtiyaç duyulan ahengi oluşturacak ve sürdürecektir temel yaklaşım ve duyguların neler olacağı en önemli sorulardandır. Kurulan yuvanın huzura kavuşması eşlerin birbirlerine duyacakları sevgi ile mümkün iken sevginin oluşumu da rahmet gereği fedakârlık, anlayış, affetme ve ihsan ile gerçekleşecektir.

Ayeti kerime aile olmakla ve aileyi korumakla ilgili sevgi (meveddet), merhamet (rahmet) kavramlarını önümüze koymaktadır. Bununla birlikte evliliğin bir ahenk ve uyum gereksinimi beraberinde adalet, sözleşmeyle üstlenilen yükümlülöklere sadakat, ortak aklı içermesi istişare, sınırlarının var olması mahremiyet esaslarını öne çıkarmaktadır. O nedenle aileyi ayakta tutan ve gücünü Kur'an ve Sünnetten alan bu sabitelerin varlığı ve korunması

¹⁷ Hûd, 11/42-46.

¹⁸ Yûsuf, 12/84, 94.

¹⁹ Buhârî, İmân, 41.

²⁰ Tirmizî, Menâkıb, 63.

²¹ Rum, 30/21.

aileye yönelik pek çok tehdidin bertaraf edilmesi için en güçlü kazanımlar olarak sunulmalıdır.

a. Adâlet

Adâlet, Kur'ân-ı Kerîm'de ve hâdislerde genellikle “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvâya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır. İnfitâr sûresinin yedinci ve sekizinci âyetlerinde insanın fizyolojik ve fizyonomik yapısındaki uyum, âhenk ve estetik görünüm, adâlet kavramıyla ifade edilmektedir.²²

Sözlükte “karşılık vermede eşit davranmak, eşit olmak, eşit kılmak, davranış ve hükümde doğru olmak, hak ve hakikate göre hüküm vermek, (Yüce Allah hakkında kullanıldığında) şirk koşturmak”²³ anlamlarına gelen adâlet; “bireysel ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan bir erdem veya hukuk ilkesidir.”²⁴

Adâlet, her hak sahibine hakkını teslim etmektir. İnsanlar arasındaki ilişkilerin yara almasına ve yıkılmasına sebebiyet vermek ölçsüzlüktür, bu da adâletin zıddı olan zulümdür. Aile içinde kadın ve erkeğe ait roller, beklentiler adâlet esası ile belirlenmelidir. Adâleti ayakta tutan kimselerden olmak²⁵ öncelikle aile içinde başarılmalıdır. Sorumlulukların dağılımı ve davranışların ölçüsü uyum, denge, ahenk ekseninde korunmalıdır. “Aile bireyleri arasında adâlet, maddi planda bir eşitlikten öte, Allah tarafından herkese verilmiş olan niteliklere/ayrıcalıklara saygıyı yani manevi anlamda bir eşitliği ifade eder. Adâlet, güç değil hak eşitliğine, kuvvetlerin değil saygınlıkların eşitliğine dayanır.”²⁶

Allah Resûlu, “Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adâletli davrananlar, Allah katında, Rahman'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar.”²⁷ buyururken eşlerin hem kendilerine hem de yakınlarına karşı sorumluluğunun adâlet esasıyla yüklenilmesine

22 Mustafa Çağrı, “Adâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1988), I: 341-343.

23 İsfahânî, *el-Müfredât*, 319-320.

24 Mustafa Çağrı, a.g.e.

25 Nisâ, 4/135.

26 Huriye Martı, Abdurrahman Han, “Sünnet Perspektifinden Aileye Bakmak: Sabiteler ve Değişkenler”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı 16, (Ankara 2016), 35-55.

27 Nesâî, *Adabu'l-kûdat*, 1.

cennet misafirliği vaat etmektedir. Adalet aile olmakla yan yana gelince hak ve sorumlulukları hatırlatacaktır. İslam dini (dil, din, ırk, cinsiyet ve milliyet farkı gözetmeksizin) her insanın Allah’a karşı, kendi nefesine karşı, aile fertlerine karşı, başkalarına karşı ve bütün kâinata karşı haklarının olduğunu vurgulamaktadır. “Şüphesiz Yüce Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir...”²⁸ sözüyle Allah Rasûlu insanlara karşılıklı olarak birbirlerinin haklarına riayet etmelerini tavsiye etmekte, başkasına karşı yaptığı haksızlık var ise henüz dünyada iken telâfi etmeleri gerektiğini vurgulayarak şöyle buyurmaktadır: “Kim kardeşine haksızlık etmişse, onunla helâlleşsin...”

Aile olmak nasıl ki bir hayatı paylaşmak ve farklı iki insanın birlikte yaşama kültürünü geliştirmesi ise evlilik “ben”olan bireyin “biz” olmayı öğrenerek başka hakları ve sınırları kabullenmesidir. Başkalarının haklarının başladığı yerde bireyin sorumluluğu başlayacaktır. Aksi gerçekleştiğinde de sorumsuzluklar hakların ihlali doğuracaktır. O nedenledir ki vicdanî sorumluluk bir iç hesaplama iken ictimai sorumluluk toplumsal kabul ve yargılarla denetlenecektir.

Kocanın eşinden anne ve babasına hizmet ve hürmet beklemesi eşinin anne ve babasına hürmet beslemesi ile olacaktır. Birinin hakkının gözetilmesi diğerinin anne ve babasının ihmali ile mümkün değildir. Burada hakkaniyet temelli adâlet devreye girmelidir.

Allah Rasulu (s.a.s.) “Dikkat edin! Sizin, hanımlarınızın üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır.”²⁹ sözüyle, her iki cinse de aralarındaki hak ve sorumluluk dengesini korumaları gerektiğini hatırlatmıştır. Aynı zamanda bu hukuku korumada en güzel örnek olarak da onun toplumsal ve idarî alanlardaki sorumluluklarını yerine getirmekle birlikte, ev içinde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirerek, eşlerine yardımcı olmuş ve onların yüklerini hafifleterek iyi bir eş, fedakar bir hayat arkadaşı, sabırlı bir koca, adaletli bir kavvam modeli sunmuştur.

b. Sevgi

Vedûd olan sevginin kaynağı ve seilmeyi en çok hak eden Yüce Allah, eşler arası huzura rahmet ve meveddet ile kavuşulacağına işaret etmektedir.³⁰ Sevgi olarak tarif edilen meveddetin kendiliğinden oluşması beklenmez,

²⁸ Tirmizî, Vesâyâ, 5.

²⁹ Tirmizî, Radâ’, 11.

³⁰ Rûm, 30/21.

istemek ve çaba gerektirir. “İnanıp salih ameller işleyenler için Rahman, (gönüllere) bir sevgi koyar.”³¹ Sevginin kalpte yerleşmiş olanına muhabbet, onun davranışlara yansımaya meveddet denir.³² Muhabbet muhatabının vasfına ve eylemine göre değişir, meveddet ise hesapsız bir sevgi, karşılığı beklenmeyen bir ilgi ile muhatabında rahmet ve sadâkati geliştirir. Eşlerin birbirlerindeki kusurları göstermeyen ve aff yolunu açan bir duygudur.

“İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız.”³³ ve “Sizden biriniz sevdiği kardeşine sevdiğini söylesin.”³⁴ buyrukları dikkate alındığında, müminlerin sevmek ve bu sevgiyi ifade etmede öncelikli olarak arayacakları kişinin en yakınlarındaki eşleri olduğu hatırlanmalıdır. İhtiyacını karşılamada, kusurunu örtmede, üzüntü ve kederini gidermede, sevdiğini söylemede öncelikli hak sahibi olan mü’min yanı başındaki hayat arkadaşıdır. Eşler birbirine velîdir, dosttur, örtüdür.

Sevgi, sadece kadın ve erkek, anne ve evlât, zayıf ve mazlumun değil tüm insanlığın hakkıdır. Hikmetli bir duygudur, yaşandıkça büyür, dillendirildikçe karşılık görür. Sevginin eşler arasında görülmesi, duyulması ve yaşanması karı kocanın birbirleri üzerindeki haklarıdır. Ayrıca unutulmamalıdır ki sevginin aile içi ilişkilerde onarıcı ve besleyici özelliği vardır. Bir olumsuzluk ve huzursuzluk, beklenmeyen söz ve davranış sevgi ile karşılık bulursa onarılır. Küçük ikram ve iltifatlar büyük mutlulukları besler. Sevgi aynı zamanda akrabalarla ilişkilerin kontrolünde, iki bireyden iki ayrı ailenin oluşmasında, büyüyen ailenin hukukunun korunmasında etkin rol oynayacaktır.

c. Merhamet

Merhamet hem Allah için hem insanlar için kullanılırken, rahmet sadece Allah’a aittir. Merhamet salt bir acıma duygusu içermeyip, aynı zamanda fedakârlığı, anlayışı, hoşgörüyü, affetmeyi, nezaketi, zarafeti ve letafeti barındırır. Merhamet, aile içinde buyurgan tavrı, güce dayalı iktidarı, duygusal bencilliği ortadan kaldıran bir işlev görür. İlişkilerin yatay biçimde seyretmesini sağlar. Fedakârlığı güçlendirir ve başkasını kendisine tercih etme anlamına gelen îsar ahlâkını pekiştirir.³⁵ Merhamet eşler arası döngüsel hak

³¹ Meryem, 19/96.

³² Saffet Köse, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2016), 214.

³³ Müslim, İman, 93.

³⁴ Ebû Davûd, Edeb, 113.

³⁵ Saffet Köse, a.g.e, s. 268.

arayışdır. Karı-koca için taraflardan birinin uygulayıp diğerinin ihmali aileyi karanlığa götürecektir. “İnsanlara merhamet etmeye Allah da merhamet etmez.”³⁶ buyruğunda merhamet göstermeyenlerin, Allah’ın rahmetinden ümidini kesmesi ikazı açıkça görülmektedir.

Merhametsizliğin şiddeti doğurduğu bir toplumda ailenin de bundan nasibini alacağı izahtan varestedir. Hayatının hemen hemen her karesi kayıt altında olan ümmetinin gözleri önünde şeffaf ve yalın bir hayatın sahibi Hz. Peygamber şiddetin ve zorbalığın yaşam tarzı olduğu câhiliye toplumuna merhamet medeniyeti getirmiştir. Kadınlara ve çocuklara değil hiçbir canlıya şiddet içerecek hakaret, incitici ve kırıcı bir davranışta bulunmayan Allah Rasûlu kendi çocuğunu hayatında hiç öpmediğini söyleyen birine çok üzül-müş ve bu durumu “Allah senin kalbinden merhamet duygusunu çıkarmışsa ben ne yapabilirim?” ifadeleriyle ortaya koymuştur.³⁷

Câhiliye Dönemi’nden intikal eden kadına karşı şiddet kullanma alışkanlığını sürdürme eğiliminde olanları uyarak, “Allah’ın hanım kullarına vurmayın!”³⁸ buyurmuştur. Aile hayatında elbette birtakım olumsuzluklar ve eksiklikler vuku bulacaktır. İnsan yaratılışı gereği zayıf ve hırslıdır, kusur insanoğlunun noksanlığıdır. Nitekim ailede karşılaşılabilecek bu kusurlar için Kur’an, “Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulur.”³⁹ buyurur. Bu anlamda bugünkü psikolojinin ‘olumlama’ olarak nitelendirdiği bardağın dolu tarafını görmek Allah Rasûlünün şu sözlerinde karşılık bulur. “Mü’min bir kimse, eşine nefret beslemesin. Çünkü onun bir huyunu beğenmese de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır.”⁴⁰

Aile birliğinin sürdürülmesini ve güçlendirilmesini eşlerin birbirine zahmet nazarıyla değil rahmet nazarıyla bakması mümkün kılacaktır.

d. İstişare

Herhangi bir konuda karar alınmadan önce, ilgili kişilerin (bilirkişi) görüşünü öğrenmektir. Konunun detaylı, etraflı bir şekilde araştırılması, fikir alış-verişi, daha sonra da alınan kararın uygulanması veya geliştirilmesidir.

³⁶ Buhârî, Tevhid, 2.

³⁷ Buhârî, Edeb, 18; Müslim, Feda’ıl, 164.

³⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh, 41-42.

³⁹ Nisâ, 4/19.

⁴⁰ Müslim, Radâ’, 61.

İstişareden maksat, meselenin en güzel yönünü bulmak, en doğru çözümü ulaşmak ya da hata ihtimalini aza indirmektir. İstişarede önemli olan danışılacak kişinin meseleden haberdar olması ve ona dair bir kanaatinin bulunmasıdır.

Eşler arasında istişare elbette kadın ve erkek arasında gerçekleşecek en doğru çözümün kaynağıdır. Aile içi çatışmaların sebepleri incelendiğinde görülecektir ki, ilk sıraları aileye üçüncü şahısların müdahaleleri almaktadır. Erkek, soruna çözümü kahvede, kadın komşu evinde aramamalıdır. Bilinmelidir ki istişare eşler için saygınlık, değer görme, güven kazanma ve birbirine daha sıkı bağlanma vesilesidir.

Kur'an-ı Kerim'de bir sureye ad olacak kadar kıymetli bir kabulün, "Onların işleri aralarında istişare iledir."⁴¹ ayetinin muhatabı olan tüm mü'minlerdir. Hz. Peygamber eşleri ile istişare eder, bazı konuların müzakeresini yapar ve ashabına da bazı meselelerde kadınlarla istişare etmeyi tavsiye ederdi.

Hz. Peygamber'in, eşleriyle bazı konularda istişare ve müzakere etmesi, o zamana kadar toplumda değer verilmeyen kadını belli bir statüye kavuşturmak adına insanlığa mesaj vermesi şeklinde değerlendirilebilir. Hz. Peygamber hanımlarının dertlerini ve sıkıntılarını dinleyip onlara çözüm üretmenin yanında kendi dertlerini ve sıkıntılarını da hanımlarına anlatmıştır.⁴² Nitekim Hz. Peygamber'e ilk vahiy geldiğinde bunu ilk eşi Hz. Hatice'ye anlatmış, bu konuda onun fikrine başvurmuş ve o da Hz. Peygamber'in sıkıntısını paylaşarak "Korkma! Allah seni asla mahcup etmez, çünkü sen sözün doğrusunu söylersin, akrabaları gözetir, fakirlere yardım edersin..."⁴³ sözleri ve davranışları ile O'nu rahatlatmış ve O'na yol göstermiştir.

"Herhangi bir işi murat eden ve o hususta bir Müslüman kardeşi ile istişare eden kimseyi Allah, işlerinin en doğrusuna hidâyet eder."⁴⁴ Hz. Pey-

⁴¹ Şûra, 42/38.

⁴² Nevzat Aydın, "Hz. Peygamber'in Aile Hayatında Eşler Arası İletişimin Temel İlkeleri", *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (Bayburt 2015), Sayı I, X: 99-129.

⁴³ Müslim, İman, 253.

⁴⁴ Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, (Thk. Târik b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim), Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1995, c. VIII, s. 181; Beyhakî, *el-Câmi' li Şuabi'l-İmân*, (Thk. Muhtâr Ahmed en-Nerevî), Mektebetü Rüşd, Riyâd 2003, c. X, s. 39; Ali b. Ebî Bekr Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, (Thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1994, c. VIII, s. 181.

gamberden bu şekilde sadır olan rivayetlerde muhatap kadın erkek bütün mü'minlerdir. İstişarede cinsiyet değil aklıselim olmak aranır.

Allah Resûlu kadınlarla sadece ailevî meseleler konusunda istişare edilir anlayışına da Hudeybiye'de Ümmü Seleme ile yaptığı fikir alışverişi ile cevap vermektedir. Bilindiği gibi Hicret'in altıncı yılında Hz. Peygamber umre yapmak ve Kâbe'yi ziyaret etmek amacı ile bir grup sahabeyi de yanına alarak Mekke'ye doğru yola çıktı. Kureyşliler de Müslümanları Mekke'ye sokmama kararı almışlardı. Hz. Peygamber savaşmak için değil, Kâbe'yi ziyaret etmek için geldikleri bilgisini ilettiler. Daha sonra Mekke temsilcileriyle Hudeybiye Barış Antlaşması imzalandı. Hudeybiye Antlaşması'nın maddelerinin bir kısmı Müslümanların aleyhine görünüyordu. Bu şartlar karşısında neredeyse bütün ashap hayal kırıklığı içindeydi. Hz. Peygamber, yanındakilere; "Kalkın tıraş olun, kurbanlarınızı kesin." talimatını verdi. Ancak ashaptan hiçbiri bu emre icabet etmedi. Onların üç defa tekrar edilmesine rağmen emre kayıtsız kalmaları, Hz. Peygamber'i son derece üzmüştü. Bu tavra çok şaşırdı, çaresiz bir şekilde hanımı Ümmü Seleme'nin çadırına girdi. Ümmü Seleme O'nun halinden ve yüzündeki ifadeden bir şeyler olduğunu fark ederek meseleyi sordu. Hz. Peygamber olayı olduğu gibi mü'minlerin annesine anlattı. Bunun üzerine Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın elçisi! Emretmek yerine yapmanız, bu sıkıntıdan daha iyidir. Siz çıkın, onlarla konuşmadan işinizi yapın, saçınızı tıraş edin ve kurbanınızı kesin, onlar size uyacaklardır" tavsiyesinde bulundu. Hz. Peygamber bunun üzerine kalktı, çadırdan dışarı çıktı. Medine'den getirmiş olduğu kurbanları kesti. Bunu gören sahabeler O'na doğru yönelerek kurbanlarını kesmeye başladılar. Bu şekilde Ümmü Seleme, ilk vahiy geldiğinde sıkıntı içerisinde olan Hz. Peygamber'i sakinleştiren, teselli eden Hatice bint Huveylid (r.a.) gibi onu rahatlatmış, büyük bir sıkıntıdan kurtulmasına vesile olmuştur.⁴⁵

Bütün bu uygulamalar gösteriyor ki istişare nebevî bir öğreti olduğu gibi vahiyle de emredilen mü'minlere dair çok önemli bir haslettir.

e. Aile Mahremiyetini Koruma

Aile olmak iki ayrı insanın bir hayatı paylaşması demektir. Eşlerin birlikte yaşadıkları özel anlar, duygular, tatlı-tatsız olaylar başkalarının bilmemesi gereken hususlar mutlaka olacaktır. Bilinmemesi, görülmemesi ve duyul-

⁴⁵ Buhârî, Şürut, 15.

mamasını istediğimiz şeyler mahremiyet alanımızı oluşturmaktadır. Özel hayatın gizliliğini araştırmak olarak ifade edeceğimiz tecessüs kadar ifşa da suçtur ve Allah Resûlu tarafından yasaklanmıştır. “Kıyamet gününde Allah katında (sorumluluğu) en büyük olan emanet, kişinin baş başa kaldıktan sonra ifşa ettiği karısının sırrıdır.”⁴⁶ Bu sadece erkeğe ait bir sorumluluk değildir, kadınlar da aynı hassasiyetle eşiyile yaşadıklarını başka yerlerde anlatmamaları, bu hususta dedikodu yapmamaları şeklinde uyarılmışlardır.⁴⁷

Özel hayatın mahremiyetini ihlâlde çift yönlü bir sorumluluk söz konusudur. İlki, kişinin veya ailenin kendi özel hayatını koruma adına gerekli tedbirleri almasıdır. Bu açıdan örneğin bir evde kapıların, perdelerin kapalı tutulması, ses, kavgı ve gürültü gibi başkalarının meraklı bakışlarını çekecek hususlardan sakınılması gerekmektedir. İkincisi ise başkalarının özel hayatını izleme, gözleme, araştırma gibi İslâm’ın kesin olarak yasakladığı hareketlerden kaçınılmasıdır.⁴⁸ Gizlilik sadece sırların deşifre edilmesi hususunda ele alınmamalı aynı zamanda evlere izinsiz girmek, izin almadan içeriye bakmak da sırların ifşası olarak değerlendirilmelidir. Bugünün diliyle sahibinin bilgisi ve rızası dışında onu ve telefonlarını dinlemek, resimlerine, kamera görüntülerine ulaşmak Müslüman kimliğini tehdit eden işler olarak ifade edilir. “Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durması, iyi bir Müslüman olduğunu gösterir.”⁴⁹ Bir başka ifadeyle kendini ilgilendirmeyen hususlarda merak ve gereksiz araştırmanın da iyi Müslüman olmadığını gösterecektir.

Aile mahremiyetinin önemsenmesi, sırların korunması ve dedikodudan uzak kalınması aileyi güçlendiren en etkili alanlardır, aynı zamanda ahlâkı ve âhireti de korumanın yollarındandır.

Sonuç olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, modern zamanların en çok tartışılan ve olumsuz pek çok etkiye maruz kalan aile kurumunu Kur’an ve sünnetin bizlere öğrettiği ilahi sabite ve yönlendirmelere göre ve ahlak ekserinde ele almakta, politikalarını buna göre oluşturmaktadır. Ahlak, hayatın tamamında karşılaştığımız her türlü ilişkinin ruhunu, özünü teşkil eder. Ahlak, aile kurumunda yer alan bütün fertlerin ortak değeri ve yükümlülüğüdür.

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Edeb, 25.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, Nikâh, 44; Tirmizî, Edeb, 38; Buhârî, Nikâh, 118.

⁴⁸ *Hadislerle İslam Hadislerin Hadislerle Yorumu*, c. IV, s.93.

⁴⁹ Tirmizî, Zühhd, 11.

3. AİLE KALMAK

Aileyi korumak olarak ifade edeceğimiz aile bütünlüğünün sarsılmaması ve dış tehditler karşısında stratejiler belirlenmesinden önce gerçekte aile efradını korumanın ilahi bir emir olduğunu paylaşmak yerinde olacaktır.

Bu noktada Kur'an-ı Kerim "Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!"⁵⁰ âyeti ile aile olmanın ve aileye karşı sorumluluğu yerine getirmenin ilahi hesaba yansıyan yönüne işaret eder. Bu bağlamda korumak aileyi ve fertlerini vahyin ve nebevi öğretinin terbiyesi ile helal ve haram ölçülerinde ahiret yolculuğuna hazırlamaktır. Aileye beşeri kaygılarla, geçici arzularla değil yaratılış misyonu ve istikametiyle bir gelecek planlamaktır." Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et"⁵¹ emri özelde Nebi (s.a.v.)'e genelde ümmete bir çağrıdır. Kızı Fatıma ve damadı Ali'yi evliliklerinden sonra bile namaza seslenmesi bu sorumluluğun ümmete yansıyacak modellemesidir. 'Küçüktü kıyamadım büyüdü yenemedim' mazeretiyle aile efradını koruyamamak mazeret olarak kabul edilemeyecektir.

Bunun yanı sıra insanın hayatını başkasıyla paylaşmasının nimetle birlikte mihneti de barındırdığını düşündüğümüzde aile kurmak ve aile olmak kadar aile kalabilmenin de büyük bir çabaya ihtiyaç duyduğu aşikârdır.

Doğru kriterler dikkate alınarak kurulan, adalet, merhamet, sevgi, istişare ve mahremiyetin korunması gibi ahlaki dinamiklerle mayalanmış bir yuva, artık basit sebeplerle yıkılamayacaktır. Ancak bütün bunlara rağmen ortaya çıkan yeni sorunlar olabilecektir. Her yeni sorunla karşılaşıldığında temel prensip sabitelere sarılmaktır.

Bu sabiteler ışığında aileyi güçlendirecek, olası risklerden koruyacak birkaç hususu ifade edecek olursak öncelikle geçim ehli olmaya işaret etmeliyiz. Hz Peygamber müminin ülfet sahibi olması gerektiğini, birbirleriyle uyumlu ve geçimli olmanın imanın bir yansıması olduğunu ifade ederken Enfal 63 ve Ali imran 103'de ilahi bir nimet olarak müminlerin kalplerine ülfetin yerleştirildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca aile içi ilişkilerde de güzel geçim ma'ruf ile davranma ölçüsü getirilerek,⁵² çözüm odaklı yaklaşım esas alınmıştır.

⁵⁰ Tahrîm, 66/6.

⁵¹ Taha, 20/132.

⁵² Nisa, 4/19.

“İyi huyluluk, uyumlu, geçimli ve nazik olma, yumuşak davranma” anlamlarına gelen rıftan mahrum kalan Hz. Peygamberin dilinde hayırdan da mahrum kalacaktır.⁵³ Aile bireyleri arasında etkili ve yerinde iletişim uyumun ve ülfetin de anahtarıdır. Şiirde ifade edildiği gibi ‘Söz ola kese savaşı söz ola kestire başı’ sözün iletişimdeki gücüne işaretler. Aileyi korumada etkin unsur bireylerin arasındaki iletişim becerisidir. Etkili iletişim aynı zamanda problem çözme yetisi kazandırır.

İletişimsizlik ve geçimsizlik, aileye dair sabitelerden merhamet ile çözülmezse sonuç şiddet olacaktır. ‘Şiddet’ strese karşı öğrenilmiş bir tepkidir. Bir başka ifade ile acziyetin, çaresizliğin güce dönüşmüş şeklidir. O nedenle şiddetle mücadelede uygulanacak en güçlü adım şiddete yönlendiren etkenlere onu var eden zihin dünyasına müdahale ederek eğitim ve bilinç oluşturmak olacaktır.

“Allah’ın hanım kullarına vurmayın...(Bu gece) Muhammed’in eşlerine pek çok kadın geldi. Hepsi de kocalarından şikayetçi idi. Bu adamlar sizin hayırlılarınız değillerdir.”⁵⁴ İnsanların en hayırlısının ailesine karşı hayırlı davranan olduğunu beyan eden Allah Resulü üsve-i hasene yaşamıyla hiçbir mazeretin şiddete gerekçe olamayacağını ortaya koymuştur. Zira yine Efendimizin ‘mü’min elinden dilinden emin olunandır’ fermanıyla bu eminlik vasfını taşımalı, en yakınındaki mü’min eşine eman vermeyen imanını sorgulamalıdır.

HEDEFLER

Aile, bireylerini bir araya getirmenin çok ötesinde ilahî rahmete muhtaç sekinet durağıdır. Aile üyeleri arasındaki birlik, beraberlik, sevgi ve meveddet yumağı toplumun huzurunun mayasını teşkil etmektedir. Aile bu değerler bütününe her daim muhtaçtır. Aile ile ilgili ilk atılacak adım aile olmanın önemi ve bunun büyük bir nimet olduğu farkındalığını toplumun bütün kesimlerine ve bütün bireylerine önemli derecede hissettirmektir.

Modernleşme sürecinde sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yaşanan köklü dönüşümler ailenin yapı ve fonksiyonlarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Günümüzde aile kurmanın önemsizliği fikrinin yaygınlaşmaya başlaması üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur. Harama giden yolların ve sebeplerin kolaylaşması ve yaygınlaşması ile sıradan bir durum

⁵³ Müslim, Birr, 74-76.

⁵⁴ Ebu Davud, Nikah, 41-42.

hâline dönüşmeye yüz tutması, helal ile yürümenin anlamını arttırmaya ve değerli kılmaya yönelik çalışmaların önemini gün geçtikçe arttırmaktadır. “Fert, aile, toplum, devlet ve kurumların tamamı aynı zincirin birbirini tamamlayan halkalarıdır. Bütün bu halkaların aynı oranda maddi ve manevi bakımdan sağlam ve güçlü olması İslam’ın göz ardı etmediği bir hedeftir. Bir zincirin gücünün en zayıf halkası kadar olduğu bilinen bir gerçektir.⁵⁵ Bu sebeple, zincirin her halkasını istenilen seviyede güçlendirmek üzere çaba harcamanın bilincindeyiz.

Son dönemde yaşanan olumsuzluklar aile bütünlüğünün aleyhine olmuştur. Sekülerleşen dünyada haz ve hız sarmalında erimeye yüz tutan değerlerimizi ve aile bağlarımızı kuvvetli ve sağlam kılma amacına matuf olarak ailede kim varsa her birinin elinden sıkıca tutmayı hedeflemekteyiz. Aileyi sağlam kılma ve bu yapıya zarar veren unsurlarla mücadele etme yolunda kararlı adımlarla yürümekteyiz.

Bu bağlamda, aile konusunda farkındalık çalışmalarının ilk basamağı okul öncesi çocuk ve aile ilişkileri bağlamında çocuğun aile bilinci, anne, baba, abla, abi, kardeşe sahip olma, bir evde sıcak bir yuvada yaşamasının mutluluğu ve şükürünü hissedebilmesine yönelik çalışmalardır. Bunu evlilik öncesi dönem içinde mahremiyet bilinci, doğru eş seçebilme farkındalığı kazandırılması takip etmektedir. Sahih nikâh akdi ile kurulan aile birliğinin güven, sadakat ve mutluluk içinde sürdürülebilmesinin gayreti içinde olurken aile birliğinin sarsıldığı anlarda da güçlendirme çalışmaları da yapılacaktır.

Bu bağlamda yeni evli ve evliliğe adım atacak çiftlere sevgi, merhamet, adalet ve emanet bilinci gibi aileyi ayakta tutan değerler hususunda Kur’an ve sünnet ışığında bilgi vermek amacıyla “Huzurlu Aile, Güçlü Toplum, Güvenli Gelecek Projesi kapsamındaki “Evliliğe İlk Adım” seminerleri Müftülük ve Belediyelere nikâh için başvuran çiftlere yönelik yaygınlaştırılacaktır.

Toplumsal ve bireysel açıdan hassas bir alana işaret etmesi bakımından, aileyi zayıflatan problemlerin başında aile içi şiddet, kadına, çocuğa, yaşlıya şiddet konusu gelmektedir. Başkanlık, korunmaya ve desteklenmeye ihtiyaç duyan kırılgan kesimlere, mağdura ulaşmayı görev sınırları içinde önemli bir vazife telakki etmiş bulunup bu kesimleri dinin onarıcı gücüyle buluşturmaya elverdiğince gayret sarf edilecektir. Kur’an ve sünnet ışığında aileyle ilgili temel ahlaki ilkelerin topluma kazandırılması, aile içi iletişimin önemi ve

⁵⁵ M. Beşir Eryarsoy, “Ailenin Korunmasında Dinî Değerlerin Etkisi”, *Aile Sempozyumu*, (Ankara, 2015), 90.

bu iletişimin güçlendirilmesine yönelik farkındalığın artırılması amacıyla başlanan “Temel Aile Bilinci” projesi cami, kıraathane gibi mekânlarda yaygınlaştırılarak sürdürülecektir.

Aile bireylerinin rol ve konumları itibarıyla sahip oldukları hak ve sorumluluklar çerçevesinde geliştirilen politikalar çerçevesinde Kur’an ve Sünnet temelinde aile olma bilincini kazandırmak, baba olmanın önemine dikkat çekmek üzere baba ve baba adaylarına yönelik “Baba Okulu” projesinin ülke genelinde geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

Aile sistemi içerisinde anne baba ve çocuğun bireysel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen, aile yaşam döngüsüne zarar veren, toplumda bir şekilde kabul görse de doğru dinî bilgiye dayanmayan yanlış kalıp yargılarla mücadele ederek zihinsel bir dönüşüme katkı sağlanacaktır.

Aile insan soyunun üremesinin sağlanması, toplum kültürünün yeni nesillere aktarıldığı ve toplumsallaşmanın öğrenildiği bir ocak görevi görmesi, ortak yaşama kültürünün ana taşıyıcısı olması, insanların ihtiyaç duyduğu psikolojik ve manevi doyumun ve sosyal güvenliğin en yüksek düzeyde ve karşılıksız olarak sağlanması gibi temel işlevlere sahiptir. Ailede sevgi yeniden üretilerek aile üyeleri arasında bunun paylaşılmasını sağlamak üzere cinsiyet üzerinden yapılacak tüm ayrımcılıklara karşı duruş sergilenecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığı bütün görevlileriyle, kadınlarımızın, çocuklarımızın ve yaşlılarımızın maruz kaldığı şiddet hadiselerinin son bulup bundan sonra yaşanmaması için etkili, sürekli ve somut önlemlerin alınması adına yapılacak çalışmalarda, bireysel ve kurumsal sorumluluğunun gereklerini yerine getirmeye azim ve kararlılıkla devam edecektir. Din görevlilerinin toplum nezdindeki güvenilirliği ve sorunların çözümüne yönelik güçlü etkinlikleri dikkate alınarak “mahalle” ekseninde hoşgörü, saygı ve merhamet gibi birleştirici kavramları ön plana çıkaran çalışmalar yürütülecektir. Bütün mensuplarımızın fedakâr ve özverili çalışmaları, özellikle Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarıyla milletimizin aile huzuruna rehberlik edilmeye devam edilecektir.

Sonuç olarak Başkanlığımız, ailenin yaşadığı değişimin kapsamlı bir biçimde ele alınabilmesi için değişik disiplinlerin birikim ve perspektifiyle hareket etme çabası içinde olacaktır. Bugünkü sempozyum da bu çabalardan biridir. Bu çalışmaların hepimizin katkıları ile her geçen gün nitelik ve nicelik olarak daha da gelişip güçleneceğine dair umudumuz ise daima güçlü kalacaktır.

Unutmayalım ki aile insanın erken cennetidir. Bunu artçı sallantılarla cehenneme döndürmektse ona yapılan en büyük ihanettir.

(Sedide Akbulut tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Sedide Akbulut Hocamıza biz de teşekkür ediyoruz, çok kapsamlı net ifadelerle yapmış oldukları sunumlarından, tebliğlerinden dolayı. Vakti de gözetip sunumu zamanında tamamladınız, teşekkür ediyorum.

Hocamız tebliğinde ailenin, daha doğrusu bugün insanların yaşamış olduğu sorunlara, çocuk istismarı, şiddet, yaşlıların yalnız kalması, mahremiyet problemlerine vurgular yaptı.

Yine hocamız tebliğinde, erken yaşta evliliği engelleme noktasındaki çabaların bir anlamda abartılarak, âdeta insanların, gençlerin evlilikten korkar hâle gelmesine değindi.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın aile politikasının, ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi, sürdürülmesi noktasında yaşanan sorunlara bir pencere açıp izah etti. Bir de Başkanlığımızın aile konusundaki hedefleri, temel sabitelerinde adalet vurgusu da ayrıca önemli. Zaman zaman kimi yerlerde eşitlik üzerinden bir söylem geliştiriliyor ama Başkanlığımız ailenin kurulmasında adaletin, eşler, insanlar, bütün fertler açısından adaletin önemini önceliyor. Ayrıca da sevgi, merhamet, istişare, mahremiyet gibi önemli hususlara işaret ediyor. Bugün toplumumuz, belki aileyi, evliliği sürdürürken ifşa konusunda sıkıntı yaşıyor ya da yaşamıyor ama evliliğin herhangi bir nedenle bitiminden sonra bolca yaşandığının ben altını çizmiş olayım. Sosyal medyada ifşa, birbirinin özel mahremiyetlerini ifşa, maalesef oluyor. Tebliğin içerisinde hiç şüphesiz ki bunlar daha kapsamlı olarak yer alacaktır. Hocamız bir anlamda özetini bize sunmuş oldular. İnşallah biz de kısa sürede Genel Müdürlük olarak bu sempozyumun basımını gerçekleştirerek insanlarımızın istifadesine sunmuş olacağız.

Ben şimdi sözü Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinin Mevcut Durumları ve Gelecek Perspektifi başlığıyla tebliğini sunmak üzere Fatih Yıldız Hocamıza veriyorum.

Buyurun Hocam.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE YÖNELİK HİZMETLERİ: AİLE VE DİNİ REHBERLİK MERKEZLERİ/ BÜROLARI: MEVCUT DURUM VE GELECEK PERSPEKTİFİ

Fatih YILDIZ*

ÖZET

Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumu aile konusunda sahih dinî bilgi ile aydınlatma görevini sistematik bir şekilde yürütmek üzere 2003 yılında 6 ilde pilot uygulama başlatarak müftülükler bünyesinde “Aile Büroları” açılmasına karar vermiştir. Bürolar, açıldığı günden beri ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesine dair farkındalık çalışmaları başta olmak üzere dinî danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile sosyal hizmet kurumlarında yaşamını sürdürenlere manevi destek hizmetleri sunmaktadır.

Bu tebliğde Başkanlığın aileye yönelik gerçekleştirdiği eğitim ve farkındalık faaliyetleri ile bu hizmetlerin sistematik bir şekilde sunulmasına katkı sağlayan “Aile Büroları” ele alınmıştır. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının tarihçesi ve aileye yönelik gerçekleştirdiği faaliyetlere yer verilmiştir. Büroların 2018 yılı verileri esas alınarak mevcut durumu tespit edilmiş ayrıca 220 İl Müftü Yardımcısı ve 2725 ADRB üyesine uyguladığımız “ADRB Çalışanlarının Bürolar Konusundaki Algıları” anketi ile gelecek perspektifi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Son olarak ankete katılan 2277 ADRB çalışanının bürolar ve faaliyetleri hakkındaki değerlendirmeleri ile büroların merkeze dönüşümleri ile ilgili görüş ve teklifleri doğrultusunda Başkanlığın Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri/Büroları marifetiyle aile ile ilgili hizmetlerinin etkinlik ve verimliliğini artırmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Aile, Aile Büroları, ADRB Vaizi, Dinî Rehberlik, Diyanet.

* Diyanet İşleri Uzmanı

SERVICES INTENDED FOR FAMILY BY THE PRESIDENCY OF RELIGIOUS AFFAIRS: FAMILY AND RELIGIOUS GUIDANCE CENTERS/BUREAUS: CURRENT STATE AND FUTURE PERSPECTIVE

ABSTRACT

The Presidency of Religious Affairs decided to establish “Family Bureaus” within the muftiates in order to conduct the duty of systematic enlightenment of the society with authentic religious information about the family and started a pilot project in 6 provinces in 2003. Since the day it was opened, the bureaus have been providing religious counseling and guidance services to those who live in social service organization and especially for the awareness of the establishment, protection and empowerment of the family.

In this communique, The Presidency’s education and awareness activities intended for family and “Family Bureaus”, which contributed to the systematic delivery of these activities are discussed. The history of Family and Religious Guidance Bureaus and the activities carried out for the family are included. The current situation of the Family and Religious Guidance Bureaus was determined based on the data of the year 2018 and the future perspective was tried to be created with the “Perceptions of FRGB Employees on the Bureaus” survey applied to 220 Deputy Mufti and 2725 FRGB members.

Finally, in accordance with the evaluation of 2277 FRGB employees participating in the survey about the bureaus and their activities along with their opinions and proposals regarding the transformation of the bureaus into center, suggestions were made to increase the efficiency and productivity of family services carried out by the Family and Religious Guidance Centers / Bureaus of the Presidency.

Keywords: Family, Family Bureaus, FRGB Preacher, Religious Guidance, Presidency of Religious Affairs.

A. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE YÖNELİK HİZMETLERİ

Anayasal bir kurum olan¹ Diyanet İşleri Başkanlığı, kurulduğu tarihten itibaren milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel

¹ 1982 Anayasası Madde 136: Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak

kanununda² belirtilen “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” üzere görevlendirilmiştir.

Başkanlığımız tebliğ ve irşat faaliyetlerini Kur'an ve sünnet çerçevesinde, günümüzde müftü, vaiz, Kur'an kursu öğreticisi, imam-hatip ve müezzin kayyım gibi çeşitli unvanlardaki görevlileri vasıtasıyla yürütmektedir. Din görevlilerimiz, İslam dinini insanlara en güzel şekilde tebliğ etme gayreti içinde hareket etmektedir. Görev yaptıkları il, ilçe, belde, mahalle ve köy ölçeğinde kadını erkeği, genci, yaşlısıyla toplumun her kesiminden insanla muhatap olarak sosyal hayatın içinde halkla iç içe yaşamaktadır. Bazen yetim bir çocuğun saçını okşamış, bazen bir engellinin elinden tutup ona umut ışığı olmuş, bazen bir yaşlının duasını almış, bazen bir hükümlünün samimi pişmanlığına şahit olmuş, bazen çaresiz bir insanın derdine derman olmuş, bazen de arayış içindeki bir kimsenin hidayetine vesile olmuşlardır. Ülkemizin en ücra köşelerinde insanımızla birlikte hayata anlam kazandırma gayretiyle hizmet eden din görevlilerimiz, insanımızın doğumundan ölümüne kadar her zaman yanlarında olmaya, din hizmetini toplumun tüm kesimine en güzel şekilde sunmaya gayret etmektedir.

Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığının kurulma amacı; doğru dinî ve ahlâkî bilgilere sahip, aile olmanın sorumluluğunu taşıyan, bilinçli ve güçlü bireylerden oluşmuş sağlıklı bir aile yapısının oluşturulmasına ve korunmasına katkı sağlamaktır. Aynı zamanda toplumun ilgi ve korunmaya muhtaç gruplara sunulacak dinî rehberlik hizmeti de Daire Başkanlığının görev tanımı içerisinde yer almaktadır. Toplumda aile ile ilgili yaşanan bazı sorunların, yanlış din algısından kaynaklandığı mülhaza edilmektedir. Aileye ait sorunların çözümünde bu yanlış din algısının sahih dinî bilgi ışığında düzeltilmesinin katkısı izahtan varestedir. Bu bağlamda, duyarlılık ve farkındalığı artıracak ve doğru bilgilendirmeyi sağlayacak Kurumumuza ait pek çok faaliyet, Aile ve Dinî Rehberlik Büroları tarafından yürütülmektedir.

Başkanlığımız; ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi hususunda somut adımlar atarak bu hususta toplumsal bilincin oluşması ve farkındalığın sağlanması adına yaptığı çalışmalarına her gün yenisini eklemektedir.

ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

- 2 22.6.1965 Tarih ve 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Madde: 1.

Aileye Yönelik Çalışmalar

a. Sağlıklı Birey, Mutlu Aile, Huzurlu Toplum Projesi

Proje kapsamında din görevlileri ve eşlerinin evlilik ve aile ile ilgili sahih dinî bilgi edinmelerine katkı sağlamak, öncelikle kendi ailelerinde sonrasında da muhatap oldukları ailelerde olumlu bir etki oluşturmak amaçlanmıştır. Bu bağlamda gerek vaaz ve irşat faaliyetleriyle gerekse sosyal ilişkiler vasıtasıyla toplumda olumlu bir etkileşim sağlamak amacıyla 2012 yılından itibaren 81 ilde din görevlileri ve eşlerine yönelik “Aile Okulu Seminerleri” gerçekleştirilmektedir.

b. Temel Aile Bilinci Projesi

Projenin ilk aşaması toplumun en ücra köşelerine kadar ulaşabilme ve verdiği mesajların etkilerini gözlemleyebilme imkânına sahip Kur’an kursu öğretmenlerine yönelik olup, kendileri ve ailelerinden başlayarak topluma model olma misyonuna katkı sağlamayı hedeflemektedir. 2018 yılında başlatılan proje kapsamında **398** eğitimci tarafından fahri öğretmenler de dâhil olmak üzere **41.875** Kur’an kursu öğreticisi temel aile bilinci eğitimi almıştır. Projenin ikinci aşaması ise yaygın din eğitimi kursiyerlerine yönelik olup, **17.716** Kur’an kursunda **581.071** kursiyer bu eğitimlere dâhil edilmiştir.

c. Baba Okulu Projesi

Ailede hak ve sorumluluklar açısından baba olmanın önemine dikkat çekmek amacıyla 4 hafta süreli ‘**Baba Okulu**’ seminerleri gerçekleştirilmektedir. 2019 yılında başlatılan proje ilk etapta, pilot iller olarak seçilen Kütahya, Eskişehir, Samsun ve Ordu’da uygulanmış olup 81 ile yaygınlaştırılacaktır.

d. Biz Bir Aileyiz Projesi

2018 yılında başlatılan proje; Kur’an kursu öğretmenlerine yönelik olup, toplumun her kesimini kucaklayan, kurum aidiyeti kazanmış ve bu aidiyeti çalıştığı ortamda ekip ruhuyla yürüten personelimizin, aile hayatımızda varlığına ihtiyaç duyduğumuz değerlere dikkat çeken bireyler olarak huzurlu bir aile birlikteliğinin inşasına katkıda bulunmalarının sağlanması hedeflenmektedir. Şu ana kadar **44** ilde uygulanan proje kapsamında seminerlere **13.500** Kur’an kursu öğreticisi iştirak etmiştir.

e. Huzurlu Aile, Güçlü Toplum, Güvenli Gelecek Projesi

Ailenin kurulurken sağlam temeller üzerine inşa edilmesi, huzurlu bir şekilde devamının sağlanması amacıyla nişanlı ve yeni evli çiftlere yönelik, 81 il ve ilçelerinde 8 konu başlığında “**Evliliğe İlk Adım**” seminerleri ya-

pılmaktadır. 2019 yılında başlayan proje il ve ilçe müftülükleri tarafından başvuran çiftlerin talepleri doğrultusunda belirli aralıklarla dönemler halinde gerçekleştirilecektir.

f. Biz Bir Aileyiz: Çocuk Projesi

2019 yılında 81 il ve ilçelerinde Yaz Kur'an Kursu öğrencilerine yönelik **"Mahremiyet Bilinci"**, **"Çevre Ahlakı"** ve **"Bağımlılıkla Mücadele"** seminerleri düzenlenmiştir. Proje kapsamında **22.348** yaz Kur'an kursunda gerçekleştirilen seminerlere **15.610**'u din görevlilerinin çocukları olmak üzere **533.053** öğrenci katılmıştır.

g. Aile Haftası Etkinlikleri

"15 Mayıs Uluslararası Aile Günü" münasebetiyle kutlanan **"Aile Haftası"**, Başkanlığımızın aileye hizmet veren birimleri tarafından farklı etkinliklerle değerlendirilmektedir. Başkanlığımızca her yıl belirlenen tema çerçevesinde aile haftası süresince 81 il ve ilçelerinde bulunan ADRB'ler tarafından konferans, panel, seminer, söyleşi, ziyaret, radyo ve TV programı gibi çalışmalar yapılmaktadır. 2016 yılından itibaren aile haftası münasebetiyle belirlenen tema kapsamında ayrıca **"Aile Forumları"** düzenlenerek forumlarda sunulan tebliğler kitaplaştırılmaktadır. Yıllara göre düzenlenen aile forumları ve başlıkları şu şekildedir:

2016, "Mahremiyet Bağlamında Sosyal Medya ve Aile"

2017, "Sadakat ve Güven Bağlamında Aile"

2018, "Adalet ve İhsan Bağlamında Aile"

2019, "Adalet ve İyilik Ekseninde Aile"

h. Kısa Film ve Fotoğraf Yarışması

Aile haftası etkinlikleri kapsamında Başkanlığımızca belirlenen tema çerçevesinde ilk defa 2019 yılında **"Ailemde İyilik Var"** temasıyla ödüllü kısa film ve fotoğraf yarışması düzenlenmiştir. Alanında uzman jüri tarafından değerlendirilen yarışmaya **85** film ve **980** fotoğraf ile başvuru yapılmıştır.

i. Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Projesi

Bu projeye ailenin korunması ve güçlendirilmesi hususunda çok yönlü bir bilgi akışı temin etmek, aile içi şiddeti önleme konusunda dinin olumlu rolünü ön plana çıkarmak ve bu konuda din görevlilerinin farkındalığını artırmak hedeflenmiştir. 2010 yılında başlayan proje kapsamında bugüne

kadar toplamda **22** eğitici eğitimi ile **960** eğitimci yetiştirilmiş ve **100.080** din görevlisine bu eğitimler verilmiştir.

j. Ailenin Korunması ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Toplumsal Farkındalığın Sağlanması Projesi

2019 yılında İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nden olmak üzere toplam 8 ilde (Ardahan, Erzincan, Erzurum, Kars, Kırıkkale, Kırşehir, Sivas, Yozgat) Tv-radyo programları, resmi kurum ziyaretleri, paneller, kahvehane sohbetleri ve Cuma vaazları gerçekleştirilmiştir.

k. Çocuğun İhmal ve İstismarı ile Mücadele

Küreselleşen dünyanın affedilmez ayıplarından biri olan çocuk istismarı ve çocuk yaşta evlilikler, göz ardı edilemeyecek derecede büyük bir toplumsal sorun olarak karşımızda durmaktadır. Başkanlığımız bünyesinde hizmet veren Yaz Kur'an Kurslarında; İslam'ın çocuğa bakış açısını, çocuğun haklarını, çocuk eğitim metotlarını ailelere ulaştırabilecek ve zihniyet dönüşümüne olumlu katkı sunabilecek kilit bir noktada bulunan din görevlilerinin, çocuk ihmal ve istismarı hakkında bilgilendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Başkanlığımız "Çocuk İhmal ve İstismarı Farkındalık Eğitimleri Projesi" kapsamında vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kur'an kursu öğreticisi kadrosundaki **70.149** personele, farkındalık eğitimi yapılmıştır.

B. AİLE VE DİNİ REHBERLİK MERKEZLERİ/ BÜROLARI: MEVCUT DURUM VE GELECEK PERSPEKTİFİ

1. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının Kuruluşu

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının temeli **23-27 Kasım 1998** tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen **II. Din Şurası'nda** atılmıştır. **II. Din Şurası'nın "Dini Konularda Toplumun Aydınlatılması ve Dinin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Yolları"** Komisyonu müzakereler sonucunda, Aile Bürolarının nüvesini oluşturacak bir tavsiye kararı almıştır. Buna göre; kararın 5. maddesinde şöyle denilmektedir: "İrşad, çok geniş topluluk ve alanlara sunulan önemli bir hizmettir. Bu sebeple irşadın coğrafi bölge, ekonomik kalkınmışlık veya geri kalmışlık, eğitim ve kültür seviyesi ve benzeri hususlarla yakın ilgisi bulunmaktadır. Bütün bu özellikleri göz önüne alarak irşadın geleneğimizdeki yorumunu veri tabanı kabul eden teoloji ile insan bilimlerinin araştırma bulgularından yararlanarak

ve günümüz insanının ilgi ve ihtiyaçları çerçevesinde irşadın yöntemlerini ortaya koyabilecek bir “Dinsel Danışma ve Rehberlik Enstitüsü” Diyanet İşleri Başkanlığınca kurulmalıdır.”³

Söz konusu Din Şûrasını takip eden süreçte Başkanlığın ilgili birimleri arasında Dinî Danışma ve Rehberlik hizmetinin içeriği, kapsamı, kimler tarafından yürütüleceği hususları hemen her toplantıda gündem olmuştur. Bu süreçte Din İşleri Yüksek Kurulu ile Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ortaklaşa çalışmalar yürüterek etkin rol üstlenmiştir.

Aile Bürolarının kuruluş sürecinde II. Din Şûrası’nda Başkanlıkça bir “Dinî Danışma ve Rehberlik Merkezi” kurulması tavsiye kararından sonra atılan en önemli adımlardan biri, Din İşleri Yüksek Kurulu Araştırma Geliştirme ve Dokümantasyon Merkezi tarafından 2 Nisan 2002’de Kurul’a sunulan “Aile ve Evlilik Törenleri” projesinin uygulamaya konulmasına karar verilmiştir. “Aile ve Evlilik Törenleri Projesi” ile ülkemizde son yıllarda artış gösteren aile içi huzursuzluklar ve boşanmalara karşı “İl ve ilçe müftülüklerinde “Dinî Danışmanlık ve Rehberlik Büroları” kurulmalı, bu bürolarda ‘aile danışmanlığı’ hizmetleri verilmelidir. Hizmetin gerektirdiği formasyona sahip olan Başkanlık personeli, bu bürolarda görevlendirilmelidir.”

Projenin kabulünden hemen sonra 15 Nisan 2002 tarih ve B.02.1. DİB.0.10.070/199 sayılı Başkanlık makamından alınan bir onay ile Başkanlıkça yürütülecek hizmetleri planlamak, söz konusu hizmetlerin yürütülmesinde merkez, taşra, yurtdışı birimleriyle ayrıca Başkanlık dışındaki resmi ve özel kuruluşlarla gerekli koordineyi sağlamak üzere DİYK ARGED Merkezi Yönetim Kurulu Üyeleri, APK Dairesi Başkanı, Din Hizmetleri, Din Eğitimi, Dini Yayınlar ile Dış İlişkiler Dairesi Başkanı’ndan oluşan “**Aile ve Evlilik Törenleri Komisyonu**” kurulmuştur. Komisyon, 22.04.2003 tarihinde düzenlediği toplantıda⁴:

• Pilot bölgelerde açılması düşünülen büroların “**dinî danışmanlık ve rehberlik büroları**” olarak isimlendirilmesinin birçok hukuki problemi beraberinde getireceğinden bu bürolara “**Aile Bürosu**” isminin verilmesi,

3 “Dinî Konularda Toplumun Aydınlatılması ve Dinin Farklı Yorumlanmasından Kaynaklanan Problemler ve Çözüm Yolları” Komisyonu Kararları Madde 5, II. Din Şûrası Tebliğ ve Müzakereleri (23-27 Kasım 1998), DİB Yayınları, Ankara 2003, c. I, s. 682-683.

4 22.04.2003 tarih ve 2 nolu Aile ve Evlilik Törenleri Komisyon Kararı Tutanağı.

• Aile Bürolarının öncelikle pilot uygulama yapılması ön görülen 6 ilde açılması⁵; bürolarda görevlendirilecek personelin hizmet içi eğitim programına dahil edilmesi; programa tespit edilen illerden 5'er kişinin çağırılması ve çağrılacak personelde "ilahiyat mezunu olmak, olumlu sicil almış almak, temsil yeteneği ve çevresiyle kolay iletişim kurabilme yetisine sahip olmak" gibi niteliklerin aranmasına karar verilmiştir.

Komisyonunun çalışmaları neticesinde **13 Haziran 2003** tarih ve **248** sayılı Başkanlık makam onayı (EK-11) ile pilot uygulama yapmak üzere Adana, Ankara, Elazığ, İstanbul, İzmir ve Samsun İl Müftülüklerinde ilk **Aile Büroları** kurulmuştur. Aynı onay ile açılan Aile Bürolarında görevlendirilecek personeli belirlemek amacıyla 16 Haziran-4 Temmuz 2003 tarihleri arasında Ankara'da hizmet içi eğitim kursuna alınmaları kararlaştırılmıştır.

10 Ekim 2003 tarih ve 262 sayılı Başkanlık makamından alınan onay ile pilot uygulama olarak seçilen 6 ilde açılan Aile Bürolarında görev yapmak üzere personel görevlendirilmiştir. Söz konusu Bürolarda görev yapacak **Aile Bürosu Görevlisinin** görev, yetki ve sorumlulukları şu şekilde belirlenmiştir:

- Aile ile ilgili sunulan hizmetlerin etkili ve verimli olması için görev mahallinde inceleme ve araştırmalar yapmak, ilgili müftülük aracılığıyla sonuçlarını usulüne uygun olarak Başkanlığa iletmek.
- Aile ile ilgili konularda seminer, konferans, panel, sempozyum gibi etkinlikleri organize etmek; gerektiğinde düğün, nişan vb. merasimlere konuşmacı olarak katılmak ve bu konuda yapılacak faaliyetleri takip etmek.
- Aile ile ilgili dinî nitelikli soruları cevaplandırmak, Dinî Danışmanlık ve Rehberlik disiplininden de yararlanarak müracaat edenlere yardımcı olmak, gerektiğinde yetkili mercilere yönlendirmek.
- Aile ile ilgili yayınları takip etmek, Aile Bürolarında konu ile ilgili arşiv oluşturulması için gerekli çalışmaları yapmak.
- Aile ile ilgili intikal eden soruları büroya ait "Dinî Sorular" defterine özet cevaplarıyla birlikte kaydetmek ve yılsonunda genel bir rapor hazırlayarak Başkanlığa arz edilmek üzere ilgili müftülüğe sunmak.

5 Pilot uygulama için belirlenen 6 il: Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Samsun ile birlikte önce Diyarbakır belirlenmiş ve fakat Diyarbakır İl Müftülüğünde yeterli personel olmadığı gerekçesiyle Komisyon, **9 Haziran 2003** tarihinde Diyarbakır'ın pilot uygulamadan çıkarılarak yerine **Elazığ** ilinin dahil edilmesini kararlaştırmıştır.

• Görev verilmesi halinde aile ile ilgili konularda Hizmet İçi Eğitim Kurslarında ders, Kur'an kurslarında ise seminer veya konferans vermek.

a. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının Tarihi Süreci

13 Haziran 2003 tarihinde pilot uygulama yapmak üzere Adana, Ankara, Elazığ, İstanbul, İzmir ve Samsun il müftülükleri bünyesinde açılan ilk **Aile Büroları**⁶, **10 Ekim 2003** tarihinde personel görevlendirilmesi ile faaliyetlerine başlamıştır.

23 Kasım 2005 tarihine kadar Aile Büroları ve burada yetkin personelin görevlendirilmesi ile ilgili işlemler ARGED Merkezi tarafından yürütülürken 23.11.2005 tarih ve 333-1598 sayılı Başkanlık makamı onayı ile söz konusu projenin, icracı birim olan **Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı** tarafından yürütülmesine karar verilmiştir.

b. 2007 Yılında Açılan Aile İrşat ve Rehberlik Büroları

Aile bürolarının ismi, 2007 yılında yeni büroların açılış onaylarından anlaşıldığına göre artık Aile İrşat ve Rehberlik Büroları olmuştur. 6 pilot uygulamadan sonra ilk bürolar 25.01.2007 tarih ve 06 sayılı Başkanlık Onayı⁷ ile 18 ilde, 03.07.2007 tarihinde⁸ ise 11 ilde Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu açılmıştır. Böylece 2007 yılında 29 ilde Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu açılarak toplam büro sayısı 35'e ulaşmıştır.

22.01.2008 tarihinde Kahramanmaraş⁹ ilinde, 03.04.2008 tarihinde Tekirdağ¹⁰ ve 26.05.2008 tarihinde Nevşehir¹¹ ilinde, 09.07.2008 tarihinde¹² 10 ilde, 08.09.2008 tarihinde Giresun¹³ ilinde olmak üzere 2008 yılında 14 ilde daha açılan bürolar ile birlikte toplam büro sayımız 49'a ulaşmıştır.

⁶ 13.06.2003 tarih ve B.02.1.DİB.0.10/070-248 sayılı 6 Pilot İlde Aile Bürosu Açılmasına Dair Başkanlık Makam Onayı.

⁷ 25.01.2007 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-205/06 sayılı Başkanlık Onayı.

⁸ 03.07.2007 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-205/132 sayılı Başkanlık Onayı.

⁹ 22.01.2008 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/08 sayılı Başkanlık Onayı.

¹⁰ 03.04.2008 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/94 sayılı Başkanlık Onayı.

¹¹ 26.05.2008 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/170 sayılı Başkanlık Onayı.

¹² 09.07.2008 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/222 sayılı Başkanlık Onayı

¹³ 08.09.2008 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/296 sayılı Başkanlık Onayı.

03 Haziran 2009 tarihinde¹⁴ 3 il, 20 Temmuz 2010 tarihinde¹⁵ 15 il; 12 Ağustos 2011 tarihinde¹⁶ 2 il, 27 Aralık 2011 tarihinde¹⁷ 12 ilde büro açılarak 81 ilin tamamında Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu açılışları tamamlanmıştır.

Tablo 1: 2011 Yılı Sonu İtibariyle 81 İl AİRB Açılış Bilgileri

	Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunun		
	Başkanlık Onay Tarihi	Sayısı	Açıldığı İller
2003	13 Haziran 2003	248	Adana, Ankara, Elazığ, İstanbul, İzmir, Samsun
2007	25 Ocak 2007	06	Antalya, Balıkesir, Batman, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Kastamonu, Kayseri, Konya, Malatya, Mersin, Sakarya, Sivas, Şanlıurfa, Trabzon ve Van
	3 Temmuz 2007	132	Aydın, Çanakkale, Denizli, Edirne, Erzincan, Hatay, Kocaeli, Muğla, Yozgat, Rize ve Muş
2008	22 Ocak 2008	08	Kahramanmaraş
	3 Nisan 2008	94	Tekirdağ
	26 Mayıs 2008	170	Nevşehir
	9 Temmuz 2008	222	Amasya, Çorum, Isparta, Karabük, Kırşehir, Kütahya, Manisa, Mardin, Ordu ve Şırnak
	8 Eylül 2008	296	Giresun
2009	3 Haziran 2009	174	Bolu, Düzce ve Kırıkkale
2010	20 Temmuz 2010	232	Adıyaman, Afyonkarahisar, Aksaray, Bartın, Bingöl, Bitlis, Çankırı, Kars, Kırklareli, Niğde, Osmaniye, Siirt, Tokat, Uşak ve Yalova
2011	12 Ağustos 2011	252	Tunceli ve Bayburt
	27 Aralık 2011	403	Ağrı, Artvin, Bilecik, Burdur, Gümüşhane, Hakkâri, Sinop, Karaman, Iğdır, Ardahan, Kilis ve Zonguldak

¹⁴ 03.06.2009 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/174 sayılı Başkanlık Onayı.

¹⁵ 20.07.2010 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-204/232 sayılı Başkanlık Onayı.

¹⁶ 12.08.2011 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.03.00/204-252 sayılı Başkanlık Onayı.

¹⁷ 27.12.2011 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.03.00/204-403 sayılı Başkanlık Onayı.

c. Büroların İsimlendirme Süreci

II. Din Şûrasında “Dinsel Danışma ve Rehberlik Enstitüsü”, Aile ve Evlilik Törenleri Projesinde “Dinî Danışmanlık ve Rehberlik Büroları” olarak adlandırılırken 22 Nisan 2003 tarihinde “Aile Bürosu” ismi verilmiş, 25.01.2007 tarih ve 06 sayılı Başkanlık Onayı¹⁸ ile yeni bürolar, Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu olarak açılmıştır.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, DİB Görev ve Çalışma Yönetmeliğinin¹⁹ 12/1-r maddesinde “İhtiyaç duyulan yerlerde aile ve dinî rehberlik bürolarının açılmasını ve bu büroların koordineli olarak çalışmasını sağlamak.” görevinin tevdi edilmesine dayanarak büroların ismini “Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu” olarak değiştirmiş ve daire başkanlığı ile aynı ismi taşımaya başlamıştır.

633 Sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununda yapılan değişiklikle²⁰ Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne “İhtiyaç duyulan yerlerde okuma salonu, aile ve dinî rehberlik merkezi, gençlik çalışmaları merkezi ve benzeri yerler açmak ve bunlarla ilgili işleri yürütmek.” şeklinde ihtiyaç duyulan yerlerde Aile ve Dinî Rehberlik Merkezleri açma yetki ve görevi verilmiştir. Bu tarihten sonra bürolar aynı zamanda “merkez” olarak da aileye yönelik hizmet sunmaya başlamıştır.

2. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının Mevcut Durumu

Başkanlığımızın teşkilat kanununda yapılan değişiklikten²¹ sonra aileye yönelik hizmetler sunmaya devam eden büro veya merkezler, 10 Ocak 2019 tarih ve 8150 Sayılı Başkanlık Onayı ile yürürlüğe giren Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi’nin 5/1. maddesine göre açılmaktadır. Hâlihazırda hizmet veren bürolardan 5/2. maddesinde sayılan görüşme odası, eğitim salonu, çocuk oyun alanı, kütüphane/okuma salonu, mescit ve wc bulunması şartlarını taşıyanların ise merkeze dönüştürülmesi sağlanmaktadır.

¹⁸ 25.01.2007 tarih ve B.02.1.DİB.0.12.01-205/06 sayılı Başkanlık Onayı.

¹⁹ 17.06.2014 tarih ve 29033 sayılı resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren DİB Görev ve Çalışma Yönetmeliği.

²⁰ 02.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK’nin 141. Maddesi.

²¹ 02.07.2018 tarih ve 703 sayılı KHK’nin 141. Maddesi.

a. İl ve İlçe Aile ve Dinî Rehberlik Büroları

27 Aralık 2011 tarihi itibarıyla 81 ilde Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu açılışları tamamlanmakla birlikte illerin yanı sıra ilçe müftülüklerinde de büroların açıldığını görmekteyiz. Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığınca 20 Kasım 2008 tarihinde 49 ilde faaliyet gösteren Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının genel durumunu tespit amacıyla illere gönderilen anket sonuçlarına göre: “ilçe müftülükleri bünyesinde büro açılıp açılmadığı, açıldı ise kaç tane olduğu” sorusuna verilen cevaplar neticesinde, 2008 yılsonu itibarıyla 49 il müftülüğünün yanı sıra 69 ilçe müftülüğü bünyesinde Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunun faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sayı her geçen yıl artarak devam etmiştir. 2011 yılında 115, 2014 yılında 253, 2016 yılında 274 ilçede büro açılmışken 2019 yılında ise 321 ilçede²² olmak üzere toplam 398 Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu, 4 Aile ve Dini Rehberlik Merkezi hizmet vermektedir.

b. Büro/Merkezlerin Görevleri

Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, Kur'an ve sünnet temelinde aile konusunda sahih dinî bilgi sunarak toplumda aile olmanın sorumluluğunu taşıyan, bilinçli ve güçlü bireylerden oluşmuş sağlıklı bir aile yapısının oluşturulmasına ve korunmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca çağın getirdiği değişim ve dönüşümlerin farkındalığıyla aileyi, ailenin fertlerini tehdit eden problemlerin çözümüne katkı sağlamayı amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda büro veya merkezlerin görevlerini²³ şu şekilde ifade edebiliriz:

- a) Dinî ve millî değerler ışığında evlilik ve aile olma konusunda farkındalık oluşturmak.
- b) Aile birlikteliğinin sağlam temeller üzerinde kurulmasına ve sürdürülmesine manevi danışmanlık ve rehberlik etmek.
- c) Çeşitli toplumsal risklerle karşılaşan aile bireylerinin güçlendirilmesine katkı sağlamak ve sorunlara çözüm üretmek.
- ç) Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, belediye, STK'lar ve ilgili kuruluşlara ait kurum bakımı altında bulunan kadın, çocuk, yaşlı, genç

²² 3 Kasım 2019 tarihindeki DİBBYS Aile ve Dinî Rehberlik Büro verileri esas alınmıştır.

²³ 10/01/2019 Tarihli ve 8150 Sayılı DİB Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi Madde 8.

vb. kesimlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunarak toplumsal uyum süreçlerine katkı sağlamak.

İl-ilçe müftülükleri bünyesindeki manevi danışma ve rehberlik birimleri olan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, bir yandan kendilerine e-posta, telefon ya da yüz yüze başvuru ile yöneltilen fetva ağırlıklı soru ve sorunları cevaplamakla “talep odaklı”, diğer yandan da toplumu bilgilendirmek amacıyla sosyal ve kültürel içerikli faaliyetleriyle “arz odaklı” çalışmalar yürütmektedir.

c. Büro/Merkezlerin Personel Özellikleri

Diyanet İşleri Başkanlığı aileye yönelik hizmetlerinin daha etkin ve verimli olması açısından büro veya merkezlere, dolayısıyla buralarda koordinatör veya üye olarak görev yapan personelinin birtakım özellikleri haiz olmasına önem atfetmektedir. Bu sebeple 2010 yılında ilk defa müftülük ile çalışanlar arasında koordinasyonu sağlamak, büronun iş ve işlemlerini yürütmek ayrıca büroyu yönetmek üzere üyeler arasından özellikli bir personelin “**Büro Koordinatörü**” olarak görevlendirilmesini sağlamıştır²⁴. Yine 2015 yılında ilk defa Dinî Yüksek İhtisas Merkezi mezunlarından 19 erkek vaizin, Aile ve Dinî Rehberlik Vaizi sıfatıyla bürolarda görevlendirilmesi sağlanmıştır. 2016 yılında yapılan kurum içi vaizlik giriş sınavında başarılı olan 178 personelin Aile ve Dinî Rehberlik Vaizi sıfatıyla bürolarda görevlendirilmesi sağlanmıştır. Bu itibarla bürolarda 10/01/2019 tarih ve 8150 sayılı DİB Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesine göre personel görevlendirilir.

d. Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarının Aileye Yönelik Faaliyetleri

2003 yılından beri donanımlı personeliyle 81 il ve 321 ilçede müftülüklerimiz bünyesindeki Bürolar, kadın, erkek, çocuk, genç, yaşlı toplumun her kesimine güven, sevgi ve samimiyetle hizmet etmeye çalışmaktadır. Bürolar, yürüttüğü faaliyetlerini ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesi çerçevesinde planlamaktadır. Aile bilincinin yükseltilmesine yönelik seminer, konferans, panel vb. programları düzenleyerek toplumda aile olmanın, aile kalmanın önemi ve değeri konusunda farkındalık oluşturmaya hedeflemektedir.

Bu bağlamda Büroların faaliyetlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- *Nışanlı ve Evlenmeyi Düşünen Gençlere Evliliğe İlk Adım Seminerleri*

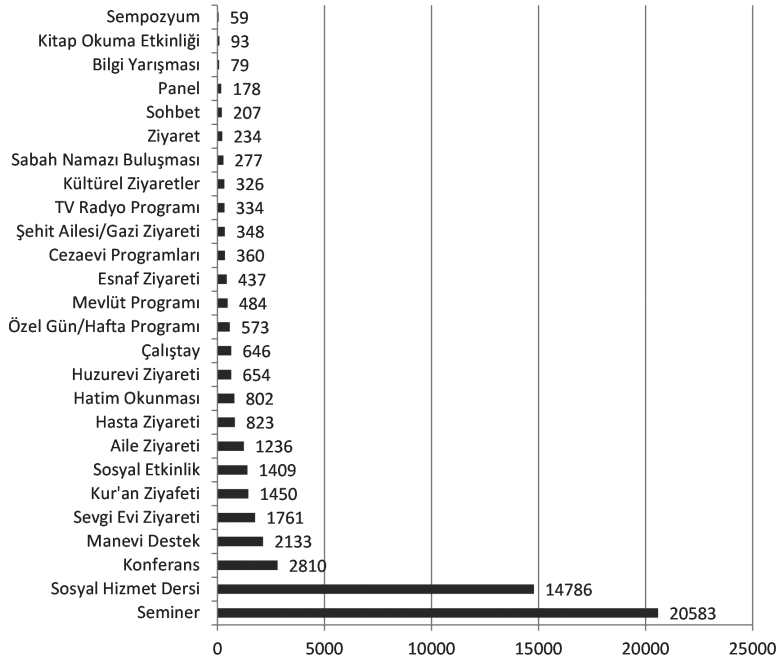
²⁴ 19.03.2010 Tarih ve 25 Sayılı Onay ile Yürürlüğe Giren İlk Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi Madde 7/1-b.

- Müftülük Personeli ve Eşleri ile Halka Yönelik Aile Okulu Seminerleri
- Çocuklara ve Gençlere Değerler Eğitimi
- Evlilik Aşamasında ve Sonrasında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
- Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
- Bölgesel Aile Sorunlarına Yönelik Çözüm Odaklı Bölgesel ve Yerel Projeler

2018 yılında ülke genelindeki bürolarımız; seminer, konferans, panel, sosyal hizmet dersi, aile ve hasta ziyaretleri, şehit ailesi ve gazi ziyaretleri, esnaf ziyaretleri, sosyal etkinlik vb. **53.540** farklı türde faaliyet gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler ile 2018 yılında Başkanlık, sadece bürolar vasıtasıyla **2.325.954** vatandaşımıza ulaşmıştır. 2019 yılının ilk beş ayında ise Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarımız; 32618 seminer, konferans, panel, ziyaret, sosyal hizmet dersi vb. faaliyetler gerçekleştirmiştir.

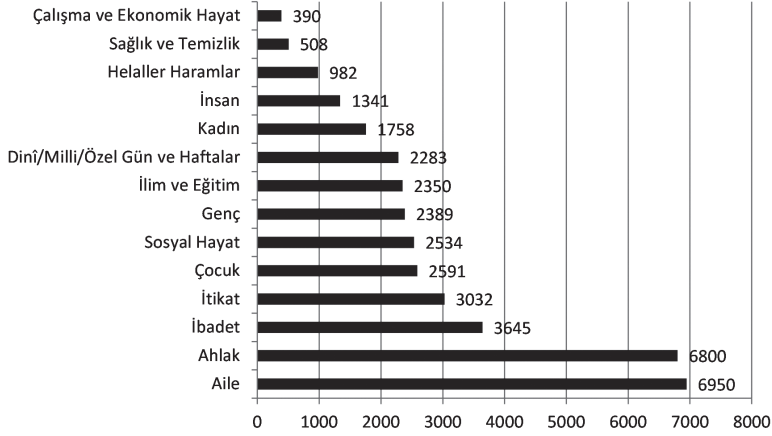
Grafik 1: Büro Faaliyetlerinin Türlerine Göre Sayısal Dağılımı

Türlerine Göre Faaliyetler

Yukarıdaki faaliyetlerin türlerine göre sayısal dağılımını gösteren grafikte 2018 yılında gerçekleştirilen toplam faaliyetlerden 53082 adedine yer verilmiştir. Geri kalan diğer faaliyet türlerinden 458 adedi grafikte gösterilmemiştir.

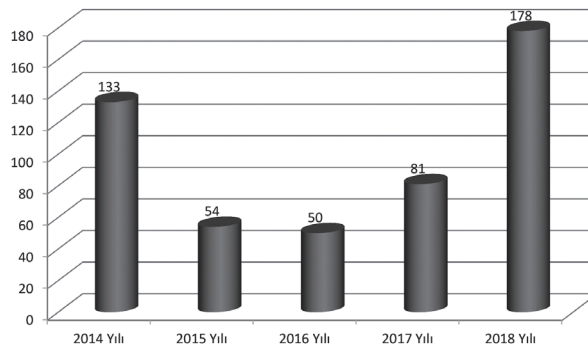
Grafik 2: Faaliyetlerin Ana Konularına Göre Sayısal Dağılımı

Toplumsal Problemlere Yönelik Çalışmalar

Bürolar, vahyin muhatabı olarak yaratılmışların en şerefli olan insanı inciten, yaralayan ve insanlığın onurunu hiçe sayan her türlü şiddetle mücadele kapsamında sosyal sorumluluk projeleri geliştirerek uygulamaktadır. Başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere; ailenin bütün fertlerine karşı reva görülen her türlü şiddet, ihmal ve istismar, madde ve teknoloji bağımlılığı, intihar ve namus cinayetleri konularında gerçekleştirilen faaliyetlerle toplumsal farkındalığın artırılmasına katkı sağlanmaktadır.

Grafik 3: ADRB'lerce Uygulanan Projelerin Yıllara Göre Dağılımı

2014 ile 2018 yılları arasında Bürolar tarafından ülke genelinde yerel ve bölgesel sorunlara çözüm sunmaya dönük 496 proje uygulanmıştır. Bu projelerden bazıları şunlardır: 'Huzura Er Huzur Ver', 'İşine, Eşine, Yuvana Gönül Ver, Yankısını Dinle!', 'Anne Seninle Büyümek İstiyorum', 'Aile Danışmanlığı Eğitici Eğitimi', 'Güvenli Aile, Güçlü Gelecek', 'İyilik İçin Sebep Ol',

‘Yusuf Gibi’, ‘Komşunu Gözet Haktan Söz Et’, ‘Hoşgeldin Bebek’, ‘Aileler Bilinçleniyor, Şiddet Bitiyor’, ‘Niğde İl Müftülüğü KOP Millet Kırathanesi’, ‘Bağırsam Sesimi Duyar Mısınız?’, ‘Erdemli Kadından Erdemli Topluma’, ‘Ekranın Esiri Olmak İstemiyorum’, ‘Kızını Okut Geleceğini Aydınlat’.

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

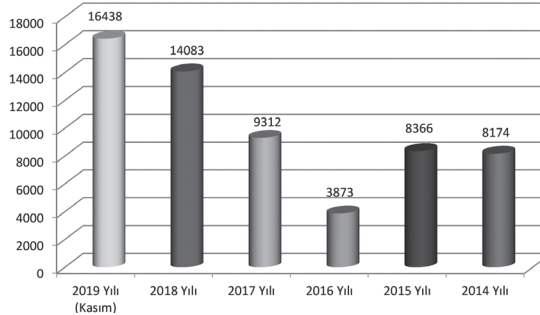
Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, ilgili yönergesinde ‘aile birlikteliğinin sağlam temeller üzerinde kurulmasına ve sürdürülmesine manevi danışmanlık ve rehberlik etmek.’ şeklinde belirtilen görevi kapsamında vatandaşlarımızın sorularını cevaplayıp sorunlarının çözümü noktasında kendilerine rehberlik etmektedir.

Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarında özellikle vaiz kadrosunda bulunan uzman personelimiz, telefon, e-posta veya yüz yüze görüşmeler ile halkımızın soru ve sorunlarına cevap vermektedir. Görüşmeler esnasında mahremiyet sınırlarına riayet edilerek yargılamadan, eleştirmeden, büyük bir dikkat ve titizlikle büroya müracaat edenleri dinleyip dinî bilgiler ışığında sorunlara çözümler üretilmektedir. Müracaat eden vatandaşların Aile ve Dinî Rehberlik alanı dışında kalan problemlerine en sağlıklı çözümleri bulmaları hususunda kendilerini ilgili kurumlara yönlendirerek yardımcı olunmaktadır.

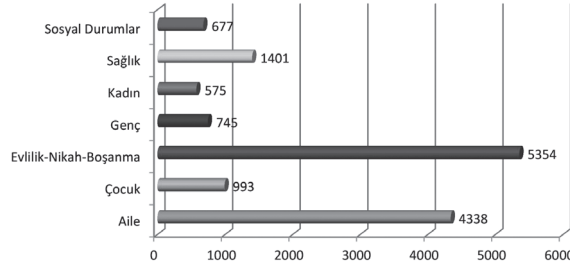
Bu kapsamda bürolarımızda 2018 yılı içerisinde 14083 soruya cevap verilirken 2019 yılı Kasım ayı itibarıyla 16438 vatandaşımızın ailevi soru ve sorunlarına rehberlik edilerek cevap verilmiştir.

ADRB'lere yapılan başvurulara ilişkin bilgiler, DİBBYS/DHYS veri tabanındaki Karteks sekmesinde bulunan forma işlenerek kaydedilmektedir. Veri tabanına kayıt yapılırken kesinlikle özel hayatın gizliliği prensibine riayet edilerek kişilerin adı, soyadı, vb. kişisel bilgileri istenmemekte, öğrenilen bilgiler kesinlikle başka bir amaç için kullanılmamaktadır.

Grafik 4: ADRB Karteks Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

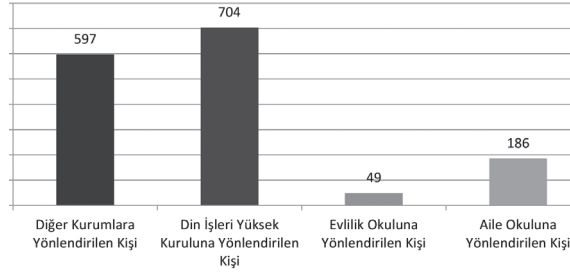

Grafik 5: 2018 Yılı ADRB'lere Sorulan Soruların Ana Konu Başlıklarına Göre Dağılımı

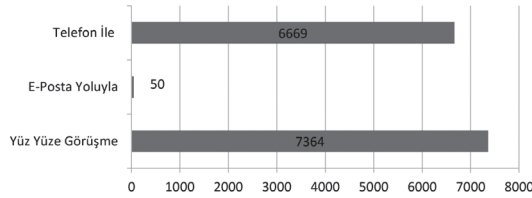
2018 yılında Bürolara yapılan müracaatların, %38'i Evlilik-Nikâh-Boşanma, %31'i Aile, %10'u Sağlık, %7'si Çocuk, %5'i Genç, %5'i Sosyal Durumlar ve %4'ü de Kadın ana konu başlıklarında olduğu görülmektedir.

Grafik 6: 2018 Yılı ADRB'de İlgili Kurumlara Yönlendirme Bilgileri

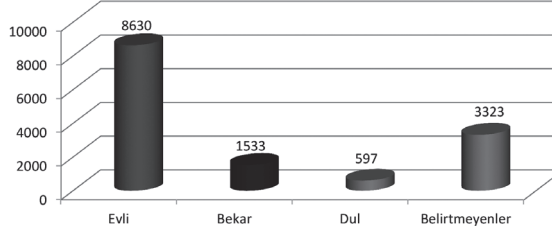

ADRB'lere yapılan 14083 başvurunun 704'ü Din İşleri Yüksek Kurulu'na; 597'si başta Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın İl Müdürlükleri olmak üzere, Emniyet Müdürlükleri, Barolar, Aile Toplum Merkezleri, ŞÖNİM (Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi) ve ÇİM'lere (Çocuk İzlem Merkezi) yönlendirilirken; 186'sı ADRB'lerin düzenlediği Aile Okulu Seminerlerine, 49'u da Evlilik Okulu Seminerlerine davet edilmiştir. Böylelikle 1536 kişi ilgili mercilere yönlendirilirken geriye kalan 12547 kişiye ise gerekli bilgilendirmeler ADRB'lerde bizzat yapılmıştır.

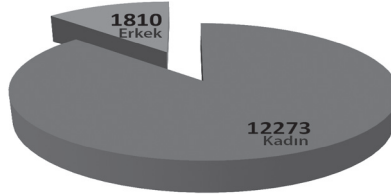
Grafik 7: Başvuruların Görüşme Şekline Göre Karteks Bilgileri

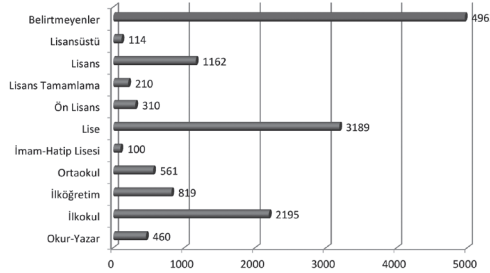
Yukarıdaki grafiğe göre, bürolara yapılan müracaatların %52'si yüz yüze görüşme; %47'si telefon ile %1'i ise e-posta ile yapıldığı görülmektedir.

Grafik 8: Başvuranların Medeni Durumuna Göre Karteks Bilgileri

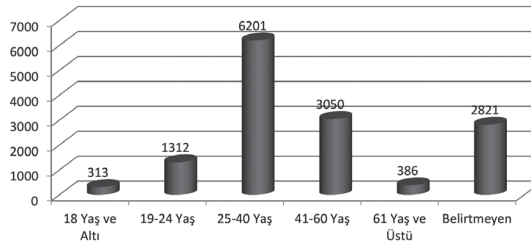
Yukarıdaki grafiğe göre; bürolara müracaat edenlerin %61'i evli, %11'i bekar, %4'ü dul olduğunu ifade ederken %24'ü ise medeni durumu hakkında bilgi vermemiştir.

Grafik 9: Başvuranların Cinsiyetine Göre Karteks Bilgileri

Yukarıdaki grafiğe göre; bürolara müracaat edenlerin %87'si kadın iken %13'ü ise erkek olduğu görülmektedir.

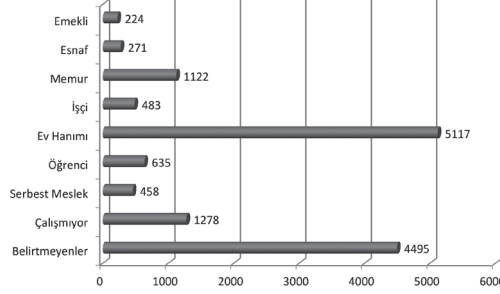
Grafik 10: Başvuranların Eğitim Durumuna Göre Karteks Bilgileri

Yukarıdaki grafiğe göre; bürolara müracaat edenlerin %35'i eğitim durumu hakkında bilgi vermemiştir.

Grafik 11: Başvuranların Yaş Gruplarına Göre Karteks Bilgileri

Yukarıdaki grafiğe göre; başvuru yapanların ağırlıklı olarak 25-60 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Grafik 12: Başvuranların Meslek Gruplarına Göre Karteks Bilgileri

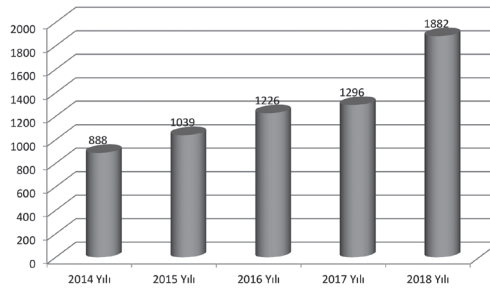
Yukarıdaki grafiğe göre, bürolara en çok müracaat edenlerin %36'lık oranla ev hanımı olduğu görülmektedir.

Sosyal Hizmet Kurumlarında Sunulan Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

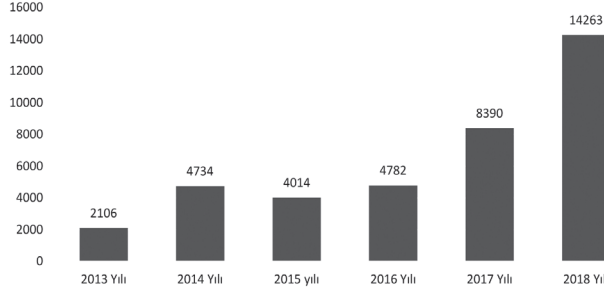
Başkanlığımız, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile imzaladığı işbirliği protokolü çerçevesinde Çocuk Evi, Çocuk Evleri Sitesi, ÇODEM (Çocuk Destek Merkezi), Kadın Konukevi ve Huzurevi gibi sosyal hizmet kurumlarında Değerler Eğitimi programları vasıtasıyla bu hizmeti sunmaya önem vermektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri, 26.02.2007 tarihinde Başkanlık ile mülga Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ile yapılan ilk protokolden bu yana sürdürülmektedir. Son olarak 13.11.2018 tarihinde Başkanlık ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı arasındaki protokol güncellenerek işbirliği alanları genişletilmiştir²⁵.

Grafik 13: Sosyal Hizmet Kurumlarında Görevli Personel Sayısı

²⁵ <https://dinhizmetleri.diyamet.gov.tr/Documents/PROTOKOL.pdf> (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

Grafik 14: Sosyal Hizmet Kurumları Faaliyet Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

2018 yılında sosyal hizmet kurumlarında ikamet eden çocuk, genç, kadın ve yaşlılara yönelik 14263 ders ve seminer gerçekleştirilmiştir.

Değerler Eğitimi Programı

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, diğer alanlarda olduğu gibi her şeyden önce doğru bilgi, uygun bir zemin ve yeterli bir pedagojik formasyonu gerekli kılmaktadır. Bu itibarla Başkanlık ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ortak ilgi ve hassasiyetleri dikkate alınarak **Etkinliklerle Değerler Eğitimi** adlı bir kitap hazırlanmıştır. Sosyal hizmet kurumları bünyesinde hayata hazırlanan çocuklarımızın dinî duygu, bilgi ve uygulama düzeyindeki ihtiyaçlarına yönelik hazırlanan bu eser, milli ve manevi değerleri; bilgi, inanç ve uygulama düzeyinde çocuklarımızın pedagojik gelişme evrelerini dikkate alan bir duyarlılıkla ele almaktadır. Sosyal Hizmet Kurumlarına yönelik "Etkinliklerle Değerler Eğitimi" kitabı, 2016 yılında ilk basımı gerçekleştirilerek ilgili kuruluşlarda görevli personelimize ulaştırılmıştır. 2018 yılında yeni etkinlikler eklenerek genişletilen ve 7-12 ile 13-15 yaş aralığındaki çocuklara yönelik iki bölüm haline getirilen eserin ikinci baskısı yapılarak görevli personele ulaştırılmıştır²⁶.

Personele Yönelik Düzenlenen Hizmet İçi Eğitim Seminerleri

2003-2019 yılları arasında büro personeline yönelik 20 hizmet içi eğitim semineri düzenlenmiş ve ortalama 6 günde toplam 60-80 saat süren bu seminerlere 2837 personel katılmıştır.

²⁶ Eser ile ilgili detaylar için bakınız: <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/ETKİNLİKLERLE%20DEĞERLER%20EĞİTİMİ%201.pdf> (Erişim Tarihi: 31.05.2019).

Tablo 2: Hizmet İçi Eğitim Seminerleri

No	Hizmet İçi Eğitim Seminerinin Adı	Düzenlendiği Tarihler	Katılımcı Sayısı	
			Kadın	Erkek
1	Aile Bürosu Semineri	16.06.2003 – 04.07.2003	16	12
2	AİRB Personeli Semineri	13.11.2006 – 01.12.2006	28	17
3	AİRB Personeli Semineri	28.05.2007 – 15.06.2007	38	20
4	AİRB Personeli Semineri	11.02.2008 – 27.02.2008	46	33
5	AİRB Personeli Semineri	23.06.2008 – 04.07.2008	48	19
6	AİRB Personeli Semineri	11.05.2009 – 22.05.2009	55	18
7	AİRB Personeli Semineri	14.06.2010 – 25.06.2010	66	15
8	AİRB Personeli Semineri	13.12.2010 – 31.12.2010	65	43
9	AİRB Personeli Semineri	12.12.2011 – 16.12.2011	74	13
10	AİRB Personeli Semineri	02.07.2012 – 07.07.2012	101	44
11	AİRB Personeli Semineri	10.12.2012 – 16.12.2012	114	24
12	AİRB Personeli Semineri	18.02.2013 – 23.02.2013	83	33
13	AİRB Personeli Semineri	25.11.2013 – 30.11.2013	286	---
14	ADRB Vaizleri Semineri	03.07.2017 – 28.07.2017	163	10
15	ADRB Personeli Proje Hazırlama ve Örnek Vak'a Analizi Semineri	06.02.2018 – 11.02.2018	201	
16	ADRB Personeli Semineri	05.03.2019 – 12.03.2019	278	204
17	Sosyal Hizmet Semineri-1	24.10.2011 – 28.10.2011	70	18
18	Sosyal Hizmet Semineri-2	11.11.2013 – 16.11.2013	135	23
19	Sosyal Hizmet Semineri-3	03.11.2014 – 08.11.2014	116	
20	Sosyal Hizmet Semineri-4	04.12.2018 – 10.12.2018	308	
	Seminerlere Katılan Toplam Personel Sayısı		2837	

Aile ve Dini Rehberlik Koordinatörleri İstişare Toplantıları

Başkanlığımız aileye yönelik hizmetlerin etkinliği ve verimliliğinin artırılması kapsamında bürolarda görev yapan personelinin görüş ve önerilerine

her zaman gereken önemi vermiştir. Bu itibarla büroların kuruluşundan itibaren istişarî toplantı, tecrübe paylaşımı ve çalıştay şeklinde ilki 25 Şubat 2005 tarihinde olmak üzere toplam **10 defa “Aile ve Dinî Rehberlik Koordinatörleri İstişare Toplantısı”** gerçekleştirilmiştir.

2012-2014 yılları arasında bölgesel sorunların tespit edilmesi ve çözüm önerileri geliştirmek amacıyla 13 farklı toplantıda 55 ilden 960 büro görevlimizle bir araya gelinmiştir²⁷.

AİLE VE DİNÎ REHBERLİK MERKEZLERİ/ BÜROLARI: GELECEK PERSPEKTİFİ

ADRB Çalışanlarının Bürolar Konusundaki Algıları Anketi

ADRB Çalışanları, Aile ve Dinî Rehberlik Büro/Merkezlerinde Görevlendirilen Sorumlu İl Müftü Yardımcıları, ADRB Koordinatörleri ve ADRB Üyelerini kapsayan personeli ifade etmektedir. Buna göre, il ve ilçe müftülüklerimiz bünyesinde faaliyet gösteren 413 ADRB’de 2775 personel görev yapmaktadır²⁸. Mevcut haliyle bürolarda (8 Başvaiz, 63 Uzman Vaiz, 712 Vaiz, 20 Cezaevi Vaizi, 160 ADRB Vaizi) toplam 963 Vaiz, 39 Din Hizmetleri Uzmanı, 8 Eğitim Uzmanı, (12 Kur’an Kursu Uzman Öğreticisi, 1131 Kur’an Kursu Öğreticisi, 173 4/B K.K.Ö olmak üzere) toplam 1316 KKÖ, (1 Baş İmam-Hatip, 11 Uzman İ-H, 303 İ-H ve 13 4/B İ-H olmak üzere) toplam 328 İmam Hatip, 62 Müezzin Kayyım, 1 Öğretmen (PDR Mezunu), 7 Veri Hazırlama Kontrol İşletmeni ve 1 Memur toplam **2725** personelin Yönergeye uygun olarak görevlendirildiğini görmekteyiz.

220 İl Müftü Yardımcısı ile birlikte 2725 ADRB üyesi olmak üzere toplam 2945 kişiye açılan ankete toplam 2277 personel katılım sağlamıştır. 2277 katılımcı ise toplam 2945 personelin **%77**sine tekabül etmektedir. Bu bölümdeki “Bürolarda Görevli Personel” başlıkları ve personel kavramı ile ankete katılan personel kastedilmektedir. Bazı anket sorularında ADRM ile ilgili görüşlerini sormamızın amacı ise aileye yönelik hizmetlerin etkinliğini ve verimliliğini artırmaya katkısı bakımından personelin algısını ve görüşlerini tespit etmektir.

ADRB’lerde görev yapan toplam personelin görev ve unvanlarına göre ankete katılım oranları ise şu şekildedir. 220 İl Müftü Yardımcısının

²⁷ 2013 Din Hizmetleri Raporu, Hizmete Özel, Ankara 2014, s. 116; 2014 Din Hizmetleri Raporu, Hizmete Özel, Ankara 2015, s. 99.

²⁸ ADRB ve üye sayıları, 30.05.2019 tarihinde DİBBYS verilerine göre.

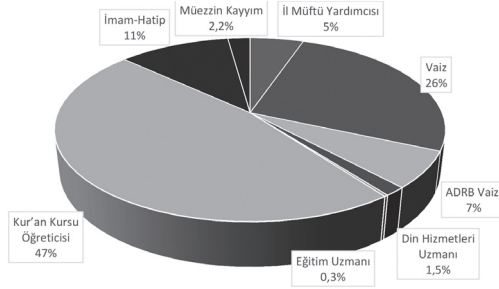
%55'ine tekabül eden 120 tanesi ankete katılmıştır. Din hizmetlerinden ve ADRB'lerden sorumlu 81 İl Müftü Yardımcısının ise %94'üne tekabül eden 76 tanesi katılım sağlamıştır. 413 İl-İlçe ADRB Koordinatörünün %83'üne tekabül eden 342'si katılım sağlamıştır. 2312 ADRB üyesinin ise %73'üne tekabül eden 1687'sinin ankete katılım sağladığı görülmüştür.

963 Vaizin %78'ine tekabül eden 746'sı ankete katılım sağlarken, 160 ADRB Vaizinin ise %92'sine tekabül eden 147'si katılmıştır. 39 Din Hizmetleri Uzmanının %90'ına tekabül eden 35'i; 8 Eğitim Uzmanının ise %75'ine karşılık gelen 6'sı ankete katılmıştır.

1316 KKÖ'nün %81'ine karşılık gelen 1070 tanesi katılım sağlarken; 328 İmam Hatip'in %76'sına karşılık gelen 250'si, 62 Müezzin Kayyım'ın ise %81'ine tekabül eden 50'si katılım sağlamıştır.

Bürolarda Görevli Personele Ait Kişisel Bilgiler

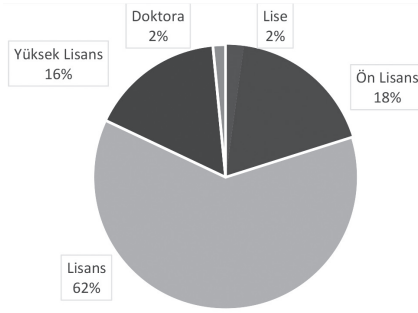
Grafik 15: Personelin Unvanlarına Göre Yüzdelik Dağılımı

Yukarıda sıralanan sonuçlara göre toplam **2945** ADRB personelinden **2277**'sinin ankete katılım sağladığını belirtmiştik. Katılımcı sayısının **%77**'sine tekabül eden bu rakam personelin ADRB hizmetlerine yönelik ilgisi açısından oldukça önemlidir. Ayrıca din hizmetlerinden ve ADRB'lerden sorumlu 81 İl Müftü Yardımcısı gibi idari kadroda bulunan görevlilerin yanında ADRB koordinatörlerinin ve üyelerinin neredeyse tamamına yakın kısmı bu anketi eksiksiz doldurarak öncelikle hizmetin etkinliğine sonrasında da gelecek perspektifine yönelik katkılarda bulunmuşlardır. ADRB hizmetlerinde görevlendirilen personelin % 47'ye karşılık gelen neredeyse yarısına yakının Kur'an Kursu Öğreticisi kadrosunda bulunan görevliler olduğu görülmüştür. Söz konusu kadrodaki personelin asıl sorumlu oldukları görevin öncelikle Kur'an kurslarında eğitim ve öğretim olduğu bilinen bir gerçektir. Buna karşın ADRB hizmetlerini yürütürken ihtiyaca binaen bürolarda görevlendirilmektedirler. Kur'an Kursu Öğreticilerinin ADRB hizmetlerine olan katkılarını

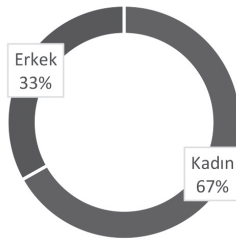
da görmezden gelmemekle birlikte bu hizmetlerin verimliliği ve etkinliği açısından %11 ile İmam-Hatip, % 2,2 ile Müezzin Kayyım kadrosundaki görevliler de bu rakama dahil edildiğinde ADRB’de görevli personelin yarısından fazlasının asli işlerinden kalan zamanlarında fedakarca bu hizmetlere katkı sağlamaya çalıştığı anlaşılabacaktır. Son yıllarda Başkanlığımızın ADRB’lere yaptığı personel istihdamı söz konusu ihtiyacı kısmen karşılamıştır. Fakat anketteki yüzdelik dağılımın da verdiği bilgilere göre bu istihdamın artarak devam etmesi hizmetlerin verimli ve etkin bir şekilde yürütülmesine olumlu katkı sağlayacaktır.

Grafik 16: Personelin Eğitim Durumuna Göre Yüzdelik Dağılımı

Ankete katılan ADRB personelinin % 62’sinin lisans, % 18’inin ön lisans, % 16’sının yüksek lisans, % 2’sinin ise lise mezunu olduğu görüldüğünde, % 2’sinin de doktorasını yaptığı tespit edilmiştir.

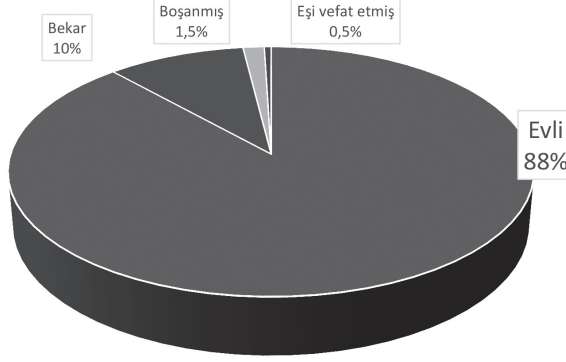
Grafik 17: Personelin Cinsiyete Göre Yüzdelik Dağılımı

Grafikler incelendiğinde ADRB’de görevli personelin 1522’sinin kadın, 755’inin de erkek olduğu görülmüştür. Ankete katılan personelin % 67’sine karşılık gelen kadın personel sayısının, % 33’üne tekabül eden erkek personel sayısına göre daha fazla olması hizmetin özellikle aileye yönelik olduğu göz önünde bulundurulduğunda düşündürücü bir orandır. Toplumun her kesimine hizmet veren Aile ve Dinî Rehberlik Büro/Merkezlerinde kadın personelin yanında yeteri kadar erkek personel de istihdam edilmesinin,

hizmetlerin niteliği açısından atılan önemli adımlara ciddi katkılar sunacağı düşünülmektedir.

Grafik 18: Personelin Medeni Haline Göre Yüzdelik Dağılımı

ADRB personelinin % 88'lik kısmını teşkil eden 2011'inin evli olduğu görülürken, % 10'luk kısmını oluşturan 221'inin bekar olduğu tespit edilmiştir. Bürolarda görevli personelin % 1,5'ine tekabül eden 34 kişinin de boşanmış olduğu görülmüştür. Ankete katılanların % 0,5'lik kısmını oluşturan 11 kişi ise eşinin vefat ettiğini beyan etmiştir. Bu iki grafikteki rakamlar ADRB'de görevli personelin özel durumları konusunda bilgi sahibi olmaktan öte aileye yönelik bir hizmet vermeleri hasebiyle, aile olma ve aile kalma hususundaki algılarını göstermesi bakımından önemlidir.

ADRB Çalışanlarının Bürolar Konusundaki Algıları Anketi Çerçevesinde Görüş ve Önerileri

Anketteki sorulardan bazıları şöyledir:

Başkanlığın cami dışı din hizmetlerinde uyguladığı Koordinatörlük sisteminin faydalı olduğunu düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	713	31,3
Katılıyorum	1228	53,9
Kararsızım	271	11,9
Katılmıyorum	50	2,2
Kesinlikle Katılmıyorum	14	0,6
Toplam	2276	100,0

Aile ve dinî rehberlik büro/merkezlerdeki iş ve işlemlerin koordinesinden sorumlu olan koordinatör bürodaki üyelere göre daha aktif çalışmak

durumundadır. İş yoğunluğu açısından sorumluluğu üyelerden daha fazla olan koordinatörün herhangi bir yetkisi ise bulunmamaktadır. Bu durumda koordinatörün görevi esnasında bazı zorluklar yaşanması muhtemel olmaktadır. Gerek bu zorluklar gerekse diğer bazı etkenler ilgili personeli yıpratmakta hatta bazen bu durum hizmetlerin devamlılığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Anket sonucunda katılımcıların %90'a yakın kısmı da koordinatörlük sistemini faydalı bulmaktadır. Buradan hareketle ADRB hizmetlerinin verimliliği adına, diğer bazı birimlerdeki gibi bu hizmete de şube müdürlüğü seviyesinde bir kadro ihdas edilmesi gündeme getirilmelidir.

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının hizmetlerinin daha fazla kişiye ulaşması için proje odaklı çalışmaların artırılması gerektiğini düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	1611	70,8
Kısmen Katılıyorum	578	25,4
Katılmıyorum	88	3,9
Toplam	2277	100,0

Ankete katılan personelin proje odaklı çalışmalara dair algıları incelendiğinde büroların hizmetlerinin daha fazla kişiye ulaşması için proje odaklı çalışmaların artırılması gerektiği konusundaki yargıya “Kesinlikle Katılıyorum” diyenlerin oranı %70,8, “Kısmen Katılıyorum” diyenlerin oranı %25,4, “Katılmıyorum” diyenlerin oranının ise %3,9 olduğu görülmüştür.

Müftülük bünyesinde yerel sorunlara dair proje geliştirecek ve Başkanlıktan gönderilen projeleri takip edecek en az iki kişiden oluşan bir proje takip komisyonu kurulması gerektiğini düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	1572	69,0
Kısmen Katılıyorum	591	26,0
Katılmıyorum	114	5,0
Toplam	2277	100,0

Ankete katılan personelin proje çalışmaları kapsamında Müftülük bünyesinde yerel sorunlara dair proje geliştirecek ve Başkanlıktan gönderilen projeleri takip edecek en az iki kişiden oluşan bir proje takip komisyonu kurulması gerektiğine dair algıları incelendiğinde “Kesinlikle Katılıyorum” diyenlerin oranı %69,0, “Kısmen Katılıyorum” diyenlerin oranı %26,0, “Katılmıyorum” diyenlerin oranının ise %5,0 olduğu görülmüştür.

Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinde ailelere ve evli çiftlere daha etkili ve verimli bir manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulabilmesi için bu hizmetleri yürüten personelin bu alanda uzmanlaşmasına imkân sağlayacak bir görev dağılımı yapılması gerektiğini düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	1951	85,7
Kısmen Katılıyorum	298	13,1
Katılmıyorum	28	1,2
Toplam	2277	100,0

Ankete katılan personelin “Kesinlikle Katılıyorum” diyenlerin oranı %85,7, “Kısmen Katılıyorum” diyenlerin oranı %13,1, “Katılmıyorum” diyenlerin oranı ise %1,2 olarak tespit edilmiştir.

Danışanlara, aile olma, aile kalma, boşanma ve sonrası süreç yönetimi vb. alanlarda etkili ve verimli bir dinî/manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunabilmek için Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinde yeterli sayıda gerekli donanımı sahip kadın ve erkek vaiz görevlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	1961	86,1
Kısmen Katılıyorum	278	12,2
Katılmıyorum	38	1,7
Toplam	2277	100,0

Ankete katılan personelin bu konuda “Kesinlikle Katılıyorum” diyenlerin oranı %86,1, “Kısmen Katılıyorum” diyenlerin oranı %12,2, “Katılmıyorum” diyenlerin oranı ise %1,7’dir. Hizmetlerin verimliliği adına personelin, alanında uzmanlaşmasının hizmetlerin niteliğini artırdığı da bir gerçektir. Bunun yanında merkezlerde, gerekli donanıma sahip, yeterli sayıda kadın ve erkek vaizin görevlendirilmesi bu konuda önemli bir gelişme olarak kaydedilmektedir.

Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinin planlama ve raporlama ile ilgili iş ve işlemlerini yürütecek, takip edecek yeterli sayıda uzman personelin görevlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	1926	84,6
Kısmen Katılıyorum	312	13,7
Katılmıyorum	39	1,7
Toplam	2277	100,0

Ankete katılan personel bu konuda %84,6 ile “Kesinlikle Katılıyorum”, %13,7 ile “Kısmen Katılıyorum”, %1,7 ile de “Katılmıyorum” cevabını vererek oldukça yüksek bir oranla ADRB hizmetlerinde bu hususta da alanında uzmanlaşmanın ve buna uygun bir görev dağılımının yerinde olacağını belirtmiştir.

Dini rehberlik hizmetlerinin devamlılığı açısından bürolarda sabit personel görevlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

	KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Kesinlikle Katılıyorum	1809	79,4
Kısmen Katılıyorum	404	17,7
Katılmıyorum	64	2,8
Toplam	2277	100,0

Son dönemlerde Başkanlığımızın, adı geçen bürolara yapılan sabit personel istihdamının yerinde bir karar olduğu açık olmakla birlikte bunun devam etmesi yönünde bir fikir olması açısından anketin bu kısmındaki veriler ayrıca önemlidir.

Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinin Fiziki Özelliklerine Dair Görüş ve Teklifleri

Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerinde danışanlara aile olma, aile kalma, boşanma ve sonrası süreç yönetimi vb. alanlarda etkili ve verimli bir dini/manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunabilmek için merkezlerin aşağıda belirtilen fiziki özelliklerden hangisi/hangilerini taşıması gerektiğini lütfen işaretleyiniz.

		KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Görüşme Odası	Evet	2220	97,5
	Hayır	57	2,5
	Toplam	2277	100,0
Eğitim Salonu	Evet	1975	86,7
	Hayır	302	13,3
	Toplam	2277	100,0
Çocuk Oyun Alanı	Evet	1868	82,0
	Hayır	409	18,0
	Toplam	2277	100,0
Kütüphane	Evet	1620	71,1
	Hayır	657	28,9
	Toplam	2277	100,0

		KİŞİ SAYISI	ORAN (%)
Okuma Salonu	Evet	1416	62,2
	Hayır	861	37,8
	Toplam	2277	100,0
Mescit	Evet	1865	81,9
	Hayır	412	18,1
	Toplam	2277	100,0
Lavabo/WC	Evet	1991	87,4
	Hayır	286	12,6
	Toplam	2277	100,0

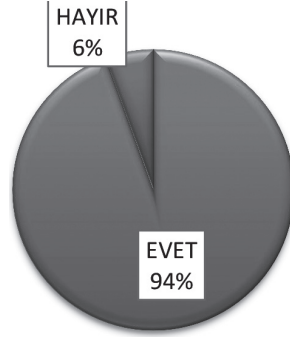
Bu sorunun diğer seçeneğinde belirtilen teklifleri incelediğimizde en çok önerilen fiziki özellikleri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Çay Ocağı/ Kafeterya
- Mutfak Alanı
- Bebek/Çocuk Bakım Odası
- Bekleme Salonu
- Kadın ve Erkek Danışmanlara Ait Müstakil Oda

• ADRM'nin bir çatı rolü üstlenmesi sebebiyle psikolog, pedagog odası gibi aynı konuda diğer meslek gruplarıyla sağlıklı iştişarenin, doğru bir yönlendirmenin yapılması adına belirtilen meslek alanlarına yönelik odalar bulunmalıdır.

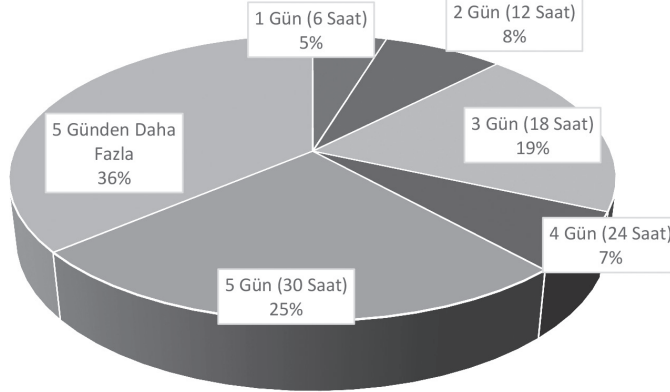
Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunan personelin vaka analizi konusunda Uzman Süpervizör²⁹ tarafından atölye çalışmaları ile eğitim almasının faydalı olacağını düşünüyor musunuz?

Grafik 19: Uzman Süpervizör tarafından Eğitim Verilmesi Hakkında Görüş Belirtenlerin Yüzdelik Dağılımı

Cevabınız Evet ise kaç günlük eğitim alması gerektiğini lütfen seçiniz.

Grafik 20: Uzman Süpervizör Tarafından Eğitim Verilmesi Gerektiğini Düşünenlerin Yüzdelik Dağılımı

Ankete katılanlardan eğitim verilmesini gerekli görenler %25'i 5 gün (30 saat) ve %36'sı ise 5 günden daha fazla olması yönünde fikir beyan etmiştir.

²⁹ Danışmanlıkta süpervizyon, deneyimli meslek elemanlarının (süpervizör), kendilerinden daha az deneyimli meslek elemanlarına mesleğe hazırlanmalarında ve uygulama yaşantılarını zenginleştirmelerinde destek sunmasını amaçlayan, değerlendirici, zamana yayılan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Koçyiğit-Özyiğit, M., İşleyen, F. (2016). Psikolojik danışmada süpervizör eğitimi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (4), 1813.

SONUÇ VE ÖNERİLER

2003 yılından itibaren ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesine yönelik gerçekleştirdiği faaliyet ve çalışmalarla 81 il ve ilçe müftülükleri bünyesinde hizmet veren **402** Aile ve Dini Rehberlik Büro/Merkezi ve burada görev yapan **3070** personelimizle Aile ve Dinî Rehberlik Merkezi olarak toplumun her kesimine manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunmaktadır. Başkanlığımızın aileye yönelik hizmetlerinin kurumsallaşması noktasında gerek Daire Başkanlığı ve personelinin gerekse Büroların ve üyelerinin katkısı büyük olmuştur.

Başkanlığımızın ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesine yönelik hizmetlerinin daha etkin, verimli ve nitelikli bir şekilde yürütülebilmesi için Aile ve Dinî Rehberlik Büroları ve Merkezlerine dair önerilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Müftülüklerde aile ve dinî rehberlik hizmetlerinden sorumlu bir şube müdürlüğü ihdas edilmelidir. Aile ve Dini Rehberlik Şube Müdürlüğünde öncelikle tecrübeli ADRB koordinatörlerinin görev alması için gerekli mevzuat değişikliği yapılmalıdır.

2. Daha etkili ve verimli bir dinî/manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunabilmek için Aile ve Dinî Rehberlik Vaizi unvanı ihdas edilerek sabit personel istihdamı yapılmalıdır.

3. Her Aile ve Dinî Rehberlik Merkezinde en az 2 erkek, 2 kadın olmak üzere yeterli sayıda **kadın ve erkek vaiz** görevlendirilmelidir.

4. “Vaizlik Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği”nin *Uzman Vaizlik ve Başvaizlik Sınavlarına Başvuracaklarda Aranacak Özel Şartları* tadat eden 8. Maddesinin aşağıdaki şekilde değiştirilmesi önem arz etmektedir.

MADDE 8– (1) Vaizlik kariyer basamaklarında yükselme sınavına başvurularda;

a. Uzman vaizlik için en az üç yılını Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarında olmak üzere vaiz olarak 6 yıl, başvaizlik için uzman vaiz olarak 4 yıl çalışmış olmak,

b. Başvaizlik için ilahiyat alanında yüksek lisans yapmış olmak,

c. Son üç yıl içinde uyarma ile kınama hariç disiplin cezası almamış olmak.

(Fatih Yıldız tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Fatih Yıldız kardeşimize biz de çok teşekkür ediyoruz, çok kapsamlı farklı başlıklardan oluşan, kendi uzmanlık çalışması da bu alana yönelik olduğu için, bize önemli bilgiler verdi.

Aile bürolarımız olarak, bu Aile ve Dinî Rehberlik Merkezlerimizin 2003 yılındaki Din Şûrasına dayandığını hep beraber hatırlamış olduk. Dairemizin, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüz personelimizi bilinçlendirme noktasında birçok seminer yaptığını bu vesileyle hatırladık; aile içi iletişim semineri, temel aile bilinci semineri, evlilikle ilk adım seminerlerine 2019 yılında başladığı vurgulandı. Biz Bir Aileyiz Projesinin önemli bir proje olduğu, birçok ilde gerçekleştiği belirtildi. Mahremiyet bilinci, çevre ahlaki konularında seminerler yapıldığının altını çizdi Fatih Hocamız. Aile haftasında Genel Müdürlüğümüzün yapmış olduğu forumlara işaret ettiler, programları bize bildirdiler.

Ben şunun altını çizip dikkatinize sunmak istiyorum müsaadelerinizle bu vesileyle: İl ve ilçe müftülüklerimizin, taşra teşkilatımızın yürütmüş olduğu seminer ve programlar ihsan bilinciyle yapılmalı. Bunu iki cümleyle açayım: Bir; rakamlandırırken, rakam bilgisi verilirken, gönderilirken Cenab-ı Allah'ın bizi gördüğünü unutmamalıyız yani herhangi bir rakam, gelişigüzel bir rakam yazmamalıyız. Bu çok önemli. Bu konuda yanlışların yapıldığını biliyorum daha önceki görevlerim sebebiyle. İkinci bir husus şu: Biraz bu seminerleri hazır kitlelere, kendi içimizdeki insanlara yapıyoruz. Zaten bizim olan, devamlı beraber olabildiğimiz, Kur'an kursuna devam eden, bize gelenlere yapıyoruz. Hâlbuki bu faaliyetlerimiz, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzün birçok hizmeti, gelene hizmet vermekten ziyade giderek hizmet verme düşüncesinden hareketle ortaya çıkan hizmetler olmalı. Bu seminerlerde bize gelmeyenlere gidebilmek, onlara ulaşabilmeyi de dert etmeliyiz. İhsandan ikinci vurgum da yani yapmış olmak için yapma değil, en güzel şekilde yapma, hakkını vererek yapma.

Ben değişik vesilelerle hep ifade ederim, Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de işini savarak yapana, yapmış olmak için yapana bir övgüsü yok ama "innallahe yuhibbul muhsinin, vallahu yuhibbul muhsinin" ifadeleriyle Cenab-ı Allah işini iyi, güzel yapanları sevdiğini ifade ediyor. Bu seminerlerde bu hususlar önemli.

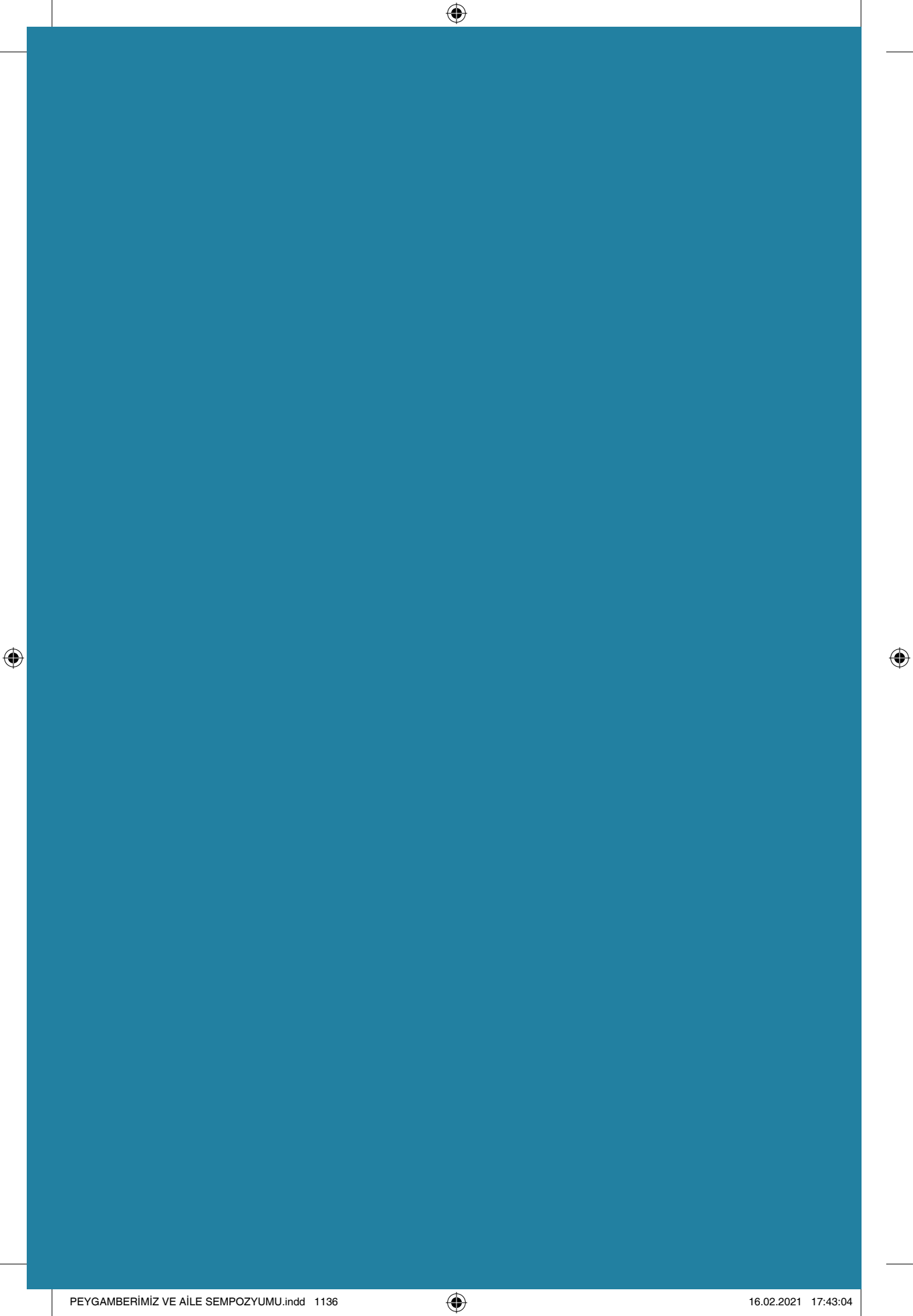
Fatih Bey kardeşimizin son bölümlerindeki teklifine, taşrada bırakın bürolarını, bir tane muhatabı bile olmayan bir genel müdür olarak takdirle karşıladığımı ifade edeyim. Zira ben değişik vesilelerle gittiğimde il müftü

yardımcılarımıza soruyorum dinî yayınlardan sorumlu müftü yardımcısı kim, diye. Birbirlerine bakıyorlar “hangimizdi” diye. İl müftülerine sordumuzda “ona bakılacak mıydı” gibi bir bakış oluyor. Tabii, din hizmetleri ve eğitim hizmetlerinin müdürlüğü var, hizmetleri var, koordinatörleri var sayısız. O yüzden bu açılım konusunu da takdirle karşılıyorum; güzel, Allah muvaffak eylesin.

Bu tabii işin bir latifesi, biz hamdolsun Başkanlığın bütün birimleri olarak heyecanla, aşkla, şevkle çalışıyoruz. Biliyoruz ki, az önce güzel bir şey söyledi Fatih Hocam, bir imam evladı olarak diyerek. Aslında Başkanlığımızın bütün personeli, Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarımızın personelidir. Başkanlığımızın bütün personeli Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğümüzün personelidir ve bütün hizmetlerimizin insanımıza ulaştırılması noktasında ciddi şekilde gayretli, fedakârca hizmet etmektedir. Bunun bilinci içerisinde olduğumuzun da altını çizmiş olayım latifemin ardından.

Şimdi sözü, Diyanet İşleri Başkanlığımızın Aileye Yönelik Yayın Faaliyetlerine tebliğini sunmak üzere Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Daire Başkanımız Lokman Arslan Hocamıza veriyoruz.

Buyurun Lokman Hocam.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE İLİŞKİN YAYINLARI

Lokman ARSLAN*

Sayın Başkanım, saygı değer ilim erbabı ve kıymetli misafirler! Öncelikle hepinizi Allah'ın selamıyla selamlıyor, toplantımızın hayırlara vesile olmasını Yüce Mevla'dan niyaz ediyorum.

Bilvesile bu önemli programda emeği, katkısı ve katılımı olan herkese içtenlikle şükranlarımı arz ediyorum.

“Diyanet İşleri Başkanlığının Aileye İlişkin Yayınları” adlı tebliğimiz; basılı, süreli ve sesli-görüntülü yayınlar olmak üzere üç ana başlıkta ele alınacak sonuç bölümüyle tamamlanacaktır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, pek çok alanda olduğu gibi yayın alanında da aileyi öncelemiş, bundan sonra da öncelemeye devam edecektir.

1. BASILI YAYINLAR/KİTAPLAR:

Kitap yayını bakımından en köklü kamu kurumlarından biri olan başkanlığımız; Hak Dini Kur'an Dili ve Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi gibi muhalled eserlerimizin ilgili bölümlerini ihmal etmemek şartıyla, 1950'li yıllardan itibaren aile değerlerini ayakta tutmaya matuf yayınlar yapmıştır. Bu çerçevede merhum Mustafa Runyun, Abdullah Tansel, Hasan Nur ve Macit Yaşaroğlu'nun listedeki kitapları birer örnek olarak hatırlanabilir. Bu meyanda aşağıda listesi arz edilen kitaplar bir şekilde ve/veya bir yönüyle aile kurumunu güçlendirmeye matuf yayınlar arasında sayılabilir. Daha önce yayınlanmış çocuk, kadın ve aile konulu eserlere göz atıldığında fıkıh-ilmihal türü bilgiler ile ahlaki öğütlerin ağırlıklı olarak yer aldığı ve büyük ölçüde geleneksel bir söylemin hâkim olduğu görülmekte-

* Dijital Yayınlar Daire Başkanı

dir. Ancak son yıllarda yapılan yayınlara bakılacak olursa konunun değişik yönleriyle ele alındığı müşahade edilecektir. Yayınlarımız bir taraftan milli, manevi, tarihi ve kültürel yönleriyle aile değerlerini korumaya diğer yandan da gündelik hayatın ve küresel dünyanın yaygın sorunları karşısında bir çeşit ‘aile danışmanlığı’ hizmeti vermeye uygun bir hüviyet kazanmıştır. Dolayısıyla insanımızın aile kurması ve onu en güzel şekilde koruması için sosyal, kültürel ve ahlaki yönlerden beslenmesi Başkanlığımızın aile yayınlarının ana ilkeleri arasında yer almaktadır. Bu yönüyle tüm yayınlarımız aileyi gözetir diyebiliriz.

Yaz kursları, Ramazan-ı şerif, Mevlid-i Nebi ve Camiler Haftası gibi özel dönemler için hazırlanan tematik yayınlar da bu açıdan oldukça ilgi çekicidir. Örneğin; ‘Peygamberimiz ve Gençlik’, ‘Peygamberimiz ve Aile’ ve Cami ve kadın gibi başlıklar cami, oruç, kandil, Kur’an kursu ve camilerle aile olgusunun milli/manevi mefkuremizdeki bütünlüğünü vurgulayıcı önemli yayınlardır.

İlk olarak 1956’da Ahmet Hamdi Akseki merhumun bir kitabının; Peygamberimizi tanıtan risalesinin İngilizce ve Almanca’ya çevrilmesiyle başlayan farklı dillerde yayın serüvenine 90’lı yıllardan sonra Türkî Cumhuriyetler ve Balkan dilleri de katılmıştır. Sayıları beş yüzü bulan farklı dillerdeki eserlerimiz arasında kadın, aile, çocuk ve gençlik yayınlarının özel bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bu alandaki çalışmalar inşallah artarak devam edecektir.

Başkanlığımızca Basımı Yapılan (Çocuk-Kadın-Aile-Gençlere Yönelik) Eserler

S.N.	ESER ADI	YAZARI	B. YILI
1	Ana-Babaya Karşı Hürmet	Mustafa Runyun	1955
2	Kadın ve Erkeğin Eşlerine Karşı Vazifeleri	Mustafa Runyun	1957
3	Çocuklara Dini Şiirler I. II.	Abdullah Tansel	1961
4	Anama	Hasan Nur	1974
5	Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi	Kerim Yavuz	1982
6	İslam ve Çocuk	Prof. Dr. Beyza Bilgin	1987
7	Çocuklarımız İçin Din Bilgisi	Dt. Macit Yaşaroğlu	1990
8	Allah’ı Arayan Çocuk		1998
9	Çocuklarımız İçin Din Bilgisi 2		1998
10	Biz Sevecen Çocuklarız	Mehmet Önal	2001
11	Gençlerle Söyleşi	Mehmet Erdoğan	2003
12	Anne Sözü	Ahmet Mahir Pekşen	2007
13	Ailede Huzur	Dr. Zekiye Demir	2008

DOKUZUNCU OTURUM
DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ AİLEYE YÖNELİK HİZMETLERİ

S.N.	ESER ADI	YAZARI	B. YILI
14	Gençlik Sorunları ve İntihar	Dr. Şenol Korkut	2008
15	Şiddet ve Çocuklarımız	Elif Arslan	2008
16	Aileye İlişkin Sorunlar İstişare Toplantısı	Komisyon	2009
17	Çocuk Olmak	Komisyon	2010
18	Genç Olmak	Komisyon	2010
19	Kadın ve Aile Yazıları	Komisyon	2011
20	40 Hadiste Aile	Prof. Dr. Huriye Martı	2012
21	40 Hadiste Çocuk	Prof. Dr. Huriye Martı	2012
22	Ana Gibi Yâr Olmaz		2012
23	Çocuk Kalbi ve Kur'an		2012
24	Kadın Dindarlığı		2012
25	40 Ayette Aile	Prof. Dr. Huriye Martı	2013
26	Cami Kadın ve Aile	Komisyon	2013
27	Hikayelerle Çocuklara 40 Hadis	Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir	2013
28	Ailemde bir Engelli Var	Halime Karabulut	2014
29	Ailem	Prof. Dr. Huriye Martı	2014
30	Ailem Dağılmasın	Ayşenur Özkan	2014
31	Ailemde Bir Genç Var	Dr. Fatma Bayraktar Karahan	2014
32	Ailemde Bir Yaşlı Var	Mürüvvet Aktaş	2014
33	Ailemde Merhamet İstiyorum	Dr. Elif Arslan	2014
34	Ailemi Bağımlılıktan Koruyorum	İsmail Özgören	2014
35	Ailemin İletişim Dili	Hüseyin Öresin	2014
36	Cami ve Gençlik	Komisyon	2014
37	Hikayelerle Çocuklara 40 Ayet	Selcen Yüksel Arvas	2014
38	Aile Sıkça Sorulan Sorular	Komisyon	2015
39	Ailem	Komisyon	2015
40	Diyanet İşleri Başkanlığının Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Uygulamaları	Komisyon	2015
41	Hikayelerle Çocuklara 40 Dua	Selcen Yüksel Arvas	2015

S.N.	ESER ADI	YAZARI	B. YILI
42	Hikayelerle Çocuklara Esmâ'ül Hüsnâ	Selcen Yüksel Arvas	2015 2018 2019
43	Aile Olmak (Yuva Kurmak)	Prof. Dr. Huriye Martı	2016
44	Diyanet İşleri Başkanlığının Kadın ve Aile Çalışmaları	Prof. Dr. Huriye Martı	2017
45	Ailemde Çocuk Var	Komisyon	2018
46	Bir Dağ Bir Çocuk	Sümeyra İkiz	2018
47	Gençlik ve İletişim	Komisyon	2018
48	Çocuklarımız İçin Din Bilgisi		

**Başkanlığımızca Basımı Yapılan (Çocuk-Kadın-Aile-Gençlere Yönelik)
Yabancı Dilde Eserler**

S.N.	ESER ADI	YAZARI	B. YILI
1	Gençlerle Söyleşi (Kazakça)		2009
2	Gençlerle Söyleşi (Bulgarca)	M. Erdoğan-İslam Beytullah Erdi	2010
3	Gençlerle Söyleşi (Türkmençe)	M. Erdoğan-Doç. Dr. Seyit Nazan A.	2010
4	Aile Broşürü (Arapça)	Komisyon	2016
5	Ailem (Kazakça)	Komisyon	2016
6	Çocuk Broşürü (Arapça)	Komisyon	2016
7	Gençlik Broşürü (Arapça)	Komisyon	2016
8	Ailem Serisi (Almanca)	Komisyon	2018
9	Ailem Serisi (İngilizce)	Komisyon	2018
10	Yuva Kurmak Aile Olmak (Endonezce)	Komisyon	2018

2. SÜRELİ YAYINLAR:

Başkanlığımızın yayın yelpazesi içinde çok özel bir yeri olan süreli yayınlarımız âdeta ailenizin dergileri sloganını gerektirecek ölçüde ilgi çekicidir. 1960'lı yıllara kadar giden süreli yayınlarımız içinde aile mefhumu özellikli yerini hep korumuştur. Yarım asra yaklaşan uzun ömürlü çocuk dergimiz

(1979), her vesileyle özel sayı yapan aylık¹ dergimiz ve şimdilerde raflarımızı süsleyen aile dergimiz biraz evvelki sloganın birer delili mesabesindedir.

2013 yılında Diyanet Aylık Derginin bir eki olarak iki ayda bir yayınlanmaya başlayan “Diyanet Aile”, 2014’ten 2019 yılı başlarına kadar aylık olarak yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren ise müstakil bir dergi hüviyetine kavuşmuş ve kamuda aile odaklı biricik dergi olma özelliğini korumaktadır.

Aile Dergisi, “Pencere”sini her ay farklı bir konuya açarak güncel hayatta karşılaşılan birtakım problemlerin giderilmesi için önemli bir misyon ifa etmektedir. “Çocuklara” ve “gençlere” ilişkin ele aldığı konularda özellikle yeni nesillerin eğitime katkıda bulunmaktadır.

Toplumun hızla değişip dönüştüğü ve kitle iletişim araçlarının etkisinin her alanda görüldüğü bir ortamda halkımızı sahil dinî bilgi ile aydınlatmanın önemi yadsınamaz bir gerçektir. 2013’ten itibaren dergide yer alan “Bizbize” köşesinde, hem günlük hayat içinde, evde yahut sokakta hem de sanal ortamlarda artan bilgi kirliliğine karşı okurlarımızın, doğru dinî bilgilerle hızlı ve kolay bir şekilde buluşmasını sağlamak amacıyla dinî konular, yetkin isimlerce ve doğru kaynaklara başvurularak işlenmektedir. Hurafeler, ibadetler, dinî, ahlaki yaşantıda ve aile hayatında Hz. Peygamber’in örnekliği köşede işlenen konular arsında yer alır.

Aktüaliteden edebiyata, kültürden sanata ve gezi yazılarına, Anadolu irfanından neşet eden hikâyelerden sağık köşelerine kadar toplumda pek çok arzu ve ihtiyaca cevap veren nitelikli yazılara yer verilmektedir.

Bütün bu yayınlara ek olarak aşağıda sıralanan akademik/ilmi makaleler, Diyanet İlmi Derginin konuya ilişkin başlıklarından yapılmış bir seçkidir. Bu seçki kurumun aileye ile ilgili yayınlara verdiği önem ve önceliğı gösteren bir başka unsurdur.

ESER ADI	YAZARI			B. YILI
Çocuk ve Aile	Mehmet Çoşar	78-79	285	1968
Peygamberimiz, Aile ve Kadın Hakları	Hüseyin Özgün	Ö. Sayı	124	1970
Ailede Din Eğitimi	Halis Ayhan	114-115	409	1971
Aile İçindeki İlişkiler	Sabri Akdeniz	3	186	1973

1 Haziran 1992- Sadece Sevgi Yeter mi?, Nisan 1994- Ah Bir Anlayabilsek (Sahipsiz Çocuklar), Eylül 2004- Önce Aile, Nisan 2009- Rahmet Peygamberi ve Aile, Ekim 2013 - Cami, Kadın ve Aile...

ESER ADI	YAZARI			B. YILI
Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Esasları	Doç. Dr. Hüseyin Peker	2	41	1985
Mahvolan Aileler (Şiir)	Ali Ulvi Kurucu	4	32	1990
İslam'da Ailenin Önemi ve Aile Müessesesindeki Erozyon	Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu	2	15	1991
Değişen Şartlar Karşısında İslam Aile Yapısı	Doç. Dr. Hayreddin Karaman	2	25	1991
İslam Ailesi, Mahiyeti ve Yapısı	Doç. Dr. Musa Kazım Yılmaz	2	37	1991
Ailenin Cemiyetteki Yeri	Halil Karlık	2	55	1991
Mahvolan Aileler (Şiir)	Ali Ulvi Kurucu	2	66	1991
Kur'an'a Göre Ailenin Psikolojik Temelleri	Doç. Dr. Celal Kırca	2	67	1991
İslam Dini ve Aile	Ahmet Okutan	2	91	1991
İslam'da Aile ve Annelik	M. Nihat Hatipoğlu	2	99	1991
Aile'de Nikah ve Öncesi	Suat Cebeci	2	129	1991
Osmanlı Aile Hukukunda Şartlı Talak	Dr. Hasan Moğol	2	136	1991
Aile İçi Kuşaklar Çatışması	Dr. Seyfettin Erşahin	2	151	1991
Ailede Çocuk Eğitimi ve Lokman Hekim'in Nasihatleri	Doç. Dr. M. Zeki Duman	3	103	1991
Çocuğun Aile Eğitiminde Hoşgörü	Şuayip Özdemir	1	121	1997
Sovyetlerin Orta Asya Türk Aile Yapısını Değiştirme Çabaları...	Dr. Seyfettin Erşahin	3	27	1998
Kur'an'da Aile Kurumu	İsmail Hakkı Ünal	2	7	2004
İslam'ın Aile Hayatına Verdiği Değer	Selim Özarslan	2	21	2004
Değer Oluşturucu ve Aktarıcı Konumuyla Aile	Yurdağül Mehmedoğlu	2	29	2004
Aile Psikolojisi ve Aile İçi İletişim	Hayati Hökelekli	2	41	2004

ESER ADI	YAZARI			B. YILI
Küresel Kült Savaşlarının Yapıldığı Meydan: Gençlik ve Aile	M. Ali Kirman	2	61	2004
Aile Evliliğinin Toplum Hayatında Bazı Görünümleri: Dil, Din, Tıp	Dursun Ayan, Rahime Beder-Şen...	2	73	2004
Türk Ailesi ve Sovyet Rejimi	Dr. Seyfettin Erşahin	2	101	2004
Zararlı Alışkanlıklar ve Aile	Alparslan Özyazıcı	4	113	2004
Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi	Abdurrahman Kasapoğlu	2	7	2008
Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber Örneği	Ali Akpınar	1	7	2009
Hz. Peygamber Devrinde İslam Ailesi	Rıza Savaş	2	7	2009
Aile Bireylerinin Ölümü Karşısında Hz. Muhammed'in Tutumu	Hüseyin Güneş	4		2012
Aile İçi Şiddetin Önlenmesinde Dinin Rolü	Faruk Görgülü	2		2016

3. SESLİ VE GÖRÜNTÜLÜ YAYINLAR:

Önceleri kasetçalar ve video görüntüleriyle aile konusunda dinî bir duyarlılık geliştirmeye çalışan Başkanlığımız TRT imkânlarından istifadeyle Diyanet Saati/İslam'ın Aydınlığında türü programlarda belli aralıklarla aileye ilişkin konu ve konuklarla toplumsal hissiyat ve hassasiyetleri aile olgusuna teksif etmeye özen göstermiştir. Ancak şimdilerde kendi Diyanet, Kur'an ve Risalet adlı radyoları ve televizyonu ile daha sistemli, kurumsal ve sürekli (7/24) yayınlar yapmaktadır. İnsanımızın popüler kültürün yanlışlıklarından dolayı medyaya mesafeli olmak zorunda kaldığı bir dönemde; Başkanlığımızın sesli ve görüntülü yayınları 'ailecek ve güvenle' takip edilebilecek müstesna radyolar ve tv'ler arasındaki seçkin konumunu muhafaza etmektedir. Ancak dijital mecraların kendine özgü dokusu ve hızı bu alanda daha özel, internet ve z-kuşağı diline uygun, kurumsal, sürdürülebilir, sosyal medya mecralarıyla barışık ilave yayınlara ihtiyaç olduğu inkâr edilemez.

Diyanet Tv Kadın-Aile Programları

1. Ailemizin Hekimi - Dr. Semih Dinçer Yetiş

2018-2019 yayın döneminde 25 Eylül itibariyle 32. bölüm yayınlanmıştır.

2. **Biz Aileyiz** - Ayşe Soydan

2019-2020 yayın döneminde yayınlanmaya başlamıştır.

3. **Ev Hali** - Zeynep Ulviye Özkan - Tuba Kılıç (2012-2013) - Fatma Hatice Sis (2017-2018)

4. **Eksen İnsan** - Fatma Bayraktar Karahan (1-40. bölüm) - Şule Kala (41-146. bölüm)

5. **Huriye Martı ile Hadisler ve Ailemiz** - Betül Erbaş

6. **İslam Aynasında Kadın** - Fatma Hatice Sis

13 bölüm olarak çekimi ve yayını tamamlanmıştır.

7. **Bize Emanet** - Şule Kala

13 bölüm olarak çekimi ve yayını tamamlanmıştır.

8. **Bi Nebze** - Tuba Kılıç

9. **Söz Konusu Çocuk** - Cihad Kaya

10. **Önce Sağlığım** - Mustafa Söylemez

11. **Yeni Güne Merhaba** - Zahide Ülkü Bakiler - Tuba Kılıç - Ayşe Çağlayan - Zeynep Ulviye Özkan

12. **Şimdi Ne Yapmalı** - Ayşe Çağlayan (381 bölüm)

13. **Önce Çocuk** - Ayşe Çağlayan (2012-2013-2014-2015 yayın döneminde) - Doç. Dr. H. Ahmet Demir (2015-2016-2017-2018 yayın döneminde)

SONUÇ

Toplumu din konusunda aydınlatmakla mükellef olan Diyanet İşleri Başkanlığı pek çok konu ve olgunun dinî ilke ve boyutlarına dikkat çektiği gibi aile olgusunun da dinî kuralları ve kutsallığı üzerinde ısrarla durmaktadır. Bu alanda son yılda atılan adımların dikkat çekici boyutlarından biri ise, konuya sadece fıkıh ve ilmihal açısından değil psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik yönlerini de güncel bir dil ile ele alan daha bütüncül yöntem ve üslup kullanmasıdır. İnşallah bu konularda yapılacak saha araştırmaları, akademik, sosyal ve hukuki destekler, Diyanet İşleri Başkanlığının daha etkin, verimli ve sürdürülebilir bir aktör olmasını destekleyecektir.

Öte yandan Başkanlığımızın sadece kitap, dergi ve televizyonla yetinmeyerek dijital dünyaya hitap eden yayınlar üretmesi ve bu yayınları çok dilli bir şekilde yeni medya akım ve trendlerinin imkân ve kabiliyetlerinden de

yararlanarak insanlığın istifadesine sunması gerektiği aşikârdır. Bu hususlarda da Başkanlığımızın önemli adımlar atacağına yönelik umudumuz tamdır. Konuşmama son verirken Sayın Başkanımın şahsında organizasyonda emeği, katkısı ve katılımı olan herkese bir kere daha teşekkür eder, saygılar sunarım. Allah'a emanet olunuz.

(Lokman Arslan tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Lokman Bey Hocamıza teşekkür ediyorum, zamanında bitir dedim, kendisi beş dakika önce bitirdi. Benim baskımı hissederek bitirmemiştir inşallah.

Ben o birkaç dakika içerisinde, o dakikaları kullanarak bazı hususların altını çiziyim izninizle.

Hocamız çok net bir şekilde ifade ettiler, ben de mukaddimede söylemiştim, Başkanlığımız ilk kurulduğu andan itibaren aileye yönelik hizmetleri var olan bir teşkilat hamdolsun. Bu bütün birimleriyle görüldüğü gibi yayında da etkin bir şekilde görülüyor aslında. Aileye yönelik yayınlarımızı Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarında hizmet eden hocalarımızın elini güçlendirecek şekilde her gün artırmaya çalışıyoruz. İlgili genel müdürlüğün desteğiyle, daire başkanlığının ortaklaşa bize sundukları şeyleri hızlı bir şekilde kazandırmaya çalışıyoruz. 2019 yılı içerisinde Evliliğe İlk Adım başta olmak üzere mini mini, ufak ufak kitapları hizmete sunmuş olduk sizlerin elini rahatlatmak üzere. İnşallah kısa süre içerisinde, daha önce çıkmış olan ama kapsamlı bir güncellemeden geçen Aileyle İlgili Sıkça Sorulan Sorular kitapçığının artık son dönemine gelmiş durumdayız, son okumaları yapıyor, son düzeltmeler yapıyor. Onu da hizmete sunacağız.

Aile ilmihalimiz hep istenen bir ilmihal. İşin doğrusu bir çalışma yapılmıştı ama Diyanet İşleri Başkanlığı eseri olarak ortaya çıkacak ilmihalin daha iyi, daha anlaşılır, daha kapsamlı, daha faydalı olabilmesi noktasında üzerinde son editörlük çalışmaları sürdürülüyor. İnşallah kısa sürede o da yapılacak.

Son dönemde Başkanlık olarak değerli hocalarım, aileye yönelik yayın olarak şunun, bu önemli bir hizmettir diye altını çiziyorum: Aile dergimiz, Allah razı olsun, hocalarımız tarafından 2013 yılında üç aylık, ardından 2014 yılından itibaren aylık bir ek olarak yayınlanıyor idi ve aylık derginin arkasında, gölgesinde kalıyordu. Biz bu dergiyi malumunuz 2019 yılı Ocak ayından itibaren müstakil bir dergi hâline getirdik. Aile dergisi diye, hacmini büyüttük, 80 sayfalık, aylık dergimiz var.

Az önce seminerlerle alakalı söylediğimi tekrar kabul etmeyin, yine söylemek istiyorum. Şimdi, biz bu yapmış olduğumuz faaliyetleri, ürettiklerimizi insanımıza ulaştırsak anlamlı ve faydalı olur. Bu noktada nasılız? Aile toplantısında, iyi değiliz. Ben size bir rakam vereyim. Aile dergimizin abone sayısı 50 bin. Biz, 140 bin kişilik bir personel kadrosuna sahibiz yani kendi ailelerimize bile girmiyor demektir. Burada, kim aile dergisine abone kim değil diye sorup sizi mahcup etmeyeceğim ama bir hakikat var ve biliyorum ki Aile Dinî Rehberlik Bürolarında çalışan hocalarımızdan bile aile dergisini almayanlar var. Ne diyor Başkanlık, aileye dair bu ay ne söyledi, ne mesaj veriyor; buna yönelik kendimizde bir eksikliğimiz var. Ama biz bununla da kalsın istemiyoruz, hep şunu söylüyoruz: Her büro, her Kur'an kursu öğreticisi, her imamımız aile dergisini 10 aileye ulaştırabilmeli, ulaştırmalı. Biz bu topluma, bu milletin evine, ailesine bu derginin girmesini istiyoruz sade ve yalın diliyle, yaşanan güncel sorunlara yönelik getirdiği çözümlerle, sıkıntıların dinmesi noktasında bir reçete olarak insanımızla buluşmasını istiyoruz. Bu konuda hiç şüphesiz ki en önemli koordinasyon ayağını Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarımız, Merkezlerimiz sağlamalıdır, sağlayacaktır. Bunun da bu vesileyle altını çizmiş olayım.

2020 yılı gelin bunu gerçekleştirdiğimiz, bu yönde adım attığımız bir yıl olsun, bir sıçrama yılımız olsun. Adım attık neticesini görelim inşallah, Allah nasip ederse.

Televizyonumuzdaki, radyomuzdaki yayınlar, televizyonumuzun takibi oldukça önemli, bunu her vesileyle anlatmamız, ifade etmemiz, dile getirmemiz önemli. Çünkü biz televizyonumuzu güvenle izlenen bir ekran sloganıyla insanımıza sunuyoruz. Bütün aile fertlerinin beraberce izleyebileceği bir ekran olarak sunuyoruz. Çocuk yayınlarımızın, animasyonlarımızın, çizgi filmlerimizin sayısını her gün artırıyoruz ve malumlarındır ama dikkatinize sunayım yine de, bu vesileyle, Diyanet Çocuk TV youtube kanalımız var, orada bütün animasyonlarımız var. Çocuğa yönelik, geleceğe yönelik, gençlere yönelik yatırımımızı da kanalımız vasıtasıyla oldukça diri tutmaya ve artırmaya çalışıyoruz.

Bu vesileyle bunları da ifade etmiş olayım ben Lokman Bey'in bana bıraktığı süre içerisinde.

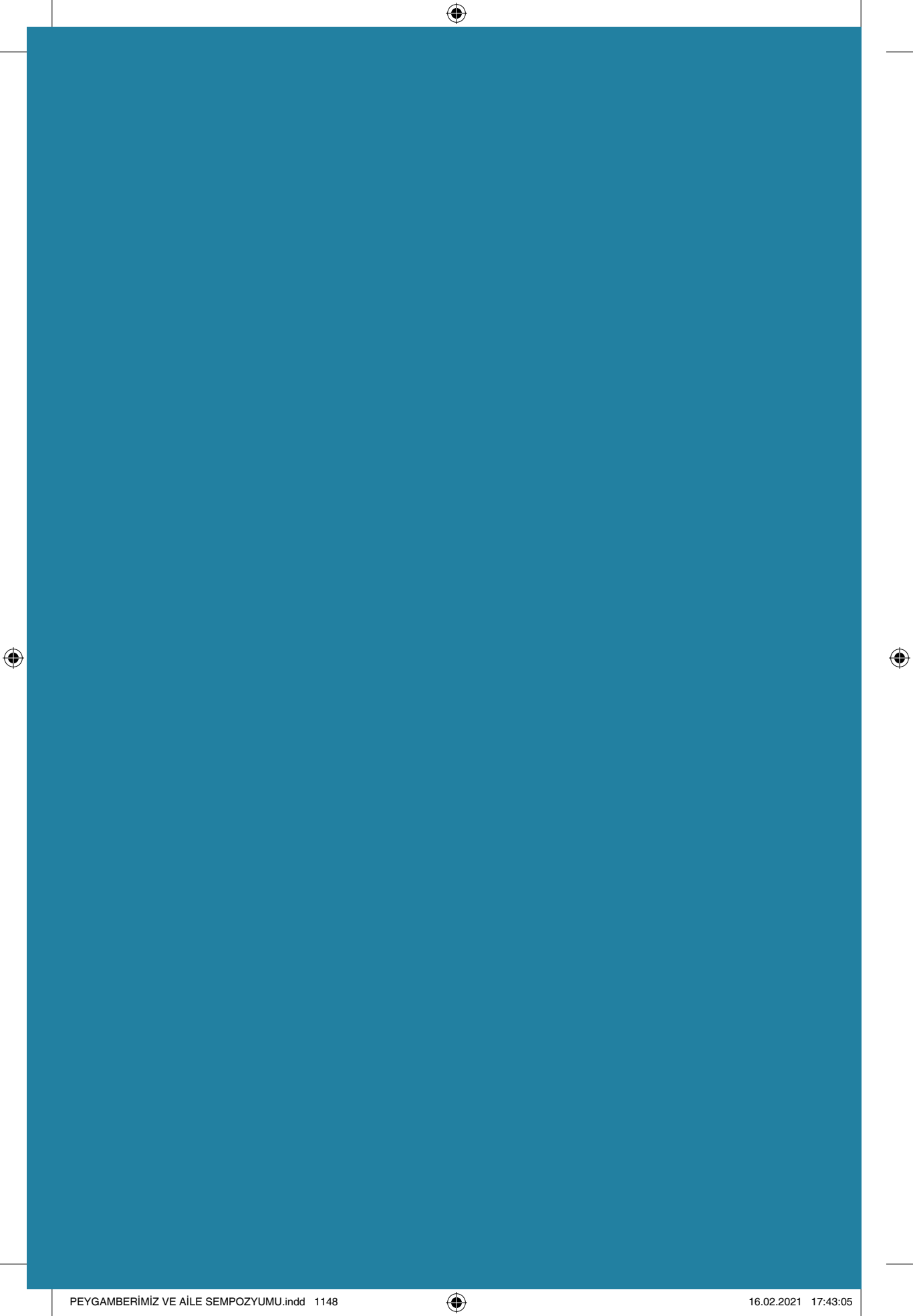
Tekrar kendisine teşekkür ediyorum.

Şimdi, tabii Diyanet İşleri Başkanlığımızın en önemli güçlerinden biri Diyanet Vakfımız. Sizlerin çok ciddi destekleriyle, gayretleriyle Türkiye Di-

yanet Vakfımız hamdolsun bizi hem yurdumuzda hem de dünyanın birçok noktasında en güzel şekilde temsil ediyor. Ben şöyle diyorum hep: Biz Türkiye Diyanet Vakfıyla Gazze’de yıkılan minareleri yapınız, Afrin’de, Suriye’de insanlara sıcak yemeği, ekmeği götüren insanlarız; Arakan’da problem ve sorun olduğunda, afet olduğunda ilk giden ve ulaşan insanlarız. Dünyanın 140’tan fazla ülkesinde kurban ve ramazan münasebetiyle insanlara dokunabilen bir teşkilatız. Türkiye Diyanet Vakfımız bizlerin emanetçisi olarak bütün bu hizmetleri yapıyor. Bu hizmet alanlarından bir tanesi de Kadın Gençlik Merkezi olarak KAGEM’in hiç şüphesiz yürütmüş olduğu hizmetler.

Şimdi, Türkiye Diyanet Vakfının Aileye Yönelik Hizmetlerini tebliğiyle bize sunmak üzere Kadın Aile ve Gençlik Merkezi Müdürümüz Nurcan Yavuzyiğit Hanıma sözü veriyorum.

Buyurun Hocam.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI'NIN AİLEYE YÖNELİK HİZMETLERİ

Nurcan YAVUZYİĞİT*

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Türkiye Diyanet Vakfı, 13 Mart 1975 tarihinde “İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır” düsturuyla kurulan ve bütün insanlığın hizmetinde olma gayesiyle çalışan bir iyilik hareketidir.

Diyanet İşleri Başkanlığının faaliyetlerine destek olmak, din hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması ve dini hizmetlerde görev alacak neslin yetiştirilmesi gayesiyle kurulan Türkiye Diyanet Vakfı, bugün ülkemizde 1.003 şubesi ve dünyanın 149 ülkesinde eğitimden kültüre, sosyal ve hayri hizmetlerden dini hizmetleri destekleme ve uluslararası yardım faaliyetlerine kadar geniş bir alanda çalışmalar yapan büyük bir sivil toplum hareketi haline geldi.

Vakfın misyonu, “Yeryüzünde iyiliğin egemen olması için insanlara ve bu yolda çaba sarf eden kurumlara maddi ve manevi destek olmak”, vizyonu ise “Ülkemizde ve yedi kıtada insanlığın hizmetinde bir vakıf olmak” olarak belirlenmiştir.

Türkiye Diyanet Vakfı'nın yapmış olduğu tüm faaliyetler saymakla bitmez. Tebliğ başlığımız çerçevesinde, aileye dokunan çalışmalar denilince vakıf içinde KAGEM dışında doğrudan aile çalışması yapan birim yok diyebiliriz. Fakat vakfımızca dağıtılan gıda yardımları, öğrencilere verilen barınma ve eğitim destekleri de aileyi maddi manevi desteklemek yönünde yapılan ve dolaylı da olsa aileye yönelik çalışmalardır.

* Kadın Aile ve Gençlik Merkezi Müdürü

KAGEM

Kadın Aile ve Gençlik Merkezi (KAGEM), TDV çatısı altında İslam'ın ana kaynaklarından hareketle toplumun her kesimine ulaşmak; insanları doğru dini bilgiyle, düşünceyle, kültür ve sanatla buluşturmak; toplumsal sorunlar karşısında bilgi, söylem ve proje üretmek üzere 1996 yılında kurulmuş olan, 2011 yılında yeniden yapılandırılarak ilgi ve sorumluluk alanlarını genişletilmiş bir birimdir.

KAGEM'in misyonu, "Geçmişle günümüz arasında köprüler kurarak din, ilim, kültür, edebiyat, sanat ve felsefe alanlarında sahih bilgi ve düşünce ekseninde kadına, aileye ve gençliğe yönelik çalışmalar ile toplumun inanç ve ahlak dünyasına katkıda bulunmak", vizyonu ise "Aile yapısının, gençliğin bilgi ve değer dünyasının güçlendirilmesi için çalışan, öncü bir kurum olmak" olarak belirlenmiştir.

KAGEM NELER YAPAR?

Temel İslam İlimleri öncelikli olmak üzere din, düşünce, sosyal bilimler, edebiyat, sanat vb. alanlarda toplumun bilgi düzeyini artırıcı eğitim çalışmaları düzenler.

Araştırma, eğitim, yayın vb. projeleri hazırlar, yürütür ve etkinlikler düzenlemek amacıyla başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere resmi kurum ve kuruluşların, üniversitelerin ilgili bölümleri ve sivil toplum kuruluşları gibi ilgili kuruluşlar ile ilişkiler kurarak koordineli çalışmalar yürütür.

İhtiyaç duyulan alanlarda toplumsal yapının güçlendirilmesine yönelik farkındalık ve bilinç oluşturmak üzere kalıcı ve süreli projeler üretir.

Toplumun savaş, göç, şiddet gibi sebeplerle çeşitli açılardan dezavantajlı durumda bulunan kesimlerine yönelik projeleri, geniş bir gönüllü ağının desteğiyle hayata geçirir. Bütün çalışma alanlarında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi farklılıkların dikkate alındığı insan merkezli bir bakış açısıyla hareket eder.

Vakıf Genel Merkezi ve şubelerinin eğitim ve gönüllülük çalışmalarına katkıda bulunur.

ÖZELLİKLE AİLEYE YÖNELİK ÇALIŞMALARI NELERDİR?

ANNE BABA OKULU

Bu proje ile anne-babaların ebeveynlik anlayışlarının temellerini yeniden keşfedebilmesi; mutlu, başarılı ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmenin prensiplerini öğrenebilmesinin yanında çocuklarıyla kurdukları ilişkilerin daha nitelikli hale gelebilmesini hedefliyoruz. Bu sebeple on dört hafta olarak planlanan seminer programımıza anne ve babaların birlikte katılımını önemsiyor ve kayıtlarımızı da bu doğrultuda alıyoruz.

Her hafta farklı konu ve uzmanlar eşliğinde devam edecek olan seminerler kapsamında; Kur'an ve Sünnete Göre Ebeveynlik Anlayışı, Hamilelik Süreci ve Gebelik Psikolojisi, Anne Baba Bebek Etkileşimi ve Kendi Ebeveynlik Anlayışının Temelleri, Bebeğin Fiziksel, Sosyal ve Psikolojik Gelişimi 0 – 36 Ay, Çocukta Beslenme, Çalışan Anne/ Evdeki Anne ve Çocuk Psikolojisi, Koruyuculuktan Sınırsızlığa, Çocuk Gelişiminde Oyunun Önemi, Çocukta Özgüven ve Sorumluluk Geliştirme, Çocukta Uyum ve Davranış Sorunları, Anlama Eşikleri ve İletişim, Çocukta Mahremiyet Eğitimi, Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü, Mutlu Çocuk Yetiştirmenin Temel Prensipleri, Çocuklarda Din Eğitimi gibi konu başlıkları etrafında gerçekleşen programlar 14 hafta sürmektedir.

İKİ İNSAN BİR HAYAT: EVLİLİK OKULU

Çiftlerin aile olgunluğunu kazanmaları, karşılaştıkları problemlere çözüm yolu bulmaları, bu birliktelikte ortak değer ve ilkelere sahip olmaları hususunda farkındalık kazandırmayı amaçlıyoruz. Kadın ve erkek doğasının temel farklılıklarına değinip, aile içinde sevgi, saygı, merhamet, adalet, şefkat gibi prensipleri önceleyerek, eşlerin birbirlerine dair hak ve sorumluluklarını ele alıyoruz. Bu bağlamda, alan uzmanları eşliğinde, Kur'an ve sünnet ışığında aile kurumunun psikolojik, sosyolojik, hukuki boyutunu kapsayan bir dizi seminer ile 10 hafta boyunca evli ve nişanlı çiftlere ulaşıyoruz.

BABA OLMAK

2015 yılında başladığımız ve ilk olarak vakıfta çalışan babalarımıza yönelik yaptığımız bir çalışma olan “Baba Olmak” projesi KAGEM’in yaygınlaştırdığı ilk projesidir.

Anne gezindiğin bağ, baba yaslandığın dağ diyen insan, dünyaya her şeyi öğrenmeye muhtaç olarak gelir. Öğrenmeye ihtiyaç duyan insan için hayattaki en önemli meselelerden birisi de şüphesiz ki eğitimidir. Ve insan ilk eğitimini ve terbiyesini aile içinde alır. Bu sebeple kadim medeniyetimizde ‘aile okuldur’ denilmiştir. Allah-ü Teala’nın, Yunus suresinde “Evlerinizi kible kılın” demesi bir lütuftur. Şüphesiz ki yuvayı yapan “dişi kuş” ise, o yuvanın direği de aileyi koruyup gözetmekle mükellef olan “baba”lardır. Bu sorumluluk noktasından hareketle baba ve baba adaylarını desteklemek üzere 10 haftalık bir program planladık.

Eğitim programında, aile içi iletişimde izlenmesi gereken roller başta olmak üzere çocuklarla sağlıklı iletişim kurma yolunda öz değer ve sosyal sorumluluk bilinci, rol model olma, kaliteli zaman geçirme, ebeveyn-çocuk ilişkisinde tutarlılık ve adalet, çocukların fark edilme ihtiyacını tanıma ve çocuklarda mahremiyet eğitimi konularını ele aldık. 2019 Kasım ayı itibarıyla yedinci mezunlarını veren Baba Olmak eğitim programı şu ana kadar 450 kişiye verilmiştir.

SOSYAL İÇERİKLİ ÇALIŞMALAR

KAGEM’in çok konuşulmayan projeleridir. Temas ettiğimiz kitlelerin (cezaevindeki anneler, sevgi evlerindeki çocuklar, konuk evine sığınmış kadınlar ve çocuk destek merkezinde yaşayan çocuklar) olduğunu düşündüğümüzde konuşulmaması gerekmektedir. Beş senedir yürüttüğümüz sevgi köprüsü ve maneviyat köprüsü projeleri ile dezavantajlı gruplar olarak nitelendirdiğimiz kişilere; dini rehberlik ve irşad, psikolojik destek, sağlık desteği, nefes terapileri, drama ve çeşitli atölye çalışmaları düzenliyoruz.

Çoğunluğu sosyal hizmet uzmanı ve psikologlardan oluşan 80 tane gönüllümüz ile bu çalışmaları yürütmekte ve desteklemekteyiz.

ŞUBELER

İzmir, Gaziantep, Şanlıurfa, Adana ve İstanbul illerinde bulunan şubelerimizde, Merkez KAGEM’de yürütülen çalışmaların hemen hemen aynısı yapılmaktadır.

SDEM (SOSYAL DESTEK VE EĞİTİM MERKEZİ)

Vakfımız, 2013 yılında “Farkındayım Yanı Başındayım” sloganı ile başlattığı Suriyeli okul çağındaki çocuklara ve gençlere yönelik öğretim projesi

çerçevesinde binlerce öğrencinin okullaşmasına destek vererek hizmetlerine devam etmektedir. 2016 yılında Vakfımız, Ankara’da Suriyeli mültecilerin en yoğun yerleşim bölgesi olan Altındağ’da Sosyal Destek ve Eğitim Merkezi ana binamızı, 2019 yılında da Öveçler Çankaya’da SDEM şubemizi açarak hizmetlerine bir yenisini eklemiştir.

Bu bina Başkanlığımız tarafından GÖÇ ve MANEVİ DESTEK MERKEZİ olarak açılmış ve bize çalışmalarımızı genişleterek yapmamız için tahsis edilmiştir.

Merkezimizin amacı;

- Ankara ilinde ülkemize göç etmiş mülteci kardeşlerimizin sosyal yaşama uyumlarını kolaylaştırmak için yaş farkı gözetmeden gerek günlük yaşamda ihtiyaçlarını giderecek, gerek bir üniversiteye girebilecek düzeyde Türkçe öğrenmelerini sağlamak,
- Mültecileri iş ve meslek sahibi edindirecek uyum süreçlerine destek olmak,
- Mültecilerin sosyal hayatta karşılaştıkları zorlukları giderecek rehberlik, koordinasyon, dini ve psikolojik rehabilitasyon faaliyetlerini yürütmek
- Elde edebildiği olanaklar ile ayni ve nakdi yardımlara aracılık etmektir.

2018-2019 yıllarında 508 kişi Türkçe eğitimleri alırken, Öveçler binamızın açılmasıyla bu sayı, 2019-2020 faaliyet döneminde 751 Türkçe, 75 YÖS eğitimi alan toplamda 826 kişiye çıkmıştır.

Türkçe eğitimleri dışında, merkezimizde bulunan çocuk oyun alanında çocuklara eğitimler ve yaz okulu programı, yetişkinlere psikolojik destek seminerleri, eğitim danışmanlığı, saha sosyal destek ve koordinasyon çalışmaları, ayni yardımlarda rehberlik ve koordinasyon konularında destek olmaktayız.

(Nurcan Yavuzyiğit tebliğini sundu)

OTURUM BAŞKANI – Biz de Türkiye Diyanet Vakfımızın Kadın Aile ve Gençlik Merkezi Müdürü Nurcan Yavuzyiğit Hanıma teşekkür ediyoruz hem Vakfımızın hizmetlerine genel olarak vurgu yapıp belli başlıklarla hatırlattılar hem de ilgili merkezin hizmetlerine işaret ettiler. Vakfımız, ilgili genel müdürlüklerimizle işbirliği içerisinde bu hizmetleri yürütüyor, müstakil yürüttüğü hizmetler var. Tabii hedefimiz, arzumuz, isteğimiz, belki belli illerimizde yürütülen bu hizmetlerin, kadınlarımıza yönelik, gençliğe

yönelik bu faaliyetlerin yurt çapında, Vakfımızın belki bir kadın kolları marifetiyle yaygınlık kazanması.

Çok önemli bir kadın personel gücümüz var. Hayır yapma noktasında, bu STK'lara destek vermek noktasında kadınların ciddi anlamda bir başarısı var ülkede. Ama bir şeyi itiraf etmeliyiz, biz Türkiye Diyanet Vakfı olarak bu gücü kullanabilir durumda değiliz, ülke genelinde kullanamıyoruz. Bu gücü önümüzdeki süreçte inşallah kullanarak Vakfımızı güçlendirmemiz gerekiyor.

Bu noktada yine Vakfı ayakta tutan, yürüten, bütün bu hizmetleri yaptıran sizsiniz yani Anadolu'muzda çalışan görevlilerimiz, imamından, vaizinden, müftüsüne kadar. Sizin gayretiniz, çabalarınız, desteğinizle bu hizmetler hem yurt içinde hem yurt dışında yürüyor. Kadınlarımızın STK'lara verdiği destek gücünü kendi vakfımıza da taşıyıp kazandırmak idealimiz, ilkemiz ve prensibimiz olmalı diye bunun da bu vesileyle altını çizmiş olayım.

Aslında vakti doldurduk ama müzakere yaparak katkıda bulunacak veya soru soracak katılımcımız varsa ben salona bir imkân ve fırsat da sunmuş olayım.

Buyurun.

BİR KATILIMCI – Teşekkür ediyorum, katkıda bulunmak için mikrofonu aldım. Emine Temizkan, Hatay Antakya, ADRB vaizi.

Sayın Fatih Hocamız, hizmeti gelenlere sunmak yerine birilerine gidip hizmet sunmaktan bahsetti. Onunla alakalı şunu eklemek istiyorum: Sağ olsun Başkanlığımızdan ev ve site sohbetleri imkânı tanındı bize. Bu vesileyle sitelerde ve evlerde sohbet etme imkânı nasip oldu her birimize. İnsanların ayağına giderek sitelerde büyük bir çalışma başlatıldı.

Ayrıca 4 - 6 yaş veli seminerleriyle hitap ettiğimiz kesim o kadar güzel bir kesim oldu ki velilerin genç bir nesil olması, onların çocuklarına hitabındaki düzeltmeleri yapabiliyor olmak bize ayrı bir mutluluk kattı. Bundan dolayı Başkanlığımızdaki her bir birime teşekkür ediyorum.

Hocalarımızın da emeklerine sağlık, herkes çok güzel çalışmış; Allah hepinizden razı olsun diyorum.

OTURUM BAŞKANI – Sağ olun, biz de size teşekkür ediyoruz Allah razı olsun.

Bir hanımefendi hocamız daha var, buyursunlar.

DİLEK ÇELENK (İstanbul Başakşehir) – Genel olarak şu an Türkiye'deki ADRBe'yi konuşuyoruz. Ben geçen sene Almanya'daydım, oradaki aileleri de katacak mıyız diye Başkanımıza sormak istedim çünkü tecrübelerim bana çok şey öğretti oradaki ailelerle ilgili olarak.

Teşekkür ediyorum, Allah razı olsun.

OTURUM BAŞKANI – Buyurun Sayın Hocam.

SEDİDE AKBULUT – Yurt dışı ailelerine yönelik Dış İlişkiler Genel Müdürlüğümüzün Sosyal ve Kültürel İçerikli Din Hizmetleri Daire Başkanlığı var, bu alanda o hizmetleri çalışıyorlar. Siz de belki şahit olmuştunuzdur, pek çok projeye önyak oldukları gibi son aylarda da eğitici eğitimiyle, Türkiye'de yaptığımız çalışmalara benzer bir eğitici eğitimiyle de Strasburg'ta beş – altı günlük bir seminer planlandı.

Yakın zamanda, Aile ve Dinî Rehberlik vaizliğine atanan arkadaşlarımıza, bu alanda istihdam edeceğimiz arkadaşlarımıza yönelik bir eğitim projemiz vardı. Almanya'daki müşavirimiz Kâzım Bey, 40 tane orada okuttuğumuz öğrencilerin de bu eğitime katılmasını talep ediyorlar. Bu da bence Almanya için iyi bir değişim, iyi bir dönüşüm, iyi bir eğitim imkânı da olacaktır.

OTURUM BAŞKANI – Teşekkür ediyoruz.

İhsan Bey Hocam, son olsun, bitirelim.

BİR KATILIMCI – Muhterem Hocam saygılarımı sunuyorum.

Şunu arz etmek istedim: Daha önceki çalışmalarda Diyanet Dergisine interaktif bir şekilde internetten ulaşma veya CD şeklinde ulaşma imkânı vardı bir tarihe kadar. Buna, ilmi dergi dâhil olmak üzere devam edilecek mi? Çünkü, dergileri biriktirme ve bu şekilde ulaşma imkânı belki günümüzde mümkün ama daha sonraki tarihte mümkün değil. Hocamın da bahsetmiş olduğu konulara hitap eden, gerçekten özellikle Mustafa Hoca olmak üzere bu anlamda, tarih anlamında şahsiyetlerin de konuya el atmaları bizim için çok önemli. Bunlara ulaşma imkânı olabilecek mi?

İkincisi de, dergilerimizdeki 50 bin sayısı veya 40 bin sayısına ulaşmasıyla ilgili personelimizin ilgisini artıracak bir çalışma yapabilir miyiz? Şu anlamda: Belki bu nakil imtihanından tutun da değişik imtihanlarda veya ödüllendirmelerde, dergiyle, yayınlarla ilgili bağlantısını kurmada nasıl bir rol biçebileceğiz?

Teşekkür ediyorum.

OTURUM BAŞKANI – Ben teşekkür ediyorum.

Sondan başlayayım. İlgili birimlere biz gerekli yazışmalarımızı yazdık, yurt dışı sınavlarında, hac umre sınavlarında, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğümüzün sınavlarında sorumlu olunan kaynaklar arasına süreli yayınlarımız da dâhil ediliyor, onu ifade edeyim.

İkinci olarak, Bilgi İşlem Dairemizin bir sistem yenilemesinden dolayı bir ara verilmişti. Yeni, çok taze, geçtiğimiz hafta içerisinde ilmi dergimize müstakil bir sayfa, diğer süreli yayınlarımıza, diğer dergilerimize de yine ayrı bir sayfa, arşivi ihtiva eden bir sayfa Başkanlığımızın internet sitesinde hizmete açıldı, güncellenmiş olarak. Bunu da bu vesileyle iletayım.

Tabii dijital bir dönüşüm, kitaplarımızın dijitale dönüştürülmesi, bir e-kütüphane, kendi yayınlarımıza ulaşabilecek bir e-kütüphane çalışmamız da var. Allah nasip ederse, inşallah onu da hızlı bir şekilde tamamlayacağız.

Başkanlığımız merkez kütüphanesine de elektronik ortamda ulaşma imkânımız var, özellikle yazma eserlere. Bunu da bu vesileyle ifade etmiş olalım.

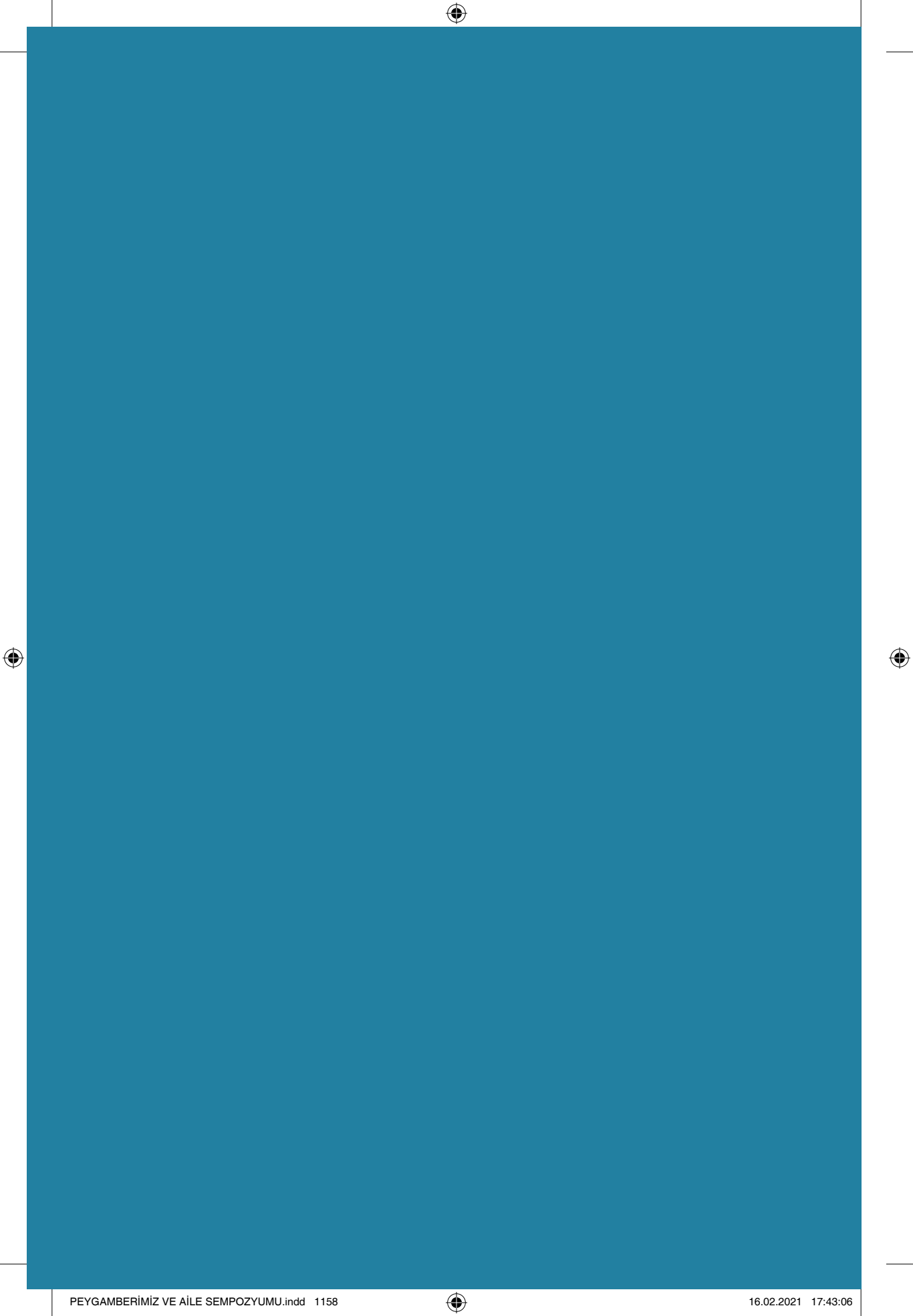
Bu oturum gösterdi ki biz güçlü bir kurumuz, güçlü bir kadroyuz, bir hizmet kervanınız; Türkiye'nin her yerinde, dünyanın her noktasında hizmete seferber olan, Allah için çalışan fedakâr insanların bir araya geldiği bir topluluğuz. Rabb'im yapmış olduğumuz bütün gayretlerimizi başarıya eriştirsın, rızasına vesile eylesin, bize yüklemiş olduğu bu emaneti hakkıyla yapma noktasında bizleri muvaffak eylesin diyor, tebliğleriyle oturuma güç katan, yapmış olduğumuz hizmetleri bize öz bir şekilde sunan kıymetli hocalarımıza ve dinlemenizden dolayı da her birinize ayrı ayrı teşekkür ederek, saygılar sunarak oturumu bitiriyorum.

Hayırla kalınız, Allah'a emanet olunuz.

DEĞERLENDİRME OTURUMU

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Huriye MARTI
Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

24 KASIM 2019
(11.20 – 12.00)

OTURUM BAŞKANI - DİYANET İŞLERİ BAŞKAN YARDIMCISI
PROF. DR. HURİYE MARTI – Her birinizi Cenab-ı Hakk'ın selamıyla
selamlıyorum; Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi hem sizlerin hem de aile-
lerinizin üzerine olsun.

Çok saygıdeğer hocalarımız, aile ve dinî rehberlik bürolarımızın kıymetli
koordinatörleri, hanımefendiler, beyefendiler, Diyanet İşleri Başkanlığımızın
çok değerli yöneticileri, aynı zamanda şu anda bizi ekranları başında canlı
olarak izlemekte olan kıymetli izleyicilerimiz; Peygamberimiz ve Aile konulu
Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumumuzun kapanış oturumuna hepiniz
hoş geldiniz, sefalar getirdiniz.

Kıymetli misafirler, ilk defa geçen yıl, 2018 yılı itibariyle uluslararası bir
boyut kazanan Mevlid-i Nebi sempozyumlarımızın, bundan sonra da sade-
ce ülkemizi değil dünyamızı da yakından ilgilendiren gündem konularıyla
uluslararası boyutta devam edeceğinin habercisi olmaktan onur duyarım.

Bu yıl da Peygamber Efendimiz ve Aile gibi son derece kapsayıcı, kuşatıcı
ve mühim bir konuyu yurt dışından misafirlerimizle birlikte enine boyuna
konuşma fırsatı bulduk. Bu bizim için çok büyük bir imkândı ve sadece bu
sempozyumu, bu üç günü değil, bundan sonra da Başkanlığımızın faaliyet
alanları düşünülürse, uzun yılları etkileyecek son derece değerli bir adımdı.

Öncelikle, bu adıma katkı sunan 9 oturumda 45 ayrı tebliğle bizleri
Peygamberimiz ve Aile konusunda bilgilendiren hocalarımıza kurumum
adına minnettar olduğumuzu tekrar dile getirmek isterim. Ayrıca, böyle bir
sempozyumun düzenlenmesinde son derece emeği geçen Din Hizmetleri
Genel Müdürümüz Sayın Bünyamin Albayrak Hocamıza, İrşat Hizmetleri
Daire Başkanımız çok kıymetli Zekeriya Abdülazizoğlu Hocamıza ve prog-

ramın hem açılış oturumuyla, hem açılış paneliyle hem de şu anda kapanış oturumuyla, haber analiz programlarıyla ekrana taşınmasını, an be an izlenilir olmasını sağlayan Dinî Yayınlar Genel Müdürümüz Sayın Dr. Fatih Kurt'a da teşekkürlerimi buradan arz ederim.

Kıymetli misafirler, bizim için böylesi bir sempozyumun aile ve dinî rehberlik bürolarının koordinatörü olan arkadaşlarımızla birlikte icra edilmiş olması, apayrı bir önem taşıyor. Çünkü ben her seferinde akademi ile halk arasındaki o güçlü köprünün Diyanet personeli olduğunu tekrar ediyorum. Bizim personelimiz, akademinin ürettiği sağlıklı, yeni, güçlü bilgiyi toplumumuzun faydasına sunacak, akademisyenden aldığı bilgiyi kendi önce değerlendirip yoğurduktan sonra toplumun ihtiyaçları için şifaya dönüştürecek köprü insanlardır. Dolayısıyla, personelimizin özellikle aile ve dinî rehberlik bürosundaki görevlilerimizin buradan edindikleri her türlü ufku, bilgiyi, gelişimi ve değeri kendi bulundukları bölgelerde, yine bu toprağın insanlarına sunacaklarını biliyorum. Bu açıdan, sempozyumumuzun başlıbaşına bir başarı olduğuna da yürekten inanıyorum.

Bu sempozyumun Kapanış Oturumunda kısa ve kapsayıcı konuşmalarla sempozyumu değerlendirmeleri ricasıyla şimdi konuklarımızı sahneye davet etmek istiyorum. Öncelikle Din Hizmetleri Genel Müdürümüz ve ev sahibimiz Bünyamin Albayrak Hocamızı davet ediyorum, buyurun hocam. Ardından, Dinî Yayınlar Genel Müdürümüz Sayın Dr. Fatih Kurt Hocamızı davet ediyorum, buyursunlar hocam. Aramızda bulunan çok kıymetli misafirimiz Katar'dan Prof. Dr. Sayın Nema Muhammed El Benna Hanımefendiyi davet ediyorum, buyurun efendim. Yine son olarak, Aligard Müslüman Üniversitesi, Hindistan'dan, çok uzak topraklardan aramızda bulunan çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Arşi Khan Beyefendiyi davet ediyorum, buyurun sayın hocam.

Kıymetli misafirler, izninizle ilk olarak sözü misafirlerimize vermek istiyorum ve Peygamberimiz ve Aile konulu Mevlid-i Nebi Sempozyumumuz hakkındaki izlenimlerini, değerlendirmelerini almak üzere hemen sol tarafımda bulunan Nema Hanımefendiye sözü bırakıyorum.

Buyurun.

Prof. Dr. NEMA MUHAMMED EL BENNA (Katar) – Bismillahirrahmanirrahim.

(Prof. Dr. Nema Muhammed El Benna değerlendirmesini Arapça olarak yaptı, çeviri kaydı yok)

OTURUM BAŞKANI – Kıymetli misafirimiz Prof. Dr. Nema Muhammed El Benna Hanımefendinin bu sempozyumun işleyişinde, yürüyüşünde bilhassa dakiklığına, düzenine, intizamına dikkat çektikten sonra, bu sempozyumda bir ruh olduğunu belirtmesi gerçekten çok kıymetli. Bir gayret, bir keder, bir niyet, bir azim ve burada işlenen her türlü konunun insanlığa ulaşması için bir hedef olduğunu hissetmesi gerçekten bizi çok mutlu etti. Doğru söylüyor hanımefendi, keşke her birimiz karşılıklı akıcı bir Arapçayla İslam dünyasına açılarak, bütün dünyayı kuşatarak Peygamberimiz ve Aile için gayret verebilsek.

Tekrar çok teşekkür ediyoruz kendisine, sağ olsun.

Bu arada Muhammed Bey’e özellikle teşekkür ettiler, televizyonumuz zaten tercüme yapıyor için Muhammed Bey tekrar özet vermeyecek ama Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzün çok güzel bir uygulaması oldu, yurt dışından gelen bütün misafirlerimiz için her birine özel bir uzmanımızı rehber olarak belirlediler ve bütün sempozyum boyunca o uzmanlarımız misafirlerimizle bire bir ilgilenerek hem mütercimlik yaptılar, hem ülkemizi hem de Diyanet İşleri Başkanlığımızı tanıttılar. Bu hususta Nema Hanımefendiye de Muhammed Kabakoz Beyefendi destek oldular.

Tekrar teşekkür ediyoruz.

Efendim, sempozyumumuz hakkında genel bir değerlendirmede bulunması için, Hindistan’dan teşrif eden Prof. Dr. Arşi Han Beyefendiye mikrofonu bırakıyorum.

Buyurun.

Prof. Dr. ARŞİ HAN (Hindistan) – Bismillahirrahmanirrahim.

(Prof. Dr. Arşi Han İngilizce olarak değerlendirmesini yaptı. Türkçe çevirinin kaydı yok.)

OTURUM BAŞKANI – Kıymetli çalışmalarıyla uluslararası düzeyde tanınırlığı olan, bilhassa İslam ülkeleri arasında bir hoca olarak, bir akademisyen olarak bilinirliği olan ve bizim de programımıza katılmakla şeref veren Prof. Dr. Arşi Han Hocamıza teşekkür ediyoruz.

Kendileri, bir deprem misali tüm dünyayı sallayan aile problemlerinin aslında böyle bir sempozyumda ele alınmasının sadece bölgesel değil küresel bir anlam taşıdığını, 75’ten fazla İslam ülkesinde aileye yönelik bu tarz bir çalışmanın bu kalitede, bu düzeyde, bu derinlikte yapılamadığını oysa herkesin böylesi çalışmalara ciddi anlamda ihtiyaç duyduğunu; aynı zamanda buradaki

kıymetli arkadaşlarımızın pek çok uluslararası konferansın aksine alışveriş için değil ilim için burada olduklarını hissettiğinden, buradaki berekete şahit olduğunu söylediler. Elbette İslam ülkeleri arasında Türkiye'nin öncü ve rehber yoluna, özelliğine ve rolüne işaret ederek bu tarz çalışmalarımızın her daim devamı konusunda bizleri teşvik ettiler.

Çok teşekkür ediyoruz.

Şimdi, Dinî Yayınlar Genel Müdürümüz Sayın Fatih Kurt Hocamızı, sempozyum konusunda değerlendirmeleri için mikrofona veriyorum.

Buyurun Hocam.

Dr. FATİH KURT (Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yayınlar Genel Müdürü) – Muhterem Başkanım, değerli ilim adamlarımız, kıymetli meslektaşlarım; hepimize saygılarımı, hürmetlerimi arz ediyorum.

Hamdolsun Başkanlığımızın Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzün başarıyla yürüttüğü ve tamamladığı bir sempozyumun değerlendirme oturumundayız. Kapsamlı bir başlıklandırmayla, detaylı bir şekilde aile konusunun sempozyum içerisinde ele alındığını görmekten mutluluk duyuyorum. Hem kaynak, dayanak açısından değerlendirilen, aynı zamanda güne dair, güncele dair, aileyi ayakta tutan değerlerden, aile içerisindeki sorunları, risk alanlarına dair pratik değeri olan tebliğler dinledik. Takip edebildiğimiz kadarıyla da –her iki salonda icra edilmesi sebebiyle söylüyorum– bazen belki kaçırdığımız tebliğler oldu ama genel olarak hem başlıklarına hem içeriğine hem de sunumlarına baktığımızda, hayata dair nete, insana dokunan, pratik bilgiler veren tebliğlere şahit olmanın mutluluğunu yaşıyorum. Zira, hepimizin malumu ki zaman zaman sempozyumlarımızda tebliğlerin içerisine bazen tebliğ sunanların giremediği, kısa bir özetle tamamladığı ve tebliğ içeriklerinin de hayata dair, insana dair, yaşama dair dokunan bilgilerden oluşmadığına şahit oluruz ama bu sempozyumda hayata dair, insanımıza yönelik ciddi, net, pratik bilgilerin verilmiş olmasını çok kıymetli görüyorum.

Tabii, kıymetli hanımefendi misafir hocamız da ifade ettiler, bizlerde, salonda var olan ruha değindiler. Biz bir ruha ve derde sahibiz ancak şunu da ifade edip itiraf etmeliyiz ki dinlemiş olduğumuz tebliğler, yaşamış olduğumuz hayatın içerisinde karşılaşmış olduğumuz sorunlar şunu da ortaya koyuyor: Var olan derdi, yapmış olduğumuz gayreti, hiç şüphesiz ki daha fazla artırmak zorundayız. Yaşanılan sorunların, var olan sıkıntıların büyüklüğünden hareketle mevcut hızımızın buna yetmediğini, yeterli olmadığını bu sempozyumda bir kere daha görmüş olduk. Dolayısıyla, daha fazla koş-

mamız gerekiyor. Koşamazsak, varamayız, koşmamız gerekiyor. Daha fazla ter dökmemiz gerekiyor ki insanların manevi yangınını dindirmiş olalım. Daha fazla ağlamalıyız ki insanımızın daha fazla gülmesine vesile olalım.

Bu sempozyum, sorumluluğumuzu, sırtımızdaki yükü bize hissettirmesi anlamıyla da kıymetli ve değerlidir. Toplumun her sorumlu bireyinin bu derdi kuşanarak hayatını sürdürmesi gerekir. Biz de, hem Başkanlığımız olarak ama özelde birimimiz olarak kendimize yönelik ödevlerimizi elbette çıkardık. Bu alana yönelik yayınlarımızı, gerek yazılı gerek süreli devam ettirdiğimiz gibi, yeni yayın mecralarını, dijital dünyayı, sosyal medyayı, görsel alanı daha fazla kullanmamız ve insanımıza bu kanallarla daha fazla ulaşmamız noktasındaki sorumluluğumuzu daha derinden hissettiğimizi bu vesileyle ifade etmiş olayım.

Tabii, sempozyumlarda zaman zaman şu sorunlarla karşılaşyoruz: Sempozyumlar icra edilir ama yayınlanmak suretiyle topluma, bilim dünyasına katkısı gecikebilir. Umut ediyoruz ki, inşallah güzel tebliğ sunan hocalarımız tez zamanda ilgili genel müdürlüğümüze, Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüze teslim ederler ve biz de ardından üzerimize düşen görevi yaparak kısa sürede bu kıymetli birikimi inşallah insanımıza ulaştırmış oluruz diye temenni ediyorum.

Ben Din Hizmetleri Genel Müdürlüğümüzü tebrik ediyorum, kıymetli ilim insanlarımızı, bilim adamlarımızı yürekten, canıgönülden tebrik ediyorum, heyecanla, sabırla dinleyen her bir hocamıza da huzurlarınızda teşekkür ederek sözlerimi bitirip saygılar sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI – Biz de Fatih Bey’e teşekkür ediyoruz.

Bu sempozyumda teoriden pratiğe yürüyen bir akışla, dokuz oturumda aileye dair son derece farklı bir konu analizi yapılabildi. Peygamber Efendimiz’in sünnetinden ve Kur’an-ı Kerim’den aileye dair temel referansların incelenmesi oturumlarda gayet önemliydi çünkü bizler Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, bugünün soru ve sorunlarına temel referanslardan çözüm üreten din gönüllüleriyiz. O açıdan Kur’an-ı Kerim’e, tefsire ve hadisi şeriflere, siyere dair oturumlarda çok kıymetli paylaşımlarda bulunarak öncelikle dinimizin aile konusundaki kanaatini yönlendirmelerini ve aile için belirlediği temel ilkeleri konuştuk. Sonra, arkasından, bizim bugünün insanları olarak yaşadığımız aile problemlerini ve onlara yönelik çözümleri konuşan oturumlar dinledik. İçlerinde kimi zaman boşanmış aile çocuklarının yaşadığı sıkıntıları anlatan tebliğler vardı, kimi zaman evliliğin zorlaştırılmasının bugün

ne kadar ciddi bir sorun olduğunu anlatan, kimi zaman da medyanın ya da tüketim kültürünün aileyi ne şekilde kıskaç altında bulundurduğunu anlatan ve çözüm önerileri sunan tebliğler vardı.

Ailede kişilik oluşumundan kimlik bunalımına varana kadar biz aile konusunda çok farklı sunumlar dinledik. Bunların her birinin aslında temel dinî referanslar eşliğinde düşünülebilir olması, bu sempozyumu değerli kılan bir durum.

Şimdi, sempozyumda bu sunumların ardından bir özet çalışması ve kısa maddeler hâlinde sempozyumun bizlere söylediklerinin tekrarı için mikrofonu Din Hizmetleri Genel Müdürümüz Sayın Bünyamin Albayrak Hocamıza bırakıyorum.

Buyurun Hocam.

BÜNYAMİN ALBAYRAK (Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürü) – Bismillahirrahmanirrahim.

Muhterem Başkanım, ilim dünyasının çok saygıdeğer mensupları, yurt içinde üniversitelerimizden, yurt dışında farklı ilim çevrelerinden sempozyumumuza iştirak eden değerli hocalarım, kıymetli müftülerim, mesai arkadaşlarım, hanımefendiler, beyefendiler; her birerinizi ben de saygıyla, hürmetle selamlıyorum.

Bismillah diyerek başladığımız, Perşembe günü akşam, Cuma gecesi ve bugün elhamdülillah diyerek son bulan bu hayırlı, bereketli ânu bize yaşatan Allah'ımıza sınırsız hamdü senalar olsun.

Tabii bugün, 24 Kasım öğretmenler günü, bize bir harf öğreten, oku emrinin muhatabı olan ve bizleri ilim, irfan, hikmet, marifetle buluşturan, bizlere ahlak ve maneviyatı öğreten, milli ve manevi değerlerimizi belleten ilkokuldan başlayarak üniversiteye kadar bütün öğretmenlerimiz, hocalarımız, Kur'an kurslarında hafızlık yaptıranlar, ilim ve doğru yolu bize rehberlikleriyle irşat edenler, ahirete göçen bütün hocalarımızı rahmetle anıyor ve şu anda hayatta olanlara da sağlık, sıhhat, afiyet diliyorum ve huzurda bulunan bütün öğretmen, muallim, öğretim üyesi, öğretim görevlisi hocalarımın da bugününü kutluyorum.

Muhterem Başkanım, çok kıymetli misafirler ve Diyanet Televizyonu vesilesiyle bizleri izleyen kıymetli izleyicilerimiz; bu sempozyum özellikle düşünenler, fikir üretenler ve onları uygulayanların bulunduğu bir sempozyum oldu. 9 oturum 45 tebliğle çok kıymetli ilim insanların ürettiği bilgiler burada

bizatihi uygulayıcı 400 tane aile dinî rehberlik bürosunda 3 bin hocamız marifetiyle ulaştırılan bir bilginin geliştirilmesine vesile oldu. Allah'ımıza hamdû senalar olsun.

Biz, ekibimiz olarak İrşat Hizmetleri Dairemizin yaklaşık üç aylık çalışmasının bir semeresini gördük, biraz önce kıymetli başkanım onlara teşekkür ettik, ben de bir kez daha teşekkür ediyorum. Ayrıca, Aile ve Dinî Rehberlik Dairemiz de, bu sempozyuma bütün ekibiyle ve mensuplarıyla beraber katılım sağlayarak, bu sempozyumun bereketlenmesine vesile olmuştur. Her iki dairemize de ben teşekkür ediyorum ve başarılarının devamını diliyorum.

Bizler bir ekip olarak güçlü bir Diyanetin güçlü mensupları olarak bu sempozyumu takip ettik ve uzmanlarımız, uzman yardımcılarımız, arkadaşlarımızın her bireri sunulan tebliğlerden ev ödevleri çıkarmaya gayret ettik. Şimdi almış olduğumuz bu notları –tabii bu çok geniş ama- bu değerlendirme vesilesiyle ben sizlerle ve bizleri dinleyen kardeşlerimiz, Diyanet Televizyonumuz vesilesiyle aziz milletimle paylaşmak istiyorum.

Birinci olarak, Başkanlığımızca Mevlid-i Nebi Haftası için belirlenen Peygamberimiz ve Aile konulu temanın günümüzdeki aile problemleri göz önüne alındığında çok önemli bir boşluğu doldurduğu tespit edilmiş ve milletimiz nezdinde, biraz önce de Hindistan'dan, ümmet coğrafyasından bizleri şereflendiren üstadımızın ve çok saygıdeğer hanımefendinin de tespitiyle, bunun ümmet coğrafyası için de çok önemli bir mesele olduğu görülmüştür.

İki: Sempozyuma aile dinî rehberlik koordinatörlerinin ve mensuplarının katılımcı olarak davet edilmesi önemli bir katkı sağlamış, zira sempozyum boyunca ele alınan konuların il ve ilçe müftülüklerimiz, din görevlilerimiz aracılığıyla toplumun tamamına, geneline ulaştırılması büyük önem arz etmektedir.

Üç: Aile ve dinî rehberlik koordinatörlerimizin sempozyum boyunca elde ettikleri bilgi birikimini, mahallince yapılacak seminerler aracılığıyla il ve ilçelerdeki din görevlileriyle paylaşması, bu sempozyumun daha geniş kitlelere ulaşmasına ve Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğümüzün en kısa zamanda tebliğleri basarak kitaba dönüştürmesiyle daha geniş kitlelere ulaşılacağı arzu edilmektedir.

Dört: Günümüzde yaşanan aile problemlerinin ve özellikle her gün gündemde olan şiddet olaylarının yüce dinimiz İslam ile herhangi bir bağı bulunmamaktadır. Zira, sevgili Peygamberimizin hayatı bizler için en güzel bir örnektir. O, hiçbir kimseye kötü bir söz dahi söylememiş ve kimseye el

kaldırmamıştır. Bu dördüncü maddeyle ilgili hemen hemen bütün tebliğciler tarafından dikkat çekilmiş ve kadına yönelik şiddetin hiçbir –sözel olarak, eylem olarak, herhangi bir davranış olarak- asla kabul edilemez olduğu beyan edilmiştir.

Beş: Bugün iyi bir birey, sağlıklı bir aile ve huzurlu bir toplum arzu ediyorsak rehberimiz, liderimiz, önderimiz Muhammedimiz (s.a.v.) Peygamber Efendimiz'in çağları aşan mesajları ve örnekliği toplumumuzun hafızasına nakşedilmeli, Peygamber Efendimiz sadece anmakla değil anlamakla ve hayatımızı onunla anlamlandırmak için bir örnek olduğu bizlere ve nesillerimize öğretilmelidir.

Altı: Ailede yaşanan sıkıntılar sadece ülkemizin bir problemi değildir, aile kurumunun yıpratılması, dünya toplumlarının, Adem'in çocuklarının tamamını ilgilendiren bir sorundur. İyi bir gelecek arzulayan dünya toplumları, bütün insanlık âlemi ailenin korunmasına ortak katkı sunmalıdır. Zira, günümüzde etkileşim geçmişten daha hızlı olmaktadır. Dolayısıyla, bir ailenin yapısındaki bozulmalar, diğerlerindeki sarsılmalar içinde bulunduğu toplumu olumsuz etkilediği kadar dünyanın her tarafındaki insanları da etkilemekte ve bütün toplumlara sirayet etmektedir.

Yedi: Ailenin kurulması, korunması ve kuvvetlendirilerek devamı noktasında kadın - erkek her bireye sorumluluk düşmektedir.

Sekiz: Kadın ve erkek birbirlerinin rakibi değil birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de, sevgili Peygamber Efendimiz'in sünneti seniyesinde bize bu husus açık ve net bir şekilde beyan edilmektedir.

Dokuz: Aile kurumunu değersizleştiren her söylemden mutlaka uzak durulmalıdır. Ailesizliğin bir yaşam biçimi olarak gösterilmesinin ne dinî ne de fitri bir yönü bulunmamaktadır.

On: Aile kurumuna zarar veren ve günümüzde yaygınlaştırılması çalışılan cinsiyetsizlik, kendisiyle mücadele edilmesi gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

On bir: Ailenin korunmasına yönelik katkı sağlaması gereken kurumlardan biri de medyadır. Dolayısıyla, medyanın yapıcı, eğitici ve güzel örnekler içeren yayınlar yaparak toplumumuza katkı sunması büyük önem arz etmektedir. Diyanet medyamız, Diyanet Televizyonumuz sağ olsun bu vesileyle açılışından bugüne kadar özel programlarla, özel yayınlarla farklı bakış özel programıyla akademisyenleri, bizleri milletimizle buluşturmuştur. Ben teşekkür ediyorum ve başarılarının devamını diliyorum tertip heyeti adına.

On iki: Başkanlığımızın ailenin kurulması, korunması ve devam ettirilmesine yönelik, paydaşlarıyla birlikte yaptığı çalışmalar takdire şayandır. Bu çalışmaların artarak devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Nitekim, son oturumda Başkanlığımızın bütün birimlerinin hâsılası özel olarak heyete arz edilmiştir.

On üç: Aile sorunlarının çözümüne yönelik kamu spotlarının artırılması. Ayrıca, gençlerin önemli bir bölümünün hayatında bir gerçeklik olan sosyal medyanın olumlu yönde, aktif bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

On dört: Dijital devrimle beraber sosyal medyanın dünyanın tamamını etkisi altına aldığı günümüz dünyasında makul, mutedil, yerel ve evrensel yaklaşımlar ve çözümler geliştirilmesi noktasında tüm paydaşların üzerine düşen görevi yerine getirmesi önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Nitekim, çok muhterem bir tebliğci hocamız, aile o kadar büyük bir müessese ki, ailenin sorunları ve çözümleri sadece Diyanet İşleri Başkanlığına bırakılmayacak kadar büyüktür ve dolayısıyla devletimizin hatta ümmetin bütün birimleri, mensupları bu konuda fikir üretmeli, kafa yormalı ve çalışmalar yapmalıdır.

On beş: Mevlid-i Nebi Sempozyumunda, özellikle ilahiyat alanı dışından farklı alanlarda hocalarımızın bilgi, birikim ve tecrübelerinin paylaşılması katılımcılar tarafından olumlu karşılanmıştır. Dolayısıyla bundan sonra yapılacak sempozyumlara saha yani ilahiyat alanı dışından farklı bakış açılarıyla konuları ele alacak tebliğcilerin bulunması, böyle sempozyumların daha verimli geçeceği kanaatini bizlerde oluşturmuştur.

On altı: Aile arabuluculuğu, ailede yaşanan problemlerin çözümü için önemli bir yer teşkil etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de de yer verilen bu hususta hukuki mevzuatın revize edilmesi noktasında gerekli çalışmaların yapılması, ayrıca konunun toplumumuza aktarılması bu sempozyum önemli çıktılardan birisi olacaktır.

On yedi: Günümüzde yaşanan aile problemlerinin temelinde yatan sıkıntılardan biri de evliliklerin giderek zorlaştırılması, altından kalkamayacak kadar maddi külfetlere girilmesidir. Örf ve âdetler ön plana alınarak böylesi bir külfete girilmesi, aile yuvası kurulurken Allah'ın haram kıldığı bir faize bulaşarak daha gösterişli merasimlere gidilmesi, ilk günden ailelerin mutlu ve huzurlu bir yuva kurmalarına engel teşkil etmektedir.

On sekiz: Başkanlığımızca hazırlanan ve aile kurumunun muhafaza edilmesine yönelik eserler toplumumuzca takdirle takip edilmektedir. Bu

vesileyle özellikle çocuklarımızın, gençlerimizin ve ailelerimizin dünyasına hitap edebilecek bir tarzda çalışmalara hız verilmesi büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla, akademiyanın bu alanda eserler oluşturmaları ve bizleri bununla desteklemesi tabii ki Dinî Yayınlar Genel Müdürlüğümüz tarafından bunların vatandaşlarımıza ulaştırılması büyük önem arz etmektedir.

Muhterem Başkanım, çok kıymetli misafirlerimiz, bizim tespitlerimiz şimdilik on sekiz maddede burada neticelenmektedir.

Bu sempozyumun ilk gününden müzakere süreçleri başladığı andan itibaren komisyonun başkanı olan, tertip heyetinin başkanı olan Prof. Dr. Huriye Martı Hocamızın himayeleri, akademik birikiminin ve Diyanet alanında oluşan birikimin sempozyuma yansması gerçekten bugün elde ettiğimiz bu güzel çıktılara vesile olmuştur. Ben bu Yüce Heyet karşısında, huzurunda ve bizleri dinleyen televizyon izleyicilerimiz karşısında hocamıza ve bu alanda bizlere destek veren akademiya mensubu hocalarıma teşekkür ediyorum.

Efendim, tabii burada görüldü, misafirlerimiz de onu gördüler, ilk andan bu ana kadar, sabah saat 09.00'dan başlayıp akşam saat 22.00'ye, 23.00'e kadar devam eden yoğun bir tempoya hiç bıkmadan, usanmadan destek veren Aile Dinî Rehberlik Bürolarımızın kıymetli mensupları, hanımefendi beyefendi hocalarımızın bu yoğun gayreti bizleri çok şevklendirmiştir.

Sempozyumumuzun hayırlara vesile olmasını Cenab-ı Allah'tan niyaz ediyorum. Katkısı, emeği bulunan organizasyonun her bir kademesinde, yayından yapıma kadar, karşılamadan uğurlamaya kadar, konaklamadan sağ selamet sizleri memleketinize göndermeye kadar katkı sağlayan bütün arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Saygılarımı arz ediyorum efendim.

OTURUM BAŞKANI – Kıymetli misafirler, ekranları başında bizleri izlemekte olan kıymetli izleyiciler; Peygamber Efendimiz'in o mübarek yolunun, Peygamber Efendimiz'in o eşsiz hayat tarzının, Peygamber Efendimiz'in o mükemmel zihniyet yapısının ailelerimize örnek, önder ve rol model olması temennisiyle bu güzel çalışmayı burada bitiriyorum.

Rabb'im bizlere ailelerimiz için emek vereceğimiz nice hayırlı çalışmalarda bir araya gelmeyi lütfetsin.

Allah'a emanet olun.